RÛHU'L - FURKĀN

TEFSÎRİ

Cild: 18

HAZIRLAYANLAR:

Mahmud USTAOSMANOĞLU

Riyâsetinde ilmî bir heyet

MÜCEDDİD
MAHMUT EFENDİ
VAKFI

İSTANBUL - 2022

Bu cildin hazırlanmasında emeği geçen kardeşlerime teşekkür eder,

Alîm ve Habîr olan Mevlâ Te`âlâ tarafından mükâfatlandırılmalarını niyâz ederim.

Mahmud USTAOSMANOĞLU
(İsmailağa Camii Em. İmam-Hatibi)

Yayınlayan

ahıska yayınevi

Çengeldere Mah. Gündoğdu Cad. No:53/A
Çavuşbaşı - Beykoz / İstanbul
Tel : 0216 479 79 79
www.ahiskayayinevi.com / info@ahiskayayinevi.com

ISBN Takım: 978-605-5456-04-7 (Tk.)

ISBN 18. Cilt: 978-605-4905-13-3 (18.c)

Baskı

Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Yolu, No:8
Davutpaşa / İstanbul Tel: 0212 482 11 01
Sertifika No: 49687

Satış ve Dağıtım

Ahıska Yayınevi

Tel & Whatsapp:

0216 479 79 79

www.ahiskayayinevi.com

© Bu eserin bütün hakları Ahıska Yayınevi'ne aittir. Tamamı yahut bir bölümü izin alınmadan, fotokopi dahil, optik, elektronik veya mekanik herhangi bir yolla çoğaltılamaz, basılamaz, yayımlanamaz.

بسم الله الرحمن الرحيم

يَعْتَذِرُونَ اِلَيْكُمْ اِذَا رَجَعْتُمْ اِلَيْهِمْ ؕ قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا
لَنْ نُؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَّاَنَا اللّٰهُ مِنْ اَخْبَارِكُمْ ؕ وَسَيَرَى اللّٰهُ
عَمَلَكُمْ وَرَسُوْلُهٗ ثُمَّ تُرَدُّوْنَ اِلٰى عٰلِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ
فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿٩٤﴾ سَيَحْلِفُوْنَ بِاللّٰهِ لَكُمْ
اِذَا انْقَلَبْتُمْ اِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوْا عَنْهُمْ ؕ فَاَعْرِضُوْا عَنْهُمْ
اِنَّهُمْ رِجْسٌ ۖ وَّمَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ۚ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ
﴿٩٥﴾ يَحْلِفُوْنَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ ۚ فَاِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَاِنَّ
اللّٰهَ لَا يَرْضٰى عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِيْنَ ﴿٩٦﴾ اَلْاَعْرَابُ اَشَدُّ
كُفْرًا وَّنِفَاقًا وَّاَجْدَرُ اَلَّا يَعْلَمُوْا حُدُوْدَ مَاۤ اَنْزَلَ اللّٰهُ
عَلٰى رَسُوْلِهٖ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ﴿٩٧﴾ وَمِنَ الْاَعْرَابِ مَنْ
يَّتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَّيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَآئِرَ ؕ عَلَيْهِمْ
دَآئِرَةُ السَّوْءِ ؕ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿٩٨﴾ وَمِنَ الْاَعْرَابِ مَنْ
يُّؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرُبٰتٍ
عِنْدَ اللّٰهِ وَصَلَوٰتِ الرَّسُوْلِ ؕ اَلَاۤ اِنَّهَا قُرْبَةٌ لَّهُمْ ؕ
سَيُدْخِلُهُمُ اللّٰهُ فِيْ رَحْمَتِهٖ ؕ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٩٩﴾

﴿ يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَّأَنَا اللّٰهُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ وَسَيَرَى اللّٰهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلٰى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (94)

(يَعْتَذِرُونَ) **Özür beyân edecekler,** kime? (إِلَيْكُمْ) **size,** ne zaman? (إِذَا رَجَعْتُمْ) **döndüğünüz zaman,** kime? (إِلَيْهِمْ) **onlara,** (قُلْ) (Habîbim!) **Söyle,** neyi söyle? (لَا تَعْتَذِرُوا) **mâzeret açıklamayın,** (لَنْ نُؤْمِنَ) **aslâ inanmayacağız,** kime? (لَكُمْ) **size,** (قَدْ نَبَّأَ) **muhakkak bildirmiştir,** kime? (نَا) **bize,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** neden? (مِنْ أَخْبَارِكُمْ) **sizin birtakım haberlerinizden?** (وَسَيَرَى) **şüphesiz bilecektir,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** neyi? (عَمَلَكُمْ) **amelinizi,** daha kim bilecek? (وَرَسُولُهُ) **Rasûlü de,** (ثُمَّ تُرَدُّونَ) **sonra döndürüleceksiniz,** kime? (إِلٰى عَالِمِ الْغَيْبِ) **bütün gizlileri bilene,** daha neyi bilene? (وَالشَّهَادَةِ) **görünenleri** (bilene), (فَيُنَبِّئُ) **O da haber verecektir,** kime? (كُمْ) **size,** neyi? (بِمَا) **o şeyleri ki,** (كُنْتُمْ) **oldunuz,** nedir oldunuz? (تَعْمَلُونَ) **yapmakta oldunuz.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Ey Habîbim ve ashâbı! Cihat yolculuğundan) **kendilerine döndüğünüz zaman o** (münâfık ola)**nlar size özür beyân edecekler.**

De ki: "(Boş yere) **mâzeret açıklamayın! Size aslâ inanmayacağız!**

Gerçekten Allâh (peygamberine gönderdiği vahiyle) **sizin birtakım haberlerinizi bize bildirmiştir.**

Şüphesiz Allâh amelinizi (ve münâfıklıktan tevbe edip etmeyeceğinizi ezelde) **bil**(diği üzere, açığa çıktıktan sonra da bilerek cezânızı ver)**ecektir, Rasûlü de** (O'nun bildirmesiyle amellerinize muttali olacaktır)**!**

Sonra (kıyâmet günü) **siz** (hislerle idrâk edilemeyen) **tüm gizlileri ve görünenleri** (hakkıyla) **bilen** (Allâh-u Te'âlâ'nın huzûr-u mânevîsin)**e döndürüleceksiniz.**

Artık O da size (dünyâdayken) **yapmakta bulunmuş olduğunuz şeyleri**(n cezâsını vererek, onların gerçek yüzünü) **tam mânâsıyla haber verecektir."**

Âyet: 94

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde bâzı münâfıkların zengin oldukları halde cihâda çıkmamak için izin istediklerini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede ileride olacak gaybî bir meseleyi mûcize tarîkıyle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bildirmiş ve bu kişilerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Medîne'ye döndüğünde kendisine gelerek birtakım yalan bahâneler uyduracaklarını açıklamıştır.

"Beğavî, Hâzin, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen hitap **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ashâbına âittir.

Gerçi bâzı âlimler: "Hitap sâdece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e âit ise de kendisine tâzîmen cemî lafzıyla anıldı" demişlerdir. Bu âyet-i celîle seksen küsur münâfığın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tebûk** muhârebesinden döndüğünde kendisine gelerek neden sebep geri kaldıklarına dâir mâzeretler beyân edeceklerini vukuundan önce bildirmiştir.

Âyet-i kerîmede: "**Medîne**'ye döndüğünüz zaman" buyrulmayıp: **"Onlara döndüğünüz zaman"** buyrulması, **Medîne**'ye dönmeden önce yolda gelip mâzeret açıklayanlar olacağına dikkat çekmektedir. Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere sâdıkāne (samîmi) bir şekilde yapılmayan îtizar (özür dileme) ne **Allâh** katında ne de müminler katında geçerli olmaz.

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

اَزْ مُنَافِقْ عُذْرْ رَدّ آمَدْ نَه خُوبْ زَانْكِه دَرْ لَبْ بُودْ آنْ نَه دَرْ قُلُوبْ

"Münâfığın özrü merdûddur, makbûl değildir,
Çünkü o (sâdece) **ağızdadır, kalpte değildir."** *(Mesnevî-i Mânevî:5/2457)*

كِذْبْ چُونْ خَسْ بَاشَد و دِلْ چُونْ دَهَانْ خَسْ نَگَرْدَدْ دَرْ دَهَانْ هَرْگِزْ نِهَانْ

"Yalan (söz) **çer-çöp gibidir,** (gönül ve) **kalp ise ağız gibi,**
Çer-çöp aslâ ağızda gizlenecek şey değildir." *(Mesnevî-i Mânevî:6/2577)*

Âyet-i kerîmede geçen: (قَدْ نَبَّأَنَا اللهُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ) **"Allâh bize sizin haberlerinizin bâzısını bildirdi"** kavl-i şerîfinin tefsirinde **İmâm-ı Süddî** *(Rahimehullâh)*: "**Allâh** bize sizin bizimle birlikte harbe çıkacak olsanız ancak kargaşa çıkaracağınızı bildirdi" şeklinde bir mânâ açıklamıştır. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1865)*

Âyet-i kerîmede geçen: (وَسَيَرَى اللهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ) **"Şüphesiz Allâh amelinizi bilecektir, Rasûlü de"** kavl-i şerîfini müfessirler şöyle îzah etmişlerdir:

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmede Habîbine bu münâfıklara karşı:

"Boşuna mâzeret açıklamayın, biz size aslâ inanmayacağız, **Allâh** vahiy yoluyla bize sizin îmanlı olmadığınıza ve içinizde şer gizlediğinize dâir bilgi vermiştir. **Allâh** da, Rasûlü de ileride ne yapacağınızı, kâfirlikten ve münâfıklıktan tevbe edip etmeyeceğinizi görecektir" demesini emrederek onları tevbeye dâvet etmiş ve kendilerine bir fırsat daha tanıdığını beyân etmiştir.

Nitekim tenfîs (bir nefes alma imkânı verme) mânâsı ifâde eden (سَ) sin harfinin bu cümle-i celîlenin başına gelmesi de bu husûsa işâret eder gibidir.

Allâh-u Te'âlâ'nın görmesiyle Rasûlünün görmesi birbirinden farklı olduğu için ve tehdit noktası özellikle **Allâh-u Te'âlâ**'nın bilmesi olduğundan dolayı münâfıkların amellerini ifâde eden (عَمَلَكُمْ) lafz-ı şerifi, fâile atfedilen (وَرَسُولُهُ) kavl-i şerîfinden önce zikredilmiştir.

"el-Cevâhirü'l-hisân" tefsirinde zikredildiğine göre; bu cümle-i celîle münâfıkları tehdit eder mâhiyette olup mânâsı: "**Allâh** amellerinizi dâimâ görecek, cezânızı da verecektir" demektir. Fakat **Allâh**'ın kudretine inanmayan münâfıkların bundan tesirlenip tevbe etmeleri beklenecek bir şey değildir.

Bu gibi tehditler ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın kullarına yakınlığını ve azap etme gücünü bilenler hakkında etkili olur. **Üstâd Ebû Bekr et-Turtûşî** *(Kuddise Sirruhû)* bu mânâda bizlere şöyle hitap etmiştir:

«اِعْمَلْ لِلدُّنْيَا بِقَدْرِ مُقَامِكَ فِيهَا، وَاعْمَلْ لِلْاٰخِرَةِ بِقَدْرِ بَقَائِكَ فِيهَا، وَاسْتَحْيِ مِنَ اللهِ تَعَالٰى بِقَدْرِ قُرْبِهِ مِنْكَ، وَأَطِعْهُ بِقَدْرِ حَاجَتِكَ إِلَيْهِ ، وَخَفْهُ بِقَدْرِ قُدْرَتِهِ عَلَيْكَ، وَاعْصِهِ بِقَدْرِ صَبْرِكَ عَلَى النَّارِ.»

"Dünyâ için dünyâda duracağın kadar çalış, âhiret için âhirette kalacağın kadar amel et! **Allâh-u Te'âlâ**'dan O'nun sana yakınlığı ölçüsünde hayâ et, **Allâh-u Te'âlâ**'ya senin O'na ihtiyâcın nispetinde itaat et! **Allâh-u Te'âlâ**'dan O'nun senin üzerindeki gücü nispetinde kork! **Allâh-u Te'âlâ**'ya cehenneme dayanabileceğin kadar isyan et!"

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلٰى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ) **"Sonra siz tüm gizlileri ve görünenleri bilene döndürüleceksiniz.**

Âyet: 94

Artık O da size yapmakta bulunmuş olduğunuz şeyleri tam mânâsıyla haber verecektir" kavl-i şerîfi, münafıklara dünyâda sürekli işlemiş oldukları eski ve yeni tüm kötü amellerinin bildirileceğini beyân etmektedir. Burada "Cezâlandıracaktır" tâbirinin yerine **"Haber verecektir"** kavl-i şerîfi tercih edilerek, bu münâfıkların kendi amellerinin hakîkatini dünyâda bilmediklerine ancak yaptıkları işleri âhirette hakîkî sûretleri üzere gördükleri zaman neyin ne olduğunu daha iyi anlayacaklarına dikkat çekilmiştir.

Bu cümle-i celîlede **Allâh-u Te'âlâ**'ya râci bir zamir kullanılabilecekken, açık ism-i şerîfinin zikredilmesi, özellikle de bütün gizlileri ve açıkları bilme vasfının tercih edilmesi münâfıkları iki yüzlülükten caydırıcı nitelikte büyük bir zecr ve tehdit mânâsı ihtivâ etmektedir. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın, onların görünen-görünmeyen tüm amellerini bildiğini ve gizli-âşikâr tüm hallerini ihâta ettiğini kendilerine bildirmesi elbette ki onları rahatsız edecek, insaflı olanlarını da tevbeye teşvik edecek mâhiyettedir.

Bu cümle-i celîlede gâib olan şeylerin görünenlerden önce zikredilmesi ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın her şeyi kavrayan ilmine nispetle gizli ve âşikâr olan her şeyin O'nun katında eşit olduğunu en mübâleğalı ve tekitli bir şekilde ortaya koymaktadır. Tabî ki bu ilim sâde bir gözetimden ibâret kalmayıp âhirette birtakım karşılıkları olacağı için **Allâh-u Te'âlâ** âyet-i kerîmenin sonunda Kendisinin herkese dünyâda yapmakta olduğu şeylerin cezâlarını âhirette vererek onların gerçek yüzünü kendilerine ileride haber vereceğini beyân etmiştir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh ve Rasûlünün kulların amellerini görüp gözettiği:

﴿ وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَسَتُرَدُّونَ إِلَى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾

"(Habîbim!) **De ki:** "(Dilediğiniz şekilde) **amel edin! Muhakkak ki Allâh amelinizi** (ezelde) **bil**(diği üzere, açığa çıktıktan sonra da bilerek cezânızı ver)**ecektir. Rasûlü ve müminler de** (O'nun bildirmesiyle bundan haberdâr olacaklardır)**! Yakında** (ölümünüzün ardından) **siz** (hislerle idrâk edilemeyen) **tüm gizlileri ve görünenleri** (hakkıyla) **bilen** (Allâh-u Te'âlâ'nın huzûr-u manevîsin)**e döndürüleceksiniz, artık O da size** (dünyâdayken) **yapmakta bulunmuş olduğunuz şeyleri**(n karşılığını vererek, onların gerçek yüzünü) **tam mânâsıyla haber verecektir."** *(Tevbe Sûresi:105)*

Âyet: 95

﴿ سَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رِجْسٌ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (95)

(سَيَحْلِفُونَ) **Yakında yemin edecekler,** kime? (بِاللّٰهِ) **Allâh'a,** kim için? (لَكُمْ) **sizin** (kendilerine kızmamanız) **için,** ne zaman? (إِذَا انْقَلَبْتُمْ) **döndüğünüz zaman,** kime? (إِلَيْهِمْ) **onlara?** ne için? (لِتُعْرِضُوا) **yüz çeviresiniz için,** kimden? (عَنْهُمْ) **onlar**(a kızmak)-**dan,** (فَأَعْرِضُوا) **artık yüz çevirin,** kimden? (عَنْهُمْ) **onlardan,** (إِنَّهُمْ) **muhakkak ki onlar,** nedir? (رِجْسٌ) **birer pisliktir,** (وَمَأْوَاهُمْ) **onların barınakları,** nedir? (جَهَنَّمُ) **cehennemdir,** ne olarak? (جَزَاءً) **tam bir karşılık olarak,** neye? (بِمَا) **o şeylere ki,** (كَانُوا) **oldular,** nedir oldular? (يَكْسِبُونَ) **kazanmaktalar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Yakında onlara (üstün bir şekilde) **döndüğünüz zaman kendilerin**(den memnun kalıp, azar ve sitem)**den yüz çeviresiniz diye sizin için Allâh'a yemin edeceklerdir. Artık onlardan** (memnuniyetle değil de, öfke ve nefretle) **yüz çevirin! Gerçekten de onlar** (temizlenmeyi kabul etmeyecek) **birer pisliktir. Kazanmakta bulunmuş oldukları** (kötü) **şeylere tam bir karşılık olarak barınacakları yer de ancak cehennemdir!"**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede münâfıkların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bâtıl mâzeretler sunacaklarını açıkladıktan sonra bu âyet-i kerîmesinde onların bu mâzeretlerini yalan yeminlerle de tekit edeceklerini bildirmiştir.

"Hâzin, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Bu âyet-i kerîme **Cedd ibni Kays** ve **Mu'attib ibni Kuşeyr** ile onların arkadaşları olan seksen münâfık hakkında nâzil oldu" demiştir. Bu âyet-i kerîme o münâfıkların yalan mâzeretlerini tekid etmek üzere: "Vallâhi biz sizinle birlikte çıkmaya kādir değildik, gücümüz olsaydı aslâ geri kalmazdık" diyerek **Allâh** adına yemin edeceklerini ve bununla sizin onlardan yüz çevirerek kendilerini tenkit etmemenizi sağlamayı hedeflediklerini bildirmiştir. Fakat daha sonra Habîbine: "Onlardan yüz çevirin ama onların istediği şekilde değil" buyurmuştur.

Âyet: 95

Dolayısıyla (فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ) **"Onlardan yüz çevirin"** kavl-i şerîfi: "Onların istediği gibi kendilerinden yüz çevirin de onlara ilişmeyin" mânâsında olmayıp bilakis "Onlardan sakınarak, kendilerine buğz ve hakāret ederek onlardan yüz çevirin" demektir.

Nitekim **Süddî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet olunduğuna göre; **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tebûk**'ten döndüğü zaman müminlere:

عَنِ السُّدِّيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: لَمَّا رَجَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تُكَلِّمُوهُمْ وَلَا تُجَالِسُوهُمْ، فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ كَمَا أَمَرَكُمُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ.»

"Onlarla konuşmayın, onlarla oturup kalkmayın, Allâh-u Azze ve Celle size emrettiği gibi siz de onlardan yüz çevirin" *(İbnü Ebî Hâtim:6/1865; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/96; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/489-490; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/488)* buyurmuştur.

İşte bu hadîs-i şerîf münâfık olan yâhut günahında ısrarcı olan kişilerle tevbe edinceye kadar konuşmamak gerektiğine işâret etmektedir. (On iki imamdan) **Muhammed el-Bâkır** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: Babam **Zeynelâbidîn** *(Radıyallâhu Anh)* bana şu nasîhatte bulundu:

قَالَ مُحَمَّدٌ الْبَاقِرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ اَوْصَانِي اَبِي زَيْنُ الْعَابِدِيْنَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَقَالَ: «لَا تَصْحَبَنَّ خَمْسَةً وَلَا تُحَادِثْهُمْ وَلَا تُرَافِقْهُمْ فِي الطَّرِيقِ؛ لَا تَصْحَبَنَّ فَاسِقًا فَإِنَّهُ يَبِيعُكَ بِاَكْلَةٍ فَمَا دُونَهَا. قُلْتُ: يَا اَبَتِ! وَمَا دُونَهَا؟ قَالَ يَطْمَعُ فِيهَا ثُمَّ لَا يَنَالُهَا. وَلَا تَصْحَبَنَّ الْبَخِيلَ فَإِنَّهُ يَقْطَعُ بِكَ اَحْوَجَ مَا تَكُونُ اِلَيْهِ. وَلَا تَصْحَبَنَّ كَذَّابًا فَإِنَّهُ بِمَنْزِلَةِ السَّرَابِ يُبَعِّدُ عَنْكَ الْقَرِيبَ وَيُقَرِّبُ مِنْكَ الْبَعِيدَ. وَلَا تَصْحَبَنَّ اَحْمَقَ فَإِنَّهُ يُرِيدُ اَنْ يَنْفَعَكَ فَيَضُرُّكَ، وَقَدْ قِيلَ: عَدُوٌّ عَاقِلٌ خَيْرٌ مِنْ صَدِيقٍ اَحْمَقَ. وَلَا تَصْحَبَنَّ قَاطِعَ رَحِمٍ فَإِنِّي وَجَدْتُهُ مَلْعُونًا فِي كِتَابِ اللهِ تَعَالَى فِي ثَلَاثَةِ مَوَاضِعَ.»

O bana ilk olarak: "Sakın ha şu beş kişiyle arkadaşlık etme, onlarla konuşma, yol arkadaşlığı da yapma. Fâsık biriyle aslâ arkadaş olma, çünkü o seni bir lokma ekmeğe hattâ daha azına satar" dediğinde ben: "Ey babacığım! Bir lokmanın azı da ne?" diye sorduğumda: "Tamahkârlık edip de ulaşamayacağı bir şeye bile satar" dedi. Sonra şöyle devam etti: "Cimriyle kesinlikle arkadaşlık etme, çünkü o, kendisine en ziyâde muhtaç olduğun bir anda seninle ilişkisini keser!

Çok yalan konuşan biriyle aslâ arkadaş olma, çünkü o bir serap gibidir ki yakını senden uzaklaştırır, uzağı da sana yakın gösterir. Ahmak (aklı noksan) biriyle sakın arkadaş olma, çünkü o sana fayda vermek isterken zarar verir. Nitekim: 'Akıllı düşman ahmak dosttan hayırlıdır' denilmiştir. Sıla-i rahmi (akrabâ ilişkisini) kesen biriyle sakın ha arkadaş olma, gerçekten ben onu **Allâh-u Te'âlâ**'nın Kitâb'ının üç yerinde lânetlenmiş biri olarak buldum." *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/488)*

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

عُذْرِ اَحْمَقْ بَتَّرْ اَزْ جُرْمَشْ بُوَدْ عُذْرِ نَادَانْ زَهْرِ هَرْ دَانِشْ بُوَدْ

"Ahmak kişinin özrü suçundan beterdir,
Câhilin özrü, her ilmin zehiridir."

Yâni, câhil kişi her ne çeşit özür dilese de özür dilemenin yolunu bilmediği için daha ziyâde hatâ ederek, âlim ve akıllı kimselere elem (acı) verir. *(Mesnevî-i Mânevî:1/1160)*

Bu âyet-i kerîmenin işâreti vechile; bâtıl bir mâzereti meşrûlaştırmak için yapılan yalan yemin son derece zemmolunan kötü bir iştir. Hattâ takvâ kazanmaya çalışan kimseler **Allâh-u Te'âlâ**'nın ismini çokça kullanarak değersiz duruma düşürmemek için doğru yere yemin etmekten bile sakınırlar. Dolayısıyla insanın mutlaka diline sâhip olması gerekir.

Nebî *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbından olan **Atıyye es-Sa'dî** *(Radıyallâhu Anh)* dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz** şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَطِيَّةَ السَّعْدِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يَبْلُغُ الْعَبْدُ أَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُتَّقِينَ حَتَّى يَدَعَ مَا لَا بَأْسَ بِهِ حَذَرًا لِمَا بِهِ الْبَأْسُ.»

"Bir kul kendisinde sakınca bulunan şeylerden hakkıyla sakınabilmek için kendisinde sakınca olmayan şeyleri bile terk etmedikçe gerçek mânâda takvâ sâhiplerinden olma vasfına ulaşamaz." *(Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme:19, no:2451, 4/242; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/488)*

Âyet-i kerîmede geçen: (إِنَّهُمْ رِجْسٌ) **"Gerçekten de onlar** (temizlenmeyi kabul etmeyecek) **birer pisliktir"** kavl-i şerîfi bu münâfıklardan yüz çevrilme sebebini açıklar nitelikte olup:

Âyet: 95

"Onlar sakınılması gereken pislik gibidir" mânâsına gelerek kâfirlerde bulunan rûhânî necâsete temas etmektedir.

Bu cümle-i celîlenin işâreti vechile, münâfıklar pis bir tıynet üzere yaratılmış olup bu pis tabiatları nedeniyle de pis işler ve kötü vasıflar kazanmışlardır.

Yine bu nedenledir ki, bir sonraki cümle-i celîlede beyân edildiği vechile mutlak mânâda yâni hem maddî, hem mânevî cehennemi hak etmişlerdir. Maddî cehennem, insanın bedenine azâb eden ateştir, mânevî cehennem ise **Allâh-u Te'âlâ**'dan, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz**'den ve bütün müminlerden uzak olma ateşidir.

Şiblî *(Kuddise Sirruhû)*: "Çocuğumdan ayrılık yüzünden vay başıma gelenlere" diye ağlayan bir kadın gördü, o da: "Dostlardan ayrılık nedeniyle vay başıma gelenlere" demeye başladı. Kadın ona: "Sen niye böyle söylüyorsun?" diye sorunca, **Şiblî Hazretleri**: "Sen fânî (yok) olacak bir mahluktan sebep ağlıyorsun da, ben Bâkî olan Bir Hâlık'tan ayrı kalmama nasıl ağlamayayım" diye cevap verdi.

فَرْزَنْدُ و يَارْ چُونْكِه بَمِيرَنْدْ عَاقِبَتْ اَىْ دُوسْتْ دِلْ مَبَنْدْ بَجُزْ حَىِّ لاَ يَمُوتْ

"Evlat ve arkadaş mâdem ki sonunda ölecek,
(Öyleyse) **ey dost! Gönlünü hiç ölmeyecek Hayy** (canlı)**dan başkasına bağlama!"**

Artık terkedilmiş âşığın yapması gereken, ayrılık eleminden dolayı ağlayıp durması ve **Allâh-u Te'âlâ**'ya kavuşma iştiyâkını kazanmaya çok çalışmasıdır ki bu sâyede **Allâh-u Te'âlâ** aradakileri aradan kaldırsın da gam ve kederinden sonra onun gözünü aydın etsin, ebrâr ve mukarreb kullardan râzı olduğu gibi kendisinden râzı olsun ve sonsuza kadar ona gazap etmesin.

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ) **"Kazanmakta bulunmuş oldukları** (kötü) **şeylere tam bir karşılık olarak barınacakları yer de ancak cehennemdir"** kavl-i şerîfi, kâfirlerden niçin yüz çevrilmesi gerektiğinin illetini açıklar mâhiyettedir. Zîrâ kâfirlerin cehennem ehli olmaları, onlarla birlikte yanmak istemeyen kimselerin kendilerinden uzak durmasını ve onları yola almak için kendilerini yormamasını îcâb ettirecek bir durumdur.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Müşriklerin birer pislik hükmünde olduğu ve fakir olma endişesiyle onlarla ilişki kurmak gerekmediği:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَا وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ إِنَّ اللهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾

"Ey îmân etmiş olan kimseler! Müşrikler ancak bir pisliktir; onun için işte bu senelerinden sonra Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar!

Eğer (onların engellenmesinden dolayı ticâretleriniz bozularak) **bir fakirlik** (çekmek)**ten korkarsanız, dilerse Allâh** (görünen hiçbir sebep olmaksızın) **Kendi fazlından** (ve bol rızkından) **yakında sizi zengin eder.**

Şüphesiz ki Allâh (sizin tüm hallerinizi ve menfaatlerinizi hakkıyla bilen bir) **Alîm'dir;** (vermesi ve engellemesi dâhil tüm işlerinde üstün hikmet sâhibi bir) **Hakîm'dir."** *(Tevbe Sûresi:28)*

Âyet: 96

﴿ يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللّٰهَ لَا يَرْضٰى عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (96)

(يَحْلِفُونَ) **Yemin ederler,** kime? (لَكُمْ) **size,** niçin? (لِتَرْضَوْا) **râzı olasınız diye,** kimden? (عَنْهُمْ) **onlardan,** (فَإِنْ تَرْضَوْا) **siz râzı olsanız da,** kimden? (عَنْهُمْ) **onlardan,** (فَإِنَّ اللّٰهَ) **şüphesiz ki Allâh,** (لَا يَرْضٰى) **râzı olmaz,** kimden? (عَنِ الْقَوْمِ) **o toplumdan,** öyle toplum ki, (الْفَاسِقِينَ) **fâsıklar olan.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Kendilerinden râzı olasınız (da, önceki yakınlığınızı sürdüresiniz) **diye size yemin edecekler.**

Fakat siz onlardan râzı olsanız da, şüphesiz ki Allâh o fâsıklar toplumundan (aslâ) **râzı olmayacaktır!"**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede münâfıkların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yalan yeminlerle mâzeret açıklayacaklarını beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmesinde onların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* i ve sahâbeyi hoşnut etmek için her türlü yalan yemine başvuracaklarını bildirmiştir.

"Beğavî, Beyzâvî, Hâzin, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Mukātil** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir:

"Bu âyet-i kerîme özellikle **Abdullâh ibni Übeyy** münâfığı hakkında nâzil oldu. Münâfıkların reisi olan bu kişi bir seferden geri kalınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: 'Kendisinden başka İlâh bulunmayan **Allâh**'a yemin ederim ki bir daha senden geri kalmayacağım, yeter ki benden râzı ol' demişti, bunun üzerine **Allâh-u Azze ve Celle** bu âyet-i kerîmeyi inzâl buyurdu."

Bu âyet-i kerîme münâfıkların yalan yeminlerle müminleri râzı etmek istediklerini beyân etmekte ve müminlere:

Âyet: 96

"Onlar siz kendilerinden râzı olasınız ve onlara yaptığınız iyi muâmeleyi sürdüresiniz diye **Allâh** adına yemin ediyorlar ama siz onlardan memnun olsanız da **Allâh-u Te'âlâ** kâfirlikte ısrarcı olan o fâsık toplumdan râzı gelmez. Zîrâ sizin rızânız **Allâh**'ın rızâsını gerektirmez, onlar **Allâh**'ın gazabına mâruz durumdayken sâdece sizin rızânız da onlara fayda vermez" diye hitap etmektedir.

Bu âyet-i kerîmeden maksat; kâfirlerin ve münâfıkların yalancı mâzeretlerine aldanmamaları husûsunda en tekitli bir şekilde muhâtapları uyarmaktır. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın râzı olmadığı kişiden râzı olmak bir müminden sâdır olmayacak kadar yanlış bir iştir.

Dolayısıyla **Allâh-u Te'âlâ** burada müminlere: "Sizin rızânız **Allâh**'ın rızâsını gerektirmez, onlar **Allâh**'ın gazabı ve azâbının namzedi olduktan sonra sizin onlardan rızânız aslâ kendilerine kâr etmez. Onların sizin kafanızı karıştırmaları mümkünse de işlerini **Allâh**'tan gizlemeleri ve böylece hürmet perdelerinin yırtılmamasını ve başlarına rezillik gelmemesini temin etmeleri mümkün olmaz" buyurmuş olmaktadır.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ**'nın fâsık toplumdan râzı olmayacağı bildirilmiştir. Fâsık ise **Allâh**'ın ve **Rasûlü**'nün tâatından çıkan kimse demektir.

Zîrâ fısk kelimesinin lügat mânâsı "Çıkmak" demektir. Fâre de yuvasından ifsad için çıktığından "Füveysika" diye adlandırılmıştır.

Âyet: 97

﴿ اَلْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللهُ عَلَى رَسُولِهِ وَاللهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (97)

(اَلْأَعْرَابُ) **O bedevîler,** nedirler? (أَشَدُّ) **daha güçlüdürler,** ne bakımdan? (كُفْرًا) **kâfirlik bakımından,** daha, (وَنِفَاقًا) **münâfıklık bakımından,** daha nedirler? (وَأَجْدَرُ) **daha müsâittirler,** neye? (أَلَّا يَعْلَمُوا) **bilmemeye,** neyi? (حُدُودَ مَا) **o şeyin hudûdunu ki,** (أَنْزَلَ) **indirdi,** kim?(اللهُ) **Allâh,** kim üzerine? (عَلَى رَسُولِهِ) **Rasûlü üzerine,** (وَاللهُ) **Allâh,** kimdir? (عَلِيمٌ) **Alîm'dir,** daha, (حَكِيمٌ) **Hakîm'dir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Şehir halkının kâfir ve münâfıklarına nazaran, daha vahşî ve katı kalpli olan) **o bedevîler, kâfirlik ve münâfıklık bakımından daha güçlü, hem de Allâh'ın, peygamberine indirmiş olduğu** (farzlar, emirler ve yasaklar gibi) **hudûdu bilmemeye daha müsâittirler.**

Allâh (şehir halkından ve göçebelerden her birinin halleri dâhil, her şeyi hakkıyla bilen bir) **Alîm'dir;** (iyilere ve kötülere karşı yaptığı ve yapacağı tüm muâmelelerinde isâbet sâhibi olan bir) **Hakîm'dir."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde **Tebûk** seferinden geri kalan münâfıkların yalan yere yeminler ederek Müslümanları râzı etme hîlesine başvuracaklarını beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede bedevîler içerisinde **Medîne**'de bulunan münâfıkların kâfirliğinden daha ziyâde inkâra saplanmış kimselerin bulunduğunu ve onların diğer bâzı kötülüklerini açıklamıştır.

"Kurtubî, Hâzin, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **"Arab"** ile **"E'râb"** arasındaki fark şöyle açıklanmıştır:

Arab, çöllerde yâhut şehirlerde yaşayan Âdemoğullarından özel bir ırkın adıdır. E'râb ise yine bu ırktan olup sadece çöllerde yaşayanlara denilir. Dolayısıyla Arab lafzı daha umûmîdir.

Bu iki kelimenin müfrediyle cemîsinin (tekiliyle çoğulunun) ayrımında müfred için (عَرَبِي) ve (أَعْرَابِي) kelimeleri kullanılırken cemîlerinde (عَرَبٌ) ve (أَعْرَابٌ) lafızları istimal edilir. Nitekim (مَجُوسِي) ve (يَهُودِي) kelimeleri müfred olarak kullanılırken cemîsinde (يَا) yâ harfi hazfedilerek (مَجُوسٌ) ve (يَهُودٌ) denilmektedir.

Kurtubî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; Araplar insanlar içerisindeki bir ırktır ki bunlara yapılan nispet **"Arabî"** lafzıyla yapılır. Bunlar şehirlerde yaşarlar. Çöllerde yaşayanları ise **"E'râb"** ismini alır. **E'râbî** olana "Yâ **Arabî**" denilince sevinir. Şehirli bir **Arab**'a ise "Yâ **E'râbî**" denilince kızar. Muhâcir ve ensârın tamâmı **Arap**'tır, **E'râb** değildir.

Araplar'a bu ismin verilmesi ise **İsmâ'îl** *(Aleyhisselâm)*ın nesli **Hicaz** bölgesinde olan (عَرَبَةُ) isimli yerde büyüdükleri içindir ki, orası şu anda **Mekke** diye bilinen yerdir. Dolayısıyla o yere nispet edilmişlerdir, **Kureyş** orada ikâmet etmiş, diğer **Araplar** da onun bulunduğu yarım adada yayılmıştır.

Hâlis **Arap** olanlara **"Arab-i âribe"** ve **"Arab-i arbâ"** denilir. Hâlis olmayanlara ise **"Arab-i müsta'ribe"** veyâ **"Arab-i müte'arribe"** denilir. Lügatlerine (dillerine) ise **"Arabiyye** (Arapça)" denilir. Arapçayı ilk konuşan tüm **Yemen** kabîlelerinin babası olan **Ya'rub ibni Kahtan**'dır. **"Ucm"** ve **"Acem"** kelimeleri aynı mânâya geldiği gibi, **"Urb"** ve **"Arab"** kelimeleri de aynı anlamda kullanılmaktadır.

Bu âyet-i kerîmede çöllerde yaşayan kâfir ve münâfıkların şehirlerde yaşayan kâfir ve münâfıklardan daha katı olduğu beyân edilmiştir ki bunun, yaşadıkları ortamla alâkası vardır. Zîrâ bedevîler itaatten ve boyun eğmekten kaçınma tabiatı üzere yaratıldıkları cihetle yabânî mahluklara benzerler. Sıcak ve kuru havanın kendilerini istîlâ etmiş olması da kalplerinin katılaşmasını artıran bir özelliktir ki bu da kibir, iftihar ve hakkı kabul etmeme gibi kötü huyları peşi sıra getirir.

Şu bir gerçektir ki; bir müeddibin terbiyesi altına girmemiş, ilim ve mârifet ehliyle karışıp görüşmemiş, **Allâh-u Te'âlâ**'nın Kitâbını ve **Rasûlü**'nün vaazlarını dinlememiş kimseler, sabah-akşam ilim ve hikmet ehlinin sohbetlerinde bulunup Kitâb ve Sünnetin mevızelerini dinlemiş kişilerle müsâvî olamaz.

Bundan dolayı **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

Âyet: 97

عَنْ أَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«لَا تَنْزِلُوا الْكُفُورَ، فَإِنَّهَا بِمَنْزِلَةِ الْقُبُورِ.» يَعْنِي: الْقُرَى.

"Şehirlerden uzak olan köylere yerleşmeyin, zîrâ gerçekten oralar(ın halkı cumâları ve bayramları göremedikleri için) **mezarlık**(ta duranlar) **mesâbesindedir"** *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:4848, 5/432-433; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/489)* buyurmuştur.

Ehl-i ilmin bulunduğu ve sohbetler verdiği şehirlerden uzak olanlarda cehâlet galebe çalacağı için oraların halkı bidatlere daha çabuk düşerler. **"Mesnevî"**de şöyle demiştir:

دِهْ مَرُو دِهْ مَرْدْ رَا اَحْمَقْ كُنَدْ عَقْلْ رَا بِى نُور ُو بِى رَوْنَقْ كُنَدْ
قَوْلِ پَيْغَمْبَرْ شِنَوْ اَىْ مُجْتَبَى گُورِ عَقْلْ آمَدْ وَطَنْ دَرْ رُوسْتَا

"Köye gitme, köy insanı ahmak eder,
Aklı, nursuz ve cansız eder.

Ey seçkin kişi! Peygamber sözünü dinle,
Köyde oturmak, aklın mezarı olmuştur." *(Mesnevî:3/517-518)*

Eğer sen şehir halkıyla çöl ehlinin farkını anlamak istiyorsan, dağ meyveleri ile bostan meyvelerini karşılaştır. Çöl ehli Kur'ân ve Sünnet dinlemekten uzak oldukları için, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, **Rasûlü**'ne indirmiş olduğu şerî'at ahkâmını, farzları ve sünnetleri bilmemeye daha müsâittirler. Bundan dolayı bedevînin imamlığı mekruh görülmüştür.

Ulemânın beyânı vechile; bir imam namaz içerisinde mekruhlar işliyorsa ona uymak mekruh olur. Yönetici konumunda olanların onu o görevden azletmesi îcâb eder. **"Fethu'l-Karîb"** isimli eserde böylece zikredilmiştir.

Ancak şu bilinsin ki; **Ebussuûd** *(Rahimehullâh)*ın **"el-İrşâd"** isimli tefsirinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen bu ifâde, bir cinsin, bâzı fertlerinin vasfıyla vasıflanması bâbındandır. Nitekim:

﴿وَكَانَ الْإِنْسَانُ كَفُورًا﴾

"Zâten o (kâfir) **insan** (nîmetlere karşı) **pek nankör olmuştur"** *(İsrâ Sûresi:67)* âyet-i kerîmesi de bu kabildendir. Yâni her insan kâfir olmadığı gibi her bedevî de bu âyet-i kerîmede zemmolunan sıfat üzere değildir.

Nitekim bir sonraki âyet-i kerîmede bedevîler içerisinde çok sâlih kimseler bulunduğu açıkça ifâde edilmiştir. Bundan dolayı **İbni Sîrîn** *(Radıyallâhu Anh)*: "Sizin biriniz bu âyet-i kerîmeyi okuduğu zaman sonunda durmasın, peşi sıra gelen: **"Bedevîlerden Allâh'a ve âhiret gününe inanan da vardır"** âyet-i kerîmesini de okusun" demiştir. *(Ebuşşeyh, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/491)*

Âyet-i kerîmede geçen: (وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللهُ عَلَى رَسُولِهِ) **"Allâh'ın, peygamberine indirmiş olduğu hudûdu bilmemeye daha müsâittirler"** kavl-i şerîfinin tefsirinde **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)*: "Bedevîler sünnetler hakkında çok az bilgiye sâhiptirler" demiştir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1866)*

Dahhâk *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmeyi: "Bedevîler farzları ve emrolundukları cihat hükmünü bilmemeye çok müsâittirler" şeklinde tefsir etmiştir. Diğer birçok müfessir ise bu âyet-i kerîmede geçen "**Allâh**'ın indirmiş olduğu hadleri" tâbirini; farzlar, emirler ve yasaklar gibi hükümlerle tefsir etmiştir.

İbrâhîm en-Neha'î *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Zeyd ibni Sûhân** *(Radıyallâhu Anh)* bir gün konuşma yaparken bir bedevî: "Konuşman hoşuma gidiyor ama elin(in kesik olması acaba hırsız mısın diye) beni şüphelendiriyor" deyince **Zeyd** *(Radıyallâhu Anh)*: "Kesik elimin sol el olduğunu görmüyor musun?" dedi. (Bu zâtın eli Nihâvend günü savaşta kopmuştu.)

O zaman E'râbî: "Vallâhi sağı mı kesiyorlar, solu mu kesiyorlar bilmiyorum" deyince **Zeyd** *(Radıyallâhu Anh)*: "**Allâh**: **"O bedevîler, kâfirlik ve münâfıklık bakımından daha güçlü, hem de Allâh'ın, peygamberine indirmiş olduğu** (farzlar, emirler ve yasaklar gibi) **hudûdu bilmemeye daha müsâittirler**" sözünde ne doğru buyurmuş" dedi. *(İbnü Sa'd, et-Tabakâtü'l-kübrâ:6/123-124; İbnü Ebî Hâtim:6/1866; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/69; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/490)*

Kelbî *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre bu âyet-i kerîme **Esed** ve **Gatafân** kabîleleri hakkında nâzil olmuştur. *(Ebuşşeyh, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/491)*

Bu âyet-i kerîmelerden *(97-99)* anlaşıldığı üzere; köylerdense şehirlerde sâkin olmak ilim ve terbiye bakımından daha fazîletlidir. Zîrâ köylerde yaşamanın kabalığa ve kültürsüzlüğe sebep olacağı âşikârdır.

Bundan dolayı **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

Âyet: 97

«مَنْ بَدَا جَفَا وَمَنِ اتَّبَعَ الصَّيْدَ غَفَلَ وَمَنْ أَتَى أَبْوَابَ السُّلْطَانِ افْتُتِنَ وَمَا ازْدَادَ عَبْدٌ مِنَ السُّلْطَانِ قُرْبًا إِلَّا ازْدَادَ مِنَ اللهِ بُعْدًا.»

"Çölde yerleşen, (insanlarla karışıp görüşmediği için) **kaba olur. Av peşine düşen**(in kalbi o işle çok meşgul olacağı için) **gaflete düşer.**

Sultanın (devlet reisinin) **kapılarına gelen fitneye** (maddî-mânevî sıkıntılara) **düşer. Bir kişinin sultana yakınlığı arttıkça mutlaka Allâh'tan uzaklığı artar."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:8836, 14/430, 3362, 5/361; Ebû Dâvûd, no:2859-2860; Tirmizî, no:2256; Nesâî, no:4320; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4320, 9403; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/491; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/474)*

Çölde yaşayanlarda kabalık ve sertlik gâlip olduğu için **Allâh-u Te'âlâ** onlardan hiçbir peygamber göndermemiştir. Bütün peygamberleri şehir ahâlisinden göndermiştir.

Nitekim bir âyet-i kerîmesinde:

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ﴾

"(Habîbim! 'Rabbin dileseydi peygamber olarak melekler gönderirdi' diyen o müşriklere cevâben şöyle buyurduğumuzu bildir ki:) **"Biz senden önce de ancak, şehirler halkından olan birtakım erkekler**(i peygamber olarak) **gönderdik ki** (sana vahyettiğimiz gibi) **onlara** (da) **vahiyde bulunuyorduk"** *(Yûsuf Sûresi:109)* buyurmuştur.

Çöl ehlinin kabalığına dâir bir örnek de **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen şu hâdisede görülmektedir:

Bir bedevî **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e dişi bir deve hediye etmişti. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de buna mukābil kendisine altı dişi deve hediye etti. Fakat o bedevî bundan gazaplandı.

Bu durum **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ulaşınca, **Allâh-u Te'âlâ**'ya hamd-ü senâda bulunduktan sonra şöyle buyurdu:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ أَعْرَابِيًّا أَهْدَى لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَكْرَةً فَعَوَّضَهُ مِنْهَا سِتَّ بَكَرَاتٍ فَتَسَخَّطَهُ فَبَلَغَ ذٰلِكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَحَمِدَ اللهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ: «إِنَّ فُلَانًا أَهْدَى إِلَيَّ نَاقَةً فَعَوَّضْتُهُ مِنْهَا سِتَّ بَكَرَاتٍ فَظَلَّ سَاخِطًا وَلَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ لَا أَقْبَلَ هَدِيَّةً إِلَّا مِنْ قُرَشِيٍّ أَوْ أَنْصَارِيٍّ أَوْ ثَقَفِيٍّ أَوْ دَوْسِيٍّ.»

"Şüphesiz ki falan kişi bana bir dişi deve hediye etti, ben de onun yerine kendisine altı dişi deve verdim, fakat o hâlâ buna râzı olmadı. Andolsun ki artık ben Kureyş ve ensârın mensuplarından yâhut Sakîf ya da Devs kabîlesinin fertlerinden başka hiçbir kimseden hediye kabul etmemeye niyetlendim!" *(Tirmizî, Menâkıb:147, no:3945, 6/218; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/269)*

Çölde yaşayanların acıma hissinden uzak olduklarına dâir bir rivâyet de **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*dan nakledilmiştir, şöyle ki; bedevîlerden birtakım insanlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek: "Siz çocuklarınızı öpüyor musunuz?" diye sordular. Sahâbe-i kirâm: "Evet" diye cevap verince onlar: "Lâkin biz vallâhi öpmüyoruz" dediklerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَدِمَ نَاسٌ مِنَ الْأَعْرَابِ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا: أَتُقَبِّلُونَ صِبْيَانَكُمْ؟ فَقَالُوا: نَعَمْ، فَقَالُوا: لَكِنَّا وَاللهِ مَا نُقَبِّلُ! فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:«وَأَمْلِكُ إِنْ كَانَ اللهُ نَزَعَ مِنْكُمُ الرَّحْمَةَ.»

"Eğer Allâh sizden acıma duygusunu söküp almışsa ben ne yapabilirim ki?!" *(Müslim, Fezâil:15, no:2317, 4/1808; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/269)* buyurdu.

Yine bu konuda **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّ الْكَبَائِرَ سَبْعٌ؛ اَلْإِشْرَاكُ بِاللهِ، وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللهُ، وَقَذْفُ الْمُحْصَنَةِ، وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ، وَأَكْلُ الرِّبَا، وَالْفِرَارُ يَوْمَ الزَّحْفِ، وَالتَّعَرُّبُ بَعْدَ الْهِجْرَةِ.»

"Ey insanlar! Büyük günahlar yedidir; Allâh'a ortak koşmak, Allâh'ın haram kıldığı canı katletmek, namuslu kadına iftirâ etmek, yetim malı yemek, fâiz yemek, harp günü kaçmak ve hicretten sonra gerisin geri çöle dönmek" buyrulmuştur. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:6/643; İbnü Ebî Âsım, el-Cihâd, no:274; İbnü Ebî Hâtim:3/931; Ahmedl, el-Müsned, no:3881; İbnü Huzeyme, no:2250; Buhârî, no:7087; Müslim, no:1862; İbnü Hacer, Fethu'l-Bârî:12/182, 13/41; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/474)*

Bu hadîs-i şerîfte geçen **"Hicretten sonra tearrub"** ifâdesi, bir kişinin hicret edip muhâcir vasfını kazanarak ganîmette hisse sâhibi olmasının, dolayısıyla cihâda çıkması gerekli konuma ulaşmasının ardından çöle dönerek oradaki bedevîlerle ikâmet etmesi anlamına gelmektedir ki asr-ı saâdette sahâbe-i kirâm meşrû bir mâzeret olmaksızın hicretten sonra köyüne geri dönen kimseleri mürted gibi kötü saymaktaydılar.

Âyet: 97

Zîrâ çöl ehlinde şer gâlip olduğu için, insan tabiatı da birbirinin huyunu çalacağından, bir de köylerde ilim meclislerinden ve hayır ehlinden uzak kalınması göz önünde bulundurulursa **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sohbetlerinden uzak kalmanın ne kadar büyük şerlere sebebiyet vereceği daha iyi ortaya çıkar.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme ve bu hadîs-i şerîflerden, şehirlerde oturmaya dâir bir teşvik anlaşılmaktadır. Çünkü oralar vaaz dinleme ve ilim öğrenme mahallidir. Fakat merkezî yerlerde kargaşa çıkarsa o zaman insanın dînini kurtarmak için dağlara ve ıssız yerlere gitmesi de teşvik edilmiştir.

Özellikle âhir zamanda bu daha ziyâde terğîb edilmiştir. Bundan dolayı **Ebû Zerr, Seleme ibni Ekva'** ve diğer bâzı sahâbe *(Radıyallâhu Anhüm)* köylerde oturmayı tercih etmişlerdir. Tabî ki bu, şahıslara ve niyetlere göre değişen bir konudur.

Bir kimsenin maksadı şerîatı yaşamak, zâhirî ilmin meselelerini anlamak ve dînî vecîbelerini yerine getirmek ise, köylerde de bu hususta ona yardım edecek biri bulunmuyorsa o kişi için şehirde oturmak daha fazîletlidir. Ama bir kimsenin murâdı kalbini tasfiye, tarîkat ilmini tatbik ve kalbini hakîkat nurlarının parlaması için hazırlamak ise bu kişinin ıssız yerlerde ve dağ başlarında uzlete çekilmesi kendisine daha muvâfık olabilir.

Zîrâ şehirlerin meşgaleleri ve sorumlulukları çok olur, nefsânî hazlar ve istekler de oralarda bol bulunduğundan merkezî yerlerde yaşayıp da dünyâya meftûn ya da hevâya (nefsin kötü arzusuna) mübtelâ olmayan kimse az bulunur. Fakat köylülerde bu engeller az bulunduğundan oraların halkının ekserîsi fıtrat üzeredir.

(Gerçi bugün televizyon ve internet gibi fitneler köylere de ulaştığı için ve köylerde meşgale de az olduğundan oraların ahâlîsi bu fitnelere daha ziyâde mübtelâ olmaktadır. **Allâh-u Te'âlâ** cümlemizi âhir zaman fitnelerine kapılmaktan muhâfaza eylesin!)

Yine böylece köyler ilme ve ulemâya herkesten fazla muhtaç olduğu için oraların ahâlisini okutup öğretmeye ve kendilerine vaaz etmeye tevessül eden kişinin şerefini ancak **Allâh-u Te'âlâ** bilebilir.

Şeyh Ebu'l-Hasen eş-Şâzelî *(Radıyallâhu Anh)*:

«أَرْحَمُ النَّاسِ بِالنَّاسِ مَنْ يَرْحَمُ مَنْ لَا يَرْحَمُ نَفْسَهُ.»

"İnsanlar içerisinde insanlara en çok acıyan kişi, kendine acımayana acıyandır. Yâni kendine acımasını bilmeyen câhile acıyıp da ona kendisi hakkında faydalı olan şeyi öğretendir" demiştir. *(İbnü Acîbe, el-Bahru'l-medîd:3/111)*

İmâm-ı Ğazâlî *(Rahimehullâh)* **"el-İhyâ"** isimli eserinde şöyle demiştir: "Ulemânın, köylerde bulunan insanlara vaaz ve tâlimde bulunacak kimseler göndermesi vâciptir. Bu vazîfeyi ihlâl etmeleri hâlinde **Allâh-u Te'âlâ** onlara azâb edecektir. Fakat onların tâlimine çalışan kimseler bu vâcibi yerine getirmiş olacaklardır."

Hadis olarak zikredilen: **"Ümmetim şehirlerdedir, pek azı köylerdedir"** sözü sahih değildir. Yine böylece: **"Allâh bir kuluna hayır dilediği zaman onu köyden şehre nakleder"** sözü de hadîs olarak tespit edilmemiştir. Aksine insanın dînini yaşayacağı yerde durması sahih hadislerde emredilmiştir.

Nitekim **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radıyallâhu Anh)*ın rivâyetine göre bir bedevî **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e, hicret etmesinin nasıl olacağını sorduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ أَعْرَابِيًّا سَأَلَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْهِجْرَةِ فَقَالَ: «وَيْحَكَ، إِنَّ شَأْنَهَا شَدِيدٌ فَهَلْ لَكَ مِنْ إِبِلٍ تُؤَدِّي صَدَقَتَهَا؟» قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: «فَاعْمَلْ مِنْ وَرَاءِ الْبِحَارِ فَإِنَّ اللهَ لَنْ يَتِرَكَ مِنْ عَمَلِكَ شَيْئًا.»

"Yazık sana, gerçekten hicretin çok zorlukları vardır. Peki senin zekâtını ödediğin develerin var mıdır?" diye sormuş, o kişi: "Evet" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Artık sen denizlerin ötesinde de olsan sâlih amelde bulun. Zîrâ şüphesiz ki Allâh senin amellerinden hiçbir şeyin sevâbını eksik edecek değildir" buyurmuştur. *(Buhârî, Zekât:35, no:1384, 2/527; İbnü Acîbe, el-Bahru'l-medîd:3/113)*

<u>Âyet-i kerîmenin sonunda geçen</u>: (وَاللهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ) **"Allâh** (şehir halkından ve göçebelerden her birinin halleri dâhil, her şeyi hakkıyla bilen bir) **Alîm'dir;** (iyilere ve kötülere karşı yaptığı ve yapacağı tüm muâmelelerinde isâbet sâhibi olan bir) **Hakîm'dir"** kavl-i şerîfi **Allâh-u Te'âlâ**'nın şehirlilerden ve köylülerden oluşan tüm kullarının bütün hallerini çok iyi bildiğini ve meşrû ettiği ahkâmında da, iyi kötü herkese isâbet ettirdiği sevap ve azaplarda da çok hikmetli ve isâbetli olduğunu beyân etmektedir.

Âyet: 97

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de şöyle zikredilmiştir: Maddî âlemde çöl ve şehir bulunduğu gibi insanın iç âleminde de bir çöl vardır ki o nefsidir, bir de şehir vardır ki o da kalbidir.

"Bedevîler" tâbiri, nefse ve kötü arzusuna işârettir. Kalp için îman nasıl zâtî olup, inanmak **Allâh-u Te'âlâ**'nın bütün insanları kendisi üzere yarattığı fıtrattan ise, nefis için de kâfirlik ve münâfıklık böylece zâtîdir. İşte böylece nefsin sıfatlarının sirâyeti sebebiyle kalbin, nefis rengine girerek kâfir olma ihtimâli mevcuttur. **"Mesnevî"**de şöyle buyrulmuştur:

اَنْدَكْ اَنْدَكْ آبْ رَا دُزْدَدْ هَوَا وِينْ چُنِينْ دُزْدَدْ هَمْ اَحْمَقْ اَزْ شُمَا

گَرْمِيَّتْ رَا دُزْدَد و سَرْدِى دَهَدْ هَمْچُنَانْ كُو زِيرِ كُونْ سَنْگِى نَهَدْ

"Hava, suyu azar azar çalar,
İşte ahmak da sizden öylece çalar.

Sıcaklığınızı çalar, yerine soğukluk verir,
Oturmak için altına bir taş koyan kimsede olduğu gibi." *(Mesnevî:3/2596-2597)*

Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:

مَگُو زِنْهَارْ اَصْلِ عُودْ چُوبَسْتْ بَبِينْ دُودَشْ چَه مُسْتَثْنَى وُ خُوبَسْتْ

"Sakın ûdun aslı ağaçtandır deme,
Dumanına bak ne müstesnâ ve ne güzel!"

Gerçi kalbin sıfatları kendisine sirâyet ederek nefsin kalp rengine girip mümin olma ihtimâli de mevcuttur. Ama kâfirlik ve münâfıklık, kâfir olan kalptense kâfir olan nefiste her dâim daha güçlü olur. Nitekim nefis mümin olsa da îman dâimâ kalpte daha güçlüdür.

Yine böylece rûh, mânevî âlemin maddî âlemdeki elçisi mesâbesinde olduğu için **Allâh** tarafından ruhlara yağan feyizleri bilmemeye kalptense nefis daha müsâittir. **Allâh-u Te'âlâ** kâfir olan bir nefsi mümin, mümin olan bir kalbi de kâfir yaparsa mutlaka üstün bir ilim ve yüce bir hikmet üzere bunu yapmaktadır.

Âyet: 98

﴿ وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَائِرَ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (98)

(وَمِنَ الْأَعْرَابِ) **Bedevîlerden vardır,** kim? (مَنْ) **öyle kimse ki,** (يَتَّخِذُ) **sayar,** neyi? (مَا) **o şeyi ki,** (يُنْفِقُ) **harcıyor,** ne sayar? (مَغْرَمًا) **zarar** (ve ziyan), daha, (وَيَتَرَبَّصُ) **bekler,** kime? (بِكُمْ) **size,** neyi? (الدَّوَائِرَ) **belâları.** (عَلَيْهِمْ) **onların üzerine olsun,** ne? (دَائِرَةُ السَّوْءِ) **o devr-i dâim eden kötü felâket,** (وَاللَّهُ) **Allâh,** kimdir? (سَمِيعٌ) **Semî"dir,** daha, (عَلِيمٌ) **Alîm'dir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Bedevîlerden öylesi vardır ki; (Allâh yolunda) **harcamakta olduğu şeyi bir ziyan sayar ve** (bu yükümlülükten kurtulmak için) **size belâları**(n ulaşmasını) **bekler. O** (belâları getirecek) **kötü dâire onlar üzerine olsun!**

Allâh (kendilerinden zekât istendiğinde kimin ne söylediğini hakkıyla işiten bir) **Semî'dir;** (zekât verenlerin ne niyet taşıdıklarını da pek iyi bilen bir) **Alîm'dir."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede bedevîlerin şehir münâfıklarından daha kâfir ve câhil olduklarını beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede onların diğer bâzı kötü sıfatlarını tâdât ederken, bu kişilerin mecbur kalarak **Allâh** yoluna verdikleri şeyleri ziyan saydıklarını ve Müslümanların başına belâ gelmesini beklediklerini açıklamıştır.

Bu âyet-i kerîmenin tefsirinde **İmâm-ı Dahhâk** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: **"Bâzı bedevîler harcamasını ziyan sayar"** demek, o kişi verdiği şeyin **Allâh** katında sevâbını ummaz, ancak zoraki verir anlamına gelir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/492)*

İbni Zeyd *(Radıyallâhu Anh)* ise "Bâzı bedevî münâfıklar harbe çıkarak bilfiil savaşmaktan sakındıkları için riyâ olarak (cihat masraflarına) harcamalar yapıyorlardı" demiştir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1866)*

Âyet: 98

"Hâzin, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede bir önceki âyet-i kerîmede cins olarak zikredilen bedevîlerden bâzı fertlerin **Allâh** yoluna sadaka olarak verdikleri şeyleri zâyiat olarak kabul ettikleri açıklanmıştır.

Allâh'a ve âhiret gününe inanmayan, infâkı karşılığında sevap ummayıp **Allâh** yoluna vermeyi terk ettiğinde azâba uğrayacağından korkmayan, verdiklerini ise ancak bir riyâ yâhut takıyye maksadıyla veren kişiler elbette ki harcadıkları şeyleri bir mal zâyiatı olarak görürler.

Cümle-i celîlede geçen (الدَّوَائِرَ) kelimesi (الدَّائِرَةُ) kelimesinin cemîsi olup: "İnsanın etrâfında dönüp dolaşan musîbetler ve âfetler" anlamına gelmektedir.

Yemân ibni Rebâb *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; bedevî münâfıkların müminler hakkında musîbet beklentisine girmelerinin mânâsı, onların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vefâtı ile Müslümanların devletinin tersine döneceği yâhut kâfirlerin harpte gâlip gelmesi netîcesinde zekât gibi mâlî ödemelerden kurtulmaları beklentisi içinde olmalarıdır.

Maalesef bu tür nifak her dönemde mevcut olmuştur. **Osmanlı Devleti** döneminde bile İslâm kisvesine bürünen bâzı kişilerin **Devlet-i Aliyye**'nin yüklediği maddî harcamaların külfetinden kurtulmak için kâfirlerin gâlip gelmesini temennî ettikleri müşâhede edilmiştir.

Oysa **Allâh-u Te'âlâ** onların infak ânında konuştukları hayırsız sözleri de, içlerinde gizledikleri bozuk niyetleri de hakkıyla işiten ve bilendir. **Allâh-u Te'âlâ** bizleri nefs-ü şeytanın hîlesinden halâs buyurup îmânın hakîkatiyle tahakkuk edenlerden eylesin! Âmîn!

Âyet-i kerîmede geçen: (عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ) **"Kötü dâire onlar üzerine olsun"** kavl-i şerîfi onların Müslümanlar aleyhine bekledikleri şeyin bir misliyle kendilerine bedduâdır.

İbni Atıyye *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** tarafından duâ lafzıyla vârid olan her şey, o şeyin kesinlikle olacağını bildirme mânâsı taşır. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** Kendi kabza-i kudretinde bulunan mahlûkātına duâ ya da bedduâda bulunmaz.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ﴾

Âyet: 98

"(İnsanları) **arkadan çokça ayıplayan ve yüze tenkidi âdet haline getiren** (Ahnes ibni Şüreyk, Übeyy ibni Halef ve Velîd ibni Muğîre gibi) **her** (kâfir) **kimse için büyük bir helâk** (ve sürekli bir yıkım) **vardır"** *(Hümeze Sûresi:1)* kavl-i şerîfiyle,

﴿وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ﴾

"Büyük bir helâk vardır o eksiltme yapanlara" *(Mutaffifin Sûresi:1)* kavl-i şerîfi de bu kabildendir.

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (وَاللهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ) **"Allâh Semî' ve Alîm'dir"** kavl-i şerîfi:

"**Allâh-u Te'âlâ** kendilerinden zekât istendiğinde kimin ne söylediğini hakkıyla işiten, zekât verenlerin ne niyet taşıdıklarını da pek iyi bilen bir Zât'tır" demektir.

Bâzı müfessirler ise bu cümle-i celîleyi:

"**Allâh** onların infak ânındaki çirkin sözlerini hakkıyla işiten ve Müslümanların başına belâlar gelmesini beklemeleri gibi kötü niyetlerini de çok iyi bilendir" şeklinde tefsir etmişlerdir.

Âyet: 99

﴿ وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرُبَاتٍ عِنْدَ اللهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ أَلَا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ سَيُدْخِلُهُمُ اللهُ فِي رَحْمَتِهِ إِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (99)

(وَمِنَ الْأَعْرَابِ) **Bedevîlerden vardır,** kim? (مَنْ) **öyle kimse ki,** (يُؤْمِنُ) **îmân eder,** kime? (بِاللهِ) **Allâh'a,** daha, (وَالْيَوْمِ) **o güne,** öyle gün ki, (اَلْاٰخِرِ) **son olan,** daha, (وَيَتَّخِذُ) **edinir,** neyi? (مَا) **o şeyleri ki,** (يُنْفِقُ) **infâk ediyor,** ne edinir? (قُرُبَاتٍ) **yakınlıklar** (vesîlesi), kim katında? (عِنْدَ اللهِ) **Allâh katında,** daha ne edinir, (وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ) **o Rasûl'ün duâları**(na sebep), (أَلَا إِنَّهَا) **âgâh olun ki gerçekten de o** (verdikleri), nedir? (قُرْبَةٌ) **bir yakınlıktır** (Allâh'a yaklaştıran bir ibâdettir), kim için? (لَهُمْ) **onlar için,** (سَيُدْخِلُ) **yakında girdirecek,** kimi? (هُمْ) **onları,** kim? (اَللهُ) **Allâh,** nereye? (فِي رَحْمَتِهِ) **rahmeti içerisine,** (إِنَّ اللهَ) **şüphesiz ki Allâh,** kimdir? (غَفُورٌ) **Gafûr'dur,** daha kimdir? (رَحِيمٌ) **Rahîm'dir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Bedevîlerden öylesi de vardır ki; Allâh'a ve o son güne (gerçekten) **îmân eder ve** (Allâh yoluna) **infâk etmekte olduğu şeyleri Allâh katında** (mânevî) **yakınlıklar** (vesîlesi) **ve o Rasûlün duâları**(na sebep) **edinir!**

Bilesiniz ki; gerçekten de o (verdikleri), **kendileri için bir kurbet** (ve yakınlık vesîlesi olan bir ibâdet)**tir. Muhakkak Allâh onları rahmeti içerisine girdirecektir.**

Şüphesiz ki Allâh (kendi yoluna infakta bulunan kullarının ayıplarını çokça örten bir) **Ğafûr'dur;** (eli dar olanların, güçleri nispetinde verdikleri azıcık yardımları dahî kabul edecek derecede merhamet sâhibi bir) **Rahîm'dir."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde bedevîlerin şehir münâfıklarından daha kâfir ve câhil olduklarını ve Müslümanlar hakkında belâ beklediklerini beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede bedevîlerin tamâmının böyle olmadığını, aksine içlerinde çok ihlâslı müminler bulunduğunu açıklamıştır.

"Beğavî, Hâzin, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde **Kelbî** *(Rahimehullâh)*dan naklen zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme **Eslem, Ğıfâr, Cüheyne** ve **Müzeyne** kabîlelerini medh-ü senâ sadedinde nâzil olmuştur. Bu âyet-i kerîmeden sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu kabîleleri diğerlerinden üstün tutmuş ve duâda bulunmuştur.

Abdurrahmân ibni Ebî Bekre *(Radıyallâhu Anhümâ)*, babasının şöyle anlattığını nakletmiştir: **Ekra' ibni Hâbis** *(Radıyallâhu Anh)* **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Sana ancak **Eslem, Ğıfâr, Müzeyne** ve **Cüheyne** kabîlelerinden hacıları soyan hırsızlar bîat etti" deyince **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu:

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ أَبِي بَكْرَةَ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: أَنَّ الْأَقْرَعَ بْنَ حَابِسٍ قَالَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّمَا بَايَعَكَ سُرَّاقُ الْحَجِيجِ مِنْ أَسْلَمَ وَغِفَارَ وَمُزَيْنَةَ ـوَأَحْسِبُهُـ وَجُهَيْنَةَ ـابْنِ أَبِي يَعْقُوبَ شَكَّـ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ أَسْلَمُ وَغِفَارُ وَمُزَيْنَةُ ـوَأَحْسِبُهُـ وَجُهَيْنَةُ خَيْرًا مِنْ بَنِي تَمِيمٍ وَبَنِي عَامِرٍ وَأَسَدٍ وَغَطَفَانَ خَابُوا وَخَسِرُوا.» قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّهُمْ لَخَيْرٌ مِنْهُمْ. أَمَا إِنِّي لَمْ أَقُلْهَا وَلٰكِنْ قَالَهَا اللهُ عَزَّ وَجَلَّ.»

"Söyle bakayım; eğer Eslem, Ğıfâr, Müzeyne ve Cüheyne (kabîleleri) **Benî Temîm, Benî Âmir, Esed ve Ğatafân'dan daha hayırlı ise öbürleri hüsrâna uğradılar mı?"**

O: **"Evet"** deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu: **"Canım** (kudret) **elinde olan Zât'a yemin ederim ki şüphesiz bunlar elbette onlardan daha hayırlıdır. Ama bunu ben demedim ha! Lâkin Allâh-u Azze ve Celle böyle buyurdu!"** *(Buhârî, Menâkıb:5, no:3325, 3/1294; Müslim, Fedâilü's-sahâbe:46, no:2516, 4/1953; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/183)*

Abdullâh (ibni Ömer) *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* minber üzerinde şöyle buyurdu:

عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ عَلَى الْمِنْبَرِ: «غِفَارُ غَفَرَ اللهُ لَهَا، وَأَسْلَمُ سَالَمَهَا اللهُ، وَعُصَيَّةُ عَصَتِ اللهَ وَرَسُولَهُ.»

"Ğıfâr'ı Allâh affetsin, Eslem'e Allâh selâmet versin! Usayye ise Allâh'a ve Rasûlüne isyân etmiştir." *(Buhârî, Menâkıb:5, no:3322, 3/1293; Müslim, no:2518)*

Âyet: 99

Bir kavle göre ise bedevîleri zemmeden önceki âyet-i kerîme **Esed, Gatafân** ve **Benû Temîm** kabîleleri hakkında nâzil olmuş iken bu âyet-i kerîme (Müzeyne kabîlesinden olan) **Abdullâh Zilbicâdeyn ibni Nühm el-Müzenî** *(Radıyallâhu Anh)* hakkında nâzil olmuştur.

Amcasının himâyesinde yetim olarak büyüyen bu zat Müslüman olunca amcası ona verdiği her şeyi kendisinden söküp almış, hattâ üzerindeki elbiseleri bile soymuştu. Bu zat da annesinin verdiği kıldan dokuma bir kilimi iki parçaya bölerek yarısını altına, yarısını üstüne dolamış, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onu bu halde görünce:

«أَنْتَ عَبْدُ اللهِ ذُو الْبِجَادَيْنِ.»

"Sen iki parça elbisesi olan Abdullah'sın" buyurmuştur. Daha sonra bu zât **Tebûk** gazâsında vefât etmiştir. *(İbnü Hacer el-Askalânî, el-İsâbe:6/149; Hâşiyetü'ş-Şihâb:4/358)*

İmâm-ı Mücâhid *(Radıyallâhu Anh)*: "Bu âyet-i kerîmede geçen bedevîler **Müzeyne** kabîlesinden olan **Mukarrinoğulları**'dır. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den cihada çıkmak üzere binek istemek için gelenler de onlardır" demiştir. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/635-636; İbnü Ebî Hâtim:6/1867; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/492)*

Abdurrahmân ibni Ma'kıl *(Radıyallâhu Anh)*: "Biz **Mukarrinoğulları** olarak on kişiydik ki bu âyet-i kerîme bizim hakkımızda nâzil oldu" *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/636; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/493)* demiştir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"el-İrşâd"** ve **"et-Tibyân"** tefsirlerinden naklen zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede geçen **"Bedevîler"**den maksat, **Esed, Cüheyne, Ğıfâr** ve **Eslem** kabîlelerinin bâzı fertleridir.

"er-Ravza" isimli eserde zikredildiğine göre; bir bedevî **Allâh-u Te'âlâ**'nın (bir önce geçen):

﴿اَلْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا﴾

"Küfür ve nifak bakımından bedevîler herkesten daha kuvvetlidir" *(97)* âyet-i kerîmesini işitince çok sıkıldı.

Sonra bu âyet-i kerîmede geçen: **"Bedevîlerden Allâh'a ve âhiret gününe inananlar da var"** kavl-i şerîfini duyunca: "**Allâh-u Ekber! Allâh** bizi önce zemmetti sonra methetti" dedi.

Âyet-i kerîmede geçen: (قُرُبَاتٍ) kelimesi, **"Allâh-u Te'âlâ**'ya yaklaştıran sebep ve vesîle" anlamına gelen (قُرْبَة) kurbet kelimesinin cemîsidir.

Verilen bir şeyin cemî (çoğul) olarak mânevî yakınlıklara sebep olması ise ya infak çeşitleri îtibârıyla ya da ayrı ayrı zamanlarda yapılan infak fertlerine göredir.

Hadîs-i kudsîde geçen:

«وَإِنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ بِشِبْرٍ تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ ذِرَاعًا.»

"Bana bir karış yaklaşana Ben bir arşın yaklaşırım" *(Buhârî, Tevhîd:15, no:6970, 6/2694; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/490)* ifâde-i celîlesi de sâlih amellerin **Allâh-u Te'âlâ**'ya mânen yaklaştırıcı özelliğine işâret etmektedir.

Âyet-i kerîmede geçen: (وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ) **"O Rasûlün salâtları"** kavl-i şerîfine **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "**Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in istiğfârı" diye mânâ verirken **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)*: "O Rasûlün duâları" diye mânâ vermiştir. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/635; İbnü Ebî Hâtim:6/1867)*

Kurtubî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **"Salât"** kelimesi birkaç mânâda kullanılır. **Allâh-u Te'âlâ**'nın kullarına salâtı; rahmet, hayır ve bereket yağdırması demektir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا﴾

"Ancak O'dur O Zât ki; Kendisi (rahmet yağdırarak) **ve melekleri** (günahlarınızın affı için istiğfarda bulunarak) **size salât etmektedir! Nihâyet O sizi** (Allâh'ı bilmemek ve O'na karşı gelmek gibi) **karanlıklardan** (mârifet ve tâat) **nûr**(un)**a çıkarsın diye!**

Zâten O, müminlere dâimâ (çok acıdığı için iki cihan saâdetlerini temine özen gösteren bir) **Rahîm olmuştur"** *(Ahzâb Sûresi:43)* buyurmuştur. Meleklerin bir kula salâtı ise; duâları anlamına gelmektedir. **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmetine salâtı da bu mânâdadır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ﴾

Âyet: 99

"Bir de (sadakalarının kabulü ve kalan mallarının bereketlenm esi için) **onlara duâda bulun! Şüphesiz ki senin duân, onlar için** (rûhen teskin ve kalben tatmin sağlayacak) **bir sükûnettir"** *(Tevbe Sûresi:103)* buyurmaktadır.

Bu âyet-i kerîmeden **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sadaka verenlere hayr-u bereket duâsı yaptığı, ayrıca günahları için istiğfarda bulunduğu anlaşılmaktadır.

Nitekim **Abdullâh ibni Ebî Evfâ** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kavim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e sadakalarını getirince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَتَاهُ قَوْمٌ بِصَدَقَتِهِمْ قَالَ: «اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى اٰلِ فُلَانٍ.» فَأَتَاهُ أَبِي بِصَدَقَتِهِ فَقَالَ: «اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى اٰلِ أَبِي أَوْفَى.»

"Ey Allâh! Falanın âilesine salât eyle" diye duâ ederdi. Babam da sadakasını getirince: **"Ey Allâh! Ebû Evfâ'nın âilesine salât eyle"** diye duâda bulundu. *(Buhârî, Zekât:63, no:1426, 2/544; Müslim, no:1078; Ebû Dâvûd, no:1590; Nesâî:5/31; İbnü Mâce, no:1796; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:19111; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/183; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/478)*

Bundan dolayı sadaka alan kişinin sadaka alırken hayır sâhibine duâ etmesi sünnet kabul edilmiştir. Lâkin ona salevât okuması câiz olmaz. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bunu yapmış olması ise kendi hakkını dilediğine ikrâm etmesi kabîlindendir.

Ulemânın beyânı vechile; peygamberlerden ve meleklerden gayrine salât edilemez. Ancak onlara tebean onların ardı sıra salât edilebilir. Zîrâ salât lafzında bulunan tâzim ifâdesi hiçbir duâda bulunmamaktadır.

Allâh-u Te'âlâ'nın rahmet ve kurbiyetinin (acımasının ve yakınlığının) ziyâdeliğini ifâde eden bu lafzın hatâ ve günah yapması muhtemel olan kişiler hakkında kullanılması uygun düşmez.

Ancak peygamberlere yapılan salâtın ardından, metbûa tâzimen (tâbi oldukları zâta hürmeten) Ehl-i Beyt'inin ve ashâbının zikredilmesi gibi, tâbilerinin anılması câizdir.

Peygamberler ve melekler dışında kalan kimselere salât okunması ise bâzı ulemâya göre tahrîmen (harama yakın), bâzısına göre ise tenzîhen mekruh sayılmıştır.

İmâm-ı Nevevî *(Rahimehullâh)* **"el-Ezkâr"** isimli eserinde bunun tenzîhen (helâle yakın) mekruh olduğunu nakletmişse de **Bîrî** *(Rahimehullâh)*a âit **"Şerhu'l-eşbâh"** isimli eserin giriş bölümünde: "Bunu yapan günahkâr olur" denilmiştir ki sahih olan budur.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Ebî Evfâ** âilesine salât okuması ise buna câiz diyenler için bir huccet teşkil etmez. Nitekim **İmâm-ı Ğazâlî** *(Rahimehullâh)* ın beyânı vechile bu, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hakkı olduğu için dilediğine bunu bağışlayabilir ama bunu başkası yapamaz. *(Ğazâlî, el-Vesît:2/446; İbni Âbidîn, el-Hâşiye:6/753)*

Selâma gelince; **İmâm-ı Lekkânî** *(Rahimehullâh)* **İmâm-ı Cüveynî** *(Rahimehullâh)* ın: "Selâm da salât mânâsındadır, peygamberlerden ve meleklerden başkasında tek başına kullanılamaz.

Dolayısıyla 'Ali Aleyhisselâm' denilemez, ancak 'Radıyallâhu Anh' denilir, diriler de, ölüler de bu hususta eşittir, kimsenin gıyâbında kullanılamaz. Ancak yanında olan kişiye 'Esselâmü aleyke' denilebilir ki bu mesele ittifaklıdır" dediğini nakletmiştir. *(İbni Âbidîn, el-Hâşiye:6/753)*

Demek ki:

«اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلٰى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ.»

ile, ölülere yöneltilen:

«اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ.»

sözleri hazırda olana hitab kabîlinden kabul edilmiştir.

İmâm-ı Nevevî *(Rahimehullâh)*ın da beyân ettiği gibi; selâmın yasaklanmasının illeti de salâtın yasaklanması gibi bidat ehlinin şiârı oluşudur. Zîrâ selefin lisânında salât-ü selâm münferid olarak ancak enbiyâ ve melâikeye (meleklere ve peygamberlere) mahsus olarak kullanılmıştır.

Nitekim "Azze ve Celle" tâbiri **Allâh-u Sübhânehû**'ye mahsustur. Ama **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de "Azîz ve Celîl" bir zat olduğu halde "**Muhammed** Azze ve Celle" denilemez. *(Nevevî, el-Mecmû':6/173-174; el-Ezkâr, sh:159-160; İbni Âbidîn, el-Hâşiye:6/753)*

İmâm-ı Lekkânî *(Rahimehullâh)* **Kâdî Iyâz** *(Rahimehullâh)*ın şöyle dediğini nakletmiştir: "Muhakkık âlimlerin zâhib olduğu ve benim de mâil olduğum görüş, **Mâlik** ve **Süfyân** *(Radıyallâhu Anhümâ)* gibi birçok fukahâ ve ilm-i kelamcının söyledikleri şu görüştür ki buna göre;

Âyet: 99

Takdîs ve tenzîh ifâdelerinin **Allâh-u Sübhânehû**'ya tahsîsi vâcip olduğu gibi salât-ü selâm tâbirlerinin de sâdece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* e ve diğer nebîlere tahsîsi gerekir. Diğerleri hakkında ise mağfiret, rızâ (ve rahmet) ifâdeleri kullanılır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ ve Tekaddes Hazretleri** onlar hakkında:

﴿رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ﴾

"Allâh onlardan râzı oldu, onlar da O'ndan râzı oldular" *(Mâide Sûresi:119; Tevbe Sûresi:100; Mücâdele Sûresi:22; Beyyine Sûresi:8)* buyurarak kendileri hakkında hoşnutluğunu bildirmiştir.

Yine böylece sonrakilerin öncekilere yaptıkları duâyı zikrederken:

﴿يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ﴾

"Onlar: 'Ey Rabbimiz! Bizi de, bizden önce îmanla geçmiş olan kardeşlerimizi de mağfiret et' derler" *(Haşr Sûresi:10)* buyurmuştur.

Zâten "Salât-ü selâm" tâbiri ilk asırda peygamberlerin ve meleklerin dışında hiç kimse hakkında kullanılmamıştır. Ancak daha sonra bunu Râfızîler (Şî'îler) bâzı Ehl-i Beyt imamları hakkında bidat olarak ihdâs ettiler. Bidat ehline teşebbüh (benzemeye çalışmak) ise yasak olduğundan onlara muhâlefet gerekir. *(Kādî Iyâz, eş-Şifâ:2/191-192; İbnü Âbidîn, el-Hâşiye:6/753 Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/477-479)*

Sâvî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* her nîmete ulaşmakta en büyük vâsıta olduğu için Allâh için yapılan her amelde mutlaka onun hakkını düşünmek gerekir. Zîra **Allâh-u Te'âlâ** bize onu vesile edinerek Kendisine ibâdet etmemizi emretmiştir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ﴾

"(Habîbim! Ehl-i Kitap, müşrik veya Müslüman; Allâh'ı sevdiğini iddia eden herkese) **de ki: Eğer siz Allâh'ı seviyor olduysanız, bana hakkıyla uyun ki Allâh da sizi sevsin**" *(Âl-i İmrân Sûresi:31)* buyurmuştur.

Artık her kim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i kendisi ile **Allâh-u Te'âlâ** arasında vesile ve vâsıta ittihaz etmeden **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsına ulaşacağını zannederse elbette onun bütün gayretleri boşa gitmiş olur.

Nitekim **Ârif ibni Meşîş** *(Kuddise Sirruhû)*:

«وَلَاشَيْئَ إِلَّا وَهُوَ بِهِ مَنُوطٌ إِذْ لَوْلَا الْوَاسِطَةُ لَذَهَبَ كَمَا قِيلَ الْمَوْسُوطُ»

"Her şey mutlaka **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bağlıdır, nitekim denildiği gibi: 'Vâsıta olmasa mevsût (ulaşılmak istenen) kaybolur gider'" demiştir. Evliyâullâhtan biri (Muhammed el-Bekrî *(Kuddise Sirruhû)*) da:

وَأَنْتَ بَابُ اللهِ أَيُّ امْرِءٍ أَتَاهُ مِنْ غَيْرِكَ لَا يَدْخُلُ

"Sen Allâh'ın kapısısın, herhangi bir kişi,
Ona senden başka bir yönden gelirse giremez" demiştir.

Dolayısıyla **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın Bâb-ı Âzamı ve sırr-ı efhamı (en büyük kapısı ve en yüce sırrı)dır. Ona ulaşmak **Allâh-u Te'âlâ**'ya ulaşmak sayılır. Bunu böyle bilmeyen İlâhî mârifetten hiçbir tat tatmamış sayılır.

Âyet-i kerîmede geçen: (أَلَا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ سَيُدْخِلُهُمُ اللهُ فِي رَحْمَتِهِ) **"Bilesiniz ki; gerçekten de o** (verdikleri)**, kendileri için bir kurbet** (ve yakınlık vesîlesi olan bir ibâdet)**tir. Muhakkak Allâh onları rahmeti içerisine girdirecektir"** kavl-i şerîfi, **Allâh** yolunda yaptıkları infâkın kendilerini Rablerine yaklaştıracağına inananların bu îtikādının sıhhatine dâir **Allâh-u Te'âlâ** Cenâbından bir şâhitlik ihtivâ etmekte, ayrıca kurbetin cennet olduğunu tefsir (beyan) ederek, her şeyi kaplayan rahmetinin onları da kuşatacağına dâir bir müjde barındırmaktadır.

Fahrurrâzî, **Beyzâvî**, **Nesefî**, **Hâzin** ve **Âlûsî** *(Rahimehümullâh)*ın beyanları vechile; **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu cümle-i celîleyi tembih (uyarı) harfi olan (أَلَا) lafzıyla başlatıp peşi sıra tahkik harfi (ardında söylenilen sözün gerçek olduğunu ifâde edici) olan (إِنَّ) ile tekid buyurması, **Allâh** yolunda sadaka verenlerin, bu bağışlarının kabul olunacağına ve kendilerini Rablerine mânen yaklaştıracağına dâir ümitlerinin kesinkes gerçek olduğuna dâir **Allâh-u Te'âlâ** tarafından büyük bir şâhitlik içermektedir.

Ayrıca (قُرْبَةٌ) kelimesinin tenvîni tefhîm (büyüklük mânâsı ifâde etmek) için olduğundan burada müminlerin sadakalarının, mâhiyeti bilinemeyecek derecede üstün bir yakınlık ile onları **Allâh-u Te'âlâ**'ya yaklaştıracağı belirtilmiş, yardımların birçok karşılığı mevcutsa da nihâî hedef **Allâh-u Te'âlâ**'ya mânen yakınlık olduğu için mükâfat cihetinde sâdece onunla iktifâ edilmiştir.

Âyet: 99

Zâten **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duâları da o yakınlığın netîcelerindendir. Daha sonra **Allâh-u Te'âlâ** bu kullarını rahmetinin içerisine girdireceğini ifâde buyurarak, rahmetiyle onların her tarafını kaplayacağını vaad etmiştir ki bu, daha önceki âyet-i kerîmede, verdiklerini ziyan saymalarıyla anılan münâfıklara karşı:

﴿وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾

"Allâh onların sözlerini hakkıyla işiten, yaptıklarını da ziyâdesiyle bilendir" ifâde-i celîlesiyle işâret buyrulan tehdîde mukābildir.

Şu bilinsin ki sadakanın ve infâkın fazîleti hiç kimseye gizli kalmayacak şekilde âşikârdır. **"Ravzatü'l-ulemâ"** isimli eserde nakledildiğine göre; Benîisrâîlde bir kıtlık vukuunda bir fakir, bir zenginin evinin bulunduğu sokağa girerek: "**Allâh** için bana sadaka verin" dedi.

Bunun üzerine zenginin kızı ona sıcak bir ekmek verdi. O zengin kapıda gördüğü fakire: "Bu ekmeği sana kim verdi?" diye sorunca o: "Bu evden bir kız verdi" dedi. Bunun üzerine o zengin adam eve girerek kızının sağ elini kesti. **Allâh-u Te'âlâ** da o zenginin durumunu değiştirip fakir etti ve öylece öldü.

Sonra zengin bir delikanlı bu kızı güzel bularak onunla evlendi, eve girdiklerinde gece olunca kız sofra kurdu ve yemeğe başlarken sol elini uzattı, bunu gören delikanlı: "Fakirlerin edebi kıt olduğunu işitmiştim, sağ elini uzatsana" dedi. Kız ikinci ve üçüncü defâ da sol elini uzatınca, bir hâtif (sâhibi görülmeyen bir seslenici) ona:

«اَخْرِجِى يَدَكِ الْيُمْنٰى فَالرَّبُّ الَّذِى اَعْطَيْتِ الْخُبْزَ لِاَجْلِهِ رَدَّ عَلَيْكِ يَدَكِ الْيُمْنٰى.»

"Sağ elini çıkart! Rızâsı için (fakire) **ekmek verdiğin Rabbin sana sağ elini geri verdi"** diye nidâ etti.

Bunun üzerine o kız **Allâh-u Te'âlâ**'nın emriyle sağ elini uzatarak onunla yemek yemeğe başladı. Bu kıssadan anlaşıldığına göre; **Allâh-u Te'âlâ** bir kuluna bir nîmet verir de o onun şükrünü edâ etmezse o kişi o nîmeti kaybetmekle cezâlandırılır.

Nitekim **"Minhâcü'l-âbidîn"** isimli eserde zikredildiğine göre; **Bel'am ibni Bâ'ûrâ** isimli Benîisrâîl âlimi ve velîsi İslâm nîmetine şükretmediği için **Allâh-u Te'âlâ** onu küfür üzere öldürmüştür.

Yine bu kıssadan anlaşıldığı üzere; yapacağı ve terk edeceği her işte **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsını arayan kişinin **Allâh-u Te'âlâ** bütün noksanlarını telâfi eder.Bir de sol elle yemek edebe muhâliftir, çünkü şeytan sol eliyle yer, ancak herhangi bir nedenle mâzur olan müstesnâ!

İnfâkın fazîleti hakkında **"Mesnevî"**de şöyle buyrulmuştur:

گُفْتْ پَيْغَمْبَرْ كِه دَائِمْ بَهْرِ پَنْدْ دُو فِرِشْتَه خُوشْ مُنَادِى مِيكُنَنْدْ
كَاىْ خُدَايَا مُنْفِقَانْرَا سِيرْ دَارْ هَرْ دِرَمْشَانْ رَا عِوَضْ دَهْ صَدْ هَزَارْ
اَىْ خُدَايَا مُمْسِكَانْرَا دَرْ جِهَانْ تُو مَدَهْ اِلاَّ زِيَانْ اَنْدَرْ زِيَانْ

"Peygamber (Aleyhisselâm) buyurdu ki, dâimâ nasîhat için,
İki melek hoşça seslenir.

Ey Allâh'ım! İnfak edenleri doyur,
(Verdikleri) **her dirheme karşılık** (onlara) **yüzbinlerce ver.**

Ey Allâh'ım! (Eli) **sıkı** (cimri) **olanlara da dünyâda,**
Ziyân üstüne ziyândan başka bir şey verme." *(Mesnevî:1/2223-2225)*

آنْ دِرَمْ دَادَنْ سَخِى رَا لاَئِقْ اَسْتْ جَانْ سِپُرْدَنْ خُودْ سَخَاىِ عَاشِقْ اَسْتْ
نَانْ دَهِى اَزْ بَهْرِ حَقْ نَانَتْ دَهَنْدْ جَانْ دَهِى اَزْ بَهْرِ حَقْ جَانَتْ دَهَنْدْ

"O dirhemi vermek cömerte lâyıktır,
Can fedâ etmek ise bizzat âşıkların cömertliğidir.

Hakk (Te'âlâ) **için ekmek verirsen, sana ekmek verirler,**
Hakk (Te'âlâ) **için can verirsen, sana can verirler."** *(Mesnevî:1/2235-2236)*

هَرْكِه كَارَدْ گَرْدَدْ اَنْبَارَشْ تُهِى لِيكَشْ اَنْدَرْ مَزْرَعَه بَاشَدْ بِهِى
وَانْكِه دَرْ اَنْبَارْ مَانْدْ وَ صَرْفَه كَرْدْ اُشْپُشْ وَ مُوشْ وَ حَوَادِثْهَاشْ خُورْدْ

"Ekin ekenin anbarı boşalır,
Ancak (mahsulün) **iyiliği tarlada** (belli) **olur.**

Anbarda kalıp, tutulan şeyi ise,
Zamanla bit ve fâre yer (bitirir)**."** *(Mesnevî:1/2239-2240)*

Âyet: 99

Büyükler şöyle demişlerdir: "Bir kimse hak olan bir yere mal vermezse vermediği miktârın kat katı mutlaka bâtıla gider."

Ali *(Radıyallâhu Anh)* şöyle buyurmuştur:

قَالَ عَلِيٌّ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ: «فُرِضَ فِى اَمْوَالِ الْاَغْنِيَاءِ اَقْوَاتُ الْفُقَرَاءِ فَمَا جَاعَ فَقِيرٌ اِلَّا بِمَا مَنَعَ غَنِيٌّ وَاللهُ سَائِلُهُمْ عَنْ ذٰلِكَ.»

"Fakirlerin azıkları zenginlerin mallarında belirlenmiştir. Bir fakir aç kaldıysa mutlaka bir zenginin onun hakkını vermemiş olması nedeniyledir. Allâh-u Te'âlâ bunu onlara (kıyamet günü) **soracaktır."**

<u>Âyet-i kerîmenin sonunda geçen</u>: (إِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ) **"Şüphesiz ki Allâh Ğafûr'dur; Rahîm'dir"** kavl-i şerîfi:

"**Allâh-u Te'âlâ** kendi yoluna infakta bulunan kullarının ayıplarını çokça örten ve eli dar olanların, güçleri nispetinde verdikleri azıcık yardımları dahî kabul edecek derecede merhamet sâhibi olan bir Zât'tır" mânâsında olup geride geçen mâlûmâtın takrîri ve delîli niteliğindedir.

Zîrâ müminlerin amelleri ve infakları ne kadar sâlih ve hâlis olsa da yine de mutlaka **Allâh-u Te'âlâ**'nın mağfiretine ve merhametine muhtaçtırlar.

İşte bu cümle-i celîlesi ile **Allâh-u Te'âlâ** Kendisinin **Ğafûr** ve **Rahîm** olduğunu bildirerek, iyi niyetle Kendi yoluna infakta bulunan müminlerin hayırlarının kabûlüne mâni olacak nitelikteki küçük-büyük her türlü günahlarını bağışlayacağını, zâten bu hayra kendilerini muvaffak etmesiyle de onlara karşı merhametini açığa vurduğunu belirtmiştir.

وَالسّٰبِقُونَ الْاَوَّلُونَ مِنَ الْمُهٰجِرِينَ وَالْاَنْصَارِ وَالَّذِينَ
اتَّبَعُوهُمْ بِاِحْسَانٍ ۙ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَاَعَدَّ لَهُمْ
جَنّٰتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِينَ فِيهَآ اَبَدًا ۭ ذٰلِكَ الْفَوْزُ
الْعَظِيمُ ﴿١٠٠﴾ وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْاَعْرَابِ مُنٰفِقُونَ ۛ وَمِنْ
اَهْلِ الْمَدِينَةِ ۛ مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ ۭ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ ۭ
سَنُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ اِلٰى عَذَابٍ عَظِيمٍ ۚ ﴿١٠١﴾ وَاٰخَرُونَ
اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَّاٰخَرَ سَيِّئًا ۭ عَسَى
اللّٰهُ اَنْ يَّتُوبَ عَلَيْهِمْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٠٢﴾ خُذْ مِنْ
اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ ۭ اِنَّ
صَلٰوتَكَ سَكَنٌ لَّهُمْ ۭ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٣﴾ اَلَمْ يَعْلَمُوٓا اَنَّ
اللّٰهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهٖ وَيَاْخُذُ الصَّدَقٰتِ وَاَنَّ اللّٰهَ
هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٤﴾ وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللّٰهُ عَمَلَكُمْ
وَرَسُولُهٗ وَالْمُؤْمِنُونَ ۭ وَسَتُرَدُّونَ اِلٰى عٰلِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ
فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ۚ ﴿١٠٥﴾ وَاٰخَرُونَ مُرْجَوْنَ لِاَمْرِ
اللّٰهِ اِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَاِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ ۭ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٠٦﴾

Âyet: 100

﴿ وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (100)

(وَالسَّابِقُونَ) **Öne geçenler,** öyle öne geçenler ki, (اَلْأَوَّلُونَ) **o ilkler,** kimlerden olduğu halde? (مِنَ الْمُهَاجِرِينَ) **muhâcirlerden,** daha, (وَالْأَنْصَارِ) **ensardan,** daha kimlerden? (وَالَّذِينَ) **o kimselerden ki,** (اِتَّبَعُو) **tâbî oldular,** kime? (هُمْ) **onlara,** ne ile? (بِإِحْسَانٍ) **ihsân ile,** bu zikredilenler (hakkındaki karar) nedir? (رَضِيَ) **râzı olmuştur,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** kimlerden? (عَنْهُمْ) **onlardan,** daha, (وَرَضُوا) **onlar da râzı olmuştur,** kimden? (عَنْهُ) **O'ndan,** daha, (وَأَعَدَّ) (Allâh) **hazırlamıştır,** kim için? (لَهُمْ) **onlar için,** ne hazırlamıştır? (جَنَّاتٍ) **cennetler,** öyle cennetler ki, (تَجْرِي) **akıyor,** nerede? (تَحْتَهَا) **altlarında,** ne? (اَلْأَنْهَارُ) **nehirler,** onlar ne oldukları halde? (خَالِدِينَ) **kalıcı oldukları halde,** nerede? (فِيهَا) **orada,** ne kadar? (أَبَدًا) **ebedî olarak,** (ذٰلِكَ) **işte sana ancak bu,** nedir? (اَلْفَوْزُ) **kurtuluştur,** öyle kurtuluş ki, (اَلْعَظِيمُ) **pek büyük.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Muhâcirler ve Ensâr'dan (iki kıbleye doğru namaz kılma fazîletine erişme husûsunda, Akabe bey'atları, Bedir ve Bey'atü'r-Rıdvân gibi önemli hâdiselere iştirakte) **öne geçen o ilkler, bir de o kimseler ki** (başlıca îman ve taat olmak üzere, tüm güzel hasletlere sâhip olmak gibi bir) **ihsan ile onları hakkıyla izlemiştirler.**

Allâh (o tâbi'în tabakasından ve kıyâmete kadar) **onlar**(ın izini süren kullar)**dan râzı olmuş** (amellerini beğenerek ibâdetlerini kabul buyurmuş) **tur, onlar da O'ndan** (aldıkları yüce mükâfatlara) **râzı olmuşlardır.**

Ayrıca O onlar için, içerisinde sonsuza kadar ebediyyen kalacakları pek kıymetli cennetler hazırlamıştır ki, (köşklerinin ve ağaçlarının) **altlarında sürekli ırmaklar akmaktadır.**

İşte sana! Ancak bu, pek büyük kurtuluştur."

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde bedevîlerin sınıflarını zikrettikten sonra bu âyet-i kerîmede ashâbın kısımlarını açıklamış, onlar içerisinden hicrette ve nusrette öne geçenler olduğunu bildirmiş, hayır üzere onlara tâbi olan tâbi'în tabakası geleceğini de beyân ettikten sonra hepsi hakkında övgüde bulunmuştur.

"Taberî, İbni Ebî Hâtim, Hâzin, Kurtubî, Süyûtî, Mazharî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede zikredilen: **"Öne geçen o ilkler"** kavl-i şerîfinde, iki kıbleye doğru namaz kılma fazîletine erişme husûsunda, bir de **Akabe** bey'atları, **Bedir** ve **Bey'atü'r-Rıdvân** gibi önemli hâdiselere iştirakte öne geçmiş olan sahabe-i kirâm kastedilmiştir. Bu arada ilk Müslüman olan kişi **Hadîce** *(Radıyallâhu Anhâ)*dır, cumhur bu görüş üzeredir.

Ebû Mûsâ *(Radıyallâhu Anh)*a: "Öne geçen ilkler kimdir?" diye sorulduğunda: "İki kıbleye doğru kılmış olanlardır" demiştir. Aynı zamanda bu görüş, **Hasen, Sa'îd ibni Müseyyeb, Katâde** ve **Muhammed ibni Sîrîn** *(Radıyallâhu Anhüm)*den de nakledilmiştir. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/639; İbnü Ebî Hâtim:6/1868; Ebû Nu'aym, Ma'rifetü's-sahâbe:1/34)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Öne geçen ilkler **Ebû Bekr, Ömer, Ali, Selmân** ve **Ammâr ibni Yâsîr** *(Radıyallâhu Anhüm)*dür" demiştir. *(İbnü Merdûyeh, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/495-496)*

Sa'îd ibni Müseyyeb *(Radıyallâhu Anh)*a: "Öne geçen ilkler kimdir?" diye sorulduğunda: "İki kıbleye doğru kılmış olanlardır ki onlar **Bedir** ehlidir" demiştir. Bu görüş **Atâ ibni Ebî Rebâh** *(Radıyallâhu Anh)*dan da nakledilmiştir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1868; Ebû Nu'aym, Ma'rifetü's-sahâbe:1/33; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/184)*

Şa'bî *(Radıyallâhu Anh)*: "Öne geçen ilkler, bey'atürrıdvâna yetişenlerdir, bu beyat **Hudeybiye**'de yapılmıştır, **Bey'atürrıdvân**'da ilk bî'at eden ise **Sinân ibni Vehb el-Esedî**'dir" demiştir. Gerçi ilk bî'at edenin **Sinân** mı yoksa babası **Ebû Sinân** mı olduğu husûsunda ihtilaf varsa da **İbnü Abdilberr** *(Rahimehullâh)* ilk Bî'at edenin **Ebû Sinân** olduğu görüşünü tercih etmiştir. *(İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:12/204, 14/76, 80; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:21/274; İbnü Ebî Hâtim:6/1868; Ebû Nu'aym, Ma'rifetü's-sahâbe:1/33, 34; İbnü Abdilberr, el-İstî'âb:4/658)*

Muhammed ibni Kâ'b el-Kurazî *(Radıyallâhu Anh)* ise bu ifâde-i celîleyi tüm sahâbeye teşmîl ederek: "Öne geçen ilkler sahâbenin tamâmıdır, zîrâ onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile berâber bulunabilme husûsunda herkesin önüne geçtiler" demiştir.

Âyet: 100

Ehli hadîse (hadis ilminde ihtisas sahibi olan âlimlere) göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i gören her Müslüman ashaptan sayılır. Nitekim **Buhârî** *(Rahimehullâh)*: "Nebî *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte olan yâhut onu gören her Müslüman onun sahâbesindendir" demiştir.

Yine bu konuda **Ebû Sahr Hamîd ibni Ziyâd** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere ben **Muhammed ibni Kâ'b el-Kurazî** *(Radıyallâhu Anh)*a: "Bana **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbının içine düştüğü karışıklıklardan (iç savaşlardan) bahseder misin?" deyince o: "Şüphesiz **Allâh, Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbının tümünü mağfiret etti ve iyi-kötü amel sâhibi hepsine Kitâbında cenneti vâcip kıldı" dedi.

Bunun üzerine ben: "Kitabının neresinde onlara cenneti vâcip kıldı?" diye sorunca o (bu âyet-i kerîmeyi işâret ederek): **"Muhâcirler ve Ensâr'dan öne geçen o ilkler, bir de o kimseler ki ihsan ile onları hakkıyla izlemiştirler; Allâh onlardan râzı olmuştur, onlar da O'ndan râzı olmuşlardır"** âyet-i kerîmesini okumuyor musun? İşte burada **Allâh-u Te'âlâ, Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tüm sahâbesine cenneti ve rızâsını vâcip kıldı. Fakat tâbi'îne gelince; onlar hakkında sahâbe-i kirâma şart koşmadığı bir husûsu şart olarak açıkladı" dedi.

O zaman ben: "Onlara koştuğu şart nedir?" deyince: "Sahâbeden sonra gelenlerin sahâbeye ihsan vasfında tâbi olmalarıdır. Yâni iyi amellerinde onlara uyacaklar, başka işlerinde onlara tâbi olmayacaklar. (Onlar hakkında kötü konuşmayacaklar, yaptıkları işleri tenkit etmeyecekler.)" dedi.

O zaman vallâhi sanki ben bu âyeti daha önce okumamış gibi kaldım. **Muhammed ibni Kâ'b** bana bu âyeti okuyuncaya kadar ben bunun mânâsını anlamamıştım. *(İbnü Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:55/147; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/501)*

Muhammed ibni Kâ'b el-Kurazî *(Radıyallâhu Anh)*ın bu kavli şerifinden anlaşıldığına göre (مِنَ الْمُهَاجِرِينَ) kavl-i şerîfinde geçen (مِنْ) harf-i cerri beyâniyyedir.

Yâni bu durumda: "Muhâcirlerden ve ensardan öne geçenler" şeklinde değil de: "Muhâcir ve ensâr olan o ilkler" şeklinde tefsir edilmelidir. Gerçi ekserî müfessirler bu harfe teb'îziyye mânâsı vermişlerse de onlar daha sonra zikredilmiş olan: **"İhsân ile onlara tâbi olanlar"** kavl-i şerîfini "Muhâcir ve ensârın öncülerine tâbi olanlar" şeklinde tefsir ettikleri için onlara göre de sahâbenin tümü bu âyet-i kerîmede methedilmiştir.

Mazharî *(Rahimehullâh)* **Muhammed ibni Kâ'b el-Kurazî** *(Radıyallâhu Anh)*ın bu rivâyetini zikrettikten sonra: "Sahâbenin tamâmının cennette olacağına delil alınacak en kuvvetli âyet-i kerîme:

﴿لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ أُولٰئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً مِنَ الَّذِينَ أَنْفَقُوا مِنْ بَعْدُ وَقَاتَلُوا وَكُلًّا وَعَدَ اللهُ الْحُسْنٰى﴾

"(Mekke fethiyle gelen zenginlikten sonra) **içinizden** (yardım yapan ve cihad edenlerle,) **o fetihten önce** (İslâm ehli zayıf ve yardıma muhtaç durumdayken) **infak etmiş olan ve savaşmış bulunan kimseler eşit olmaz!**

İşte sana! Onlar, o daha sonra infâk etmiş olanlardan ve savaşmış bulunanlardan derece bakımından daha büyüktür(ler)**! Yine de Allâh** (derece farklılıklarına rağmen) **hepsine o en güzel sevab** (olan cennet mükâfatların)**ı söz vermiştir"** *(Hadîd Sûresi:10)* kavl-i şerîfidir.

Zîrâ bu âyet-i kerîme sahâbenin öncekilerine de sonrakilerine de **Allâh-u Te'âlâ**'nın **"Hüsnâ"** yâni cennet vaad ettiği husûsunda sarih bir beyân ihtivâ etmektedir.

Ayrıca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i gören hiçbir Müslümanın aleyhine konuşulmaması gerektiği, onlara ateş değmeyeceği ve her sahâbînin öldüğü yerde oranın halkına şefaatçi olacağı husûsunda birçok hadîs-i şerîf vardır.

Nitekim **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«لَا تَسُبُّوا أَصْحَابِي فَلَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ أَنْفَقَ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا مَا بَلَغَ مُدَّ أَحَدِهِمْ وَلَا نَصِيفَهُ.»

"Ashâbıma sebbetmeyin (sahâbem hakkında kötü konuşmayın)**! Sizin biriniz, Uhud dağı kadar altın infâk edecek de olsa, değil onların** (sadaka olarak verdikleri hurmanın) **bir ölçeğine yarım ölçeğine bile ulaşamaz!"** *(Buhârî, Fezâilü's-sahâbe:5, no:3470, 3/1343; Müslim, Fezâilü's-sahâbe:54, no:2540, 4/1967; Ebû Dâvûd, Sünnet:11, no:4658, 2/626; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/185; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/265)*

Câbir *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«لَا تَمَسُّ النَّارُ مُسْلِمًا رَآنِي أَوْ رَأَى مَنْ رَآنِي.»

Âyet: 100

"Beni görene de, beni göreni görene de (cehennem) **ateş**(i) **dokunmayacaktır!"** *(Tirmizî, Menâkıb:130, no:3858, 6/167; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/265)*

Büreyde *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ بُرَيْدَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«مَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ أَصْحَابِي يَمُوتُ بِأَرْضٍ إِلَّا بُعِثَ قَائِدًا وَنُورًا لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.»

"Ashâbımdan biri herhangi bir yerde ölürse mutlaka kıyâmet günü onlar (civârında gömülenler) **için bir öncü ve** (karanlıkları aydınlatıcı) **bir nur olarak diriltilecektir."** *(Tirmizî, Menâkıb:132, no:3865, 6/171; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/265)*

Câbir *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ، بِأَيِّهِمُ اقْتَدَيْتُمُ اهْتَدَيْتُمْ.»

"Sahâbem yıldızlar gibidir, (iyilikte) **hangisine uyarsanız hidâyete erersiniz!"** *(Beyhakî, el-İ'tikād, sh:319; İbnü Abdilberr, Câmi'u beyâni'l-ilm, no:1760, 2/925; Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:6799, 4/447; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/265)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«مَثَلُ أُمَّتِي مَثَلُ الْمَطَرِ لَا يُدْرَى أَوَّلُهُ خَيْرٌ أَمْ آخِرُهُ.»

"Ümmetimin hâli yağmura benzer, onun başı mı hayırlı, sonu mu hayırlı (bereket ilk inen tânelerde mi, yoksa son yağan damlalarda mı) **bilinmez"** *(Tirmizî, Emsâl:6, no:2869, 4/549-550; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:12327)* hadîs-i şerîfi ise âhir zamanda da sahâbe gibi büyük zatlar yetişeceğini beyân sadedinde mübâleğa bâbındandır. Yoksa ümmetin evvelinin hayırlı olduğu sâbittir.

Ulemâ, kıblenin tahvîlinden (Kâbe'ye döndürülmesinden) önce hicret eden sahâbenin evvelki muhâcirlerden olduğu husûsunda ihtilafsız ittifâk etmişlerdir. Bu muhâcirlerin en fazîletlisine gelince; (Ebû İshâk el-İsferâînî'nin en büyük talebesi ve Şâfi'î mezhebinin ileri gelenlerinden biri olan) **Ebû Mansûr el-Bağdâdî et-Temîmî** *(Rahimehullâh)*:

"Ehl-i Sünnet ulemâsı bu ümmetin en fazîletlilerinin sırayla dört büyük halîfe, daha sonra aşere-i mübeşşereden geri kalan altı kişi, daha sonra Bedir ehli, daha sonra Uhud ashâbı, daha sonra da **Hudeybiye**'de yapılan bey'atür'r-rıdvân ehli olduğu görüşünde ittifâk etmişlerdir" demiştir. *(Ebû Mansûr el-Bağdâdî et-Temîmî, Usûlüddîn, sh:304; İbnü's-Salâh, Ulûmü'l-hadîs, sh:299; Zehebî, Siyer-ü e'lâmi'n-nübelâ:17/572; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/344)*

İlk Müslüman olanın kim olduğuna gelince; **Şa'bî** *(Radıyallâhu Anh)* bunu **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya sorduğunda o şöyle cevap vermiştir: "**Ebû Bekr**'dir! **Hassân**'ın şu sözünü duymadın mı?

إِذَا تَذَكَّرْتَ شَجْوًا مِنْ أَخِي ثِقَةٍ فَاذْكُرْ أَخَاكَ أَبَا بَكْرٍ بِمَا فَعَلا

خَيْرَ الْبَرِيَّةِ أَتْقَاهَا وَأَعْدَلَهَا بَعْدَ النَّبِيِّ وَأَوْفَاهَا بِمَا حَمَلا

اَلثَّانِيَ التَّالِيَ الْمَحْمُودَ مَشْهَدُهُ وَأَوَّلَ النَّاسِ مِنْهُمْ صَدَّقَ الرُّسُلا

"Güvenilir bir kardeşe ne kadar muhtaç olduğunu düşündüğün zaman,
Yaptıklarını iyi düşün Ebû Bekr kardeşinin.

Nebî(ler)den sonra mahlûkātın en hayırlısı ve adâletlisinin,
Onlar içerisinde en takvâ sâhibi ve taşıdığı yükü en çok îfâ edenin,

Durduğu yer çok beğenilen ve her işte Nebî'yi tâkip eden o ikincinin,
Rasulleri tasdikde insanların ilki olan o birincinin!"

(İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:13/52; el-Fesevî, el-Ma'rifetü ve't-Târîh:3/254; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr:12/89; Hâkim, el-Müstedrek:3/64; İbnü Abdilberr, el-İstî'âb, -el-İsâbe Hâmişi-:6/365-366; Dîvân-u Hassân, sh:174)

Ebu'l-Ferec el-Cevzî *(Rahimehullâh)* **Yûsuf ibni Yâkûb ibni Mâcişûn** *(Rahimehullâh)*ın şöyle dediğini nakletmiştir: "Babam ve diğer şeyhlerimizden **Muhammed ibni Münkedir, Rabî'a ibni Ebî Abdirrahmân, Sâlih ibni Keysân, Sa'd ibni İbrâhîm** ve **Osmân ibni Muhammed el-Ehnasî** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi kavuştuğum zatlar ilk Müslüman olanın **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* olduğunda şüphe etmezlerdi.

İbni Abbâs, Hassân ve **Esmâ binti Ebî Bekr** *(Radıyallâhu Anhüm)*ün kavli de bu yöndedir. **İbrâhîm en-Neha'î** *(Rahimehullâh)* da bu görüştedir. *(Ebu'l-Ferec el-Cevzî, Sıfatü's-safve:1/237; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/345)*

Zeyd ibni Erkam, Ebû Zerr ve **Mikdâd** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi zatlardan gelen rivâyete göre ise ilk Müslüman olan **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*dır. Müslüman olma yaşı hakkında ihtilaf vardır;

Âyet: 100

Bir kavle göre on yaşında, diğer bir kavle göre daha küçük yaşta (yedi yaşında), bir rivâyete göre ise daha büyük yaşta Müslüman olmuştur. Müslüman olduğunda bülûğa erdiğini söyleyenler varsa da sahih olan kavil bülûğa ermediğidir. **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın:

سَبَقْتُكُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ طُرًّا صَغِيرًا مَا بَلَغْتُ أَوَانَ حُلْمِي

"İslâm'a girmekte tümünüzü geçtim,
Henüz bülûğ çağına ermemiş bir çocuk idim"

sözü de bu görüşü teyid etmektedir.

Hâkim Ebû Abdillâh *(Rahimehullâh)*: "Târih ashâbı arasında ilk Müslüman olanın **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* olduğuna dâir bir ihtilaf bilmiyorum" demiştir. *(Hâkim, Ma'rifet-ü 'ulûmi'l-hadîs, sh:22-23; İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:3/21; İbnü's-Salâh, 'Ulûmü'l-hadîs, Sh:299; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/345; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/184)*

Ma'mer'in, **Zührî** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakline göre de ilk Müslüman olan **Zeyd ibni Hârise** *(Radıyallâhu Anh)*dır. **Süleymân ibni Yesâr, Urve ibni Zübeyr** ve **İmrân ibni Ebî Enes** *(Radıyallâhu Anhüm)*ün kavli de bu yöndedir. *(İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:3/44; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/345)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan gelen bir rivâyete göre ise ilk Müslüman ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte ilk namaz kılan, müminlerin annesi **Hadîce** *(Radıyallâhu Anhâ)*dır.

Zührî, Katâde, Muhammed ibni İshâk ibni Yesâr *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi birçok ulemânın kavli bu yöndedir. Müfessir **Sa'lebî** *(Rahimehullâh)* bu görüşte ümmetin ittifâkı olduğunu, ihtilâfın ise **Hadîce** *(Radıyallâhu Anhâ)*dan sonra Müslüman olanlar hakkında geçerli olduğunu iddiâ etmiştir. *(İbnü's-Salâh, 'Ulûmü'l-hadîs, Sh:300; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/345)*

İshâk ibni İbrâhîm ibni Râhûye el-Hanzalî *(Rahimehullâh)* bütün bu rivâyetlerin arasını cem ederek şöyle demiştir: "Erkeklerden ilk Müslüman olan **Ebû Bekr**'dir, kadınlardan **Hadîce**'dir, çocuklardan **Ali**'dir, âzatlı kölelerden **Zeyd ibni Hârise**'dir, kölelerden **Bilâl**'dir *(Radıyallâhu Anhüm Ecma'în)*. İşte bu zatlar Müslüman olmakta herkesi geçen ilklerdir.

Ebu'l-Esved Muhammed ibni Abdirrahmân ibni Nevfel *(Radıyallâhu Anh)*: "**Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*dan sonra dördüncü ya da beşinci olarak **Zübeyr** *(Radıyallâhu Anh)* Müslüman oldu" demiştir. **Leys ibni Sa'd** *(Radıyallâhu Anh)*ın **Ebu'l-Esved** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakline göre **Zübeyr** *(Radıyallâhu Anh)* sekiz yaşında Müslüman olmuştur. *(İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:3/101-102; İbnü Abdilberr, el-İstî'âb, -el-İsâbe Hâmişi-:3/310; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/346)*

İbnü İshâk *(Rahimehullâh)*ın nakline göre; **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* Müslüman olur olmaz, Müslüman olduğunu açığa vurmuş ve insanları **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne dâvet etmiştir.

Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)* insanlar içerisinde çok sevilen, yumuşak huylu, **Kureyş**'in nesebini en iyi bilen, ticâretle meşgul olan, güzel ahlâklı ve mâruf biri olduğu için kavminin ileri gelenleri olsun, diğer insanlar olsun dâimâ ilminden ve sohbetinin güzelliğinden dolayı kendisini sık sık ziyâret ederler ve onunla ülfette bulunurlardı. O da bu vasıflarından yararlanarak güvendiği kimseleri İslâm'a dâvet etmeye başladı.

Bu tebliğler netîcesinde onun eliyle **Osmân ibni Affân**, **Zübeyr ibni Avvâm**, **Abdurrahmân ibni Avf**, **Sa'd ibni Ebî Vakkās** ve **Talha ibni Ubeydillâh** *(Radıyallâhu Anhüm)* Müslüman oldular. Daha sonra kendisi onları alıp **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e getirdi, huzûr-u saâdette de İslâm'ı ikrâr ettiler ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte namaz kıldılar.

İşte bu sekiz kişi tüm insanlar içerisinde en evvel Müslüman olma şerefine nâil oldular. Daha sonra diğerleri Müslüman olarak böylece yedi sene içerisinde erkek-kadın Müslüman sayısı otuz dokuza ulaştı.

Kırkıncı olarak **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)* Müslüman olunca müşrikler: "**Muhammed** bugün bizden intikāmını aldı" dediler.

İşte nübüvvetin yedinci senesinden sonra **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın da Müslüman olmasıyla İslâm güç kazandı ve yayılmaya başladı. Bundan dolayı **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*:

قَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: «أَنَا عَبْدُ اللهِ وَأَخُو رَسُولِهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّيْتُ قَبْلَ النَّاسِ بِسَبْعِ سِنِينَ.»

"Ben Allâh'ın kuluyum ve Rasûlü Sallâllâhu Aleyhi ve Sellemin kardeşiyim, insanlardan önce yedi sene namaz kıldım" demiştir. *(İbni Mâce, Mukaddime:11, no:120, 1/44; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/263)*

İbni Huveyzimendâd *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Bu âyet-i kerîme şerî'atin değer verdiği ilim, dindarlık ve cesâret gibi menkıbelerden birinde öne geçen kişinin, diğerlerine karşı ikramda, hürmette ve ganîmet payında tercih edilmesi hükmünü zımnında barındırmaktadır. Lâkin **Ebû Bekr** ile **Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)* arasında bu meselede ihtilaf vâki olmuş, bu ihtilaf âlimlere de yansımıştır.

Âyet: 100

Nitekim rivâyet olunduğuna göre **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* yaptığı bağışlarda insanları kıdem mertebesine göre ayırmazdı. Bu yüzden **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* kendisine:

«أَتَجْعَلُ ذَا السَّابِقَةِ كَمَنْ لَا سَابِقَةَ لَهُ.»

"Sen kıdem sâhibi olanları olmayanlarla bir mi tutuyorsun?" dediğinde **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* ona:

«إِنَّمَا عَمِلُوا لِلّٰهِ وَأَجْرُهُمْ عَلَيْهِ.»

"Onlar Allâh için amel ettiler, dolayısıyla mükâfatları Allâh'a âittir" diye cevap verirdi. Fakat **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* kendi hilâfeti döneminde kıdem hakkına göre tercihler yapar oldu. Lâkin vefat edeceği zaman:

«لَئِنْ عِشْتُ إِلٰى غَدٍ لَأُلْحِقَنَّ أَسْفَلَ النَّاسِ بِأَعْلَاهُمْ.»

"Yarına kadar yaşayacak olursam elbette insanların en aşağı mertebesinde olanlarını en üst seviyede olanlarına ilhak edeceğim" dedi fakat o gece vefat etti. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/347; Tahâvî, Şerh-u Me'âni'l-âsâr:3/304-306)*

<u>Âyet-i kerîmede geçen</u>: (وَالْأَنْصَارِ) **"Ensâr"** lafzından, yâni ensârın öne geçen ilklerinden, nübüvvetin on birinci yılındaki ilk **Akabe bîatı**'nda bulunan ve **Es'ad ibni Zürâre, Avf ibni Mâlik, Râfi' ibni Mâlik İbni'l-Aclân, Kutbe ibni Âmir, Câbir ibni Abdillâh ibni Riyâb** ve **Ukbe ibni Âmir** *(Radıyallâhu Anhüm)*den oluşan altı kişi ile nübüvvetin on ikinci yılında vukû bulan ikinci **Akabe bîatı**'ndaki kadınlı erkekli yetmiş iki kişi kastedilmiştir ki **Berâ ibni Mârûr, Abdullâh ibni Amr ibni Harâm Ebû Câbir, Sa'd ibni Ubâde, Sa'd ibni Rabî'** ve **Abdullâh ibni Revâha** *(Radıyallâhu Anhüm)* bunlardandır. İşte ensârın sâbıkları (öncekileri) bunlardır.

Daha sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ebû Zürâre** künyeli **Mus'ab ibni Umeyr** *(Radıyallâhu Anh)*ı **Kur'ân-ı Kerîm** öğretmek üzere kendilerine gönderdiğinde ilk önce îmân eden **Medîneliler** de burada kastedilenler arasındadır. Burada öncekilerin methedilmesi, önceki sonrakine imam (önder) olduğu içindir, zâten her dâim üstünlük önce olan içindir.

Ulemânın beyânı vechile âyet-i kerîmede geçen **"Öne geçen ilkler"** tâbiri hicret ve nusrette (dîne yardımda) öne geçenlerdir.

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** ilk başta **"Öne geçme"** tâbirini mücmel olarak zikretmişse de peşisıra **"Muhâcirlerden ve ensârdan"** buyurarak, onların

hicret ve nusret sıfatını açıklayınca burada kastedilen mânânın "İslâmiyeti yaşamak için vatanlarından hicret etmek ve dîne yardımda bulunmak husûsunda öne geçenler" şeklinde olduğu anlaşılmıştır.

Bu iki vazîfenin nefse zor gelen büyük bir tâat ve üstün bir mertebe olduğunda şüphe yoktur. Zîrâ biri **Allâh-u Te'âlâ** için vatanı ve yakınları terk etmek, diğeri de her türlü tehlikeye rağmen düşmanlarına karşı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ve ashâbına destek çıkmak gibi fazîletli ve meşakkatli amellerdir.

İşte bundan dolayı **Allâh-u Azze ve Celle** bu âyet-i kerîmesinde onlar hakkında medh-ü senâda bulunmuş ve kendilerine büyük fazîlet tanımıştır. Nasıl böyle olmasın ki onlar **Mekke** ve **Medîne**'de Müslümanların sayısı çok az ve durumları çok zayıfken îman etmişler, onların sebebiyle İslâm güç bulmuş, onların İslâm'a girmesiyle Müslümanların adedi çoğalmış, kendileri Müslüman olup diğer insanlara da bu konuda örnek olmaları sebebiyle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kalbi kuvvet kazanmıştır. Dolayısıyla onların bu hâli İslâm'da güzel bir çığır açanın durumu gibi olmuştur.

Nitekim **Cerîr** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ جَرِيرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً فَلَهُ أَجْرُهَا وَأَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا بَعْدَهُ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْءٌ.»

"Bir kimse İslâm'da güzel bir sünnet ortaya koyar (çığır açar) **da, kendisinden sonra onunla amel edilirse, o kimseye o sünnetle amel edenlerin ecri kadar sevap yazılır, amel edenlerin ecirlerinden de bir şey eksilmez"** *(Müslim, Zekât:20, no:1017, 2/704-705; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/482)* buyurarak bu zatların fazîletini ortaya koymuştur.

Şu bilinsin ki; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kırk yaşında **Mekke**'de bulunuyorken kendisine vahiy gelmeye başladı. Bunun üzerine insanlardan bir cemaat kendisine bîat edince **Kureyş** kâfirleri onlara saldırdı ve eski dinlerine geri döndürmek için kendilerine çok zulüm yaptılar.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara **Habeşistan**'a hicret etmelerini emretti. Böylece nübüvvetin beşinci senesinde seksen kişi kadar sahâbe *(Radıyallâhu Anhüm)* **Habeşistan** hükümdarı **Necâşî**'nin yanına gittiler, işte bu ilk hicret olarak tarihe geçti.

Âyet: 100

Daha sonra nübüvvetin on birinci senesinde ensardan bir topluluk **Mekke**'ye gelerek **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bîat ettiler ki bu, birinci **Akabe bîatı** olarak isimlendirildi. Nübüvvetin on ikinci senesinde ise daha kalabalık bir topluluk **Mekke**'ye gelerek **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bîat ettiler ki, bu da ikinci **Akabe bîatı** diye adlandırıldı.

İkinci **Akabe ehli Medîne**'ye geri dönerken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Medîne** halkına fıkıh ve Kur'ân öğretsin diye **Mus'ab ibni Umeyr** *(Radıyallâhu Anh)*ı onlarla birlikte gönderdi. Onun vâsıtasıyla da birçok **Medîneli** İslâm'ı kabul etti.

Muhâcirler de ensar gibi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yardım etme vasfına sâhip iseler de **Medîneliler** kendilerine hicret eden **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ve muhâcirlere çok destek çıkıp onları barındırdıkları için husûsî olarak "Ensâr" vasfını kazanmış oldular.

Daha sonra sahâbe-i kirâmın tamâmı gazâlarda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e destek çıkarak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yardım vasfında birleştiler.

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* nübüvvetin on dördüncü yılında **Medîne-i Münevvere**'ye hicret buyurdular ki bu, ikinci hicret olarak adlandırıldı. Kıblenin **Beyt-i Makdis**'den **Kâbe**'ye tahvîli (döndürülmesi) ise **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Medîne**'ye gelişinden on yedi ay geçip on sekizinci ayın başında şâbân-ı şerîf ayında bir salı gününde vuku bulmuştur.

Aynı yıl ramazân-ı şerîfin on yedisinde /on dokuzunda/ **Bedr-i Kübrâ Gazâsı** gerçekleşmiştir. Hicretin altıncı senesinde **Hudeybiye Gazvesi** vuku bulmuş, bey'atür'r-rıdvân da o gazâda gerçekleşmiştir.

İbni Kesîr *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Azîmüşşân** muhâcirlerle ensârdan râzı olduğunu bu âyet-i kerîmesiyle açıkça beyân etmişken onlara yâhut onlardan birine bile buğzeden yâhut kötü sözlerle hakāret eden, hele hele **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den sonra sahâbenin efendisi, en hayırlısı ve en fazîletlisi olan en büyük halîfe **Sıddîk-ı Ekber Ebû Bekr ibni Ebî Kuhâfe** *(Radıyallâhu Anh)* gibi bir zâta buğz ve hakāret eden kişilerin vay başına geleceklere!

Şu bir gerçek ki Râfızî (Şî'î)lerden oluşan mel'ûn tâife, sahâbenin en fazîletlisi olan **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*a düşmanlık etmekte, ona karşı buğz ve hakāret ızhâr etmektedirler ki bu durum onların akıllarının mâküs

(tersine döndürülmüş), kalplerinin de menkûs (ve mühürlenmiş) olduğunu göstermektedir. Bu kişiler Kur'ân'a nasıl îmân etmişlerdir ki **Allâh**'ın kendilerinden râzı olduğu kişilere sövebilmektedirler!

Ehl-i Sünnet'e gelince; onlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın râzı olduklarına rızâ duâsı yapmakta, **Allâh** ve **Rasûlü**'nün sebbettiklerini de hakāretle anmaktadırlar. Onlar **Allâh** dostlarıyla dostluk yapıp **Allâh**'ın düşmanlarına düşman oldukları için mübtedi' değil müttebi'dirler (uydurucu değil uyucudurlar). Bundan dolayı ancak onlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın felah bulan hızbi ve necat bulacak taraftarlarıdırlar.

Kurtubî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; ensâr ismi, câhiliyet devrinde bulunmayan İslâmî bir isimdir. Nitekim **Ğaylân ibni Cerîr** *(Radıyallâhu Anh)* **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*a: "Bu ensâr ismini siz mi kendinize taktınız yoksa semâdan **Allâh** mı bu ismi size verdi?" diye sorduğunda **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*: "**Allâh** semâdan (indirdiği vahiyle) bu ismi bize taktı" diye cevap verdi. *(İbnü Merdûyeh, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/496; İbnü Abdilberr, el-İstizkâr:25/203; el-İstî'âb, -el-İsâbe Hâmişi-:1/30)*

Ensârı sevmenin fazîletine delâlet eden birçok hadîs-i şerîf mevcuttur ki bu âyet-i kerîmenin tefsirinde müfessirlerin tahrîc etmiş olduğu bâzı hadîs-i şerîfleri biz de burada zikredeceğiz.

Berâ ibni Âzib *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَنْ أَحَبَّ الْأَنْصَارَ أَحَبَّهُ اللهُ وَمَنْ أَبْغَضَ الْأَنْصَارَ أَبْغَضَهُ اللهُ.»

"Her kim ensârı severse Allâh da onu sever. Her kim de ensâra kızarsa Allâh da ona buğz eder!" *(İbni Mâce, Mukaddime:11, no:163, 1/57; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:12/158; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:16871, 28/84-85; Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:8332; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/496)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«اٰيَةُ الْإِيمَانِ حُبُّ الْأَنْصَارِ وَاٰيَةُ النِّفَاقِ بُغْضُ الْأَنْصَارِ.»

"Ensârı sevmek îman alâmetidir, ensâra kızmak da münâfıklık işâretidir." *(Buhârî, Îmân:9, no:17, 1/14-15; Müslim, no:74; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:12316, 12369, 19/325, 326, 327, no:13607, 21/220; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/496)*

Âyet: 100

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ensâra şöyle duâ buyurmuştur:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِلْأَنْصَارِ وَلِأَبْنَاءِ الْأَنْصَارِ وَلِأَزْوَاجِ الْأَنْصَارِ وَلِذَرَارِيِّ الْأَنْصَارِ، اَلْأَنْصَارُ كَرِشِي وَعَيْبَتِي وَلَوْ أَنَّ النَّاسَ أَخَذُوا شِعْبًا وَأَخَذَتِ الْأَنْصَارُ شِعْبًا لَأَخَذْتُ شِعْبَ الْأَنْصَارِ وَلَوْلَا الْهِجْرَةُ لَكُنْتُ امْرَأً مِنَ الْأَنْصَارِ.»

"Ey Allâh! Ensârı da, ensârın oğullarını da, ensârın eşlerini de, ensârın zürriyetlerini de bağışla! Ensâr benim içim ve sırrımdır. İnsanlar bir vâdiye girseler, ensâr ise başka bir yol tutsa elbette ben ensârın vâdisini yol tutarım. Eğer hicret(in fazîleti) **olmasaydı elbette ben de ensardan biri olurdum!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:12594, 20/48-49; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/496-497)*

Hâris ibni Ziyâd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ الْحَارِثِ بْنِ زِيَادٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ أَحَبَّ الْأَنْصَارَ أَحَبَّهُ اللهُ حِينَ يَلْقَاهُ، وَمَنْ أَبْغَضَ الْأَنْصَارَ أَبْغَضَهُ اللهُ حِينَ يَلْقَاهُ.»

"Her kim ensârı severse Allâh da Kendisine kavuştuğu zaman onu sever. Her kim de ensârı sevmezse Allâh da Kendisine kavuştuğu zaman ona buğz eder." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:17937, 29/457; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:12/158; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/497)*

Kays ibni Sa'd ibni Ubâde *(Radıyallâhu Anhüm)*den rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ قَيْسِ بْنِ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى الْأَنْصَارِ وَعَلَى ذُرِّيَّةِ الْأَنْصَارِ وَعَلَى ذُرِّيَّةِ ذُرِّيَّةِ الْأَنْصَارِ.»

"Ey Allâh! Ensâra da, ensârın zürriyetine de, ensârın zürriyetinin zürriyetlerine de salât (rahmet) **eyle!"** *(İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef, no:33017, 17/261; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/497)*

Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ensâra hitâben:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«لَوْ سَلَكَ النَّاسُ وَادِيًا وَشِعْبًا وَسَلَكْتُمْ وَادِيًا وَشِعْبًا لَسَلَكْتُ وَادِيَكُمْ وَشِعْبَكُمْ، أَنْتُمْ شِعَارٌ، وَالنَّاسُ دِثَارٌ، وَلَوْلَا الْهِجْرَةُ كُنْتُ امْرَءًا مِنَ الْأَنْصَارِ.» ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى إِنِّي لَأَرَى بَيَاضَ إِبْطَيْهِ مَا تَحْتَ مَنْكِبَيْهِ فَقَالَ: «اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِلْأَنْصَارِ وَلِأَبْنَاءِ الْأَنْصَارِ وَلِأَبْنَاءِ أَبْنَاءِ الْأَنْصَارِ.»

"İnsanlar bir vâdiye ve bir geçide girseler, siz de başka bir vâdiye ve geçide girseniz elbette ben sizin vâdinize ve geçidinize girerim. Siz iç elbisesisiniz, diğer insanlar ise dış elbise (gibi)**dirler. Eğer hicret**(in fazîleti) **olmasaydı elbette ben de ensârdan biri olurdum"** buyurduktan sonra ben omuzlarının altında bulunan koltuk altlarının beyazlığını görecek kadar ellerini kaldırarak: **"Ey Allâh! Ensârı da, ensârın oğullarını da, ensârın oğullarının oğullarını da mağfiret eyle"** diye duâda bulundu. *(İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef, no:33018, 17/261-262; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:11636, 11730, 18/180, 253, 255; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/497)*

Berâ ibni Âzib *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen diğer bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلْأَنْصَارُ لَا يُحِبُّهُمْ إِلَّا مُؤْمِنٌ وَلَا يُبْغِضُهُمْ إِلَّا مُنَافِقٌ فَمَنْ أَحَبَّهُمْ أَحَبَّهُ اللّٰهُ وَمَنْ أَبْغَضَهُمْ أَبْغَضَهُ اللّٰهُ.»

"Ensârı ancak mümin sever, onlara ancak münâfık buğz eder. Onları seveni Allâh da sever, onlara kızana Allâh da buğz eder." *(Buhârî, Fezâilü's-Sahâbe:34, no:3572, 3/1379; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:12/157; Müslim, no:75; Tirmizî, no:3900; Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:8334; İbnü Mâce, no:163; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/498)*

Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen farklı bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «أَلَا إِنَّ عَيْبَتِيَ الَّتِي أَوِي إِلَيْهَا أَهْلُ بَيْتِي وَإِنَّ كَرِشِي الْأَنْصَارُ فَاعْفُوا عَنْ مُسِيئِهِمْ وَاقْبَلُوا مِنْ مُحْسِنِهِمْ.»

"Âgâh olun ki, gerçekten benim kendilerine sığındığım özel yakınlarım Ehl-i beytimdir. Ama şu da muhakkak ki ensâr benim (kendilerinden beslendiğim) **iç organımdır. Artık siz onların kötü bir şey yapanlarını bağışlayın, iyilik yapanlarından da** (iyiliklerini) **kabul edin!"** *(Tirmizî, Menâkıb:139, no:3904, 6/194; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:12/158-159)*

Âyet: 100

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«لَا يُبْغِضُ الْأَنْصَارَ رَجُلٌ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ.»

"Allâh'a ve âhiret gününe îmân eden bir adam ensâra kızamaz!" *(Müslim, Îmân:33, no:76, 1/86; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:12/163; Tirmizî, no:3906; Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:8333; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/498-499)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)*ın oğlu **Ebû Bekr** şöyle anlatmıştır: "**Zeyd ibni Erkam** *(Radıyallâhu Anh)* **Harre** günü şehit olan oğlu ve eşi hakkında **Enes** *(Radıyallâhu Anh)* a yazmış olduğu tâziye (başsağlığı) mektûbunda: 'Ben seni **Allâh** katından bir müjde ile tebşîr edeyim ki; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim(, dolayısıyla onlar adına çok üzülme, zîrâ onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mağfiret duâsına mazhar olmuş kişilerdir)' demiştir:

عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: كَتَبَ زَيْدُ بْنُ أَرْقَمَ إِلَى أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ يُعَزِّيهِ بِوَلَدِهِ وَأَهْلِهِ الَّذِينَ أُصِيبُوا بِالْحَرَّةِ، فَكَتَبَ فِي كِتَابِهِ: وَإِنِّي مُبَشِّرُكَ بِبُشْرَى مِنَ اللهِ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِلْأَنْصَارِ، وَلِأَبْنَاءِ الْأَنْصَارِ، وَلِأَبْنَاءِ أَبْنَاءِ الْأَنْصَارِ، وَلِنِسَاءِ الْأَنْصَارِ، وَلِنِسَاءِ أَبْنَاءِ الْأَنْصَارِ، وَلِنِسَاءِ أَبْنَاءِ أَبْنَاءِ الْأَنْصَارِ.»

"Ey Allâh! Ensârı da, ensârın oğullarını da, ensârın oğullarının oğullarını da, ensârın eşlerini de, ensârın oğullarının eşlerini de, ensârın oğullarının oğullarının eşlerini de bağışla!" *(İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef, no:33029, 17/268, 269; İbnü Ebî Âsım, el-Âhâd ve'l-mesânî, no:1753, 2104; İbnü Hıbbân, no:7281; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr:5/5104-5116; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/498)*

Mu'âz ibni Rifâ'a ibni Râfi' *(Radıyallâhu Anhüm)*ün, babasından rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle duâ buyurmuştur:

عَنْ مُعَاذِ بْنِ رِفَاعَةَ بْنِ رَافِعٍ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِلْأَنْصَارِ وَلِذَرَارِيِّ الْأَنْصَارِ وَلِذَرَارِيِّ ذَرَارِيِّهِمْ وَلِمَوَالِيهِمْ وَجِيرَانِهِمْ.»

"Ey Allâh! Ensârı da, ensârın çocuklarını da, çocuklarının çocuklarını da, âzatlılarını da, komşularını da mağfiret eyle." *(İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef, no:33043, 17/277-278; İbni Hibbân, no:7283; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/499)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «قُرَيْشٌ، وَالْأَنْصَارُ، وَجُهَيْنَةُ، وَمُزَيْنَةُ، وَأَسْلَمُ، وَأَشْجَعُ، وَغِفَارٌ مَوَالِي لَيْسَ لَهُمْ مَوْلًى دُونَ اللهِ وَرَسُولِهِ.»

"Kureyş, Ensâr, Cüheyne, Müzeyne, Eslem, Eşca' ve Ğıfâr (kabîleleri) **antlaşmalı dostlardır, onların Allâh ve Rasûlünden başka dostları yoktur."** *(Buhârî, Menâkıb:2, no:3313, 3/1290; Müslim, no:2520; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:12/162-163; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/499)*

Sâib ibni Yezîd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Allâh**'ın kendisine **Huneyn**'de ganîmet olarak nasip ettiği malları **Kureyş** ve diğer **Mekke** ehline dağıttığında ensâr buna kızdı. **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bunu işitince onların bulunduğu yere geldi, sonra:

عَنِ السَّائِبِ بن يَزِيدَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَسَمَ الْفَيْءَ الَّذِي أَفَاءَ اللهُ بِحُنَيْنٍ فِي أَهْلِ مَكَّةَ مِنْ قُرَيْشٍ وَغَيْرِهِمْ، فَغَضِبَ الْأَنْصَارُ، فَلَمَّا سَمِعَ ذٰلِكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَاهُمْ فِي مَنَازِلِهِمْ، ثُمَّ قَالَ: «مَنْ كَانَ هٰهُنَا لَيْسَ مِنَ الأَنْصَارِفَلْيَخْرُجْ إِلَى رَحْلِهِ.» ثُمَّ تَشَهَّدَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَحَمِدَ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ، ثُمَّ قَالَ: «يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ! قَدْ بَلَغَنِي مِنْ حَدِيثِكُمْ فِي هٰذِهِ الْمَغَانِمِ الَّتِي اٰثَرْتُ بِهَا أُنَاسًا أَتَأَلَّفُهُمْ عَلَى الإِسْلَامِ، لَعَلَّهُمْ أَنْ يَشْهَدُوا بَعْدَ الْيَوْمِ وَقَدْ أَدْخَلَ اللهُ قُلُوبَهُمُ الْإِسْلَامَ.» ثُمَّ قَالَ: «يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ! أَلَمْ يَمُنَّ اللهُ عَلَيْكُمْ بِالْإِيمَانِ، وَخَصَّكُمْ بِالْكَرَامَةِ، وَسَمَّاكُمْ بِأَحْسَنِ الْأَسْمَاءِ: أَنْصَارَ اللهِ، وَأَنْصَارَ رَسُولِهِ؟ وَلَوْلَا الْهِجْرَةُ لَكُنْتُ امْرَأً مِنَ الأَنْصَارِ، وَلَوْ سَلَكَ النَّاسُ وَادِيًا، وَسَلَكْتُمْ وَادِيًا لَسَلَكْتُ وَادِيَكُمْ، أَفَلا تَرْضَوْنَ أَنْ يَذْهَبَ النَّاسُ بِهٰذِهِ الْغَنَائِمِ؛ اَلشَّاةِ، وَالنَّعَمِ، وَالْبَعِيرِ، وَتَذْهَبُونَ بِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟» فَلَمَّا سَمِعَتِ الْأَنْصَارُ قَوْلَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالُوا: رَضِينَا، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَجِيبُونِي فِيمَا قُلْتُ.» فَقَالَتِ الْأَنْصَارُ: يَا رَسُولَ اللهِ! وَجَدْتَنَا فِي ظُلْمَةٍ فَأَخْرَجَنَا اللهُ بِكَ إِلَى النُّورِ، وَوَجَدْتَنَا عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَنَا

Âyet: 100

اللهُ بِـكَ، وَوَجَدْتَنَـا ضُـلَّالًا فَهَدَانَا اللهُ بِكَ، فَرَضِينَا بِاللهِ رَبًّا، وَبِالْإِسْـلَامِ دِينًا، وَبِمُحَمَّدٍ نَبِيًّا، فَاصْنَعْ يَا رَسُـولَ اللهِ مَا شِـئْتَ فِي أَوْسَعِ الْحِلِّ. فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَمَـا وَاللهِ لَـوْ أَجَبْتُمُونِـي بِغَيْرِ هٰذَا الْقَـوْلِ، لَقُلْتُ: صَدَقْتُـمْ، لَوْ قُلْتُمْ: أَلَـمْ تَأْتِنَا طَرِيدًا فَاٰوَيْنَـاكَ، وَمُكَذَّبًا فَصَدَّقْنَاكَ، وَمَخْـذُولًا فَنَصَرْنَاكَ، وَقَبِلْنَا مَا رَدَّ النَّاسُ عَلَيْكَ؟ لَوْ قُلْتُمْ هٰذَا لَصَدَقْتُمْ.» فَقَالَتِ الْأَنْصَارُ: بَلْ لِلّٰهِ وَلِرَسُولِهِ الْمَنُّ، وَالْفَضْلُ عَلَيْنَا، وَعَلٰى غَيْرِنَا، ثُمَّ بَكَوْا، فَكَثُرَ بُكَاؤُهُمْ، فَبَكَى النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَهُمْ، وَرَضِيَ عَنْهُمْ.

"Burada ensârdan olmayan biri varsa hemen yükünün yanına çıksın" buyurdu. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka ilâh olmadığına şâhitlikte bulundu, **Allâh-u Azze ve Celle**'ye hamdetti ve daha sonra:

"Ey ensâr cemaati! Benim kendilerini İslâm'a ısındırmayı kastettiğim ve bugünden sonra (olacak bir dahaki muhârebeye) **Allâh kalplerine İslâm'ı yerleştirmiş olarak katılacaklarını ümit ettiğim kişileri** (size) **tercih ettiğim bu ganîmetler husûsunda yaptığınız konuşmalar bana ulaştı.**

Ey ensâr cemaati! Allâh size îman bahşetmedi mi? Sizi ikrâmıyla seçkin kılmadı mı? Size 'Allâh'ın ensârı ve Rasûlünün yardımcıları' diye en güzel ismi takmadı mı?

Hicret(in fazîleti) **olmasaydı elbette ben ensârdan biri olurdum. İnsanlar bir vâdiye girse siz başka bir vâdiye girseniz elbette sizin vâdinize girerdim. İnsanlar bu ganîmetlerle; koyunlar, davarlar ve develerle** (memleketlerine dönüp) **giderken siz Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **ile birlikte** (Medîne'ye) **gitmenize râzı olmaz mısınız?"** buyurdu.

Ensâr **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu sözlerini işitince: "Râzı olduk" dediler. Bunun üzerine **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Bu söylediğim sözlere karşı bana bir cevap verin"** buyurunca ensâr: "Yâ **Rasûlellâh**! Sen bizi büyük bir karanlık içerisinde buldun ama **Allâh** senin sâyende bizi nûra çıkardı, sen bizi cehennem kuyusunun ağzında buldun, **Allâh** bizi senin sâyende kurtardı. Sen bizi dalâlette buldun, **Allâh** senin sebebinle bizi hidâyete erdirdi. Artık biz **Rab** olarak **Allâh**'a, Din olarak İslâm'a, **Nebî** olarak da **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e râzı olduk. Yâ **Rasûlellâh**! En geniş bir serbestlik içinde dilediğini yap" dediler.

O zaman **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Vallâhi siz bana bu sözlerinizin dışında bir cevap vermiş olsaydınız elbette doğru söylediniz derdim. Siz: 'Sen bize, kovulmuş, yalanlanmış ve yardımsız bırakılmış vaziyette gelmemiş miydin de biz seni barındırmıştık, seni tasdik etmiştik ve sana yardım etmiştik ve insanların sana red cevâbı verdiği şeyleri kabul etmiştik' deseydiniz bile, siz bu şekilde konuşsaydınız dahî elbette doğru söylemiş olurdunuz"** buyurunca,

Ensâr: "Hayır, bizim ve bizim dışımızdaki herkesin üzerinde bulunan lütuf ve iyilikler **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne âittir" dediler, sonra ağladılar. Ağlamaları artınca **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de onlarla birlikte ağladı ve onlardan râzı oldu. *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:6665, 7/151-152; Buhârî, no:4330-4334; Müslim, no:1061; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:11730; İbnü Hişâm, es-Sîre:2/498; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/499-500; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/485)*

Âyet-i kerîmede geçen: (وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ) **"Bir de o kimseler ki ihsan ile onları hakkıyla izlemiştirler"** kavl-i şerîfinin tefsîrinde müfessirler şöyle demişlerdir:

"Bir kavle göre bunlar, ilk önce îmân eden muhâcir ve ensâra tâbî olarak daha sonra îmân eden bütün sahâbe-i kirâmdır. Zîrâ diğer Müslümanlara göre sahâbenin îmânı öncelik vasfına sâhiptir. Meşhur kavle göre ise kıyâmet gününe kadar îman, hicret ve nusret gibi konularda muhâcir ve ensârın yolunu izleyen tâbi'în tabakası kastedilmiştir."

Tabî ki bu âyet-i kerîmede tâbi'în tabakası özellikle zikredildiği için onların diğer ümmete karşı fazîletleri vardır. Bu fazîleti **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de açıklamıştır.

Nitekim **Abdullâh** (ibni Mes'ûd) *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«خَيْرُ النَّاسِ قَرْنِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ.»

"İnsanların en hayırlısı benim asrım(da bulunanlar)**dır, sonra onları tâkip edenler, daha sonra onları izleyenlerdir."** *(Buhârî, Şehâdât:9, no:2509, 2/938; Müslim, no:2533; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/185)*

Bu hadîs-i şerîfin râvîlerinden olan **İmrân ibni Husayn** *(Radıyallâhu Anh)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendi asrından sonra iki asır mı yâhut üç asır mı zikrettiğini hatırlamıyorum" demiştir. *(Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/185)*

Âyet: 100

Bu hadîs-i şerîfte geçen **"Karn"** ifâdesi bir kavle göre; on sene ile yirmi sene arası, diğer bir kavle göre ise yüz sene ile yüzyirmi sene arasıdır.

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* bu cümle-i celîlenin tefsirinde: "İslâm ehlinden kıyâmet kopuncaya kadar gelecek olanlar bu müjdeye dâhildir" demiştir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1869; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/501)*

Evzâ'î *(Radıyallâhu Anh)*ın nakline göre **Yahyâ ibni Ebî Kesîr, Kāsım, Mekhûl, Abde ibni Ebî Lübâbe** ve **Hassân ibni Atıyye** *(Radıyallâhu Anhüm)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbından bir cemaatin şöyle söylediklerini işitmişlerdir: Bu âyet-i kerîme, yâni **"Muhâcirler ve Ensâr'dan öne geçen o ilkler, bir de o kimseler ki ihsan ile onları hakkıyla izlemiştirler; Allâh onlardan râzı olmuştur, onlar da O'ndan râzı olmuşlardır"** kavl-i şerîfi nâzil olunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«هٰذَا لِأُمَّتِي كُلِّهِمْ وَلَيْسَ بَعْدَ الرِّضَا سَخَطٌ.»

"İşte bu, ümmetimin tamâmına âittir, rızâdan sonra artık gazap yoktur." *(İbnü Merdûye, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/502)* buyurmuştur.

Ismet *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır: "Tâbi'înden **Süfyân** *(Radıyallâhu Anh)*a bu cümle-i celîleden kimlerin kastedildiğini sorduğumda: "Tâbi'în tabakası, **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yetişemeyip onun ashâbına yetişenlerdir" diye cevap verdi. Sonra ben ona: "Peki ya iyilikte onlara tâbi olanlar kim?" deyince "Onlardan sonra gelenlerdir" dedi. Ben: "Kıyâmet gününe kadar mı?" diye sorunca: "Umarım" diye cevap verdi. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/501)*

Atâ *(Rahimehullâh)*: "Sahâbeye ihsân üzere tâbi olanlar, onları rahmet ve duâlarla ananlar ve kendilerini hayırla yâd edenlerdir" demiştir.

Bu âyet-i kerîmenin tefsirinde **Abdurrahmân ibni Ebî Leylâ** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "İnsanlar üç menzil üzeredir; birincisi, muhâcir ve ensârdan olup îmanda öne geçenlerdir. İkincisi, iyilikte onlara tâbi olanlardır.

Üçüncüsü ise onların ardından gelip de:

﴿رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ
فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾

"Ey Rabbimiz! Bizi de, bizi îmanla geçmiş olan o kardeşlerimizi de bağışla ve o îmân etmiş kimseler için kalplerimiz içerisinde en ufak bir kin bulundurma!

Ey Rabbimiz! Şüphesiz ki Sen, (pek esirgeyen bir) **Raûf'sun;** (çok acıyan bir) **Rahîm'sin!** (Dolayısıyla duâlarımızı lütfunla kabul edersin)" *(Haşr Sûresi:10)* diyenlerdir. Olabileceğin şeyin en güzeli senin bu mertebede olmandır." *(İbnü Ebî Hâtim:6/1868; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/500)*

İbni Ebî Hâtim'in nakline göre; bir kere **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın yanına bir adam gelip sahâbeden birinin değerini küçümseyecek konuşmalar yapınca **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* ona: "**Allâh-u Te'âlâ** îmanda öne geçen muhâcir ve ensârı, bir de ihsanda onlara uyanları methetti. Sana gelince (sen ilk sınıftan olmadığın gibi, onların aleyhine konuştuğun için) onlara ihsan ile tâbi olmuş değilsin" dedi. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1868; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/500)*

Ebû Seleme ve **Muhammed ibni İbrâhîm et-Teymî** *(Radıyallâhu Anhümâ)* dan nakledildiğine göre bir kere **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmeyi okurken bu cümle-i celîleyi vav harfi ile (doğru şekilde) okuyan birine rastlayınca bunu ona kimin okuttuğunu sordu.

Adam: "**Übeyy ibni Kâ'b**" deyince **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* adamın elinden tutup onu **Übeyy** *(Radıyallâhu Anh)*ın yanına götürdü ve bu kıraatin doğru olup olmadığını sordu.

Übeyy *(Radıyallâhu Anh)*: "Doğru okumuş, ben burayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ağzından böylece öğrendim" deyince **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*: **"Gerçekten sen Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***den bunu böyle mi aldın?"** diye tekrar tekrar sordu.

Üçüncüde öfkelenen **Übeyy** *(Radıyallâhu Anh)*: "Vallâhi **Allâh** onu **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)*a öyle indirdi, **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* da **Muhammed** *(Aleyhisselâm)*ın kalbine böyle indirdi, bunu yaparken de ne **Hattab**'a, ne de oğluna danışmadı" deyince **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* doğruyu anladığından dolayı sevincinden: **"Allâh-u Ekber, Allâh-u Ekber"** diye diye yanından ayrıldı. *(Hâkim, el-Müstedrek:3/305; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/494-495; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/483-484)*

Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın bu cümle-i celîleyi vav harfi olmaksızın okumasından anlaşılan mânâ ise, ensârdan başka tâbi'în diye bir tabaka olmadığı anlamına gelmekte idi. Bundan dolayı -diğer bir rivayete göre- **Übeyy** *(Radıyallâhu Anh)* başka âyetlerle de bunun böyle olmadığını ispat etti.

Ntekim **Muhammed ibni Kâ'b el-Kurazî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre **Übeyy** *(Radıyallâhu Anh)* **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*a şöyle dedi: "Bu âyet-i kerîmenin (bu şekilde okunmasının) tasdîki, Cuma Sûresinin başındaki:

﴿وَاٰخَرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ﴾

"Bir de onlar içerisinden diğerleri (arasında da Rasûlünü gönderdi) **ki onlar henüz bunlara kavuşmadılar"** *(Cuma Sûresi:3)* âyet-i kerîmesinde, Haşr Sûresinin:

﴿وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ﴾

"O kimseler ki; o (muhâcir ve ensar ola)**nlardan sonra** (dünyâya) **gelip: 'Ey Rabbimiz! Bizi de, bizi îmanla geçmiş olan o kardeşlerimizi de bağışla...' diyeceklerdir"** *(Haşr Sûresi:10)* âyet-i kerîmesinde, bir de Enfâl Sûresinin:

﴿وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْ بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولٰئِكَ مِنْكُمْ﴾

"Bir de o kimseler ki, bu (Medîne'ye ilk hicretin vukuu)**ndan sonra îmân etmiştirler, hicret etmiştirler ve sizinle birlikte cihad etmiştirler;** (ey muhâcir ve ensâr fertleri!) **işte sana! Onlar da sizdendirler"** *(Enfâl Sûresi:75)* âyet-i kerîmesinde mevcuttur." *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/641; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/270; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/494)*

Bu cümle-i celîlede geçen: **"İhsân"**, başlıca îman ve taat olmak üzere her güzel haslete şâmildir. Tabî ki burada sahâbe-i kirâmın uyulmaya değer olan sözleri ve fiilleri kastedilmiştir. Yoksa onlardan sudûr eden bâzı zelleler ve hatâlar uyulmaya elverişli değildir. Zîrâ onların da mâsum (günahsız) olmadıkları hiçbir zaman unutulmamalıdır.

Üstâdımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise Sirruhû)* kendi **Mushaf-ı Şerîf**'inde bu âyet-i kerîmenin kenarına **Ali el-Kārî** *(Rahimehullâh)*ın **"Şifâ Şerhi"**nden naklen şu mânâyı yazmıştır: "Muhâcirlerle ensardan öne geçen ilklerle kıyâmet gününe kadar yaptıkları ve terk ettikleri her işte ihsân yâni îman, îkan, tâat ve itkān üzere (şüphesiz bir inanca sâhip olarak ve ibâdetlerini sağlam bir şekilde icrâ ederek) onlara tâbi olanlar, işte **Allâh-u Te'âlâ** bu kişilerden râzı olmuştur."

Mazharî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; âyet-i kerîmenin bidâyetinde zikredilen **"Sâbikûn"** vasfı sâdece sahâbe tabakasına âit değildir, lâkin sahâbe, tâbi'în ve tebe'i tâbi'în tabakalarından olup da **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendileri hakkında:

﴿وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولٰئِكَ الْمُقَرَّبُونَ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ثُلَّةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ﴾

"(Hicret, cihat, namaz, mescide gidiş ve tevbe gibi hayırlı amellerde) **öne geçenlerdir ancak** (Allâh'ın rahmetine ve cennetine doğru) **öne geçiciler! İşte sana! Ancak onlardır o** (İlâhî huzûra mânen çok yakınlaştırılan ve Arş'ın gölgesinde ikrâma mazhar kılınan) **mukarrebler!** (Nîmetlerle dolu) **o Na'îm cennetlerinde** (yerleşecek)**dirler!** (Bu mukarreb kullar,) **evvelki** (ümmet)**lerden büyük bir topluluktur"** *(Vâkı'a Sûresi:10-13)* buyurduğu kimselerin de burada kastedilmiş olması mümkündür. Zîrâ âhiretteki fazîletlerde ve cennete girmekte bu zâtlar ilkler olacaktır.

Âyet-i kerîmede: (وَقَلِيلٌ مِنَ الْآخِرِينَ) **"Sonrakilerden ise pek azdır"** *(Vâkı'a Sûresi:14)* buyurulduğu üzere bin senenin ardından gelen yâni zaman bakımından sonra gelse de fazîlette önce olan mukarreblerin **"İlkler"** vasfını daha ziyâde hakettikleri anlaşılmaktadır. Zîrâ asr-ı saâdette ve peşisıra gelen iki asırda nübüvvet kemâlâtına sâhip olan zatlar sayıca çoktular.

Nitekim ikinci bin yılın müceddidi olan **İmâm-ı Rabbânî Müceddid-i Elf-i Sânî Ahmed el-Fârûkî** *(Radıyallâhu Anh)*: "Sahâbenin tamâmı kemâlât-ı nübüvvet (peygamberliğe has olan üstünlükler)e sâhiptiler, tâbi'înin ekserîsi etbâ'ı tâbi'înden de bir kısmı böyle idiler" demiştir.

Bu cümle-i celîlede geçen: **"Onlara ihsân ile tâbi olanlar"** kavl-i şerîfi ise hem hicretin bin yılından sonra gelen kimselerin mukarreblerine, hem de birinci asırdan îtibâren defterini sağ elinden alacak olan ashâb-ı yemîne (orta derecedeki kullara) şâmil olmaktadır ki:

﴿ثُلَّةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ وَثُلَّةٌ مِنَ الْآخِرِينَ﴾

"Öncekilerden de büyük bir topluluk, sonrakilerden de büyük bir topluluk" *(Vâkı'a Sûresi:39-40)* âyet-i kerîmeleri mûcebince ashâb-ı yemîn, asr-ı saâdetten îtibâren hicrî bin yılına kadar da, bin yıldan sonra kıyâmet gününe kadar da çokça bulunacaktır.

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; ulemâ, tâbi'înin kimler olduğu ve hangi mertebelerde bulunduğu hakkında ihtilaf etmiştir. **Hatîb** *(Rahimehullâh)*ın kavline göre: "Tâbi'î; sahâbî ile sohbeti olandır."

Hâkim Ebû Abdillâh *(Rahimehullâh)* ve diğer bâzı ulemânın sözlerinden anlaşıldığına göre ise; bilindik mânâda bir sohbet (birliktelik) bulunmasa da sahâbîden bir rivâyet işitmesi veyâ onunla görüşmesi kişinin tâbi'înden olması için yeterlidir. *(Hâkim, Ma'rifet-ü 'ulûmi'l-hadîs, sh:42; İbnü's-Salâh, 'Ulûmü'l-hadîs, Sh:302; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/348)*

Âyet: 100

Hâkim'in, **Mukarrin el-Müzenî**'nin iki oğlu olan **Ebû Abdillâh en-Nu'mân** ile **Süveyd** *(Radıyallâhu Anhümâ)*yı tâbi'în arasında zikretmesi şaşılacak şeydir. Oysa onlar sahâbe arasında zikredilen ve **Hendek** savaşında bulunmuş olan mâruf iki sahâbîdir. *(Hâkim, Ma'rifet-ü 'ulûmi'l-hadîs, sh:154; İbnü's-Salâh, 'Ulûmü'l-hadîs, Sh:307; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/348)*

Tâbi'în tabakasının en büyükleri Medîne ehlinden olan Fukahâ-i Seb'a (yedi fakîh)dir ki onlar da; **Sa'îd ibni Müseyyeb, Kāsım ibni Muhammed, Urve ibni Zübeyr, Hârice ibni Zeyd, Ebû Seleme ibni Abdirrahmân, Ubeydullâh ibni Abdillâh ibni Utbe İbni Mes'ûd** ve **Süleymân ibni Yesâr** *(Radıyallâhu Anhüm)*dür. **İbni Mübârek** gibi bâzı ulemâya göre ise **Ebû Seleme** yerine **Sâlim ibni Abdillâh ibni Ömer** *(Radıyallâhu Anhüm)* zikredilmiştir.

Ahmed ibni Hanbel *(Radıyallâhu Anh)*: "Tâbi'înin en fazîletlisi **Sa'îd ibni Müseyyeb**'dir" deyince kendisine: "**Alkame** ve **Esved** nasıldır?" diye sorulmuş, o da: "Peşi sıra **Alkame** ve **Esved** gelir" diye cevaplandırmıştır.

Yine **Ahmed ibni Hanbel** *(Radıyallâhu Anh)*ın: "Tâbi'înin en fazîletlileri **Kays, Ebû Osmân en-Nehdî, Alkame** ve **Mesrûk**'tur ki bunlar çok fazîletli kimseler olup tâbi'în tabakasının en yüksek mertebesindendirler. **Mekke** müftüsü olan **Atâ** ile **Basra** müftüsü olan **Hasen-i Basrî** ise insanların kendilerinden en çok rivâyet yaptığı kimselerdir" dediği rivâyet olunmuştur. *(İbnü's-Salâh, 'Ulûmü'l-hadîs, Sh:306; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/349)*

Ebû Bekr ibni Ebî Dâvûd *(Rahimehullâh)*: "Kadınlardan olan tâbi'în tabakasının efendileri **Hafsa binti Sîrîn** ile **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*nın yakın talebesi olan **Amra binti Abdirrahmân**'dır. Onlar kadar olmasa da üçüncüleri **Ümmüdderdâ**'dır" demiştir.

Hâkim Ebû Abdillâh *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre tâbi'în arasında sayılan bir tabaka daha vardır ki onların sahâbeden bir şey işittiği sâbit olmamıştır. **İbrâhîm ibni Süveyd en-Neha'î, Bükeyr ibni Ebi's-Semît** ve **Bükeyr ibni Abdillâh ibni'l-Eşecc** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi zâtlar bunlardan mâduttur.

Bâzı zevat da vardır ki onlar sahâbeye kavuştukları halde tâbi'în arasında değilde tâbi'înin etbâ'ı arasında anılmışlardır. Nitekim **Ebu'z-Zinâd Abdullâh ibni Zekvân** *(Radıyallâhu Anh)*, **Abdullâh ibni Ömer** ve **Enes** *(Radıyallâhu Anhüm)* ile görüştüğü halde, **Hişâm ibni Urve** *(Radıyallâhu Anh)* **Abdullâh ibni Ömer** ve **Câbir ibni Abdillâh** *(Radıyallâhu Anhüm)*ün yanına sokulduğu halde, yine böylece **Mûsâ ibni Ukbe** *(Radıyallâhu Anh)* **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*a yetiştiği halde etbâ'ı tâbi'înden kabul edilmişlerdir.

Tâbi'în arasında bir tabaka daha vardır ki onlar "Sahâbîlik şerefine nâil olan arkadaşlarından ayrı tutulanlar" anlamına gelen "Muhadramîn" diye adlandırılmışlardır. Bu zâtlar câhiliyet dönemine yetiştikleri gibi **Rasûlüllâh** *Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem*)in hayâtına da kavuşarak Müslüman olmuşlar fakat onu görme şerefine nâil olamamışlardır.

Müslim *(Rahimehullâh)* onlardan yirmi kadarının adını vermiş, **Ebû Amr eş-Şeybânî, Süveyd ibni Ğafele el-Kindî, Amr ibni Meymûn el-Evdî, Ebû Osmân en-Nehdî, Abdihayr ibni Yezîd el-Hayvânî, Abdurrahmân ibni Müll** ve **Osmân ibni Affân**'dan rivâyet işitmiş olup: "Ey **Allâh**! Benden Kur'ân'ı alma" diye duâ ede ede yüz yirmi yaşına kadar yaşamış olan **Ebu'l-Halâl el-Atkî Rabî'a ibni Zürâre** *(Radıyallâhu Anhüm)*ü onlar arasında saymıştır.

Müslim'in zikretmedikleri arasında tâbi'înin efendisi ve asrının zâhidi **Ebû Müslim el-Havlânî** ile **Ahnef ibni Kays** *(Radıyallâhu Anhümâ)* da bulunmaktadır. *(Hâkim, Ma'rifet-ü 'ulûmi'l-hadîs, sh:44; Zehebî, Siyer-ü e'lâmi'n-nübelâ:4/7; Tehzîbü'l-Kemâl:16/469; Buhârî, et-Târîhu'l-kebîr:8/89; İbnü'l-Cevzî, Sıfatü's-safve:3/229; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/348-351)*

İşte buraya kadar saydığımız mâlûmât **Kur'ân-ı Kerîm**'in, fazîletlerinden bahsettiği sahâbe ve tâbi'în -Rıdvânullâhi Aleyhim Ecma'în- Hazarâtı ile alâkalı mâlûmattan bir nebzedir.

Allâh-u Te'âlâ'nın:

﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ﴾

"Siz insanlar için çıkartılan en hayırlı ümmet oldunuz" *(Âl-i İmrân Sûresi:110)* kavl-i şerîfi ile:

﴿وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا﴾

"İşte böylece Biz sizi adâletli ve güzîde bir ümmet kıldık" *(Bakara Sûresi:143)* âyet-i kerîmesi hepimize fazîlet olarak yeterli gelmiştir.

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«وَدِدْتُ أَنَّا قَدْ رَأَيْنَا إِخْوَانَنَا!» قَالُوا: أَوَلَسْنَا إِخْوَانَكَ يَا رَسُولَ اللهِ؟!
قَالَ: «أَنْتُمْ أَصْحَابِي وَإِخْوَانُنَا الَّذِينَ لَمْ يَأْتُوا بَعْدُ.»

"Kardeşlerimizi görmüş olmayı çok isterdim" hadîs-i şerîfi de bize şeref olarak kâfî gelmiştir.

Âyet: 100

Nitekim bu söz üzerine sahâbe-i kirâm: "Yâ **Rasûlellâh**! Biz senin kardeşlerin değil miyiz?" diye sorduklarında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Siz benim ashâbım** (arkadaşlarım)**sınız! Kardeşlerimiz ise henüz gelmemiş Müslümanlardır"** *(Müslim, Tahâret:12, no:249, 1/218; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/351)* buyurarak, bizi **Allâh**'tan sakınmamız ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in izine uymamız şartıyla kendisine kardeş saymıştır.

Allâh-u Te'âlâ bizi sevgilisinin zümresinde haşreylesin, **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve Ehl-i Beyt'i hakkı için bizi onun yolundan ve milletinden döndürmesin. Âmîn!

Âyet-i kerîmede geçen: (رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ) **"Allâh onlardan râzı oldu, onlar da O'ndan râzı oldular"** kavl-i şerîfi, muhâcirler ve ensârdan, tâbi'în tabakasından onlara uyanlardan ve kıyâmete kadar onların izinde gidenlerden **Allâh-u Te'âlâ**'nın râzı olduğunu, yâni onların taatlerini beğenerek kabul buyurduğunu, ve amellerinden râzı olduğunu, buna mukâbil onların da **Allâh-u Te'âlâ**'dan yâni O'nun kendilerine bahşettiği dînî ve dünyevî nîmetlerinden memnun kaldıklarını ifâde etmektedir.

Âyet-i kerîmede geçen: (وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا الأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا) **"Ayrıca O onlar için, içerisinde sonsuza kadar ebediyyen kalacakları pek kıymetli cennetler hazırlamıştır ki,** (köşklerinin ve ağaçlarının) **altlarında sürekli ırmaklar akmaktadır"** kavl-i şerîfindeki (أَبَدًا) lafzı, müstakbeli istiğrak (gelecek zamânın tümünü kaplama) mânâsını ifâde etmektedir.

Buna mukâbil "Ezel" lafzı da mâziyi istiğrak (geçmiş zamânın tümünü kaplama) mânâsını ifâde etmektedir. İki tâbir de cidden uzun zamanlar hakkında kullanıldığı için bâzen kendi cemîlerine izâfe edilerek "Ebede'l-âbâd" ve "Ezele'l-âzâl" diye de kullanılırlar. "Sermed" tâbiri ise hem mâzi, hem de müstakbeli istiğrak içindir yâni tüm zamanları içine almaktadır.

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ) **"İşte sana! Ancak bu, pek büyük kurtuluştur"** kavl-i şerîfinde **Allâh-u Te'âlâ** muhâcirler, ensâr ve kıyâmete kadar iyilikte onlara uyanlar için hazırlamış olduğu büyük mükâfatlara işâret buyurmuştur. Âyet-i kerîmede geçen: (وَالسَّابِقُونَ) tâbiri hakkında diğer bâzı mânâlar da vardır, bir kavle göre bunlar:

﴿إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَى﴾

"Bizim tarafımızdan haklarında iyi karar geçmiş olan kimseler" *(Enbiyâ Sûresi:101)* kavl-i şerîfinde bahsi geçen ezelî inâyete mazhar olmuş kullardır.

Yine böylece ademden (yokluktan) çıkışta herkesi geçen kullar da "Sâbikûn"dandır ki onlar da ruhlar toplanmış ordular hâlinde saf saf dizilmişken âlem-i ervâhta birinci safta duranlardır.

Bir kavle göre; **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sulbünden zürriyetlerinin zerreleri alınırken Rablerinin:

﴿أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ﴾

"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" *(A'râf Sûresi:172)* hitâbını dinlemek için ilk ortaya çıkanlar da "Sâbikûn"dandır.

Âdem *(Aleyhisselâm)*ın yaratıldığı çamur kudret eliyle kırk sabah yoğrulup kırkın bitiminde kudret-i İlâhiyye'nin tasarrufunun kemâl bulmasıyla zuhûr edenler de ilk önceki "Sâbikûn"dandır.

Ayrıca Tarîkat-ı Aliyyeye girip **Allâh-u Te'âlâ**'ya varma yoluna sülûk ederek Rubûbiyyet makāmına mânevî dönüş yolunda akranlarını geçen ve azamet perdelerine ulaşma husûsunda en önce davrananlar da "Sâbikûn-u evvelûn"dandır. Fazîlette ileri geçme vasfı, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ümmetine mahsustur.

Nitekim **Huzeyfe** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«نَحْنُ الْآخِرُونَ مِنْ أَهْلِ الدُّنْيَا وَالْأَوَّلُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.»

"Biz (ümmetler içerisinde) **dünyâ ehlinin sonuncularıyız, kıyâmet gününün ise** (cennete girmekte) **birincileriyiz"** *(Müslim, Cumâ:6, no:856, 2/586; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/492-493)* buyurmuştur.

"Fethu'l-Karîb" isimli eserde zikredildiğine göre bunun mânâsı: "Biz zaman bakımından, var olma ve kitap verilme yönünden sonra geldikse de fazîlette, mahşerde haklarında hüküm verilme ve cennete girme hususlarında birinci olacağız. Dolayısıyla bu ümmet cennete diğer ümmetlerden önce girecektir" demektir. Demek ki sebkat (öne geçme) ya kıdemledir ya da himmetle (kasıt ve niyetle)dir. Tercih olunan ise ikincisidir.

Naklolunduğuna göre; **Ebu'l-Kāsım el-Cüneyd** (el-Bağdâdî) şöyle anlatmıştır: Ben Cumâ günü câmiye çok erken giderdim, fakat hâtiften:

«قَدْ سُبِقْتَ يَا اَبَا الْقَاسِمِ!»

"Ey Ebu'l-Kāsım! Geçildin" diye bir nidâ işitirdim. Bir kere daha erken gittim, yine aynı nidâyı işittim. Böylece gidişimi erkene ala ala sabah namazını kılıp çıkmamaya başladım. Fakat yine aynı nidâyı işitince: "Yâ Rabbi! Bu kadar erken gelmeme rağmen beni geçenin kim olduğunu bana bildirmeni isterim" diye yalvardım. Bunun üzerine mihrabın köşesinden bir hâtif bana:

«اَلَّذِى سَبَقَكَ هُوَ الَّذِى يَخْرُجُ اٰخِرَ النَّاسِ.»

"Seni geçen en son çıkacak kişidir" diye seslendi. Cumâyı kıldıktan sonra ikindiye kadar oturdum, namazı cemaatle kıldıktan sonra bütün insanların çıkmasını bekledim, sonunda çok yaşlı bir ihtiyar kalınca ona sarıldım ve: "Ey şeyh! Sen cumâya ne zaman geldin?" diye sordum.

O bana: "Zevâl vaktinde geldim" deyince: "Bana mânen bildirildiğine göre sen beni geçtin, peki hangi şeyle benden ileri geçtin?" dedim. O da bana: "Yâ **Ebe'l-Kāsım**! Ben câmiden çıkarken bir dahaki cumâya kadar yaşarsam mutlaka câmiye geleceğime niyet ederim" deyince o zaman ben sebkatin kıdemle değil de himmetle olduğunu anladım.

"Mesnevî"de şöyle demiştir:

اَوَّلِ فِكْرْ آخِرْ آمَدْ دَرْ عَمَلْ — خَاصَّه فِكْرِى كُو بُوَدْ وَصْفِ اَزَلْ

دِلْ بَكَعْبَه مِيرَوَدْ دَرْ هَرْ زَمَانْ — جِسْمْ طَبْعِ دِلْ بَگِيرَدْ زِ اِمْتِنَانْ

اِينْ دَرَازُ و كُوتَهِى مَرْ جِسْمْ رَاسْتْ — چَه دَرَازُ و كُوتَهْ آنْجَا كِه خُدَاسْتْ

چُونْ خُدَا مَرْ جِسْمْ رَا تَبْدِيلْ كَرْدْ — رَفْتَنَشْ بِى فَرْسَخُ و بِى مِيْلْ كَرْدْ

"Fikrin (düşüncenin ve niyetin) **başlangıcı bile amelin sonu oldu,**
Bir de ezeliyetle (başı ve evveli olmamakla) **sıfatlanmış fikir olursa!**

Kalp her zaman Kâbe'ye gider,
Beden de lütf(u İlâhî) **sâyesinde kalbin tabîatını alır.**

Bu uzunluk ve kısalık cisim (olan beden) **içindir,**
Hüdâ'nın (söz konusu) **olduğu yerde uzunluk, kısalık da ne?**

Hüdâ bedeni (mânevî bir kuvvetle) **değiştirdiği zaman,**
(O beden) **fersahsız, milsiz gider** (artık)." *(Mesnevî:4/530, 533-535)*

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işâreti vechile; her zamânın kendine göre hayırda ileri geçen sâbikûnu vardır ki onlar **Allâh**'a kavuşma uğrunda çok gayret eden, kendilerini sevgililerinden ayıracak her şeyi terk eden, nefislerinin alışkanlıklarını tersine çevirerek izzeti zillete, şöhreti tanınmamaya, zenginliği fakirliğe, üstünlüğü tevâzuya, rağbeti zühde, meşguliyetleri de ibâdet için vakit ayırmaya döndüren, mahbuplarının talebinde hicreti göze alıp meşâyıh ile sohbet eden, ihvâna hizmet eden ve bu sâyede mânevî perdelerden kurtularak Kerîm-ü Ğaffâr'ın müşâhedesiyle metâlanan, daha sonra da kulları uyandırmak için seferber olup kendileri sâyesinde uğradıkları her yer hayat bulan kimselerdir. Şâir işte bu gibi kimseler hakkında şunları söylemiştir:

تَحْيَا بِكُمْ كُلُّ أَرْضٍ تَنْزِلُونَ بِهَا كَأَنَّكُمْ فِي بِقَاعِ الْأَرْضِ أَمْطَارُ
وَتَشْتَهِي الْعَيْنُ فِيكُمْ مَنْظَرًا حَسَنًا كَأَنَّكُمْ فِي عُيُونِ النَّاسِ أَقْمَارُ

"Konakladığınız her yer sizinle hayat bulmaktadır,
Sanki siz yeryüzünün yağmurlarısınız.

Göz sizin güzel manzaranızı dâim görmek ister,
Sanki siz insanların gözlerinde ay gibi parlaksınız!"

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Kullar içerisinde orta derecede amel sâhipleri bulunduğu gibi hayırda öne geçen sâbıkûn da bulunduğu:

﴿ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بِإِذْنِ اللهِ ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ﴾

"(Habîbim! Senden) **sonra o kitaba, kullarımız arasından seçmiş olduğumuz** (sahâbe-i kirâmı ve kıyâmete kadar gelecek ümmet-i Muhammed'i, özellikle de) **o** (âlim) **kişileri vâris kıldık. Artık onların içerisinden** (Kurân'ı Kerîm'le amel etme konusunda gevşeklik yaparak) **kendi nefsine zulmeden vardır, onlardan kimi** (iyi ve kötü amelleri birbirine karıştırsa da ekseriyetle iyi amele muvaffak olup) **orta yollu gidicidir, onlardan bir kısmı da, Allâh'ın izni** (ve kolaylaştırması) **ile** (yapılmış) **olan hayırlar**(ı) **sebebiyle** (sevap ve cennete doğru) **öne geçicidir. İşte sana! Ancak bu** (Kur'ân-ı Kerîm'e vâris kılınmak)**, pek büyük bir lütfun ta kendisidir!"** *(Fâtır Sûresi:32),*

Âyet: 100

﴿وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولَٰئِكَ الْمُقَرَّبُونَ﴾

"(Hicret, cihat, namaz, mescide gidiş ve tevbe gibi hayırlı amellerde) **öne geçenlerdir ancak** (Allâh'ın rahmetine ve cennetine doğru) **öne geçiciler! İşte sana! Ancak onlardır o** (İlâhî huzura mânen çok yakınlaştırılan ve Arş'ın gölgesinde ikrama mazhar kılınan) **mukarrebler!** *(Vâkı'a Sûresi:10-11)*,

Muhâcir ve ensâr için cennetler hazırlandığı gibi tüm takvâ sâhiplerine de cennet vaad edildiği ve bunun en büyük nâiliyet olduğu:

﴿قُلْ أَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذَٰلِكُمْ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ﴾

"(Rasûlüm!) **De ki: "İşte size! Bu** (anlatıla)**n**(lar)**dan daha iyisini haber vereyim mi size?**

(Günahlardan) **hakkıyla sakınmış olan kimseler için Rableri nezdinde, içlerinde ebedî kalıcılar olarak** (köşklerinin ve ağaçlarının) **altlarından ırmaklar akmakta bulunan pek kıymetli cennetler,** (hayız, nifas ve haset, fesat gibi hoş karşılanmayan vasıflardan) **tertemiz kılınmış eşler, Allâh'tan da büyük bir rızâ** (ve memnûniyet) **vardır** (ki, ardında hiçbir kızgınlık bulunmamaktadır).

Allâh tüm kulları(n yaptıklarını hakkıyla gören ve iyiliklere sevap, kötülüklere ise azapla karşılık verecek olan bir) **Basîr'dir."** *(Âlî İmran Sûresi:15)*,

﴿وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾

"Allâh o inanan erkeklere ve inanan kadınlara; (köşklerinin ve ağaçlarının) **altlarından ırmaklar akmakta olan ve içinde ebediyyen kalacak oldukları cennetler, bir de** (o cennetin en gözde ve güzîde yeri olan) **Adn cennetlerinde bulunan pek hoş meskenler vaat etmiştir.**

Allâh'tan pek az bir rızâ (ve hoşnutluk) **ise,** (cennetlerden ve tüm nîmetlerden) **daha büyüktür!**

İşte sana! Ancak bu, pek büyük kurtuluşun ta kendisidir (ki, buna karşı dünyânın hiçbir nîmetine erişmek kurtuluş addedilemez)." *(Tevbe Sûresi:72)*,

Âyet: 100

Allâh-u Te'âlâ'nın, muhâcir ve ensârdan râzı olduğu gibi îman ve amel-i sâlih işleyen, özellikle Allâh ve Rasûlünün düşmanlarını dost edinmeyen diğer tüm kullarından da râzı olduğu:

﴿جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ﴾

"Rableri katında o (îman edip salih amel yapa)**nların mükâfatı; içerisinde sonsuza kadar ebedî kalacakları pek değerli Adn cennetleridir ki;** (köşklerinin ve ağaçlarının) **altlarından sürekli ırmaklar akmaktadır. Allâh onlardan râzı olmuştur, onlar da O'n**(un lutfetmiş olduğu mükâfatlar)**dan hoşnut olmuşlardır. İşte sana! Bu** (mükâfat ve karşılıklı rızâ), **derin bir saygıyla Rabbinden korkmuş olan kimseye mahsustur."** *Beyyine Sûresi:8),*

﴿لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ أُولَٰئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ أُولَٰئِكَ حِزْبُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾

"Kendileri Allâh'a ve o son güne îmân etmekte olan bir toplumu, Allâh'a ve peygamberine düşmanlıkta bulunmuş olan kimselerle dostluk edenler hâlinde bulamazsın; velev ki o (İslâm'a karşı çıka)**nlar, babaları yâhut oğulları veyâ kardeşleri ya da** (kavm-ü kabîleleri, soy-sop) **aşîretleri olsun! İşte sana! Onlar** (o kimselerdir) **ki; O** (Allâh-u Te'âlâ) **onların kalpleri içerisine îmânı yaz**(ıp sâbit kıl)**mış ve onları Kendinden bir ruh** (olan ve canlarının canı konumunda bulunan îman ve Kur'ân nûru) **ile kuvvetlendirmiştir** (ki böylece onlar dünyâda kalp huzûruna, âhirette ise ebedî saâdete kavuşmuşlardır).

Ayrıca O onları, içerisinde ebedî kalacakları pek değerli cennetlere girdirecektir ki, (köşklerinin ve ağaçlarının) **altlarından sürekli ırmaklar akmaktadır. Allâh onlar**(ın ibâdet ve tâatın)**dan râzı olmuştur, onlar da O'n**(un vaad etmiş olduğu mükâfatlar)**dan râzı olmuşturlar. İşte sana! Ancak onlar Allâh'ın taraftarlarıdır! Dikkat edin ki; Allâh'ın ordusu, şüphesiz** (iki cihan saâdetine kavuşarak) **felâh** (ve kurtuluş)**a erenler ancak ve ancak onlardır!"** *(Mücâdele Sûresi:22)*

Âyet: 101

﴿ وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ مُنَافِقُونَ وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ سَنُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلَى عَذَابٍ عَظِيمٍ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (101)

(وَمِمَّنْ) **O kimselerden vardır,** nerede bulunan kimseler? (حَوْلَكُمْ) **etrâfınızda,** kimlerden? (مِنَ الْأَعْرَابِ) **bedevîlerden,** kimler vardır? (مُنَافِقُونَ) **münâfıklar,** daha, (وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ) **Medîne ehlinin bâzısı da vardır ki,** (مَرَدُوا) **mâhir olmuşlardır,** ne üzerine? (عَلَى النِّفَاقِ) **münâfıklık üzere,** (لَا تَعْلَمُ) (Ey Habîbim!) **Sen bile bilemezsin,** kimi? (هُمْ) **onları,** (نَحْنُ) **ancak Biz,** (نَعْلَمُ) **Biz biliriz,** kimi? (هُمْ) **onları,** (سَنُعَذِّبُ) **yakında azap edeceğiz,** kime? (هُمْ) **onlara,** ne kadar? (مَرَّتَيْنِ) **iki kere,** (ثُمَّ يُرَدُّونَ) **sonra döndürüleceklerdir,** nereye? (إِلَى عَذَابٍ) **dehşetli bir azâba,** öyle azap ki, (عَظِيمٍ) **pek büyük.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Çevrenizde bulunan bedevîlerden birtakım münâfıklar vardır. Medîne halkının bir kısmı da münâfıklıkta (öylesine) **mâhir olmuşlardır/*aşırı gitmişlerdir*/nifak üzere** (devâm ede ede) **alışkanlık kazanmışlardır/ ki,** (üstün zekâna ve doğru ferâsetine rağmen,) **sen bile onları** (vahiyle bildirilmedikçe tek tek) **bilemezsin!**

Onları ancak Biz biliriz! Gerçekten de onlara (dünyâda rüsvay edilme yâhut öldürülme, kabirde ise azâba çarptırılma sûretiyle) **iki defâ azap edeceğiz. Sonra da** (âhirette cehennem azâbı gibi) **pek büyük bir azâba döndürüleceklerdir."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde ilk olarak **Medîne** münâfıklarının ahvâlini açıklamış, sonra bedevîlerden olan münâfıkların hallerini şerhetmiş, daha sonra bedevîler içerisinde sâlih ve muhlis müminler bulunduğunu zikretmiş, ardından müminlerin reislerinin muhâcir ve ensârın ilkleri olduğunu açıklamıştı. Şimdi bu âyet-i kerîmede de **Medîne** etrâfında ve **Medîne** halkı içerisinde kimsenin bilemeyeceği derecede mâhir ve gizli münâfıklar bulunduğunu beyân etmiştir.

"Vâhidî, Fahrurrâzî, Beğavî, İbnü'l-Cevzî, Kurtubî, Hâzin ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede **Medîne** etrâfında bulunan bedevî münâfıklardan bahsedilmektedir ki bunlar **Cüheyne, Müzeyne, Eşca', Eslem** ve **Ğıfâr** kabîlelerinden olup **Medîne** etrâfında sâkin bulunmakta idiler.

Ancak burada anlaşılması müşkil olan bir husus vardır ki o da adı geçen kabîleler hakkında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hayır duâda ve medh-ü senâda bulunmuş olmasıdır. *(Buhârî, Menâkıb:2, 5, no:3313, 3322, 3325, 3/1290, 1293, 1294; Müslim, Müslim, Fedâilü's-sahâbe:46, no:2516, 2518, 2520, 4/1953)*

Müfessirlerin **Medîne** havâlisinde bulunan münâfık kabîleler hakkındaki bu rivâyeti de yabana atılamayacağına göre o zaman bu kabîlelerde az sayıda da olsa münâfıklar bulunduğunu kabul etmemiz gerekir. Zâten âyet-i kerîmenin başındaki (مِنْ) lafzı da teb'îz için olduğundan bu mânâya delâlet etmektedir.

Nebî *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu kabîlelere yaptığı hayır duâ ekseriyete hamledilmek sûretiyle müfessirlerin rivâyetleri ile **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in duâsının arasını cem etmek mümkün olabilir.

Âyet-i kerîmede geçen: (وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ) **"Medîne halkının bir kısmı da münâfıklıkta mâhir olmuşlardır ki, sen bile onları bilemezsin! Onları ancak Biz biliriz"** cümle-i celîlesinde, bedevîlerden olduğu gibi **Medîne** halkından da mahâretli münâfıklar bulunduğu bildirilmiştir.

Nitekim âyet-i kerîmede geçen "Mürûd" tâbiri "Bir şeyi âdet hâline getirerek onda mâhir olmak", bir kavle göre ise "Nifakta aşırı gitmek" demektir. **İbni Zeyd** *(Rahimehullâh)* bu tâbirin tefsiri hakkında: "Nifakta ısrar ettiler ve ondan tevbe etmediler" mânâsını zikretmiştir.

Beğavî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **"Medîne** ehlinden olan münâfıklar" tâbiri ile; **Evs** ve **Hazrec** kabîlelerinin münâfıkları kastedilmiştir.

"Medîne" lafzı mutlak olarak kullanıldığı zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hücre-i saâdetlerinin, minber-i şerîfi ve kabr-i şerîfinin bulunduğu şehir kastedilir ki oranın çok isimleri vardır.

Özellikle **"Tâbe"** ve **"Taybe"** isimleri, toprağının temizliğinden, münâfıkları barındırmadığından ve sâkinlerinin hoş yaşantısından dolayı kendisine verilmiştir.

Âyet: 101

Nitekim **Câbir** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre bir bedevî **Medîne**'ye gelip **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e İslâm üzere bîat etti, ertesi gün sıtmalı olarak gelince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den bîatini bozmasını istedi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* üç kere imtinâ ettiyse de sonunda:

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ جَاءَ أَعْرَابِيٌّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَبَايَعَهُ عَلَى الْإِسْلَامِ فَجَاءَ مِنَ الْغَدِ مَحْمُومًا فَقَالَ: أَقِلْنِي فَأَبَى ثَلَاثَ مِرَارٍ فَقَالَ: «اَلْمَدِينَةُ كَالْكِيرِ تَنْفِي خَبَثَهَا وَيَنْصَعُ طَيِّبُهَا.»

"Medîne körük gibidir, pisini atar, iyileri ise onda sâfî (arınmış halde sakin ve huzurlu) **kalır"** *(Buhârî, Fedâilü'l-Medîne:11, no:1784, 2/665-666; Müslim, Sıfâtü'l-münâfıkîn, no:2776; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/493)* buyurdu.

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen diğer bir hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ الْإِيمَانَ لَيَأْرِزُ إِلَى الْمَدِينَةِ كَمَا تَأْرِزُ الْحَيَّةُ إِلَى جُحْرِهَا.»

"Şüphesiz yılan (nerelerde dolaşırsa dolaşsın sonunda) **yuvasına sokulduğu gibi elbette îman da** (âhir zamanda) **Medîne'ye sığınacaktır."** *(Buhârî, Fezâilü'l-Medîne:6, no:1777, 2/663-664; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/493)*

Bu hadîs-i şerîfte geçen **Medîne**'den maksat **Şam** diyârının tamâmıdır. Zîrâ **Medîne** de **Şam** topraklarından kabul edilir, ancak şerefinden dolayı burada özellikle anılmıştır. **İbni Melek** *(Rahimehullâh)*ın da zâhib olduğu bu kavle göre **Medîne-i Münevvere Şam** toprağı sayılır.

İmâm-ı Nevevî *(Rahimehullâh)*: "Ne **Şam** toprağıdır, ne **Yemen** toprağıdır, bilakis hicaz toprağıdır" demişse de **İmâm-ı Şâfi'î** *(Radıyallâhu Anh)*: "**Mekke** ve **Medîne Yemen** toprağıdır" demiştir.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmede Habîbine: "**Medîne**'de öyle ustalıklı münâfıklar vardır ki senin üstün zekâna ve güçlü ferâsetine rağmen onların hâli sana bile gizli kalmıştır. Ama biz onların iç âlemlerine vâkıf bulunmaktayız. Onlar kendi hallerini senden gizlemeye kādir olsalar da hallerini Bizden gizlemeye muktedir olamazlar" buyurmuş olmaktadır.

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; kalp amellerinden olan gizli işleri bilme iddiasına kalkışmak câiz değildir.

Nitekim **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)* bu cümle-i celîlenin tefsirinde şöyle demiştir: "Birtakım insanlara ne oldu ki diğerleri hakkında kendilerini zora sokarak konuşmalar yapıyorlar ve: 'Falan cennetliktir, falanca cehennemdedir' diyorlar.

Ama sen onların birine kendi durumunu soracak olursan 'Bilemem' diyorlar. Oysa ey insan! Sen kendini insanların amellerini bildiğinden daha çok bilirsin. Sen başkaları hakkında böyle konuşarak hiçbir peygamberin yüklenmediği bir şeyi üstlendin.

Halbuki **Nûh** *(Aleyhisselâm)*:

﴿وَمَا عِلْمِي بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾

"Onların ne yaptıkları hakkında bir bilgim yoktur" *(Şuarâ Sûresi:112)* demiştir. **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* da ümmetine:

﴿وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ﴾

"Ben sizin üzerinize (amellerinizi zaptedecek, ne yaptığınızı sayıp bilecek) **bir bekçi değilim"** *(Hûd Sûresi:86)* demiştir.

Allâh-u Te'âlâ Muhammed *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e de:

﴿لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ﴾

"Sen bile onları bilemezsin! Onları ancak Biz biliriz" buyurmuştur. *(Abdürrezzâk, el-Musannef:1/285; İbnü Ebî Hâtim:6/1870; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/503-504)*

İşte bu gibi âyet-i kerîmeler sâdece kalp temizliğine ve nefsin meşguliyetlerden boş kalmasına dayanarak ğaybî konulara muttalî bulunduğunu ve keşif sâhibi olduğunu iddia edenleri reddeden en kuvvetli delildir. Bâzıları gerçekten bu konuda çok gevşek davranmaktadırlar ki bu uygun bir davranış değildir.

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (سَنُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلَى عَذَابٍ عَظِيمٍ) **"Gerçekten de onlara iki defâ azap edeceğiz. Sonra da pek büyük bir azâba döndürüleceklerdir"** kavl-i şerîfinde zikredilen iki azaptan maksat; bâzı müfessirlere göre dünyâ azâbıyla kabir azâbıdır.

Dünyâ azâbından ne kastedildiği hakkında birkaç görüş vardır, bir kavle göre açlık ve kıtlıktır. **İmâm-ı Mücâhid** *(Rahimehullâh)* bu görüştedir. Hattâ o, iki azâbı da iki defâ açlığa mübtelâ olmaları olarak tefsir etmiştir.

Âyet: 101

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "İki azaptan biri dünyâdaki hastalıklardır, diğer ise âhiret azâbıdır. Müminin hastalığı kendisi(nin bağışlanması) için kefâret olurken kâfirin hastalığı ise hâlis bir cezâdır" demiştir. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/352)*

Dahhâk *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir kavle göre ise münâfıklıkları açığa çıkarılarak rüsvay edilmeleri ve öldürülmeleridir.

Nitekim **Ebû Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet olunduğuna göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir kere (cumâ günü) hutbe okurken:

عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: خَطَبَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خُطْبَةً فَحَمِدَ اللهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ: «إِنَّ فِيكُمْ مُنَافِقِينَ فَمَنْ سَمَّيْتُ فَلْيَقُمْ.» ثُمَّ قَالَ: «قُمْ يَا فُلَانُ! قُمْ يَا فُلَانُ! قُمْ يَا فُلَانُ!» حَتَّى سَمَّى سِتَّةً وَثَلَاثِينَ رَجُلًا.

"Şüphesiz içinizde münâfıklar vardır, kimin adını söylersem o hemen kalk(ıp mescitten çık)**sın"** buyurduktan sonra: **"Ey falan kişi! Kalk"**, **"Ey falanca kişi! Kalk"**, **"Ey falan kişi! Kalk"** buyurmuş ve bu sûretle otuz altı kişinin adını zikrederek onları rezîl-ü rüsvay etmiştir. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:22348, 37/36; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/493)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın rivâyetine göre; o gün zarûrî bir işinden dolayı **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* cumâya geç gelmiş, o kişilerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tarafından mescitten kovulduğunu bilmediği için onların cumâ namazını kılıp da çıktıklarını sanarak kendisinin cumâyı kaçırdığından utanıp onlara görünmemeye çalışmış, onlar da **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın kendilerinin başına geleni bildiği için kendilerinden uzak durduğunu sanarak ondan gizlenmişlerdir.

Sonra **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* mescide girdiğinde insanların henüz namaz kılmadığını görmüş, o sırada Müslümanlardan biri ona: "Yâ **Ömer**! Sevinebilirsin, çünkü **Allâh** bugün münâfıkları rezil etti" deyince onların mescitten niçin çıktıklarını anlamıştır. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân, no:17122, 14/441; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/272)*

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* iki azâbın birini dünyâ azâbı, diğerini ise kabir azâbı olarak tefsir ettikten sonra dünyâ azâbından ne kastedildiği hakkında kendilerine şöyle bir rivâyetin ulaştığını zikretmiştir:

Nebiyyullâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Huzeyfe** *(Radıyallâhu Anh)*a gizlice on iki münâfığın adını bildirdikten sonra:

عَنْ قَتَادَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: ﴿سَنُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ﴾ عَذَابَ الدُّنْيَا، وَعَذَابَ الْقَبْرِ، ﴿ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلَى عَذَابٍ عَظِيمٍ﴾ ذُكِرَ لَنَا أَنَّ نَبِيَّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَسَرَّ إِلَى حُذَيْفَةَ بِاثْنَيْ عَشَرَ رَجُلًا مِنَ الْمُنَافِقِينَ، فَقَالَ: «سِتَّةٌ مِنْهُمْ تَكْفِيكَهُمُ الدُّبَيْلَةُ، سِرَاجٌ مِنْ نَارِ جَهَنَّمَ. يَأْخُذُ فِي كَتِفِ أَحَدِهِمْ حَتَّى يُفْضِيَ إِلَى صَدْرِهِ، وَسِتَّةٌ يَمُوتُونَ مَوْتًا.» ذُكِرَ لَنَا أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، كَانَ إِذَا مَاتَ رَجُلٌ مِمَّنْ يَرَى أَنَّهُ مِنْهُمْ، نَظَرَ إِلَى حُذَيْفَةَ. فَإِنْ صَلَّى عَلَيْهِ صَلَّى عَلَيْهِ، وَإِلَّا تَرَكَهُ. وَذُكِرَ لَنَا أَنَّ عُمَرَ قَالَ لِحُذَيْفَةَ: أَنْشُدُكَ اللهَ. أَمِنْهُمْ أَنَا؟ قَالَ: لَا وَاللهِ، وَلَا أُؤَمِّنُ مِنْهَا أَحَدًا بَعْدَكَ!

"Onlardan altısına karşı karın uru senin için onlara kâfî gelecektir, cehennem ateşinden alınma ateşli bir ur onlardan birinin omzunu yakalayıp göğsüne kadar inecektir, altısı da bilinen ölümle ölecektir" buyurmuştur.

Yine bize naklolunduğuna göre; **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)* o on iki kişiden olduğunu düşündüğü bir adam öldüğü zaman **Huzeyfe** *(Radıyallâhu Anh)*a bakar, o onun cenâzesini kılarsa o da kılar, kılmazsa bırakırdı.

Hattâ bir kere kendisi **Huzeyfe**'ye: "Seni **Allâh**'a salıyorum, ben de onlardan mıyım?" diye sormuş, o da ona: "Vallâhi değilsin, lâkin senden sonra kimseye bu hususta güvence vermeyeceğim" demiştir. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/;646-647; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/272; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/178)*

İbni İshâk *(Rahimehullâh)*: "Birinci azap İslâm'dan nefret ettikleri halde mecbûren onu kabul etmeleridir. İkinci azap ise kabir azâbıdır" demiştir. **İbni Zeyd** *(Radıyallâhu Anh)* ise, dünyâ azâbını mal ve evlât azâbı olarak açıklamış, daha sonra:

﴿فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ﴾

"(Habîbim!) **Onların ne malları ne de çocukları seni şaşırtmasın! Allâh** (onlara çok mal ve çocuk vererek, kendilerinin iyiliğini dilememiş,) **ancak bunlar sebebiyle onlara o en yakın** (dünyâ) **hayât**(ın)**da azap etmeyi ve kendileri kâfir kimseler olarak canlarının zorla çıkmasını dilemiştir"** *(Tevbe Sûresi:55)* âyet-i kerîmesini okuyarak: "Mal ve evlât müminler için ecirdir, münâfıklar içinse azaptır. Zîrâ onlar mal ve evlât yüzünden dünyâda çok sıkıntı çekerler" demiştir.

Âyet: 101

Görüldüğü üzere birçok müfessire göre ikinci azaptan maksat; kabir azâbıdır. Zîrâ bir sonra gelecek cümle-i celîlede geçen: **"Sonra büyük bir azâba döndürülecekler"** kavl-i şerîfinden âhiret azâbının kastedilmiş olması bunu gerektirmektedir. **Ebû Mâlik, Katâde, Rabî'** ve **Dahhâk** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi birçok müfessir de bu cümle-i celîlenin tefsirinde ikinci azâbı, kabir azâbı olarak tefsir etmişlerdir.

Kabir azâbı kâfirler ve münâfıklar hakkında sâbit ise de münâfıkların azâbı daha şiddetli olacaktır. Nitekim bir eserde naklolunduğu üzere:

وَفِي بَعْضِ الْآثَارِ: «إِنَّ الْمُنَافِقَ يُسْأَلُ أَرْبَعِينَ يَوْمًا فَلَا يَقْدِرُ عَلَى الْجَوَابِ.»

"Münâfığa kabirde kırk gün suâl edilecek fakat o hâlâ cevâba muktedir olamayacaktır." *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/494)*

Bir kavle göre birinci azap, canlarını alırken meleklerin onların suratlarına ve makatlarına vurmalarıdır. İkinci azap ise kabir azâbıdır. Diğer bir kavle göre ise, birinci azap; yaptıkları Dırâr mescidinin yakılması, ikinci azap ise canlarının nâr-ı cehennem ile yakılmasıdır. Bâzı müfessirlere göre **"İki kere"** ifâde-i celîlesinden teksîr yâni iki sayısı değil de çokluk mânâsı kastedilmiş de olabilir. Nitekim:

﴿ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ﴾

"Sonra gözü(nü göğe doğru) **iki kere daha çevir"** *(Mülk Sûresi:4)* kavl-i şerîfinde de bu mânâ murâd edilmiştir. Yâni "Gözünü semâ cihetine ne kadar çevirsen de onda bir yarık ve çatlak bulamazsın" demektir.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre bu âyet-i kerîmede geçen: **"Sen onları bilmezsin, Biz biliriz"** kavl-i şerîfi diğer âyet-i kerîmede geçen:

﴿وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيمَاهُمْ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ﴾

"Biz dileseydik elbette sana onları gösterirdik de kesinlikle sen onları sîmalarıyla (ve birtakım alâmetleriyle) **tanırdın. Ama andolsun ki; elbette sen onları** (konuştukları târizli ve kapalı) **o söz üslûbu içerisinde muhakkak tanıyacaksın"** *(Muhammed Sûresi:30)* kavl-i şerîfiyle çelişmemektedir.

Zîrâ o âyet-i kerîme **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bâzı münâfıkları bâzı sıfatlarıyla ve nişanlarıyla fark edebileceğine delâlet etmektedir. Bu âyet-i kerîme ise yanında bulunan bütün münâfıkları alettâyin (tek-tek) tanıyamayacağını ifâde etmektedir.

Zâten **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in başından beri **Medîne** ehlinden sabah-akşam görüştüğü kimseler içerisinde münâfıklar bulunduğunu bildiği sâbit bir gerçektir.

Nitekim **Cübeyr ibni Mut'im** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere ben: "Yâ **Rasûlellâh**! Bâzı insanlar **Mekke**'de bulunuyorken (ve İslâm'ı gizli yaşıyorken) bizim bir ecrimiz olmadığını iddia ediyorlar" dediğimde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّهُمْ يَزْعُمُونَ أَنَّهُ لَيْسَ لَنَا أَجْرٌ بِمَكَّةَ، قَالَ: «لَتَأْتِيَنَّكُمْ أُجُورُكُمْ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي جُحْرِ ثَعْلَبٍ.» قَالَ: فَأَصْغَى إِلَيَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِرَأْسِهِ فَقَالَ: «إِنَّ فِي أَصْحَابِي مُنَافِقِينَ.»

"Andolsun ki siz tilki yuvasında bulunsanız bile ecirleriniz size elbette gelecektir" buyurdu. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* mübârek başını bana doğru eğerek: **"Gerçekten benim sahâbem içerisinde gizlenen münâfıklar var"** buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:16764, 27/327-328; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/271)*

İşte bu hadîs-i şerîfinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bâzı münâfıkların **Cübeyr ibni Mut'im** *(Radıyallâhu Anh)*ın duyduğu söz gibi yalan yanlış kelâmları insanlar arasında yayarak Müslümanların kafasını karıştırmak ve onları üzmek istediklerini beyân etmek sûretiyle münâfıkların bir nişânının da ircâf ve tahrik olduğunu açıklamıştır. Demek ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sahâbe içerisinde bâzı münâfıkların bu tür kışkırtma yaptıklarını bilmekteydi. Ama **Allâh-u Te'âlâ** isimleriyle onları teşhir etmesini kendisine emredinceye kadar bunu açıklamadı.

Nitekim **Ebudderdâ** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Kendisine **Harmele** denilen bir adam **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek dilini gösterip: "Îman burada", kalbini de göstererek: "Nifak da burada" dedikten sonra: "Biz **Allâh**'ı çok az zikrederiz" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلًا يُقَالُ لَهُ حَرْمَلَةُ، أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: اَلْإِيمَانُ هَا هُنَا. وَأَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى لِسَانِهِ، وَالنِّفَاقُ هَا هُنَا. وَأَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى قَلْبِهِ، وَلَا نَذْكُرُ اللهَ إِلَّا قَلِيلًا. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ لِسَانَهُ ذَاكِرًا وَقَلْبَهُ شَاكِرًا وَارْزُقْهُ حُبِّي وَحُبَّ مَنْ يُحِبُّنِي وَصَيِّرْ أَمْرَهُ إِلَى خَيْرٍ.» فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ!

Âyet: 101

إِنَّـهُ كَانَ لِـي أَصْحَابٌ مِنَ الْمُنَافِقِينَ وَكُنْتُ رَأْسًـا فِيهِمْ أَفَلَا انَبِّئُكَ بِهِمْ؟ قَالَ: «مَنْ أَتَانَا اسْتَغْفَرْنَا لَهُ وَمَنْ أَصَرَّ عَلَى ذَنْبِهِ فَاللهُ أَوْلَى بِهِ وَلَا تَخْرِقَنَّ عَلَى أَحَدٍ سِتْرًا.»

"Ey Allâh! Onun dilini zâkir (zikredici)**, kalbini de şâkir** (şükredici) **yap! Ona hem benim sevgimi, hem de beni sevenlerin sevgisini nasip et ve işini netîcede hayra döndür"** diye duâda bulundu.

Bunun üzerine o adam: "Yâ **Rasûlellâh**! Benim münâfıklardan arkadaşlarım vardı, ben de onların başını çekiyordum, sana onları haber vereyim mi?" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Kim bize** (özür dilemek üzere) **gelirse biz onun için istiğfar ederiz, kim günahı üzere ısrarcı olursa onun hakkından en iyi Allâh gelir. Sakın sen kimsenin hürmet perdesini yırtma** (durumunu ifşâ etme)" buyurdu. *(İbnü Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:67/97; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/272)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** münâfıkların kıyâmet günü döndürülecekleri azap hakkında **"Azâb-ı azîm** (büyük azap)" ifâdesi kullanırken öte yandan da onların, ulu dergâhından kovulmasının, **Allâh-u Te'âlâ**'ya kavuşma nûrundan ve cemâlini görme nîmetinden hicaplı olmasının daha büyük bir azap olduğuna işâret etmiştir. Zîrâ mahrumiyet belâsından ve ayrılık meşakkatinden daha büyük bir azap olamaz!

Ayrılık acısı hakkında **"Mesnevî"**de şöyle buyrulmuştur:

اَزْ فِرَاقِ تَلْخْ مِیگوئی سخن هَرْ چه خَواهِی کُنْ وَ لِیکَنْ اِینْ مَکُنْ

"Acı ayrılıktan söz ediyorsun,
Her ne istersen yap, ama bunu yapma!" *(Mesnevî:1/2414)*

تَلْخْ تَرْ اَزْ فُرْقَتِ تُو هِیچْ نِیسْتْ بِی پَنَاهَتْ غَیْرِ پِیچَاپِیچْ نِیسْتْ

"Senden ayrılmaktan daha acı hiçbir şey yok,
Senin himâyen olmaksızın kıvranmaktan başka çare(miz) **yok."** *(Mesnevî:1/3902)*

صَدْ هَزَارَانْ مَرْگِ تَلْخْ اَزْ شَصت تو نِیسْتْ مَانَنْدِ فِرَاقِ رُوِی تو

"Senin oltandan yüzbinlerce acı ölüm acısı (tatmak)**,**
Senin yüzünü görememek kadar (acı) **değildir."** *(Mesnevî:5/4115)*

جَوْرِ دَوْرَانْ وُ هَرْ آنْ رَنْجِی کِه هَسْتْ سَهْلْتَرْ اَزْ بُعْدِ حَقّ وُ غَفْلَتَسْتْ

زَانْکِه اِینْهَا بُگْذَرَنْدْ آنْ نَگْذَرَدْ دَوْلَتْ آنْ دَارَدْ کِه جَانْ آگَهْ بَرَدْ

"Zamanın cefâsı ve çekilen her meşakkat,
Gafletten ve Hakk (Teâlâ)**dan uzak olmaktan daha kolaydır.**

Çünkü bunlar geçer (gider) **de, o geçmez** (kalır),
Devlet o kişinindir ki, rûhu uyanık olur." *(Mesnevî:6/1756-1757)*

اَزْ فِرَاقْ اِینْ خَاکْهَا شُورَه بُوَدْ آبْ زَرْدُ و گَنْدَه وُ تِیرَه شَوَدْ

"Ayrılık sebebiyle bu topraklar çoraklaşır,
Su sararır, kokar ve bulanır." *(Mesnevî:3/3690)*

دُوزَخْ اَزْ فُرْقَتْ چُنَانْ سُوزَانْ شُدَه اَسْتْ پِیرْ اَزْ فُرْقَتْ چُنَانْ لَرْزَانْ شُدَه
اَسْتْکَرْ بَگُویَمْ اَزْ فِرَاقْ چُونْ شَرَارْ تَا قِیَامَتْ یَکْ بُوَدْ اَزْ صَدْ هَزَارْ

"Cehennem ayrılık sebebiyle böyle yanıp durmuştur,
(İhtiyâr) **pîr ayrılık sebebiyle böyle titrek olmuştur.**

(İnsanı yakan o) **ayrılıktan bir kıvılcım kadar bahsetsem bile,**
Kıyâmete dek ancak yüzbinde birini söyleyebilirim." *(Mesnevî:3/3694-3695)*

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işâreti vechile; **Allâh-u Sübhânehû** hikmeti ve kudreti mûcebince her asır ve zamanda biri nurdan diğeri karanlıktan olmak üzere iki deniz halketmiştir.

Dolayısıyla kıyâmet kopuncaya kadar her asırda mutlaka nur ve zulmet, îman ve inkâr, nifâk ve ihlâs, safâ ve havz (kalp paklığı ile kalbin bâtıla daldırması) mevcut olacaktır. Nur ehlinin nûru kıyâmet kopmasının yakınına kadar artacak, karanlık ehli de böye olacaktır.

Çünkü her şey ancak zıttıyla anlaşılabilir. Karanlık olmadan nûrun şerefi ortaya çıkmaz, karışıklık olmadan sâfîliğin şerefi anlaşılmaz, cehâlet olmadan ilmin fazîleti belirmez.

İşte böylece **Allâh-u Te'âlâ** her şeyi iki çift hâlinde yaratarak kullarının, bir olan yüce Zât'ına kaçışlarını temin etmeyi hedeflemiştir. Varlık âlemindeki eşyâyı teke indirmeyi arzulayan ise o yüce pâdişâhın hikmetine karşı câhil kalmıştır.

Âyet: 102

﴿ وَآخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا عَسَى اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (102)

Daha kim vardır? (وَآخَرُونَ) **diğer birtakımları ki,** (اعْتَرَفُوا) **îtirâf ettiler,** neyi? (بِذُنُوبِهِمْ) **günahlarını,** (خَلَطُوا) **hem de karıştırmışlardır,** neyi? (عَمَلًا) **ameli,** öyle amel ki, (صَالِحًا) **sâlih olan,** neyle? (وَآخَرَ) **diğeriyle,** öyle diğeri ki, (سَيِّئًا) **kötü olan,** (عَسَى) **kesin oldu, ki** (اللَّهُ) **Allâh,** ne yapacak? (أَنْ يَتُوبَ) **tevbe nasip edecek,** kime? (عَلَيْهِمْ) **onlara,** (إِنَّ اللَّهَ) **şüphesiz ki Allâh,** (غَفُورٌ) **Ğafûr'dur,** (رَحِيمٌ) **Rahîm'dir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Çevrenizde bulunanlardan ve Medîne halkından) **diğer birtakımları da vardır ki; onlar** (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte cihada çıkmak gibi) **sâlih bir ameli** (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den geri kalmak gibi) **kötü olan diğer biri ile karıştırmışlardır ama** (onlar bu suçlarını, yalan yeminlerle desteklediklerini sahte özürlerle örtbas etmeye kalkışmamış, bilakis Allâh-u Te'âlâ'ya karşı) **günahlarını îtirâf etmişlerdir. Allâh'ın onların tevbesini kabul etmesi kesindir! Şüphesiz ki Allâh** (günahlarını îtirâf etmek sûretiyle tevbe edenleri çokça bağışlayan bir) **Ğafûr'dur;** (tevbe eden kullarına çok acıdığından, kendilerine lütufta bulunan bir) **Rahîm'dir."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede **Medîne** havâlisindeki kabîleler içerisinde münâfıklar bulunduğunu beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede daha sonra bir kısmının suçlarını îtirâf ederek münâfıklıktan tevbe ettiklerini, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den geri kalan bâzı müminlerin de bu yaptıklarından pişman olup tevbe ettiklerini açıklamıştır.

"Semerkandî, Beğavî, Hâzin, Kurtubî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede kimlerin kastedildiği hakkında iki görüş vardır; bir kavle göre bunlar daha önce münâfık olup daha sonra ihlâsı seçerek Müslüman olan münâfıklardır. Nitekim bu cümlenin vav harfiyle geriye atfedilmesi, gerinin de bedevî münâfıklardan bahsetmesi bunu îham etmekte (akla getirmekte)dir.

Taberî *(Rahimehullâh)*ın **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan naklettiği: "Bu âyet-i kerîme bedevîlerden bahsetmektedir" rivâyeti de bunu desteklemektedir.

Diğer bir kavle göre ise bu âyet-i kerîme **Medîne** ehlinin Müslümanlarından olan diğer bâzı kimselerin durumunu açıklamaktadır ki onlar gazâdan geri kalarak rahatlığı tercih etme ve münâfıklarla birlikte oturmaya rızâ gösterme gibi günahlarından dolayı pişman olmuşlar, yalancı mâzeretlere başvurmamışlardır. Hattâ cihattan geri kalanlar hakkındaki âyet-i kerîmeler onlara ulaştığında kendilerini mescidin direklerine bağlayıp sadâkatlerini göstermişlerdir. Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde şöyle anlatmıştır:

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den **Tebûk** seferinde geri kalan on kişiden yedisi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* dönmeden önce kendilerini mescidin direklerine bağladılar. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mescide dönerken uğrak yolu onların yanından geçiyordu.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onları görünce:

«مَنْ هٰؤُلَاءِ الْمُوَثِّقُونَ أَنْفُسَهُمْ بِالسَّوَارِي؟»

"Kendilerini direklere bağlayan bu kişiler de kim?" diye sordu. Sahâbe-i kirâm: "Yâ **Rasûlellâh**! Bunlar **Ebû Lübâbe** ve arkadaşlarıdır! Senden geri kaldıkları için kendilerini bağladılar ve **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onları affedip çözmedikçe kendilerini kimsenin çözemeyeceğine dâir yemin ettiler" dediler.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«وَأَنَا أُقْسِمُ بِاللهِ لا أُطْلِقُهُمْ وَلا أَعْذِرُهُمْ حَتّٰى يَكُونَ اللهُ هُوَ الَّذِي يُطْلِقُهُمْ وَيَعْذِرُهُمْ، رَغِبُوا عَنِّي وَتَخَلَّفُوا عَنِ الْغَزْوِ مَعَ الْمُسْلِمِينَ.»

"Ben de Allâh'a yemin ediyorum ki; Allâh onları affedip salmadıkça ben onları affetmeyeceğim ve salmayacağım! Çünkü onlar benden uzak kaldılar ve Müslümanlarla gazâya çıkmaktan geri durdular" buyurdu.

Bu haber onlara ulaşınca "**Allâh** bizi salmadıkça biz de kendimizi serbest bırakmayacağız" dediler. İşte o zaman **Allâh-u Azze ve Celle**:

﴿ وَاٰخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَاٰخَرَ سَيِّئًا عَسَى اللهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾

Âyet: 102

"Diğer birtakımları da vardır ki; onlar sâlih bir ameli kötü olan diğer biri ile karıştırmışlardır ama günahlarını îtirâf etmişlerdir; Allâh'ın onların tevbesini kabul etmesi kesindir! Şüphesiz ki Allâh Ğafûr'dur; Rahîm'dir" âyet-i kerîmesini indirdi ki, **Allâh**'ın sarfettiği (عَسَى) asâ sözü kesinlik ifâde eder.

Bu âyet-i kerîme nâzil olunca **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara adam göndererek kendilerini bağışladı ve serbest bıraktı. Daha sonra onlar mallarını getirerek: "Yâ **Rasûlellâh**! İşte bu mallarımızı bizim tarafımızdan sadaka olarak dağıt ve bizim için istiğfar et" dediler.

Fakat **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«مَا أُمِرْتُ أَنْ اٰخُذَ أَمْوَالَكُمْ.»

"Ben sizin mallarınızı almakla emrolunmadım" buyurdu. Bunun üzerine **Allâh-u Azze ve Celle**:

﴿ خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ ﴾

"(Habîbim! Zekât vermesi gereken Müslümanların) **mallarından öyle bir sadaka al ki; kendisiyle onları** (İlâhî emirlere itaatsizlik sebebiyle bulaştıkları günah kirlerinden) **iyice temizleyesin ve onları** (bu günaha sebebiyet veren mal sevgisinden) **tamâmen arındırasın!**

Bir de (sadakalarının kabûlü ve kalan mallarının bereketlenmesi için) **onlara duâda bulun! Şüphesiz ki senin duân, onlar için** (rûhen teskin ve kalben tatmin sağlayacak) **bir sükûnettir"** âyet-i kerîmesini indirince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onların sadakalarını kabul etti ve onlar için istiğfarda bulundu.

Onlar içerisinde üç kişi vardı ki kendilerini direğe bağlamamıştılar, onlar hakkında hemen hüküm gelmedi. Böylece azap mı olunacaklar yoksa tevbeleri kabul olunacak mı diye bir zaman beklemede bırakıldılar. Daha sonra **Allâh-u Azze ve Celle** onlar hakkında:

﴿لَقَدْ تَابَ اللهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَحِيمٌ وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا حَتَّى إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنْفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَنْ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾

Âyet: 102

"**Andolsun ki Allâh, o peygamberin** (cihada katılmama husûsunda münâfıklara izin vererek, efdal olanı terk etmesinden dolayı yapmış olduğu tevbeyi) **ve** (binecek hayvan, yiyecek ve içecek bulamadıkları) **o güçlük zamânında**(ki Tebûk muhârebesinde) **içlerinden bir fırkanın kalpleri** (cihatta peygambere uyma fikrinden) **kaymaya iyice yanaştıktan sonra** (yine de geri kalmayıp) **kendisine uymuş olan o muhâcirlerle ensârın** (cihada gitmemeye dâir kalplerinden gayr-i ihtiyârî geçirdikleri meyilden dolayı yapmış oldukları) **tevbelerini gerçekten kabul etmiştir.**

Sonra (karşılaştıkları sıkıntıları, niyetlerinin doğruluğunu ve tevbelerindeki sadâkati çok iyi bildiği için) **onların tevbelerini** (hiçbir mesuliyet izi bırakmayacak şekilde) **kabul etmiştir. Çünkü gerçekten O onlara karşı Raûf'dur; Rahîm'dir** (büyük bir esirgeme ve sonsuz bir merhamet sâhibidir. Bu yüzden kendilerine tâkat yetiremeyecekleri vazîfeleri yüklemez).

Yer (yüzü), (olanca) **genişliğine rağmen kendilerine daralıncaya, kalpleri** (gam ve keder dolarak) **kendilerine dar gelinceye ve onlar Allâh**(ın gazabın)**dan yine ancak O'na** (istiğfar ederek affına) **sığınmaktan başka bir çâre bulunmadığını yakînen anlayıncaya kadar** (haklarındaki karar kesinleştirilmeyip) **geri bırakılan** (Kâ'b ibni Mâlik, Hilâl ibni Ümeyye ve Mirâre ibni Rabî' isimli) **o üç kişinin de** (Allâh tevbesini kabul etti)**!**

Sonra tevbe etmeleri için onları tevbeye muvaffak etti/*tevbe(de sebat)* etmeleri için tevbelerini tekrar kabul etti/sonra** *(müminler nezdinde)***tevbe ed***(enlerden addedil)***sinler diye onların tevbelerini kabul et***(tiğini Kur'ân'da indirip herkese bildir)***di/.**

Şüphesiz ki Allâh, (günde yüz kere günaha dönse de, tevbekârların tevbesini çokça kabul eden) **Tevvâb da;** (türlü türlü azapları hak etmişlerken, envâi çeşit nîmetler ihsân ederek, sonsuz rahmetini açıklayan) **Rahîm de ancak O'dur!"** *(Tevbe 117-118)* âyet-i kerîmelerini indirdi. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/;651, 652, 659, 662, 663, 667, 669; İbnü Ebî Hâtim:6/1872, 1874, 1875, 1876, 1878; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:5/271; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/506)*

Bu rivâyette geçen on kişiden biri olan **Ebû Lübâbe** *(Radıyallâhu Anh)*ın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ilk sitemine çarpıldığı hâdise şöyle olmuştu. **Kâ'b ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre:

عَنْ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: أَوَّلُ أَمْرٍ عُتِبَ عَلَى أَبِي لُبَابَةَ؛ أَنَّهُ: اَنَّ بَيْنَهُ وَبَيْنَ يَتِيمٍ عَذْقٌ، فَاخْتَصَمَا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَضَى بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى

Âyet: 102

اللهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ لِاَبِـي لُبَابَةَ، فَبَكَى الْيَتِيمُ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَـلَّمَ: «دَعْهُ لَهُ.» فَأَبَى، قَالَ: «فَأَعْطِهِ إِيَّاهُ وَلَكَ مِثْلُهُ فِي الْجَنَّةِ.» فَأَبَى، فَانْطَلَقَ ابْنُ الدَّحْدَاحَةِ، فَقَالَ لِاَبِي لُبَابَةَ: بِعْنِي هٰذَا الْعَذْقَ بِحَدِيقَتَيْنِ، قَالَ: نَعَمْ، ثُمَّ انْطَلَقَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُـولَ اللهِ! أَرَأَيْتَ إِنْ أَعْطَيْتُ هٰذَا الْيَتِيمَ هٰذَا الْعَذْقَ أَلِيَ مِثْلُهُ فِي الْجَنَّةِ؟ قَالَ: «نَعَمْ.» فَأَعْطَاهُ إِيَّاهُ، قَالَ: فَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «كَمْ مِنْ عَذْقٍ مُذْلَلٍ لِابْنِ الدَّحْدَاحَةِ فِي الْجَنَّةِ.»

Ebû Lübâbe ile bir yetim arasında hurma yüklü bir ağacın mülkiyeti hakkında bir dâvâ çıkmıştı. Onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelip durumu arzettiklerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ağacın **Ebû Lübâbe**'ye âit olduğuna hükmedince o yetim ağladı, bunun üzerine **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ebû Lübâbe**'ye: **"Onu ona bırak"** buyurmuşsa da **Ebû Lübâbe** bundan imtinâ etti, o zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Onu ona ver, cennette onun bir misli senin olsun"** buyurdu, fakat **Ebû Lübâbe** yine de bunu kabul etmedi.

Bu durumu gören **İbnü'd-Dehdâha** *(Radıyallâhu Anh)* **Ebû Lübâbe**'ye giderek: "İki bahçe karşılığı bana bu ağacı sat" deyince "Olur" diyerek sattı. O ağacı satın alan zât **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e giderek: "Yâ **Rasûlellâh**! Bana söyler misin, ben bu ağacı bu yetime verirsem cennette bir misli bana nasîb olur mu?" diye sordu, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Evet"** buyurunca ağacı o yetime verdi.

Bunun üzerine **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"İbnü'd-Dehdâha için cennette tâze ve yumuşak yemişleri olan nice hurma ağaçları vardır"** buyurdu. *(Abdürrezzâk, el-Musannef, no:9746, 5/406-407; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/71-72)*

Bu zât daha sonra da bir hatâ işlemiş ve kendisini direğe bağlamıştı. Nitekim **İmâm-ı Mücâhid** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefisirinde: "Onların îtirâf ettikleri günah özellikle **Ebû Lübâbe**'nin **Kureyza kabîlesi**'ne boğazını göstererek: 'Eğer **Muhammed**'in hükmüne râzı olursanız sizi kesecek' şeklindeki îmâsıdır" demiştir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1873; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:5/271)*

Sa'îd ibni Müseyyeb *(Radıyallâhu Anh)* bu husûsu şöyle anlatmıştır: **Kureyza oğulları Ebû Lübâbe**'nin antlaşmalıları idiler. Onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e teslim olmadan önce kendilerine **Ebû Lübâbe**'yi göndermelerini istediler ve ona ne yapmaları gerektiğini sordular.

O da eliyle boğazına işâret ederek (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hakem tâyin ettiği Sa'd ibni Mu'âz'ın hükmüne uymaları hâlinde) boğazlarının kesileceğini îmâda bulundu. Sonra bu durum **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e haber verilince ona:

عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«أَحَسِبْتَ أَنَّ اللهَ تَعَالَى غَفَلَ عَنْ يَدِكَ حِينَ تُشِيرُ إِلَيْهِمْ بِهَا إِلَى حَلْقِكَ.»

"Sen onlara elinle boğazını gösterirken Allâh'ın senin elinden gâfil olduğunu mu sandın?" buyurdu.

Böylece **Ebû Lübâbe** bir zaman bekledi, o arada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona dâimâ sitemkâr davranıyordu. Daha sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* 'Zorluk gazâsı' diye bilinen **Tebûk** seferine çıktı, **Ebû Lübâbe** yine geri kalanlar arasında kaldı.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tebûk**'den dönünce **Ebû Lübâbe** gelip kendisine selâm verdi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ondan yüz çevirince **Ebû Lübâbe** dehşete kapılarak **Ümmü Seleme**'nin kapısının yanında bulunan **Tevbe** direğine kendisini bağladı ve çok şiddetli sıcak içerisinde yedi gün yedi gece hiçbir şey yemeden ve bir damla dahî su içmeden öylece kaldı. Zâten kendisi: "Ya **Allâh** tevbemi kabul eder, ya da dünyâdan ayrılıncaya kadar bu mekânımdan ayrılmayacağım" diyordu.

İşte o vaziyette direğe bağlı şekilde dura dura halsizlikten sesi işitilmeyecek hâle geldi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ise sabah-akşam yanına gelip onun durumuna bakıyordu. Sonra **Allâh** tevbesini inzâl buyurunca ona: "Şüphesiz **Allâh** senin tevbeni kabul etti" diye seslenildi.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onun bağlarını çözmesi için bir adam gönderdiyse de o, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den başka kimsenin kendisini çözmesine rızâ göstermedi. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gelerek eliyle onu çözdü.

Daha sonra **Ebû Lübâbe** ayılınca: "Yâ **Rasûlellâh**! Ben günah işlediğim evimi terk edeceğim, senin civârına gelip orada kalacağım, **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne sadaka olmak üzere de bütün malımdan ayrılacağım" dedi.

Fakat **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«يُجْزِئُ عَنْكَ الثُّلُثُ.»

Âyet: 102

"Üçte birini vermen senin için yeterli olur" buyurdu.

Böylece **Ebû Lübâbe** kavminin yurdunu terk etti, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına yerleşti ve malının üçte birini tasadduk etti. Sonra tevbesinde öyle bir sebât etti ki dünyâdan ayrılıncaya kadar artık kendisinden hayırdan başka bir şey görülmedi. *(Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:5/270-271; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/507)*

Bu kıssa Enfâl Sûresinde geçen:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ﴾

"Ey îmân etmiş olan kimseler! (Farzları ve sünnetleri yerine getirmeyerek, niyetlerinizin tersini açıklayarak ve ganîmet mallarından çalarak) **Allâh'a ve o Rasûl'e hâinlik etmeyin,** (aranızda bulunan) **emânetlerinize de** (riâyetsizlik ederek) **hıyânet etmeyin! Oysa siz** (yaptığınız işin vebâlini ve nelerin iyi, nelerin kötü olduğunu) **bilmektesiniz!**

(Şu gerçeği iyice) **bilin ki, mallarınız ve çocuklarınız ancak** (günaha ve azâba düşmenize sebebiyet verecek) **birer fitnedir** (sakın onların sevgisi yüzünden hâinliğe yönelerek imtihanı kaybetmeyin)**! Allâh ise,** (rızâsını her şeye tercih edenler için) **gerçekten pek büyük bir mükâfat sâdece Kendi nezdindedir.** (O halde mallarınız ve çocuklarınız hakkında Allâh'ın hudûdunu gözeterek, O'nun katındaki mükâfatlara kavuşmaya çalışın.)" *(Enfâl Sûresi:27-28)* âyet-i kerîmelerinin tefsîrinde *(Rûhu'l-Furkān Tefsîri, ilgili âyet-i kerîmede)* zikredilmiştir.

Mazharî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **İbni İshâk** *(Rahimehullâh)* **Ebû Lübâbe** *(Radıyallâhu Anh)*ın kendisini direğe bağlamasının **Benî Kureyza** vakasında olduğunu, **Zührî** *(Rahimehullâh)* ise **Tebûk** gazâsından geri kalması nedeniyle olduğunu zikretmiştir. Ama iki görüş de sahih rivâyetlere dayandığı için, iki kıssada da bu bağlamanın tekerrür ettiğini kabul etmek evlâ olur.

Nitekim **İbni Abbâs** ve **Sa'îd ibni Müseyyeb** *(Radıyallâhu Anhüm)* kanalıyla **Ümmü Seleme** *(Radıyallâhu Anhâ)*dan nakledilen bir rivâyet buna delâlet etmektedir. Buna göre **Ümm-ü Seleme** *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: إِنَّ تَوْبَةَ أَبِي لُبَابَةَ نَزَلَتْ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِي بَيْتِي فَسَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ السَّحَرِ وَهُوَ

يَضْحَكُ فَقُلْتُ: مَا يُضْحِكُكَ؟ _أَضْحَكَ اللهُ سِنَّكَ_. فَقَالَ: «تِيبَ عَلَى أَبِي لُبَابَةَ.» فَقُلْتُ: أَلَا أُبَشِّرُهُ يَا رَسُولَ اللهِ بِذَاكَ؟ فَقَالَ: «بَلَى إِنْ شِئْتِ.» فَقُمْتُ عَلَى بَابِ حُجْرَتِي فَقُلْتُ: -وَذَلِكَ قَبْلَ أَنْ يُضْرَبَ عَلَيْنَا الْحِجَابُ- :يَا أَبَا لُبَابَةَ! أَبْشِرْ، فَقَدْ تَابَ اللهُ عَلَيْكَ. فَثَارَ النَّاسُ إِلَيْهِ لِيُطْلِقُوهُ، فَقَالَ: لَا وَاللهِ حَتَّى يَكُونَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُوَ الَّذِي يُطْلِقُنِي بِيَدِهِ. فَلَمَّا مَرَّ عَلَيْهِ خَارِجًا إِلَى صَلَاةِ الصُّبْحِ أَطْلَقَهُ.

Ebû Lübâbe'nin tevbesi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e benim evimde nâzil oldu. Seher vakti **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in güldüğünü işitince: "-**Allâh** seni dâimâ güldürsün- şu anda seni güldüren nedir?" dedim. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de: **"Ebû Lübâbe'nin tevbesi kabul edildi"** buyurdu.

Bunun üzerine ben: "Yâ **Rasûlellâh**! Ona bu müjdeyi vereyim mi?" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"İstersen ver"** buyurdu. -O zaman bize perde arkasında durmamız emredilmediği için- odamın kapısına çıktım ve: "Yâ **Ebâ Lübâbe**! Sana müjde olsun! Gerçekten **Allâh** tevbeni kabul etti" dedim. Bunu duyan insanlar hemen onu çözmeye davrandılarsa da o: "Vallâhi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* eliyle beni çözmedikçe olmaz" dedi. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sabah namazına çıkarken yanına uğrayıp onu çözdü. *(Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:4/17; İbnü Hişâm, es-Sîre:3/191; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/268)*

İşte bu rivâyette **Ebû Lübâbe**'nin **Kureyza** vakasında kendisini direğe bağlamasının hicâb âyeti nâzil olmadan önce vukû bulduğu zikredilmektedir. **Tebûk** vakası ise hicâb âyetinden sonradır. Bu yüzden iki rivâyeti de kabul etmek gerekir.

Câbir ibni Abdillâh, Zeyd ve **Katâde** *(Radıyallâhu Anhüm)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde: "Kendilerini mescidin direklerine bağlayan sekiz kişi arasında **Sa'lebe ibni Vedî'a, Kerdem, Mirdâs, Cedd ibni Kays, Ebû Lübâbe** ve **Evs ibni Hizâm** *(Radıyallâhu Anhüm)*ün isimlerini zikrederek ensârdan olan bu kişilerin tevbelerinin kabul olunduğunu" açıklamışlardır. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1873; Ebû Nu'aym, Ma'rifetü's-sahâbe, no:997, 1/287; İbnü Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:50/195)*

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Beyhakî**'nin **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan yaptığı nakle göre bu kişilerin sayısı yedi, **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan gelen diğer bir rivâyete göre üç, başka bir rivâyete göre de beş idi. Lâkin bütün rivâyetler arasındaki ortak nokta **Ebû Lübâbe ibni Abdilmünzir**'in onlardan oluşudur.

Âyet: 102

Sâvî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile bu zatlardan bâzısının yakınları namaz ve kazâ-i hâcet için onların ağır zincirlerini çözüyorlar daha sonra bağlıyorlardı.

Âyet-i kerîmede geçen: (خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا عَسَى اللهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ) **"Onlar sâlih bir ameli kötü olan diğer biri ile karıştırmışlardır ama günahlarını îtirâf etmişlerdir; Allâh'ın onların tevbesini kabul etmesi kesindir"** kavl-i şerîfi, bu kişilerin daha önce **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte bazı gazâlara çıkmak gibi birtakım iyi amelleri bulunduğunu fakat daha sonra **Tebûk** muhârebesinden geri kalarak işi karıştırdıklarını ve böylece iyi amelle kötü ameli cem ettiklerini ifâde etmekte fakat sonunda günahlarını yalan mâzeretlerle örtbas etmeye kalkışmayıp suçlarını îtirâf ettikleri için **Allâh-u Te'âlâ**'nın onların tevbesini kabul ettiğini açıklamaktadır.

Ebû Osmân en-Nehdî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Bana göre Kur'ân'da bu ümmet için bu âyetten daha ümitli bir âyet bulunmamaktadır, çünkü iyi ve kötü amelleri birbirine karıştıranların tevbelerinin kabul olunacağı müjdelenmektedir." *(İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:13/548; İbnü Ebi'd-Dünyâ, Mevsû'atü'l-İmâm İbni Ebi'd-Dünyâ, et-Tevbe, no:45; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/658; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:7165, 11/658)*

Mutarrif *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Şüphesiz ki ben geceleyin yatağıma uzandığım zaman şöyle bir Kur'ân'ı düşünüyorum da kendi amellerimi cennet ehlinin amelleriyle bir mukâyese yapıyorum, işte o zaman anlıyorum ki cennet ehlinin dünyâdaki amelleri pek zor!

﴿كَانُوا قَلِيلًا مِنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ﴾

"Onlar geceden (pek çok zamânı ibâdetle geçirdiklerinden) **çok az bir zaman uyumaktaydılar."** *(Zâriyât Sûresi: 17)*,

﴿وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا﴾

"O kimseler ki; Rableri için secde edenler ve kıyam dura(rak namaz kıla)**nlar hâlinde gece geçirirler!"** *(Furkân Sûresi:64)*,

﴿أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ﴾

"Yoksa kendisi âhiret(in azap ve meşakkatlerin)**den sakınmakta ve Rabbinin rahmetini ummakta olup, gece saatlerinde secde eden ve kıyamda duran biri olarak itaat edici kimse** (böyle olmayanla bir görülebilir) **mi?"** *(Zümer Sûresi:9)* âyet-i kerîmelerini düşününce kendimi bu vasıflara sâhip olanlardan göremiyorum.

Fakat sonra kendimi:

﴿مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِينَ وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخَائِضِينَ وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّينِ﴾

"(Cehennem ehline) **'Sizi Sekar'a sokmuş olan şey nedir?'** (diye sorulduğunda) **dediler ki: "Biz namaz kılanlar**(ın yaptığı işin farziyetine inananlar)**dan değildik!** (Müslümanlar gibi,) **yoksulu da yedirmezdik!** (Allâh'ın âyetleri hakkında inkâra) **girişenlerle birlikte biz de dalmaktaydık! Cezâ gününü de yalan saymaktaydık"** *(Müddessir Sûresi:42-46)* âyet-i kerîmesine arz edince cehennemliklerin inkârcı kimseler olduklarını görüyorum, o zaman da kendimi onlardan görmüyorum. Bu sefer:

﴿وَآخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا عَسَى اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ﴾

"Diğer birtakımları da vardır ki; onlar sâlih bir ameli kötü olan diğer biri ile karıştırmışlardır ama günahlarını îtirâf etmişlerdir; Allâh'ın onların tevbesini kabul etmesi kesindir" âyet-i kerîmesine uğrayınca kendimin bunlardan olmasını umuyorum. Ey kardeşlerim, siz de onlardansınız!" *(Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve, no:7166)*

Ahnef ibni Kays *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Kendimi Kur'ân'a arzettim; sonra nefsimi en çok: **"Diğer birtakımları da vardır ki; onlar sâlih bir ameli kötü olan diğer biri ile karıştırmışlardır ama günahlarını îtirâf etmişlerdir. Allâh'ın onların tevbesini kabul etmesi kesindir"** âyetine uygun buldum." *(İbnü Ebî Hâtim:6/1874)*

Âlûsî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Bence bu âyet-i celîleden daha ümitli olanı:

﴿قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾

"De ki: "Ey o nefisleri aleyhine haddi aşmış bulunan kullarım! Allâh'ın rahmetinden ümitsiz olmayın!

Zîrâ şüphesiz ki Allâh (şirk dışında) **günahları topluca bağışlar! Gerçekten O,** (en büyük günahları dahî çokça bağışlayan) **Ğafûr da,** (kullarına çok acıdığı için sıkıntılarını gideren) **Rahîm de ancak O'dur"** *(Zümer Sûresi:53)* âyet-i kerîmesidir.

Âyet: 102

Hâzin, **Mazharî** ve **Âlûsî** gibi birçok müfessirin beyânı vechile; **İbni Abbâs** ve cumhûr-u müfessirîn *(Radıyallâhu Anhüm)*: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın ıtlâk ettiği (عَسَى) lafzı vâcib (kesin hüküm ifâde etmekte)dir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** başka bir âyet-i kerîmesinde:

﴿فَعَسَى اللهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ﴾

"Artık Allâh kesinlikle (Müslümanların lehine) **bir fetih getirecek"** *(Mâide Sûresi:52)* buyurmuş ve bunu yerine getirmiştir.

Me'ânî ehlinin zikrettiğine göre; buradaki (عَسَى) lafzı bir beklentiyle birlikte korkuyu da ifâde etmekte ve böylece ittikâl ve ihmâli (güvenip, boş vermeyi) gidermektedir. **Allâh-u Te'âlâ**'ya hiçbir şey vâcip olmayıp bilakis O, her yaptığını lütf-u kerem ve ihsân yolu üzere yaptığına göre **Allâh-u Te'âlâ**'nın zikrettiği (عَسَى) lafzı, kulu korkuyla ümit arasında bırakır.

Lâkin bu âyet-i kerîmeyi vaadin incâzını (sözün yerine getirileceğini) ifâde eden (إِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ) kavl-i şerîfiyle hitâma erdirmesi, kulu ümit tarafına daha ziyâde yaklaştırmaktadır.

Nesefî ve **Âlûsî** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; bu âyet-i kerîmede bu kişilerin tevbeleri zikredilmediyse de günahlarını îtirâf ettikleri konu edilmiştir ki bu onların tevbe ettiklerinin delîlidir.

Nitekim **Şihâb** *(Rahimehullâh)*: "Nedâmet duygusu ve bir daha aynı günaha dönmeme kararlılığı içerisinde yapılan bir îtirâf tevbe sayılır" demiştir. Hadîs-i şerîfte de bu mânâ zikredilmiştir.

Nitekim **Abdullâh ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلنَّدَمُ تَوْبَةٌ.»

"Pişmanlık bir nevî tevbedir." *(İbni Mâce, Zühd:30, no:4252, 2/1420)*

Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere; **Allâh-u Te'âlâ** bir kulun tevbesini kabul ettikten sonra artık o kulun kötü işleri iyiye dönecektir. Zâten bu kişiler cennete girmeden önce bir ırmakta yıkanıp en güzel sûrette ondan çıkarak cennete gireceklerdir.

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu hususta gördüğü çok önemli bir rüyâsı vardır ki **Semüre ibni Cündüb el-Fezârî** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ashâbına (sabah namazından sonra): **"İçinizden rüyâ gören oldu mu?"** diye sorardı. **Allâh**'ın anlatmasını dilediği kişiler de ona (rüyalarını) anlatırdı. Bir sabah kendisi bize (gördüğü bir rüyâyı) şöyle anlattı:

عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ الْفَزَارِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِمَّا يَقُولُ لِأَصْحَابِهِ: «هَلْ رَأَى أَحَدٌ مِنْكُمْ رُؤْيَا؟» قَالَ: فَيَقُصُّ عَلَيْهِ مَنْ شَاءَ اللهُ أَنْ يَقُصَّ قَالَ: وَإِنَّهُ قَالَ لَنَا ذَاتَ غَدَاةٍ: «إِنَّهُ أَتَانِي اللَّيْلَةَ اٰتِيَانِ وَإِنَّهُمَا ابْتَعَثَانِي وَإِنَّهُمَا قَالَا لِي: اِنْطَلِقْ وَإِنِّي انْطَلَقْتُ مَعَهُمَا وَإِنَّا أَتَيْنَا عَلَى رَجُلٍ مُضْطَجِعٍ وَإِذَا اٰخَرُ قَائِمٌ عَلَيْهِ بِصَخْرَةٍ وَإِذَا هُوَ يُهْوِي عَلَيْهِ بِالصَّخْرَةِ لِرَأْسِهِ فَيَثْلَغُ بِهَا رَأْسَهُ فَيَتَدَهْدَهُ الْحَجَرُ هَاهُنَا فَيَتْبَعُ الْحَجَرَ يَأْخُذُهُ فَمَا يَرْجِعُ إِلَيْهِ حَتَّى يَصِحَّ رَأْسُهُ كَمَا كَانَ ثُمَّ يَعُودُ عَلَيْهِ فَيَفْعَلُ بِهِ مِثْلَ مَا فَعَلَ الْمَرَّةَ الْأُولَى قَالَ: قُلْتُ: سُبْحَانَ اللهِ مَا هٰذَانِ؟ قَالَا لِي: اِنْطَلِقْ اِنْطَلِقْ فَانْطَلَقْتُ مَعَهُمَا فَأَتَيْنَا عَلَى رَجُلٍ مُسْتَلْقٍ لِقَفَاهُ وَإِذَا اٰخَرُ قَائِمٌ عَلَيْهِ بِكَلُّوبٍ مِنْ حَدِيدٍ وَإِذَا هُوَ يَأْتِي أَحَدَ شِقَّيْ وَجْهِهِ فَيُشَرْشِرُ شِدْقَهُ إِلَى قَفَاهُ وَمَنْخِرَيْهِ إِلَى قَفَاهُ وَعَيْنَيْهِ إِلَى قَفَاهُ. قَالَ: ثُمَّ يَتَحَوَّلُ إِلَى الْجَانِبِ الْاٰخَرِ فَيَفْعَلُ بِهِ مِثْلَ مَا فَعَلَ بِالْجَانِبِ الْأَوَّلِ فَمَا يَفْرُغُ مِنْ ذٰلِكَ الْجَانِبِ حَتَّى يَصِحَّ الْأَوَّلُ كَمَا كَانَ ثُمَّ يَعُودُ فَيَفْعَلُ بِهِ مِثْلَ مَا فَعَلَ بِهِ الْمَرَّةَ الْأُولَى. قَالَ: قُلْتُ: سُبْحَانَ اللهِ مَا هٰذَانِ؟ قَالَا لِي: اِنْطَلِقْ اِنْطَلِقْ فَانْطَلَقْنَا فَأَتَيْنَا عَلَى مِثْلِ بِنَاءِ التَّنُّورِ وَإِذَا فِيهِ لَغَطٌ وَأَصْوَاتٌ قَالَ: فَاطَّلَعْتُ فَإِذَا فِيهِ رِجَالٌ وَنِسَاءٌ عُرَاةٌ وَإِذَا هُمْ يَأْتِيهِمْ لَهَبٌ مِنْ أَسْفَلَ مِنْهُمْ فَإِذَا أَتَاهُمْ ذٰلِكَ اللَّهَبُ ضَوْضَوْا قَالَ: قُلْتُ: مَا هٰؤُلَاءِ؟ قَالَا لِي: اِنْطَلِقْ اِنْطَلِقْ فَانْطَلَقْنَا فَأَتَيْنَا عَلَى نَهْرٍ أَحْمَرَ مِثْلَ الدَّمِ وَإِذَا فِي النَّهْرِ رَجُلٌ يَسْبَحُ ثُمَّ يَأْتِي ذٰلِكَ الرَّجُلَ الَّذِي قَدْ جَمَعَ الْحِجَارَةَ فَيَفْغَرُ لَهُ فَاهُ فَيُلْقِمُهُ حَجَرًا حَجَرًا قَالَ: فَيَنْطَلِقُ فَيَسْبَحُ مَا يَسْبَحُ ثُمَّ يَرْجِعُ إِلَيْهِ كُلَّمَا رَجَعَ إِلَيْهِ فَغَرَ لَهُ فَاهُ وَأَلْقَمَهُ حَجَرًا قَالَ: قُلْتُ: مَا هٰذَا؟ قَالَ: قَالَا: لِي اِنْطَلِقْ اِنْطَلِقْ. فَانْطَلَقْنَا فَأَتَيْنَا عَلَى رَجُلٍ كَرِيهِ الْمَرْاٰةِ كَأَكْرَهِ مَا أَنْتَ رَاءٍ رَجُلًا مَرْاٰةً فَإِذَا هُوَ عِنْدَ نَارٍ لَهُ يَحُشُّهَا وَيَسْعَى حَوْلَهَا قُلْتُ لَهُمَا: مَا هٰذَا؟ قَالَا لِي: اِنْطَلِقْ، اِنْطَلِقْ، فَانْطَلَقْنَا

Âyet: 102

فَأَتَيْنَا عَلٰى رَوْضَةٍ مُعْشِبَةٍ فِيهَا مِنْ كُلِّ نَوْرِ الرَّبِيعِ، قَالَ: وَإِذَا بَيْنَ ظَهْرَانَيِ الرَّوْضَةِ رَجُلٌ قَائِمٌ طَوِيلٌ لَا أَكَادُ أَنْ أَرٰى رَأْسَهُ طُولًا فِي السَّمَاءِ وَإِذَا حَوْلَ الرَّجُلِ مِنْ أَكْثَرِ وِلْدَانٍ رَأَيْتُهُمْ قَطُّ وَأَحْسَنِهِ قَالَ: قُلْتُ لَهُمَا: مَا هٰذَا وَمَا هٰؤُلَاءِ؟ قَالَا لِي: اِنْطَلِقْ، اِنْطَلِقْ. فَانْطَلَقْنَا فَانْتَهَيْنَا إِلٰى دَوْحَةٍ عَظِيمَةٍ لَمْ أَرَ دَوْحَةً قَطُّ أَعْظَمَ مِنْهَا وَلَا أَحْسَنَ قَالَ: فَقَالَا لِي: اِرْقَ فِيهَا. فَارْتَقَيْنَا فِيهَا فَانْتَهَيْتُ إِلٰى مَدِينَةٍ مَبْنِيَّةٍ بِلَبِنِ ذَهَبٍ وَلَبِنِ فِضَّةٍ فَأَتَيْنَا بَابَ الْمَدِينَةِ فَاسْتَفْتَحْنَا فَفُتِحَ لَنَا فَدَخَلْنَا فَلَقِينَا فِيهَا رِجَالًا شَطْرٌ مِنْ خَلْقِهِمْ كَأَحْسَنِ مَا أَنْتَ رَاءٍ وَشَطْرٌ كَأَقْبَحِ مَا أَنْتَ رَاءٍ قَالَ: فَقَالَا لَهُمْ: اِذْهَبُوا فَقَعُوا فِي ذٰلِكَ النَّهْرِ فَإِذَا نَهْرٌ صَغِيرٌ مُعْتَرِضٌ يَجْرِي كَأَنَّمَا هُوَ الْمَحْضُ فِي الْبَيَاضِ، قَالَ: فَذَهَبُوا فَوَقَعُوا فِيهِ ثُمَّ رَجَعُوا إِلَيْنَا وَقَدْ ذَهَبَ ذٰلِكَ السُّوءُ عَنْهُمْ وَصَارُوا فِي أَحْسَنِ صُورَةٍ قَالَ: فَقَالَا لِي: هٰذِهِ جَنَّةُ عَدْنٍ، وَهٰذَاكَ مَنْزِلُكَ! قَالَ: فَبَيْنَمَا بَصَرِي صُعُدًا فَإِذَا قَصْرٌ مِثْلُ الرَّبَابَةِ الْبَيْضَاءِ قَالَا لِي: هٰذَاكَ مَنْزِلُكَ. قَالَ: قُلْتُ لَهُمَا: بَارَكَ اللّٰهُ فِيكُمَا ذَرَانِي فَلْأَدْخُلْهُ؟ قَالَ: قَالَا لِي: أَمَّا الْآنَ فَلَا. وَأَنْتَ دَاخِلُهُ. قَالَ: فَإِنِّي رَأَيْتُ مُنْذُ اللَّيْلَةِ عَجَبًا فَمَا هٰذَا الَّذِي رَأَيْتُ قَالَ: قَالَا لِي: أَمَا إِنَّا سَنُخْبِرُكَ؛ أَمَّا الرَّجُلُ الْأَوَّلُ الَّذِي أَتَيْتَ عَلَيْهِ يُثْلَغُ رَأْسُهُ بِالْحَجَرِ؛ فَإِنَّهُ رَجُلٌ يَأْخُذُ الْقُرْآنَ فَيَرْفُضُهُ وَيَنَامُ عَنِ الصَّلَوَاتِ الْمَكْتُوبَةِ، وَأَمَّا الرَّجُلُ الَّذِي أَتَيْتَ عَلَيْهِ يُشَرْشَرُ شِدْقُهُ إِلَى قَفَاهُ وَعَيْنَاهُ إِلَى قَفَاهُ وَمَنْخِرَاهُ إِلَى قَفَاهُ؛ فَإِنَّهُ الرَّجُلُ يَغْدُو مِنْ بَيْتِهِ فَيَكْذِبُ الْكِذْبَةَ تَبْلُغُ الْآفَاقَ، وَأَمَّا الرِّجَالُ وَالنِّسَاءُ الْعُرَاةُ الَّذِينَ فِي بِنَاءٍ مِثْلِ بِنَاءِ التَّنُّورِ؛ فَإِنَّهُمُ الزُّنَاةُ وَالزَّوَانِي، وَأَمَّا الرَّجُلُ الَّذِي يَسْبَحُ فِي النَّهْرِ وَيُلْقَمُ الْحِجَارَةَ؛ فَإِنَّهُ آكِلُ الرِّبَا، وَأَمَّا الرَّجُلُ الْكَرِيهُ الْمَرْآةِ الَّذِي عِنْدَ النَّارِ يَحُشُّهَا؛ فَإِنَّهُ مَالِكٌ خَازِنُ جَهَنَّمَ، وَأَمَّا الرَّجُلُ الطَّوِيلُ الَّذِي رَأَيْتَ فِي الرَّوْضَةِ؛ فَإِنَّهُ إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَأَمَّا الْوِلْدَانُ الَّذِينَ حَوْلَهُ؛ فَكُلُّ مَوْلُودٍ مَاتَ عَلَى الْفِطْرَةِ.» قَالَ: فَقَالَ بَعْضُ الْمُسْلِمِينَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! وَأَوْلَادُ الْمُشْرِكِينَ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَأَوْلَادُ الْمُشْرِكِينَ. وَأَمَّا الْقَوْمُ الَّذِينَ كَانَ شَطْرٌ مِنْهُمْ حَسَنًا وَشَطْرٌ قَبِيحًا؛ فَإِنَّهُمْ قَوْمٌ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا فَتَجَاوَزَ اللّٰهُ عَنْهُمْ.»

"Şu bir gerçek ki; bu gece bana iki kişi geldi. Muhakkak ki onlar beni kaldırdılar ve şüphesiz ki onlar bana 'Yürü' dediler. Ben de hakîkaten onlarla birlikte yola koyuldum.

Derken yaslanmış bir adamın yanına uğradık, bir adam da elinde bulunan bir kaya ile onun başına dikilmiş duruyor ve âniden o kayayı onun kafasına indiriyordu ve onunla kafasını eziyordu. Böylece taş bir tarafa yuvarlanıyor, o da taşın peşine düşüp onu alıyordu. Fakat o onun yanına geri dönmeden başı eski sağlam hâline dönüyordu.

Sonra o adam tekrar onun başına dönüp ona ilk sefer yaptığı muâmeleyi tekrar yapıyordu. Ben: 'Sübhânellâh! Bu iki adam(ın hâli) nedir?' deyince o ikisi bana: 'Yürü, yürü' dediler.

Böylece ben onlarla birlikte yürüdüm, bir anda ensesi üzerine yatan bir adamın yanına geldik, elinde demir çengel bulunan başka bir adam da onun başında dikilmiş duruyordu.

Sonra birden bire o adam o kişinin yüzünün iki tarafının birine yönelip yanağını ensesine kadar, burun deliklerini de ensesine kadar, gözlerini de ensesine kadar yırtıyordu.

Daha sonra diğer tarafa dönerek ilk tarafa yaptığının aynısını o tarafa da yapıyordu. Fakat o o tarafın işini bitirinceye kadar ilk taraf eski hâli gibi sağlamlaşıyordu, sonra dönüp o tarafa ilk yaptığı muâmeleyi tekrar yapıyordu. Bunun üzerine ben: 'Sübhânellâh! Bu iki adam(ın hâli) nedir?' deyince o ikisi bana: 'Yürü, yürü' dediler.

Böylece biz yürüdük, derken tandır ocağı gibi bir yere vardık, orada çok bağırtı ve gürültülü sesler vardı. İçeri baktığımda birtakım çıplak kadınların ve erkeklerin orada bulunduğunu gördüm. Alt taraflarından doğru onlara alevler geliyordu, o alevler kendilerine geldiği zaman bağırmaya başlıyorlardı.

Ben: 'Bunlar da kim?' deyince o iki kişi bana: 'Yürü, yürü' dediler, biz tekrar yola koyulduk. Bu sefer kan gibi kıpkırmızı bir ırmağa vardık, o ırmak içerisinde yüzen bir adam vardı.

Sonra o adam yanında taşlar toplamış olan başka bir adamın yanına gelip ona doğru ağzını açıyor, o da tek tek taşları ona yediriyor. Sonra o gidip, yüzdüğü kadar yüzüyor, sonra tekrar ona dönüp her seferinde ona ağzını açıyor, o da ona bir taş yutturuyordu.

Âyet: 102

Ben: 'Bunlar da kim?' deyince o iki kişi bana: 'Yürü, yürü' dediler, biz tekrar yola koyulduk. Bu sefer de görünümü çok kerîh (korkunç) olan, (ey muhatap!) senin görebileceğin en kötü görünüme sâhip olan bir adamın yanına vardık. O adam kendi yönetimindeki bir ateşin yanında duruyor, onu tutuşturuyor ve etrâfında koşuşturuyordu.

Ben o iki kişiye bu(nun hâli) nedir?' deyince onlar bana: 'Yürü, yürü' dediler, böylece biz tekrar yola koyulduk. Derken biz çok çimenli bir bahçeye geldik, orada her türlü bahar çiçekleri mevcuttu.

Tam o bahçenin ortasında çok uzun boylu bir adam ayakta duruyordu ki onun göğe doğru uzunluğundan neredeyse başını göremeyecektim. O adamın etrâfında da gördüğüm en kalabalık ve en güzel çocuklar bulunuyordu.

Ben: 'Bu kişi ve bunlar kim?' deyince o iki kişi bana: 'Yürü, yürü' dediler, biz tekrar yola koyulduk. Derken büyük ağaçlar bulunan yüksek bir yara vardık ki oradan daha yüksek ve büyük bir yar görmedim.

O ikisi bana: 'Çık buraya' dediler. Biz de oraya çıktık. Nihâyet altın ve gümüş tuğlalar ile binâ edilmiş bir şehre vardım. O şehrin kapısına vardığımızda kapının açılmasını istedik, o kapı bize açıldı ve biz girdik. Orada bedenlerinin bir bölümü görebileceğin en güzel sûrette, diğer bölümü ise görebileceğin en çirkin kılıkta olan bâzı adamlara rastladık.

O iki kişi o (kötü sûretli ola)nlara: 'Gidin, şu ırmağa düşün' dediler. Bir de baktım, orada enine akan küçük bir ırmak vardı ki sanki o, hâlis beyazlıkta süt gibiydi. Onlar da gidip onun içerisine düştüler. Sonra bize döndüler, fakat (döndüklerinde) o kötü tarafları onlardan kaybolmuştu ve en güzel bir sûrete sâhip olmuşlardı.

İşte tam orada o iki kişi bana: 'Burası Adn cennetidir, burası da senin makāmındır' dediler. O sırada benim gözüm yukarı doğru bakıyordu ki orada beyaz bulut gibi bir köşk vardı.

O ikisi bana: 'İşte senin yerin orası' deyince ben onlara: 'Allâh sizi mübârek etsin, beni bırakın da oraya gireyim' dedim.

Onlar da bana: 'Şimdi olmaz, ama mutlaka sen oraya gireceksin' dediler. Sonunda ben o ikisine: 'Şüphesiz ben bu geceden beri çok acâyip şeyler gördüm, bu gördüklerim neyin nesiydi?' deyince onlar bana şöyle anlattılar:

'Şimdi biz sana (merak ettiklerini) **bildireceğiz; o kendisine uğradığın başı taşla ezilen ilk adam, Kur'ân'ı kavrayıp sonra terk eden ve farz namazlardan** (kasten) **uyuya kala**(rak onları terk ede)**n kişidir. O sen yanına vardığında yanağı ensesine kadar, gözleri ensesine kadar, burun delikleri de ensesine kadar kesilen adam var ya şüphesiz ki o, sabah evinden çıkıp dört bir tarafa ulaşacak şekilde yalan konuşan adamdır.**

Ateş ocağı binâsı gibi bir binâda bulunan o çıplak erkeklerle kadınlar ise, şüphesiz ki onlar zinâ eden erkekler ve zinâ eden kadınlardır. O kan ırmağında yüzüp de kendisine taş yutturulan adama gelince muhakkak ki o fâiz yiyen biridir.

O görünüşü çok korkunç olan ve bir ateşin yanında bulunup onu tutuşturan kişi ise cehennemin bekçisi olan Mâlik'tir. O bahçe içerisinde gördüğün uzun adama gelince şüphesiz ki o, İbrâhîm *(Aleyhisselâm)***dır, etrâfındaki çocuklar ise** (İslâm) **fıtrat**(ı) **üzere ölen her çocuktur.'**

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bunu anlatırken Müslümanlardan biri: 'Yâ **Rasûlellâh**! Müşriklerin çocukları da böyle midir?' diye sorunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **'Müşriklerin çocukları da'** buyurdu.

(O iki zât sonunda:) **'Bir bölümü güzel, diğer bölümü çirkin olan topluluğa gelince, şüphesiz ki onlar iyi amelle kötü ameli birbirine karıştıran fakat sonunda Allâh'ın kendilerini bağışladığı kimselerdir.** (Ben Cebrâîl'im, bu da Mîkâîl'dir!)' (dediler.)" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:20094, 20095, 20101, 20165, 33/284-288, 290, 293-294, 335-337; Buhârî, no:7047; Müslim, no:2275; Tirmizî, no:2294; Nesâî, el-Kübrâ, no:7658, 11226; İbni Huzeyme, no:943; İbni Hibbân, no:655; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:6984-6986; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:5510; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/355; Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:7/513-515)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «ثُمَّ صُعِدَ بِي إِلَى السَّمَاءِ السَّابِعَةِ فَاسْتَفْتَحَ جِبْرِيلُ فَقِيلَ: مَنْ هٰذَا ؟ قَالَ: مُحَمَّدٌ، قَالُوا: وَقَدْ أُرْسِلَ إِلَيْهِ؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالُوا: حَيَّاهُ اللهُ مِنْ أَخٍ وَخَلِيفَةٍ، فَنِعْمَ الْأَخُ، وَنِعْمَ الْخَلِيفَةُ، وَنِعْمَ الْمَجِيءُ جَاءَ، فَدَخَلَ فَإِذَا بِرَجُلٍ أَشْمَطَ، جَالِسٍ عَلَى كُرْسِيٍّ عِنْدَ بَابِ الْجَنَّةِ وَعِنْدَهُ قَوْمٌ بِيضُ الْوُجُوهِ، وَقَوْمٌ سُودُ الْوُجُوهِ، وَفِي أَلْوَانِهِمْ شَيْءٌ، فَأَتَوْا نَهَرًا فَاغْتَسَلُوا فِيهِ، فَخَرَجُوا مِنْهُ وَقَدْ خَلَصَ مِنْ أَلْوَانِهِمْ شَيْءٌ، ثُمَّ إِنَّهُمْ أَتَوْا نَهَرًا اٰخَرَ فَاغْتَسَلُوا فِيهِ فَخَرَجُوا وَقَدْ خَلَصَ

Âyet: 102

مِنْ أَلْوَانِهِمْ شَيْءٌ، ثُمَّ دَخَلُوا النَّهَرَ الثَّالِثَ فَخَرَجُوا وَقَدْ خَلَصَتْ مِنْ أَلْوَانِهِمْ مِثْلُ أَلْوَانِ أَصْحَابِهِمْ، فَجَلَسُوا إِلَى أَصْحَابِهِمْ فَقَالَ: يَا جِبْرِيلُ! مَنْ هٰؤُلَاءِ بِيضُ الْوَجْهِ وَهٰؤُلَاءِ الَّذِينَ فِي أَلْوَانِهِمْ شَيْءٌ فَدَخَلُوا النَّهَرَ فَخَرَجُوا وَقَدْ خَلَصَتْ أَلْوَانُهُمْ؟ فَقَالَ: هٰذَا أَبُوكَ إِبْرَاهِيمُ هُوَ أَوَّلُ رَجُلٍ شَمَطٍ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ، وَهٰؤُلَاءِ بِيضُ الْوُجُوهِ قَوْمٌ لَمْ يَلْبَسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ، قَالَ: وَأَمَّا هٰؤُلَاءِ الَّذِينَ فِي أَلْوَانِهِمْ شَيْءٌ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا، وَآخَرَ سَيِّئًا فَتَابُوا فَتَابَ اللهُ عَلَيْهِمْ. فَأَمَّا النَّهَرُ الْأَوَّلُ فَرَحْمَةُ اللهِ، وَأَمَّا النَّهَرُ الثَّانِي فَنِعْمَةُ اللهِ، وَأَمَّا النَّهَرُ الثَّالِثُ فَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا.»

"Sonra ben (Mîrac gecesi) **yedinci kat semâya yükseltildim. Derken Cibrîl kapının açılmasını istedi, o zaman** (benim için) **'Bu kim?'denildi.**

O: 'Muhammed' dedi. (O kapının görevlileri:) **'**(Göklere çıkması için) **kendisine** (dâvetiye) **gönderildi mi?' dediler. O: 'Evet' dedi.**

Bunun üzerine onlar: 'Bir kardeş ve halîfe olarak Allâh onu selamlasın! O ne güzel kardeş, ne güzel halîfe, gelişi de ne güzel geliş' dediler. (Kapıdan içeri) **girdi**(ğimde), **birdenbire ak saçlı bir adam** (karşıma çıktı) **ki cennetin kapısının yanında bir kürsü üzerine oturmuştu, yanında yüzleri bembeyaz olan bir kavim, bir de suratları kapkara, renkleri de bulanık olan bir topluluk vardı. Onlar bir ırmağa vararak onda yıkandılar. Sonra ondan çıktıklarında renklerindeki bozukluğun bir kısmı arınmıştı.**

Daha sonra onlar başka bir ırmağa varıp orada da yıkandılar. Çıktıklarında renklerindeki bozukluk biraz daha düzelmişti. Sonra üçüncü bir ırmağa girip çıktıklarında artık renkleri (yüzü beyaz olan) **arkadaşlarının renkleri gibi sâfî olmuştu.**

Bunun üzerine onlar arkadaşlarının yanına oturdular. (Ben:) **'Ey Cibrîl! Bu yüzleri beyaz olanlarla, renklerinde bir bozukluk olup ırmağa girip çıktıklarında renkleri düzelenler kimler?' dedi**(m).

Cibrîl: '(Kürsü üzerinde gördüğün adam) **baban İbrâhîm'dir ki yeryüzünde saçı ağaran ilk adam odur. Yüzleri bembeyaz olanlar îmanlarına bir zulüm** (büyük günah) **karıştırmamış olanlardır, renklerinde bozukluk olan şu kişiler ise iyi amelle kötü ameli birbirine karıştıran, sonra tevbe edip, Allâh'ın da tevbelerini kabul ettiği kişilerdir.**

Birinci ırmağa gelince, o, Allâh'ın rahmetidir, ikinci ırmak Allâh'ın nîmetidir, üçüncü ırmak ise: "Rableri onlara tertemiz şarap içirdi" (âyet-i kerîmesinde bahsedilen nehirdir)' **dedi."** *(Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:2/397, 401-402; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:14/424-435; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/355-356)*

Ebû Mûsâ *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «رَأَيْتُ رِجَالًا تُقْرَضُ جُلُودُهُمْ بِمَقَارِيضَ مِنْ نَارٍ قُلْتُ: مَا شَأْنُ هٰؤُلَاءِ؟ فَقَالَ: هٰؤُلَاءِ الَّذِينَ يَتَزَيَّنُونَ إِلَى مَالَا يَحِلُّ لَهُمْ، وَرَأَيْتُ جُبًّا خَبِيثَ الرِّيحِ وَفِيهِ صِيَاحٌ فَقُلْتُ: مَا هٰذَا؟ قَالَ: هُنَّ نِسَاءٌ يَتَزَيَّنَّ إِلَى مَالَا يَحِلُّ لَهُنَّ، وَرَأَيْتُ قَوْمًا اغْتَسَلُوا فِي مَاءِ الْحَيَاةِ قُلْتُ: مَا هٰؤُلَاءِ؟ قَالَ: هُمْ قَوْمٌ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا.»

"(Mîrac gecesi) **derileri ateşten makaslarla kesilen bâzı adamlar gördüm: 'Bunların hâli nicedir?' diye sorduğumda** (Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*)**: 'Bunlar kendilerine helâl olmayan kadınlar için süslenen erkeklerdir' dedi.**

Sonra çok pis kokulu bir kuyu gördüm ki içerisinde bağırtı ve gürültü vardı. Ben: 'Bu nedir?' deyince: 'Bunlar kendilerine helâl olmayan erkekler için süslenen kadınlardır' dedi.

Daha sonra hayat suyunda (ırmağında) **yıkan**(ıp tertemiz çık)**an bir kavim gördüm ve: 'Bunlar kimdir' diye sordum. O da: 'Sâlih amelle kötü amelleri birbirine karıştıran bir kavimdir' dedi."** *(Hatîb, Târîh-u Bağdâd, no:369, 1/415; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/516)*

Kuşeyrî *(Rahimehullâh)* bu cümle-i celîlenin tefsîrinde: "Bu âyet-i kerîme işlenen zellelerin ve günahların evvelce yapılan ibâdetlerin sevâbını mahvetmeyeceğine delâlet etmektedir. Zîrâ işlenen günahlar iyi amelleri haptetseydi **Allâh-u Te'âlâ** o amelleri sâlih olarak zikretmezdi" demiştir.

İbnü Acîbe *(Rahimehullâh)* bu görüşü naklettikten sonra şöyle demiştir: "Kötü amllerin iyi amelleri haptetmemesi Ehl-i Sünnet'in mezhebidir, Mûtezile ise haptedeceği görüşündedir. **Cündeb** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ جُنْدَبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَدَّثَ: «أَنَّ رَجُلًا قَالَ: وَاللهِ لَا يَغْفِرُ اللهُ لِفُلَانٍ وَإِنَّ اللهَ قَالَ: مَنْ ذَا الَّذِي يَتَأَلَّى عَلَيَّ أَنْ لَا أَغْفِرَ لِفُلَانٍ فَإِنِّي قَدْ غَفَرْتُ لِفُلَانٍ وَأَحْبَطْتُ عَمَلَكَ.»

Âyet: 102

"(Eski ümmette) bir adam (çok günah işlemekle meşhur olan) **birisi hakkında: 'Vallâhi Allâh falanı affetmeyecek' dedi.**

Bunun üzerine Allâh-u Te'âlâ: 'Falan kişiyi affetmeyeceğime dâir Benim adıma yemin eden şu adam da kim oluyor!? Muhakkak ki Ben o falan kişiyi bağışladım, senin de bütün amellerini mahvettim' buyurdu." *(Müslim, Birr:39, no:2621, 4/2023; İbnü Acîbe, el-Bahru'l-medîd:3/115)* hadîs-i şerîfi Ehl-i Sünnet'in görüşüne ters düşmemektedir.

Zîrâ bu kişi Benîisrâîldendir, onların şerîatının birçok konuda olduğu gibi bu konuda da bizim şerîatımıza muhâlif olması muhtemeldir. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** evvelce Benîisrâîle yüklemiş olduğu ağır yükleri müsâmahakâr olan bizim şerîatımızda kaldırmıştır.

Ayrıca bu adamın **Allâh**'ın rahmetinden ümit keserek kâfir olmuş biri olması da ihtimal dâhilindedir ki bu durumda amellerinin haptolunması kaçınılmazdır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; her ne kadar (عَسَى) kelimesi lügat îtibârıyla itmâ' (heveslendirme) anlamı taşımaktaysa da bu ifâde kerem sâhiplerinin ekremi olan **Allâh-u Te'âlâ** tarafından kullanılırsa îcâb (vâcip kılma) mânâsını ifâde eder.

Burada kesinlik mânâsını ifâde eden lafızlar yerine (عَسَى) kelimesinin kullanılması ise insanın her dâim ümitle korku arasında bulunarak güvenmekten vazgeçip vazîfelerini ihmâl etmekten uzak kalmamasını temin içindir.

Farsça beyitlerde şöyle gelmiştir:

چُونْ بَدِئ گُنَاهْرَا دَانِى كَشَدَتْ جَانِبِ پَشِيمَانِى

وَرْ نَدَانِى گُنَاهْرَا كِه بَدَسْتْ آنْ نِشَانِ شَقَاوَتِ اَبَدَسْتْ

"Günahın kötülüğünü biliyorsan eğer,
O seni pişmanlık tarafına çeker.

Günahın kötü olduğunu bilmiyorsan eğer,
O ebedî bedbahtlığın nişânıymış (meğer)**!"**

Şu bilinsin ki; suçu îtiraf müminler için babaları **Âdem** *(Aleyhisselâm)*dan kendilerine mîras kalmış bir fazîlettir. Nitekim rivâyet olunduğuna göre **Âdem** *(Aleyhisselâm)* hatâsından dolayı iki yüz sene ağlamış, nihâyet **Allâh-u Te'âlâ** tevbesini kabul ederek hatâsını bağışlamıştır.

Bundan dolayı tevbe edenin çok ağlaması, tevbe ânında zilletini açıklaması ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e salevât getirmesi gerekli görülmüştür. Zîrâ bütün velîlerin ve nebîlerin şefaatçisi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*dir. Bundan dolayı **Âdem** *(Aleyhisselâm)*:

«يَا رَبِّ! أَسْأَلُكَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ لَمَّا غَفَرْتَ لِي.»

"Yâ Rabbi! Muhammed'in hakkı için beni mutlaka bağışlamanı diliyorum" sözüyle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i aracı yapmıştır. *(Hâkim, el-Müstedrek:2/672; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/495)*

Tevbe eden kişinin erkek-kadın diğer bütün Müslümanların günahları için istiğfarda bulunması da kendi affını kolaylaştırıcı sebeplerden sayılmıştır. İstiğfârın mânâsı, bir kulun, Rabbinden günahlarını bağışlamasını dilemesidir.

Allâh-u Te'âlâ'nın, kullarının günahlarını mağfiret etmesinin mânâsı ise onların günahlarını lütf-u keremi ile örtmesi, diğer insanlara açmaması ve hürmet perdelerini yırtmamasıdır.

Tevbenin bir şartı da günahı kasten yapmamaktır. Ancak şaşırma ve yanılma gibi nedenlerle bir günah vukû bulursa **Allâh-u Te'âlâ**'nın lütf-u keremiyle o affedilmiştir.

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

جَائِی کِه بَرْقِ عِصْیَانْ بَرْ آدَمِ صَفِی زَدْ مَا رَا چِ گُونَه زِیبَدْ دَعْوِی بِی گُنَاهِی

"İsyan yıldırımının Âdem-i Safiyy üzerine (bile) **vurduğu yerde, Bize nasıl günahsızlık iddiası**(nda bulunmak) **yakışır?"**

(Hâfiz Şerhi Konevî, kenarında Sûdî Efendi:2/538)

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (إِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ) **"Şüphesiz ki Allâh Ğafûr'dur; Rahîm'dir"** kavl-i şerîfi bir önceki cümle-i celîlede geçen (عَسَى) kelimesinin ifâde ettiği "tevbelerin kabûlünün kesinliği" hakkındaki mânânın illetini açıklar mâhiyette olup:

"Şüphesiz **Allâh** günahlarını îtirâf etmek sûretiyle tevbe edenleri çokça bağışlayıcıdır ve tevbe eden kullarına çok acıdığından, kendilerine lütufta bulunacaktır" demektir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işâreti vechile; insanlar sâbık, muhallit ve münhemik olmak üzere üç sınıftır.

Âyet: 102

Hayırda öne geçen sâbıklar kurtulanlardır. İyi kötü amelleri birbirine karıştıran muhallitler ümitvârdır, günahlara daldıran münhemikler ise daha sonra tevbe edip amel-i sâlih işlemedikleri takdirde helâk olmuşlardır.

Sâbıklar, iyilikleri kötülüklerine, arınmışlıkları da bulanıklıklarına gâlip gelenlerdir. Onlar arasıra zelle işleseler de çabucak dönerler ve uzun seneler geçer de soldaki melek aleyhlerine hiçbir şey yazamaz.

Ama bu, mâsum oldukları için değil (altı saat geçmeden tevbe edip günahı yazdırmayacak derecede) uyanık oldukları içindir.

Muhallitlerin düşüp kalkmaları çok olursa da **Allâh**'ın onlara tevbe nasip etmesi ve tevbelerini kabûl etmesi umulur. Gerçi **Allâh-u Te'âlâ**'nın istimal buyurduğu **"Umulur"** lafzı kesin hüküm ifâde eder.

Münhemikler büyük günahlarda ve fuhşiyatta ısrarcı olanlardır. Haklarında ezelî bir inâyet geçmişse ölmeden dönerler, eğer ezelde güzel karar geçmemişse **Allâh-u Te'âlâ**'nın nıkmetine de, hilmine de (gazâbına da, affına da) namzettirler. Yâni dilerse azâb eder, isterse bağışlar!

﴿ خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (103)

(خُذْ) **Al,** neden? (مِنْ أَمْوَالِهِمْ) **onların mallarından,** ne al? (صَدَقَةً) **bir sadaka,** öyle sadaka ki, (تُطَهِّرُ) **sen temizliyorsun,** kimi? (هُمْ) **onları,** daha, (وَتُزَكِّي) **arındırıyorsun,** kimi? (هِمْ) **onları,** ne ile? (بِهَا) **onunla,** yâni almış olduğun sadakalarla, daha, (وَصَلِّ) **duâda bulun,** kime? (عَلَيْهِمْ) **onlara,** (إِنَّ صَلَاتَكَ) **şüphesiz ki senin duân,** nedir? (سَكَنٌ) **büyük bir sükûnettir,** kim için? (لَهُمْ) **onlar için,** (وَاللَّهُ) **Allâh,** kimdir? (سَمِيعٌ) **Semî"dir,** daha kimdir? (عَلِيمٌ) **Alîm'dir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim! Zekât vermesi gereken Müslümanların) **mallarından öyle bir sadaka al ki; kendisiyle onları** (İlâhî emirlere itaatsizlik sebebiyle bulaştıkları günah kirlerinden) **iyice temizleyesin ve onları** (bu günaha sebebiyet veren mal sevgisinden) **tamâmen arındırasın!**

Bir de (sadakalarının kabulü ve kalan mallarının bereketlenmesi için) **onlara duâda bulun!**

Şüphesiz ki senin duan, onlar için (rûhen teskin ve kalben tatmin sağlayacak) **büyük bir sükûnettir.**

Allâh (günahkâr kullarının îtiraflarını da, senin duâlarını da hakkıyla işiten bir) **Semî'dir;** (yaptıkları hatâdan dolayı çektikleri kederleri de, içlerinde taşıdıkları pişmanlık hissini de tam mânâsıyla bilen bir) **Alîm'dir.**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmesinde **Tebûk** muhârebesinde geri kalanlardan bâzısının suçunu îtirâf ederek tevbe ettiğini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede bu kişilerin suçlarına keffâret olmak üzere mallarının tümünü tasadduk etmek istediklerinde Habîbine onların mallarından bir kısmını zekât olarak almasını emretmiştir.

"İbni Kesîr, Kurtubî, Hâzin ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen "zekât alma" emri, bir kavle göre cihattan

Âyet: 103

geri kalıp daha sonra suçlarını îtirâf eden bu kişilerin tamâmen affolmak için tüm mallarını sadaka olarak bağışlamak istemeleri üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in onlardan bir kısım mallarını kabul etmesi husûsunda nâzil olmuştur. Bu mânâya göre burada özellikle **Tebûk** seferinden geri kalanların mallarından bir kısmının keffâret olarak alınması kastedilmiştir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vefâtının ardından zekât vermemek için direnen Arap kabîlelerinden bâzısı: "Bu konu özel kimselerin malını alması husûsunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e has idi" diyerek diğer halîfelerin böyle bir hakkı olmadığını iddia etmişlerdir.

Fakat **Ebû Bekr-i Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)* ve diğer sahâbe **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ödedikleri gibi yerine geçen halîfeye de zekât ödeyinceye kadar onlarla savaşarak bu bozuk tevili reddetmişlerdir.

Hattâ **Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)*:

«وَاللهِ لَوْ مَنَعُونِي عِقَالًا كَانُوا يُؤَدُّونَهُ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَقَاتَلْتُهُمْ عَلَى مَنْعِهِ.»

"Vallâhi Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e **verdikleri bir ipi bile bana vermeseler elbette onu vermedikleri için onlarla savaşırım"** *(Buhârî, İ'tisâm:2, no:6855, 6/2657; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/275)* demiştir.

Birçok müfessirden meşhur olan diğer bir kavle göre ise; bu âyet-i kerîmenin geriyle irtibâtı olmayıp Müslümanların zenginlerinden zekât almayı farz kılma husûsunda inzâl edilmiştir.

"Beğavî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; devlet reisinin zekât alırken duâ etmesinin vâcip olup olmadığı husûsunda ihtilâf etmişlerdir.

Bâzısı vâcip olduğunu söylerken, bir kısmı müstehap olduğunu açıklamıştır. Bir kısmı ise farz olan zekâtta vâcip, nâfile sadakalarda müstehab olduğunu beyân etmiştir. Fakat her hâlükârda fakirin, kendisine zekât veren kişiye duâ etmesi müstehabtır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **"el-İhtiyâr"** isimli eserde naklolunduğu üzere; zekât vermekten imtinâ eden kişilerin zekâtını imam (devlet reisi) zorla da olsa alır ve yerinde kullanır. Zîrâ bu âyet-i kerîmedeki **"Mallarından zekâtlarını al"** emri her dönemde yönetici konumunda olan insanlara yöneliktir.

"el-Muhît" isimli eserde zikredildiğine göre ise; zekât vermekten uzak duran kimsenin zekâtını tahsildâr zorla almaz, alsa da kendi ihtiyârıyla vermediği için zekât yerine geçmez. Lâkin bu kişi hapse atılarak kendi eliyle ödemesi için zorlanır.

"el-Mebsût" sâhibi de şöyle demiştir: "Zamânımızdaki zâlim yöneticilerin haksız yere aldıkları zekâtlar, öşürler, cizyeler, haraçlar, vergiler ve istimlâklere gelince, en sahih görüşe göre bu malları verirken zekâta niyet eden mal sâhiplerinin zekât borçları düşer. Lâkin bâzı âlimler: 'Alan kişinin, aldığı şeyin ne olduğunu bilmesi şarttır' dedikleri için en ihtiyatlı olan görüş, zekâtın tekrar verilmesidir."

Âyet-i kerîmede geçen: (وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ) **"Onlara duâda bulun"** kavl-i şerîfi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e, zekâtlarını aldığı kimseler için hayır ve bereket duâsında bulunmasını ve onların günahları için istiğfâr etmesini emretmiştir.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu cümle-i celîleyi: "İşlemiş oldukları günahlarından dolayı onlar için istiğfar et, gerçekten senin istiğfârın onlar için bir rahmettir" mânâsıyla tefsir etmiştir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1876)*

Süddî *(Radıyallâhu Anh)* ise: "Onlar için duâ ve istiğfarda bulun! Şüphesiz senin istiğfarın onların kalplerini teskîn ve tatmin eder (yatıştırır)" şeklinde mânâ vermiştir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1876)*

Ahlâkı Kur'ân'dan ibâret olan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* elbette hayâtı boyunca ümmeti hakkında bu emirleri tatbik etmiştir.

Nitekim **Abdullâh ibni Ebî Evfâ** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kavim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e sadakalarını getirince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَتَاهُ قَوْمٌ بِصَدَقَتِهِمْ قَالَ: «اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى اٰلِ فُلَانٍ.» فَأَتَاهُ أَبِي بِصَدَقَتِهِ فَقَالَ: «اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى اٰلِ أَبِي أَوْفَى.»

"Ey Allâh! Falanın âilesine salât (rahmet) **eyle"** diye duâ ederdi. Babam da sadakasını getirince: **"Ey Allâh! Ebû Evfâ'nın âilesine salât eyle"** diye duâda bulundu. *(Buhârî, Zekât:63, no:1426, 2/544; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:2/519; Müslim, no:1078; Ebû Dâvûd, no:1591; Nesâî, no:2458; İbnü Mâce, no:1796; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/517; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/490)*

Âyet: 103

Şu bilinsin ki; kendisine salât okunması **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in husûsiyetlerinden olduğu için, bizim insanlara salât lafzıyla duâ etmemiz câiz değilse de, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in diğer insanlara kendi hakkını ikrâm ederek salât etmesi vâki olmuştur.

Nitekim **Câbir** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bize geldiğinde ben hanımıma: "Sakın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den bir şey isteme" dedim.

O da: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bizim yanımızdan çıkacak da biz ondan bir şey istemeyeceğiz, bu olur mu?" dedi, sonra: "Yâ **Rasûlellâh**! Bana ve kocama salât eyle" diye seslendi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de:

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: أَتَانَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنَادَتْهُ امْرَأَتِي فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ! صَلِّ عَلَيَّ وَعَلَى زَوْجِي فَقَالَ: «صَلَّى اللهُ عَلَيْكِ وَعَلَى زَوْجِكِ.»

"Allâh sana da, kocana da salât eylesin" *(İbnü Hibbân, es-Sahîh, no:912, 2/134-135; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:2/519)* diye duâ buyurdu ki buradaki salâttan maksat "Rahmet" demektir.

Sahâbe-i kirâm **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duâsının makbul olduğunu ve süresiz geçerli olduğunu bildikleri için kendisinden duâ almaya çok harîs idiler. Bundan dolayı **Huzeyfe** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ:

«إِنَّ صَلَاةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَتُدْرِكُ الرَّجُلَ وَوَلَدَهُ وَوَلَدَ وَلَدِهِ.»

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duâsı duâ yaptığı kişiye de, onun çocuklarına da, hattâ torunlarına da mutlaka ulaşır." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:23394, 38/403)*

Mazharî *(Rahimehullâh)* bu cümle-i celîlenin tefsirinde **Ebû Ubeyde** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen: "Senin salâtın onların kalpleri için bir tesbît (sebât verme) ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın, tevbelerini kabul ettiğine dâir onlar için bir temînat ve rahatlıktır" mânâsını zikrettikten sonra şöyle demiştir:

"Sâfî (arınmış) kalplere sâhip olanların birinden bir mâsiyet sudûr ettiği zaman o günahın karanlıkları o kişinin kalbini kaplar. Netîcede mideden kalbe yükselen buharların sebep olduğu çarpıntı gibi o kişinin kalbinde bir çarpıntı başlar.

Fakat **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kendisi için istiğfar edip **Allâh-u Te'âlâ** da o kişiyi mağfiret edince artık o karanlıklar zâil olup bir tume'nînet (yatışma) ve sükûnet hâsıl olur. Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ:**

﴿أَلَا بِذِكْرِ اللهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ﴾

"Âgâh olun ki; kalpler ancak Allâh'ın zikriyle mutmain olur" *(Ra'd Sûresi:28)* buyurmuştur.

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (وَاللهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ) **"Allâh Semî'dir; Alîm'dir"** kavl-i şerîfi: **"Allâh-u Te'âlâ** günahkâr kullarının îtiraflarını da, senin duâlarını da hakkıyla işitendir, onların yaptıkları hatâdan dolayı çektikleri kederleri de, içlerinde taşıdıkları pişmanlık hissini de tam mânâsıyla bilendir" şeklinde tefsir edilmiştir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e müminlere hayır ve bereket duâsında bulunması, vefât ettiklerinde de cenâze namazlarını kılması emredilmiştir.

"el-Kâfî" isimli eserde zikredildiğine göre; cenâze namazı **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ﴾

"Bir de (öldükleri zaman cenâze namazlarını kılarak) **onlara duâda bulun! Şüphesiz ki senin duân, onlar için bir sükûnettir"** kavl-i şerîfiyle, bir de **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ اَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«صَلُّوا خَلْفَ كُلِّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ وَصَلُّوا عَلَى كُلِّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ وَجَاهِدُوا مَعَ كُلِّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ.»

"İyi veyâ kötü her imamın arkasında namaz kılın! İyi veyâ kötü herkesin cenâze namazını kılın! İyi veyâ kötü her komutanla birlikte cihâda çıkın" *(Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:4/19; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/496)* hadîs-i şerîfiyle meşrû edilmiştir.

Rivâyet olunduğuna göre **Nebî** *(Aleyhisselâm)* **Medîne**'ye geldiğinde **Berâ ibni Mârûr** *(Radıyallâhu Anh)*ın vefât ettiğini işitince kabrine gitmiş, dört tekbirle cenâze namazını kılmıştır. Cenâze namazı hicretin ilk senesinde farz kılınmıştır. Bu namazın farziyetini inkâr eden kâfir olur. **"el-Kınye"** isimli eserde böylece zikredilmiştir.

Âyet: 103

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* vefât eden Müslümanların cenâzesini kılmaya çok özen göstermiştir.

Nitekim **Hârice ibni Zeyd** *(Radıyallâhu Anh)* amcası **Yezîd ibni Sâbit** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle anlattığını rivâyet etmiştir:

عَنْ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدٍ عَنْ عَمِّهِ يَزِيدَ بْنِ ثَابِتٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا وَرَدْنَا الْبَقِيعَ إِذَا هُوَ بِقَبْرٍ جَدِيدٍ فَسَأَلَ عَنْهُ فَقِيلَ فُلَانَةُ فَعَرَفَهَا فَقَالَ: «أَلَا اٰذَنْتُمُونِي بِهَا؟» قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ! كُنْتَ قَائِلًا صَائِمًا فَكَرِهْنَا أَنْ نُؤْذِنَكَ، فَقَالَ: «لَا تَفْعَلُوا، لَا يَمُوتَنَّ فِيكُمْ مَيِّتٌ مَا كُنْتُ بَيْنَ أَظْهُرِكُمْ إِلَّا اٰذَنْتُمُونِي بِهِ، فَإِنَّ صَلَاتِي عَلَيْهِ لَهُ رَحْمَةٌ.» قَالَ ثُمَّ أَتَى الْقَبْرَ فَصَفَّنَا خَلْفَهُ وَكَبَّرَ عَلَيْهِ أَرْبَعًا.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte (mescitten) çıktık, Bekî'a geldiğimizde yeni bir kabirle karşılaşınca onun kim olduğunu sordu. "Falanca kadın" denilince onu tanıdı ve: **"Niye onu bana bildirmediniz?"** buyurdu. Yanındakiler: "Yâ **Rasûlellâh**! Sen kaylûle yapıyordun, hem de oruçluydun, bu yüzden sana bildirmek istemedik" dediklerinde:

"(Böyle) **yapmayın! Ben sizin aranızda bulunduğum sürece sizin içinizde bir kişi ölürse mutlaka onu bana bildirin. Çünkü benim onun cenâzesini kılmam kendisi için büyük bir rahmettir"** buyurdu. Sonra kabrin yanına geldi, bizi de arkasına saf yaptı, sonra onun üzerine dört tekbir getirerek cenâze namazını kıldı. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:19452, 32/201; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:3/275; İbnü Mâce, no:1528; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/518)*

Cenâze namazı, mükelleflerden bir kısmının edâ etmesiyle diğerlerinden sâkıt olan bir farz-ı kifâyedir. Vakti ise ölünün yıkanıp hazırlandığı herhangi bir zamandır. Bundan dolayı akşam vakti dahî hazır olsa akşamın sünnetinden önce bile bu namaz kılınır.

Cenâzeyi süratle gömmek sünnet olduğu için güneş doğarken yâhut zeval vaktinde veyâ batarken defnedilmeye hazır olan ölülerin cenâzesini kılmak kerahatsiz câizdir. Ama daha önce hazırlanmış da kılınmamışsa o zaman kerahat vakitlerinin çıkmasına kadar tehir edilir.

İmam meyyitin îman nûrunu barındıran göğsünün hizâsında durur, ilk tekbirde "Sübhâneke"yi okurken "Ve celle senâük" lafzını da zikreder. Diğer farz namazlarda bu lafız zikredilmemekteyse de nâfilede genişlik olduğu için bu lafız ilave edilir.

Halebî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile cenâze namazı dışındaki namazlarda bu lafzı zikretmemek evlâdır.

İkinci tekbirde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bildiği şekilde salevât okur. **"el-Müstesfâ"** isimli eserde zikredildiğine göre ise farz namazlarda okuduğu **"Salât-ı İbrâhîmiyye"**yi yâni:

«اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى اِبْرَاهِيمَ وَعَلٰى اٰلِ اِبْرَاهِيمَ اِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ وَبَارِكْ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلٰى اِبْرَاهِيمَ وَعَلٰى اٰلِ اِبْرَاهِيمَ اِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ.»

şeklindeki **"Salli-bârik"** duasını okur.

Üçüncü tekbirden sonra ölü için duâda bulunur. **"Uyûnü'l-hakāik"** isimli eserde zikredildiğine göre şu duâyı yapmak sünnettir:

«اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا وَذَكَرِنَا وَاُنْثَانَا، اَللّٰهُمَّ مَنْ اَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَاَحْيِهِ عَلَى الْاِسْلَامِ وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى الْاِيمَانِ وَخُصَّ هٰذَا الْمَيِّتَ بِالرَّحْمَةِ وَالْغُفْرَانِ وَالرَّوْضَةِ وَالرِّضْوَانِ، اَللّٰهُمَّ اِنْ كَانَ مُحْسِنًا فَزِدْ فِى اِحْسَانِهِ وَاِنْ كَانَ مُسِيئًا فَتَجَاوَزْ عَنْهُ بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ.»

"Ey **Allâh**! Dirimizi-ölümüzü, burada bulunanımızı-bulunmayanımızı, küçüğümüzü-büyüğümüzü, erkeğimizi-dişimizi bağışla!

Ey **Allâh**! Bizden kime hayat verdiysen onu îman üzere yaşat. İçimizden kimi aldıysan onu îman üzere vefât ettir.

Bu ölüyü rahmetinle, mağfiretinle, cennet bahçesiyle ve rızân ile seçkin kıl. Ey **Allâh**! Bu kişi güzel amel sâhibi biri ise iyiliğini artır, kötü biri ise, ey acıyanların en merhametlisi, rahmetinle on(un günahların)dan geç!"

Çocuk ve deli gibi mükellef olmayan kişilerin cenâzesinde ise günahları olmadığı için istiğfarda bulunmaz. Onun yerine:

«اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا فَرَطًا وَاجْعَلْهُ لَنَا اَجْرًا وَذُخْرًا وَاجْعَلْهُ لَنَا شَافِعًا مُشَفَّعًا.»

"Ey **Allâh**! Onu bizim için öncü (âhirette karşılayıcı) yap, onu bizim için bir ecir ve hazırlık yap, onu bizim hakkımızda şefaati makbul bir şefaatçi yap" der.

Âyet: 103

Bunu güzel beceremezse:

«اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِجَمِيعِ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ.»

"Ey **Allâh**! Ey acıyanların en merhametlisi! Beni de, anne-babamı da, tüm Müslüman erkekler ve kadınları, inanan erkeklerle inanan kadınları rahmetinle mağfiret eyle" der.

Bu duâları beceremeyen kişi duâ niyetiyle Fâtiha-i şerîfeyi okur. **"el-Eşbâh"** isimli eserde zikredildiğine göre; Fâtiha'yı senâ ve duâ niyetiyle okursa mekruh olmaz, kıraat kastıyla okursa mekruh olur.

Sonra dördüncü tekbiri getirerek sağa-sola selâm verir ve ölü hâricinde orada bulunanları niyetine katar. Selâm verirken diğer namazlarda olduğu gibi çok yüksek sesle bağırmaz, hattâ ikinci selâmı birincisinden daha kısık sesle söylemesi sünnettir. Dördüncü tekbirden sonra zikir olmadığı için ellerini salar.

"el-Cüllâbî" isimli eserde zikredildiğine göre; cenâze namazının rüknü dört tekbirdir. Senâ, salevât, duâ ve tekbir ise sünnettir.

Ellerini sâdece ilk tekbirde kaldırır, namaza kavuştuğunda bâzı tekbirleri kaçırmış olsa imamın bir tekbir almasını bekleyip onda imama uyar, imamın selâmından sonra kaçırdığı tekbirleri art arda getirir. **İmâm-ı Ebû Yûsuf** ve **İmâm-ı Şâfi'î** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göre ise hiç beklemeyip hemen tekbir alıp namaza başlar.

Dördüncü tekbirden sonra selâmdan önce yetişse, tekbir alıp namaza girer, imam selâm verdikten sonra üç tekbiri kazâ eder.

Cenâze namazında safları üç saf yapmak müstehabtır. Nitekim **Mâlik ibni Hübeyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ مَالِكِ بْنِ هُبَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَمُوتُ فَيُصَلِّي عَلَيْهِ ثَلَاثَةُ صُفُوفٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ إِلَّا أَوْجَبَ.»

"Herhangi bir Müslüman ölür de onun cenâze namazını Müslümanlardan üç saf kılarsa mutlaka o (cenneti kendisine) **vâcip kılmış olur."** *(Ebû Dâvûd, Sünnet:16, no:4688, 4/2002; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/499)*

Safların üç yapılmasının sırrı ise, **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmetine ümit bağlama husûsunda geniş düşünme bâbındandır. Böylece sanki onlar: "Yâ Rabbi! Biz üç saf hâlinde bu ölüye şefaatçi olmaya geldik, Sen bizi boş çevirme" demiş olmaktadırlar. Bu mesele mescide giderken çok adım atmış olmak için adım aralarını kısa tutumanın müstehab olmasına benzer.

Zîrâ mescit yolunda atılan her bir adıma mukābil bir sevap yazılacağı, bir günahın düşürüleceği ve bir derece yükseltileceği vaad edilmiştir.

Safları üç olarak tanzim etmek müstehab olduğuna göre bu hususta ön safta olanla arka safta olanın fazîlette eşit olmaları gerekir. Bir kısmının geri kalması özellikle emrolunduğu için burada ön safın bir meziyeti yoktur.

Hattâ **Halebî** *(Rahimehullâh)*: "Diğer namazların hilâfına cenâze namazında safların en fazîletlisi son saftır" demiştir.

Bu üç safta en az kırk kişinin bulunmasına dâir bir fazîlet de diğer bir hadîs-i şerîfte sarâhaten zikredilmiştir.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim" demiştir:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَمُوتُ فَيَقُومُ عَلَى جَنَازَتِهِ أَرْبَعُونَ رَجُلًا لَا يُشْرِكُونَ بِاللهِ شَيْئًا إِلَّا شُفِّعُوا فِيهِ.

"Herhangi bir Müslüman ölür de cenâzesinde Allâh'a ortak koşmayan kırk erkek bulunursa mutlaka onlar o ölü hakkında şefaatçi kılınırlar." *(Ebû Dâvûd, Cenâiz:45, no:3170, 3/1382; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/499)*

Kırk sayısının sırrına gelince; kırk kişinin bulunduğu bir cemaatte mutlaka duâsı makbul sâlih bir kulun bulunacağı diğer bâzı hadîs-i şerîflerde bildirildiği içindir. **"Esiletü'l-hıkem"** isimli eserde böylece zikredilmiştir.

Demek ki üç saf olmasa da, kırk kişinin bulunmasıyla yâhut sayıları kırktan az olsa da en az üç safın bulunmasıyla şefaat hâsıl olur. **"Fethu'l-Kadîr"** isimli eserde böyle zikredilmiştir.

Şu da bilinsin ki; Mûtezilenin hilâfına olarak Ehl-i Sünnet nezdinde duâ ve istiğfârın ölüye faydası vardır. Sadaka, köle âzâdı, namaz, oruç, hac ve Kur'ân tilâveti gibi bedenî yâhut mâlî tüm ibâdetlerin sevâbı kendilerine bağışlanması hâlinde ölülere ulaşmaktadır.

Âyet: 103

Zîrâ **Câbir ibni Abdillâh** ve **Âişe** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyete göre; "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kurban bayramında iki koç keserken birini kendisi adına, diğerini inanan ümmeti adına kurban etmiştir." *(Ebû Dâvûd, Dahâyâ:4, no:2792, 2795, 3/1218, 1220)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)*: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **boynuzlu ve beyazı siyahından fazla olan iki koç kurban etmiştir."** *(İbnü Mâce, Edâhî:1, No:3120, 2/1043)* hadîs-i şerîfinin akabinde şöyle demiştir: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in koçları keserken ayağını boyunlarının yanlarına koyduğunu ve kıbleye yöneldiğini gördüm. Birincisini kesti ve keserken:

«بِسْمِ اللهِ وَاللهُ اَكْبَرُ اَللّٰهُمَّ هٰذَا عَنْ مُحَمَّدٍ وَاٰلِ مُحَمَّد.»

"Allâh'ın adıyla! Allâh en büyüktür. Ey Allâh! Bu, Muhammed ve âlinin (Ehl-i Beytinin) **adınadır"** dedi. Peşi sıra diğerini kesti ve:

«بِسْمِ اللهِ وَاللهُ اَكْبَرُ»

dedikten sonra:

«اَللّٰهُمَّ هٰذَا عَمَّنْ شَهِدَ لَكَ بِالتَّوْحِيدِ وَشَهِدَ لِي بِالْبَلاَغِ.»

"Ey Allâh! Bu da Senin tevhîdine şehâdet eden, bana da (senin elçiliğini) **tebliğle şâhitlik eden** (tüm mümin)**ler adınadır"** buyurdu. *(İbnü Hacer el-Askalânî, el-Metâlibü'l-'âliye, no:2241, 2/284)*

Dolayısıyla ölüye sevap ulaşacağı konusunda şerîat sâhibine îtiraz geçersizdir.

Bütün Müslümanların ittifâkı ile şu hüküm kesinlik kazanmıştır ki; borçlu ölen birinin borcunu ödemek onun zimmetinden mesuliyeti düşürür. Bunu ölünün akrabâsı olmayan yabancı biri dahî yapsa ve ölünün bıraktığı maldan değil de başka bir maldan ödese yine hüküm aynıdır.

Yine böylece şu hususta icmâ vardır ki; dirilerden birinin ölü üzerinde bir hakkı bulunsa da onu kendisine helâl etse bu helâllik ölüye fayda verir ve o mesuliyetten kurtulur.

Şu da bilinsin ki; ibâdetler birkaç türlüdür, bâzısı sırf bedenle yapılır ki bunun örneği namazdır. Bunda niyâbet (vekâlet) câiz olmaz.

Zîrâ bundan maksat nefs-i emmâreyi yormak olduğu için bir kimse diğer bir kişi adına farz namazları kılamaz. Bâzı ibâdetler ise sâdece malla yapılır ki bunun örneği zekâttır.

Bundan maksat fakiri ihtiyaçtan kurtarmak olduğu için bir kişinin ölmüş bir kişi adına zekât borcunu ödemesi câizdir.

Lâkin ölenin vasiyeti yoksa bu para terikesinden (bıraktığı mîrastan) alınamaz. Bâzı ibâdetler de vardır ki hem mâlî, hem bedenîdir. Bunun misâli de hacdır. Bu vazîfe bedenle alâkalı olması yönüyle, imkânı olan kişiye vekâleten hac yapmak câiz olmaz.

Ama mal ile tealluku haysiyetiyle farz olan haccı edâ etmekten sürekli mânâda âciz olan kişi adına niyâbeten hac yapmak câiz olur. Nâfile hacda ise güç yetse de vekâlet câizdir, çünkü nâfilelerde genişlik vardır.

"Fevâidü'l-fetâvâ" isimli eserde zikredildiğine göre; kişi bülûğa erdikten sonra hiç namaz terk etmemiş olsa bile bülûğa erdikten sonraki ömrünün tamâmının namazlarının iskātının yapılmasını vasiyet etmesi evlâdır. Zîrâ hiç namaz kazâsı yoksa da mutlaka namazın erkânında bir fesat veyâ noksanlık yapmış olma ihtimâli mevcuttur.

Bir kişi ölümünden sonra kazâ namazları için velîsinin kendisi adına yemek yedirmesini vasiyet etse bu vasiyet câizdir ve bıraktığı malın üçte birinden bunu icrâ etmek vâciptir. Bu takdirde her farz namaz için yarım sâ' (takrîben 1460 gr.) buğday (veyâ kıymeti) verilir. Adak oruçları hakkındaki vasiyet de böyledir.

Kuhistânî *(Rahimehullâh)*ın nakline göre; **İmâm-ı Muhammed** *(Rahimehullâh)*: "İnşâallâhu Te'âlâ ölü ardından yapılan namaz ve oruç iskātı faydalı olur" demiştir. Bu iskātı (devir muâmelesini) ölü defnedildikten sonra yapmak câizse de (kabrinde rahat etsin için) definden önce yapılması gerekir.

"el-Eşbâh" isimli eserde zikredildiğine göre; bir kişi fakir olsa ve ölmüş babasının orucunun ya da namazının fidyesini vermek istese iki menn (takrîben 1656 gr. *(Mahmûd Fâhûrî, Salâhuddîn Havvâm, Mevsû'at-ü vehadâti'l-kıyâs, sh:430)* buğdayı (yâhut kıymetini) bir fakire verir.

Sonra onu kendisine hibe etmesini ondan ister, sonra tekrar onu kendisine verir, böylece bütün borçları ödedikten sonra o malı kendisiyle devir yaptığı kişilere hibe edip bırakır.

Vefât eden kişi erkekse on iki yaşından sonrası, kadın ise dokuz yaşından sonrası hesap edilir. Zîrâ erkeğin bülûğ yaşının en azı on iki, kadının ise dokuzdur. **"el-Vikāye"** isimli eserde **"Kitâbü'l-hıcr"**in sonlarında böylece zikredilmiştir.

Âyet: 103

Şu da bilinmelidir ki; namaz için verilecek fidyede mûteber olan, yiyeceğin miktârıdır, fakirlerin sayısı değildir.

Dolayısıyla bir günde bir fakire yarım ölçek buğdaydan daha fazla verse de câizdir. Lâkin oruç ve zıhar keffâretlerinde mûteber olan, fakirlerin sayısıdır. **"Şerhu'n-Nikāye"**de böylece zikredilmiştir.

Nisap miktârı malı yâhut daha fazlasını borçlu olmayan fakire vermesi câizse de mekruh görülmüştür. Dolayısıyla bu meblağı zarûret içerisinde olan bir fakire verse daha kâmil olur. Ama fakir kişi borçluysa yâhut borçlu olmasa da fazla çoluk-çocuk sâhibi ise onun ihtiyâcı bitmeyeceği için mekruh olmaz.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"*nde, bu âyet-i kerîmenin îzâhında cenâzenin yıkanması, kefenlenmesi, cenâze namazında rükû ve secde bulunmamasının hikmeti gibi konularda sayfalar dolusu tafsîlât verilmiştir. İlim meraklısı olanların oraya müracaatında birçok faydalar mülâhaza edilmektedir.*

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Zenginlerin mallarında fakirlerin hakkı olduğu:

﴿وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ﴾

"Onların mallarında da, isteyen ve (iffetinden dolayı isteyemediği için zengin sanılarak) **mahrum** (bırakılmış) **olan için bolca nasip vardı** (ki, insanlara merhametlerinden dolayı Allâh rızâsı için bunu kendilerine zekât hâricinde gerekli kılmıştılar)**!"** *(Zâriyât Sûresi:19)*,

﴿وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ ۞ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ﴾

"O kişiler ki; mallarında bilinen bir hak (ve belirli bir nasip) **vardır. İsteyen ve** (iffeti nedeniyle zengin sanılıp yardımdan) **mahrum olan için."** *(Me'ârîc Sûresi:24-25)*,

Allâh-u Te'âlâ, Habîbine ümmeti için salât etmesini emrettiği gibi yüce Zât'ı da Rasûlüne ve müminlere salât etmektedir:

﴿هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا﴾

Âyet: 103

"Ancak O'dur O Zât ki; Kendisi (rahmet yağdırarak) **ve melekleri** (günahlarınızın affı için istiğfarda bulunarak) **size salât etmektedir!**

Nihâyet O sizi (Allâh'ı bilmemek ve O'na karşı gelmek gibi) **karanlıklardan** (mârifet ve tâat) **nûr**(un)**a çıkarsın diye!**

Zâten O, müminlere dâimâ (çok acıdığı için iki cihan saâdetlerini temine özen gösteren bir) **Rahîm olmuştur."** *(Ahzâb Sûresi:43),*

﴿إِنَّ اللهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾

"Şüphesiz ki Allâh ve melekleri, o Nebî'ye sürekli salât (ederek, şânının yüceliğini ve şerefinin büyüklüğünü açıklamaya önem atf)**etmektedirler.**

(Böylece Allâh-u Te'âlâ ona rahmetler, feyizler ve bereketler yağdırmakta, melekler de ona yüce makamlar dileğiyle duâ ederek şeref kazanmakta ve onun zikriyle bereketlenmektedirler.)

Ey îmân etmiş olan kimseler! Siz (onun şefâatine muhtaç olduğunuzdan, salât-ü selâm okumaya daha lâyıksınız, o halde: "Ey Allâh! Efendimiz Muhammed'e salât eyle!" diye kendisine rahmet duâsı yaparak) **ona salât edin ve** ("Ey Nebî! Selâm olsun sana!" diyerek) **tam bir selamlamakla selâm verin!/** ***Tam bir boyun eğişle*** *(onun emirlerine)* ***teslim olun!/"*** *(Ahzâb Sûresi:56)*

Âyet: 104

﴿ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ وَأَنَّ اللهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (104)

(أَلَمْ يَعْلَمُوا) **Onlar bilmediler mi,** neyi? (أَنَّ اللهَ) **muhakkak Allâh,** (هُوَ) **ancak O,** (يَقْبَلُ) **kabûl eder,** neyi? (اَلتَّوْبَةَ) **tevbeyi,** kimlerden? (عَنْ عِبَادِهِ) **kullarından,** daha, (وَيَأْخُذُ) **alır,** neyi? (اَلصَّدَقَاتِ) **sadakaları,** daha, (وَأَنَّ اللهَ) **şüphesiz Allâh,** (هُوَ) **ancak O,** kimdir? (اَلتَّوَّابُ) **Tevvâb'dır,** daha kimdir? (اَلرَّحِيمُ) **Rahîm'dir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O (tevbe ve sadakaya dâvet oluna)**nlar bilmediler mi ki, gerçekten Allâh, kullarından tevbeyi kabul eden de, sadaka** (ve zekât)**ları al**(ıp kabul buyur)**an da ancak O'dur ve şüphesiz ki Allâh,** (tevbeleri çokça kabul eden) **Tevvâb da;** (kullarına ziyâde rahmet sâhibi olduğundan, günahları bağışlayan) **Rahîm de ancak O'dur!"**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde **Tebûk** muhârebesinden geri kalan bâzı zatların günahlarından tevbe edip tasaddukta bulunduklarını beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede onların tevbesini ve sadakalarını kabul buyurduğunu açıklamıştır.

İbni Zeyd *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre; **Tebûk** muhârebesinden geri kalanlarla diğer Müslümanların konuşmaları yasaklanınca insanlar: "Dün bizimle berâber olan bu arkadaşlarımız bugün konuşulamayacak ve görüşülemeyecek hâle geldi. Bu, neden böyle oldu?" diyecek duruma gelince **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi inzâl buyurarak onların tevbesini kabul etti(ğini bildirdi). *(İbnü Ebî Hâtim:6/1876)*

"Beyzâvî, Hâzin, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmenin başında geçen istifhâm (soru), takrîr (ilerisinin açıklandığı şekilde olduğunu herkese kabul ettirmek) içindir.

"Bilmediler mi" kavl-i şerîfindeki zamir, tevbe eden kimselere râcîdir. Gerçi henüz tevbekâr olmamış müminlere âit olması da kabul edilebilir ki

o takdirde âyet-i kerîme âsîleri tevbeye ve sadakaya teşvik mânâsı ihtivâ eder. **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde ihlâslı kullarının tevbelerini bizzat Kendisinin kabul ettiğini ve onların günahlarına cezâ vermekten vazgeçtiğini bildirmiştir.

Haddâdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; tevbenin kabûlü, ona mukābil sevap verilmesinin vâcip kılınmasıdır. Yine böylece **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde zekâtları ve sadakaları bizzat Kendisinin aldığını bildirmiştir.

Aslında zekâtları bilfiil alanlar tahsildarlardır, lâkin tahsildarlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in emriyle aldıkları için, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de **Allâh-u Te'âlâ**'nın emriyle aldığı için gerçek mânâda zekâtları alan ancak **Allâh-u Te'âlâ** olmuştur. Nitekim:

﴿إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللهَ﴾

"Şüphesiz seninle el tutuşup sözleşen o kimseler, ancak Allâh ile bîatleşmektedirler" *(Feth Sûresi:10)* âyet-i kerîmesinde de bu mânâ melhuzdur.

Dolayısıyla burada bir hakîkî mânâ düşünülmez. Ancak bunun mânâsı **Beyzâvî** *(Rahimehullâh)*ın da beyân ettiği vechile: "Bedelini ödemek üzere bir şeyi alan kişinin o şeyi kabul etmesi gibi **Allâh-u Te'âlâ** da kullarının zekâtlarını kabul eder" şeklinde anlaşılabilir ki bu İlâhi tâbirde sadaka vermenin yüceliğine ve şerefine dâir çok büyük bir delâlet bulunmaktadır.

"Fethu'l-Karîb" isimli eserde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen (اَلصَّدَقَاتِ) tâbiri genel olarak farz, vâcip ve nâfile bütün bağışlar hakkında kullanılmaktaysa da avamın dilinde; hayvanlardan verilen bağışlara sadaka, bitkilere öşür, nakitlere de zekât demek yaygın olmuştur.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmesinde sadakaları bizzat Kendisinin aldığını beyân etmiştir, fakat hadîs-i şerîflerde her sadakanın bu şekilde makbul olmayacağı, bizzat **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudret eline geçecek olan sadakanın ancak helâl kazançtan verilen bağışlar olduğu bildirilmiştir.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: **Ebu'l-Kāsım** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا الْقَاسِمِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا مِنْ عَبْدٍ يَتَصَدَّقُ بِصَدَقَةٍ مِنْ كَسْبٍ طَيِّبٍ وَلَا يَقْبَلُ اللهُ إِلَّا طَيِّبًا وَلَا يَصْعَدُ إِلَى السَّمَاءِ إِلَّا طَيِّبٌ إِلَّا كَأَنَّمَا يَضَعُهَا فِي يَدِ الرَّحْمٰنِ فَيُرَبِّيهَا لَهُ كَمَا يُرَبِّي

Âyet: 104

أَحَدُكُمْ فَلُوَّهُ حَتَّى إِنَّ اللُّقْمَةَ لَتَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَإِنَّهَا لَمِثْلُ الْجَبَلِ الْعَظِيمِ.» ثُمَّ قَرَأَ:
﴿أَنَّ اللهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ﴾

"Canım (kudret) **elinde olan Zât'a yemin ederim ki; herhangi bir kul** (haramdan ve şüpheden uzak olan) **tertemiz bir kazançtan bir sadaka bağışlarsa -zâten Allâh ancak tertemiz olanı kabul eder, göğe de ancak tertemiz olan yükselebilir-, işte o kişi sanki o sadakayı kesinkes Rahman Te'âlâ'nın** (kudret) **eline koymuş gibi olur.**

Allâh-u Te'âlâ da o kişi için o sadakayı sizin biriniz tayını bakıp büyüttüğü gibi özenle büyütür. Hattâ (verdiği) **bir lokma kıyâmet günü** (mîzâna) **öyle bir gelir ki, gerçekten o elbette** (Uhud dağı kadar) **büyük bir dağ gibi olur"** buyururken işittim. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Şüphesiz Allâh kullarından tevbeleri kabul eder ve sadakaları alır"** âyet-i kerîmesini okudu. *(İbnü Huzeyme, es-Sahîh, no:457, 1/100; Tirmizî, no:662; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:10088; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/366-367)*

Kurtubî, Fahrurrâzî ve **Hâzin** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; ulemâ bu gibi hadislerin tevilinde şöyle demişlerdir: İnsanlar kabul ettikleri şeyi avuçlarıyla aldıkları için burada da onların anlayacağı dilden konuşulmuştur. **Allâh-u Te'âlâ** uzuvdan münezzeh olduğuna göre bu ifâde O'nun, kulunun sadakasını kabul edip mükâfât vermesinden kinâye kabul edilmiştir. Dolayısıyla **Allâh-u Te'âlâ** hakkında kullanılan ve lügat mânâsı îtibârıyla sağ el, avuç içi ve tutam gibi mânâlar ifâde eden "Yemîn", "Keff" ve "Kabza" misâli lafızların keyfiyeti aslâ târif edilemez.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** yüce Zât'ı hakkında:

﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾

"(Ne Zât'ı, ne sıfatları, ne de sanatları husûsunda) **hiçbir şey O** (Allâh-u Sübhânehû)**nun benzeri olamaz"** *(Şûrâ Sûresi:11)* buyurmuştur.

İmâm-ı Mâlik, Sevrî ve **İbni Mübârek** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi zatlar ise bu gibi hadîs-i şerîfler hakkında: "Bu hadîs-i şerîflere şekil vermeksizin mânâ verin" demişlerdir. **Tirmizî** *(Rahimehullâh)* bu hadîs-i şerîfin akabinde: "Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat'ten olan ulemânın kavli böylecedir" demiştir.

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (وَأَنَّ اللهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ) **"Şüphesiz ki Allâh, Tevvâb da; Rahîm de ancak O'dur"** kavl-i şerîfi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın tevbeleri çokça kabul eden, tevbe edenlere cezâ vermekten vazgeçen ve

tevbe üzere ölen kullarına ziyâde acıyan bir Rab olduğunu açıklamaktadır. **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmeti, yaratıkların birbirine acıması kabîlinden değildir, lâkin yaratıklarına iyilik dilemesi ve onlardan zararları savuşturması mânâsındadır.

Ebû Zür'a *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın yazdığı ilk şey:

«أَنَا التَّوَّابُ أَتُوبُ عَلَي مَنْ تَابَ.»

"Ben (tevbeleri çokça kabul eden) **Tevvâb'ım, tevbe edenin tevbesini kabul ederim"** kavl-i şerîfi olmuştur. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1877)*

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Havşeb ibni Seyf el-Humusî** *(Radıyallâhu Anh)* **Abdullâh ibni Şâir es-Seksekî ed-Dımeşkî** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle anlattığını nakletmiştir: **Muâviye** *(Radıyallâhu Anh)* zamânında insanlar **Abdurrahmân ibni Hâlid ibni Velîd** *(Radıyallâhu Anhümâ)* komutasında bir gazâya çıkmıştı, Müslümanlardan bir adam yüz **Rum** dînarını ganîmet malından aşırdı.

Ordu dönünce bu kişi pişman olarak komutana geldi fakat komutan bu parayı kabul etmekten imtinâ ederek: "İnsanlar dağıldı, ben bunu senden aslâ kabul edemem, nihâyet kıyâmet günü **Allâh** bunu mahşere getirir" dedi. Fakat bu adam tatmin olmayarak ulaşabildiği sahâbenin tamâmına bu hususta fetvâ sorup durdu, lâkin hepsinden aynı cevâbı aldı. **Şâm**'a gelince **Muâviye** *(Radıyallâhu Anh)*a gidip durumu anlattı fakat o da geri getirdiği ganîmet malını ondan kabul etmedi.

Bu kişi ağlayarak ve istircâ ederek onun yanından çıktı, derken bana uğradı. Ben ona niçin ağladığını sorunca başına geleni anlattı. Ben de ona: "Sana bir şey dersem sözümü dinler misin?" dedim. O da: "Tabî dinlerim" deyince ona: "**Muâviye**'ye git ve ona: 'Sen sâdece benden beşte bir hakkını kabul et' de ve ona yirmi dînârı teslim et, sonra geri kalan seksen dînârı da tüm ordu adına tasadduk et (sadaka olarak dağıt), çünkü **Allâh** kullarının tevbesini kabul eder, isimlerini de, mekânlarını da en iyi O bilir" dedim. Adam da bunu yaptı.

Sonra **Muâviye** *(Radıyallâhu Anh)*: "Bu fetvâyı o adama ben verecek olsaydım bu bana sâhip olduğum herşeyden daha sevimli olurdu. Bu (fetvâyı veren) adam güzel iş yaptı" dedi.

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de zikredildiği üzere; "Tevvâb" vasf-ı şerîfi, lütf-u keremiyle kullarını tevbeye muvaffak kılan Zât demektir.

Âyet: 104

O'nun tevfîkı olmasa hiçbir günahkâr tevbe edemez. Nitekim O'nun tevfîkı olmadığı için **İblîs**'e tevbe nasip olmamıştır.

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

جُزْ عِنَايَتْ كِه گُشَايَدْ چَشْمْ رَا جُزْ مَحَبَّتْ كِه نِشَانَدْ خَشْمْ رَا

جَهْدِ بِى تَوْفِيقْ خُودْ كَسْ رَا مَبَادْ دَرْ جِهَانْ وَ اللهُ اَعْلَمْ بِالرَّشَادْ

"(Cenâb-ı Hakk'ın) **inâyet**(in)**den başka kim açabilir gözü?**
(Hakk'ın) **muhabbet**(in)**den başka kim dindirebilir öfkeyi?**

Tevfîk olmaksızın kimse (boşuna) **çalışıp didinmesin,**
(Şu) **dünyâda! Allâh doğruyu daha iyi bilendir!"** *(Mesnevî:3/838-839)*

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işâreti vechile; meşâyıhın, dervişlerin mallarından bir kısmını hayır yolu için alması onların zenginleşmesine, maddeten ve mânen durumlarının iyileşmesine sebeptir.

Bu yüzden bâzı velîler: "**Allâh** bir dervişi zengin etmek istediği zaman onun başına malını alacak bir velî musallat eder yâhut şeyhi ona malını hayra harcamasını emreder" demişlerdir. Meşâyıhımızın şeyhi **Seyyidî Ali el-Cemel** *(Kuddise Sirruhû)* bir kitabında bu sözü zikretmiştir.

Vizân bölgesi şeriflerinin menâkıbını zikreden bir kitapta mütâlaa ettiğim üzere; **Şeyh Tihâmî** *(Kuddise Sirruhû)* en özel talebelerinden olan **Şeyh Tayyib** *(Kuddise Sirruhû)*ya tekkede meşgul olan müridler için elbise yapmak üzere bütün malını kendisine göndermesini emretti. O da evinin eşyâsına varıncaya kadar mâlik olduğu her şeyi şeyhine gönderdi.

İşte bu, malının çok artmasına sebep oldu. Nitekim şeyhiyle yaptığı bu mânevî ticâret sayesinde **Şeyh Tayyib** *(Kuddise Sirruhû)*nun malı o kadar arttı ki artık onun mülkünün bulunmadığı hiçbir şehir ve kabîle kalmadı.

Hattâ mülkleri **Cezâyir** beldelerine ve havâlisine kadar ulaştı.

﴿ وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللّٰهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَسَتُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (105)

(وَقُلْ) (Ey Habîbim!) **Söyle,** ne söyle? (اِعْمَلُوا) **amel edin,** (فَسَيَرَى) **muhakkak bilecektir,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** neyi? (عَمَلَكُمْ) **amelinizi,** daha kim bilecek, (وَرَسُولُهُ) **Rasûlü,** daha, (وَالْمُؤْمِنُونَ) **müminler de,** (وَسَتُرَدُّونَ) **yakında döndürüleceksiniz,** kime? (إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ) **tüm ğaybları bilene,** daha, (وَالشَّهَادَةِ) **tüm görünenleri de** (bilene), (فَيُنَبِّئُ) **sonra O da haber verecektir,** kime? (كُمْ) **size,** neyi? (بِمَا) **o şeyi ki,** (كُنْتُمْ) **oldunuz,** nedir oldunuz? (تَعْمَلُونَ) **yapar oldunuz.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim!) **De ki: "**(Dilediğiniz şekilde) **amel edin! Muhakkak ki Allâh** (hayır ve şer tüm) **amelinizi** (ezelde) **bil**(diği üzere, açığa çıktıktan sonra da bilerek cezânızı ver)**ecektir, Rasûlü ve müminler de** (O'nun bildirmesiyle, sizin yaptıklarınızdan ve yapacaklarınızdan haberdâr olacaklardır)**!**

Yakında (ölümünüzün ardından) **siz** (hislerle idrâk edilemeyen) **tüm gizlileri ve görünenleri** (hakkıyla) **bilen** (Allâh-u Te'âlâ'nın huzûr-u mânevîsin)**e döndürüleceksiniz. Artık O da size** (dünyâdayken) **yapmakta bulunmuş olduğunuz şeyleri**(n karşılığını vererek, onların gerçek yüzünü) **tam mânâsıyla haber verecektir."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede Kendisinin tevbeleri kabul edeceğini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede bunun illetini ve hikmetini açıklamış ve önceki âyet-i kerîmeden anlaşılan teşvik ve tehdidi tekid buyurmuştur.

"Fahrurrâzî, Hâzin, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde kullarına dilediklerini yapmalarını emrederken zâhiren ruhsat ve serbestlik vermekteyse de hakîkatte terğîb ve terhîbte bulunmuştur, yâni iyi amellere teşvik edip kötü amellerden sakındırmıştır.

Âyet: 105

Zîrâ bu emrin peşine gelen: "Hayır veyâ şerden sizin bütün yaptıklarınızı hiç şüphesiz **Allâh** da, **Rasûlü** de, müminler de görecektir" kavl-i şerîfi bu teşvik ve korkutma mânâsını tekid eder mâhiyettedir.

Bu âyet-i kerîmenin delâleti vechile; **Allâh-u Te'âlâ** kullarının amellerini **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e göstermektedir ki bu arz, vefâtından sonra da devâm etmektedir.

Nitekim **Bekr ibni Abdillâh** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ بَكْرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «حَيَاتِي خَيْرٌ لَكُمْ تُحْدِثُونَ وَيُحْدَثُ لَكُمْ، فَإِذَا أَنَا مِتُّ كَانَتْ وَفَاتِي خَيْرًا لَكُمْ، تُعْرَضُ عَلَيَّ أَعْمَالُكُمْ، فَإِذَا رَأَيْتُ خَيْرًا حَمِدْتُ اللهَ، وَإِنْ رَأَيْتُ شَرًّا اِسْتَغْفَرْتُ اللهَ لَكُمْ.»

"Benim hayâtım sizin için hayırlıdır. (Sağlığımda birtakım işler) **yaparsınız, size** (onlarla ilgili hükümler) **bildirilir. Ben vefât ettiğimde ise ölümüm de sizin için hayırlı olur.**

Zîrâ amelleriniz bana (kabrimde) **arz edilir,** (onları) **hayır**(lı) **görürsem Allâh'a hamdederim, şer görürsem sizin için Allâh'tan mağfiret dilerim!"** *(İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:2/194; İbnü Hacer el-Askalânî, el-Metâlibü'l-'âliye, no:3853, 4/22; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, no:14250, 8/594)*

Allâh-u Te'âlâ'nın, kullarının amellerini müminlere göstereceğini ifâde buyurması ise, herkesin gizlice yaptıklarını dahî birtakım emâre (belirti)-lerle teşhir edeceğine ve böylece kullarını birbirlerinin hallerinden haberdâr kılacağına işâret etmektedir.

Nitekim **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ يَعْمَلُ فِي صَخْرَةٍ صَمَّاءَ لَيْسَ لَهَا بَابٌ وَلَا كُوَّةٌ لَخَرَجَ عَمَلُهُ لِلنَّاسِ كَائِنًا مَا كَانَ.»

"Eğer sizden biriniz kapısı penceresi olmayan çok sert bir kayanın içinde bile bir amel işleyecek olsa yaptığı iş ne olursa olsun mutlaka (bir şekilde) **insanlara çıkar."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:11230, 17/329-330; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:1378; İbnü Hibbân, es-Sahîh, no:5678; Hâkim, el-Müstedrek:4/314; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:6940; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/368; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/278; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/521; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/501)*

Burada geçen insanlardan sâdece diriler kastedilmemektedir. Zîrâ berzah âleminde bulunan ölülere yakınlarının yaptıkları amellerin arzedildiği husûsu hadîs-i şerîflerde vârid olmuştur.

Nitekim **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ أَعْمَالَكُمْ تُعْرَضُ عَلَى أَقَارِبِكُمْ وَعَشَائِرِكُمْ مِنَ الْأَمْوَاتِ؛ فَإِنْ كَانَ خَيْرًا اسْتَبْشَرُوا بِهِ، وَإِنْ كَانَ غَيْرَ ذٰلِكَ قَالُوا: اَللّٰهُمَّ لَا تُمِتْهُمْ حَتّٰى تَهْدِيَهُمْ كَمَا هَدَيْتَنَا.»

"Şüphesiz sizin yaptıklarınız, ölüler arasında bulunan yakınlarınıza ve akrabanıza arzedilmektedir. Eğer amelleriniz hayırlıysa onlar buna sevinirler, değilse:

'Ey Allâh! Bizi hidâyete eriştirdiğin gibi onları da hidâyete erdirmeden öldürme' (diğer bir rivâyette 'Ey Allâh! Onlara tâatınla amel etmelerini ilhâm eyle') **derler."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:12683, 12/114; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/278)*

Eğer burada zikredilen "Görme" fiilinden hakîki mânâsı murâd edilmekteyse bunun îzâhı açıktır. Ama iyi ya da kötü herkesin yaptığı şeylerin karşılığının görülmesi ise o zaman dünyâda bunlar gerçek mânâda görülemez. Lâkin iyi amellerin sâhibinden diğer insanların övgülerle bahsetmeleri, kötülük sâhipleri hakkında da kötü konuşmaları dünyâdaki karşılık sayılabilir.

Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere; müminlerin birbirlerinin amellerini görüp şâhitlik yapması **Allâh-u Te'âlâ** indinde mûteberdir. Bundan dolayıdır ki ölen kişi hakkında cenâzeye katılanlardan hüsn-ü şehâdet (güzel şâhitlik) istenmektedir.

Nitekim **Seleme ibni Ekva'** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: مُرَّ بِجِنَازَةٍ فَأُثْنِيَ عَلَيْهَا، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَجَبَتْ.» ثُمَّ مُرَّ بِجِنَازَةٍ أُخْرَى فَأُثْنِيَ عَلَيْهَا، فَقَالَ: «وَجَبَتْ.» فَسُئِلَ عَنْ ذٰلِكَ، فَقَالَ: «إِنَّ الْمَلَائِكَةَ شُهَدَاءُ اللهِ فِي السَّمَاءِ وَأَنْتُمْ شُهَدَاءُ اللهِ فِي الْأَرْضِ، فَمَا شَهِدْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ شَيْءٍ وَجَبَ، وَذٰلِكَ قَوْلُ اللهِ: ﴿وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ﴾

Âyet: 105

"Bir cenâze geçerken onun hakkında övgüde bulunuldu. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Vâcip oldu"** buyurdu. Sonra başka bir cenâze geçti, onun hakkında ise kötü konuşuldu.

Yine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Vâcip oldu"** buyurdu. Sonra kendisine bunun hikmeti sorulunca: **"Şüphesiz melekler Allâh'ın gökteki şâhitleridir, siz de Allâh'ın yerdeki şâhitlerisiniz. Artık siz neye şâhitlik ederseniz o kesinleşir.**

İşte Allâh-u Te'âlâ'nın: "(Habîbim!) **De ki: "**(Dilediğiniz şekilde) **amel edin! Muhakkak ki Allâh** (hayır ve şer tüm) **amelinizi** (ezelde) **bil**(diği üzere, açığa çıktıktan sonra da bilerek cezânızı ver)**ecektir.**

Rasûlü ve müminler de (O'nun bildirmesiyle, sizin yaptıklarınızdan ve yapacaklarınızdan haberdâr olacaklardır)**" kavl-i şerîfi budur"** buyurdu. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1877, 1878; Müslim, Cenâiz:20, no:949, 2/655)*

Bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ**'dan sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vesâir müminlerin, birbirinin amellerini görmelerinin zikri hakkında **Ebû Müslim** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in bu ümmetin şâhidi olduğu:

﴿فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هٰؤُلَاءِ شَهِيدًا﴾

"(Habîbim! Seni inkâr edenlerin hâli) **nasıl olacak o zaman ki; her ümmetten** (kendileri hakkında) **bir şâhit** (olmak üzere peygamberlerini) **getireceğiz, seni de işte şunlar üzerine bir şâhit olarak getireceğiz?"** *(Nisâ Sûresi:41)* âyet-i kerîmesiyle sâbittir.

Müminlerin kıyâmet günü **Allâh**'ın şâhitleri olacağı da:

﴿وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا﴾

"(Ey Muhammed ümmetine mensup olma şerefine nâil olmuş kişi!) **İşte sana! Böylece siz, insanlar üzerine hakkıyla şâhitler olasınız, o Rasûl de sizin üzerinize tam bir şâhit olsun diye sizi hayırlı/*adâletli*/ bir ümmet yaptık"** *(Bakara Sûresi:143)* âyet-i kerîmesiyle sâbittir.

Şâhitlik ise görmeden gerçekleşemeyeceğine göre **Allâh-u Te'âlâ Râsûlü** *(Aleyhisselâm)*ın ve müminlerin, birbirlerinin amellerini göreceklerini ve kıyâmet günü **Allâh-u Te'âlâ**'nın tâyini ile gördükleri şeylere şâhitlik yapacaklarını bu âyet-i kerîmesinde açıklamıştır.

Dolayısıyla bu âyet-i kerîme iyi amel işleyenler hakkında bir vaad (müjde) olduğu gibi **Allâh** ve **Rasûlü**'nün emirlerine muhâlefet edenler hakkında da bir va'îd (tehdit)dir ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın dünyâda göstermese de kıyâmet günü herkesin amelini açığa çıkaracağı ve birbirine göstereceği şüphesizdir. Nitekim:

﴿يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفَى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ﴾

"İşte o gün (muhâsebe için Allâh-u Te'âlâ'nın huzûruna) **arz olunacaksınız ki, sizden hiçbir sır gizli kalmayacaktır"** *(Hâkka Sûresi:18)*,

﴿يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ﴾

"O tüm gizlilerin araştırıl(ıp iyiyle kötünün birbirinden ayrıl)**acağı günde** (Rabbi onu diriltecektir)" *(Târık Sûresi:9)*,

﴿وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ﴾

"Göğüslerde bulunan (şerler ve hayır)**lar da seçilip** (birbirinden ayırt edilerek) **âşikâr edilir"** *(Âdiyât Sûresi:10)* âyet-i kerîmeleri bu hakîkati nâtıktır.

"Hâzin Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede itaatkârlara büyük bir teşvik, günahkârlara da büyük bir tehdit bulunmaktadır. Sanki böylece kullara: "Gelecekte de amel etmeye çok gayret edin, şüphesiz **Allâh** amellerinizi görecek ve karşılığını verecektir. **Rasûlü** ve müminler de amellerinizi görecektir" denilmektedir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in görmesi **Allâh-u Te'âlâ**'nın onu haberdâr etmesiyle gerçekleşecek, müminlerin görüşü ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın onların kalplerine attığı ilhamlarla olacaktır ki bu ilham sâyesinde onlar sâlih kulları tanıyıp sevecek, günahkârları da fark edip onlara buğzedeceklerdir.

"İbnü Ebî Hâtim, **İbnü Kesîr** ve **Süyûtî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin delâleti vechile; kimsenin amelinin zâhirine (görünen kısmına) aldanmayıp herkesin amelini **Allâh**'ın ve **Rasûlü**'nün ilmine havâle etmek gerekmektedir.

Nitekim **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle demiştir: "Müslüman bir kişinin amelinin güzelliği senin hoşuna giderse sen ona bu âyeti okuyarak: **'Amel edin bakalım, yakında amelinizi Allâh görecek, Rasûlü ve müminler de görecekler'** de.

Âyet: 105

Osmân *(Radıyallâhu Anh)*ı tenkit eden (daha sonra da Hazreti Ali'ye karşı çıkan Hâricîlerin oluşturduğu) o Kurrâ belirinceye kadar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbının amellerini hakir görmemiştim.

Ne zaman ki onlar çıktılar ve bizim söyleyemeyeceğimiz kadar güzel sözler söylediler, bizim okuyamayacağımız kadar Kur'ân tilâvet ettiler, kılamayacağımız kadar güzel namaz kıldılar, o zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbının amellerini dahî onların ibâdetlerinin yanında hakir görmeye başladım. Fakat sonra yaptıklarını (önce Osmân *(Radıyallâhu Anh)*a karşı çıkıp, daha sonra Hazreti Ali'yi öldürdüklerini) düşününce 'Vallâhi bunlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbının amelini geçmek şöyle dursun, onların yakınından bile geçemezler' dedim.

Demek ki bir kimsenin sözünün (ve amelinin) güzelliğine şaşıp kalmamak lâzım, kimsenin dış görünüşüne aldanıp da onun hakkında acele karar vermemek lâzım!

En iyisi: "(Dilediğiniz şekilde) **amel edin! Muhakkak ki Allâh amelinizi bilecektir, Rasûlü ve müminler de! Yakında siz tüm gizlileri ve görünenleri bilene döndürüleceksiniz, artık O da size yapmakta bulunmuş olduğunuz şeyleri tam mânâsıyla haber verecektir"** demek lâzım. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1877; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/521; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/278)*

Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*nın bu sözüne benzeyen bir hadîs-i şerîfi de **Enes** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle rivâyet etmiştir:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا عَلَيْكُمْ أَنْ لَا تُعْجَبُوا بِأَحَدٍ حَتَّى تَنْظُرُوا بِمَ يُخْتَمُ لَهُ فَإِنَّ الْعَامِلَ يَعْمَلُ زَمَانًا مِنْ عُمُرِهِ أَوْ بُرْهَةً مِنْ دَهْرِهِ بِعَمَلٍ صَالِحٍ لَوْ مَاتَ عَلَيْهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ ثُمَّ يَتَحَوَّلُ فَيَعْمَلُ عَمَلًا سَيِّئًا وَإِنَّ الْعَبْدَ لَيَعْمَلُ الْبُرْهَةَ مِنْ دَهْرٍ بِعَمَلٍ سَيِّئٍ لَوْ مَاتَ عَلَيْهِ دَخَلَ النَّارَ ثُمَّ يَتَحَوَّلُ فَيَعْمَلُ عَمَلًا صَالِحًا وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِعَبْدٍ خَيْرًا اسْتَعْمَلَهُ قَبْلَ مَوْتِهِ.» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! وَكَيْفَ يَسْتَعْمِلُهُ؟ قَالَ: «يُوَفِّقُهُ لِعَمَلٍ صَالِحٍ ثُمَّ يَقْبِضُهُ عَلَيْهِ.»

"Bir kişinin sonunun nasıl olacağını görünceye kadar kimsenin iyi ameline aldanmanız gerekmez. Zîrâ şüphesiz ki bir kişi ömründen bir zaman yâhut uzun zamandan bir vakit öyle sâlih bir amel işler ki o hal üzere ölecek olsa cennete girecektir.

Lâkin sonra dönüp kötü amel işler (de cehenneme girer). **Gerçekten bir kul da uzun zamandan bir süre öyle kötü amel işler ki onun üzerinde ölecek olsa cehenneme girecek olur. Fakat sonra dönüp sâlih bir amel işler** (de cennete girer). **Allâh bir kul hakkında hayır dilerse onu ölümünden önce** (hayır yolunda) **kullanır."**

Bu hadîs-i şerîfi duyan sahâbe: "Yâ **Rasûlellâh**! **Allâh-u Te'âlâ** onu nasıl istimal eder?" diye sorduklarında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: "(Evvelce ne kadar günahlar işlemiş olsa da sonunda) **onu sâlih bir amele muvaffak eder sonra da onun canını o amel üzere alır"** buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:12214, 19/246; Abd ibni Humeyd, no:1393; Âcurrî, eş-Şerî'a, sh:185; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:3840; ez-Ziyâ, el-Muhtâra, no:1980, 1981; İbnü Ebî Âsım, es-Sünne, no:393-396; Ebu'ş-Şeyh, Tabakâtü'l-muhaddisîn bi-Isbahân, no:320; Ebû Nu'aym, Ahbâr-u Isbahân:2/192; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/279)*

Âyet-i kerîmede geçen: (وَسَتُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ) **"Yakında siz tüm gizlileri ve görünenleri bilene döndürüleceksiniz"** kavl-i şerîfi, bütün kulların, ölümlerinin ardından, hislerle idrâk edilemeyen şeyleri de, ortada görünen şeyleri de hakkıyla bilen **Allâh-u Te'âlâ**'nın mânevî huzûruna döndürüleceklerini beyân etmektedir.

Burada şehâdetten önce ğaybın zikredilmesi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kulların göremeyeceği şeylere dâir ilminin genişliğine ve görülmeyen âlemlerin daha önemli olduğuna dikkat çekmek içindir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın beyânı vechile; ğayb, kulların gizledikleri haberler, şehâdet ise açıkça yaptıkları işlerdir ki buna göre bu cümle-i celîle:

﴿يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ﴾

"O onların gizli yaptıklarını da açıkça işlediklerini de bilir" *(Nahl Sûresi:23)* kavl-i şerîfi gibidir.

Allâh-u Te'âlâ'nın, var olan olmayan her şey hakkındaki ilmi, bizde olduğu gibi o şeyin sûretinin zihinde hâsıl olması şeklinde gerçekleşmez, bilakis her şeyin varlığı ve haddi zâtında meydana gelmesi **Allâh-u Te'âlâ** hakkında bir ilimdir.

Dolayısıyla **Allâh-u Te'âlâ**'nın gizli-âşikâr her şeyi kuşatan ilmi hiçbir şeye göre farklılık arzetmez, aksine O'nun bilgisi gizli-açık her şeyi en mübâleğalı bir şekilde kavrayıcıdır.

Buna göre **Allâh-u Te'âlâ**'nın gizli olan şeylerle âşikâr olan şeyleri bilmesi arasında bir değişiklik söz konusu değildir.

Âyet: 105

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ) **"Artık O da size** (dünyâday- ken) **yapmakta bulunmuş olduğunuz şeyleri**(n karşılığını vererek, onların gerçek yüzünü) **tam mânâsıyla haber verecektir"** kavl-i şerîfi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, dünyâda yapmış oldukları şeylerin karşılıklarını vererek kullarına o işlerinin ne anlam taşıdığını açıklayacağını ifâde etmektedir ki böylece kulların dünyâda yaptıkları işlerin âkıbetini bilmediklerine, hele de kötü işlerinin ne çirkin sonuçlar doğuracağından gaflet içinde olduklarına işâret edilmiştir.

Artık akıllı kişiye yaraşan, sâlih amellere gayret etmesi ve yârın âhirette **Allâh-u Te'âlâ**'nın huzûrunda, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ve bütün müminlerin yanında rezil olmamak için rüsvay edici kötü işleri irtikâbtan sakınmasıdır.

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de zikredildiği üzere; iyi bir amel işleyen kişinin o amelinin ihlâsı, sadâkatının ve ihlâsının kuvveti ölçüsünde büyük bir nur olarak göklere yükselir ki, **Allâh-u Te'âlâ** onu ulûhiyet nûruyla, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in rûh-u şerîfi nübüvvet nûruyla, müminlerin ruhları da onu îmanlarının nûruyla görürler.

O amelin nûru ve berraklığı, sâhibinin yüce himmeti, hâlis niyeti ve temiz kalbine göre yükseğe çıkar. Kötülük yapanın ameli ise o kişinin gafletinin ve hıyânetinin kuvveti nispetinde bir karanlığa dönüşerek semâvâta yükselir ki hem **Allâh-u Te'âlâ**, hem **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in rûh-u şerîfi, hem de müminlerin ervâhı onu öylece görürler.

(Damura ibni Habîb *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir) hadîs-i şerîfte şöyle vârid olmuştur:

وَفِي الْحَدِيثِ: «تَصْعَدُ الْحَفَظَةُ بِعَمَلِ الْعَبْدِ مِنْ صَلَاةٍ وَزَكَاةٍ وَصَوْمٍ وَحَجٍّ وَعُمْرَةٍ وَخُلُقٍ حَسَنٍ وَصَمْتٍ وَذِكْرٍ لِلّٰهِ تَعَالٰى وَتُشَيِّعُهُ مَلَائِكَةُ السَّمٰوَاتِ السَّبْعِ حَتّٰى يَقْطَعُونَ بِهِ الْحُجُبَ كُلَّهَا اِلَى اللّٰهِ تَعَالٰى، فَيَقِفُونَ بَيْنَ يَدَيِ الرَّبِّ جَلَّ جَلَالُهُ، وَيَشْهَدُونَ بِالْعَمَلِ الصَّالِحِ الْمُخْلَصِ لِلّٰهِ، فَيَقُولُ اللّٰهُ لَهُمْ: «اَنْتُمُ الْحَفَظَةُ عَلٰى عَمَلِ عَبْدِي وَاَنَا الرَّقِيبُ عَلٰى مَا فِي نَفْسِهِ. اِنَّهُ لَمْ يُرِدْنِي بِهٰذَا الْعَمَلِ وَلَا اَخْلَصَهُ لِي وَاَنَا اَعْلَمُ بِمَا اَرَادَ بِعَمَلِهِ. غَرَّ الْاٰدَمِيِّينَ وَغَرَّكُمْ وَلَمْ يَغُرَّنِي وَاَنَا عَلَّامُ الْغُيُوبِ الْمُطَّلِعُ عَلٰى مَا فِي الْقُلُوبِ لَا تَخْفٰى عَلَيَّ خَافِيَةٌ وَلَا تَعْزُبُ عَنِّي عَازِبَةٌ، عِلْمِي بِمَا كَانَ كَعِلْمِي بِمَا لَمْ يَكُنْ وَعِلْمِي بِمَا

مَضٰى كَعِلْمِى بِمَا بَقِىَ وَعِلْمِى بِالْاَوَّلِينَ كَعِلْمِى بِالْاٰخِرِينَ. اَعْلَمُ السِّـرَّ وَاَخْفٰى فَكَيْفَ يَغُرُّنِـى عَبْـدِى بِعَمَلِهِ وَاِنَّمَا يَغُرُّ الْمَخْلُوقِينَ الَّذِيـنَ لَا يَعْلَمُونَ وَاَنَا عَلَّامُ الْغُيُوبِ. عَلَيْهِ لَعْنَتِـى.» وَتَقُـولُ الْمَلَائِكَةُ السَّـبْعَةُ اَوِ الثَّلَاثَةُ الْاٰلَافُ الْمُشَـيِّعُونَ: يَا رَبَّنَـا عَلَيْهِ لَعْنَتُكَ وَلَعْنَتُنَا، فَيَقُولُ اَهْلُ السَّمَاءِ: عَلَيْهِ لَعْنَةُ اللهِ وَلَعْنَةُ اللَّاعِنِينَ.»

"(Kulların amellerini yazan) **Hafaza melekleri** (bir) **kulun namaz, zekât, oruç, hac, umre, güzel ahlâk, sessiz durma ve Allâh-u Te'âlâ'yı zikretme gibi amellerini** (semâya) **yükseltirler. Yedi kat semânın melekleri de ona eşlik ederler.**

Nihâyet bütün perdeleri aşıp Allâh-u Te'âlâ'nın (mânevî) **huzûruna varırlar ve Rabb Celle Celâlühû'nun huzûrunda dururlar. Böylece onlar Allâh için ihlâslı bir şekilde yapıl**(dığı sanıl)**an o sâlih amel hakkında** (güzel) **şâhitlikte bulunurlar.**

Allâh-u Te'âlâ onlara: 'Siz kulumun amelinin yazıcılarısınız, Ben ise onun kalbinde taşıdıklarının gözcüsüyüm. O bu ameliyle Beni murâd etmedi ve amelini Bana hâlis kılmadı, onun amelinden ne kastettiğini Ben biliyorum!

O, insanları da aldattı, sizi de aldattı fakat beni aldatamadı, Ben kalplerde bulunanlara muttalî (vâkıf) **olan ve bütün gizlileri hakkıyla bilen bir Zât'ım!**

Bana hiçbir şey gizli kalmaz, Benden hiçbir şey kaybolmaz, olmuşları bilmem olmamışları bilmem gibi (kesin)**dir, geçmişi bilmem geleceği bilmem gibidir, öncekileri bilmem sonrakileri bilmem gibidir.**

Ben (başkasıyla fısıldaşılan hattâ konuşulmayıp kalpte saklanılan) **sırrı da,** (bir zaman sonra kalbe neler geleceğiyle alâkalı sâhibinin dahî bilmediği, bu nedenle henüz kalpte bulunanlardan) **daha gizli olanı da bilirim.**

Bir kul ameliyle Beni nasıl kandırabilir, o ancak bilmeyen yaratıkları kandırabilir, Ben ise bütün yaratıkları hakkıyla bilenim! Artık Benim lânetim bu kulun üzerine olsun' buyurur.

O zaman o amele eşlik eden yedi bin /üç bin/ melek: 'Ey Rabbimiz! Senin lânetin de, bizim lânetimiz de onun üzerine olsun' derler. Bunun üzerine semâ ehli de: 'Allâh'ın lâneti de, bütün lânetçilerin lâneti de onun üzerine olsun' derler." *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/502)*

Âyet: 105

Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

وَگَرْ نُقْرَه اَنْدُودَه بَاشَدْ نُحَاسْ تَوَانْ خَرَجْ كَرْدَنْ بَرْ نَاشِنَاشْ

مِنَهْ جَانِ مَنْ آبِ زَرْ بَرْ پَشِيزْ كِه صَرَّافِ دَانَا نَگِيرَدْ بَچِيزْ

"Eğer gümüş, bakırla kaplanmış olursa,
(Sen onu ancak) **ehil olmayanlara yutturursun.**

(Ama ey) **canım, mangırı altın suyuna koyma**(ya kalkışma),
Zîrâ ehil sarrâf onu hiçbir şeye almaz." *(Sûdî, Bûstân: 5. Bölüm, 2652-2653)*

Şu bilinsin ki; kudret kalemleri bu âlemin gizli-açık, görünen-görünmeyen tüm hallerini levhalar üzerine yazmış sonra o levhalar bekçilerine teslim edilmiş, her bir şey için saklanacağı yer belirlenmiş, onlar üzerine de koruyucu melekler görevlendirilmiştir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ﴾

"(İnsanların faydalanacağı) **hiçbir şey yoktur ki,** (kulların görüş ve bilgilerinden saklı olan) **hazîneleri Bizim nezdimizde** (hüküm ve tasarrufumuzda, karar ve yönetimimizde) **bulunmasın"** *(Hıcr Sûresi:21)* buyurmuştur.

Dolayısıyla **Sefere** (olup biten her şeyi yazan melekler) **Hazene** (kaderlerin yazıldığı levhaları bekleyen melekler)den istinsah ederler (nüsha alırlar), **Hafaza** (kulun amellerini yazan melekler) ise (görevli oldukları kulun neler yapıp yapmayacağını) **Sefere**'den öğrenip yazarlar.

Bu itibarla bütün amellerin saklandığı mahzenler vardır ki kazâ ve kader de oradan taksim edilir, o amel işlendikten sonra da nihâyet oraya varır. Sâlih amellerin nihâî mahzeni ise **Sidretü'l-müntehâ**'dır.

Bundan anlaşıldığına göre **Hafaza** melekleri kulun kalbî ve bedenî tüm amellerine muttalî iseler de hangi ameli makbul, hangisinin merdûd olduğuna vâkıf değildirler.

Ancak amelleri **Allâh-u Te'âlâ**'ya arz ettikten sonra bunu da anlayabilirler.Zîrâ kul niyetini mahlûkattan gizleme imkânı bulsa da **Allâh-u Te'âlâ**'dan gizlemeye kādir olamaz.

Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

دَرْ بَسْتَه بَه رُوِي خُودْ زِ مَرْدُمْ تَا عَيْبْ نَگُسْتَرَنْدْ مَارَا
دَرْ بَسْتَه چَه سُودْ عَالِمُ الْغَيْبْ دَانَايِ نِهَانُ و آشِكَارَا

"Ahâliye karşı kapımızı kapatmışız,
Tâ ki ayıbımızı öğrenip yaymasınlar.

Kapının kapalı olmasından ne çıkar, Âlimü'l-ğayb (olan Allâh),
Gizliyi de âşikârı da Bilen'dir!" *(Sûdî, Gülistân; 2. Bölüm, 22. Hikâye)*

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işâreti vechile; her kim mânevî bir makama sâhip olduğunu iddiâ ederse o kişiye bu âyet-i kerîme okunarak: "Amel et bakalım, amelini **Allâh** da, **Rasûlü** de, müminler de görecek" denilir.

Eğer işinin temeli ihlâs ve takvâ üzere mebnî ise o kişi sebât edip yükselir, nûru da her yere yayılır. Yok, eğer hâli sağlam bir temele oturtulmamış ise netîcede rezil olup kalır, nûru da söner. Sonunda herkes ğaybı ve âşikârı bilen **Allâh**'a döndürülür, O da herkese amelinin karşılığını verir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh ve Rasûlü'nün, kulların amellerini dâimâ gördükleri ve görecekleri, netîcede Allâh-u Te'âlâ'nın herkese ne yaptığını bildireceği:

﴿يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَّأَنَا اللهُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ وَسَيَرَى اللهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾

"(Ey Habîbim ve ashâbı! Cihat yolculuğundan) **kendilerine döndüğünüz zaman o** (münâfık ola)**nlar size özür beyân edecekler.**

De ki: "(Boş yere) **mâzeret açıklamayın! Size aslâ inanmayacağız! Gerçekten Allâh** (peygamberine gönderdiği vahiyle) **sizin birtakım haberlerinizi bize bildirmiştir.**

Şüphesiz Allâh amelinizi (ve münâfıklıktan tevbe edip etmeyeceğinizi ezelde) **bil**(diği üzere, açığa çıktıktan sonra da bilerek cezânızı ver)**ecektir, Rasûlü de** (O'nun bildirmesiyle amellerinize muttali olacaktır)**!**

Âyet: 105

Sonra (kıyâmet günü) **siz** (hislerle idrâk **edilemeyen**) **tüm gizlileri ve görünenleri** (hakkıyla) **bilen** (Allâh-u Te'âlâ'nın huzûr-u manevîsin)**e döndürüleceksiniz.**

Artık O da size (dünyâdayken) **yapmakta bulunmuş olduğunuz şeyleri**(n cezâsını vererek, onların gerçek yüzünü) **tam mânâsıyla haber verecektir."** *(Tevbe Sûresi:94)*,

﴿أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ قَدْ يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ وَيَوْمَ يُرْجَعُونَ إِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾

"İyi bilin ki; göklerde ve yerde bulunanlar (mülkiyet ve yönetim bakımından) **gerçekten de sâdece Allâh'a âittir.**

O (inanç, amel, nifak, ihlâs gibi) **üzerinde bulunduğunuz şey**(ler)**i de, o** (münâfık ola)**nların Kendisine döndürülecekleri, O'nun da onlara yapmış oldukları şeyleri**(n kazandırdığı azâbı) **haber vereceği** (kıyâmet) **günü**(nde başlarına gelecekleri) **de muhakkak bilmektedir.**

Zâten Allâh her şeyi (hakkıyla bilen bir) **Alîm'dir.** (Dolayısıyla hiçbir hâliniz aslâ O'na gizli değildir!)" *(Nûr Sûresi:64)*

﴿ وَاٰخَرُونَ مُرْجَوْنَ لِأَمْرِ اللّٰهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (106)

(وَاٰخَرُونَ) **Diğerleri,** öyle diğerleri ki, (مُرْجَوْنَ) **geciktirilen,** nereye kadar? (لِأَمْرِ اللّٰهِ) **Allâh'ın emrine kadar,** (إِمَّا يُعَذِّبُ) (Allâh) **ya azâb edecek,** kime? (هُمْ) **onlara,** daha, (وَإِمَّا يَتُوبُ) **ya da tevbelerini kabûl edecek,** kimin? (عَلَيْهِمْ) **Onların,** (وَاللّٰهُ) **Allâh,** (عَلِيمٌ) **Alîm'dir,** (حَكِيمٌ) **Hakîm'dir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Cihattan geri kalanlardan Kâ'b ibni Mâlik ve iki arkadaşı gibi, haklarındaki hüküm) **Allâh'ın** (açıklayacağı karar ve) **emrine kadar geciktirilen diğer bir takımları**(yla alâkalı iradeyi) **ise;** (Allâh-u Te'âlâ'ya ısmarlayıp bekleyin; şöyle ki: Allâh-u Te'âlâ) **ya onlara azap edecek, ya da tevbelerini kabul edecektir** (diye korkuyla ümit arasında bulunun)**!**

Allâh (tüm kullarının, özellikle de bunların bütün hallerini hakkıyla bilen bir) **Alîm'dir;** (kullarına revâ gördüğü tüm kararları yerli yerinde olan bir) **Hakîm'dir."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ cihattan geri kalanları üç kısma ayırıp önceki âyet-i kerîmelerde bunların iki kısmını yâni nifakta ısrar edenlerle günahlarını îtirâf edenleri ve onlara ne muâmelede bulunduğunu beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede üçüncü kısmın hâlini açıklamıştır.

Câbir ibni Abdillâh, **İkrime** ve **Mücâhid** *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakledildiğine göre; bu âyet-i kerîme **Tebûk**'ten geri kalan üç kişi hakkında nâzil olmuştur ki **Evs** ve **Hazrec** kabîlelerinden olan bu kişiler **Hilâl ibni Ümeyye**, **Kâ'b ibni Mâlik** ve **Mürâre ibni Rabî'**dir.

-Gerçi bu zâtın babasının ismi hakkında ihtilaf vardır, diğer bir kavle göre **Rabî'a**, başka bir kavle göre ise **Rib'î**'dir.-

Tebûk seferinden geri kalan kişilerden bir kısmı kendilerini mescidin direklerine bağlayarak birkaç gün içinde affedilmişlerse de bu üç kişinin tevbesinin kabûlü kırk gün kadar geciktirilmiştir.

Âyet: 106

Bunlar da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in emriyle evlerinden ayrılıp çadırlara intikāl etmişler, kadınları da kendilerine yaklaşmamış, Müslümanlar onlardan berî olduklarını ifâde etmeseler de onlarla dostluk muâmelesi içine girmemişlerdir.

Nihâyet onlar hakkında:

﴿وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا حَتَّى إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنْفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَنْ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾

"Yer(yüzü), (olanca) **genişliğine rağmen kendilerine daralıncaya, kalpleri** (gam ve keder dolarak) **kendilerine dar gelinceye ve onlar Allâh**(ın gazabın)**dan yine ancak O'na** (istiğfar ederek affına) **sığınmaktan başka bir çâre bulunmadığını yakînen anlayıncaya kadar** (haklarındaki karar kesinleştirilmeyip) **geri bırakılan o üç kişinin de** (Allâh tevbesini kabul etti)**!**

Sonra tevbe etmeleri için onları tevbeye muvaffak etti. Şüphesiz ki Allâh, Tevvâb da; Rahîm de ancak O'dur" âyet-i kerîmesi nâzil olunca **Ümmü Seleme** *(Radıyallâhu Anhâ)* **Kâ'b** *(Radıyallâhu Anh)*a haber göndererek onu müjdelemiştir. *(Ebû Nu'aym, Ma'rifetü's-sahâbe, no:997, 1/287; İbnü Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:50/195; İbnü Ebî Hâtim:6/1878; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/511-512, 522)*

"Beğavî, Kurtubî, Hâzin, Nesefî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme **Tebûk** muhârebesinden geri kalan üç kişi hakkında nâzil olmuştur ki bu zatlar zengin olmalarına rağmen **Tebûk** muhârebesinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den geri kalmışlardır.

Her biri develerinin gücüne kuvvetine güvenerek: "Nasıl olsa istediğimiz zaman yola çıkar orduya yetişiriz" demiş ve böylece uzun süre geçince de artık İslâm ordusuna yetişmekten ümit keserek geri durmuşlardır.

Lâkin **Ebû Lübâbe** ve arkadaşlarının *(Radıyallâhu Anhüm)* yaptıkları gibi kendilerini mescidin direklerine bağlayacak derecede büyük bir gam ve keder de açıklamamışlardır.

Müfessirlerin beyânı vechile **Allâh-u Sübhânehû ve Te'âlâ Tebûk** seferinden geri kalanları üç kısma ayırmıştır;

Birinci kısım nifakta mâhir olan ve münâfıklıkta ısrar eden münâfıklardır ki bunların durumu iki önceki âyet-i kerîmede açıklanmıştır.

İkinci kısım, günahlarını îtirâf ettikten sonra hemen tevbeye koşan ve tevbeleri birkaç gün içinde kabul edilen **Ebû Lübâbe** ve arkadaşlarıdır ki bunların hâli de bir önceki âyet-i kerîmede beyân edilmiştir.

Üçüncü kısım ise, bu âyet-i kerîme ile durumlarına işâret edilen ve haklarındaki hüküm **Allâh-u Te'âlâ**'nın irâdesine mevkûf bırakılan üç kişidir.

İşte bu âyet-i kerîmenin nüzûlünden sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* insanları onlarla düşüp kalkmaktan ve yiyip içmekten men etmiş, ayrıca onlara hanımlarından uzak durmalarını ve onları âilelerine göndermelerini emretmiştir.

Sahâbe-i kirâm onlardan selâmı kelâmı kesince bu hal onlara çok ağır gelmiş, artık geniş olan dünyâ onlara dar gelmeye başlamıştır. Hattâ **Hilâl ibni Ümeyye**'nin ağlamaktan gözü kör olacak hâle gelmiştir.

Bu durum karşısında bâzı insanlar: "**Allâh** onları mâzur sayacak bir âyet indirmezse helâk oldular" derken, diğer bâzıları: "**Allâh**'ın onları affetmesi umulur" demeye başlamış, böylece onların işi **Allâh**'ın azap ya da rahmet hükmünün açıklanması için tehir edilmiştir.

Bunun üzerine onlar kimsenin kendilerine iltifat etmediğini gördüklerinde niyetlerini hâlis tutup işlerini **Allâh-u Te'âlâ**'ya ısmarlayarak nasûh tevbesi yapınca ve böylece elli gün kadar bir süre geçince **Allâh-u Te'âlâ** kendilerine rahmet buyurmuş, nihâyet yine bu sûre-i celîlede zikredilen 117 ve 118. âyet-i kerîmelerde tevbeleri nâzil olmuş, hattâ:

﴿لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ﴾

"Andolsun ki Allâh, o peygamberin (cihada katılmama hususunda münafıklara izin vererek, efdal olanı terk etmesinden dolayı yapmış olduğu tevbeyi)**, muhacirlerle ensârın** (cihada gitmemeye dâir kalplerinden gayr-i ihtiyarî geçirdikleri meyilden dolayı yapmış oldukları) **tevbelerini gerçekten kabul etmiştir"** âyet-i kerîmesinde onların tevbelerinin kabûlü, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ve muhâcirlerle ensârın tevbelerinin kabûlüyle birlikte zikredilerek kendilerine büyük bir ikramda bulunulmuştur.

Âyet-i celîlede geçen: (إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ) **"**(Allâh-u Te'âlâ) **ya onlara azap edecek, ya da tevbelerini kabul edecektir"** kavl-i şerîfi **Allâh-u Te'âlâ**'nın ya bu kişilerin tevbelerini kabul etmeyerek kendilerine azâb edeceğini ya da onlara tevbe nasîb edeceğini açıklamaktadır.

Âyet: 106

Lâkin daha sonra zikredilecek olan 118. âyet-i kerîmenin delâleti vechile tevbeleri kabul edildiğinden artık azâb edeceğine dâir bir mânâ düşünülemez hâle gelmiştir.

Nitekim **Süddî** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre bu âyet-i kerîmede geçen "Ya onları mâsiyet üzere öldürerek kendilerine azâb edecek ya da ileri bir zamanda da olsa onlara tevbe nasip edecek" ifâde-i celîlesi daha sonra gelen: **"Geri bırakılan o üç kişiye de** (tevbe nasip etti)**"** kavl-i şerîfi ile neshedilmiştir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1878)*

Eğer burada: "**Allâh-u Te'âlâ** 'Ya öyle ya böyle' gibi şüphe ifâde eden mânâlardan münezzehtir. Zîrâ O, herkesin durumunun nereye varacağını önceden bilmektedir" denilecek olursa buna şöyle cevap verilir:

"Bu şüphe ifâdesi kullarla alâkalıdır ki buna göre kullara anlayacakları dilden hitâb edilmekte olup mânâ: 'Onlar hakkındaki düşünceniz korkuyla ümit arasında olsun' demektir."

Bu durumda maksat, bu zatlar hakkındaki hükmün **Allâh-u Te'âlâ**'nın irâde ve meşîetine tefvîzı (O'nun dilemesine ısmarlanışı)dır. Zîrâ günahkâra azâb etmek ve tevbe edeni mağfiret etmek dâhil hiçbir şey **Allâh-u Sübhânehû** üzerine vâcip olmaz.

Eğer burada: "Cihat farz-ı kifâye iken, bu zatlar da **Bedir** ehlinden olan ihlaslı müminler iken niçin onlara bu kadar ağır muâmele yapıldı" denilecek olursa, **İbni Battâl** *(Rahimehullâh)* bunun hikmetini şöyle açıklamıştır: "Ensâr **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e cihat üzere bîat etmişlerdi. Nitekim onların:

نَحْنُ الَّذِينَ بَايَعُوا مُحَمَّدًا عَلَى الْجِهَادِ مَا بَقِينَا أَبَدًا

"Biz o kimseleriz ki Muhammed'e bîat etmişiz,
Ebediyyen kaldıkça cihâd üzere (sebât edeceğiz)**"**

sözü de bunun tescîli idi. Bu yüzden ensârın cihâda çıkması özellikle kendilerine farz-ı ayn durumunda idi. Dolayısyla ensârın ileri gelenlerinden olan bu üç zâtın **Tebûk** seferinden geri kalmaları, kebîre (büyük günah) addolunarak bu kadar ağır bir imtihana tâbi tutuldular. *(es-Süheylî, er-Ravzu'l-ünüf:4/198; Hâşiyetü'ş-Şihâb:4/362; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/503)*

Bu hâdiseden anlaşıldığı üzere; bir Müslümanın, diğer bir Müslümanı terbiye etme gâyesiyle üç günden fazla da olsa onunla küs durması câiz görülmüştür.

Nitekim sahâbe-i kirâm bu üç kişiyle elli gün kadar selâmı-kelâmı kesmişlerdir.

Yine böylece anlaşılan odur ki, işlerin **Allâh-u Te'âlâ**'ya ısmarlanmış olması **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmetine nâiliyet sebebidir. Ama tevbe eden kişinin sâdece dille istiğfar ile yetinmeyip ağlayıp sızlamazı ve hâlini düzeltmeye çalışması da tevbenin kabûlüne vesîledir.

Fethullâh el-Mevsılî *(Kuddise Sirruhû)*nun bir arkadaşı şöyle anlatmıştır: Bir gün **Fethullâh** *(Kuddise Sirruhû)*nun huzûruna girdiğimde onu ağlar vaziyette buldum, gözyaşlarına bir sarılık karışmıştı.

Ben ona: "Ey Efendim! **Allâh** aşkına söyleyin, kan mı ağladınız?" deyince o: "**Allâh-u Azze ve Celle**'nin adına yemin etmeseydin sana bunu haber vermezdim. Evet, kan ağladım" dedi.

Ben bunun sebebini sorunca: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın haklarını yerine getirmekten geri kaldığım için ağladım sonra o gözyaşlarım kabul edilmeyecek diye de kan ağladım" dedi.

Vefât ettiğinde onu rüyamda gördüm ve: "**Allâh-u Te'âlâ** size ne muâmele yaptı?" diye sordum. O da: "Rabbim beni bağışladı, beni mânen kendisine yaklaştırdı ve: 'Ey **Feth**! Sen niye bu kadar ağladın?' diye sordu. Ben 'Yâ **Rabbi**! Senin haklarından geri kaldığım için' dedim.

O zaman O: 'Peki ya niçin kan ağladın?' buyurunca ben: 'Gözyaşlarım Senin kabûlüne elverişli olmayacak diye' dedim. Bunun üzerine Rabbim:

«يَا فَتْحُ! فَمَا اَرَدْتَ بِهٰذَا كُلِّهِ، وَعِزَّتِى وَجَلَالِى لَقَدْ صَعِدَ اِلَىَّ حَافِظَاكَ اَرْبَعِينَ سَنَةً بِصَحِيفَتِكَ وَمَا فِيهَا خَطِيئَةٌ.»

'Ey Feth! Sen bütün bunlarla ne yapmak istedin ki?! İzzim Celâlim hakkı için; senin yazıcı meleklerin kırk sene boyunca senin sahîfelerini Bana getirdiler, oysa içlerinde bir hatâ bile yoktu' buyurdu."

İşte evliyâullâhın büyüklerinin hâli budur, onlar kendileri hakkında afv-u mağfiret tecellî ettiğini bilseler de nefisleri hakkında sû-i zan ederler (kötü düşünürler) ve **Allâh** uğrunda gayretli bir şekilde ibâdete devâm ederler.

Fudayl (ibni İyâz) *(Kuddise Sirruhû)* bir haccında vakfeye durdu, fakat hiçbir şey okumadı. Güneş batınca: "Affedilmiş olsam bile, vay başıma gelecekler" dedi.

Âyet: 106

Gerçekten bu söz haktır, zîrâ **Allâh**'a karşı isyanda bulunmak rezilliktir. Mağfiret olunduktan sonra bile günahın maddî eserinin, sâhibinin üzerinde kalması ayrı bir rüsvaylıktır.

Nitekim cehenneme girdikten sonra çıkarılacak olan âzatlılar kıyâmet günü cennete girseler de **Allâh-u Te'âlâ** onların alınlarına yazmış olduğu izi silinceye kadar rahata kavuşamayacaklardır.

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

هَرْ چَنْدْ كِه هِجْرَانْ ثَمَرِ وَصْلْ بَرْآرَدْ دِهْقَانِ جِهَانْ كَاشْ كِه اِينْ تُخْمْ نَكَشْتِى

"Her ne kadar hicrân (ayrılık)**, vuslat** (kavuşma) **semeresini getirse de, Dünyânın çiftçisi keşke bu tohumu ekmeseydi!"**

(Hâfiz Şerhi Konevî, kenarında Sûdî Efendi:2/521)

Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

بَسَا نَامِ نِيكُوِى پَنْجَاهْ سَالْ كِه يَكْ نَامِ زِشْتَشْ كُنَدْ پَايْمَالْ

"Elli senelik nice iyi namlılığı,
Kişinin bir kötü (davranışının) **nâmı, ayak altına alır."**

(Sûdî, Bûstân: 1. Bölüm, 457)

Bu âyet-i kerîmenin işâreti vechile; hikmet-i ilâhiye, bâzı nefislerin günahlara karşı atılgan olup tevbeyi geciktirmelerini iktizâ etmiştir.

Bu gibi kişiler dâimâ korku ile ümit arasında müteredditt kalıp bu iki kanatla birlikte kabz ve best (bâzen tutukluk bâzen feyizlilik) makamlarına ulaşıncaya kadar mânen terbiye olunurlar.

Ennihâyet bu zâtlar üns ve heybet hicaplarına (Allâh-u Te'âlâ'ya âşinâlık ve O'nun yüceliğinin getireceği korkuya kapılma perdelerine) vâsıl olurlar, bu iki kanatla da seyr ve tecellîden ibâret olan **"Kāb-e kavseyn"**e (birbirine yakınlıkta iki yay gibi olan mânevî yolculuk ve peşi sıra gelen tecellîlere) ya da vahdetten ibâret olan **"Ev ednâ"**ya (iki yay miktârından daha yakın olan Allâh-u Te'âlâ'nın birlik makamına) ulaşırlar.

Allâh-u Te'âlâ kullarını nasıl terbiye edeceğini çok iyi bilen ve kimini yaklaştırıp kabul ederken, kimini de uzaklaştırıp reddederken hikmet üzere iş yapan bir Zât'tır. **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**de böylece zikredilmiştir.

<u>**Âyet-i kerîmenin sonunda geçen**</u>: (وَاللهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ) **"Allâh Alîm'dir; Hakîm'dir"** cümle-i celîlesi;

Allâh-u Te'âlâ'nın, tüm kullarının özellikle de bu üç kişinin bütün hallerini hakkıyla bildiğini ve kullarına revâ gördüğü tüm kararlarının yerli yerinde olduğunu ifâde etmektedir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işâreti vechile; diğer bir takım kullar vardır ki ârîflerden olan meşâyıhın sohbetinden geri bırakılmışlardır ve nihâyet tefrika üzere ölmüşlerdir.

Artık **Allâh-u Te'âlâ** ısrarcı oldukları günahlar yüzünden ya onlara azâb edecektir ya da fazl-u keremiyle onların tevbesini kabul edecektir.

Şüphesiz ki **Allâh-u Te'âlâ** herkesin gizlediğini bilen bir **Alîm**, adâleti gereği hangi dervişlerle arasına hicâb (perde) koyacağı husûsunda verdiği hükmünde **Hakîm**'dir.

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ
الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ مِنْ
قَبْلُ ؕ وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنٰى ؕ وَاللّٰهُ يَشْهَدُ
إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٠٧﴾ لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا ؕ لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى
التَّقْوٰى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ ؕ فِيهِ رِجَالٌ
يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا ؕ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ ﴿١٠٨﴾ أَفَمَنْ
أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلٰى تَقْوٰى مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَمْ
مَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلٰى شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي
نَارِ جَهَنَّمَ ؕ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِينَ ﴿١٠٩﴾ لَا يَزَالُ
بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ ؕ
وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١١٠﴾ إِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ
أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ ؕ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ
اللّٰهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرٰيةِ
وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْاٰنِ ؕ وَمَنْ أَوْفٰى بِعَهْدِهِ مِنَ اللّٰهِ فَاسْتَبْشِرُوا
بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ ؕ وَذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١١﴾

﴿ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَى وَاللهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI:(107)

(وَالَّذِينَ) **O kimseler ki,** (اتَّخَذُوا) **edindiler,** ne edindiler? (مَسْجِدًا) **bir mescit,** ne için? (ضِرَارًا) **büyük bir zarar vermek için,** daha, (وَ كُفْرًا) **kâfirlik yapmak için,** daha, (وَتَفْرِيقًا) **ayrılık çıkarmak için,** nerede? (بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ) **müminler arasında,** daha ne için? (وَإِرْصَادًا) **beklemek için,** kimi? (لِمَنْ) **o kimseyi ki,** (حَارَبَ) **harp açtı,** kime? (اَللَّهَ) **Allâh'a,** daha, (وَرَسُولَهُ) **Rasûlüne,** neden önce? (مِنْ قَبْلُ) **bundan önce,** (وَلَيَحْلِفُنَّ) **andolsun ki elbette yemin edecekler,** ne diye? (إِنْ أَرَدْنَا) **biz arzulamadık,** (إِلا الْحُسْنَى) **ancak en güzel olanı** (istedik), (وَاللَّهُ) **Allâh ise,** (يَشْهَدُ) **şâhitlik etmektedir ki,** (إِنَّهُمْ) **şüphesiz onlar,** kimlerdir? (لَكَاذِبُونَ) **elbette yalancı kimselerdir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O (Münâfık) **kimseler ki** (Müslümanlara) **büyük bir zarar vermek, kâfirlik yapmak,** (içlerinde gizledikleri inkârı güçlendirmek, Kuba mescidinde cemaate devâm eden) **o müminler arasında ayrılık çıkarmak ve daha önce Allâh'a ve Rasûlüne harp açmış olan** (Ebû Âmir isimli) **kimseyi** (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e karşı tercih edip, onun, Şam'dan dönerek, kendisine hazırladıkları yerde yerleşip, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gâlip gelmesini) **beklemek için bir** (binâ yapıp, onu) **mescit edinmişlerdir** (işte şimdi sana onların durumunu anlatacağız)**!**

Andolsun ki; elbette onlar: "Biz (bu mescidi yaparak, namaz kılanlara yer genişliği sağlamak, Allâh'ın zikrine mekân hazırlamak ve orada namaz kılmak gibi) **en güzel olan** (maksatlar)**dan başkasını arzulamadık!" diye mutlaka yemin edeceklerdir. Allâh ise şâhitlik etmektedir ki, şüphesiz onlar elbette** (yeminlerinde) **yalancı kimselerdir!"**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde münâfıkların sınıflarını ve bâzı sıfatlarını zikrettikten sonra bu âyet-i kerîmede de diğer bir sınıf münâfığın Müslümanların cemaatini bölmek için ayrı bir mescit binâ ettiklerini açıklamıştır.

Âyet: 107

İbni Abbâs, Sa'îd ibni Cübeyr, Katâde ve **İbnü İshâk** *(Radıyallâhu Anhüm)* den nakledildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Kubâ** mescidini binâ etmesinden sonra ensâr arasında bulunan ve aralarında **Bahzec ibni Osmân, Vedî'a ibni Hızâm, Müattib ibni Kuşeyr** gibi on iki kişinin bulunduğu bir takım adamlar **Kubâ** mescidini binâ eden samîmi müminleri kıskanarak bir nifak mescidi binâ ettiler.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bahzec**'e:

«وَيْلَكَ يَا بَحْزَجُ! مَا أَرَدْتَ إِلَيَّ مَا أَرَى.»

"Ey Bahzec! Yazık sana, bu gördüğüm şeyi yaparak ne kastettin?" dediğinde o: "Yâ **Rasûlellâh**! İyilikten başka bir şey murâd etmedim" deyince kendisi yalan söylediği halde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onu mâzur görmek istediği için tasdik etti. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi inzâl buyurarak onun yalancılığını ızhâr etti. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1879-1880; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/523)*

"Beğavî, Kurtubî, İbnü Kesîr, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmedeki: **"Daha önce Allâh ve Rasûlüyle harp eden"** ifâde-i celîlesinde geçen kişi **Ebû Âmir er-Râhib**'dir.

Kubâ mescidini binâ eden **Amr ibni Avfoğulları**'na haset eden kardeşleri **Ğanm ibni Avfoğulları**: "**Amr**'ın karısının eşek bağladığı yerde mi namaz kılacağız" diyerek **Kubâ** mescidinin yapıldığı yerin eski hâlini zemmetmek sûretiyle başka bir mescit binâ etmeye kalkıştılar.

Ama bunu kötü niyetle ve müminlerin cemaatini dağıtmak için yaptılar. Asıl hedefleri ise o an için **Şam**'da bulunan **Ebû Âmir** isimli râhibin dönüp orada kendilerine imam olmasıydı.

Bu kişi **Hazrec** kabîlesinin eşrâfından olup câhiliyet döneminde râhip elbisesi olan çul giyerdi. Tevrât ve İncîl ilminde çok mâhir idi.

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Medîne'ye gelince riyâseti elden gidecek diye ona haset ederek kendisini inkâr etti ve amansız bir düşman kesildi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Medîne-i Münevvere**'ye geldiğinde bu kişi ona, getirdiği dînin mâhiyetini sordu.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«جِئْتُ بِالْحَنِيفِيَّةِ دِينِ إِبْرَاهِيمَ.»

"İbrâhîm *(Aleyhisselâm)***ın dîni olan hanîfiyyeti getirdim"** buyurdu. O kendisinin de o dinde olduğunu iddiâ edince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

«لَسْتَ عَلَيْهَا لِأَنَّكَ أَدْخَلْتَ فِيهَا مَا لَيْسَ مِنْهَا.»

"Sen o din üzere değilsin, çünkü sen o dîne ondan olmayan şeyleri soktun" buyurdu. Bu sefer o: "Esas ben o din üzereyim, lâkin sen ona ondan olmayan şeyleri soktun" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«مَا فَعَلْتُ وَلٰكِنِّي جِئْتُ بِهَا بَيْضَاءَ نَقِيَّةً.»

"Ben böyle bir şey yapmadım lakin ben onu bembeyaz ve tertemiz bir şekilde getirdim" buyurdu.

Bunun üzerine **Ebû Âmir Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Mekke**'den çıkartılışına târizde bulunarak: "İçimizden yalancı olanı **Allâh** gurbette tek başına, kovulmuş bir halde öldürsün" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«نَعَمْ! أَمَاتَ اللهُ الْكَاذِبَ مِنَّا كَذٰلِكَ.»

"Evet! Allâh içimizden yalancı olanı böyle öldürsün" buyurdu.

O günden sonra Müslümanlar ona: "**Ebû Âmir el-Kâzib**" (yalancı Ebû Âmir) diye hitap etmeye başladılar, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de onu "**Ebû Âmir el-Fâsık**" diye isimlendirdi.

Artık o günden sonra **Ebû Âmir** devamlı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile muhârebe içinde oldu, zâten bir keresinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Seninle savaşan hangi topluluğu bulursam, mutlaka onunla birlikte olup seninle savaşacağım" demişti.

Bedir günü gelen zafer netîcesinde bu mel'ûn çok kinlenerek artık **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e adâvetini açığa vurdu ve **Mekke** müşriklerine kaçarak onları **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile harbe zorladı. Onun bu teşvîki netîcesinde **Arap** kabîleleri toplanarak **Uhud**'a geldiler. Bu hâin **Uhud**'da iki saf arasında bâzı çukurlar kazdı, hattâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de onlardan birine düştü.

Daha sonra o harpte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mübârek yüzü yaralandı, mübârek sağ alt dişi kırıldı ve mübârek başı yarıldı. **Ebû Âmir** bu muhârebede ensardan olan kavmine giderek onları kendisine uymaları için teşvik ettiyse de onlar:

Âyet: 107

"Ey **Allâh**'ın düşmanı! **Allâh** senin gözünü aydın etmesin" diyerek ona sövüp saydılar. O da: "Vallâhi benim ardımdan kavmime çok şer isâbet etmiş" diyerek **Medîne**'den ayrılmak zorunda kaldı.

Böylece o, **Huneyn** gününe kadar savaşlarını sürdürdü, orada da **Hevâzin** kabîlesi hezîmete uğrayınca artık ümidini keserek **Şam**'a kaçtı.

Fakat münâfıklara: "Gücünüz yettiği kadar kuvvet ve silah hazırlayın! Şimdi ben **Rum** kralı **Kayser**'e gidiyorum, **Rum** ordularını alıp geleceğim, **Muhammed**'i ve ashâbını **Medîne**'den çıkaracağım" diye haber göndermişti. Fakat **Ebû Âmir Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bedduâsı netîcesinde **Şam**'da **Kınnesrîn** denilen yerde tek başına geberdi.

Kendisi bu kadar pis bir adam olmasına rağmen **Hanzale** adında sâlih bir çocuğu vardı ki **Uhud** günü şehit düştüğünde onu melekler yıkadı. *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/105-107; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/675; İbnü Ebî Hâtim:6/1878; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/307; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/370-371)*

Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

هُنَرْ بُنْمَایْ اَگَرْ دَارِی نَه گَوْهَرْ گُلْ اَزْ خَارَسْت و اِبْرَاهِیمْ اَزْ آزَرْ

"Hünerin varsa göster, yoksa aslını sürme ileri,
Gül(ün aslı) **dikendendir, İbrâhîm de** (müşrik olan) **Âzer'den!"**
(Sâdî Şîrâzî, Gülistân: 8. Bölüm)

Ikrime *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)* **Dırâr** mescidini binâ edenlerden birine o mescide ne şekilde yardımcı olduğunu sordu. O: "Bir direğini ben yaptım" deyince **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* ona:

«أَبْشِرْ بِهَا سَارِيَةً فِي عُنُقِكَ مِنْ نَارِ جَهَنَّمَ.»

"O direğe karşılık cehennem ateşinden senin boynuna yüklenecek bir direkle müjdelenebilirsin" dedi. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/371)*

"Beğavî, Hâzin ve **Mazharî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Kubâ** mescidini binâ eden **Amr ibni Avfoğulları** halifeliği döneminde **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*a gelerek **Mücemmi' ibni Câriye**'nin mescitlerinde ezan okuyup kendilerine imamlık yapması için izin istediler.

Ömer *(Radıyallâhu Anh)* ise:

«لَا، وَلَا نَعِمَتْ عَيْنٌ! أَلَيْسَ بِإِمَامِ مَسْجِدِ الضِّرَارِ.»

"Olmaz! Gözünüz aydın olmasın, o kişi Mescid-i Dırârın imamı değil miydi?" *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/373)* diyerek buna izin vermedi.

Bunun üzerine **Mücemmi'**: "Yâ Emîra'l-müminîn! Hakkımda acele karar verme! Vallâhi ben orada namaz kıldırdım ama ben onların niyetlerini bilmiyordum, bilseydim onlarla birlikte orada namaz kılmazdım.

Ben Kur'ân okuyabilen bir gençtim, onlar okuma bilmeyen yaşlı kimseler idiler, ben de onları **Allâh**'a yaklaşmak isteyen kimseler olarak gördüğüm için onlara namaz kıldırdım" dedi. Bunu duyan **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* onu tasdik ederek mâzur saydı ve **Kubâ** mescidinde namaz kıldırmasını emretti.

İşte bu rivâyetten dolayı bâzı ulemâ: "Bir zâlime imamlık yapmakta olan kişi mâzeretini açıklamadıkça veyâ tevbe etmedikçe onun arkasında namaz kılınmaz" demişlerdir. Tabî ki bu görüş onun arkasında kılınan namaz sahih olmaz anlamında değildir.

Zîrâ Ehl-i Sünnet'e göre zâlime imamlık yapanın arkasında değil, zâlimin arkasında bile namaz kılınır. Fakat burada kastedilen gaye, insanın kendi namazına önem vererek zulümden ve zâlimden uzak duran takvâ sâhibi imamlar arayıp bulmasına teşviktir.

Âyet-i kerîmede geçen: (ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ) kavl-i şerîfi **Mescid-i Dırâr**'ın yapılma gâyesini açıklamaktadır ki buna göre münâfıklar o mescidi (ضِرَارًا) müminlere yâni **Kubâ** mescidinin cemaatine **zarar vermek için ve** (وَكُفْرًا) içlerinde gizledikleri **kâfirliği güçlendirmek için ve** (وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ) **müminler arasında tefrika çıkarmak**, yâni evvelce birlikte namaz kılan **Kubâ** cemaatini bölüp dâvâlarını ihtilâfa sokmak ve özellikle (وَإِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ) **daha önce Allâh'a ve Rasûlüne harp açmış olan Ebû Âmir**'in **Şam**'dan dönerek, kendisine hazırladıkları yerde yerleşip, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gâlip gelmesini **beklemek için** yapmışlardır.

Kurtubî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile bu cümle-i celîlede geçen "zarar verme" mescide değil halkınadır. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* herhangi husta olursa olsun Müslümanların birbirlerine zarar vermesini yasaklamıştır.

Nitekim **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

Âyet: 107

«لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ، مَنْ ضَارَّ ضَارَّهُ اللهُ، وَمَنْ شَاقَّ شَاقَّ اللهُ عَلَيْهِ.»

"(Kendi kârın olsun olmasın kimseye) **zarar vermek yoktur, görülen bir zarara zararla mukābele etmek de yoktur. Zarar verene Allâh zarar verir, zorluk çıkarana Allâh zorluk çıkarır."** *(Hâkim, el-Müstedrek:2/58; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/371)*

Bu hadîs-i şerîften anlaşıldığına göre evinin içerisini görecek şekilde pencere açarak kendisine zarar veren kişiye cezâ vermek için kişi onun evine karşı pencere açamaz.

Yine böylece işleyen mescidin yanına başka bir mescit yapılamaz. Ancak mahalle büyük olur da bir mescit yeterli olmazsa o zaman yeni bir mescidin inşâsına izin verilir. Zarûret yokken bir yerde iki-üç câminin inşâsına izin yoktur. Hattâ böyle bir mescitte cumâ kılanın cumâsı geçerli olmaz. Nitekim **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Dırâr mescidini yakıp yıkmıştır.

Ulemânın beyânı vechile; ibâdet için yapılan mescit bile başkasına zarar verdiği takdirde yıkılabiliyorsa, başkasına zarar verecek şekilde fırın ya da değirmen yapan veyâ kuyu kazanın yaptığı şey evleviyetle yıkılır.

Bu konu hakkındaki kāide şudur: "Müslüman kardeşine zarar veren kişi mutlaka engellenir, eğer bu zarar kendine âit bir malda ise zarar gören taraf komşusu olsa da olmasa da o fiile bakılır, eğer o işi o hâli üzere bırakmak o işi yapana isâbet edecek zarardan daha büyük bir zararı mûcip ise iki zarardan en büyük ve haramlığı en kuvvetli olanı ortadan kaldırılır.

Meselâ; bir adam kendi evinden bir pencere açıp komşusunun çoluk-çocuğunun bulunduğu dâireyi görebiliyor olsa, kadınların ev içerisinde iç kıyâfetleriyle dolaşmaları kaçınılmaz olduğundan, insanların avretlerine bakmak da kesinlikle yasaklanmış bir haram olduğu için âlimler o kişiye ne kadar faydası ve rahatlığı olsa da o pencerenin kapatılmasına karar verirler. Bu kapatma o ev sâhibine zarar verecek olsa da ulemâ iki zararın biri mutlaka olacaksa en büyük zararı ortadan kaldırmayı kastederler.

Yine böylece ulemâ fırın ve hamam dumanı, harman tozu ve ortalığa saçılan çöplerden kaynaklanan kurtlar gibi zararı zâhir olup süresi uzun olan zararların engellenmesi gerektiğine dâir fetvâ açıklamışlardır. Ama halı-kilim silkelemek gibi ara sıra yapılan ve kısa süreli olan zararlara komşuların sabretmeleri gerekir.

Komşunun komşuya iyi davranması ve eziyet etmemesi sünnet olduğu gibi gücü nispetinde eziyetine sabretmesi de sünnet-i seniyyenin tâlim buyurduğu edeplerdendir.

Âyet-i kerîmede geçen: (وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ) **"Andolsun ki; elbette onlar: "Biz en güzel olan** (maksatlar)**dan başkasını arzulamadık"** kavl-i şerîfi geride zikredilen rivâyetten anlaşıldığı üzere **Bahzec** gibilerin yalan beyanlarına dikkat çekmektedir.

Nitekim bu kişiler o mescidi Müslümanların cemaatini bölmek ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile harbeden **Ebû Âmir**'i oranın başına geçirmek maksadıyla yaptıkları halde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve müminler onlara niyetlerini sorduklarında:

"Biz bu mescidi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mescidinde yâhut **Kubâ** mescidinde namazı kaçıran veyâ yer bulamayan kişilere yer genişliği sağlamak, **Allâh**'ın zikrine mekân hazırlamak, Müslümanların zayıflarına acımak ve orada namaz kılmak gibi iyi gâyelerle binâ ettik" diyorlardı, hattâ buna dâir yemin etmekten bile kaçınmıyorlardı.

Ama **Allâh-u Te'âlâ**: (وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ) **"Allâh şâhitlik etmektedir ki, şüphesiz onlar elbette** (yeminlerinde) **yalancı kimselerdir"** buyurarak onların bu yeminlerinde yalancı olduklarını ortaya koydu.

Hudeybiye'deki ağacın altında biat etmiş sahâbeden olan **Ebû Ruhm Gülsûm ibni'l-Husayn el-Ğifârî** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tebûk**'e giderken **Medîne** ile arasında bir saatlik yol bulunan **Zî-evân** mevkiine vardığında **Mescid-i Dırâr**'ı yapan bâzı münâfıklar kendisine gelerek: "Yâ **Rasûlellâh**! Biz hastalar ve muhtaçlar için bir de yağmurlu kış geceleri için bir mescit binâ ettik, senin bize gelip orada namaz kıldırmanı istiyoruz" dediler.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de onlara:

«إِنِّي عَلَى جَنَاحِ سَفَرٍ، فَلَوْ قَدْ رَجَعْنَا إِنْ شَاءَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ أَتَيْنَاكُمْ فَصَلَّيْنَا لَكُمْ فِيهِ.»

"Ben şu anda bir sefere çıkmak üzereyim, inşâallâhu Azze ve Celle dönersek size geliriz ve orada sizin hatırınız için namaz kılarız" buyurdu. Sonra **Tebûk** dönüşü **Zî-evân**'da konakladığında o mescidin haberi (hakkındaki bu âyet-i kerîme) kendisine gelince **Mâlik ibni Duhşüm, Ma'n ibni Adiyy**, (Âmir ibni Seken ve Vahşî) *(Radıyallâhu Anhüm)*ü çağırarak:

Âyet: 107

«اِنْطَلِقَا إِلَى هٰذَا الْمَسْجِدِ الظَّالِمِ أَهْلُهُ فَاهْدِمَاهُ، وَأَحْرِقَاهُ.»

"Halkı zâlim olan şu mescide gidip hemen onu yıkın, yakın" buyurdu. Onlar da hemen bu emri tatbik etmek üzere yola çıktılar ve **Mâlik ibni Duhşüm**'ün kabîlesi olan **Sâlim ibni Avfoğulları**'na vardılar.

Mâlik arkadaşına: "Biraz beni bekle" deyip âilesinin yanına girdi, sonra içeriden yapraklı hurma dalları alarak çıkıp onları ateşle tutuşturdu, daha sonra süratle gidip içinde cemaati bulunan o mescidi ateşe verdiler, böylece onu yakıp yıktılar. Cemaat hemen dağılarak canlarını zor kurtardılar. İşte bu âyet-i kerîme bunlar hakkında nâzil oldu. *(Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:5/259-260; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/195; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/370-371; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/281; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/525; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/506)*

Daha sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* o mevkiin leşlerin ve çöplerin atılacağı bir yer olarak belirlenmesini emir buyurdu. Daha sonra orayı ev yapması için **Sâbit ibni Erkam** *(Radıyallâhu Anh)*a verdi. Fakat onun orada hiçbir çocuğu doğmadı, orada ne bir güvercin, ne de bir tavuk barınmadı. Bir kere oradaki bir yeri kazdığında içinden duman çıktığını gördü.

Kâşifî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Ebû Âmir, Medîne ehline devamlı Seyyid-i Âlem Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem'in vasfını ve nâtını anlatmaktaydı. Ne zaman ki O Hazret-i Ekrem ve Nebiyy-i Muhterem Medine'ye hicret etti, halk onun cemâl ve kemâline âşık olup, Ebû Âmir'in sohbetini bıraktılar ve bir daha onun yanına dönmediler.

İşte o zaman Ebû Âmir **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e düşman oldu. Oysa **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* geldiğinde artık onun hiçbir hükmü kalmamıştı. Şâir ne güzel söylemiştir:

بَا وُجُودِ لَبِ جَانْ بَخْشِ تُو اَىْ آبِ حَيَاتْ حَيْفَمْ آيَدْ سُخَنْ اَزْ چَشْمَهٔ حَيْوَانْ گُفْتَنْ

"Ey Âb-ı hayat (gibi olan Cenâb-ı Rasûl-i Kibriyâ)**! Senin can bahşeden leb-i şerîfin** (mübârek ağzın) **mevcutken,**

(Senin huzûr-u şerîfinde) **hayat çeşmesinden söz söylemekten**

(ve ilm-i ledünnîden dem vurmaktan) **bana hayıflık gelir** (evyah demek gerekir)."

Yâni, kim senin huzûrunda hikmetlerden ve İlâhî ilimlerden söz edebilir? Hiç nihâyetsiz okyanusun yanında çeşmenin, pınarın lakırdısı mı olur, efendim! *(Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibn-i Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/815)*

Sonra bu **Ebû Âmir, Sâlebe ibn-i Hâtıb** ve emsâli münâfıklara mektup yazarak: "Siz mahallenizde Kubâ Mescidi'nin karşısına benim için bir mescid yapın ki, Medîne'ye geldiğimde orada ilimle faydalı olmak sûretiyle meşgûl olayım" dedi. Onlar da mescidi inşâ ettiler.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz** Tebûk gazvesine çıkmak üzereyken, o mescidi yapanlar gelip **Efendimiz** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den orada namaz kılması için ricâda bulundular. Aslında maksatları bu vesîleyle kendi işlerini sağlamlaştırmaktı.

Nitekim **Mevlânâ**'nın **Mesnevî-i Mânevî**'sinde bu husus şöylece anlatılmıştır:

مَسْجِدُ و اَصْحَابِ مَسْجِدْ رَا نَوَازْ تُو مَهِی مَا شَبْ دَمِی بَا مَا بَسَازْ
تَا شَوَدْ شَبْ اَزْ جَمَالَتْ هَمْ چو رُوزْ اَیْ جَمَالَتْ آفِتَابِ جَانْ فُرُوزْ
اَیْ دَرِیغَا کَانْ سُخَنْ اَزْ دِلْ بُدِی تَا مُرَادِ آنْ نَفَرْ حَاصِلْ شُدِی

(Mescid-i Dırâr'ı inşâ edenler Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelip:)

"Mescid'i de, mescide gelenleri de taltîf et,
Sen aysın, bizse gece, bir nebze olsun bizimle ülfet et.

Tâ ki gece, senin cemâlinle gündüz misâli olsun,
Ey cemâli, rûhu aydınlatan güneş!" (dediler.)

Ey yazıklar (olsun o münâfıklara)**! Zîra o söz kalpten olsaydı,**
Onların murâdları (elbette) **hâsıl olurdu.** *(Mesnevî:2/2837-2839)*

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎME

Allâh-u Te'âlâ'nın münâfıkların yalancılığına şâhitliği:

﴿إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ﴾

"(Habîbim!) **Münâfıklar sana geldiği zaman: "Biz şâhitlik ederiz ki, şüphesiz sen elbette Allâh'ın Rasûlüsün!" derler.** (Seni gönderen) **Allâh biliyor ki, gerçekten sen elbette O'nun Rasûlüsün! Ama Allâh şâhitlik ediyor ki, şüphesiz münâfıklar**(ın söyledikleri söz doğru da olsa, mânâsına kalben inanmadıkları için) **elbette** (onlar) **yalancıdırlar!"** *(Münâfikûn Sûresi:1)*

Âyet: 108

﴿ لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (108)

(Habîbim!) (لَا تَقُمْ) **Kıyâma durma,** nerede? (فِيهِ) **orada,** ne müddet? (أَبَدًا) **ebedi olarak,** (لَمَسْجِدٌ) **elbette bir mescid,** öyle mescit ki, (أُسِّسَ) **tesis edilmiş,** ne üzere? (عَلَى التَّقْوَى) **takvâ üzere,** ne zamandan beri? (مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ) **ilk günden beri,** böyle bir mescit nedir? (أَحَقُّ) **daha lâyıktır,** neye? (أَنْ تَقُومَ) **kıyâma durmana,** nerede? (فِيهِ) **orada,** (فِيهِ) **orada vardır,** kim? (رِجَالٌ) **birtakım erler,** öyle erler ki, (يُحِبُّونَ) **severler,** neyi? (أَنْ يَتَطَهَّرُوا) **iyice temizlenmeyi,** (وَاللَّهُ) **Allâh,** (يُحِبُّ) **sever,** kimi? (الْمُطَّهِّرِينَ) **çokça temizlenen o kişileri.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Ey Habîbim!) **Orada ebediyyen** (namaz için) **kıyâma durma!** (Kuba'da) **ilk günden beri takvâ üzere tesis edilmiş olan bir mescit, elbette kendisinde** (namaz için) **kıyâma durmana** (diğer mescitlerden) **daha lâyıktır. Orada öyle birtakım erler vardır ki, onlar iyice temizlenmeyi severler! Zâten Allâh çokça temizlenen o kişileri sever** (bu fiillerini beğenir ve sevaplarını artırır)."

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede münâfıkların Müslümanların cemaatini bölüp onlara zarar vermek için bir mescit binâ ettiklerini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e orada ebediyyen durmamasını emretmiştir.

"Kurtubî, İbni Kesîr, Hâzin, Mazharî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmede geçen (لَا تَقُمْ) kavl-i şerîfini namazdan mecaz olarak "Namaz kılma" mânâsıyla tefsir etmiştir. Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ.»

"Herkim (Allâh'ın mükâfâtına inanarak) **ve ihlâslı olarak ramazanda kâim olursa, kendisi için geçmiş günahları mağfiret olunur."** *(Buhârî, no:37, 1/22; Müslim, no:759; Ebû Dâvûd, 2/1371; Tirmizî, 3/808; Nesaî, 3/1601; İbni Mâce, 1/1326)* hadîs-i şerîfinde de kıyâm, terâvih namazından ibârettir.

Ulemânın beyânı vechile; iftihâr, gösteriş, desinler, beğensinler gibi niyetlerle yâhut **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsından hâriç gâyelerle binâ edilmiş olan mescitlerde namaz kılmamak gerektiği bu âyet-i kerîmeden müstefâd olan fevâid cümlesindendir. Helâl olmayan malla binâ edilen her mescit de bu hükme ilhak edilir.

Nitekim **Şakîk** *(Radıyallâhu Anh)* (Kûfe'ye yakın bir yerde bulunan) **Benû Ğâdıra** mescidinde namaz kılmak için geldiğinde namazın bittiğini fark edince o civarda yapılan diğer bir mescitte henüz namaz kılınmadığını duyduğu halde: "Orada namaz kılmayı hoş görmüyorum, çünkü o, zarar verme kastıyla binâ edilmiştir" dedi. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/680)*

Atâ *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: **"Allâh-u Te'âlâ Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*a büyük memleketlerin fethini nasip edince **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* Müslümanlara mescitler binâ etmelerini emretti. Fakat bir yerde biri diğerine zarar verecek iki mescit yapmamalarını emretti.

Nakkâş *(Rahimehullâh)* gibi bâzı âlimler: "Kilise gibi yerler bu sayılan kötülüklerden daha şerli bir niyet üzere binâ edildiği için oralarda namaz kılınmaması lâzım gelir" demişlerse de Ehl-i Kitâbın mâbedleri Müslümanlara zarar verme niyetiyle yapılmadığı için arada bir fark vardır. Bu yüzden âlimler kilise ve havra gibi bir yerde namaz kılanın namazının geçerli olacağı husûsunda ittifak etmişlerdir. Ancak kılınan yerin temiz olmasına ve etrafta heykeller bulunmamasına dikkat edilmelidir. Fakat yine de Hanefî mezhebine göre zorla sokulma gibi bir zarûret mevcut değilken insanın kendi ihtiyârıyla bu gibi şirk yuvalarına girip orada namaz kılması **Allâh-u Te'âlâ**'nın çirkin gördüğü mekruh bir iştir.

Âyet-i kerîmede geçen: (لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ) **"İlk günden beri takvâ üzere tesis edilen mescit"**ten hangi mescidin kastedildiği hakkında iki görüş vardır.

İbni Abbâs ve **Dahhâk** *(Radıyallâhu Anhüm)*e göre burada **Kubâ** mescidi kastedilmiştir ki o mescidin inşâsının **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Medîne-i Münevvere**'ye geldiği ilk gün başladığı ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mescidinden önce inşâ edildiği sâbittir.

Âyet: 108

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mekke**'den hicret edip **Kubâ**'ya geldiğinde **Evs** kabîlesinin bir boyu olan **Amr ibni Avfoğulları**'ndan **Gülsûm ibni Hedm**'in evine misâfir oldu. Bu kişi **Amr ibni Avfoğulları**'nın reisi idi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Kubâ**'ya varışından önce mi yâhut sonra mı Müslüman olduğu husûsunda ihtilaf vardır.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* oraya rabîülevvel ayının onikisine denk gelen bir pazartesi günü varınca **Ammâr ibni Yâsir** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Mutlaka **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gölgeleneceği bir yer yapılması lâzım ki uyandığı zaman orada otursun ve namaz kılsın" diyerek birtakım taşlar topladı, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in de iştirâkiyle orada bir mescit tesis etti, aceleden yaptığı bu yapıyı kısa zaman içinde tamamladı.

Böylece umûmî Müslümanlar için ilk mescit yapan kişi **Ammâr** *(Radıyallâhu Anh)* olurken, **Kubâ** mescidi de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbıyla birlikte emniyet içerisinde cemaatle namaz kıldığı ilk mescit olma ünvânını kazanmış oldu.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Kubâ**'ya ilk geldiği pazartesi gününden îtibâren **Buhârî** *(Rahimehullâh)*ın nakline göre on küsur gün, **Müslim** *(Rahimehullâh)* ın nakline göreyse on dört gün orada ikâmet buyurduktan sonra **Medîne**'ye doğru hareket etti. Fakat daha sonraki günlerde de **Kubâ** mescidini ziyareti âdet haline getirdi.

Her cumartesi günü bâzen yürüyerek, bâzen de binekli olarak **Kubâ** mescidine gelip namaz kılar sonra dönerdi, diğer insanları da buna teşvik ederdi. Nitekim **Üseyd ibni Zuheyr el-Ensârî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أُسَيْدِ بْنِ ظُهَيْرٍ الْأَنْصَارِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«اَلصَّلَاةُ فِي مَسْجِدِ قُبَاءٍ كَعُمْرَةٍ.»

"Kubâ mescidinde kılınan namaz bir umre gibidir." *(Tirmizî, Salât:125, no:324, 1/356; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:2/373, 12/210; İbnü Mâce, no:1411; Hâkim, el-Müstedrek:1/662; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/529; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/508)*

Sehl ibni Huneyf *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ سَهْلِ بْنِ حُنَيْفٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَنْ تَطَهَّرَ فِي بَيْتِهِ ثُمَّ أَتَى مَسْجِدَ قُبَاءٍ فَصَلَّى فِيهِ صَلَاةً كَانَ لَهُ كَأَجْرِ عُمْرَةٍ.»

"Her kim evinde güzelce abdest alır, sonra Kubâ mescidine gelir de orada namaz kılarsa, kendisi için bir umre sevâbı olur" *(İbni Mâce, İkāmetü's-salât:197, no:1412, 1/453; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:15981; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/504; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/508)* buyurmuştur.

Zuheyr ibni Râfi' el-Hârisî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ ظُهَيْرِ بْنِ رَافِعٍ الْحَارِثِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«مَنْ صَلَّى فِي مَسْجِدِ قُبَاءٍ يَوْمَ الْاِثْنَيْنِ وَالْخَمِيسِ انْقَلَبَ بِأَجْرِ عُمْرَةٍ.»

"Her kim pazartesi ve perşembe günleri Kubâ mescidinde namaz kılarsa bir umre sevâbıyla döner." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/530; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/509)*

İbnü Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* yürüyerek ve binekli halde **Kubâ**'ya her cumartesi günü giderdi" demiştir. *(Buhârî, Tetavvu':16, no:1135, 1/399; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:12/211; Hâkim, el-Müstedrek:1/487; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/530)*

Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Kubâ** mescidini kastederek:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«فِي ذَاكَ خَيْرٌ كَثِيرٌ.» يَعْنِي مَسْجِدَ قُبَاءٍ.

"Onda pek çok hayırlar vardır" buyurmuştur. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:11178, 17/271; Tirmizî, no:323; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:2/372; Hâkim, el-Müstedrek:1/487; Beğavî, Şerhu's-Sünne, no:455; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/527)*

Üstâdımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise Sirruhû)* kendi **Kur'ân-ı Kerîm**'inde bu âyet-i kerîmenin kenarına **Ali el-Kārî** *(Rahimehullâh)*ın **"Şifâ Şerhi"**nden naklen şöyle yazmıştır: "**İbnü Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: 'Bu mescit **Kubâ** mescididir, çünkü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ilk olarak onu tesis etti ve pazartesiden cumâ gününe kadar Kubâ'da ikāmet ettiği günler zarfında namazlarını orada kıldı' demiştir."

Buraya kadar zikredilen rivâyetler bu mescitten **Kubâ** mescidinin kastedildiğine dâirdir.

Zeyd ibni Sâbit, İbnü Ömer, Ebû Sa'îd el-Hudrî, Osmân ibni Ubeydillâh, İbnü Müseyyeb ve **İmâm-ı Mâlik** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi zâtlara göre ise ilk günden takvâ üzere binâ edilen mescit **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mescididir.

Âyet: 108

Übeyy ibni Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e takvâ üzere tesis edilen mescidin hangisi olduğu sorulduğunda:

عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ عَنِ الْمَسْجِدِ الَّذِي أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى فَقَالَ: «هُوَ مَسْجِدِي.»

"O, benim (şu) **mescidimdir"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:21106, 21107, 35/32-33; Müslim, no:1398; Tirmizî, no:3099; (Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/379)* buyurmuştur.

Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir hanımının yanındayken huzûruna girdim ve: "Yâ **Rasûlellâh**! Takvâ üzere tesis edilen mescit, iki mescidin hangisidir?" diye sordum. Bunun üzerine eliyle bir avuç taş alıp onu yere vurduktan sonra **Medîne** mescidini kastederek:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْتِ بَعْضِ نِسَائِهِ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَيُّ الْمَسْجِدَيْنِ الَّذِي أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى قَالَ: فَأَخَذَ كَفًّا مِنْ حَصْبَاءَ فَضَرَبَ بِهِ الْأَرْضَ ثُمَّ قَالَ: «هُوَ مَسْجِدُكُمْ هٰذَا.» لِمَسْجِدِ الْمَدِينَةِ.

"O sizin şu mescidinizdir" *(Müslim, Hacc:96, no:1398, 2/1015; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/288)* buyurdu. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mescidinin fazîletine dâir de birçok hadîs-i şerîf mevcuttur. Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «صَلَاةٌ فِي مَسْجِدِي هٰذَا خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ صَلَاةٍ فِيمَا سِوَاهُ إِلَّا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ.»

"Benim şu mescidimde kılınan bir namaz Mescid-i Harâm dışında kılınan bin namazdan hayırlıdır." *(Buhârî, Tetavvu':14, no:1133, 1/398; Müslim, no:1394; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/274)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «مَنْ صَلَّى فِي مَسْجِدِي أَرْبَعِينَ صَلَاةً لَا يَفُوتُهُ صَلَاةٌ كُتِبَتْ لَهُ بَرَاءَةٌ مِنَ النَّارِ وَنَجَاةٌ مِنَ الْعَذَابِ وَبَرِئَ مِنَ النِّفَاقِ.»

"Her kim benim mescidimde hiçbir namaz kaçırmadan kırk (vakit) **namaz kılarsa ona cehennemden berat ve azaptan kurtuluş yazılır, münâfıklıktan da berî olur."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:12583, 20/40; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:5440)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«مَا بَيْنَ بَيْتِي وَمِنْبَرِي رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ وَمِنْبَرِي عَلَى حَوْضِي.»

"Evimle minberim arası cennet bahçelerinden bir ravzadır. (O mübârek mahal bizâtihi cennete naklolunacaktır, ayrıca orada ibâdete devâm etmek insanı cennete kavuşturacaktır.) **Minberim de Havz'ım üzerindedir.** (Kıyâmet günü mahşere nakledilip Havz-ı Kevser'in üzerine kurulacaktır.)" *(Buhârî, Tetavvu':18, no:1138, 1/399-400; Nesâî, Mesâcid:7, no:694, 1/472)*

Ümmü Seleme *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«إِنَّ قَوَائِمَ مِنْبَرِي هٰذَا رَوَاتِبُ فِي الْجَنَّةِ.»

"Şüphesiz benim şu minberimin ayakları cennet içerisinde yerleşmişlerdir." *(Nesâî, Mesâcid:7, no:695, 1/472; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/196)*

Müfessirlerden birçoğu siyâk sibâka (âyet-i kerîmenin ilerisine ve gerisine) daha uygun olması ve **Medîne** mescidinden daha önce binâ edilmesi hasebiyle bu âyet-i kerîmenin Kubâ mescidi hakkında nâzil olduğu görüşünü tercih etmişlerdir. **Urve** *(Radıyallâhu Anh)*: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in mescidi **Kubâ** mescidinden daha hayırlıdır ama bu âyet-i kerîme Kubâ mescidi hakkında inzâl edildi" demiştir. *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:4828; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/528)*

Süheylî, Semhûdî ve **Haddâdî** *(Rahimehümullâh)* gibi bâzı âlimler de: "Bu âyet-i kerîmede iki mescit de kastedilmiş olabilir. Zîrâ ikisi de ilk tesis günlerinden beri takvâ üzere inşâ edilmiştir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in geride zikredilen bir hadîs-i şerîfte kendisine bu hususta suâl yönelten kişiye kendi mescidini tahsis ederek cevap buyurmasının sırrı ise, soran kişinin bu fazîletin **Kubâ** mescidine mahsus olduğu düşüncesini defetmek ve **Medîne** mescidinin **Kubâ** mescidinden efdal olduğuna dikkat çekmektir" demişlerdir.

Âyet: 108

Abdullâh ibni Büreyde *(Radıyallâhu Anh)*:

﴿فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللهُ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ﴾

"Yüksek yapılmasına ve içerlerinde adının anılmasına Allâh'ın izin (ve emir) **vermiş olduğu o çok değerli evlerde** (tüm mescitlerde)**; işte oralarda sabahları ve akşamları O'nu sürekli tesbîh eder"** kavl-i şerîfinin tefsirinde şöyle demiştir:

Bu âyet-i kerîme dört mescitten bahsetmektedir ki bunların hepsini de bir peygamber binâ etmiştir; Kâbe'yi **İbrâhîm** ve **İsmâ'îl** *(Aleyhimesselâm)* binâ etmiştir, **Beyt-i Makdis** diye bilinen **Beyt-i Erîhâ**'yı **Dâvûd** ve **Süleymân** *(Aleyhimesselâm)* binâ etmiştir, takvâ üzere binâ edilen **Medîne** mescidiyle **Kubâ** mescidini de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* binâ etmiştir. *(İbnü Abdilberr, et-Temhîd:13/268; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/380)*

İşte bu rivâyetten dolayı **İbnü Abdilberr** *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîmede geçen **"Takvâ üzere tesis edilen mescit"** ifâde-i celîlesinden, **Mescid-i Nebevî** ile **Kubâ** mescidinin birlikte kastedildiği görüşünü tercih etmiştir.

Süheylî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre sahâbe-i kirâmın târihin takvime bağlanması husûsunda **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* ile birlikte yaptıkları istişâre netîcesinde târihin hicret yılından başlatılması konusundaki ittifakları da bu âyet-i kerîmede geçen: "İlk gün" ifâde-i celîlesine muvâfık düşmektedir.

Hicret, **Allâh-u Te'âlâ**'nın İslâm'ı aziz kıldığı, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i emniyete kavuşturduğu, mescitlerin binâ edildiği ve **Allâh-u Te'âlâ**'ya rızâsı üzere (cemaatle) ibâdete başlandığı bir mübârek zaman dilimi olduğu için Müslümanlar târih olarak hicrî takvimi esas almışlardır.

Eğer sahâbe-i kirâm bu görüşü bu âyet-i kerîmenin beyânından anlamışlarsa elbette onlar gibi **Kur'ân-ı Kerîm**'in tevilini en iyi bilen ve işâretlerini en ziyâde anlayan kişilerin görüşü mûteber olacaktır ki buna göre biz onların bu icraatından yola çıkarak **"İlk gün"** kavl-i şerîfinin "Müslümanların itibar edeceği târihin başladığı ilk gün" mânâsında olduğunu anlamış oluruz.

Yok eğer sahâbe-i kirâm bu âyet-i kerîmeden değil de kendi rey ve ictihatlarına dayanarak bunu tespit etmişlerse o zaman da daha bu takvim tespit edilmeden önce **Allâh-u Te'âlâ**'nın ileride tâyin edilecek bu târihin sıhhatine önceden işâret ettiğini anlamış oluruz. *(es-Süheylî, er-Ravzu'l-ünüf:2/246; Hâşiyetü'ş-Şihâb:4/364; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/512)*

Her iki kavle göre de anlaşılıyor ki; bu mescitlerin diğerlerinden fazîletli olması inşaatlarının ihlâs üzere yapılmasındandır.

Nitekim **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«مَنْ بَنَى مَسْجِدًا لَا يُرِيدُ بِهِ رِيَاءً، وَلَا سُمْعَةً، بَنَى اللهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ.»

"Her kim bir gösteriş ve işittirme murâd etmeksizin bir mescit binâ ederse Allâh onun için cennette bir ev binâ eder" *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:7001, 8/5; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/264; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/504)* buyurarak cennette köşk kazanma sevâbını riyâsız bir şekilde ihlâs üzere mescit yapanlara tahsis etmiştir.

Kurtubî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu hadîs-i şerîf her yönüyle zâhirî mânâsı üzere hamledilemez, aslında bundan maksat **Allâh-u Te'âlâ**'nın, mescit binâ eden kişiye dünyâda yaptığı binâdan daha şerefli, daha büyük ve daha değerli bir köşk binâ edeceğinin beyânıdır. Zîrâ amellerin ecirleri katlanarak verilecektir, bir hasene en azından on misliyle mukābele görecektir.

Nitekim diğer hadîs-i şerîflerde sadaka verilen bir hurmanın büyütülerek dağ kadar olacağı açıklanmıştır, lâkin bu katlamalar o amel işlenirken sâhip olunan ihlas ile alâkalıdır. Buna göre ihlassız bir şekilde mescit yapan yâhut (gasp arâzisinde veyâ haram mal ile) gayr-ı meşrû surette bir câmi inşâ eden kişinin alacağı bir sevap yoktur, çünkü **Allâh-u Te'âlâ** onun bu ameline hiçbir kıymet vermez.

Lâkin diğer mescitlere duyulan saygı ve hürmetin bu tür câmilere de zâhiren gösterilmesi îcâb eder. **"el-İlmâm Şerhi"**nde zikredildiği üzere tekkeler, zâviyeler, köprüler, hamamlar vesâir hizmet binâları da ancak ihlas şartıyla sevap kazandırır.

Nevevî *(Rahimehullâh)*ın beyanı vechile; yıkık bir mescidi tâmir eden de bu hadîs-i şerîfteki müjdeye dâhil olur. Lâkin "Bir mescidin yapımına bir cemaat ortak olursa bunlardan her biri için cennette bir köşk yapılır mı?" şeklindeki suâle ulemâ şöyle cevap vermiştir:

"Bir topluluk, aralarında müşterek olan bir köleyi âzâd etseler hepsi cehennemden azad olur ve Beled Sûresinin:

﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ فَكُّ رَقَبَةٍ﴾

Âyet: 108

"(Habîbim!) **Sarp yokuşun ne olduğunu sana hangi şey bildirdi?** (O, esâret bağıyla bağlı) **bir boyun**(un kölelik bağını) **çözmektir"** *(12-13)* âyet-i kerîmelerinde beyân edilen tehlikeli geçidi selâmetle geçerler.

Zîrâ **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* burada geçen köle âzâdını tefsir ederken köleden sâhip olduğu bir hisseyi âzâd edeni de dâhil kılmıştır. Dolayısıyla insanları mescit yapmaya sevketmek ve câmileri mâmur kılmaya teşvik etmek için mescitlerin yapımını da köle âzâdına kıyas etmek uygun olur.

Kâfirlerin mescit yapmasına izin verilip verilmeyeceği husûsuna gelince; bâzı ulemâya göre **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«وَإِنَّ اللهَ لَيُؤَيِّدُ هٰذَا الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ.»

"Şüphesiz ki Allâh bu dîni kötü bir adamla da destekler" *(Buhârî, Cihâd:178, no:2897, 3/1115; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/505)* hadîs-i şerîfi mûcebince kâfirlerin mescit yapmasına izin vermek câizdir. **"Beğavî tefsîri"**nde de böylece zikredilmiştir. Fakat **İmâm-ı Vâhidî** *(Rahimehullâh)*:

﴿مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللهِ﴾

"Müşriklerin Allâh'ın mescitlerini imar etmeleri (doğru) **olmaz"** *(Tevbe Sûresi:17)* âyet-i kerîmesinin tefsirinde: "Bu âyet-i kerîmenin delâleti vechile; kâfirlerin Müslümanların mescitlerini yapmaları yasaktır. Vasiyet etse bile vasiyeti kabul edilmez" demiştir.

Müftî **Sa'dî Çelebî** *(Rahimehullâh)* da: "Kâfirin bu konudaki vasiyetinin kabul edilmeyeceği husûsu Hanefî ulemâmız arasında ittifaklıdır" demiştir.

"Fethu'l-Karîb" isimli eserde zikredildiğine göre; bir kâfir câmilere ne kadar hürmet etse de kelime-i şehâdet getirmedikçe mescit yapmakla Müslüman olmaz. Ama bir Müslüman kiliseye gidip onun saygınlığına îtikat ederse kâfir olur, zîrâ kâfirlik sâdece niyetle de olur, ama Müslüman olmak kelime-i şehâdeti teleffuz etmeden hasıl olmaz.

Bu fakir (İsmâ'îl Hakkî) der ki: **Anadolu** topraklarındaki bâzı Kıptîlerin Müslüman olduklarını söyleyip ihlaslı insanlar gibi namaz kıldıklarını ve oruç tuttuklarını görmekteyiz, fakat daha sonra onlar Hristiyanların kutsal günlerinde onların kiliselerine girerek mürtet olmaktadırlar, bu hal üzere ölmeleri durumunda cenâzelerini kılmak sahih olmaz.

Zîrâ Hristiyanların kutsal saydıkları günlerinde ve gecelerinde kiliseye giren kimselerin, onların fiillerine ve ayinlerine saygı duyduklarını ve muvâfakat ettikleri husûsu şüphe götürmez. Dolayısıyla biz onları kâfir sayma noktasında hiç duraklamayız, böyle yapan kişilerin kelime-i şehâdeti okumaları ise âdet kabîlinden olduğu için bu yanlış îtikatlarının zararını onlardan defedemez. Bâzı muâsır âlimlerimizin onlara kâfir deyip-dememe husûsunda duraksamaları ise -Allâh muhâfaza- cehâletlerinden kaynaklanmaktadır.

Mescitlerin îmârı hakkında daha geniş mâlûmât Bakara Sûresi'nin 114. âyet-i kerîmesi *(RF:1/533-543)* ile Tevbe Sûresi'nin 18. âyet-i kerîmesinde *(RF:16/436-461)* zikredilmiştir.

Âyet-i kerîmede geçen: (أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ) **"Elbette kendisinde** (namaz için) **kıyâma durmana daha lâyıktır"** kavl-i şerîfi ilk tesisinden îtibâren ihlas üzere yapılan eski mescitlerde namaz kılmanın müstehap olduğuna delâlet eder.

Eğer burada: "**Dırâr** mescidinde namaz kılmak hiç câiz değilken bu cümle-i celîlede tafdîl sîğası kullanılarak **'Kubâ mescidinde durman daha lâyıktır'** buyrulmasının mânâsı nedir?" denilecek olursa buna şöyle cevap verilmiştir: **Dırâr** mescidinde durmakta hiçbir hayır bulunmadığı için burada **Kubâ** mescidinde durmanın diğer mescitlere göre daha fazîletli olduğu açıklanmış olmaktadır. Dolayısıyla efdaliyet sâir mescitlere nispetledir.

Âyet-i kerîmede geçen: (فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا) **"Orada öyle birtakım erler vardır ki, onlar iyice temizlenmeyi severler"** kavl-i şerîfi **Kubâ** mescidinde bulunan sahâbenin temizliğe çok önem verdiklerini bildirmektedir. Ekserî müfessirlere göre bu temizlik bilinen maddî pisliklerdendir.

Nitekim **Ebû Eyyûb el-Ensârî, Câbir ibni Abdillâh** ve **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakledildiğine göre bu âyet-i kerîme nâzil olduğu zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* (Kubâ ehline):

عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ وَجَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ وَأَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ أَنَّ هٰذِهِ الْآيَةَ لَمَّا نَزَلَتْ: ﴿فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ﴾ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ! إِنَّ اللهَ قَدْ أَثْنَى عَلَيْكُمْ خَيْرًا فِي الطُّهُورِ، فَمَا طُهُورُكُمْ هٰذَا؟» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! نَتَوَضَّأُ لِلصَّلَاةِ وَنَغْتَسِلُ مِنَ الْجَنَابَةِ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَهَلْ مَعَ ذٰلِكَ غَيْرُهُ؟» قَالُوا: لَا! غَيْرَ أَنَّ أَحَدَنَا إِذَا

Âyet: 108

خَـرَجَ مِـنَ الْغَائِـطِ اَحَبَّ اَنْ يَسْـتَنْجِيَ بِالْمَاءِ. فَقَالَ رَسُـولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَـلَّمَ: «هُوَ ذَاكَ. فَعَلَيْكُمُوهُ.»

"Ey ensâr cemaati! Şüphesiz Allâh sizin temizlenmenizden övgüyle bahsetti. Peki ya sizin bu temizliğiniz nasıldır?" diye sorduğunda onlar: "Yâ **Rasûlellâh**! Namaz için abdest alıyoruz, cünüp olunca da yıkanıyoruz" dediler.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Bununla birlikte başka bir şey yapıyor musunuz?"** diye sorunca onlar: "Hayır! Lâkin bizim birimiz büyük abdestten çıktığı zaman suyla temizlenmeyi sever" dediler. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"İşte** (methedildiğiniz husus) **bu! Artık siz buna devâm edin"** buyurdu. *(Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:1/105; İbni Mâce, Tahâret:28, no:355, 1/127; İbnü Ebî Hâtim:6/1882; İbnü'l-Cârûd, el-Müntekā, no:40; Dârekutnî, es-Sünen:1/62; Hâkim, el-Müstedrek:1/155; İbnü Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:38/229-230; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/531-532)*

Muhammed ibni Abdillâh ibni Selâm *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bize yâni **Kubâ**'ya gelince **Allâh-u Te'âlâ**'nın: **"Orada tertemiz olmayı seven birtakım erler var, Allâh da temizlenenleri sever"** kavl-i şerîfini kastederek:

عَـنْ مُحَمَّـدِ بْـنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ سَـلَامٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: لَمَّا قَدِمَ رَسُـولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْنَا يَعْنِي قُبَاءً قَالَ: «إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ أَثْنَى عَلَيْكُمْ فِي الطُّهُورِ خَيْرًا أَفَلَا تُخْبِرُونِـي؟» قَـالَ: يَعْنِي قَوْلَهُ: ﴿فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّـونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ﴾ قَالَ: فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّا نَجِدُهُ مَكْتُوبًا عَلَيْنَا فِي التَّوْرَاةِ؛ اَلْاِسْتِنْجَاءُ بِالْمَاءِ.

"Şüphesiz Allâh-u Azze ve Celle temizlenmeniz husûsunda size övgüde bulunmuştur. Bana (bunu nasıl yaptığınızı) **söylemeyecek misiniz?"** diye sorunca onlar:

Yâ **Rasûlellâh**! Biz bunun yâni suyla tahâretlenmenin Tevrât'ta bize (komşu olan Yahudilere) farz kılındığını buluyoruz. (Biz de bunu hoş karşılayarak yapmaya başladık ve bu gün de yapmaktayız.)" dediler. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:23833, 39/254; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:1/153; Buhârî, et-Târîhu'l-kebîr:1/18; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/689; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, c:13, no:381; Ebû Nu'aym, Ma'rifetü's-sahâbe, no:659-662, 1/182-183; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/532)*

Üstâdımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise Sirruhû)* kendi **Mushaf-ı Şerîf**'inde bu âyet-i kerîmenin kenarına yukarıda zikredilen iki rivâyeti de yazmıştır.

Ebû Eyyûb el-Ensârî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre sahâbe-i kirâm: "Yâ **Rasûlellâh**! **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendileri hakkında: **"Orada tertemiz olmayı seven birtakım erler var, Allâh da temizlenenleri sever"** buyurduğu kullar kimdir?" diye sorduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! مَنْ هٰؤُلَاءِ الَّذِينَ قَالَ اللهُ فِيهِمْ: ﴿فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ﴾؟ قَالَ: «كَانُوا يَسْتَنْجُونَ بِالْمَاءِ، وَكَانُوا لَا يَنَامُونَ اللَّيْلَ كُلَّهُ وَهُمْ عَلَى الْجَنَابَةِ.

"Onlar su ile tahâretlenenler, bir de (geceleri bir zaman cünüp dursalar da) **bütün geceyi cenâbet halde uykuyla geçirmeyenlerdir"** buyurdu. *(Hâkim, el-Müstedrek:1/188; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:4070; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/534)*

Urve ibni Zübeyr *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: **Uveym ibni Sâ'ide** öyle bir zâttır ki, bize ulaşan rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* e: "**Allâh-u Tebâreke ve Te'âlâ**'nın, kendileri hakkında: **"Orada tertemiz olmayı seven birtakım erler var, Allâh da temizlenenleri sever"** buyurdukları kimlerdir?" diye sorulduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا اَنَّ عُوَيْمَ بْنَ سَاعِدَةَ فَهُوَ الَّذِي بَلَغَنَا أَنَّهُ قِيلَ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنِ الَّذِينَ قَالَ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالٰى لَهُمْ: ﴿فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ﴾؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «نِعْمَ الْقَوْمُ، مِنْهُمْ عُوَيْمُ بْنُ سَاعِدَةَ.» قَالَ: وَلَمْ يَبْلُغْنَا أَنَّهُ ذَكَرَ مِنْهُمْ رَجُلًا غَيْرَ عُوَيْمِ بْنِ سَاعِدَةَ.

"Ne güzel toplum, Uveym ibni Sâ'ide de onlardandır" buyurmuş ve onlar arasından **Uveym ibni Sâ'ide** dışında kimsenin adını zikretmemiştir. *(İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:3/460; İbnü Ebî Hâtim:6/1882; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/534)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: Bu âyet-i kerîme nâzil olduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* (bâzı) muhâcirlerle birlikte yola düşerek **Kubâ** mescidine vardı, orada ensâr(dan bâzı şâhıslar)ın oturduklarını görünce onlara:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ مَشٰى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَهُ الْمُهَاجِرُونَ حَتّٰى وَقَفَ عَلٰى مَسْجِدِ قُبَاءٍ فَإِذَا الْأَنْصَارُ جُلُوسٌ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «أَمُؤْمِنُونَ أَنْتُمْ؟» فَسَكَتَ الْقَوْمُ. ثُمَّ أَعَادَهَا فَقَالَ عُمَرُ: يَا رَسُولَ

اللهِ! إِنَّهُمْ لَمُؤْمِنُونَ وَأَنَا مَعَهُمْ، فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «أَتَرْضَوْنَ بِالْقَضَاءِ؟» قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: «أَتَصْبِرُونَ عَلَى الْبَلَاءِ؟» قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: « أَتَشْكُرُونَ فِي الرَّخَاءِ؟» قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «مُؤْمِنُونَ أَنْتُمْ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ » فَجَلَسَ ثُمَّ قَالَ: «يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ! إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ أَثْنَى عَلَيْكُمْ فَمَا الَّذِي تَصْنَعُونَ عِنْدَ الْوُضُوءِ وَعِنْدَ الْغَائِطِ؟» فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! نُتْبِعُ الْغَائِطَ الْأَحْجَارَ الثَّلَاثَةَ ثُمَّ نُتْبِعُ الْأَحْجَارَ الْمَاءَ فَتَلَا النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: ﴿رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا﴾

"Siz mümin misiniz?" diye sordu. Onlar sükût edince soruyu tekrarladı. Bunun üzerine **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*: "Yâ **Rasûlellâh**! Şüphesiz onlar elbette mümin kimselerdir, ben de onlarla birlikteyim" dedi.

O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"(Başınıza gelen kader ve) kazâya rızâ gösteriyor musunuz?"** diye sorunca onlar: "Evet" dediler. Bu sefer **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Belâya sabrediyor musunuz?"** diye sorunca onlar: "Evet" dediler. Sonra: **"Bollukta şükrediyor musunuz?"** buyurunca yine: "Evet" dediler. O vakit **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Kâbe'nin Rabbine yemin olsun ki siz müminsiniz"** buyurup oturdu.

Daha sonra: **"Ey ensâr cemaati! Şüphesiz Allâh-u Azze ve Celle size** (temizliğinizden dolayı) **övgüde bulundu, peki siz abdest alırken ve büyük abdeste çıktığınızda ne yapıyorsunuz?"** diye sorunca onlar: "Yâ **Rasûlellâh**! Büyük abdestin ardından üç taşla tahâretleniyoruz, sonra taşların ardından suyla tahâretleniyoruz" dediler.

Bunun üzerine **Nebî** *(Aleyhisselâm)*: **"İyice temizlenmeyi seven erler"** kavl-i şerîfini tilâvet buyurdu. *(Beyzâvî, Nesefî, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/197; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/508; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/275)*

İşte bütün bu rivâyetler âyet-i kerîmede geçen temizlikten, maddî necâsetlerden temizlik kastedildiğine delâlet etmektedir. Fakat bâzı müfessirlere göre burada mânevî pisliklerden temizlik murâd edilmiştir.

Bu görüşte olan ulemâ: "**Allâh-u Te'âlâ Dırâr** mescidinin adamlarını Müslümanlara zarar vermek, aralarında tefrika çıkarmak ve Allâh'ı inkâr etmek gibi kötü sıfatlarla vasfettikten sonra bu âyet-i kerîmede bunların zıttı olan sıfatlarla **Kubâ** ehlini methetmiştir. Bu da ancak onların kâfirlik ve günahlar gibi Bâtınî pisliklerden uzak durmaları nedeniyledir. Dolayısıyla âyet-i kerîme mânevî temizliği konu etmektedir" demişlerdir.

Ebu'l-Âliye *(Radıyallâhu Anh)*ın bu cümle-i celîlenin tefsirindeki: "Suyla temizlenmek elbette pek güzel bir şeydir. Lâkin bu âyet-i kerîme günahlardan temiz duranları methetmektedir" *(İbnü Ebî Hâtim:6/1883)* sözü de bu görüşü teyid etmektedir.

E'meş *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen: "Tevbe günahlardan olur, tathîr ise şirkten olur" sözü de bu mânâdadır. **İmâm-ı Mücâhid** *(Radıyallâhu Anh)* da: "Hanımıyla makattan ilişkiye giren kişi temizlenenlerden olamaz" *(İbnü Ebî Hâtim:6/1883)* sözüyle bu mânâyı kastetmiştir.

Hayız hâlindeki kadınla cinsî ilişkiden sakınmak da mânevî temizliği muhâfaza anlamı taşır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللهُ إِنَّ اللهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ﴾

"(Habîbim! Hayız olan kadınlarla birlikte oturmama ve yiyip içmeme şeklindeki câhiliyet âdetlerinden etkilenenler) **sana hayız** (hâlindeki kadınlara nasıl davranacakların)**dan soruyorlar.**

De ki: "O (sâhibine zorluk, yakınındakine de sıkıntı veren) **bir eziyettir. Artık hayız zamânında kadınlardan uzak durun ve kendileri temizleninceye kadar onlara** (cinsî mânâda) **yaklaşmayın!**

İyice temizlendiklerinde ise, Allâh'ın (helâl kılıp) **emretmiş olduğu yön** (olan; döl yataklarının bulunduğu ön cihet)**den onlara gelin!**

Şüphesiz ki Allâh (herhangi bir günah işlediklerinde) **çokça tevbe edenleri de sev**(ip affed)**er,** (kadınlarla ters ilişkiye girmek ve hayızlıyla cimâ etmek gibi pis işlerden) **tamâmen temiz kalanları da**/*(su ile) **iyice temizlenenleri de***/**sever** (ve mükâfatlandırır)" *(Bakara Sûresi:222)* kavl-i şerîfinde hayız hâlindeki kadınlardan cinsî mânâda uzak durulmasını emrettikten sonra bu işlerden temiz kalanları sevdiğini açıklamıştır.

Bâzı ulemâ ise: "İki mânânın birlikte kastedilmiş olmasına bir mâni yoktur, zîrâ kâfirlikten ve mâsiyetlerden sakınmaktan ibâret olan mânevî temizlik olmadıkça maddî temizliğin **Allâh** katında bir değeri yoktur" demişlerdir.

Âyet: 108

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; idrar ve büyük abdest gibi necâsetlerden bedeni ve namaz kılınacak elbiseyi temiz tutmak farzdır. Dirhem miktârından (el ayasının içinden) azı kadar bir necâsetin bedende yâhut elbisede bulunması namaza mâni değilse de dirhem miktârına ulaştığı takdirde namazın iâdesi gerekir. Necâsetten tahâretin farz olduğunun delîli **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in iki mezara uğradığında:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: مَرَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِقَبْرَيْنِ فَقَالَ: «إِنَّهُمَا لَيُعَذَّبَانِ وَمَا يُعَذَّبَانِ فِي كَبِيرٍ، أَمَّا أَحَدُهُمَا فَكَانَ لَا يَسْتَتِرُ مِنَ الْبَوْلِ، وَأَمَّا الْآخَرُ فَكَانَ يَمْشِي بِالنَّمِيمَةِ.»

"Şüphesiz bu iki kabir sâhibine azâb edilmektedir. Ama onlar (insanlar nezdinde) **büyük** (günah sayılan) **bir şeyden dolayı azâba uğramamıştırlar. Onlardan biri idrar** (sıçramasın)**dan sakınmazdı, diğeri ise söz taşırdı"** *(Buhârî, Vudû':55, no:215, 1/88; Müslim, no:292; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/383)* buyurmuş olmasıdır. Zîrâ ulemâ: "İnsan ancak bir vâcibin terkinden dolayı azâba çarptırılır" demişlerdir.

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَكْثَرُ عَذَابِ الْقَبْرِ مِنَ الْبَوْلِ.»

"Kabir azâbının ekserîsi idrar(dan sakınmamak) **nedeniyle olacaktır"** *(İbnü Mâce, Tahâret:26, no:348, 1/125; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:1/122; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:8331; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/383)* buyurmuştur.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre bu âyet-i kerîmede de suyla istincâ yapanlar methedilmiştir. Bâzı âlimlerin beyânına göre suyla istincâ yapanların ilki **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*dır.

Tahâretten maksat necâset yerini tertemiz yapmaktır, sâde taşla veyâ suyla temizlik hâsıl olsa kişiye yeterli olur, bunların dışındaki bir şeyle tahâret yapmak ise fakirlik getirir, uykudan kalkılınca veyâhut gaz çıkarılınca istincâ yapılmaz çünkü bu bidattir.

Özürlü kadın büyük veyâ küçük abdest bozmadıkça her namaz için istincâ yapmaz **"en-Nevâzil"** isimli eserde böylece zikredilmiştir.

Abdestten ve gusülden sonra havlu kullanmak edeptendir, böylece müstamel suyun tüm eseri ortadan kalkar. Bâzı alimlere göre burada methedilen temizlikten maksat cünüp olarak uyumamaktır.

Nitekim **Ammâr ibni Yâsir** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «ثَلَاثَةٌ لَا تَقْرَبُهُمُ الْمَلَائِكَةُ؛ جِيفَةُ الْكَافِرِ، وَالْمُتَضَمِّخُ بِالْخَلُوقِ، وَالْجُنُبُ إِلَّا أَنْ يَتَوَضَّأَ.»

"Üç kişiye (rahmet ve bereket indiren) **melekler yaklaşmaz** (yazıcı meleklerle ölüm melekleri ise her dâim yaklaşırlar)**;** (ölü ya da diri) **kâfir leşi** (ki kâfirler yaşarken de ölümden sonra da pisliktirler ve rahmetten uzaktırlar)**, safran sürünen erkek** (çünkü bu onu kadınlara benzetir)**, bir de cünüp kişi, ancak abdest alması müstesnâ."** *(Ebû Dâvûd, Tereccül:8, no:4180, 4/1789; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/508)*

Burada cünüp olup da guslü geciktiren kişi kastedilmemiştir, lâkin guslü hafife alan ve gusül etmemeyi âdet edinen kişiler kast edilmiştir, çünkü **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cünüp olarak uyuduğu ve bir gusülle bütün hanımlarını dolaştığı sâbittir.

"Şiratü'l-İslâm Şerhi"nde zikredildiğine göre cimâdan sonra kısa süreliğine de olsa uyumak bedeni çok rahatlatır, lâkin sünnet olan önce namaz abdesti gibi abdest alıp sonra uyumasıdır.

"Fethü'l-Karîb" isimli eserde zikredildiğine göre burada bilinen abdest kast edilmiştir. **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyete göre **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*: "Yâ **Rasûlellah**! Gece cünüp olduğum zaman ne yapmalıyım?" diye sorduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ عُمَرَ قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! تُصِيبُنِي الْجَنَابَةُ مِنَ اللَّيْلِ فَمَا أَصْنَعُ؟ فَقَالَ: «اِغْسِلْ ذَكَرَكَ ثُمَّ تَوَضَّأْ ثُمَّ ارْقُدْ.»

"Tenasül uzvunu yıka sonra abdest al daha sonra uyu" buyurmuştur. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:359, 1/430; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/508)*

Her kim cünüp vaziyette uyursa **Allâh-u Te'âlâ**'ya istiğfar etmelidir. Bir kimse uyumadan tekrar cimâ etmek isterse abdest almasına lüzum yoktur, arada sâdece tenâsül uzvunu ve ellerini yıkaması yeterlidir. **"Şerhü'l-meşârik"** isimli eserde böylece zikredilmiştir.

Âyet: 108

İki eli yıkama hakkında da abdest tâbiri kullanılır, nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«اَلْوُضُوءُ قَبْلَ الطَّعَامِ وَبَعْدَهُ مِمَّا يَنْفِي الْفَقْرَ، وَهُوَ مِنْ سُنَنِ الْمُرْسَلِينَ.»

"Yemek öncesinde ve sonrasında el yıkamak, fakirliği uzaklaştıran şeylerdendir! Bir de o, peygamberlerin sünnetlerindendir!" *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-evsat, no:6162, 8/81; Münâvî, Feyzü'l-kadîr, no:9683, 6/488; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/508-509)*

Cünüp olduktan sonra namaz abdesti gibi abdest alıp uyumak isterse evlâ olan küçük hadesi (abdestsizligi) kaldırmaya niyet etmesidir, çünkü böylece hem müstakil bir ibâdet yapmış olur, hem de iki hadesten birini gidererek mânevî necâseti hafifletmiş olur.

Ayrıca gusül abdesti almasa da namaz abdesti üzere uyuyarak uykusunda ölüp de rahmet meleklerinin yanına gelmemesi tehlikesinden kurtulur, çünkü rahmet melekleri, içerisinde cünüp olan eve girmezler. İşte namaz abdesti almakla bu tehlike ortadan kalkar, fakat bu meselede ulemânın ihtilâfı bulunduğu için kişinin adâlet (âdil olma) vasfı düşmez.

"Es'iletü'l-hıkem" isimli eserde zikredildiğine göre sünnet olmak tenâsül uzvunun başında bulunan kılıfın altında toplanacak idrardan sakınarak temizlenmeyi mûcip olduğu için **Allâh-u Te'âlâ**'nın sevgisini kazandırır.

Fukahânın beyânına göre sünnetsiz kişilerin yıkanırken tenâsül uzuvlarının başında bulunan kabuğun altına suyu ulaştırmaları vâciptir, çünkü bunda bir zorluk yoktur.

Nitekim **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«تَنَزَّهُوا مِنَ الْبَوْلِ فَإِنَّ عَامَّةَ عَذَابِ الْقَبْرِ مِنْهُ.»

"İdrardan sakının, zîrâ kabir azâbının ekserîsi ondan dolayı yapılacaktır." *(Dârekutnî, es-Sünen, no:459, 1/231; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/509)*

Ebû Ümâme *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمْ قَالَ:
«اِتَّقُوا الْبَوْلَ، فَإِنَّهُ أَوَّلُ مَا يُحَاسَبُ بِهِ الْعَبْدُ فِي الْقَبْرِ.»

"İdrardan sakının, zîrâ o, kulun kabirde ilk hesâba çekilecek olduğu şeydir." *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:7605, 8/157; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/509)*

Bâzı âlimlere göre bu âyet-i kerîme günahlarına kefâret olan sıtmaya yakalanarak temizlenmek isteyen ve netîcede hepsi birden sıtmaya tutulan kimselerden bahsetmektedir.

Nitekim **Câbir** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere sıtma hastalığı (şekle bürünerek), **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den izin alıp yanına girdi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona :

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: جَاءَتِ الْحُمّٰى تَسْتَأْذِنُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «مَنْ أَنْتِ؟» قَالَتِ الْحُمّٰى قَالَ: «أَتَعْرِفِينَ أَهْلَ قُبَاءٍ؟» قَالَتْ: نَعَمْ، قَالَ: «اِذْهَبِي إِلَيْهِمْ.» فَذَهَبَتْ إِلَيْهِمْ فَلَقُوا مِنْهَا شِدَّةً فَشَكَوْا ذٰلِكَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «إِنْ شِئْتُمْ دَعَوْتُ اللهَ فَكَشَفَهَا عَنْكُمْ، وَإِنْ شِئْتُمْ كَانَتْ كَفَّارَةً وَطَهُورًا». فَقَالُوا: بَلْ تَكُونُ كَفَّارَةً وَطَهُورًا.

"Sen de kimsin?" diye sorunca "Sıtmayım" dedi. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Kubâ ehlini tanıyor musun?"** diye sordu. O: "Evet" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Sen onlara git"** buyurdu.

Sıtma onlara gidince bu hastalıktan dolayı çok zorluk çektiler, sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelip şikâyetlendiklerinde: **"Dilerseniz Allah'a yalvarayım, bunu sizden açsın, isterseniz de** (bu hastalık sizde kalarak sizi) **temizleyici bir kefâret olsun"** buyurunca onlar: "Hayır (bu hastalık bizden alınmasın da) kefâret ve temizlik olsun" dediler. *(Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:3/375; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/509)*

Bir rivayette şöyle gelmiştir:

«اِنَّ حُمّٰى لَيْلَةٍ كَفَّارَةُ سَنَةٍ وَمَنْ حُمَّ يَوْمًا كَانَ لَهُ بَرَاءَةٌ مِنَ النَّارِ وَخَرَجَ مِنْ ذُنُوبِهِ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ.»

"Bir günlük sıtma bir seneye kefârettir. Bir gün sıtma olana bu hastalık cehennemden berat olur ve anasının kendisini doğurduğu gün gibi günahlarından çıkar." *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/509)*

Âyet: 108

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)* sıtmalıyken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onun yanına girdiğinde:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: دَخَلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا وَهِيَ مَوْعُوكَةٌ، فَقَالَ: «مَالِي أَرَاكِ هٰكَذَا؟» فَقَالَتْ: بِأَبِي وَأُمِّي هٰذِهِ الْحُمّٰى وَسَبَّتْهَا، فَقَالَ: «لَا تَسُبِّيهَا فَإِنَّهَا مَأْمُورَةٌ، وَلٰكِنْ إِنْ شِئْتِ عَلَّمْتُكِ كَلِمَاتٍ إِذَا تَلَوْتِهِنَّ أَذْهَبَهَا اللهُ تَعَالَى عَنْكِ.» قَالَتْ: فَعَلِّمْنِي، قَالَ: «قُولِي: اَللّٰهُمَّ ارْحَمْ جِلْدِيَ الرَّقِيقَ، وَعَظْمِيَ الدَّقِيقَ مِنْ شِدَّةِ الْحَرِيقِ يَا أُمَّ مِلْدَمٍ! إِنْ كُنْتِ اٰمَنْتِ بِاللهِ الْعَظِيمِ فَلَا تُصَدِّعِي الرَّأْسَ وَلَا تُنْتِنِي الْفَمَ، وَلَا تَأْكُلِي اللَّحْمَ، وَلَا تَشْرَبِي الدَّمَ وَتَحَوَّلِي مِنِّي إِلٰى مَنِ اتَّخَذَ مَعَ اللهِ إِلٰهًا اٰخَرَ.» قَالَ: فَقَالَتْهَا، فَذَهَبَتْ عَنْهَا.

"Bana ne oldu ki seni bu halde görüyorum?" buyurunca **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*: "Anam babam sana fedâ olsun, işte bu sıtma (yüzünden bu hâle düştüm)" diyerek sıtmaya lânet okudu.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ona lânet okuma, çünkü o emir kuludur. Lâkin dilersen sana bâzı kelimeler öğreteyim ki onları okuduğunda Allâh-u Te'âlâ bu hâli senden gidersin"** buyurunca **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*: "Hemen bana öğret" dedi.

O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«اَللّٰهُمَّ ارْحَمْ جِلْدِيَ الرَّقِيقَ، وَعَظْمِيَ الدَّقِيقَ مِنْ شِدَّةِ الْحَرِيقِ يَا أُمَّ مِلْدَمٍ! إِنْ كُنْتِ اٰمَنْتِ بِاللهِ الْعَظِيمِ فَلَا تُصَدِّعِي الرَّأْسَ وَلَا تُنْتِنِي الْفَمَ، وَلَا تَأْكُلِي اللَّحْمَ، وَلَا تَشْرَبِي الدَّمَ وَتَحَوَّلِي مِنِّي إِلٰى مَنِ اتَّخَذَ مَعَ اللهِ إِلٰهًا اٰخَرَ.»

"'Ey Allâh! Şiddetli ateşe mâruz kalan hassas derime ve ince kemiğime acı! Ey sıtma! Eğer sen O büyük Allâh'a îmân ettiysen başımı ağrıtma, ağzımı kokutma, etimi yeme, kanımı içme ve beni bırakıp Allâh ile birlikte başka ilâh edinenlere git' diye dua et" buyurdu.

Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)* bunları okuduğunda sıtma hâli kendisinden hemen kayboldu. *(Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:6/169; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/509)*

Muhâcirler **Medîne-i Münevvere**'ye hicret ettiklerinde oranın havası mîzaçlarına uymayınca birçoğu hastalanıp zayıf düşerek **Mekke-i Mükerreme**'ye özlem duymaya başladılar.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* duâ kıblesi olan semâya bakarak sıtmanın **Medîne**'den uzaklaşması için duâda bulundu. Nitekim **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّهَا قَالَتْ: لَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ وُعِكَ أَبُو بَكْرٍ وَبِلَالٌ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَتْ: فَجِئْتُ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ: «اَللّٰهُمَّ حَبِّبْ إِلَيْنَا الْمَدِينَةَ كَحُبِّنَا مَكَّةَ أَوْ أَشَدَّ، اَللّٰهُمَّ وَصَحِّحْهَا وَبَارِكْ لَنَا فِي مُدِّهَا وَصَاعِهَا وَانْقُلْ حُمَّاهَا فَاجْعَلْهَا بِالْجُحْفَةِ.»

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Medîne**'ye geldiği zaman **Ebû Bekr** ve **Bilâl** *(Radıyallâhu Anhümâ)* sıtmaya tutuldular.

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gidip durumu haber verdiğimde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ey Allâh! Mekke'yi sevdiğimiz kadar yâhut daha da kuvvetli bir şekilde bize Medîne'yi de sevdir.**

Medîne'yi sıhhat dolu bir yer yap, Medîne'nin ölçeğine ve kabına bereket koy ve onun sıtmasını oradan alıp Cuhfe'ye aktar" diye duâda bulundu. *(Buhârî, Fedâilü's-sahâbe:75, no:3711, 3/1428-29 İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/509)*

Cuhfe, Mısır cihetinden gelen hacılar için ihram mahalli olan **Râbiğ** bölgesine yakın bir karyedir. O zaman orada Yahudiler ikāmet etmekteydi.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, ashâbına **Medîne**'nin sevgili kılınması için duâda bulunması, nefislerin vatan sevgisi üzere yaratıldığı husûsuna binâendir.

Nitekim **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in huzûrunda bulunduğu sırada **Mekke**'den **Medîne**'ye gelen birine: **"Mekke'yi ne halde bıraktın?"** diye sorduğu zaman o kişi **Mekke**'nin güzel evsâfından bâzısını anlatınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in iki gözü yaş dolarak:

«لَا تُشَوِّقْهَا يَا فُلَانُ.»

"Ey adam! Onu (vatanına karşı) **şevklendirerek hasrete sevketme"** *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/509)* buyurdu.

Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:

فِتْنَهَا دَرْ اَنْجُمَنْ پَيْدَا شَوَدْ اَزْ سُوزِ مَنْ چُونْ مَرَا دَرْ خَاطِرْ آيَدْ مَسْكَنُ و مَأْوَايِ دُوسْتْ

Âyet: 108

"(Aşkım alevlenip tutuştuğunda içimdeki yangın ve) **harâretimden,**
(bulunduğum) **mecliste fitneler çıkar,**
(millet birbirine girer de kimi ağlar, kimi de âhlar),
Sevgilinin yaşadığı yer ve evi hâtırıma geldikçe!" *(Varak:411)*

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ) **"Zâten Allâh çokça temizlenen o kişileri sever"** kavl-i şerîfinden anlaşılan "Temizlik", maddî ve mânevî temizliğe şâmildir.

Kurtubî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Sübhânehû ve Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede temizliği seven ve tahâreti şiâr edinen kullarına övgüler yağdırmıştır. Gerçekten de tahâret hem insan için bir mürüvvet, hem de şerîata âit bir vazîfedir.

Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)* kadınlara hitâben: "Kocalarınıza emredin, suyla temizlik yapsınlar ve güzel koksunlar. Çünkü ben onlara bunu söylemekten utanıyorum. Gerçekten **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* böyle yapardı" demiştir. *(Tirmizî, no:19; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:24639; Nesâî, 1/45-43)*

Yine böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yolculuklara tahâret için su götürdüğü sâbittir. Dolayısıyla **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* necâseti hafifletmek için taş, tam temizlik için de su kullanmıştır. *(İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân:2/1003; Buhârî, no:217; Müslim, no:270-271; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:12100)*

"Fahrurrâzî ve **İbni Kesîr"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme pisliklere temastan nezih duran ve abdesti güzelce alan tertemiz kullarla ve sâlih amel işleyen âbidlerle birlikte namaz kılmanın müstehap oluşuna delâlet etmektedir. Zîrâ bu âyet-i kerîmede methedilen mescit iki vasıfla öne çıkarılmıştır ki bunların birincisi ilk kuruluşundan beri takvâ ve ihlâs üzere inşâ edilmiş olması, ikincisi ise o mescitte tertemiz olmayı seven cemaatin bulunmasıdır.

Ayrıca şu bir gerçektir ki, böyle sâlih cemaatlerle birlikte kılmak ibâdeti kolaylaştıracağı gibi takvâya riâyet etmeyen insanlarla birlikte bulunmak da ibâdeti zorlaştırır ve insanın huzûrunu kaçırır.

Nitekim **Şebîb Ebû Ravh** *(Radıyallâhu Anh)* **Zü'l-Kelâ'** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle anlattığını nakletmiştir:

Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile berâber sabah namazını kılarken Rûm Sûresini okuduğu sırada bir âyette tereddüt etti.

Namaz bitince:

عن شَبِيبٍ أَبِي رَوْحٍ مِنْ ذِي الْكَلَاعِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ صَلَّى مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصُّبْحَ فَقَرَأَ بِالرُّومِ فَتَرَدَّدَ فِي اٰيَةٍ فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ:

«إِنَّهُ يَلْبِسُ عَلَيْنَا الْقُرْاٰنَ أَنَّ أَقْوَامًا مِنْكُمْ يُصَلُّونَ مَعَنَا لَا يُحْسِنُونَ الْوُضُوءَ فَمَنْ شَهِدَ الصَّلَاةَ مَعَنَا فَلْيُحْسِنِ الْوُضُوءَ.»

"Şu bir gerçek ki içinizden bâzı kimselerin abdesti güzel almadan bizimle birlikte namaz kılıyor olmaları bize Kur'ân (okumamız)**ı karıştırmaktadır.**

Artık bizimle birlikte namazda bulunacak olan abdesti güzel alsın" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:15874, 25/210-211; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/289)* buyurdu.

İşte bu hadîs-i şerîf abdesti ve tahâreti ikmâl etmenin ibâdetleri îfâyı kolaylaştıracağına ve vazîfeleri hakkıyla yerine getirme husûsunda yardımcı olacağına delâlet etmektedir.

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu cümle-i celîlede geçen ve **Allâh-u Te'âlâ**'ya nispet edilen "Muhabbet" tâbiri bizim bildiğimiz mânâda hissî ve hakîkî bir muhabbet (duygusal bir sevgi) değildir.

Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** bilinen mânâda bir sevgiyle vasıflanamaz. Dolayısıyla **Allâh-u Te'âlâ**'ya isnâd edilen bu şekil tâbirler; "rızâ, ikrâm ve sevap verme" mânâlarına gelmektedir.

Şu bilinsin ki; münâfıkların mescidi nefis mezbelesine (çöplüğüne), takvâ üzere kurulan mescit ise kalp mescidine işâret etmektedir.

Kalp, kullardan ilk söz alındığı **Kālû-belâ** gününden bu yana ubûdiyet, taat ve tevhîd üzere tesis edilmiştir. Kalp ehli kötü sıfatlardan, alçak huylardan hattâ varlık kirlerinden ve sonradan olmanın getirdiği bulaşıklardan arınmış kimselerdir.

Allâh-u Te'âlâ, varlıklarından fânî olup (geçip) **Allâh** ile bâkî olanları sever. Zâten onları sevmese kendilerini bu temizliğe muvaffak kılmaz.

Onların genel mânâda temiz kalmış olmaları **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendilerini sevmesinin eserlerinin bir netîcesidir.

Âyet: 108

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

طَهَارَتْ اَرْنَه بَخُونِ جِگَرْ كُنَدْ عَاشِقْ بَقَوْلِ مُفْتِى عَشْقَشْ دُرُسْتْ نِيسْتْ نَمَازْ

"Âşık eğer (aşk yolunda belâlar ve çileler çekip, gözlerinden boşalan) **ciğer kanı**(nın yaşları)**yla abdest almaz** (tahâret-i mâneviyye ile kendisini pâk yapmaz)**sa,**
Aşk müftüsünün hükmüne göre namazı bütün (ve makbûl) **değildir."**

(Hâfız Şerhi Konevî, kenarında Sûdî Efendi:2/42)

"Mesnevî"de şöyle denilmiştir:

رُوِى نَا شُسْتَه نَبِينَدْ رُوِى حُورْ لاَ صَلاَةَ گُفْتْ اِلاَّ بِالطُّهُورْ

"Yıkanmamış bir göz hûrilerin yüzünü göremez,
(Peygamber Aleyhisselâm;) **"Namaz ancak tahâretle olur" buyurmuştur."**

(Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Mesnevî:3/3033)

﴿ أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى تَقْوَى مِنَ اللهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَمْ مَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ وَاللهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (109)

(أَفَمَنْ) **O kişi mi,** öyle kişi ki, (أَسَّسَ) **tesis etti,** neyi? (بُنْيَانَهُ) **binâsını,** ne üzere? (عَلَى تَقْوَى) **bir sakınma üzere,** kimden? (مِنَ اللهِ) **Allâh'tan,** daha ne üzere, (وَرِضْوَانٍ) **bir rızâ üzere,** böyle olan bir kimse mi? nedir? (خَيْرٌ) **daha hayırlıdır,** (أَمْ مَنْ) **yoksa o kimse mi ki,** (أَسَّسَ) **tesis etti,** neyi? (بُنْيَانَهُ) **binâsını,** ne üzerine? (عَلَى شَفَا جُرُفٍ) **derin bir çukurun kenarı üzerine,** öyle çukur ki, (هَارٍ) **düşmek üzere,** (فَانْهَارَ) **ve nihayet düştü,** ne ile? (بِهِ) **onun** (binasıy)**la,** nereye? (فِي نَارِ جَهَنَّمَ) **cehennem ateşine,** (وَاللهُ) **Allâh,** (لَا يَهْدِي) **hidâyet etmez,** kimi? (اَلْقَوْمَ) **bir toplumu,** öyle toplum ki, (اَلظَّالِمِينَ) **zâlimler olan.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Yaptığı mescidin) **binâsını, Allâh'tan bir sakınma ve** (O'nun) **rızâ**(sını tahsil) **üzere tesis etmiş olan kişi mi daha iyidir, yoksa binâsını** (münâfıklık gibi en çürük ve bâtıl dâvâdan ibâret, her an) **düşmek üzere bulunan derin bir çukurun kenarı üzerine kurmuş olup da, onunla birlikte cehennem ateşine düşmüş bulunan** (münâfık) **kimse mi?**

(İşte Kuba mescidini binâ eden Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ashâbı, dinlerini, takvâ ve rızâ gibi muhkem bir temele dayandırdıklarından, münâfıklık ve tefrika gibi kötü niyetlere dayalı olarak inşâ edilmiş Mescid-i Dırâr'ın bânîleri olan münâfıklardan, iki cihanda da son derece hayırlıdırlar.) **Allâh** (münâfıklığı seçen) **o zâlimler toplumunu** (yararlarını ve kurtuluşlarını temin edecek yollara) **hidâyet etmez."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde **Dırâr** mescidini inşâ edenlerin kötü niyetlerini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede o mescidin ehlinin kötü âkıbetini açıklamıştır.

"Kurtubî, Hâzin, Mazharî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede ateş çukurunun ağzında binâ edildiği bildirilen mescidin **Dırâr** mescidi olduğu ulemâ arasında ittifaklıdır.

Âyet: 109

Takvâ ve rızâ üzere inşâ edildiği bildirilen mescid hakkında ise 108. âyet-i kerîmenin tefsirinde beyân edilen şekliyle iki kavil vardır.

Zeyd ibni Eslem *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; bu âyet-i kerîmede takvâ ve rızâ üzere tesis edildiği beyân edilen mescidden maksat **Kubâ** mescididir. Ateş çukurunun ağzında binâ edilen ise **Dırâr** mescididir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1883)*

Lâkin **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen:

عَنِ الْحَسَنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: لَمَّا أَسَّسَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَسْجِدَ الَّذِي أَسَّسَهُ عَلَى التَّقْوٰى كَانَ كُلَّمَا رَفَعَ لَبِنَةً قَالَ: «اَللّٰهُمَّ إِنَّ الْخَيْرَ خَيْرُ الْاٰخِرَةِ.» ثُمَّ يُنَاوِلُهَا أَخَاهُ، فَيَقُولُ مَا قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتّٰى تَنْتَهِيَ اللَّبِنَةُ مُنْتَهَاهَا، ثُمَّ يَرْفَعُ الْأُخْرٰى فَيَقُولُ: «اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِلْأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرَةِ.» ثُمَّ يُنَاوِلُهَا أَخَاهُ، فَيَقُولُ مَا قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتّٰى تَنْتَهِيَ اللَّبِنَةُ مُنْتَهَاهَا.

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* takvâ üzere tesis ettiği mescidini inşâ ederken her bir tuğlayı kaldırdığında: **'Ey Allâh! Hayır, ancak âhiret hayrıdır'** der, sonra onu (yanındaki) kardeşine uzatırdı. Alan kişi de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in söylediği sözü tekrar eder ve tuğla ulaşacağı son noktaya varıncaya kadar bu böyle devâm ederdi.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sonra diğer bir tuğlayı kaldırdığında: **'Ey Allâh! Ensârı ve muhâcirleri mağfiret eyle'** der, sonra onu da kardeşine uzatırdı. Alan kişi de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in söylediği sözü tekrar eder ve tuğla ulaşacağı son noktaya varıncaya kadar bu böyle devâm ederdi." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/537)* rivâyetinden, takvâ üzere binâ edilen mescidden **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mescidinin kastedilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Zîrâ bu hâdise **Mescid-i Nebevî**'nin inşâsı (yapımı) sırasında gerçekleşmiştir.

<u>**Âyet-i kerîmede geçen**</u>: (أَمْ مَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ) **"Yoksa binâsını düşmek üzere bulunan derin bir çukurun kenarı üzerine kurmuş olup da, onunla birlikte cehennem ateşine düşmüş bulunan kimse mi?"** kavl-i şerîfinde zikredilen **"Derin çukur"**dan maksat, sebatsızlık ve tutunamama husûsunda derin çukura benzeyen "Bâtıl inançlar ve Müslüman görünüp kâfirliği gizlemek gibi münâfıklıklar"dır.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmesinde bir darb-ı mesel açıklamıştır ki bunun mânâsı, inancını ve dînini **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsı ve takvâdan ibâret muhkem bir temel olan hak üzere tesis eden kişinin yoluyla, îtikādını en çürük ve en sebatsız bir şey olan bâtıl ve nifak üzere oturtanın binâsı arasındaki farkı açıklamaktır.

Buna göre İslâm'a zâhiren ve kalben inanan kişinin îmânı ve ameli dünyâda ve âhirette sâbit kalarak sâhibine faydalı olacak fakat inancını şirk ve nifak gibi çürük temeller üzerine kuran kişinin dünyâda âkıbeti hüsrân olacağı gibi âhirette de yeri nâr-ı cehennem olacaktır.

Bu âyet-i kerîme takvâ niyetiyle ve rızâ-i İlâhî kastıyla başlayan her işin bākî kalacağını, sâhibini mutlu kılacağını ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın katına ancak böyle amellerin yükseltileceğini açıkça ifâde etmektedir. Nitekim:

﴿وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ﴾

"(Hiçbir şeye muhtaç olmayıp, her şeye tam anlamıyla lütufta bulunan) **O celâl ve ikrâm sâhibi olan Rabbinin Zât'ı sürekli kalacaktır"** *(Rahmân Sûresi:27)* âyet-i kerîmesinden anlaşıldığı üzere **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zâtı bākî olduğu gibi O'nun Zâtı adına yapılan işler de yok olmayacaktır. Yine böylece:

﴿اَلْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا﴾

"Ama (faydası sonsuza dek) **kalıcı olan o** (tesbîh, hamd, tevhîd ve tekbîr zikirleri, beş vakit namaz, oruç, hac ve zekât gibi) **sâlih ameller ise Rabbin katında sevap bakımından da daha iyidir,** (ileriye dönük) **beklenti**(ye girilecek şeyler) **yönünden de pek hayırlıdır"** *(Kehf Sûresi:46)* kavl-i şerîfiyle:

﴿وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ مَرَدًّا﴾

"(Kulun dünyâda sâhip olduğu geçici imkânlara nispetle; tesbîh, hamd, tevhîd ve tekbîr zikirleri, beş vakit namaz, oruç, hac ve zekât gibi faydası sonsuza dek) **kalıcı olan sâlih ameller, senin Rabbin katında sevap bakımından da daha iyidir, âkıbet yönünden de pek hayırlıdır"** *(Meryem Sûresi:76)* kavl-i şerîfi de kendisine ümit bağlanacak kalıcı amellerin ancak sâlih ameller olduğunu bildirmektedir.

Âlimler bu cümle-i celîlede geçen "O çukurun ağzı binâyı cehennem ateşine düşürdü" kavl-i şerîfinde hakikat mi yoksa mecaz mı kastedildiği husûsunda iki kavil vardır.

Âyet: 109

Bir kavle göre bu hakîkattir, zîrâ **Câbir ibni Abdillâh** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "**Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zamânında **Mescid-i Dırâr** yıkılırken oradan duman çıktığını gördüm" demiştir. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/697; İbnü Ebî Hâtim:6/1884; Hâkim, el-Müstedrek:4/596; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/537)*

Katâde ve **İbnü Cüreyc** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu cümle-i celîlenin tefsirinde: "Münâfıkların mescidi yıkılırken orası ateşe düşene kadar o yıkım son bulmadı. Bize nakledildiğine göre bâzıları onun içerisinde bir yer kazdıklarında oradan duman çıktığını gördüler" demişlerdir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1884; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/537-538)*

Süddî *(Radıyallâhu Anh)* bu cümle-i celîlenin tefsirinde: "Orası yıkılırken yerin dibine batırıldı" demiştir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1884; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/538)*

İbnü Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*: "Yeryüzünde bir cehennem vardır" dedikten sonra bu cümle-i celîleyi okuyarak oranın cehennem ateşinden bir parça olduğuna dikkat çekmiştir. *(İbnü Abdilberr, et-Temhîd:13/267; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/387; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/538)*

Bâzı âlimler ise bu cümle-i celîlenin, bir mecâz olarak bu binâyı yapmalarının, sâhiplerini cehenneme düşüreceği mânâsında olduğunu söylemişlerdir. Lâkin hakîkat mânâsını murâd etmekte bir muhallik söz konusu olmadığı için birinci görüşü kabul etmek daha uygundur.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmelerde birtakım işâretler vardır, ilk olarak şu anlaşılmıştır ki; kalp temizliği ve güzel îtikat amellerin esâsıdır. Bir binâ su üzerinde tutunamayıp sert toprak üzerinde yerleştiği gibi ameller de ancak muhkem îtikat üzere kāim olur. Zîrâ sağlam inanç amelde ihlâsa sebep olur ki o da **Allâh-u Te'âlâ**'ya mânen yakınlık arzulamak, dâvetine icâbet etmek ve emrine değer vermek anlamına gelir. Bunun zıttı ise **Allâh-u Te'âlâ**'yı bırakıp yaratıklara yanaşma arzusundan ibâret olan nifaktır.

Mükâfât talep ederken ihlâslı olmak ise yapılan hayır ameliyle âhiret menfaatini murâd etmektir. Bunun zıttı ise riyâdır ki o, âhiret ameliyle dünyâ menfaati arzulamaktır. O halde akıllı kişinin yapması gereken, dîninin temelini sağlam îtikat, ihlâs ve takvâ üzere tesis etmek ve böylece dîninin, temeli yerde sâbit olup dalları göğü tutan bir ağaç gibi sağlam olmasını temin etmektir. Yine böylece nünâfıklar sûretâ namaz kılınması için bir mescit binâ ettiler fakat gerçekte onlar kötü konuşmalarını yapacak bir mahal ve pis fiillerini işleyecek bir mekân binâ etmiştiler.

Bu yüzden o mekân yıkılmasının ardından leşlerin atıldığı bir mezbele olmayı hak etti. Böylece onlar bir zaman yaşadıktan sonra hep birden ateşe düştüler. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿إِنَّ اللهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا﴾

"Şüphesiz ki Allâh (onların bu hâline rızâ gösterip yanlarında oturan) **o münâfıkları da o** (inkârcı) **kâfirleri de hep birlikte cehennemde toplayıcıdır"** *(Nisâ Sûresi:140)* buyurmuştur.

Nasıl ki münâfıkların ve kâfirlerin pis ve necis meclislerinde onlarla birlikte düşüp kalkan kişi hakîkî mânâda şekâvete uğrar (bedbaht olur), işte böylece sıddıkların ve ârifllerin tertemiz meclislerinde ve kutsal mahfillerinde onlarla oturma şerefine nâil olan kişiler de ebedî saâdete kavuşur ve en yüce tahâret ile arınmış olur.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يَشْقَى بِهِمْ جَلِيسُهُمْ».

"Onlarla berâber oturan şakî (mahrum) **olmaz"** *(Buhârî, De'avât:66, no:6045, 5/2353; Müslim, Zikir:8, no:2689, 4/2069; Tirmizî, De'avât:130, no:3600, 5/579)* buyurmuştur.

Burada onların sözünü işiten yâhut meclislerinde oturan kişi kastedilmiştir. Zîrâ sohbet dinlemek ve birlikte oturmak sevgiden kaynaklanır.

Bu mânâda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Abdullâh** *(Radıyallâhu Anh)*dan mervî olan bir hadîs-i şerîfte:

عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ».

"Kişi sevdiğiyle berâberdir" *(Buhârî, Edeb:96, no:5816, 5/2283)* buyurmuştur.

Burada tasavvuf ehline âit bir sır daha vardır ki bu mânâya göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: "Kişi dünyâda ve âhirette sevdiğiyle berâber olur, dünyâda itaat ve edep birlikteliğiyle, âhirette ise görme ve yakınında bulunma berâberliğiyle bu maiyyet hâsıl olur" buyurmak istemiştir.

Bu âyet-i kerîmelerde işâret edilen bir husus da şudur; münâfıklar **Allâh-u Te'âlâ**'nın her şeyden haberdâr olup onların hîlelerine mukâbelede bulunacağı gerçeğinden gâfil olarak birtakım hîle ve tuzaklar kurmak üzere bir mescit inşâ ettiler. İşte bunun için rezil rüsvay oldular.

Âyet: 109

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

مَکْرِ حَقْ سَرْ چَشْمَهٔ اِینْ مَکْرْهَاسْتْ قَلْبْ بَیْنَ الْاِصْبَعَیْنِ کِبْرِیَاسْتْ

آنْکِه سَازَدْ دَرْ دِلَتْ مَکْرُ و قِیَاسْ آتَشِی دَانَدْ زَدَنْ اَنْدَرْ پَلاَسْ

"(Cenâb-ı) **Hakk'ın mekri** (hîlesi, düzeni) **bu hîlelerin kaynağıdır, Kalp** (Cenâb-ı) **Kibriyâ'nın iki** (kudret) **parmağı arasındadır.**

(Rasûlüllâh'a karşı hîle düşünüp) **kalbine mekr ve kıyas getiren, Kendi hîlesini ateşe atmakta olduğunu da bil**(melid)**ir."** *(Mesnevî:6/3516)*

Yâni, Cenâb-ı Hakk'ın mekrine kimse karşı koyamaz, mekr edemez (hile, düzen kuramaz). Cenâb-ı Hakk'ın mekrinin ne olduğu erbâbının mâlûmudur. Kalbin Cenâb-ı Hakk'ın iki kudret parmağında olmasından murâd, celâl ve cemâl sıfatlarının kuvvet ve kudretinde olmasıdır.

Allâh-u Te'âlâ bu sıfatları arasında istediği gibi tasarruf eder, ya mazhar-ı celâl kılar, ya mazhar-ı cemâl kılar. **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne hile kuranın mekrini **Allâh-u Te'âlâ** kahr-ı Îlâhîsinin ateşi ile yakar. *(Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibn-i Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/819)*

Yine böylece anlaşılmıştır ki şekâvet ve bedbahtlığı aslî ve ezelî olan kişiler **Allâh-u Te'âlâ**'nın imtihanları karşısında ancak dalâlet, nefret ve inkâr bakımından artış kaydederler. Akıllı kişi ise dünyânın rüsvaylığını tercih etme pahasına da olsa bu imtihanları kazanmaya çalışır. Zîrâ dünyânın rezilliği âhiretin rüsvaylığından daha ehvendir.

Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:

اَزِینْ هَلاَکْ مَیَنْدِیشْ و بَاشْ مَرْدَانَه کِه اِینْ هَلاَکْ بُوَدْ مُوجِبِ خَلاَصْ و نَجَاتْ

"Bu (dünyânın) **helâki**(ni) **düşün**(üp de çekin)**me, yiğit ol, Zîra bu helâk** (yok oluş, aslında) **kurtuluş ve necâtın îcâbıdır** (gereğidir)**."**

Anlaşılan bir hakîkat de şudur ki; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* insanları sürekli cehennem ateşine düşmekten alıkoymaya çalışmış bu yüzden **Dırâr** mescidini yıktırmıştır.

Zîrâ orayı hâli üzere bıraksaydı elbette mânevî ateş sayılacak bir belânın inmesi sebebiyle herkes zarar görürdü, bâzı insanların o mescit sebebiyle fitneye düşmesi de gerçekleşirdi.

İnanç husûsunda ârız olan bir fitne ise gerçek mânâda cehennem ateşine düşmenin sebebidir. Bu yüzden şer ve fesat ehli yaptıkları ifsâd üzere bırakılamaz. Bilakis onların haysiyetleri rencide edilerek hattâ ihtiyaç hâsıl olduğunda yuvalarından çıkartılarak, dahası evleri bile yıkılarak onların yaptıkları bozgunculuk reddedilmelidir.

Ebu'l-Leys *(Rahimehullâh)*ın fetvâlarında zikredildiği üzere; bir adam sağ olduğu sürece yönetimi elinde kalması şartıyla bir han binâ etse (ve bunu vakfetse), bu kişi orada içki içmek gibi oradan çıkartılmasını gerektirecek **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsı bulunmayan bir fâsıklık yapmadıkça kimsenin onu oradan çıkartma hakkı yoktur. Zîrâ vakıf şartlarına mutlaka îtibar etmek gerektiği için bir zarûret olmaksızın vakıf şartlarını terketmek câiz olmaz.

"Nisâbü'l-ihtisâb" isimli eserde zikredildiğine göre; bir tekkenin bânîsi fâsık ise o kişinin dahî oradan çıkartılması gerekirken, ya fâsık ve bidat ehli bir kişi nasıl bir tekkede mukim olarak bırakılabilir?

Meselâ; cehennem ehlinin takısı olan demirden yüzük yâhut bilek, kulak ya da boyun halkası takınmayı şiar edinen Hadîdiyye fırkası, sakallarını usturaya vurup, çuval ve kalın aba giymek gibi münker işler yapan Cevâlikıyye tâifesi tekkelerde bırakılmamalıdır.

Çünkü çuval, giyilmesi yasak olan şöhret libâsıdır (kendini sâlih biri olarak tanıtma ve meşhur etme giysisidir). Sakal traşı ise **Frenk** gâvurlarının tatbîkātı olup **Allâh-u Te'âlâ**'nın fıtratını tağyîr (yaratış şeklini değiştirme) ve kadınlara benzeme gibi haramları barındırmaktadır. Kaş ve kirpik dâhil bütün kıllarını kesen Kalenderiyye fırkası da tekkelerde barındırılmaması gereken adamlardandır.

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* bunlar hakkında şöyle demiştir:

قَلَنْدَرِی نَه بَرِیشَسْت و مُوی یَا اَبْرُو حِسَابِ رَاهِ قَلَنْدَرْ بَدَانْ کِه مُوی بَمُوسْتْ
گُذَشْتَنْ اَزْ سَرِ مُو دَرْ قَلَنْدَرِی سَهْلَسْتْ چُو حَافِظْ آنْکِه زِ سَرْ بُگْذَرَدْ قَلَنْدَرْ اُوسْتْ

"Kalenderlik ne saç, ne sakal ne de kaşladır (bu kılları traş edip, kazıtmakla değildir),
Kalenderin yolunun hesabı bil ki, inceden inceyedir.
Başın saçından (vaz)**geçmek kalenderlikte kolaydır,**
Hâfız gibi kim baştan (vaz)**geçerse,** (işte) **kalender odur!"**

(Hâfız Şerhi Konevî, kenarında Sûdî Efendi:1/313)

Âyet: 109

Bidat ehline mensup sapık fırkalar da bu sayılanlara kıyas edilmelidir.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ اٰمُرَ بِحَطَبٍ فَيُحْطَبَ ثُمَّ اٰمُرَ بِالصَّلاَةِ فَيُؤَذَّنَ لَهَا ثُمَّ اٰمُرَ رَجُلاً فَيَؤُمَّ النَّاسَ ثُمَّ أُخَالِفَ اِلَى رِجَالٍ فَأُحَرِّقَ عَلَيْهِمْ بُيُوتَهُمْ.»

"Nefsim (canım, kudret) **elinde olan Zât'a** (Allâh'a) **yemin ederim ki, elbette muhakkak ben odun toplanmasını emredip sonra namaz için ezan okunmasını sonra da bir adama insanlara imam olmasını emrederek bir takım adamlara gidip evlerini üzerlerine yakmayı kastettim"** buyurmuştur. *(Buhârî, Cemâat:1, no:618, 1/231; Müslim, Mesâcid:251-252, 1/451-452; Tirmizî, Salât:48, Neseî, İmamet:49; Ebû Dâvûd, Salât:46, no:548, 1/371; İbni Mâce, no:791; 1/259; Dârimî, Salât:54, Muvattâ' Cemaat:3, Ahmed ibni Hanbel:1/450; İbni Hibbân, no:2095, 3/266)*

İşte bu hadîs-i şerîf (meşrû bir mâzereti olmaksızın sürekli) cemaatten geri kalan kişilerin evlerinin (İslâm devleti tarafından) yakılmasının câiz olduğuna delâlet etmektedir. Çünkü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in günah olan bir şeye niyetlenmesini kabul etmek câiz değildir. Sünnet-i müekkedenin terkinden dahî ev yakmanın cevâzı sâbit olunca farz ve vâciplerin terkinden dolayı yapılacak yakıp yıkmalar nasıl câiz olmaz. **Allâh-u Te'âlâ** bizi ve sizi münker olan sözlerden ve fiillerden muhâfaza eylesin!

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (وَاللهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ) **"Allâh o zâlimler toplumunu hidâyet etmez"** kavl-i şerîfinde geçen "Hidâyet" tâbiri "Maksada ulaştırma" mânâsındadır. Yoksa yol gösterme mânâsında **Allâh-u Te'âlâ** herkesi hidâyet etmektedir. Fakat kurtuluşa eriştirme mânâsındaki hidâyet ancak hidâyet arayanlara nasîb olur.

Zulüm, bir şeyi mahallinin gayrine koymaktan ibârettir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e inandığını söyleyip de onunla harbeden kişiye yer hazırlamak üzere mescit binâ eden münâfıkların ne kadar yersiz ve yanlış bir iş yaptıkları ve ne büyük zâlim oldukları ortadayken elbette **Allâh-u Te'âlâ**'nın onlara zorla hidâyet yaratması düşünülemez. Çünkü onlar hidâyet yolunu gördükten sonra bile bile o yoldan sapmış, dünyâ muhabbetini ve hırsını, **Allâh**'a ibâdet ve muhabbet yerine koyarak da gerçek mânâda bir zulme imzâ atmışlardır. Bu sebeple artık **Allâh-u Te'âlâ** onları kurtuluşa eriştirmeyeceğini bildirmiştir.

﴿ لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (110)

(لَا يَزَالُ) **devamlı kalacaktır,** ne? (بُنْيَانُهُمُ) **onların yapıları,** (الَّذِي) **öyle yapı ki,** (بَنَوْا) **binâ ettiler,** ne olarak kalacaktır? (رِيبَةً) **bir şüphe olarak,** nerede? (فِي قُلُوبِهِمْ) **onların kalplerinde,** (إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ) **ancak parça parça olması müstesnâ,** ne? (قُلُوبُهُمْ) **kalpleri,** (وَاللَّهُ) **Allâh,** kimdir? (عَلِيمٌ) **Alîm'dir,** daha, (حَكِيمٌ) **Hakîm'dir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O (münâfık ola)**nların binâ etmiş oldukları o yapıları** (kendileri dünyâda gebertilerek yâhut mezarda veyâ cehennemde azap edilerek parça parça edilmedikçe ya da dünyâda yapacakları tevbe ve pişmanlıkla) **kalpleri parça parça olmadıkça, yüreklerinde bir şüphe** (vesîlesi, dolayısıyla münâfıklıklarının artma sebebi) **olarak devamlı kalacaktır! Allâh** (onların tüm niyetlerini hakkıyla bilen bir) **Alîm'dir;** (binâlarını yıktırarak da hikmetini işleten bir) **Hakîm'dir."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde münâfıkların **Dırâr** mescidi binâ ettiklerini fakat o mescidin çürük temeller üzerine binâ edildiği için cehennem ateşine yuvarlandığını beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede bu münâfıkların o mescit yüzünden çok büyük bir şüpheye ve sıkıntıya düştüklerini açıklamıştır.

"İbni Kesîr, Hâzin, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde münâfıkların yaptığı **Mescid-i Dırâr**'ın, kalplerindeki şüpheyi daha da artırdığını açıklamıştır.

Çünkü onlar o mescidi yapmakla çok ferahlanmışlar hattâ İsrâîloğullarına buzağıya tapmak sevdirildiği gibi onlara da o mescit sevdirilmiş fakat **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* orayı tahrip etmeyi emredince bu onlara çok ağır gelmiş, üzüntülerini ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e karşı buğz ve şüphelerini artırmıştır.

Âyet: 110

Onlar kendilerinin iyi bir iş yaptıklarını zannettikleri için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, mescitleri hakkında yıkım emri vermesi onların bu işin sebebini anlayamamalarına, şaşıp kalmalarına ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in peygamberliği hakkındaki şüphelerinin daha da ziyâdeleşmesine sebep olmuştur.

Âyet-i kerîmede geçen: (إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ) **"Kalpleri parça parça olmadıkça"** kavl-i şerîfi iki türlü tefsir edilmiştir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın: "Kalpleri parçalanıp ölünceye kadar" şeklindeki tefsiri ile, **İkrime** *(Radıyallâhu Anh)*dan gelen: "Kalpleri kabirlerde parçalanıncaya kadar" mânâsındaki kıraati bu cümle-i celîlenin:

"Bu münâfıkların kalplerinde bulunan şüphe, kalpleri parçalanıp ölünceye kadar yâhut Müslümanların kılıcıyla uzuvları ve kalpleri parça parça edilinceye kadar devâm edecektir. Ama öldükten sonra hakîkat meydana çıkınca işte ancak o zaman onlar bu şüpheden kurtulacaklardır" mânâsında olduğuna delâlet etmektedir.

Hasen, Yâkûb ve **Ebû Hâtim** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi bâzı kıraat âlimlerinin burada geçen (إِلَّا) harfini (إِلَي) şeklinde okumaları da bu mânâyı güçlendirmektedir.

Süfyân *(Radıyallâhu Anh)* ise bu cümle-i celîleye:

"Ancak tevbe edip kalplerini ve ciğerlerini parçalayacak derecede büyük bir nedâmet ile pişman olmaları durumu müstesnâ, zîra o zaman şüpheleri zâil olur" diye mânâ vermiştir.

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ) **"Allâh Alîm'dir; Hakîm'dir"** kavl-i şerîfi **Allâh-u Te'âlâ**'nın münâfıkların bütün işlerini ve niyetlerini, özellikle **Dırâr Mescidi**'ni binâ etmekteki maksatlarını çok iyi bildiğini ve onların mescidini yıktırarak kendilerini cezâlandırmakta tam bir hikmet ve isâbet sâhibi olduğunu ifâde etmektedir.

﴿ إِنَّ اللهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْاٰنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (111)

(إِنَّ اللهَ) **Şüphesiz Allâh,** (اِشْتَرَى) **satın aldı,** kimden? (مِنَ الْمُؤْمِنِينَ) **müminlerden,** neyi? (أَنْفُسَهُمْ) **canlarını,** daha, (وَأَمْوَالَهُمْ) **mallarını,** neye karşılık? (بِأَنَّ لَهُمْ) **muhakkak onlar içindir,** ne? (اَلْجَنَّةَ) **cennet,** (يُقَاتِلُونَ) **savaşırlar,** ne uğrunda? (فِي سَبِيلِ اللهِ) **Allâh yolunda,** (فَيَقْتُلُونَ) **öldürürler,** daha, (وَيُقْتَلُونَ) **öldürülürler,** ne olarak satın aldı? (وَعْدًا) **bir vaad olarak,** (عَلَيْهِ) **Kendisi üzerine,** daha, (حَقًّا) **hak olarak,** nerede bu böyledir? (فِي التَّوْرَاةِ) **Tevrât'ta,** daha, (وَالْإِنْجِيلِ) **İncîl'de,** daha, (وَالْقُرْآنِ) **Kur'ân'da,** (وَمَنْ) **kimdir?** (أَوْفَى) **daha vefâlı,** nerede? (بِعَهْدِهِ) **sözünde,** kimden daha vefâlı? (مِنَ اللهِ) **Allâh'tan,** (فَاسْتَبْشِرُوا) **öyleyse müjdelenin,** ne ile? (بِبَيْعِكُمْ) **alış-verişinizle,** (اَلَّذِي) **öyle alış-veriş ki,** (بَايَعْتُمْ) **akit yaptınız,** neyi? (بِهِ) **onu,** (وَذٰلِكَ) **işte sana! Bu,** (هُوَ) **ancak bu,** nedir? (اَلْفَوْزُ) **kurtuluştur,** öyle kurtuluş ki, (الْعَظِيمُ) **pek büyük.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Şüphesiz Allâh inananlardan canlarını ve mallarını satın almıştır ki, buna mukābil cennet kesinlikle onlara âittir!

(Bu yüzden onlar, sâhip oldukları hiçbir değere acımayıp) **Allâh yolunda savaşırlar,** (bazen kâfirleri) **öldürürler ve** (bâzen de kâfirler tarafından şehit edilerek) **öldürülürler.**

(Allâh bunu) **Tevrât'ta da, İncîl'de de, Kur'ân'da da** (yazıp,) **Kendisinin üstlenmiş bulunduğu gerçek bir vaad olarak** (taahhüt etmiştir)**! Sözün**(ü yerine getirme)**de Allâh'tan daha vefâlı kim vardır?**

Öyleyse (fânî ve basit bir şey karşılığında bâkî ve değerli bir şeye sâhip olmak üzere) **kendisini akdetmiş olduğunuz o alışverişinizle iyice müjdelenin!**

İşte sana! Ancak bu, pek büyük bir kurtuluşun ta kendisidir!"

Âyet: 111

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ Tebûk gazvesinden geri kalan münâfıkların rüsvaylıklarını ve kabahatlerini önceki âyet-i kerîmelerde birçok yönleriyle ve kısımlarıyla beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede cihattan geri kalmayan müminlerin fazîletini beyâna avdet etmiştir.

"Beğavî, Kurtubî, Mazharî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme ensârdan bâzı kimselerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile yaptıkları ikinci bîat hakkında nâzil olmuştur.

Muhammed ibni İshâk *(Radıyallâhu Anh)* gibi siyer ehlinden bâzı zevâtın beyânı vechile; (Evs kabîlesinden olan) **Ebulhayser** isimli biri **Hazrec** kabîlesine karşı **Kureyş** ile antlaşmak üzere **Mekke**'ye geldi. Aralarında **İyâs ibni Mu'âz**'ın da bulunduğu **Abdüleşheloğulları**'ndan birtakım gençler de yanında bulunuyordu. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onların geldiğini işitince yanlarına gelerek oturdu ve:

«هَلْ لَكُمْ إِلَى خَيْرٍ مِمَّا جِئْتُمْ لَهُ؟»

"Sizi kendisi için geldiğiniz şeyden daha hayırlı bir şeye dâvet edeyim mi?" diye sordu. Onlar: "Nedir o?" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«أَنَا رَسُولُ اللهِ، بَعَثَنِي إِلَى الْعِبَادِ أَدْعُوهُمْ إِلَى اللهِ أَنْ يَعْبُدُوا اللهَ
وَلَا يُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا، وَأَنْزَلَ عَلَيَّ الْكِتَابَ.»

"Ben Allâh'ın elçisiyim, O beni kullara gönderdi, ben onları Allâh'a; sâdece Allâh'a ibâdet edip O'na ortak koşmamalarına çağırıyorum. O bana Kitap da indirdi" buyurdu.

Sonra onlara İslâm'ı anlattı ve Kur'ân okudu. Bunun üzerine çok konuşkan bir genç olan **İyâs ibni Mu'âz**: "Ey millet! Vallâhi bu sizin kendisi için geldiğiniz meseleden daha hayırlı" deyince **Ebulhayser** yerden bir avuç taş alıp **İyâs**'ın yüzüne atarak: "Bırak bu işleri, biz başka bir şey için geldik" dedi.

O zaman **İyâs** susmak zorunda kaldı, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* böylece yanlarından ayrıldı. **İyâs ibni Mu'âz** da kısa bir zaman sonra vefat etti. **Mahmûd ibni Lebîd** *(Radıyallâhu Anh)*ın rivâyetine göre bu zât vefâtından önce kelime-i tevhîd ve tekbîr zikriyle Müslüman olarak vefât etti. Tabî ki, o bu mecliste söylediği o sözden ve bu şuurdan dolayı son nefesinde îman şerefine mazhar kılındı. *(Buhârî, et-Târîhu'l-kebîr:1/442; İbnü Hacer el-Askalânî, el-İsâbe:1/56)*

Allâh-u Te'âlâ dînini ızhâr etmek (açığa çıkartmak), Nebîsini i'zâz etmek (yüceltmek) ve ona verdiği sözü incâz etmek (yerine getirmek) isteyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* her sene olduğu gibi bi'setin (peygamber olarak gönderilişinin) on birinci senesinin hac mevsiminde de **Mekke**'den çıkarak kendisini **Arap** kabîlelerine tanıttı. **Minâ** bölgesindeki **Akabe**'ye vardığında **Hazrec** kabîlesinden bir cemaate rastlayınca:

«أَفَلَا تَجْلِسُونَ حَتّٰى أُكَلِّمَكُمْ؟»

"Oturmaz mısınız? Sizinle bir şeyler konuşayım" buyurdu, onlar da kabul ederek oturdular.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onları **Allâh-u Te'âlâ**'ya dâvet etti, kendilerine Kur'ân okuyarak İslâm'ı arzetti. **Allâh-u Te'âlâ**'nın hikmeti gereği, Kitap ehli olmayıp putperest olan **Evs** ve **Hazrec** kabîlesi Yahudilerle komşu oldukları halde onlarla aralarında bir sıkıntı çıktığında Yahudiler: "Yakında bir peygamber gönderilecek hattâ onun zamânının gölgesi dahî üzerimize vurmuştur, biz ona tâbi olacağız ve onunla birlikte sizi katledeceğiz" diyorlardı.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kendileriyle konuşunca **Hazrec** kabîlesinin bu fertleri **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bâzı sıfatlarını fark ederek aralarında: "Her halde Yahudilerin dediği peygamber bu zâttır, çabuk ona îmân edelim de Yahudiler bizi geçemesin" diyerek Müslüman olmayı kabul ettiler. Böylece **Es'ad ibni Zürâre, Avf ibni Mâlik, Râfi' ibni Mâlik İbni'l-Aclân, Kutbe ibni Âmir, Câbir ibni Abdillâh ibni Riyâb** ve **Ukbe ibni Âmir** *(Radıyallâhu Anhüm)*den ibâret altı kişi Müslüman oldu.

Câbir *(Radıyallâhu Anh)*ın yerine **Ubâde ibni Sâmit** *(Radıyallâhu Anh)*ın ismini zikredenler de olmuştur. Fakat ilk bîatte yedi kişi bulunduğunu söyleyenler her halde ikisini de cem ederek bu görüşe zâhib olmuşlardır.

Bu zatlar Müslüman olduktan sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlarla birlikte gitmek istedi, fakat onlar: "Yâ **Rasûlellâh**! Bizim kavmimiz birbirine en çok düşmanlık eden ve zarar veren bir millettir, şu anda aralarında bir harp cereyân etmektedir. Korkarız sen şimdi gelecek olursan istediğin imkânı bulamazsın.

Şimdi biz onlara gidip kendilerini senin emrine uymaya dâvet edeceğiz. Sana icâbet ettiğimiz bu dîni onlara da arzedeceğiz. Ola ki **Allâh** onları seninle birleştirir.

Âyet: 111

Eğer **Allâh** onları senin yolunda birleştirirse artık senden daha güçlü bir adam olmaz" dediler ve bir dahaki sene buluşmak üzere antlaştılar.

Medîne'ye döndüklerinde herkese **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i anlattılar ve İslâm'a dâvet etmeye başladılar. Böylece İslâm o kadar yaygınlaştı ki ensârın evlerinden her bir evde mutlaka **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* den bahsedilmeye başlandı. Bu vesîleyle **Allâh-u Te'âlâ** hiç düzelmez zannettikleri ve **Buâs günü** diye adlandırdıkları bu harbi bitirdi.

Ertesi sene aralarında **Câbir** *(Radıyallâhu Anh)* hâriç önceki beş kişinin de bulunduğu on iki kişi gelerek aynı yerde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile buluştular ve **"Kadınlar bîati"**nde geçen: **"Allâh'a hiçbir şeyi ortak koşmayacaklarına, hırsızlık yapmayacaklarına, zinâ etmeyeceklerine,** (kızlarını diri diri gömerek) **çocuklarını öldürmeyeceklerine,** (başkasından doğurdukları çocukları kocalarına getirip: "Bu senin çocuğun!" diyerek) **elleriyle ayakları arasında kendisini uyduracakları bir iftirâ** (meydana) **getirmeyeceklerine ve** (Allâh'a ve peygamberine itaat husûsunda) **güzel tanınan herhangi bir şey hakkında sana isyan etmeyecekleri"** şeklindeki şartlar üzere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bîat edip **Medîne-i Münevvere**'ye döndüler.

Medîne'de Müslüman olanların işleriyle **Es'ad ibni Zürâre** *(Radıyallâhu Anh)* ilgileniyordu. O sırada **Evs** ve **Hazrec** kabîlesi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e mektup yazarak kendilerine Kur'ân öğretecek birini göndermesini isteyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara **Mus'ab ibni Umeyr** *(Radıyallâhu Anh)*ı gönderdi. O zamana kadar kırk kişi Müslüman olmuşken **Mus'ab** *(Radıyallâhu Anh)*ın gelişinden sonra birçok halk İslâm ile şereflendi. Özellikle **Sa'd ibni Mu'âz** ve **Üseyd ibni Hudayr** gibi zatların Müslüman olmasıyla bir gün içinde kadınlı-erkekli **Abdüleşheloğulları**'nın tümü Müslüman oldu.

Sonra bi'setin on üçüncü senesinde üçüncü kere **Akabe**'ye gelen yetmiş, bir rivâyet yetmiş üç, diğer bir rivâyette ise yetmiş beş erkek, iki kadın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e îmân edip bîat etti. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onların başına on iki nakîb (reis) tâyin etti. İşte **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا﴾

"Bir de Allâh'ın, üzerinizde bulunan (iyilik ve) **nîmetini hatırlayın! Hani siz** (câhiliyet döneminde uzun yıllar birbiriyle savaşan) **düşmanlar iken O,** (sizi İslâm ile şereflendirerek) **kalpleriniz arasında bir** (kaynaşma

ve birbirine karşı ısınma yaratarak) **ülfet meydana getirmişti de, hemen siz O'nun** (bu) **nîmetiyle** (birbirini çok seven) **kardeşler oluvermiştiniz"** *(Âl-i İmrân Sûresi:103)* kavl-i şerîfiyle bu husûsu beyân etti.

Muhammed ibni Kâ'b el-Kurazî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre o bîatte **Abdullâh ibni Revâha** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Rabbin için ve kendin için bize dilediğin şartları koş" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبِ الْقُرَظِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ رَوَاحَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اِشْتَرِطْ لِرَبِّكَ وَلِنَفْسِكَ مَا شِئْتَ! قَالَ: «أَشْتَرِطُ لِرَبِّي أَنْ تَعْبُدُوهُ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَأَشْتَرِطُ لِنَفْسِي أَنْ تَمْنَعُونِي مِمَّا تَمْنَعُونَ مِنْهُ أَنْفُسَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ.» قَالُوا: فَإِذَا فَعَلْنَا ذٰلِكَ، فَمَاذَا لَنَا؟ قَالَ: «اَلْجَنَّةُ!» قَالُوا: رَبِحَ الْبَيْعُ، لَا نُقِيلُ وَلَا نَسْتَقِيلُ! فَنَزَلَتْ: ﴿إِنَّ اللهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾

"Rabbim için, O'na kulluk etmenizi ve Kendisine hiçbir şeyi ortak etmemenizi şart koşuyorum. Nefsim için de canlarınızı ve mallarınızı neden koruyorsanız beni de o şeylerden korumanızı şart koşuyorum" buyurdu.

Onlar: "Bunu yaparsak bizim kazancımız ne olur?" dediklerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Cennet"** buyurunca onlar: "Bu alışveriş kârlı oldu, ne bozarız, ne de bozulmasını isteriz" dediler.

İşte bunun üzerine: **"Şüphesiz Allâh cennet mukâbilinde inananların canlarını ve mallarını satın aldı"** âyet-i kerîmesi nâzil oldu. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:5/652-655, 12/6-7; et-Târîh:2/352-355; İbnü Hişâm, es-Sîre:1/427-431; Abdürrezzâk, et-Tefsîr:1/129; Vâhidî, Esbâbü'n-nüzûl, sh:263; İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân:2/1007; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/111; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/389-390; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/277)*

Şa'bî *(Radıyallâhu Anh)*dan gelen bir rivâyete göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu bîata amcası **Abbâs ibni Abdilmuttalib** *(Radıyallâhu Anh)* ile birlikte gitmişti.

İsâbetli görüş sâhibi olan **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)* **Akabe**'de ağacın altında bekleyen yetmiş kişilik ensâr cemaatini görünce: "Konuşmacınız bir konuşma yapsın, fakat sözü uzatmasın, çünkü sizin üzerinizde müşriklerin gözcüleri var, sizi fark ederlerse sizi rezil ederler" dedi. Bunun üzerine sözcüleri olan **Es'ad ibni Zürâre** adındaki **Ebû Ümâme** *(Radıyallâhu Anh)* geride **Abdullâh ibni Revâha***(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen sözlerin bir

benzerini sarfederek: "Yâ **Muhammed**! Önce Rabbin için dilediğini iste, sonra kendin ve ashâbın için dilediklerini iste, sonra da bunu yaptığımız zaman **Allâh**'tan ne sevap alacağımızı bize bildir" deyince, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den geride zikredilen cevâbın bir benzerini aldı.

Şa'bî *(Radıyallâhu Anh)* bu hadîs-i şerîfi anlatırken: "Ne yaşlılar, ne de gençler bundan daha kısa ve daha müfîd bir konuşma duymadılar" demiştir. *(İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:4/9; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/541)*

Siyer ehlinin beyânı vechile; bu bîatte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in elini ilk tutan **Berâ ibni Mârûr** ile **Ebu'l-Heysem** *(Radıyallâhu Anhümâ)* olmuştur.

Kureyş kâfirlerinden gizli olarak icrâ edilen **Akabe bîatı** tamamlandığında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* yanında bulunan Müslümanlara **Medîne**'ye hicret etmelerini emretmiştir. İlk hicret eden **Ebû Seleme ibni Abdilesed** *(Radıyallâhu Anh)*dır. Bu zât üçüncü **Akabe** bîatından bir sene önce **Habeşistan**'dan **Mekke**'ye döndüğünde müşrikler tarafından eziyet görmüş, ensârın Müslüman olduğu haberi kendisine ulaşınca hemen **Medîne**'ye hicret etmiştir.

Ondan sonra **Âmir ibni Rabî'a** ile hanımı **Leylâ** *(Radıyallâhu Anhümâ)* daha sonra **Abdullâh ibni Cahş** ve diğer Müslümanlar sonra yirmi kişilik bir kāfile ile birlikte **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*, kardeşi **Zeyd** ve **Abbâs ibni Rabî'a** *(Radıyallâhu Anhüm)* hicret ederek **Avâlî** bölgesinde yerleşmişler, daha sonra **Osmân ibni Affân** *(Radıyallâhu Anh)* hicret etmiştir.

Ebû Bekr es-Sıddîk *(Radıyallâhu Anh)* çok kere hicret için izin istemişse de **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sürekli ona kendisini kastederek:

«لَا تَعْجَلْ لَعَلَّ اللهَ يَجْعَلُ لَكَ صَاحِبًا.»

"Acele etme! Ola ki Allâh sana bir arkadaş nasip eder" *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:462, 22/178; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/279)* buyurmuştur.

Daha sonra **Kureyş**'in **Dârünnedve**'de toplanması netîcesinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e de muhâcir olarak çıkma izni verilmiştir ki bu kıssanın tafsîlâtı Enfâl Sûresi'nin 30. âyet-i kerîmesinin tefsirinde *(Rûhu'l-Furkān Tefsîri:15/639-644)* zikredilmiştir.

İşte bu âyet-i kerîme özellikle **Akabe bîatı**'nda bulunanlar hakkında ise de daha sonra **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmetinden kıyâmet gününe kadar **Allâh** yolunda cihat edecek her mücâhid hakkında umûmîdir.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَنْ سَلَّ سَيْفَهُ فِي سَبِيلِ اللهِ فَقَدْ بَايَعَ اللهَ.»

"Allâh yolunda kılıcını kınından çıkaran kişi muhakkak Allâh ile bîat etmiştir." *(İbnü Merdûyeh, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/540)*

Şimr ibni Atıyye *(Radıyallâhu Anh)*: "Her Müslümanın boynunda **Allâh-u Te'âlâ**'ya âit bir bîat vardır, ya onu yerine getirir, ya da o borçla ölür" demiş daha sonra bu âyet-i kerîmeyi okumuştur. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/5-6; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/543)*

Süleymân ibni Mûsâ *(Radıyallâhu Anh)*: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın müminlerden canlarını satın aldığı bîate dâhil olduğu için dara düşmüş Müslümanlara yardım etmek her Müslüman üzerine farzdır" demiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/544)*

Allâh-u Te'âlâ'nın kullarının canlarını satın alması, gerektiğinde canlarını O'nun yolunda ölüme teslim etmelerini emretmesidir. Kullarının mallarını satın alması ise o malların **Allâh** yolundaki bütün iyiliklere ve ibâdet yollarına harcanmasını talep etmesidir.

O halde kulun yapacağı, canını ve malını teslim etmek, buna mukâbil **Allâh-u Te'âlâ**'nın vereceği de sevap ve cennettir. Zîrâ kulun kendi adına yapabileceği en büyük iyilik kanını ve canını fedâ edebilmektir.

Nitekim **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ الْحَسَنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِنَّ فَوْقَ كُلِّ بِرٍّ بِرًّا حَتَّى يَبْذُلَ الْعَبْدُ دَمَهُ، فَإِذَا فَعَلَ، فَلَا بِرَّ فَوْقَ ذٰلِكَ.»

"Kul kanını cömertçe akıtana kadar her iyiliğin üzerinde bir iyilik vardır, ama bunu yaptığı zaman artık bunun fevkında hiçbir iyilik olamaz" buyurmuştur. *(Hennâd, ez-Zühd, no:979; İbnü Atıyye, el-Muharrarü'l-vecîz:3/87; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/390-391)*

Şâir iyiliğin mânâsı hakkında şöyle demiştir:

اَلْجُودُ بِالْمَالِ جُودٌ فِيهِ مَكْرَمَةٌ وَالْجُودُ بِالنَّفْسِ أَقْصَى غَايَةِ الْجُودِ

Âyet: 111

"Malı cömertçe vermek ikram ve sehâvettir,
Canı verebilmek ise cömertliğin zirvesidir!"

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu âyeti okurken bir bedevî bunu duyunca: "Bu kimin kelâmı?" diye sordu, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«كَلَامُ اللهِ.»

"Allâh'ın kelâmı" diye cevap buyurunca o: "Vallâhi kârlı bir alış-verişmiş, ne bozarız, ne de bozdururuz" dedi, sonra gazâya çıkıp şehit düştü. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/391; Nesefî, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/200)*

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*: "Canlarımızı O yarattı, mallarımızı da O lütfetti, lâkin itaata ve cihâda dâvet husûsunda bizlere bir lütufta ve latîfede bulunarak canlarımızı ve mallarımızı satın aldığını beyân etti" demiştir.

Bir mümin şehit oluncaya kadar **Allâh** yolunda cihâd ederse yâhut malını **Allâh** yolunda infâk ederse **Allâh-u Te'âlâ** dünyâda yaptığı bu iyiliğe mukâbil âhirette kendisine cennet verceği için kuluyla arasındaki bu muâmeleyi bir iştirâ (satın alma) muâmelesi kabul etmiş ve teşvik olsun diye bunu böyle beyân etmiştir.

Burada birisi çıkıp da: "Kul da, malı da Mevlâsına âit iken bir kişi kendi mülkü ile yine kendi mülkünü nasıl satın alabilir?" denilecek olursa buna şöyle cevap verilmiştir: "Bu âyet-i kerîme cihâda teşvik hakkında vahyedildiği için bu ifâde-i celîlede müminler bedenî ve mâlî ibâdetlere lütuf yoluyla çağrılmışlar ve buna mukâbil mükâfat alacakları da kesinlik kazanmıştır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً﴾

"Kimdir işte o (yiğit) **kimse ki;** (ihlâs ve gönül hoşluğuyla dînî hizmetlere harcayarak ve borç isteyene faizsiz para vererek) **güzel bir ödünçle Allâh'a borç verir de, O da kendisi için o** (bağışta bulunduğu)**nu birçok katlara katla**(yarak artırı)**r"** *(Bakara Sûresi:245)* kavl-i şerîfinde sadakayı ödünç verme tâbiriyle anarak bu konuda terğîb ve teşvikte bulunmuştur. Zîrâ ödünç muâmelesi kesinlikle redd-i misli îcâb eder (alınan miktârın bir mislinin geri ödenmesini gerektirir).

Böylece **Allâh-u Te'âlâ** sanki kullarına, onların canlarına ve mallarına mâlik olmayan birinin yapacağı bir muâmelede bulunmuştur.

Dolayısıyla bu âyet-i kerîmede geçen "İştirâ (satın alma)" tâbiri, **Allâh-u Te'âlâ**'nın müminlerden Kendi yoluna cömertçe harcadıkları canlarını ve mallarını kabul etmesi ve mukâbilinde onları cennetle mükâfatlandırması anlamına gelen mecâzî bir ifâdedir.

Bu durumda **Allâh-u Te'âlâ** müşteri, mümin kişi bâyi, canı ve malı da akdin umdesi olan mebî' (satılık şey) mesâbesinde olup cennet ise alış verişe vesîle olan semen menzilesinde (para yerinde)dir.

İnsanların canlarına ve mallarına verdikleri değer ve bu konuda gösterdikleri ihtimam öne çıksın diye **Allâh-u Te'âlâ** böyle bir ifâdeyi kullanmayı tercih buyurmuştur.

Câfer-i Sâdık *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Ey Âdemoğlu! Kendinin kıymetini bil, şüphesiz ki **Allâh** senin cennetten aşağı bir karşılık almana rızâ göstermeyerek sana kendi kıymetini bildirmiştir."

Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:

آنْ بَيْعْ رَا كِه رُوزِ اَزَلْ بَا تُو كَرْدَه اِيمْ اَصْلاَ دَرَ آنْ حَدِيثْ اِقَالَه نَمِيرَوَدْ

"Seninle ezel gününde yapmış olduğumuz alışveriş (var ya),
O (verdiğimiz) **sözde cayma olmaz."**

"Mesnevî"de şöyle zikredilmiştir:

خِويشْتَنْ نَشِنَاخْتْ مِسْكِينْ آدَمِى اَزْ فُزُونِى آمَدُ و شُدْ دَرْ كَمِى
خِويشْتَنْ رَا آدَمِى اَرْزَانْ فُرُوخْتْ بُودْ اَطْلَسْ خِويشْ بَرْ دَلْقِى بَدُوخْتْ

"Zavallı insan, kendini tanıyamadı,
Yükseklerden (yüce âlemden) **geldi, ama noksan**
(olan şu aşağı dünyâ)**da kaldı.**

İnsan kendini ucuza sattı,
Atlas (kumaş) **idi, kendini** (değersiz) **bir hırkaya yamadı."**

(Mesnevî:3/1000-1001)

Farsça beyitlerde şöyle gelmiştir:

سَنْگْ بَيَنْدَازُ و گُهَرْ مِى سِتَانْ خَاكِ زَمِنْ مِى دَه ُو زَرْ مِى سِتَانْ
دَرْ عِوَضْ فَانِى خَوارُ و حَقِيرْ نِعْمَتِ پَاكِيزَهْ بَاقِى بَگِيرْ

Âyet: 111

"Taşı bırak, mücevheri al,
Yerin toprağını ver, altını al.

Hor ve hakîr olan fâni (dünyâ nîmeti)**nin karşılığında,**
Bâki (dâim) **ve temiz olan** (âhiret) **nîmeti**(ni) **al!"**

"Tefsîr-i Kebîr"de zikredilen bir haberde naklolunduğuna göre; şeytan bu âyet-i kerîme ile **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı gelip alış-veriş husûsundaki şer'î bir mesele ile Rabbine karşı huccet getirmeye kalkışır ve:

"Yâ Rabbi! Sen kullarının canlarını ve mallarını satın aldın, fakat onların canları da malları da ayıplıdır. Senin şerîatına göre müşteri ayıplı bir malı aldığı zaman onu bâyie geri verebilir. O halde Sen şerîatını ve adâletini işleterek kullarını bana iâde et ki benim bulunduğum yerde (cehennemde) onlar da benimle birlikte bulunsunlar" der.

Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ**: **"Sen Benim şerîatımı, adâletimi ve fazl-u keremimi bilmezsin, bir müşteri fazl-u keremde bulunup da bütün ayıplarına râzı olarak bir şey satın aldığı zaman Benim şerîatımın hiçbir mezhebinde onu iâde etmesi câiz olmaz.**

(Ben de onların canlarının ve mallarının kusur ve ayıplarına râzı olarak onları satın aldım, artık sana geri verememem)" buyurunca şeytan rezil rüsvay olarak def olup gider.

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

كَالَه اِی كِه هِیچْ خَلْقَشْ نَنْگَرِیدْ اَزْ خَلاَقَتْ آنْ كَرِیمْ آنْرَا خَرِیدْ
هِیچْ قَلْبِی پِیشِ حَقّ مَرْدُودْ نِیسْتْ زَانْكِه قَصْدَشْ اَزْ خَرِیدَنْ سُودْ نِیسْتْ

"Halkın eskiliğinden dolayı hiç bakmadığı bir kumaşı,
O Kerîm (olan **Zât**) **satın aldı.**

Hiçbir kalp (sahte şey bile Cenâb-ı) **Hakk'ın**
yanında merdûd değildir,

Zîrâ O'nun satın almaktan maksadı kâr etmek (faydalanmak) **değildir."**

(Mesnevî:6/1266-1267)

تُو بَعِلْمِ اَزَلْ مَرَا دِیدِی دِیدِی آنْكِه بَعَیْبْ بَخَرِیدِی
تُو بَعِلْمِ آن ُو مَنْ بَعَیْبِ هَمَانْ رَدْ مَكُنْ آنْچِه خُودْ پَسَنْدِیدِی

"(Ey Allâh'ım!) **Sen ezelî ilminle beni gördün** (ve bildin),
Ayıblı gördüğün halde satın aldın.

Sen o ilim ile, ben de işte o ayıp ile idim,
Kendin (bizzat beğenip) **kabûl ettiğin şeyi geri çevirme.**
(Bu büyüklük şânı değildir, bundan dolayı bizi bin türlü kusur ve ayıplarımızla kabûl buyurup, rahmet kapından kovma)!"

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **İbni Atâ** *(Rahimehullâh)*: "Nefsin her türlü şehvetin ve belânın mahallidir, malın da her türlü günah ve mâsiyetin tam yeridir. Bundan dolayı Rabbin kalbini değil de nefsini satın alarak sana zarar veren şeyi giderdi, fayda veren şeyi de sana bıraktı" demiştir.

Bâzı büyükler bu makamda şöyle bir mânâ zikretmişlerdir: Nefis ayıplı bir yaratıktır, Kerîm olan **Mevlâ** ise ayıbından dolayı başkasının almayı istemediği şeyi satın almaya rağbet eder. **Allâh-u Te'âlâ**'nın, nefsin ayıbını bile bile onu satın almayı kabul edip karşılığında ayıpsız olan cenneti vermesi fazl-u keremin nihâyet noktasıdır.

Kāilin (Mecnûn'un) şu sözü de buna irşâd etmektedir:

وَلِي كَبِدٌ مَقْرُوحَةٌ مَنْ يَبِيعُنِي بِهَا كَبِدًا لَيْسَتْ بِذَاتِ قُرُوحِ
أَبَاهَا جَمِيعُ النَّاسِ لَا يَشْتَرُونَهَا وَمَنْ يَشْتَرِي ذَا عِلَّةٍ بِصَحِيحِ

"Benim yaralı bir ciğerim var, ona mukābil bana,
Yaralı olmayan bir ciğeri kim satar?

İnsanların hepsi de ondan imtinâ etti, onu satın almıyorlar,
Zâten sağlam bir şeyi verip de illetli bir şeyi kim satın alır?"

Cüneyd *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Sübhânehû** senden senin sıfatın olan ve senin tasarrufun altında bulunan nefsini satın almıştır. Kalp ise O'nun kudret sıfatı ve tasarrufu altında bulunduğu için ona dâir bir alış-veriş bulunmamıştır."

Abdullâh ibni Amr ibni'l Âs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا
أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:

Âyet: 111

«إِنَّ قُلُوبَ بَنِي اٰدَمَ كُلَّهَا بَيْنَ إِصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمٰنِ كَقَلْبٍ وَاحِدٍ يُصَرِّفُهُ حَيْثُ يَشَاءُ.»

"Şüphesiz Âdemoğullarının kalplerinin tamâmı, Rahmân'ın (kudret) **parmaklarından iki parmak arasında bir tek kalp gibi bulunmaktadır ki, onu dilediği tarafa çevir**(diği gibi, hepsini de bir anda istediği yöne çevir)**ir"** hadîs-i şerîfi de buna işâret etmektedir. *(Müslim, Kader:3, no:2654, 4/2045; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/585)*

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; ulemâ şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** bülûğa eren mükellef müminlerin canlarını satın aldığı gibi, çocuklarının da canlarını satın almıştır. Bu yüzden onlara birtakım ağrı ve sancılar vererek kendilerini hasta etmektedir.

Bunda bizim anlayamayacağımız birtakım faydalar bulunmaktadır, aynı zamanda bu durum mükellef olan ana-babalarına da bir ibret vesîlesi olmaktadır. Zîrâ çocukları hasta olduğunda ana-babanın salâhı (düzgün hali) çoğalır, fesâdı azalır.

Ayrıca çocuklarına bakarken çektikleri sıkıntılar yüzünden ve onları terbiye ederken katlandıkları zahmetler sebebiyle büyük sevap kazanırlar.

Tabî ki **Allâh-u Azze ve Celle** Kendisine kavuştuklarında çektikleri ağrılar mukābilinde o çocuklara bir bedel verecektir. Nitekim bir insanın taş taşıtmak için işçi tutması câiz görülmüştür. Aslında bu işte büyük zorluk ve acı mevcutsa da yaptığı iş faydalı olduğundan ve akabinde ücret alacağından kimse bunu hikmete muhâlif göremez."

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hakk Celle Celâlühû** bizden cennet mukābilinde canlarımızı ve mallarımızı satın almıştır. Artık her kim nefsinin hevâsına (kötü arzusuna) muhâlefet edip onun alışkanlıklarına engel olur ve **Mevlâsı**'nı talep uğrunda gayret ederse **Allâh-u Te'âlâ** ona muaccel (peşin) olarak meârif (mânevî bilgiler) cenneti, müeccel (vâdeli) olarak da zehârif (zevkler ve süsler) cenneti ihsân eder.

Allâh dostlarının zikir ve münâcât hâlinde, müşâhede ehlinin de murâkabe üzere bulunuyorken gaybet ve geçkinlik hâlinde buldukları lezzet ve halâvetler dünyâ nîmetlerinden değildir. Bilakis onlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın, canlarını **Allâh-u Te'âlâ**'ya satanlara bir bedel olarak tâyin ettiği zevklerdir ki muaccel olan meârif cennetinin mânâsı budur.

Ama her kim canını veremeyip sâdece malını **Allâh** yolunda infâk ederse ona da vâdeli olarak zehârif cenneti ihsân eder.

Âyet-i kerîmede geçen: (يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ) **"Allâh yolunda savaşırlar, öldürürler, öldürülürler"** kavl-i şerîfi daha önceki cümle-i celîlede geçen "İştirâ (satın alma)"nın gerektirdiği satışın beyânı hakkındadır.

Sanki burada "Müminler cennet mukābilinde canlarını ve mallarını nasıl satabiliyorlar" şeklinde bir soru sorulmuş, cevâbında da: "**Allâh** yolunda din düşmanlarıyla cihâd ederek ve bu uğurda gâzi ya da şehit olarak" diye cevap buyrulmuştur.

Hâzin *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu cümle-i celîle bir önce geçen mübâyeanın tefsiri mâhiyetindedir. Bir kavle göre burada emir mânâsı mülâhaza edilerek "**Allâh** yolunda cihâd edin" buyrulmuş olmaktadır.

Ebussuûd Efendi'nin beyânı vechile; cihâda çıkan bir kimse selâmetle dönse bile bu müjdeye nâil olur. Nitekim karşılıklı vuruşmalar netîcesinde iki tarafa da bir zarar gelmese bile yâhut hiçbir savaş gerçekleşmeden dönülse de **Allâh** yolunda şehit olma azmiyle ve İslâm ordusunu kalabalık gösterme niyetiyle çıkılan her gazâ cihat sayılır.

Bundan dolayı **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«اِنْتَدَبَ اللهُ لِمَنْ خَرَجَ فِي سَبِيلِهِ لَا يُخْرِجُهُ إِلَّا إِيمَانٌ بِي وَتَصْدِيقٌ بِرُسُلِي
أَنْ أُرْجِعَهُ بِمَا نَالَ مِنْ أَجْرٍ أَوْ غَنِيمَةٍ أَوْ أُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ.»

"Kendi yolunda (cihada) **çıkan kimseye Allâh: 'Onu Bana îman ve rasullerimi**(n cihâd edenlere vaad ettiği müjdeleri) **tasdikten başka bir şey çıkarmıyorsa Ben de onu nâil olduğu sevap ya da ganîmetle** (evine) **döndüreceğim ya da** (şehit düşerse) **cennete girdireceğim' diye söz vermiştir."** *(Buhârî, Îmân:25, no:36, 1/22; Müslim, no:1876; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/53; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru›l-Mazharî:4/206; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/447)*

Bu cümle-i celîle kâfirleri öldürmenin şehit olmaktan önce zikredilmesi, cihâdın her hâlükârda canını **Allâh**'a satma muâmelesi olduğu husûsunda, öldürmekle öldürülme arasında bir fark bulunmadığını bildirmektedir.

Âyet: 111

Bir kıraate göre; buradaki ilk fiil mechul sîğasıyla okunarak şehitliğin bu babtaki üstünlüğüne ve bu mücâhidlerin **Allâh** yolunda ölümden hiç çekinmediklerine hattâ şehitliği selâmetten daha çok sevdiklerine dikkat çekilmiştir. **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)* bu kıraati tercih etmiş ve "Böyle okunulduğu zaman insanın canını şehit olmaya teslimi daha yakın olur. Zâten bâyi parasını ancak mebî'i teslim ettiği zaman hak eder" demiştir.

Esma'î *(Rahimehullâh)* bu mânâda **Câfer-i Sâdık** *(Radıyallâhu Anh)*a şu şiirleri inşâd etmiştir:

أُثَامِنُ بِالنَّفْسِ النَّفِيسَةِ رَبَّهَا وَلَيْسَ لَهَا فِي الْخَلْقِ كُلِّهِمُ ثَمَنْ
بِهَا تُشْتَرَى الْجَنَّاتُ، إِنْ أَنَا بِعْتُهَا بِشَيْءٍ سِوَاهَا إِنَّ ذٰلِكُمُ غَبَنْ
اِذَا ذَهَبَتْ نَفْسِى بِشَيْئٍ اُصِيبُهُ فَقَدْ ذَهَبَ الدُّنْيَا وَقَدْ ذَهَبَ الثَّمَنْ

"Kıymetli canı bir karşılık mukābilinde Rabbine veriyorum,
Yaratıklar içerisinde o canın karşılığı olacak bir değer yoktur.

Ben canımı sattığım zaman karşılığında cennetler satın alınır,
Ama ben onu başka bir şeye mukābil satarsam şüphesiz ki bu bir aldanma olur.

Benim canım dünyâdan kazanacağım bir şeye mukābil giderse,
O zaman hem dünyâ gitmiş, hem de o para elden çıkmış olur."

Ebû Ali el-Kûfî bu babta şu beyitleri inşâd etmiştir:

مَنْ يَشْتَرِي قُبَّةً ذُوالْعَرْشِ بَانِيهَا وَيَعْجُزُ الْخَلْقُ طُرًّا عَنْ مَعَانِيهَا
وَصَّافُهَا الْمُصْطَفٰى دَلَّالُهَا الْمُرْتَضٰى وَاللّٰهُ بَايِعُهَا جِبْرِيلُ نَادِيهَا

مِنْ دُرَّةٍ رَطْبَةٍ بِالْمِسْكِ قَدْ ضُمِخَتْ وَالزَّعْفَرَانُ مَبْثُوثٌ نَوَاحِيهَا
سُتُورُهَا النُّورُ وَالْأَرْكَانُ مِنْ ذَهَبٍ وَالْفَرْشُ اِسْتَبْرَقٌ خُضْرٌ حَوَاشِيهَا

حُدُودُهَا أَرْبَعٌ تَزْهُو بِأَرْبَعَةٍ مِنَ الْقِبَابِ الَّتِي تَاهَتْ بِمَنْ فِيهَا
فَأَوَّلُ الْحَدِّ بِالْفَرْدَوْسِ مُتَّصِلٌ وَقُبَّةٌ لِكَلِيمِ اللّٰهِ ثَانِيهَا

وَثَالِثُ الْحَدِّ نَحْوَ الْخُلْدِ مُتَّصِلٌ عِيسَى بْنُ مَرْيَمَ وَسْطَ الْخُلْدِ تَالِيهَا
وَرَابِعُ الْحَدِّ فِيهِ الْبَابُ مِنْ ذَهَبٍ وَقُبَّةُ الْمُصْطَفٰى حُسْنًا تُدَانِيهَا

Âyet: 111

**"Kim bir kubbe satın alacak ki Arş'ın sâhibi onu binâ etmiştir,
Bütün mahlûkāt ise onun mânâlarını anlamaktan âciz kalmıştır.**

**O kubbenin tanıtıcısı Mustafâ'dır, dellâlı Murtezâ'dır,
Bâyii Allâh'tır, Cibrîl ise simsârıdır.**

**Yaş inciden yapılmış, miskler ile kokulanmış,
Bir kubbe ki etrâfına zâferanlar saçılmış.**

**Örtüleri nurdan, direkleri altından,
Yaygıları ve etrâfı yemyeşil atlastan!**

**Dört tarafa doğru sınırları parıl parıl parlamakta,
Öyle dört kubbe ile ki içindekileri hayran bırakmakta.**

**İlk sınır Firdevs cennetiyle ittisal hâlinde,
İkinci had ise Kelîmullâh'ın kubbesine yapışık.**

**Üçüncü sınır Huld cennetiyle bitişik,
Meryem oğlu Îsâ da Huld'ün ortasında onu tâkip etmekte.**

**Dördüncü sınırın kapısı altından ki, bu kubbe,
Güzellikte ancak Mustafâ'nın kubbesine yakın düşmekte!"**

Şu bilinsin ki; canını ve malını cennet uğrunda harcayan kişi cenneti hak eder. İşte bu cihâd-ı asğardır. Ama kalbini ve rûhunu **Allâh**'ı talep yolunda harcayan, cennetin Rabbini kazanır ki cihâd-ı ekber ancak budur.

Zîrâ kötü ahlâkı değiştirip kalbi tasfiye etme yolu, görünen düşmanlarla savaşmaktan daha çetindir. Demek ki cihat ya ortada olan din düşmanlarıyla savaşmaktır ya da nefis ve hevâsından ibâret olan gizli düşmanlarla muhârebe etmektir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **"el-İhyâ"** isimli eserin **"Zikir ve fazîleti"** bâbında şöyle açıklanmıştır: Zikir **Allâh-u Te'âlâ** ile ünsiyet ve muhabbet kazandırır. Bir insan **Allâh**'ın zikri ile ünsiyet peydâ ederse **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri her şeyden kesilir. **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri her şey ise ölürken ayrılacağı her şeydir.

Nitekim kabrinde insan ile birlikte ne âilesi, ne malı, ne çocuğu, ne de dostları kalmaz, ancak zikrullâh kalır. Eğer dünyâda zikirle ünsiyeti varsa öldüğü zaman dünyâda kendisini zikirden engelleyen zarûrî ihtiyaçlardan

kurtulduğu için kabirde zikirden çok faydalanır. Bu kişi sanki kendisiyle sevdiğinin arasındaki engel kaldırılmış ve engelli bulunduğu hapisten kurtulmuş gibi olur.

Allâh-u Te'âlâ'nın zikrinin şerefi büyük olduğu için şehâdet rütbesi de büyük olmuştur. Zîrâ istenen tek şey dünyâya vedâ edip **Allâh**'a kavuşurken kalbin mâsivâdan uzak olup **Allâh**'ın zikriyle müstağrak bulunmasıdır.

İşte cihat safında şehâdeti bekleyen kişi hayâtından ümit kesmiş ve **Allâh**'a olan sevgisinden dolayı kalbini **Allâh**'a ayırmış kimse demektir. Şehîdin bu durumu ise Lâilâhe illâllâh tevhîdinin mânâsına çok uygun düşmektedir. Zîrâ bu kelime **Allâh**'tan başka bir maksat kalmaması gerektiğini lafzıyla ifâde ettiği gibi, mücâhidin **Allâh** yolunda rûhunu teslim etmeye hazır vaziyette duruşu da **Allâh**'tan başka bir maksadı kalmadığının fiilî bir ifâdesidir.

<u>**Âyet-i kerîmede geçen**</u>: (وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ) **"**(Allâh bunu) **Tevrât'ta da, İncîl'de de, Kur'ân'da da** (yazıp,) **Kendisinin üstlenmiş bulunduğu gerçek bir vaad olarak** (taahhüt etmiştir)**"** kavl-i şerîfi, müminlerin canlarını ve mallarını vererek almak istedikleri cennetin hemen peşin bir mükâfat olmayıp semenlerinin müeccel olduğuna delâlet etmektedir. Çünkü hakîkî cennete dünyâda kavuşmak muhaldir.

Sa'dî el-Müftî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; âyet-i kerîmenin bidâyetinde geçen "İştirâ" fiili, aslında bir vaad anlamına geldiği için burada geçen (وَعْدًا) kavl-i şerîfi onun mânen mef'ûl-ü mutlakı olabilmiştir.

Bu İlâhî vaadin Tevrât'ta, İncîl'de ve Kur'ân'da bulunduğunun bildirilmesi iki türlü tefsir edilmiştir. Eğer (فِي التَّوْرَاةِ) kavl-i şerîfi bu cümle-i celîlede geçen (وَعْدًا) lafz-ı şerîfine müteallik kabul edilirse mânâ: "Bu ümmet içerisinden **Allâh** yolunda cihâd edenlere cennetin vaad edilişi **Allâh-u Te'âlâ**'nın indirdiği bütün kitaplarda mezkûrdur (anlatılmıştır)" demektir.

Ama (فِي التَّوْرَاةِ) kavl-i şerîfinin âyet-i celîlenin başında geçen (اشْتَرَى) fiiline tealluku îtibara alınacak olursa o zaman mânâ: "Tevrât ve İncîl ehli de kendi dönemlerinde cihatla memur ve cennetle mev'ûd kimselerdi" demek olur.

Kurtubî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu cümle-i celîleden anlaşıldığına göre düşmanlara karşı direniş ve cihad yapmak **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ın zamânından beri mevcut olan bir vazîfedir ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın mücâhitlere vaad ettiği bu müjde, Kur'ân-ı Kerîm'de olduğu gibi Tevrât ve İncîl'de de zikredilmiştir.

Âyet: 111

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmede mücâhidlere cenneti vaad etmiş ve bu vaadi gerçekleştirmeyi fazl-u keremiyle Kendi üzerine vâcip kılmıştır. Zâten **Allâh-u Te'âlâ** vaadine hulfetmez. Ama va'îdinde muhayyerdir.

Nitekim **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ وَعَدَهُ اللهُ عَلَى عَمَلٍ ثَوَابًا فَهُوَ مُنْجِزُهُ لَهُ، وَمَنْ وَعَدَهُ اللهُ عَلَى عَمَلٍ عِقَابًا فَهُوَ فِيهِ بِالْخِيَارِ.»

"Allâh her kime bir amelinden dolayı bir sevap vaad ederse O ona mutlaka sözünü yerine getirir. Her kime de bir amelinden dolayı bir azap sözü vermişse o sözü yerine getirip getirmemekte serbesttir." *(Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:3316, 6/66; (Se'âlibî, el-Cevâhiru'l-hisân:3/218)*

Âyet-i kerîmede geçen: (وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ) **"Sözün**(ü yerine getirme)**de Allâh'tan daha vefâlı kim vardır? Öyleyse** (fânî ve basit bir şey karşılığında bâkî ve değerli bir şeye sâhip olmak üzere) **kendisini akdetmiş olduğunuz o alışverişinizle iyice müjdelenin"** kavl-i şerîfinde geçen istifhâm (soru), inkâr anlamında olduğu için buradaki mânâ: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın, ahdine ve vaadine gösterdiği ve göstereceği vefâ kadar kimse verdiği sözde durmaya muktedir olamaz. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** her verdiği sözü yerine getirmeye Kādirdir. O'nun dışındakiler ise O'nun tevfîkı olmaksızın verdikleri sözü yerine getirmekten âcizdirler." şeklindedir.

Allâh-u Te'âlâ'nın:

﴿وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللهِ حَدِيثًا﴾

"Söz bakımından Allâh'tan daha doğru kim olabilir?!" *(Nisâ Sûresi:87)* kavl-i şerîfi ile,

﴿وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللهِ قِيلًا﴾

"Söz bakımından Allâh'tan daha doğru kim olabilir?!" *(Nisâ Sûresi:122)* kavl-i şerîfi de bu cümle-i celîlenin birer nazîridirler.

Allâh-u Te'âlâ bu cümle-i celîlede mücâhid kullarını cihâda çıkarak yapmış oldukları alış-verişin kârıyla müjdelemiş ve onlara: "Kazandığınız cennet sâyesinde son derece sevinin ve ferahlanın" buyurmuştur.

Âyet: 111

Haddâdî *(Rahimehullâh)* burayı: "Canlarınızı **Allâh**'a sattığınız için çok sevinin, çünkü size **Allâh**'tan daha çok karşılık verecek bir müşteri yoktur, cennetten daha değerli bir karşılık da bulamazsınız" mânâsıyla tefsir etmiştir.

Bu cümle-i celîlede **"Bey'** (satış)" lafzı zikredilmekle yetinilmeyip peşi sıra "Mübâye'a (alış-veriş)" lafzı da zikredilerek mücâhid müminlerin yaptıkları alış-verişin önemine ve bu akdin diğer alış verişlerden farklı olduğu husûsuna dikkat çekilmiştir.

Zîrâ burada fânînin bâkî olan bir şey mukābilinde satılması ve iki bedelin de gerçekte **Allâh-u Sübhânehû ve Te'âlâ**'ya âit oluşu gibi, bu akdi diğerlerinden ayıran özellikler bulunmaktadır.

"Beğavî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hazreti Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

قَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: «إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ بَايَعَكَ وَجَعَلَ الصَّفْقَتَيْنِ لَكَ.»

"(Ey mümin!) Şüphesiz Allâh-u Azze ve Celle seninle bîatleşti, ama iki tarafı da senin menfaatine yaptı!"

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*: "Öyle kârlı bir alış-verişe koşun ki **Allâh-u Te'âlâ** o alış-verişi her mümin ile yaptı" demiştir. Yine **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle dediği rivâyet olunmuştur: "Şüphesiz **Allâh** sana dünyâyı verdi, sen de onun bir parçasıyla cenneti satın al!"

Katâde *(Radıyallâhu Anh)*: "**Allâh-u Te'âlâ** kullarıyla alış-veriş yapmış fakat onlara karşılığını çok verdi" demiştir.

Âyet-i kerîmede geçen: (وَذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ) **"İşte sana! Ancak bu, pek büyük bir kurtuluşun ta kendisidir"** kavl-i şerîfi, müminlerin, mukābilinde canlarını ve mallarını bezletmiş oldukları cennetin, **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâ mahalli olması îtibârıyla en büyük nâiliyet ve mazhariyet olduğunu beyân etmektedir. Gerçi burada cennete değil de onu kazandıran alış-verişe işâretle: "İşte bu alış-verişiniz en büyük kurtuluşun ta kendisidir" mânâsının kastedilmiş olması da câiz görülmüştür.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile bu âyet-i kerîme birçok te'kid ifâdesine şâmildir;

Birincisi, müşterinin yalan ve hâinlikten mukaddes olan **Allâh-u Te'âlâ** olması bu sözün kuvvetine en büyük delildir.

İkincisi, mücâhidlere verilecek sevâbın alış-veriş olarak nitelendirilmesi, ödenmesi en zorunlu olan bir hakkı temsil etmektedir.

Üçüncüsü, âyet-i kerîmede bunun **Allâh-u Te'âlâ**'nın bir vaadi olduğu beyân edilmiştir.

Dördüncüsü, bu sözün kesin olduğunu beyân eden (عَلَيْهِ) lafzı getirilmiştir.

Beşincisi, tahkik ifâde eden (حَقًّا) kavli zikredilmiştir.

Altıncısı, bu alış-verişe bütün kitapların, dolayısıyla peygamberlerin şâhit olduğu bildirilmiştir.

Yedincisi, **Allâh**'tan daha çok sözünde duran hiçbir kimse bulunmadığı belirtilerek son derece te'kid yapılmıştır.

Sekizincisi, mücâhitlere bu alış-verişle sevinmeleri emredilerek akdin kesinleştiği ve karşılık gerektirdiği açıklanmıştır.

Dokuzuncusu, bu alış-verişin bir kurtuluş olduğu beyân edilmiştir.

Onuncusu ise bu kurtuluşun çok büyük bir nâiliyet ve mazhariyet olduğu ifâde buyrulmuştur.

Şu hakîkatler iyice bilinsin ki; bütün yaratıklar **Allâh-u Te'âlâ**'nın kulları ve mülküdürler. **Allâh-u Te'âlâ** mülkünde ve kulları hakkında dilediğini yapar. O yaptığı hiçbir şeyden mesul olmaz ama kullar sorumludurlar. **Allâh-u Te'âlâ**'ya hiçbir şey hakkında "Niye böyle dilemedin", "Niye bu iş olmadı" diye sorulamaz.

Allâh-u Te'âlâ hiçbir şeye mecbur olmadığı halde Kendi ihsânı ile müminlerin canlarını satın almıştır. Ecel kesin karara bağlanmış, mahkûm ve mahtûm bir şeydir. Rızık ise ezelde dağıtılmış maksûm ve mâlûm bir şeydir. Seni şaşan bir şey zâten sana isâbet etmeyecekti demektir.

Ölüm oku bir gün mutlaka herkese isâbet edecektir. Her canlı mutlaka ölümü tadacaktır. Ezelde takdir edilen bir şeyin kaçırılacağından endişe duyulmamalıdır. Şu bir gerçek ki cennet kılıçların gölgeleri altındadır. Gerçek mânâda suya kanmak isteyen onu ölüm kâselerini içmekte aramalıdır.

Allâh yolunda ayakları tozlanan kişi cehennem ateşine haram edilecektir. O yolda bir dînar infâk eden karşılığında yedi yüz hattâ yedi yüz bin dînar alacaktır. Şu muhakkak ki şehitler **Allâh** indinde ahyâ (diriler) sınıfındandır. Onların ruhları yeşil kuşların havsalesinde cennette diledikleri yerde dolaşmaktadır.

Âyet: 111

Şehidin bütün günahları ve hatâları bağışlanacak, âilesinden ve evlâdından yetmiş kişiye şefaatçi kılınacak, kıyâmet günü en büyük korkudan emin olacak, ölümün acısını ve mahşerin sıkıntısını hissetmeyecek, öldürülmenin elemini de fark etmeyecektir.

Şüphesiz ki cihad yolunda iken yiyen ve uyuyan kişi başka yollarda oruç tutup teheccüd kılandan efdaldir. Her kim **Allâh** yolunda nöbet tutarsa gözleri cehennem ateşini görmeyecektir.

Serhad boylarında nöbet tutan murâbıtların sâlih amellerinin ecirleri kabirlerinden kalkacakları güne kadar sürekli kılınacaktır, başkalarının bin günü onların bir gününe eşit olmayacaktır. Öldükleri zaman onların rızıkları da şehitler gibi ebediyyen kesilmeyecektir, onlar kabir azâbından emîn olacaktır ve **Allâh-u Te'âlâ** kıyâmet günü onlara güzel âkıbetler ikrâm edecektir. Gerçekten **Allâh** yolunda bir gün nöbet tutmak dünyâ ve içindeki her şeyden hayırlı kılınmıştır.

İşte bu hakîkatleri iyi bilen her akıllı kişi bu mertebelere ulaşmak için kolu paçayı sıvayıp cihâda yönelmeli, inatçı kâfirlere karşı harekete geçmeli, ordular ve müfrezeler techîz etmeli, **Allâh** yolunda atıyyeler ve mallar bezlederek karşılığını kat kat verecek olan **Allâh**'a ödünç vermeli, malı müşterisine geciktirmeden teslim ederek **Allâh** yoluna can vermeli, hafif ve yüklü, hasta ve sağlam, genç ya da yaşlı, zengin ya da fakir demeden **Allâh** yoluna çıkarak süvâri ya da piyâdeler hâlinde **Allâh** düşmanları ile cihâda yönelmelidir.

İşte böyle yapan müminler din düşmanlarını bâtıl dinlerinden kurtararak İslâm'a kavuşturmayı yâhut zelil, hakir vaziyette cizye ödemeye mecbur bırakmayı ya da kellelerini bedenlerinden koparmayı hedeflemelidirler. Zındıkların sayıları çoksa da toplulukları kırıp geçirilecek derecede dağınıktır. Akılları atılgan ve tedbirli görünse de orduları Müslümanlara karşı yenilip sırt dönmeye mahkûmdur. Dalâlet ricâli güçlü görünse de azimleri zayıf ve dişidir. **Allâh-u Te'âlâ** her Müslümanın onlardan iki kişiye gâlip geleceğini bildirmiştir. Zâten erkeğin mîrastan nasîbi iki dişiye bedeldir.

Artık biz Müslümanların, kâfirlerin eline düşen esirleri kurtarmak için, mazlumları tahlis etmek için ve mahbûb ganîmetler elde etmek için kâfirlerin üzerine uçarcasına hücûm etmemiz, şirkin hâmîlerinin kafalarını cellatlar eliyle vurmamız, küfrün önderlerinin hürmet perdelerini yırtmamız ve kâfir kanlarıyla günah pisliklerinden arınmamız gerekir.

İşte er meydanlarında cennetler kapılarını açmış, ziynetlerini kuşanmış, kap çanakları hazırlanmış ve hûriler ortaya çıkmıştır. Ama bunun için ölümün acı tadını tatlı bulmak, bâki hayâta mukābil fânî hayâtı satmak ve şehâdet şerbetini içerek artık ebedî susamamaya niyetlenmek gerekmektedir. Hiç şüphesiz böyle yapanların ticâretleri kâr edecek ve onlar bahtiyarların en saîdleri olacaklar ve **Allâh**'ın kendilerine vermiş olduğu nîmetlerle ferahlanıp müjdeleneceklerdir.

Ey **Allâh**! Âciz ellerimizi Sana uzatarak Senden niyâz ediyoruz ki, bizi de onlardan kılasın, kıyâmet ânında bizi onlardan ayırmayasın, bize de lütfunla Seni bizden hoşnut edecek şehâdetler nasip edesin, sırtımıza ağır gelen günah yüklerimizi bağışlayasın, Sana arzetmiş bulunduğumuz canlarımızı bize acıyarak lütf-u kereminle kabul edesin, Bizi bu beklentilerimizden mahrum ederek eli boş döndürmen Senin keremine yakıştırılamaz. Zîrâ acıyanların en merhametlisi ancak Sensin!

Şeyh Abdülvâhid ibni Zeyd *(Kuddise Sirruhû)* şöyle anlatmıştır: Bir gün biz gazâya çıkmak üzere hazırlık yapmış vaziyette otururken arkadaşlarıma iki âyet okumasını emrettim. Bunun üzerine meclisimizde bulunan bir adam: **"Allâh müminlerden cennet karşılığı canlarını ve mallarını satın aldı"** âyet-i kerîmesini okuyunca on beş yaşlarında olan ve babasından kendisine çok mal mîras kalan bir delikanlı ayağa kalkarak: "Yâ **Abdelvâhid ibni Zeyd**! Demek **Allâh** cennet karşılığında inananların canlarını ve mallarını satın aldı, öyle mi?" diye sorunca ben: "Evet dostum" dedim.

O: "Ben de canımı ve malımı cennet mukābilinde sattığıma dâir seni şâhit koşuyorum" deyince ben: "Sen henüz çocuksun, kılıcın keskin tarafı insana zor gelir, korkarım sabredemezsin yâhut âciz kalırsın" dediysem de o: "Yâ **Abdelvâhid**! Cennet mukābilinde **Allâh** ile alış-verişe girişeceğim, sonra da âciz kalacağım öyle mi? **Allâh**'ı şâhit koşuyorum ki ben onunla sözleştim" dedi. Bunun üzerine biz: "Bir çocuk hakîkati anladı da biz hâlâ anlayamadık" diyerek nefislerimizi hakir gördük.

Derken bu çocuk atı, silahı ve yol harçlığı dışında nesi varsa hepsini tasadduk etti. Harbe çıkma günü geldiğinde ilk olarak o geldi ve bana selâm verdi, ben de selâmına mukābelede bulunduktan sonra: "İnşâallâh alış-veriş kârlı oldu" dedim.

Sonra biz yola çıktık, o da bizimle berâber gündüzleri oruç tutup geceleri ibâdet ediyordu, bize hizmet edip hayvanlarımıza da bakıyordu.

Âyet: 111

Uyuduğumuzda ise bizi koruyordu. **Rum** diyârına vardığımızda birden: "**Aynâ-i Merdıyye**'ye ne kadar şevkim arttı" diye seslene seslene geldi. Bunu duyan arkadaşlarım: "Herhalde bu çocuk evhamlandı, aklı karıştı" dediler.

Bunun üzerine ben ona **Aynâ-i Merdıyye**'nin ne olduğunu sorunca o şöyle anlattı: "Bir ara dalmıştım ki biri bana: '**Aynâ-i Merdıyye**'ye git' dedi. Sonra ben bir bahçeye götürüldüm ki orada tertemiz sudan bir deniz vardı, onun sâhilinde ise üzerlerinde vasfedemeyeceğim güzellikte olan câriyeler durmaktaydı.

Beni görünce sevindiler ve: 'İşte bu, **Aynâ-i Merdıyye**'nin kocasıdır' dediler. Ben onlara selam verip **Aynâ-i Merdıyye**'nin aralarında olup olmadığını sorunca: 'Hayır, biz onun hizmetçileriyiz ve câriyeleriyiz, sen ileri doğru devâm et' dediler.

Ben ön tarafa doğru yol aldığımda hiç ekşimeyen sütten bir ırmağa rastladım, o ırmak öyle bir bahçedeydi ki içerisinde her türlü ziynet bulunmaktaydı, orada öyle güzel câriyeler gördüm ki güzelliklerine meftûn oldum. Onlar beni görünce sevindiler ve: 'İşte bu, **Aynâ-i Merdıyye**'nin kocasıdır' dediler.

Ben onlara selam verip **Aynâ-i Merdıyye**'nin aralarında olup olmadığını sorunca selamımı iâde ederek: 'Ey **Allâh**'ın velîsi! Biz onun hizmetçileriyiz ve câriyeleriyiz, sen ileri doğru devâm et' dediler.

Ben ön cihete doğru yol aldığımda bir şarap ırmağı karşıma çıktı. O vâdinin kenarında öyle câriyeler vardı ki geride gördüklerimi bana unutturdular. Ben onlara selam verip: '**Aynâ-i Merdıyye** aranızda mıdır?' diye sorunca: 'Hayır, biz onun hizmetçileriyiz ve câriyeleriyiz, sen ileri doğru devâm et' dediler.

Ben öne doğru yol aldığımda hâlis bal ırmağına rastladım, tam o arada beyaz inciden bir çadıra ulaştım, çadırın kapısında öyle bir câriye vardı ki üzerinde anlatamayacağım kadar güzel takılar ve hulle (giysi)ler vardı, beni görünce çok sevindi ve çadırın içine doğru: 'Ey **Aynâ-i Merdıyye**! İşte senin kocan geldi' diye seslendi.

Ben çadıra yanaşıp içine girdiğimde Aynâ-i Merdıyye'yi inci ve yâkutlarla bezenmiş altından bir taht üzerinde oturur halde buldum, onu görünce güzelliğine hayran kaldım.

O bana: 'Ey **Allâh**'ın velîsi! Hoş geldin, senin bize gelmen yaklaştı' deyince, ona sarılmak için yanına giderken: 'Hele dur, şu anda sende hayat kalıntısı var, onunla beni kucaklayamazsın, ama inşâallâhute'âlâ bu gece iftarını bizim yanımızda açarsın' dedi. İşte ey **Abdülvâhid**! Ben bu şekilde uyandım, artık ona kavuşmak için sabrım kalmadı."

Abdülvâhid *(Radıyallâhu Anh)* bundan sonrasını şöyle anlatmıştır: Bizim konuşmamız henüz bitmemişti ki tam o anda bir düşman müfrezesi karşımıza çıktı, o delikanlı hemen onların üzerine hamle yaptı, dokuz kâfiri geberttikten sonra onuncusunda şehit düştü. O, kanlar içinde yatarken bir taraftan da gülüyordu, nihâyet o hal üzere dünyâdan ayrıldı. Şu şiiri söyleyen, **Allâh** için ne kadar doğru söylemiştir:

يَا مَنْ يُعَانِقُ دُنْيَا لَا بَقَاءَ لَهَا يُمْسِى وَيُصْبِحُ مَغْرُورًا وَغَرَّارَا

هَلَّا تَرَكْتَ مِنَ الدُّنْيَا مُعَانَقَةً حَتّٰى تُعَانِقَ فِى الْفِرْدَوْسِ اَبْكَارَا

اِنْ كُنْتَ تَبْغِى جِنَانَ الْخُلْدِ تَسْكُنُهَا فَيَنْبَغِى لَكَ اَنْ لَا تَأْمَنَ النَّارَا

"Ey bekâsı olmayan dünyâyı kucaklayan,
Aldanmış ve aldatıcı vaziyette akşamlayıp sabahlayan.

Dünyâ ile kucaklaşmayı biraz bıraksan da,
Firdevs'de bâkireleri kucaklasan ya!

Eğer Huld cennetlerinde sâkin olmayı arzuluyorsan,
Sana gereken odur ki ateşten emin olmayasın!"

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh'a verilen sözleri yerine getirmek gerektiği:

﴿وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا إِنَّ اللهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ﴾

"(Herhangi bir şeyi yerine getireceğinize dâir insanlarla, özellikle de İslâm'ı yaşayacağınıza dâir Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile) **sözleştiğiniz zaman, Allâh'ın ahdini** (ve tutulmasını emrettiği sözünü) **hakkıyla yerine getirin!** (Sözlerinizi tutacağınıza dâir) **Allâh'ı kesinlikle kendinize bir kefil yapmışken, hem de** (Allâh adı anılarak) **sağlamlaştırılmalarının**

Âyet: 111

ardından o yeminleri bozmayın! Şüphesiz ki Allâh yapmakta olduklarınızı (özellikle de sözünüzde durup durmadığınızı, yeminlerinizi tutup tutmadığınızı hakkıyla) **bilmektedir."** *(Nahl Sûresi:91),*

Allâh'a verdiği sözde duranlara Allâh'ın büyük ecirler vereceği:

﴿إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهُ اللَّهَ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا﴾

"Şüphesiz (Kureyş'ten kaçmayacaklarına ve sana yardım husûsunda ölene dek savaşacaklarına dâir Hudeybiye günü) **seninle el tutuşup sözleşen o kimseler, ancak Allâh ile bî'atleşmektedirler** (zîrâ peygambere itaat sözü, ancak Allâh-u Te'âlâ'ya itaat ve emirlerine uyma maksadıyla verilmektedir).

(Sen onlarla el ele tutuşurken) **Allâh'ın** (cisimlere benzemekten münezzeh olan kudret) **eli onların ellerinin üzerindedir.** (Çünkü seninle yapılan bir sözleşme, arada hiçbir fark bulunmaksızın Bi'z-Zât Allâh-u Te'âlâ ile yapılan bir akit mesâbesindedir.)

Artık her kim (bu sözü) **bozarsa, o ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Ama her kim, Allâh ile üzerinde antlaşmış olduğu o şeyi tamamlarsa, muhakkak ki O ona** (hiçbir göz görmedik, hiçbir kulak işitmedik, hiçbir beşerin kalbinden dahî geçmedik) **pek büyük bir mükâfat verecektir."** *(Fetih Sûresi:10)*

اَلتَّآئِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّآئِحُونَ الرَّاكِعُونَ
السَّاجِدُونَ الْاٰمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ
الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللّٰهِ ؕ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ
﴿١١٢﴾ مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا اَنْ يَسْتَغْفِرُوا
لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا اُولِى قُرْبٰى مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ
لَهُمْ اَنَّهُمْ اَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١١٣﴾ وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ
اِبْرٰهِيمَ لِاَبِيهِ اِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَآ اِيَّاهُ ۚ فَلَمَّا تَبَيَّنَ
لَهٗٓ اَنَّهٗ عَدُوٌّ لِلّٰهِ تَبَرَّاَ مِنْهُ ؕ اِنَّ اِبْرٰهِيمَ لَاَوَّاهٌ حَلِيمٌ ﴿١١٤﴾
وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ اِذْ هَدٰيهُمْ حَتّٰى يُبَيِّنَ
لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾ اِنَّ اللّٰهَ
لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ؕ يُحْيِى وَيُمِيتُ ؕ وَمَا
لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١١٦﴾ لَقَدْ تَابَ
اللّٰهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْاَنْصَارِ الَّذِينَ
اتَّبَعُوهُ فِى سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ
فَرِيقٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ ؕ اِنَّهٗ بِهِمْ رَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١١٧﴾

Âyet: 112

﴿ اَلتَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْاٰمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (112)

Bu alış-verişi yapan müminler de kimlerdir? (اَلتَّائِبُونَ) **Tevbe edenlerdir,** (اَلْعَابِدُونَ) **ibâdet edenlerdir,** (اَلْحَامِدُونَ) **hamdedenlerdir,** (اَلسَّائِحُونَ) **oruç tutanlardır,** (اَلرَّاكِعُونَ) **rükû edenlerdir,** (اَلسَّاجِدُونَ) **secde edenlerdir,** (اَلْاٰمِرُونَ) **emredenlerdir,** ne ile? (بِالْمَعْرُوفِ) **mârûf ile,** daha, (وَالنَّاهُونَ) **nehyedenlerdir,** neden? (عَنِ الْمُنْكَرِ) **münkerden,** daha, (وَالْحَافِظُونَ) **koruyanlardır,** neyi? (لِحُدُودِ اللهِ) **Allâh'ın hudûdunu,** (وَبَشِّرْ) (Habîbim!) **müjdele,** kimi? (اَلْمُؤْمِنِينَ) **o müminleri.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Bu alışverişi yapan müminler, kâfirlik ve münâfıklıktan tam mânâsıyla) **tevbe edenler,** (ihlâslı bir şekilde Allâh'a) **ibâdet edenler,** (darlıkta da, bollukta da O'nun tüm nîmetlerine) **hamdedenler, oruç tutanlar** /*(cihat, ilim tahsîli ve ibretle tefekkür gibi meşrû gâyelerle yeryüzünde)* ***seyahat edenler***/, (namazlarına devâm ederek) **rükû' edenler, secde edenler,** (îman ve ibâdet gibi, aklen ve şer'an kabûle şâyân) **mâruf** (şeyler) **ile emredenler,** (şirk ve mâsiyet gibi, akıl ve din yönünden kabul görmeyen) **münker** (şeyler)**den nehyedenler ve Allâh'ın** (emir ve yasaklarıyla ilgili tüm sınırlarını ve) **hudûdunu koruyanlardır.** (Habîbim! Bu sıfatlara sâhip olan) **o müminleri** (sonsuz nîmetlerle) **müjdele!**"

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede müminlerden canlarını ve mallarını satın aldığını ve karşılığında onlara cennet verdiğini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede o müminlere âit dokuz güzel sıfatı açıklamıştır.

"Beğavî, Hâzin, Kurtubî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin başında geçen: (اَلتَّائِبُونَ) kavl-i şerîfi, **Ferrâ** *(Rahimehullâh)*ın dediği gibi mahzûf bir mübtedânın haberi kabul edilirse o zaman bu âyet-i kerîmede geçen dokuz sıfat bir önceki âyet-i kerîmede zikredilen mücâhidlere âittir ki bu takdirde cennet müjdesi her mücâhide âit olmayıp ancak bu dokuz sıfatı kendisinde cem eden mücâhidlere has olur.

İbnü Ebî Şeybe ve **İbnü Münzir**'in, **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya nispet ettikleri: "Şehit kendisinde dokuz haslet bulunandır" *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/532)* sözü de bu mânâyı teyid etmektedir.

İbnü Atıyye *(Rahimehullâh)*: "Bu görüş geniş sahayı daraltmak ve Müslümanları zora sokmak anlamına gelir. Zîrâ cihat bir takım Müslümanların yapmasıyla diğerlerinden sâkıt olan bir farz-ı kifâyedir. Cihâdı terk etmek için özel bir direniş sergilemedikten sonra cihâda gitmeyen müminler de bu âyet-i kerîmede bahsedilen sıfatlara sâhip oldukları takdirde cennete girerler" demiştir.

İmâm-ı Kuşeyrî *(Rahimehullâh)* da bu âyet-i kerîmede zikredilen sıfatların mücâhidlere has olmayıp genel müminler hakkında umûmî olduğu görüşünü güzel saymıştır.

Ebû Katâde *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyetle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in: "**Allâh** yolunda öldürülürsem günahlarım silinir mi?" diye soran bir zâta cevâben buyurmuş olduğu:

عَنْ أَبِي قَتَادَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِرَجُلٍ قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَرَأَيْتَ إِنْ قُتِلْتُ فِي سَبِيلِ اللهِ تُكَفَّرُ عَنِّي خَطَايَايَ؟ «نَعَمْ، وَأَنْتَ صَابِرٌ مُحْتَسِبٌ مُقْبِلٌ غَيْرُ مُدْبِرٍ إِلَّا الدَّيْنَ فَإِنَّ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ لِي ذٰلِكَ.»

"Evet! Sen sabredip sevâbını Allâh'tan beklersen, kaçmayıp düşmana yönelirsen, borç dışındaki bütün günahların affedilir. Gerçekten Cibrîl *(Aleyhisselâm)* **bana böyle demiştir."** *(Müslim, İmâret:32, no:1885, 3/1501; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:22542; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/532)* hadîs-i şerîfi de bu görüşün doğru olduğuna delâlet eder.

Zîrâ bu hadîs-i şerîf bir mücâhidin âyet-i kerîmede geçen dokuz sıfatla vasıflanmasa da günahlarından kurtulacağını ifâde etmektedir. İşte bundan dolayı olsa gerektir ki **Zeccâc** *(Rahimehullâh)* (اَلتَّائِبُونَ) kavl-i şerîfinin mübtedâ, haberinin ise mahzûf olduğu, dolayısıyla âyet-i kerîmenin mânâsının: "Tevbe edenler, ibâdet edenler... cennet ehlindendir" şeklinde olduğu görüşünü tercih etmiştir.

Birçok âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfin zâhirî ifâdelerinden anlaşılan mânâ da budur. Buna göre bu dokuz sıfata sâhip olanlar cihâda çıkmamış olsalar da cennet ehlinden olurlar.

Âyet: 112

Dolayısıyla bu âyet-i kerîme sahâbeden cihâda çıkan çıkmayan herkes hakkında vârid olan:

﴿وَكُلًّا وَعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى﴾

"Allâh hepsine cenneti söz verdi" *(Nisâ Sûresi:95)* kavl-i şerîfi gibi, bu dokuz sıfata sâhip olan müminlere cenneti vaad etmiş olmaktadır. Ama tabî ki burada bâzı şartlar vardır. Bir mümin gücü varken ve kendisine ihtiyaç duyulurken kasten cihâda gitmese bu müjdeden mahrum olur.

Nitekim **Ayyâş ibni Utbe el-Hadramî** *(Rahimehullâh)*ın nakline göre **İshâk ibni Abdillâh el-Medenî** *(Radıyallâhu Anh)*: "Bütün Müslümanlar bu âyet-i kerîmede vaad edilen cennet müjdesine dâhil olmuşlardır. Lâkin cihâd için kendisine ihtiyaç duyulduğunda düşmana karşı seferberliğe katılmayan kişi bu bîattan çıkar" demiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/542)*

Yine böylece şehitlerin cennete girmesi için bu dokuz şartın hepsini yerine getirmeleri söz konusu değilse de cihâda çıkarken gösteriş niyetinden uzak olup İ'lâ-i kelimetillâh (Allâh'ın dâvâsını yüceltme) uğrunda harbe çıkmış olmaları şarttır. Değilse dünyâlık bir menfaat veyâ meşhur olmak gibi bir gâye ile savaşıp ölen cehennemi hak eder.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِنَّ أَوَّلَ النَّاسِ يُقْضٰى يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَيْهِ رَجُلٌ اسْتُشْهِدَ فَأُتِيَ بِهِ فَعَرَّفَهُ نِعَمَهُ فَعَرَفَهَا، قَالَ: فَمَا عَمِلْتَ فِيهَا؟ قَالَ: قَاتَلْتُ فِيكَ حَتّٰى اسْتُشْهِدْتُ، قَالَ: كَذَبْتَ وَلٰكِنَّكَ قَاتَلْتَ لِأَنْ يُقَالَ: جَرِيءٌ فَقَدْ قِيلَ ثُمَّ أُمِرَ بِهِ فَسُحِبَ عَلٰى وَجْهِهِ حَتّٰى أُلْقِيَ فِي النَّارِ.»

"Şüphesiz insanlar içerisinde kıyâmet günü kendisi hakkında ilk hüküm verilecek kişi şehit düşen bir adamdır ki bu kişi (Allâh-u Te'âlâ'nın huzûruna) **getirilir, O** (Allâh-u Te'âlâ) **ona nîmetlerini hatırlatır, o da onları îtirâf eder. Sonra ona 'Peki bu nîmetler içerisinde ne amel ettin?' diye sorar, o kişi: 'Senin uğrunda şehit düşünceye kadar savaştım' der.**

Bunun üzerine O: "Yalan söyledin, lâkin sen 'Ne cesur adam' denilsin diye savaştın, o da dendi (artık bizden bir alacağın kalmadı)' **buyurur, sonra o adam hakkında emir çıkartılır da yüzü üstü sürülerek cehenneme atılır."** *(Müslim, İmâret:43, no:1905, 3/1513-1514)*

Rabî' *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin îzâhında şöyle demiştir: "**Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbının beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** Tevrât'ta, İncîl'de ve Kur'ân'da yüce Zât'ı hakkında şu kararı almıştır ki; âhir zaman ümmetinden her kim bu dokuz amel üzere öldürülürse **Allâh** katında şehit olur. Her kim de bu ameller üzere (yatağında) ölürse onun da ecrini vermek **Allâh** üzerine bir hak olur." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/549)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Şehit, (cephede değil) yatağında da ölse cennete girecek olandır!" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/549)*

Âyet-i Kerîmede Geçen Dokuz Sıfatın Tefsirine Gelince:

Birinci sıfat: **"Tevbe edenler"** kavl-i şerîfinden anlaşılan "Tevbe" vasfıdır. **Hasen** ve **Katâde** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre; bu vasıf ilk önce şirkten ve münâfıklıktan tevbe edenleri konu etmektedir. Küçük-büyük bütün mâsiyetlerden tevbe edenler de buraya dâhildir.

Tevbe; lügat mânâsında "Dönüş" demektir. Burada kastedilen, **Allâh**'a isyan etme gibi kötü halden vazgeçip, **Allâh-u Te'âlâ**'ya itaatten ibâret iyi hâle dönmektir. Tabî ki bunu yapan kişi aynı zamanda **Allâh**'ın azâbından mağfiret ve rahmetine dönmüş olur. Tevbe, işlenen bir günahın akabinde fevrî olarak vâciptir, yâni hemen yapılması gerekir. Tevbeden evvel, tevbe edilen işin günah olduğunu bilmek gerekir.

Ulemânın beyânı vechile; makbul tevbe ancak dört şeyle hâsıl olur. **Birincisi**; günah işlediğinde kalbin yanması, **ikincisi**; geçmişte yapılanlara pişmanlık duyulması, **üçüncüsü**; gelecekte günahları terke azmedilmesi, **dördüncüsü** ise tevbenin **Allâh** rızâsı için yapılmasıdır. Zîrâ insanlar kendisini methetsin ve onu kınamaktan vazgeçsin diye tevbe eden kişi tevbesinde muhlis (samîmi) olamaz.

Meşâyıhın beyânı vechile; tevbenin kabûlünün alâmeti dört şeydir: **İlk olarak**; fâsık arkadaşlardan ayrılıp sâlihlerin bulunduğu şerefli meclislere gidip gelmektir.

Sâniyen; bütün tâatlere yönelmektir. Zîrâ bir kalbin bütün günahlardan dönüşü sağlam olursa uzuvları da yaratıldığı ibâdet ve tâat gâyesine inkıyâd eder (boyun eğer). Nitekim kökü düzgün olan ağacın dallarının meyve verdiği görülmektedir.

Üçüncü olarak; dünyâ sevincinden ve şımarıklıktan uzak olmaktır. Zîrâ **Allâh**'a yönelen kişi **Allâh**'tan gayri hiçbir şeyle ferahlanamaz.

Âyet: 112

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sürekli üzüntülü ve düşünceli olarak yaşamıştır.

Dördüncüsü ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın üstlendiği rızık konusunda endişe etmekten uzak olup **Allâh-u Te'âlâ**'nın emrettiği şeylerle meşgul olmaktır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

قَالَ اللهُ تَعَالٰى: «يَا ابْنَ اٰدَمَ خَلَقْتُكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ وَلَمْ يُعْيِنِى خَلْقُكَ مِنَ الْعَدَمِ أَفَيُعْيِينِى رَغِيفٌ اَسُوقُهُ لَكَ فِى حِينِ وُجُودِكَ.»

"Ey Âdemoğlu! Ben seni önce topraktan sonra menîden yarattım. Seni yoktan yaratmam Bana zor gelmezken, var oluşundan sonra sana bir ekmek sevk etmem mi Bana zor gelecek?" buyurmuştur. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/518)*

İşte bu dört alâmet kimde bulunursa artık böyle bir kişiyi insanların sevmesi, tevbesinde sebât etmesi için ona duâ etmeleri, önceki günahları sebebiyle onu ayıplamamaları ve kendisine değer vererek onunla oturup kalkmaları gerekir. Zîrâ tevbe eden kul **Allâh**'ın sevgili kulu olur. Tevbe eden kişi günahlara tekrar dönmekten sakınmalıdır.

Yahyâ ibni Mu'âz *(Radıyallâhu Anh)*: "Tevbeden sonra yapılan bir günah, tevbeden önce yapılan bir günahtan yetmiş kat daha çirkindir" demiştir.

Kuşeyrî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Tevbe edenler çeşit çeşittir, bir kısmı zelleden tâata döner, bir kısmı nefsini müşâhededen vazgeçip Rabbinin lütfunu müşâhedeye başlar, bâzıları da kendisine ve arkadaşlarına ihsânı bırakıp Rabbinin hakîkatleriyle istiğrak (boğulup kalma) hâline rücû eder."

Bâzı tevil ehlinin beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ**'nın canlarını satın almasının ardından nefsânî isteklerini terk edip, nefsin hevâsından tevbe etmek sûretiyle yakînî îmânın halâvetini tadan kulları **Allâh-u Te'âlâ** bu cümle-i celîlede geçen **"Tâibler"** vasfıyla methetmiştir.

İşte bu kullar nefsânî isteklerinin peşine düşmekten ve yaptıkları amellerden dolayı ecir ve sevap (karşılık) beklemekten vazgeçip **Allâh-u Te'âlâ**'ya rücû etmişlerdir.

Diğer bir tâbirle bu zâtlar **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri her şeyi bırakıp **Allâh**'a dönmüşler ve **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı yine **Allâh-u Te'âlâ**(nın yardımı) ile birlikte istikâmet göstermişlerdir.

İkinci sıfat: **"İbâdet edenler"** kavl-i şerîfinde zikredilen "İbâdet" sıfatıdır ki, bundan maksat, **Allâh-u Te'âlâ**'ya kulluk vazîfesini hakkıyla yerine getirmek, **Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdeti zorunlu görmek ve bütün ibâdetleri **Allâh** rızâsı için yaparak kulluk vazîfesini **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı son derece tâzim vechi üzere îfâ etmektir.

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*: "Âbidler, her zaman **Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdet edenlerdir, bir ay, iki ay, bir sene, iki sene ibâdet edip bırakanlar değil de, o sâlih kulun (Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın):

﴿وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا﴾

"O bana hayatta olduğum müddetçe namazı ve zekâtı emretti" *(Meryem Sûresi:31)* dediği gibi sürekli ibâdet edenlerdir" demiştir. *(İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:13/530; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/8-10; İbnü Ebî Hâtim:6/1888)*

İbâdet; **Allâh-u Te'âlâ**'ya tâzim ifâde eden bir fiil icrâ etmekten ibârettir ki ancak ihlâs ile yâni şirkin celîsinden ve hafîsinden (putlara tapmak gibi açığından, insanlara riyâ yapmak gibi gizlisinden) uzak kalınarak yapılması hâlinde mûteber olur.

Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:

عِبَادَتْ بَاِخْلَاصِ نِيَّتِ نِكُوسْتْ وَگَرْنَه چَه آيَدْ زِ بِى مَغْزْ پُوسْتْ

"(Cenab-ı Hakk'a) ibâdet (etmek)**, niyyet-i hâlisa** (samîmi bir niyet) **ile iyidir, Yoksa içi olmayan kabuktan ne çıkar?"**

Katâde *(Radıyallâhu Anh)*: "Âbidler gecelerinde ve gündüzlerinde bedenlerinin istirahatinden ferağat (fedâkârlık) ederek kulluk vazîfesine devâm edenlerdir" demiştir. Bundan dolayı ulemâ ve evliyâ ibâdete karşı çok harîs (düşkün) bulunmuşlardır.

Nitekim **İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)*ın yirmi sene yatsının abdesti ile sabah namazını kıldığı, hiçbir zaman yere yan gelip uzanmadığı, (ancak öğle vaktinde bir saat otururak uyuduğu), kendisinin gece elbisesi bulunmadığı ve ayağını uzatmadığı naklolunmuştur.

Demek ki bir müminin, hele de sağlığı yerinde olan bir kulun ibâdetsiz bir vaziyette boş durması aslâ uygun değildir.

Nitekim hadîs-i şerîfte:

«إِنَّ اللهَ تَعَالَى يُبْغِضُ الْعَبْدَ الصَّحِيحَ الْفَارِغَ.»

"Şüphesiz Allâh-u Te'âlâ sağlığı yerinde olup da boş duran bir kula buğz eder" *(Şihâbüddîn, el-Ebşîhî, el-Müstadraf, 1/293; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/518)* buyrulmuştur.

Kuşeyrî *(Kuddise Sirruhû)*: "Hakîkî âbidler, her yönüyle **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı huşû edenler ve dünyânın değerli şeyleri tarafından köle edilemedikleri gibi, âhiretin büyük mükâfatları cihetinden de esir alınamayanlardır. Bir kul sonradan yaratılan her şeyden tecerrüd etmedikçe (soyutlanmadıkça) **Allâh**'a hakîki kul olamaz" demiştir.

Meşâyıhın beyânı vechile; gerçek mânâda âbidler sevap beklentisiyle veyâ azap korkusuyla değil de sâdece **Allâh-u Te'âlâ**'nın yüce Zât'ına tâzim ve hürmet kastıyla kulluk eden ve O'nun azamet ve kibriyâsına karşı alçalmasını bilen kullardır. İşte ibâdet derecelerinin nihâî noktası ancak bu makamdır ki bâzıları buna ubûdiyet adını verirler.

Üçüncü sıfat: **"Hamd edenler"** kavl-i şerîfinde geçen "Hamd" amelidir ki bu cümle-i celîle ile; bollukta ve darlıkta, her hâlükârda **Allâh-u Te'âlâ**'ya hamdeden, dînî ve dünyevî tüm nîmetlerine mukābil **Allâh-u Te'âlâ**'ya şükreden ve bu şükrü açıklamayı âdet hâline getiren kullar methedilmiştir. Hamd, dünyâ yaratılmadan önce başlayıp dünyâ yıkıldıktan sonra da devâm edecek büyük bir ibâdettir. Nitekim tesbîh, tehlîl ve tahmîdin dünyâ yaratılmadan önce **Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdet eden meleklerin sıfatı olduğu bilinmektedir.

Zîra **Allâh-u Te'âlâ** onların:

﴿وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ﴾

"Biz Senin hamdinle tesbîh etmekteyiz" *(Bakara Sûresi:30)* dediklerini nakletmiştir. Dünyâ harâb olduktan sonra da kulların hamde devâm edecekleri bildirilmiştir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** cennet ehlinin hâlinden haber verirken:

﴿وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾

"(Ziyâfetlerin sonunda ve meclislerin bitimindeki) **duâlarının sonu: 'Bütün hamdler** (övgüler ve tâzimler)**, âlemlerin Rabbi olan Allâh'a mahsustur'** (duasıdır)**"** *(Yûnus Sûresi:10)* buyurmuştur.

Ulemânın beyânı vechile; dînî ve dünyevî tüm nîmetlere karşı hamdetmek gerekli olduğu gibi, cana, mala yâhut âileye isâbet eden musîbetlerden dolayı da hamdetmek gerekir. Zîrâ musîbet gibi görünen belâlar da haddi zâtında nîmetlerdir. Çünkü onlar sabreden kula büyük mükâfatlar kazandırmaktadır.

Nitekim bülûğa ermeden ölen çocukların ölümünden dolayı meydana gelen büyük kederin, sabreden velîlerine ne kadar fayda sağladığı hadîs-i şerîflerde belirtilmiştir. Bundan dolayı her hâlükârda hamdeden kullar herkesten önce cennete girecektir.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«أَوَّلُ مَنْ يُدْعَى إِلَى الْجَنَّةِ الَّذِينَ يَحْمَدُونَ اللهَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ.»

"Cennete ilk çağrılacak olanlar bollukta ve darlıkta Allâh'a hamdedenlerdir" *(Hâkim, el-Müstedrek:4/398; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/113)* buyurmuştur.

"Minhâcü'l-Âbidîn" isimli eserde zikredildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

«اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى مَا سَاءَ وَسَرَّ.»

"Üzen ve sevindiren her şeye karşı Allâh'a hamdolsun" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/518)* buyurduğu sâbittir. **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle demiştir:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا رَأَى مَا يُحِبُّ قَالَ:
«اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي بِنِعْمَتِهِ تَتِمُّ الصَّالِحَاتُ.» وَإِذَا رَأَى مَا يَكْرَهُ قَالَ: «اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى كُلِّ حَالٍ.»

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sevdiği bir şey gördüğü zaman:

«اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي بِنِعْمَتِهِ تَتِمُّ الصَّالِحَاتُ.»

"Bütün hamdler, iyilikler nîmetiyle tamamlanan Allâh'a mahsustur" derdi. İstemediği bir şey gördüğünde ise:

«اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى كُلِّ حَالٍ.»

"Her hâlükârda Allâh'a hamdolsun" derdi." *(İbni Mâce, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/546)*

Âyet: 112

Şu bilinmelidir ki, îman ve tevhîd nîmetine muvaffak kılınmak, **Allâh-u Te'âlâ**'dan kula ikrâm edilen en büyük nîmettir. Bu yüzden mümin dâimâ:

«اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى دِينِ الْاِسْلَامِ وَتَوْفِيقِ الْاِيمَانِ.»

"İslâm dîninden ve îmâna muvaffakıyetten dolayı **Allâh-u Te'âlâ**'ya hamdolsun" demelidir.

İmâm-ı Mücâhid *(Radıyallâhu Anh)*:

﴿أَلَيْسَ اللّٰهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ﴾

"Allâh o (îmân edip) **şükredenleri**(n kimler olacağını tâ ezelde) **gerçekten en iyi bilen biri değil midir?"** *(En'âm Sûresi:53)* âyet-i kerîmesini tefsir ederken: "**Allâh** tevhîd nîmetine şükredenleri en iyi bilen değil midir?" mânâsını zikretmiştir.

Kuşeyrî *(Kuddise Sirruhû)*: "Hakîkî mânâda hamdedenler; **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudretiyle hâsıl olan hiçbir şeye karşı îtirâz etmeyenler, **Allâh-u Te'âlâ**'ya itaat etmeleri gereken hiçbir şeyden de inkıbâz etmeyenler (el çekmeyenler)dir" demiştir.

Meşâyıhın beyânı vechile; gerçek mânâda hamdedenler, sâdece dilin hamdiyle iktifâ etmeyip, amelî ve ilmî tüm kemâlâtı ortaya çıkarıp bildiklerini tatbik ederek fiilî ve hâlî hamde erişenlerdir. Hamd mertebelerinin nihâî noktası kişinin hamdetmekten âciz olduğunu ızhâr etmesidir.

Rivâyet olunduğuna göre **Dâvûd** *(Aleyhisselâm)*: "Yâ Rabbî! Ben Sana nasıl hamdedebilirim ki, hamde muvaffakıyet de Senin nîmetlerindendir?" dediğinde **Allâh-u Te'âlâ** ona:

يُرْوٰى: أَنَّ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: «يَا رَبِّ! كَيْفَ أَحْمَدُكَ وَالْحَمْدُ مِنْ آلَائِكَ؟
فَأَوْحَى اللّٰهُ تَعَالٰى إِلَيْهِ: اَلْآنَ حَمِدْتَنِي يَا دَاوُدُ!»

"Ey Dâvûd! İşte şu anda (hamdden âciz olduğunu anlayınca) **ancak Bana hamdedebildin"** diye vahyetmiştir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

«اَللّٰهُمَّ لَا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلٰى نَفْسِكَ.»

"Ey Allâh! Sana karşı övgüyü sayıp bitiremem, Sen Kendini övdüğün gibisin" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:6569; Müslim, no:2654; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/585)* duası ne kadar yüce bir hamd ifâdesidir.

Dördüncü sıfat: **"Seyahat edenler"** kavl-i şerîfiyle açıklanan seyahat fiilidir ki müfessirler bundan ne kastedildiği hakkında birkaç görüş üzere ihtilâf etmişlerdir:

1) İbni Mes'ûd ve **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakledildiğine göre bundan maksat; oruç tutanlardır. Onların bu görüşü bâzı hadîs-i şerîflerle de teyid edilmiştir.

Nitekim **Ubeyd ibni Umeyr** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e sâihlerin kim olduğu sorulduğunda:

عَنْ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: سُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ السَّائِحِينَ. فَقَالَ: «هُمُ الصَّائِمُونَ.»

"Onlar oruç tutanlardır" *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/10-11; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/546-547)* buyurmuştur.

Süfyân ibni Uyeyne *(Radıyallâhu Anh)*: "Oruç tutan kişi yemek, içmek ve cimâ gibi tüm dünyâ lezzetlerini terk ettiği için, seyahate çıkarak vatanında alıştığı yiyecek, içecek ve eşiyle birleşmek gibi nîmetlerden mahrum olan kimseye benzetildi" diyerek oruçla seyahat arasındaki benzerliğe ve her ikisinde bulunan zorluğa işâret etmiştir.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كُلُّ عَمَلِ ابْنِ اٰدَمَ يُضَاعَفُ الْحَسَنَةُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا إِلٰى سَبْعِمِائَةِ ضِعْفٍ، قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: إِلَّا الصَّوْمَ فَإِنَّهُ لِي وَأَنَا أَجْزِي بِهِ يَدَعُ شَهْوَتَهُ وَطَعَامَهُ مِنْ أَجْلِي، لِلصَّائِمِ فَرْحَتَانِ فَرْحَةٌ عِنْدَ فِطْرِهِ وَفَرْحَةٌ عِنْدَ لِقَاءِ رَبِّهِ وَلَخُلُوفُ فِيهِ أَطْيَبُ عِنْدَ اللهِ مِنْ رِيحِ الْمِسْكِ.»

"Âdemoğlunun her (iyi) **ameli katlanır. İyi bir amel on kattan yedi yüz kata kadar** (mükâfat görür). **Allâh-u Azze ve Celle: '**(Her amel böyledir) **ancak oruç müstesnâ! Çünkü o gerçekten Bana âittir ve onun mükâfatını Ben vereceğim.**

(Oruç tutan kulum) **şehvetini ve yemeğini Benden sebep terk etmektedir' buyurdu. Oruçlu için iki ferahlık vardır, biri iftar ânındaki sevinci, diğeri de Rabbine kavuştuğu andaki sevinci!**

Âyet: 112

Ayrıca onun ağız kokusu elbette Allâh katında misk kokusundan daha hoştur!" *(Müslim, Sıyâm:30, no:1151/164, 2/807; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/280)*

Bir kavle göre seyâhat kelimesinin asıl lügatı, toprak üzerinde sürekli akan su gibi yeryüzünde gezip dolaşmaktır. Oruç tutan da sürekli ibâdette sayılıp günahları terk ettiği için yeryüzünde sürekli gezip dolaşana teşbih edilmiştir. Tabî ki bu devamlılık mânâsından dolayı **Ebû Amr el-Abdî** gibi bâzı âlimler bu kelimeye: "Oruca devâm edenler" mânâsı vermişlerdir. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/13; İbnü Ebî Hâtim:6/1890)*

Zeccâc *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*ın görüşü, farz orucu tutanların bu kıymetli vasfa dâhil olduğu yönündedir. Bâzıları ise bu vasfa dâhil olmak için oruca devâm etmeyi şart koşmuşlardır. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/394)*

Diğer bâzı âlimler ise her aydan üç gün orucun tüm aya bedel sayılmasını göz önünde bulundurarak: "Bunlar sabır ayı olan ramazan ayı ile her aydan eyyâm-ı bîyzı (onüç, on dört, on beşi) tutan kimselerdir" demişlerdir. *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/76)*

İsmâ'îl Hakkî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; oruç nefsânî bir riyâzat olup, seyyâh biri gezip dolaşarak evvelce bilmediği ve görmediği yerleri gördüğü gibi orucu hakkıyla tutabilen kişi de mülk ve melekût âleminin gizliliklerine vâkıf kılındığından oruç tutanlar seyyahlara benzetilmiştir.

Âriflerden biri bu makamda şöyle bir nükte zikretmiştir: Yeryüzünde dolaşan bir seyyâh beğendiği yerde ikâmet edip beğenmediği yerden başka bir yere intikāl ettiği gibi, oruçlulara da cennete girdikleri zaman: "İstediğin kapıdan gir ve beğendiğin köşke yerleş" denilecektir. İşte o da yeryüzünde istediği yerde konaklayan seyyâh gibi cennet menzilleri içerisinde dilediği yere yerleşecektir.

Hasen *(Radıyallâhu Anh)* gerçek sâihlerin, orucu takvâ ile tamamlayan kimseler olduğunu beyan sadedinde: "Sâihler oruca niyet ederek (oruçsuzken kendilerine) helâl olan şeylerden geri duranlar ama haramlardan her dâim uzak olanlardır. Ama şimdi vallâhi öyle birtakım kavimler türedi ki onlar oruç tutarak helâllerden geri duruyorlar ama haramlardan geri durmuyorlar. İşte böylelerine karşı **Allâh-u Te'âlâ**'nın büyük gazabı vardır" demiştir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; yemekten, içmekten ve cinsî münâsebetten kaçınarak nefsine şehvet kapılarını kapayan oruçlu kişiye hikmet kapıları açılır ve celâl âleminin nurları tecellî eder.

Bundan dolayı **Ebû Eyyûb el-Ensârî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَنْ أَخْلَصَ لِلّٰهِ تَعَالٰى أَرْبَعِينَ يَوْمًا ظَهَرَتْ يَنَابِيعُ الْحِكْمَةِ (مِنْ قَلْبِهِ) عَلٰى لِسَانِهِ.»

"Her kim kırk gün Allâh-u Te'âlâ için ihlâslı olursa, hikmet pınarları (kalbinden çoşup) **dilinde zuhûr eder!"** *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:5/189; Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, no:2361, 2/224; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/209; Se'âlibî, el-Cevâhiru'l-hisân:3/219)*

Artık bu kişi **Allâh-u Te'âlâ**'nın celâl âleminde mânen seyâhat ederek bir makamdan diğer makama, bir dereceden diğer dereceye intikāl edenlerden ve böylece rûhâniyyât âleminde seyâhat ehlinden olur.

2) Atâ *(Rahimehullâh)*: "Sâihler **Allâh** yolunda cihad eden gâzîlerdir" demiştir. Onun bu görüşü bâzı hadîs-i şerîflerle de teyid edilmiştir.

Nitekim **Ebû Ümâme** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre bir adam: "Yâ **Rasûlellâh**! Bana (Allâh'ın âyetlerini tefekkür etmek üzere yeryüzünde) seyâhat için izin verir misin?" dediğinde **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلًا قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! ائْذَنْ لِي فِي السِّيَاحَةِ،
قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ سِيَاحَةَ أُمَّتِي الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللهِ تَعَالٰى.»

"Şüphesiz ümmetimin seyâhati Allâh-u Te'âlâ'nın yolunda cihâd etmektir" *(Ebû Dâvûd, Cihâd:6, no:2486, 3/1075; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/293; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/280)* buyurmuştur.

'Umâre ibni Ğaziyye *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında seyâhatten bahsedilince:

عَنْ عُمَارَةَ بْنِ غَزِيَّةَ أَنَّ السِّيَاحَةَ ذُكِرَتْ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ،
فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَبْدَلَنَا اللهُ بِذٰلِكَ الْجِهَادَ فِي سَبِيلِ اللهِ
وَالتَّكْبِيرَ عَلٰى كُلِّ شَرَفٍ.»

"Allâh bize onun yerine Allâh yolunda cihâd ile her yüksek yerin üzerinde tekbir getirmeyi ihsân etti" buyurmuştur. *(İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/294)*

Vehb ibni Münebbih *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre: "Benîisrâîl'de 'Seyâhat' diye bir vazîfe vardı. Onlarda bir adam kırk sene seyâhat yaptığı zaman, önceki sâihlerin gördüğü mânevî halleri o da kendisinde görürdü.

Âyet: 112

Onlar içerisinde bir veled-i zinâ kırk sene seyâhat yaptığı halde bir şey göremeyince: 'Yâ Rabbi! Annem fenâlık etti diye benim suçum ne?' dediğinde **Allâh-u Te'âlâ** ona da sâihlere gösterdiği halleri gösterdi." *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/209; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/14, 15)*

Fakat bizim ümmette ilim tahsîli ve emr-i bi'l-mârûf gibi hayırlı işler dışında yeryüzünde gezip dolaşmak ve dağ başlarında yalnız kalmak sûretiyle yapılacak meşrû bir ibâdet yoktur. Ancak ümmetin iç savaşa tutuştuğu ve dînî konularda sarsıntılar geçirdiği fitne günlerinde böyle bir ibâdete başvurulabilir.

Nitekim **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يُوشِكُ أَنْ يَكُونَ خَيْرَ مَالِ الْمُسْلِمِ غَنَمٌ يَتْبَعُ بِهَا شَعَفَ الْجِبَالِ وَمَوَاقِعَ الْقَطْرِ يَفِرُّ بِدِينِهِ مِنَ الْفِتَنِ.»

"Müslümanın en hayırlı malının koyun olacağı (kargaşa) **günler**(i) **yaklaşmıştır ki,** (o zamanda kişi) **dînini fitnelerden kaçırarak koyunlarının ardına düşüp dağ başlarına ve sulak yerlere gidecektir."** *(Buhârî, Îmân:10, no:19, 1/15; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/294)*

3) Abdurrahman ibni Zeyd *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre; sâihler, hicret edenlerdir.

Nitekim o: "**Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmetinde hicretten başka seyâhat (vazîfesi) yoktur. Sahâbe-i kirâmın seyâhatleri **Medîne**'ye hicretleri olmuştur. **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmetinde terahhüb (inzivâya çekilerek ve lezzetlerden kesilerek ruhbanlık yapmak şeklinde bir vazife) yoktur" demiştir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1890)*

4) Ikrime *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre; bu âyet-i kerîmede methedilen sâihler; hadîs ve ilim öğrenmek için yolculuk yapanlardır. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1890)*

Zîrâ ilim talebesi dînî ilimleri tahsil için şehirden şehire dolaşmak durumundadır. **Câbir** *(Radıyallâhu Anh)* bir hadis öğrenmek için **Medîne**'den **Mısır**'a gitmiştir. **Kesîr ibni Kays** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere ben **Ebudderdâ** *(Radıyallâhu Anh)* ile birlikte **Şam Mescidi**'nde oturuyorken, kendisine bir adam gelerek:

"Yâ **Ebedderdâ**! Ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Medîne**'sinden kalkıp sana geldim, ama bir ihtiyâcım için gelmedim, sâdece senin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den bir hadîs naklettiğin bana ulaştığı için (o hadîsi bizzat senden duymaya) geldim" deyince **Ebudderdâ** *(Radıyallâhu Anh)* ona (ilim için yaptığı bu yolculuğun fazîletini beyân etmek üzere) şöyle dedi. "(Ne mutlu sana!) Ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim:"

عَنْ كَثِيرِ بْنِ قَيْسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كُنْتُ جَالِسًا مَعَ أَبِي الدَّرْدَاءِ فِي مَسْجِدِ دِمَشْقَ فَجَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا أَبَا الدَّرْدَاءِ! إِنِّي جِئْتُكَ مِنْ مَدِينَةِ الرَّسُولِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِحَدِيثٍ بَلَغَنِي أَنَّكَ تُحَدِّثُهُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا جِئْتُ لِحَاجَةٍ قَالَ: فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَطْلُبُ فِيهِ عِلْمًا سَلَكَ اللهُ بِهِ طَرِيقًا مِنْ طُرُقِ الْجَنَّةِ وَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَضَعُ أَجْنِحَتَهَا رِضًا لِطَالِبِ الْعِلْمِ وَإِنَّ الْعَالِمَ لَيَسْتَغْفِرُ لَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالْحِيتَانُ فِي جَوْفِ الْمَاءِ وَإِنَّ فَضْلَ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ عَلٰى سَائِرِ الْكَوَاكِبِ وَإِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ وَإِنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَمْ يُوَرِّثُوا دِينَارًا وَلَا دِرْهَمًا وَرَّثُوا الْعِلْمَ فَمَنْ أَخَذَهُ أَخَذَ بِحَظٍّ وَافِرٍ.»

"Her kim ilim talep etmek üzere bir yola girerse Allâh onu cennet yollarından bir yolda yürütür. Şüphesiz ki melekler ilim talebesinden hoşnut oldukları için (onun ayaklarının altına) **elbette kanatlarını gererler. Göklerdekiler ve yerdekiler, hattâ su içindeki balıklar gerçekten âlim kimse**(nin günahlarının affedilmesi) **için elbette istiğfâr ederler.**

Muhakkak ki âlimin (câhil bir) **âbide karşı üstünlüğü dolunay gecesindeki ayın diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. Şüphesiz ki ulemâ, enbiyânın vârisleridirler. Gerçekten peygamberler dînar ve dirhem mîras bırakmamışlardır, ancak ilim mîrası bırakmışlardır. Artık onu alan** (peygamberlik mîrasından) **tam bir nasip almış olur."** *(Ebû Dâvûd, İlim:1, no:3641, 3/1576; Tirmizî, no:2682; İbnü Mâce, no:223)*

İlim için sefere çıkmanın fazîletinden dolayı bu yolda seyâhat yapmayan hiçbir kimse kâmil sayılmaz, **Allâh** için hicret etmeyen kimse de maksadına ulaşamaz. Ulemâ: "Bir kimsenin kendisini geçmiş büyüklerin silsilesine ekleyecek ve kalbinden perdeleri açacak üstâdı yoksa din konusunda o kişi babası belli olmayan nesepsiz bir veled-i zinâdır" demişlerdir.

Âyet: 112

Fahrurrâzî ve **Hâzin** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; **Allâh** yolunda seyâhatin, nefsi tekmîl (kemâle erdirme) ve ahlâkını tahsîn (güzelleştirme) husûsunda büyük bir tesiri vardır. Zîrâ yolculuğa çıkan kişinin türlü türlü sıkıntılara kavuşması, dolayısıyla bunlara sabretmesi kaçınılmazdır.

Sefer esnâsında azığı da bitebilir ki bu durumda **Allâh-u Te'âlâ**'ya tevekkül sıfatı devreye girer. Seyâhat eden kişi yolculuğu sırasında âlim ve sâlih kimselere rastlayarak onların her birinden husûsî faydalar elde eder ve bereketlerinden istifâde eder. Büyük zâtlar görüp onların karşısında kendisini hakîr görerek birçok murâdına nâil olur.

Ayrıca dünyâ ehlinin farklı farklı ahvâlini ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın her bir tarafta yarattığı türlü türlü mahlûkātını görerek, **Allâh-u Te'âlâ**'nın yaratıklarında bulunan acâyiplikleri ve kudret eserlerini müşâhede ederek tefekküre dalar ve böylece **Allâh-u Te'âlâ** hakkındaki mârifeti kuvvet kazanır. Hâsılı; meşrû maksatlarla yapılan seyâhatin din husûsundaki güçlü tesirleri sâbit olmuştur.

5) Nakkāş *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre; sâihler, Rablerinin tevhîdine, melekût âlemine ve azametine delâlet eden alâmet ve ibretlerle alâkalı yaratılmış olan bunca mahlûkāt hakkında tefekküre dalarak yolculuk yapanlardır. Nakledildiğine göre; âbidlerden biri gece namazı için abdest almak üzere ibriği eline alıp parmağını ibriğin kulpuna taktığında oturup tefekküre dalmış ve böylece imsak çıkarak gece namazını kılamamış. Kendisine bunun sebebi sorulduğunda ise: "Parmağımı ibriğin kulpuna taktığımda **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿إِذِ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلَاسِلُ يُسْحَبُونَ فِي الْحَمِيمِ ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ﴾

"Hani o demir tasmalar ve (şeytanlarıyla birlikte bağlandıkları) **zincirler gerdanlarında bulunarak sert bir şekilde** (yüzüstü) **sürüklenirlerken; o kaynar suyun içinde** (türlü türlü azaplara düşürülecekler de, evvelâ bedenlerinin dış kısmı yakılacak)**! Sonra da** (yangın, tâ kalplerinin üstüne kadar işleyecek şekilde) **o ateş içerisinde yakılacaklar"** *(Ğâfir Sûresi:71-72)* kavl-i şerîfini düşünmeye ve o bukağıları nasıl taşıyacağım diye tefekkür etmeye başladım, demek ki bütün gece öyle kalmışım" diye cevap verdi.

Kurtubî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; seyahat lafzının lügati, suyun dolaşması gibi yeryüzünde sürekli dolaşmak anlamında olduğu için geride zikredilen bütün bu mânâlara ihtimallidir.

Nitekim oruçlu kişi zevklerini terk ettiği için sürekli ibâdette, tefekkür ehlinin kalpleri de gafletten uzak olduğu için sürekli zikirdedir. Buna mukābil melekler içinde de seyyâhlar vardır.

Nitekim **Abdullâh** (ibni Mes'ûd) *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِنَّ لِلّٰهِ مَلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ سَيَّاحِينَ يُبَلِّغُونِي مِنْ أُمَّتِي السَّلَامَ.»

"Gerçekten yeryüzünde Allâh'ın sürekli gezip dolaşan birtakım melekleri vardır ki bana ümmetimden selâm ulaştırırlar!" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:3666, 6/183; Nesâî:3/43)*

Kuşeyrî *(Kuddise Sirruhû)*: "Hakîkî sâihler; **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri bir şeyi görmemek için oruç tutanlar ve **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri her şeyden **Allâh-u Te'âlâ** ile iktifâ eden (yetinen) kimselerdir" demiştir.

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de zikredildiği üzere; sâihler, kendilerini **Allâh-u Te'âlâ**'dan alıkoyan her şeyi terk ederek **Allâh-u Te'âlâ**'ya kavuşmak için seyr-ü sülûk yapanlardır.

Meşâyıhın beyânı vechile; gerçek mânâda seyâhat edenler, yaratıldıkları fıtrat makāmın(ın alışkanlıkların)dan hicret edip ve kendilerinde bulunan kemâlâtı (hünerleri) görmekten geçip **Allâh-u Te'âlâ**'nın sıfatlarının yüce sahalarında ve tecellîlerinin konaklarında (rûhâniyetleriyle) dolaşanlardır. Âriflerden bâzısı: "Sâihler, kalpleriyle melekût âleminde dolaşanlar ve muhabbet kanatlarıyla ceberût havasında uçuşanlardır" demiştir.

Sâih hakkındaki diğer kavil olan sâim mânâsına göreyse hakîkî anlamda oruç tutanlar; me'lûfattan (alışageldikleri şeylerden) oruç tutup **Allâh-u Te'âlâ**'nın cemâlinin hilâlini bu âlemde müşâhede edenler (görür gibi olanlar), öteki âlemde ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın cemâlini göz görüşüyle görmeden iftar etmeyen (hiçbir lezzetten istifade etmeyen)lerdir.

İşte bu dostlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

«صُومُوا لِرُؤْيَتِهِ وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَتِهِ.»

"O'nu görünce oruç tutun, O'nu görünce iftar edin" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:9556, 15/342; Buhârî, no:1909; Müslim, no:1081; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/586)* hadîs-i şerîfiyle işâret buyurduğu emre imtisâl edenlerdir.

Âyet: 112

Üstâdımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise Sirruhû)* Hazretlerinin:

"Savm-ı sivâ eyleyenin iftarı,
'Vâsıl-ı Hakk'tır dedi, Hakk Peygamberi"

şeklindeki beyti de bu mânâda oruç tutanların ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya kavuştuklarında iftar açacaklarını beyan etmektedir.

Beşinci ve Altıncı sıfatlar: **"Rükû ve secde edenler"** lafz-ı celîlinde belirtilen rükû ve secde ibâdetleridir. Kıyâm ve oturuş gibi fiiller insanın genel yaşantısında sürekli icrâ ettiği sûretler olup, namazın diğer rukünlerine nispetle rükû ve secde şekilleri daha ziyâde öne çıktığından ve bu fiiller ancak ibâdet yolu üzere işlendiğinden burada namaz, sâdece kendisine mahsus olan rükû ve secde fiilleri ile ifâde edilmiştir.

Tabî ki burada genel mânâda namaz zikredilmişse de **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiği üzere özellikle farz namazlar kastedilmiştir. Farz namazlarının vakti vaktine kılınmasının en fazîletli amel olduğu sahih hadîs-i şerîflerle sâbittir.

Nitekim **İbn-i Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere ben: "Yâ **Rasûlellâh! Allâh-u Te'âlâ** katında en sevgili amel nedir?" diye sorduğumda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَيُّ الْعَمَلِ اَحَبُّ اِلَى اللهِ؟ قَالَ: «اَلصَّلاَةُ عَلَى وَقْتِهَا» قال: ثُمَّ اَيْ؟ قَالَ: «ثُمَّ بِرُّ الْوَالِدَيْنِ» قَالَ: ثُمَّ اَيْ؟ قَالَ: «اَلْجِهَادُ فِى سَبِيلِ اللهِ.»

"Vaktinde (edâ edilen) **namaz"** buyurdu. "Sonra hangisi?" dediğimde: **"Ana-babaya ihsân** (iyilik) **etmek"** buyurdu. "Sonra hangisi?" diye sorduğumda ise: **"Allâh yolunda cihad etmektir"** buyurdu. *(Buhârî, Mevâkît:4, no:504, 1/197, Müslim, Îman:36, no:85, 1/89; Ebû Dâvûd, Edeb:120, Tirmizî, Salât:13, Neseî, Mevâkît:51, no:609, 2/318; Ahmed ibn-i Hanbel, el-Müsned, no:3890, 2/79; Beyhakî, Şu'abu'l-îmân, no:2544, 4/295lâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/281)*

Ali *(Radıyallâhu Anh)*dan rivayet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

«اَلصَّلاَةُ عِمَادُ الدِّينِ.»

"Namaz dinin direğidir." *(Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs:2/404; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:3/48)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«اَلصَّلَاةُ نُورُ الْمُؤْمِنِ.»

"Namaz müminin nûrudur!" *(Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no: 3655, 6330; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru›l-Mazharî:4/281)*

Ali *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«اَلصَّلَاةُ قُرْبَانُ كُلِّ تَقِيٍّ.»

"Namaz her takvâ sâhibi kimsenin kurbanıdır (Allâh'a yaklaşma vesîlesidir)." *(Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, no:1612, 2/37; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/281)*

Âyet-i kerîmede özellikle rükû ve secdenin zikredilmesi bu iki rüknün fazîletine delâlet etmektedir. Zîrâ namaz fiillerini âdetten ibâdete çıkaran ve namaz kılanla diğerlerini birbirinden ayıran ancak rükû ve secde amelleridir. Kıyâm (namaza niyetlenerek ayakta duruş), **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı tevâzu mertebelerinin ilkidir, rükû ortasıdır, secde ise son noktasıdır.

İşte namazın gâyesi olan **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı son derece tevâzu ve tâzim en ziyâde secdede bulunduğundan dolayı namaz rükünlerinin en fazîletlisi secde kabul edilmiştir.

Yine bundan dolayıdır ki; bir mâzeretinden dolayı secde edemeyen kişinin, kıyâmı ve rükûu ayakta yapıp secde için sandalye gibi şeyler üzerinde oturarak îmâ yapmasındansa ilk baştan secdeye daha yakın olan yere oturup tüm rükünleri îmâ ile yapması tercih edilmiştir. Zîrâ namazdan maksat secde kabul edilmiştir.

Secdenin fazîletine dâir birçok hadîs-i şerîf rivâyet edilmiştir. Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ فَأَكْثِرُوا الدُّعَاءَ.»

"Kulun Rabbine en yakın olduğu yer secde ettiği hâldir. Öyleyse (secdede) **duâyı çok yapın!"** *(Müslim, Salât:42, no:482, 1/350; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:9461; Ebû Dâvûd, no:873; Nesâî, no:1131; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/281)*

Âyet: 112

"Se'âlibî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; ehl-i ilmin beyânı vechile, bu iki sıfat ile, beş vakit farz namazları kılanlar kastedilmiştir. Lâkin çok nâfile namaz kılanların bu vasıflara sâhip olmakta daha derin bir mertebeye sâhip olduklarında ihtilâf edilemez.

Kuşeyrî *(Kuddise Sirruhû)*: "Hakîkî mânâda rükû edenler; **Allâh-u Te'âlâ**'nın tecellîlerinin saltanatı altında sönüp kalarak tüm hallerinde **Allâh-u Te'âlâ**'ya boyun eğenlerdir. Nitekim haberde vârid olduğu üzere:

وَفِى الْخَبَرِ: «إِنَّ اللهَ إِذَا تَجَلّٰى لِشَئٍ خَضَعَ لَهُ.»

"Allâh-u Te'âlâ bir şeye tecellî ettiği zaman o şey O'na karşı eğilir!" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/519)*

Gerçek sâcidler ise zâhirde ubûdiyet bisatı (kulluk yaygısı) üzerinde bedenleriyle secdeye vardıkları gibi bâtında da Rubûbiyyeti müşâhede ederek (Allâh-u Te'âlâ'nın terbiye /yetiştirme/ sıfatının tecellîlerini görerek) kalpleriyle secde yapanlardır.

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de zikredildiği üzere; secde edenler, kendilerini kaybederek vahdet eşiği üzere hissiz vaziyette düşenlerdir.

چُونْ تَجَلّٰى كَرْدْ اَوْصَافِ قَدِيمْ پَسْ بَسُوزَدْ وَصْفِ حَادِثْ رَا كَلِيمْ

"Kadîm olan (Allâh)**ın vasıfları** (sonradan olma bir şeye) **tecellî ettiğinde, Yakar** (mahveder) **Kelîm olan** (Mûsâ *(Aleyhisselâm)*)**ın hâdis vasfını."**

Meşâyıhın beyânı vechile; hakîkî mânâda rükû yapanlar kendi sıfatlarını mahvetme makamında eğilenler, sâcidler ise kendi varlıklarını yok ederek secdeye varanlardır. Ârîflerden biri: "Rükû edenler, İlâhî mârifetin ağır yüklerini taşımaktan dolayı o heybeti gördüklerinde azamet kapısında eğilen âşıklardır. Secde edenler ise **Allâh-u Sübhânehû**'nun yakınlığını arayanlardır. Nitekim hadîs-i şerîfte:

«أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ.»

"Kulun Rabbine en yakın olduğu yer secde hâlidir" *(Müslim, Salât:42, no:482, 1/350; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:9461; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/586)* buyrulmuştur.

<u>Yedinci ve sekizinci sıfatlar</u>: **"Emr-i bilmârûf ve nehy-i anilmünker yapanlar"** kavl-i şerîfinde beyân edilen "İyiliği emredip kötülükten nehyetme" sıfatlarıdır.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre mâruf, tevhîd inancıdır, münker ise **Allâh**'a ortak koşmaktır. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/549)*

Evlâ olan görüş, mârufun şeriatin kabul ettiği, münkerin de şeriatin reddettiği her şey husûsunda umûmî kabul edilmesidir. Müfessirler bu cümle-i celîleye: "Onlar insanlara dinleri husûsunda hakkı, hidâyete uymayı ve sâlih amel işlemeyi emrederler, **Allâh-u Te'âlâ**'nın veyâ **Rasûlü**'nün yasaklamış olduğu her türlü sözden ve fiilden onları nehyederler (yasaklarlar)" diye mânâ vermişlerdir.

Hasen *(Radıyallâhu Anh)* bu makamda: "Onlar, kendileri iyilik ehli olmadan insanlara iyiliği emretmemişler, kendileri kötülükleri terk etmedikçe de insanları münkerden nehyetmemişlerdir" diyerek bu dostların bildikleriyle ve söyledikleriyle amel eden kullar olduğuna dikkat çekmiştir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; emr-i bi'l-mâruf ve nehyi anilmünker, usûl ilminde zikredilen büyük bir derstir. Dolayısıyla burada tafsîlâtını vermek mümkün olmaz. Ancak geriyle irtibat bakımından bu cümle-i celîlede cihâdın farz kılınışına işâret vardır. Çünkü mârufların başı **Allâh**'a îmandır, münkerlerin temeli de **Allâh**'ı inkârdır. Cihâd îmâna teşvik ve kâfirliği engelleme mânâsı taşıdığı için emri bilmâruf ve nehyi anilmünker bâbına evleviyetle dâhildir.

Allâh-u Te'âlâ altı sıfatı zikrettikten sonra yine cihâda teşvik sadedinde mârufu emretme ve münkerden nehyetme vasfını beyân ederken bu noktaya kadar sıfatlar arasına (وَ) harfini idhâl etmemişken burada (وَ) harfini getirmesi, daha önce zikredilen sıfatlar insanın kendi kendine yapabileceği ibâdetler cinsinden olup, emr-i bilmâruf ve nehy-i anilmünker ise yabancılarla alâkalı mükellefiyetler türünden olduğu içindir.

Özellikle kötülükleri nehyetmek, karşı tarafın gazabının kabarmasına ve husûmetin belirginleşmesine hattâ nehyeden kişinin dövülmesine ve öldürülmesine kadar işi götürmesine sebebiyet vereceğinden nehy-i anilmünker vazîfesi ibâdet ve tâat aksâmının en çetini kabul edilmiş, işte bu meşakkat ve mihnete dikkat çekmek için de araya (وَ) harfi getirilmiştir.

Haddâdî *(Rahimehullâh)* gibi bâzı âlimlere göre; bu sıfatlarda zikredilen "Mâruf"tan maksat sünnet, "Münker" ise bidattir.

İbni Melek *(Rahimehullâh)*:

«وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ.»

Âyet: 112

"Her bidat dalâlettir" *(Müslim, Cumâ:13, no:867, 2/592; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/519)* hadîs-i şerîfinin şerhinde şöyle demiştir:

Nebî *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yapmadığı her yeni haslet dalâlettir. Çünkü dalâlet, doğru yolu bırakıp başkasına girmektir. Sırât-ı müstakîm ise şerîatten ibârettir. (Sünnette aslı olan fakat sonradan şekil değişikliğine uğrayan) bid'at-i haseneler ise bu hükümden istisnâ edilmiştir.

Nitekim **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın terâvih (namazının sürekli câmide cemaatle kılınması) hakkında söylemiş olduğu:

«نِعْمَ الْبِدْعَةُ هٰذِهِ!.»

"Bu ne güzel bid'attir" *(Buhârî, Salâtü't-terâvîh:1, no:1906, 2/707)* sözü de bunu ifâde etmektedir.

Ulemânın beyânı vechile; bid'atler beş türlüdür. **Birincisi**, vâcip olan bid'attir ki bu, zındıkların ortaya attığı şüpheleri reddetmek için deliller tanzim etmek gibi işlerdir. **İkincisi**, mendûb olan bid'attir ki bu da kitaplar tasnif etmek ve medreseler binâ etmek gibi fiillerdir. **Üçüncüsü**, mubah olan bid'attir ki bu, türlü türlü yemekler, içecekler ve giyecekler edinmek gibi rahat yaşantı sürme benzeri şeylerdir. **Dördüncüsü** ve **beşincisi** ise herkes tarafından bilinen mekruh ve haram bid'atlerdir.

Bu îzâhı zikrettikten sonra **İsmâ'îl Hakkî** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: Zâhir ilimlerin okunması için medrese binâ etmek bid'at-i hasene olursa, tekke binâ etmek de aynı olur. Hattâ tekkede öğrenilen ilimlerin şerefinden dolayı o daha şerefli olur.

Her kim: "**Mekke** ve **Medîne**'de tekke yokken **Anadolu**'da bu kadar fazla tekke olmasının sebebi nedir?" diyerek tekke inşâsını nehyeder ve insanları halvet ve riyâzatla hallerini düzeltmek üzere zikir cemiyetlerine katılmak için tekkelere gidip gelmekten nehyederse bu onun cehâletinden, hamâkatinden, dalâlet ve şekâvetinden (bilgisizliğinden, ahmaklığından, sapıklığından ve bedbahtlığından) kaynaklanmaktadır.

Böyle kişiler iyiliği emreden ve kötülükten nehyeden konumda olmayıp bilakis iyiliği yasaklayıp kötülüğü emreder durumdadırlar. Maalesef ellerinde hiçbir huccet ve burhan (delil) bulunmadığı halde zamânımızda bu gibi münkir ve tenkitçiler çoğalmıştır. Bunlara karşı yardım istenilecek Zât ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır.

Şeyh **'Izz ibni Abdisselâm "el-Kavâ'id"** isimli eserinde, **Nevevî** ve **İbnü'l-Esîr** *(Rahimehullâhu Te'âlâ)* gibi diğer bâzı ulemâ da kendi tasniflerinde bidatı; vâcib, haram, mekruh, mendub ve mubah olarak beş kısma ayırdıktan sonra şöyle demişlerdir:

"Bunu anlamamızın yolu asr-ı saâdette bulunmayan bir husûsu şerîatın kāidelerine göre kıyas etmemizdir. Bu durumda (yapılması) vâcib kāidelerine giren vâcib olur, yasak kurallarına dâhil olan haram olur, teşvik edilen ameller bâbından olan mendub olur, istenmedik şeyler kabîlinden olan mekruh olur, yapılıp yapılmaması serbest olan şeyler türünden olan ise mubah olur.

Vâcib olan bidate örnek olarak; Ehl-i Sünnet dışı fırkalara reddiyeler yazmak ve dînî ilimleri doğru anlamak için sarf-nahiv öğrenmek zikredilmiştir. Mendub olan bidatlere misal verecek olursak, tekke ve zâviyeler binâ etmek, medreseler (Kur'ân kursları ve dernekler) ihdâs etmek, minârelerden ezan okumak, asr-ı saâdette rastlanmadık herhangi bir iyilik faaliyetinde bulunmak, terâvih namazını câmilerde cemaatle kılmak, tasavvufun incelikleri hakkında söz açmak, cedel ve münâzara ilimlerini okumak, îtikād ve fıkıh konularında hak olan delilleri açıklamak için bir takım meclisler (toplantılar) tertip etmek, işte bütün bunlar ve daha niceleri sırf **Allâh** rızası için yapılırsa teşvik edilen bidatlere dâhil olurlar."

Mekruh olan bidat, mescidleri süslemek ve mushafları yaldızlamak gibi şeylerdir. Mubah olan bidat elek kullanmak ve yeme içme hususlarında asr-ı saâdette bulunmayan geniş imkânlardan istifâde etmek gibi şeylerdir. Haram olan bidat ise; sünnet-i seniyyeye muhâlefet için ihdâs edilmiş olup, şerîatın umumî delillerinden hiçbirinin muhtevâsına dâhil olmayan, dolayısıyla da hiçbir dînî fayda içermeyen şeylerdir.

İmâm-ı Beyhakî *(Rahimehullâh)* **"Menâkıbu'ş-Şâfi'î"** isimli eserinde **İmâm-ı Şâfi'î** *(Rahimehullâh)***ın: "Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den sonra ihdâs edilen bidatler iki türlüdür; birinci kısmı Kitab'a (Kur'ân'a) yâhut Sünnet'e (hadîs-i şerîflere) veyâ esere (sahâbe ve selefden gelen nakillere) ya da icmâ'a (bir asırda bulunan Ehl-i Sünnet âlimlerinin bir konudaki görüş birliğine) muhâlif olandır ki, bu tür bidatlerin dalâlet olduğunda hiç şüphe yoktur.

İkinci kısım ise hayır namına ihdas edilen bidatlerdir ki bunların kınanmayan hatta teşvik edilen şeyler olduğunda kimsenin ihtilâfı (görüş ayrılığı) yoktur.

Âyet: 112

Nitekim **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* terâvih namazı hakkında:

«نِعْمَ الْبِدْعَةُ.»

'Bu ne güzel bidat' *(Buhârî, no:1906)* derken: 'Evet evvelce bu yoktu ama şu anda varsa da, bunda geçmişi reddeden bir mânâ yoktur' demek istemiştir."

Bütün bu izâhattan anlaşıldığına göre her bidat haram değildir. Eğer öyle olacak olsaydı, sahabenin kurrâsının vefâtıyla Kur'ân-ı Kerîm'in zâyi olacağından endişe eden **Ebû Bekr, Ömer** ve **Zeyd** *(Radıyallâhu Anhüm)*ün Kur'ân-ı Kerîm'i bir araya getirip mushaflara yazdırmaları da haram olurdu.

Yine böylece **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın: **"Bu ne güzel bidattır"** sözüne rağmen, insanları terâvih namazında tek bir imamın arkasında cem etmesi harama girerdi. Ayrıca dînî ilimlerde yazılan bütün tasnifler haram olurdu. Minârelerden ezan okumak, tekke, medrese, hastâne, eczâne, yetimhâne ve hapishâne benzeri tesisler inşa etmek gibi tüm fiiliyâtın haram olması gerekirdi. Bize karşı kurşunlarla, tanklarla, uçaklarla ve füzelerle saldıranlara oklarla, yaylarla cevap vermemiz gerekirdi.

Bundan dolayı âlimler:

«كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ.»

"Her bidat dalâlettir" *(Ebû Dâvûd, no:4609)* hadîs-i şerîfini "Dîne muhalif olan bid'at-i seyyie" ile kayıtlamışlardır.

Burada biri çıkıp da: "Sizin bu nakilleriniz **İmâm-ı Rabbânî** *(Kuddise Sirruhu)*nun 1.cildin 286. mektûbunda geçen: 'Bu fakir bidatte hiçbir güzellik görmüyorum, karanlıkdan başka bir şey görmüyorum, her bidat bir sünneti ortadan kaldırmaktadır' sözüyle çelişiyor" diyecek olursa buna şöyle cevap veririz:

Burada **İmâm-ı Rabbânî** *(Kuddise Sirruhu)* nun reddettiği bidat, sünnette aslı olmayan ve bir sünneti kaldırdığı zâhir olan şeylerdir. Nitekim kendisinin bu sözün akabinde buyurduğu: "Meselâ sarığın iki omuz arasından sarkıtılması sünnet iken bâzı âlimler sol taraftan sarkıtılmasını da bidat-i hasene saymışlardır. Oysa bunun sünneti ortadan kaldırdığı açıktır. Yine böylece ölüye sarık sarmayı güzel bidat kabul edenler olmuştur, hâlbuki kefende sünnet olan sayı üç iken buna bir ilâve yapmak elbetteki sünneti ref edecektir. Bâzı fıkıhçılar namazın niyetinde dille telaffuzu güzel bidat saymışlardır, hâlbuki bu değil sünneti, farzı bile yerinden oynatır.

Zîrâ niyetin mahalli kalp olduğu için, dille niyet edenin kalbinde hangi namazı kıldığına dâir bir şuur bulunmazsa o namaza başlanmış olmaz. Dille niyeti alışkanlık haline getirenin de bu duruma düşmesi kaçınılmazdır" mealindeki beyanlarına bakılacak olursa onun murâdı daha iyi anlaşılacaktır. Yoksa **İmâm-ı Rabbânî** *(Kuddise Sirruhu)* gibi allâme bir zâtın **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın terâvih namazı hakkında buyurduğu:

«نِعْمَ الْبِدْعَةُ.»

'Bu ne güzel bidattir' *(Buhârî, no:1906)* sözünü görmemiş olması düşünülemez.

Demek ki **İmâm-ı Rabbânî** *(Kuddise Sirruhû)*nun güzel bidat sözünü reddetmesinin farklı bir mânâsı vardır ki o da kendisinin "Sünnet"te aslı olan şeylere "Bidat" sözünün kullanılmasını kabullenmemesidir. Aksi takdirde kendi döneminde ve daha öncesinde mevcut olan medrese düzenini, fıkıh çalışmalarını ve tarîkat faaliyetlerini kabullenip methettiği ortadadır. Oysa bunların kendi döneminde işleyen şekliyle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in asrında mevcut olmadığı herkesin mâlûmudur.

Ancak **İmâm-ı Rabbânî** *(Kuddise Sirruhu)* sünnete ittibâ husûsundaki hassâsiyetinden dolayı, sünnette aslı olup sonra zarûretler îcâbı şekil değişikliklerine mâruz kalan bu gibi faaliyetler hakkında "Güzel bidat" tabirinin değil de "Sünnet-i hasene" tâbirinin kullanılmasını öngörmüştür.

Nitekim meşâyıh tarafından, tarîkatın ve râbıta-murâkabe gibi vazîfelerin meşrûiyyetine delil sadedinde zikredilen:

«مَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً فَعُمِلَ بِهَا بَعْدَهُ كُتِبَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا وَلَا يَنْقُصُ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْءٌ.»

"Bir kimse İslam'da güzel bir sünnet ortaya koyar (çığır açar) **da, kendisinden sonra onunla amel edilirse, o kimseye o sünnetle amel edenlerin ecri kadar sevab yazılır, amel edenlerin ecirlerinden de bir şey eksilmez."** *(Müslim, no:1017, 4/2059, Zekât:20, no:1017, 2/704, Tirmizî, no:2675, 5/43, İbn-i Mâce, no:203, 1/74)* hadîs-i şerîfinde de, ulemâya ve evliyâya verilen "güzel çığır açma" yetkisi hakkında "Sünneti hasene" tâbirinin kullanılması **İmâm-ı Rabbânî** *(Kuddise Sirruhu)* **Hazretleri**'nin görüşünün doğruluğuna delâlet etmektedir. Anlaşılan odur ki, "Bidat-ı hasene" hakkında **İmâm-ı Rabbânî** *(Kuddise Sirruhu)* **Hazretleri**'nin görüşü ile diğer meşâyıhın görüşü arasında lafzî bir nizâ' (sadece isim verme noktasında bir ihtilaf) bulunmaktadır.

Buna göre sâir ulemâ ve meşâyıh Sünnet'te aslı olup, Kitab ve Sünnet'le çelişmeyen lüzumlu faaliyetlere bid'at-ı hasene adını vermişlerdir. Ama **İmâm-ı Rabbânî** *(Kuddise Sirruhu)* bu lafızdan ihtirâz ederek:

"Madem ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu gibi zarûrî düzenlemeleri yapmaları için ümmetinin âlimlerine yetki vermiş ve onların yaptıkları bu geliştirmeler hakkında 'Sünnet-i hasene' tâbirini kullanmıştır, öyleyse bunlara 'Sünnet-i hasene' dememiz gerekir.

Ama hadîs-i şerîfte bir konu üç olarak belirtilmiş iken bunu dört yapmak veyâ ortadan olacağı bildirilmiş iken soldan yapılmasını güzel görmek gibi hususlar yâhut namaz niyetinin sesli yapılması sünnette vârid değilken, bir de bunun farzı kaldırma gibi bir tehlikesi söz konusu ise işte bu gibi mevzular bâzı fıkıhçılar tarafından müstahsen sayılsa da biz bunlarda bir güzellik göremeyiz" buyurmuş olmaktadır.

Aksi takdirde onun ictihad, tarîkat ihdâsı, medrese binâsı ve hâfızlık müessesesi gibi, sonraki şekliyle asr-ı saâdette mevcut olmayan birçok önemli ve gerekli dînî müesseseye karşı çıktığını düşünmemiz gerekir ki bunun böyle olmadığı akl-ı selîm sâhibi herkes nezdinde mâlumdur.

Kuşeyrî *(Kuddise Sirruhû)*: "Gerçek mânâda iyiliği emredip kötülükten nehyedenler, halkı **Allâh-u Te'âlâ**'ya dâvet edip **Allâh**'ın gayri her şeyden sakındıranlar ve kullara **Allâh**'a yönelip O'ndan başkasıyla meşgul olmamalarını tavsiye edenlerdir" demiştir. Meşâyıhın beyânı vechile; mutlak mânâda mâruf ancak **Hakk Sübhânehû** olup O'na nispetle sâir eşyâ münker olduğu için hakîkî mânâda emr-i bilmârûf ve nehy-i anilmünker, halkı Hakk'a dâvet edip mâsivâdan nehyetmekle olur.

<u>Dokuzuncu sıfat</u>: **"Allâh'ın hudûdunu muhâfaza edenler"** kavl-i şerîfiyle açıklanan "**Allâh**'ın belirlediği sınırları koruma" niteliğidir.

Süddî *(Radıyallâhu Anh)* bu cümle-i celîlenin tefsirinde: "**Allâh**'ın hudûdu, zorunlu kılmış olduğu farzlarıdır. Bu âyet-i kerîme cihâda çıkmamış olan müminler hakkında nâzil olmuştur. Bir önceki âyet-i kerîme ise gazâya çıkanlar hakkındadır" demiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/549)*

Haddâdî *(Rahimehullâh)*: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın hudûdunu muhâfaza hakkında zikredilen bu yüce vasıf, kulları **Allâh**'ın tâatine sarılmaları ve emirlerini tutup yasaklarından sakınmalarıyla vasıflama husûsunda yapılabilecek en büyük mübâleğayı ihtivâ etmiştir.

Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** emir ve yasaklar husûsundaki sınırlarını açıklamış, bâzı amelleri mecbur etmeksizin mendûb kılarak onlara teşvik etmiş, bâzı konularda da kullarını serbest bırakmış, ama yine de Kendisine muvâfakat (rızâsına uyum) husûsunda evlâ olanı beyân etmiştir. Artık bir kul **Allâh-u Te'âlâ**'nın farzlarını yerine getirip O'nun irâdesi üzere hareket ederse elbette o kişi **Allâh**'ın hudûdunu koruyanlardan olur.

"Semerkandî Tefsîri"nde naklolunduğuna göre; **Halef ibni Eyyûb** *(Rahimehullâh)* gece yarısı hanımının yanına giderek çocuğuna süt emzirmemesini emretti. Hanımı bunun sebebini sorunca iki senenin dolduğunu ifâde etti. Bu sebeple kendisine: "Bıraksaydın da bir gece daha emseydi ne olurdu?" denilince: "O zaman **Allâh-u Te'âlâ**'nın: **"Allâh'ın sınırlarını koruyanlar"** kavl-i şerîfi nerede kalır?" diye cevap verdi.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ**'nın kullarına yüklediği teklifler çoktur. Ama bunlar iki kısımda toplanır. Biri, ibâdetlerle alâkalıdır, diğeri ise muâmelâtla ilgilidir. İbâdetlerde dünyâ maslahatı değil de dînî menfaatler gözetilmiştir ki bunlar namaz, oruç, hac, zekât, cihâd, köle âzâdı, adaklar vesâir hayır işleridir. Muâmelât ise ya menfaat celbetmek ya da mazarratı defetmek içindir. Menfaat celbiyle alâkalı kısma gelince, bu menfaatler ya bizzat menfaatin kendisi ya da dolaylı olarak menfaatle ilgili olur. Bil'asâle (aslı itibarıyla) kastedilen menfaatler beş duyu organı ile elde edilen faydalardır.

Bunların **birincisi**, "Mezûkāt" (tadılan şeyler)dir ki fıkıhtaki et'ıme ve eşribe kitabı (yiyecek ve içecek bahsi) buna dâhildir. Yiyecekler bâzen bitkisel bâzen de hayvânî olup, hayvanların ise kesilmeden yenilmesi câiz olmadığından **Allâh-u Te'âlâ** kesim husûsunda birtakım özel şartlar açıklamıştır. Sayd, zebâih ve dahâyâ kitabı (avlanma, hayvan kesme ve kurbanlıklar konusu) da bu nedenle fıkha dâhil olmuştur.

İkincisi, "Melmûsât" (dokunulacak şeyler)dir ki cimâ ahkâmını açıklayan nikâh bâbı da, radâ (süt emme) bahsi de buna dâhildir. Nikâhın levâzımından (gereklerinden) olan mehir, nafaka ve mesken konuları ile kasm (eşler arasında adâlet) ve nüşûz (kadının isyankârlığı) hakkındaki bahisler, ayrıca nikâhı izâle eden (ortadan kaldıran) sebepleri açıklayan talak, hul', îlâ, zıhâr ve li'ân gibi (eşten ayrılma şekilleriyle alâkalı) mevzûlar da buna dâhildir. Giyinilmesi helâl olan ve olmayan elbiseler ile altın-gümüş gibi kullanılması helâl olan olmayan kap-çanakları konu eden fıkıh babları da melmûsâta müteallik ahkâmdandır.

Âyet: 112

Üçüncüsü, mübsarâttır ki bu bab da bakılması helâl olup olmayan şeyleri konu etmektedir. **Dördüncüsü**, mesmûâttır ki bu bölüm dinlenilmesi helâl olup olmayan şeyleri açıklar. **Beşincisi**, meşmûmâttır ki bu da pek fıkhın alanına girmemekle birlikte koklanılan şeyler kısmıdır.

Bittebeiyye (dolaylı olarak) kastedilen menfaatler ise mallardan ibârettir ki bunlar üç yönden ele alınır:

Birincisi, mülkiyet hakkı kazandıran alış-veriş gibi esbâbtır. Alış-veriş ya mal satmak veyâ menfaat satmak sûretiyle gerçekleşir ki her birerlerinin de kısımları vardır. İcâre (kiralama), ci'âle (götürü iş verme) ve mudârebe akdi (ortaklık anlaşması) gibi (para kazanmakla alâkalı) konular menfaat satma bahsine dâhildir.

Mülkiyeti mûcip olan sebepler ise mîras, hibe, vasiyet, ihyâ-i mevât (kullanılmayan bir yeri canlandırma), iltikat (yitik eşyâyı bulma), ganîmet alma ve zekât alma gibi çok araştırılmadan zaptı mümkün olmayan mevzulardır. Mâlikin gayrine bir şeyde tasarruf hakkı veren sebeplerden bir kısmı vekâlet ve vedî'a (emânet) gibi hususlar iken, mâlikin kendi mülkünde tasarrufuna mâni olan konular ise rehin, iflâs ve icâre gibi şeylerdir.

İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın menfaat celbi bâbındaki tekliflerinin aksâmı genel mânâda böylece kavranabilir. Zararları defetme bâbında **Allâh-u Te'âlâ**'nın ortaya koyduğu tekliflere gelince; zararlar; nefiste, malda, dinde, nesepte ve akılda meydana gelen zararlar olmak üzere beş kısımdır:

Canda hâsıl olan mazarrat ya bütün bedende olur ki bunun hükmü ya kısas ya diyet veyâ keffârettir. Ya da bu zarar el kesilmesi gibi bedenin bir parçasında olur ki bu durumda gereken ya kısas ya diyet veyâ erş (bedel)dir.

Mallarda hâsıl olan zarar ya açıkça yapılır ki bu gasp konusuna girer, ya da gizlice işlenir ki bu sirkat (hırsızlık) mevzûsudur.

İnançlar husûsunda hâsıl olan zararlar ya kâfirliktir veyâ bid'at (Ehl-i Sünnet dışı inançlar)dır ki mürtedlerle ilgili hükümler kâfirliğe dâhildir, fakat bid'atçilerin ahkâmı hakkında fukahânın belirlediği özel bir bahis yoktur.

Soylar konusunda hâsıl olan zararlar zinâ ve livâta gibi fuhşiyyâtın haram kılınması ve bunlara verilecek cezâların beyânıyla alâkalıdır. İftirâya verilen had cezâsı ile li'ân bâbı da buna dâhildir.

Aklın anlayacağı türden ve herkesi alâkadar eden zarara gelince; bunu anlamak için şöyle düşünebiliriz:

Herkes menfaatini temin ya da zararını savuşturma gibi konularda kendi başına iş göremeyebilir, kendisi zayıf olduğu için hasmı onu adam yerine koymayabilir.

İşte bu sırdan dolayıdır ki **Allâh-u Te'âlâ** tenfîz-i ahkâm (Kendi kurallarını işletmek) için kullarının başına imam nasb etmiş (devlet reisliği diye bir makam tâyin etmiş)tir. Bir kişi bütün işleri görmekte yeterli olamayacağı için de bu imama ümerâ ve kudât gibi birtakım nüvvâb (vâliler ve hâkimler gibi vekiller) belirlemiştir.

Yine böylece bir kimsenin diğeri hakkındaki sözü huccet ve delil olmadan makbul olmayacağı için şerîat hakkın ortaya çıkarılması için özel bir delil kurumu tespit etmiştir ki o da şâhitlik müessesesidir. Bu yüzden iddia makāmı ve beyyine ikāmesi için mutlaka özel şartlar aranmalıdır. İşte özetle **Allâh-u Te'âlâ**'nın teklifleri, hükümleri ve hudûdu bunlardan ibâret sayılabilir.

Görüldüğü üzere bu ahkâm her ne kadar çok olsa da **Allâh-u Te'âlâ** bâzı kere bunları **Kur'ân-ı Kerîm**'in tamâmına yayarak tafsîl etmiş, bâzı kere de bunların beyânını peygamberine havâle ederek hadîs-i şerîflerle icrâ ettirmiştir. İşte tefsirinde bulunduğumuz âyet-i kerîmenin bu cümle-i celîlesinde bu hükümlerin tümüne mücmel bir sûrette temas edilerek "**Allâh**'ın hudûdunu muhâfaza edenler" buyrulmuştur ki bu: "Geride bahsi geçen tüm konularda **Allâh-u Te'âlâ**'nın belirlediği sınırları koruyanlar" anlamına gelmektedir.

Fıkıhçılar geride taksîmâtını yaptıkları konuları **Allâh-u Te'âlâ**'nın mükellefiyetlerinin beyânı husûsunda yeterli görürlerse yanlış anlamış olurlar, zîrâ âmâl-i mükellefîn (mükelleflerin işleri), uzuvların amelleriyle alâkalı teklifler ile kalp amellerine âit mükellefiyetler olmak üzere iki kısımdır. Fıkıh kitaplarında anlatılanların tamâmı uzuvların amelleriyle ilgili mükellefiyetlerin kısımlarını açıklamaktadır. (Riyâ, ihlâs, kibir, tevâzu, ucüb ve haset gibi) kalp amellerine tealluk eden teklifler hakkında ise fukahâ özel kitaplar, bablar ve fasıllar tasnîf etmemiş ve bu konunun inceliklerini araştırmamışlardır.

Oysa uzuvların amellerinden maksat, kalp amellerinin tahsîli olduğuna göre kalple ilgili fiilleri araştırmak daha ehemmiyetli ve evlâdır. **Allâh-u Te'âlâ**'nın Kitâbı'nda bulunan birçok âyet-i kerîme kalp amelleriyle ilgili îzahlarda bulunduğuna göre bu cümle-i celîlede geçen **"Allâh'ın hudûdunu koruyanlar"** kavl-i şerîfini bütün bu kısımlara şümullü olarak değerlendirmek kaçınılmaz olur.

Âyet: 112

(Tabî ki fukahânın ihmâl ettiği bu bâbtaki boşluğu fark eden meşâyıh hazarâtı da boş durmayıp bu hususta birçok eser vermişlerdir ki bunların en önemlileri olarak; İmâm-ı Sühreverdî (Rahimehullâh)a âit "Avârifü'l-me'ârif", İmâm-ı Kuşeyrî (Rahimehullâh)a âit "er-Risâle", Ebû Tâlib-i Mekkî Hazretlerinin "Kûtü'l-kulûb" isimli eseri, onun şerhi mâhiyetinde olan Ğazâlî (Rahimehullâh)ın "el-İhyâ" isimli eseri, Abdulkādir-i Geylânî (Kuddise Sirruhû)ya âit "el-Ğunye", İmâm-ı Rabbânî (Kuddise Sirruhû)ya âit "Mektûbât-ı Rabbâniyye" ve İmâm-ı Birgivî (Rahimehullâh)a âit, ihlâsı tepeden tırnağa şerheden "Tarîkat-i Muhammediyye" sayılabilir.)

Bu makamda gözden kaçırılmaması gereken bir önemli husus da şudur ki; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede sekiz sıfatı tafsîlatlı bir şekilde açıklarken, diğer hükümlerini dokuzuncu sıfatta mücmel olarak beyân etmiştir. Zîrâ tevbe, ibâdet, hamdle iştigal, ilim tahsîli için seyâhat, rükû-secde ve iyiliği emredip kötülükten nehyetme vazîfeleri mükellefin ekseriyetle kendilerinden boş kalmadığı işler olduğundan **Allâh-u Te'âlâ** bu konuyu tafsîl etmiştir. Ama alış-veriş ahkâmını ve suçlarla ilgili hükümleri bilmek gibi konular insanın ekseriyetle başına gelmeyen şeyler olduğundan bunlara topluca temâs edilmiştir.

Kuşeyrî *(Kuddise Sirruhû)*: "Hudûdullâhı muhâfaza edenler; **Allâh-u Te'âlâ**'nın durdurduğu yerde duranlar, O'nun tahrikiyle hareket edenler, O'nun teskiniyle sâkinleşenler ve nefeslerini **Allâh-u Te'âlâ** ile birlikte koruyanlardır" demiştir. Meşâyıhın beyânı vechile; gerçek mânâda **Allâh-u Te'âlâ**'nın hudûdunu koruyanlar, hem uzuvlarında, hem sırlarında, hem de ruhlarında **Allâh-u Te'âlâ**'nın emir ve yasaklarına riâyet edenlerdir.

Onlar Rubûbiyyet sıfatları kendilerine keşfettirilmesine rağmen ubûdiyet makāmında kāim ve sâbit olup her türlü tecellîye mazhar oldukları halde haddini aşmayan, temkin ve sahv (sebât ve ayıklık) makāmında bulunmaları hasebiyle de muhabbet sarhoşlarının kullandığı kelimeleri sarf etmeyen ve şatahat vâdilerinde şaşıp kalmayan dostlardır.

Bu âyet-i kerîme, evliyâ zümresinde olduklarını iddiâ ettikleri halde **Allâh-u Te'âlâ**'nın hudûdunu zâyi eden, şerîat gemisini delerek Müslümanlar nezdinde bâtıl olan hattâ sûfiyye sâdâtı katında dahî yasak olan sözler sarf eden birtakım insanları zemmetmektedir. Zîrâ meşâyıh hazarâtı ulaşılan mertebeleri ehil olmayan kimselerden korumayı zorunlu görmüşler ve: "Mânevî halleri nâehil (ehil olmayan) kimselere açarak zâyi etmek zındıklıktır" demişlerdir. Mümin kimsenin yapması gereken, bu gibileri reddetmek ve onlara aldanmamaktır.

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ) **"Müminleri müjdele"** kavl-i şerîfi hakkında **"Se'âlibî Tefsîri"**nde şunlar zikredilmiştir: Bu cümle-i celîlede geçen: **"Müminler"** ifâdesi umûmî bir lafız olduğu için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bütün ümmetini **Allâh-u Te'âlâ** tarafından kavuşacakları hayırlarla müjdelemesini emretmekte ve sayılan sâlih amellere sâhip olmayan sıradan müminlerin de îmanları sâyesinde cehennemden kurtulacaklarını bildirmektedir.

Bu cümle-i celîlede zamir yerine ism-i zâhir getirilmesi, müminlerin bu müjdeyi almalarının yegâne sebebinin îman vasfı olduğuna, kâmil bir müminin de ancak bu dokuz sıfatla mevsûf kimse olabileceğine dikkat çekmek içindir. Burada mübeşşerun bihin hazfedilmesi (müjde verilen şeyin anılmaması) ise tâzim (o şeyin büyüklüğünü ifâde etmek) içindir.

Sanki böylece: "Habîbim! Sen onları akılların ihâtasına (kavramasına) ve sözlerin beyânına (anlatmasına) sığmayacak kadar büyük olan mükâfatlarla müjdele ki, bunun en âlâsı cennette **Allâh-u Te'âlâ**'nın cemâlini görmektir" buyrulmuş olmaktadır.

Şu bilinsin ki; her amelin kendine münâsip özel bir karşılığı vardır, meselâ orucun âhiretteki mükâfâtı yemek ve içmek olacaktır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ﴾

"(O gün onlara:) **"Geçen** (dünyâ) **günler**(in)**de sunmuş bulunduğunuz** (güzel) **şeylere karşılık, sıkıntısız bir şekilde yiyin için** (hazmı âsân olsun, âfiyet olsun)**!"** (denilecektir.)" *(el-Hâkka Sûresi:24)* kavl-i şerîfinde dünyâ günlerinde tutulan oruçların zahmetinin bir karşılığı olarak cennet ehline bolca yiyip içmelerinin serbest edileceği bildirilmiştir.

Diğer ameller de buna kıyâs edilebilir. Artık herkes hâlini ve meâlini güzelleştirmeye çalışmalı ve **Allâh-u Te'âlâ**'dan rızâsının esbâbına muvaffakıyet niyâz etmelidir.

Meşâyıhın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bu cümle-i celîlesinde şerîate ittibâ makamında istikāmet göstererek hakîkî îmâna ulaşan müminleri müjdelemesini Habîbine emretmiştir.

Âyet: 113

﴿ مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبٰى مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (113)

(مَا كَانَ) **Olamaz,** kim için? (لِلنَّبِيِّ) **o Peygamber için,** daha, (وَالَّذِينَ) **o kimseler için ki,** (آمَنُوا) **îmân ettiler,** ne olamaz? (أَنْ يَسْتَغْفِرُوا) **mağfiret istemeleri,** kim için? (لِلْمُشْرِكِينَ) **şirk koşan kimseler için,** (وَلَوْ كَانُوا) **velev ki onlar olsunlar,** nedir olsunlar? (أُولِي قُرْبَى) **yakınlık sâhipleri,** neden sonra mağfiret talep etmeleri olamaz? (مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ) **iyice belirdikten sonra,** kime? (لَهُمْ) **onlara,** ne belirdikten sonra? (أَنَّهُمْ) **muhakkak onlar,** kimdirler? (أَصْحَابُ الْجَحِيمِ) **o şiddetle tutuşmuş ateşin dâimî adamlarıdırlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Kâfir olarak öldükleri sâbit olarak veyâ kalplerinin mühürlü olduğuna dâir vahiy inerek) **kendilerinin o şiddetle tutuşmuş ateşin ayrılmaz adamları olduğu gerçeği onlara iyice belirdikten sonra, o şirk koşan kimseler için bağışlanma talebinde bulunmak, o Peygamber için de, inanmış olan kişiler için de** (uygun ve yakışan bir şey) **olamaz! Velev ki o** (bağışlanması talep oluna)**nlar yakınlık sâhipleri olsunlar!"**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ sûre-i celîlenin bidâyetinden (başlangıcından) buraya kadar kâfirlerden ve münâfıklardan tamâmen berâet (uzaklık) açıklamak gerektiğini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede dînî konularda onların dirilerinden uzak durmak îcab ettiği gibi en yakın akrabâ dahî olsalar ölülerinden de berî olmak gerektiğini açıklamıştır ki bundan maksat, herhangi nedenle olursa olsun inanç anlamında müşriklerden son derece uzak olmak gerektiğinin beyânıdır.

"Kurtubî, İbni Kesîr, Mazharî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, şirk üzere ölen amcası **Ebû Tâlib** için istiğfâr etmesi hakkında nâzil olmuştur. Nitekim **Sa'îd ibni Müseyyeb**, babasının *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlattığını nakletmiştir:

عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ لَمَّا حَضَرَتْ أَبَا طَالِبٍ الْوَفَاةُ جَاءَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَوَجَدَ عِنْدَهُ أَبَا جَهْلٍ وَعَبْدَ اللهِ بْنَ أَبِي أُمَيَّةَ بْنِ الْمُغِيرَةِ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا عَمِّ قُلْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ كَلِمَةً أَشْهَدُ لَكَ بِهَا عِنْدَ اللهِ.» فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ وَعَبْدُ اللهِ بْنُ أَبِي أُمَيَّةَ: يَا أَبَا طَالِبٍ! أَتَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ؟ فَلَمْ يَزَلْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعْرِضُهَا عَلَيْهِ وَيُعِيدُ لَهُ تِلْكَ الْمَقَالَةَ حَتّٰى قَالَ أَبُو طَالِبٍ اٰخِرَ مَا كَلَّمَهُمْ هُوَ عَلٰى مِلَّةِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَأَبٰى أَنْ يَقُولَ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَمَا وَاللهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ مَا لَمْ أُنْهَ عَنْكَ.» فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبٰى مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ﴾ وَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالٰى فِي أَبِي طَالِبٍ فَقَالَ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ﴿إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلٰكِنَّ اللهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ﴾

Ebû Tâlib vefât edeceği zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onun yanına girdi, o sırada onun yanında **Ebû Cehil** ve **Abdullâh ibni Ebî Ümeyye ibni'l-Muğîre** bulunuyordu.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ey amcam! 'Lâilâhe illâllâh' de ki Allâh katında onu seni kurtarmak için delil getireyim"** buyurunca **Ebû Cehil** ve **Abdullâh ibni Ebî Ümeyye**: "Ey **Ebû Tâlib**! Yoksa **Abdülmuttalib**'in dîninden dönecek misin?" dediler.

Böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tevhîd kelimesini ona tekrar tekrar arzedip durdu. Onlardan her biri de **Ebû Tâlib**'e aynı sözü tekrar ettiler. Nihâyet **Ebû Tâlib** son söz olarak kendisinin **Abdülmuttalib**'in dîni üzere olduğunu açıkladı ve Lâilâhe illâllâh demekten imtinâ etti.

O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Senin için af istemekten nehyolunmadığım sürece elbette mutlaka senin için mağfiret talep edeceğim"** buyurdu.

İşte bunun üzerine: **"**(Kâfir olarak öldükleri sâbit olarak veyâ kalplerinin mühürlü olduğuna dâir vahiy inerek) **kendilerinin o şiddetle tutuşmuş ateşin ayrılmaz adamları olduğu gerçeği onlara iyice belirdik-**

Âyet: 113

ten sonra, o şirk koşan kimseler için bağışlanma talebinde bulunmak, o peygamber için de, inanmış olan kişiler için de (uygun ve yakışan bir şey) **olamaz! Velev ki o** (bağışlanması talep oluna)**nlar yakınlık sâhipleri olsunlar"** âyet-i kerîmesi nâzil oldu.

Sonra **Allâh-u Te'âlâ Ebû Tâlib** hakkında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: **"**(Habîbim! Amcan Ebû Tâlib'in îmân etmesini çok istemektesin, ama) **gerçekten de sen sevdiğin bir kimseyi** (îmâna ulaştıracak bir şekilde) **hidâyet edemezsin. Lâkin Allâh dilediğini hidâyete erdir**(erek İslâma girdir)**ir. Zâten hidâyete erenleri**(n kimler olacağını, kimlerin doğru yolu bulma gayretine gireceklerini ve buna ehil olduklarını) **hakkıyla bilen de ancak O'dur"** âyet-i kerîmesini indirdi. *(Müslim, Îmân:9, no:24, 1/54; Buhârî, Tefsîr:165, no:4398, 4/1717-1718; Nesâî, no:2034; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:23674, 39/78; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/20-21; İbni Ebî Hâtim:6/1894; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:2/342-343)*

Mazharî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu rivâyette geçen ve **Ebû Cehil**'e âit olan: "**Abdülmuttalib**'in dîninden dönecek misin?" sözünden **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dedesi **Abdülmuttalib**'in müşrik olduğu anlaşılamaz.

Zîrâ **Abdülmuttalib**'in **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i bakan **Ümm-ü Eymen** *(Radıyallâhu Anhâ)*ya söylemiş olduğu: "Ey **Bereke**! Bu oğlumun bakımını ihmâl etme, çünkü bir kere ben onu şu sidre ağacına yakın bir yerde çocuklarla oynarken bulduğumda kendisini seyreden Ehl-i Kitaptan bâzılarının bu oğlum için: 'İşte bu çocuk bu ümmetin peygamberidir' dediklerini duydum" *(İbnü Sa'd, et-Tabakâtü'l-kübrâ:1/118; Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/284)* şeklindeki sözü onun çok önceden **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in peygamberliğini kabul ettiğine delâlet etmektedir.

Yine böylece **Sıbt ibni'l-Cevzî** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Abdulmuttalib**'in putlara tapmadığı, tevhîd ehli olduğu, Kur'ân ve Sünnet'te vârid olan; adağı yerine getirme, mahremlerle evlenmeme, hırsızın elini kesme, kız çocuğunu diri diri gömmekten nehyetme, şarabı ve zinâyı haram etme ve **Beytullâh**'ın çıplak olarak tavaf edilmesini yasaklama gibi hususları meşrû ettiği sâbit olmuştur.

"Ebkârü'l-efkâr fî müşkili'l-ahbâr" isimli eserde zikredildiğine göre: "**Abdülmuttalib** ekserî ahvâlinde **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın şerîati üzere ibâdette bulunur ve **İsmâ'îl** *(Aleyhisselâm)*ın sünnetlerine ittibâ ederdi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bi'setine yetişmediği için onun peygamberliğini inkârı da söz konusu değildir. Dolayısıyla onun hakkında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yetişip de inkâr eden müşrikler hakkındaki hüküm icrâ edilemez."

Ancak şu bir gerçek ki; fetret devrinde yaşayan **Abdülmuttalib**'in İslâm şerîatinin tafsîlâtını bilmesi düşünülemez. Ama câhiliyet döneminde yaşayanların kurtuluşu için mücerred tevhîd inancı yeterli görülmüştür.

Fakat **Ebû Cehil** ve **Ebû Tâlib Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in getirdiği dîni dedesinin yoluna muhâlif olan münker (bilinmedik) bir şey sandıkları için bu sözü sarfetmişlerdir.

Ebû Tâlib'in vefât kıssası siyer kitaplarında şöyle anlatılmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bi'setinin üzerinden on sene geçtikten sonra hicrete üç sene kalmışken **Ebû Tâlib** hastalandı. **Kureyş** onun hastalığının arttığını işitince aralarında "**Hamza** ve **Ömer** de Müslüman oldular, **Muhammed**'in işi bütün **Kureyş** kabîlelerinde yaygınlaştı, **Ebû Tâlib**'e gidelim, yeğeninden yönetimi bizden almayacağına dâir söz almasını isteyelim. Sonra bu ihtiyar ölür de ardından biz **Muhammed**'i öldürürsek Araplar: 'Amcası ölene kadar ona bir şey yapamadılar sonra onu katlettiler' diyerek bizi ayıplarlar" dediler.

Böylece onların eşrâfından **Rabî'a**'nın iki oğlu **Utbe** ve **Şeybe** ile **Ebû Cehil**, **Ümeyye ibni Halef** ve **Ebû Süfyân** ona doğru gittiler. Oğlu **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* onların yanına girmesi için izin isteyerek: "İşte kavminin eşrâfı geldiler, senden izin istiyorlar" deyince onlara müsaade etti.

Yanına girdiklerinde: "Ey **Ebû Tâlib**! Sen bizim efendimizsin ve büyüğümüzsün, gördüğün hal başına geldi, biz senin adına endişe duymaktayız. Bizimle yeğenin arasında vukû bulan olayları bilmektesin. Onu bir çağırsan da bizden onun için, ondan da bizim için bir söz alsan, o bizi dînimizle baş başa bıraksa, biz de onu dîniyle baş başa bıraksak" dediler.

Bunun üzerine **Ebû Tâlib Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e adam göndererek yanına çağırttı. **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ebû Tâlib**'in yanına girdiğinde onunla misâfirleri arasında bir kişilik boş yer vardı. Bu durumu gören **Ebû Cehil** **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in o boş yere oturarak kendisinden daha yüksek bir konumda olacağı endişesiyle hemen yerinden sıçrayıp oraya oturdu.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ebû Tâlib**'in yakınında oturacak bir yer bulamayınca kapının yanında oturdu. **Ebû Tâlib Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Ey kardeşimin oğlu! Bunlar senin kavminin eşrâfıdır. Onlara istedikleri sözü ver. Gerçekten onlar, ilâhlarına sövmeyi bırakman karşılığında seni de ilâhınla baş başa bırakmayı taahhüt ederek sana karşı insaflı davrandılar" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«أَرَأَيْتَكُمْ اِنْ اَعْطَيْتُكُمْ مَا سَأَلْتُمْ فَهَلْ تُعْطُونَنِى كَلِمَةً وَاحِدَةً تَمْلِكُونَ بِهَا الْعَرَبَ وَيَدِينُ لَكُمْ بِهَا الْعَجَمُ.»

"Söyleyin bakayım; eğer ben size istediğiniz şeyi verecek olursam siz bana tek bir kelime(yi kabullenme sözü) **verecek misiniz ki onunla Araplara mâlik olacaksınız, o sâyede Acemler de size itaat edecek"** *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/521)* buyurdu.

Bunu duyan **Ebû Cehil**: "Ne demek? Tek bir kelime değil, onunla birlikte on kelime daha kabul ederiz, fakat o kelime nedir?" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«تَقُولُونَ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَتَخْلَعُونَ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ.»

"Lâ ilâhe illâllâh diyeceksiniz ve Allâh'tan gayri bütün taptıklarınızı bırakacaksınız" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/521)* buyurdu. Bunu duyan müşrikler ellerini birbirine vurarak: "Yâ **Muhammed**! Bu kelimeden başka bir şeyi bizden iste" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«لَوْ جِئْتُمُونِى بِالشَّمْسِ حَتّٰى تَضَعُوهَا فِى يَدِى مَا سَأَلْتُكُمْ غَيْرَهَا.»

"Bana güneşi getirseniz, hattâ onu elime koysanız bile ben o kelimeden başkasını sizden istemem" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/521)* buyurdu. Bunu duyan müşrikler kendi aralarında: "Vallâhi bu adam size istediklerinizden hiçbir şey verecek değildir, o halde **Allâh** onunla sizin aranızda hüküm verinceye kadar siz babalarınızın dîni üzere sebât edin" diyerek dağıldılar.

İşte o zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* amcasına dönerek:

«اَىْ عَمِّ! فَاَنْتَ فَقُلْهَا اَشْهَدُ لَكَ بِهَا عِنْدَ اللّٰهِ.»

"Ey amcam! Bâri bu kelimeyi sen söyle ki Allâh katında bunu söylediğine dâir senin adına şâhitlik yapayım" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/521-522)* buyurunca o: "Ey kardeşimin oğlu! Vallâhi senin ve kardeşlerinin adına bir ar olacağından korkmasam ve **Kureyş**'in benim bu kelimeyi ölüm korkusuyla söylediğimi zannetmesinden endişelenmesem elbette şimdi bunu söylerim" dedi. Hattâ onun hâlet-i nez'inde şöyle dediği naklolunmuştur.

وَلَقَدْ عَلِمْتُ بِأَنَّ دِينَ مُحَمَّدٍ مِنْ خَيْرِ اَدْيَانِ الْبَرِيَّةِ دِينَا
لَوْلَا الْمَلَامَةُ اَوْ حِذَارُ مَسَبَّةٍ لَوَجَدْتَنِى سَمْحًا بِذَاكَ مُبِينَا

"Gerçekten ben şunu iyice bildim ki Muhammed'in dîni,
Din olma açısından yaratıkların sâhip olduğu tüm dinlerin en hayırlısıdır.

Tenkit korkusu ya da sövülme endişesi olmasa,
Elbette sen beni bu konuda açık bir şekilde müsâmahakâr bulurdun."

(İbni Hacer, el-İsâbe, 7/236)

Onun tevhîd kelimesinden imtinâ ettiğini gören **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kendisini çok muhâfaza eden ve ona destek çıkan amcasının affolmasını çok istediği için:

«وَاللهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ مَا لَمْ أُنْهَ عَنْكَ.»

"Senin için af istemekten nehyolunmadığım sürece elbette mutlaka senin için mağfiret talep edeceğim" *(Müslim, Îmân:9, no:24, 1/54)* demiştir.

İşte **Ebû Tâlib** bu hal üzere ölünce **Kureyş** müşrikleri **Ebû Tâlib** yaşarken akıllarına bile getiremeyecekleri sıkıntıları onun vefâtından sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yapmaya başladılar.

Hattâ **Kureyş** sefihlerinden biri **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in başına toprak bile saçtı. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* başında topraklar saçılı halde evine girdiğinde bir kızı ağlayarak başını temizlemeye davranınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

«لَا تَبْكِى يَا بُنَيَّةُ فَإِنَّ اللهَ مَانِعٌ اَبَاكِ.»

"Ey kızcağızım! Ağlama, çünkü Allâh babanı mutlaka koruyacaktır" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/522)* buyurdu.

Artık o günden itibâren bu âyet-i kerîme ininceye kadar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ebû Tâlib**'in affı için istiğfara devâm etti. Fakat bu âyet-i kerîmenin nüzûlü ile bunun câiz olmadığını anlayınca vazgeçti.

Ali Kerremellâhü Te'âlâ Vechehû şöyle anlatmıştır:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: أَخْبَرْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَوْتِ أَبِي طَالِبٍ فَبَكَى ثُمَّ قَالَ: «اِذْهَبْ فَاغْسِلْهُ وَكَفِّنْهُ وَوَارِهِ، غَفَرَ اللهُ لَهُ وَرَحِمَهُ!» قَالَ: فَفَعَلْتُ مَا قَالَ وَجَعَلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَغْفِرُ لَهُ أَيَّامًا، وَلَا يَخْرُجُ مِنْ بَيْتِهِ حَتَّى نَزَلَ عَلَيْهِ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِهٰذِهِ الْاٰيَةِ.

Âyet: 113

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e **Ebû Tâlib**'in ölümünü haber verdiğimde ağlayarak: **"Git onu yıka, kefenle ve göm! Allâh onu mağfiret etsin ve ona rahmet etsin"** buyurdu. Ben de bunları yaptım.

Böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* günlerce evinden çıkmayarak onun için istiğfâr etti. Nihâyet **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* kendisine (tefsirinde bulunduğumuz) bu âyeti indirince istiğfardan vazgeçti. *(İbnü Sa'd, et-Tabakâtü'l-kübrâ:1/123; İbnü Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:66/336; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/553; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/539)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ebû Tâlib**'e öleceği zaman kelime-i tevhîd okumasını teklif ve teşvikte bulununca **Ebû Tâlib**: "Yeğenim, vallâhi ardımdan senin ve akrabâmızın çok tenkitlere mâruz kalacağı endişesi taşımasam ve **Kureyş**'in ölümden korktuğum için bu sözü söylediğimi zannedeceklerini düşünmesem elbette bu sözü şimdi söylerdim. Ama bu sözü ancak seni sevindireyim diye söylerdim" dedi.

Ebû Tâlib'e ölüm yaklaşınca **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)* onun dudaklarını kıpırdattığını gördü ve kendisine kulak verdikten sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Yeğenim, kardeşim senin söylemesini emrettiğin o kelimeyi söyledi" dedi. Ama **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

«لَمْ أَسْمَعْ.»

"Ben duymadım" buyurdu. *(İbnü Hişâm, es-Sîre:1/418; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/539-540)*

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile bu âyet-i kerîme **Ebû Tâlib**'in kâfir olarak öldüğüne dâir delil teşkil etmektedir. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mezhebinin mâruf olan görüşü budur. Geride geçen rivâyetler de bunu teyid etmektedir. Fakat Şî'a mezhebi bâzı zayıf rivâyetlere tutunarak onun mümin olarak öldüğünü iddia etmişler ve:

"Ehl-i Beyt'ten böyle rivâyet edilmiştir, bu işi en iyi Ehl-i Beyt bilir" demişlerdir. Fakat herkes Ehl-i Sünnet'in delillerinin kuvvetini bilmektedir. Onun hâlet-i nez'inde söylediği geride zikredilen beyitler îmânın esası olan iki şehâdet kelimesini içermemektedir.

Evet, onun **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e çok baktığı ve yardım ettiği husûsu kimsenin inkâr edemeyeceği bir gerçektir. Ancak bunun konumuzla alâkası yoktur. Şî'a'nın, Ehl-i Beyt'ten yaptığı nakiller ise evlerin en zayıfı olan örümcek evinden daha zayıftır.

Fakat şunu ifâde edelim ki; hiçbir müminin, **Ebû Tâlib** hakkında **Ebû Cehil** emsâli **Kureyş** kâfirleri hakkında konuştuğu gibi konuşması câiz değildir. Zîrâ onun **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yaptığı iyilikler onu diğerlerinden üstün kılmış, hattâ ona âhirette bile fayda etmiştir.

Nitekim **Abbâs ibni Abdilmuttalib** *(Radıyallâhu Anh)*:

عَنْ عَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! هَلْ نَفَعْتَ أَبَا طَالِبٍ بِشَيْءٍ فَإِنَّهُ كَانَ يَحُوطُكَ وَيَغْضَبُ لَكَ؟ قَالَ: «نَعَمْ هُوَ فِي ضَحْضَاحٍ مِنْ نَارٍ لَوْلَا أَنَا لَكَانَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ.»

"Yâ **Rasûlellâh**! **Ebû Tâlib**'e hiçbir fayda sağlayabildin mi? Çünkü o seni himâye ediyordu ve senin için (düşmanlarına) kızıyordu" diye sorduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Evet! O, cehennemin azâbı en hafif olan yerindedir, eğer ben olmasaydım** (benim için yaptığı bu gayret olmasaydı)**, elbette o, cehennemin en aşağı tabakasında olurdu"** buyurmuştur. *(Buhârî, Edeb:115, no:5855, 5/2293)*

Onun iyilikleri âhirette kendisine fayda edeceğine göre en azından Müslümanların dünyâda onun aleyhine konuşmamaları ve onu diğer kâfirlerle bir tutmamaları konusunda da ona fayda etmelidir. Dolayısıyla **Ebû Tâlib** hakkında ileri geri konuşmak Ehl-i Beyt'i, hattâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i üzeceği için cidden kötü bir şeydir.

Nitekim **Muğîre ibni Şu'be** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تَسُبُّوا الْأَمْوَاتَ فَتُؤْذُوا الْأَحْيَاءَ.»

"Ölülere hakāret etmeyin, sonra dirilere eziyet etmiş olursunuz" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:18210, 30/150; Tirmizî, Birr:51, no:1982, 3/523; İbnü Hibbân, no:3022; İbnü Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:41/67; Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/365; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/541)* buyurmuştur.

Ayrıca bu gibi hususlarda konuşma yapmak insanın dünyâsına ve âhiretine yararı olmayan mâlâyânî işlerdendir. Dolayısıyla **Ebû Tâlib** hakkında ileri geri konuşanlar güzel bir Müslüman olamazlar.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

Âyet: 113

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مِنْ حُسْنِ إِسْلَامِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَا لَا يَعْنِيهِ.»

"Kişinin müslümanlığının güzel olmasının bir nişânı da kendisini ilgilendirmeyen şeyleri bırakmasıdır" *(Tirmizî, Zühd:11, no:2317, 4/148; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:1732; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/541)* buyurmuştur.

Ayrıca şunu da söyleyelim ki; Ehl-i Sünnet'in cumhûruna göre **Ebû Tâlib** kâfir olarak ölmüşse de **Kurtubî** *(Rahimehullâh)* gibi bâzı âlimler: "**Allâh-u Te'âlâ Ebû Tâlib**'i de diriltti ve o da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e îmân etti" şeklinde bir rivâyet işittiklerini zikretmişlerdir. *(Kurtubî, et-Tezkira, sh:17)*

"Rûhu'l-beyân"da da Bakara Sûresinin:119. âyet-i kerîmesinde: **"Allâh-u Te'âlâ**'nın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in babasını, annesini ve amcası **Ebû Tâlib**'i ona îman etmeleri için dirilttiği" rivâyeti vardır. *(1/217)*

Şâfi'îlerin **Mekke** müftüsü **Ahmed Zeynî Dehlân** Hazretlerinin **"Esne'l-metâlib fî necâti Ebî Tâlib"** isminde bir eseri bulunmaktadır ki o kitabında **Ebû Tâlib**'in kurtulduğuna dâir birçok delil serdetmiştir. O halde en azından bu konuyu ihtilaflı kabul edip bu mesele hakkında da yorum yapmamak eslem (daha selâmetli)dir.

Kurtubî *(Rahimehullâh)*ın, **"el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân"** isimli tefsîrindeki ve **"Müslim"** şerhine dâir telif ettiği **"el-Müfhim"** isimli eserindeki beyanlarına göre; bu âyet-i kerîme Müslümanların kâfirlerin dirileriyle de, ölüleriyle de irtibatlarını kesmeleri gerektiğini ifâde etmektedir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** müminlere müşrikler için istiğfar etme izni dahî vermemiştir. Dolayısıyla müşrikler için mağfiret talep etmek câiz değildir. (Günümüz Ehl-i Kitâb'ı da bu konuda müşrikler gibidir.)

Eğer burada: "(Sehl ibni Sa'd *(Radıyallâhu Anh)*dan gelen bir nakle göre) **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Uhud** günü mübârek dişi kırılıp mübârek yüzü yaralandığında:

«اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِقَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ.»

'Ey Allâh! Kavmimi bağışla, şüphesiz ki onlar bilmiyorlar' dediği sahih rivâyette sâbittir. *(İbnü Hibbân, no:973; İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân:2/1010)*

Allâh-u Te'âlâ Rasûlü'nü ve müminleri müşrikler hakkında istiğfardan men etmişken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, müşrik olan kavmi için

mağfiret duâsı yapması nasıl îzâh edilebilir?" denilecek olursa buna şöyle cevap verilir: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu sözü, kendisinden önce geçen bir peygamberden yaptığı nakildir, yoksa direk kendi sözü değildir.

Bunun delîli **Abdullâh ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*ın şu rivâyetidir:

عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَحْكِي نَبِيًّا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ ضَرَبَهُ قَوْمُهُ فَأَدْمَوْهُ وَهُوَ يَمْسَحُ الدَّمَ عَنْ وَجْهِهِ وَيَقُولُ: «اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِقَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ.»

"Sanki ben, nebîler içerisinden, kavminin kendisini dövdüğü ve kana boyadığı bir peygamberi anlatırken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bakıyor gibiyim! O (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in anlattığı peygamber) bir yandan yüzünden kanı siliyordu, bir yandan da: **'Ey Allâh! Kavmimi bağışla**(man için gereken îmâna onları muvaffak et)**, şüphesiz ki onlar bilmiyorlar'** diyordu." *(Buhârî, Enbiyâ:2, no:3290, 3/1282; Müslim, Cihâd:37, no:1792, 3/1417; İbni Mâce, Fiten:23, no:4025, 2/1335; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:3611; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/399)*

İşte bu rivâyet **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu sözü kendisinden önce geçen bir peygamberden naklettiği husûsunda sarih bir delildir. O peygamber ise Hûd Sûresinde beyân edileceği üzere **Nûh** *(Aleyhisselâm)*dır.

Kurtubî *(Rahimehullâh)*ın **"el-Müfhim"** *(3/651)* kitabında bu konuda farklı bir îzâhı daha vardır ki **İbni Hacer** *(Rahimehullâh) (el-Feth:6/521)* onu uygun görmemiştir.

"İbni Atıyye Tefsîri"nde zikredildiği üzere; **Atâ ibni Ebî Rabâh** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen bir kavle göre bu âyet-i kerîmede nehyedilen istiğfar cenâze namazıdır. Buna göre müminler İslâm üzere ölmeyen kimselerin cenâze namazını kılmaktan nehyolunmuşlardır.

Nitekim **Atâ** *(Radıyallâhu Anh)*: "Zinâdan hâmile vaziyette ölmüş **Habeşli** bir kadın da olsa ehli kıbleden hiç kimsenin cenâze namazını kılmayı terk etmem, çünkü **Allâh-u Te'âlâ**: **"**(Kâfir olarak öldükleri sâbit olarak veyâ kalplerinin mühürlü olduğuna dâir vahiy inerek) **kendilerinin o şiddetle tutuşmuş ateşin ayrılmaz adamları olduğu gerçeği onlara iyice belirdikten sonra, o şirk koşan kimseler için bağışlanma talebinde bulunmak, o peygamber için de, inanmış olan kişiler için de** (uygun ve yakışan bir şey) **olamaz"** kavl-i şerîfinde ancak müşriklerin cenâze namazının kılınmasını men etti" demiştir. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/21; İbnü Atıyye, el-Muharrarü'l-vecîz:3/90; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/399-400)*

Âyet: 113

Ulemânın bu âyet-i kerîmenin tefsirindeki beyanlarına göre; kişinin kâfir olan ana babası ve akrabâsı için yâhut diğer kâfirler için hayatta oldukları sürece hidâyet istemesi câzidir.

Ancak onlar için Müslüman olmadıkları sürece mağfiret ve rahmet duâsı yapılamaz. Fakat îmansız halde öldükleri sâbit olduktan sonra artık hidâyet bulmalarından ümit kesildiği için onlar hakkında mağfiret ve rahmet duâsı dâhil hiçbir duâ yapılamaz.

Âyet-i kerîmede geçen: (وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَى) **"Akrabâları da olsalar** (müminlerin müşrikler için istiğfar etmeleri câiz olmaz)" kavl-i şerîfinde, âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlünü teşkil eden **Ebû Tâlib**'in, burada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in amcası olması, diğer bir sebeb-i nüzûlde ise sahâbeden birinin müşrik olan ana babası için istiğfar etmesinin nakledilmesi nedeniyle burada özellikle akrabâlar tahsis edilmiştir.

Nitekim **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere ben müşrik olan ana babası için istiğfar eden bir adamı duyunca:

«أَتَسْتَغْفِرُ لِأَبَوَيْكَ وَهُمَا مُشْرِكَانِ.»

"Müşrik olan ana baban için nasıl istiğfar edersin?" dedim, o da: "**İbrâhîm** babası için istiğfar etmedi mi?" deyince doğruca gidip bu durumu **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e arzettim, bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu. *(Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, el-Müsned, no:133; Tirmizî, no:3101; Nesâî, no:2035; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:771, 1085, 2/162, 328; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:335, 619; Hâkim, el-Müstedrek:2/335)*

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şöyle buyurduğunun kendisine nakledildiğini rivâyet etmiştir:

عَنْ قَتَادَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: ذُكِرَ لَنَا أَنَّ نَبِيَّ اللهِ قَالَ: «أُوحِيَ إِلَيَّ كَلِمَاتٌ فَدَخَلْنَ فِي أُذُنِي، وَوَقَرْنَ فِي قَلْبِي: أُمِرْتُ أَنْ لَا أَسْتَغْفِرَ لِمَنْ مَاتَ مُشْرِكًا، وَمَنْ أَعْطَى فَضْلَ مَالِهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ، وَمَنْ أَمْسَكَ فَهُوَ شَرٌّ لَهُ، وَلَا يَلُومُ اللهُ عَلَى كَفَافٍ.»

"Bana birtakım kelimeler vahyolundu ki onlar kulağıma girdiler ve kalbime yerleştiler. Ben müşrik olarak ölen hiçbir kimse için istiğfar etmemekle emrolundum. Her kim malının (ihtiyaç) **fazlasını verirse kendisi için bu daha hayırlıdır, tutan için ise bu durum şerdir. Ama Allâh yeterli miktârı** (kendisine yetecek kadar tutanı) **kınamaz."** *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/24; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/552-553)*

Âyet: 113

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ) **"Kendilerinin o şiddetle tutuşmuş ateşin ayrılmaz adamları olduğu gerçeği onlara iyice belirdikten sonra"** kavl-i şerîfi: "Kâfir olarak öldükleri sâbit olduktan sonra" demektir ki **Beyzâvî** *(Rahimehullâh)*ın da beyânı vechile bu cümle-i celîle müşriklerin ölülerine hiçbir şekilde duâ etmenin câiz olmadığını ifâde etmekle birlikte dirileri için hidâyet ve îmâna tevfîk mânâsında duâ yapılabileceğinin cevâzına da işâret etmektedir.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Bu âyet-i kerîme ininceye kadar Müslümanlar müşrikler için istiğfarda bulunurlardı, lâkin bu âyet-i kerîmenin nüzûlünden sonra îmansız ölenler için istiğfardan vazgeçtiler. Ama onlar şirk üzere ölünceye kadar dirileri için hidâyet duâsı yapmaktan nehyolunmadılar" demiştir. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/23-24; İbnü Ebî Hâtim:6/1893)*

Ayrıca **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿إِنَّ اللهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ﴾

"Şüphesiz ki Allâh Kendisine ortak koşulmasını(n cezâsını ebedî azap olarak kesin hükme bağladığı için şirki) **bağışlamaz"** *(Nisâ Sûresi:116)* buyurmuştur ki, **Allâh-u Te'âlâ**'nın vaadine hulfetmeyceği herkes için âşikârdır.

Âyet-i Kerîmenin Sebeb-i Nüzûlünün Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Anne - Babasıyla Alâkası Olmadığı

Bâzı tefsirlerde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, annesi için istiğfar etmek istemesi üzerine bundan nehyedilişinin bu âyet-i kerîmenin iniş sebebi olarak gösterilmesi yanlış bir görüştür.

Nitekim **Mazharî, İsmâ'îl Hakkî** ve **Âlûsî** *(Rahimehümullâh)*ın beyanları vechile; âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlü hakkındaki sahîh görüş **Ebû Tâlib** hakkında nâzil olduğudur. Evet, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in (bu hüküm daha sonra neshedilmiş olsa da) ilk başta annesi için istiğfar izni istediği fakat bu konuda izin gelmediği husûsundaki rivâyet sahihtir. Lâkin o rivâyetlerde bu konunun bu âyet-i kerîmenin iniş sebebi olduğuna dâir bir beyân yoktur.

Bâzı rivâyetlerde bu husus zikredilmekteyse de onlar sahih değildir. Gerçi tashihde tesâhül (hadislere sahih deme husûsunda gevşek davranması) ile tanınan **Hâkim** *(Rahimehullâh)* bu rivâyete sahih demişse de **"Müstedrek Şerhi"**nde **Zehebî**: "Bu hadîsin râvîsi **Eyyûb ibni Hâni**'i, **İbni Ma'în** *(Rahimehumüllâh)* zayıf kabul etmiştir" diyerek onun bu tashihini bozmuştur.

Âyet: 113

Taberânî ve **İbnü Merdûyeh** *(Rahimehumellâh)*ın bu konuda: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tebûk** gazâsından döndüğünde **Usfân** tepesinden inerken annesinin kabrine uğradı..." şeklinde bir tahrîci varsa da, hadîs tahrîcinde sened kabul edilen **Süyûtî** *(Rahimehullâh)*: "Bu rivâyetlerin isnâdı îtimâd edilemeyecek derecede zayıftır" demiştir.

İbnü Cerîr ve **Beğavî** *(Rahimehümellâh)* **Büreyde** *(Radıyallâhu Anh)*dan naklen: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mekke**'yi fethettiğinde annesi **Âmine**'nin kabrine uğradı ve güneş kızışana kadar istiğfar izni çıkması için orada bekledi, nihâyet bu âyet-i kerîme nâzil olarak izin çıkmadı" şeklinde bir rivâyet tahrîc etmişlerse de **İbnü Sa'd** *(Rahimehullâh)* bu rivâyeti naklettikten sonra: "Bu rivâyet ğalattır, zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in annesinin kabri **Mekke**'de değil, **Ebvâ**'dadır" demiştir. *(İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:1/10; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/283)*

Süyûtî *(Rahimehullâh)* bu rivâyeti zikrettikten sonra: "Bu konudaki tüm rivâyet yolları illetlidir" demiştir.

İbni Hacer *(Rahimehullâh)* **"Buhârî Şerhi"**nde: "Bu rivâyeti iyice incelediğimde bütün rivâyet kanallarını illetli buldum. Ayrıca bu rivâyetin, **Buhârî** ve **Müslim**'de geçen: 'Bu âyet-i kerîme **Mekke** döneminde **Ebû Tâlib**'in ölümünün akabinde nâzil oldu' şeklindeki sahih rivâyete muhâlif bulunması da sahih kabul edilmesini engelleyecek büyük bir illet teşkil etmektedir" demiştir.

Dolayısıyla bu gibi zayıf rivâyetlere istinâd ederek **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in anne ve babasına müşrik demek aslâ câiz olmaz. Nitekim Hâtimetü'l-huffâz (hadis hâfızlarının sonuncusu) kabul edilen Şeyh-i Ecell **Celâlüddîn es-Süyûtî** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ebeveyninin, hattâ **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a varıncaya kadar tüm âbâ-ü ecdâdının ve ümmehâtının (annelerinin) îmânını isbât husûsunda birtakım risâleler telif etmiştir. **Mazharî** *(Rahimehullâh)* da bunlardan bir risâle özetleyerek ona: **"Takdîs-ü âbâi'n-Nebiyy"** adını vermiştir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in anne ve babasının küfür üzere öldüğü ve cehennemlik olduğuna dâir vârid olan rivâyetler, haberi vâhid olduklarından inançla ilgili bir mevzuda delil teşkil edemezler. Nitekim inançla ilgili konular fazîletli amellerle ilgili mevzulara benzemediğinden, ibâdetlerle ilgili hadîs-i şerîflerin senedlerinde sıhhat aranmaksızın kendileriyle amel edilir. Ama îtikādî konularda hadislerin senedleri ve râvîlerinin durumu dikkatlice araştırılarak tercih yapılabilir.

Nitekim **Hâkim, Ebû Zekeriyya el-Anberî**'den, **Beyhakî, İbni Mehdî**'den, **Meymûnî, İmam-ı Ahmed**'den, **Ayyâş** da, **İbni İshak** *(Radıyallâhu Anhüm)*den müştereken:

"Bir haber (rivâyet) **bir haramı helâl etmiyor, bir helâli haram kılmıyor ve fıkhî bir hüküm tespit etmiyor da, sâdece teşvik veyâ korkutma mefhumu içeriyorsa, biz o rivayetlerin durumu ve senetlerinin incelenmesi husûsunda göz yumar ve müsâmahalı davranırız.**

Siyer ve gazâlarla ilgili rivâyetleri de, kıssa ve hikâye (Rasûlüllah *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yaşadığı tarihî süreçle ilgili genel haber)**leri de çok incelemeden naklederiz. Ama hüküm ihtivâ eden rivâyetlerde ince eleyip sık dokuruz"** sözünü nakletmişlerdir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ebeveyninin Necât Ehli Oldukları

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in anne ve babasının cehennem ehli olmadıklarını savunan âlimler bu hususta güçlü deliller zikretmişlerdir:

1) Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in anne ve babası bi'setten önce ölmüşlerdir ki bu durumda onlara azâb olmadığı birçok âyet-i kerîme ile sâbittir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولًا﴾

"Zâten Biz (herhangi bir topluma, emir ve yasaklarımızı duyurmak üzere) **bir rasûl gönderinceye kadar** (cezâsını bilmeyerek işledikleri şeylerden dolayı) **azap ediciler olmamışızdır"** *(İsrâ sûresi:15)* buyurmuştur.

Yine bu konudaki bazı âyet-i kerîmelerinde:

﴿ذٰلِكَ أَنْ لَمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَى بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا غَافِلُونَ﴾

"İşte sana! (Peygamberlerin gönderiliş hikmeti) **budur! Çünkü senin Rabbin, halkı** (kitaptan ve peygamberden habersiz birtakım) **gâfil kimseler olan memleketleri** (işledikleri) **bir zulüm nedeniyle helâk edici olmamıştır."** *(En'âm Sûresi:131)*,

﴿وَلَوْلَا أَنْ تُصِيبَهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَيَقُولُوا
رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ اٰيَاتِكَ وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾

Âyet: 113

"(Kendilerinin işlediği ve) **ellerinin öne sürmüş olduğu** (kâfirlik ve günahlar gibi kötü) **şeyler yüzünden onlara** (dünyâ ve âhirette) **büyük bir musîbet gelecek ve onlar:**

"Ey Rabbimiz! (Başımıza bu belâlar gelmeden) **bize bir rasûl gönderseydin de,** (onunla göndereceğin ve elinde göstereceğin mûcize ve) **âyetlerine iyice uysaydık, böylece** (Sana da peygamberine de) **inananlardan olsaydık!" diyecek olmasalardı** (seni aslâ onlara gönderecek değildik)**!"** *(Kasas Sûresi:47),*

﴿وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ اٰيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَنَخْزٰى﴾

"Eğer gerçekten Biz onları o (Kur'â)**ndan önce bir azapla helâk edecek olsaydık, elbette: "Bize bir rasûl gönderseydin ya,** (dünyâda esir edilip öldürülerek, âhirette de cehenneme girdirilerek) **alçaklığa uğramadan ve rüsvay olmadan önce Senin âyetlerine hakkıyla uyaydık" derlerdi.** (Biz de onlara böyle bir bahâne vermemek için kendilerine Kur'ân-ı Ke-rîm'i gönderdik!)**"** *(Tâhâ Sûresi:134)*

﴿وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى حَتّٰى يَبْعَثَ فِي أُمِّهَا رَسُولًا يَتْلُو عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَا وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرٰى إِلَّا وَأَهْلُهَا ظَالِمُونَ﴾

"Senin Rabbin, kendilerine âyetlerimizi art arda okumakta olan bir peygamberi, şehirlerin anası (konumunda olan merkezî bir yer) **içerisinde gönderinceye kadar oraları helâk edici olmamıştır. Zâten Biz** (kendilerine gönderilen elçileri inkâr ederek) **halkı zâlimler olmayan karyeleri**(n hiçbirini suçsuz yere) **aslâ helâk edenler olmamışızdır!"** *(Kasas Sûresi:59),*

﴿وَهٰذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ۞ أَنْ تَقُولُوا إِنَّمَا أُنْزِلَ الْكِتَابُ عَلَى طَائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا وَإِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَ﴾

"İşte bu (Kur'ân, faydası ve hayrı bol olan) **çok mubârek bir kitaptır ki, onu** (size) **Biz indirdik! Öyleyse siz o** (Kur'â)**na hakkıyla uyun ve** (hükümlerine muhâlefetten) **iyice sakının, tâ ki siz** (gönderdiği kitapla amel ettiğiniz için Allâh-u Te'âlâ tarafından) **merhamet olunasınız!**

Sonra siz: "(Meşhur olan semâvî) **kitap**(lar) **ancak bizden önceki iki tâife üzerine** (Kitap ehli olan Yahudi ve Hristiyanlara) **indirilmiştir.**

Bizler ise gerçekten onların (kendi kitaplarını) **okumasından elbette** (bilgisiz ve) **gâfil kimseler olmuştuk!" demeyesiniz."** *(En'âm Sûresi:155-156)*,

﴿وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا لَهَا مُنْذِرُونَ ذِكْرَىٰ وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ﴾

"Biz hiçbir karyeyi helâk etmemişizdir ki, oraya âit uyarıcı (peygamber ve nasîhatçı)**lar bulunmasın.** (İşte bu,) **bir öğüttür! Zâten Biz** (inkârcı toplumları uyarmadan helâk ederek, ya da suçsuzlara azap ederek) **zâlimler** (gibi davranmayı Kendimize yakıştıracak) **değiliz!"** *(Şu'arâ Sûresi:208-209)*,

﴿وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ﴾

"Onlar orada: "Ey Rabbimiz! (Düştüğümüz bu azaptan) **bizi çıkar**(ıp dünyâya geri döndür) **ki yapmakta bulunmuş olduğumuz o** (kötü) **şey**(ler) **den başka olan sâlih bir amel işleyelim!" feryâdıyla yardım isteyeceklerdir.** (Dünyânın ömrü kadar uzun bir süre bağrışmalarının ardından Allâh-u Te'âlâ onları:) **"Biz sizi o kadar yaşatmadık mı ki, iyice öğütlenmiş olan bir kimse o** (zaman zarfı)**nda tam bir öğüt alabilirdi. Üstelik size** (peygamber, Kur'ân, yaşlılık ve yakınların ölümü gibi) **o uyarıcılar da gelmişti. Öyleyse** (bu azâbı) **tad**(maya bak)**ın! Artık** (sizin gibi kâfir olan) **o zâlimler için hiçbir yardımcı yoktur!"** (diye azarlayacaktır.)" *(Fâtır Sûresi:37)* buyurmaktadır.

İşte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in anne ve babasının cehennemde olduğunu ifâde eden hadisler hakkında âlimlerin açıkladığı bütün cevaplardan müstağnî kalmak isteyen diğer bâzı ulemâ cemaati bu âyet-i kerîmelere dayanarak: "Bu konuda vârid olan hadislerin tamâmı mensûhtur. Nitekim müşriklerin çocuklarının cehennemde olduğunu bildiren hadisler:

﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾

"Hiçbir (günah) **taşıyıcı**(sı) **diğerinin yükünü taşımayacaktır"** *(İsrâ Sûresi:15)* kavliyle neshedildiği gibi, ebeveyn-i şerîfeyn hakkındaki hadisler de:

﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا﴾

"Zâten Biz (herhangi bir topluma, emir ve yasaklarımızı duyurmak üzere) **bir rasûl gönderinceye kadar** (cezâsını bilmeyerek işledikleri şeylerden dolayı) **azap ediciler olmamışızdır"** *(İsrâ sûresi:15)* kavl-i şerîfiyle neshedildi" demişlerdir.

Âyet: 113

İki fırka hakkındaki iki cümlenin birbirine atfedilen bir siyâk içerisinde aynı âyet-i kerîmede zikredilmiş olmaları da gerçekten latîf hâdiselerdendir.

Gerçekten bu cevap bütün cevaplardan müstağnî bırakacak müfîd ve muhtasar bir karşılıktır. Ancak bununla yetinmeyenler olabileceği ihtimâline binâen âlimler yine de aşağıda zikredeceğimiz üzere farklı ve tafsîlatlı cevaplar zikretmişlerdir.

Bu âyet-i kerîmeler iyice düşünüldükten sonra kendilerine bir peygamberin dâveti ulaşmayan kişilere azâb olunmayacağı açıkça anlaşılır. Bâzı sahih hadîs-i şerîflerde fetret ehlinden bir takım kimselere azâb edileceği vârid olmuşsa da bu özel bir durumdur.

Zîrâ fetret ehli üç kısım üzeredir: **Bir kısmı Kuss ibni Sâ'ide** ve **Zeyd ibni Amr ibni Nüfeyl** gibi kendi ferâsetiyle ve basîretiyle tevhîdi idrâk etmiştir, bunlardan bir kısmı da **Tübba'** ve kavmi gibi hak bir şerîate dâhil olmuştur. Bunların cennetlik olduğunda ittifak vardır.

İkinci kısım, tevhîdi idrâk etmediği gibi önceden kalan Hanîfiyyet dînini değiştirerek Arapları puta taptıran, bahîre ve sâibe gibi haramlar çıkaran **Amr ibni Lühayy** emsâli müşriklerdir ki fetret ehlinden azâba uğratılacak olanlar ancak bunlardır.

Üçüncü kısım ise şirkten ve tevhidden habersiz olup hayâtı boyunca bir şerîate tâbi olmayan fakat kendine de bir din uydurmayan gâfil kimselerdir. Bunların durumu hakkında Ehl-i Sünnet ihtilâf etmiştir. Eş'arîler bunların cennetlik olduğunu söylerken, Mâtürîdîler cehennemlik olduklarına hükmetmişlerdir.

Fakat îtikatta müctehid sayılan **İmâm-ı Rabbânî** *(Kuddise Sirruhû)*: "Bunların hayvanlar gibi birbirlerinden haklarını aldıktan sonra toprak olacaklarına hükmetmiştir" ki en doğru ve orta görüş bu olsa gerektir. *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, no:259, 1/238)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in değerli ebeveyninin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den önce peygamber olarak en son gönderilen **Îsâ** *(Aleyhisselâm)*dan altı yüz sene kadar müteahhir bir dönemde, cehâletin dünyâyı kapladığı ve şerîat diye bir şey bilip bildiren kimselerin kalmadığı bir zamanda yaşadıkları, ayrıca anne ve babasının çok genç yaşta vefât ederek gerçek bir din araştıracak kadar hayat sürmedikleri göz önünde bulundurulduğunda onlara azâb edilebileceğini söylemek akıl kârı değildir.

2) Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in annesinin ona hâmileyken ne büyük mûcizeler ve âyetler gördüğü sahih hadîs-i şerîflerde sâbittir.

Nitekim **Irbâz ibni Sâriye** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ الْعِرْبَاضِ بْنِ سَارِيَةَ السُّلَمِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِنِّي عَبْدُ اللهِ، فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَخَاتَمُ النَّبِيِّينَ وَإِنَّ أَدَمَ لَمُنْجَدِلٌ فِي طِينَتِهِ وَسَأُنَبِّئُكُمْ بِتَأْوِيلِ ذٰلِكَ دَعْوَةُ أَبِي إِبْرَاهِيمَ، وَبِشَارَةُ عِيسَى قَوْمَهُ، وَرُؤْيَا أُمِّيَ الَّتِي رَأَتْ إِنَّهُ خَرَجَ مِنْهَا نُورٌ أَضَاءَتْ لَهُ قُصُورُ الشَّامِ وَكَذٰلِكَ تَرَى أُمَّهَاتُ النَّبِيِّينَ صَلَوَاتُ اللهِ عَلَيْهِمْ.»

"Şüphesiz ben (de sizler gibi) **Allâh'ın kuluyum.** (Ama bazı faziletlerle sizden üstünüm, nitekim) **henüz Âdem, çamuru içerisinde yatarken ben peygamberlerin sonuncusu olarak Levh-i Mahfuz'da kayıtlıydım. Ben size bu işin îzâhını haber vereyim, ben babam İbrâhîm'in** (Bakara Sûresi'nin 129. âyet-i kerîmesinde geçen) **duâsıyım.** (O bu duâyı yaptığında kendisine: 'Duân kabul olundu fakat o, âhir zamanda gelecektir' denilmişti.)

Ben Îsâ'nın, kavmine (Saff Sûresi'nin 6. âyet-i kerîmesinde verdiği) **müjdesiyim ve annemin 'Kendisinden bir nur çıkıp, Şam'daki köşklerin onunla aydınlandığını' gördüğü rüyâsıyım. Diğer peygamberlerin anneleri de böylece görürlerdi. Allâh'ın salâtları onlar üzerine olsun."**
(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:17203, 4/128, 5/262, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr, 1/334)

İşte bu rüyâya mebnî olarak, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in annesinin vefât ederken oğlunun peygamberliğini ikrar ettiği husûsunda **Ebû Ruhm**'un kızı **Ümmü Semâ'a** *(Radıyallâhu Anhâ)* annesinin şöyle anlattığını rivâyet etmiştir: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in annesi **Âmine** vefât ettiği hastalığındayken yanında bulundum, o zaman **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* beş yaşlarında idi ve annesinin başı ucunda duruyordu. Annesi onun yüzüne bakarak şu beyitleri söyledi:

بَارَكَ فِيكَ اللهُ مِنْ غُلَامٍ ... يَا ابْنَ الَّذِي مِنْ حَوْمَةِ الْحِمَامِ
نَجَا بِعَوْنِ الْمَلِكِ الْمِنْعَامِ ... فُودِيَ غَدَاةَ الضَّرْبِ بِالسِّهَامِ
بِمِائَةٍ مِنْ إِبِلٍ سَوَامِ ... إِنْ صَحَّ مَا أَبْصَرْتُ فِي الْمَنَامِ
فَأَنْتَ مَبْعُوثٌ إِلَى الْأَنَامِ ... مِنْ عِنْدِ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ

تُبْعَثُ فِي الْحِلِّ وَفِي الْحَرَامِ تُبْعَثُ بِالتَّحْقِيقِ وَالْإِسْلَامِ
دِينِ أَبِيكَ الْبَرِّ إِبْرَاهَامَ فَاللهُ أَنْهَاكَ عَنِ الْأَصْنَامِ
أَنْ لَا تُوَالِيَهَا مَعَ الْأَقْوَامِ

"Bir çocuk olarak Allâh seni mübârek kılsın,
Ey ölümün sahasından lütufkâr pâdişahın yardımıyla kurtulanın oğlu!
O (Abdullâh) **ki,** (kurban için) **çekilen oklar kendisine çıktığı günün sabahı,**
Yüz tâne salma deveyle kurtarıldı.
Benim rüyâda gördüklerim doğru olduğuna göre,
Sen Celâl ve İkrâm Sâhibi katından ümmetlere gönderilmişsin.
Hill'dekilere de, Harem'dekilere de gönderileceksin,
Hakîkatle ve İslâm ile ba's olunacaksın!
İtaatkâr baban İbrâhîm'in dîni üzere bulunacaksın,
Allâh için seni o putlardan nehyederim ki,
Müşrik kavimlerle birlikte onları dost tutmayacaksın!"

Ardından:

«كُلُّ حَيٍّ مَيِّتٌ، وَكُلُّ جَدِيدٍ بَالٍ، وَكُلُّ كَبِيرٍ يَفْنَى، وَأَنَا مَيِّتَةٌ، وَذِكْرِي بَاقٍ
وَقَدْ تَرَكْتُ خَيْرًا وَوَلَدْتُ طُهْرًا.»

"Her diri ölecektir, her yeni eskiyecektir, her büyük yok olacaktır. Ben de öleceğim ama hâtıram bâkî kalacak. Gerçekten ben ardıma büyük bir hayır bıraktım ve tertemiz bir oğul doğurdum" dedikten sonra vefât etti. Biz cinlerin o vefât eder etmez söyledikleri ağıtları duymaya başladık. Onlardan şu beyitler ezberimde kaldı:

نَبْكِي الْفَتَاةَ الْبَرَّةَ الْأَمِينَةْ ذَاتَ الْجَمَالِ الْعَفَّةَ الرَّزِينَةْ
زَوْجَةَ عَبْدِ اللهِ وَالْقَرِينَةْ أُمَّ نَبِيِّ اللهِ ذِي السَّكِينَةْ
وَصَاحِبَ الْمِنْبَرِ بِالْمَدِينَةْ صَارَتْ لَدَى حُفْرَتِهَا رَهِينَةْ

"Çok iyi ve güvenilir o genç kıza,
Ağlıyoruz cemâl ve iffet sâhibi o akıllı kadına!

Abdullâh'ın zevcesi olan o çok yakınımıza,
Sekînetin ve Medîne'deki minberin sâhibi olan Nebiyyullâh'ın anasına!
Ki artık o, kendisine kazılan kabrinde tutsak olmuştur."

(Ebû Nu'aym, Delâilü'n-Nübüvve; Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/387)

İşte bu rivâyetlerden anlaşıldığı üzere; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in annesi oğlunu putlara tapmaktan açıkça nehyetmiş ve oğlunun **Allâh** tarafından bütün ümmetlere **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın dîni olan İslâm'ı getireceğini îtirâf etmiştir ki bu lafızların şirkle bağdaşmayacağı âşikârdır.

Ayrıca bütün peygamberlerin anneleri oğullarını doğururken gördükleri nur yüzünden îman şerefine nâil olmuşlardır. **İshâk**, **Mûsâ**, **Hârûn**, **Îsâ** ve **Şîs** *(Aleyhimüsselâm)*ın annelerinin îmânı Kur'ân'da zikredilmiştir. **İsmâ'îl**, **Yâkûb**, **Dâvûd**, **Süleymân**, **Zekeriyyâ**, **Yahyâ**, **Şemvîl**, **Şem'ûn** ve **Zükifl** *(Aleyhimüsselâm)*ın annelerinin îmânı hakkında hadîs-i şerîfler vârid olmuştur. **Nûh** ve **İbrâhîm** *(Aleyhimesselâm)*ın annelerinin îmânını bâzı müfessirler açıklamışlar, **Ebû Hayyân** *(Rahimehullâh)* da bu görüşü tercih etmiştir.

On peygamber dışında tüm peygamberlerin İsrâîloğullarından gönderildiği ve İsrâîloğullarından gönderilen tüm enbiyânın annelerinin îmanlı olduğu bilinmektedir. Bütün bunların sırrı ise peygamber annelerinin onları doğururken gördükleri o nurdur.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in annesinin gördüğü nûrun **Şam**'daki köşkleri aydınlatacak kadar güçlü olduğu ve onun gördüğü âyetlerin diğer enbiyâ annelerinin gördüklerinden çok daha fazla ve büyük olduğu şüphe götürmez bir hakîkattir. Hâl böyleyken bunca âyetin ona îman kazandırmamış olması nasıl düşünülebilir?

Hattâ bâzı ulemâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i emzirmesi nasîb olan süt annelerinin hepsinin daha sonra mutlaka Müslüman olduklarını zikretmişlerdir ki, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i ilk önce annesi **Âmine** Validemiz daha sonra **Süveybe**, **Halîme-i Sa'diyye** ve **Ümm-ü Eymen** *(Radıyallâhu Anhünne)* olmak üzere dört mübârek kadın emzirmiştir.

3) Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, kendisine annelerinin nerede olduğunu soran müşriklere, annelerinin cehennemde olduğunu bildirdiği, daha sonra bu haberin kendilerine zor geldiğini fark edince onları geri çağırtarak bir nevî tesellî bahşetmek üzere:

«إِنَّ أُمِّي مَعَ أُمِّكُمَا.»

Âyet: 113

"Benim annem de sizinkilerle berâber" *(Hâkim, el-Müstedrek:2/396; Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/391)* buyurduğu husûsunda **Hâkim**'in **"el-Müstedrek"** isimli eserinde tahrîc ettiği bir hadîs-i şerîf varsa da ve **Hâkim** bu hadîs hakkında **"Sahihtir"** demişse de bu doğru değildir. Zîrâ **Hâkim**'in hadislere sahih derken tesâhülde bulunduğu (gevşek davrandığı) bilinmektedir. Hattâ hadis ilminde: "Bir hadîse sâdece **Hâkim** sahih dediyse o hadîs sahih kabul edilemez" şeklinde bir kāide vardır.

Onun **"el-Müstedrek"** isimli eserini ihtisâr eden büyük muhaddis **Zehebî** *(Rahimehullâh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in annesi hakkındaki bu hadisi îrâd edip peşine de **Hâkim**'in: **"Sahihtir"** sözünü naklettikten sonra: "Vallâhi sahih değildir! Çünkü bunun râvîsi olan **Osmân ibni Umeyr**'i, **Dârekutnî** *(Rahimehullâh)* zayıf bulmuştur" diyerek hadisin zayıflığını ortaya koymuş, hattâ bu konuda şer'î bir yemin yapmıştır.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in annesinin âhiretteki durumu gibi önemli bir îtikādî konuda böyle bir hadise tutunarak hüküm vermek ilim ve insafla nasıl bağdaşabilir?

4) Birçok tefsir kitaplarında **Müslim** ve **Ebû Dâvûd** tahricli olarak tefsîrinde bulunduğumuz bu âyet-i kerîmenin îzâhında **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: زَارَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبْرَ أُمِّهِ فَبَكَى وَأَبْكَى مَنْ حَوْلَهُ فَقَالَ: «اِسْتَأْذَنْتُ رَبِّي فِي أَنْ أَسْتَغْفِرَ لَهَا فَلَمْ يَؤْذَنْ لِي وَاسْتَأْذَنْتُهُ فِي أَنْ أَزُورَ قَبْرَهَا فَأَذِنَ لِي.»

Nebî *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* annesinin kabrini ziyâret etti ve ağlamaya başladı, etrâfındakileri de ağlattı.

Sonra: **"Anneme istiğfarda bulunmak için Rabbimden izin istedim bana izin vermedi, kabrini ziyâret etmek için izin istedim, bana izin verdi"** *(Müslim, Cenâiz:36, no:976, 2/671; Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/393)* şeklindeki rivâyet aslında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in annesinin müşrik olduğuna değil de îmanlı olduğuna delâlet etmektedir. Zîrâ:

﴿وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ﴾

"O (münâfık ola)**nlar içerisinden ölmüş olan hiçbir kimse üzerine ebediyyen** (cenâze) **namaz**(ı) **kılma!** /*(Âhirette Müslümanlar gibi güzel hayat yaşayamayacağı için)* ***ebediyyen ölmüş olan o kişilerden hiçbiri üzerine*** *(cenâze)* ***namaz(ı) kılma!/*** **Kabri üzerinde de dikil**(ip bekle)**me!**

Çünkü gerçekten onlar Allâh'ı ve Rasûlünü inkâr etmiştirler ve kendileri (kâfirlikte ısrar ederek haddi aşmış) **fâsık kimseler olarak ölmüştürler"** *(Tevbe Sûresi:84)* âyet-i kerîmesinin sarih beyânı ile müşriklerin kabirlerini ziyâret yasaklanmıştır.

Nitekim **Âlûsî** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Celâl-i Suyûtî** *(Rahimehullâh)* **"el-Hâvî li'l-fetâvâ"** isimli eserinde şöyle demiştir: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* annesinin kabrini ziyâret için Rabbinden izin istediğinde kendisine bu hususta müsaade edilmesi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in annesinin müşriklerden olmayıp, muvahhidlerden olduğuna delâlet etmektedir. Benim tercihim de bu yöndedir.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«وَاسْتَأْذَنْتُهُ فِي أَنْ أَزُورَ قَبْرَهَا فَأَذِنَ لِي.»

"Annemin kabrini ziyâret etmek için Rabbimden izin istedim, bana izin verdi" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:9688, 15/430; Müslim, no:976)* buyurmuştur.

Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i kâfirlerin kabirlerine gidip başlarında dikilmekten nehyederken annesinin kabrinde durması için kendisine müsaade etmesi, annesinin onlardan olmadığına delâlet eder. Aksi takdirde kabrine gitmesi için izin verilmezdi.

Bu iznin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in annesine mahsus olma ihtimâli anlaşılabilir bir şey değildir, ayrıca açık bir delile muhtaçtır. Her halde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* câhiliyet döneminde tevhîd üzere yaşayıp ölenlerin îmânının sıhhati hakkında bir tereddüt içindeydi ki bu yüzden annesinin kabrini ziyâret için izin istedi. Aksi takdirde hiç izin istemeden de ziyâret ederdi. Nihâyet kendisine câhiliyet devrindeki müminlerin îmânının sahih olduğu vahyedildi. *(Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:1/477-478)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e annesi hakkında istiğfâr etmesi için izin verilmemesi ise onun şirk üzere öldüğünü ifâde etmez.

Âyet: 113

Zîrâ hakkında istiğfar edilemeyen herkes mutlaka müşriktir şeklinde bir iddia ortaya atılamaz. Nitekim İslâm'ın bidâyetinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* borçlu ölen Müslümanların cenâze namazını kılmaktan ve onlar için istiğfar etmekten de menedilmişti.

Dolayısıyla kabrini ziyâret izni verilmesi îmanlı olduğu için, istiğfâr izni verilmemesi ise üzerinde bâzı kul hakları kalmış olması nedeniyle olabilir. Aksi takdirde kabrini ziyâret için de izin verilmesi mümkün olmazdı.

Bu hadîs-i şerîf sahih ise de, usûl ilminde karara bağlanmış olan: "Sahih bir hadîse muârız olan daha kuvvetli deliller olursa o delilleri tercih edip o hadisi tevil etmek gerekir" kâidesince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e annesi için istiğfâr izni verilmediğini bildiren hadîs-i şerîfin diğer âyet ve hadislere uygun şekilde yorumlanması îcâb eder.

5) Burada bir düğüm daha kalmıştır ki o da **Müslim**'in **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet ettiği şu hadistir: Bir adam: "Yâ **Rasûlellâh**! Babam nerede?" diye sorunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلًا قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ أَيْنَ أَبِي قَالَ: «فِي النَّارِ.» فَلَمَّا قَفَّى دَعَاهُ فَقَالَ: «إِنَّ أَبِي وَأَبَاكَ فِي النَّارِ.»

"Ateşte" buyurmuş, dönüp giderken onu çağırtarak: **"Şüphesiz benim babam da, senin baban da ateşte"** buyurmuştur. *(Müslim, Îmân:88, no:203, 1/191; Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/392)*

Sâdece hadis ilmiyle yetinmeyip bütün ilimleri cem ederek hadis ilminde yorum yapma selâhiyetine sâhip müstesnâ şahsiyetlerden biri olan ve hicrî 10. asrın müceddidi kabul edilen **İmâm-ı Süyûtî** *(Rahimehullâh)* bu düğümü şöyle çözmüştür:

"Hadîs-i şerîfte geçen:

«إِنَّ أَبِي وَأَبَاكَ فِي النَّارِ.»

'Benim babam da, senin baban da ateşte' ifâdesi hakkında râviler ittifâk etmemişlerdir. Bunu ancak **Hammâd ibni Seleme, Sâbit**'ten nakletmiştir.

Ma'mer'in yine **Sâbit** *(Radıyallâhu Anhüm)*den gelen rivâyetine göre ise; bu lafız zikredilmemiş lâkin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in soran kişiye:

«حَيْثُمَا مَرَرْتَ بِقَبْرِ مُشْرِكٍ فَبَشِّرْهُ بِالنَّارِ.»

"Nerede bir müşrik kabrine rastlarsan onu ateşle müjdele" *(İbnü Mâce, Cenâiz:48, no:1573, 1/501; Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/393)* dediği rivâyet edilmiştir ki bu lafızda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in babası hakkında bir konu olmadığı âşikârdır. Rivâyet bakımından bu lafız daha sâbittir.

Zîrâ **Ma'mer** *(Rahimehullâh)*ın hıfzı **Hammâd**'dan daha üstündür. Çünkü **Hammâd**'ın hâfızası hakkında ileri geri laf edilmiştir, rivâyetlerinde başkaları nezdinde sâbit olmayan münker nakiller vukû bulmuştur. Hattâ üvey oğlunun onun yazıları arasına bâzı asılsız şeyler kattığı da zikredilmiştir. Bundan dolayı **Buhârî** ondan hiçbir rivâyet nakletmemiştir. **Müslim** de ancak **Sâbit** *(Radıyallâhu Anhümâ)* kanalıyla yaptığı bâzı rivâyetleri tahrîc etmiştir.

Ma'mer *(Rahimehullâh)*ın hâfızası hakkında ise hiç söz edilmemiştir, rivâyet ettiği hadislerden hiçbiri reddedilmemiştir, **Buhârî** ve **Müslim** *(Rahimehumellâh)* da ondan hadis nakletmekte ittifâk etmişlerdir. Dolayısıyla ondan gelen lafız daha makbuldür.

Sonra bu hadîsin **Sa'd ibni Ebî Vakkâs** *(Radıyallâhu Anh)*dan gelen diğer bir tarîkını **Ma'mer**'in **Sâbit**'ten naklettiği şekilde bulduk ki bunda da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* babasının durumunu soran kişiye: "Nerede bir müşrik kabrine rastlarsan onu ateşle müjdele" cevâbını vermiştir.

Bezzâr, Taberânî ve **Beyhakî** *(Rahimehümüllâh)* tarafından tercih edilen bu isnâd, **Şeyhayn**'in (Buhârî ve Müslim'in) şartlarına uygun olduğu için bu lafza îtimâd edilmesi ve bunun diğer rivâyetlere tercihi kesinlik kazanmıştır. Hattâ **Taberânî, Beyhakî** ve **İbnü Mâce**: "Bu bedevî daha sonra Müslüman olunca: '**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bana zahmetli bir iş yükledi, hangi kâfirin kabrine rastlasam mutlaka onu cehennemle müjdeledim' dedi" *(İbnü Mâce, no:1573; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:326, 1/145; Beyhakî, 2/79)* şeklinde bu rivâyetin sonuna bir ilâve yapmışlardır.

İşte bu ilâve hiç şüphesiz şu hakîkati ortaya koymuştur ki; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den sudûr eden lafız sadece bu müjdeleme emridir ki bu nedenle o bedevî Müslüman olduktan sonra bunu tatbik edilmesi gereken bir emir telakkî etmiş ve uygulamıştır.

Eğer **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cevâbı birinci lafızla yâni babası hakkında olsaydı böyle bir emir söz konusu olmayacaktı. Bundan da anlaşıldığı üzere birinci lafız râvînin tasarrufundan olup rivâyet eden kişi kendi anlayışına göre hadîsi lafzına bağlı kalmayıp mânâ ile rivâyet etmiştir.

Âyet: 113

Buhârî ve **Müslim**'de bu türden birçok rivâyet vardır ki onlarda râvî tasarrufta bulunmuş olduğu için diğerleri daha sahih görülmüştür. Râvîlerin birinci lafız üzerinde ittifâk ettiğini farzetsek bile **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in babası hakkındaki rivâyetin geride zikredilen kuvvetli delillerle ters düştüğü ortadadır. Oysa usûl ilminde mukarrar olan kâideye göre: "Sahih bir hadîse muârız olan daha kuvvetli deliller olursa o delilleri tercih edip o hadîsi tevil etmek gerekir."

Sonra ben (Süyûtî) bu hadisin **Ma'mer** rivâyetindeki lafzına benzeyen diğer bir tarîk gördüm ki onu bu konuda daha açık buldum. **Hâkim**'in, **"el-Müstedrek"**inde **Lakît ibni Âmir** *(Radıyallâhu Anh)* kanalıyla sahih olarak rivâyet ettiği bu hadîs-i şerîfe göre; soran kişi kendi babasının cehennemde olduğunu anlayınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in babası hakkında milletin ortasında söylediği sözden dolayı yüzünün derisi alev alev yanmış, sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in babasının durumunu sormak istemiş fakat edep ederek bu soruyu: "Yâ **Rasûlellâh**! Peki ya senin âilenin durumu nedir" şeklinde sormuş, o zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

«وَأَهْلِي لَعَمْرُ اللهِ مَا أَتَيْتَ عَلَيْهِ مِنْ قَبْرِ قُرَشِيٍّ أَوْ عَامِرِيٍّ مُشْرِكٍ فَقُلْ:
أَرْسَلَنِي إِلَيْكَ مُحَمَّدٌ فَأَبْشِرْ بِمَا يَسُوءُكَ تُجَرُّ عَلَى وَجْهِكَ وَبَطْنِكَ فِي النَّارِ.»

"Benim âileme gelince; Allâh'ın bekâsına kasem ederim ki, Kureyş ya da Âmir kabîlesinden herhangi bir müşriğin kabrine uğrarsan ona: 'Beni sana Muhammed gönderdi, artık sen seni üzecek bir durumla müjdelenebilirsin, çünkü sen cehennemde yüzün ve karnın üzerine sürüleceksin' de" buyurdu. *(Hâkim, el-Müstedrek, no:8838, 4/605, Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/395)*

İşte bu rivâyet kendisinde hiçbir işkâl (anlama zorluğu) bulunmayan en açık-seçik bir rivâyettir. Bu konu şöyle de îzah edilmiştir: Hadîs-i şerîfte geçen birinci lafzın cevâbında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in: **"Benim babam"** buyurduğu sâbit olsa bile bundan maksat; babası **Abdullâh** olmayıp amcası **Ebû Tâlib**'tir.

Nitekim **İmâm Fahruddîn er-Râzî** *(Rahimehullâh)* **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın babası hakkında da bu görüşü tercih etmiş, ayrıca onun tercih ettiği bu görüş **İbnü Abbâs, Mücâhid, İbnü Cüreyc** ve **Süddî** gibi büyüklerden de naklolunmuştur.

Burada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in amcasının kastedildiği husûsunu güçlendiren iki mesele daha vardır.

Birincisi; Ebû Tâlib'e **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in babası denilmesi **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* zamânında yaygın bir durumdu. Bundan dolayı müşrikler: "Oğluna söyle, bizim ilâhlarımıza hakāretten vazgeçsin" diyorlardı. Bir kere onlar **Ebû Tâlib**'e: "Oğlunu bize ver, yerine başka bir çocuk verelim" dediklerinde o onlara: "Oğlumu size vereyim de öldürün, ben de sizin oğlunuzu alıp sizin için büyüteyim, öyle mi?" diye cevap vermişti.

Yine böylece **Ebû Tâlib Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte **Şâm**'a giderken râhib **Bahîrâ** yanına gelip: "Bu senin neyin oluyor?" diye sorduğunda o: "Oğlum" diye cevap verince **Bahîrâ**: "(Evvelki kitaplardan bildiğime göre) bu çocuğun babası hayatta olamaz" demişti. Dolayısıyla insanlar katında **Ebû Tâlib**'e **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in babası denilmesi meşhur ve yaygın bir durumdu.

Ebû Tâlib'in **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in amcası olması, küçükken onun eline kalması, büyüyünce onu her tehlikeden korumuş olması da bu durumu anlaşılır bir hâle getirmişti. Dolayısıyla bu bedevînin sorusunun onunla alâkalı olduğunu kabul etmek daha uygundur.

İkinci olarak; Taberânî'nin **Ümm-ü Seleme** *(Radıyallâhu Anhâ)*dan tahrîc ettiği bir hadîs-i şerîfte aynı bu kıssa zikredilkten sonra **Ebû Tâlib**'in ismi açıkça zikredilmiştir, şöyle ki: **Hâris ibni Hişâm** vedâ haccı günü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek:

"Yâ **Rasûlellâh**! Sen sıla-i rahme, komşuya iyiliğe, yetim bakmaya, misâfir yedirmeye ve yoksul doyurmaya teşvik etmektesin. **Hişâm ibni Muğîre** de bütün bunları yapmaktaydı. Peki, onun hakkındaki düşüncen nasıldır?" diye sorduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«كُلُّ قَبْرٍ لا يَشْهَدُ صَاحِبُهُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ فَهُوَ جَذْوَةٌ مِنَ النَّارِ، وَقَدْ وَجَدْتُ عَمِّي أَبَا طَالِبٍ فِي طَمْطَامٍ مِنَ النَّارِ فَأَخْرَجَهُ اللهُ بِمَكَانِهِ مِنِّي وَإِحْسَانِهِ إِلَيَّ فَجَعَلَهُ فِي ضَحْضَاحٍ مِنَ النَّارِ.»

"Herhangi bir kabrin sâhibi Allâh'tan başka ilâh olmadığına dâir şâhitlikte bulunmamışsa o kabir bir ateş parçasıdır. Ben amcam Ebû Tâlib'i ateşin kabarık yerinde buldum.

Fakat sonra Allâh onun bana yakınlığı ve iyiliği sâyesinde onu (oradan) **çıkardı da ateşin sığ yerine yerleştirdi"** *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:19407; Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/393-396)* buyurdu.

Âyet: 113

Eğer burada birisi çıkıp da: "Sizin usûlünüze göre hadis râvîlerinin durumuna bakılarak bâzı hadisler alınıp bâzı hadisler atılmaz. Aksine tümü değerlendirilir. Peki, şimdi ne oldu da bu konuda hadis râvîleri hakkında yapılan değerlendirmeleri ve tercihleri naklettiniz?" diyecek olursa kendisine şöyle cevap veririz:

"Evet! Biz ulemâ ve meşâyıhın kitaplarında nakledilen hadîs-i şerîflere nakledenlere olan îtimâdımızdan dolayı îtibâr ederiz ve hiçbir hadîs-i şerîfi mümkün mertebe ihmâl etmemeye ve çeşitli nedenlerle uydurma kabul etmemeye özen gösteririz. Lâkin bu, îtikat ve fıkıh dışında kalan siyer ve fazîletli ameller gibi konulardadır.

Ama iş **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ebeveyninin âhiretteki durumu gibi îtikādî bir konu hakkında olunca o zaman elbetteki diğer ulemânın yolunu tâkip ederek işi sıkı tutmamız ve hadisler arasında tercih yapmamız, bu da olmazsa tevil yapmamız kaçınılmaz olur."

6) Ulemânın beyânı vechile; geride zikredilen hadîs-i şerîfleri sahih kabul etsek bile birçok mûteber âlim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ebeveyninin cehennemde olduğunu bildiren hadîs-i şerîflerin daha sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in isteği üzere anne-babasının diriltilerek ona îmân ettiklerini ifâde eden hadîs-i şerîflerle neshedildiğine hükmetmişlerdir.

Nitekim **İmâm-ı Süheylî** *(Rahimehullâh)* **"Müslim"**de geçen bu hadîs-i şerîfi îrâd ettikten sonra: "Evet! Bu hadîs-i şerîf sâbittir ama bizim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in anne ve babası hakkında müşrik ve cehennemlik gibi sözler sarfetmemiz aslâ câiz değildir.

Çünkü **Muğîre ibni Şu'be** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«لَا تَسُبُّوا الْأَمْوَاتَ فَتُؤْذُوا الْأَحْيَاءَ.»

"Ölülere hakāret etmeyin sonra dirilere eziyet etmiş olursunuz" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:18210, 30/150; Tirmizî, Birr:51, no:1982, 3/523; İbnü Hibbân, no:3022; İbnü Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:41/67; Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/365; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/541)* buyurmuştur. **Allâh-u Te'âlâ** da:

﴿إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُهِينًا﴾

"O kimseler ki Allâh'a ve Rasûlüne eziyet etmektedirler, muhakkak Allâh onlara dünyâda da, âhirette de lânet (etmiş ve rahmetinden uzak) **etmiştir. Bir de onlar için hor ve hakir eden büyük bir azap hazırlamıştır"** *(Ahzâb Sûresi:57)* buyurarak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e eziyet edenlerin mel'ûn olduklarını bildirmiştir.

Bu durumda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duâsı hürmetine **Allâh-u Te'âlâ**'nın onun hatırına anne ve babasını dirilterek kendisine îmân ettiklerine dâir nakledilen hadîs-i şerîfi sahîh olarak kabul etmek gerekir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ölüleri dirilten diğer peygamberlerin fevkında olduğuna göre **Allâh-u Te'âlâ**'yı da hiçbir şeyin âciz bırakamayacağı düşünüldüğünde bunu kabul etmekte bir zorluk yoktur" demiştir. *(es-Süheylî, er-Ravzu'l-ünüf:1/296; Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/365)*

İmâm-ı Süyûtî *(Rahimehullâh)* **Ebeveyn**'i **Şerîfeyn**'in vefatlarından sonra diriltilerek **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e îmân ettikleri konusunda şunları söylemiştir: **İbni Şâhin, Hâfız Ebû Bekr el-Hatîbü'l-Bağdâdî, Süheylî, Kurtubî, el-Muhibbü't-Taberî** ve **Allâme Nâsıruddîn ibni Müneyyir** *(Rahimehümullâh)* gibi muhaddis hâfızlardan olan birçok âlime göre **Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in anne babasını kendisine îmân etmeleri için diriltmiş, onlar da ona îmân etmiştir.

Onların bu hususta delîli **İbni Şâhîn**'in **"en-Nâsih ve'l-mensûh"**da, **Hatîb-i Bağdâdî**'nin **"es-Sâbık vel-Lâhik"**da, **Dârekutnî** ve **İbnü Asâkir**'in **"Ğarâib-ü Mâlik"**de zayıf bir senedle **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*dan naklettikleri şu rivâyettir:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهَا قَالَتْ: حَجَّ بِنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَجَّةَ الْوَدَاعِ فَمَرَّ عَلَى قَبْرِ أُمِّهِ وَهُوَ بَاكٍ حَزِينٌ مُغْتَمٌّ فَبَكَيْتُ لِبُكَاءِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ إِنَّهُ طَفِقَ يَقُولُ: «يَا حُمَيْرَاءُ! اِسْتَمْسِكِي.» فَاسْتَنَدْتُ إِلَى جَنْبِ الْبَعِيرِ فَمَكَثَ عَنِّي طَوِيلًا ثُمَّ عَادَ إِلَيَّ وَهُوَ فَرِحٌ مُبْتَسِمٌ فَقُلْتُ: بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي يَا رَسُولَ اللهِ! نَزَلْتَ مِنْ عِنْدِي وَأَنْتَ بَاكٍ حَزِينٌ مُغْتَمٌّ فَبَكَيْتُ لِبُكَائِكَ ثُمَّ إِنَّكَ عُدْتَ إِلَيَّ وَأَنْتَ فَرِحٌ مُبْتَسِمٌ فَمِمَّ ذَاكَ؟ قَالَ: «ذَهَبْتُ لِقَبْرِ أُمِّي فَسَأَلْتُ اللهَ أَنْ يُحْيِيَهَا فَأَحْيَاهَا فَآمَنَتْ بِي وَرَدَّهَا اللهُ.»

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bize vedâ haccı yaptırdı, sonra annesinin kabrine uğradı, o sırada kendisi mahzun, kederli ve ağlamaklı idi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ağladığı için ben de ağladım.

Âyet: 113

Sonra o: **"Ey Hümeyrâ!** (Devenin yularına) **sıkı tutun"** buyurunca ben devenin yanına yaslandım, o uzun zaman yanıma gelmedi. Sonra bana döndüğünde sevinçli ve tebessüm eder bir halde idi.

O zaman ben: "Yâ **Rasûlellâh**! Anam babam sana fedâ olsun, benim yanımdan inerken hüzünlü, kederli ve ağlamaklı idin, sonra bana dönerken sevinçli ve tebessümlü bir haldesin, bunun sebebi nedir?" deyince: **"Annemin kabrine gittim, Allâh'tan onu diriltmesini istedim, O da onu diriltti ve o bana îmân etti, sonra Allâh onu** (ölü olarak kabrine) **geri döndürdü"** buyurdu. *(es-Süheylî, er-Ravzu'l-ünüf:1/296; es-Sâlihî, Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd:2/122; İbni Şâhîn, en-Nâsih ve'l-mensûh, sh:284; Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/399; İbnü Kemâl, Risâle fî hakkı Ebeveyi'n-Nebî (Resâil-i İbni Kemâl içerisinde), sh:88)*

Bu hadîs-i şerîf muhaddislerin ittifâkıyla zayıftır ama mevzû değildir, ben (Süyûtî) bu hususta müstakil bir risâle de telif ettim. **Süheylî** *(Rahimehullâh)* **"er-Ravzul-ünüf"** isimli eserinde: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Rabbinden anne babasını ihyâ etmesini istedi, **Allâh-u Te'âlâ** da kendisi için onları diriltti, onlar da ona îmân etti, daha sonra onları tekrar öldürdü" rivâyetini zikrettikten sonra: "**Allâh-u Te'âlâ** her şeye Kādir'dir, rahmeti ve kudreti hiçbir şeyden âciz değildir, özellikle Rasûlü, O'nun dilediği kadar üstün lütuflarla seçkin kılınmaya ehildir" demiştir.

Kurtubî *(Rahimehullâh)* da bu hususta şöyle demiştir: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in annesine istiğfardan nehyedilme hadîsiyle, anne babasının diriltilme hadîsi arasında bir çelişki yoktur.

Zîrâ anne babasının ihyâsı onlar için istiğfar izni istemesinden sonradır. Çünkü ihyâ hadîsinde **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*nın vedâ haccında olduğu zikredilmektedir. Bundan dolayı **İbnü Şâhîn** *(Rahimehullâh)* bu hadîsi, bu konuda zikredilen diğer bütün rivâyetleri nâsih (ortadan kaldırıcı) kabul etmiştir."

Allâme Nâsıruddîn İbnü'l-Müneyyir el-Mâlikî *(Rahimehullâh)* **"el-Muktefâ fî şerefi'l-Mustafâ"** isimli eserinde şöyle demiştir: "**Îsâ** *(Aleyhisselâm)*a vâki olan ölüleri diriltme mûcizesinin bir benzeri de **Peygamberimiz** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* için vâki olmuştur.

Nitekim bir hadîs-i şerîfte: "Nebî *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kâfirler için istiğfardan men edilince **Allâh-u Te'âlâ**'ya anne babasını ihyâ etmesi için duâ etti, **Allâh-u Te'âlâ** da anne babasını kendisi için ihyâ ederek onlar ona îmân ettiler, daha sonra da mümin olarak öldüler" buyrulmuştur.

Kurtubî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in fazîletleri hayâtından vefâtına kadar sürekli devâm etmiştir. Dolayısıyla anne babasının diriltilmesi de **Allâh-u Te'âlâ**'nın ona ikramlarından biridir. Anne babasının ihyâ edilip ona îmân etmeleri ne aklen ne de dînen imkânsız bir şey değildir.

Kur'ân-ı Kerîm'de İsrâîloğulları arasında öldürülen kişinin dirilitilip kātilini haber verdiği açıkça zikredilmiştir. **Îsâ** *(Aleyhisselâm)*ın ölüleri dirilttiği sâbittir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in elinde bâzı ölülerin diriltildiği de vâriddir. Hâl böyle iken **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ebeveyn'inin diriltilerek ona îmân etmelerini kabul etmemenin ne mânâsı olabilir?"

Hâfız Fethuddîn İbnü Seyyidinnâs *(Rahimehullâh)* kendisine âit siyer kitâbında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in anne babasının azapta olduğunu bildiren rivâyetlerle birlikte ihyâ ediliş kıssasını zikreden hadîs-i şerîfi naklettikten sonra şöyle demiştir:

"Bâzı ilim ehli kimseler bu rivâyetlerin arasını cem etme husûsunda özetle şunları söylemişlerdir: **Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in temiz rûhunu kabzederek huzûruna vardığında kendisini seçkin kılacağı ikramlarla mânen yüce Zât'ına yaklaştırana kadar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yüce makamlarda ve üstün derecelerde terakkî etmesi sürekli devâm etmiştir. O halde anne babasının ihyâsı ve kendisine îmânı ona daha sonra lütfedilen bir derece olarak düşünülebilir. Bu durumda ihyâ ve îman hâdisesi diğer hadislerden sonra vukû bulduğu için arada bir tezat söz konusu olmaz."

Bâzı ulemâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in süt annesi **Halîme** *(Radıyallâhu Anhâ)* yanına geldiğinde ona yaptığı iyiliklere dâir rivâyetleri îrâd ettikten sonra şu beyitleri inşâd ederek bu husûsa işâret etmiştir:

هٰذَا جَزَاءُ الْأُمِّ عَنْ إِرْضَاعِهِ ... لٰكِنْ جَزَاءُ اللهِ عَنْهُ عَظِيمُ

وَكَذَاكَ أَرْجُو أَنْ يَكُونَ لِأُمِّهِ ... عَنْ ذَاكَ اٰمِنَةَ يَدٌ وَنَعِيمُ

وَيَكُونُ أَحْيَاهَا الْاِلٰهُ وَاٰمَنَتْ ... بِمُحَمَّدٍ فَحَدِيثُهَا مَعْلُومُ

فَلَرُبَّمَا سَعِدَتْ بِهِ أَيْضًا كَمَا ... سَعِدَتْ بِهِ بَعْدَ الشَّقَاءِ حَلِيمُ

"İşte bu, emzirmesine karşılık anneye yapılan iyiliktir,
Lâkin onun yerine Allâh'ın vereceği karşılık daha büyüktür.

Âyet: 113

Böylece umarım ki annesi için de aynısı olur,
Âmine için de yaptığı iyiliğe karşılık nîmetler olur.

Bu nedenle İlâh onu diriltmiş de o, Muhammed'e,
Îmân etmiştir, bu konudaki hadis herkesin mâlumudur.

Demek ki o da çocuğu hürmetine sa'îdlerden olmuştur,
Nitekim Halîme de bedbahtlığın ardından onunla saâdete ermiştir."

Hâfız **Şemsüddîn İbnü Nâsırıddîn ed-Dimeşkî "Mevridü's-sâdî fî mevlidi'l-Hâdî"** isimli eserinde mezkûr hadîs-i şerîfi îrâd ettikten sonra şu beyitleri inşâd etmiştir:

حَبَا اللهُ النَّبِيَّ مَزِيدَ فَضْلٍ عَلٰى فَضْلٍ وَكَانَ بِهِ رَؤُفَا
فَاَحْيَا اُمَّهُ وَكَذَا اَبَاهُ لِاِيمَانٍ بِهِ فَضْلًا لَطِيفَا
فَسَلِّمْ فَالْقَدِيمُ بِهِ قَدِيرٌ وَاِنْ كَانَ الْحَدِيثُ بِهِ ضَعِيفَا

"Allâh o Peygambere ziyâde lütuflar ihsân etti,
Lütuf üstüne lütuf ki zâten O ona karşı Raûf idi.

O onun annesini ihyâ etti, babasını da öylece,
Büyük bir lütuf olarak kendisine îmân etsinler diye!

Sen bunu kabul et, Kadîm olan Zât Kadîr'dir buna,
Her ne kadar bu hususta hadis zayıf olsa da!"

İmâm-ı Süyûtî *(Rahimehullâh)*ın **"el-Hâvî"** isimli eserinden aldığımız kısım burada nihâyete ermiştir.

Şu bilinsin ki, **İbnü Kesîr** *(Rahimehullâh)* burada **İmâm-ı Kurtubî** *(Rahimehullâh)*-ın **İbnü Dihye**'ye yaptığı reddiyeyi nakletmiştir, şöyle ki;

İbnü Dihye: "Bu hadis mevzûdur, çünkü kâfir olarak ölenlere îmanlarının fayda vermeyeceği Nisâ Sûresinin 18. âyet-i kerîmesinde belirtilmiştir" deyince **Kurtubî** *(Rahimehullâh)* onun bu görüşünü şöyle reddetmiştir:

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in anne babasına verilen bu hayat yeni bir hayattır. Nitekim güneşin batışından sonra geri dönmesi netîcesinde **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın ikindi namazını kılması edâ sayılmıştır. **Tahâvî** *(Rahimehullâh)*ın da beyânı vechile bu hadîs sâbittir." *(Kurtubî, et-Tezkira, sh:16-17; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/297-298)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu hususta **Ashâb-ı Kehf**'in âhir zamanda diriltilerek hac yapacakları ve **Hazret-i Mehdî**'ye yardım edeceklerine dâir rivâyetler de delil olarak zikredilebilir. Çünkü bu rivâyetlerden onların diriltilmelerinin ardından yaptıkları ibâdetlere îtibar edildiği anlaşılmaktadır.

Netîce olarak **"Sahîh-i Müslim"**de sâbit olan bir rivâyetten dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in babasının cehennemlik olduğunu iddiâ eden kişiye şöyle deriz: **Müslim**'in **"Sahîh"**inde **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ve **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın döneminde, **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın da hilâfetinin ilk kısmında üç talak bir sayılırdı" diye bir rivâyet zikredilmektedir.

Şimdi bir ilim tâlibine: "Sen bu hadisin muktezâsıyla amel ederek karısına: 'Sen üç talakla boşsun' diyen bir adama: 'Hanımın bir talakla boş oldu' diyebilir misin?" diye sorulur. Eğer o: "Evet" derse elbetteki o kişi bir rivâyete dayanarak cumhûrun görüşünden ayrıldığı için onu muhâtap almamak gerekir. Yok eğer: "Ben böyle fetvâ vermem" derse o zaman ona: "Sen **"Sahîh-i Müslim"**de sâbit olan bir rivâyete nasıl muhâlefet edersin?" diye sorarız. Eğer o: "Bu rivâyete muhâlif başka rivâyetler bulunduğu için" derse biz de ona: "O zaman bunu da öyle kabul et" deriz.

İşte bütün bu mâlûmâtı nakletmemizden maksat: "Kendisine muârız (ters düşen) başka rivâyetler bulunduğu takdirde **"Sahîh-i Müslim"** gibi bir sahih kaynakta var diye her hangi bir hadisin muktezâsıyla hüküm verilemez" olduğunu beyân etmektir.

7) Ayrıca bu konuda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ebeveyninin işinin âhirete kaldığını farz etsek bile fetret ehlinin kıyâmet günü imtihan olunacağını, o gün itaat edenin cennete girip, itaat etmeyenin cehenneme gireceğini bildiren ve bâzı muhaddisler nezdinde sahih kabul edilen, dolayısıyla en azından hasen derecesinde sâbit olan hadîs-i şerîfler vardır.

Nitekim **Esved ibni Serî'** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ الْأَسْوَدِ بْنِ سَرِيعٍ أَنَّ نَبِيَّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «أَرْبَعَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ رَجُلٌ أَصَمُّ لَا يَسْمَعُ شَيْئًا وَرَجُلٌ أَحْمَقُ وَرَجُلٌ هَرِمٌ وَرَجُلٌ مَاتَ فِي فَتْرَةٍ فَأَمَّا الْأَصَمُّ؛ فَيَقُولُ: رَبِّ! لَقَدْ جَاءَ الْإِسْلَامُ وَمَا أَسْمَعُ شَيْئًا، وَأَمَّا الْأَحْمَقُ؛ فَيَقُولُ: رَبِّ! لَقَدْ جَاءَ الْإِسْلَامُ

Âyet: 113

وَالصِّبْيَانُ يَحْذِفُونِي بِالْبَعْرِ، وَأَمَّا الْهَرِمُ؛ فَيَقُولُ: رَبِّي! لَقَدْ جَاءَ الْإِسْلَامُ وَمَا أَعْقِلُ شَيْئًا، وَأَمَّا الَّذِي مَاتَ فِي الْفَتْرَةِ؛ فَيَقُولُ: رَبِّ! مَا أَتَانِي لَكَ رَسُولٌ فَيَأْخُذُ مَوَاثِيقَهُمْ لَيُطِيعُنَّهُ فَيُرْسِلُ إِلَيْهِمْ أَنِ ادْخُلُوا النَّارَ، قَالَ فَوَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَوْ دَخَلُوهَا لَكَانَتْ عَلَيْهِمْ بَرْدًا وَسَلَامًا وَمَنْ لَمْ يَدْخُلْهَا يُسْحَبُ إِلَيْهَا.»

"Kıyâmet günü dört kişi (Rablerine karşı huccet açıklayacaklardır ki bunlar); **hiçbir şey işitmeyen sağır bir adam, ahmak bir adam, yaşlılıktan bunamış bir adam, bir de fetret devrinde ölmüş bir adam**(dır)!

Sağır olan: "Ey Rabbim! İslâm geldi ama ben hiçbir şey duymuyordum" diyecek. Ahmak olan: "Yâ Rabbi! İslâm geldi ama çocuklar bana davar pisliği atıyorlardı (beni maskara yapmışlardı)**" diyecek. Bunak olan: "İslâm geldiği zaman ben bir şey anlamıyordum" diyecek, fetrette ölen ise: "Bana Senin hiçbir elçin gelmedi" diyecek.**

Bunun üzerine Allâh-u Te'âlâ onlardan (kendilerini imtihan etmesi durumunda) **mutlaka Kendisine itaat edeceklerine dâir kuvvetli sözler alacak. Sonra onlara: "Cehenneme girin" diye haber gönderecek. Muhammed'in canı** (kudret) **elinde olan Zât'a yemin ederim ki onlar** (söz dinleyip) **oraya girseler elbette o** (cehennem) **onlara serin ve esenlik olacak** (kendilerine ondan bir zarar gelmeyecek, emre uymayıp) **ona girmeyen ise ona** (zorla) **sürüklenecek."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:16301, 26/228; Ebû Nu'aym, Târîh-u Isbahân:2/255, Ma'rifetü's-sahâbe, no:900; Bezzâr, ez-Zevâid, no:2174; ez-Ziyâ, el-Muhtâra, no:1454; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:841)*

Bu hadîs-i şerîf genel mânâda ehl-i fetretten bahsetmekteyse de ehl-i fetretten oldukları şüphe götürmeyen vâlideyn-i şerîfeynin imtihan ânında itaat edeceklerine dâir özel bir hadîs-i şerîf vardır.

Bundan dolayı **İbnü Hacer** *(Rahimehullâh)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in anne ve babası, hattâ tüm Ehl-i Beyti hakkındaki zannımız, imtihan ânında itaat edecekleridir. Dedesi **Abdülmuttalib**'in de cennete girecekler arasında olacağını ummaktayız. Ancak amcası **Ebû Tâlib** bi'sete yetiştiği halde ve kendisinden îman talep edilmesine rağmen îmân etmediğinden o bu hükümden müstesnâdır" demiştir.

İsmâ'îl Hakkî Efendî bu makamda: "Her halde **İbnü Hacer** amcasının da diriltildiği rivâyetini kabul etmediğinden böyle söylemiştir. Ama yine de **Allâh**'tan ümit kesilmez" demiş ve şu Farsça beyti nakletmiştir:

نَا اُمِيدَمْ مَكُنْ اَزْ سَابِقَهٔ لُطْفِ اَزَلْ تُو چَه دَانِى كِه پَسْ پَرْدَه خُوبَسْت و كِه زِشْتْ

"Ezelî lütfun takdîrinden beni ümitsiz etme (ey adam),
Perdenin arkasında kim iyidir, kim kötüdür, ne bilirsin?"

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ebeveyninin imtihan ânında îmân edeceklerine dâir iki delil vardır.

Birincisi, Hâkim'in sahih olarak **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*dan naklettmiş olduğu şu rivâyettir:

عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ شَابٌّ مِنَ الْأَنْصَارِ لَمْ أَرَ رَجُلًا كَانَ أَكْثَرَ سُؤَالًا لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْهُ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَرَى، أَبَوَاكَ فِي النَّارِ! فَقَالَ: «مَا سَأَلْتُهُمَا رَبِّي فَيُعْطِيَنِي فِيهِمَا وَإِنِّي لَقَائِمٌ يَوْمَئِذٍ الْمَقَامَ الْمَحْمُودَ.»

Ensardan genç bir adam ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ondan fazla soru soran birini görmedim. Bir keresinde bu kişi: "Yâ **Rasûlellâh**! (Câhiliyet devrinde ölenler cehennemde ise) senin anne babanın da cehennemde olduğunu sanırım" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona: **"Onlar hakkında** (henüz) **Rabbimden bir şey istemedim ki onlar hakkında onu bana** (şu anda) **vermiş olsun. Ama o gün ben elbette** (isteklerimin yerine getirileceği) **Makām-ı Mahmûd'da duruyor olacağım"** buyurdu. *(Hâkim, el-Müstedrek:2/364; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:2580, 3/265-266; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:3787, 6/328-330; Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/362)*

İşte bu hadîs-i şerîf **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Makām-ı Mahmûd**'a dikildiğinde anne babasına şefaat edeceğine ve onun şefaati bereketiyle anne babasının diğer fetret ehliyle birlikte imtihana tâbî tutulduklarında itaata muvaffak olunacaklarına işâret etmektedir. Zîrâ **Makām-ı Mahmûd**'a yükseltildiğinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e:

«سَلْ تُعْطَهْ وَاشْفَعْ تُشَفَّعْ.»

"İste verileceksin, şefaat et kabul edileceksin" *(Buhârî, Tefsîr:203, no:4435, 4/1747; Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/363)* buyrulacağı sahih hadîs-i şerîflerde sâbittir. Dolayısıyla **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* o makamda ana-babası için şefaat hakkı istediğinde buna nâil olacağı şüphesizdir.

İkinci delil; İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın:

Âyet: 113

﴿وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ﴾

"Yemin olsun ki; elbette Rabbin sana gerçekten (dünyâda da âhirette de hayırlı muratlarının tamâmını) **verecek de, artık sen hoşnut olacaksın"** *(Duhâ Sûresi:5)* kavl-i şerîfinin tefsirindeki: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ehl-i Beyt'inden hiçbirinin cehenneme girmemesi kesinlikle onu râzı edecek şeylerdendir" sözüdür. *(Taberî, Câmi'u'l-beyân:24/488; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:1445; Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/363)*

İmrân ibni Husayn *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«سَأَلْتُ رَبِّى أَنْ لَايُدْخِلَ النَّارَ أَحَدًا مِنْ أَهْلِ بَيْتِى فَأَعْطَانِي ذٰلِكَ.»

"Ehl-i Beytimden kimseyi cehenneme sokmamasını Rabbimden istedim, O da bana bunu ihsân etti" buyurmuştur. *(Ebû Sa'd, Şerafü'n-Nübüvve; Taberî, Zehâiru'l-'ukbâ:1/19; es-Sâlihî, Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd:1/253; Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/363)*

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte ise **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ شَفَعْتُ لِأَبِي وَأُمِّى وَعَمِّى أَبِى طَالِبٍ وَأَخٍ لِى كَانَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ.»

"Kıyâmet günü olduğu zaman babama, anneme, amcam Ebû Tâlib'e, bir de câhiliyet dönemindeki bir kardeşime şefaat edeceğim" *(Muhibbüddîn et-Taberî, Zehâiru'l-'ukbâ:1/7; Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/363)*

Hadis hâfızlarından ve fukahâdan olan **Muhibb-i Taberî** *(Rahimehullâh)*ın naklettiği bu hadîs-i şerîfte geçen şefaat, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, anne babasının ve sütkardeşinin cennete girmesi husûsunda yaptığı şefaattir, **Ebû Tâlib** hakkında ise azâbının hafifletilmesi konusundadır. Zîrâ **Ebû Tâlib** bi'set dönemine yetiştiği halde Müslüman olmamıştır, diğerleri ise fetret döneminde ölmüşlerdir. Bu hadisler rivâyet yollarının çokluğu sebebiyle birbirini güçlendiren hadislerdir. Bu babtaki en kuvvetli delil ise biraz önce zikredilen **Hâkim**'in sahih kabul ettiği **İbni Mes'ûd** hadîsidir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kıyâmet günü bu tür şefaatlerde bulunacağı inkâr edilemez. Hattâ kendisi şefaat etmeden de **Allâh-u Te'âlâ**'nın onun hürmetine bâzı kâfir yakınlarına birtakım iyilikler yaptığı sâbittir.

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in doğumuna sevinip câriyesi **Süveybe**'yi âzad eden **Ebû Leheb**'in bile her pazartesi günü azâbının hafifletilip kendisine su verilmesi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şefaat türlerinden biri olarak kabul edilmiştir.

Urve *(Radıyallâhu Anh)* bu konuyu şöyle anlatmıştır:

قَالَ عُرْوَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ : وَثُوَيْبَةُ مَوْلَاةُ أَبِي لَهَبٍ، وَكَانَ أَعْتَقَهَا حِينَ بَشَّرَتْهُ بِمِيلَادِ رَسُولِ اللهِ، فَأَرْضَعَتْ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا مَاتَ أَبُو لَهَبٍ كَافِرًا، رَأَى الْعَبَّاسُ فِي الْمَنَامِ بَعْدَمَا أَسْلَمَ الْعَبَّاسُ بِشَرِّ حَيْبَةٍ، فَقَالَ لَهُ: مَاذَا لَقِيتَ؟ قَالَ: لَمْ أَلْقَ خَيْرًا بَعْدَكُمْ، غَيْرَ أَنِّي سُقِيتُ فِي هٰذِهِ، يَعْنِي نُقْرَةَ إِبْهَامَيْهِ، كُلَّ لَيْلَةِ اثْنَيْنِ بِعِتَاقَتِي ثُوَيْبَةَ.

"**Ebû Leheb**'in **Süveybe** adında bir câriyesi vardı, o câriye yeğeni olan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in doğum müjdesini ona getirdiğinde sevincinden onu âzâd etti.

Sonra **Süveybe Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i de emzirdi. **Ebû Leheb** kâfir olarak ölünce **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)* Müslüman olduktan sonra onu rüyâsında çok kötü bir vaziyette gördü ve ona: 'Nelerle karşılaştın?' diye sordu. O da: 'Sizden sonra hiçbir hayra rastlamadım. Ancak (Muhammed'in doğum müjdesini getirdiğinde) **Süveybe**'yi âzâd ettiğim için onu âzâd etmem hürmetine her pazartesi gecesi bana başparmaklarımın boğumlarında su içiriliyor' diye cevap verdi."

Bu rivâyeti **İbnü'l-Esîr** *(Rahimehullâh)*, **"Câmi'u'l-usûl"**de *(no:9036, 11/476)*, **Abdurrezzak** *(Rahimehullâh)*, **"el-Musannef"**de *(7/478)*, **Buhârî** ve **Müslim** *(Rahimehumellâh)* **"Sahîh"**lerinde *(4813, 4817, 4818, 4831, 5057, /1449)*, **Beğavî** *(Rahimehullâh)* **"Şerhu's-sünne"**de *(9/76)*, **İbnü Kesîr** *(Rahimehullâh)*, **"el-Bidâye"**de *(1/224)*, **Süheylî** *(Rahimehullâh)*, **"er-Ravzu'l-ünüf"**de *(5/192)*, **Âmirî** *(Rahimehullâh)*, **"Behcetü'l-mehâfil"**de *(1/41)* tahric etmişlerdir ki daha birçok sahih kaynakta bu rivâyete rastlamak mümkündür.

Hâfız **Şemsüddîn ibnü Nâsırüddîn ed-Dimeşkî** *(Rahimehullâh)* **"Mevridu's-sâdî fî Mevlidi'l-hâdî"** isimli eserinde: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in doğumuna sevindiği için **Süveybe**'yi âzâd eden **Ebû Leheb**'in azâbının pazartesi günleri hafifletildiği sahih olarak rivâyet edilmiştir" dedikten sonra şu beyitleri inşâd etmiştir:

إِذَا كَانَ هٰذَا كَافِرًا جَاءَ ذَمُّهُ بِتَبَّتْ يَدَاهُ فِي الْجَحِيمِ مُخَلَّدَا
أَتَى أَنَّهُ فِي يَوْمِ الْاِثْنَيْنِ دَائِمَا يُخَفَّفُ عَنْهُ لِلسُّرُورِ بِأَحْمَدَا
فَمَا الظَّنُّ بِالْعَبْدِ الَّذِي طُولَ عُمْرِهِ بِأَحْمَدَ مَسْرُورًا وَمَاتَ مُوَحِّدَا

"İşte bu, 'Tebbet yedâ' ile zemmi vârid olan,
Cehennemde muhalled bir kâfir olduğu halde.

Rivâyet ediliyor ki, Ahmed'in doğumuna sevindiği için,
Pazartesi günü dâimâ azâbı hafifletilmektedir.

Peki ya ömrü boyunca Ahmed'le mesrûr yaşayan ve ona,
Îmanlı olarak ölen bir kul hakkında ne düşünülebilir?!"

(Süyûtî, Hüsnü'l-maksıd fi ameli'l-Mevlid, sh:66)

Ulemânın beyânı vechile; **Ebû Leheb**'in **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in doğumuna sevinmesinden dolayı cehennemde fayda görmesi inkâr edilemez.

Nitekim **İmâm-ı Beyhakî** *(Rahimehullâh)*: "Kâfirlerin hayırlarının bâtıl olduğuna delâlet eden rivâyetler: 'Onlar ne hayır yapmış olsalar da cehennemden çıkamazlar, cennete giremezler' demektir. Yoksa kâfirlik dışında işlemiş oldukları diğer günahların azaplarının, dünyâda yaptıkları bâzı hayırlar sebebiyle hafifletilmesi inkâr edilemez" şeklindeki beyânıyla bu konuya açıklık getirmiştir. **İmâm-ı Kurtubî** *(Rahimehullâh)* da: "Bu tahfîf (hafifletilme), hakkında nas bulunan kimselere mahsustur" demiştir.

İbni Kesîr, İbni Müneyyir, Abdurrahman ibni Deyba', Hâfız Beğavî, İmâm-ı Eşkar ve **Süheylî** *(Rahimehumullâh)* gibi birçok âlim: "**Allâh-u Te'âlâ** bir kâfirin yaptığı bir iyiliği kabul etme anlamında değil de, iyilik yaptığı mübarek zâta ikram babında onun cehennemdeki azâbını hafifletebilir.

Nitekim **Ebû Tâlib** ve **Ebû Leheb** hakkında bunu yapmıştır. Hayır yapmış olan her hangi bir kâfirin azâbını ilk baştan hafif tutmasına da bir mâni yoktur. Ama baştan verilen azâbın sonradan tahfîfi söz konusu değildir.

Dolayısıyla burada:

﴿لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ﴾

"Onların azâbı hafifletilmeyecek" *(Bakara Sûresi:162'den)* âyet-i kerîmesiyle de bir çelişki söz konusu değildir.

Kâfirlerin iyi amellerinin habt edilecek olması ise, onların o amelleri mîzanlarında bulamayacakları ve onlar sebebiyle cennete giremeyecekleri anlamındadır." *(İbni Kesîr, es-Sîra, 1/ 224, Abdurrahman ed-Deyba', Hadâiku'l-Envâr, 1/134, Beğavî, Şerhu's-sünne, 9/76, el-Âmirî, Şerhu Behceti'l-mehâfil, 1/41, Süheylî, er-Ravzu'l-ünüf, 5/192, Seyyid Muhammed ibni Alevî, el-İhtifâl bi zikra'l-Mevlidi'n-Nebeviyyi'ş-Şerîf, sh: 77-81)*

Bâzılarının: "Bu rivâyet mürseldir, delil sayılmaz, rüyâ ile din sâbit olmaz, zâten **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)* bunu Müslüman değilken gördü" şeklinde ilimden nasîbi olmayan bir takım şüphelere tutunarak bu rivâyeti inkâr etmeleri aslâ yerinde değildir.

Rivâyetin mürsel olmasına gelince; bu rivâyet hadis ıstılahında mürsel olarak zikredilse de bunu **Buhârî** naklettiği için güvenilirliği sabittir, zîrâ **"Buhârî"**de zikredilen bütün rivâyetler ister müsned olsun, ister muallak olsun, ister mürsel olsun hepsi mûteberdir. Nitekim **Süyûtî** ve **'Irâkî**'nin **"Elfiye"**lerini ve **"Tedrîbu'r-râvî"**yi inceleyenler bunu görürler. Zâten bu mesele ulemânın hasâis ve siyer kitaplarında naklettiği menâkıb ve fezâil kısmından olduğu için bunların naklinde ıstılâhî mânâda sıhhat şartı aranmaz.

Aksi takdirde **Efendimiz** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bi'setinden öncesiyle ve sonrasıyla alâkalı hiçbir konuda hiçbir rivâyeti zikretmemiz mümkün olmaz. "Rüyâ ile din sâbit olmaz" lafının konumuz açısından hiçbir ilmî değeri yoktur, zîrâ bu rüya onun bunun rüyâsı kabîlinden değildir.

Nitekim **Abbas** *(Radıyallâhu Anh)* bu rüyâyı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in huzûrunda anlatmış, o da bunu dinleyip ikrâr etmiştir. Bunda dîne bir muhâlefet olsaydı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onu reddederdi, lâkin dinleyip tasdik etmesi, bu rivâyeti takrîrî bir sünnet hâline getirmiştir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, **Cessâse**'yi ve **Deccal**'ı görüp anlatan **Temîm-i Dârî** *(Radıyallâhu Anh)*ı dinlemesi de o haberin doğruluğuna delâlet etmiştir ki **"Müslim"** gibi sahih kaynaklar o kıssayı da nakletmiştir. Yine böylece **Âişe** annemizin, câhiliyet döneminde bir araya gelip kocalarından bahseden kadınların haberini **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e anlatması, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in de bunu ihtimamla dinleyip, cevaplar vermesi bu kıssayı merfû bir hadis derecesine çıkarmıştır ki, bu konu hadis kitaplarında **"Ümmü Zer'"** hadîsi diye meşhurdur.

Aslında câhiliyet dönemine âit kadınların kıssası olan bu hâdise **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dinlemesiyle hadîs-i merfû' hükmünü aldığı için **Buhârî** ve **Müslim** bile bunu rivâyet etmiştir.

Âyet: 113

Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*ın bu rüyâyı gördüğü döneme gelince; bâzıları bu rüyâyı kâfirken gördüğü rivâyetini esas almışlar ve: "Kâfirlerin haberleri makbul değildir" demişlerdir. Hâlbuki onların bu sözünde hiçbir ilim râyihası yoktur.

Evet, fıkhî hükümler babında rüyâların delil sayılıp sayılmayacağı husûsunda fukahâ arasında ihtilaf vâkîdir. Diğer konularda ise rüyâlara îtimâd edilir. Nitekim hadis hâfızları **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bi'seti (peygamberliği) öncesinde câhiliyet ehlinin onun geleceğine dâir gördükleri rüyâları mûtemed kabul ederek kitaplarında nakletmişlerdir.

Delâilü'n-nübüvve babında yazılan kitaplar bu rüyâları peygamberlik öncesi zuhûr eden irhâsat kabîlinden sayarak bunlarla istidlâlde bulunmuşlardır. Demek ki rüyâ mutlak mânâda şahitlik babından sayılmadığı için onda din îman aranmaz.

Hattâ **Allâh-u Te'âlâ** Kur'ân-ı Kerîm'de **Yûsuf** *(Aleyhisselâm)*ın mûcizesini anlatırken **Mısır** hükümdârının rüyâsından bahsetmişti ve hiçbir semâvî din tanımayan putperest bir hükümdârın rüyâsını **Yûsuf** *(Aleyhisselâm)*ın peygamberliğinin ve fazîletinin delillerinden sayarak onun kıssasıyla berâber zikretmiştir. Bundan dolayı âlimler: "Kâfirler de rüyâda **Allâh-u Te'âlâ**'yı görüp ondan tehditler ve uyarılar alabilir" demişlerdir.

Ayrıca hadis mustalahında mukarrar olan kâideye göre kâfirken bir hadis işiten sahabî Müslüman olduktan sonra bunu rivâyet ederse bu rivâyeti kendisinden alınıp nakledilir. Mustalah kitapları bunun örnekleriyle doludur. Yine böylece **Hazreti Abbâs**'ın bunu kâfirken gördüğü de kesin değildir.

Nitekim bizim ilk kaynak olarak zikrettiğimiz **İbnü'l-Esîr**'in rivâyetinde **Hazreti Abbâs**'ın bunu Müslüman olduktan sonra gördüğü açıkça bildirilmiştir. Velhâsıl bu kıssa hadis ve siyer kitaplarında meşhurdur. Bunu mûteber ve mûtemed hadis hâfızları nakletmiştir. Zâten yüce mertebesi ittifaklı olan **İmâm-ı Buhârî**'nin, bu rivayeti **"Sahîh"**inde nakletmiş olması bunun güvenilir bir rivâyet olduğuna yeterli bir delil teşkil etmektedir. *(Seyyid Muhammed ibni Alevî, el-İhtifâl bi zikra'l-Mevlidi'n-Nebeviyyi'ş-Şerîf, sh:77-89)*

8) İmâm Ebûl-Hasen el-Eş'arî *(Radıyallâhu Anh)*ın: **"Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* dâimâ **Allâh**'ın rızâsı üzere idi" sözünü şerheden âlimlerden bâzısı: **"Allâh** onun ileride en seçkin müminlerden olacağını bildiği için ona evvelce de gazab etmemişti" demişlerse de, **Takıyyüddîn es-Sübkî** *(Rahimehullâh)* gibi diğer âlimler:

"Bu sözden maksat bu mânâ olsaydı diğer sahâbe de bu hususta **Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)*a ortak olurdu. Oysa **İmâm-ı Eş'arî** *(Rahimehullâh)*ın diğer sahâbe hakkında böyle biz söz söylediği vârid olmadığına göre onun maksadı, **Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)*ın (fetret dönemindeki hanîflerden olan) **Zeyd ibni Amr ibni Nüfeyl** *(Radıyallâhu Anh)* gibi, bi'setten önce de mümin olduğunu ve hiçbir zaman kendisinden **Allâh**'ı inkâr hâli sâbit olmadığını beyândır" demişlerdir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Ebeveyn**'i hakkında da aynı durumu kabullenmek gerekir. **Zeyd ibni Amr ibni Nüfeyl** ve **Ebû Bekr Sıddîk** *(Radıyallâhu Anhümâ)* gibilerin câhiliyet devrinde bile hanîfiyyet dîni üzere kalabilmiş olmaları **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile bi'setten önceki dostlukları ve samîmiyetleri sâyesinde olduğuna göre, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bereketi sâyesinde câhiliyet ehlinin şirklerinden korunma fazîletinin herkesten önce anne ve babasına yönelmiş olduğunu kabullenmek elbette evlâ olur. *(Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/392)*

9) Ebû Tâlib'in, İslâm tebliği dönemine ulaştığı halde ömrü boyunca Müslüman olmaktan geri durmuş olmasına rağmen **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in akrabâsı ve hâmîsi olması nedeniyle cehennem ehlinin azap bakımından en ehveni olduğu husûsu **"Buhârî"** gibi en sahih kaynaklarda sâbit olduğuna göre, peki ya **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e daha yakın ve daha muhabbetli olan, bi'set dönemine yetişmedikleri için **Ebû Tâlib**'e göre daha ziyade mâzur sayılmaları gereken ve ona nispetle ömürleri pek kısa olan Ebeveyn-i Şerîfeyn hakkında nasıl düşünülmesi gerekir?

Artık Müslüman bir kişinin onların cehennemde olduğunu ve büyük azaplara mâruz kaldıklarını düşünmesi bile en ufak bir zevk-i selîme sâhip olan (peygamber sevdâlısı) kişilerin akıllarından geçiremeyeceği **Allâh**'a sığınılacak bir fikirdir. *(Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/390)*

10) Ulemâdan bâzısı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in anne ve babası hakkında kötü konuşmayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e eziyet ve lânete sebep kabul ederek bu konuda çok şedîd davranmışlardır.

İmâm-ı Bâcî *(Rahimehullâh)*ın, **"Muvatta' Şerhi"**ndeki nakline göre ulemâdan bâzısı şöyle demişlerdir: "**Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e mubah olmayan bir iş şöyle dursun, mubah olan bir işle dahî eziyet etmek câiz değildir. Diğer insanlara ise mubah olan bir işle eziyet etmek câizdir. Yâni mubah bir iş yapan adam yaptığı iş nedeniyle başkasına bir sıkıntı veriyorsa dahî kimsenin buna mâni olma hakkı yoktur.

Âyet: 113

Meselâ; bir insanın ikinci bir eş alması durumunda birinci eşin üzülmemesi düşünülemezse de kimsenin buna mâni olma hakkı yoktur. Ama **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kızının üzerine evlenilip de onu üzmek buna benzemez. Bundan dolayı **Ali ibni Ebî Tâlib** *(Radıyallâhu Anh)* **Ebû Cehl**'in kızıyla evlenmek istediğinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«إِنَّ فَاطِمَةَ بِضْعَةٌ مِنِّي وَأَنَا أَتَخَوَّفُ أَنْ تُفْتَنَ فِي دِينِهَا وَإِنِّي لَسْتُ أُحَرِّمُ حَلَالًا وَلَا أُحِلُّ حَرَامًا وَلٰكِنْ وَاللهِ لَا تَجْتَمِعُ ابْنَةُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَابْنَةُ عَدُوِّ اللهِ مَكَانًا وَاحِدًا أَبَدًا.»

"Şüphesiz Fâtıma benim parçamdır, (Ali'nin Ebû Cehl'in kızıyla evlenmesi durumunda) **Fâtıma'nın** (kadere itiraz gibi bir düşünceyi ister istemez aklından geçirerek) **dîni husûsunda fitnelenmesinden endişe duymaktayım. Şu bir gerçek ki ben bir helâli haram, bir haramı da helâl edemem. Lâkin vallâhi Allâh'ın Rasûlü** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***in kızıyla Allâh'ın düşmanının kızı ebediyyen bir mekânda** (aynı nikâh altında) **birleşemez"** buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:18913, 31/228-229; Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/402)*

Bu hadîs-i şerîften anlaşıldığı üzere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e has olan durumlardan biri de mubah bir şeyle dahî olsa kendisine eziyet edilmesinin câiz olmadığıdır.

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e eziyetten bahseden âyet-i kerîmede:

﴿إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُهِينًا﴾

"O kimseler ki Allâh'a ve Rasûlüne eziyet etmektedirler, muhakkak Allâh onlara dünyâda da, âhirette de lânet (etmiş ve rahmetinden uzak) **etmiştir. Bir de onlar için hor ve hakir eden büyük bir azap hazırlamıştır"** *(Ahzâb Sûresi:57)* buyrulurken hiçbir şart ve kayıt zikredilmemiş, müminlere eziyet edilmemesi gerektiğini beyân eden âyet-i kerîmede ise:

﴿وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا﴾

"O kimseler ki, (işledikleri bir günah sebebiyle) **kazanmış oldukları** (cezâ gerektiren) **şeyler bulunmaksızın, inanan erkeklere ve inanan kadınlara eziyet etmektedirler, gerçekten onlar çok çirkin bir iş /*büyük bir yalan (ve iftirâ)*/ ve pek açık bir günah yüklenmiştirler"** *(Ahzâb Sûresi:58)* buyrulurken "Yapmadıkları bir işten dolayı" kaydı getirilmiştir.

Demek ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ulaşacak bir eziyet, hangi gâyeyle ve ne şartlar altında olursa olsun lâneti mûcib bir günahtır.

Nitekim **İbnü Asâkir**'in **"Târîh"**indeki nakline göre; **Ömer ibni Abdilazîz** *(Radıyallâhu Anh)*, babası mennâniyet (mecûsîlik) ile ithâm edilen bir kişiyi bir bölgede yetkili kılan bir emînine: "Babası ithamlı olan bir adamı niye bu işe görevlendirdin?" dediğinde o: "**Allâh** emîru'l-müminînin iyiliğini versin, böyle yaptım diye bana ne gerekir ki? Ona bakarsan **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in babası da müşrikti" deyince **Ömer ibni Abdilazîz** *(Radıyallâhu Anh)* çok hiddetlenip bir âh çekerek bir zaman sükût etti.

Daha sonra başını kaldırarak: "Bunun dilini mi kopartayım yoksa elini ayağını mı keseyim yâhut boynunu mu vurayım?" dedikten sonra: "Artık sen, ben yaşadığım sürece benim hiçbir işimde görev alamazsın" dedi. *(Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/402)*

Mâlikî imamlarından olan **Kāzî Ebû Bekr İbnü'l-Arabî** *(Rahimehullâh)*a: "**Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in babası ateştedir" diyen bir adamın durumu sorulduğunda: "Bu kişi mel'ûndur. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُهِينًا﴾

"O kimseler ki Allâh'a ve Rasûlüne eziyet etmektedirler, muhakkak Allâh onlara dünyâda da, âhirette de lânet (etmiş ve rahmetinden uzak) **etmiştir. Bir de onlar için hor ve hakir eden büyük bir azap hazırlamıştır"** *(Ahzâb sûresi:57)* buyurmaktadır ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e, babasının ateşte olduğunu söylemekten daha büyük eziyet olamaz" diye cevap vermiştir. *(Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/401-402)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **İmâm Rüstüfağnî** *(Rahimehullâh)*a: "Bâzı insanlar '**Âdem** *(Aleyhisselâm)*dan zelle sudûr ettiğinde bütün bedeni kapkara oldu, yeryüzüne indirildiğinde oruç ve namazla emrolundu, oruç tutup namaz kılınca tekrar cismi beyazladı' diyorlar, bu söz doğru mudur?" diye sorulunca:

"Peygamberler hakkında ayıp ve noksanlık ifade eden bir şey konuşmak genel mânâda câiz olmaz. Biz onlar hakkında dilimizi korumakla emrolunduk, çünkü onların mertebesi çok yüksektir, onlar **Allâh-u Te'âlâ** katında çok değerlidir. **Sevbân** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

Âyet: 113

عَنْ ثَوْبَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«إِذَا ذُكِرَ أَصْحَابِي فَأَمْسِكُوا.»

"Sahâbemden konu açıldığında (onlar hakkında kötü konuşmaktan) **dilinizi tutun"** *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:1427, 2/96; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:1/218)* buyurmuştur. Mâdem ki biz sahâbe *(Radıyallâhu Anhüm)* hazarâtı hakkında kusur ve ayıp ifâde eden şeyler söylememekle emrolunduk, bu takdirde peygamberler hakkında dilimizi tutmamız daha ziyâde gereklidir" diye cevap verdi. O halde Müslümanın yapması gereken, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in nesebinin şerefini ihlâl edecek şeylerden dilini tutmasıdır.

Zâten bu konular inanılması zarûrî olan itikādî meselelerden olmadığı için kalbin inanışının bu gibi konularla alâkası yoktur. Dilin hakkı ise avâmın aklına **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında noksanlık getirecek laflardan kendisini uzak tutmasıdır.

11) İmâm-ı Süyûtî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; birçok insan bu meseleyi karıştırmaktaysa da ekseriyetin, istidlâl yolları hakkında bilgisi olmadığı için onlarla konuşmak boşunadır. Fakat herkesle bu konuyu zihinlere yaklaştıracak bir yol ile mücâdele yapmak gerekirse bu mevzuda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ebeveyn-i Şerîfeyn'inin kurtuluş ehlinden olmadığını söyleyenlerin diyecekleri en fazla söz: **"Sahîh-i Müslim"**de geçen rivâyet buna delâlet ediyor" demeleridir.

Bunu diyen kişi dört hak mezhepten hangisine müntesip olursa olsun biz de ona: "Şu mesele sahih hadiste şu şekilde zikrediliyor, fakat senin mezhebinin fetvâsı buna göre değil" deriz. O da bize mutlaka: "Sahih hadiste böyle zikredilse de diğer sahih hadislerde daha kuvvetli başka deliller var" diyecektir. Dört mezhebte de mutlaka böyle konular mevcuttur.

Demek ki bir konuda hüküm vermek için o konudaki tüm delilleri bilmek lâzımdır. Nitekim öncekiler: "Fıkıhsız hadis yazanın hâli, tabîb olmayıp da attâr (aktar)lık yapan gibidir ki dükkânında türlü türlü devâlar olur fakat neye yaradığını bilmez. Hadissiz fakîh olan ise attâr olmayan tabîb gibidir, ilaçların neye yaradığını bilir, fakat yanında ilaç bulunmaz" demişlerdir.

Rabbime hamdolsun ki ben (Süyûtî) sarf-nahiv, me'ânî, beyân gibi âlet ilimlerinin yanı sıra hadîs, fıkıh ve usûl gibi ilimlere de mâlik olduğum için nasıl konuşacağımı, ne diyeceğimi, nasıl delil çıkaracağımı ve hangi görüşü tercih edeceğimi iyi bilirim.

Ey Kardeş! Sen ise ne fıkıh bilirsin, ne usûl bilirsin, ne de âlet ilimlerinden bir şey bilirsin. Hadis ilmi hakkında konuşmak özellikle de bir hadîsi bir hükme delil saymak kolay iş değildir.

Dolayısıyla bu ilimleri cem etmeyen kişinin bu konuda konuşmaya kalkması helâl olmaz. O halde **Allâh**'ın sana verdiği kadarıyla yetin, sana bir hadîs hakkında soru sorulduğunda biliyorsan: "Bu hadîs şu kaynaklarda vârid olmuştur, hadîs hâfızları bunu sahih yâhut hasen veyâ zayıf kabul etmişlerdir veyâ bu hadîs hiç vârid olmamıştır" de! Fakat o hadisten bir hüküm çıkarmaya kalkma, çünkü bu senin için helâl olmaz, o konuyu ehline bırakman gerekir.

Dört mezhebin mukallitlerinden her birine şöyle bir soru yöneltebiliriz: **İbnü Abbâs**'ın: '**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve **Ebû Bekr**'in hilâfeti zamânında **Ömer**'in imâretinin de ilk döneminde üç talak bir kabul ediliyordu' dediği **"Sahîh-i Müslim"**de sâbit olmuştur.

Şimdi her bir ilim tâlibine soruyorum, sen bu hadîse göre hüküm verip de karısına: 'Üç talakla boşsun' diyene: 'Bir talak gitti' diyebilir misin? Eğer evet derse, zâten o kişiyle konuşmamak lâzımdır. Yok eğer ben böyle fetvâ veremem derse o zaman ona: 'Peki ya **"Sahîh-i Müslim"**de vârid olan bir şeye nasıl muhâlefet ediyorsun?' derim. Eğer o: 'Buna muârız başka deliller var' diyecek olursa ben de ona: 'O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in ana-babası hakkındaki konuyu da böyle kabul et' derim. Bütün bunları anlatmaktan maksadım; aksine bir delil mevcut iken **"Sahîh-i Müslim"** gibi sahih kaynaklarda mevcut olan her hadîsin mûcebince hüküm verilemeyeceğini beyân etmektir. *(Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/397)*

12) Bâzı âlimler geride zikredilen delillerin hiçbirini kuvvetli bulmayarak bu görüşlere katılmamışlar ve **"Müslim"**de geçen hadislerin zâhirî mânâları üzere bırakılmasını tercih etmişler ama yine de onlar: "Hiç kimsenin bu hadisleri konu ederek bu meseleyi gündeme getirmesi câiz değildir" demişlerdir.

13) Ebeveyn'in ehl-i necât olmadığını ileri sürenlerin delillerinden bir diğeri de **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)*ın **"el-Fıkhu'l-Ekber"** adlı akâid risâlesinin bâzı nüshalarında **Ebeveyn** hakkında "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in anne ve babası küfür üzere ölmüştür" ifâdesinin yer almasıdır.

Evvelâ şunu ifâde edelim ki; bu eserin **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)*a nispeti ihtilaflıdır.

Âyet: 113

Nitekim **Fahru'l-İslâm Pezdevî** *(Rahimehullâh)*, **Abdülaziz el-Buhârî Pezdevî** *(Rahimehullâh)*ın **"el-Usûl"**ü üzerine yazdığı **"Keşfü'l-esrâr"** adlı şerhte, **İbnü'l-Hatîb** *(Rahimehullâh)* da bir risâlesinde **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)*a nispet edilen **"el-Fıkhu'l-Ekber"**in gerçekte ona âit değil, **Ebû Hanîfe Muhammed ibni Yûsuf el-Buhârî** *(Rahimehullâh)*a veyâ **Ebû Hanîfe Nûmân ibni Muhammed el-Mısrî** *(Rahimehullâh)*a âit olduğunu söylemektedir.

Ebû Hanîfe el-Mısrî'ye isnâd edilen risâlede ise: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın sıfatları, istivâ konusu, kulların fiillerinin **Allâh**'ın yaratmasıyla olduğu ve aslah görüşünün reddi gibi meseleler yer almakta" fakat **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Ebeveyn**'i hakkında herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

İbnü Hacer *(Rahimehullâh)* da **"el-Fıkhu'l-Ekber"**in güvenilir nüshalarında **Ebeveyn** ile alâkalı ifâdelerin yer almadığını, söz konusu ibâreyi ihtivâ eden risâlenin **Ebû Hanîfe Muhammed ibni Yûsuf el-Buhârî**'ye âit olduğunu söylemektedir. Buna göre eser adının ve müelliflerin künyelerinin aynı olması karışıklığa yol açmış, bu nedenle bu risâle **İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe el-Kûfî** *(Rahimehumüllâh)*ın adıyla meşhur olmuştur.

Risâlenin **Ebû Hanîfe**'ye âidiyetinin kesin olması durumunda ise şu gerçekler ortaya çıkmaktadır: **Abdülazîz el-Buhârî** ve **İbnü'l-Hatîb, Ebû Hanîfe** *(Rahimehumüllâh)*a nispet edilen risâlede **Ebeveyn** ile alâkalı söz konusu ifâdelerin olmadığını belirtmektedirler. **Abdülehad Nûrî** *(Rahimehullâh)* da **"el-Fıkhu'l-Ekber"**in eski bir nüshasını gördüğünü ve onda **Ebeveyn** ile alâkalı şenî' ifâdelerin yer almadığını ifâde etmektedir.

"el-Fıkhu'l-Ekber"in yazma ve matbû nüshalarının bir bölümünde **Ebeveyn-i Rasûl**'ün durumunu belirten ibârenin (مَاتَا عَلَى الْكُفْرِ) "Onlar küfür üzere ölmüştürler" şeklinde olması ile alâkalı olarak **Muhammed el-Murtezâ ez-Zebîdî "el-İntisâr li Vâlideyi'n-Nebiyyi'l-Muhtâr"** adlı eserinde şöyle demektedir:

"Müstensih (مَا مَاتَا عَلَى الْكُفْرِ) ifâdesinde yer alan (مَا) harflerinin tekrarını görünce birinin zâid olduğunu düşünüp onu düşürmüştür. Daha sonra ise bu hatâlı nüsha yaygınlaşmıştır. Nitekim eserin ilgili bölümü bu görüşü desteklemektedir:

Çünkü **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)* ibârenin devâmında **Ebû Tâlib**'in durumunu (مَاتَ كَافِرًا) "Kâfir olarak öldü" şeklinde ayrı bir cümle ile belirtmiştir. Eğer **Ebû Tâlib** ile **Ebeveyn**'in konumu aynı olsaydı her üçü ile alâkalı hüküm iki ayrı cümlede değil de tek cümlede belirtilirdi."

Zâhidü'l-Kevserî *(Rahimehullâh)* ayrıca **"el-Fıkhu'l-Ekber"**in aslında yer alan (مَا مَاتَا عَلَي الْكُفْرِ) "Küfür üzere ölmediler" şeklindeki ibârenin varlık nedeni ile alâkalı şunları söylemektedir: "**Ebû Hanîfe** *(Rahimehullâh)* bu ibâreyle **"Müslim"**de geçen **'Benim babam da, senin baban da cehennemdedir'** hadîsini rivâyet ederek **Ebeveyn**'in cehennemde olduğunu iddiâ edenlerin görüşlerini reddetmek istemiştir. Zîrâ kişinin cehennemde olduğu ancak yakîn bir delîle dayanarak söylenebilir. Söz konusu hadîs ise haber-i âhâddır. Bu konu amelî bir mevzû olmadığından zannî bir delil olan haber-i vâhid ile böyle itikādî bir konuda istidlâl edilemez.

"el-Fıkhu'l-Ekber"in bâzı nüshalarında yer alan (مَاتَا عَلَي الْكُفْرِ) ifâdesi risâleye ya daha sonra sokulmuş veyâ müstensihler (kitabı el yazısıyla çoğaltanlar) (مَاتَا) kelimesinin başında yer alan "Mâ-i nâfiye"yi gereksiz zannedip yazıdan düşürmüşlerdir. Böylece mânâ tam zıttı bir boyut kazanmıştır. Elimizdeki deliller bu ihtimâlin doğruluk payını güçlendirmektedir."

Kevserî *(Rahimehullâh)* **Zebîdî** *(Rahimehullâh)*ın bildirdiği (مَا مَاتَا عَلَي الْكُفْرِ) şeklinde olan nüshayı görmediğini sâdece onu görenden rivâyet ettiğini fakat kendisinin **Dâru'l-kütübi'l-Mısrıyye**'deki iki eski nüshada bunu bizzat müşâhede ettiğini, ayrıca bâzı dostlarının da (مَا مَاتَا عَلَي الْكُفْرِ) ve (مَاتَا عَلَي الْفِطْرَةِ) ibârelerini **Medîne-i Münevvere**'deki **Ârif Hikmet Kütüphânesi**'nde bulunan iki eski nüshada gördüklerini belirtmektedir.

Süleymâniye Kütüphânesi'nden temin edilen bir nüshada söz konusu ibârenin: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Ebeveyn**'i küfür üzere ölmemiştir" şeklinde olduğu günümüzde de birçok kişi tarafından görülmüştür.

Maalesef **Ali el-Kārî** *(Rahimehullâh)* **Ebeveyn**'in küfür üzere öldüklerini iddiâ etmiş ve bu görüşünü **"el-Fıkhu'l-Ekber"** üzerine yazdığı şerhte olduğu gibi, konu ile alâkalı **Süyûtî**'ye karşı kaleme aldığı reddiye mâhiyetindeki **"Edilletü mu'tekadi Ebî Hanîfe fî Ebeveyi'r-Rasûl"** risâlesinde de savunmuş, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Ebeveyn**'inin dirilitilerek **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e îmân ettiklerini bildiren hadîs-i şerîfleri de mevzû kabul etmiştir. Müellifin söz konusu risâlesindeki görüşlerine, gerek muâsırı gerekse sonraki dönemlerde yaşayan çok sayıda âlim reddiye yazmıştır.

Ali el-Kārî bu konuda haddini aşmış ve risâlenin ilk sahîfesinde meselenin yerinin tâyini ile alâkalı olarak **"Liennehû min bâbi'l-i'tikādiyyât"** ifâdesini kullanmıştır. O, bu ifâdesi ile sanki her Müslümanın **Ebeveyn**'in küfrüne inanmalarının vâcip olduğunu iddiâ etmektedir.

Âyet: 113

Hâlbuki îman, kalbin amelidir. Kalbin inanışına **Allâh**'tan başka kimse muttalî olamaz. Ayrıca îtikatla alâkalı meselelerin hükümleri ancak kat'î delillerle sâbit olur. Fetret döneminde yaşayanların cehenneme girecekle-rine dâir kat'î bir delil yoktur.

Ne yazık ki **Ali el-Kārî** risâlenin dayanağı olan usûlü arz ederken: "Kişinin cennet ya da cehennem ehli olduğuna ancak Kur'ânî bir nass, mütevâtir hadîs ya da îmanlı veyâ kâfir olarak öldüğüne dâir yapılan icmâ' ile hükmedilir" dediği halde maalesef kendisi risâlesinde bu usûle riâyet etmemiş, zannî deliller ve zayıf ya da mensûh hadisler üzerine **Ebeveyn**'in küfür üzere öldükleri hükmünü binâ etmiştir.

Saçaklızâde Muhammed el-Maraşî *(Rahimehullâh)* **Ebeveyn** ile alâkalı kaleme aldığı risâlesinde **Ali el-Kārî**'nin, **Ebû Hanîfe**'nin **"el-Fıkhu'l-Ekber"**indeki **Ebeveyn** bahsini doğru anlayamadığını belirtmektedir. **Maraşî** *(Rahimehullâh)* bu konuda hakkın **Süyûtî**'den yana olduğunu, **Ali el-Kārî**'nin "Soğuğun etkisinden dolayı aklının karıştığını" bu yüzden de yanıldığını ifâde eder. **Kevserî** *(Rahimehullâh)* da **el-Kārî**'nin, **"el-Fıkhu'l-Ekber"** şerhini hatâlı nüsha üzerine yazdığını ve bu ameliyesi ile edebe aykırı hareket ettiğini söyler.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre bu âyet-i kerîmenin şöyle bir işârî mânâsı vardır: Kâmil müminlerin müşriklerin affı için istiğfarda bu-lunmaları doğru bir iş değildir. Zîrâ îmanda kemâle eren kişilerin hâli ka-der çizgisinde durmaktır. Bundan dolayı: "Bir ârifin irfânı kemâl bulduk-tan sonra, artık onun himmeti (bir işin olmasına yönelmesi) tesirli olmaz" denilmiştir ki bunun mânâsı:

"Ârif-i billâh olan bir zât herşeyin **Allâh-u Te'âlâ**'nın üstün hikmetine muvâfık kaderiyle vukû bulduğunu, **Allâh**'ın dilediği olup, dilemediği-nin olmadığını yakînen bilerek hiçbir işte **Allâh-u Te'âlâ**'yı töhmet altın-da bırakmayacağı bir makama geldiği zaman artık o kişi kader mağara-sının altında sâkin halde durur, hakîkî irâde sâhibine teslim olup hikmet münâdîsini dinlemek için sessiz durur ve sevgilinin murâdı için kendi arzu-sunu bırakır" demektir. İşte makamların en yücesi olan ubûdiyyet-i mahza (hâlis kulluk) makāmının iktizâ ettiği hal, **Allâh-u Te'âlâ**'nın murâdından başka bir şey murâd etmemektir.

Bu makāmın aşağısında idlâl (naz ve niyâz) makāmı vardır ki **Kutb-u Rabbânî Şeyh Abdülkādir-i Geylânî** *(Kuddise Sirruhû)*nun bu makamda olduğunu iş'âr eden sözleri bulunmaktadır.

Lâkin **Abdülvehhâb eş-Şa'rânî** *(Kuddise Sirruhû)*nun **"ed-Dürer ve'l-yevâkît"** isimli eserinde nakledildiğine göre; **Abdülkādir-i Geylânî** *(Kuddise Sirruhû)* bu makamdan alınıp ubûdiyyet-i mahza (hâlis kulluk) makāmına geçirilmeden vefât etmemiştir. Ancak talebesi **Ebussuûd eş-Şiblî** *(Kuddise Sirruhû)* bu makamda kalmıştır.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Kâfirler ve münâfıklar için yapılan istiğfârın fayda vermeyeceği:

﴿اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللهُ لَهُمْ ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ وَاللهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾

"(Habîbim! Dilersen) **o** (münâfık ola)**nlar için istiğfarda bulun, ya da kendileri için mağfiret talep etme!**(Zîrâ onlar hakkında değişecek birşey yoktur.) **Sen onlar için yetmiş kere bağışlanma talep etsen de, Allâh onları aslâ bağışlayacak değildir.**

İşte sana! Bu, onların Allâh'ı ve Rasûlünü gerçekten inkâr etmiş olmaları sebebiyledir. Zâten Allâh (îmân etmek istemeyen ve kâfirlikte sınır tanımayan) **o fâsıklar toplumuna** (doğru yolu gösterse de, inanma yolunda tercih kullanmadıkları sürece onlara) **hidâyet vermez!"** *(et-Tevbe Sûresi:80)*,

﴿سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللهُ لَهُمْ إِنَّ اللهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾

"Sen onlar için bağışlanma talebinde bulunmuş musun, ya da onlar için istiğfar etmemişsin, (bir şey değişecek değildir, zîrâ iki durum da) **onlara karşı eşittir. Allâh aslâ onları bağışlayacak değildir!**

Çünkü şüphesiz Allâh (îmanlarını gerektiren bunca açık delil gördükleri halde ve dilleriyle îman açıklamalarına rağmen, kalben îmân etme dâiresinin dışına çıkmış olan) **o fâsıklar toplumunu** (gerçek îmâna) **hidâyet etmez!"** *(el-Münâfikûn Sûresi:6)*.

Âyet: 114

﴿ وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (114)

(وَمَا كَانَ) **Olmadı,** ne? (اِسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ) **İbrâhîm'in istiğfârı,** kim için? (لِأَبِيهِ) **babası için,** (إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ) **ancak bir sözden dolayı olmuştu,** öyle söz ki, (وَعَدَ) **vaad etti,** neyi? (هَا) **onu,** kime? (إِيَّاهُ) **ona,** (فَلَمَّا تَبَيَّنَ) **ama belirince,** kime? (لَهُ) **ona,** ne? (أَنَّهُ) **şüphesiz ki o,** nedir? (عَـدُوٌّ) **büyük bir düşmandır,** kime? (لِلَّهِ) **Allâh'a,** (تَبَـرَّأَ) **tamâmen berî oldu,** kimden? (مِنْـهُ) **o**(babası)**ndan,** (إِنَّ إِبْرَاهِيـمَ) **gerçekten İbrâhîm,** kimdir? (لَأَوَّاهٌ) **elbette çokça âh çeken biridir,** daha kimdir? (حَلِيمٌ) **halîm bir kimsedir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"İbrâhîm'in, (müşrik olan) **babası** (Âzer) **için istiğfârı ise, ancak bir sözden dolayı olmuştu ki, onu ona** (evvelce) **vaad etmişti. Ama ne zaman ki onun gerçekten Allâh'a karşı büyük bir düşman olduğu ona iyice belirdi, o ondan tamâmen berî ol**(arak, aralarındaki tüm dostluk münâsebetlerini boz)**du. Gerçekten de İbrâhîm elbette** (çok merhametli, kalbi yumuşak, boynu kırık, duâ ve niyazlarında) **çokça âh çeken,** (kendisine karşı işlenen suçları görmeyip, eziyetlere pek tahammüllü olan) **halîm** (selîm) **bir kimseydi."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede müminlerin müşrikler için istiğfar (bağışlanma talep) etmesinin câiz olmadığını açıkladıktan sonra bu âyet-i kerîmede kâfir babası için istiğfarda bulunan **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın mâzeretini beyân etmiştir.

"Fahrurrâzî, Hâzin, Nesefî, Rûhu'l-beyân ve **Mazharî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın, babası için mağfiret talep ettiği husûsu **Kur'ân-ı Kerîm**'in birkaç yerinde zikredilmiştir, birkaç yerde de istiğfar vaadi konu edilmiştir. Nitekim:

﴿وَاغْفِرْ لِأَبِي إِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ﴾

"Babamı da (îmâna hidâyet ederek) **bağışla"** *(Şu'arâ Sûresi:86)* kavl-i şerîfi ile,

﴿رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ﴾

"Beni de, anne babamı da mağfiret eyle" *(İbrâhîm Sûresi:41)* âyet-i kerîmesi bu istiğfârı bildirmektedir. Bir önceki âyet-i kerîmede de kâfirler için istiğfârın câiz olmadığı zikredilince burada **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın, babasına istiğfâr ederek günaha düşmediği açıklanmak üzere mâzereti ortaya konmuştur ki o da iki türlü îzah edilmiştir:

Müfessirlerden bir kısmına göre (وَعَدَ) fiilindeki merfû zâmir **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın babasına âit olup mensûb zâmir **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın kendisine râcidir ki bu durumda **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın babasının ona Müslüman olma sözü verdiği, bunun üzerine **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın da ona:

﴿سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي﴾

"Yakında (yâni Müslüman olduğun zaman) **Rabbimden senin için mağfiret talep edeceğim"** *(Meryem Sûresi:47)* dediği gibi bir mânâ ortaya çıkmaktadır.

Müfessirlerin ekserîsinin zâhib olduğu ikinci mânâya göre ise (وَعَدَ) fiilindeki merfû zâmir **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*a âit olup mensûb zâmir **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın babasına râcidir ki **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*ın (وَعَدَهُ أَبَاهُ) şeklindeki kıraati "O, babasına söz vermişti" mânâsında olduğu için bu görüşün doğruluğuna delâlet etmektedir.

Demek ki **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın babasına yaptığı istiğfâr, kendisi ona daha evvelce bu hususta bir söz verdiği için tahakkuk etmiş, fakat bu, kâfir olarak ölse de affedilmesini talep anlamında olmayıp ancak Müslüman olduktan sonra mağfiret edilmesini ya da mağfiretine vesîle olacak İslâm'a muvaffak kılınmasını istemek mânâsındadır.

Dolayısıyla burada ümîde bağlı bir temennî ortaya konmuştur, fakat bu konuda **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)* diğer insanlar için bir örnek teşkil edemeyeceğinden diğer insanların bu konuda ona uymaları câiz değildir.

Nitekim **Ali ibni Ebî Tâlib** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ: لَمَّا أَنْزَلَ اللهُ خَبَرًا عَنْ إِبْرَاهِيمَ أَنَّهُ قَالَ: ﴿سَلَامٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي﴾ سَمِعْتُ رَجُلًا يَسْتَغْفِرُ لِوَالِدَيْهِ وَهُمَا مُشْرِكَانِ فَقُلْتُ: أَتَسْتَغْفِرُ لِأَبَوَيْكَ وَهُمَا مُشْرِكَانِ فَقَالَ: أَوَلَمْ يَسْتَغْفِرْ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ؟ فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ

Âyet: 114

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرْتُ ذٰلِكَ لَهُ فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ﴾ إِلٰى قَوْلِهِ: ﴿إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ﴾

"**Allâh-u Te'âlâ İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın, babasına: "(Benden gelecek bir zarardan) **kurtuluş olsun sana! Senin** (hidâyete erişerek, affolmaya lâyık bir hâle gelmen) **için kesinlikle Rabbimden bağışlanma talebinde bulunacağım"** dediğini (bu âyet-i kerîmede) nakledince bir adamı müşrik olan ana babası için istiğfar ederken duydum ve ona: "Müşrik olan ana baban için nasıl istiğfâr edersin?" dedim.

O: "**İbrâhîm** babası için istiğfâr etmedi mi?" deyince **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gidip bu durumu anlattım, bunun üzerine **Allâh-u Azze ve Celle**: **"Gerçekten sizin için, İbrâhîm'de ve onunla birlikte olanlarda pek güzel bir örnek bulunmuştur! Hani onlar kavimlerine demişlerdi ki: "Gerçekten biz sizden de, Allâh'ı bırakıp tapmakta olduklarınızdan da tamâmen uzak kimseleriz! Biz sizi**(n dîninizi) **inkâr ettik. Siz Allâh'a, O tek olduğu halde inanıncaya kadar ebediyyen bizimle sizin aranızda düşmanlık ve şiddetli öfke** (meydana gelmiştir ve bu, kalplerimizde yerleşmekle kalmayıp, davranışlarımızda da) **belirmiştir.**

Ancak İbrâhîm'in, babasına: "Ben senin için Allâh'tan (gelecek azaplardan) **hiçbir şey**(i def etmey)**e sâhip değilsem de, andolsun ki; yine de senin için mutlaka bağışlanma talebinde bulunacağım" sözü müstesnâ"** kavl-i şerîfini inzâl buyurarak, Müslüman olacağını söz verdiği için kendisine istiğfar vaadinde bulunan **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın, babası hakkındaki istiğfârının bu konuda örnek teşkil etmeyeceğini açıkladı. *(Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/204)*

Âyet-i kerîmede geçen: (فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ) **"Ama ne zaman ki onun gerçekten Allâh'a karşı büyük bir düşman olduğu ona iyice belirdi, artık o ondan tamâmen berî oldu"** kavl-i şerîfinin ifâdesi vechile **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)* babasının **Allâh** düşmanı olduğunu anlayınca onun için istiğfar etmekten geri durdu. Ancak **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın bu teberrîsinin ne zaman olduğu hakkında birkaç görüş vardır:

Bir kavle göre; babasının kâfir olarak öldüğünü anlayınca istiğfârı bıraktı. Diğer rivâyete göre **Allâh-u Te'âlâ** ona babasının **Allâh-u Te'âlâ**'nın düşmanı olduğunu vahyetmesiyle istiğfârı terk etti.

Diğer bir kavle göre ise âhirette onun **Allâh** düşmanı olduğunu anlayınca onun için istiğfârı terk etti.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «يَلْقَى إِبْرَاهِيمُ أَبَاهُ آزَرَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَعَلَى وَجْهِ آزَرَ قَتَرَةٌ وَغَبَرَةٌ فَيَقُولُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ: أَلَمْ أَقُلْ لَكَ لَا تَعْصِنِي فَيَقُولُ أَبُوهُ: فَالْيَوْمَ لَا أَعْصِيكَ، فَيَقُولُ إِبْرَاهِيمُ: يَا رَبِّ! إِنَّكَ وَعَدْتَنِي أَنْ لَا تُخْزِيَنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ، فَأَيُّ خِزْيٍ أَخْزَى مِنْ أَبِي الْأَبْعَدِ، فَيَقُولُ اللهُ تَعَالَى: إِنِّي حَرَّمْتُ الْجَنَّةَ عَلَى الْكَافِرِينَ. ثُمَّ يُقَالُ: يَا إِبْرَاهِيمُ! مَا تَحْتَ رِجْلَيْكَ؟ فَيَنْظُرُ فَإِذَا هُوَ بِذِيخٍ مُلْتَطِخٍ فَيُؤْخَذُ بِقَوَائِمِهِ فَيُلْقَى فِي النَّارِ.»

"İbrâhîm *(Aleyhisselâm)* **kıyâmet günü babasına kavuştuğunda onun yüzünde siyahlık ve toz bulunacaktır. İbrâhîm ona: 'Ben sana: <Bana karşı gelme> demedim mi?' diyecek, babası da: 'Artık bugün sana isyân etmeyeceğim' diyecektir.**

Bunun üzerine İbrâhîm: 'Yâ Rabbi! Muhakkak ki Sen bana, insanların diriltilecekleri günde beni rüsvay etmeyeceğine dâir söz vermiştin, şimdi bu (rahmetinden) **en uzak babamdan daha büyük rüsvaylık ne olabilir?** (Acabâ bu vaadini tahkik buyurmak üzere babamı affetmez misin?)**' diyecek, Allâh-u Te'âlâ da: '**(Senin baban da olsa) **şüphesiz Ben cenneti kâfirlere haram kıldım' buyuracaktır.**

Sonra: 'Ey İbrâhîm! Ayaklarının altında olana bak' denilecek. O da bakar bakmaz (pislik, kan ya da çamur gibi şeylere) **bulaşmış bir sırtlanla karşılaşacak, böylece o, ayaklarından tutulup cehenenme atılacaktır."**
(Buhârî, Enbiyâ:11, no:3172, 3/1223; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/414; İbnü Hacer el-Askalânî, Fethu'l-Bârî:8/500)

"Buhârî"de geçen bu rivâyete ilâveten diğer bâzı kaynaklarda:

«فَتَبَرَّأَ مِنْهُ يَوْمَئِذٍ.»

"İşte ondan sonra İbrâhîm artık o gün babasından uzak durdu" *(Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/205; İbnü Hacer el-Askalânî, Fethu'l-Bârî:13/287; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/284-285; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/546)* şeklinde bir ziyâde bulunması bu görüşü teyid etmektedir.

Âlûsî *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde naklettiği bu hadîs-i şerîfi tafsîlatla şerhedip, bu konuda ulemânın kavillerini naklettikten sonra şöyle demiştir: Bu hadîs-i şerîfin zâhiri bu âyet-i kerîmeye muhâlif düşmektedir.

Âyet: 114

Çünkü âyet-i kerîme **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın, babasının îmânından ümit kestiğini ve bu yüzden ona istiğfârı terk ettiğini açıkça ifâde etmektedir. Affolunmayacağı bilindiği halde bir kişi için istiğfâr etmek ise değil **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın, **Allâh**'ı bilen herhangi bir kimsenin dahî yapacağı bir şey değildir.

Nitekim ulemâ: 'Müşrik için mağfiret talep etmek **Allâh-u Te'âlâ**'dan, Kendi Zât'ını tekzîb etmesini (yalancı çıkarmasını) istemek anlamına gelir' demişlerdir. Oysa bu hadîs-i şerîf **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın kıyâmet günü dahî babası için kurtuluş isteyeceğini, ancak sırtlana döndükten sonra ümîdini keseceğini beyân etmektedir.

Bu âyet-i kerîme ile bu sahih hadîs-i şerîf arasında görülen muhâlefeti çözüme kavuşturmak için birçok âlim cevaplar açıklamıştır. Fakat bu cevapların çoğu diğer bâzı sıkıntıları berâberinde getirmektedir. Dolayısıyla burada en sıkıntısız cevap şöyle açıklanabilir:

İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın mahşerde babası hakkında **Allâh-u Te'âlâ** ile görüşmesinden maksadı, hakîkaten babasının affını ve cennete girdirilmesini talep değildir. Ancak babasına bir fayda sağlayamaması husûsundaki özrünü hem babasına hem de mahşer halkına karşı tastamam bir şekilde ortaya koymaktır. Sanki böylece o, babasına kendisinin elinden gelen her şeyi yaptığını ama bu işin onu aştığını göstermiş olacaktır.

Nitekim **Hâkim**'in tahrîc ettiği başka bir hadîs-i şerîfte **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın, babasını yanına alarak **Allâh-u Te'âlâ**'nın huzûruna geldiği ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın ona:

«يَا عَبْدِي! اُدْخُلْ مِنْ أَيِّ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ شِئْتَ.»

"Kulum! Sen cennetin dilediğin kapısından gir" buyurduğu, onun ise:

«أَيْ رَبِّ! وَأَبِي مَعِي، فَإِنَّكَ وَعَدْتَنِي أَنْ لَا تُخْزِيَنِي.»

"Ey Rabbim! Babam da benim yanımda, Sen ise bana beni rüsvay etmeyeceğini vaad etmiştin" dediği, bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ**'nın babasını sırtlana çevirerek **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*a:

«يَا عَبْدِي أَبُوكَ هُوَ؟»

"Kulum! Senin baban bu mu?" diye sorduğu, onun ise:

«لَا وَعِزَّتِكَ.»

"Senin izzetine yemin olsun ki hayır (ben bunu tanımıyorum)" *(Hâkim, el-Müstedrek:4/589; Bezzâr, Heysemî, Keşfü'l-estâr, no:97; Münzirî, et-Terğîb ve't-terhîb:4/330; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/547-548)* dediği rivâyet olunmuştur.

Demek ki **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)* işi: "Babam yanımda iken ben onu nasıl bırakayım da cennete gireyim? Bu benim için bir rüsvaylık olur, Sen de bana beni rüsvay etmeyeceğini vaad ettiğine göre beni bu sıkıntıdan bir şekilde kurtar' deme derecesine vardırınca **Allâh-u Te'âlâ** onu bu sıkıntıdan kurtarmak için babasını insan kılığından çıkararak sırtlan kılığına sokmuştur. Böylece **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)* babasını mahşerde yüz üstü bırakmış olma utancından kurtulmuştur.

Tabî ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ı farklı şekillerde kurtarması mümkün iken bu yönü seçmesi sâdece Kendisinin bilebileceği bir hikmete mebnîdir. Gerçi âlimler **Âzer**'in diğer hayvan sûretlerine değil de sırtlan şekline döndürülmesinin hikmetini açıklarlarken şöyle demişlerdir: "Sırtlan hayvanların en ahmak olanıdır, onun ahmaklığının bir alâmeti de uyanık olması gereken yerde gâfil yakalanmasıdır.

Bundan dolayı **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*:

قَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: «لَا أَكُونُ كَالضَّبْعِ يَسْمَعُ اللَّدْمَ فَيَخْرُجُ لَهُ حَتَّى يُصَادَ.»

"Ben yuvasına atılan taşın sesini duyup da (avlayacağı bir şey geldi sanarak) **dışarı çıkıp kendi avlanan sırtlan gibi olmam"** demiştir. *(Ebû Ubeyd, Ğarîbü'l-hadîs:3/436; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/550)*

İşte **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın babası da kendisine en çok acıyan ve en büyük şefaat hakkına sâhip olan oğlunun nasîhatini dünyâda dinlemeyip kendisine hiçbir fayda veremeyeceği mahşer gününde onun eteğine yapışmakla ahmak sırtlana çok benzediğinden onun kılığına sokulmuştur."

Bu îzâhattan anlaşıldığına göre **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın babasının **Allâh** düşmanı olduğunu anlayıp ona istiğfârı terk etmesi âhirette değil de dünyâda vukû bulmuştur. Ancak mahşer günü babasına karşı mâzeretini açıklamak için **Allâh-u Te'âlâ**'ya bir mürâcaatta bulunmuş, **Rabbi** de onu en kolay bir sûretle bu sıkıntıdan halâs etmiştir.

<u>**Âyet-i kerîmede geçen**</u>: (إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ) **"İbrâhîm elbette** (çok merhametli, kalbi yumuşak, boynu kırık, duâ ve niyazlarında) **çokça âh çeken,** (kendisine karşı işlenen suçları görmeyip, eziyetlere pek tahammüllü olan) **halîm** (selîm) **bir kimseydi"** kavl-i şerîfinde geçen (أَوَّاهٌ) kelimesinin aslı

Âyet: 114

"Âh çekme" anlamına gelen (تَأَوُّهْ) masdarıdır ki bu, göğüsten gelen derin bir nefesin sesidir. Kişi çok korktuğu veyâ üzüldüğü zaman gayri ihtiyârî olarak (elinde olmadan) âh çeker.

Bunun da sebebi, üzüntünün kalbin dâhilindeki havayı kızdırmasıyla harâreti şiddetlenince kalpteki yanık nefes dışarı çıkarak içinde bulunan hüznü ve kederi biraz olsun hafifletme gayretine girmesidir.

(أَوَّاهٌ) kelimesinin mânâsı hakkında birçok rivâyet mevcuttur. **Kâ'b** *(Radıyallâhu Anh)* bu cümle-i celîlenin tefsirinde: "**İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)* cehennemi hatırladığı zaman:

عَنْ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي قَوْلِهِ: ﴿إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ﴾ قَالَ: كَانَ إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِذَا ذَكَرَ النَّارَ قَالَ: «أَوَّهْ مِنَ النَّارِ أَوَّهْ.»

"Âh cehennem âh" derdi. *(Abdullâh ibni Ahmed ibni Hanbel, Zevâidü'z-Zühd, sh:78; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/42-43; İbnü Ebî Hâtim:6/2059; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:17453, 28/655; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:813, 17/295; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:916; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/560)*

Yine nakledildiğine göre; **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)* namaza kalktığı zaman (Allâh korkusundan) kalbinin çarpıntısı iki millik yoldan işitilirdi. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/404)*

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen bir kavle göre (أَوَّاهٌ): "Çok duâ eden" demektir. Nitekim **Abdullâh ibni Şeddâd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre: Bir adam: "Yâ **Rasûlellâh**! Evvâh kimdir?" diye sorduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle cevap verdi:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ شَدَّادٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ: يَارَسُولَ اللهِ! مَا الْأَوَّاهُ؟ قَالَ: «اَلْخَاشِعُ الْمُتَضَرِّعُ الدَّعَّاءُ.» قَالَ: ﴿إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ﴾

"Huşû içerisinde yalvarıp yakaran ve çok duâ yapandır. Allâh-u Te'âlâ: "Şüphesiz İbrâhîm elbette evvâhtır ve aceleci değildir" buyurdu." *(İbnü Ebî Hâtim:6/1895, 1896; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/43-44; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:1/225; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/403; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/561)*

Beğavî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; huşû', günahlardan ve cehennemden korkarak âh çekmeyi gerektiren bir vasıf olduğundan hadîs-i şerîfte evvâh bu şekilde tefsir edilmiştir. Yine bu vasıf, haramlardan ve günahlardan sakınmayı îcâb ettirdiği için **Atâ** *(Rahimehullâh)*: "Evvâh, ateşten korkan ve **Allâh**'ın istemediği her şeyi terk eden kimsedir" demiştir.

Bir kavle göre; "Duâ yaparken çok âh çeken"dir. Nitekim **Ebû Zerr** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ رَجُلٌ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ وَيَقُولُ فِي دُعَائِهِ: أَوْهِ أَوْهِ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّهُ لَأَوَّاهٌ.» قَالَ أَبُو ذَرٍّ: فَخَرَجْتُ لَيْلَةً فَإِذَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَهُ الْمِصْبَاحُ يَدْفِنُ ذٰلِكَ الرَّجُلَ.

"Bir adam **Beytullâh**'ı tavaf ederken duâsı esnâsında: 'Âh, âh' diyordu. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **'Gerçekten bu adam evvâhtır'** buyurdu.

Daha sonra bir gece (kabristana) çıktığımda birden **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile karşılaştım ki elinde bir kandil bulunduğu halde o adamı defnediyordu." *(İbnü Ebî Hâtim:6/1895; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/42; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/302; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/560)*

Bir rivâyete göre "Evvâh" aşka gelerek sesli zikir yapandır. Nitekim **Câbir** *(Radıyallâhu Anh)*dan:

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ رَجُلًا كَانَ يَرْفَعُ صَوْتَهُ بِالذِّكْرِ فَقَالَ رَجُلٌ: لَوْ أَنَّ هٰذَا خَفَضَ صَوْتَهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «دَعْهُ فَإِنَّهُ أَوَّاهٌ.»

"Bir adam sesli zikir yapıyordu, bunu duyan başka bir adam: 'Şu adam biraz sesini kıssa' deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"İlişme ona, çünkü gerçekten o evvâhtır"** buyurdu. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/560)* şeklinde bir rivayet yapılmıştır.

Ukbe ibni Âmir *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte de:

عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِرَجُلٍ يُقَالُ لَهُ ذُو الْبِجَادَيْنِ: «إِنَّهُ أَوَّاهٌ.» وَذٰلِكَ أَنَّهُ كَانَ كَثِيرَ الذِّكْرِ لِلّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي الْقُرْاٰنِ وَيَرْفَعُ صَوْتَهُ فِي الدُّعَاءِ.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Kur'ân okuyarak **Allâh-u Te'âlâ**'yı çok zikreden ve sesli duâ yapan **Zülbicâdeyn** isimli zât hakkında: **"Gerçekten o evvâhtır"** buyurduğu rivâyet edilmiştir. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:17453, 28/655; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:813, 17/295; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/301; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/560)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyete göre **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* çok Kur'ân okuyan bir ölüyü kabre girdirirken:

Âyet: 114

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَدْخَلَ مَيِّتًا الْقَبْرَ وَقَالَ: «رَحِمَكَ اللهُ إِنْ كُنْتَ لَأَوَّاهًا» يَعْنِي تَلَّاءً لِلْقُرْاٰنِ.

"Allâh sana rahmet etsin, gerçekten sen evvâh biriydin" *(İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/302; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/560-561)* buyurmuştur ki böylece "Evvâh"ın bir mânâsının da: "Çok Kur'ân okuyan" demek olduğuna dikkat çekmiştir.

Ebu'l-'Ubeydeyn kanalıyla **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan gelen diğer bir kavle göre ise evvâh: "Rahîm (çok acıyan) kimse" demektir. *(Abdürrezzâk, el-Musannef:1/290; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/35; İbnü Ebî Hâtim:6/1896)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledilen bir mânâya göre; "Evvâh", çok tevbe den mümin demektir. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/40; İbnü Ebî Hâtim:6/1896)*

Ebû Eyyûb el-Ensârî *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre; evvâh kimse hatâlarını hatırlayınca istiğfâr eden kişi demektir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1896)*

Zeyd ibni Eslem *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre: "Evvâh, Hastalığından dolayı âh çeken hasta gibi **Allâh**'a çok yalvarıp yakaran kimse demektir." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/561)*

İbni Abbâs, Mücâhid, Atâ, Dahhâk ve **Ikrime** *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakledildiğine göre "Evvâh, **Habeş** lisânına göre mûkin mümin yâni görür gibi yakînî bir inanca sâhip olan kişi demektir." *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/38-40; İbnü Ebî Hâtim:6/1896; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/562)*

Abd ibni Humeyd *(Rahimehullâh)* **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın şöyle dediğini tahrîc etmiştir: Kur'ân'da ne indirildiyse hepsinin mânâsını biliyordum, ancak dört şeyi **Kâ'b** *(Radıyallâhu Anh)*a sordum. Ben ona (Kehf sûresinin 9. âyetinde geçen) **"Rakîm"**i sorduğumda, **Ashâb-ı Kehf**'in terk ettikleri karyenin adı olduğunu söyledi. (Meryem Sûresinin 13. âyetinde geçen) **"Hanân"**ın mânâsını sorduğumda, kesin konuşmamakla birlikte "Merhamet" anlamında olduğunu söyledi. (Hâkka Sûresinin 26. âyetinde geçen) **"Ğıslîn"**in ne olduğunu sorduğumda: "Kesin bilmiyorum ama zakkûm anlamında olduğunu düşünüyorum. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿إِنَّ شَجَرَةَ الزَّقُّومِ طَعَامُ الْأَثِيمِ﴾

"Muhakkak ki o (cehennemin dibinde yetişen) **zakkum ağacı;** (şirk ve inkâr gibi en büyük günahı işlemiş olan) **çok günahkâr kimsenin yiyeceğidir"** *(Duhân Sûresi:43-44)* buyuruyor" dedi.

"Evvâh"ın mânâsı hakkında ise: "**Habeşistan** lügatına göre 'Yakînî îmâna sâhip olan kimse demektir' dedi. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/564)*

Ebüdderdâ *(Radıyallâhu Anh)*: "Kuşluk namazına ancak evvâh olan devâm eder" demiştir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1897)*

Mücâhid *(Radıyallâhu Anh)*dan gelen diğer bir nakle göre "**Evvâh**; yakînî îtikāda sâhip olan fıkıh âlimi demektir. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/43; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/563)*

Mücâhid *(Radıyallâhu Anh)*dan gelen farklı bir nakle göre ise **"Evvâh"**; "Gizlice günah işleyen sonra gizlice tevbe eden kişi" demektir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1897; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/302)*

Şa'bî, Sa'îd ibni Cübeyr ve **Ebû Meysere** *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakledildiğine göre **"Evvâh"**; **Allâh-u Te'âlâ**'yı çok tesbih eden kul demektir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1896; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/41)*

Sa'îd ibni Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)*dan gelen diğer bir nakle göre **"Evvâh"**, "İnsanlara din öğreten kimsedir." *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/117; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/205)*

Kelbî ve Sa'îd ibni Müseyyeb *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledilen mânâya göre ise; "Issız, sessiz boş arâzilerde **Allâh**'ı zikir ve tesbih eden kimse demektir." *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/41; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/402)*

Abdülazîz ibni Yahyâ *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen bir mânâya göre: "**Evvâh**; çok şefkatli kimse demektir." Şefkat ve esirgeyiciliğinden dolayı **Ebû Bekr-i Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)* da **"Evvâh"** diye isimlendirilmiştir.

Nitekim **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın minber üzerinde:

قَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: «إِنَّ أَبَا بَكْرٍ أَوَّاهٌ مُنِيبُ الْقَلْبِ وَإِنَّ عُمَرَ نَاصِحٌ لِلّٰهِ فَنَصَحَهُ اللهُ تَعَالَى.»

"Şüphesiz Ebû Bekr, kalbi Allâh'a yönelen evvâh biridir. Ömer de Allâh için nasîhat eden (herkesin iyiliğini isteyen ve doğruyu söyleyen) **bir kimsedir. Bu yüzden Allâh-u Te'âlâ da onun hakkında iyilik dilemiştir"** dediği rivâyet olunmuştur. *(Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl, sh:58; İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:3/171; İbnü Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:30/379)*

Neha'î *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre "Fakîh" demektir. *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/117; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/205)*

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre **"Evvâh"**, "Kalbi **Allâh-u Te'âlâ**'nın mânevî huzûrunda asılı bulunan kimse" demektir. *(Buhârî, et-Târîhu'l-kebîr:2/326; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/563; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/544)*

Âyet: 114

Ebû Ubeyde *(Radıyallâhu Anh)*a göre **"Evvâh"**, **"Allâh** korkusuyla âh çeken, ibâdete devâm ederek ve kabul olunacağına yakînen inanarak yalvarıp yakaran kimse" demektir.

Zeccâc *(Rahimehullâh)* bu görüşü naklettikten sonra: "Evvâh hakkında söylenilen mânâların birçoğu **Ebû Ubeyde**'nin bu sözünde mevcuttur" demiştir. *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/117; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/205)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)* hakkında âyet-i kerîmenin sonunda geçen evvâh ve halîm sıfatlarına topluca "İtaatkâr mümin" mânâsı vermiştir. Gerçi hilim sıfatının lügat mânâsı: "Kendisine kötülük yapanlara ve sövüp sayanlara karşılık vermeyen, hattâ onlara ihsan ve lütufla mukābelede bulunan kimse" demektir.

Bu vasfın **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*da mevcûdiyeti, onun kendisine:

﴿لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ لَأَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا﴾

"Andolsun ki; eğer (bu sözlerinden) **vazgeçmezsen, elbette mutlaka seni taşlayacağım.** (O halde benden sakın,) **uzun zaman beni terk et** (ve uzak bir yere git de, seni gözüm görmesin)**!"** *(Meryem Sûresi:46)* diyen babasına cevâben:

﴿قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا﴾

"(Kötülüğe iyilikle karşılık vermeyi âdet edinen İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*) **dedi ki: "**(Benden gelecek bir zarardan) **kurtuluş olsun sana! Senin** (hidâyete erişerek, affolmaya lâyık bir hâle gelmen) **için kesinlikle Rabbimden bağışlanma talebinde bulunacağım. Gerçekten O bana karşı dâimâ çok lütufkâr/*pek merhametli/çok ikram sâhibi/* olmuştur."** *(Meryem Sûresi:47)* diye mukābelede bulunmasında zuhûr etmiştir.

Aslında **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın bu tutumu sâdece babasına karşı değil, kendisine eziyet eden herkese karşı cereyân etmiştir.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فِي قَوْلِهِ: ﴿إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ﴾ قَالَ: كَانَ مِنْ حِلْمِهِ: أَنَّهُ كَانَ إِذَا آذَاهُ الرَّجُلُ مِنْ قَوْمِهِ قَالَ لَهُ: «هَدَاكَ اللهُ.»

"İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın hilmi o dereceye varmıştı ki kavminden biri ona eziyet ettiği zaman: **"Allâh-u Te'âlâ seni hidâyet etsin"** derdi" demiştir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/2058; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/564; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/544-545)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledilen diğer bir mânâya göre ise halîm "Seyyid (efendi)" demektir. *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/117)*

Yine **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya nispet edilen farklı bir mânâya göre halîm: "Cezâ verdiğine ancak **Allâh** için cezâ veren, intikam aldığında ancak **Allâh** için intikam alan kişidir. *(Vâhidî, el-Vesît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd:2/529; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/404)*

Allâh-u Te'âlâ'nın **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ı, **"Allâh-u Te'âlâ**'dan korkma" ve "Kullara karşı şefkatli davranma" ile vasıflaması, diğer kullara: **"İbrâhîm** bunca güzel sıfatlara sâhip olduğu halde kâfirlikte ısrarcı olan babasından berî olduğu gibi siz de kâfir olarak ölmüş akrabânıza karşı merhamet bahânesiyle duâ ve istiğfâr etmeyin, bilakis bu konuda **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)* a uyun" şeklinde bir duyuru anlamı taşımaktadır.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın gazabının tahakkuk ettiği (kesinlik kazandığı) kimselere şefaat yapılamaz, çünkü bu, muhal bir şeyi istemek gibi olacağından sû-i edep (edepsizlik) sayılmıştır. Ama kendisi hakkında **Allâh-u Te'âlâ**'nın gazabı tahakkuk etmemiş olan kişilere şefaat etmek teşvik edilen bir ameldir.

Nitekim **Ebû Mûsâ** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bir dilenci geldiği zaman yâhut kendisinden bir şey istenildiği zaman:

عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
إِذَا جَاءَهُ السَّائِلُ أَوْ طُلِبَتْ إِلَيْهِ حَاجَةٌ قَالَ: «اِشْفَعُوا تُؤْجَرُوا.»

"Şefaat edin (insanların maddî ve mânevî sıkıntılarını çözüme kavuşturmak için aracılık yapın) **ki sevap kazanasınız"** *(Buhârî, Zekât:20, no:1365, 2/520; İbnü Acîbe, el-Bahru'l-medîd:3/125)* buyururdu. Müslümanlar için istiğfâr etmek (af istemek) de bir nevî şefaattir.

Nitekim **Ebu'd-Derdâ** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim demiştir:

وَعَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:
«مَنِ اسْتَغْفَرَ لِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ كُلَّ يَوْمٍ سَبْعًا وَعِشْرِينَ مَرَّةً أَوْ خَمْسًا وَعِشْرِينَ مَرَّةً
كَانَ مِنَ الَّذِينَ يُسْتَجَابُ لَهُمْ وَيُرْزَقُ بِهِمْ أَهْلُ الْأَرْضِ.»

Âyet: 114

"Her kim her gün yirmi yedi kere -diğer bir rivâyette- **yirmi beş kere inanan erkekler ile inanan kadınlar için istiğfar** (bağışlanma talep) **ederse, duâsı kabul edilen ve sâyelerinde yer halkına rızık gönderilen kimselerden olur."** *(Taberânî, Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:10/210; İbnü Acîbe, el-Bahru'l-medîd:3/125; Zebîdî, el-İthâf:5/171)*

Seyyid Muhammed Mâlikî *(Rahimehullâh)* yirmi yedi kere yapılacak bu istiğfârın, kişinin yaptığı diğer duâların kabûlüne vesîle olacağına dâir bir bab açmış ve bu istiğfar için şöyle bir sîğa zikretmiştir:

«اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ حَيِّهِمْ وَمَيِّتِهِمْ وَشَاهِدِهِمْ وَغَائِبِهِمْ وَقَرِيبِهِمْ وَبَعِيدِهِمْ إِنَّكَ تَعْلَمُ مَثْوَاهُمْ وَمُتَقَلَّبَهُمْ.»

"Ey **Allâh**! Îmân eden erkekleri ve inanan kadınları, Müslüman erkekleri ve Müslüman kadınları, onların dirilerini de ölülerini de, hâzır bulunanlarını da, uzakta bulunanlarını da, yakınlarını da uzaklarını da mağfiret eyle. Şüphesiz ki Sen onların ikâmetgâhlarını da, (öldüklerinde) dönüp gidecekleri yerlerini de bilmektesin." *(Seyyid Muhammed Alevî el-Mâlikî, Ebvâbü'l-ferac, sh:221)*

Uzun okumaya gücü yetmeyenler sâdece:

«اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ.»

duâsıyla da yetinebilirler. Elbette **Allâh**'ın yaratıklarına karşı şefkatli olmak, bizden istenen bir sıfattır. Lâkin **Allâh-u Te'âlâ**'nın bâzı yaratıkları hakkındaki murâdı zuhûr edip kudret unsurundan kahırla ilgili bir şey bürûz ettiğinde (açığa çıktığında) en güzel davranış **Allâh-u Te'âlâ**'nın murâdına teslim olmaktır. Zîrâ bir insan ne kadar şefkatli olsa da, kullarına **Allâh-u Te'âlâ**'dan daha şefkatli olamaz.

Şeyh Muhammed Es'ad Sâhibzâde en-Nakşibendî el-Hâlidî el-Osmânî *(Kuddise sırruhû)* Hazretlerinin, **"Nûru'l-Hidâyeti ve'l-İrfân fî Sirri'r-Râbıtati ve't-Teveccühi ve Hatmi'l-Hâcegân"** isimli kitabının hâmişindeki: **"el-Fuyûzâtü'l-Hâlidiyye ve'l-Menâkıbü's-Sâhibiyye"** isimli eserinin 31. sahîfesindeki nakle göre Nakşî Tarîkatı'nın Hâlidiyye kolunun müessisi **Hâlid-i Bağdâdî** *(Kuddise sırruhû)* Hazretleri buyurmuştur ki: "Gıybet ve dedikodu günahının en büyük keffâreti, kişinin her gün yirmi yedi kere:

«اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ.»

duâsını okumasıdır."

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

***İbrâhîm** (Aleyhisselâm)ın, babasına istiğfâr sözü verdiği:*

﴿قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا﴾

"(Kötülüğe iyilikle karşılık vermeyi âdet edinen İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*) **dedi ki: "**(Benden gelecek bir zarardan) **kurtuluş olsun sana! Senin** (hidâyete erişerek, affolmaya lâyık bir hâle gelmen) **için kesinlikle Rabbimden bağışlanma talebinde bulunacağım. Gerçekten O bana karşı dâimâ çok lütufkâr/*pek merhametli/çok ikram sâhibi/* olmuştur."** *(Meryem Sûresi:47)*,

***İbrâhîm** (Aleyhisselâm)ın, babasına verdiği istiğfâr sözünde örnek alınamayacağı:*

﴿قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَآءُ مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللهِ وَحْدَهُ إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللهِ مِنْ شَيْءٍ رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ﴾

"Gerçekten sizin için, İbrâhîm'de ve onunla birlikte olanlarda pek güzel bir örnek bulunmuştur! Hani onlar kavimlerine demişlerdi ki:

"Gerçekten biz sizden de, Allâh'ı bırakıp tapmakta olduklarınızdan da tamâmen uzak kimseleriz! Biz sizi(n dîninizi) **inkâr ettik. Siz Allâh'a, O tek olduğu halde inanıncaya kadar ebediyyen bizimle sizin aranızda düşmanlık ve şiddetli öfke** (meydana gelmiştir ve bu, kalplerimizde yerleşmekle kalmayıp, davranışlarımızda da) **belirmiştir."**

Ancak İbrâhîm'in, babasına: "Ben senin için Allâh'tan (gelecek azaplardan) **hiçbir şey**(i def etmey)**e sâhip değilsem de, andolsun ki; yine de senin için mutlaka bağışlanma talebinde bulunacağım" sözü müstesnâ!**

(Zîrâ bu, müşrikler için istiğfar yasağından önce vuku bulduğundan dolayı örnek alınacak bir şey değildir. Ey müminler! İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın ve berâberindeki müminlerin şu sözlerini de örnek alın ki:)

"Ey Rabbimiz! (Tüm işlerimizi Sana ısmarlayarak) **ancak Sana tevekkül ettik ve ancak Sana yöneldik! Varış da ancak Sana'dır!"** *(Mümtehine Sûresi:4)*

Âyet: 115

﴿ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ حَتّٰى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ إِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (115)

(وَمَا كَانَ) **Değildir,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** (لِيُضِلَّ) **saptıracak,** kimi? (قَوْمًا) **bir toplumu,** neden sonra? (بَعْدَ إِذْ هَدَا) **hidâyet buyurduktan sonra,** kimi? (هُمْ) **onları,** ne zamana kadar? (حَتّٰى يُبَيِّنَ) **iyice açıklayıncaya kadar,** kime? (لَهُمْ) **onlara,** neyi? (مَا) **o şeyleri ki,** (يَتَّقُونَ) **sakınacaklar,** (إِنَّ اللّٰهَ) **şüphesiz Allâh,** neyi? (بِكُلِّ شَيْءٍ) **her şeyi,** (عَلِيمٌ) **Alîm'dir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Allâh bir kavmi (İslâm'a) **hidâyet buyurduktan sonra,** (kâfirlerin bağışlanmasını istemek gibi) **iyice sakınmaları gereken şeyleri kendilerine tamâmen açıklayıncaya kadar** (yaptıkları yanlışlar yüzünden) **onları aslâ** ('Bunlar doğru yoldan) **saptı**(lar' diye adlandı)**racak** (ve haklarında sapıklar hükmünü uygulayacak) **değildir. Şüphesiz ki Allâh** (kullarının bu açıklamaları bilmeden önce veyâ sonra neler yapıp yapmayacakları dâhil) **her şeyi** (hakkıyla bilen bir) **Alîm'dir."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde müminleri müşrikler için istiğfâr etmekten menettikten sonra bu âyet-i kerîmede evvelce yaptıkları istiğfarlardan mesul olmayacaklarını beyân etmiştir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîme inmeden önce müminler küfür üzere ölmüş olan ana babaları vesâir akrabâları için istiğfâr ediyorlardı, bu âyet-i kerîme inince kendilerinden daha önce sudûr eden istiğfâr sebebiyle korkuya kapıldılar. Ayrıca müşrikler için istiğfâr eden bâzı müminler bu âyet-i kerîmenin nüzûlünden önce vefât etmiştiler, onların durumunun ne olacağı husûsu da endişe konusu oldu. İşte **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi indirerek, sakınmaları gereken şeyi kendilerine açıklamadıkça onları hiçbir amellerinden dolayı cezâlandırmayacağını beyân etmek sûretiyle bu korkuyu onlardan gidermiş oldu.

Semerkandî, **Ferrâ** ve **Nehhâs** *(Rahimehümüllâh)*ın beyanları vechile; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve müminler **Allâh-u Te'âlâ**'nın indirdiği hükümlerle amel ederken bâzı hükümler neshedildi.

Fakat **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında olmayanlara bu durum ulaşmayınca mensûh olan önceki hükümle amel etmeye devâm ettiler. Nitekim bâzıları bilmeden ilk kıbleye doğru kılmayı sürdürdüler, kimisi harâmiyetini bilmeden içki içmeye devâm etti. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e geldiklerinde kıblenin **Mescid-i Harâm**'a döndürüldüğünü, içkinin de harâm edildiğini görünce: "Yâ **Rasûlellâh**! Sen başka bir din üzeresin, biz ise başka bir din üzere amel etmişiz, demek ki biz dalâletteyiz" dedikleri zaman **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi indirerek bu kişilerin nesheden hükmü bilmedikleri sürece mensûh bir şeyle amel etmelerinden mesul olmayacaklarını ve evvelce kıldıkları namazların iptal edilmeyeceğini açıklamış oldu. *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/77-78; Ferrâ, Me'âni'l-Kur'ân:1/453; Nehhâs, Me'âni'l-Kur'ân:3/363)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre bu âyet-i kerîme **Bedir** günü müşriklerden alınan fidye hakkında nâzil olmuş ve onlara: "Size izin verilmeden bu fidyeyi almamalıydınız, lâkin **Allâh** kullarını bir şeyden nehyetmedikçe o işi yaptılar diye onlara azâb edecek değildir" şeklinde beyanda bulunmuştur. *(İbnü Merdûyeh, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/565)*

Yahyâ ibni Akîl *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "**Yahyâ ibni Ya'mer** bana bir yazı verdi ve: 'Bu, **Abdullâh ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*ın her perşembe akşamı arkadaşlarına yaptığı bir konuşma metnidir' dedikten sonra şöyle dedi: 'İçinizden her kimin bir âlime ya da ilim talebesine gitme imkânı varsa bunu mutlaka yapsın, başka bir şey için hareket etmesin. Zîrâ âlim ve talebe hayırda ortaktırlar. Ey insanlar! Vallâhi ben sizin size açıklanmamış olan şeylerle mesul tutulacağınızdan korkmuyorum, nitekim **Allâh-u Te'âlâ**: **"Allâh bir kavmi** (İslâm'a) **hidâyet buyurduktan sonra, iyice sakınmaları gereken şeyleri kendilerine tamamen açıklayıncaya kadar onları aslâ saptıracak değildir. Şüphesiz ki Allâh her şeyi Alîm'dir"** buyurmuştur. Ama artık O size sakınacağınız şeyleri açıklamıştır. (Dolayısıyla bile bile yasaklara yaklaşmayın.)" *(İbni Münzir, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/565)*

"Beyzâvî, Nesefî ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme aklın tek başına anlayamayacağı şeylerle akıllı kişinin mükellef olmadığı husûsunda delil teşkil etmektedir. Akılla anlaşılacak şeyler ise tevkîfe (naklî bir delile) bağlı değildir.

Kurtubî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîme haramlık perdesi yırtılarak işlenen mâsiyetlerin (günahların) insanın sapıtmasına ve helâk olmasına sebep ve hidâyeti terk etmeye merdiven olacağı husûsunda en büyük delildir.

Âyet: 115

Ebû Amr ibni'l-'Alâ *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîmede geçen: (حَتَّى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ) **"İyice sakınmaları gereken şeyleri kendilerine tamâmen açıklayıncaya kadar"** kavl-i şerîfinin tefsîrinde: "Kendilerine emirler yönelterek huccetini (onlara karşı delilini) tamamlayıncaya kadar" mânâsını beyân etmiş daha sonra buna misâl olarak:

﴿وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا﴾

"Biz (ezelî takdirimizi infaz etmek üzere) **bir memleketi helâk etmek istediğimizde, oranın bollukla şımartılan kişilerine** (göndermiş olduğumuz peygamber vâsıtasıyla, Kendimize itaati) **emrederiz. Fakat onlar orada** (Bize itaatten çıkarak) **fâsıklık yaparlar da, böylece o** (azap) **söz**(ümüz) **orası üzerine hak olur. Biz de bir daha düzelemeyecek bir şekilde görülmemiş bir helâk edişle hemen orayı kırıp geçiririz!"** *(İsrâ Sûresi:16)* kavl-i şerîfini okumuştur.

Bu âyet-i kerîme hidâyeti ve îmânı kulların kendilerinin yarattığını söyleyen Mûtezile'ye karşı Ehl-i Sünnet'in delillerinden sayılmıştır.

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ) **"Şüphesiz ki Allâh her şeyi Alîm'dir"** kavl-i şerîfi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın her şeyi bildiğini beyân etmekle birlikte, müminlerin müşrikler için istiğfâr etmek gibi önceki amellerinden dolayı korkuya kapıldıklarını bildiğine, onun için kendilerini bu âyet-i kerîme ile rahatlattığına, özellikle de aklın tek başına çirkinliğini bilemeyeceği şeyleri açıklamaya ihtiyaç olduğu husûsunu bildiğine ve buna göre beyanlarda bulunduğuna dikkat çekmektedir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin şöyle bir işârî mânâsı vardır: Bir cemaat **Allâh-u Te'âlâ**'ya vâsıl olduktan sonra **Allâh-u Te'âlâ** onlara şerîat vâsıtasıyla ya da meşâyıhın lisânıyla sakınmaları gereken edepsizlikleri açıklamadıkça onları yüce huzûruna seyr-ü sülûk yapmaktan ve mânevî ilimlerde yükselmekten saptıracak değildir.

Ama edebe muhâlif şeyler kendilerine belirdikten sonra yine de o edepsizlikleri işlerler ve bunda ısrar ederlerse işte o zaman onları saptırır ve mukaddes hazretine vâsıl olmaktan engeller. Zîrâ her itaat ve edebe riâyet mânevî huzûra yaklaştıracağı gibi her mâsiyet ve sû-i edeb de sâliki yüce huzurdan uzaklaştırır. Nitekim meşâyıh hazarâtı: "Seccâde üzerinde edepsizlik yapan kapıya kovulur, kapıda edepsizlik yapan ise hayvan bakıcılığına kovulur" demişlerdir.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre bu âyet-i kerîmenin şöyle bir işârî mânâsı vardır: "**Allâh-u Te'âlâ** bir kavmi tevhîd-i ilmîye yâni herşeyin **Allâh-u Te'âlâ**'nın kazâ ve kaderiyle olduğunu görür gibi bilme makāmına ulaştırdıktan sonra, sülûk makamlarından her bir makamda ve vusûl mertebelerinden her bir meretebede nelerden sakınmaları gerektiğini kendilerine açıklayıncaya kadar onları hükmüne teslim ve rızâ yolundan saptırmaz.

Lâkin onlar bâzı makamlarda sakınmaları gerektiği kendilerine açıklanmış olan bir takım işlere teşebbüs ederlerse o zaman onlar mânevî yolda dalâlet sayılacak işler irtikâb ettikleri için kendilerini saptırır. Her makāmın kendine münâsip gizli günahlarını kimse bilmese de **Allâh** herşeyi bilir."

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Peygamberlerin, insanlara vahyi açıklamak için gönderildiği:

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾

"Biz her bir peygamberi ancak toplumunun lisânıyla (konuşabilir durumda) **gönderdik ki, kendilerine** (gönderilmiş olduğu ümmetlere, gereken hükümler hakkında) **iyice açıklamada bulunabilsin** (böylece onlar da çabucak ve kolayca o hükümleri anlayıp başkalarına tercüme edebilsin)**!**

Artık Allâh (sapıtma sebeplerini tercih ettiğini bildiği için, sapıklıkta kalmasını) **dilediği kimseyi saptırır,** (hidâyet bulma vesîlelerine başvurduğunu bildiği için, doğru yola iletmek) **istediğini de hidâyete erdirir.** (Hiçbir arzusu engellenemeyecek yegâne) **Azîz de,** (üstün hikmetine dayalı olmayan hiçbir şeyi dilemeyen) **Hakîm de ancak O'dur."** *(İbrâhîm Sûresi:4),*

﴿بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾

"(Biz senden önce de peygamberleri) **pek açık mûcizeler ve** (ümmetleriyle ilgili emir ve yasakları bildiren) **kitaplarla** (göndermiştik)**! Sana da bu** (türlü türlü öğüt ve uyarıları ihtivâ eden Kur'ân gibi bir) **zikri, kendilerine indirilmiş olan şeyi insanlara açıklayasın diye indirdik. Tâ ki böylece onlar** (Kur'ân'da bulunan hakîkatleri) **iyice düşünsünler** (de kötülüklerden sakınsınlar)**!"** *(Nahl Sûresi:44).*

Âyet: 116

﴿ إِنَّ اللهَ لَـهُ مُلْـكُ السَّـمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَمَا لَكُـمْ مِنْ دُونِ اللهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (116)

(إِنَّ اللهَ) **Şüphesiz ki Allâh,** (لَهُ) **sâdece O'na âittir,** ne? (مُلْكُ السَّمٰوَاتِ) **göklerin mülkü,** daha, (وَالْأَرْضِ) **yerin mülkü,** (يُحْيِـي) **O yaşatır,** daha, (وَيُمِيـتُ) **öldürür,** (وَمَـا لَكُـمْ) **sizin için olmadı,** kimden başka? (مِـنْ دُونِ اللهِ) **Allâh'tan başka,** ne olmadı? (مِنْ وَلِيٍّ) **ne yakın bir dost,** daha, (وَلَا نَصِيرٍ) **ne de gerçek bir yardımcı.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Şüphesiz ki Allâh, göklerin ve yerin (yegâne hükümrânlığı ve) **mülkü sâdece Kendisine âittir. O** (dilediğini îmanla, istediğini de kâfirlik üzere) **yaşatır ve öldürür. Sizin için Allâh'tan başka ne yakın bir dost, ne de gerçek mânâda bir yardımcı vardır!"**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde kâfirlerden uzak durmayı emrettikten sonra bu âyet-i kerîmede göklerin ve yerin mülkünün sâdece Kendisine âit olduğunu beyân ederek kâfir olan ana babalarından ve yakınlarından uzak duran müminlere: "Benim gibi göklerin ve yerin mâliki olan, öldüren ve dirilten bir Zât sizin yardımcınız olduktan sonra onlardan kopmanız sizi düşündürmesin" buyurmuş olmaktadır.

Fahrurrâzî, Beyzâvî ve **Hâzin** *(Rahimehümüllâh)*ın beyanları vechile; **Allâh-u Te'âlâ**'nın müminleri yakın akrabâları olan müşrikler için dahî istiğfâr etmekten men etmesi müminlerin müşriklerden temelli teberrî etmesini (uzak durmasını) îcâb edince bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ**'nın, her mevcûdun yegâne mâliki ve mütevellîsi olduğu, ayrıca yardım ve velâyetin O'ndan başka kimseden gelmeyeceği bildirilerek müminlerin olanca imkânlarıyla sâdece O'na yönelmeleri, O'nun düşmanlarından yüz çevirmeleri ve yapacakları ya da terkedecekleri her işte O'ndan gayri bir maksatları kalmayacak derecede sâdece O'na bağlanmaları istenmiştir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme yerlerin ve göklerin mülkünde **Allâh-u Te'âlâ**'nın hiçbir şerîki (ortağı) bulunmadığını ifâde etmektedir.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

وَاحِدْ اَنْدَرْ مُلْكْ اُو رَا يَارْ نِى بَنْدَگَانَشْ رَا جُزْ اُو سَالاَرْ نِى
نِيسْتْ خَلْقَشْ رَا دِگَرْ كَسْ مَالِكِى شِرْكَتَشْ دَعْوِى كُنَدْ جُزْ هَالِكِى

"Mülkte tektir, eşi yok,
Kullarına Ondan başka sâhip yok.
Mahlûkāta Ondan başka kimse mâlik değildir,
Helâke düşmüş kişiden başkası Ona ortaklık dâvâsına kalkışmaz."

(Mesnevî:4/2325-2326)

<u>Âyet-i kerîmede geçen</u>: (يُحْيِي وَيُمِيتُ) **"Yaşatır ve öldürür"** kavl-i şerîfi **Allâh-u Te'âlâ**'nın ölülere hayat verdiğini, dirileri de öldürdüğünü beyân etmesinin yanısıra burada özellikle: "**Allâh-u Te'âlâ** dilediğini îmân üzere yaşatır ve îmanlı olarak öldürür, dilediğini de küfür üzere yaşatır ve kâfir olarak öldürür, dolayısıyla kimsenin kâfir olarak ölen yakınlarının başına gelen takdir husûsunda **Allâh-u Te'âlâ**'ya îtirâz etme hakkı yoktur. Zîrâ O'nun her kulu hakkında icrâ buyurduğu hikmetli bir kaderi vardır" şeklinde bir duyuruda bulunmuştur.

<u>Âyet-i kerîmenin sonunda geçen</u>: (وَمَا لَكُم مِنْ دُونِ اللهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ) **"Sizin için Allâh'tan başka ne yakın bir dost, ne de gerçek mânâda bir yardımcı vardır"** kavl-i şerîfi müminlere:

"Sizin velîniz ve yardımcınız ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır, sizi düşmanlarınızdan kurtaracak ve onlara karşı size yardım edecek Rabbinizden gayri kimseniz yoktur, O'nun emirlerine muhâlefet etmeniz durumunda da sizi O'nun azâbından kurtaracak hiçbir yakınınız ve yardımcınız bulunmayacaktır. O halde siz gerçek yakınınızı bırakıp da âhirette birbirinizden ayrı kalacağınız ve uzak duracağınız müşrik akrabânızı şimdiden terkedin" buyurmuş olmaktadır.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **İbni Cerîr** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: Bu âyet-i kerîme **Allâh-u Te'âlâ**'nın mümin kullarına küfrün önderleriyle ve müşriklerle savaşmaları husûsunda yapmış olduğu bir teşviktir. Zîrâ bu âyet-i kerîmeye inanan müminler kendilerinin **Allâh**'tan gayri yâr ve yardımcılarının olmadığını bildikleri zaman elbette göklerin ve yerin yegâne mâliki olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın yardımına güvenecekler ve düşmanlarından korkmayacaklardır.

Âyet: 116

Bu âyet-i kerîme göklerin ve yerin mülkünün sadece **Allâh-u Te'âlâ**'ya âit olduğunu beyân ederek O'nun mülkünün azametine ve saltanatının yüceliğine delâlet etmektedir, zîrâ göklerin ve yerin mülkü aynı zamanda onlarda bulunan feleklerin, meleklerin ve bütün yaratıkların da **Allâh-u Te'âlâ**'ya âit olduğunu ifâde etmektedir ki bu konuda birçok hadîs-i şerîf ve rivâyet mevcuttur.

Nitekim **Ebû Zerr** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِنِّي أَرَى مَا لَا تَرَوْنَ وَأَسْمَعُ مَا لَا تَسْمَعُونَ أَطَّتِ السَّمَاءُ وَحُقَّ لَهَا أَنْ تَئِطَّ.
مَا فِيهَا مَوْضِعُ أَرْبَعِ أَصَابِعَ إِلَّا وَمَلَكٌ وَاضِعٌ جَبْهَتَهُ سَاجِدًا لِلّٰهِ.»

"Ben sizin görmediklerinizi görmekteyim, duymadıklarınızı duymaktayım! Gök (taşıdığı yükün ağırlığından dolayı) **gıcırdamaktadır, zâten onun ses çıkarması da hakkıdır. Zîrâ orada dört parmaklık bir yer yoktur ki Allâh'a secde etmek için oraya alnını koymuş bir melek bulunmasın."** *(Tirmizî, Zühd:9, no:2312, 4/145; İbnü Mâce, no:4090; Hâkim, el-Müstedrek:2/510; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:16/245; İbnü Ebî Hâtim:6/1898; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:3/201; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:2/217; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/304)*

Kâ'bü'l-Ahbâr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Yeryüzünde bir iğne deliği kadar yer yoktur ki orada orası hakkındaki bilgileri **Allâh-u Te'âlâ**'ya arzetmekle görevli bir melek bulunmasın!

Şüphesiz gökteki melekler toprak tânelerinden daha çoktur.

Hamele-i Arş (Arşı taşıyan melekler) ise onlardan birinin topuğu ile iliği arası yüz senelik mesâfedir." *(İbnü Ebî Hâtim:6/1898; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/304)*

﴿ لَقَدْ تَابَ اللّٰهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (117)

(لَقَدْ تَابَ) **Andolsun ki elbette muhakkak tevbesini kabûl etti,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** kimin? (عَلَى النَّبِيِّ) **o Peygamberin,** daha, (وَالْمُهَاجِرِينَ) **muhâcirlerin,** daha, (وَالْأَنْصَارِ) **ensârın,** (اَلَّذِينَ) **öyle kimseler ki,** (اِتَّبَعُو) **tâbi oldular,** kime? (هُ) **ona** (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e), ne zamanda? (فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ) **o güçlük zamânında,** neden sonra? (مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ) **iyice yanaştıktan sonra,** neye? (يَزِيغُ) **kayar olmaya,** ne? (قُلُوبُ فَرِيقٍ) **bir fırkanın kalpleri,** kimden? (مِنْهُمْ) **onlardan,** (ثُمَّ تَابَ) **sonra tevbelerini kabûl etti,** kimin? (عَلَيْهِمْ) **onların,** (إِنَّهُ) **muhakkak ki O** (Allâh), kime karşı? (بِهِمْ) **onlara karşı,** (رَءُوفٌ) **Raûf'dür,** (رَحِيمٌ) **Rahîm'dir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Andolsun ki Allâh, o peygamberin (cihada katılmama husûsunda münâfıklara izin vererek, efdal olanı terk etmesinden dolayı yapmış olduğu tevbeyi) **ve** (binecek hayvan, yiyecek ve içecek bulamadıkları) **o güçlük zamânında**(ki Tebûk muhârebesinde) **içlerinden bir fırkanın kalpleri** (cihatta peygambere uyma fikrinden) **kaymaya iyice yanaştıktan sonra** (yine de geri kalmayıp) **kendisine uymuş olan o muhâcirlerle ensârın** (cihada gitmemeye dâir kalplerinden gayr-i ihtiyârî geçirdikleri meyilden dolayı yapmış oldukları) **tevbelerini gerçekten kabul etmiştir.**

Sonra (karşılaştıkları sıkıntıları, niyetlerinin doğruluğunu ve tevbelerindeki sadâkati çok iyi bildiği için) **onların tevbelerini** (hiçbir mesûliyet izi bırakmayacak şekilde) **kabul etmiştir. Çünkü gerçekten O onlara karşı Raûf'dur; Rahîm'dir** (büyük bir esirgeme ve sonsuz bir merhamet sâhibidir. Bu yüzden kendilerine tâkat yetiremeyecekleri vazîfeleri yüklemez.)"

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde **Tebûk** gazvesinin ahvâlini ve geri kalanların kötü hâlini tafsîlatlı bir şekilde beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede bu gazâda yaşanan diğer bir olayı açıklamaya dönmüştür.

Âyet: 117

"Beğavî, Fahrurrâzî, Nesefî, Hâzin, Kurtubî, Mazharî ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme çok zor geçen **Tebûk** muhârebesinden bahsetmektedir. Çok şiddetli sıcaklara denk gelen bu muhârebe **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in son ve en kalabalık gazâsıdır.

Zîrâ **Bedir** muhârebesine iştirâk eden sahâbenin sayısı üçyüz on küsur, **Uhud** günü yediyüz, **Hayber** günü binbeşyüz, **Mekke Fethi** günü on bin, **Huneyn** günü onikibin iken **Tebûk** muhârebesine katılanların sayısı bir rivâyet otuz binden ziyâde, bir rivâyet ise süvâri ve piyâde olmak üzere muhâcir, ensâr ve diğer kabîlelerden müteşekkil yetmiş bin kişiye ulaşmıştır.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu yolculuğa receb ayında çıkmış, şa'bân ayı ile ramazân-ı şerîfin bir kısmında **Tebûk**'te ikâmet etmiş, seriyyelerini etrâfa göndermiş, bâzı milletlerle de cizye ödemeleri üzere anlaşarak geri dönmüştür. Bu gazâda **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ı **Medîne**'de yerine bırakmış, bâzı münâfıklar bunu **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın aleyhine kullanınca ona:

«أَمَا تَرْضَى أَنْ تَكُونَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى.»

"Mûsâ'nın yanında Hârûn ne mertebede idiyse sen de benim yanımda öyle olmaktan râzı olmaz mısın?" *(Müslim, Fedâilü's-sahâbe:4, no:2404/31, 4/1871; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/410; diğer kaynaklar için bakınız:Rûhu'l-Furkān:17/297-298)* buyurarak, kendisinin emriyle geride kalanın, harbe iştirâk edenle eşit olduğunu, zîrâ bütün meselenin şerîat sâhibinin emrini dinlemekten ibâret bulunduğunu bildirmiştir.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ve muhâcirlerle ensârın tevbesini kabul ettiğini zikretmektedir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tevbesini kabûlü, **Tebûk** gazvesinden geri kalmak için bahâneler uyduran münâfıklara verdiği izinden dolayı kendisini mesul tutmamasından ibârettir ki bu durum:

﴿عَفَا اللهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ﴾

"(Habîbim! Önce şunu peşinen bil ki:) **Allâh seni affetmiştir** (bu hususta seni suçlu bulmamıştır)**! O** (sözlerinde) **doğru olan kimseler sana iyice belirmeden ve sen o** (özürlerinde) **yalancı olanları bilmeden niçin o** (cihada çıkmama bahânesi olarak imkânsızlıklarını ortaya atanlara ve Allâh adına yemini bu yalanlarına alet yapa)**n** (o münâfık)**lara** (cihattan geri kalmaları husûsunda) **izin verdin?"** *(Tevbe Sûresi:43)* kavl-i şerîfinde açıklanmıştır.

Dolayısıyla burada azâbı mûcip bir günah mevcut olmayıp, olsa olsa efdal olanı terk etmeye sitem bâbından bir muâmele söz konusudur.

Bâzı ulemânın beyânı vechile; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in münâfıklara izin vermesi zelle kabîlinden sayılmışsa da bu zelle, haktan bâtıla kayma anlamında olmayıp, efdalden fâzıla yâni daha üstün olanı bırakıp üstün olana meyletme anlamındadır. Zîrâ bir kişinin günah irtikâbı müminlerin kalplerinden o kişinin haşmetini düşürür.

Peygamberlerin ise herkes tarafından sayılan kimseler olmaları gerektiğinden enbiyâ (peygamberler) küçük-büyük bütün günahlardan mâsumdurlar. Zâten onların cüzâm gibi nefret ettirici hastalıklardan korunmuş olmalarının hikmeti de budur. Bu konu, ilgili âyet-i kerîmede daha ziyâde açıklanmıştır. *(Bakınız: Rûhu'l-Furkān:17/273-282)*

Me'ânî ehlinin beyânı vechile; **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu tevbede konu edilmesi aslında kendisi hakkında değildir, ancak kendisinden sonra mevzû edilecek ensâr ile muhâcirlerin tevbelerinin kabûlüne vesîle olması hasebiyle bir iftitâh-i kelâm (söz başlangıcı) olarak teberrüken kendisi zikredilmiştir. Nitekim:

﴿وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ﴾

"Bilin ki ganîmet aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allâh'a, Rasûlüne ... âittir" *(Enfâl Sûresi:41)* âyet-i kerîmesinde de **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilk başta zikredilmesi bu kabildendir. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın ganîmetlerden istifâdesi söz konusu değildir.

Buna göre ganîmetler husûsunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ismi **Allâh-u Te'âlâ**'nın isminden hemen sonra zikredilerek kendisine şeref verildiği gibi tevbe konusunda da önce **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ismi anılıp peşine muhâcirlerle ensârın tevbesi zikredilerek onlara şeref verilmiştir. Muhâcir ve ensâr isimleri ile bu zevâtın fazîletleri hakkında geniş mâlûmât bu sûre-i celîlenin 100. âyet-i kerîmesinin tefsîrinde geçmiştir.

Muhâcirlerle ensârın bu gazâda tevbeye ihtiyaç duymaları ise bâzılarının kalplerinin harbin zorluğundan dolayı geri kalmaya meyletmeleri nedeniyle olmuştur.

Nitekim onlardan bir kısmının kalbinden: "Bu sıcak zamanda **Rumlar**'la savaşmaya güç yetiremeyiz, sonra onlardan kendimizi bile kurtaramayız" gibi düşünceler geçmiştir.

Âyet: 117

Fakat **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesiyle onların kalplerinden geçen bu tür nefsânî vesvesleri bağışladığını açıklamıştır. Zâten hiçbir insan, ömrü boyunca ya büyük günahlardan yâhut küçük günahlardan veyâ ufak tefek zellelerden, en azından efdal olanı yapmama gibi noksanlıklardan boş kalamaz.

İşte **Tebûk** muhârebesinde de sahâbe-i kirâmdan bâzıları hakkında bu sayılanlardan bir kısmı tahakkuk etmiş, fakat o yolculuğun meşakkatlerine tahammül edip, özellikle sıcağa ve susuzluğa sabretmeleri nedeniyle **Allâh-u Te'âlâ** kendilerini mağfiret buyurmuştur. Zâten **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede onları o zor muhârebede Habîbine tâbî olmakla vasıflayarak bir yandan işin zorluğuna, bir taraftan da onların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i terk etmediklerine dikkat çekmiştir.

Ulemânın beyânı vechile; bu âyet-i kerîme: "Peygamber olsun, sahâbe olsun tevbe ve istiğfâra muhtaç olmayan hiçbir kimse yoktur" mânâsında değerlendirilerek bütün kulları tevbeye teşvik etmektedir. Nitekim:

﴿وَتُوبُوا إِلَى اللهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾

"Ey müminler! Hep birlikte Allâh'a tevbe edin! Tâ ki siz (iki cihan saâdetine kavuşarak) **felâha erebilesiniz"** *(Nûr Sûresi:31)* âyet-i kerîmesi de bu mânâya gelmektedir. Zîrâ herkesin öyle bir makāmı vardır ki onu aştığı zaman mutlaka eski makāmını yeni makāmına nispetle düşük görecektir. Dolayısıyla bir alt makamdan üst makāma terakkî etmek, gerideki makāmın noksanlığında kalmaktan tevbe etmek anlamı taşımaktadır.

<u>**Âyet-i kerîmede geçen**</u>: (فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ) **"O güçlük zamanında"** kavl-i şerîfi belirli bir saat hakkında olmayıp burada **Tebûk** muhârebesinin tüm anları kastedilmiştir ki bu muhârebenin ne kadar zor geçtiği hakkında birçok rivâyet mevcuttur.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet olunduğuna göre bir kere **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*a: "Bize zorluk muhârebesinin durumundan biraz anlat" denildiğinde şöyle anlatmıştır:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قِيلَ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ: حَدِّثْنَا عَنْ شَأْنِ سَاعَةِ الْعُسْرَةِ، فَقَالَ عُمَرُ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى تَبُوكَ فِي قَيْظٍ شَدِيدٍ، فَنَزَلْنَا مَنْزِلًا أَصَابَنَا فِيهِ عَطَشٌ، ظَنَنَّا أَنَّ رِقَابَنَا سَتَنْقَطِعُ، حَتَّى إِنْ كَانَ الرَّجُلُ لَيَذْهَبُ يَلْتَمِسُ الْمَاءَ يَرْجِعُ حَتَّى يَظُنَّ أَنَّ رَقَبَتَهُ سَتَنْقَطِعُ، حَتَّى إِنْ كَانَ الرَّجُلُ لَيَنْحَرُ

بَعِيرَهُ، فَيَعْصِرُ فَرْثَهُ، فَيَشْرَبُهُ، وَيَجْعَلُ مَا بَقِيَ عَلَى كَبِدِهِ، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّ اللهَ قَدْ عَوَّدَكَ فِي الدُّعَاءِ خَيْرًا، فَادْعُ لَنَا، فَقَالَ: «أَتُحِبُّ ذٰلِكَ؟» قَالَ: نَعَمْ قَالَ: فَرَفَعَ يَدَيْهِ، فَلَمْ يَرْجِعْهُمَا حَتّٰى اَطَلَّتِ السَّحَابُ، فَأَمْطَرَتْ، ثُمَّ سَكَبَتْ فَمَلَئُوا مَا مَعَهُمْ ثُمَّ ذَهَبْنَا نَنْظُرُ فَلَمْ نَجِدْهَا جَاوَزَتِ الْعَسْكَرَ.

"Şiddetli sıcak bir zamanda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte **Tebûk**'e çıktık, bir yere vardık ki orada bize çok susuzluk isâbet etti, hattâ bir ara boyunlarımızın kopacağını sandık. İçimizden biri su aramaya gidip gelirken boynunun kopacağını zannediyordu. İş o raddeye vardı ki bir adam devesini kesip işkembesini sıkıyor ve çıkan suyu içiyordu, geri kalanı da ciğerinin üzerine koyuyordu.

Bu sırada **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*: "Yâ **Rasûlellâh**! **Allâh** sana dâimâ yaptığın duâlarda hayırla dönüş yaptı. O halde bizim için duâ et" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Bunu ister misin?"** diye sordu.

O: "Evet" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* iki elini kaldırdı ve bir bulut gelip, yağdırıp boşaltıncaya kadar ellerini geri çevirmedi. Böylece onlar yanlarında olan kap çanağı doldurdular. Sonra gidip baktığımızda bulutun ordunun dışına geçmediğini gördük. *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:3316, 4/177; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/52-53; İbnü Huzeyme, es-Sahîh, no:101; İbnü Hibbân, es-Sahîh, no:1383; Hâkim, el-Müstedrek:1/159; Ebû Nu'aym, Delâilü'n-Nübüvve, no:452; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:5/231; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/305; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/566; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/287)*

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle nakletmiştir: "**Tebûk** muhârebesinde iki adam aralarında bir hurmayı bölüşüyorlardı. Bâzen bir cemaat bir tek hurmayı aralarında gezdiriyorlar, biri onu emip üzerine su içiyor, sonra diğeri emiyordu." *(İbnü Ebî Hâtim:6/1899; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/304-305; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/566-567)*

Abdullâh ibni Muhammed ibni Akîl ibni Ebî Tâlib *(Radıyallâhu Anhüm)* şöyle anlatmıştır: "**Tebûk** muhârebesinde iki kişi, bâzen üç kişi bir deveyi paylaşıyorlardı, kendilerine şiddetli susuzluk isâbet edince deveyi kesip işkembesini sıkarak suyunu içiyorlardı. O muhârebede hem susuzluk, hem yemeksizlik, hem de bineksizlik gibi birçok zorluk birleşmişti." *(İbnü Ebî Hâtim:6/1898; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:5/227; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/567)*

Hasen *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Müslümanlardan on kişi nöbetleşe binmek üzere bir deve ile yola çıkıyorlardı. O deveye bir adam bir saat kadar bindikten sonra iniyor arkadaşı o kadar zaman biniyordu.

Âyet: 117

Azıkları ise kurtlu hurma, bozuk arpa ve kokmuş iç yağından ibâretti. Bir cemaatin yanında birkaç hurma bulunuyor, birisi dayanamayacak derecede acıkınca bir hurma alıp çiğneyerek tadını hissediyor sonra onu arkadaşına veriyor, o da onu biraz emdikten sonra üzerine bir yudum su içiyor böylece o hurma son kişiye vardığında ancak çekirdeği kalmış oluyordu.

İşte onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte sadâkat ve yakîn üzere **Tebûk** muhârebesine böylece gittiler. **Allâh-u Te'âlâ** onlardan râzı olsun!" *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/119; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/407-408)*

Fadâle ibni Ubeyd *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte **Tebûk** muhârebesinde bulunurken bineklerimiz çok yorulunca bu durumu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e şikâyet ettiler.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onların dar bir geçide gelmelerini bekleyerek önce oradan kendisi geçti, daha sonra:

«مُرُّوا بِسْمِ اللهِ.»

"Allâh'ın ismiyle geçin" buyurdu. Böylece insanlar binekli vaziyette oradan geçerlerken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onların bineklerine:

«اَللّٰهُمَّ احْمِلْ عَلَيْهَا فِي سَبِيلِكَ إِنَّكَ تَحْمِلُ عَلَى الْقَوِيِّ وَالضَّعِيفِ
وَعَلَى الرَّطْبِ وَالْيَابِسِ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ.»

"Ey Allâh! Kendi yolunda (mücâhitleri) **bu bineklere taşıt! Şüphesiz ki Sen karada ve denizde güçlü ve zayıf, yaş ve kuru her şey üzerinde** (dilediklerini) **taşıtırsın"** diye duâ okuyup üflemeye başladı. Artık (bineklerimize öyle bir kuvvet geldi ki) **Medîne**'ye varana kadar bineklerimiz yularlarını bizim elimizden çekiştirip durdu.

Bu duâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in güçlü ve zayıflar hakkındaki duâsıydı. Fakat yaş ile kurunun bununla ne alâkası olduğunu anlayamadık. Daha sonra **Şam**'a geldiğimizde deniz yoluyla **Kıbrıs** gazâsına çıkınca gemilerin denizde hangi sulara girdiğini (dalgalarla nasıl boğuştuğunu) görünce **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu duâsını(n sırrını) da anlamış olduk. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:23955, 39/377-378; İbnü Ebî Âsım, el-Âhâd ve'l-Mesânî, no:2110; İbnü Hibbân, es-Sahîh, no:4681; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:771, 18/301, Müsnedü'ş-Şâmiyyîn, no:931; Bezzâr, el-Müsned, no:3758; Heysemî, Mevâridü'z-zam'ân, no:1706; Mecma'u'z-zevâid:6/193)*

Ebû Hureyre yâhut **Ebû Sa'îd** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَوْ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا شَكَّ الْأَعْمَشُ قَالَ: لَمَّا كَانَ غَزْوَةُ تَبُوكَ أَصَابَ النَّاسَ مَجَاعَةٌ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! لَوْ أَذِنْتَ لَنَا فَنَحَرْنَا نَوَاضِحَنَا فَأَكَلْنَا وَادَّهَنَّا فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «افْعَلُوا!» قَالَ: فَجَاءَ عُمَرُ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنْ فَعَلْتَ قَلَّ الظَّهْرُ وَلٰكِنِ ادْعُهُمْ بِفَضْلِ أَزْوَادِهِمْ ثُمَّ ادْعُ اللهَ لَهُمْ عَلَيْهَا بِالْبَرَكَةِ لَعَلَّ اللهَ أَنْ يَجْعَلَ فِي ذٰلِكَ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «نَعَمْ.» قَالَ فَدَعَا بِنِطَعٍ فَبَسَطَهُ ثُمَّ دَعَا بِفَضْلِ أَزْوَادِهِمْ قَالَ: فَجَعَلَ الرَّجُلُ يَجِيءُ بِكَفِّ ذُرَةٍ قَالَ: وَيَجِيءُ الْآخَرُ بِكَفِّ تَمْرٍ قَالَ: وَيَجِيءُ الْآخَرُ بِكِسْرَةٍ حَتَّى اجْتَمَعَ عَلَى النِّطَعِ مِنْ ذٰلِكَ شَيْءٌ يَسِيرٌ قَالَ: فَدَعَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهِ بِالْبَرَكَةِ ثُمَّ قَالَ: «خُذُوا فِي أَوْعِيَتِكُمْ.» قَالَ: فَأَخَذُوا فِي أَوْعِيَتِهِمْ حَتَّى مَا تَرَكُوا فِي الْعَسْكَرِ وِعَاءً إِلَّا مَلَئُوهُ قَالَ: فَأَكَلُوا حَتَّى شَبِعُوا وَفَضَلَتْ فَضْلَةٌ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَأَنِّي رَسُولُ اللهِ لَا يَلْقَى اللهَ بِهِمَا عَبْدٌ غَيْرَ شَاكٍّ فَيُحْجَبَ عَنِ الْجَنَّةِ.»

"**Tebûk** muhârebesi olduğunda insanlara çok açlık isâbet edince: "Yâ **Rasûlellâh**! Bize izin versen de develerimizi boğazlayıp yesek (, iç yağlarıyla da) yağlansak" dediklerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Yapabilirsiniz"** buyurdu.

Sonra **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* gelerek: "Yâ **Rasûlellâh**! Bunu yaparsan binek azalır, lâkin sen onlardan arta kalan azıklarını istet, sonra toplanan azıklar üzerine bereket yağdırması için **Allâh**'a duâ et, ola ki **Allâh** o erzâka bereket verir" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Olur"** buyurdu.

Daha sonra deriden yapılma bir yaygı isteterek onu döşedi, sonra insanların arta kalan azıklarını istetti. Bunun üzerine adamın biri bir avuç mısır, diğeri bir avuç hurma, diğer biri elinde kalan kırıntıları getirerek o derinin üzerinde bir miktar azık toplandı.

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* o erzâk üzerine bereket duâsı yaparak: **"Bundan kaplarınıza alın"** buyurdu.

Bunun üzerine herkes kap-kacağına doldurmaya başladı, nihâyet ordu içerisinde doldurmadık kap bırakmadılar ve sonunda hepsi yiyip doydular, bir miktar fazlalık da kaldı.

Âyet: 117

O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ben şâhitlik ederim ki Allâh'tan başka hiçbir ilâh yoktur ve muhakkak ben Allâh'ın elçisiyim! Bir kul hiç şüphe etmeksizin** (inanarak) **bu iki şehâdetle Allâh'a kavuşursa aslâ cennetten engellenmeyecektir"** buyurdu. *(Müslim, Îmân:10, no:27/45, 1/56-57; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:11080; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/408-409)*

Şeyh Mağribî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

گُلِ تَوْحِيدْ نَرُويَدْ زِ زَمِينِى كِه دَرُو خَارِ شِرْكْ وُ حَسَدْ وُ كِبْرْ وُ رِيَا وُ كِينْ اَسْتْ

"Tevhîd gülü bitmez bir yerde ki, onda,
Şirk, hased, kibir, riyâ ve kin dikeni ola!"

Ebû Katâde *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir gece biz (Tebûk ile Nâka Vâdisi arasında bulunan Müşakkak Vâdisi'nde) **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte yolculuk yaparken bineğinin üzerinde uyuklayarak mubârek başı yana doğru düşünce kendisine yaklaşıp ona destek verdim, birden ayılarak:

«مَنْ هٰذَا؟»

"Bu kim?" buyurunca: "**Ebû Katâde**! Yâ **Rasûlellâh**, düşmenizden endişe ettim de onun için size destek verdim" dedim

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«حَفِظَكَ اللهُ كَمَا حَفِظْتَ رَسُولَ اللهِ.»

"Sen Allâh'ın Rasûlünü koruduğun gibi Allâh da seni muhâfaza etsin" buyurdu.

Sonra çok gitmeden aynı hareketi yapınca yine uyandı. Bu sefer:

«يَا أَبَا قَتَادَةَ! هَلْ لَكَ فِي التَّعْرِيسِ؟»

"Yâ Ebâ Katâde! Biraz konaklayıp istirahat etmeye ne dersin?" buyurdu. Ben: "Sen nasıl istersen yâ **Rasûlellâh**" deyince:

«اُنْظُرْ مَنْ خَلْفَكَ؟»

"Arkandakilere bir bak" buyurdu. Ben arkamda iki ya da üç kişinin olduğunu görünce:

«اُدْعُهُمْ.»

"Onları çağır" buyurdu. Ben: "**Rasûlüllâh**(ın çağrısın)a icâbet edin" deyince onlar geldiler.

Böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte beş kişi olarak geceledik. Yanımda içinde su bulunan bir matara ve içtiğim bir su kabı bulunmaktaydı. Böylece uyuya kalmışız ki ancak güneşin harâretiyle uyanabildik. Bu durum karşısında: "İnnâ lillâh! Sabah namazını kaçırdık" dedik.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«لَنَغِيظَنَّ الشَّيْطَانَ كَمَا غَاظَنَا.»

"Şeytan bizi kızdırdığı gibi biz de şeytanı kızdıralım" buyurdu ve mataranın suyundan abdest aldı, bir miktar artınca:

«يَا أَبَا قَتَادَةَ! اِحْتَفِظْ بِمَا فِي الْإِدَاوَةِ وَالرَّكْوَةِ فَإِنَّ لَهُمَا شَأْنًا.»

"Yâ Ebâ Katâde! Bu mataradaki ve ibrikteki suyu iyi muhâfaza et! Çünkü gerçekten bunlarla önemli bir iş olacak" buyurdu.

Sonra Mâide Sûresi'ni okuyarak sabah namazını kıldırdı. Namazı bitirince:

«أَمَا أَنَّهُمْ لَوْ أَطَاعُوا أَبَا بَكْرٍ وَعُمَرَ لَرَشَدُوا.»

"Eğer onlar Ebû Bekr ile Ömer'e itaat etseydiler elbette doğru yolu bulacaktılar" buyurdu. Çünkü **Ebû Bekr** ile **Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)* orduyu su bulunan bir yerde konaklatmak istemiştiler. Fakat insanlar bunu yapmayarak susuz bir sahrâda konaklamak mecburiyetinde kalmıştılar.

Derken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* devesine bindi ve ancak zevâl vaktinde orduya yetişebildi ama susuzluktan atların, develerin ve adamların boyunları kopacak hâle gelmişti.

İşte tam o anda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* su kabını istetti ve mataradaki suyu da onun içine döktükten sonra mubârek parmaklarını onun üzerine koydu. Tam o sırada mubârek parmaklarının arasından su fışkırmaya başlayınca insanlar kendisine doğru akın etmeye başladılar.

Böylece kana kana içtiler, su o kadar bol aktı ki herkes suya kandığı gibi atlarını ve bineklerini de suvardılar. O gün ordu içerisinde on ikibin deve, on bin at, otuz bin kadar da insan bulunmaktaydı. İşte böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in: **"Matarayı ve su kabını iyi koru"** sözünün mânâsı çıkmış oldu. *(Vâkıdî, el-Meğâzî:3/1039; es-Sâlihî, Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd:5/464; Rûhu'l-beyân:3/526)*

Âyet: 117

Siyer kaynaklarında geçen bu mûcize hakkındaki farklı bir rivâyet de **Buhârî** gibi sahîh kaynaklarda **Hudeybiye** seferinde nakledilmiştir ki bu mûcizenin birkaç kere vukû bulmasına bir mâni yoktur.

Zâten o sahih rivâyetlerde **Câbir** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in parmaklarından o kadar su fışkırdı ki yüz bin kişi de olsak hepimize yeter de artardı" *(Buhârî, Menâkıb:22, no:3383, 3/1310)* sözü bu gibi mûcizevî olaylarda garipsenecek bir durum söz konusu olmadığını ortaya koymaktadır.

Osmanlı hâkanlarından **Birinci Sultan Selîm** şöyle demiştir:

كَوْثَرْ نَمِي زِ چَشْمَهٔ اِحْسَانِ رَحْمَتَشْ آبِ حَيَاتْ قَطْرَهٔ اَزْ جَامِ مُصْطَفَاسْتْ

"Kevser, Onun rahmetinin ihsân çeşmesinden bir damladır,
Ab-ı hayat da Mustafa *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***in kadehinden bir damladır."**

Âyet-i kerîmede geçen: (مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِنْهُمْ) **"İçlerinden bir fırkanın kalpleri kaymaya iyice yanaştıktan sonra"** kavl-i şerîfi **Tebûk** muhârebesinde yaşanan zorluğun ne dereceye vardığını beyân etmektedir ki buna göre seferde bulunanlardan bâzısı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* den geri kalmaya meyletmişlerdir.

Bir kavle göre İslâm'a yeni girmiş olan bâzılarının içine îmanda sebât etmeme gibi bir vesvese gelmiştir. Ama onlar ihlâs ile sabretmiş ve kalplerinden geçen vesveselere pişmanlık çekmiş oldukları için **Allâh-u Te'âlâ** niyetlerinin doğruluğunu ve tevbelerinin samîmiyetini bildiğinden onlara inâbe ve tevbe nasip etmiştir.

Kelbî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu cümle-i celîle sahâbeden bâzılarının ilk başta cihat yolculuğundan geri kalma niyetinde olduklarını fakat daha sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kavuştuklarını bildirmektedir.

İbnü İshâk ve **Muhammed ibni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: Müslümanlardan bâzıları **Tebûk** muhârebesine çıkmak husûsunda ilk başta ağırdan alıp sonra da yetişemeyeceklerini düşünerek geri kaldılar.

Fakat bu zatlar îmânında en ufak bir şek ve şüphe bulunmayan sâdık kimselerdi ki **Kâ'b ibni Mâlik, Hilâl ibni Ümeyye, Mürâre ibni Rabî', Ebû Hayseme** ve **Ebû Zerr el-Ğifârî** *(Radıyallâhu Anhüm)* bunlardan bâzılarıydı. *(Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/287)*

Abdullâh ibni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tebûk**'e giderken bâzı insanlar geri kalınca sahâbe: "Yâ **Rasûlellâh**! Falan geri kaldı" diyorlardı, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de:

«دَعُوهُ، إِنْ يَكُ فِيهِ خَيْرٌ فَسَيُلْحِقُهُ اللهُ بِكُمْ، وَإِنْ يَكُ غَيْرَ ذٰلِكَ فَقَدْ أَرَاحَكُمُ اللهُ مِنْهُ.»

"Bırakın onu! Eğer onda bir hayır varsa yakında Allâh onu size kavuşturur, yok eğer böyle değilse zâten Allâh sizi ondan kurtarmıştır" buyuruyordu.

Böylece bâzı insanların isimleri sayıla sayıla nihâyet: "Yâ **Rasûlellâh**! **Ebû Zerr** de geri kaldı, bineği onu geciktirdi" denilince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onun hakkında da:

«دَعُوهُ، إِنْ يَكُ فِيهِ خَيْرٌ فَسَيُلْحِقُهُ اللهُ بِكُمْ، وَإِنْ يَكُ غَيْرَ ذٰلِكَ فَقَدْ أَرَاحَكُمُ اللهُ مِنْهُ.»

"Bırakın onu! Eğer onda bir hayır varsa yakında Allâh onu size kavuşturur, yok eğer böyle değilse zâten Allâh sizi ondan kurtarmıştır" buyurdu.

Ebû Zerr *(Radıyallâhu Anh)*ın bineği çok zayıf olduğu için ona birkaç gün bakım yapıp sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kavuşmaya niyetlenmişti. Fakat yola çıkıp **Zülmerve** denilen yere vardığında deve yine kötüleşti, bir gün beklediği halde hayvanda hiçbir hareket göremeyince eşyâsını sırtına vurarak yaya vaziyette **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in peşine düştü.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir yerde konaklamışken Müslümanlardan biri: "Yâ **Rasûlellâh**! Şurada yolda yürüyen bir adam var" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«كُنْ أَبَا ذَرٍّ!»

"Ebû Zerr olasın" buyurdu. İnsanlar ona dikkatli bakınca: "Yâ **Rasûlellâh**! Vallâhi o **Ebû Zerr**'dir" dediklerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«رَحِمَ اللهُ أَبَا ذَرٍّ يَمْشِي وَحْدَهُ، وَيَمُوتُ وَحْدَهُ، وَيُبْعَثُ وَحْدَهُ.»

"Allâh Ebû Zerr'e rahmet etsin! O tek başına gezer, tek başına ölür ve tek başına diriltilir" buyurdu.

-el-Vâkıdî *(Rahimehullâh)*ın nakline göre- **Ebû Zerr** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelip durumunu bildirince **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

Âyet: 117

«لَقَدْ غَفَرَ اللهُ لَكَ يَا أَبَا ذَرٍّ بِكُلِّ خَطْوَةٍ ذَنْبًا إِلَى أَنْ بَلَغْتَنِي.»

"Yâ Ebâ Zerr! Bana ulaşıncaya kadar attığın her adıma mukābil gerçekten Allâh-u Te'âlâ senin için bir günahını mağfiret etti" buyurdu.

Daha sonra sırtındaki yükleri indirip su istedi ve kendisine getirilen bir kap suyu içti. Bu hâdiseden uzun zamanlar geçip **Ebû Zerr** *(Radıyallâhu Anh)* **Rebeze**'ye göçmek zorunda kaldıktan sonra vefat edeceği zaman hanımına ve hizmetçisine: "Ben öldüğüm zaman beni yıkayın ve kefenleyin, sonra beni taşıyıp yolun ortasına koyun. İlk geçen kāfileye: "Bu **Ebû Zerr**'dir" deyin" diye vasiyette bulundu.

Öldüğü vakit vasiyetini yerine getirip beklerlerken bir kāfile çıkageldi, fakat yol ortasında bulunan şeyin ne olduğunu bilmediklerinden az kalsın binekleri onun naaşını ezip geçeceklerdi.

Kûfe ehlinden olan bu kāfile içerisinde **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)* da bulunuyordu. Tam o sırada yol ortasında duran şeyin ne olduğunu sordular, **Ebû Zerr**'in cenâzesi olduğu kendilerine söylenince **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)* gayri ihtiyârî olarak seslice ağlamaya başladı ve: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **'Allâh Ebû Zerr'e rahmet etsin! O tek başına gezer, tek başına ölür ve tek başına diriltilir'** buyururken doğru söylemiş" dedi.

Sonra bineğinden inerek onun defin işlemlerini bizzat kendisi üstlendi. **Medîne**'ye döndüklerinde halîfe olan **Osmân** *(Radıyallâhu Anh)*a **İbni Mes'ûd**'un bu sözü ve yaptıkları anlatıldı. *(Hâkim, el-Müstedrek:3/50-51; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/287-288; el-Vâkıdî, el-Meğāzî:1/402; İbnü Hişâm, es-Sîre:4/136-137; İbnü Kesîr, el-Bidâye ve'n-nihâye:5/8; es-Sâlihî, Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd:5/443-444)*

Mûsâ ibni Ukbe *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre ensârdan **Ebû Hayseme** (Mâlik ibni Kays) *(Radıyallâhu Anh)* **Tebûk** harbinden geri kalanlar arasında idi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* birkaç günlük yol katettikten sonra **Ebû Hayseme** sıcak bir günde âilesinin yanına gitti.

Bostanına girince iki ayrı çardakta bulunan iki hanımını her biri ortalığa su serpmiş, suları soğutmuş ve yemek hazırlamış halde buldu. Onların bu hazırlıklarını görünce: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sıcaktayken **Ebû Hayseme** gölgelikte soğuk sular, hazır yemekler ve güzel hanımlarla birlikte! Bu, insaf olamaz" dedikten sonra hanımlarına: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kavuşuncaya kadar hiçbirinizin çardağına girmeyeceğim, haydi bana yol azığı hazırlayın" dedi, onlar da denileni yaptılar.

O sırada kendisine: "Ektiğin hurma fideleri telef oldu" diye haber verildiyse de o: "Gazâ, hurma ağaçlarından daha hayırlıdır" diyerek malıyla hiç ilgilenmedi.

Sonra su taşıyan bir devenin yanına giderek ona bindi, kılıcını ve mızrağını alarak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in peşine düştü. Yolda **Mekke**'den gelen **Umeyr ibni Vehb el-Cumahî** ile rastlaştı, ikisi yol arkadaşlığı yaparak **Tebûk**'e vardılar. O anda **Ebû Hayseme, Umeyr**'e: "Benim bir günahım var, çünkü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* yola çıktığında ben geri kaldım, sen bu noktada benden ayrıl" dedi.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e doğru giderken bir adamın geldiğini gören Müslümanlar: "Yâ **Rasûlellâh! Medîne** tarafından bir atlı geliyor" dediklerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«كُنْ أَبَا خَيْثَمَةَ.»

"Ebû Hayseme olasın" buyurdu. Biraz yaklaşınca insanlar: "Yâ **Rasûlellâh**! Vallâhi bu **Ebû Hayseme**" dediler. Sonra **Ebû Hayseme** ağlayarak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına gelip devesini çökerterek selâm verdi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

«مَا خَلَّفَكَ يَا أَبَا خَيْثَمَةَ؟ أَوْلَى لَكَ.»

"Seni geri bırakan ne oldu? Yâ Ebâ Hayseme, yazık sana" buyurunca o: "Yâ **Nebiyyallâh**! Az kalsın senden geri kalarak helâk olacaktım, dünyâ bana öyle hoş geldi, malım gözüme öyle süslü göründü ki az kalsın onu cihâda tercih edecektim, fakat **Allâh** bana çıkmayı nasip etti, ne olur benim için istiğfâr et" diye özür diledi. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kendisi için istiğfarda bulundu ve hayır duâ buyurdu. *(Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:5/222-226; İbnü Hişâm, es-Sîre:4/133-134; İbnü Kesîr, el-Bidâye ve'n-nihâye:5/8; es-Sâlihî, Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd:5/444; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/288)*

Diğer üç kişi ise **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yetişemediler, bu yüzden kendileri hakkında bir sonraki âyet-i kerîme nâzil olarak: **"Geri bırakılan o üç kişi..."** şeklinde sarîh bir nass vârid oldu.

<u>Âyet-i kerîmenin sonunda geçen</u>: (ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَحِيمٌ) **"Sonra O onların tevbelerini kabul etmiştir. Çünkü gerçekten O onlara karşı Raûf'dur; Rahîm'dir"** kavl-i şerîfine **"Kurtubî Tefsîri"**nde birkaç türlü mânâ verilmiştir:

Âyet: 117

Bir kavle göre: "Onları tevbeye muvaffak etti" kavl-i şerîfi bir mânâya göre: "Tevbe edebilsinler diye acele cezâ vermeyip mühlet tanıdı", bir diğer söze göre de: "Rızâ hâline geri dönsünler diye tevbelerini kabul etti" demektir ki özetle **Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelî ilminde onlara tevbe nasip olunacağına dâir bir karar geçmiş olmasaydı onlar tevbe edemezlerdi.

Bunun delîli ise **Ali** *(Radıyallâhu anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«اِعْمَلُوا فَكُلٌّ مُيَسَّرٌ لِمَا خُلِقَ لَهُ.»

"Amel edin! Çünkü herkes ne için yaratıldıysa ona muvaffak edilir" hadîs-i şerîfidir. *(Buhârî, Tefsîr;439, no:4666, 4/1891, Cenâiz:81, no:1296, 1/458; Müslim, Kader:1, no:2647, 4/2039; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/412)*

Beğavî ve **Hâzin** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; bu âyet-i kerîmede tevbenin iki kere tekrarlanmasının ne faydası olduğunu soranlara şöyle cevap verilmiştir:

"**Allâh-u Te'âlâ** ilk başta sahâbe-i kirâmın kalplerini hoş etmek için daha suçlarını zikretmeden önce bir lütuf olarak tevbelerinin kabûlünü konu etmiş, daha sonra suçu beyân edip, onlara verdiği değeri ve kendilerini kesinlikle bağışladığını açıklamak için tevbelerini kabul ettiğini ikinci defâ zikretmiştir.

Bu husûsu tekid için de âyet-i kerîmenin sonunda yüce Zât'ının Raûf ve Rahîm sıfatlarını zikretmiştir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın sıfatı olarak zikredilen Raûf kelimesinin mânâsı: "Kullarına karşı çok merhametli olan" demektir ki **Allâh-u Te'âlâ** mükelleflere güç yetiremeyecekleri ibâdetleri yüklemeyerek bu şefkatini ortaya koymuştur.

Hattâbî *(Rahimehullâh)* mânâları birbirine yakın olan Raûf ve Rahîm sıfatları arasında ince bir fark açıklamıştır ki buna göre "Rahmet (acıma)"; bir maslahat ve menfaat gözetilerek isteksiz de olabilir ama "Ra'fet (esirgeme)" hiçbir zaman isteksiz olmaz.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "**Allâh-u Te'âlâ** kimin tevbesini kabul ederse ebediyen ona azâb etmez"demiştir. *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/120)*

Meşâyıhtan bâzısına göre **Allâh-u Te'âlâ**'nın onlara tevbesi, kaymaması için kalplerine medet (yardım) yetiştirmesidir.

İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın dostları hakkında icrâ ettiği sünneti böylece cereyân etmiştir ki onlar helâke çok yaklaşıp kendilerini buna alıştırdıkları zaman dâimâ üzerlerine cömertlik yağmurları yağarak kalplerini diriltmiştir. Onların sözcüsü bu mânâda şunları inşâd etmiştir:

مِنْكَ أَرْجُو وَلَسْتُ أَعْرِفُ رَبًّا يُرْتَجٰى مِنْهُ بَعْضُ مَا مِنْكَ أَرْجُو
وَإِذَا اشْتَدَّتِ الشَّدَائِدُ فِي الْأَرْ ضِ عَلَى الْخَلْقِ فَاسْتَغَاثُوا وَعَجُّوا
وَابْتَلَيْتَ الْعِبَادَ بِالْخَوْفِ وَالْجُو عِ وَصَرُّوا عَلَى الذُّنُوبِ وَلَجُّوا
لَمْ يَكُنْ لِي سِوَاكَ رَبِّي مَلَاذٌ فَتَيَقَّنْتُ أَنَّنِي بِكَ أَنْجُو

"Yalnız Senden umutluyum, zâten bir Rab tanımıyorum ki,
Senden umduklarımın bir tânesi bile O'ndan umulabilsin!

Yeryüzünde zorluklar iyice şiddetlenip de,
Yaratıklar yardım isteyerek bağırdıkları zaman,

Sen kulları korku ve açlıkla mübtelâ kıldığın zaman,
Onlar buna rağmen günahlara ısrar edip daldıklarında,

Ey Rabbim! Senden gayri sığınağım olmadığına göre,
Yakînen anladım ki ben gerçekten ancak Seninle kurtulacağım!"

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu cümle-i celîle âyet-i kerîmenin başında geçen tevbe ifâdesini tekit için tekrarlanmış ve sahâbe-i kirâmın tevbesinin kabûlünün özellikle çektikleri zahmetlerden dolayı olduğuna dikkat çekmiştir.

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

مَکُنْ زِ غُصَّه شِکَایَتْ کِه دَرْ طَرِیقِ طَلَبْ بَرَاحَتِی نَرَسِیدْ آنْکِه زَحْمَتِی نَکَشِیدْ

"Gam ve kederden şikâyet etme (ey Hakk'ı arayan)**, zîrâ taleb yolunda,**
Zahmet çekmeyen rahmete erişemez."

(Hâfız Şerhi Konevî, kenarında Sûdî Efendi:1/575)

Âyet-i celîlenin sonunda **"Raûf"** ve **"Rahîm"** sıfatlarının zikredilmesi tevbe ve affın illetini beyân sadedinde vâki olmuştur. Zîrâ esirgemek ve acımak affetmeyi gerektirir. Ra'fet sıfatı zararı gidermek, rahmet sıfatı ise menfaat ulaştırmak anlamında kabul edilerek iki sıfat arasında fark gözetilebilir.

Âyet: 117

"İbni Acîbe ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Vertecebî** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: Tevbe iki kısımdır; biri kulun tevbesidir, biri de **Allâh**'ın tevbesidir. Kulun tevbesi, zelleleri bırakıp tâatlara dönmesidir, **Allâh**'ın tevbesi ise vusûl (yüce Zât'ına ulaşma) kapısını açarak ve perdeleri kaldırarak kula dönmesidir.

(Şâirin şu sözü **Allâh-u Te'âlâ**'nın üstün ahlâkına işâret etmektedir:)

إِذَا مَرِضْنَا أَتَيْنَاكُمْ نَعُودُكُمُ وَتُذْنِبُونَ فَنَأْتِيكُمْ وَنَعْتَذِرُ

"Hastalandığımız zaman biz gelir sizi ziyâret ederiz,
Siz suç işlersiniz, yine biz gelir sizden özür dileriz."

Allâh-u Te'âlâ'nın, peygamberine ve ashâbına karşı lütfuna bakınız ki onların tevbesi adına Kendisi onlar için tevbede bulunmuş, Kendisine dönme yolunu onlara kolay etsin diye de onların Kendisine rücû edişinden önce O onlara rücû etmiştir.

Allâh-u Te'âlâ'nın, peygamberine rücûu onun keşfini (mânevî âlemleri görmesini) açarak, sahâbeye rücûu ise onlara yakınlık kapılarını açarak olmuş, Peygamberinin tevbesini kabûlü, elçilik vazîfeleriyle meşgul olurken **Allâh-u Te'âlâ**'yı müşâhededen uzak kalma hâlinin eserini silmesiyle vâki olmuş, sahâbenin tevbesi ise (kendi işleriyle uğraşırken) **Allâh-u Te'âlâ**'nın yüce huzûrunu mülâhazadan geri kalmaları gibi zellelerden sebep meydana gelmiştir. Onlar suçların zevkini tadıp mânevî müşâhedelerden perdelendikleri zaman visâl feyzi onlara ulaşmış ve cemâl nurları kendilerine açılmıştır.

İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın enbiyâ ve evliyâ hakkındaki sünneti dâimâ böyle olmuştur ki onlar imtihan makāmında eriyip Rahmân'ın müşâhedesinden perdelendikleri zaman kerem bulutlarının iri tâneli yağmurları üzerlerine yağmaya başlayıp, kıdem nûru da sırlarının gözlerine parlamaya başlar, böylece **Allâh-u Te'âlâ** onları ümitsizliklerinden sonra ünsiyete kavuşturarak yüce Zât'ına vâsıl kılar.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ﴾

"Ümit kesmiş olmalarının ardından o (kıtlıktan kurtulmalarına) **yardımcı yağmuru indiren ve rahmetini**(n eserlerini dağ tepe her yere) **yayan Zât da ancak O'dur!**

(Kullarına iyilik yapmayı ve onları yaşatmayı üstlenmiş bulunan ve bu nedenle tüm hamdlere lâyık olan) **Velî de, Hamîd de sâdece O'dur"** *(Şûrâ Sûresi:28)* buyurmuştur.

Diğer bir âyet-i kerîmesinde de:

﴿حَتَّى إِذَا اسْتَيْئَسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا جَاءَهُمْ نَصْرُنَا فَنُجِّيَ مَنْ نَشَاءُ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ﴾

"(Habîbim! Bolluk ve rahatlık içinde kâfirlere uzun süre mühlet vermemiz kimseyi aldatmasın! Zîrâ onlardan önce geçen müşriklere de böylece fırsatlar verilmişti.)

Nihâyet o (ümmetlere gönderilen) **rasüller** (toplumlarının îmân etmesinden) **iyice ümit kestiğinde ve gerçekten o** (peygamberlere ümmet olan) **kişiler kendilerine** (peygamberleri tarafından yardım vaad edilerek) **muhakkak yalan söylendiğine yakînen inandıklarında yardımımız onlara geldi de, böylece** (kurtuluşlarını) **dilediğimiz** (o peygamberler ve inanan) **kimseler kurtarıldı. Ama bizim çetin azâbımız o** (müşrik olan) **mücrimler toplumundan geri çevrilemez"** *(Yûsuf Sûresi:110)* buyurmaktadır.

Şâirin şu sözü ne kadar tatlıdır:

هَجَرُوا وَالْهَوٰى وِصَالٌ وَهَجْرٌ هٰكَذَا سَنَّتِ الْغَرَامَ الْمِلَاحُ

"Onlar bizi terkettiler, zâten aşk kavuşma ve ayrılıktır,
Sevilen kişiler aşkın kuralını böyle koymuşlardır."

Meşâyıhtan bâzısı şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın bu âyet-i kerîmede bahsettiği tevbe vehbîdir ki bu hâl herkese kendi makāmına yakışır şekilde hibe edilir. Peygamberlerin tevbesi diğer velîlerin tevbesine benzemez, çünkü onlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın huzûrundan aslâ ayrılmazlar.

Bu yüzden onların makāmına yakışan, bir alt makamdan bir üst makāma yükseltilmeleri ya da tebliğ yaparlarken yaratıkları müşâhede etmeleri gibi hususlarla alâkalıdır."

وَعَلَى الثَّلٰثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا ؕ حَتّٰٓى اِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ
الْاَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ اَنْفُسُهُمْ وَظَنُّٓوا اَنْ
لَا مَلْجَاَ مِنَ اللّٰهِ اِلَّآ اِلَيْهِ ؕ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا ؕ اِنَّ
اللّٰهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١١٨﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا
اللّٰهَ وَكُونُوا مَعَ الصّٰدِقِينَ ﴿١١٩﴾ مَا كَانَ لِاَهْلِ الْمَدِينَةِ
وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْاَعْرَابِ اَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ
وَلَا يَرْغَبُوا بِاَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ ؕ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ
ظَمَاٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا يَطَـُٔونَ
مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَيْلًا اِلَّا كُتِبَ
لَهُمْ بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ۙ
﴿١٢٠﴾ وَلَا يُنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ
وَادِيًا اِلَّا كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللّٰهُ اَحْسَنَ مَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿١٢١﴾ وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَآفَّةً ؕ فَلَوْلَا
نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِى الدِّينِ
وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ اِذَا رَجَعُٓوا اِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾

Âyet: 118

﴿ وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا حَتَّى إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنْفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَنْ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (118)

Allâh daha kimin tevbesini kabul etti? (وَعَلَى الثَّلَاثَةِ) **o üç kimsenin,** (اَلَّذِينَ) **o kimseler ki,** (خُلِّفُوا) **geri bırakıldılar** yani haklarında karar ertelendi, ne zamâna kadar? (حَتَّى إِذَا ضَاقَتْ) **daralıncaya kadar,** kim üzerine? (عَلَيْهِمْ) **onlar üzerine,** ne? (اَلْأَرْضُ) **yer**(yüzü), ne olduğu halde? (بِمَا رَحُبَتْ) **geniş olduğu halde,** daha, (وَضَاقَتْ) **dar gelinceye kadar,** kim üzerine? (عَلَيْهِمْ) **onlar üzerine,** ne? (أَنْفُسُهُمْ) **kalpleri,** daha, (وَظَنُّوا) **ve onlar yakînen anlayıncaya kadar,** neyi? (أَنْ لَا مَلْجَأَ) **hiçbir sığınma bulunmadığını,** neden? (مِنَ اللهِ) **Allâh**(ın azâbın)**dan,** (إِلَّا إِلَيْهِ) **yine ancak Kendisine** (sığınmanın geçerli olduğunu), (ثُمَّ تَابَ) **sonra tevbeye muvaffak etti,** kimi? (عَلَيْهِمْ) **onları,** niçin? (لِيَتُوبُوا) **tevbe etsinler diye,** (إِنَّ اللهَ) **muhakkak Allâh,** (هُوَ) **ancak O,** kimdir? (اَلتَّوَّابُ) **Tevvâb'dır,** daha, (اَلرَّحِيمُ) **Rahîm'dir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Yer (yüzü), (olanca) **genişliğine rağmen kendilerine daralıncaya, kalpleri** (gam ve keder dolarak) **kendilerine dar gelinceye ve onlar Allâh**(ın gazabın)**dan yine ancak O'na** (istiğfar ederek affına) **sığınmaktan başka bir çâre bulunmadığını yakînen anlayıncaya kadar** (haklarındaki karar kesinleştirilmeyip) **geri bırakılan** (Kâ'b ibni Mâlik, Hilâl ibni Ümeyye ve Mürâre ibni Rabî' isimli) **o üç kişinin de** (Allâh tevbesini kabul etti)**!**

Sonra tevbe etmeleri için onları tevbeye muvaffak etti/***tevbe****(de sebat)* ***etmeleri için tevbelerini tekrar kabul etti*****/sonra** *(müminler nezdinde)* ***tevbe ed****(enlerden addedil)****sinler diye onların tevbelerini kabul et****(tiğini Kur'ân'da indirip herkese bildir)****di*****/.***

Şüphesiz ki Allâh, (günde yüz kere günaha dönse de, tevbekârların tevbesini çokça kabul eden) **Tevvâb da;** (türlü türlü azapları hak etmişlerken, envâi çeşit nîmetler ihsân ederek, sonsuz rahmetini açıklayan) **Rahîm de ancak O'dur!"**

Âyet: 118

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede **Tebûk** muhârebesinde cihattan geri kalmayı kalplerinden geçiren fakat geri kalmayan muhâcir ve ensârın tevbesini kabul ettiğini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmesinde harpten geri kalan üç kişinin de tevbesini kabul ettiğini bildirmiştir.

"Beğavî, Hâzin, Mazharî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu üç kişinin her biri ensârdan olup birinin adı **Kâ'b ibni Mâlik**'dir ki bu zât **Akabe bîatı**'nda bulunmuştur.

Diğer ikisi ise **Hilâl ibni Ümeyye** ile **Mürâre ibni Rabî'**dir. Gerçi **Mürâre**'nin babasının ismi hakkında ihtilaf vardır, diğer bir kavle göre **Rabî'a**, başka bir kavle göre ise **Rib'î**'dir.

Bu âyet-i kerîmede bu üç kişinin geri bırakıldıkları beyân edilmiştir ki bunun bir mânâsı; bu kişilerin harpten geri kalmalarıdır. Buna göre müteaddî fiil lâzım fiil mânâsıyla tefsîr edilmiş olur.

Diğer bir mânâsı ise vahiy gelene kadar haklarındaki hükmün tehir edilmesidir. Nitekim daha önce geçen:

﴿وَاٰخَرُونَ مُرْجَوْنَ لِأَمْرِ اللّٰهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾

"Allâh'ın emrine kadar geciktirilen diğer kimseler ki; ya onlara azap edecek, ya da tevbelerini kabul edecektir" kavl-i şerîfi bu mânâyı teyid etmektedir.

Bu kişilerin başına gelen hâdiseyi **Kâ'b ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır ki onun bu rivâyetini kör olduğu zaman oğulları içerisinde kendisini yürüten ve hâllerini en iyi bilen oğlu **Abdullâh** nakletmiştir.

Buna göre babası **Kâ'b** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Tebûk Gazvesi** dışında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den hiçbir gazâda geri kalmadım. Ancak **Bedir Gazâsı**'nda geri kalmıştım fakat ondan geri kalan kimseye sitem etmemişti. Çünkü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bedir**'e **Kureyş**'in kervanını tâkip niyetiyle çıkmıştı fakat aralarında bir anlaşma olmaksızın **Allâh-u Te'âlâ** onlarla düşmanlarını buluşturmuştu. Kendisine Müslüman olma sözü verdiğimizde ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile **Akabe** gecesinde birlikte bulunmuştum ki **Bedir** insanlar arasında daha çok anılır olsa da orada bulunmuş olmayı bile ona (Akabe bîatına) tercih etmezdim.

Benim **Tebûk Gazâsı** vaktindeki kıssam şöyle oldu: Ben hiçbir zaman o muhârebede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den geri kaldığım andaki kadar güçlü ve zengin olmamıştım. Vallâhi daha önce benim yanımda iki binek bulunmamıştı, ama o gazâ vaktinde iki bineğim vardı.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hangi gazâya çıkmak istese doğru adres vermemek için başkasını söylerdi. Ama o gazve çok şiddetli sıcak zamâna rastlayıp, yolculuk uzun, (karşılaşılması muhtemel olan) düşman da çok olduğundan bu gazâda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hazırlıklarını tam yapabilmeleri için Müslümanlara gitmek istediği yönü açıkça bildirdi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında bulunan Müslümanların sayısı hiçbir defterin toplayamayacağı kadar çok olduğundan bu harpten geri kalmak isteyen her hangi bir kişi kendisi hakkında **Allâh**'ın vahyi gelmedikçe kendisinin asla hatırlanmayacağını düşünmüştü.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* o harbe meyvelerin ve gölgelerin çok makbul olduğu bir zamanda çıktı. Herkes hazırlıklarını yaparken ben de hazırlanmaya niyetlendim fakat her gün işime gidip geliyordum ama 'Nasıl olsa ben imkân sâhibiyim, her an çıkabilirim' düşüncesiyle hiçbir hazırlık yapmıyordum. İnsanlar yolculuğa cidden azmedinceye kadar benim bu hâlim devâm etti ve nihâyet bir sabah **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve Müslümanlar yola çıktılar.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* cihat veyâ başka bir sefere çıkmak istediği zaman perşembe günü çıkmayı severdi, bu yolculuğa da perşembe günü çıktı, ama ben hâlâ bir hazırlık yapmamıştım. Kendi kendime 'Onların ardından bir veyâ iki gün sonra hazırlık yaparım, sonra da onlara kavuşurum' diye düşündüm ve onlar yola çıktıktan sonra hazırlık yapayım diye niyetlendim lâkin bir şey yapmadan geri döndüm. Ertesi sabah yine bu niyetle işe çıktım fakat geri döndüğümde yine bir şey yapmamıştım. Derken ordu süratle yol alınca benimle aralarındaki mesâfe bayağı bir açıldıysa da ben yine yola koyulup onlara yetişmeye azmettim. Keşke bunu yapaydım, lâkin bu bana nasip edilmedi!

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in çıkışından sonra insanlar arasında dolaşırken ortalıkta ya münâfıklıkla ayıplanmış (itham edilmiş) ya da **Allâh**'ın mâzur tuttuğu kimselerden başkasını görmemem de beni çok üzüyordu. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tebûk**'e varıncaya kadar benden bahsetmemiş, **Tebûk**'te insanlar arasında otururken birden:

Âyet: 118

«مَا فَعَلَ كَعْبٌ؟»

"Kâ'b ne yaptı?" diye sorunca **Seleme oğulları**'ndan bir adam: "Yâ **Rasûlellâh**! Elbiselerini ve kendini beğenmesi ona mâni oldu" demiş, bunun üzerine **Mu'âz ibni Cebel**: "Ne kötü konuştun! Yâ **Rasûlellâh**! Vallâhi biz onun hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyoruz" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sükût etmiş.

Bir zaman sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dönüşe geçtiği haberi bana ulaşınca beni sıkıntı basarak 'Hangi yalanı söyleyeyim de onun gazabından kurtulayım' diye düşünmeye başladım ve âilemden akıl fikir sâhibi herkesten de bu hususta yardım istedim. Fakat: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* (Medîne'ye) geldi" denilince bütün yanlış fikirler aklımdan kayboldu. İşte o zaman içerisinde yalan olan hiçbir şeyle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in öfkesinden ebediyyen kurtulamayacağımı anlayınca ona doğruyu söylemeye karar verdim.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir seferden döndüğü zaman mutlaka kuşluk vaktinde dönerdi, ilk önce mescide uğrayıp orada iki rekât namaz kılar, sonra insanlarla sohbet etmek için oturur, sonra kızı **Fâtıma**'yı ziyâret eder, sonra da eşlerinin yanına giderdi. Bu seferki dönüşünde de yine böyle yapıp mescitte oturunca gazâdan geri kalan seksen küsur münâfık kendisine gelip yeminler ederek mâzeretlerini açıklamaya başladılar.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de onların zâhiren söylediklerini kabul etti, kendileriyle bîatleşti ve işlerini **Allâh-u Te'âlâ**'ya havâle ederek onlar için istiğfarda bulundu. Tam o sırada ben yanına gelip kendisine selâm verince kızgın bir kimsenin tebessümüyle tebessüm etti, sonra: (تَعَالَ) **"Gel"** buyurdu, ben de yürüyerek huzûruna oturdum. O zaman bana:

«مَا خَلَّفَكَ أَلَمْ تَكُنْ قَدِ ابْتَعْتَ ظَهْرَكَ؟»

"Seni geri bırakan ne oldu? Sen bineğini satın almamış mıydın?" diye sorunca ben: "Satın almaz olur muyum, vallâhi yâ **Rasûlellâh** ben mücâdelede hasmını yenecek güçlü konuşma sâhibi olduğum için dünyâ ehlinden senin dışında birinin yanında otursaydım elbette bir mâzeret açıklayarak onun öfkesinden kurtulacağımı düşünürdüm.

Lâkin vallâhi şunu iyi bildim ki sana bu gün seni benden hoşnut edecek yalan bir söz söylesem de yakında **Allâh** seni bana öfkelendirecektir.

Ama şimdi sana seni bana kızdıracak doğru bir söz söylersem umuyorum ki **Allâh-u Te'âlâ** beni bu konuda affedecektir. Hâyır, vallâhi benim hiçbir mâzeretim yoktu! Vallâhi ben senden geri kaldığım zamandaki kadar geçmişte hiçbir zaman daha kuvvetli ve daha zengin olmamıştım" diye cevap verdim. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«أَمَّا هٰذَا فَقَدْ صَدَقَ فَقُمْ حَتّٰى يَقْضِيَ اللّٰهُ فِيكَ.»

"Buna gelince; gerçekten doğru söylemiştir! Haydi, Allâh senin hakkında hüküm verinceye kadar kalk" buyurdu.

Ben de kalkıp gittim. Bu durumu gören **Seleme oğulları**'ndan bâzıları peşime düşerek bana: "Vallâhi senin bundan başka bir günah işlediğini bilmiyoruz, gerçekten sen diğer geri kalanların açıkladıkları gibi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bir mâzeret sunmaktan âciz kaldın, oysa **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in senin için istiğfarda bulunması günahına yeterdi" dediler.

Vallâhi beni bu konuda o kadar ayıpladılar ki nihâyet ben dönüp kendimi yalanlamayı bile düşündüm. Sonra onlara: "Benimle birlikte başkası da bu duruma düştü mü?" diye sorunca onlar: "Evet, iki kişi daha senin dediğin gibi dediler, onlara da sana denilenin bir benzeri söylendi" dediler.

Ben o kişilerin kim olduklarını sorunca: "**Mürâre ibni Rabî' el-Amrî** ile **Hilâl ibni Ümeyye el-Vâkıfî**" dediler. Bana iki sâlih ve örnek zattan bahsettiklerini duyunca fikrimden vazgeçip yoluma yürüdüm. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bunca geri kalan kişiler arasından sâdece üçümüzle konuşmaktan insanları nehyedince millet bizden uzak durmaya başladı ve herkesin bize karşı tavrı değişti. O derece ki ben artık yeryüzünü bile tanıyamaz oldum, artık o toprak benim tanıdığım arâzi değildi.

Böylece elli gece bekledik. İki arkadaşıma sükûnet hâli hâkim olarak bu müddet zarfında evlerinde oturup sürekli ağladılar. Ben ise onların en genci ve kuvvetlisi olduğumdan çıkıp Müslümanlarla berâber namazda bulunuyordum ve çarşılarda dolaşıyordum, lâkin kimse benimle konuşmuyordu. Namazdan sonra oturduğu yerde bulunurken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına gidip selâm veriyordum ve içimden: 'Selâmımı almak üzere dudaklarını hareket ettirdi mi acaba?' diye düşünüyordum.

Bâzen çok yakınında namaz kılıyor ve göz ucuyla kendisine bakıyordum, ben namaza yönelince o bana bakıyor, ben onun tarafına döndüğümde ise benden yüz çeviriyordu.

Âyet: 118

İnsanların bana karşı bu soğuk davranışı uzun bir zaman alınca, gittim en sevdiğim kişi olan amcamın oğlu **Ebû Katâde**'nin bostanının duvarına tırmanıp atladım ve kendisine selâm verdim, vallâhi selâmımı almadı.

O zaman: "Yâ **Ebâ Katâde**! Sana **Allâh** adı veriyorum, benim **Allâh** ve **Rasûlü**'nü sevdiğimi biliyorsun değil mi?" dedim. O sükût etti, tekrar kendisine **Allâh** adı verdimse de yine sustu. Bir daha **Allâh** adı verince: "**Allâh** ve **Rasûlü** bilir" dedi. Bunu duyunca gözlerim doldu ve tekrar duvardan atlayıp gittim.

Sonra bir kere **Medîne** çarşısında dolaşırken **Şam** ehlinin ziraatçilerinden **Medîne**'ye yiyecek getirip satan bir fellahın: "**Kâ'b ibni Mâlik**'i kim gösterecek" dediğini duydum.

O zaman insanlar ona beni göstermeye başladılar, nihâyet yanıma gelip bana **Hâris ibni Ebî Şimr** isimli **Gassân** hükümdârından bir mektup getirdi ki o mektupta: "İmdi bundan sonra; bana ulaşan habere göre adamın seninle ilişkiyi kesmiş, **Allâh** seni rezil duruma düşecek ve hakkı zâyi olacak bir kişi yapmadı.

Hemen bize gel de iyilik ederek seni tesellî edelim" diye yazıyordu. Bunu okuduğum zaman: 'Bu da başka bir belâ ki bu kâfirler beni dinden çıkarmaya heveslenebildi' diyerek hemen bir tandırın yanına gittim ve mektubu orada yaktım.

Elli geceden kırk gece geçince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in elçisi bana gelerek: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sana hanımından uzak durmanı emrediyor" dedi. Ben: Onu boşayayım mı yoksa ne yapayım?" deyince: "Hâyır, sâdece ondan uzak dur, kendisine yaklaşma" dedi. İki arkadaşıma da aynı haberi göndermiş. Ben hanımıma: "Âilenin yanına git, **Allâh** bu iş hakkında bir hüküm verene kadar onların yanında kal" dedim.

Fakat **Hilâl ibni Ümeyye**'nin hanımı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına gelerek: "Yâ **Rasûlellâh**! **Hilâl ibni Ümeyye** kendisine bakamayacak derecede yaşlıdır, hizmetçisi de yoktur, ona hizmet etmemi de kötü sayar mısın?" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«لَا وَلٰكِنْ لَا يَقْرَبْكِ.»

"Hayır, lâkin sana yaklaşmasın (seninle cimâ etmesin)**"** buyurdu. Hanımı da: "Zâten vallâhi onda hiçbir şeye kalkışacak hareket yok! Vallâhi bu iş başına geldiği günden bu güne kadar ağlayıp duruyor" dedi.

Bunu duyan âilemden biri bana: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Hilâl ibni Ümeyye**'nin hanımına ona hizmet etmesi için izin verdiği gibi sen de kendi hanımın hakkında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den izin istesen" deyince ben: "Vallâhi bu hususta **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den izin isteyemem, izin istediğim zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ne buyuracağını ne bileyim? Hem ben genç bir adamım" dedim ve böylece on gece daha bekledim.

Nihâyet **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bizimle konuşmayı yasakladığı andan îtibâren tam elli gece geçmişti ki ellinci gecenin sabah namazını kılıp evlerimizden birinin damında **Allâh-u Te'âlâ**'nın bahsettiği hâl üzere; canım darlanmış ve geniş dünyâ bana dar gelmiş bir vaziyette otururken Sel' dağının üzerine çıkıp en yüksek sesiyle: "Ey **Kâ'b ibni Mâlik**! Sana müjde olsun" diye bağıran bir kişinin sesini işittim, hemen secdeye kapandım ve bir ferahlık geldiğini anladım, meğer **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sabah namazını kıldığında **Allâh-u Te'âlâ**'nın bizim tevbemizi kabul ettiğini bildirmiş, insanlar da bizi müjdelemeye çıkmışlar.

İki arkadaşıma çok müjdeci gitmiş, **Sa'îd ibni Zeyd**, **Hilâl ibni Ümeyye**'nin tevbesini müjdeleyince o anda sevinçten rûhu çıkacak hâle gelmiş, zâten o art arda oruç tutuyordu ve ağlaması hiç dinmiyordu. **Mürâre ibni Rabî'**in tevbesini ise **Silkân ibni Selâme ibni Vakş** müjdelemiş. O sırada beni müjdelemek için bir adam atına binip hareket etmiş, **Eslem** kabîlesinden biri de koşarak yola çıkmış, fakat o kişi dağın üstüne çıkıp bağırınca ses attan daha çabuk bana ulaşmış. İşte sesini işittiğim kişi gelip beni müjdeleyince (altıma ve üstüme giydiğim) iki elbisemi çıkartıp onları ona giydirdim. Vallâhi o gün o iki elbiseden başka bir şeye mâlik değildim.

Sonra amcamın oğlu **Ebû Katâde**'den iki elbise emânet alarak onları giyindim ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e koştum. O sırada insanlar topluluklar hâlinde karşıma çıkıyor ve: "**Allâh**'ın tevbeni kabûlü mübârek olsun" diyerek tevbemi tebrik ediyorlardı.

Nihâyet mescide girdiğimde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i otururken buldum, etrâfında da insanlar vardı. **Talha ibni Ubeydillâh** hemen kalkıp koşarak yanıma geldi ve benimle musâfaha ederek beni tebrik etti. Vallâhi muhâcirlerden onun dışında kimse bana kalkmadı, **Talhâ**'nın bu yaptığını hiç unutamam! (Medîne'ye hicret ettikleri zaman Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ikisini kardeş yapmış olması buna sebep olabilir.)

Âyet: 118

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e selâm verdiğimde yüzü sevinçten parıl parıl parıldar bir halde:

«أَبْشِرْ بِخَيْرِ يَوْمٍ مَرَّ عَلَيْكَ مُنْذُ وَلَدَتْكَ أُمُّكَ.»

"Annenin seni doğurduğu günden beri üzerinden geçen en hayırlı günle müjdelenebilirsin" buyurunca: "Yâ **Rasûlellâh**! Senin tarafından mı yoksa **Allâh** tarafından mı?" dedim. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«لَا بَلْ مِنْ عِنْدِ اللهِ.»

"Hâyır, bilakis Allâh katından" buyurdu.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sevinçli olduğu zaman yüzü ay parçası gibi nurlanırdı, biz onun bu hâlini bilirdik. Önüne oturunca: "Yâ **Rasûlellâh**! **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne sadaka olmak üzere malımdan sıyrılıp çıkmam da tevbemden bir parçadır" dediğimde:

«أَمْسِكْ عَلَيْكَ بَعْضَ مَالِكَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكَ.»

"Malının bir kısmını kendine sakla, bu senin için daha hayırlıdır" buyurdu. O zaman ben: "Yarısı olur mu?" dedim o: (لَا) **"Hayır"** buyurdu. Ben: "Üçte biri olur mu?" deyince: (نَعَمْ) **"Evet"** buyurdu. O halde **Hayber**'deki hissemi saklayayım" dedim.

Sonra: "Yâ **Rasûlellâh**! Gerçekten **Allâh** beni doğruluk sâyesinde kurtardı, o halde benim tevbemin bir parçası da kime rastlarsam ona doğrudan başka bir şey konuşmamam olsun" dedim.

Vallâhi ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bunları söylediğim andan bu yana **Allâh-u Te'âlâ**'nın Müslümanlardan hiçbir kimseye doğru konuşma husûsunda bana yaptığı iyilikten daha güzel bir iyilik yaptığını bilmiyorum. Ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bu sözü söylediğim andan bu güne kadar kasten bir yalan söylemedim, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kalan ömrümde de beni böylece korumasını umuyorum. İşte **Allâh-u Te'âlâ** (bizim kıssamız hakkında) **Rasûlü**'ne:

﴿لَقَدْ تَابَ اللهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ﴾ إِلَى قَوْلِهِ: ﴿وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ﴾

"Andolsun ki Allâh, o peygamberin (cihada katılmama husûsunda münâfıklara izin vererek, efdal olanı terk etmesinden dolayı yapmış olduğu tevbeyi) **ve** (binecek hayvan, yiyecek ve içecek bulamadıkları) **o güçlük**

zamânında(ki Tebûk muhârebesinde) **içlerinden bir fırkanın kalpleri** (cihatta peygambere uyma fikrinden) **kaymaya iyice yanaştıktan sonra** (yine de geri kalmayıp) **kendisine uymuş olan o muhâcirlerle ensârın** (cihada gitmemeye dâir kalplerinden gayr-i ihtiyârî geçirdikleri meyilden dolayı yapmış oldukları) **tevbelerini gerçekten kabul etmiştir.**

Sonra (karşılaştıkları sıkıntıları, niyetlerinin doğruluğunu ve tevbelerindeki sadâkati çok iyi bildiği için) **onların tevbelerini** (hiçbir mesuliyet izi bırakmayacak şekilde) **kabul etmiştir.**

Çünkü gerçekten O onlara karşı Raûf'dur; Rahîm'dir (büyük bir esirgeme ve sonsuz bir merhamet sâhibidir. Bu yüzden kendilerine tâkat yetiremeyecekleri vazîfeleri yüklemez.)

Yer(yüzü), (olanca) **genişliğine rağmen kendilerine daralıncaya, kalpleri** (gam ve keder dolarak) **kendilerine dar gelinceye ve onlar Allâh**(ın gazabın)**dan yine ancak O'na** (istiğfar ederek affına) **sığınmaktan başka bir çâre bulunmadığını yakînen anlayıncaya kadar** (haklarındaki karar kesinleştirilmeyip) **geri bırakılan** (Kâ'b ibni Mâlik, Hilâl ibni Ümeyye ve Mürâre ibni Rabî' isimli) **o üç kişinin de** (Allâh tevbesini kabul etti)**! Sonra tevbe etmeleri için onları tevbeye muvaffak etti/*tevbe**(de sebat)* ***etmeleri için tevbelerini tekrar kabul etti/sonra*** *(müminler nezdinde)* ***tevbe ed****(enlerden addedil)****sinler diye onların tevbelerini kabul et****(tiğini Kur'ân'da indirip herkese bildir)****di/.***

Şüphesiz ki Allâh, (günde yüz kere günaha dönse de, tevbekârların tevbesini çokça kabul eden) **Tevvâb da;** (türlü türlü azapları hak etmişlerken, envâi çeşit nîmetler ihsân ederek, sonsuz rahmetini açıklayan) **Rahîm de ancak O'dur!**

Ey îmân etmiş olan kimseler! (Râzı olmadığı şeylere yaklaşma konusunda) **Allâh'tan hakkıyla sakının ve** (hem îmanda, hem ahde vefâda, özü sözü doğru olan) **sâdık kimselerle** (bedenen ve rûhen, maddeten ve mânen) **berâber olun/***(niyet, söz ve davranış bakımından dinleri husûsunda doğru ve samîmi olan)* ***sâdık kimselerden olun/"*** âyet-i kerîmelerini indirdi.

Vallâhi bence **Allâh** beni İslâm'a hidâyet ettikten sonra bana **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e doğru söylememden daha büyük hiçbir nîmet ihsân etmemiştir. Çünkü bu sâyede ona yalan söylemediğim için yalan söyleyenlerin helâk olduğu gibi helâk olmadım.

Âyet: 118

Şüphesiz **Allâh-u Te'âlâ** bu konuda vahiy indirdiği zaman yalan söyleyenler hakkında herhangi bir kimseye buyurduğunun en şerlisini buyurarak:

﴿سَيَحْلِفُونَ بِاللهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ﴾ إِلَى قَوْلِهِ: ﴿فَإِنَّ اللهَ لَا يَرْضَى عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ﴾

"Yakında onlara (üstün bir şekilde) **döndüğünüz zaman kendilerin**(den memnun kalıp, azar ve sitem)**den yüz çeviresiniz diye sizin için Allâh'a yemin edeceklerdir. Artık onlardan** (memnuniyetle değil de, öfke ve nefretle) **yüz çevirin!**

Gerçekten de onlar (temizlenmeyi kabul etmeyecek) **birer pisliktir. Kazanmakta bulunmuş oldukları** (kötü) **şeylere tam bir karşılık olarak barınacakları yer de ancak cehennemdir! Kendilerinden râzı olasınız** (da, önceki yakınlığınızı sürdüresiniz) **diye size yemin edecekler. Fakat siz onlardan râzı olsanız da, şüphesiz ki Allâh o fâsıklar toplumundan** (aslâ) **râzı olmayacaktır"** *(Tevbe Sûresi:95-96)* buyurmuştur.

İşte benim de aralarında bulunduğum bu üç kişi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yemin ettikleri zaman yeminlerini ve bîatlerini kabul edip kendileri için istiğfarda bulunduğu diğer kimselerden müstesnâ olarak geri bırakıldı. Yâni **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Allâh-u Te'âlâ** hüküm verinceye kadar bizim işimiz hakkındaki karârı geciktirdi.

Bu sebeple **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا﴾

"Geri bırakılan o üç kişi" buyurdu. Yoksa **Allâh-u Te'âlâ**'nın bahsettiği konu bizim gazâdan geri bırakılmamız husûsunda değildir. Ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın, bizim hakkımızdaki hükmü, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yemin ederek özür dilediklerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tarafından mâzeretleri kabul edilen kimselerden geri bırakmasıdır. *(Buhârî, Meğâzî:75, no4156, 4/1607-1609; Müslim, Tevbe, no:2769; Abdürrezzâk, el-Musannef, no:4863-64; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:14/540-545; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:15789, 25/66-67; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/58-66; İbnü Ebî Hâtim:6/1899-1903; İbnü Hibbân, es-Sahîh, no:3370; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:9/33-36; Delâilü'n-nübüvve:5/273-279; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/120-124; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/413-419; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/569-578; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/289-294; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/528-530)*

Zührî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre **Kâ'b ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* benimle ve iki arkadaşımla konuşulmasını yasaklayınca uzun bir zaman büyük bir sıkıntı içinde bekledim.

En büyük derdim ise öldüğümde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cenâze namazını kılmaması yâhut **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ölürse benim insanlar nezdinde bu durumda kalarak artık kimsenin benimle konuşmaması ve cenâze namazımı kılmaması endişesi idi.

Allâh-u Te'âlâ bizim tevbemizin kabûlünü **Nebîsi** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* e gecenin son üçte biri kaldığında inzâl buyurmuştu ki o gece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ümmü Seleme** *(Radıyallâhu Anhâ)*nın yanında idi.

Ümmü Seleme *(Radıyallâhu Anhâ)* da benim hakkımda iyi düşünen ve işime yardımcı olan biri idi. O gece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

«يَا أُمَّ سَلَمَةَ! تِيبَ عَلَى كَعْبٍ.»

"Ey Ümmü Seleme! Kâ'b'ın tevbesi kabul edildi" buyurduğunda o: 'Ona haber gönderip müjdeleyeyim mi?' deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«إِذًا يَحْطِمُكُمُ النَّاسُ، فَيَمْنَعُونَكُمُ النَّوْمَ سَائِرَ اللَّيْلَةِ.»

"O zaman insanlar size hücûm ederler ve gecenin kalan kısmında da uykunuza mânî olurlar" buyurdu.

Nihâyet **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sabah namazını kıldırdıktan sonra **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu âyet-i kerîmeyi inzâl ederek tevbemizi kabul ettiğini îlân etti." *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/81; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/124-125; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/212)*

Hasen *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Yâ Sübhânellâh! Vallâhi bu zatlar haram bir mal yemediler, haram bir kana ellerini bulaştırmadılar, yeryüzünde bir fesat (bozgunculuk) yapmadılar, evvelce birçok gazâda tekrar tekrar cihat ettiler, ne var ki **Tebûk Gazâsı**'nda hayırdan biraz geri kaldılar, ama şu duyduğunuz haller ve sıkıntılar onların başına geldi. İşte hakîr görülecek (önemsenmeyecek) bir küçük günah bile mümini bu derece sıkıntılara dûçâr edebilir." *(İbnü Ebî Hâtim:6/1904; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/580)*

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*ın bu sözü gerçekten çok yerinde bir anlayış olup:

﴿وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَهُوَ عِنْدَ اللهِ عَظِيمٌ﴾

"Siz onu (sorumluluk getirmeyecek) **pek kolay bir şey sanıyordunuz. Hâlbuki o, Allâh indinde pek büyük** (azâbı gerektiren bir söz)**dü"** *(en-Nûr Sûresi:15)* âyet-i kerîmesine pek muvâfık düşmektedir.

Âyet: 118

Ebuşşeyh ve **İbnü Merdûye**'nin tahriclerine göre; **Kâ'b ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*: "Tevbem nâzil olunca **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gidip elini ve dizlerini öptüm, müjdeciye de iki libâs giydirdim" demiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/578)*

"İbni Kesîr ve **Mazharî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu üç zât elli gün kadar Müslümanlar kendileriyle konuşmayınca o kadar darlandılar ki artık bütün yollar kendilerine kapalı geldi ve ne yapacaklarını bilemez oldular. Fakat **Allâh-u Te'âlâ**'nın emrine karşı sabır ve sebat ederlerken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e karşı sadâkatleri sebebiyle **Allâh-u Te'âlâ** onlardan bu sıkıntılarını kaldırdı. Böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den mâzeretsiz yere geri kalmaları nedeniyle, geri kaldıkları süre kadar cezâlandırıldılar.

"Rûhu'l-beyân" sâhibi **İsmâ'îl Hakkî** *(Kuddise Sirruhû)* her zamanki âdeti gibi bu kıssada da birtakım beyitler serdetmiştir ki bunların anılması insanın kalbine ferahlık vermektedir. İlk beyit zâten **Kâ'b ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*a ulaşan müjde sesinin kendisine ne büyük ferahlık verdiğini açıklamaktadır.

اَبْشِرُوا يَا قَوْمُ اِذْ جَاءَ الْفَرَجُ اِفْرَحُوا يَا قَوْمُ قَدْ زَالَ الْحَرَجُ

مِی دَمَدْ دَرْ گُوشِ هَرْ غَمْكِينْ بَشِيرْ خِيزْ اَیْ مُدْبِرْ رَهِ اِقْبَالْ گِيرْ

اَیْ دَرِينْ حَبْسُ و دَرِينْ كُنْدُ و شَپُشْ ينْ كِه تَا كَسْ نَشْنَوَدْ رَسْتِی خَمُشْ

چُونْ كُنِی خَامُشْ كُنُونْ اَیْ يَارِ مَنْ كَزْ بُنِ هَرْ مُو بَرْ آمَدْ طَبْلْ زَنْ

"Ey millet sevinin, çünkü rahatlık geldi,
Ey kavim ferahlanın, gerçekten sıkıntı kayboldu.

Müjdeci, her gamlı ve hüzünlü olan kişinin kulağına şöyle fısıldar:
Kalk, ey tâlihi ters dönmüş adam! İkbâl (saâdet) **yolunu tut** (ki iş değişti artık).

Ey bu hapishânede ve bu bukağı ve kapalılık içinde kalmış adam,
Sakın ha kimse işitmesin, kurtuldun, artık aman sessiz kal!

Ey dostum şimdi nasıl susturursun beni,
Zîrâ (son derece sevinçten) **her kılımın dibinden davul vuruşu yükseldi!"**

Her sevinçli ânında olduğu gibi **Kâ'b** *(Radıyallâhu Anh)*ın (ve arkadaşlarının) tevbesinin kabûlüne sevindiği zaman da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mubârek yüzünün ay parçası gibi parlaması hakkında **Selâtîn-ı Osmâniyye**'den **Sultan Selîm-i Evvel** (Yavuz) şöyle demiştir:

كرآكهى زمعنى والشمس والضحى تعريف ماه روى دلارای مصطفاست
ينكر بجرح وكوكبه لشكر نجوم كأنها فروغ كوهر والای مصطفاست

"Ve'ş-şemsi ve'd-duhâ'nın mânâsından haberdâr isen,
Mustafâ'nın gönüller süsleyen ay yüzünün târifi olduğunu bilirsin,

Feleğe bak, yıldız askerlerinin azametine bak,
Bunlar Mustafâ'nın ipekli elbisesinin incilerinin parıltısıdır."

Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)*ın, kendisine müjde getiren kişiye üzerindeki elbiseleri çıkarıp hediye etmesi hakkında da şu beyitler zikredilmiştir:

بَعِيدْ نِيسْتْ كِه صَدْ جَانْ بَمُژْدَه بَسِتَانَنْدْ بَرِينْ بِشَارَتِ دَوْلَتْ كِه عَنْ قَرِيبْ آمَدْ

"Müjde verip (o sevinçle) **yüzlerce canı alacakları an uzak değil,**
İşte bu müjde yakın zamanda geldi."

Şu bilinsin ki; bu üç zâtın kıssasından anlaşıldığına göre; bir insanla küs durmak onu din bakımından düzeltecekse bu kişiden kötü hâl zâil olup tevbesi zâhir oluncaya kadar onunla konuşmamak haram olmaz. Yine böylece bidat (Ehl-i Sünnet dışı bir inanç) ve fâsıklık gibi vasıfları nedeniyle kendisinden uzak durulan kişilerin tevbesi âşikâr oluncaya kadar onlarla konuşmamak haram değildir.

Zîrâ bu konular din husûsunda olduğu için **Allâh-u Te'âlâ**'nın hakkına tealluk ederler, bu nedenle üç günden fazla küs durmak câiz olur. Ama dünyevî meselelerde ve nefsânî hususlarda üç günden fazla küs durmak câiz olmaz. Fakat insan öfke ve kötü ahlâk gibi bâzı istenmedik tabiatlar üzere mecbûl (yaratılmış) olduğundan kızdığı kimseye karşı kendisine ârız olan bu gibi hisleri tamâmen kaybolsun diye üç gün küs durmak bağışlanmıştır. Artık akıllıya yaraşan, **Allâh** uğrunda kardeşlik tahsil etmeye gayret etmesi, kıskançlık, öfke ve kötü hîlelerden sakınmasıdır.

Âyet-i kerîmede geçen: (حَتَّى إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ) **"Nihâyet yer**(yüzü)**, olanca genişliğine rağmen kendilerine daralınca"** kavl-i şerîfi bu zatların şaşkınlıklarının ne dereceye vardığı husûsunda bir temsildir ki bundan maksat **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in emriyle insanların kendilerinden yüz çevirip onlarla oturup kalkmamaları ve konuşmamaları yüzünden bu kişilerin geniş olan dünyâda karar kılacak bir yer bulamamalarıdır.

Âyet: 118

Nitekim şâir bu mânâda şöyle demiştir:

كَأَنَّ بِلَادَ اللهِ وَهِيَ فَسِيحَةٌ عَلَى الْخَائِفِ الْمَطْلُوبِ كُفَّةُ حَابِلِ

"Allâh'ın çok geniş olan beldeleri sanki,
Arandığı için korkan birine bir avcı tuzağı (kadar dar)**dır."**

Âyet-i kerîmede geçen: (وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنْفُسُهُمْ) **"Kalpleri kendilerine dar gelince"** kavl-i şerîfi, bu zatların kalplerinin gam ve kederle dolarak daralıp içinde sürûra (sevince) yer bırakmamasından kinâyedir ki tevbekâr insanın bu hâle gelmesi tevbesinin nasûh ve samîmî olduğuna delâlet eder. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu üç sahâbîyi bu vasıflarla nitelemesi onların îmânının kuvvetine ve tevbelerinin sadâkatine en büyük delildir.

Nitekim **Ebû Bekr el-Verrâk** *(Kuddise Sirruhû)*: "Nasûh tevbesi **Kâ'b ibni Mâlik** ve iki arkadaşının tevbesi gibi geniş olan dünyânın tevbekâr olan kişiye (affedilmedikçe) dar gelmesidir" demiştir. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/420)*

Bir önceki cümle-i celîlede yeryüzünün dar gelmesi beyân edildikten sonra ifâdede terakkî yapılarak bu sefer nefislerinin (canlarının) kendilerine dar gelmesinin beyân edilişi belâğatın nihâî noktasıdır.

Âyet-i kerîmede geçen: (وَظَنُّوا أَنْ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللهِ إِلَّا إِلَيْهِ) **"Onlar Allâh'tan yine ancak O'na sığınmaktan başka bir çâre bulunmadığını zannettiler"** cümle-i celîlesinde geçen **"Zann"** yakînî bilgi mânâsında olup burada maksat: "Onlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın gazabından sığınılacak tek yerin yine ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın affı olduğunu ve sığınma yolunun da istiğfâr ve tevbeden ibâret bulunduğunu iyice bildiler" demektir.

Zîrâ zan her yerde ilim mânâsına hamledilemezse de bu zatların hâline münâsip olan mânâ ancak budur.

"Se'âlibî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; **Şeyh İbni Ebî Cemre** *(Kuddise Sirruhû)*dan nakledildiğine göre; tevfîk ehlinden biri: "Başıma hangi türden bir belâ gelirse gelsin eğer o musîbet hakkında **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınma hissi kalbime ilhâm edilirse (o ilticâ vesîlesiyle belâdan kurtulacağımı yakînen bildiğim için) o musîbeti önemsemem" demiştir.

Allâh-u Te'âlâ'ya ilticâ birkaç şekilde olur ki bunların en önemlisi zikir ve ibâdetle meşgul olarak işi **Allâh-u Azze ve Celle**'ye ısmarlamaktır. Böyle yapan kişiye **Allâh-u Te'âlâ** duâ yapanlardan daha fazla (mükâfât ve iyilik) vereceğini vaad etmiştir.

Nitekim **Ebû Sa'îd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«يَقُولُ الرَّبُّ عَزَّ وَجَلَّ مَنْ شَغَلَهُ الْقُرْاٰنُ وَذِكْرِي عَنْ مَسْأَلَتِي أَعْطَيْتُهُ
أَفْضَلَ مَا أُعْطِي السَّائِلِينَ.»

"Rabb Azze ve Celle: 'Kur'ân okumak ve Beni zikretmek her kimi Benden bir şey istemekten alıkoyarsa, isteyenlere vereceğimin daha üstününü ona veririm' buyurdu" demiştir. *(Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân:25, no:2926, 5/45; Se'âlibî, el-Cevâhiru'l-hisân:3/225)*

Allâh-u Te'âlâ'ya iltiCânın diğer bir yolu sadaka vermektir, diğer bir şekli de duâ etmektir. Bunlardan biriyle **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınmak dahî insanı kurtarmaya yeterliyken ya hepsini birden yapmak ne kadar kurtarıcı olur?

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; mütekaddim ulemâdan biri: "Nîmetleri çok olan kişi **Allâh-u Te'âlâ**'ya hamdini çoğaltsın, dertleri çok olan da istiğfârı çoğaltsın" demiştir.

Şu bilinsin ki; tevhîd denizine dalarak varlık âleminde **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka hakîkî varlık tanımayan kişi ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınır. Böyle birinin her hâlükârda kaçışı ancak Rabbine olur. Tabî ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudretinin tezâhür ettiği bâzı vesîlelere teşebbüs inkâr edilemezse de bunlar sebep olmaktan öteye geçemez. **"Mesnevî"**de şöyle buyrulmuştur:

گرچه سایه عکس شاخست ای پسر هیچ از سایه نتوانی خورد بر
هین ز سایه شاخ را می کن طلب در مسبب رو حذر کن از سبب

"Gerçi gölge ağacın yansımasıdır ey oğul,
Ama gölgeden hiç meyve yemeğe kâdir olamazsın.

Âgâh ol ki sen o gölgeden (geçip) **ağacın kendisini talep et,**
Müsebbibe (sebebi Yaratana) **git, sebepte** (takılıp kalmakta)**n kaçın!"**

<u>Âyet-i kerîmede geçen</u>: (ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا) **"Sonra tevbe etmeleri için onları tevbeye muvaffak etti"** kavl-i şerîfine müfessirler birkaç türlü mânâ vermişlerdir, bir kavle göre: **"Sonra tevbe etmeleri için onları tevbeye muvaffak etti"** demektir.

Âyet: 118

Bir tefsire göre: **"Tevbede sebat edip bir daha zelleye düştüklerinde ümit kesmemeleri için tevbelerini tekrar kabul etti"** şeklindedir. Nitekim:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا﴾

"Ey îmân edenler îmân edin" *(Nisâ Sûresi:136)* kavl-i şerîfinde geçen ikinci îman lafzı da îmanda sebat mânâsındadır.

Diğer bir tefsire göre ise: **"Sonra müminler nezdinde tevbe edenlerden addedilsinler diye onların tevbelerini kabul ettiğini Kur'ân'da indirip herkese bildirdi"** demektir.

Bir kavle göre ise bu cümle-i celîlenin mânası: **"Diğer ümmetlere yaptığı gibi onları peşinen cezâlandırmayıp tevbe fırsatı tanıdı"** demektir.

Nitekim diğer ümmetler hakkında:

﴿فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ﴾

"O Yahudi olmuş kimselerin (buzağıyı ilâh edinme ve inanmaları için **Allâh**'ı görme şartı koşmaları gibi) **büyük bir zulmü nedeniyle** (evvelce) **kendileri için helâl edilmiş olan birçok lezzetli şeyleri onlara haram ettik"** *(Nisâ Sûresi:160)* buyrularak cezâlarının peşin verildiği açıklanmıştır.

Bu cümle-i celîleden anlaşıldığına göre **Allâh-u Te'âlâ** tevbe edeceklerini bildiği kulların tevbesini kabul etmeye onların tevbe etmesinden daha önce başlamaktadır.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ "Ben sizin en üstün Rabbinizim"** *(Nâzi'ât sûresi:24)* diyen hattâ daha da ileri giderek: **"Ben sizin için kendimden başka bir ilâh tanımıyorum"** *(Kasas Sûresi:38)* diyebilen **Firavûn**'u bile tevbeye dâvet etmiştir.

Artık bütün bunlardan sonra tevbelerinin kabul olunacağından kulları ümit kestiren kişi gerçekten **Allâh**'ın kitâbını inkâr etmiştir. Lâkin şu da var ki **Allâh-u Te'âlâ** tevbe nasip etmedikçe kul tevbe etmeye kādir olamaz. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا﴾

"Sonra tevbe etsinler diye onlara tevbe nasip etti" kavl-i şerîfi budur. Demek ki tevbenin bidâyeti **Allâh-u Azze ve Celle** tarafındandır. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1905; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/581)*

Ebû Zeyd *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Kimin önce başladığı husûsunda dört şeyi yanlış anladım; önce kendimin **Allâh-u Te'âlâ**'yı sevdiğimi zannettim, hâlbuki ilk başta O beni seviyormuş. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ﴾

"O onları sever, onlar da O'nu sever" *(Mâide Sûresi:54)* buyurmuştur. Ben O'ndan râzıyım sanmıştım, bir de baktım ki önce O benden râzı olmuş.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ﴾

"Allâh onlardan râzı oldu, onlar da O'ndan râzı oldular" *(Beyyine Sûresi:8)* buyurmaktadır. Önce benim O'nu zikrettiğimi sandım, oysa O beni zikrediyormuş. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَلَذِكْرُ اللهِ أَكْبَرُ﴾

"Elbette Allâh'ın zikri (kulun O'nu zikrinden) **daha büyüktür"** *(Ankebût Sûresi:45)* buyuruyor. Önce benim tevbe ettiğimi zannetmiştim, bir de baktım ki ilk başta O bana tevbe nasip etmiş. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا﴾

"Sonra tevbe etsinler diye onlara tevbe nasip etti" *(Tevbe Sûresi:118)* buyuruyor. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/420)*

"Se'âlibî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; tevbe konusu nîmetlerden sayıldığı için **Allâh-u Te'âlâ** bu hususdaki tertipte söze Kendisiyle başlayarak nîmetlerin ancak Kendisi tarafından lütfedildiğine dikkat çekmiştir.

Ama konu günahları sayma hakkında olsaydı elbette o söze kullar cihetinden başlardı. Nitekim:

﴿فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللهُ قُلُوبَهُمْ﴾

"Onlar kayınca Allâh da kalplerini kaydırdı" *(Saff Sûresi:5)* kavl-i şerîfinde bu husus açıkça görülmektedir ki bütün bunlar Kur'ân'ın fesâhatinden, nazmının belâğatinden ve tertîbinin mûcize oluşundan neşet etmektedir. Bu âyet-i kerîmenin lafızlarının ve her lafzın bulunduğu noktanın güzel anlaşılması ancak bu (âyet-i kerîmenin konu ettiği) üç zat hakkında hadis kitaplarında geçen rivâyetleri mütâlaa etmekle mümkün olur.

Âyet: 118

Bu zatların suçunun bu kadar büyük sayılıp bunca sıkıntıya dûçâr kılınmaları makamlarının yüksekliği îtibârıyladır. Çünkü şerîat bu gibi sâdık insanlardan, hele **Akabe** bîatında bulunarak İslâm'da öncelik kesbetmiş **Kâ'b ibni Mâlik** gibi birinden makamları gereği elbette ciddiyet bekler.

Ayrıca bu zatların geri kalmalarının münâfıkların eline huccet vereceği düşünülürse onların geri kalmalarının nelere sebebiyet vereceği daha iyi anlaşılır. İşte bundan anlaşıldığına göre âlim ve muktedâ bih (kendisine uyulan bir) kişinin diğerlerine göre mâzereti daha az olur.

Evzâ'î *(Rahimehullâh)* **Ebû Ca'fer el-Mansûr**'a yazdığı mektubun sonunda: "Şunu bil ki; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in akrabâsından olman senin bir şeyini artırmaz, ancak ve ancak **Allâh**'ın senin üzerindeki hakkının büyüklüğünü, **Allâh**'a itaat etme zorunluluğunu, itaat etmediğinde ise insanların sana karşı inkârlarını artırır" *(Se'âlibî, el-Cevâhiru'l-hisân:3/225)* diyerek bu hakîkate temas etmiştir.

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ) **"Şüphesiz ki Allâh, Tevvâb da; Rahîm de ancak O'dur"** kavl-i şerîfinde geçen **"Tevvâb"** ism-i şerîfi "Günde yüz kere günaha dönse de tevbe edenlerin tevbesini çokça kabul eden" demektir.

Nitekim **Ebû Bekr-i Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete edildiğine göre **Rasûlüllâh Efendimiz** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَا أَصَرَّ مَنِ اسْتَغْفَرَ وَإِنْ عَادَ فِي الْيَوْمِ سَبْعِينَ مَرَّةً.»

"İstiğfar eden kimse günde yetmiş kere (aynı günaha) **dönse bile,** (günahta) **ısrar etmiş sayılmaz"** buyurarak **Allâh-u Te'âlâ**'nın tevbeleri ne denli kabul eden bir Zât olduğunu açıklamaktadır. *(Ebû Dâvûd, Salât:361, no:1514, 2/654; Tirmizî, De'avât:106, no:3559, Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:137-139, İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân, 6/68, Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:4/35)*

Ebû Mûsâ *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَبْسُطُ يَدَهُ بِاللَّيْلِ لِيَتُوبَ مُسِيءُ النَّهَارِ وَيَبْسُطُ يَدَهُ بِالنَّهَارِ لِيَتُوبَ مُسِيءُ اللَّيْلِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا.»

"Şüphesiz Allâh-u Azze ve Celle güneş battığı yerden doğana kadar gündüz günah işleyen tevbe etsin diye geceleyin (rahmet) **elini döşer, gece günah işleyen tevbe etsin diye de gündüzleyin** (rahmet) **elini yayar."** *(Müslim, Tevbe:5, no:2759, 4/2113; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/294)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَلّٰهُ أَشَدُّ فَرَحًا بِتَوْبَةِ عَبْدِهِ حِينَ يَتُوبُ إِلَيْهِ مِنْ أَحَدِكُمْ كَانَ عَلَى رَاحِلَتِهِ بِأَرْضٍ فَلَاةٍ فَانْفَلَتَتْ مِنْهُ وَعَلَيْهَا طَعَامُهُ وَشَرَابُهُ فَأَيِسَ مِنْهَا فَأَتَى شَجَرَةً فَاضْطَجَعَ فِي ظِلِّهَا قَدْ أَيِسَ مِنْ رَاحِلَتِهِ فَبَيْنَا هُوَ كَذٰلِكَ إِذَا هُوَ بِهَا قَائِمَةً عِنْدَهُ فَأَخَذَ بِخِطَامِهَا ثُمَّ قَالَ مِنْ شِدَّةِ الْفَرَحِ: اَللّٰهُمَّ أَنْتَ عَبْدِي وَأَنَا رَبُّكَ أَخْطَأَ مِنْ شِدَّةِ الْفَرَحِ.»

"Elbette Allâh(-u Te'âlâ) **tevbe ettiği andaki kulunun tevbesine sizin içinizdeki o kimseden daha çok sevinir ki o kişi bir sahrâda bineğinin üzerinde giderken** (bir ara aşağı inip istirahata çekilmişti ki)**, üzerinde yemeği ve suyu bulunan bineği ondan kaçıp gitti, o** (uzun bir süre bineğini aramak üzere sağa sola gittiyse de daha fazla yorulup tâkati tükenince) **artık bineğinden ümit keserek bir ağaca geldi ve bineğinden tamâmen ümit kesmiş bir halde o ağacın gölgesinde uzandı.**

Bir ara o bu halde (bitkin halde uzanmış) **iken birden bire bineğinin yanı başında dikildiğini görünce hemen yularından tuttu, sonra aşırı sevincinden dolayı** (dili sürçerek)**: 'Ey Allâh! Sen benim kulumsun, ben Senin Rabbinim' deyiverdi. Böylece aşırı sevinçten yanlış konuşmuş oldu."** *(Müslim, Tevbe:1, no:2747, 4/2104-2105; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/294)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ أَفْرَحُ بِتَوْبَةِ عَبْدِهِ الْمُؤْمِنِ مِنَ الضَّالِ الْوَاجِدِ، وَمِنَ الظَّمْاٰنِ الْوَارِدِ، وَمِنَ الْعَقِيمِ الْوَالِدِ، فَمَنْ تَابَ لِلّٰهِ تَعَالَى تَوْبَةً نَصُوحًا أَنْسَى اللهُ حَافِظَيْهِ، وَبُقَاعَ أَرْضِهِ خَطَايَاهُ وَذُنُوبَهُ.»

Âyet: 118

"Şüphesiz Allâh-u Azze ve Celle mümin kulunun tevbesine (çölde bineğini kaybedip) **bulan bir kayıp sâhibinden,** (susuzluktan ölecekken) **suya ulaşan bir susuzdan ve** (yıllarca çocuk hasreti çekerken) **doğuran bir kısırdan daha çok sevinir.**

Her kim Allâh-u Te'âlâ için nasûh bir tevbe yaparsa Allâh-u Te'âlâ onun hatâlarını ve günahlarını iki yazıcı meleğine de, o günahı işlediği yerlere de unutturur. (Nihâyet mahşere çıktığında aleyhinde hiçbir şâhit kalmamış olur.)" *(Hasen ibni Hallâl, el-Mecâlisü'l-aşera, no:80, 1/81)*

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: "Rahîm" ism-i şerîfi ise "Kullar türlü türlü azapları hak etmişlerken onlara envâi çeşit nîmetler ihsân ederek sonsuz rahmetini açıklayan Zât" demektir.

İşte böylece **Allâh-u Te'âlâ** türlü türlü azapları hak eden kullarına dahî ne türlü nîmetler lütfettiğini açıklayarak mükellefleri insafa dâvet etmiştir.

Farsça beyitlerde şöyle gelmiştir:

گَرْ لُطْفِ تُو يَارِى نَنُمَايَدْ زِ نُخُسْتْ هَمْ تَوْبَه شِكَسْتَه اَسْتُ و هَمْ پَيْمَانْ سُسْتْ

چُونْ تَوبَه بَاُمِيدِ پَذِيرُفْتَنِ تُسْتْ تَا تُو نَپَذِيرِى نَشَوَدْ تَوْبَه دُرُسْتْ

"(Ey Allâhım!) Eğer Senin evvel (ezel)**den lütfunun yardımı görünmese, Hem tevbe bozulur, hem ahd gevşek olur** (her ikisi de faydasızdır).

Zîrâ tevbe, Senin kabûlünün ümîdiyle edilir,
Sen kabûl etmedikçe tevbe doğru (ve tam) **olmaz."**

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh-u Te'âlâ, Âdem** (Aleyhisselâm)**ı seçip tevbesini kabul ettiği gibi bu üç zâtı da ezelde seçmiş olduğu için tevbelerini kabul ettiği:

﴿ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدٰى﴾

"Sonra Rabbi (tevbeye muvaffak ederek) **onu seçti de hemen tevbesini kabul etti ve** (tevbede sebâta muvaffak kılarak onu) **hidâyet etti."** *(Tâhâ Sûresi:122)*

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (119)

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ) **Ey o kimseler ki,** (اٰمَنُوا) **îmân ettiler,** yâni ey müminler!, (اِتَّقُوا) **hakkıyla sakının,** kimden? (اَللّٰهَ) **Allâh'tan,** daha, (وَكُونُوا) **olun,** kimlerle berâber? (مَعَ الصَّادِقِينَ) **sâdık kimselerle.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Ey îmân etmiş olan kimseler! (Râzı olmadığı şeylere yaklaşma konusunda) **Allâh'tan hakkıyla sakının ve** (hem îmanda, hem ahde vefâda, özü sözü doğru olan) **sâdık kimselerle** (bedenen ve rûhen, maddeten ve mânen) **berâber olun**/*(niyet, söz ve davranış bakımından dinleri husûsunda doğru ve samîmi olan)* ***sâdık kimselerden olun***/**!"**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde **Tebûk** muhârebesinden geri kalmaya niyetlenenlerin ve bilfiil geri kalan üç kişinin tevbelerini kabul ettiğini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede bütün müminlere geri kalan münâfıklarla birlikte değil de, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte cihâda çıkan sâdık müminlerle birlikte olmalarını emretmiştir.

"Fahrurrâzî, Kurtubî, Hâzin ve **İbnü Acîbe"**tefsirlerinde zikredildiği üzere; müfessirlerin beyânı vechile; bu âyet-i kerîmede müminlere doğru kimselerle birlikte olmaları emredilmiştir ki, bu emir özellikle bir önceki âyet-i kerîmede zikredilen üç kişiye müteveccih olup hükmü herkes hakkında umûmîdir.

Nitekim **Nâfi'** *(Radıyallâhu Anh)*ın bu âyet-i kerîmenin tefsirindeki beyânına göre âyet-i kerîme **Tebûk** muhârebesinden geri kalan üç kişi hakkında nâzil olmuş ve böylece onlara: "Siz özü sözü doğru olan **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ashâbıyla birlikte olun" buyrulmuştur. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/67; İbnü Ebî Hâtim:6/1906)*

Sa'îd ibni Cübeyr ve **Dahhâk** *(Radıyallâhu Anhümâ)* **"Sâdıklarla berâber olun"** cümle-i celîlesinin tefsirinde: "**Ebû Bekr**, **Ömer** ve arkadaşlarıyla berâber olun" şeklinde bir mânâ zikretmişlerdir. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/68; İbnü Ebî Hâtim:6/1906; İbnü Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:30/310, 337)*

Âyet: 119

İbni Abbâs ve **Ebû Câfer** *(Radıyallâhu Anhüm)* ise: **"Ali ibni Ebî Tâlib** ile berâber olun" *(İbnü Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:42/361; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/582)* mânâsı vermişlerdir ki bütün bu mânâlardan maksat sâdıkların kim olduğu hakkında örnek vermekten ibârettir.

Şî'a'dan bâzısı son mânâyı **Ali** *(Kerramellâhü Vechhehû)*nün halîfeliğe herkesten daha lâyık olduğuna delil göstermişlerse de bunun bozuk bir istidlâl olduğu âşikârdır. Zîrâ **Süfyân** *(Radıyallâhu Anh)* bu rivâyetleri zikrettikten sonra: "Sâdıklar hakkında nakledilen farklı tefsirler bu tâbirin (ismi geçen zatlara özel olmayıp aksine) bu vasfa sâhip olan herkesin murâd edilebileceği şekilde câmiiyyetli bir kelâm olduğunu gösterir" demiştir. *(Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/294)*

Bu âyet-i kerîmenin cihattan geri kalan üç kişiye hitâb ettiği düşünüldüğünde bu rivâyetler anlaşılmaktadır. Fakat bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde **Süddî** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen: **"Kâ'b ibni Mâlik, Mürâre ibni Rabî'** ve **Hilâl ibni Ümeyye** ile birlikte olun" *(İbnü Ebî Hâtim:6/1907)* şeklindeki rivâyet ise bu âyet-i kerîmenin genel mânâda tüm müminlere: "Ey inananlar! Siz de samîmiyette ve doğrulukta bu üç kişi gibi olun ve hiçbir işte yalana teşebbüs etmeyin ki onlar gibi kurtulasınız" şeklinde hitâb ettiğini ifâde etmektedir.

Gerçi evlâ olan görüş, sıdk (doğruluk) vasfını genel mânâda kabul edip bu âyet-i kerîmeyi müminleri bu vasfa sâhip olanlardan olmaya teşvik mânâsında tefsir etmektir.

Nitekim **İbni Abbâs** ve **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anhüm)*den gelen:

﴿كُونُوا مِنَ الصَّادِقِينَ﴾

"Sâdıklardan olun" *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/19; İbnü Ebî Hâtim:6/1906; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4789, 4790)* kıraati de bu mânâyı teyid eder niteliktedir.

Âyet-i kerîmede geçen **"Sâdıklar"**dan kimlerin kastedildiği husûsunda birkaç görüş vardır; bir kavle göre **"Sâdıklar"**, peygamberlerdir ki buna göre mânâ: "Dünyâda sâlih ameller işleyin ki cennette enbiyâ ile berâber olasınız" şeklinde olur.

Diğer bir rivâyete göre **"Sâdıklar"**dan murâd:

﴿لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَاٰتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَاٰتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ

بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ﴾

"(Ey hükmü kaldırılan meseleleri önemseyip, iyiliğin tümünü onlardan ibâret sayarak Kudüs'ün doğu tarafını kıble edinen Hristiyanlarla, batı cihetine yönelen Yahudiler!)

O birr(-u takvâ, Allâh'a yaklaştıran taat ve iyilikler); (ibâdetleriniz esnâsında) **yüzlerinizi o** (Kudüs'ün) **doğu ve batı yönüne döndürmeniz değildir. Velâkin** (kendisine önem verilmesi gereken) **birr**(-u taat sâhibi), **Allâh'a, o son güne, tüm meleklere, bütün kitaplara ve peygamberlerin hepsine inanmış olan,** (fakirlik korkusu ve yaşama ümîdi yüzünden, malmülk) **sevgisine rağmen, yakınlık sâhiplerine, yetimlere, yoksullara, yolda** (mağdur) **kalmışa, dilenenlere ve** (kölelerin) **boyunlar**(ını kurtarıp, onları hürriyete kavuşturma) **uğrunda mal vermiş bulunan, o** (farz) **namaz**(lar)**ı dosdoğru kılmış ve zekâtı vermiş olan,** (Allâh-u Te'âlâ ile yâhut insanlarla herhangi bir konuda) **antlaştıklarında ise sözlerini yerine getiren kimselerdir.**

Hele (fakirlik gibi maddî) **sıkıntıda,** (hastalık gibi bedenlere isâbet eden) **zorlukta ve** (savaşın kızışma ânı gibi) **güçlük zamânında sabredenleri** (özellikle methederim)**! İşte sana! Ancak onlar** (din husûsunda hakka uyup, iyilik ve hayır arayışında) **sadâkat göstermiş olanlardır! Yine işte sana! Ancak onlar** (kâfirlikten ve bütün kötülüklerden) **hakkıyla sakınanların tâ kendileridir"** *(Bakara Sûresi:177)* âyet-i kerîmesinde vasıfları açıklananlardır. Farklı bir görüşe göre onlar **Allâh**'a verdikleri sebât sözüne sâdık olanlardır. Nitekim:

﴿مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا لِيَجْزِيَ اللَّهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ﴾

"(Samîmî) **müminler içerisinden öyle erler vardır ki,** (er meydanında Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile sebât edip, kâfirlerle savaşacaklarına dâir) **üzerinde Allâh ile sözleşmiş oldukları şeye sadâkat göstermişlerdir. İşte onlardan kimi** ("Ben şehit olana kadar kâfirlerle cihat edeceğim" diyerek yapmış olduğu) **adağını yerine getirmiştir** (ki Hamza ve Mus'ab *(Radıyallâhu anhümâ)* onlardandır)**!**

Âyet: 119

İçlerinden bir kısmı da (şehâdet şerefine nâiliyeti) **beklemektedir** (ki, Osman ve Talha *(Radıyallâhu anhümâ)* bunlardandır)**! Onlar en ufak bir değiştirmeyle bile** (sözlerini) **değiştirmemişlerdir. Netîcede Allâh sâdık kimseleri** (sözlerinde) **sadâkatleri sebebiyle mükâfatlandıracaktır"** *(Ahzâb Sûresi:23-24)* âyet-i kerîmeleri bu hakîkati anlatmaktadır.

İbnü Cüreyc *(Radıyallâhu Anh)*ın bu cümle-i celîleye: "Muhâcirlerle berâber olun" şeklinde mânâ vermesi ise, **Ebû Bekr-i Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)*ın **Sakîfe** günü muhâcirler hakkında söylemiş olduğu şu söze mebnîdir.

Nitekim **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* kendisine bîat edildiği gün:

«إِنَّ اللهَ سَمَّانَا الصَّادِقِينَ فَقَالَ: ﴿لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ اللهَ وَرَسُولَهُ أُولٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ﴾ ثُمَّ سَمَّاكُمْ بِالْمُفْلِحِينَ فَقَالَ: ﴿وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلٰى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾

"Şüphesiz Allâh bize: "(Ganîmetler) **o muhâcirler olan fakirler içindir ki;** (haksız yere) **yurtlarından ve mallarından çıkartıl**(arak muhtaç durumda bırakıl)**mışlardır. Oysa onlar** (sırf) **Allâh'tan büyük bir lütuf ve değerli bir rızâ aramaktadırlar ve Allâh'a da Rasûlüne de yardım etmektedirler. İşte ancak onlar,** (îman iddiâsında) **sâdık olan kimselerin ta kendileridir"** *(Haşr Sûresi:8)* **âyet-i kerîmesinde "Sâdıklar" ismini verdi.**

(Ey ensâr!) **Sonra sizi de "Müflih** (felâha eren) **kimseler" diye adlandırmak üzere: "**(Ganîmet malları) **bir de o kimseler içindir ki; o** (muhâcir ola)**nlar**(ın hicret yapmasın)**dan önce, o** (Medîne) **yurd**(un)**a ve îmâna yerleşmişlerdir ki onlar, kendilerine hicret etmiş olan kimseleri** (cân-ı gönülden) **sevmektedirler, onlara verilmiş olan** (ganîmet malı gibi) **şeylerden dolayı göğüslerinde en ufak bir ihtiyaç isteği bulmamaktadırlar ve kendilerinde ihtiyaç bulunsa da** (yemeyip yedirerek, giymeyip giydirerek) **onları kendi nefislerine karşı tercih etmektedirler.**

Zâten her kim nefsinin cimrilik hırsından korunur (da, Allâh yolunda infâka muvaffak kılınır)**sa, işte sana! Ancak onlar, felâh** (ve kurtuluş)**a erenlerin ta kendileridir"** *(Haşr Sûresi:9)* **buyurdu"** şeklinde bir konuşma yaptı. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/421)*

Rivâyete göre ensâr **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vefâtından sonra halîfe tâyini sırasında: "Bir emîr sizden, bir emîr de bizden olsun" dedikleri**nde Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmeyi ensâra karşı huccet olarak açıklamış ve onlara:

«يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ! إِنَّ اللهَ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى يَقُولُ فِي كِتَابِهِ: ﴿لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ﴾ إِلَى قَوْلِهِ: ﴿أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ﴾ مَنْ هُمْ؟» قَالَتِ الْأَنْصَارُ: أَنْتُمْ هُمْ، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: «إِنَّ اللهَ تَعَالَى يَقُولُ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ﴾ فَأَمَرَكُمْ أَنْ تَكُونُوا مَعَنَا وَلَمْ يَأْمُرْنَا أَنْ نَكُونَ مَعَكُمْ نَحْنُ الْأُمَرَاءُ وَأَنْتُمُ الْوُزَرَاءُ.»

"Ey ensâr cemaati! Şüphesiz Allâh-u Sübhânehû ve Te'âlâ Kitâb'ında: "O muhâcirler olan fakirler ki... İşte ancak onlar sâdık olan kimselerdir" buyurdu. Peki, kimdir bunlar?" diye sormuş onlar: "Sizsiniz" diye cevap verince **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*:

"Şüphesiz Allâh-u Te'âlâ: "Ey îmân edenler! Allâh'tan sakının ve sâdıklarla berâber olun" buyurdu. Demek ki O size bizimle berâber olmanızı emretti. Ama bize sizinle birlikte olmamızı emretmedi. O halde emirler biziz, vezirler sizsiniz" demiştir. *(Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/214)*

Bir kavle göre de sadâkat vasfı özellikle verilen sözleri tutmaktır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ İsmâ'îl** *(Aleyhisselâm)* hakkında:

﴿وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا﴾

"(Habîbim!) **O Kitapta İsmâîl'i de an! Gerçekten de o, sözüne çok sâdık biriydi. Hem** (Allâh-u Te'âlâ'nın vahyettiği hükümleri tebliğle görevli) **bir rasül, hem de yüce bir nebî idi"** *(Meryem Sûresi:54)* buyurmuş ve onun üstün vasıflarını sayarken risâlet ve nübüvvet makamlarından önce, verdiği sözde durma özelliğini konu etmiştir. Yine böylece:

﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ﴾

"Müminler ancak o kimselerdir ki; Allâh'a ve Rasûlüne (gerçekten) **îmân etmişlerdir, sonra da** (biraz olsun) **şüpheye düşmemişlerdir ve** (hem kâfirler gibi görünen düşmanlarla, hem de nefis ve şeytan gibi görünmeyen düşmanlarla) **Allâh yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad etmişlerdir.**

Âyet: 119

İşte sana! Ancak onlar (îman iddiâsında) **doğru olanların ta kendileridir"** *(Hucurât Sûresi:15)* âyet-i kerîmesi de sâdıklarla ilgili birçok husûsî vasfı ortaya koymaktadır.

Ulemâdan birçoğu: "Sâdıklar, içleri ve dışları eşit olan kimselerdir" demişlerdir ki **İbnü'l-Arabî** *(Rahimehullâh)* bu sözü naklettikten sonra şöyle demiştir: "İşte bu söz sıdk sıfatının târifi hakkındaki gerçek ve nihâî görüştür.

Zîrâ böylece hem inançta münâfıklık, hem de amelde muhâlefet ortadan kalkmış olur. Bu sıfata sâhip olan kimseye sıddık denir ki, **Ebû Bekr, Ömer, Osmân, Ali** *(Radıyallâhu Anhüm)* ve onlardan aşağı mertebede bulunan birçok sıddık kendi zaman ve zeminlerinde bulunmuşlardır.

Fakat: 'Sıddıklardan maksat Bakara Sûresi'nin *(177.)* âyetinde anlatılanlardır' diyenler, sıdk vasfının ekserî fertlerini kastederek ekseriyeti yapanların geride kalan birkaç vasfı da yapacaklarını göz önünde bulundurmuşlardır ki Ahzâb Sûresi'nin *(23.)* âyetinin mânâsı da budur. **Ebû Bekr-i Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)*ın tefsiri ise bütün görüşlere şâmildir, zîrâ o sözün içerisinde bütün sıfatlar mevcuttur." *(İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân:2/1015)*

"Fahrurrâzî ve **Nesefî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme icmâ'ın (aynı asırda bulunan Ehl-i Sünnet âlimlerinin bir görüşte birleşmesinin tüm Müslümanları bağlayan) huccet olduğuna delâlet etmektedir. Zîrâ sâdıklarla berâber olmayı emretmek, onların görüşünün kabûl edilmesini mûcibdir.

Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** müminlere sâdıklarla birlikte olmalarını emretmiştir. **Allâh-u Te'âlâ** muhâli emretmeyeceğine göre demek ki her asırda sâdıkların bulunması kaçınılmazdır. Ayrıca bu, ekseriyetin bâtılda birleşmeyeceğinin isbâtıdır. Ümmetin cumhûrunun bâtılda birleşmeyeceği sâbit olduğuna göre âlimlerin ittifâk ettikleri bir konuda haklı olduklarını kabul etmek farzdır ki işte bu, ümmetin icmâ'ının huccet olduğuna delâlet eder.

Bâzıları: "Bu âyet **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zamânına mahsustur" demeye kalkışırlarsa onların bu görüşü birçok yerden çürütülür. Evvelâ şu bir gerçektir ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dîninden lafzan ve mânen tevâtürle sâbit olan hakîkate göre; **Kur'ân-ı Kerîm**'deki teklifler (emir ve yasaklar) kıyâmet gününe kadar gelecek bütün mükelleflere müteveccihtir. İkinci olarak, âyet-i kerîmede zikredilen emir sîğası bütün vakitlere ve zamanlara şâmildir.

Nitekim birinci emir olan takvâ her zaman geçerliyse, ikinci emir olan sâdıklarla berâberlik de belli bir zamâna mahsus olamaz.

Yine böylece âyet-i kerîmenin lafzında muayyen bir vakit konu edilmediğine göre bunu hiçbir vakte hamletmemek, âyeti boşa çıkarmak anlamına geleceğinden bâtıldır. Belli bir zamana tahsis ise tercih bilâ müreccih (sebepsiz yere bir şeyi diğerine tercih etmek) olur. O takdirde âyet-i kerîmeyi bütün zamanlarda geçerli kabul etmek gerekir ki işte ancak bu doğru olur.

Âyet-i kerîmeden bir de şu mesele anlaşılmıştır ki, her asırda bütün müminlerin kendileriyle berâber olmaları emredilen mâsum ve hatâsız bir müessese vardır. Ancak bu ismet (hatâdan korunmuşluk) sıfatı, Şî'a'nın dediği gibi peygamber olmayan bâzı şahıslara âit değildir. Lâkin bu sıfat ümmetin icmâına ve Ehl-i Sünnetin mecmûuna âittir.

Nitekim **İbnü Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«إِنَّ اللهَ لَا يَجْمَعُ أُمَّتِي عَلَى ضَلَالَةٍ.»

"Şüphesiz Allâh benim ümmetimi yanlış bir şey üzerinde birleştirmez" *(Tirmizî, Fiten:7, no:2167, 4/3940)* hadîs-i şerîfi de bu görüşün doğruluğunu teyid etmektedir.

Demek ki **"Sâdıklarla birlikte olun"** kavl-i şerîfi belli bir şahısla yâhut muayyen şahıslarla birlikte olmayı değil de, ümmetin mecmûuyla berâber olmayı emretmektedir ki bu da ümmetin âlimlerinin ekseriyetinin birleştiği bir görüşün hak ve doğru olduğunu göstermektedir. Zâten "İcmâ' huccettir" sözünün de bundan başka bir anlamı yoktur.

Sıdkın Fazîletine ve Yalanın Rezâletine Delâlet Eden Hadîs-i Şerîf ve Rivâyetler

Abdullâh ibni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «عَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ فَإِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِي إِلَى الْبِرِّ وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَصْدُقُ وَيَتَحَرَّى الصِّدْقَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللهِ صِدِّيقًا وَإِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ فَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِي إِلَى

الْفُجُورِ وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِي إِلَى النَّارِ وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَكْذِبُ وَيَتَحَرَّى الْكَذِبَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللهِ كَذَّابًا.»

"Doğruluktan ayrılmayın, zîrâ gerçekten doğruluk iyiliğe götürür, muhakkak iyilik de cennete ulaştırır. Bir adam doğru konuşmaya devâm ettikçe ve (her işte) **doğruluk aradıkça nihâyet Allâh indinde sıddık**(lardan) **yazılır.**

Yalandan sakının, çünkü gerçekten yalan kötülüğe götürür, muhakkak kötülük de ateşe ulaştırır. Bir adam yalan söylemeye devâm ettikçe ve (her işte) **yalan** (konuşma yolları) **aradıkça nihâyet Allâh indinde kezzâb** (çok yalancı biri) **olarak kaydedilir."** *(Müslim, Birr:29, no:2607/105, 4/2013; Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, el-Müsned, no:5; Buhârî, es-Sahîh, no:724, 6094, el-Edebü'l-müfed, no:386; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:8/590; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:10/195, Şu'abü'l-îmân, no:4784; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/583)*

Ebû Mâlik el-Cüşemî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bana:

عَنْ أَبِي مَالِكٍ الْجُشَمِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ: «أَرَأَيْتَ لَوْ كَانَ لَكَ عَبْدَانِ أَحَدُهُمَا يُطِيعُكَ وَلَا يَخُونُكَ وَلَا يَكْذِبُكَ وَالْآخَرُ يَخُونُكَ وَيَكْذِبُكَ؟» قَالَ قُلْتُ: لَا، بَلِ الَّذِي لَا يَخُونُنِي وَلَا يَكْذِبُنِي وَيَصْدُقُنِي الْحَدِيثَ أَحَبُّ إِلَيَّ. قَالَ: «كَذَاكُمْ أَنْتُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ عَزَّ وَجَلَّ.»

"Söyler misin bana; senin iki kölen olsa da birisi sana itaat etse, sana hâinlik yapmasa ve sana yalan söylemese, diğeri ise sana hâinlik yapsa ve sana yalan söylese (bunların hangisi sana daha sevgili gelir)**?"** buyurunca ben: "Hayır, (yalan söyleyeni sevmem) aksine bana hâinlik yapmayan ve bana yalan söylemeyip doğru konuşan bana daha sevgilidir" dedim.

O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Rabbiniz Azze ve Celle katında da siz böylesiniz.** (O da sizin içinizden yalan konuşmayanları sever.)" buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:17228, 28/464-465; Buhârî, Halk-u ef'âli'l-'ibâd, sh:59; İbnü Mâce, no:2109; Nesâî, es-Sünen:7/11, el-Kübrâ, no:11158; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr:19/622; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4703; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/584)*

Ebû Ümâme *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«يُطْبَعُ الْمُؤْمِنُ عَلَى الْخِلَالِ كُلِّهَا إِلَّا الْخِيَانَةَ وَالْكَذِبَ.»

"Mümin kişi bütün huylar üzere yaratılır, ancak hâinlik ve yalancılık müstesnâ! (Kâmil bir müminde bu huylar bulunmaz.)" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:22170, 36/504; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:8/405; İbnü Adiyy, el-Kâmil:1/44, 4/1630; Beyhakî, es-Sünen:10/197; Şu'abü'l-îmân, no:4809, 5267; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/586)*

Safvân ibni Süleym *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سُلَيْمٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: قِيلَ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَيَكُونُ الْمُؤْمِنُ جَبَانًا؟ فَقَالَ: «نَعَمْ.» فَقِيلَ لَهُ: أَيَكُونُ الْمُؤْمِنُ بَخِيلًا؟ فَقَالَ: «نَعَمْ.» فَقِيلَ لَهُ: أَيَكُونُ الْمُؤْمِنُ كَذَّابًا؟ فَقَالَ: «لَا.»

Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Mümin korkak olur mu?" diye sorulduğunda: **"Evet"** buyurmuştur. "Mümin cimri olur mu?" diye sorulunca yine: **"Evet"** buyurmuştur.

"Mümin yalancı olur mu?" sorusuna ise: **"Olmaz"** buyurmuştur. *(İmâm-ı Mâlik, el-Muvatta›:2/990; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4812; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/586)*

Ebû Berze *(Radıyallâhu Anh)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim" demiştir:

عَنْ أَبِي بَرْزَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «أَلَا إِنَّ الْكَذِبَ يُسَوِّدُ الْوَجْهَ، وَالنَّمِيمَةُ عَذَابُ الْقَبْرِ.»

"Âgâh olun ki; gerçekten yalan (âhirette insanın) **yüzü**(nü) **kara edecektir. Nemîme** (söz taşımak ise) **ise kabir azâbıdır."** *(Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:7440; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4813; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/587)*

Nevvâs ibni Sem'ân *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ نَوَّاسِ بْنِ سَمْعَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كَبُرَتْ خِيَانَةً تُحَدِّثُ أَخَاكَ حَدِيثًا هُوَ لَكَ مُصَدِّقٌ وَأَنْتَ بِهِ كَاذِبٌ.»

"(Verdiğin haberde) **kendisi seni doğrulayan** (bir Müslüman) **kardeşine bir mevzu anlatırken senin ona yalan söylemen hâinlik olarak pek büyük olmuştur."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:17635, 29/183; Hennâd, ez-Zühd, no:1384; İbnü Adiyy, el-Kâmil:1/50; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4820; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/587)*

Âyet: 119

Esmâ binti Umeys *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle anlatmıştır: "Ben **Âişe**'yi zifafa hazırlayan arkadaşı idim. Birtakım kadınlarla birlikte onu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına girdirdiğimde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında bir çanak sütten başka ikrâm edilecek bir şey bulamadık. O sırada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* süte uzanıp bir miktar içtikten sonra **Âişe**'ye uzattı, o utanıp almayınca ben: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in elini geri çevirme" dedim.

Bunun üzerine o alıp içti. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

«نَاوِلِي صَوَاحِبَكِ.»

"Arkadaşlarına da uzat" buyurunca ben: "Biz istemiyoruz" dedim. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«لَا تَجْمَعْنَ جُوعًا وَكَذِبًا.»

"Yalancılıkla açlığı bir arada cem etmeyin" buyurdu. Ben: "Birimizin canı bir şey çekerken onu istemediğini söylemesi de yalan sayılır mı?" diye sorunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«إِنَّ الْكَذِبَ يُكْتَبُ كَذِبًا حَتَّى تُكْتَبَ الْكُذَيْبَةُ كُذَيْبَةً.»

"Şüphesiz ki her yalan yalan olarak yazılır, küçük yalan da küçük yalan olarak yazılır" buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:27471, 45/464-465; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4821; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/587-588)*

Abdullâh ibni Âmir *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: أَتَانَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْتِنَا وَأَنَا صَبِيٌّ قَالَ: فَذَهَبْتُ أَخْرُجُ لِأَلْعَبَ فَقَالَتْ أُمِّي: يَا عَبْدَ اللهِ! تَعَالَ أُعْطِكَ، فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَمَا أَرَدْتِ أَنْ تُعْطِيَهُ؟» قَالَتْ: أُعْطِيهِ تَمْرًا قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَمَا إِنَّكِ لَوْ لَمْ تَفْعَلِي كُتِبَتْ عَلَيْكِ كَذْبَةٌ.»

Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bizim evimize geldiğinde ben çocuktum, oynamak için dışarı çıkmaya davranınca annem: "Ey **Abdullâh**! Gel sana bir şey vereceğim" dedi. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona: **"Ona ne vermek istedin?"** diye sorunca: "Ona hurma verecektim" dedi.

O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Sen bunu yapmayacak olsaydın bu senin aleyhine** (sol tarafına) **bir yalan olarak yazılacaktı"** buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:15702, 24/470; İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:5/9; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:8/405; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:10/198-199; Şu'abü'l-îmân, no:4822; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/588)*

Hasen ibni Ali *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim" demiştir:

عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:
«دَعْ مَا يَرِيبُكَ إِلَى مَا لَا يَرِيبُكَ فَإِنَّ الصِّدْقَ طُمَأْنِينَةٌ وَإِنَّ الْكَذِبَ رِيبَةٌ.»

"Seni şüphelendiren şeyi bırak, şüphelendirmeyen şeye geç! Şüphesiz doğruluk tume'nînettir (kalbi rahatlatır)**, gerçekten yalan da büyük bir şüphedir.**

(Îmânı tam olan bir mümin doğru konuştuğunda huzurlu bir şekilde konuşur, yalan konuşacağında ise çok tereddüde düşer ve rahatsız olur. Bir şeyin insanı huzursuz etmesi ise o şeyin kötü ve bâtıl olduğuna, dolayısıyla sakınılması gerektiğine delâlet eder.

Nitekim: 'Kâmil mümin bir şeyde tereddüt ettiği zaman elini kalbine koyar, kalbi rahatsızlanıp çarpıyorsa o işi yasak bilir, kalbi huzurlu ise o işi serbest görür' buyrulmuştur.)" *(Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme:60, no:2518, 4/286; Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, el-Müsned, no:1274; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:1723, 1727, 3/248, 253; Dârimî:2/245; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:6762; İbnü Hibbân, es-Sahîh, no:722; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:2708, 2711; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:5/335; Şu'abü'l-îmân, no:5747; Hâkim, el-Müstedrek:4/99; ez-Ziyâ, el-Muhtâra:7/293; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/588-589)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyete göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir konuşmasında:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي خُطْبَتِهِ:
«إِنَّ أَعْظَمَ الْخَطِيئَةِ عِنْدَ اللهِ اللِّسَانُ الْكَاذِبُ.»

"Gerçekten Allâh katında hatâların en büyüğü yalancı lisân(ın konuştuğu yalan)**dır"** buyurmuştur. *(İbnü Adiyy, el-Kâmil:1/55; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/589)*

Ebû Bekr-i Sıddîk *(Radıyallâhu Anh)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim" demiştir:

عَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
يَقُولُ: «اَلصِّدْقُ أَمَانَةٌ وَالْكَذِبُ خِيَانَةٌ.»

Âyet: 119

"Doğruluk emânettir (karşı tarafı zararından güvende kılar)**, yalan ise hıyânettir** (yalan söylediğin kişiye büyük bir hâinlik yapmaktır)**."** *(İbnü Adiyy, el-Kâmil:1/168; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/589)*

Abdullâh ibni Amr ibni Âs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: Bir kere biz: "Ey **Allâh**'ın **Nebîsi**! İnsanların en hayırlısı kimdir?" diye sorduğumuzda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قُلْنَا: يَا نَبِيَّ اللهِ مَنْ خَيْرُ النَّاسِ؟ قَالَ: «ذُو الْقَلْبِ الْمَخْمُومِ، وَاللِّسَانِ الصَّادِقِ.» قَالَ قُلْنَا: قَدْ عَرَفْنَا اللِّسَانَ الصَّادِقَ فَمَا الْقَلْبُ الْمَخْمُومُ؟ قَالَ: «اَلتَّقِيُّ النَّقِيُّ الَّذِي لَا إِثْمَ فِيهِ، وَلَا بَغْيَ، وَلَا حَسَدَ.» قَالَ: قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ! فَمَنْ عَلَى أَثَرِهِ؟ قَالَ: «اَلَّذِي يَشْنَأُ الدُّنْيَا وَيُحِبُّ الْآخِرَةَ.» قُلْنَا: مَا نَعْرِفُ هٰذَا فِينَا إِلَّا رَافِعٌ مَوْلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَمَنْ عَلَى أَثَرِهِ؟ قَالَ: «مُؤْمِنٌ فِي خُلُقٍ حَسَنٍ.» قُلْنَا: أَمَّا هٰذِهِ فَفِينَا.

"Süpürülmüş kalp ile doğru lisan sâhibidir" buyurunca biz: "Doğru lisânı anladık, fakat süpürülmüş kalp nedir?" diye sorduk. O zaman: **"İçerisinde günah, kibir ve kıskançlık barındırmayan sâfî ve haramlardan sakınan bir kalptir"** buyurdu.

Bunun üzerine biz: "Yâ **Rasûlellâh**! Peşine kim gelir?" diye sorunca: **"Dünyâya buğzedip âhireti sevendir"** buyurdu.

Biz: "Aramızda böyle biri olarak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in âzatlısı **Râfi'**den başka birisini tanımıyoruz. Peki, onun peşine kimdir?" diye sorunca: **"Güzel ahlâk sâhibi bir mümin"** buyurdu. Biz: "İşte böylesi aramızda bulunur" dedik. *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4462, 6/449; İbnü Mâce, no:4216; Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl:2/168; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:6604; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/589)*

İsmâ'îl ibni Rifâ'a *(Radıyallâhu Anh)*ın, babası vâsıtasıyla dedesinden rivâyetine göre; bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bakî'** kabristanına çıkarak:

عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ رِفَاعَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْبَقِيعِ فَقَالَ: «يَا مَعْشَرَ التُّجَّارِ!». حَتَّى إِذَا اشْرَأَبُّوا قَالَ: «اَلتُّجَّارُ يُحْشَرُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فُجَّارًا إِلَّا مَنِ اتَّقَى وَبَرَّ وَصَدَقَ.»

"Ey tâcirler gürûhu!" diye seslendi. Bunu duyan insanlar (sese doğru) boyunlarını uzatınca:

"Tâcirler kıyâmet gününde fâcir (haramlara daldırmış kötü kimse)**ler olarak haşredileceklerdir, ancak** (yalan konuşma, yalan yere yemin etme, aldatma, şaşırtma ve fâiz gibi haramlardan) **hakkıyla sakınan,** (yemininde) **sâdık olan /herkese iyilik eden** (kimseye zarar vermeyen)/ **ve** (sattığı şeyi kaça aldığını söylerken) **doğru konuşanlar müstesnâ"** buyurdu. *(Dârimî, Büyû':7, no:2580, 3/1652; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/530)*

Bu hadîs-i şerîften anlaşıldığına göre; ticâret kötü bir şey değildir, ancak yüz dirhemden aza aldığı bir malı satarken revaçta kılmak için: "Vallâhi ben bunu yüz dirheme aldım" diyerek yalan konuşur ve yalan yere yemin ederse **Allâh-u Te'âlâ** o kişinin kazancından bereketi mahveder. Ama takvâ, iyilik ve sadâkat vasıflarını korursa o zaman rızkı çok mubârek olur.

Nitekim **Mu'âz ibni Cebel** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ أَطْيَبَ الْكَسْبِ كَسْبُ التُّجَّارِ الَّذِينَ إِذَا حَدَّثُوا لَمْ يَكْذِبُوا، وَإِذَا ائْتُمِنُوا لَمْ يَخُونُوا، وَإِذَا وَعَدُوا لَمْ يُخْلِفُوا، وَإِذَا اشْتَرَوْا لَمْ يَذُمُّوا، وَإِذَا بَاعُوا لَمْ يُطْرُوا، وَإِذَا كَانَ عَلَيْهِمْ لَمْ يَمْطُلُوا، وَإِذَا كَانَ لَهُمْ لَمْ يُعْسِرُوا.»

"Kazançların en temizi, ticâretle uğraşan o kimselerin kazancıdır ki onlar konuştukları zaman yalan söylemezler, kendilerine bir şey emânet edildiğinde (telef olmuş gibi gösterip ödemeyerek yâhut gasp ederek) **hâinlik etmezler,** (bir malı veyâ parasını herhangi bir zaman ödeyeceklerini) **söz verdikleri zaman bozmazlar, satın aldıkları zaman** (ucuza almak için malı) **kötülemezler, sattıkları zaman** (pahalıya satmak için) **aşırı övmezler, borçlu oldukları zaman geciktirmezler, alacakları olduğu zaman ise** (zor durumda kalmış borçluya) **güçlük çıkarmazlar."** *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4513, 6/488-489; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/530)*

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîme doğruluğun fazîletine ve üstünlüğüne delâlet etmektedir. Bu konuda bir çok delil vardır, nitekim bir adam **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek: "Ben sana inanmak istiyorum, lâkin şarabı, zinâyı, hırsızlığı ve yalanı çok seviyorum, insanlar senin bunları yasakladığını söylüyorlar, ama benim bunların hepsini birden terk etmeye gücüm yetmez. Eğer bir tânesini terk etmemle kanaat edeceksen sana inanayım" dediğinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«أُتْرُكِ الْكَذِبَ.»

"Öyleyse yalanı bırak" buyurdu. Adam da bunu kabul ederek Müslüman oldu. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanından ayrıldıktan bir zaman sonra kendisine şarap sunduklarında: "Şimdi ben bu şarabı içersem, sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bana içip içmediğimi sorduğunda yalan konuşursam sözü bozmuş olurum, doğru konuşursam bana had cezâsı uygular, iyisi mi içmeyeyim" dedi ve terk etti.

Sonra zinâ ve hırsızlık gibi mübtelâ olduğu günahlar hâtırına geldiğinde yine aynı düşünceyle hiçbirini yapamayınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e dönerek: "Sen ne güzel yaptın! Beni yalandan men edince bütün günah kapıları önümde kapanmış oldu" diyerek her şeyden tevbekâr oldu. *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/227; Resâil-ü İbni Hazm:1/175)*

Yine böylece naklolunduğuna göre; **İblîs**:

﴿قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ﴾

"Senin izzetine yemin ederim ki; andolsun (Âdem'in nesline günahları süslü göstererek) **elbette onları topluca azdıracağım! Ancak içlerinden Senin** (tarafından, taat ve ibâdet için) **hâlis kılınmış kulların müstesnâ!** (Çünkü benim vesvesem onlara sökmez!)" *(Sâd Sûresi:82-83)* sözünü söylerken herkesi saptıracağını iddiâ ederek yalan konuşmuş olmamak için ihlaslı kulları istisnâ etmiştir. Artık **İblîs**'in bile utanıp çekindiği yalancılıktan bir Müslümanın kaçınması elbette kendisi hakkında evlâ olan bir davranıştır. *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/227-228)*

Doğruluğun fazîletlerinden biri de îmânın, diğer tâatler cinsinden değil de tasdik mânâsına gelen sıdk (doğruluk) sınıfından oluşudur. Yalanın en büyük ayıbı ise inkâr ve tekzîbin, diğer günahlar cinsinden değil de yalan türünden oluşudur. *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/228)*

Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ:

«يَا أَيُّهَا النَّاسُ! إِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ فَإِنَّ الْكَذِبَ مُجَانِبٌ لِلْإِيمَانِ.»

"Ey insanlar! Yalandan sakının, şüphesiz ki yalan îmandan uzak duran bir şeydir." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:16, 1/198; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:8/404; İbnü Adiyy, el-Kâmil:1/43; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4806-07; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/585)*

Ömer ibni Hattâb *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «لَا تَجِدُ الْمُؤْمِنَ كَذَّابًا، لَا تَنْظُرُوا إِلَى صَلَاةِ أَحَدٍ، وَلَا إِلَى صِيَامِهِ وَلَكِنِ انْظُرُوا إِلَى مَنْ إِذَا حَدَّثَ صَدَقَ، وَإِذَا ائْتُمِنَ أَدَّى، وَإِذَا أَشْفَى وَرَعَ.»

"Mümin bir kimseyi yalancı olarak bulamazsın! Bir kimsenin ne namazına ne de orucuna bakın! Lâkin konuştuğu zaman doğru söyleyene, kendisine bir şey emânet edildiğinde ödeyene ve (hâinlik gibi günah) **bir şeyin eşiğine geldiğinde sakınan kimseye bakın!** (İşte doğru mümin ancak odur.)" *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4887, 4888; 6/449; es-Sünenü'l-kübrâ:6/288; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/590)*

Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle demiştir: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yalandan daha çok kızdığı hiçbir huy yoktu! Bir adam onun yanında bir yalan söylerse artık **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onun ciddî bir şekilde tevbe ettiğini bilinceye kadar onun yalancılık vasfını içinde saklardı (hiç unutmazdı)." *(Hâkim, el-Müstedrek:4/98; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4815; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/587)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Şüphesiz ki bir adam söylemiş olduğu bir yalan sebebiyle gece namazından ve nâfile oruçtan mahrum edilir." *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4890; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/590)*

Mûsâ ibni Ebî Şeybe *(Radıyallâhu Anh)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tek bir yalandan sebep bir adamın şâhitliğini reddetti" demiştir. **Ma'mer** *(Radıyallâhu Anh)* ise: "Bu kişinin **Allâh** veyâ **Rasûlü** hakkında mı yalan söylediği yâhut insanlardan biri adına mı yalan söylediğini bilemiyorum" demiştir. *(İbnü Abdilberr, et-Temhîd:1/68, 16/256; Abdürrezzâk, el-Musannef, no:20197; Ukaylî, ed-Du'afâ, 4/163; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:10/196; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/422)*

İbnü Abdilberr *(Rahimehullâh)*ın tahrîcine göre; **Şerîk ibni Abdillâh** *(Radıyallâhu Anh)*a: "Bir adamın kasten yalan söylediğini işittim, onun arkasında namaz kılayım mı?" diye sorulduğunda: "Kılma" diye cevap vermiştir. *(İbnü Abdilberr, et-Temhîd:1/69)*

Ehl-i Sünnet'e göre iyi-kötü her Müslümanın arkasında namaz kılmak câizse de bu sözde doğru konuşan insanların tercih edilmesi ve yalancılardan uzak durulması gerektiğine dikkat çekilmiştir. **Mâlik ibni Enes** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Yalan söylemeyen doğru dürüst bir adam (ölünceye kadar) mutlaka aklıyla faydalandırılır, başkalarına isâbet eden bunama ve erzel-i ömür ona isâbet etmez!" *(Hatîb, el-Câmi'u li-ahlâkı'r-râvî, no:1015)*

Âyet: 119

Mâlik *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Bir adam **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hadisleri hakkında doğru sözlü olsa da insanlar arasında yalan konuşuyorsa onun rivâyeti kabul edilmez."

İbnü'l-Arabî *(Rahimehullâh)* bu sözü naklettikten sonra şöyle demiştir: "Diğer âlimlere göre hadisler hakkında doğru sözlü olanın rivâyeti kabul ediliyorsa da sahih olan görüş, yalancının şâhitliğinin ve rivâyetinin kabul edilmemesidir. Zîrâ kabul edilmek çok kıymetli bir mertebe ve şerefli bir makamdır. Dolayısıyla hasletleri mükemmel olmayan kişilerin makbul olmaması gerekir. Oysa yalancılıktan daha şerli bir haslet yoktur. Bu yüzden o, bütün velâyetleri (resmî görevleri) azlettirir ve şâhitlikleri iptal ettirir. *(İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân:2/1016)*

Muhammed ibni Kâ'b el-Kurazî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Bir kişi yalan söylüyorsa mutlaka kendi nefsini çok alçak saydığı için yalan söyleyebiliyordur." *(İbnü Adiyy, el-Kâmil:1/49; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4897; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/590)*

Matar el-Verrâk *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Bir kulda iki haslet varsa diğer amelleri o ikisine tâbî olur ki onlar da güzel namaz kılmak ve doğru konuşmaktır." *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4899; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/591)*

Fudayl *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "İnsanlar doğru konuşmaktan ve helâl rızık aramaktan daha üstün hiçbir şeyle ziynetlenemez." *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4900; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/591)*

Abdülazîz ibni Ebî Revvâd *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Dünyâya galebe çalmanın yolu yalan ve hayâsızlıktır. Dünyâyı bu iki şeyden başkasıyla arayan kişi yolunu ve yönünü şaşmış olur (dünyâlık kazanmak bakımından çok başarılı olamaz). Âhireti kazanmanın yolu da hayâ ve doğruluktur. Âhireti bu ikisinden başka bir şeyle arayan da orayı kazanmanın yolunu şaşırmış olur." *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4901; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/591)*

Yûsuf ibni Esbât *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Çok doğru konuşan kimseye üç güzel haslet ihsân edilir ki bunlar da tatlılık, sevimlilik ve heybettir (saygınlıktır)." *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4904; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/591)*

Ebû Ravh Hâtim ibni Yûsuf *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Fudayl ibni Iyâz**'ın kapısına geldim, kendisine selâm verdikten sonra: 'Yâ **Ebâ Ali**! Yanımda beş hadis var, izin verirsen onları sana okuyayım' dedim. O bana: 'Oku' deyince okudum fakat altı hadis çıktı. Bu sefer o bana: 'Öf be evlâdım, kalk git, önce doğruluğu öğren sonra hadis yaz' dedi." *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4911; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/591)*

Hasen-i Basrî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Sâdıklarla birlikte olmak istersen dünyâya karşı zâhid (isteksiz) ol, Müslümanlar hakkında (kötü konuşmaktan) da dilini tut!" *(İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/314)*

Ehl-i mârifetten biri şöyle demiştir: "Devamlı farz olan doğruluğu edâ etmeyenden muvakkat farzlar kabul edilmez." *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/530)*

Yalan Konuşmanın Câiz Olduğu Yerler:

Âlûsî *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; bu âyet-i kerîmede herkesin anladığı kadar açık bir şekilde doğruluk methedilmektedir. **İmâm-ı Süyûtî** *(Rahimehullâh)*ın da *(el-İklîl, sh:145)* açıkladığı gibi yalanın ne sarâhaten, ne de kinâye olarak hiçbir sûretle mubah olmadığını söyleyenler bu âyet-i kerîmeyi delil göstermişlerdir. Ayrıca **Ebu'l-Ahvas** *(Radıyallâhu Anh)* tarîkıyle **Abdullâh ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*dan merfû'an rivâyet edilen:

عَنْ أَبِي الأَحْوَصِ أَنَّ عَبْدَ اللهِ يَرْفَعُ الْحَدِيثَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ «إِنَّ شَرَّ الرِّوَايَا رِوَايَا الْكَذِبِ، وَلاَ يَصْلُحُ مِنَ الْكَذِبِ جِدٌّ وَلاَ هَزْلٌ، وَلاَ يَعِدِ الرَّجُلُ ابْنَهُ ثُمَّ لاَ يُنْجِزُ لَهُ، إِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِي إِلَى الْبِرِّ، وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ، وَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ، وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِي إِلَى النَّارِ، وَإِنَّهُ يُقَالُ لِلصَّادِقِ: صَدَقَ وَبَرَّ، وَيُقَالُ لِلْكَاذِبِ: كَذَبَ وَفَجَرَ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَصْدُقُ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللهِ صِدِّيقاً، وَيَكْذِبُ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللهِ كَذَّاباً.»

"Şüphesiz rivâyetçilerin en şerlisi yalanı rivâyet edenlerdir /konuşulması tertip edilen şeylerin en şerlisi yalan tertiplerdir/. Yalanın ciddisi de şakası da iyi olmaz. Bir adam oğluna (çocuğuna) **bir şey söz verip de sonra onu yerine getirmezlik yapmasın! Zîra gerçekten doğruluk iyiliğe götürür, muhakkak iyilik de cennete götürür.**

Gerçekten yalan kötülüğe götürür, muhakkak kötülük de ateşe ulaştırır. Doğru konuşana: 'Doğru söyledi ve iyi yaptı' denilir. Yalan konuşana ise: 'Yalan konuştu, kötü yaptı' denilir. Bir adam doğru konuşmaya devâm ettikçe nihâyet Allâh indinde sıddık(lardan) **yazılır. Yalan söylemeye devam ettikçe de nihâyet Allâh indinde kezzâb** (çok yalancı biri) **olarak kaydedilir"** *(Dârimî, Rikāk:7, no:2757, 3/1783; Hâkim, el-Müstedrek:1/127; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4787, 4789, 4790; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/584)* hadîs-i şerîfi de onlara delil olarak uygun düşmektedir.

Âyet: 119

Yalanı zemmeden hadîs-i şerîfler sayılamayacak kadar çoksa da doğru olan görüş, bâzı yerlerde yalan konuşmanın mubah olduğudur. Nitekim **Esmâ binti Yezîd** *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ يَزِيدَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّهَا سَمِعَتْ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ يَقُولُ: «أَيُّهَا النَّاسُ! مَا يَحْمِلُكُمْ عَلَى أَنْ تَتَابَعُوا فِي الْكَذِبِ كَمَا يَتَتَابَعُ الْفَرَاشُ فِي النَّارِ، كُلُّ الْكَذِبِ يُكْتَبُ عَلَى ابْنِ اٰدَمَ إِلَّا ثَلَاثَ خِصَالٍ؛ رَجُلٌ كَذَبَ عَلَى امْرَأَتِهِ لِيُرْضِيَهَا أَوْ رَجُلٌ كَذَبَ فِي خَدِيعَةِ حَرْبٍ أَوْ رَجُلٌ كَذَبَ بَيْنَ امْرَأَيْنِ مُسْلِمَيْنِ لِيُصْلِحَ بَيْنَهُمَا.»

"Ey insanlar! Kelebeklerin ateşe üşüşmesi gibi sizi de yalana üşüşmeye sevkeden nedir? Her yalan Âdem oğlunun aleyhine yazılır, ancak üç haslet müstesnâ!

Bir adam karısını hoşnut etmek için (bir kadın da kocasını hoşnut etmek için kimseye zararı dokunmamak şartıyla, meselâ; kendisinin bâzı huylarını veyâ fizikî yapısını beğenmediği halde onu çok beğendiğini ve bütün huylarından râzı olduğunu açıklayarak veyâ ileriye doğru kendisine daha geniş imkânlar sunacağını vaad ederek) **yalan söyleyebilir yâhut bir adam harp hîlesinde** (adres şaşırtmak ve cephâneliği gizlemek gibi konularda) **yalan söyleyebilir ya da iki Müslüman kişinin arasını düzeltmek için onlar arasında yalan konuşabilir.** (Biri birinin aleyhine konuştukları halde o onların birbirinden övgüyle bahsettiğini taraflara nakledebilir.)" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:27570, 27597, 27608, 45/550-551, 574, 582; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:9/84-85; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4796, 11098; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/584-585; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/565)* hadîs-i şerîfi bu görüşün hak olduğunu teyid etmektedir.

İbni Şihâb *(Rahimehullâh)*: "Nefsini müdafaa için hilâf-ı hakîkat (gerçek dışı) bir şey konuşan (meselâ kâfirlere yakalandığında Müslüman olmadığını söyleyen yâhut bâzı Allâh düşmanlarını methetmek zorunda kalan kimse) yalancı değildir" demiştir. *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4799; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/585)*

Târiz ve kinâyeli (üstü kapalı) konuşmaların yâni böyle konuşarak açıktan yalan söylemezken doğruyu gizlemiş olmanın mubah oluşu da hadîs-i şerîflerle sâbittir. Nitekim **İmrân ibni Husayn** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ فِي الْمَعَارِيضِ لَمَنْدُوحَةً عَنِ الْكَذِبِ.»

"Şüphesiz kastını anlaştırmayan örtülü ifâdeler (söylemek)**de, elbette yalandan** (kurtulmak için) **geniş saha vardır."** *(Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:20843, 10/336; İbnü Adiyy, el-Kâmil:1/49, 3/963; Buhârî, el-Edebü'l-müfred, no:857; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/592; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/565)*

Muhammed ibni Sîrîn *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Söz sahası akıllı bir insanın yalan söylemeye mecbur kalmayacağı kadar geniştir." *(İbnü Adiyy, el-Kâmil:4/1347; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4898; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/590)*

Târizli konuşmaya bir misal verecek olursak, bir yerde memur olan kişi âmirinden "Falanca ararsa benim burada olduğumu söyleme" diye bir emir alırsa, o kişi aradığında o memur yalan söylememek için âmirinin bulunmadığı bir yere geçip "Aradığınız kişi burada yok" diyebilir ki bu durumda âmir o dâirede olsa bile onun yanında bulunmadığı için o kişi yalandan kurtulmuş olur.

Nitekim **Şa'bî** *(Radıyallâhu Anh)*, hizmetçisine "Duvarda parmağınla bir dâire çiz, sonra parmağınla ona işâret ederek beni sorana 'O burada yok' de" derdi. *(Münâvî, el-Feyzu'l-Kadîr, no:2332, 4/2017-2018)*

Geçmiş büyüklerden biri fuzûlî yere kendisini meşgul edecek biri geldiği zaman hizmetçisine: "Burada olmayan bir şeyi kastederek 'O burada yok' de" derdi. *(Münâvî, el-Feyzu'l-Kadîr, no:2332, 4/2017-2018)*

"İbnü Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede geçen doğruluk sâdece doğru konuşma anlamına gelmeyip aynı zamanda doğru iş yapmak ve doğru niyet etmek mânâlarına da şâmildir.

Sözlerdeki doğruluk, ne pahasına olursa olsun yalan konuşmamaktır. Fiillerdeki doğruluk, yapılan işi gösterişten ve karşılık beklentisinden uzak tutmaktır. Mânevî hallerdeki doğruluk, şöhret talebi yâhut mânevî makama ulaşma isteği veyâ kerâmet gösterebilme beklentisi gibi âdî maksatlardan uzak durmaktır.

Kuşeyrî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Doğruluk, için ve dışın eşit olması anlamına gelen çok değerli bir vasıftır ki, sözlerde olduğu gibi mânevî hallerde de geçerlidir. Zâten en mükemmel olan da budur!"

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredilen işârî mânâya göre; sâdıklar, Kālû belâ gününde **Allâh**'a verdikleri ilk sözü bozmayanlardır. Doğruluk sıfatı söz, amel, fikir, niyet hattâ akıldan geçen her şey hakkında gözetilirse artık o kişinin rüyâları da, ilhamları da, halleri de, makamları da, bütün müşâhede ve keşifleri de doğru olur.

Âyet: 119

İşte doğruluk kemâl ağacının kökü, bütün mânevî hallerin semerâtının tohumu, tüm hayır ve saadetlerin de esasıdır. Bunun zıttı olan yalan ise tüm rezilliklerin en fenâsı ve en çirkinidir. Bu yüzden şahsiyet sâhibi hiçbir kimse yalancı olamaz. Nitekim bu mânâda: "Hiçbir yalancının mürüvveti (şahsiyeti ve kişiliği) yoktur" denilmiştir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; doğruluk her hâlükârda memdûh (övülen bir haslet), sâhibi de dünyâ ve âhirette mahmûd (beğenilen) bir kişidir.

Ahmed ibni Ebi'l-Havârî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle anlatmıştır: "Bir kere **Ebû Süleymân ed-Dârânî** *(Kuddise Sirruhû)*ya: 'İsrâîloğullarına gıpta ettim' deyince o: 'Neden sebep?' diye sordu. Ben: 'Sekiz yüz sene yaşayıp eski tulumlar, kirişler ve yaylar gibi (ibâdet yolunda) kendilerini çürüttükleri için' deyince o: 'Ben de senin makbul bir şey söyleyeceğini sanmıştım! **Allâh** bizden derilerimizin kemiklerimiz üzerinde kurumasını istemiyor ki! O bizden ancak Kendisine karşı doğru bir niyet taşımamızı murâd ediyor. Bu ümmetten bir kişi on gün bile sadâkatle kulluk etse ötekinin uzun ömrü boyunca yaptıklarına nâil olur' dedi."

Nice ömürler vardır ki süresi kısa olduğu halde bereketi bol olmuştur. Nitekim İsrâîloğullarından bir kişi bin sene kadar yaşadığı halde bu ümmetin elde ettiklerinden bir şey kazanamamıştır. Fakat süresi az olan nice ömürler vardır ki bereketi çok olmuştur. Meselâ bu ümmetten kendisine mânevî yol fethedilen (açılan) öyle kimseler vardır ki göz açıp kapayacak kadar az bir zamanda **Allâh-u Te'âlâ**'nın inâyetine vâsıl olmuştur.

Nitekim **İmâm-ı Gazâlî** *(Kuddise Sirruhû)*nun **"Minhâcü'l-âbidîn"** isimli eserindeki beyânına göre; **Allâh**'ın kullarından kimi mânevî geçitleri yetmiş senede, kimi yirmi senede, bâzısı on senede, öylesi varki bir senede, bir kısmı bir ayda, kimisi bir haftada, hattâ **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a îmân eden sâhirler (sihirbazlar) gibi bir anda geçmektedir.

Naklolunduğuna göre; **Râbi'a el-Basriyye** *(Kuddise Sirruhâ)* **Basra** çarşısında dolaştırılan fakat ihtiyar olduğu için kimse tarafından rağbet görmeyen yaşlı bir câriye idi.

Tüccardan biri ona acıyarak yüz dirheme onu satın alıp âzâd edince o mânevî yolu seçerek ibâdete yöneldi. Daha bir sene geçmemişti ki kazandığı mânevî makāmın yüksekliği nedeniyle **Basra** ulemâsı ve kurrâsı onu ziyâret etmeye başladılar.

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de zikredildiğine göre: **"Sâdıklarla berâber olun"** kavl-i şerîfi: "Mîsak günü (أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ) 'Elestü birabbiküm' hitâbına karşı (بَلَى) 'Belâ' diyerek icâbet eden ve: "**Allâh-u Te'âlâ**'dan başkasına tapmayacakları, dünyâ ve âhiret maksatlarından hiçbir şeyi O'na ortak koşmayacakları ve cisim dâhil her türlü hâdis (sonradan olma şey)den tecerrüd edecekleri (soyutlanacakları) husûsunda **Allâh-u Te'âlâ**'ya verdikleri sözde sâdık olanlarla berâber olun" demektir.

-**Kadîr** olan **Allâh** ıslâh edesice- bu fakîr (İsmâ'îl Hakkî) der ki: **Hazreti Şeyhim** *(Kuddise Sirruhû)* bana gönderdiği şerefli mektuplarından birinde şöyle yazmıştır: "Niyet ve amel bakımından devamlı doğruluk üzere olun ki bu sıdk vasfı gerçekten ihlâs mânâsına râcidir. Buna göre kulun hareketlerinde ve duruşlarında **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka sevkedicisi olamaz. Yaptığı ve terk ettiği işlerden birine bile nefsânî hazlardan bir şey karışacak olursa sadâkat vasfı bâtıl olur ve bu kişiye yalancı denilmesi câiz olur.

Sıdk makāmının derecelerinin sonu yoktur. Bir kul her işte sâdık olursa o gerçekten sıddîk olur. Sâdık ile muhlis aynı babtan gelir ki bu, nefsânî sıfatların bulaşıklıklarından genel mânâda arınan kişi demektir. Sıddîk ile muhlas da aynı cinstendir ki bu da gayriyet (Allâh-u Te'âlâ'dan başka bir şeyi etkili görme) şâibelerinden de arınan demektir. Bu ikinci makāmın feleği daha geniş, ihātası da daha fazladır. Bu yüzden her sıddîk ve muhlas kişi sâdık ve muhlistir, ama aksi böyle değildir (her sâdık ve muhlis, sıddîk ve muhlas değildir)."

Mektûbun sonunda İnşirâh Sûresi'nin tevilini tazammun eden uzun kelamlar eklemiştir. **Allâh-u Te'âlâ** bize onun kelâmının zevkini (tatmayı) nasîb etsin ve makāmında bizi ona ilhâk etsin. Âmîn!

Şu bilinsin ki; sâdıklar **Allâh-u Te'âlâ**'ya vusûl (ulaşma) yoluna irşâd eden mürşidlerdir. Bir sâlik onların ahbâbı arasında bulunup kapılarının eşiğindeki hâdimler zümresinden olursa gerçekten o kişi onların sevgisi, terbiyesi ve velîlik gücü sâyesinde mâsivâyı terkedip seyr-i ilellâh makāmının mertebelerine ulaşmış olur.

Şeyh-i Ekber -*Kuddise Sirruhu'l-ethar-* (Muhyiddîn ibni Arabî) **"Mevâ- kı'u'n-nücûm"** isimli eserinde şöyle demiştir: Eğer senin işlerin başkasının isteği üzere değil (de kendi nefsinin hevâsına görey)se ömrün boyunca nefsinle cihâd etsen bile senin kendi nefsinin arzularından geçiş yapabilmen mümkün olmaz.

Âyet: 119

Artık sen kalbinde kendisine karşı hürmet hissi bulduğun bir mürşid bulursan hemen ona hizmet et, onun önünde kendi nefsi hakkında hiçbir yönetimi bulunmayan bir ölü ol ki o seni dilediği şekilde evirip çevirsin.

İşte o zaman onun emir ve yasaklarına imtisâl eden sa'îd (bahtiyar) biri olarak yaşarsın. Bu durumda o sana dünyâ işine çalışmanı emrederse kendi isteğinle değil de onun emrinle iş yap, sana oturmanı emrettiğinde de kendi arzunla değil de onun emrinle oturmuş olursun. Zâten o senin maslahatlarını senden daha iyi bilen biridir.

Artık ey oğulcağızım! Sen kendini irşâd edecek ve havâtırını (aklından gelen geçeni muhâlefetlerden) koruyacak bir şeyh aramaya gayret et ki, şahsın ilâhî varlıkla kemâle ersin. İşte ancak o zaman sen, vücûd-u keşfî ve i'tisâmî (sâhibini yanlışlıklardan koruyacak keşfe dayalı bir varlık) ile kendini yönetebilirsin. **Allâh-u Te'âlâ**'dan bizi îtikat kaymasındam muhâfaza etmesini ve reşâd ehlinin tarîkinde (kâmil insanların yolunda) sâbit kılmasını niyaz ederiz. Âmîn!

Bu Âyet-i Kerîmenin Râbıtaya Delil Oluşu

Meşâyıh hazarâtı -Kaddesellâhü Esrârahüm-

﴿وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ﴾

"Sâdıklarla beraber olun" *(Tevbe Sûresi:119)* âyet-i kerîmesini tasavvuf ehli nezdinde mûteber olan râbıtaya delil getirmişlerdir.

Bu âyet-i kerîmeyi râbıtaya delil olarak ilk defa **Ubeydullah Ahrâr** *(Kuddise Sirruhû)* zikretmiştir. Hanefî imamlarından Ârif-i billâh **Ubeydullah el-Ahrâr es-Semerkandî** *(Kuddise Sirruhû)* bu âyetin tefsirinde özetle: "Şüphesiz sâdıklarla berâber olmak, sûrette ve mânâda onlarla berâber olmaktır" buyurmuştur. Sonra da mânevî berâberliği râbıta ve huzurla tefsir etmiştir ki bu, ehlince mâlum olan meşrû bir iştir. *(Ali ibn-i Hüseyin el-Vâ'ız, Mütercim: Mevlânâ Safiyyüddîn, Reşahât-ü Ayni'l-Hayat, Sh.356)*

Bâzıları bu istidlâle karşı çıkarak: "Bu âyetin râbıtayla ne alâkası var? Zîrâ bir kimse ile berâber olmak, hem onun yanında yer almak, hem de onunla aynı duygu ve düşünceleri paylaşmak anlamına gelir. Yanında olduğunuz kişi ile aynı duygu ve düşünceleri paylaşmıyorsanız, bu tam bir berâberlik sayılmayacağı gibi, aynı duygu ve düşünceyi paylaştığınız kişinin yanında yer almazsanız, gene berâber olmuş sayılmazsınız.

Bunun râbıta ile ne ilgisi var?" diyecek olurlarsa onlara şöyle cevap verilir: Bir kimsenin tam ve kâmil mânâda sâdıklarla berâber olması, onların duygu, düşünce, tavır ve tercihlerini paylaşarak fiilen onların yanında bulunması, sözlerini ve hareketlerini desteklemesinden ibarettir. Ama eğer bunu fiilî olarak yerine getirmek mümkün olmazsa, **Mevlâ Te'âlâ** da kuluna gücü yetmeyeceği şeyi emretmeyeceğine göre, ne olacaktır?

Bu durumda en azından duygu ve düşünce olarak onların yanında kalben bulunmak söz konusu olur. Zîrâ âyet-i kerîmede geçen **"Ma'iyyet"**, bedenlerin bir arada bulunması durumuna mahsus değildir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** şöyle buyurmuştur:

﴿وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَمَا كُنْتُمْ﴾

"Her nerede olursanız olun, O (Allâh-u Te'âlâ) **sizinle berâberdir."** *(Hadîd Sûresi:4'den)* Burada da bir **"Ma'iyyet"** söz konusudur. Ancak bunun mâhiyeti değişiktir. Bunun mânâsı, "Her nerede olursanız olun, **Allâh-u Te'âlâ** sizin yaptıklarınızı görür, bilir, her hâlinizden hakkıyla haberdardır" demektir.

O halde **"Ma'iyyet"** kelimesinden hareketle, yukarıda zikredilen Tevbe Sûresi'nin âyetinde belirtilen berâberliğin, bedenlerin de bir arada bulunması şartına bağlı olduğunu söylemek mümkün değildir. Mâ'iyyette bedenlerin bir arada bulunması şart olmadığına göre, geriye; tavırda, inançta, hal ve sözde beraberlik kalmaktadır.

Dolayısıyla "Aynı duygu ve düşünceyi paylaştığınız kişinin yanında yer almazsanız, gene berâber olmuş sayılmazsınız" şeklindeki îtiraz, mürîd ile mürşid arasındaki râbıta hakkında ileri sürülemez. Böyle bir şey söylemek, râbıtanın maksadını bilmemek demektir.

Bu konuyu değişik bir üslûpla îzâh edecek olursak, bu âyet-i kerîmede müminlere hitab edildiği açıktır. Bu da göstermektedir ki **"Sıdk"** sıfatı, îmandan daha husûsî (özel) bir mânâya sâhiptir. Yâni sıdk mertebesinde bulunan herkes mümindir, ancak her mümin sıdk mertebesinde değildir.

Bu âyette emir buyrulan **"Berâberlik"** iki şekilde olur:

1- Cismânî berâberlik: Bu türlü berâberlik, sâdıkların meclisine bizzât devâm ederek, onlardan ilim, fazîlet ve feyz almakla olur. Kişi, sâdıklarla berâber olmak için onların meclislerine devâm eder, söylediklerini dinler, hal ve tavırlarını örnek alır.

Âyet: 119

Bundan dolayıdır ki ashâb-ı kirâm *(Rıdvânullahi Aleyhim Ecmaîn)* **Rasûlüllâh** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in etrâfında pervâne olurlar ve sürekli onunla berâber bulunmaya gayret ederlerdi.

Uzak beldelerde bulunanlar da fırsat buldukça ve yol emniyetini temin ettikçe, her taraftan **Âlemlerin Efendisi** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i ziyârete gelirlerdi. **Hazreti Ömer** *(Radıyallahu Anh)* **Medîne** dışında otururken komşusu ile birer gün nöbetleşerek **Allâh Resûlü'**nün yanında bulunurlardı. **Rasûlüllâh** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in yanında bulunan, o gün cereyân eden hâdiseleri akşam olduğunda arkadaşına aktarırdı.

2- Rûhânî berâberlik: Eğer kişi, sâdıklardan cismânî olarak ayrı bulunuyorsa ne yapacaktır? İşte bu durumda da onların gidişatlarına uyacak, yaptıklarını yapıp, yapmadıklarını terkedecek, onların hal, tavır, davranış ve sözlerini onların gıyâbında hayâlinde canlandıracak ve onların hâli ile hallenecektir.

Ehlüllâh'ın meclisinde bizzât bulunmak, kişiye fayda sağladığı gibi, şahıslarını ve hallerini gıyâben düşünmek de fayda verir. Çünkü bir kişi hayâlinde, dimağında (beyninde) ve kalbinde neyi tasavvur ederse, fiillerinde de o tezâhür eder (açığa çıkar) ki, râbıta da bundan ibârettir.

İsmail Hakkı Bursevî *(Kuddise Sırruhu)* **"Sâdıklarla berâber olunuz"** âyetinin tefsirinde şöyle demiştir: "Bu âyet-i kerîmede bahsi geçen sâdıklardan murad, kâmil mürşidlerdir. Bir sâlik onların kapılarında ciddiyetle hizmet eder, muhabbetiyle nazarlarına kabul olunursa, onların feyz ve bereketiyle mâsivâyı terketmeye, **Allâh-u Te'âlâ** yolunda istikāmet üzere bulunmaya rahatlıkla muvaffak olur ve huzûr-u **Hakk'**a kavuşur."

Müfessir **Âlûsî** *(Rahimehullah)* ise, yukarıdaki âyet-i kerîmenin tefsirinde; "Sâdık ve sâlihlere karışınız (onlarla içiçe olunuz) ki onlar gibi olasınız. Çünkü herkes yakın olduğu kimseye uyar" demiştir.

Diğer bir âyet-i celîlede de **Mevlâ Te'âlâ**:

﴿فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَادْخُلِي جَنَّتِي﴾

"Kullarımın içine gir, cennetime gir" buyuruyor. *(Fecr Sûresi: 29-30)*

Bu âyet-i celîlenin açık beyânından da anlaşılacağı üzere; dünyâda, **Allâh-u Te'âlâ'**ya mahsus olan özel kulların arasına girmek, âhirette cennetlere girmeye vesîledir.

Tabî ki, dünyâda devamlı o dostlar arasında bedenen bulunmak mümkün değilse de, râbıtadan ibâret olan mânevî berâberlik, ehli için müyesserdir. Üstâdımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise Sirruhû)* bu âyet-i kerîmeye çok önem vermiş, hattâ kendi **Mushaf-ı Şerîf**'inde bu âyet-i kerîmenin kenarına: "Dünyâ ve âhiret selâmeti için bu âyet-i kerîmenin anlaşılmasına ve tatbîkine çok dikkat edilmelidir" diye yazmıştır.

Kendi "**Risâle-i Kudsiyye**"sinin kenarına da **"Rûhu'l-Beyan Tefsîri"** nden naklen şöyle yazmıştır: Bu âyet-i celîle, **Süleyman** *(Aleyhisselâm)*ın:

﴿وَاَدْخِلْنِى بِرَحْمَتِكَ فِى عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ﴾

"Beni rahmetinle sâlih kullarının içerisine girdir" *(Neml Sûresi:19'dan)* duâsını beyân eden âyet-i kerîme gibidir. Husûsî kullar zümresine girmek, saâdet-i rûhâniyye (rûhun mutluluğu), onlarla berâber cennet ve derecelerine kavuşmak ise, cismânî (bedenle alâkalı) saâdettir. Nitekim **Mevlâ Te'âlâ: "Kullarımın arasına gir, Cennetime gir"** buyuruyor.

Necmüddîn-i Dâye *(Kuddise Sirruhû)* **Hazretleri**, **"Te'vilât-ı Necmiyye"** isimli eserinde, bu âyet-i kerîmenin te'vilini yaparken; **"Benimle ve sıfatlarımla bâkî** (tarîkattan sonra hakîkata kavuşarak mânevî diriliği bulmuş) **olan kullarımın içine gir. Zâtını** (kendini) **ve enâniyetini** (benliğini Benim benliğimde) **yok ettiğin için, Zât'ımın** (özel) **cennetine gir"** diye mânâ vermiştir.

Mevlâ Te'âlâ bir âyet-i kerîmesinde de:

﴿وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِى الصَّالِحِينَ﴾

"Îmân edip amel-i sâlih işleyenler (var ya), **elbette biz onları sâlihler arasına girdireceğiz"** *(Ankebût Sûresi: 9)* buyurmaktadır. Amel-i sâlihin en büyüğü ise **Allâh-u Te'âlâ'**nın dostlarıyla bedenen ve rûhen berâber olabilmektir ki, rûhânî berâberliğin tek yolu râbıtaya devâm etmektir. *(Risâle-i Kudsiyye Hamişi, Sh.90)*

Eğer burada biri çıkar da: "Râbıtaya delîl olarak zikrettiğiniz âyet-i kerîmeler, zâhiren bu mânâları ifâde etmemektedir. Siz bu mânâları nereden çıkartmaktasınız?" diyecek olursa buna şöyle cevap veririz:

Râbıtaya delil gösterilen bâzı âyetlerin râbıtaya işâreti açık olup, bâzılarının delâlet vechi gizli olduğu için bunların anlaşılması herkes tarafından mümkün olamayacağından, Kur'ân'ın bâtınî mânâsına vakıf olan zâtlar ancak bu işâretleri çıkarıp açıklamışlardır.

Âyet: 119

İmâm-ı Ğazalî *(Kuddise Sirruhû)*nun beyânına göre, her kim: "Tefsir ehlinin terceme ettiğinden başka Kur'ân'ın mânâsı yoktur" diye bir iddiada bulunursa, o kendi durumunu haber vermekte isâbetliyse de, herkesi kendi gibi zannetmekte hatâlıdır. Bilâkis hadîs-i şerîf ve rivâyetler, ince anlayış sâhipleri için Kur'ân'ın mânâlarında genişlik bulunduğuna delâlet etmektedirler.

Nitekim **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ الْحَسَنِ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«لِكُلِّ اٰيَةٍ ظَهْرٌ وَبَطْنٌ وَلِكُلِّ حَرْفٍ حَدٌّ وَلِكُلِّ حَدٍّ مُطَّلَعٌ.»

"Her âyetin bir dışı, bir içi vardır, her harfin bir haddi (Allâh'ın murâd ettiği nihâî mânâsı) **vardır, her haddin de bir muttale'ı** (anlaşılması için tâkip edilecek usulü) **vardır"** *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, no:8667-68, 9/136; Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:4673, 3/228; Irâkî, el-Muğnî, no:232, 1/62)* buyurmuştur.

Birisi **Hazret-i Ali** *(Radıyallâhu Anh)*a: "Yanınızda Kur'ân'dan başka vahiyden bir şey var mıdır?" diye sorduğunda o:

«وَالَّذِى فَلَقَ الْحَبَّةَ وَبَرَأَ النَّسَمَةَ مَا اَعْلَمُهُ اِلَّا فَهْمًا يُعْطِيهِ اللهُ رَجُلاً فِى الْقُرْاٰنِ.»

"Tâneyi (toprak içinde) **yaran ve insanı yaratan Allâh'a yemin ederim ki, ben böyle bir şey bilmiyorum. Ancak Allâh bir kimseye Kur'ân**(ın mânâları) **hakkında bir anlayış kâbiliyeti verebilir"** *(Buhârî, Diyât:168, no:2882, 3/1110; Tirmizî, Diyât:16, no:1412, 4/24; İbn-i Mace, Diyât:21, no:2658, 2/887; Nesâî, Kasâme:13, no:4758, 4758, 8/392; Dârimî, Diyât:5, no:2267, 2/633; Ahmed İbn-i Hanbel, el-Müsned, no:599, 1/172)* buyurarak: "Kur'ân âyetlerinin anlaşılması hakkında Kur'ân ehline gelen ilhâmın hak olduğu"nu açıklamıştır.

Kastalânî *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; **Hazret-i Ali** *(Radıyallahu Anh)*ın bu sözü: Şerîatın temel esaslarına zıt düşmemesi kaydıyla bir âlimin, kendi anlayışına göre, müfessirlerden nakledilmemiş olan bir mânâyı Kur'ân'dan çıkarmasının câiz olduğu"na delâlet etmektedir. *(Kastalânî, İrşâdü's-sârî, 1/203)*

Eğer Kur'ân'ın açıkça anlaşılan mânâsından başka bir anlamı yoksa hadîs-i şerîflerde beyân edilen **"Batn"** (iç) ve **"Bâtın"** (içte ve gizli) ifâdeleri, ayrıca **Hazret-i Ali** *(Radıyallahu Anh)*ın açıkladığı **"Fehm** (anlayış)" tâbiri ne demektir?

Yine böylece **Hazret-i Ali** *(Radıyallahu Anh)*:

«لَوْشِئْتُ لَاَوْقَرْتُ سَبْعِينَ بَعِيرًا مِنْ تَفْسِيرِ فَاتِحَةِ الْكِتَابِ.»

"Dileseydim sâde Fâtihâ'nın tefsirinden yetmiş deve yükü kitap yazardım" demiştir.

(O günden bugüne bin dörtyüz senedir bütün müfessirlerin Fâtiha hakkında yazdıkları dahi bu raddeye ulaşmamış olabilir. Demek ki, ilmin kapısı olan Hazret-i Ali *(Radıyallahu Anh)*da ne gizli ilimler mevcuttu.)

Ebûdderdâ *(Radıyallahu Anh)* bu hususta:

«لاَ يَفْقَهُ الرَّجُلُ حَتّىٰ يَجْعَلَ لِلْقُرْاٰنِ وُجوهًا.»

"Kur'ân'ın değişik yönlerini (mânâlarını) **kabul etmeyen kişi,** (dinde) **hakkıyla anlayış sâhibi olamamıştır"** demektedir. *(Ğazâlî, İhyâ-ü ulûmi'd-Din, 1/341; Zebîdî, el-İthâf, 4/527)*

İbn-i Abbas *(Radıyallâhu Anhümâ)* da:

«اِنَّ الْقُرْاٰنَ ذُوشُجوُنٍ وَفُنوُنٍ وَظُهوُرٍ وَبُطوُنٍ لاَتَنْقَضِى عَجائِبُهُ وَلاَتُبْلَغُ غَايَتُهُ.»

"Şüphesiz Kur'ân, çeşitli üslûp ve fenlere, zâhirî ve bâtınî mânâlara sâhip bir kitaptır. Onun hayretle düşündürecek acâyiplikleri bitmez ve sonuna erişilmez" *(Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr; 2/150)* sözüyle bu hakîkati açıklamıştır.

Dolayısıyla bizim burada râbıtaya delil gösterdiğimiz âyet-i kerîmelerdeki bu ince işâretleri bizden evvel geçen meşâyıhımız **Allâh-u Te'âlâ'**nın kendilerine verdiği bir fehm (anlayış kābiliyeti) ile keşfetmişlerdir.

Biz yeni bir şey eklemiş değiliz, ancak bu büyüklerin beyanlarını nakletmekle yetiniciyiz, bu yüzden bu beyanlara îtiraz bize değil, **Allâh-u Te'âlâ'**nın dostlarına lutfetmiş olduğu ilhamlara îtiraz demek olur ki, **Allâh-u Te'âlâ** cümlemizi bu vartaya düşmekten muhâfaza buyursun.

Âmîn!

Âyet: 120

﴿ مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ وَلَا يَرْغَبُوا بِأَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَطَئُونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَيْلًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (120)

(مَا كَانَ) **Doğru olamaz,** kim için? (لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ) **Medîne halkı için,** daha, (وَمَنْ) **o kimseler için ki,** nerededirler? (حَوْلَهُمْ) **onların etrâfındadırlar,** kimlerden? (مِنَ الْأَعْرَابِ) **bedevîlerden,** ne doğru olamaz? (أَنْ يَتَخَلَّفُوا) **geri kalmaları,** kimden? (عَنْ رَسُولِ اللَّهِ) **Rasûlüllâh'tan,** daha ne doğru olamaz? (وَلَا يَرْغَبُوا) **üstün tutmaları da,** neyi? (بِأَنْفُسِهِمْ) **kendi canlarını,** neden? (عَنْ نَفْسِهِ) **onun canından,** (ذَٰلِكَ) **işte sana bu,** ne sebebiyledir? (بِأَنَّهُمْ) **şu sebepledir ki gerçekten onlar,** (لَا يُصِيبُ) **isâbet etmez,** kime? (هُمْ) **onlara,** ne? (ظَمَأٌ) **bir susuzluk,** daha, (وَلَا نَصَبٌ) **bir yorgunluk,** daha, (وَلَا مَخْمَصَةٌ) **ne de bir açlık,** ne uğrunda? (فِي سَبِيلِ اللَّهِ) **Allâh yolunda,** daha, (وَلَا يَطَئُونَ) **basmazlar,** neye? (مَوْطِئًا) **bir yere,** öyle yer ki, (يَغِيظُ) **kızdırıyor,** kimi? (الْكُفَّارَ) **kâfirleri,** daha, (وَلَا يَنَالُونَ) **kavuşmazlar,** kimden? (مِنْ عَدُوٍّ) **düşmandan,** neye? (نَيْلًا) (ganîmet kazanmak gibi) **bir nâiliyete,** (إِلَّا كُتِبَ) **ancak yazılır,** kim için? (لَهُمْ) **onlar için,** neye karşılık? (بِهِ) **bun(lar)a karşılık,** ne yazılır? (عَمَلٌ) **bir amel,** öyle amel ki, (صَالِحٌ) **sâlih olan,** (إِنَّ اللَّهَ) **şüphesiz Allâh,** (لَا يُضِيعُ) **zâyi etmez,** neyi? (أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ) **muhsin kimselerin ecrini.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Medine halkı ve onların etrâfında bulunan (Müzeyne, Cüheyne, Eşca', Ğıfar ve Eslem gibi kabîlelere mensup) **o bedevîler için,** (cihada yöneldiğinde) **Rasûlüllah'tan geri kalmaları ve kendi canlarını onun** (kıymetli) **şahsından üstün tut**(arak, kendilerini korudukları şeylerden koruma)**maları/*kendi canlarını onun canın****(*a isâbet edecek sıkıntılar*)*dan esirgemeleri/nefislerini onun* (*kıymetli*) ***nefsin****(*i müdafaa etmek*)*den alıkoymaları*/** (doğru ve düzgün bir davranış) **olamaz!**

(Bilakis kendileri için istemedikleri şeylerden onu daha çok korumaları ve onun göğüslediği zorlukları daha önce onların üstlenmeleri gerekir.)

İşte sana! Bu (Rasûlüllah *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile berâberliğin farz oluşu) **şu sebepledir ki; gerçekten de onlar, Allâh yolunda ne bir susuzluk, ne bir yorgunluk, ne de bir açlık kendilerine isâbet etmez, ayrıca kâfirleri kızdıracak bir yere** (ayak) **basmazlar ve düşmandan** (bir kısmını öldürmek, bir fırkayı esir almak ve ganîmet kazanmak gibi) **bir** (başarı ve) **nâiliyete kavuşmazlar ki, bun**(lar)**a karşılık mutlaka onlar için sâlih bir amel yazılmış olmasın! Şüphesiz ki Allâh** (bu tür iyi ameller işleyen) **o muhsin** (kimse)**lerin ecrini zâyi etmez** (ve mükâfatlarını boşa çıkarmaz)**!"**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede sâdıklarla berâber olmayı emrederek bütün gazâlarda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte olmak gerektiğini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede bu husûsu tekid buyurarak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den geri kalmayı nehyetmiştir.

Amr ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyete göre sahâbeden biri şöyle demiştir: **"Medine halkı ve onların etrâfında bulunan o bedevîler için, Rasûlüllah'tan geri kalmaları ve kendi canlarını onun şahsından üstün tutmaları olamaz"** âyet-i kerîmesi nâzil olunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«وَالَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ لَوْلَا ضُعَفَاءُ النَّاسِ مَا كَانَتْ سَرِيَّةٌ إِلَّا كُنْتُ فِيهَا.»

"Beni hak ile gönderen Allâh'a yemin olsun ki zayıf insanlar olmasaydı (gönderdiğim) **her seriyyenin arkasında mutlaka bulunurdum"** buyurdu. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1907; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/592)*

"Beğavî, Fahrurrâzî, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin hükmü hakkında ihtilâf edilmiş, **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)* bu hükmün **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bizzat cihâda çıktığı döneme âit olduğunu, o zaman kimsenin geri kalmasının câiz olmadığını fakat diğer halîfeler ve valîler gazâya çıktığında dileyenin geri kalabileceğini ancak cihatta kendisine ihtiyaç duyulanların geri kalamayacağını söylemiştir.

Nitekim **İbni Battâl** *(Rahimehullâh)* gibi bâzı âlimler **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* zamânında cihâdın farz-ı ayn olduğuna, dolayısıyla **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* cihâda çıktığı zaman kimsenin o muharebeden geri kalamayacağına hükmetmişlerdir.

Âyet: 120

Evzâ'î, İbni Mübârek, İbni Câbir ve **Sa'îd ibni Abdilazîz** *(Radıyallâhu Anhüm)* ise bu âyet-i kerîmenin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* zamânına mahsus olmayıp ümmetin başı ve sonu hakkında geçerli olduğuna hükmetmişlerdir.

İbni Zeyd *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîmenin hükmünün İslâm ehli az iken geçerli olup daha sonra Müslümanlar artınca **Allâh-u Te'âlâ**'nın, bu hükmü yine bu sûrenin 122. âyet-i kerîmesi ile neshettiğini söylemişse de, bu âyet-i kerîmenin nüzûlü zamânında İslâm'ın çok yaygın olduğu bilindiği için burada neshe kāil olmak uygun görülmemiştir.

Dolayısıyla **Atıyye** *(Radıyallâhu Anh)*ın da naklettiği üzere; âyet-i kerîmenin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bizzat iştirâk ettiği ve insanlara kendisiyle berâber çıkmalarını emrettiği gazâlarla alâkalı olması daha açık ve doğrudur.

Nitekim âyet-i kerîmede geçen: **"Kendi canlarını onun canın**(a isâbet edecek sıkıntılar)**dan esirgemeleri"** ifâdesi de buna işâret etmektedir. Demek ki bâzı âyet-i kerîmelerin zâhiri, her zaman ve zeminde cihâdın herkes üzerine farz olduğunu bildirmekteyse de hastaların, zayıfların ve âcizlerin bu hükümden müstesnâ olduğu hem aklen, hem de:

﴿لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ﴾

"Kör olan üzerine hiçbir güçlük olmamıştır; topal üzerine de hiçbir darlık yoktur; hasta üzerine de hiçbir günah yoktur" *(Nûr Sûresi:61)* âyet-i kerîmesinin delâletiyle sâbittir. Ayrıca cihâdın, seferberlik ilânı dışında Müslümanlardan bir cemaatin icrâsıyla diğerlerinden düşen bir farz-ı kifâye olduğu husûsunda bütün imamların ittifâkı vardır. Nitekim:

﴿لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللهُ الْحُسْنَى﴾

"Müminlerden (hastalık, körlük, topallık ve kötürümlük gibi) **özür sâhibi kimseler dışında otur**(up cihattan geri kal)**anlarla, Allâh yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihat edenler eşit olmaz. Allâh mallarıyla ve canlarıyla cihat edenleri, oturanlar üzerine derece bakımından çok üstün kılmıştır. Gerçi Allâh** (sahâbeyi kirâmın) **hepsine de o en güzel** (mükâfat olan cennet)**i söz vermiştir"** *(Nisâ Sûresi:95)* âyet-i kerîmesiyle,

﴿وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً﴾

"Müminlerin (hep birlikte cihattan ve ilim tahsîlinden geri kalmaları doğru olmayacağı gibi,) **topluca** (gazâ ve ilim öğrenme yoluna) **çıkmaları**(dünyâ düzenini bozacağından, doğru ve yakışan bir davranış) **olmadı"** *(Tevbe Sûresi:122)* âyet-i kerîmesi cihâdın herkes üzerine farz olmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

Âyet-i kerîmede **Medîne** ehlinin ve etrâfındaki **Müzeyne**, **Cüheyne**, **Eşca'**, **Eslem** ve **Ğifâr** kabîlelerinin özellikle zikredilmesi bu hükmün onlara mahsus olduğu anlamına gelmez. Bilakis **Medîne-i Münevvere** etrâfında bulunan bütün kabîlelere tealluk eder.

"İnsânü'l-'uyûn" isimli eserde zikredildiğine göre; **"Medîne"** kelimesi aslında şehir mânâsına gelmekteyse de çok kullanılma yoluyla hicret yurdunun özel ismi kabul edilmiştir. Nitekim yıldız anlamına gelen **"Necm"** kelimesi de yine bu yolla Süreyyâ yıldızına tahsis edilmiştir.

Dolayısıyla bu kelimeler mutlak olarak kullanıldığında özel mânâsı kastedilir. Başkası kastedileceğinde ise kayıtla zikredilir. Bu hususta bir fark olsun diye de **Medîne**'ye nispet edilen kişiye **"Medenî"**, diğer şehirlere nispet edilene ise **"Medînî"** denilir.

İmâm-ı Nevevî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; şehirler arasında **Mekke** ve **Medîne**'den daha çok ismi olan başka bir şehir bilinmemektedir. Hattâ bâzıları **Medîne** için yüz isim saymışlardır ki **"Dârü'l-ahyâr"**, **"Dârü'l-ebrâr"**, **"Dârü's-sünne"**, **"Dârü's-selâme"**, **"Dârü'l-feth"** gibi isimleri, o kutsal beldenin hayırlı kişilerin, iyilerin, sünnetin, selâmet ve fetihlerin yurdu olması hasebiyledir.

Kendisinde yaşamak çok hoş olup başka şehirlerde bulunmayan hoş bir kokuya mâlik olması hasebiyle de bu mubârek şehre **"el-Bârre"**, **"Tâbe"** ve **"Taybe"** denilmektedir ki toprağının cüzâm ve alaca hastalığına hattâ her türlü derde şifâ olması, özellikle Acve hurmasının zehirlere karşı panzehir olmasının da bu isimlerle tesmiyesinde katkısı olabilir.

Allâh-u Te'âlâ'nın **Mekke** ve **Medîne**'ye has kıldığı bir fazîlet de şudur ki, kıyâmete yakın zamana kadar **Allâh-u Te'âlâ** bu iki mübârek beldeyi din, ilim ve fazîlet ehlinden boş bırakmayacaktır. Rivâyetlere göre **Medîne** kıyâmet gününden kırk sene evvel harâb olacak ve halkı açlıktan ölecektir.

Âyet: 120

Âyet-i kerîmede geçen: (وَلَا يَرْغَبُوا بِأَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ) **"Kendi canlarını onun** (kıymetli) **şahsından üstün tutmaları"** cümle-i celîlesine birkaç türlü mânâ verilmiştir. Bir kavle göre: "Kendi canlarını Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kıymetli şahsından üstün tutarak, kendilerini korudukları şeylerden onu korumamaları doğru olmaz" demektir.

Diğer bir tefsire göre ise: "Kendi canlarını onun canına isâbet edecek sıkıntılardan esirgemeleri doğru olmaz" demek olur. Farklı bir kavle göre de: "Nefislerini onun kıymetli nefsini müdâfaa etmekten alıkoymaları doğru olmaz" demektir.

Âyet-i kerîmede geçen: (ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللهِ وَلَا يَطَئُونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَيْلًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ) **"İşte sana! Bu şu sebepledir ki; gerçekten de onlar, Allâh yolunda ne bir susuzluk, ne bir yorgunluk, ne de bir açlık kendilerine isâbet etmez, ayrıca kâfirleri kızdıracak bir yere basmazlar ve düşmandan bir nâiliyete kavuşmazlar ki, buna karşılık mutlaka onlar için sâlih bir amel yazılmış olmasın"** kavl-i şerîfi ile **Allâh-u Te'âlâ**, **Allâh** yoluna çıkan kimselere o yolculukta çektikleri sıkıntılardan dolayı büyük sevaplar vaad etmiş ve bu konuda beş şey zikretmiştir.

Birincisi cihatta susuzluk çekmeleridir, ikincisi yorgunluk çekmeleridir, üçüncüsü açlık çekmeleridir, dördüncüsü çiğnenmesi kâfirleri kızdıracak yerlere ulaşmak için meşakkat çekmeleridir, beşincisi ise düşmanla karşılaştıklarında onları bozguna uğratıp kimini öldürmek, kimini de esir almak için büyük fedâkârlık göstermeleridir. İşte **Allâh-u Te'âlâ** bu beş hususta her birine karşılık olarak mücâhitlere sevap kazandıracak sâlih bir amel ve makbul bir hasene yazacağını vaad etmiştir.

İşte bu müjdelerden dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ı bir muhârebeden geri bırakmak istediği zaman o bu âyet-i kerîmedeki müjdeleri zikrederek geri kalmak istememiş fakat sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onu iknâ etmiştir.

Nitekim kendisi bu konuyu şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir muhârebeye çıktığında âilesine bakması için **Câfer**'i geri bırakmak istedi, fakat **Câfer**: "Vallâhi senden aslâ geri kalamam" deyince beni geri bıraktı. O zaman ben ağlamaya başlayınca:

«مَا يُبْكِيكَ يَا عَلِيُّ؟»

"Ey Ali! Seni ağlatan nedir?" diye sordu. Ben: "Bir şey değil, çok şey beni ağlatıyor. Yâ **Rasûlellâh**! Beni geri bırakıyorsun ama **Kureyş** ne der?

Sonra onlar: 'Ne çabuk amcasının oğlunu yardımsız bıraktı ve onunla harbe gitmedi?' demezler mi? Sonra beni ağlatan bir diğer husus ben **Allâh** yolunda cihâda çıkmak istiyordum, çünkü **Allâh-u Te'âlâ**: **'Kâfirleri kızdıracak bir yere basmazlar ve düşmandan bir nâiliyete kavuşmazlar ki, buna karşılık mutlaka onlar için sâlih bir amel yazılmış olmasın'** buyuruyor.

İşte bu yüzden ben **Allâh**'ın (maddî-mânevî) lütuflarına kavuşmak arzuluyordum (ama şimdi bunlardan geri kaldım)" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu:

«أَمَّا قَوْلُكَ تَقُولُ قُرَيْشٌ: مَا أَسْرَعَ مَا تَخَلَّفَ عَنِ ابْنِ عَمِّهِ وَخَذَلَهُ فَإِنَّ لَكَ بِي أُسْوَةً، قَدْ قَالُوا: سَاحِرٌ وَكَاهِنٌ وَكَذَّابٌ، أَمَا تَرْضَى أَنْ تَكُونَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى، إِلاَّ أَنَّهُ لاَ نَبِيَّ بَعْدِي، وَأَمَّا قَوْلُكَ: أَتَعَرَّضُ لِفَضْلِ اللهِ، فَهٰذِهِ أَبْهَارٌ مِنْ فُلْفُلٍ جَاءَنَا مِنَ الْيَمَنِ، فَبِعْهُ، وَاسْتَمْتِعْ بِهِ أَنْتَ وَفَاطِمَةُ حَتَّى يَأْتِيَكُمَا اللهُ مِنْ فَضْلِ فَإِنَّ الْمَدِينَةَ لَا تَصْلُحُ إِلَّا بِي أَوْ بِكَ.»

"Senin: 'Kureyş ne çabuk da amcaoğlundan geri kaldı ve onu yardımsız bıraktı' der sözüne gelince, bu hususta bende senin için büyük bir örnek var, çünkü onlar benim hakkımda da 'Büyücü', 'Falcı' ve 'Yalancı' demiştiler. Hârûn, Mûsâ'nın yanında ne mertebede ise sen de benim nezdimde o makamda bulunmana memnun olmaz mısın? Ancak şu var ki benden sonra peygamber yoktur.

İmdi senin: 'Allâh'ın lütfunu arıyordum' sözüne gelince, işte bunlar bize Yemen'den gelen biberler ve baharatlardır, hemen onları sat da Allâh size bir rızık getirinceye kadar sen ve Fâtıma bununla faydalan, çünkü Medîne(de âilemizin başında kalmak) **ya bana ya da sana yakışır!"**
(Hâkim, el-Müstedrek:7/431; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:9/110; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/593-594)

Bu âyet-i kerîme cihâdın fazîletine ve amellerin en güzellerinden olduğuna delâlet etmektedir. Hadîs-i şerîflerde de **Allâh** yoluna çıkanlara birçok müjdeler vaad edilmiştir.

Nitekim **Ebû Abs** *(Radıyallâhu Anh)*: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim" demiştir:

عَنْ أَبِى عَبْسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:
«مَنِ اغْبَرَّتْ قَدَمَاهُ فِي سَبِيلِ اللهِ حَرَّمَهُ اللهُ عَلَى النَّارِ.»

"Her kimin iki ayağı Allâh yolunda tozlanırsa Allâh onu ateşe haram kılar." *(Buhârî, Cümü'a:16, no:865, 1/308; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/127)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «تَضَمَّنَ اللهُ لِمَنْ خَرَجَ فِي سَبِيلِهِ لَا يُخْرِجُهُ إِلَّا جِهَادًا فِي سَبِيلِي وَإِيمَانًا بِي وَتَصْدِيقًا بِرُسُلِي فَهُوَ عَلَيَّ ضَامِنٌ أَنْ أُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ أَوْ أَرْجِعَهُ إِلَى مَسْكَنِهِ الَّذِي خَرَجَ مِنْهُ نَائِلًا مَا نَالَ مِنْ أَجْرٍ أَوْ غَنِيمَةٍ. وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ مَا مِنْ كَلْمٍ يُكْلَمُ فِي سَبِيلِ اللهِ إِلَّا جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَهَيْئَتِهِ حِينَ كُلِمَ لَوْنُهُ لَوْنُ دَمٍ وَرِيحُهُ مِسْكٌ، وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَوْلَا أَنْ يَشُقَّ عَلَى الْمُسْلِمِينَ مَا قَعَدْتُ خِلَافَ سَرِيَّةٍ تَغْزُو فِي سَبِيلِ اللهِ أَبَدًا وَلٰكِنْ لَا أَجِدُ سَعَةً فَأَحْمِلَهُمْ وَلَا يَجِدُونَ سَعَةً وَيَشُقُّ عَلَيْهِمْ أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنِّي، وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَوَدِدْتُ أَنِّي أَغْزُو فِي سَبِيلِ اللهِ فَأُقْتَلُ ثُمَّ أَغْزُو فَأُقْتَلُ ثُمَّ أَغْزُو فَأُقْتَلُ.»

"Kendi yolunda (cihâda) **çıkan kimseye Allâh: 'Onu Benim yolumda cihat, Bana îman ve rasullerimi**(n cihâd edenlere vaad ettiği müjdeleri) **tasdikten başka bir şey çıkarmıyorsa o Benim güvencem altındadır ki;** (şehit düşerse) **onu cennete girdireceğim ya da onu kendisinden çıktığı meskenine, nâil olduğu sevap ve ganîmetle döndüreceğim' diye söz vermiştir.**

Muhammed'in canı (kudret) **elinde olan Allâh'a yemîn ederim ki; Allâh yolunda** (mücâhide) **isâbet eden her bir yara mutlaka kıyâmet günü ilk yaralandığı andaki şekli üzere gelecek, rengi kan rengi fakat kokusu misk kokusu olacak!**

Muhammed'in canı (kudret) **elinde olan Allâh'a yemîn ederim ki; Müslümanlara zorluk verecek olmasaydım Allâh yolunda gazâ eden hiçbir seriyyenin arkasında ebediyyen otur**(up kal)**mazdım. Velâkin geniş imkân bulamadığımdan onlara binek veremiyorum, onlar da imkân bulamıyorlar fakat benden geri kalmaları da onlara çok zor geliyor.**

Muhammed'in canı (kudret) **elinde olan Allâh'a yemîn ederim ki; elbette ben Allâh yolunda gazâya çıkayım da öldürüleyim, sonra** (diriltileyim de) **gazâya çıkıp bir daha öldürüleyim, sonra** (tekrar diriltileyim de) **gazâya çıkıp bir daha öldürüleyim diye çok temennî ettim!"** *(Müslim, İmâret:28, no:1876, 3/1495; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/217)*

Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir bedevî **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek: "Yâ **Rasûlellâh**! İnsanların hangisi daha hayırlıdır?" diye sorduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَيُّ النَّاسِ خَيْرٌ؟ قَالَ: «رَجُلٌ جَاهَدَ بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ وَرَجُلٌ فِي شِعْبٍ مِنَ الشِّعَابِ يَعْبُدُ رَبَّهُ وَيَدَعُ النَّاسَ مِنْ شَرِّهِ.»

"Canıyla ve malıyla cihat etmiş bir adam, bir de vâdilerden bir vâdide (uzlete çekilip) **Rabbine ibâdet etmekte ve insanları şerrinden uzak tutmakta olan bir adam** (insanların en hayırlısıdır)" buyurdu. *(Buhârî, Rikāk:34, no:6129, 5/2382; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/217)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنِ احْتَبَسَ فَرَسًا فِي سَبِيلِ اللهِ إِيمَانًا بِاللهِ وَتَصْدِيقًا بِوَعْدِهِ فَإِنَّ شِبَعَهُ وَرِيَّهُ وَرَوْثَهُ وَبَوْلَهُ فِي مِيزَانِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.»

"Her kim Allâh-u Te'âlâ'ya inanarak ve (cihat yapanlara söz verdiği) **vaadini doğrulayarak Allâh yolunda bir at vakfederse şüphesiz ki o atın doyumluğu** (olan yiyeceği)**, suyu, dışkıları ve idrarı kıyâmet günü mîzânında** (sevap kefesinde kayıtlı) **olacaktır."** *(Buhârî, Cihâd:45, no:2698, 3/1048; Nesâî, es-Sünen, no:3584, es-Sünenü'l-kübrâ, no:4423; Hâkim, el-Müstedrek:2/92; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:10/16; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/217)*

Sehl ibni Sa'd es-Sâ'idî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «رِبَاطُ يَوْمٍ فِي سَبِيلِ اللهِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا عَلَيْهَا وَمَوْضِعُ سَوْطِ أَحَدِكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا عَلَيْهَا وَالرَّوْحَةُ يَرُوحُهَا الْعَبْدُ فِي سَبِيلِ اللهِ أَوِ الْغَدْوَةُ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا عَلَيْهَا.»

Âyet: 120

"Allâh yolunda bir gün nöbet beklemek dünyâdan ve üzerinde bulunan her şeyden daha hayırlıdır. Sizin birinizin cennette bir kamçılık yeri (olması kendisi için) **dünyâdan ve üzerinde bulunan her şeyden daha hayırlıdır. Kulun Allâh yolunda bir akşam ya da sabah yürüyüşü dünyâdan ve üzerinde bulunan her şeyden daha hayırlıdır."** *(Buhârî, Cihâd:72, no:2735, 3/1059; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/216-217)*

Ebû Mâlik el-Eş'arî *(Radıyallâhu Anh)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim" demiştir:

عَنْ أَبِي مَالِكٍ الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَنْ فَصَلَ فِي سَبِيلِ اللهِ فَمَاتَ أَوْ قُتِلَ فَهُوَ شَهِيدٌ أَوْ وَقَصَهُ فَرَسُهُ أَوْ بَعِيرُهُ أَوْ لَدَغَتْهُ هَامَّةٌ أَوْ مَاتَ عَلَى فِرَاشِهِ أَوْ بِأَيِّ حَتْفٍ شَاءَ اللهُ فَإِنَّهُ شَهِيدٌ وَإِنَّ لَهُ الْجَنَّةَ.»

"Her kim Allâh yoluna çıkar da ölür ya da öldürülürse o şehittir yâhut atı veyâ devesi kendisini düşürür ya da zehirli bir hayvan onu sokar yâhut (Allâh yolunda bulunuyorken) **yatağında veyâ Allâh'ın dilediği herhangi bir ölüm sebebiyle ölürse şüphesiz ki o da şehittir ve gerçekten onun için cennet vardır."** *(Ebû Dâvûd, Cihâd:15, no:2499, 3/1081; Se'âlibî, el-Cevâhiru'l-hisân:3/226)*

Bir hadîs-i şerîfte şöyle vârid olmuştur:

وَفِي الْحَدِيثِ: «مَا ازْدَادَ قَوْمٌ مِنْ أَهْلِيهِمْ بُعْدًا فِي سَبِيلِ اللهِ إِلَّا ازْدَادُوا مِنَ اللهِ قُرْبًا.»

"Bir topluluk Allâh yolunda âilelerinden ne kadar uzaklaşırsa mutlaka Allâh'a o kadar yakın olurlar." *(Se'âlibî, el-Cevâhiru'l-hisân:3/226)*

Bu âyet-i kerîmenin delâleti vechile; bir insan **Allâh**'a itaat kastıyla bir işe girişirse artık onun oturuşu, kalkışı, yürümesi, durması ve bütün hareketleri **Allâh** katında hasene olarak yazılır. Mâsiyet tarafında da hüküm böylecedir, yâni bir günah işlemeye davranan kişinin de o yoldaki oturması, kalkması, yürümesi ve bütün hareketleri günah olarak yazılır.

Ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın fazl-u keremiyle (o kulun günahlarını) bağışlaması müstesnâ! Demek ki ibâdetin ne kadar büyük bereketi vardır, günahın uğursuzluğu ise ne büyüktür!

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbından bir adam, içerisinde tatlı bir su gözesi bulunan bir vâdîye uğrayınca orayı çok beğenerek: "İnsanlardan uzlet etsem de şu vâdîde ikāmet etsem" diye düşündü.

Fakat **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den izin almadan bunu yapamayacağını düşünerek durumu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e anlatınca:

«لَا تَفْعَلْ، فَإِنَّ مُقَامَ أَحَدِكُمْ فِي سَبِيلِ اللهِ أَفْضَلُ مِنْ صَلَاتِهِ فِي بَيْتِهِ سَبْعِينَ عَامًا، أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللهُ لَكُمْ وَيُدْخِلَكُمُ الْجَنَّةَ، اُغْزُو فِي سَبِيلِ اللهِ، مَنْ قَاتَلَ فِي سَبِيلِ اللهِ فُوَاقَ نَاقَةٍ وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ.»

"(Böyle) **Yapma! Zîrâ sizin birinizin Allâh yolunda** (cihat için) **durması evinde yetmiş sene namaz kılmasından daha fazîletlidir. Allâh'ın sizi affetmesini ve cennete girdirmesini istemez misiniz? O halde Allâh yolunda gazâya çıkın. Her kim bir devenin iki sağımı arasındaki bir zaman kadar bile Allâh yolunda cihâd ederse cennet ona vâcip olur"** *(Tirmizî, Fedâilü'l-cihâd:17, no:1650, 3/285; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:9762, 15/473-474; Hâkim, el-Müstedrek:2/68; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:9/160; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/534)* buyurdu.

Bu hadîs-i şerîf cihâda teşebbüsün ibâdet için uzletten daha fazîletli olduğuna delâlet etmektedir.

"Fethu'l-Karîb" sâhibi şöyle demiştir: "Ah ne olaydı şunu bilebilseydim ki, uzlet, ibâdet ve helâl rızık husûsunda kim bu sahâbe gibi yaşayabilecekti? Buna rağmen **Nebî** *(Aleyhisselâm)* ona böyle yapmamasını tavsiye etmiş ve onu cihâda irşâd etmiştir. Artık bizim gibi hem az, hem de güvenilmez amelleri, kendisini kurtaramayacak derecede çok hatâları, haramlara salıverilmiş uzuvları, yasaklarda ısrarcı olan nefisleri, ihlâslı olmayan niyetleri ve ezelî inâyet olmaksızın kendilerinden kurtuluş ümitsiz olan kul hakları bulunan kişilerin cihâdı terk etmesi nasıl uygun görülebilir?

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde şöyle demiştir: "Mücâhidlerin **Allâh** yolunda çektikleri her korkuya karşılık yetmiş bin hasene vardır. **Allâh** yolunda çektikleri susuzluklara karşılık **Allâh-u Te'âlâ** onları (mahşerde) hayat ırmağından suvaracak, bu sâyede artık onlar susamayacaklardır. Bu yolda kendilerine isâbet eden yorgunluktan dolayı ise **Allâh-u Te'âlâ** onlara hayat ırmağından bal içirecek, artık onlar yorulmayacaklardır.

Her kim **Allâh** yoluna çıkar da **Allâh**'ın topraklarından herhangi bir buk'ada secde ve rükû yaparken yâhut yürürken veyâ uyurken nereye ayağını, elini, burnunu ve yanını koyarsa mutlaka **Allâh-u Te'âlâ** o yerlerin, kendisine şâhit ve şefaatçi olmasına izin verecektir." *(Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/109-110; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/425)*

Âyet: 120

Şu bilinsin ki; bir insanın niyeti hâlis olup da bir mâzereti sebebiyle cihattan geri kalmışsa o kişi ecir ve sevapta mücâhide ortak olur.

Nitekim **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tebûk** gazvesinden dönerken **Medîne-i Münevvere**'ye yaklaşınca:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجَعَ مِنْ غَزْوَةِ تَبُوكَ فَدَنَا مِنَ الْمَدِينَةِ فَقَالَ: «إِنَّ بِالْمَدِينَةِ أَقْوَامًا مَا سِرْتُمْ مَسِيرًا وَلَا قَطَعْتُمْ وَادِيًا إِلَّا كَانُوا مَعَكُمْ.» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! وَهُمْ بِالْمَدِينَةِ، قَالَ: «وَهُمْ بِالْمَدِينَةِ حَبَسَهُمُ الْعُذْرُ.»

"Şüphesiz Medîne'de öyle topluluklar vardır ki siz nerede dolaştıysanız ve hangi vâdiyi katettiyseniz mutlaka onlar sizinler berâberdiler" buyurduğunda sahâbe-i kirâm: "Yâ **Rasûlellâh**! Onlar **Medîne**'de oldukları halde mi (bizimle berâberdiler)?" diye sordular.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de: **"Evet, onlar Medîne'deyken! Çünkü** (onlar bizimle gelmeye niyetliyken) **özürleri onlara engel oldu"** buyurdu. *(Buhârî, Meğâzî:76, no:4161, 4/1610; Ebû Dâvûd, no:2508; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:12629; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/427; Se'âlibî, el-Cevâhiru'l-hisân:3/227)*

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bâzıları: "Mâzur olan kişi sevap alır ama kat kat alamaz, kat kat sevap ancak bizzat amel edenedir" demişlerse de **İbnü'l-Arabî** *(Rahimehullâh)* bu sözün sâhiplerini ayıplayarak:

"Bu, **Allâh-u Te'âlâ** adına bir tahakküm ve O'nun geniş rahmetini daraltma anlamı taşır. Evet, bâzıları kat kat sevap alacaklardır fakat bu niyetlere göredir, niyet ise bizim bilemeyeceğimiz bir durumdur. Bu yüzden amellere kat kat sevap verilmesini kabûl eder fakat buna kimin müstehak olduğu bilgisini **Allâh-u Te'âlâ**'ya havâle ederiz" demiştir.

Kurtubî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Âyet ve hadislerin zâhirinden anlaşılan husus, amellere bizzat mübâşeret edenlerle meşrû mâzeretinden dolayı geri kalanların ecirde eşit olacaklarıdır."

Nitekim **Ebû Mes'ûd el-Ensârî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ دَلَّ عَلَى خَيْرٍ فَلَهُ مِثْلُ أَجْرِ فَاعِلِهِ.»

"Bir hayra delâlet edene (sebep olana) **o hayrı yapanın ecrinin bir misli vardır."** *(Müslim, İmâret:38, no:1893, 3/1506; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:17084; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/427)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)* dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerifte de **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَنْ تَوَضَّأَ فَاَحْسَنَ وُضُوئَهُ ثُمَّ رَاحَ فَوَجَدَ النَّاسَ قَدْ صَلَّوْا اَعْطَاهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ مِثْلَ اَجْرِ
مَنْ صَلَّاهَا وَحَضَرَهَا لَا يَنْقُصُ ذٰلِكَ مِنْ اَجْرِهِمْ شَيْئًا.»

"Her kim abdestini güzel alır da sonra mescide gittiğinde insanları namazı bitirmiş bulursa, Allâh-u Te'âlâ ona namazı cemaatle kılanların ecrinin bir mislini verir. Ancak bu (tek kılana verilen sevap)**, onların sevaplarından bir şey eksiltmez."** *(Ebû Dâvûd, Salât:52, no:564, 1/210; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:8947; Nesâî:2/111; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/427)*

"Avnü'l-Ma'bûd"da zikredildiğine göre; bu hadîs-i şerif, **Allâh-u Te'âlâ**'nın fazl-u kereminin kemâlini ve rahmetinin genişliğini beyân etmektedir. Tabî ki bu müjde, cemaati kaçırması kişinin kendi kusûrundan kaynaklanmaması şartıyladır. *(Azîmâbâdî, Avnü'l-Ma'bûd, sh:288)*

Zeyd ibni Hâlid *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre ise **Rasûlüllâh Efendimiz** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«مَنْ جَهَّزَ غَازِيًا فِي سَبِيلِ اللهِ فَقَدْ غَزَا، وَمَنْ خَلَفَ غَازِيًا فِي سَبِيلِ اللهِ بِخَيْرٍ فَقَدْ غَزَا.»

"Her kim Allâh yolunda gazâya çıkan birini (gerekli erzak, binek ve silah gibi malzemelerle) **donatırsa muhakkak kendisi gazâya çıkmış olur. Her kim Allâh yolunda gazâya çıkan birinin arkasında hayırlı halef olursa** (çoluk çocuğuna iyi bakarsa) **muhakkak o da bizzat gazâya çıkmış olur"** *(Buhârî, Cihâd:38, no:2688, 3/1044-1045; Müslim, no:1895; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/128)* buyurarak gazâya çıkanla, cihada çıkanı donatanı eşit tutmuştur.

Zâten **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللهِ﴾

"Her kim Allâh'a ve Rasûlüne (onların emrettikleri yere) **hicret eden biri olarak evinden çıkar da sonra** (hedeflediği yere varamadan)

kendisine ölüm ulaşırsa, muhakkak onun ecri(ni vermek) **Allâh'a düşmüştür"** *(Nisâ Sûresi:100)* kavl-i şerîfinin zâhirî ifâdesi de bu anlama gelmektedir. Aslında bütün amellerin esâsı doğru niyete dayanmakta olduğuna göre bir kişi bir tâat işlemeye doğru bir maksatla niyetlenir de sonra bir mâniden dolayı o amelden âciz kalırsa o âciz kişinin o işin fâiliyle aynı sevâbı hattâ daha fazlasını alabileceğini düşünmek uzak olmaz.

Nitekim **Sehl ibni Sa'd es-Sâ'idî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ، وَعَمَلُ الْمُنَافِقِ خَيْرٌ مِنْ نِيَّتِهِ، وَكُلٌّ يَعْمَلُ عَلَى نِيَّتِهِ، فَإِذَا عَمِلَ الْمُؤْمِنُ عَمَلًا نَارَ فِي قَلْبِهِ نُورٌ.»

"Müminin niyeti amelinden hayırlıdır (çünkü o dâimâ yapamayacağı kadar çok iyiliklere niyet eder)**, münâfığın ameli ise niyetinden hayırlıdır** (zîrâ o yapamayacağı kadar çok kötülüklere niyetlenir)**!**

Herkes niyetine göre amel eder, ama bir mümin (niyetlendiği şeyi yapmaya güç bularak) **bir amel işlediği zaman kalbinde bir nur yanar."** *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:5942, 6/185-186; Hatîb, Târîh-u Bağdâd:9/237; Kuzâ'î, Müsnedü'ş-Şihâb, no:148; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/428)*

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (إِنَّ اللهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ) **"Şüphesiz ki Allâh** (bu tür iyi ameller işleyen) **o muhsin** (kimse)**lerin ecrini zâyi etmez"** kavl-i şerîfi, cihâda çıkanların, kendilerine ve tüm insanlığa en büyük iyiliği yaptıklarına delâlet etmektedir.

"Beyzâvî ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; cihat bütün kullara iyilik anlamı taşımaktadır. Evet, kendileriyle cihâd edilen kâfirler hakkında cihat bir sıkıntı gibi görülmekteyse de aslında en büyük iyilik onlara yapılmaktadır.

Zîrâ cihat, kendileriyle cihâd edilen kâfirleri kemâle erdirebilmek ve cehennemden kurtarabilmek için mümkün olan en büyük imkânlar seferber edilerek çalışmak demektir.

Elbetteki bunda yaralanmak ve öldürülmek gibi birtakım sıkıntılar mevcuttur ama sonsuz cehenneme girmenin yanında bu onlar için büyük bir nîmettir. Nitekim bir deliyi tedâvi etmek için ona dayak atılması zâhiren ona acı verse de hakîkatte fayda sağlamaktadır.

Müminler hakkında ise cihad, canlarını, mallarını ve vatanlarını kâfirlerin tasallut ve istîlâsından kurtarmak için yapılan en büyük iyiliktir.

"İbnü Acîbe Tefsîri"nde bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı hakkında şunlar zikredilmiştir:

Hac, cihad, vaaz ve ziyâret gibi maksatlarla sefere çıkan şeyhlerinden geri kalmaları, dervişler için uygun olmaz.

Böylece onlar şeyhleri sıkıntı ve zahmet içindeyken kendi nefislerini şeyhlerinin nefsine tercih ederek rahatlık içerisinde otururlarsa mânevî terakkîlerden mahrum olurlar.

Oysa seferde çekecekleri meşakkatler onların terakkî (yükselme) ve mârifet (Allâh-u Te'âlâ'yı bilme)lerine ziyâdelik (artış), mânevî cihetlerine de kuvvet kazandırır ki bütün bunlar yolculuğun faydalarındandır. **Allâh** yolunda sefere çıkanlar hakkında bu kazançlar kesindir.

Nitekim bedenin maddî âlemde dolaşmasıyla kalbin de ğayb âleminde seyr-ü sefere çıktığı mücerreb (denenmiş)dir.

Âyet: 121

﴿ وَلَا يُنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (121)

(وَلَا يُنْفِقُونَ) (Cihada çıkanlar) **infâk etmezler,** neyi? (نَفَقَةً) **bir nafakayı,** öyle nafaka ki, (صَغِيرَةً) **küçük,** daha, (وَلَا كَبِيرَةً) **ne de büyük,** daha ne yapmazlar? (وَلَا يَقْطَعُونَ) **kat etmezler,** neyi? (وَادِيًا) **bir vâdiyi,** (إِلَّا كُتِبَ) (bunlara mukābil) **mutlaka** (ecirleri) **yazılır,** kim için? (لَهُمْ) **onlar için,** (لِيَجْزِيَ) **tâ ki mükâfatlandırsın,** kimi? (هُمْ) **onları,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** ne ile? (أَحْسَنَ مَا) **o şeylerin en güzeliyle ki,** (كَانُوا) **oldular,** nedir oldular? (يَعْمَلُونَ) **yapmakta oldular.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Yine onlar (Allâh yolunda) **ne** (bir hurma kadar) **küçük ne de** (Osman *(Radıyallâhu Anh)*ın infâk ettiği bin deve ve bin dinar gibi) **büyük bir nafaka infâk etmezler ve** (cihat yolunda) **bir vâdiyi kat etmezler ki mutlaka onlar için** (ecirleri) **yazılmış bulunmasın! Tâ ki Allâh onları, yapmakta bulunmuş oldukları** (o iyi) **şeylerin** (kazandıracağı sevapların herhangi biriyle değil de) **en güzeliyle mükâfatlandırsın!"**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede **Allâh** yolunda cihâda çıkanların o yolda çektikleri sıkıntılar karşılığında ne büyük mükâfatlar alacaklarını beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede de yaptıkları harcamalar ve kat ettikleri mesâfeler mukābilinde onlara ne türlü mükâfatlar ihsân edeceğini açıklamıştır.

"Fahrurrâzî ve **Hâzin"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen "Küçük nafakalar" bir hurma ve fevkındeki yiyecekler ya da kamçı askısı ve fevkındeki malzemeler gibi infaklardır ki bu yolda yapılan en küçük harcamanın hattâ o yolda kullanılan hayvanların dışkılarına kadar yârın âhirette kulun mîzânına konulacağı bildirilmiştir.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَنِ احْتَبَسَ فَرَسًا فِي سَبِيلِ اللهِ إِيمَانًا بِاللهِ وَتَصْدِيقًا بِوَعْدِهِ فَإِنَّ شِبَعَهُ وَرِيَّهُ
وَرَوْثَهُ وَبَوْلَهُ فِي مِيزَانِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.»

"Her kim Allâh-u Te'âlâ'ya inanarak ve (cihat yapanlara söz verdiği) **vaadini doğrulayarak Allâh yolunda bir at vakfederse şüphesiz ki o atın doyumluğu** (olan yiyeceği)**, suyu, dışkıları ve idrarı kıyâmet günü mîzânında** (sevap kefesinde kayıtlı) **olacaktır."** *(Buhârî, Cihâd:45, no:2698, 3/1048; Nesâî, es-Sünen, no:3584, es-Sünenü'l-kübrâ, no:4423; Hâkim, el-Müstedrek:2/92; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:10/16; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/177; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/217)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen diğer bir hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اَلْخَيْلُ
لِرَجُلٍ أَجْرٌ، وَلِرَجُلٍ سِتْرٌ، وَعَلَى رَجُلٍ وِزْرٌ؛ فَأَمَّا الَّذِي لَهُ أَجْرٌ فَرَجُلٌ رَبَطَهَا فِي
سَبِيلِ اللهِ فَأَطَالَ بِهَا فِي مَرْجٍ أَوْ رَوْضَةٍ فَمَا أَصَابَتْ فِي طِيَلِهَا ذٰلِكَ مِنَ الْمَرْجِ أَوِ
الرَّوْضَةِ كَانَتْ لَهُ حَسَنَاتٍ وَلَوْ أَنَّهُ انْقَطَعَ طِيَلُهَا فَاسْتَنَّتْ شَرَفًا أَوْ شَرَفَيْنِ كَانَتْ آثَارُهَا
وَأَرْوَاثُهَا حَسَنَاتٍ لَهُ وَلَوْ أَنَّهَا مَرَّتْ بِنَهَرٍ فَشَرِبَتْ مِنْهُ وَلَمْ يُرِدْ أَنْ يَسْقِيَ كَانَ ذٰلِكَ
حَسَنَاتٍ لَهُ فَهِيَ لِذٰلِكَ أَجْرٌ.»

"At bir adama sevap olur, bir diğer adam(ın yoksulluğun)**a örtü olur, bir diğer adama ise günah yükü olur.**

Atın, kendisi için ecir (sebebi) **olduğu kişiye gelince; o öyle bir adamdır ki o atı Allâh yolunda** (cihat için) **bağlamış, sonra da otlak ve sulak olan geniş bir arâzide yâhut yeşilliği bol olan bir toprakta ona uzunca bir iple yol vermiş, bu sebeple o** (at) **da sevinç içinde bir iki tur atabilmiştir.**

İşte bu atın bıraktığı tüm izler, hattâ dışkıları bile o kişi için (mîzânında ağırlık yapacak) **haseneler olur. Eğer o at bir ırmağa uğrayıp da ondan bir miktar içecek olsa, sâhibi onu suvarmak niyetinde olmasa da yine o içtiği** (sular) **sâhibi için haseneler olur.**

(Eğer onu suvarmak niyetiyle ırmağa getirirse ecri daha büyük olur.) **Her hâlükârda o at kendisi için bir ecirdir."** *(Buhârî, Müsâkāt:13, no:2242, 2/835-836; Mâlik, el-Muvatta':1/347, 348; Müslim, Zekât:6, no:9872/680-681)*

Âyet: 121

Allâh yolunda bekletilen atın durumu böyle olursa ya **Allâh** yolunda cihâda çıkan bir atın sâhibine ne sevaplar ihsân edilir!? Büyük infaklar ise **Osmân** ve **Abdurrahmân ibni Avf** *(Radıyallâhu Anhümâ)* gibi sahâbenin zenginlerinin **Tebûk** muhârebesinde infâk etmiş oldukları büyük meblağlardır.

Nitekim **Osmân** *(Radıyallâhu Anh)* o muhârebede eğerleriyle ve palanlarıyla birlikte iki yüz deve bağışlamış ve bin dînarı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in kucağına döküp bırakmış, bunu gören **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«مَا ضَرَّ عُثْمَانَ مَا عَمِلَ بَعْدَ الْيَوْمِ.»

"Bu günden sonra ne yapsa da Osmân'a zarar vermez" buyurmuştur. *(Tirmizî, Menâkıb:61, no:3701, 6/70; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/316)*

Bu hususta diğer bâzı mâlûmât, Enfâl Sûresinin 60. âyet-i kerîmesinin tefsîrinde *(Rûhu'l-Furkān Tefsîri:16/159-163)* zikredilmiştir.

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (لِيَجْزِيَهُمُ اللهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ) **"Tâ ki Allâh onları, yapmakta bulunmuş oldukları** (o iyi) **şeylerin** (kazandıracağı sevapların herhangi biriyle değil de) **en güzeliyle mükâfatlandırsın"** kavl-i şerîfinin tefsiri hakkında müfessirler iki görüş zikretmişlerdir:

Birinci kavle göre burada geçen (أَحْسَنَ) **"En güzel"** kavl-i şerîfi, mücâhidlerin fiillerinin sıfatıdır ki buna göre cihâda çıkanlar o yolda vâcib, mendûb ve mubah gibi farklı fiiller işlediklerinde **Allâh-u Te'âlâ** onlara mubah işlerinden dolayı değil de ibâdet sınıfından sayılacak işlerine karşılık mükâfat verecek fakat o ameller içerisinde en küçüğüne bile en üstün amel kadar sevap verecektir.

İkinci kavle göre ise burada geçen (أَحْسَنَ) **"En güzel"** ifâdesi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın vereceği cezânın (karşılığın) sıfatıdır ki bu mânâya göre **Allâh-u Te'âlâ** onlara yaptıkları amellerinden daha güzel, daha büyük ve daha üstün mükâfatlar verecektir. Bu îzâhı teyid eden birçok hadîs-i şerîf mevcuttur, nitekim **Hureym ibni Fâtik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ خُرَيْمِ بْنِ فَاتِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَنْ أَنْفَقَ نَفَقَةً فِي سَبِيلِ اللهِ كُتِبَتْ لَهُ بِسَبْعِ مِائَةِ ضِعْفٍ.»

"Her kim Allâh yolunda bir harcama yaparsa o infâkı kendisi için yediyüz kat yazılır." *(Tirmizî, Fedâilü'l-Cihâd:4, no:1625, 3/267; Nesâî, no:3177; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/128)*

Ebû Mes'ûd el-Ensârî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; bir adam yularlı bir deve getirerek: "İşte bu, **Allâh** yoluna vakfedilmiştir" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ بِنَاقَةٍ مَخْطُومَةٍ فَقَالَ: هٰذِهِ فِي سَبِيلِ اللهِ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَكَ بِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ سَبْعُ مِائَةِ نَاقَةٍ كُلُّهَا مَخْطُومَةٌ.»

"Kıyâmet günü buna karşılık sana hepsi yularlı olan yediyüz deve vardır" buyurmuştur. *(Müslim, İmâret:37, no:1892, 3/1505; Nesâî, no:3178; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/128; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/217)*

Ali ibni Ebî Tâlib, Ebudderdâ, Ebû Hureyre, Ebû Ümâme el-Bâhilî, Abdullâh ibni Ömer, Abdullâh ibni Amr, Câbir ibni Abdillâh ve **İmrân ibni Husayn** *(Radıyallâhu Anhüm)* Hazarâtının her birerleri **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şöyle buyurduğunu tahdîs etmişlerdir:

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، وَأَبِي الدَّرْدَاءِ، وَأَبِي هُرَيْرَةَ، وَأَبِي أُمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ، وَعَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، وَعَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو، وَجَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، وَعِمْرَانَ بْنِ الْحُصَيْنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ، كُلُّهُمْ يُحَدِّثُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «مَنْ أَرْسَلَ بِنَفَقَةٍ فِي سَبِيلِ اللهِ، وَأَقَامَ فِي بَيْتِهِ فَلَهُ بِكُلِّ دِرْهَمٍ سَبْعُ مِائَةِ دِرْهَمٍ، وَمَنْ غَزَا بِنَفْسِهِ فِي سَبِيلِ اللهِ وَأَنْفَقَ فِي وَجْهِ ذٰلِكَ فَلَهُ بِكُلِّ دِرْهَمٍ سَبْعُ مِائَةِ أَلْفِ دِرْهَمٍ.» ثُمَّ تَلَا هٰذِهِ الْآيَةَ: ﴿وَاللهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ﴾

"Her kim Allâh yoluna bir nafaka gönderir de kendisi evinde oturursa verdiği her dirheme karşılık kendisi için yediyüz dirhem vardır. Her kim bizzat Allâh yolunda gazâya çıkar ve o uğurda harcama yaparsa ona da her dirheme mukābil yediyüz bin dirhem vardır."

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Allâh dilediği için** (sevapları) **kat kat artırır"** âyet-i kerîmesini okumuştur. *(İbni Mâce, Cihâd:4, no:2761, 2/922; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/110)*

Âyet: 122

﴿ وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (122)

(وَمَا كَانَ) **Olmadı,** kim? (اَلْمُؤْمِنُونَ) **müminler,** nedir olmadılar? (لِيَنْفِرُوا) (cihada) **çıkar olmadılar,** ne oldukları halde? (كَافَّةً) **topluca,** (فَلَوْلَا نَفَرَ) **çıksaydı ya,** kimden olduğu halde? (مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ) **her bir fırkadan,** kimden? (مِنْهُمْ) **onlardan,** kim çıksaydı? (طَائِفَةٌ) **bir tâife,** (لِيَتَفَقَّهُوا) **tâ ki fıkıh öğrensinler,** ne husûsunda? (فِي الدِّينِ) **din husûsunda,** daha, (وَلِيُنْذِرُوا) **uyarsınlar,** kimi? (قَوْمَهُمْ) **kavimlerini,** ne zamanda? (إِذَا رَجَعُوا) **döndükleri zamanda,** kime? (إِلَيْهِمْ) **kendilerine,** (لَعَلَّهُمْ) **ola ki onlar,** (يَحْذَرُونَ) **sakınırlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Müminlerin (hep birlikte cihattan ve ilim tahsîlinden geri kalmaları doğru olmayacağı gibi,) **topluca** (gazâ ve ilim öğrenme yoluna) **çıkmaları** (dünyâ düzenini bozacağından, doğru ve yakışan bir davranış) **olmadı!**

Öyleyse içlerindeki kalabalık her bir fırkadan az bir tâife (ilim tahsîline) **çıksaydı**(da, diğerleri vatanı müdâfaa ve namusları muhâfaza gibi meşrû gâyelerle memleketlerinde kalsaydı) **ya!**

Tâ ki o (Medîne civârında bulunup yurtlarında kalan Müslüma)**nlar din konusunda** (ve helâllerle haramların tespiti husûsunda) **iyice fıkıh öğrensinler ve** (cihada gidenler) **kendilerine döndükleri zaman kavimlerini uyarsınlar! Ola ki onlar** (uyarıldıkları şeylerden) **sakınırlar!"**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde cihâda çıkmanın fazîletlerini ve o yolda çekilen zahmetlerin mükâfatlarını beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede cihâda herkesin birlikte çıkmaması, aksine bir kısmı gazâya giderken diğerlerinin memleketlerinde kalarak ilim tahsîli ile meşgul olmaları gerektiğini açıklamıştır.

İbni Abbâs ve **İkrime** *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakledildiğine göre; bir önceki âyet-i kerîme nâzil olup **Medîne** ve etrâfında bulunanların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den geri kalmamaları gerektiğini beyân edince, daha ön-

ceki âyetlerde de **Tebûk** muhârebesinden geri kalan münâfıkların ayıpları ortaya konunca artık Müslümanlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gönderdiği her seriyye ile birlikte cihâda çıkıyorlardı.

Bu yüzden **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında pek az kimselerin kaldığı dahî oluyordu. İşte bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi inzâl buyurarak bu yaptıklarının doğru olmadığını bilakis bir kısmı cihâda çıkarken bir cemaatin de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında kalarak ona indirilen vahyi öğrenmeleri gerektiğini bildirdi. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/77; İbnü Ebî Hâtim:6/1907; Beyhakî, el-Medhal, no:245, 1/244; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/128; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/594-595)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre; bu âyet-i kerîme:

﴿اِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا﴾

"(Allâh yolunda cihada çıkmaya yetecek kadar imkân ve güce sâhipseniz,) **gerek hafif kimseler, gerekse ağır kişiler** (hastalar ve sağlamlar, zenginler ve fakirler, çocuklular ve çocuksuzlar, yaşlılar ve gençler, güçlüler ve zayıflar, silahlılar ve silahsızlar) **olarak** (cihada) **çıkın"** *(Tevbe Sûresi:41)* âyet-i kerîmesi ile:

﴿إِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾

"Eğer (emrolunduğunda ve gerektiğinde kâfirlerle savaşa) **çıkmazsanız, O** (Allâh-u Te'âlâ) **size pek acı verici büyük bir azapla azap eder"** *(Tevbe Sûresi:39)* âyet-i kerîmesinin hükmünü neshetmiş ve bir tâifeye cihâda çıkmalarını emrederken diğer cemaate **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte durup fıkıh meselelerini öğrenmelerini sonra da gazâdan kendilerine dönen kişileri uyarmalarını tenbihlemiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/594)*

İkrime *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre;

﴿إِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾

"Eğer (emrolunduğunda ve gerektiğinde kâfirlerle savaşa) **çıkmazsanız, O** (Allâh-u Te'âlâ) **size pek acı verici büyük bir azapla azap eder"** *(Tevbe Sûresi:39)* âyet-i kerîmesi ve bir önce zikredilmiş olup **Medîne** ehliyle etrâfında bulunan bedevîleri **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den geri kalmaktan nehyeden âyet-i kerîme nâzil olunca münâfıklar (ortalığı karıştırmak için): "**Muhammed**'den geri kalan ve onunla birlikte cihâda çıkmayan bedevîler helâk oldu" dediler.

Âyet: 122

Hâlbuki bâzıları kabîlelerine din öğretmek için çöle çıkmışlardı ki bunların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cihâda çıkışından haberleri yoktu.

İşte bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi indirerek onların bu fiilini isâbetli saydı. Onlar için kötü konuşan münâfıklar hakkında da:

﴿وَالَّذِينَ يُحَاجُّونَ فِي اللهِ مِنْ بَعْدِ مَا اسْتُجِيبَ لَهُ حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ﴾

"O kimseler ki; (insanlar tarafından İslâm'ın hak olduğu anlaşılıp) **O'n**(un çağrısın)**a tamâmen icâbet olunduktan sonra, Allâh**(ın dîninden insanları saptırma) **hakkında** (hâlâ inadına) **mücâdele etmektedirler.**

İşte onların (öne sürecekleri tüm) **delil**(ler)**i Rableri katında** (aslâ kabul görmeyecek) **asılsız bir şeydir.** (Zâten ellerinde delil denilebilecek hiçbir şey de yoktur. Bile bile hakkı inkâr ettikleri için Allâh-u Te'âlâ tarafından) **onların üzerinde büyük bir gazap vardır. Pek şiddetli çok büyük bir azap da sâdece onlara âittir"** *(Şûrâ Sûresi:16)* âyet-i kerîmesi nâzil oldu. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/80; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/596)*

Geride zikredilen tüm sebeb-i nüzüllerden anlaşıldığına göre âyet-i kerîme cihat ahkâmının bakıyyesinden sayılmış ve hepsinin ortak beyânıyla müminlerin hep birlikte bir işe yönelmeyip iki kısma ayrılmalarını, bir kısmı cihâda çıkarken diğerlerinin ise **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte kalarak dînî meseleleri öğrenmelerini önermiştir.

Zîrâ o dönem vahiy devâm ettiğinden şerîat hükümleri dâimâ yenilenmekte olduğu için bir kısım sahâbenin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den ayrılmamaları ve ondan duyduklarını belleyerek cihattan dönenlere öğretmeleri gerekmekteydi.

Bâzı müfessirler ise bu âyet-i kerîmenin cihatla alâkalı olmadığını sâdece ilme teşvik mâhiyetinde ibtidâî bir kelâm olduğunu söylemişlerdir ki onların da bu hususta delilleri vardır.

Nitekim **Mücâhid** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre; bu âyet-i kerîme sahâbe-i kiramdan bâzıları hakkında nâzil olmuştur ki, onlar çöllere çıkıp insanları dîne dâvet edince karşılaştıkları kişilerden çok iyilik buldular ve faydalanacakları bolluğa eriştiler. Bunun üzerine bâzıları: "Siz arkadaşlarınızı bırakıp bize geldiniz" deyince içlerinde bir darlık hissederek hep birden çölleri bırakıp **Efendimiz** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in huzûruna geldiler.

Ardından bu âyet-i kerîme nâzil olarak onların bu yaptıklarının doğru olmadığını, bir kısmının mutlaka dîne dâvet yolunda **Medîne** dışında kalması gerektiğini beyân etti. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/76; İbnü Ebî Hâtim:6/1910)*

Âyet-i kerîmede geçen: (فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ) **"Öyleyse içlerindeki kalabalık her bir fırkadan az bir tâife çıksaydı ya! Tâ ki onlar din konusunda iyice fıkıh öğrensinler"** kavl-i şerîfinde müfessirler bir ızmâr ve takdîr (gizli cümle) bulunduğunu beyân etmişlerdir ki buna göre takdîr ve mânâ: (فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ طَائِفَةٌ وَأَقَامَ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا) **"Her fırkadan bir tâife çıkarken bir tâife de fıkıh öğrenmek için dursaydı ya"** şeklinde olur.

"Beğavî, Kurtubî, Hâzin, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede ilim tahsîline, özellikle fıkıh ilmini ta'lîm ve te'allüme (öğrenip öğretmeye) dâir büyük bir teşvik vardır. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ilim tahsîline, ilmin nâfile ibâdetten efdal olduğuna ve âlimin âbide karşı fazîletine delâlet eden birçok hadîs-i şerîf vardır.

Nitekim **Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ مُعَاوِيَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«مَنْ يُرِدِ اللهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ.»

"Allâh kimin hakkında bir hayr (iyilik) **murâd ederse ona dinde fıkıh** (ince anlayış) **nasîb eder!"** *(Buhârî, İlim:13, no:71, 1/39)*

Huccetü'l-İslâm Ğazâlî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "İlk asırda fıkıh tâbiri âhiret ilminin ismi idi. Yâni fıkıh denildiği zaman nefsin âfetlerinin inceliklerini ve amelleri ifsâd eden şeyleri bilmek, dünyânın değersizliğini güçlü bir şekilde kavramak, âhiret nîmetlerine karşı büyük bir şevk ve iştiyâk ve **Allâh** korkusunun kalbi istîlâ etmesi anlaşılırdı. İşte bu âyet-i kerîme de fıkhın inzâr (insanları uyarma) aracı olduğunu beyân ederek buna delâlet etmektedir. Demek ki fıkıh denilen şey talak, li'ân, selem ve icâre târiflerinden öte insanların kendisiyle uyarılıp korkutuldukları ciddî meselelerdir. *(Ğazâlî, el-İhyâ:1/32)*

Ferkad es-Sebahî *(Rahimehullâh)* **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*a bir şey sormuş, o ona cevap verdiğinde: "Fakihler bu meselede sana muhâlefet ediyorlar" deyince **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*: "Anan seni yitirsin de ağlasın! Sanki sen bu gözünle bir fakîh görmüş gibi konuşuyorsun! Gerçek fakîh kimdir biliyor musun? Fakîh, dünyâya soğuk olup âhirete rağbetli olan, dîni hakkında basîretli

olup, Rabbinin ibâdetine müdâvim bulunan, dilini ve bütün uzuvlarını Müslümanların ırzlarından koruyan, milletin mallarından bir şey istemeyen, tüm Müslümanlar hakkında iyilik düşünen ve şüpheli şeylerden dahî sakınan kimsedir" diye cevap verdi.

Görüldüğü üzere **Hasen-i Basrî** *(Radıyallâhu Anh)* bu sözünde fetvâların furûunu ezberleme vasfını zikretmemiştir. Evet, bu sözün güzel bir yanı vardır, lâkin yaygın olan görüşe göre fakîh; delilleriyle veyâ delilsiz olarak fıkhın fer'î meselelerini ezbere bilendir. *(İbnü Emîr el-Hâc, et-Takrîr ve't-tahbîr:3/291-292)*

"el-Müntekā" isimli eserden naklen **"el-Bahr"** isimli eserde buna muvâfık bir görüş zikredilmişse de **"el-Kınye"** isimli eserde fakîh olmak için fıkhın furûunu delilleriyle birlikte ezberlemiş olma şartı açıklanmıştır ki buna göre (bir kişi tarafından) fakihler(e verilmesi) için yapılan vasiyete fıkıh meselelerini delilsiz ezberlemiş olanlar dâhil olmaz.

Bu mânâda **Ebû Câfer** *(Rahimehullâh)*: "Bize göre fakîh fıkıhta nihâî noktaya ulaşandır, ama mütefakkih (fıkha çalışan kişi) fakîh değildir, onun bu tür vasiyetlerden nasîbi olmaz" demiştir. Fakat birçok ulemânın kelâmından anlaşıldığı üzere vasiyet gibi konularda örf mûteberdir. Yâni bir mahalde ulemâ tarafından fıkıh ilminde ihtisasla mâruf ve meşhûr olmak yeterlidir. *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/572)*

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; dinde fıkıh ilmi tahsîl etmek farz-ı kifâyedir. Bir hadîs-i şerîfte (sh:398'de) geçen farz-ı ayn ("Her Müslüman üzerine farzdır") ifâdesi ise farzları edâ etmek kendisine bağlı olan ilmihâl bilgileriyle alâkalıdır ki îtikat ve ilmihâl gibi ilimleri öğrenmenin her Müslümana farz olduğu husûsunda hiçbir şüphe yoktur. *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/573-574)*

Ebudderdâ *(Radıyallâhu Anh)*: "Ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim" demiştir:

عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَطْلُبُ فِيهِ عِلْمًا سَلَكَ اللهُ بِهِ طَرِيقًا مِنْ طُرُقِ الْجَنَّةِ وَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَضَعُ أَجْنِحَتَهَا رِضًا لِطَالِبِ الْعِلْمِ وَإِنَّ الْعَالِمَ لَيَسْتَغْفِرُ لَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالْحِيتَانُ فِي جَوْفِ الْمَاءِ وَإِنَّ فَضْلَ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ عَلٰى سَائِرِ الْكَوَاكِبِ وَإِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ وَإِنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَمْ يُوَرِّثُوا دِينَارًا وَلَا دِرْهَمًا وَرَّثُوا الْعِلْمَ فَمَنْ أَخَذَهُ أَخَذَ بِحَظٍّ وَافِرٍ.»

"Her kim ilim talep etmek üzere bir yola girerse Allâh onu cennet yollarından bir yolda yürütür. Şüphesiz ki melekler ilim talebesinden hoşnut oldukları için (onun ayaklarının altına) **elbette kanatlarını gererler. Göklerdekiler ve yerdekiler, hattâ su içindeki balıklar gerçekten âlim kimse**(nin günahlarının affedilmesi) **için elbette istiğfâr ederler.**

Muhakkak ki âlimin (câhil bir) **âbide karşı üstünlüğü dolunay gecesindeki ayın diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. Şüphesiz ki ulemâ, enbiyânın vârisleridirler.**

Gerçekten peygamberler dînar ve dirhem mîras bırakmamışlardır, (ancak) **ilim mîrası bırakmışlardır. Artık onu alan** (peygamberlik mîrasından) **tam bir nasip almış olur."** *(Ebû Dâvûd, İlim:1, no:3641, 3/1576; Tirmizî, no:2682; İbnü Mâce, no:223; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/431-432)*

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; ilim tahsîli hiçbir amelin kendisine denk olamayacağı büyük bir fazîlet ve çok şerefli bir mertebedir. Bu hadîs-i şerîfte geçen: "Meleklerin talebe için kanat germeleri" ifâdesi iki şekilde îzâh edilmiştir. Bir veche göre bu ifâde meleklerin talebeye şefkat ve merhametinden kinâyedir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** çocuklara ana-babalarına iyiliği emrettiği:

﴿وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ﴾

"Merhametten dolayı onlara karşı alçalma kanadını ger" *(İsrâ Sûresi:24)* âyet-i kerîmesinde bu ifâdeyi kullanmıştır.

İkinci veche göre burada meleklerin bizzat kanatlarını germeleri de kastedilmiş olabilir. Bâzı rivâyetlerde geçen:

«وَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ تَفْرِشُ أَجْنِحَتَهَا.»

"Şüphesiz ki melekler kanatlarını yayarlar" lafzı da bu mânâyı teyid etmektedir. Ama bu her talebeye göre değildir. Buna göre melekler bir talebenin sâdece **Allâh** rızâsını aramak için yola çıktığını ve o talebenin diğer hallerinin de ilim talebine uygun olduğunu bilirlerse o yolculuğunda kendisinin yoluna kanatlarını gererler.

Bu yüzden o talebe o yolculukta vasıta kullanmaksızın yürüyerek gitse bile selâmette olur, ayağı yıpranmaz, kendisi yorulmaz ve uzak yollar ona yakın olur. Yolculara isâbet eden hastalık, mal kaybı ve yolu şaşırtma gibi zararlar da kendisine isâbet etmez. *(Kurtubî:10/433)*

Âyet: 122

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e İsrâîloğullarında bulunan iki adamın hangisinin efdal olduğu soruldu ki, birisi farz namazı kılıp sonra oturarak insanlara din öğreten âlim biriydi. Diğeri ise her gün oruç tutup geceleri ihyâ ediyordu. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ الْحَسَنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ رَجُلَيْنِ كَانَا فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ: أَحَدُهُمَا كَانَ عَالِماً يُصَلِّي الْمَكْتُوبَةَ ثُمَّ يَجْلِسُ فَيُعَلِّمُ النَّاسَ الْخَيْرَ، وَالْآخَرُ يَصُومُ النَّهَارَ وَيَقُومُ اللَّيْلَ أَيُّهُمَا أَفْضَلُ؟ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَضْلُ هٰذَا الْعَالِمِ الَّذِي يُصَلِّي الْمَكْتُوبَةَ ثُمَّ يَجْلِسُ فَيُعَلِّمُ النَّاسَ الْخَيْرَ عَلَى الْعَابِدِ الَّذِي يَصُومُ النَّهَارَ وَيَقُومُ اللَّيْلَ كَفَضْلِي عَلَى أَدْنَاكُمْ رَجُلاً».

"Farz namazları kılıp da sonra oturup insanlara din öğretenin, gündüzleri oruç tutup geceleri ihyâ eden âbidden üstünlüğü benim (derece bakımından) **sizin en aşağınız olan bir adamdan üstünlüğüm gibidir"** *(Dârimî, no:352, 1/360; Tirmizî, no:2685; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:7911; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/432)* buyurdu.

Ömer ibni Hattâb *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي ظَاهِرِينَ عَلَى الْحَقِّ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ.»

"Ümmetimden bir tâife kıyâmet kopuncaya kadar sürekli hak üzere gâlip (ve düşmanlarına karşı huccet ve delille de olsa kâhir) **olacaklardır"** buyurdu. *(Hâkim, el-Müstedrek, no:8389, 4/496; Buhârî, İ`tisâm:10, no:6881, 6/2667)*

Kurtubî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu tâifeden maksat özellikle âlimlerdir. **Yezîd ibni Hârûn** *(Radıyallâhu Anh)*: "Bunlar hadis ilmiyle uğraşanlar değilse kim olduklarını bilmiyorum" demiştir. *(el-Hatîb, Şeraf-ü Ashâbi'l-hadîs, no:46)*

Fakat **Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ مُعَاوِيَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ يُرِدِ اللهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ وَلَا تَزَالُ عِصَابَةٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يُقَاتِلُونَ عَلَى الْحَقِّ ظَاهِرِينَ عَلَى مَنْ نَاوَأَهُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ.»

"Allâh kimin hakkında hayır dilerse ona dinde fıkıh nasip eder. Müslümanlardan bir cemaat kıyâmet gününe kadar hak dâvâ üzere savaşacaklar ve kendilerine düşmanlık edenlere gâlip geleceklerdir" *(Müslim, İmâret:53, no:1037/175, 3/1524; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/434)* hadîs-i şerîfi bu tâifeden özellikle İslâm'ın hem zâhirî, hem de bâtınî fıkhıyla meşgul olan fukahâ ve meşâyıhın kastedildiğine işâret etmektedir.

Abdullâh *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«اَلنَّاسُ رَجُلانِ: عَالِمٌ، وَمُتَعَلِّمٌ، وَلَا خَيْرَ فِيمَا سِوَاهُمَا.»

"İnsanlar iki kısımdır, biri âlimdir diğeri ise ilim tahsil edendir. Bunların dışındakilerde ise hiçbir hayır yoktur." *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:10461, 10/247; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/298)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَنْ خَرَجَ فِي طَلَبِ الْعِلْمِ كَانَ فِي سَبِيلِ اللهِ حَتّٰى يَرْجِعَ.»

"Her kim ilim talebi uğrunda yola çıkarsa (onun bu yolculuğu) **dönünceye kadar Allâh yolunda olmuş olur."** *(Tirmizî, İlim:2, no:2647, 4/386; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/220)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«طَلَبُ الْعِلْمِ أَفْضَلُ عِنْدَ اللهِ مِنَ الصَّلَاةِ وَالصِّيَامِ وَالْحَجِّ وَالْجِهَادِ فِى سَبِيلِ اللهِ.»

"İlim talebi Allâh katında namazdan, oruçtan, hacdan ve Allâh yolunda cihattan daha fazîletlidir." *(Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:3910, 2/438; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/298)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«طَلَبُ الْعِلْمِ سَاعَةً خَيْرٌ مِنْ قِيَامِ لَيْلَةٍ وَطَلَبُ الْعِلْمِ يَوْمًا خَيْرٌ مِنْ صِيَامِ ثَلَاثَةِ أَشْهُرٍ.»

"Bir an bile ilim talep etmek bir geceyi ibâdetle geçirmekten daha hayırlıdır. Bir gün ilim talep etmek üç ay oruç tutmaktan hayırlıdır." *(Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:3917, 2/441; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/298)*

Ebû Ümâme el-Bâhilî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e biri âbid (ilimle değil de sürekli ibâdetle meşgul olan) diğeri âlim iki adamdan bahsedildiğinde şöyle buyurdular:

عَنْ أَبِي أُمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ ذُكِرَ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلَانِ أَحَدُهُمَا عَابِدٌ وَالْآخَرُ عَالِمٌ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِي عَلَى أَدْنَاكُمْ.» ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ وَمَلَائِكَتَهُ وَأَهْلَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرَضِينَ حَتَّى النَّمْلَةَ فِي جُحْرِهَا وَحَتَّى الْحُوتَ لَيُصَلُّونَ عَلَى مُعَلِّمِ النَّاسِ الْخَيْرَ.»

"Âlim kişinin âbidden üstünlüğü benim sizin en aşağınıza karşı üstünlüğüm gibidir. Şüphesiz Allâh, O'nun melekleri, göklerin ve yerin ehli hattâ yuvasındaki karınca ve hattâ balıklar bile insanlara hayır (din) **öğretene salât** (duâ ve istiğfâr) **ederler."** *(Tirmizî, İlim:19, no:2685, 4/416)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَقِيهٌ وَاحِدٌ أَشَدُّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنْ أَلْفِ عَابِدٍ.»

"Tek bir fakîh(i yoldan çıkarmak) **şeytana bin âbid**(i helâk etmek)**den daha zor gelir."** *(İbni Mâce, Mukaddime:17, no:222, 1/81; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/299)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اَلْعُلَمَاءُ أُمَنَاءُ اللهِ عَلَى خَلْقِهِ.»

"Âlim kimseler Allâh'ın, kulları adına güvendiği kimselerdir." *(Kuzâ'î, Müsnedüş'Şihâb, no:109, 1/182; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:5/63-64)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ؛ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ، وَعِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ، وَوَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ.»

"İnsan öldüğü zaman, (yaptırdığı câmi, çeşme gibi) **devâm eden sadaka,** (yazdığı kitap ve okuttuğu talebe gibi) **faydalanılan ilim ve kendisine duâ eden sâlih bir çocuktan ibâret üç şey dışında** (tüm) **ameli tükenir** (ancak bunlardan dolayı sevap defteri açık kalır)**."** *(Tirmizî, Ahkâm:36, no:1376, 3/53; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/299)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى عُتَقَاءِ اللهِ مِنَ النَّارِ فَلْيَنْظُرْ إِلَى الْمُتَعَلِّمِينَ، فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا مِنْ مُتَعَلِّمٍ يَخْتَلِفُ إِلَى بَابِ الْعَالِمِ إِلَّا كَتَبَ اللهُ لَهُ بِكُلِّ قَدَمٍ عِبَادَةَ سَنَةٍ، وَبَنَى لَهُ بِكُلِّ قَدَمٍ مَدِينَةً فِي الْجَنَّةِ، وَيَمْشِي عَلَى الْأَرْضِ وَالْأَرْضُ تَسْتَغْفِرُ لَهُ وَيُمْسِي وَيُصْبِحُ مَغْفُورًا لَهُ وَتَشْهَدُ الْمَلَائِكَةُ لَهُ بِأَنَّهُ مِنْ عُتَقَاءِ اللهِ مِنَ النَّارِ.»

"Her kim Allâh'ın cehennemden âzâd ettiği kimselere bakmak isterse (din ilmi tahsil eden) **telebelere baksın! Canım** (kudret) **elinde olan Zât'a yemin ederim ki, herhangi bir talebe bir âlimin kapısına gidip gelirse mutlaka Allâh ona her adımına karşılık bir sene ibâdet** (sevâbı) **yazar, her adımına karşılık ona cennette bir şehir binâ eder, yerin üzerinde dolaşırken toprak onun için istiğfâr eder, sabaha akşama affolunmuş olarak çıkar, melekler de onun Allâh'ın cehennemden âzâd ettiği kullarından olduğuna şâhitlik eder."** *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:2/196; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/537)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: "Cihâdın en üstünü içerisinde Kur'ân, fıkıh ve sünnet öğretilen bir mescit (ve medrese) binâ etmektir." *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/432)*

Ali el-Ezdî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere cihâda çıkmak istediğimde **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bana: "Seni kendin hakkında cihattan daha hayırlı olan bir şeye delâlet edeyim mi? Bir mescide git, orada Kur'ân okut ve fıkıh öğret" dedi. *(Ya'kûb ibni Süfyân, el-Ma'rifet-ü ve'târîh:3/400; İbnü Abdilberr, Câmi'u beyâni'l-ilm, no:160; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/432)*

Âyet: 122

İbnü Mübârek *(Rahimehullâh)*ın nakline göre **Muhammed ibni Kâ'b el-Kurazî** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Tebârake ve Te'âlâ** bir kulu hakkında hayır dilediği vakit ona üç haslet verir ki onlar; dinde fıkh, dünyâya karşı zühd (soğukluk) ve kendi ayıplarını görmektir." *(İbnü Mübârek, ez-Zühd, no:282, sh:95-96; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:3/213)*

İmâm-ı Şâfi'î *(Radıyallâhu Anh)*: "İlim tahsîli nâfile namazdan daha fazîletlidir" demiştir. *(Müsnedü'ş-Şâfi'î:1/18; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/432)*

Fudayl ibni 'Iyâz *(Rahimehullâh)*:

«عَالِمٌ عَامِلٌ مُعَلِّمٌ يُدْعٰى عَظِيمًا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ.»

"İlmiyle amel eden ve bildiklerini öğreten bir âlim göklerin melekûtunda 'Büyük adam' diye anılır" *(Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/220)* demiştir.

Şu bilinsin ki; fıkıh kelimesinin lügat mânâsı anlayış demektir. Din ıstılâhında ise fıkıh ilmi, şerîat ahkâmını ve dînî hükümleri bilmekten ibârettir ki farz-ı ayn ve farz-ı kifâye olmak üzere iki kısma ayrılır. Farz-ı ayn olan kısmı, evvelâ sağlam inançları bilmektir. Dînin hükümleriyle ilgili ise tahâret ahkâmı, namaz ve oruç hükümleri gibi her mükellefe gereken konulardır.

Yine böylece şerîatin bir insana gerekli kıldığı her ibâdetle ilgili ahkâmı öğrenmesi de o insan üzerine farz olur. Meselâ malı olanın, zekâtla ilgili meseleleri, üzerine hac farz olanın hac hükümlerini bilmesi farzdır. Ayrıca ticâretle uğraşan ve yerlerini kirâya veren kimselerin hangi alış-veriş akitlerinin sahih hangisinin fâsid olduğunu ve dahî fâizle ilgili hükümleri bilmeleri gerekir. İşte **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلٰى كُلِّ مُسْلِمٍ.»

"İlim tahsîli her Müslüman erkek (ve kadın) **üzerine farzdır"** *(İbni Mâce, Mukaddime:17, no:224, 1/81; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/130; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru›l-Mazharî:4/298)* hadîs-i şerîfi bu ilimden bahsetmektedir. Yoksa bütün ilim çeşitlerinin tahsîlinin herkes üzerine farz olduğu düşünülemez.

Fıkhın farz-ı kifâye olan kısmına gelince; o da kişinin fetvâ verme derecesine hattâ ictihat rütbesine ulaşıncaya kadar bu ilme çalışmasıdır. Bir belde ahâlîsi derin mânâda fıkh öğrenmeyi hep birlikte terk ederlerse hep birlikte günahkâr olurlar.

Ama her şehirde bir kişi dahî bu vazîfeyi deruhte edip ilim tahsil ederek fetvâ verme derecesine ulaşırsa diğerlerinden bu farz düşer. Bu durumda herkesin başlarına gelen hâdiselerde bu kişiyi taklit etmeleri gerekir.

"Mazharî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; sûfiyye-i kirâmın ilm-i ledünnî diye adlandırdıkları tasavvuf ilmine gelince; o farz-ı ayn (herkese lâzım olan bir farz)dır.

Zîrâ bu ilmin semereleri, kalbi **Allâh-u Te'âlâ**'nın gayriyle meşgul olmaktan tasfiye edip (arındırıp) onu sürekli huzur hâline sâhip kılmak, öte yandan nefsi ucüb (kendini beğenmek), haset (kıskançlık), dünyâ sevgisi, ibâdetlerde gevşeklik, şehvetleri tercih, riyâ ve süm'a (gösteriş ve işittirme) gibi kötü ahlâktan tezkiye edip (temizleyip), tevbe, kazâya rızâ, nîmete şükür ve belâya sabır gibi üstün ahlâk ile tecliye etmektir (parlatmaktır).

Bu sayılan kötülüklerin uzuvların işlediği mâsiyetlerden daha büyük birer haram olduğu, sayılan iyiliklerin de bedenle yapılan farzlardan daha mühim olduğu şüphe götürmeyen bir husustur. Zâten namaz, oruç gibi ibâdetlerden hiçbirinin düzgün niyet ve ihlâs ile yapılmadığı sürece makbul ve mûteber olmadığı sâbittir.

Nitekim **Ebû Ümâme** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي أُمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِنَّ اللهَ لَا يَقْبَلُ مِنَ الْعَمَلِ إِلَّا مَا كَانَ لَهُ خَالِصًا وَابْتُغِيَ بِهِ وَجْهُهُ.»

"Şüphesiz Allâh ameller içerisinde ancak Kendisi için hâlis olanı ve kendisiyle rızası hedefleneni kabul eder." *(Nesâî, Cihâd:24, no:3140, 3/327; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/299)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِنَّ اللهَ لَايَنْظُرُ اِلٰى صُوَرِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ وَلٰكِنْ يَنْظُرُ اِلٰى قُلُوبِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ.»

"Şüphesiz Allâh sizin sûret (ve görünüş)**leriniz**(in güzelliğine ve düzgünlüğün)**e ve mallarınıza bakmaz** (itibar etmez) **velâkin kalplerinize ve amellerinize bakar!"** *(Müslim, Birr:10, no:2564/34, 4/1987; İbni Mâce, Zühd:9, no:4143, 2/1388; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:7832, 3/129; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/299)* buyurmuştur.

Âyet: 122

Görüldüğü üzere niyet düzgünlüğü ve ihlâs farz-ı ayndır. Farz-ı aynın kendisine bağlı oldu her şey de hiç şüphesiz farz-ı ayn olur. Dolayısıyla tasavvuf ilmini tahsil edip seyr-ü sülûk yapmak da farz-ı ayndır. *(Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/299)*

Âyet-i kerîmede geçen: (وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ) **"Kendilerine döndükleri zaman kavimlerini uyarsınlar"** kavl-i şerîfinde **"Uyarsınlar"** yerine "Öğretsinler" tâbiri ve daha sonra gelecek: **"Ola ki sakınırlar"** kavl-i şerîfi yerine de "Ola ki öğrenirler" sözü kullanılacak yerde, âyet-i kerîmede geçen inzâr ve hazer (uyarma ve sakınma) tâbirlerinin tercih edilmesi şuna dikkat çekmek içindir ki, ilim öğretenin maksadı, zâlim yöneticiler gibi binekler ve elbiseler kullanmak ve insanların başına geçmek gibi âdî dünyâ menfaatleri olmamalı, aksine tek gâyesi kulları irşâd ve inzâr (uyarmak) olmalıdır. İlim tahsil eden talebenin hedefi de maddî imkânlarını genişletip başkalarına karşı kibirlenmek olmayıp sâdece **Allâh** korkusu kesbetmek olmalıdır. İşte bu maksatla ilim tahsil eden ve fıkıh öğrenen kişi dosdoğru bir yol üzere sâbit olur.

Ama ilmi dünyâyı talep etmek için tahsil eden kişi kendisinin ne kadar güzel bir iş yaptığını sansa da gayreti sâdece dünyâya bağlı kalıp âhirette son derece zarar edenlerden olur. Hattâ bu şekil fâsit gâyelerle ilim tahsil edenin bu çabası kendisinin cehenneme gitmesine sebep olur.

Nitekim **Kâ'b ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَنْ طَلَبَ الْعِلْمَ لِيُجَارِيَ بِهِ الْعُلَمَاءَ أَوْ لِيُمَارِيَ بِهِ السُّفَهَاءَ أَوْ يَصْرِفَ بِهِ وُجُوهَ النَّاسِ إِلَيْهِ أَدْخَلَهُ اللهُ النَّارَ.»

"Her kim ilmi âlimlerle münâzara yapmak için veyâ câhillerle atışmak için ya da insanların yüzlerini kendisine çevirmek için talep (ve tahsîl) **ederse Allâh onu cehenneme girdirir."** *(Tirmizî, İlim:6, no:2654, 4/392)*

Semerkandî ve **Kurtubî** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; bu âyet-i kerîme haber-i âhâdın (tevâtürle -kalabalık cemaatlerin birbirinden duyması şeklinde- değil de tek tek kişilerin birbirinden nakletmesi yoluyla gelen rivâyetlerin) makbul olduğuna ve gereğince amel etmenin vâcip olduğuna delâlet etmektedir.

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde, dinde fıkıh ilmi tahsil eden fırkadan bir tâife, kavmini uyardığı zaman bunun mûteber olduğunu ve uyarılan kişilerin uyarıları dikkate alması gerektiğini açıklamıştır.

(طَائِفَةٌ) lafzı bire de çoğa da denilirse de burada kastedilen bir kişidir. Zîrâ: "Her fırkadan bir tâife" buyrulduğunda bunun böyle anlaşılması îcap eder. Nitekim fırkanın en azı iki kişi olduğundan tâifenin de en az bir kişi olarak düşünülmesi gerekir.

Demek ki ilim tahsil eden bir kişinin yaptığı nakil mûteber olup ona uyulması gerekir. Zîrâ herkesin dînî meseleleri birçok âlimden tevâtür yoluyla öğrenmesi her zaman mümkün olmayacağı gibi herkes için de müyesser olamaz.

Bir kişiye de tâife denilebileceğinin en açık delîli Hucurât Sûresi'nin âyetleridir. Nitekim ilk başta:

﴿وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا﴾

"Müminlerden iki tâife savaşırlarsa aralarını düzeltin" *(9)* buyrulduktan sonra bunun akabinde,

﴿فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ﴾

"İki kardeşinizin arasını düzeltin" *(10)* buyrulmuştur.

Âlûsî *(Rahimehullâh)* bâzı ulemânın bu delâlet vechini iki şekilde takrir ettiklerini nakletmiştir. Birincisi **Allâh-u Te'âlâ** fıkıh tahsîl eden kişiye insanları uyarmasını emretmiştir ki bu, uyarılan işin yapılmasını iktizâ eder, değilse bu uyarının bir anlamı kalmaz.

İkinci olarak da uyarılan kişilere sakınmalarını emretmiştir ki bu da bir kişinin haberiyle de amel etmenin lüzûmunu ihtivâ eder. Yâni din ilmi tahsîl etmiş bir kişi dînî bir hüküm beyân ettiğinde bunu dinleyenler onun sözüyle amel etmek durumundadırlar.

Ama din ilmi tahsil ettiği halde cumhûr ulemânın görüşüne muhâlif şâz bir şey nakleden kişinin sözü dinlenmez! Nitekim günümüzde ilâhiyatçı geçinen bazı kimseler Ehl-i Kitâb hakkında îman şartlarını ikiye, namazı üç vakte indirecek kadar bâtıl görüşler ortaya atmaktadırlar.

Elbette ki bunlar, değil bir kişi, çok kişi de olsalar bunlara uymamak ve uyanları uyarmak diğer âlimlerin boynunun borcudur.

Âyet: 122

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ) **"Ola ki onlar** (uyarıldıkları şeylerden) **sakınırlar"** kavl-i şerîfine **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Ola ki onlar kendilerinden sonra inen âyetlerde bulunan haramları işlemekten sakınırlar" diye mânâ vermiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/594)*

Bu cümle-i celîlede insanlara din ve fıkıh öğretmenin önemine ve ta'lîmin mutlaka fayda vereceğine, bir şey bilmeyen bâzı kimselerin içinde de nice cevherler bulunduğuna ve böyle kimselere tebliğ ulaştığında onların haramlardan sakınma husûsunda herkesten daha dikkatli olabileceğine dikkat çekilmiştir.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«تَجِدُونَ النَّاسَ مَعَادِنَ خِيَارُهُمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ خِيَارُهُمْ فِي الْإِسْلَامِ إِذَا فَقُهُوا.»

"İnsanları (içlerinde cevherler barındıran) **mâdenler olarak bulursunuz.** (Yerin altında değerli ve işlenmesi kolay olan mâden, üstünde de değerli ve işlenmesi kolay olduğu gibi, yeraltında sert ve değersiz olan mâdenin üstünde de işlenmesi zor ve değeri azdır. İşte bunun gibi insanların da) **câhiliyet döneminde** (ahlâk bakımından) **en hayırlı olanları** (İslâm'ın hükümlerini) **anladıkları zaman da İslâm'da en hayırlılarıdır."** *(Buhârî, Menâkıb:1, no:3304, 3/1288; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:10795, 3/616; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/130; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/297-298)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme tefakkuh ve tezkîrin (fıkıh öğrenmenin ve vaaz etmenin) farz-ı kifâyelerden olduğuna, talebenin maksadının kıymetli elbiselerle ve bineklerle dolaşmak ve insanların başına geçmek değil de sâdece istikāmetli olmak ve dîni yaşatmak olması gerektiğine delâlet etmektedir. Maalesef zamânımızın talebelerinin ekserîsi uygunsuz niyetler taşımaktadır ki bu durum karşısında yardım istenilecek Zât ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır.

Bir ilim talebesinin maksadı **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsını ve âhiret yurdunu kazanmak, nefsinden vesâir câhillerden cehâleti gidermek, dîni ihyâ etmek ve İslâm'ı ibkā etmek (sürekli kılmak) olmalıdır. Zîrâ İslâm'ın bekāsı ancak ilimle mümkündür. Cehâletle zühd de takvâ da sahîh olmaz.

İlim tâlibi, ilim tahsîl ederken akıl nîmetine, bedeninin sıhhatine ve duyu organlarının selâmetine şükretmeyi kastederek **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿وَاللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾

"Allâh sizi hiçbir şey bilmez olduğunuz halde annelerinizin karınlarından çıkarmış, bir de size kulaklar, gözler ve (anlayış merkezi olan) **gönüller vermiştir.**

Tâ ki siz (mazhar kılındığınız nîmetlerin büyüklüğünü fark ederek, onların kadrini bilesiniz de sâhibine) **şükredesiniz"** *(Nahl Sûresi:78)* kavl-i şerîfiyle amele niyet etmelidir.

İlim talebesi iyice düşündükten sonra en âlim, en takvâ sâhibi ve sünnete en ziyâde tâbi olan üstâdı seçmelidir. Nitekim **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)* kendisine üstad olarak **Hammâd** *(Radıyallâhu Anh)*ı seçerken: "**Basra**'ya girdiğimde bana ne sorulsa mutlaka cevâbını verebilirim diye düşünüyordum, fakat bana öyle şeyler sordular ki hiçbir cevap veremedim. İşte o zaman **Hammâd**'dan hiç ayrılmayacağım diye kendi kendime yemin ettim ve yirmi sene onu hiç bırakmadım ve namaz kıldığım zaman anne babamla birlikte mutlaka şeyhim **Hammâd**'a da duâ ettim" demiştir.

Sâlih üstadların nefeslerinde ve kâmil zâtların duâlarında ilginç tesirler vardır. Naklolunduğuna göre; **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)*ın babası **Sâbit** *(Radıyallâhu Anh)* bir bayram günü **Ali ibni Ebî Tâlib** *(Radıyallâhu Anh)*a bir helva hediye etti. O da ona ve evlâdına bereket duâsı yaptı.

Sâbit *(Radıyallâhu Anh)*: "Ben **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*dan sâdır olan o duânın bereketinde yaşıyorum" derdi, âlim olan çocukları da bununla iftihâr ederlerdi.

Bir tâlib ilmiyle amel eden bir üstad bulduğu zaman artık her ilmin en güzel ve âhirette en faydalı olanını seçmeli ve böylece evvelâ farz-ı ayn olandan başlamalıdır ki o da zâhiren ve bâtınen inanılması, yapılması ve bırakılması gereken şeyleri bilmektir. Aynı zamanda buna ilmihâl de denir ki bunun mânâsı o an için muhtaç olunan şeyi bilmektir.

İzz ibni Abdisselâm *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Farz ve gerekli olan ilim üç türlüdür. **Birincisi** tevhîd ilmidir, bundan öğrenilmesi gereken kısım dînin temel meselelerini anlayacak miktardır. Bu durumda senin evvelâ Kendisine ibâdet yapacağın Zât'ı tanıman sonra O'na ibâdet etmen gerekir. İsimleriyle ve sıfatlarıyla Zât'ını tanımadığın ve Kendisi hakkında nelere inanmak gerekli, neleri düşünmek ise muhâl olduğunu bilmediğin bir

Âyet: 122

Zât'a nasıl kulluk edebilirsin? Çoğu kere O'nun sıfatları hakkında hakka ters düşen bir şeye inanabilirsin ki bu durumda ibâdetlerin havaya savrulmuş kül gibi faydasız olur.

İkinci tür ilim, sır ilmidir ki bu, kalp ve onun mesâisiyle alâkalıdır. Buna göre bir müminin, tevekkül, inâbe, haşyet ve rızâ (Allâh-u Te'âlâ'ya güvenmek, yönelmek, sâdece O'ndan korkmak ve O'nun rızâsını hedeflemek) gibi kalp ahvâlini bilmesi farzdır. Zîrâ bunlar insanın her an karşılaştığı konulardır. Hırstan, öfkeden, kibirden, kıskançlıktan, ucüb ve riyâ (kendini beğenme ve gösteriş) gibi kötü ahlâktan sakınmak da onların ne olduğunu bilmeye bağlı olduğu için bu konuları öğrenmek farzdır.

İşte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ وَ مُسْلِمَةٍ.»

"İlim tahsîli her Müslüman erkek ve kadın üzerine farzdır" *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/130; İbni Mâce, Mukaddime:17, no:224, 1/81; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/536)* hadîs-i şerîfi ile kastedilen mânâ budur.

Zîrâ bundan tevhîd ilmi kastedilse idi hâsıl-ı tahsîl lâzım gelirdi, çünkü burada Müslümandan bahsedilmektedir. Namaz gibi ahkâm kastedilse idi bir adamın kuşluk vakti namaz kılmaya ehil olup öğleden önce ölebileceği düşünüldüğünde yine bu hadîs-i şerîfte geçen **"Her Müslüman"** lafzından anlaşılan umûmî mânâ doğru olmayacaktı. Demek ki burada kalple ilgili muâmele öne çıkmaktadır ki onu bilmenin farz oluşu her şahıs hakkında her zaman ve mekân için geçerlidir.

Üçüncü kısım ilim, şerîat ilmidir ki bu, İslâm'ın farz ve vâciplerinden yapman gereken şeyleri bilmendir. Zâten bu ilim olmadan emirlerin istenilen şekilde icrâsı mümkün olmaz. Şerîatın yasaklarından olup terk etmen gereken şeyleri bilmen de senin üzerine farzdır. Dolayısıyla bu kısım, ibâdet ve muâmelâtın tümüne şâmildir. Buna göre alışverişle yâhut bir sanatla meşgul olan kişinin, yaptığı işlerinde ve işlediği sanatında haramlardan sakınabilmesi için o konularda bilgi sâhibi olması farz olur. Arasıra vukû bulacak meseleleri bellemek ise kifâye yolu üzere farzdır. Şerîat ilimleri ise; kelâm, tefsîr, hadîs, fıkıh ve usûl-ü fıkıh olmak üzere beştir."

"Aynü'l-me'ânî" isimli eserde zikredildiği üzere; bu âyet-i kerîmede geçen ilimden maksat âhiret ilmidir. Zîrâ insanların uyarılması gereken husus ancak âhiretle ilgili olandır.

Âhiret ilmi hem muâmele ilmini hem mükâşefe ilmini ihtivâ etmektedir. Muâmele ilmi **Allâh-u Te'âlâ**'ya yaklaştıran ve O'ndan uzaklaştıran şeyleri bilmektir ki uzuv amelleri de kalp amelleri de bu bölüme dâhildir.

Keşif ilmi ise **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

«فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِي عَلَى أُمَّتِي.»

"Âlimin âbidden üstünlüğü, benim, ümmetime karşı üstünlüğüm gibidir" *(Hâris ibni Ebî Üsâme, Buğyetü'l-Bâhis, no:34, 1/31; Tirmizî, İlim:19, no:2685, 4/416; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/536)* hadîs-i şerîfiyle kastedilen ilimdir.

İşte bir kul ilim ve amel safhalarını bitirdiği zaman artık farz-ı kifâye olan tefsîr, siyer ve fetvâ ilimleriyle uğraşabilir. Fakat yine de nâdirattan olan meselelere vakit ayırmamalı ve gerçek maksat olan amelden alıkoyacak işlere daldırmamalıdır. Buna göre nücûm (astronomi) ilminden kıbleyi ve namaz vakitlerini tespit edecek kadar öğrenmesi câiz olur. Tıp ilminden de hastalıkları tedâvi edebilecek kadar öğrenir.

"el-Eşbâh" isimli eserde zikredildiğine göre: "İlim öğrenmek birkaç kısımdır; biri farz-ı ayndır ki bu, dîni için muhtaç olduğu şeylerle sınırlıdır. Bir de farz-ı kifâye vardır ki o, başkasına faydalı olabilmek için farz olan miktardan fazlasını öğrenmektir. Mendûb olan ilim de vardır ki o, fıkıhta ve kalp ilminde derinleşmektir.

Haram olan ilimler de vardır ki, felsefe ilmi, göz bağcılık (illüzyon), müneccimlik (yıldız falına bakma gibi, yıldızlardan yola çıkarak gelecekte olanları haber vermek), remil (kum falına bakmak), tabiatçıların ilimleri (eşyânın tabiat ve tavırlarını göz önünde bulundurarak kâhinlikte bulunanların uğraştıkları ilimler) ve sihir (büyü) ilmi bu kısma dâhildir. Mantık ilmi de felsefeye dâhil kabul edilmiştir. Harflerle (onlara birtakım mânâlar izâfe edip bundan yola çıkarak gelecekten haber verme) ve mûsikiyle ilgili ilimler de bu kabildendir.

Mekrûh olan ilimler ise sonraki dönem şâirlerin söylediği gazel ve kahramanlık şiirlerini öğrenmektir. Mubah olan ilim ise sonraki dönem şâirlerin söylediği şiirlerden içerisinde saçma şeyler bulunmayan şiirlere çalışmaktır."

Ali el-Hannâvî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Ben, Hanefî ashâbımızın kitaplarında mantığın haram olduğuna dâir bir hüküm görmedim. Ancak bu olsa olsa ömrün boş şeyle zâyi edilmesi düşüncesiyle yasaklanabilir.

Bir de mantıkla uğraşanın ekseriyetle felesefeye meyledeceği düşünülürse bu ilmin yasaklanması sedd-i zerâi' (harama götüren aracıların da haram sayılma kāidesi) kabîlindendir, değilse mantık ilminde şerîata muhâlif bir şey bulunmamaktadır."

Kohistânî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Esnevî** *(Rahimehullâh)*ın **"el-Mühimmât"** isimli eserinde: 'Kişi, nahiv ilmi gibi hürmete şâyân olan bir ilmin üzerine yazıldığı şeylerle tahâret yapamaz' demiştir. Burada zikrettiği "Hürmete şâyân ilim" lafzıyla mantık gibi felsefeyle alâkalı hürmetsiz ilimleri konu dışında bırakmıştır."

Şeyh-i Ekber Kuddise Sirruhü'l-ethar **"Mevâkı'u'n-nücûm"** isimli eserinde şöyle demiştir: "Talebe muhtaç olmayacağı ilimlere çok uğraşmamalıdır. Zîrâ kendisine ihtiyaç hissedilmeyen bir şeye çok mesâi sarfetmek, onlarla vakitleri zâyi ederek daha mühim olan şeyleri kaçırmak anlamı taşır. Nitekim kendisini dinde fetvâ verecek dereceye ulaştırma azminde olmayan, zâten bulunduğu yerde bu işi yapanlar olduğu için de bu vazîfe kendisine düşmeyen birinin bütün fıkhî meseleleri öğrenmesi gerekmez. Çünkü bu onun hakkında fuzûlî ilimlerden sayılır."

Dolayısıyla akıllı kişinin hâcet miktârı ilim tahsil edip geri kalan zamanlarını ise amelle geçirmesi gerekmektedir. İlmi neşredip insanları irşâd etmenin de sayısız faydaları vardır.

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Yemen**'e gönderdiği **Mu'âz ibni Cebel** *(Radıyallâhu Anh)*a, ayrıca **Hayber**'de **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*a:

«فَوَاللهِ لَأَنْ يَهْدِيَ اللهُ بِكَ رَجُلًا خَيْرٌ لَكَ مِنْ أَنْ يَكُونَ لَكَ حُمْرُ النَّعَمِ.»

"Vallâhi, elbette Allâh'ın senin vesîlenle bir adamı doğru yola kavuşturması (Arapların en kıymetli malı olan) **kırmızı develerin sana âit omasından senin için daha hayırlıdır"** *(Buhârî, Cihâd:101, no:2783, 3/1077; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/537)* buyurmuştur.

Âlimler peygamberlerin vârisleridirler; peygamberler tebliğ ve irşadla meşgul oldukları gibi vârisleri de bu vazîfeyi yürütmelidir. Vârislerden olan her bir mürşidin tek gâyesi ise **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in etbâ'ını çoğaltarak onun câhını (şânını) yüceltmek olmalıdır.

Nitekim kendisi:

«فَإِنِّي مُكَاثِرٌ بِكُمُ الْأُمَمَ.»

"Ben ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla övüneceğim" *(Ebû Dâvûd, Nikâh:4, no:2050, 2/875; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/537)* buyurmuştur.

"el-Avârif" isimli eserde zikredildiğine göre; sûfiyye hazarâtı dirâset (şerîatın zâhirî) ilminden nasiplerini alınca o ilim onlara bildikleriyle ameli kazandırmış, bildikleriyle amel edince de amel onlara verâset (peygamberlerin vârisliğiyle alâkalı) ilmi kazandırmıştır.

Demek ki onlar diğer ulemânın ilimlerinde onlarla birlikte olmaktan öte verâset ilmine âit bâzı fazla ilimlerle de onlardan ayrılmışlardır. Verâset ilmi ise dînin fıkhını bilmekten ibârettir.

Buna göre inzâr (insanları uyarma) makāmı fıkıhtan elde edilen bir mertebe olmuştur. Uyarmak, uyarılan kişiyi ilim suyuyla canlandırma anlamına geleceği için insanları ihyâ etmek dinde fıkıh sâhibi olan kişinin rütbesi kabul edilmiştir.

Böylece dinde fıkıh makāmı rütbelerin en mükemmel ve en üstünlerinden biri olmuştur. Bu makāmın gerçek sâhibi ise dünyâya karşı soğuk olan, ilmi ve takvâsıyla inzâr mertebesine ulaşan takvâ sâhibi zâhid âlimdir. Bütün hidâyet ve ilimlerin ilk ve tek mahalli **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*dir. Her şey **Allâh-u Te'âlâ**'dan ilk başta ona gelmiş, o zâhiren ve bâtınen bu ilimleri kuşanmış, sonra onun kalbinden diğer kalplere ve onun rûhundan diğer ruhlara intikāl etmiştir.

Kişi bu ilme temennî ve arzularla ulaşamaz, ancak ciddiyetini takınma ve gerçek mânâda talep (arama) ile ulaşabilir. Nitekim **Cüneyd** *(Kuddise Sirruhû)* ya eriştiği makāma nasıl nâil olduğu sorulduğunda, evindeki bir merdiveni göstererek: "İşte bu merdivenin altında otuz sene oturup meşgul olmam sâyesinde" diye cevap vermiştir.

Bu âyet-i kerîme müminleri faydalı ilim tahsîli uğrunda vatanlarından çıkmaya teşvik etmektedir. Bütün büyükler böyle yapmışlardır. Nitekim bir hadis öğrenmek için **Câbir** *(Radıyallâhu Anh)* **Medîne**'den **Mısır**'a gitmiştir.

Bu yüzden **Allâh** yolunda rıhlet (hicret ve yolculuk) yapmadan hiçbir kimse kâmil sayılmamış, hicret yapmadan da maksadına ulaşamamıştır. Şâir bu mânâda ne güzel söylemiştir:

سَافِرْ تَجِدْ عِوَضًا عَمَّنْ تُفَارِقُهُ وَانْصَبْ فَإِنَّ اكْتِسَابَ الْمَجْدِ فِي النَّصَبِ
فَالْأَسَدُ لَوْلَا فِرَاقُ الْخِيسِ مَا فَرَسَتْ وَالسَّهْمُ لَوْلَا فِرَاقُ الْقَوْسِ لَمْ يُصِبِ

Âyet: 122

"Sefere çık ki ayrıldığın şeylerin yerine daha iyisini bulasın,
Bu yolda zahmet çekmeye bak, çünkü şeref kazanmak yorulmaktadır.

Aslan yuvasını terk etmese av yapamaz,
Ok da yayını terk etmese isâbet alamaz!"

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de zikredilen işârî mânâya göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde havâss-ı ibâdını (seçkin kullarını) maddî ve mânevî rıhlet ve seferlere teşvik buyurmuştur. Maddî rıhlet; kâmil, mükemmil, vâsıl ve mûsıl (kendi kemâle erip başkasını da yetiştirebilen, kendi ulaşıp başkasını da ulaştırabilen) kemâl ehlini arama uğrunda olur. Nitekim **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Hızır** *(Aleyhisselâm)*ı bulmak için ne kadar yol tepmiştir.

Mânevî rıhlete gelince; **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın:

﴿إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي سَيَهْدِينِ﴾

"Gerçekten ben, Rabbim'e gidiciyim! Muhakkak ki O beni hidâyet edecektir" *(Sâffât Sûresi:99)* sözünden anlaşılan hâli yakalamak için yapılır ki bu, kalıptan ayrılıp kalbe yürümek, kalpten ayrılıp rûha yürümek, ruhtan ayrılıp **Allâh**'ın ahlâkıyla tehalluk makāmına yürümek, **Allâh**'ın ahlâkından **Allâh**'ın Zât'ına ve böylece kendi enâniyetinden **Allâh-u Te'âlâ**'nın hüviyetine, **Allâh-u Te'âlâ**'nın hüviyetinden **Allâh-u Te'âlâ**'nın ulûhiyetine müteveccihen sonsuzların ebediyyetine kadar billâh, minellâh ve ilellâh (Allâh ile, Allâh'tan gelen medetle beraber Allâh'a doğru) seyr-ü sülûk yapmak sûretiyle hâsıl olur. Tabî ki bu makamların her birinin geçilip aşılması için çok özel mücâhedeler ve gayretler lâzım olup bunlar ehlince mâlumdur.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre **Kuşeyrî** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: Herkes fıkıh ilmiyle uğraşacak olsa elbette dünyâ işleri bozulur, zâten kâfirler Müslümanların ilim öğenmelerine de mâni olur. Bu yüzden ilim tahsîli farz-ı kifâye kılınmıştır. Müslümanların mertebeleri vardır; avâm (sıradan insanlar) hükümdârın yönettiği insanlar gibidir.

Muhaddisler (hadis yazanlar) hükümdârın haznedarları gibidir, Kur'ân ehli defterdârlar gibidir, fıkıhçılar **Allâh-u Te'âlâ** adına hüküm verdikleri için hükümdârın vekilleri gibidir. Usûl âlimleri ordu komutanları gibidir, evliyâulâh özel dîvân erkânı gibidir. Kalp erbâbı olan ashâb-ı safâ (kalpleri Allâh-u Te'âlâ'dan gayrı her şeyden arınmış seçkin velîler) ise hükümdârın özel meclis arkadaşları gibidir.

Allâh-u Te'âlâ bir kavmi şerîat erkânını muhâfaza ile meşgul etmiş, diğerlerini hükümleri icrâ ile, bâzılarını muhâliflere reddiye yapmakla, bir kısmını emr-i bilmârûf ve nehy-i anilmünker ile uğraştırmıştır.

Birtakımlarını ise kalp huzûru için seçkin kılmıştır ki müşâhede ashâbı olan bu kişilerin **Allâh**'dan başka bir meşgûliyetleri olmaz, onlar devamlı nefeslerini **Allâh** ile gözetirler, hiçbir istek onları hareket ettiremez, hiçbir iş onları yerlerinden oynatamaz, onlar mâsivâyı mahvederek **Allâh** için **Allâh** ile birlikte olurlar.

Gerçek fıkha çalışanlar ancak **Allâh**'a dâvet ederler, zâhirî fıkha çalışanlar ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ına ve sıfatlarına değil de **Allâh**'ın hükümlerine çağırırlar, bu yüzden onların dâvetinin tesiri az olur ve âriflerin ellerinde hayat bulanlar çok olduğu gibi onların ellerinde yola gelenler çok olmaz.

Vertecebî *(Kuddise Sirruhû)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde **Mürta'iş** *(Kuddise Sirruhû)*nun şu sözünü nakletmiştir: "Seyahat ve sefer iki kısımdır; bir kısmı din ahkâmını ve şerîat esaslarını öğrenmek için yapılan seyahat, diğeri ise ubûdiyet (kulluk) âdâbını ve nefsin riyâzatlarını öğrenmek için yapılandır.

Fıkıh ilmi için gezip dolaşıp geri dönen kişi, halkı **Hakk**'a dâvet eder. Edep ve riyâzat yolculuğundan dönen kişi ise halka **Hakk**'ın ahlâkını takındırır. Bu yüzden mâneviyât tahsîli için yapılan seyahatlerin bereketi bütün bilâda ve ibâda (memleketlere ve kullara) şâmil olur."

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme her cemaatten kābiliyetli olan kişilerin ilim yoluna sülûk etmeleri gerektiğine işâret etmektedir. Zîrâ herkesin hep birlikte ilim yoluna girmesi zâhiren herkesin işini gücünü bozar, işin iç yüzüne bakılırsa da zâten herkesin ilme istîdâdı olamaz. Fıkıh, kalp ilimlerindendir ki ancak nefsi tezkiye, kalbi tasfiye, alışkanlıkları bırakmak ve şerîate hakkıyla uymak sûretiyle ele geçer.

Buna göre âyet-i kerîmede geçen: **"Nefr** (yola çıkış)" tâbirinden maksat, seyr-i sülûkten ibâret olan mânevî yolculuktur. İşte faydalı ilim ancak budur. Bunun ele geçtiğinin alâmeti ise **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka kimseden korkmamaktır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** Kendisinden başkalarından korkanların fıkhı (doğru anlayışı) olmadığını beyân sadedinde:

﴿لَأَنْتُمْ أَشَدُّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِمْ مِنَ اللهِ ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ﴾

Âyet: 122

"(Ey Müslümanlar!) **Siz o** (münâfık ola)**nların göğüslerinde** (ve gönüllerinde yerleşen bir) **korku bakımından elbette Allâh'tan daha güçlüsünüz!** (Onların zâhirde Allâh'tan korkuyormuş gibi görünmelerine aldanmayın, zîrâ size karşı içlerinde sakladıkları korku, görüntüde kalan Allâh korkularından daha kuvvetlidir.)

İşte sana! Bu şu sebepledir ki; gerçekten onlar öyle bir toplumdur ki (Allâh'ın büyüklüğünü) **iyice anlayamazlar"** *(Haşr Sûresi:13)* buyurmuştur. Artık senin benim gibilere yakışan, oturup kendi adına ağlamaktır.

Büyüklerden birinin tasrîh ettiği vechile: "Fıkıh; kalpte yerleşen, damarları nefiste (ruhta) çarpan ve eseri uzuvlarda zuhûr eden bir ilimdir ki bu ilme sâhip olanın, kazâ ve kader kendisine galebe çalmadıkça bu ilmin gerektirdiklerinin hilâfına bir şey irtikâb etmesi mümkün olmaz.

Rivâyete göre **Allâh-u Te'âlâ** Benîisrâîlin peygamberlerinden birine *(Salevâtullâhi Alâ Nebiyyinâ ve Aleyhim Ecma'în)* şöyle vahyetmiştir:

«لَا تَقُولُوا: اَلْعِلْمُ بِالسَّمَاءِ مَنْ يَنْزِلُ بِهِ وَلَا فِي تُخُومِ الْأَرْضِ مَنْ يَصْعَدُ بِهِ وَلَا مِنْ وَرَاءِ الْبَحْرِ مَنْ يَعْبُرُ وَيَأْتِي بِهِ، اَلْعِلْمُ مَجْعُولٌ فِي قُلُوبِكُمْ تَأَدَّبُوا بَيْنَ يَدَيَّ بِآدَابِ الرُّوحَانِيِّينَ وَتَخَلَّقُوا بِأَخْلَاقِ الصِّدِّيقِينَ، أُظْهِرِ الْعِلْمَ مِنْ قُلُوبِكُمْ حَتَّى يَغْمُرَكُمْ وَيُغَطِّيَكُمْ.»

"Sakın siz: 'İlim göktedir, onu kim indirecek?' veyâ: 'Yerin merkezindedir, onu kim çıkaracak?' yâhut: 'Deniz ötesindedir, oraya kim geçecek de onu getirecek?' demeyin!

İlim kalplerinize yerleştirilmiştir. Benim huzûrumda rûhânîlerin (meleklerin) **âdâbını takının ve sıddîkların ahlâkıyla ahlâklanın ki ilmi kalplerinizden dışarı çıkarayım da ilim tamâmen sizi kaplasın ve örtsün!"** *(İbnü Arabî, et-Tefsîr:1/297; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/589)*

Yine böylece **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَنْ أَخْلَصَ لِلّٰهِ أَرْبَعِينَ صَبَاحًا ظَهَرَتْ يَنَابِيعُ الْحِكْمَةِ مِنْ قَلْبِهِ عَلَى لِسَانِهِ.»

"Her kim kırk sabah Allâh için ihlâslı (bir şekilde sâlih amel işleyici) **olursa, hikmet pınarları kalbinden diline zuhûr eder!"** *(Kuzâ'î, Müsnedüş'Şihâb, no:446, 2/261; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/589)* buyurmuştur.

İşte bunu anladığın zaman şunu bilirsin ki; bugün kelebeklerin ateşin başına üşüşüp etrâfında halaka kurdukları gibi, günahlara bulaştıkları halde fıkıhçılık iddiası yapan birtakımlarının bu dâvâsı akılla ve nakille çatışan boş bir dâvâdır. Onlar bu halleri üzere dâim oldukları sürece kafalarını bin tâne sert kayaya vursalar bile onlarda fıkhın hâsıl olması uzaktır.

Âyet-i kerîmede inzârın tefakkuhtan sonra zikredilmesi şuna işâret etmektedir ki; faydası umulan vaaz-u nasîhat ve uyarı ancak fıkhı iyice öğrenip onun fazîletleriyle donandıktan sonra yapılan tebliğdir. Şâir bu mânâda ne güzel söylemiştir:

اِبْدَأْ بِنَفْسِكَ فَانْهَهَا عَنْ غَيِّهَا فَإِذَا انْتَهَتْ عَنْهُ فَأَنْتَ حَكِيمُ
فَهُنَاكَ يُسْمَعُ مَا تَقُولُ وَيُقْتَدٰي بِالْقَوْلِ مِنْكَ وَيَنْفَعُ التَّعْلِيمُ

"Önce nefsinden başla ve onu azgınlığından nehyet,
O ondan vazgeçerse o zaman sen hikmet sâhibi sayılırsın.

İşte o zaman konuştuğun laf dinlenir ve senin,
Sözüne uyulur da öğretmen fayda verir."

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

﴿وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾

"İçinizden bir cemaat bulunsun ki; (dînî ve dünyevî) **hayr** (ve faydalar)**a dâvet edeler,** (Kitap ve Sünnet'e uygun olup, şerîât ve akıl tarafından da güzel bilinen) **ma'rûfu emredeler,** (Kitap ve Sünnet'e uygun olmayıp, şerîât ve akıl tarafından da reddedilen) **münkerden nehyedeler!**

İşte sana! Ancak onlar felâha eren (ve umduklarına nâil olup korktuklarından emniyete erişen)**lerin tâ kendileridir!"** *(Âl-i İmrân Sûresi:104)*

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ
الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً ۭ وَاعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ مَعَ
الْمُتَّقِينَ ﴿١٢٣﴾ وَاِذَا مَآ اُنْزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ
اَيُّكُمْ زَادَتْهُ هٰذِهٖٓ اِيمَانًا ۚ فَاَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا فَزَادَتْهُمْ
اِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿١٢٤﴾ وَاَمَّا الَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ
مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا اِلٰى رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ
كَافِرُونَ ﴿١٢٥﴾ اَوَلَا يَرَوْنَ اَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِى كُلِّ عَامٍ مَرَّةً
اَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾ وَاِذَا مَآ
اُنْزِلَتْ سُورَةٌ نَظَرَ بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ ۭ هَلْ يَرٰىكُمْ
مِنْ اَحَدٍ ثُمَّ انْصَرَفُوا ۭ صَرَفَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ بِاَنَّهُمْ
قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴿١٢٧﴾ لَقَدْ جَاۗءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ اَنْفُسِكُمْ
عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ
رَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١٢٨﴾ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللّٰهُ ۡ لَآ اِلٰهَ
اِلَّا هُوَ ۭ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿١٢٩﴾

سُورَةُ يُونُسَ

مَكِّيَّةٌ اٰيَاتُهَا ١٠٩

بِسْمِ

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (123)

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ) **Ey o kimseler ki,** (اٰمَنُوا) **îmân ettiler,** yâni ey müminler!, (قَاتِلُوا) **savaşın,** kimlerle? (اَلَّذِينَ) **o kimselerle ki,** (يَلُونَ) **yakın oldular,** kime? (كُمْ) **size,** kimden olan o kimseler? (مِنَ الْكُفَّارِ) **kâfirlerden,** daha, (وَلْيَجِدُوا) **bulsunlar,** kimde? (فِيكُمْ) **sizde,** ne bulsunlar? (غِلْظَةً) **bir şiddet,** daha, (وَاعْلَمُوا) **bilin ki,** (أَنَّ اللّٰهَ) **muhakkak Allâh,** kimlerle berâberdir? (مَعَ الْمُتَّقِينَ) **takvâ sâhibi kimselerle berâberdir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Ey îmân etmiş olan kimseler! (İlk önce) **kâfirlerden size** (mekânca) **yakın bulunan kimselerle savaşın ve onlar**(a karşı, hem söz, hem de davranış yönünden öyle sert ve caydırıcı bir tavır takının ki, kendileri) **sizde bir şiddet bulsunlar. Bilin ki; gerçekten de Allâh**(ın yardım ve koruması), **o** (îmân edip kâfirlerle cihad yapan) **takvâ sâhipleriyle berâberdir!"**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede müminlerin topluca cihâda çıkmalarının uygun olmadığını, bir kısmı cihâda çıkarken bir kısmının da dînî ilimlerle meşgul olması gerektiğini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede cihâda çıkanların kimlerle cihâd etmesinin daha uygun olduğunu açıklamıştır.

"Kurtubî, **Hâzin**, **Nesefî**, **Mazharî** ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede îmân edenlere en yakınlarında olan müşriklerle savaşmalarını emretmiştir. **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göre bunlardan maksat **Kureyza**, **Nadîr** ve **Hayber** gibi **Medîne**'ye yakın Yahudilerdir.

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göre **Rum**'lardır. Çünkü onlar **Şâm** topraklarında bulundukları için **Medîne**'ye **Irak**'tan daha yakındılar. **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre ise bunlar **Rumlar**, **Moğollar** ve **Deylem** (Hazar denizinin batısındaki dağlık bölge)de bulunanlardır.

Âyet: 123

Şu bilinsin ki; yakın uzak fark etmeksizin tüm kâfirlerle cihat farzdır. Lâkin bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere cihâda yakından uzağa doğru başlamak gerekir, zîrâ acınmayı ve ıslâh edilmeyi en çok hak edenler yakında olanlardır.

Bundan dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* önce kendi kavmini uyarmakla emrolunmuş, daha sonra **Medîne**'ye hicret edince **Kureyza, Nadîr** ve **Hayber** gibi Yahudi kabîleleriyle savaşmış, Araplarla ve Yahudilerle savaşı bitirince de **Şâm** havâlîsinde bulunan **Rumlar**'la cihâda çıkmıştır ki bu âyet-i kerîmede kastedilen onlardır.

Nitekim **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: ﴿قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ﴾ «اَلرُّومُ.»

"Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i bu âyeti okuyarak: **"Size yakın olan kâfirlerle yâni Rumlar'la savaşın"** buyururken işittim" demiştir. *(İbnü Merdûyeh, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/598)*

İşte bu âyet-i kerîme indiği zaman **Tebûk** senesi **Rumlar**'la savaş için yola çıkmıştır. Sahâbe *(Radıyallâhu Anhüm)* de **Şâm** gazâlarını bitirdikten sonra **Irak**'a girmişlerdir. İşte böylece her cihette bulunan Müslümanların kendilerine en yakın olan kâfirlerle cihâda girişmeleri farzdır. Ancak başka bir kâfir ordusu kendilerine saldırırsa o zaman onlara yönelirler.

Bir takım ulemâ bâzı zayıf rivâyetlere dayanarak **Rumlar**'dan önce **Deylem** bölgesiyle savaşılması gerektiğini ortaya atmışlarsa da **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmeyi genel mânâda en yakın olanlarla savaşma mânâsına hamletmiş, **İbnü'l-Arabî** *(Rahimehullâh)* da bu görüşü tercih ederken üç vecih zikretmiştir ki buna göre ilk olarak; **Rumlar** Ehl-i Kitap olduğu için onları yola almak daha önemlidir.

İkinci olarak; onlar **Medîne**'ye diğer kâfir bölgelerinden daha yakındır. Üçüncü olarak ise; onların beldelerinin ekserîsi peygamberlerin şehirleridir, bu yüzden oraları şirkten kurtarmak daha önemlidir. *(İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân:2/1020; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/435)*

"Semerkandî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Ebû Câfer et-Tahâvî** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** kâfirlerle, özellikle Ehl-i Kitapla savaş emrinde tedrîcî davranmış ve ilk başta:

﴿وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾

"Kitap ehliyle, ancak o kendisi en güzel olan sûret (en iknâ edici yol ve üslûp) **ile mücâdele edin** (ki o da; sertliğe yumuşaklıkla öğüt verme şeklinde karşılık vermek, bir de kendilerini Kur'ân âyetleriyle ve inandırıcı delillerle, tek hak din olan İslâm'a dâvet etmekten ibârettir)" *(Ankebût Sûresi:46)* buyurarak onlarla ilmî tartışmalar yapılmasını emretmiş, daha sonra:

﴿قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ﴾

"(İlk önce) **kâfirlerden size** (mekânca) **yakın bulunan kimselerle savaşın"** *(Tevbe Sûresi:123)* buyurarak özellikle Ehl-i Kitapla savaşılmasını emretmiş, daha sonra ise bütün kâfirlerle savaşmayı serbest kılmak üzere:

﴿فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ﴾

"Bulduğunuz her yerde o müşrikleri öldürün" *(Tevbe Sûresi:5)* buyurmuştur.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** en yakın olan kâfirlerle savaşmayı emrettiği için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ilk başta **Arap yarımadası**'nda bulunan müşriklerle; **Tâif**, **Yemen**, **Yemâme**, **Hecer**, **Hayber** ve **Hadramût** gibi **Cezîretü'l-Arab**'da bulunan bölgelerin müşrik halklarıyla cihad etmiştir.

Oraları bitirdikten sonra **Mekke** fethi netîcesinde de insanlar fevc fevc **Allâh**'ın dînine girmeye başlayınca Ehl-i Kitapla savaşa başlamış ve **Arap yarımadası**'na en yakın konumda bulunan ve Ehl-i Kitap oldukları için İslâm dâvetine en müsâit olan kitap ehliyle savaşa hazırlanmış ve yola çıkarak hicretin dokuzuncu senesinde **Tebûk**'e varmış fakat kuraklık ve yorgunluk nedeniyle insanlar bîtâb düşünce geri dönmüştür.

Daha sonra hicretin onuncu senesinde vedâ haccıyla meşgul olmuş fakat bu haccından seksen bir gün sonra **Allâh-u Te'âlâ** onu Kendi katında bulunan makamlara dâvet edince vefât etmiştir.

Kendisinden sonra bu cihad görevini vezîri, dostu ve halîfesi olan **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* üstlenmiş, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vefâtı nedeniyle dinden dönen riddet ehlini yeniden İslâm'a iâde etmiş, dînin temellerini yeniden sâbitlemiş, fakirlerin hakkını vermeyenlerden zekâtları tahsîl etmiş ve bilmeyenlere hakkı öğreterek **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yüklendiği görevi hakkıyla tebliğ etmiştir.

Âyet: 123

Sonra haça tapan **Rumlar** ile ateşe tapan **Acemler** üzerine İslâm ordularını gönderme hazırlığına girmiş, onun bu azmi bereketiyle **Allâh-u Te'âlâ** birçok beldeleri Müslümanlara fethettirmiş, **Kisrâ** ve **Kayser** gibi en güçlü düşmanların ve ordularının burunlarını yere sürtmüştür.

Fakat bu işin tamâma ermesi kendisinden sonra veliahdı ve vasîsi olan mihrap şehîdi **Ebû Hafs Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)* zamânında gerçekleşmiş, **Allâh-u Te'âlâ** onun vesîlesiyle birçok kâfir, zındık ve münâfığın hükmünü bitirmiş, doğuda ve batıda bulunan birçok memleketleri onun hükmüne vermiş, o da uzaktan yakından beytülmâle intikāl eden malları **Allâh-u Te'âlâ**'nın râzı olduğu şekilde taksim etmiştir.

Ömer *(Radıyallâhu Anh)* hamîd (övgüye şâyân biri) olarak yaşayıp şehîd olarak vefât edince muhâcirlerle ensârdan oluşan sahâbe topluluğu **Osmân ibni Affân** *(Radıyallâhu Anh)*ın halîfeliği husûsunda ittifâk etmiş, böylece o da İslâm'a yeni bir riyâset hullesi giydirerek o riyâsetin gölgesi diğer iklimlerde bulunan kulların boyunları üzerine de uzanmıştır.

Netîcede İslâm nizâmı doğularına ve batılarına hâkim olmuş, **Allâh-u Te'âlâ**'nın dâvâsı âlî olmuş ve bu dîn-i mübîn **Allâh-u Te'âlâ**'nın düşmanları hakkında merâmına ermiştir.

Artık o günden sonra Müslümanlar: "(İlk önce) **kâfirlerden size** (mekânca) **yakın bulunan kimselerle savaşın"** meâlindeki bu âyet-i kerîmenin emrine imtisâlen, gâlip geldikleri her topluluktan sonra kendilerine mesâfe bakımından en yakın olan kâfirlerle savaşmışlardır.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; cihâda yakınlardan başlamanın daha uygun oluşu birkaç yönden açıklanmıştır;

İlk olarak şu düşünülmelidir ki tüm kâfirlerle bir anda karşılaşmak imkânsızdır. Hâl böyle olunca bir tercih yapmak gerekir ki dâvet ve tebliğde, emr-i bilmârûf husûsunda ve bütün mühim meselelerde insanın, yanında olanlarla meşgul olması evlâ olduğu gibi cihat husûsunda da en yakından başlamak gerekir.

Sâniyen; yakınlarla cihâd edilirken masraf daha az, âlet, edevât ve binek ihtiyâcı da daha masrafsız olur.

Üçüncü olarak şu dikkate alınmalıdır ki; cihâd eden bir ordunun mensupları yakınları bırakıp uzaklara intikāl ederlerse arkalarında bıraktıkları zürriyetlerini büyük bir tehlikeye mâruz bırakmış olurlar.

Dördüncü olarak şu denilir ki; İslâm yurduna komşu olan kâfirler ya güçlüdürler veyâ zayıftırlar, güçlü iseler dâr-ı İslâm'a saldırıları uzaktakilerden daha kuvvetli olacak demektir. Savuşturulması en ziyâde lüzumlu olan şer ise kuvvetli ve fazla olan şerdir. Yok, eğer komşu kâfirler zayıf durumdaysalar o zaman da Müslümanların onları yenmesi daha kolay olacak ve böylece İslâm'ın izzeti daha kısa bir zamanda ortaya çıkacaktır.

Beşinci olarak şu denilebilir ki; bir insanın, uzaktakilerin hâlini bilmektense yakınlarının durumuna vukûfu daha fazla olacağı gibi, İslâm ordusunun da yakın düşmanın silah gücünü ve asker sayısını tesbîti ve ona göre kendi ordusunu techîzi daha kolay olur.

Altıncı olarak; İslâm diyârı çok geniş olduğu için her belde ahâlîsi kendilerine yakın olan düşmanla uğraşacak olsalar elbette zahmet daha az, menfaat daha fazla, maksada ulaşmak da daha kolay olur.

Yedinci olarak; iki vâcip birleştiği zaman birisinin husûlü daha kolaysa onu öne almak vâcip olur, yakınlık da kolaylık sebebi olduğundan en yakın düşmandan cihâda başlamak vâcip olmuştur.

Âyet-i kerîmede geçen: (وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً) **"Onlar sizde bir şiddet bulsunlar"** kavl-i şerîfi kâmil bir müminin vasfını beyân etmektedir. Zîrâ îmânı mükemmel olan bir kişi mümin kardeşine yumuşak, düşmanı olan kâfirlere ise sert olur.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** bu mânâda:

﴿فَسَوْفَ يَأْتِي اللهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذٰلِكَ فَضْلُ اللهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ﴾

"Yakında muhakkak Allâh (onları helâk ettikten sonra yerlerine) **öyle bir toplum getirecektir ki; O onları sevmektedir, onlar da O'nu sevmektedirler, müminlere karşı çok tevâzuludurlar, kâfirlere karşı çok serttirler, Allâh yolunda cihad ederler ve hiçbir tenkitçinin en ufak bir kınamasından korkmazlar"** *(Mâide Sûresi:54)* buyurmuştur.

Diğer bir âyet-i kerîmede ise:

﴿مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ﴾

"(O hak din ile gönderilen zât) Allâh'ın rasûlü Muhammed'dir. Onunla birlikte olan o (mümin) **kimseler; kâfirlere karşı pek şiddetlidirler**

Âyet: 123

(o derece ki; değil onların bedenlerine dokunmak, elbiselerinin, onların giysilerine değmesinden dahî sakınırlar), **kendi aralarında ise çok merhametlidirler** (bu yüzden birbirlerini gördüklerinde mutlaka musâfahalaşırlar ve kucaklaşırlar)" *(Fetih Sûresi:29)* buyurmaktadır.

Habîbini muhâtap aldığı başka bir âyet-i kerîmede de:

﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ﴾

"Ey Nebî! Kâfirlerle (kılıçla) **ve münâfıklarla** (delile dayalı bir yolla) **cihâd et ve onlara karşı sert ol"** *(Tevbe Sûresi:73)* buyurmuştur.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de bu îtibarla:

وَفِي الْحَدِيثِ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «أَنَا الضَّحُوكُ الْقَتَّالُ.»

"Ben (dostunun yüzüne) **çokça gülen, fakat** (düşmanıyla) **çokça savaşan biriyim"** buyurmuştur. *(İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/321)*

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; (غِلْظَةً) **"Sertlik"** demektir, fakat **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu emri her zaman ve mekâna şâmil olmayıp aslında yerine göre hareket edilmesini âmir bulunan bir hüküm olarak değerlendirilmelidir.

Zîrâ bâzen sertlik iş göreceği gibi bâzen de yumuşaklık faydalı olabilir. Zâten âyet-i kerîmede geçen: **"Sizde sertlik bulsunlar"** ifâdesi de sertliğe az kere başvurulması gerektiğine dikkat çekmektedir ki sanki burada:

"Düşmanlara sâdece sertlikle muâmele yapmak uygun olmaz. Zîrâ bu durum insanları sizden soğutur. Aksine siz öyle bir durumda olun ki onlar sizin ahlâk ve fıtratınızı (yaratılışınızı) teftiş edecek olsalar sertliğe de rastlayabilsinler" denilmek istenmiştir.

Demek ki burada Müslümanların ekserî ahvâlinin merhamet ve esirgemekten ibâret olduğu ama yine de yerine göre sertliği elden bırakmamaları gerektiği anlatılmak istenmiştir.

Tabî ki emrolunan sertlik, dîne dâvet husûsundadır ki bu ya ilmî münâzaralarda huccet ve delil açıklanırken karşı tarafın bâtıl görüşlerine karşı tâvizkâr olmayıp ciddî ve sert bir tutum takınılarak ya da er meydanında harp edilirken sergilenmesi gereken sert tavırlarla icrâ edilebilir.

Yoksa burada insanın kâfir komşularıyla alışveriş yaparken yâhut oturup kalkarken, yiyip içerken onlara sertlik yapması emredilmemektedir.

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (وَاعْلَمُوا أَنَّ اللهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ) **"Bilin ki; kullarını gerçekten de Allâh, o takvâ sâhipleriyle berâberdir"** cümle-i celîlesiyle **Allâh-u Te'âlâ**, din ve dünyânın esâsı olup düşmana karşı ancak kendisiyle başarı sağlanabilecek olan takvâya riâyete kullarını teşvik buyurmuştur.

Bu mânâda sahâbe-i kirâmdan biri: "Siz düşmanlara karşı (görünen silahlarınızla değil aslında) amellerinizle savaşıyorsunuz. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** takvâ sâhipleriyle berâber olacağını söz vermiştir ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın yardımı kiminle berâber olursa o aslâ yenilmeyecektir" demiştir. *(Se'âlibî, el-Cevâhiru'l-hisân:3/230-231)*

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu ümmetin en hayırlıları sayılan üç asır ehli son derece istikāmet üzere hareket edip **Allâh-u Te'âlâ**'nın emirlerine itaat üzere bulundukları için bu cümle-i celîlede vaad edilen İlâhî maiyyet ve nusrete mazhar olarak dâimâ düşmanlarına gâlip geldiler ve birçok fetihlere imzâ attılar.

İşte o dönemlerde düşman dâimâ alçalmaya ve zarar ziyâna uğradı. Fakat daha sonra takvâ azalıp hükümdarlar arasında fitneler, nefsânî arzular ve ihtilaflar çoğalınca düşmanlar İslâm beldelerinin kenarından köşesinden bâzı bölgeleri ele geçirmeye heveslenip atılım yaptılar, lâkin Müslüman krallar birbiriyle uğraştıkları için onlarla savaşamadılar.

Bu yüzden kâfirler İslâm beldelerinden birçoğunu geri aldılar. Tabî ki önceden de sonradan da her zaman hüküm **Allâh**'a âittir, fakat şu müşâhede edilen bir gerçektir ki İslâm meliklerinden herhangi biri ne zaman **Allâh-u Te'âlâ**'nın emirlerine itaat edip **Allâh-u Te'âlâ**'ya tevekkül ettiyse **Allâh-u Te'âlâ** ona birçok fetihler nasip etmiş ve o kişinin **Allâh-u Te'âlâ** ile arasındaki dostluk nispetinde kâfirlerin işgal ettikleri yerleri ona geri döndürmüştür.

Allâh-u Te'âlâ'dan istenen odur ki Müslümanlara düşmanları olan kâfirlerin perçemlerinden yakalama imkânı versin, diğer iklimlerde de onların dâvâsını yüce kılsın! Şüphesiz ki gerçek mânâda cömertlik ve kerem sâhibi ancak O'dur.

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîmede geçen **"Müttakîler"** den maksat, özellikle kendilerine yakın olan kâfirlerle savaşanlardır ki böylece bir kişide îmanla birlikte cihat vasfının bulunmasının takvâ bâbından olduğuna dikkat çekilmiş ve bu kişilerin müttakîler zümresinden olduğuna şâhitlik edilmiştir.

Âyet: 123

Gerçi burada genel mânâda müttakîler de kastedilmiş olabilir ki o takdirde de îman ve cihat vasfına sâhip olanlar bu müjdeye evleviyetle dâhil olurlar.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; ulemâ farzlardan sonra amellerin en fazîletlisinin ne olduğu hakkında ihtilâf ettiler. **Şâfi'î** *(Radıyallâhu Anh)*: "Namaz bedenî amellerin en fazîletlisidir. Bu yüzden onun nâfilesi de nâfilelerin en fazîletlisidir" demiştir.

Ahmed ibni Hanbel *(Radıyallâhu Anh)*: "Farzlardan sonra cihattan daha üstün hiçbir şey bilmiyorum, çünkü o, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mesleği idi" demiştir.

Ebû Hanîfe ve **Mâlik** *(Radıyallâhu Anhümâ)* ise: "Sâlih (ve iyi) ameller içerisinde farz-ı ayn olan amellerden sonra ilimden daha fazîletli hiçbir şey olamaz. Çünkü bütün ameller onun üzerine binâ edilmektedir. İlimden sonra da cihad en üstün ameldir" demişlerdir.

Ebû Hanîfe *(Radıyallâhu Anh)*ın ilmi o raddeye varmıştı ki büyüklerden biri: "Yâ **Rasûlellâh**! Seni nerede arayayım?" diye mânen mürâcaat ettiğinde rüyâsında (Cenâb-ı Nebevî'den) ona: "Ben **Ebû Hanîfe**'nin ilminin yanındayım" diye cevap verilmiştir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«أَقْرَبُ النَّاسِ مِنْ دَرَجَةِ النُّبُوَّةِ أَهْلُ الْعِلْمِ وَأَهْلُ الْجِهَادِ، لِأَنَّ أَهْلَ الْجِهَادِ يُجَاهِدُونَ عَلَى مَا جَاءَتْ بِهِ الرُّسُلُ وَأَمَّا أَهْلُ الْعِلْمِ فَدَلُّوا النَّاسَ عَلَى مَا جَاءَتْ بِهِ الْأَنْبِيَاءُ.»

"Peygamberlik derecesine insanların en yakın olanları ilim ehli ile cihâd ehlidir. Çünkü cihâd ehli peygamberlerin getirdiği yol(u yaşatmak) **üzere cihâd etmektedirler. İlim ehli ise insanları peygamberlerin getirdiği yola delâlet ettiler."** *(Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:10647, 4/310; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/538)*

Cihad varlık sebebidir, zîrâ insanlar cihâdı terk edecek olsalar elbette düşmanları onlara gâlip gelir ve onları katleder. Cihad aynı zamanda âhiretteki sürekli hayâtın da sebebidir. Çünkü o, sonsuz hayâtı kazandıracak olan şehâdet sebebidir. Şehitler ise hiç ölmeyen dirilerdir. Cihâdın fazîletinden dolayıdır ki peygamberler onu meslek edinmişler ve kimseden korkmayarak tek başlarına büyük ordulara bile saldırabilmişlerdir.

İskender'e: "**Dârâ**'nın (3. Darius'un) ordusunda bir milyon savaşçı var" denilince: "Koyunların çokluğu kasabı korkutmaz" diye cevap vermiştir.

Araplar'ın: "Cesâret korur, korkaklık ise öldürür! İyi araştırırsanız, kaçarken öldürülenin düşmana saldırırken öldürülenden daha fazla olduğunu görürsünüz" şeklinde hikmetli bir sözü vardır.

Şu bilinsin ki; Müslümanlar tevhîd, İslâm, îman ve tâat sebebiyle şerîat mertebesinde şirkten, küfürden, nifaktan ve isyandan sakındıkları için, hakîkat mertebesinde ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın zikrine yapışıp O'ndan gayri her şeyden takvâları nedeniyle **Allâh-u Te'âlâ**'nın yardımı onlarla berâberdir.

Allâh-u Te'âlâ kâfir, müşrik, münâfık ve âsîlere mânevî bir hîle ve istidrac olarak savaş sahasında birtakım güçler verse de kerem ve ihsânıyla Müslümanlara da mânevî güçler vermiştir. Müminler ne derece hakka sarılıp halktan sakınırlarsa **Allâh-u Te'âlâ** da o nispette onlara halkı müsahhar eder. Müslümanlar nefsânî güçlerini **Allâh-u Te'âlâ**'ya ne nispette teslim ederlerse **Allâh-u Te'âlâ** da kâfirleri onlara o derece müsahhar eder.

Müminler rûhânî kuvvetlerini ne derece **Allâh-u Te'âlâ**'nın emrine verirlerse **Allâh-u Te'âlâ** da diğer mümin kullarını o nispette onların emrine verir.

Şeyh-i Ekber *-Kuddise Sirruhu'l-ethar-* (Muhyiddîn ibni Arabî) **"Mevâkı'u'n-nücûm"** isimli eserinde şöyle demiştir: Ey oğulcağızım! Şunu bil ki, şüphesiz **Allâh Celle Senâühû** husûsî bir kulunu yüce makamlara yükseltmek murâd ettiği zaman onun düşmanlarını kendisine çok yakın eder, tâ ki o kul kendisinden uzak olanlarla harp etmeden önce yakın düşmanlarıyla rahatça cihâd edebilsin.

İşte bu mânâda **Allâh-u Te'âlâ**: **"Size yakın olan kâfirlerle savaşın"** buyurmuştur. Tasavvuf ehlinden olan her muvaffak kişinin bu âyetten nasîbi ilk başta kendisini bütün haramlara ve mekruhlara sevk edip her vâcip ve menduptan döndüren nefs-i emmâresine bakmasıdır.

Nefs-i emmâre, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kendi yaratılışına koyduğu muhâlefet (karşı gelme) huyundan dolayı insana kâfirlerin ve düşmanların en yakınıdır. Dolayısıyla nefsiyle cihâd edip onu öldüren yâhut esir alan kişi ancak bu cihattan sonra diğer düşmanlara bakabilir ve onlara gereken yönelişi yapabilir.

Âyet: 123

Nefis huy ve kararlılık bakımından düşmanların en çetini ve en güçlüsüdür. Bu yüzden onunla yapılan cihat cihâd-ı ekber (en büyük cihâd) olmuştur. Cihâdın mânâsı ise nefsin hevâsına (arzusuna) karşı gelmek ve onun kötü sıfatlarını değiştirerek onu **Allâh**'a itaate sevketmektir.

Nefsin iki keskin kılıcı vardır ki en büyük adamların boyunlarını bile o ikisi ile keser. O iki kılıç mîde ve tenâsül uzvunda bulunan şehvetlerdir. Mîde şehveti tenâsül uzvunun şehvetinden daha güçlüdür, zâten tenâsül uzvunun şehveti de mîde şehvetinin gücünden kaynaklanmaktadır. Helâl ile dolmuş olan mîdeden daha şerli hiçbir kap doldurulmamıştır. Bu da yenilen azık helâl isedir. Ya haram olursa nasıl olur? Demek ki çok yiyip içmek insanı mânevî yoldan koparır.

Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın şöyle buyurduğu rivâyet olunmuştur:

عَنْ عِيسٰى عَلَيْهِ السَّلَامُ: «يَا مَعْشَرَ الْحَوَارِيِّيْنَ! جَوِّعُوا بُطُونَكُمْ وَعَطِّشُوا اَكْبَادَكُمْ، لَعَلَّ قُلُوبَكُمْ تَرَى اللهَ تَعَالٰى.»

"Ey havârîler cemaati! Karınlarınızı aç bırakın, ciğerlerinizi de susuz bırakın ki kalpleriniz Allâh-u Te'âlâ'yı görebilsin!" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/540)*

Konuşmak ve insanların verdiği eziyetlerden rahatsız olmak da aynı şekilde kişinin mâneviyatını bozar. Sûfînin bunlara sabretmesi hattâ eziyetlerini hissetmemesi gerekir. Zîrâ kendisi hakîkî tevhîd ehli olduğu için kötülük yapanla iyilik yapan ona eşit gelmelidir. Hattâ kötülük yapanı iyilik yapan biri olarak görmesi gerekir.

Uyku da böylece mürîde zararlıdır. **Allâh**'ı bilen zâtlardan biri: "Her kim ihlâs ile kırk gece uykusuz kalırsa göklerin melekûtü (mânevî ciheti) kendisine keşfettirilir (açılır)" demiştir. **Allâh-u Te'âlâ** bizi ve sizi gaflet uykusundan îkāz eylesin! Gerçekten duâlara icâbet eden ancak O'dur.

"Âlûsî Tefsîri"nde bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı hakkında şunlar zikredilmiştir: Bu âyet-i kerîme nefisle cihattan ibâret olan en büyük cihâda işâret etmektedir, çünkü insanın en yakın düşmanı odur.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte:

«اَعْدٰى عَدُوِّكَ نَفْسُكَ الَّتِى بَيْنَ جَنْبَيْكَ.»

"Düşmanlarının en büyüğü iki yanının arasında (tam ortanda) **bulunan nefsindir"** buyrulmuştur. *(Beyhakî, ez-Zühd, sh:156-157; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/590)*

Nefisle cihâd ise nefsin gayr-i meşrû isteklerine muhâlefe ederek onda bulunan inkâr kuvvetlerini yenik duruma düşürmekten ibârettir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işâreti vechile, vaaz eden âlim zatların nasîhate ilk başta en yakınlarından başlamaları gerekir.

İmâm-ı Rifâ'î *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** bir kulu büyük adamların makamlarına yükseltmek murâd ettiği zaman ilk başta onu kendi nefsiyle mükellef tutar, kişi nefsini te'dîb edip müstakîm hâle getirdiği zaman onu âilesiyle mükellef eder.

Eğer onları iyilikle ve güzel idâre ile yönetebilirse artık ona kendi şehrinin halkını irşâd etme görevini yükler. Eğer bu kul bu vazîfeyi de hakkıyla yerine getirebilirse bu takdirde ona dünyânın farklı bir cihetini ıslâh etme görevi verir.

Bu zat **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı iç âlemini düzgün tutarak mükellef tutulduğu herkese nasîhat ve hayır yapabilirse **Allâh-u Te'âlâ** onu gökle yer arasında bulunan bir mertebe ile mükellef tutar. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**'nın, Kendisinden başka kimsenin bilemediği yaratıkları vardır.

İşte bu kul terakkîsine devâm ederek bir semâdan diğer semâya yüksele yüksele nihâyet gavslık makāmına ulaşır ki işte o makamda **Allâh-u Te'âlâ** onu bâzı gayblarından haberdâr eder."

Yine bu âyet-i kerîmenin işâreti vechile; nasîhat eden kişinin münker gördüğü zaman yâhut kendisine anlatıldığı zaman takınması gereken sert tavır, insanları haramlardan engelleme noktasında devreye sokulur. Teşvik ve irşâd görevlerinde ise yumuşaklık tarafının ağır basması gerekir.

Âyet: 124

﴿ وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هٰذِهِ إِيمَانًا فَأَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا فَزَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (124)

(وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ) **Her ne zaman indirilse,** ne? (سُورَةٌ) **bir sûre,** (فَمِنْهُمْ) **o** (münâfık ola)**nlardan vardır,** (مَنْ) **öyle kimse ki,** (يَقُولُ) **der,** ne der? (أَيُّكُمْ) **hanginiz,** (زَادَتْ) **artırdı,** kimi? (هُ) **onu,** ne? (هٰذِهِ) **işte bu** (sûre), ne bakımından? (إِيمَانًا) **îman bakımından,** (فَأَمَّا الَّذِينَ) **ama o kimseler ki,** (اٰمَنُوا) **îmân ettiler,** (فَزَادَتْ) (işte bu sûre) **artırdı,** kimi? (هُمْ) **onları,** ne cihetinden? (إِيمَانًا) **îman yönünden,** (وَهُمْ) **hâlbuki onlar,** nedirler? (يَسْتَبْشِرُونَ) **müjdelenirler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Her ne zaman bir sûre indirilse, o (münâfık ola)**nlardan kimi** (nifak yolundaki kardeşlerini sâbit kılmak ve zayıf müminleri îmandan caydırmak için, inkâr ve alay yolu üzere birbirlerine)**: 'Hanginiz ki, işte bu** (sûre) **onu îman bakımından artırmıştır?' der. Îmân etmiş olan kimselere gelince; işte bu onları îman** (ve tasdik) **yönünden artırmıştır ve onlar** (yeni yeni inen sûrelere çok sevindikleri için) **sürekli müjdelenirler."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde münâfıkların rezilliklerini ve **Tebûk** seferinden kasten geri kaldıkları halde yalan yeminlerle mâzur olduklarını açıklamak gibi birtakım kötü amellerini zikrettikten sonra bu âyet-i kerîmede de onların diğer bir rüsvaylığını ortaya koymuştur.

"Semerkandî, Beğavî, Kurtubî, Mazharî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Kur'ân-ı Kerîm**'in sûreleri ittifakla (âlimlerin söz birliğiyle) yüz on dörttür.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmesinde münâfıkların bu sûrelerden herhangi biri nâzil olduğu zaman inkâr ve istihzâ (alay etme) yoluyla birbirlerine: **"Bu sûre sizin hanginizin îmânını artırdı bakalım?"** dediklerini bildirmiştir ki münâfıkların bundan maksadı, kendi topluluklarını münâfıklık üzere sâbit kılmaktır.

Bâzı müfessirlere göre ise münâfıklar Müslümanları îmandan döndürmek için bu sözü bâzı Müslümanlara söylemişlerdir. Ya da sırf dalga geçmek için öylesine söylemişlerdir ki her bir görüş ihtimal dâhilinde bulunmaktaysa da hepsini birden kabul etmek mümkün olmaz. Zîrâ yaşanan bir hâlin nakledilmesi anlamına gelen lafızlar umûmî mânâlar ifâde etmez. Dolayısıyla bu görüşlerden herhangi birini kabul etmekte bir sakınca yoktur.

Allâh-u Te'âlâ münâfıkların bu sözünü beyân ettikten sonra onların bu sorularına cevâben bu sûrelerin inişiyle müminlerin iki şey kazandığını beyân etmiştir ki birincisi, müminlerin îmanlarının nur ve kuvvet bakımından artışı, ikincisi ise bundan dolayı onların sevinç ve müjdelere gark olmalarıdır ki onların bu sevinçlerinin sebebi yeni gelen sûrelerde kendilerine yönelecek olan emir ve yasakları tatbike muvaffak kılınmaları hâlinde dünyâda daha büyük nusret ve zaferlere, âhirette ise daha ziyâde sevaplara nâil olacaklarını kesinlikle bilmeleridir.

Şu bilinsin ki; îmânın arttığını ifâde eden bu gibi âyet-i kerîmeler sebebiyle Ehl-i Sünnet içerisindeki mezhepler ihtilâfa düşmüş, Mâtürîdî mezhebi: "Îman artmaz ve eksilmez" derken, Eş'arî mezhebi: "Îman artar ve eksilir" demiştir.

Mâtürîdîler bu gibi âyetler hakkında: "Bu durum **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zamânına mahsustur, çünkü o zaman âyetler inmeye devâm ettiği için her yeni gelen âyete îmân eden Müslümanların inandıkları şeyler artınca îmanları da artmış oluyordu. Fakat şu anda din tamamlandığı için îmânın artması ve eksilmesi söz konusu olamaz. Hattâ inanılması gereken meselelere bir şey ilâve etmek veyâ eksiltmek insanı kâfir eder.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; **Sakîf** kabîlesinin heyeti **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek: "Îman artıp eksilir mi?" diye sorduklarında onlara cevâben buyurmuş olduğu:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: جَاءَ وَفْدُ ثَقِيفٍ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! اَلْإِيمَانُ يَزِيدُ وَيَنْقُصُ؟ قَالَ: «لَا، اَلْإِيمَانُ مُكَمَّلٌ فِي الْقَلْبِ، زِيَادَتُهُ وَنُقْصَانُهُ كُفْرٌ.»

"Hayır, îman kalpte bütün hâlindedir, onun artıp eksilmesi küfürdür" sözü de îmânın bu mânâda artış ve eksilme kabul etmeyeceğini ortaya koymaktadır. *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/83-84)*

Âyet: 124

Fakat îmânın nûrunun artıp eksilmesi ve gücünün artıp eksilmesi düşünülebilir. Zîrâ bir şeyi icmâlen bilen, tafsîlâtıyla bilen gibi olamaz. Nitekim bir şeyi uzaktan gören de yakından gören gibi değildir.

Velhâsıl; **Kâ'be**'ye îtikādı olan bir kişi onu uzaktan görünce elbette yakîni kuvvetlenir, sonra ona yaklaştıkça bu yakîn kemâl bulur, daha sonra içine de girebilirse bu kemâl iyice artar. Fakat hiçbir zaman îtikādın aslı değişmez" şeklinde bir îzah geliştirmişlerdir.

Ömer ibni Abdilazîz *(Radıyallâhu Anh)*ın **Adiyy ibni Adiyy**'e yazmış olduğu:

«إِنَّ لِلْإِيمَانِ فَرَائِضَ، وَشَرَائِعَ، وَحُدُودًا وَسُنَنًا فَمَنِ اسْتَكْمَلَهَا اسْتَكْمَلَ الْإِيمَانَ، وَمَنْ لَمْ يَسْتَكْمِلْهَا لَمْ يَسْتَكْمِلِ الْإِيمَانَ، فَإِنْ أَعِشْ فَسَأُبَيِّنُهَا لَكُمْ حَتَّى تَعْمَلُوا بِهَا وَإِنْ أَمُتْ فَمَا أَنَا عَلَى صُحْبَتِكُمْ بِحَرِيصٍ.»

"Şüphesiz îmâna âit farzlar, şartlar, hükümler, sınırlar ve sünnetler vardır ki bunları ikmâl eden îmânını kemâle erdirmiş olur. Bunları tamamlamayan ise kâmil îmâna sâhip olamaz. Eğer ben yaşayacak olursam onlarla amel edebilmeniz için size onları açıklarım, yok eğer ölecek olursam zâten ben sizinle birlikte kalmaya hiç de meraklı değilim" *(Buhârî, Îmân:1, 1/11; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/436)* sözü bu görüşü desteklemektedir ki buna göre insan îmânının gereğince sâlih ameller işleyip İslâm şartlarını yerine getirirse elbette onun îmânı kemâl bakımından artmış olur. Bu şartları eksik yaptığı kadar da îmânının kemâli eksik olur.

Nitekim **Avn ibni Abdillâh** kanalıyla **Ömer ibni Abdilazîz** *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakledilen: "Eğer durum şüpheci sapıkların: 'Günahlar îmânı eksiltir' dediği gibi olsaydı elbette birimiz akşam olduğunda evine dönerken îmânından çoğu mu kaldı, azı mı kaldı bilemezdi" *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/84)* sözü de îmânın artma ve eksilme kabul etmediğinin beyânıdır.

Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın, bir veyâ iki arkadaşının elinden tutup onları sohbet meclisine çekip götürürken:

«تَعَالَوْا حَتَّى نَزْدَادَ إِيمَانًا.»

"Gelin de îman bakımından biraz ziyâdeleşelim" *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/131)* demesi de, ilim ve zikir meclislerinde bulunan insanların îmanlarının nurlarının artacağına ve inançlarının daha ziyâde güçleneceğine dikkat çekmektedir.

Ali ibni Ebî Tâlib *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «إِنَّ الْإِيمَانَ يَبْدُو لُمْظَةً بَيْضَاءَ فِي الْقَلْبِ، فَكُلَّمَا ازْدَادَ الْإِيمَانُ عِظَمًا ازْدَادَ ذٰلِكَ الْبَيَاضُ حَتّٰى يَبْيَضَّ الْقَلْبُ كُلُّهُ، وَإِنَّ النِّفَاقَ يَبْدُو لُمْظَةً سَوْدَاءَ فِي الْقَلْبِ فَكُلَّمَا ازْدَادَ النِّفَاقُ ازْدَادَ ذٰلِكَ السَّوَادُ حَتّٰى يَسْوَدَّ الْقَلْبُ كُلُّهُ، وَأَيْمُ اللهِ لَوْ شَقَقْتُمْ عَنْ قَلْبِ مُؤْمِنٍ لَوَجَدْتُمُوهُ أَبْيَضَ وَلَوْ شَقَقْتُمْ عَنْ قَلْبِ مُنَافِقٍ لَوَجَدْتُمُوهُ أَسْوَدَ.»

"Şüphesiz ki îman ilk başta kalpte beyaz bir nokta olarak belirir, sonra îmânın (nûrunun) **büyüklüğü arttıkça o beyazlık artmaya devâm eder ve nihâyet kalbin tamâmı bembeyaz olur.**

Muhakkak münâfıklık da ilk olarak kalpte siyah bir nokta olarak belirir, sonra nifak arttıkça o siyahlık da artmaya devâm eder ve nihâyet kalbin tümü kararır.

Allâh'a yemin olsun ki siz mümin bir kalbi yaracak olsanız elbette onu bembeyaz bulursunuz, münâfık bir kalbi yaracak olsanız onu da simsiyah bulursunuz" *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/131-132)* sözü de îman nûrunun ilk önce kalpte ufak bir beyazlık şeklinde belirdiğini daha sonra dinlenilen âyet ve hadisler, işlenilen sâlih ameller sâyesinde îmânın nûru büyüdükçe de bu beyazlığın artarak sonunda tüm kalbi beyazlattığını ifâde etmektedir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; îmânın sûreti; kalbin, İslâm'dan olduğu bilinen bütün meselelere hem icmâlen (topluca), hem de tafsîlen (ayrıntılı bir şekilde) inanmasından ibârettir.

Îmânın hakîkati ise ihsân makāmına ulaşmaktır ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu makāmı:

«اَلْإِحْسَانُ أَنْ تَعْبُدَ اللهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ.»

"İhsan; senin Allâh'a sanki O'nu görüyormuşsun gibi ibâdet etmendir! Sen O'nu göremiyorsan da O seni görmektedir (diye bilmendir)**"** *(Buhârî, İman:3, no:50, 1/27; Müslim, İman:1 no:8, 1/36; Ebû Dâvûd, Sünnet:17, no:4695, 2/635; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/540)* hadîs-i şerîfiyle açıklamıştır.

İhsân makāmının hakîkati ise hadîs-i kudsîde geçen ve nâfilelere devam vesîlesiyle kazanıldığı için: "Kurb-u nevâfil" diye adlandırılan:

«كُنْتُ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ.»

"Onun kulağı ve gözü Ben olurum" *(Buhârî, Rikak:38, no:6137, 5/2384-85; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/540)* mertebesidir.

Farzların kazandırdığı yakınlığı ifâde eden kurb-u ferâiz mertebesi ise:

«سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ»

"Allâh Kendisine hamdedeni işitti, (hamdini kabul etti)" kavliyle işâret olunan bir üst mertebedir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Kur'ân-ı Kerîm**'i dinlerken îmânın nûrunun artması, kalbin ağyârdan (Allâh-u Te'âlâ'dan gayri şeylerden) temiz ve arınmış olmasına göre tecellî eder.

Dolayısıyla **Kur'ân-ı Kerîm**'in sırları, dinleyen kişinin kalbi temiz olduğu nispette kendisine açılır.

Evliyâullâhtan biri şöyle anlatmıştır: "Ben ilk başta Kur'ân okurdum, fakat bir tat bulamazdım, sonra nefsimle cihâd edip onu temizleyince artık Kur'ân okunduğu zaman sanki onu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, sahâbesine okuyuşundan dinler gibi olmaya başladım.

Sonra bir üst makāma yükseltilerek sanki onu **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)*ın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e okuyuşundan dinler gibi oldum.

Sonra **Allâh-u Te'âlâ** bana başka bir mertebe lütfetti ki artık ben Kur'ân-ı Kerîm'i onu vahyeden Zât'tan dinler oldum.

İşte bu makamda öyle bir zevk ve nîmete erdim ki (bu makamın halâvetine) dayanacak güç bulamaz oldum."

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Îmânın nûrunun ve kuvvetinin artacağını beyân eden âyet-i kerîmeler:

﴿اَلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ﴾

"Öyle kimseler ki; (karşılaştıkları) **insanlar onlara:**

'Gerçekten o (düşmanlarınız olan) **insanlar kesinlikle sizin için** (güç ve asker) **toplamışlardır.**

Artık onlardan korkun' demişti de, bu onları inanç bakımından artırmış ve onlar:

'Bize yeten ancak Allâh'tır ve O, (bütün işlerin kendisine havâle edileceği) **ne güzel** (bir) **Vekîl olmuştur' demişlerdi."** *(Âli İmran Sûresi:173),*

﴿وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا هَٰذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا﴾

"Müminler (Hendek muhârebesinde) **o** (düşman) **birlikleri**(ni) **gördüğü zaman: "İşte** (karşılaştığımız) **bu** (dehşet verici manzara), **Allâh'ın ve Rasûlünün bize vaad etmiş olduğu şeydir! Allâh da, Rasûlü de doğru söylemiştir" dediler.**

Bu (karşılaştıkları zorlu savaş) **onları ancak** (Allâh'ın sözlerine) **kuvvetlice inanmak ve** (tüm buyruklarına, kazâ ve kaderlerine karşı) **tam bir teslimiyet bakımından artırmıştır."** *(Âhzab Sûresi:22),*

﴿هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ﴾

"Ancak O'dur O Zât ki; (sâhip oldukları) **îmanlarıyla birlikte tam bir îman** (ve şüphesiz bir inanç) **bakımından artış kaydetsinler diye inananların kalpleri içerisine sekînet** (rahmet, vakar, Allâh'a ve Rasûlüne saygı, İslâm'ın hükümlerine karşı bir meyil ve yatışma) **indirmiştir."** *(Fetih Sûresi:4)*

Âyet: 125

﴿ وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (125)

(وَأَمَّا الَّذِينَ) **Ama o kimseler ki,** (فِي قُلُوبِهِمْ) **onların kalplerinde vardır,** ne? (مَرَضٌ) (nifak gibi) **bir tür hastalık,** (فَزَادَتْ) (işte o sûre) **artırdı,** kimi? (هُمْ) **onları,** ne cihetinden? (رِجْسًا) **pislik cihetinden,** öyle pislik ki, nereye katılmış? (إِلَىٰ رِجْسِهِمْ) **kendi pisliklerine,** daha, (وَمَاتُوا) **onlar öldüler,** (وَهُمْ) **hâlbuki onlar,** nedirler? (كَافِرُونَ) **kâfirdirler,** yâni bu hâl üzere kâfir olarak ölmüşlerdir.

MEÂL-İ ŞERÎF

"Ama o kimseler ki kalplerinde (nifak gibi) **bir tür hastalık bulunmaktadır; işte o** (yeni inen sûrenin beyanları) **onları,** (evvelce sâhip oldukları) **pislik** (niteliğindeki bozuk inanç ve kötü fikir)**lerine pislik katarak** (ancak münâfıklık yönünden) **artırmıştır da, böylece** (bu murdar inanç içlerinde yerleşip güç bulmuş ve netîcede) **onlar kâfirler olarak ölmüşlerdir!"**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede her yeni gelen sûrenin müminlerin îmânını artırdığını beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede bu sûrelerin münâfıkların inkârını daha da artırdığını açıklamıştır.

"Semerkandî, Fahrurrâzî, İbni Kesîr, Hâzin ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bir sûre indirildiği zaman münâfıkların: "Bu sûre hanginizin îmânını artırdı?" dediğini beyân ettikten sonra bir önceki âyet-i kerîmede buna cevâben bu sûrelerin inişiyle müminlerin iki şey kazandığını beyân etmiş, akabinde zikrettiği bu âyet-i kerîmede ise sûrelerin inişinin münâfıklara da iki şey kazandırdığını açıklamıştır ki, bunların birincisi; pisliklerine pislik katılması, ikincisi ise kâfir olarak ölmeleridir.

Demek ki inananların îmânını ve sevincini artıran âyetler inkârcıların küfrünü artırmaktadır. Nitekim:

﴿وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا﴾

"Biz, inananlar için öyle bir Kur'ân indirmekteyizki o, büyük bir şifâdır ve yüce bir rahmettir. Ama o (Kur'ân-ı Kerîm), (inkârda ısrar eden) **zâlimleri ancak büyük bir zarar bakımından artırır."** *(İsrâ Sûresi:82)* âyet-i kerîmesiyle,

﴿قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي اٰذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى أُولٰئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ﴾

"De ki: "O (Kur'ân-ı Kerîm), **îmân etmiş olan o kimseler için** (gerçeği bulduran) **büyük bir hidâyet ve** (maddî-manevî tüm dertlere, özellikle göğüslerde bulunan şek ve şüphe hastalıklarına) **tam bir şifâdır.**

Ama o kimseler ki îmân etmemektedirler; (bu kitaba karşı) **onların kulaklarında büyük bir ağırlık** (ve bir nevî sağırlık) **vardır.**

Zâten o (müminlerin gözünü gönlünü açan kitap) **onlara göre bir** (karanlık ve) **körlüktür. İşte sana! Onlar pek uzak bir yerden çağırılmakta** (olan kimse gibi, Kur'ân'ın sâdece harflerini duymakta, fakat mânâsını anlayamamakta)**dırlar"** *(Fussilet Sûresi:44)* kavl-i şerîfi de bu mânâya delâlet etmektedir.

Demek ki bir kişinin kalbine hidâyet veren şey diğerinin sapıklığına sebebiyet verebilmektedir ki bu, maddî âlemde de müşâhede edilen bir durumdur.

Nitekim bir kişiye kuvvet ve gıdâ veren yiyeceklerin, mizâcı bozuk olan başka bir kişinin hastalığını artırdığı bilinen bir husustur.

Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere îtikādî meselelerde şüpheci olmak bir hastalıktır. Bedendeki bir hastalık ilaca muhtaç olduğu gibi, kalbi bozan şüphecilik ve münâfıklık da tedâvîye muhtaçtır.

Buna göre rûhun hastalığı kâfirlik ve kötü ahlâk olduğu gibi, sıhhati de ilim ve fazîletli huylardır.

Âyet-i kerîmede geçen: (رِجْسًا) kelimesi asıl lügatinde "Kötü kokan pislik" anlamında ise de neces kelimesi ile arasında şöyle bir fark mülâhaza edilmiştir ki, **"Rics"** ekseriyetle aklen pis kabul edilen şeylerde kullanılır, **"Neces"** ise maddî pisliklerde kullanılır.

Kelbî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile burada kastedilen mânâ: "Şüphecilik" tir. **İmâm-ı Mukātil** *(Rahimehullâh)*a göre ise "Günah" anlamına gelmektedir.

Âyet: 125

Her hâlükârda burada münâfıkların evvelce bâtıl inançlara sâhip oldukları ve daha önce nâzil olan sûreleri inkâr ettikleri, yeni bir sûre indiğinde ise onu da inkâr ederek kâfirliklerine yeni bir kâfirlik ekledikleri beyân edilmektedir. Görüldüğü üzere **Kur'ân-ı Kerîm** sûreleri ve âyetleri kiminin îmânını, kiminin de inkârını artırmaktadır.

Nitekim **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivayet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh Efendimiz** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِنَّ اللهَ يَرْفَعُ بِهٰذَا الْكِتَابِ أَقْوَامًا وَيَضَعُ بِهِ اٰخَرِينَ.»

"Şüphesiz Allâh-u Te'âlâ bu kitap(la amel etmeleri) **sebebiyle birtakım kavimleri yüksek eder, diğerlerini ise** (ona karşı geldikleri için) **yine onunla alçak eder"** *(Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn:47, no:817, 1/559; İbni Mâce, Mukaddime:16, no:218, 1/78-79; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/540)* buyurmuştur ki bu hadîs-i şerîf:

"Kur'ân'a îmân eden ve onun şânına tâzim edip onunla amel eden kişinin **Allâh-u Te'âlâ** âhirette derecesini yükseltir ve ona izzet ve şeref nasip eder. Ama her kim Kur'ân'a îmân etmez yâhut onunla amel etmez veyâ ona gereken hürmeti göstermezse **Allâh-u Te'âlâ** onu dünyâda ve âhirette rüsvâ eder" şeklinde îzâh edilmiştir.

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ) **"Onlar kâfirler olarak ölmüşlerdir"** cümle-i celîlesi münâfıkların sûreleri dinledikçe inkârlarının arttığını fakat bu hâlin, kendilerinde iyice yerleşerek nihâyet onları kâfir olarak ölmeye kadar götürdüğünü açıklamaktadır.

Bundan da anlaşıldığı üzere îman vehbî (Allâh vergisi) olduğu için **Allâh-u Te'âlâ** dilemedikçe hiçbir uyarı ve âyet kimseye fayda vermez.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh-u Te'âlâ'nın, kalbinde hastalık olanların hastalığını daha da artırdığı:

﴿فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ﴾

"Onların kalplerinde (şüphecilik ve münâfıklıkla ilgili) **bir nevi hastalık vardır. Allâh da** (peş peşe âyetler indirip yeni vazîfeler emrederek) **onların hastalığını artırmıştır.**

(İnanmadıkları halde 'İnandık!' diyerek) **devamlı yalan söylemekte bulunmuş olmaları sebebiyle de,** (ızdırâbı kalplere tesir ederek) **çok acı verecek pek büyük bir azap onlar içindir."** *(Bakara Sûresi:10),*

Bâzı günahların kâfirliği daha da artıracağı ve inanmak istemeyen kavmi Allâh-u Te'âlâ'nın hidâyete erdirmeyeceği

﴿إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِيُوَاطِئُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ زُيِّنَ لَهُمْ سُوءُ أَعْمَالِهِمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ﴾

"(Müşrikler tarafından uydurulan ve "Haram bir ayın yasaklığını başka bir aya erteleme" anlamına gelen) **nesî', sâdece kâfirlikte bir artış** (kaydı) **dır ki, o kâfir olmuş kimseler** (eski sapıklıklarına ilâveten) **onunla** (daha iyi) **saptırılır.**

Onlar onu(n haramlığını haram olmayan başka bir aya kaydırarak) **bir sene helâl sayarlar,** (değiştirmekte bir menfaatleri söz konusu olmadığı başka) **bir sene ise** (Allâh indindeki haramlığını koruyarak) **onu haram sayarlar, tâ ki Allâh'ın** (kendilerinde savaşı) **haram etmiş olduğu şeylerin** (o dört haram ayın sâdece) **sayısına uyum sağlasınlar,** (ama) **böylece Allâh'ın haram kılmış olduğu şeyleri**(n kendilerine mahsus özel mevsimlerini) **helâl saysınlar.**

Onların kötü amelleri (can çekici bir hale getirilerek işte böylece) **kendileri için iyice süslü gösterilmiştir. Zâten Allâh o kâfirler toplumuna** (doğru yolu gösterse de, kendileri o yola girmeyi istemedikleri sürece onlara) **hidâyet vermez."** *(Tevbe Sûresi:37)*

Âyet: 126

﴿ أَوَلَا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (126)

(أَوَلَا يَرَوْنَ) (O münâfıklar) **Görmüyorlar mı?** neyi? (أَنَّهُمْ) **şüphesiz onlar,** (يُفْتَنُونَ) **belâya uğratılıyorlar,** ne zaman? (فِي كُلِّ عَامٍ) **her sene,** ne kadar? (مَرَّةً) **bir kere,** daha, (أَوْ مَرَّتَيْنِ) **veyâ iki kere,** (ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ) **sonra tevbe etmiyorlar,** daha, (وَلَا هُمْ) **yine onlar olmuyorlar,** nedir olmuyorlar? (يَذَّكَّرُونَ) **öğütlenirler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Onlar görmüyorlar mı ki, gerçekten kendileri her sene bir veyâ iki kere (kıtlıklar, kasırgalar, hastalıklar ve zorluklar gibi, günahlarını akıllarına getirecek ve Allâh-u Te'âlâ'nın huzûruna çıkacakları günü ihtar edecek çeşitli musîbetlerle) **belâya uğratılmaktadırlar.** (Bu onları tevbeye mecbur ettiği halde) **sonra** (hâlâ) **tevbe etmiyorlar ve yine onlar** (başlarına gelenlerden ibret alıp) **hiç öğütlenmiyorlar!"**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde münâfıkların sûrelerden ve âyetlerden etkilenip îmân etmediklerini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmesinde onların her sene en az bir veyâ iki kere başlarına gelen belâlardan da öğüt almadıklarını açıklamıştır.

"Fahrurrâzî, İbni Kesîr, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; âyet-i celîle münâfıkların ibret almaz hâlinden müminleri şaşkınlığa sevk etmekte ve o münâfıkların her sene bir ya da iki kere fitneye uğratıldıklarını fakat yine de tevbe edip akıllanmadıklarını bildirmektedir.

Burada geçen fitne, bâzı müfessirlere göre belâ ve azap mânâsında olduğu için bu âyet-i kerîmede onlara her sene uğradıkları birkaç belâ, hastalık ve zorluk hatırlatılarak: "Bu münâfıklar kendilerine günahlarını hatırlatan ve öldürülüp diriltildikten sonra bütün gizlileri hakkıyla bilen **Allâh-u Te'âlâ**'nın huzûrunda ne cevap vereceklerini düşündürmesi gereken bunca belâ ve musîbeti iyice düşünüp de neden îmân etmezler ve tuttukları kötü yolu hâlâ niçin terk etmezler?" buyrulmuş olmaktadır.

Nitekim **Utbî** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen:

عَنِ الْعُتْبِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «إِذَا مَرِضَ الْعَبْدُ ثُمَّ عُوفِيَ فَلَمْ يَزْدَدْ خَيْرًا قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ: هٰذَا الَّذِي دَاوَيْنَاهُ فَلَمْ يَنْفَعْهُ الدَّوَاءُ.»

"Bir kul hasta olup da sonra âfiyete kavuşturulduğu halde hâlâ hayır bakımından ilerlemezse melekler: 'İşte biz bu kimseyi tedâvi ettik ama demek ki devâ ona fayda vermemiş' derler" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/599-600; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/577)* şeklindeki rivâyet de bu mânâyı teyid etmektedir.

Katâde *(Radıyallâhu Anh)*a göre burada zikredilen fitne, ihtibâr (imtihan) mânâsına gelmekte olup, münâfıkların her sene birkaç defâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte cihâda çıkma teklifiyle imtihana tâbî tutulduklarına işâret etmektedir ki bu durumun onların başına büyük bir belâ açtığında şüphe yoktur. Zîrâ cihattan geri kalsalar kötü anılacaklar, harbe katılmaları hâlinde ise kalpten îmân etmedikleri için boş yere mallarını ve canlarını tehlikeye atmış olacaklardır.

Böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e indirilen âyetler, özellikle de kendi rezilliklerini ortaya koyan âyetlerin nüzûlünü müşâhede etmeleri elbette onları sürekli olarak büyük bir fitneye mâruz bırakıp durmuştur.

Mücâhid *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre bu âyet-i kerîmede münâfıkların kıtlık ve açlıkla (maddî sıkıntılarla) imtihan olundukları halde geçmiş günahlarına tevbe etmedikleri gibi, âkıbetleri hakkında da hiç düşünmedikleri beyân edilmiştir.

Mukātil *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; münâfıklar aralarında toplanıp **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i tenkit ederlerdi. **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e onların dediklerini bildirirdi.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de bu durumu münâfıklara sitemkâr bir halde naklederek onlara vaaz ederdi. Fakat yine de onlar öğüt alıp bu işten vazgeçmezlerdi.

Şu bilinsin ki; bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ** tevbe etmeleri için münâfıklara belâ gönderdiğini fakat onların akıllanıp tevbe etmediklerini açıklamıştır.

Nitekim eserde:

وَفِي الْأَثَرِ: «اَلْبَلَاءُ سَوْطٌ مِنْ سِيَاطِ اللهِ تَعَالٰى يَسُوقُ بِهِ عِبَادَهُ إِلَيْهِ.»

Âyet: 126

"Belâ Allâh-u Te'âlâ'nın kamçılarından bir kamçıdır ki onunla kullarını Kendisine sevkeder" *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/590)* diye vârid olmuştur ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿وَإِذَا غَشِيَهُمْ مَوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾

"(Bulutlar ve dağlar büyüklüğünde) **gölgelikler gibi dalgalar onları kapladığı zaman** (tüm taptıklarını unutup) **duâyı sâdece Kendisine tahsis edenler hâlinde Allâh'a yalvarırlar"** *(Lokmân Sûresi:32)* kavl-i şerîfiyle,

﴿وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنْبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا﴾

"O (kâfir) **insana** (hastalık ve fakirlik gibi) **bir zarar dokunacak olsa, yanı üzere** (yaslanmış halde) **bulunurken yâhut oturarak veyâ ayaktayken** (hangi hâl üzere olursa olsun) **Bize yalvarır"** *(Yûnus Sûresi:12)* kavl-i şerîfi buna irşâd etmektedir.

Hâsılı; belâ nefsin şiddetini kırar, böylece kalp yumuşayarak **Mevlâ**'sına yönelir. Ancak kendisine bedbahtlık hâli galebe çalan kişiden belâ açıldığı zaman eski hâli geri döner.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ﴾

"O onları karaya (çıkarıp) **kurtardığında ise, birdenbire onlar** (eski hallerine dönerek yine O'na) **şirk koşarlar"** *(Ankebût Sûresi:65)* kavl-i şerîfiyle,

﴿فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَأَنْ لَمْ يَدْعُنَا إِلَى ضُرٍّ مَسَّهُ﴾

"Fakat Biz ondan o sıkıntısını açtığımız anda, kendisine dokunan bir sıkıntıdan dolayı Bize hiç duâ etmemiş gibi (önceki kibirli hâli üzere) **devâm edip gider"** *(Yûnus Sûresi:12)* kavl-i şerîfi buna işâret etmektedir.

Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı vechile **Allâh-u Te'âlâ**'nın imtihanları devâm edecek, kimileri bu imtihanları kazanarak dîne daha çok yönelecek, kimileri de hiç öğüt almayıp helâk olup gidecektir.

Fakat anlaşılan o ki ekserî insanlar hakkında gelecek günler geçen günleri aratacak kadar kötü olacaktır.

Nitekim **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«لَا يَزْدَادُ الْأَمْرُ إِلَّا شِدَّةً، وَلَا يَزْدَادُ النَّاسُ إِلَّا شُحًّا، وَمَا مِنْ عَامٍ إِلَّا وَالَّذِي بَعْدَهُ شَرٌّ مِنْهُ.»

"Bu (dîne bağlı kalma) **iş**(i) **ancak zorluk bakımından artacak, insanlar da ancak hırs bakımından ziyâdeleşecektir. Herhangi bir yıl yoktur ki ondan sonrası** (ümmetim için) **ondan daha şerli olmasın."** *(İbni Mâce, Fiten:24, no:4039, 2/1340-1341; Buhârî:Fiten:6, no:6657, 6/2591)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede geçen **"Fitne"**, diri olan kalbin uyanmasını mûcip olacak musîbetlerden ibârettir.

Ama bu münâfıkların kalpleri ölü olduğu için bunlara nasîhat kâr etmez ve ölü kalp hiçbir uyarıyla **Allâh**'a rücû etmez.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَى وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ﴾

"Şüphesiz ki sen (dinlediklerinden faydalanamayan) **ölüler** (durumundaki kâfirler)**e de** (hak ve hakîkati) **işittiremezsin,** (hiçbir ses duymayan) **sağırlara da çağrıyı işittiremezsin; hele arka dönenler hâlinde kaçtıkları zaman"** *(Neml Sûresi:80)* buyurmuştur.

Diğer bir âyet-i kerîmesinde de:

﴿لِيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا﴾

"Tâ ki o (Kur'ân-ı Kerîm ve peygamber), (kalben) **diri** (olduğu için, akıllı ve anlayışlı) **olmuş bir kimseyi uyarsın"** *(Yâsîn Sûresi:70)* buyurmaktadır.

Âyet: 127

﴿ وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ نَظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ هَلْ يَرَاكُمْ مِنْ أَحَدٍ
ثُمَّ انْصَرَفُوا صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (127)

(وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ) **Her ne zaman indirilse,** ne? (سُورَةٌ) **bir sûre,** (نَظَرَ) (kendi aralarında işâretleşerek) **bakar,** kim? (بَعْضُهُمْ) **onların bir kısmı,** kime? (إِلَىٰ بَعْضٍ) **diğer bir kısma,** ne diye? (هَلْ يَرَا) **görüyor mu?** Kimi? (كُمْ) **sizi,** kim? (مِنْ أَحَدٍ) **bir kimse,** (ثُمَّ انْصَرَفُوا) **sonra dönüp giderler,** (صَرَفَ) **döndürmüştür,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** neyi? (قُلُوبَهُمْ) **onların kalplerini,** ne sebebiyle? (بِأَنَّهُمْ) **şu sebeple ki gerçekten onlar,** nedirler? (قَوْمٌ) **bir toplumdurlar,** öyle toplum ki, (لَا يَفْقَهُونَ) **iyice anlamazlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Her ne zaman bir sûre indirilecek olsa: "(Bu meclisten kalkarsanız) **sizi biri görüyor mu?" diye** (işaretleşerek, o münâfıklardan) **bir kısımları diğer bir kısma bakar da, sonra** (o sûreyi dinlemeye tahammül edemediklerinden ve dayanamayıp gülerek rezil olurlar endişesiyle, vahiy meclisinden) **dönüp giderler.** (Onlar o meclisten döndükleri gibi) **Allâh** (da) **onların kalplerini** (îmandan) **döndürmüştür/*kalplerini döndürsün*/, şu sebeple ki gerçekten onlar öyle** (câhil) **bir toplumdur** (ki din adına hiçbir husûsu) **iyice anlamazlar."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde münâfıkların bâzı rezilliklerini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede onların Kur'ân dinlemekten eziyet duyduklarına dâir başka bir rüsvaylığını ortaya çıkarmıştır.

"Beğavî, Hâzin, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde yeni bir sûre indiği zaman o mecliste bulunan münâfıkların onu dinlemek istemedikleri için birbirlerine bakarak kaçmaya hazırlık yaptıklarını ve işâret yoluyla: "Bu meclisten kalkarsanız Müslümanlardan sizi gören olur mu?" dediklerini beyân etmiştir.

Ya da burada onların: "Biz bu sûreyi dinlemeye dayanamayacağız, biraz

daha oturur← sak gülmeden duramayacağız ve rezil olacağız" düşüncesiyle inkâr ve istihzâ (dalga geçme muâmelesi) olarak birbirlerine kaş göz işâreti yaptıkları ve işâret yoluyla: "Biri bizi görmeden buradan gidebilir miyiz?" dedikleri açıklanmak istenmiştir ki bu mânâlara göre **"İndirilen sûre"**den maksat genel mânâda herhangi bir sûredir.

Bâzı müfessirlere göre ise münâfıkların bu bakışı o sûrede kendileriyle ilgili olarak anlatılan çirkinliklere ve rüsvaylıklara karşı öfkelerinden kaynaklanan bir nefret nazarıdır ki bu durumda **"İndirilen sûre"**den maksat her sûre değil de münâfıkların pisliklerini açıklayan özel sûrelerden biri olur.

Âyet-i kerîmede geçen: (صَرَفَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ) **"Allâh** (da) **onların kalplerini** (îmandan) **döndürmüştür"** cümle-i celîlesi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu münâfıkların kalplerini hidâyetten çevirdiğine dâir bir beyân ve ihbâr olabileceği gibi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın o münâfıkları hidâyetten mahrum bırakması için bir bedduâ da olabilir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın kullarına bedduâsı ise onları tehdit ve mutlaka azâba uğrayacaklarına dâir bir îlâm (bildiri) anlamı taşımaktadır.

Görüldüğü üzere bu âyet-i kerîme münâfıkların hakkı anlamadıklarını, onu kabul etmediklerini ve hak üzere sebât etmediklerini beyân etmektedir ki, onların hakkı dinlemeye tahammül edemeyip hakkın beyân edildiği meclislerden kaçtıkları diğer bâzı âyet-i kerîmelerde de açıklanmıştır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** bu hususta:

﴿فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكِرَةِ مُعْرِضِينَ كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ﴾

"Şimdi ne oldu onlara; o (Kur'ân gibi bir) **öğütten yüz çeviren kimseler olarak?! Sanki gerçekten onlar şiddetle kaçan yaban eşekleridir ki; Aslandan kaçmışlardır!** (İşte bu müşrikler de Kur'ân'ı ve vaazları dinlemekten böylece kaçmaktadırlar.)" *(Müddessir Sûresi:49-51)* buyurmuştur.

Diğer bir âyet-i kerîmesinde ise:

﴿فَمَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا قِبَلَكَ مُهْطِعِينَ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ عِزِينَ﴾

"Şimdi ne oldu o kâfir olmuş kimselere, sana doğru boyun uzatıp süratle koşan kişiler hâlinde; Sağ(ın)**dan ve sol**(un)**dan dağınık topluluklar olarak"** *(Me'âric Sûresi:36-37)* buyurarak, kâfirlerin Kur'ân-ı Kerîm'i dinlemek için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in etrâfında toplandıklarını, sonra buna tahammül edemeyerek bozguna uğramış gibi kaçtıklarını beyân etmiştir.

Âyet: 127

Görüldüğü üzere **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede ilk başta Kendisinin onların kalplerini hidâyetten çevirdiğini beyân etmemiş, bilakis onlar haktan ve vahiy meclisinden döndükten sonra Kendisinin de onların kalbini döndürdüğünü açıklamıştır. Dolayısıyla bu âyet-i kerîme:

﴿فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللهُ قُلُوبَهُمْ﴾

"Ama onlar (haktan) **kayınca Allâh da onların kalplerini kaydırdı"** *(Saff Sûresi:5)* kavl-i şerîfi gibi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, bir kulu hakkında sapıklık yaratmasının yine o kulun kesbine (buna sebep olacak bir iş yapmasına) dayandığını açıkça ortaya koymaktadır.

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ) **"Şu sebeple ki gerçekten onlar öyle bir toplumdur ki iyice anlamazlar."** cümle-i celîlesi bir önce geçen cümlenin (beddua mâhiyetinde değil de) ihbârî kabul edilmesine göre (صَرَفَ) fiiline müteallık olup mânâ:

"Onlar iyi anlamayan ve ince düşünmeyen gâfil bir topluluk oldukları için **Allâh-u Te'âlâ** onların kalplerini îmandan çevirdi" şeklinde olur.

Fakat önceki cümle bedduâ mâhiyetinde kabul edilirse o zaman bu cümle (صَرَفَ) fiiline değil de, daha önce geçen (انْصَرَفُوا) fiiline müteallık kabul edilerek mânâ: "Onlar ince anlayışa sâhip olmayan ahmak kimseler oldukları için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in meclisinden ayrıldılar" demek olur.

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme kalplerin musarrif ve mukallibinin (onları evirip çevirenin) ancak **Allâh-u Te'âlâ** olduğuna açıkça delâlet etmesi hasebiyle: "Kulların kalpleri kendi ellerindedir, uzuvları da kendi yönetimlerindedir, dolayısıyla onlar istedikleri gibi kendilerini yönetirler ve kendi irâdeleriyle hüküm verebilirler" diyen Kaderiyye (Mûtezile) fırkasının bu sapık görüşünü pek açık bir şekilde reddetmektedir.

Hattâ **İmâm-ı Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*: "Kaderiyye'ye reddiye husûsunda bu âyet ne kadar açıktır" demiştir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre; bu kişilerde kalp anlayışı yoktur, çünkü kalbin fıkhı, sâhibini hakka ulaştıran bir nur anlamına geldiği için kalbin diri olduğunun emârelerindendir. Nitekim cehâlet de, kalbi şaşkın eden ve ona ne yapacağını bildirmeyen bir karanlıktan ibarettir.

Ulemâdan bâzısı şöyle demiştir: "Kalp sâhibi olan insanlar üç sınıftır; bir sınıf, hayvanlar gibidir ki:

﴿لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا﴾

"Onların kalpleri var ama onlarla anlamazlar" *(A'râf Sûresi:179)* âyet-i kerîmesi onlar hakkındadır. Bir sınıfın ise bedenleri Âdemoğlu (insan) bedeni fakat ruhları şeytan ervâhıdır.

Üçüncü sınıfa gelince onlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı günde **Allâh-u Te'âlâ**'nın gölgesindedirler.

Ebû Bekr el-Verrâk *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Kalbin altı hâli vardır ki bunlar; hayat, ölüm, sıhhat, hastalık, uyanıklık ve uykudur. Kalbin hayâtı hidâyette olmasıdır, ölümü ise dalâlette olmasıdır.

Sıhhati, **Allâh**'tan gayri her şeyden arınmış olmasıdır, hastalığı ise mâsivâ (Rabbinden gayrı şeyler) ile alâkadar olmasıdır. Uyanıklığı zikirde olmasıdır, uykusu ise gaflette bulunmasıdır."

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kalbi dünyâ sevgisiyle hasta olup evhamlarla, boş düşüncelerle ve **Allâh**'a îtirazlarla kılıflanmış olan kimseler Kur'ân-ı Kerîm'i iyi düşünmedikleri ve muktezâsıyla amel etmedikleri için onların okuduğu ve dinlediği Kur'ân-ı Kerîm elbette **Allâh-u Te'âlâ**'dan uzaklıklarını artıracaktır.

İşte böyle gâfil kimseler bir vaaz ve zikir meclisine varsalar oturmaya tâkat yetiremezler, bir zaman otursalar da herhangi bir kimsenin kendilerini görüp görmediğine bakarak hemen dönüp giderler.

Böylece **Allâh-u Te'âlâ** yüce Zât'ından haberdâr olmayan kimselerin kalplerini mukaddes huzûrundan döndürür.

Rabbimiz cümlemizi bu felâkete mâruz kalmaktan muhâfaza eylesin. Âmîn! Yâ Delîle'l-mütehayyirîn!

Âyet: 128

﴿ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (128)

(لَقَدْ جَاءَ) **Andolsun elbette muhakkak geldi,** kime? (كُمْ) **size,** kim? (رَسُولٌ) **pek değerli bir Rasûl,** kimden? (مِنْ أَنْفُسِكُمْ) **kendi nefislerinizden,** öyle Rasûl ki, (عَزِيزٌ) **ağırdır,** kim üzerine? (عَلَيْهِ) **onun üzerine,** ne? (مَا عَنِتُّمْ) **sıkıntıya düşmeniz,** yine öyle Rasûl ki, (حَرِيصٌ) **çok düşkündür,** kim üzerine? (عَلَيْكُمْ) **sizin üzerinize,** (بِالْمُؤْمِنِينَ) **müminlere karşı,** (رَءُوفٌ) **çok esirgeyicidir,** (رَحِيمٌ) **pek acıyıcıdır.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Ey insanlar!) **Andolsun ki; elbette muhakkak size** (meleklerden ve cinlerden değil de, anlaşıp uymanız kolay olsun diye) **kendi nefislerinizden** (sizin gibi bir beşer) **olan pek değerli bir Rasûl gelmiştir ki, sıkıntıya uğramanız ona çok ağırdır, siz**(in îmân etmenize ve tüm işlerinizin yoluna girmesin)**e karşı harîstir** (çok düşkündür) **ve inananlara çok esirgeyicidir; pek acıyıcıdır!"**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bu sûrede Yüce Zâtının muvaffak kıldığı kişiler dışında tüm insanlara zor gelecek bâzı sorumlulukları inananlar üzerine yüklemesini **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e emrettikten sonra bu sûreyi, kullara emredilen mükellefiyetlerin tahammülünü kolaylaştıracak bir beyanla bitirmek üzere bu âyet-i kerîmeyi zikretmiştir.

Burada konu edilen kolaylık ise **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in insan cinsinden olması hasebiyle kendisine kolayca uyulabilecek ayrıca Müslümanlara hayır ulaştırmaya çok düşkün ve onların zarara uğramasına çok üzülen aşırı merhametli bir zât oluşudur.

"Semerkandî, Sa'lebî, Beğavî, Fahrurrâzî, Kurtubî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde **Übeyy ibni Kâ'b** *(Radıyallâhu Anh)*dan naklen zikredildiği üzere; bu ve bir sonraki âyet-i kerîme semâ ile irtibâtı (gökten indirilişi) en son olan âyet-i kerîmelerdir. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:21113; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/101)*

Berâ ibni Âzib *(Radıyallâhu Anh)* da: "Kur'ân'dan son inen sûre Berâet (Tevbe) Sûresi'dir, son inen âyet ise Nisâ Sûresi'nin son âyetidir" demiştir. *(Buhârî, Tefsîr:107, no:4329, 4/1681-82)*

Ebu'l-Âliye *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre **Übeyy ibni Kâ'b** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "**Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın hilâfeti döneminde Kur'ân'ı mushaflara cem ederken (âyetleri) kâtiplere ben yazdırıyordum, Berâet Sûresi'nin:

﴿وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ نَظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ هَلْ يَرَاكُمْ مِنْ أَحَدٍ﴾

"Her ne zaman bir sûre indirilecek olsa: "(Bu meclisten kalkarsanız) **sizi biri görüyor mu?" diye** (işaretleşerek, o münafıklardan) **bir kısımları diğer bir kısma bakar"** *(Tevbe Sûresi:127'den)* âyetine vardıklarında onun son inen âyet olduğunu sandılar, o zaman ben onlara: '**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bana bu âyetten sonra iki âyet daha okutmuştu ki onlar:

﴿لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ ... وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ﴾

"(Ey insanlar!) **Andolsun ki; elbette muhakkak size** (meleklerden ve cinlerden değil de, anlaşıp uymanız kolay olsun diye) **kendi nefislerinizden** (sizin gibi bir beşer) **olan pek değerli bir Rasûl geldi. ...**

O (azametini Allâh-u Te'âlâ'dan başka kimsenin bilemeyeceği kadar) **çok büyük olan Arş'ın Rabbi de ancak O'dur"** *(Tevbe Sûresi:128 ve 129'dan)* âyet-i kerîmeleridir. İşte Kur'ân'dan en son inen bunlardır" dedim.

Demek ki **Allâh-u Te'âlâ** dîni ne ile başlattıysa onunla bitirmiştir, nasıl ki:

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ﴾

"(Habîbim!) **Biz senden önce hiçbir rasül göndermedik ki, ona: 'Şu bir gerçektir ki; Benden başka hiçbir ilâh yoktur. O halde** (sâdece) **Bana kulluk edin' diye vahyetmekte bulunmuş olmayalım"** *(Enbiyâ Sûresi:25)* âyet-i kerîmesinde her peygambere tevhîdi vasiyet et(tiğini bildir)mişse Berâet (Tevbe) Sûresi'nin son âyetinde de:

﴿فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾

"Eğer onlar yüz çevirirlerse, sen de ki: "Bana yetecek olan ancak Allâh'tır! O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur" buyurarak bu şerîati de tevhidle hitâma erdirmiştir." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:21226, 35/149-150)*

Âyet: 128

Vahiy kâtiplerinden olan ve **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* tarafından Kur'ân'ı cem etme vazîfesi kendisine tevdî edilen **Zeyd ibni Sâbit el-Ensârî** *(Radıyallâhu Anh)*: "Ben Kur'ân'ı kâğıt ve deri parçalarından, enli kemiklerden, yapraksız hurma çubuklarından ve insanların kalplerinden (ezberlerinden) toplamaya başladım, Tevbe Sûresi'nden (son) iki âyeti ise (hiçbir yerde yazılı bulamadım ancak) **Huzeyme el-Ensârî**'nin ezberinde buldum" demiştir. *(Buhârî, Tefsîr:169, no:4402, 4/1720, 1721)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* ve **Sa'îd ibni Cübeyr** *(Radıyallâhu Anh)* ise: "Kur'ân'dan en son inen âyet:

﴿وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللهِ...﴾

"Kendisinde Allâh'a döndürüleceğiniz günden sakının" *(Bakara Sûresi:281)* âyet-i kerîmesidir" demişlerdir ki, **Firyâbî** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîmenin inişiyle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vefâtı arasında bir rivâyet seksen gün, bir kavle göre ise dokuz gece bulunmaktadır. *(Süyûtî, el-İtkân:1/87; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/440; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/583)*

Âyet-i kerîmede geçen: (لَقَدْ جَاءَكُمْ) **"Andolsun ki; elbette muhakkak size geldi"** kavl-i şerîfindeki **"Siz"** hitâbının kimlere yönelmiş olduğu hakkında iki görüş vardır.

Zeccâc *(Rahimehullâh)* gibi bâzı müfessirlerden nakledilen genel görüşe göre bu hitâb tüm insanlara âit olup bu âyet-i kerîme:

﴿أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَى رَجُلٍ مِنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا﴾

"İçlerinden bir adama: 'İnsanları uyar ve inananları müjdele' diye vahyetmiş bulunmamız insanlar için bir şaşkınlık sebebi mi oldu?" *(Yûnûs Sûresi:2)* âyet-i kerîmesi ile,

﴿إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحَى إِلَيَّ﴾

"Ben ancak sizin gibi bir beşerim ama bana vahiy gönderiliyor" *(Kehf Sûresi:110)* kavl-i şerîfi gibi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in diğer insanlar gibi bir beşer olmasının aslında insanlar için büyük bir nîmet olduğuna ve melek cinsinden gönderilecek olsaydı bunun insanlara zorluk çıkaracağına dikkat çekmektedir ki bu görüş genel mânâda tüm insanlığa karşı huccet ızhârı (delil açıklaması) bakımından daha kuvvetlidir.

Bâzı müfessirler ise bu âyet-i kerîmede geçen hitâbı **Araplar**'a yönelik kabul ederek bu âyet-i kerîmeye:

"Ey **Arap** milleti! Size kendi cinsinizden ve nesebinizden olan sizin gibi **Arap** bir rasül geldi" şeklinde mânâ vermişlerdir ki bu görüşün de net bir îzâhı vardır. Zîrâ diğerlerine göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in öncelikle **Araplar** için, özellikle de kendi kavmi için daha büyük nîmet olduğu ve soyunun bütün **Arap** kabîleleriyle irtibâtı bulunduğu sâbittir.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "**Kureyş** olsun, **Rabî'a** olsun, **Yemen** kabîleleri olsun mutlaka **Araplar**'dan her birinin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nesebinde yeri (soyuyla irtibatı) vardır" demiştir. *(İbnü Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:3/95; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/579)*

Hâzin *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Rabî'a** ve **Mudar** kabîleleri zâten **Adnan oğlu Me'add**'in neslindendir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Yemen Arapları**'na nispeti ise annesi hasebiyledir. Çünkü **Âmine** *(Radıyallâhu Anhâ)* Vâlidemiz aslen **Kureyş**'ten olsa da ensâr içerisinde de nesebi bulunmaktadır, ensârın aslı ise **Sebe' oğlu Kahtân** neslindendir ki **Yemen Arapları** da aynı soydan gelmiştir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Araplar**'dan gönderilmiş olması hasebiyle onların, onun sadâkat, iffet ve vefâ gibi iyi huylarını ve özellikle güvenilirlik vasfını evvelden beri bilmeleri elbette kendi kavmiyle ülfetini daha ziyâde temin etmiş, birçok çekişmeyi ortadan kaldırmış ve delillerin anlaşılmasını daha çabuklaştırmıştır, zîrâ dil bilmeden irşad olmaz.

Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ** her peygamberi kendi kavminin lisânıyla göndererek ümmetlerin kullanacağı bir bahâne bırakmamıştır.

Nitekim:

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ﴾

"Biz her bir peygamberi ancak toplumunun lisânıyla (konuşabilir durumda) **gönderdik ki, kendilerine** (gönderilmiş olduğu ümmetlere, gereken hükümler hakkında) **iyice açıklamada bulunabilsin** (böylece onlar da çabucak ve kolayca o hükümleri anlayıp başkalarına tercüme edebilsin)" *(İbrâhîm Sûresi:4)* kavl-i şerîfi bu hakîkati açıklamaktadır.

Nakledildiğine göre; **Acem**, **Arap**, **Türk** ve **Rum** dört kişi yolda bir para bulmuşlar, fakat onunla ne alacakları husûsunda ihtilâfa düşmüşler, kimse kimsenin murâdını anlamayınca onlara kendi dilleriyle hitâb edebilen biri ne istediklerini sormuş, hepsi de üzüm almak istediklerini söyleyince o kişi o parayla üzüm alarak aralarındaki ihtilâfı sonlandırmış.

Âyet: 128

Demek ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Araplar**'a kendi cinslerinden biri olarak gönderilmiş olması, ilk başta onların daha sonra da bütün insanlığın yola gelmesine sebep olmuştur.

Fakat daha genel ve açık olan mânâ, bu âyet-i kerîmedeki hitâbın umûmî mânâda tüm insanlığa yönelik olmasıdır. Bu durumda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in melek ve cin türünden olmayıp beşer cinsinden gönderilmiş olması bütün insanlığa **"Size kendi cinsinizden bir elçi geldi"** buyrulması için yeterli bir vasıftır.

İbni Abbâs, İbni Muhaysın ve **Zührî** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi bâzı zâtlar âyet-i kerîmede geçen: (مِنْ أَنْفُسِكُمْ) lafz-ı celîlini, ef'al-i tafdîl sîğası üzere (مِنْ أَنْفَسِكُمْ) şeklinde okumuşlardır ki bu kıraate göre mânâ: "Ey **Araplar**! Size en şereflilerinizden olan bir rasül geldi" şeklinde olacağı için burada özellikle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kıymetli nesebinin şerefine ve zinâdan korunduğuna dikkat çekilmiş olmaktadır.

Bu kıraat **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den de rivâyet olunmuştur, nitekim **Enes** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu âyeti (مِنْ أَنْفَسِكُمْ) şeklinde okuduğunda **Ali ibni Ebî Tâlib** *(Radıyallâhu Anh)*: "Yâ **Rasûlellâh**! 'Sizin en nefis olanınız' lafzının mânâsı nedir?" diye sorunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَرَأَ رَسُولُ اللهِ: ﴿لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفَسِكُمْ﴾ فَقَالَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: يَا رَسُولَ اللهِ! مَا مَعْنَى ﴿أَنْفَسُكُمْ﴾؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَنَا أَنْفَسُكُمْ نَسَبًا وَصِهْرًا وَحَسَبًا، لَيْسَ فِيَّ وَلَا فِي اٰبَائِي مِنْ لَدُنْ اٰدَمَ سِفَاحٌ، كُلُّهَا نِكَاحٌ.»

"Sizin soy, akrabâ ve îtibar bakımından en şerefli olanınız benim! Âdem *(Aleyhisselâm)***dan bu yana ne bende, ne de babalarımda zinâ yoktur, hepsi**(nin birleşmeleri) **nikâh** (yoluyla)**dır"** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/602; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/543)* buyurmuştur.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kıymetli nesebinin beyânına gelince; **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*, **Abdullâh'ın oğludur. O, Abdulmuttalib oğludur ki asıl adı Şeybetü'l-Hamd'dir. O, Hâşim'in oğludur ki onun asıl adı Amr'dır. Hâşim oğulları İsmâ'îl** *(Aleyhisselâm)*a kadar güzel hasletler bakımından kabîlelerin en fazîletlisi kabul edilmiştir.

O (Hâşim), **Abdimenaf'ın oğludur ki onun asıl adı Muğîre'dir. O, Kusayy'ın oğludur ki onun asıl adı Mücemmi'dir.**

Allâh-u Te'âlâ kendisini, sahasını korumuş olduğu **Harem-i Muhterem**'e döndürünceye kadar, **Mekke**'den çok uzakta olan **Kuzâ'a** beldelerinde (Yemen nâhiyelerinde) aşîretinden çok uzaklara gittiği için (uzaklık) anlamına gelen **Kusayy adıyla müsemmâ kılınmıştır.**

O (Kusayy), **Kilâb'ın oğludur ki, Kilâb'ın asıl adı Hakîm'dir. Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in annesiyle babasının nesebi **Kilâb**'da birleşmektedir. Zîrâ annesi **Âmine** *(Radıyallâhu Anhâ)* Vâlidemiz, **Kilâb oğlu Zühre oğlu Abdimenâf oğlu Vehb**'in kızıdır.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَا وَلَدَتْنِي بَغِيٌّ قَطُّ مُذْ خَرَجْتُ مِنْ صُلْبِ أَبِي اٰدَمَ وَلَمْ تَزَلْ تَنَازَعُنِي الْأُمَمُ كَابِرًا
عَنْ كَابِرٍ حَتّٰى خَرَجْتُ مِنْ أَفْضَلِ حَيَّيْنِ مِنَ الْعَرَبِ؛ هَاشِمٍ وَزُهْرَةَ.»

"Ben Âdem'in sulbünden çıktığımdan beri beni aslâ zinâkâr biri doğurmamıştır. Ben sürekli büyükten küçüğe ümmetlerin kendisi hakkında ('Bizden gönderilsin' diye) **çekiştiği biri oldum ve nihâyet Hâşim ile Zühre'den ibâret Arapların en üstün iki kabîlesinden** (dünyâya) **çıktım!"**
(İbnü Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:3/400; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/607)

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in büyük dedesi **Kilâb, Mürre**'nin oğludur. O, **Ka'b**'ın oğludur. O, **Lüeyy**'in oğludur. O, **Gâlib**'in oğludur.

O ise asıl adı **Kureyş** olan **Fihr**'in oğludur ki, **Kureyş** boylarının tümü kendisine nisbet edilmektedir. **Fihr**'e **Kureyş** denmesinin sebebi, malıyla muhtaçların ihtiyaçlarını gidermesi nedeniyledir. Zîrâ "Karş" kelimesi lügatte "Muhtâcın ihtiyâcını teftiş edip gidermek" anlamına gelmektedir.

İşte **Fihr** ve oğulları hacca gelen kimselerin ihtiyaçlarını araştırdıkları ve geri dönünceye kadar onları yedirip içirdikleri için **Kureyş** diye adlandırılmışlardır.

Bu kabîle, dedeleri **Kusayy**'ın zamânında her hac mevsiminde mallarından bir kısmını ayırıp **Kusayy**'a verirler, o da o paralarla hacılara yemek hazırlar, imkânı ve azığı olmayan hacılar da onları yerlerdi.

Âyet: 128

Sonra oğlu **Abdimenâf**, daha sonra onun oğlu **Hâşim**, **Hâşim**'den sonra oğlu **Abdülmuttalib**, sonra onun oğlu **Ebû Tâlib**, -bir rivâyete göre diğer oğlu **Abbâs**- bu vazîfeyi îfâ etmiş, daha sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zamânına ve ardından halîfeler dönemine kadar bu hizmet devâm etmiştir. Sonra da diğer hükümdarlar bunu sürdürmüş, nihâyet **Bağdat**'tan daha sonra da **Mısır**'dan hilâfet kaldırılıncaya kadar süregelmiştir.

Fihr'den yukarı olan neseb (Kinâne ibni Huzeyme'ye nisbet edildiği için) **Kinânî** sayılmıştır. Nitekim ekserî ulemâ bu görüşe meyletmiş ve bunu benimsemiştir. **Fihr**, **Mâlik**'in oğludur. O, **Nadr**'ın oğludur. O, **Kinâne**'nin oğludur. O, **Huzeyme**'nin oğludur. O, **Müdrike**'nin oğludur. O, **İlyâs**'ın oğludur. **İlyâs**, Harem topraklarına kurbanlık büyük baş hayvanlar sevk eden ilk kimse olma ünvânına sâhiptir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Allâh-u Te'âlâ**'yı zikretmesi ve **Allâh-u Te'âlâ**'ya telbiye getirmesi bu **İlyâs** dedesinin sulbündeyken işitilmiştir. O, **Muzar**'ın oğludur. O (Muzar), **Nizâr**'ın oğludur. O (Nizar), **Me'add**'in oğludur. **Me'add** de **Adnan**'ın oğludur. **Adnan**'ın nesebinin, **Allâh** tarafından kurban edilmesi emredilen **İsmâ'îl** *(Aleyhisselâm)*a ulaştırılması ve ona nisbeti neseb ilimcileri nezdinde şeksiz şüphesiz olarak sâbittir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nesebinin fazîletine ve zinâdan korunmuşluğuna, ayrıca **Kureyş** kabîlesinin ve **Hâşimoğulları**'nın fazîletine, yine böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ilk yaratılan cevher olduğuna delâlet eden birçok hadîs-i şerîf ve rivâyet mevcuttur ki biz de burada tefsirlerde bulunan bâzı hadîs-i şerîfleri nakledeceğiz:

Vâsile ibni Eska' *(Radıyallâhu Anh)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i (kendisinin seçilmiş bir zat olduğunu beyan sadedinde) şöyle buyururken işittim" demiştir:

عن وَاثِلَةَ بْنِ الْأَسْقَعِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِنَّ اللهَ اصْطَفَى كِنَانَةَ مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ وَاصْطَفَى قُرَيْشًا مِنْ كِنَانَةَ وَاصْطَفَى مِنْ قُرَيْشٍ بَنِي هَاشِمٍ وَاصْطَفَانِي مِنْ بَنِي هَاشِمٍ.»

"Şüphesiz Allâh İsmâ'îl neslinden Kinâne'yi seçmiş, Kinâne'den Kureyş'i seçmiş, Kureyş'den Hâşim Oğulları'nı seçmiş, Hâşim Oğulları'ndan da beni seçmiştir." *(Müslim, Fezâil:1, no:2276, 4/1782; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:16986; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/580)*

Diğer bir rivâyete göre ise bu hadîs-i şerîfin sonunda:

«فَأَنَا مُصْطَفًى مِنْ مُصْطَفَيْنَ.»

"Ben seçilmişlerden seçilmiş biriyim" *(İbnü Acîbe, el-Bahru'l-medîd:3/135)* buyurmuştur.

Muttalib ibni Ebî Vedâ'a *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre; bir kere **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)* **Efendimiz** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nesebi hakkında insanların bâzı şeyler konuştuklarını duymuş olacak ki bunları **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e anlatınca **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* minbere çıkarak:

عَنِ الْمُطَّلِبِ بْنِ أَبِي وَدَاعَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: جَاءَ الْعَبَّاسُ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكَأَنَّهُ سَمِعَ شَيْئًا فَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْمِنْبَرِ فَقَالَ: «مَنْ أَنَا؟» فَقَالُوا: أَنْتَ رَسُولُ اللهِ عَلَيْكَ السَّلَامُ، قَالَ: «أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، إِنَّ اللهَ خَلَقَ الْخَلْقَ فَجَعَلَنِي فِي خَيْرِهِمْ فِرْقَةً ثُمَّ جَعَلَهُمْ فِرْقَتَيْنِ فَجَعَلَنِي فِي خَيْرِهِمْ فِرْقَةً ثُمَّ جَعَلَهُمْ قَبَائِلَ فَجَعَلَنِي فِي خَيْرِهِمْ قَبِيلَةً ثُمَّ جَعَلَهُمْ بُيُوتًا فَجَعَلَنِي فِي خَيْرِهِمْ بَيْتًا وَخَيْرِهِمْ نَسَبًا.»

"Ben kimim?" diye sordu. Onlar: "Sen **Allâh**'ın elçisisin, sana selâm olsun" diye cevap verince:

"Ben Abdulmuttalib oğlu Abdullâh oğlu Muhammed'im! Şüphesiz Allâh mahlûkātı yaratırken beni onların en hayırlısı olan fırka içerisine yerleştirdi.

Sonra onları da iki fırka yaptı fakat beni yine (o ikisinden) **en hayırlı olan fırka içerisine yerleştirdi, sonra onları kabîlelere ayırdı, yine beni en hayırlı kabîle arasına koydu.**

Sonra onları hânelere ayırdı, beni yine en hayırlı hâne ve en hayırlı âile içerisine yerleştirdi" buyurdu. *(Tirmizî, Menâkıb:1, no:3607, 3608, 6/7; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:17517, 29/58; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/579-580)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«بُعِثْتُ مِنْ خَيْرِ قُرُونِ بَنِي اٰدَمَ قَرْنًا فَقَرْنًا حَتَّى كُنْتُ مِنَ الْقَرْنِ الَّذِي كُنْتُ فِيهِ.»

Âyet: 128

"Ben Âdemoğullarının asır be asır (yaşadığı) **tüm asırlar** (halk)**ının dâimâ en hayırlıları arasından gönderildim** (Âdem *(Aleyhisselâm)*dan beri dâimâ en hayırlı atalar vâsıtasıyla bugüne geldim) **ve nihâyet şu anda bulunduğum** (en hayırlı) **asır** (halkı olan babalar)**dan vücûda geldim!"** *(Buhârî, Menâkıb:20, no:3364, 3/1305; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:8857; İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:1/25; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:1/175)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«لَمْ يَلْتَقِ أَبَوَايَ فِي سِفَاحٍ، لَمْ يَزَلِ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ يَنْقُلُنِي مِنْ أَصْلَابٍ طَيِّبَةٍ إِلَى أَرْحَامٍ طَاهِرَةٍ، صَافِيًا، مُهَذَّبًا، لَا تَتَشَعَّبُ شُعْبَتَانِ إِلَّا كُنْتُ فِي خَيْرِهِمَا.»

"Anne babam hiçbir zaman zinâda birleşmemiştir. Allâh-u Azze ve Celle sürekli beni tertemiz sulplerden temiz rahimlere arınmış ve arındırılmış biri olarak nakledegelmiştir. (Atalarım) **iki şube**(ye) **ayrıldığında mutlaka ben onların en hayırlıları** (tarafı)**nda bulunmuşumdur."** *(Ebû Nu'aym, Delâilü'n-Nübüvve, no:15, 1/20; İbni Ebî Ömer el-Adenî, İbnü Hacer, el-Metâlib, no:4676; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/603-604, 607)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «خَيْرُ الْعَرَبِ مُضَرُ، وَخَيْرُ مُضَرَ بَنُو عَبْدِ مَنَافٍ، وَخَيْرُ بَنِي عَبْدِ مَنَافٍ بَنُو هَاشِمٍ، وَخَيْرُ بَنِي هَاشِمٍ بَنُو عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، وَاللهِ مَا افْتَرَقَ شُعْبَتَانِ مُنْذُ خَلَقَ اللهُ اٰدَمَ إِلَّا كُنْتُ فِي خَيْرِهِمَا.»

"Arab'ın en hayırlısı Mudar'dır, Mudar'ın en hayırlısı Abdimenâf oğullarıdır, Abdimenâf oğullarının en hayırlısı Hâşim oğullarıdır, Hâşim oğullarının en hayırlısı Abdülmuttalib oğullarıdır!

Vallâhi Allâh Âdem'i yarattığından beri (atalarım) **iki şube**(ye) **ayrıldığında mutlaka ben onların en hayırlıları** (tarafı)**nda bulunmuşumdur."** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/604)*

Enes ibni Mâlik ve **Abdurrahmân ibni Hâris ibni Hişâm** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir konuşma yaparak şöyle buyurmuştur:

عَـنْ أَنَـسِ بْـنِ مَالِكٍ وَعَنْ أَبِي بَكْرِ بْـنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ هِشَـامٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَا: خَطَبَ رَسُـولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَـلَّمَ فَقَالَ: «أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ بْنِ هَاشِمِ بْنِ عَبْدِ مَنَافِ بْنِ قُصَيِّ بْنِ كِلَابِ بْنِ مُرَّةَ بْنِ كَعْبِ بْنِ لُؤَيِّ بْنِ غَالِـبِ بْـنِ فِهْـرِ بْنِ مَالِكِ بْنِ النَّضْرِ بْنِ كِنَانَةَ بْنِ خُزَيْمَـةَ بْنِ مُدْرِكَةَ بْنِ إِلْيَاسَ بْنِ مُضَرَ بْنِ نِزَارٍ وَمَا افْتَرَقَ النَّاسُ فِرْقَتَيْنِ إِلَّا جَعَلَنِيَ اللهُ فِي خَيْرِهِمَا. فَأُخْرِجْتُ مِنْ بَيْنِ أَبَوَيَّ، فَلَمْ يُصِبْنِي شَـيْءٌ مِنْ عَهْدِ الْجَاهِلِيَّةِ. وَخَرَجْتُ مِنْ نِكَاحٍ، وَلَمْ أَخْرُجْ مِنْ سِـفَاحٍ مِنْ لَدُنْ اٰدَمَ حَتَّى انْتَهَيْتُ إِلٰى أَبِي وَأُمِّي، فَأَنَا خَيْرُكُمْ نَفْسًا، وَخَيْرُكُمْ أَبًا.»

"Ben Nizâr oğlu Mudar oğlu İlyas oğlu Müdrike oğlu Huzeyme oğlu, Kinâne oğlu Nadr oğlu Mâlik oğlu Fihr oğlu Gâlib oğlu Lü'eyy oğlu Kâ'b oğlu, Mürre oğlu Kilâb oğlu Kusayy oğlu Abd-ü Menâf oğlu Hâşim oğlu Abdülmuttalib oğlu Abdullâh oğlu Muhammed'im!

(Âdem *(Aleyhisselâm)*dan beri) **insanlar her ne zaman iki fırkaya ayrıldıysa mutlaka Allâh beni onların en hayırlıları arasına koymuştur. Böylece ben anne-babamın arasından çıkartıldığımda bana câhiliyet dönemin**(in pisliklerin)**den hiçbir şey dokunmamıştır.**

Ben Âdem'den babama-anneme ulaşıncaya kadar dâimâ nikâhtan çıktım, zinâdan çıkmadım! Ben şahıs bakımından da sizin en hayırlınızım, baba(lar ve atalar) **bakımından da sizin en hayırlınızım!"** *(Beyhakî, Delâilü'n-Nübüvve, 1/174-175; İbnü Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:3/47-48; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:11/431; İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:1/60; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:4728; Ebû Nu'aym, Delâilü'n-Nübüvve, no:14; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/604)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerifte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَا وَلَدَنِي مِنْ سِفَاحِ أَهْلِ الْجَاهِلِيَّةِ شَيْءٌ، مَا وَلَدَنِي إِلاَّ نِكَاحٌ كَنِكَاحِ الْإِسْلاَمِ.»

"Beni câhiliyet ehlinin zinâlarından hiçbir şey doğurmamıştır. Beni ancak İslam nikâhı gibi bir nikâh doğurmuştur." *(Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, no:14456, 7/190; Taberânî, el-Kebîr, no:10812)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; ulemâdan bazısı: "Zinâdan velî bile doğmazken nebî nasıl doğabilir?!" demişlerdir.

Âyet: 128

Abdullâh ibni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: Bir kere biz **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in (evinin) etrâfında oturuyorken oradan bir kadın geçti.

O sırada bir adam: "Bu **Muhammed**'in kızıdır" deyince başka bir adam: "**Hâşim oğulları** içinde **Muhammed**'in durumu pisliğin içindeki çiçek gibidir" deyiverdi.

O kadın gidip bunu **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bildirince **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* öfkesi yüzünden anlaşılır bir halde geldi ve o topluluğun başına dikilerek:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بن عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: إِنَّا لَقُعُودٌ بِفِنَاءِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ مَرَّتِ امْرَأَةٌ فَقَالَ بَعْضُ الْقَوْمِ: هٰذِهِ ابْنَةُ مُحَمَّدٍ فَقَالَ رَجُلٌ: إِنَّ مَثَلَ مُحَمَّدٍ فِي بَنِي هَاشِمٍ مَثَلُ الرَّيْحَانَةِ فِي وَسَطِ النَّتْنِ فَانْطَلَقَتِ الْمَرْأَةُ فَأَخْبَرَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعْرَفُ فِي وَجْهِهِ الْغَضَبُ حَتَّى قَامَ عَلَى الْقَوْمِ فَقَالَ: «مَا بَالُ أَقْوَالٍ تَبْلُغُنِي عَنْ أَقْوَامٍ، إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالأَرْضَ سَبْعًا فَاخْتَارَ الْعُلْيَا مِنْهَا فَسَكَنَهَا، وَأَسْكَنَ سَمٰوَاتِهِ مَنْ شَاءَ مِنْ خَلْقِهِ، وَخَلَقَ الأَرْضَ سَبْعًا، فَاخْتَارَ الْعُلْيَا مِنْهَا فَأَسْكَنَهَا مَنْ شَاءَ مِنْ خَلْقِهِ، وَخَلَقَ الْخَلْقَ فَاخْتَارَ مِنَ الْخَلْقِ بَنِي اٰدَمَ، وَاخْتَارَ مِنْ بَنِي اٰدَمَ الْعَرَبَ، وَاخْتَارَ مِنَ الْعَرَبِ مُضَرَ، وَاخْتَارَ مِنْ مُضَرَ قُرَيْشًا، وَاخْتَارَ مِنْ قُرَيْشٍ بَنِي هَاشِمٍ، وَاخْتَارَنِي مِنْ بَنِي هَاشِمٍ، فَأَنَا مِنْ خِيَارٍ إِلٰى خِيَارٍ، فَمَنْ أَحَبَّ الْعَرَبَ فَبِحُبِّي أَحَبَّهُمْ، وَمَنْ أَبْغَضَ الْعَرَبَ فَبِبُغْضِي أَبْغَضَهُمْ.»

"Birtakımlarından bana ulaşan bâzı sözler nasıl sözlerdir?! Şüphesiz Allâh-u Azze ve Celle gökleri ve yerleri yedi kat olarak yarattı, onların en üst tabakasını seçti, Kendisi (mekândan münezzeh olduğu halde kudret ve tecellîsi) **orada sâkin oldu. Mahlûkātından dilediklerini** (diğer) **göklere yerleştirdi.**

Yeri de yedi tabaka hâlinde yarattı, sonra onun en üst tabakasını seçerek yaratıklarından dilediğini oraya yerleştirdi, sonra bütün mahlûkātı yarattı, yaratıklar içerisinden Âdemoğullarını seçti, Âdemoğullarından Arapları seçti, Araplardan Mudar'ı seçti, Mudar'dan Kureyş'i seçti, Kureyş'ten Hâşimoğullarını seçti, Hâşimoğullarından da beni seçti.

Demek ki ben seçkinlerden seçkinlere (intikāl etmiş biriyim)**! Artık Araplar**(dan bana tâbi olanlar)**ı seven beni sevdiği için onları sevmiş olur, Araplara buğzeden bana kızdığı için onlara buğzetmiş olur"** buyurdu. *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:13650, 12/455-456; Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl:1/331-332; Beyhakî, Delâilü'n-Nübüvve, 1/171-172; Ebû Nu'aym, Delâilü'n-Nübüvve, no:18)*

Câfer(-i Sâdık) **ibni Muhammed**'in, babasından (Muhammed el-Bâkır) *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَتَانِي جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ! إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ بَعَثَنِي فَطُفْتُ شَرْقَ الْأَرْضِ وَغَرْبَهَا وَسَهْلَهَا وَجَبَلَهَا فَلَمْ أَجِدْ حَيًّا خَيْرًا مِنَ الْعَرَبِ، ثُمَّ أَمَرَنِي فَطُفْتُ فِي الْعَرَبِ فَلَمْ أَجِدْ حَيًّا خَيْرًا مِنْ مُضَرَ، ثُمَّ أَمَرَنِي فَطُفْتُ فِي مُضَرَ فَلَمْ أَجِدْ حَيًّا خَيْرًا مِنْ كِنَانَةَ، ثُمَّ أَمَرَنِي فَطُفْتُ فِي كِنَانَةَ فَلَمْ أَجِدْ حَيًّا خَيْرًا مِنْ قُرَيْشٍ، ثُمَّ أَمَرَنِي فَطُفْتُ فِي قُرَيْشٍ فَلَمْ أَجِدْ حَيًّا خَيْرًا مِنْ بَنِي هَاشِمٍ، ثُمَّ أَمَرَنِي أَنْ أَخْتَارَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ فَلَمْ أَجِدْ فِيهِمْ نَفْسًا خَيْرًا مِنْ نَفْسِكَ.»

"Cibrîl *(Aleyhisselâm)* **bana gelerek: 'Yâ Muhammed! Şüphesiz Allâh-u Azze ve Celle beni** (dünyâyı dolaşmam için) **gönderdi, ben de yeryüzünün doğusunu, batısını, düzlüğünü, dağını dolaştım fakat Araplardan daha hayırlı bir millet bulamadım.**

Sonra bana (Araplar arasında bir seçim yapmamı) **emretti, ben de Araplar içerisinde dolaştım, fakat Mudar'dan daha hayırlı bir kabîle bulamadım.**

Sonra bana emretti de Mudar içerisinde dolaştım, Kinâne'den daha hayırlı bir soy bulamadım, sonra bana emretti de Kinâne içerisinde dolaştım, Kureyş'ten daha hayırlı bir boy bulamadım, sonra bana emretti de Kureyş içerisinde dolaştım, Hâşimoğullarından daha hayırlı bir âile bulamadım! Sonra bana onların fertleri arasından birini seçmemi emretti, ben (de aradım taradım) **senin şahsından daha hayırlı bir zât bulamadım' dedi."** *(Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl:1/332; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/608-609)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

Âyet: 128

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«حُبُّ قُرَيْشٍ إِيمَانٌ، وَبُغْضُهُمْ كُفْرٌ.»

"Kureyş'i sevmek îman (nişânı)**dır, onlara buğzetmek ise kâfirlik** (alâmeti)**dir."** *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:2558, 3/257; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/543)*

Abdullâh (ibni Mes'ûd) *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«لَا تَسُبُّوا قُرَيْشًا فَإِنَّ عَالِمَهَا يَمْلَأُ الْأَرْضَ عِلْمًا.»

"Kureyş'e hakāret etmeyin! Şüphesiz onun (bir) **âlimi** (yetişecek ki) **yeryüzünü ilimle dolduracaktır!"** *(Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, no:309, sh:39; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/543)*

İmâm-ı Ahmed *(Radıyallâhu Anh)*ın nakline göre bu âlimden maksat **Şâfi'î** *(Radıyallâhu Anh)*dır. Zîrâ sahâbe ve diğer **Kureyş** ulemâsından **İmâm-ı Şâfi'î**'nin ilmi kadar kimsenin ilmi cihâna yayılmamıştır. **İmâm-ı Şâfi'î**'nin nesebi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile **Abdimenâf**'da birleşmektedir ki o, **Şâfi'î** *(Radıyallâhu Anh)*ın dokuzuncu dedesidir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: Gerçekten **Kureyş Allâh-u Te'âlâ** mahlûkātı yaratmadan ikibin sene önce O'nun huzûrunda tesbih eden bir nur idi ki melekler de onun tesbîhiyle tesbih ederlerdi. **Allâh-u Te'âlâ Âdem** *(Aleyhisselâm)*ı yaratınca bu nûru onun sulbüne bıraktı.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu hususta şöyle buyurdu:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ قُرَيْشًا كَانَتْ نُورًا بَيْنَ يَدَيِ اللهِ تَعَالَى قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ الْخَلْقَ بِأَلْفَيْ عَامٍ، يُسَبِّحُ ذٰلِكَ النُّورُ وَتُسَبِّحُ الْمَلَائِكَةُ بِتَسْبِيحِهِ، فَلَمَّا خَلَقَ اللهُ اٰدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَلْقَى ذٰلِكَ النُّورَ فِي صُلْبِهِ، قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَأَهْبَطَنِيَ اللهُ إِلَى الْأَرْضِ فِي صُلْبِ اٰدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَجَعَلَنِي فِي صُلْبِ نُوحٍ، وَقَذَفَ بِي فِي صُلْبِ إِبْرَاهِيمَ، ثُمَّ لَمْ يَزَلِ اللهُ يَنْقُلُنِي مِنَ الْأَصْلَابِ الْكَرِيمَةِ إِلَى الْأَرْحَامِ الطَّاهِرَةِ حَتَّى أَخْرَجَنِي مِنْ بَيْنِ أَبَوَيَّ لَمْ يَلْتَقِيَا عَلَى سِفَاحٍ قَطُّ.»

"Allâh-u Te'âlâ beni Âdem *(Aleyhisselâm)***ın sulbünde yeryüzüne indirdi.**

Sonra beni Nûh *(Aleyhisselâm)*ın **sulbüne koydu, sonra beni İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın **sulbüne attı.**

Sonra Allâh beni kıymetli sulplerden temiz rahimlere naklede ede nihâyet beni anne babamın arasından çıkarttı ki hiçbir anne babam zinâ üzere aslâ birleşmediler." *(İbnü Ömer el-Adenî, İbnü Hacer el-Askalânî, el-Metâlibü'l-'âliye, no:4676; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/607)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre; bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)*a:

عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ سَأَلَ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ: «يَا جِبْرِيلُ كَمْ عُمْرُكَ مِنَ السِّنِينَ؟» فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! لَسْتُ اَعْلَمَ غَيْرَ اَنَّ فِى الْحِجَابِ الرَّابِعِ نَجْمًا يَطْلُعُ كُلَّ سَبْعِينَ اَلْفَ سَنَةٍ مَرَّةً رَأَيْتُهُ اثْنَيْنِ وَسَبْعِينَ اَلْفَ مَرَّةٍ، فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «يَا جِبْرِيلُ وَعِزَّةِ رَبِّى اَنَا ذٰلِكَ الْكَوْكَبُ.»

"Sene olarak ömrün kaç oldu?" diye sorduğunda o: "İyi bilmiyorum ama (Allâh-u Te'âlâ ile kulları arasında bulunan) dördüncü perdede bir yıldız var ki her yetmiş bin senede bir kere doğar, ben de o yıldızı yetmiş iki bin kere gördüm" diye cevap verince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ey Cibrîl! Rabbimin izzetine yemin olsun ki o yıldız bendim"** buyurdu. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/543)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ilk yaratılan nur olduğuna ve **Âdem** *(Aleyhisselâm)* suyla çamur arasında bulunuyorken dahî kendisinin peygamber olduğuna delâlet eden birçok sahih hadîs-i şerîf bulunduğu göz önünde bulundurulacak olursa bu rivâyette garipsenecek bir durumun söz konusu olmadığı daha iyi anlaşılır.

Rivâyete göre; **Allâh-u Te'âlâ Âdem** *(Aleyhisselâm)*ı yaratınca Habîbinin nûrunu onun sulbüne (sırtına) yerleştirdi.

Artık o nur onun alnında parlamaya başladı. Sonra o nur vasîsi ve üçüncü oğlu olan **Şîs** *(Aleyhisselâm)*a intikal etti. **Havvâ** *(Radıyallâhu Anhâ)* her zaman bir erkek bir dişi doğururdu, ancak bu nûra ikrâm olmak üzere **Şîs** *(Aleyhisselâm)* ı tek olarak doğurdu.

Sonra bu nur **Abdülmuttalib**'e, ondan oğlu **Abdullâh**'a, ondan **Âmine**'ye *(Radıyallâhu Anhüm)* intikal edinceye kadar **Şîs** *(Aleyhisselâm)*ın oğullarının birinden diğerine sürekli intikal etti. Dolayısıyla **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bütün varlıkların meydana gelmesi için bir illet-i ğâiyye (nihâî sebep) oldu.

Âyet: 128

Buna göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şerefli varlığı ve latîf unsuru bu cihanda bulunan bütün varlıkların en fazîletlisidir, mutahhar rûhu kudsî ruhların en üstünüdür, kabîlesi kabîlelerin en değerlisidir, lisânı olan Arapça dillerin en hayırlısıdır, kitâbı olan **Kur'ân-ı Kerîm** İlâhî kitapların en hayırlısıdır, Ehl-i Beyt'i ve ashâbı bütün peygamberlerin Ehl-i Beyt'i ve sahâbesi içerisinde en hayırlılarıdır.

Doğum zamânı zamanların en hayırlısıdır, **Ravza-i Münevvere**'si genel mânâda mekânların en üstünüdür, kıymetli parmaklarından kaynayan su mutlak mânâda suların en fazîletlisidir ki ondan sonra efdal olan su Zemzem suyudur, çünkü mi'rac gecesi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sadr-ı şerîfi onunla yıkanmıştır. Zemzemden daha fazîletli bir su olsaydı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kalb-i şerîfi onunla yıkanırdı. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/543)*

Hukemâdan bâzısı şöyle demiştir: "Şüphesiz **Allâh-u Te'âlâ Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in rûhunu yaratınca o rûha, dünyâda bulunacağı sûretine benzeyen rûhânî bir sûret verdi.

İşte o sûretin başını bereketten, gözlerini hayâdan, kulaklarını ibretten, dilini zikirden, dudaklarını tesbihten, yüzünü rızâdan, göğsünü ihlastan, kalbini rahmetten, gönlünü şefkatten, avuçlarını sehâvet (cömertlik)ten, tüylerini cennet bitkilerinden, tükürüğünü de cennet balından yarattı.

Bundan dolayı **Medîne**'de bulunan **Rûme** kuyusunun suyu acıyken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tükürünce tatlı oldu. İşte **Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i bu sıfatlarla kemâle erdirdi ve kendisini bu ümmete elçi olarak gönderdi. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/544-545)*

Sonra şu bilinsin ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın bizlere: "Size kendi cinsinizden büyük bir rasül geldi" buyurmuş olması, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bize **Allâh-u Te'âlâ**'nın büyük bir hediyesi ve değerli bir ikrâmiyesi olduğuna işâret etmektedir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın hediyesinden ancak kâfirler ve münâfıklar yüz çevirir.

Âyet-i kerîmede geçen: (عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ) **"Sıkıntıya uğramanız ona çok ağırdır"** kavl-i şerîfinde geçen (anet) kelimesi zor bir işe düşmek demektir, işlerin en zoru ise cehenneme girmektir. Buna göre mânâ: "Îmânı terk etmeniz sebebiyle âhirette başınıza gelecek zorluklar Benim peygamberime çok ağır gelir, o sizin kötü âkıbete uğramanızdan ve azâba düşmenizden çok endişe eder.

İşte Ben onu size bu sıkıntılarınızı gidersin diye gönderdim" demek olur ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e isnâd edilen bu sıfat da onun ümmetiyle aynı cinsten olmasının bir netîcesidir.

Abdullâh ibni Dâvûd el-Hureybî *(Radıyallâhu Anh)* bu cümle-i celîlenin tefsîrinde: "Cehenneme girmeniz ona çok ağır gelir, cennete girmenize de çok düşkündür" diye bir mânâ zikretmiştir ki **İmâm-ı Nehhâs** *(Rahimehullâh)*: "Arap kelâmına muvâfık düşecek şekilde bu cümleye verilen mânâların en güzeli budur" demiştir. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/442)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ümmetine zor gelecek şeylerden çok ağırlandığı için **Allâh-u Te'âlâ** da ona çok kolay bir din nasip etmiştir. Nitekim **Ebû Ümâme** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«بُعِثْتُ بِالْحَنِيفِيَّةِ السَّمْحَةِ.»

"Ben bâtıldan uzak olup hakka yönelmiş bulunan çok müsâmahakâr bir dinle gönderildim." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:22291, 36/623-624; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:7868, 8/216; İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/324)*

Yine bu mânâda **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ الدِّينَ يُسْرٌ.»

"Şüphesiz bu din çok kolaydır" *(Buhârî, Îmân:28, no:39, 1/23; İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/325)* buyurmuştur. Tabî ki bu kolaylık **Allâh-u Te'âlâ**'nın kolay getirdiği kimselere âittir, yoksa kalbinde şirk hastalığı bulunanlara İslâm'ın en kolay hükümlerinin bile ağır geldiği müşâhede edilmektedir.

Kâşifî *(Kuddise Sirruhû)*nun beyânı vechile; bâzıları âyet-i kerîmede geçen: (عَزِيزٌ) lafzında vakf yaptılar yâni bu kelimeyi okuyup durdular ki bu kıraaate göre (عَزِيزٌ) lafzı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in izzet sıfatına sâhip olduğunu bildiren ona âit bir sıfat olmuş olur. Peşisıra gelen (عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ) ise: "Sizin sıkıntınız onun üzerine kalır" yâni: "Kıyâmet gününde şefaatiyle sizin imdâdınıza yetişmek ister" mânâsı taşır.

Âyet-i kerîmede geçen: (حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ) **"Size karşı çok düşkündür"** kavl-i şerîfi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, ümmetine yani onların îmân edip

sâlih amel işlemelerine çok düşkün olduğunu, özellikle dalâlette olanları **Allâh-u Te'âlâ**'nın hidâyet etmesi için çok harîs bulunduğunu ortaya koymaktadır ki birçok hadîs-i şerîfte kendisi de bu özelliğini beyân etmiştir.

Nitekim **Abdullâh ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ لَمْ يُحَرِّمْ حُرْمَةً إِلَّا وَقَدْ عَلِمَ أَنَّهُ سَيَطَّلِعُهَا مِنْكُمْ مُطَّلِعٌ أَلَا وَإِنِّي آخِذٌ بِحُجَزِكُمْ أَنْ تَهَافَتُوا فِي النَّارِ كَتَهَافُتِ الْفَرَاشِ أَوِ الذُّبَابِ.»

"Şüphesiz Allâh bir şeyi haram ettiyse ileride mutlaka içinizden bakınan (meraklı) **birinin ona bulaşacağını** (ezelde) **bilmiştir** (de o yüzden onu haram etmiştir).

Âgâh olun ki; siz kelebeklerin yâhut sineklerin ateşe üşüştüğü gibi cehennem ateşine üşüşmeyesiniz diye gerçekten ben sizin kuşaklarınızdan tutmuşum (fakat siz haramlara bulaşarak illâ da cehenneme girmek istiyorsunuz)." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:3704, 6/235-236; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/325)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın şöyle anlattığı rivayet edilmiştir:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَاهُ فِيمَا يَرَى النَّائِمُ مَلَكَانِ فَقَعَدَ أَحَدُهُمَا عِنْدَ رِجْلَيْهِ وَالْآخَرُ عِنْدَ رَأْسِهِ فَقَالَ الَّذِي عِنْدَ رِجْلَيْهِ لِلَّذِي عِنْدَ رَأْسِهِ: اِضْرِبْ مَثَلَ هٰذَا وَمَثَلَ أُمَّتِهِ، فَقَالَ إِنَّ مَثَلَهُ وَمَثَلَ أُمَّتِهِ كَمَثَلِ قَوْمٍ سَفْرٍ اِنْتَهَوْا إِلَى رَأْسِ مَفَازَةٍ فَلَمْ يَكُنْ مَعَهُمْ مِنَ الزَّادِ مَا يَقْطَعُونَ بِهِ الْمَفَازَةَ وَلَا مَا يَرْجِعُونَ بِهِ فَبَيْنَمَا هُمْ كَذٰلِكَ، إِذْ أَتَاهُمْ رَجُلٌ فِي حُلَّةٍ حِبَرَةٍ فَقَالَ: أَرَأَيْتُمْ إِنْ وَرَدْتُ بِكُمْ رِيَاضًا مُعْشِبَةً وَحِيَاضًا رُوَاءً أَتَتَّبِعُونِي فَقَالُوا: نَعَمْ، قَالَ فَانْطَلَقَ بِهِمْ فَأَوْرَدَهُمْ رِيَاضًا مُعْشِبَةً وَحِيَاضًا رُوَاءً فَأَكَلُوا وَشَرِبُوا وَسَمِنُوا فَقَالَ لَهُمْ: أَلَمْ أَلْقَكُمْ عَلَى تِلْكَ الْحَالِ فَجَعَلْتُمْ لِي إِنْ وَرَدْتُ بِكُمْ رِيَاضًا مُعْشِبَةً وَحِيَاضًا رُوَاءً أَنْ تَتَّبِعُونِي فَقَالُوا: بَلَى، قَالَ فَإِنَّ بَيْنَ أَيْدِيكُمْ رِيَاضًا أَعْشَبَ مِنْ هٰذِهِ وَحِيَاضًا هِيَ أَرْوَى مِنْ هٰذِهِ فَاتَّبِعُونِي قَالَ: فَقَالَتْ طَائِفَةٌ صَدَقَ وَاللهِ لَنَتَّبِعَنَّهُ وَقَالَتْ طَائِفَةٌ قَدْ رَضِينَا بِهٰذَا نُقِيمُ عَلَيْهِ.

Uyuyanın gördüğü rüyâlar cinsinden birinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e iki melek gelerek birisi iki ayağının yanında, birisi de başının yanında oturdu. Ayaklarının yanında bulunan başının yanında olana: "Bu zât ile ümmetinin durumunu bir misalle açıkla" deyince o şöyle anlattı: "Gerçekten bu zât ile ümmetinin durumu sefere çıkan bir topluluğa benzer ki onlar gide gide bir çölün başına kadar geldiler, fakat yanlarında ne o çölü aşacak kadar, ne de geri dönebilecek kadar azık kalmadı.

Tam onlar o haldeyken ipekli hulle giymiş bir adam yanlarına gelerek: 'Ne dersiniz, ben sizi yeşillikli bostanlara ve su dolu havuzlara götürecek olsam peşime gelir misiniz?' dedi. Onlar: 'Evet' deyince o onları yola koyup münbit bahçelere ve su dolu havuzlara götürdü. Onlar da (oralarda) yiyip içip tavlandılar.

Bir zaman sonra onlara: 'Ben sizi o (kötü) hal üzere bulduğum zaman sizi yeşillikli bostanlara ve su dolu havuzlara götüreceğim dediğimde benim peşime gelme sözü vermediniz mi?' deyince onlar: 'Tabî ki öyle' dediler.

O zaman o zât: 'Gerçekten sizin önünüzde (bulunan âhirette) bu bahçelerden daha yeşil bostanlar ve bu havuzlardan daha çok suya kandıracak havuzlar bulunmaktadır, haydi hemen benim peşime düşün' deyince bir tâife: 'Doğru söyledi, vallâhi biz ona tâbi olacağız' dediler.

Diğer bir fırka ise: 'Biz bu kadarına râzıyız, bu hal üzere kalacağız' dediler. (Fakat öldüklerinde o dünyâ nîmetleri bitince 'Niye o zâta uyup da ebedî nîmetlere kavuşmadık' diyerek çok pişman oldular.)" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:2402, 4/227-228; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/325-326)*

Ebû Hûreyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre; bir bedevî **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek kendisinden yardım istedi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de ona bir şeyler verdi, sonra:

«أَحْسَنْتُ إِلَيْكَ؟»

"Sana iyilik etmiş oldum mu?" diye sorunca o bedevî: "Hayır, hiç güzellik yapmadın" dedi. Bunu gören bâzı Müslümanlar sinirlenerek ona zarar vermeye kalkınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara durmalarını işâret etti.

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kalkıp evine varınca o bedevîyi eve çağırarak:

Âyet: 128

«إِنَّكَ جِئْتَنَا فَسَأَلْتَنَا فَأَعْطَيْنَاكَ فَقُلْتَ مَاقُلْتَ.»

"Sen bize geldin bir şeyler istedin, biz de sana verdik, sonra da dediklerini dedin" buyurduktan sonra bir şeyler daha verip:

«أَحْسَنْتُ إِلَيْكَ؟»

"Şimdi sana iyilik etmiş oldum mu?" diye sorunca o bedevî: "Evet, **Allâh** seni hayırla mükâfatlandırsın" dedi. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«إِنَّكَ كُنْتَ جِئْتَنَا فَأَعْطَيْنَاكَ. فَقُلْتَ مَاقُلْتَ وَفِي نَفْسِ أَصْحَابِي عَلَيْكَ مِنْ ذٰلِكَ شَيْئٌ فَإِذَا جِئْتَ فَقُلْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ مَاقُلْتَ بَيْنَ يَدَيَّ حَتّٰى يَذْهَبَ عَنْ صُدُورِهِمْ.»

"Bak sen bize geldin, sana bir şeyler verdik sonra söylediklerini söyledin, bu yüzden ashâbımın içinde sana karşı bir öfke kaldı.

Şimdi onların yanına gelince benim yanımda dediklerini onların yanında da de ki kalplerinden bu öfke kaybolsun" buyurdu.

Adam bunu kabul ederek sahâbenin yanına çıkınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«إِنَّ صَاحِبَكُمْ كَانَ جَاءَنَا فَسَأَلَنَا فَأَعْطَيْنَاهُ. فَقَالَ مَاقَالَ: وَإِنَّا قَدْ دَعَوْنَاهُ فَأَعْطَيْنَاهُ. فَزَعَمَ أَنَّهُ قَدْ رَضِيَ، أَكَذَاكَ؟»

"Sizin arkadaşınız bize gelip bir şeyler istemişti, biz de ona vermiştik, fakat bâzı laflar sarfetmişti ama şimdi biz onu çağırdık, bir şeyler daha verdik, o da memnun olduğunu düşündü.

(Ey Ârâbî!) **Öyle değil mi?"** buyurdu. Adam: "Evet, **Allâh** seni hayırla mükâfatlandırsın" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«إِنَّ مَثَلِي وَمَثَلَ هٰذَا الْأَعْرَابِيِّ كَمَثَلِ رَجُلٍ كَانَتْ لَهُ نَاقَةٌ فَشَرَدَتْ عَلَيْهِ فَاتَّبَعَهَا النَّاسُ فَلَمْ يَزِيدُوهَا إِلَّا نُفُورًا، فَقَالَ صَاحِبُ النَّاقَةِ: خَلُّوا بَيْنِي وَبَيْنَ نَاقَتِي فَأَنَا أَرْفَقُ بِهَا وَأَعْلَمُ بِهَا فَتَوَجَّهَ إِلَيْهَا صَاحِبُ النَّاقَةِ فَأَخَذَ لَهَا مِنْ قَتَامِ الْأَرْضِ وَدَعَاهَا حَتّٰى جَاءَتْ وَاسْتَجَابَتْ وَشَدَّ عَلَيْهَا رَحْلَهَا وَاسْتَوٰى عَلَيْهَا وَلَوْ أَنِّي أَطَعْتُكُمْ حَيْثُ قَالَ مَاقَالَ دَخَلَ النَّارَ.»

"Şüphesiz bu bedevî ile benim durumum; bir adamın hâline benzer ki onun devesi aksilik edip kaçmıştır, sonra insanlar (o deveyi yakalamak için) **peşine düşmüşler fakat onu daha beter kaçırtmışlardır.**

Bu durumu gören deve sâhibi: 'Benimle devemin arasından çekilin, ben ona iyi davranırım ve onun durumunu bilirim' diyerek devesine doğru yönelmiş, sonra toprağın tozlu otlarından onun için bir miktar kopararak onu çağırınca deve gelip ona icâbet etmiş, o da eşyâsını onun üzerine bağlayarak üzerine bin(ip yoluna git)**miştir.**

İşte bu adam o sözü sarfettiği zaman sizi dinleyecek olsaydım (da ona zarar vermenize müsâade etseydim adam daha çok öfkelenip dinden çıkacak ve) **cehenneme girecekti"** buyurdu. *(Bezzâr, Heysemî, Keşfü'l-estâr, no:2476, 3/159-160; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/326-327)*

Sahâbe-i kirâm da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendilerine çok düşkün olduğunu, bu yüzden onlara faydalı olacak ilimlerden beyân etmedik bir şey bırakmadığını çeşitli vesilelerle konu etmişlerdir.

Nitekim **Ebû Zerr** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: Biz (vefâtıyla) **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den ayrıldığımızda havada iki kanadını evirip çevirerek uçan bir kuş hakkında bile mutlaka bize bir ilim anlatmıştı.

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: تَرَكْنَا رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَا طَائِرٌ يُقَلِّبُ جَنَاحَيْهِ فِي الْهَوَاءِ، إِلَّا وَهُوَ يُذَكِّرُنَا مِنْهُ عِلْمًا، قَالَ: فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا بَقِيَ شَيْءٌ يُقَرِّبُ مِنَ الْجَنَّةِ، وَيُبَاعِدُ مِنَ النَّارِ، إِلَّا وَقَدْ بُيِّنَ لَكُمْ.»

"Cennete yaklaştıran ve cehennemden uzaklaştıran şeyler içerisinde size açıklanmadık hiçbir şey kalmadı" buyurmuştur. *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:1647, 2/155-1566; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/325)*

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ) **"Sâdece inananlar için çok esirgeyicidir, pek acıyıcıdır"** kavl-i şerîfinde daha mübâleğalı olan rahmet sıfatı ra'fet sıfatından önde zikredilmiştir.

Çünkü esirgeme anlamına gelen ra'fet, kuvvetli acımadan ibârettir. Nitekim ra'fet, kuvvetli şefkat ile, rahmet ise ihsân yâni o acımanın bir netîcesi olarak iyilik yapma mânâsında tefsir edilmiştir.

Âyet: 128

Ayrıca ra'fetin öne alınıp rahmetin tehiri her birinin tesirleri îtibârıyla da olabilir. Çünkü esirgemenin eseri zararları savuşturmak, acımanın eserleri ise menfaatleri celbetmektir ki birincinin ikinciden daha mühim olduğu âşikârdır. Bundan dolayı:

﴿وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً﴾

"Biz ona (Îsâ *(Aleyhisselâm)*a) **uyanların kalplerine esirgeme ve acıma yerleştirdik"** *(Hadîd Sûresi:27)* âyet-i kerîmesinde de ra'fet takdîm edilmiştir. Gerçi burada: "O peygamber itaatkârlara raûfdur, günahkârlara ise rahîmdir", "Akrabâsını esirgeyicidir, dostları hakkında ise çok merhametlidir", "Kendisini görenleri çok esirgeyicidir, kendisini görmemiş olanlara ise çok acıyıcıdır" şeklinde mânâ verenler de olmuştur.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ahlâkı **Kur'ân-ı Kerîm**'in tatbîkinden ibâret olduğu için zâten o, müminlere karşı takındığı bu acıma sıfatını yine **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ﴾

"(Şefkat ve rahmet) **kanad**(lar)**ını sâdece inananlar**(a kol-kanat germek) **için alçalt"** *(Hıcr Sûresi:88)* kavl-i şerîfindeki emrinden kesbetmiştir.

Bu yüzden **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kendisinin ümmetinin babası mesâbesinde olduğunu, bu nedenle onların dünyâ-âhiret iyiliklerini istediğini, hattâ bıraktıkları mala karışmadığını fakat borçlarını üstlendiğini bile dile getirmiştir.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«مَنْ تَرَكَ مَالًا فَلِوَرَثَتِهِ وَمَنْ تَرَكَ كَلًّا فَإِلَيْنَا.»

"Kim (ardına) **mal bırakırsa vârislerine âittir, ama kim** (borç) **yük**(ü) **bırakırsa o bizedir!** (Beytü'l-mâl'den onu öderiz.)" *(Buhârî, İstikrâz:11, no:2268, 2/845; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/115)*

Hüseyn ibni Fazl *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* dışındaki peygamberlerden hiçbirinde Kendi isimlerinden iki ismi toplamamıştır.

Nitekim bir âyet-i kerîmede Kendisi hakkında:

﴿إِنَّ اللهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾

"Şüphesiz ki Allâh insanlara karşı elbette Raûf'dur, Rahîm'dir" *(Bakara Sûresi:143)* buyururken, bu âyet-i kerîmede de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında:

﴿بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾

"Sâdece inananlar için çok esirgeyicidir, pek acıyıcıdır" buyurmuştur. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/442)*

Abdulazîz ibni Yahyâ *(Rahimehullâh)* bu cümle-i celîlenin tefsîrinde şöyle demiştir: "Gerçekten size, sizinle çok alâkadar olan, en ufak bile sıkıntınız kendisine çok ağır gelen bir râsül gelmiştir ki dünyâ ve âhiret size şefaat edecek olan da ancak odur. O halde siz onun sünneti üzere yaşadığınız sürece hiçbir sıkıntıyı önemsemeyin, netîcede o sizi mutlaka cennete götürecektir. Çünkü sizin cennete girmenizden başka hiçbir şey onu râzı etmeyecektir." *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/442)*

Bu cümle-i celîlede harf-i cerrin, müteallakından öne alınması hasr mânâsını ifâde etmektedir ki buna göre mânâ: "Peygamberin esirgemesi ve acıması ancak müminlere mahsustur, kâfirler ve münâfıklar hakkında ise ra'fet ve rahmet söz konusu değildir" demek olur.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in inananlara karşı, hattâ kâfirlerden gelecek zürriyetlerden Müslüman olma ihtimâli bulunan nesillere karşı dahî merhameti bu âyet-i kerîmede zikredildiği üzere gerçekleşmiştir.

Nitekim **İkrime** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عِكْرِمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «جَاءَ جِبْرِيلُ فَقَالَ لِي: يَا مُحَمَّدُ! إِنَّ رَبَّكَ يُقْرِئُكَ السَّلامَ وَهٰذَا مَلَكُ الْجِبَالِ قَدْ أَرْسَلَهُ إِلَيْكَ وَأَمَرَهُ أَلَّا يَفْعَلَ شَيْئًا إِلَّا بِأَمْرِكَ، فَقَالَ لَهُ مَلَكُ الْجِبَالِ: إِنَّ اللهَ أَمَرَنِي أَلَّا أَفْعَلَ شَيْئًا إِلَّا بِأَمْرِكَ، إِنْ شِئْتَ دَمْدَمْتُ عَلَيْهِمُ الْجِبَالَ، وَإِنْ شِئْتَ رَمَيْتُهُمْ بِالْحَصْبَاءِ وَإِنْ شِئْتَ خَسَفْتُ بِهِمُ الأَرْضَ.» قَالَ: «يَا مَلَكَ الْجِبَالِ، فَإِنِّي اٰنِي بِهِمْ، لَعَلَّهُمْ أَنْ تَخْرُجَ مِنْهُمْ ذُرِّيَّةٌ، يَقُولُوا: لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ، فَقَالَ مَلَكُ الْجِبَالِ: أَنْتَ كَمَا سَمَّاكَ رَبُّكَ: ﴿رَؤُوفٌ رَحِيمٌ﴾.»

Âyet: 128

"Cibrîl bana gelerek: 'Yâ Muhammed! Rabbin sana selâm söylüyor. İşte bu (yanımdaki), **dağların meleğidir, onu sana gönderdi ve ona senin emrin olmadan hiçbir şey yapmamasını emretti' dedi. Dağların meleği de: 'Şüphesiz Allâh bana senin emrin olmadan hiçbir şey yapmamamı emretti, istersen onlar üzerine dağları devireyim, istersen onlara taşlar savurayım, dilersen de onları yerin dibine batırayım' dedi.**

O zaman (ben)**: 'Ey dağların meleği! Ben onları**(n azâbını) **tehir edeyim, ola ki** (ileride) **onlardan Lâilâhe illâllâh diyen bir zürriyet çıkar' deyince dağların meleği: 'Sen tıpkı Rabbinin seni adlandırdığı gibi Raûf ve Rahîm** (çok esirgeyen ve acıyan) **biri**(ymiş)**sin' dedi."** *(İbnü Ebî Hâtim:6/1918; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/614)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiği üzere; **Abdullâh ibni Ca'fer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyete göre: "**Ebû Tâlib** vefât edip **Kureyş** müşrikleri **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e onun hayâtında yapamadığı kadar eziyet edince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* büyük sıkıntılara düştü.

Özellikle akrabâsından, hâssaten amcası **Ebû Leheb** ve karısı **Ümm-ü Cemîl**'den duyduğu: "Bir çok ilâhı tek bir ilâha çeviren sen misin?" sözünün ardından gelen hakâretler, tenkitler ve tekzipler onu çok bunalttı.

O sıralarda **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e eziyet edenlerden kimini dövüyor, kimini kovuyor ve onlara: "Bir adamı **'Rabbim Allâh'tır'** dedi diye öldürecek misiniz?" diyordu.

İşte tam o günlerden birinde nübüvvetin onuncu senesinin şevvâl ayında âzatlı kölesi **Zeyd ibni Hârise** *(Radıyallâhu Anh)* ile birlikte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tâif**'e çıktı, niyeti ise dayıları olan **Sakîf** kabîlesinin İslâm'ı kabul ederek ona yardım etmelerini ve kavminden kendisine muhâlif olanlara onunla birlikte karşı çıkmalarını temin idi.

Tâif'e vardığında **Sakîf** kabîlesinin eşrâfına gitti, üç kardeş olan bu kişilerle oturup getirdiği din hakkında konuştu. Fakat onlardan biri: "Bu (Muhammed) Kâ'be'nin örtüsünü keser ama çalmaz" dedi. Diğeri: "**Allâh** senden başka gönderecek peygamber mi bulamadı?" dedi.

Üçüncüsü ise: "Vallâhi ben seninle ebediyyen konuşmam, çünkü eğer sen söylediğin gibi **Allâh**'ın elçisi isen elbette sen, benim seninle konuşamayacağım kadar büyük bir adamsın, yok eğer **Allâh**'a iftirâ ediyorsan o zaman zâten seninle konuşmam yakışmaz" diyerek felsefe yaptı.

Böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ümitsiz vaziyette onların yanından kalkarken: "Bâri benim size gelip konuştuğumu gizleyin de kavmim (bunu) duyup bana daha fazla zorluk çıkarmasın" deyince onlar: "Haydi bizim memleketimizden çık" dediler.

Bununla yetinmeyip bir de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hakâret edecek ve bağırıp çağıracak deli dolu kimseleri **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in üzerine saldılar, böylece birçok insan toplanıp **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yolu üzerinde karşılıklı durarak mübârek ayaklarını taşla yaralayıp kanattılar, **Zeyd** *(Radıyallâhu Anh)*ın da başını yardılar.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onların aralarından sıyrılıp bir bostana vardığında mübârek ayaklarından kan akıyordu. Orada biz üzüm asmasının altında gölgelendikten sonra iki rekât namaz kıldı ve sonra:

«اَللّٰهُمَّ إِلَيْكَ أَشْكُو ضَعْفَ قُوَّتِي وَقِلَّةَ حِيلَتِي وَهَوَانِي عَلَى النَّاسِ! يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ! أَنْتَ أَرْحَمُ بِي! إِلٰى مَنْ تَكِلُنِي إِلٰى عَدُوٍّ يَتَجَهَّمُنِي أَمْ إِلٰى قَرِيبٍ مَلَّكْتَهُ أَمْرِي إِنْ لَمْ تَكُنْ غَضْبَانًا عَلَيَّ فَلَا أُبَالِي غَيْرَ أَنَّ عَافِيَتَكَ هِيَ أَوْسَعُ لِي، أَعُوذُ بِنُورِ وَجْهِكَ الَّذِي أَشْرَقَتْ لَهُ الظُّلُمَاتُ وَصَلَحَ عَلَيْهِ أَمْرُ الدُّنْيَا وَالْأٰخِرَةِ أَنْ يَنْزِلَ بِي غَضَبُكَ وَأَنْ تُحِلَّ عَلَيَّ سَخَطَكَ لَكَ الْعُتْبٰى حَتّٰى تَرْضٰى وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِكَ.»

'Ey Allah ben gücümün zayıflığını, çâremin azlığını ve insanlar nezdindeki şu hakir durumumu ancak Sana şikâyet ediyorum.

Ey acıyanların en merhametlisi! Bana ancak ve en çok Sen acırsın. Beni kime havâle ediyorsun?! Beni kötü karşılayacak bir düşmana mı, yoksa işime mâlik kıldığın bir yakınıma mı?! Sen bana kızgın değilsen ben hiçbir şeye aldırmam, ne var ki yine de âfiyetin (bana hiçbir belâ vermemen) **benim için daha geniş ve rahattır.**

Ben gazabının başıma inmesinden yâhut öfkeni üzerime çökertmenden, bütün karanlıkların kendisiyle aydınlandığı ve dünya-âhiret işlerinin kendisiyle yoluna girdiği (o mübarek) **cemâlinin nûruna sığınırım. Sen râzı oluncaya kadar ancak Senden özür dilenir.**

Senin yardımın olmadan ne bir (günahtan) **dönüş, ne de bir** (ibadete) **kuvvet olmaz.'** *(İbni `Adiyy, Süyûtî, Câmi`u'l-ehâdîs, no:38419, 35/409; Taberânî, ed-Duâ, no:957, 3/128; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/545)* diye duâ etti.

Âyet: 128

Daha sonra yola koyularak **Yemen** ehlinin mîkātı (ihrama girme sınırı) olan ve **Mekke** ile arasında bir gün bir gecelik mesâfe bulunan **Karnü's-se'âlib** mevkiine varınca **Allâh-u Te'âlâ** ona dağların âmiri olan melekle birlikte **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)*ı gönderdi. Dağların meleği: "İstersen şu iki dağı **Sakîf** kabîlesinin üzerine kapatayım (da aralarında ezilsinler) deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«بَلْ أَرْجُو أَنْ يُخْرِجَ اللهُ مِنْ أَصْلَابِهِمْ مَنْ يَعْبُدُ اللهَ وَحْدَهُ لَا يُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا.»

"Hayır, doğrusu ben Allâh'ın onların sulplerinden, sâdece Kendisine ibâdet edecek ve hiçbir şeyi O'na ortak etmeyecek kimseler çıkarmasını umuyorum" dedi.

İşte o zaman dağların meleği: "Gerçekten sen Rabbinin seni adlandırdığı gibi Raûf ve Rahîm'mişsin" dedi. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/545; Buhârî, Bedü'l-halk:7, no:3059, 3/1180; İbnü Ebî Hâtim:6/1918; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/614)*

Şu bilinsin ki; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu cümle-i celîlede geçen esirgeme ve acıma sıfatlarıyla methedilmesi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu sıfatları ve bunları takınanları sevdiğini ifâde etmektedir. Nitekim **Ebû Sâlih el-Hanefî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiği üzere; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي صَالِحٍ الْحَنَفِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ رَحِيمٌ يُحِبُّ كُلَّ رَحِيمٍ، يَضَعُ رَحْمَتَهُ عَلَى كُلِّ رَحِيمٍ.» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّا لَنَرْحَمُ أَنْفُسَنَا وَأَمْوَالَنَا وَأَزْوَاجَنَا؟ قَالَ: «لَيْسَ كَذٰلِكَ، وَلٰكِنْ كُونُوا كَمَا قَالَ اللهُ: ﴿لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ﴾

"Şüphesiz Allâh çok merhametlidir, her merhametliyi sever, rahmetini de acıyanlara ihsân eder" buyurunca sahâbeden bazıları: "Biz gerçekten canlarımıza, mallarımıza ve eşlerimize acıyoruz" dediklerinde **Rasûlüllâh Efendimiz** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Öyle (sizin anladığınız gibi sâdece kendinizle alâkalı şeylere acımak) **değil! Lâkin Allâh'ın: "Andolsun ki; elbette size kendi nefislerinizden** (sizin gibi bir beşer) **olan pek değerli bir Rasül gelmiştir. Sıkıntıya uğramanız ona çok ağırdır, size karşı çok düşkündür ve inananlara çok esirgeyicidir; pek acıyıcıdır.**

(Habîbim! Sen kendileri hakkında bu kadar büyük bir nimetken) **eğer** (hâlâ) **onlar** (sana iman etmekten) **yüz çevirirlerse, sen de ki: '**(Sizin inkâr ve eziyetlerinize karşı) **bana yetecek olan ancak Allâh'tır! O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Ben** (O'ndan gayri kimseye umut bağlamam ve kimseden korkmam, zira ben) **ancak O'na tevekkül ettim. O** (azametini Allâh-u Te`âlâ'dan başka kimsenin bilemeyeceği kadar) **çok büyük olan Arş'ın Rabbi de ancak O'dur'" buyurduğu gibi** (bütün müminlere karşı çok düşkün ve merhametli, dinden yüz çevirenlere karşı da sâdece Allâh'a güvenici) **olun"** buyurdu. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/101; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/615)*

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de zikredildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu muhkem din içerisinde Müslümanları rifkat (yumuşaklık) ile terbiye ettiği için müminleri çok esirgemiştir. Nitekim **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte kendisi:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِنَّ هَذَا الدِّينَ مَتِينٌ فَأَوْغِلُوا فِيهِ بِرِفْقٍ.»

"Şüphesiz bu din çok sağlamdır, siz onun derinliklerine yumuşaklıkla dalın" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:13052, 20/346; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/544)* buyurmuştur. Zâten **Allâh-u Te'âlâ** da Habîbine:

﴿فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ﴾

"Onları affet ve görmezden gel" *(Mâide Sûresi:13)* kavl-i şerîfinde böyle yapmasını emretmiştir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* mahlûk olduğu için onun esirgemesi ve acıması da sonradan yaratılmış olması hasebiyle yaratılmış olmanın verdiği zâfiyetten dolayıdır ki onun acıması sâdece inananlara mahsus kalmıştır. Ama **Allâh-u Te'âlâ** yaratıcı olduğu için onun rahmet ve ra'feti kadîm ve ezelî olduğundan yaratıcılığın kuvvetinden dolayıdır ki O'nun rahmeti bütün insanlığa şâmil olmuştur. Nitekim:

﴿وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ﴾

"Benim rahmetim her şeyi kapladı" *(A'râf Sûresi:156)* buyurmuştur. İşte bundan dolayıdır ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında:

﴿بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾

"Sâdece inananlar için çok esirgeyicidir, pek acıyıcıdır" buyururken, Kendisi hakkında:

Âyet: 128

﴿إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾

"Şüphesiz ki Allâh insanlara karşı elbette Raûf'dur, Rahîm'dir" *(Bakara Sûresi:143)* buyurmuştur. Artık insanlar içerisinden her kime yaratıcının esirgemesi ulaşmışsa o, nebevî rahmete de elverişli olur. Çünkü peygamberin acıması **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmetinin netîcelerindendir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ﴾

"Allâh'tan (sana gelen) **bir rahmet sebebiyledir ki onlara yumuşak davrandın"** *(Âl-i İmrân Sûresi:159)* buyurmuştur.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde peygamberini insanların cinsinden gönderdiğini bildirmiştir ki bunun hikmeti insanlarla **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* arasında ülfet peydâ etmektir. Zîrâ cins cinse meylettiği için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in insan cinsinden gönderilmesi insanların onun nûrundan faydalanmasını kolaylaştırmıştır.

Ayrıca burada (مِنْ أَنْفُسِكُمْ) şeklinde vârid olan kıraate göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in her konuda insanların en şereflisi olduğu bildirilmiştir. Zâten onun, teayyünâtın (meydana gelenlerin) ilki olması ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın vasfettiği üzere büyük bir ahlâk üzere bulunması şeref olarak kendisine yeter. (İbni Fârız *(Kuddise Sirruhû)* ne güzel söylemiştir:)

وَعَلَى تَفَنُّنِ وَاصِفِيهِ بِوَصْفِهِ يَفْنَى الزَّمَانُ وَفِيهِ مَا لَمْ يُوصَفِ

"Onun vasfını anlatmaya çalışanlar, her türlü
îzah tarzını kullanmalarına rağmen,
Zaman tükenir de hâla onun hakkında anlatılamayan şeyler kalır!"
(Dîvân, sh:154)

Bu âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, ümmetinin sıkıntısından dertlendiği, bir uzvuna istenmedik bir şey isâbet eden kişinin bütün bedeni acı çektiği gibi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in de ümmetinin başına gelen şeylerden dolayı acı çektiği bildirilmiştir.

Sehl *(Kuddise Sirruhû)* bu makamda: "Sizin bir an bile **Allâh-u Te'âlâ**'dan gâfil duruma düşmeniz ona çok ağır gelir. Zîrâ hakîkatte sevgiliden gâfil olmaktan daha meşakkatli bir şey olamaz" diye mânâ vermiştir.

Bu mânâya göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, ümmetine harîs oluşu da onların Mevlâlarıyla huzur üzere olup O'ndan gâfil olmamalarına karşı düşkünlüğü olarak îzah edilmiştir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in müminlere karşı raûf ve rahîm oluşu ise, ümmetine sıkıntı veren şeyleri onlardan savuşturup faydalı şeyleri onlara celbetmesi mânâsındadır ki bu esirgemenin bir eseri olarak onları günahlardan sakındırmış, yine bu rahmetin bir netîcesi olarak onlara ilimler, mârifetler ve kemâlât akıtmıştır.

Câfer-i Sâdık *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** mahlûkātının Kendisine itaat etmekten âciz olduğunu bildiği için onlara Kendisine doğru dürüst nasıl hizmet edeceklerini bildirmek üzere Kendisiyle kulları arasında sûretâ kendi cinslerinden olan bir beşeri tâyin etti ve onun hakkında: **"Size kendi cinsinizden bir rasül geldi"** buyurdu. Böylece ona Kendi sıfatlarından olan ra'fet ve rahmet vasıflarını giydirerek onu sâdık bir sefir (elçi) olarak mahlûkāta çıkardı. Onun şânının yüceliğini târif etmek için:

﴿مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ﴾

"Kim o Rasûle itaat ederse muhakkak Allâh'a itaat etmiştir" *(Nisâ Sûresi:80)* buyurarak ona itaati Kendisine itaat, ona uymayı da Kendisine muvâfakat kabul etti. Sonra Habîbini özellikle yüce Zât'ı için seçkin kılıp tüm nefeslerinde ona Kendisini müşâhede ettirdi ve Kendisine tâbi olmayacak kullardan yüz çevirmesini emrederek onun şerefli kalbini tesellî buyurdu.

"İbnü Acîbe Tefsîri"nde bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı hakkında şunlar zikredilmiştir: **Allâh**'a dâvet eden ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in vârisi olan kişilere gereken, onun ahlâkıyla ahlâklanarak müminlerin başına gelen sıkıntılardan rahatsız olmaları, onlara kolaylık gösterip zorluk çıkartmamaları, bütün insanların hayrını isteyip onlara hayır ulaştırmak için ellerinden gelen gayreti göstermeleri, **Allâh**'ın mahlûkātına karşı merhamet ve şefkat göstermeleri, kendilerinden yüz çeviren kimselere karşı ise **Allâh-u Te'âlâ** ile yetinip, sâdece O'na tevekkül ederek hiçbir üzüntüye ve kedere düşmeksizin işlerini O'na ısmarlamalarıdır.

Vertecebî *(Kuddise Sirruhû)*nun beyânı vechile: **"Sizin sıkıntınız ona ağır gelir"** kavl-i şerîfinin mânâsı: "Nefsinizin hevâsına uyup Hakk'a muhâlif düşerek O'ndan perdelenmeniz ona ağır gelir" demektir. **Sehl** *(Kuddise Sirruhû)*ya göre ise mânâ: "Sizin göz açıp kapayacak kadar az bir zaman için de olsa **Allâh**'tan gâfil olmanız ona çok zor gelir" şeklindedir.

Âyet: 129

﴿ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللّٰهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (129)

(فَإِنْ تَوَلَّوْا) **Eğer** (onlar sana îmân etmekten) **yüz çevirirlerse,** (فَقُلْ) (Habîbim!) **Sen de söyle,** ne söyle? (حَسْبِيَ) **bana kâfî gelir,** kim? (اللّٰهُ) **Allâh,** (لَا إِلٰهَ) **hiçbir ilah yoktur,** (إِلَّا هُوَ) **ancak O vardır,** (عَلَيْهِ) **sâdece O'na,** (تَوَكَّلْتُ) **tevekkül ettim,** (وَهُوَ) **O,** kimdir? (رَبُّ الْعَرْشِ) **Arş'ın Rabbidir,** öyle Arş ki, (الْعَظِيمِ) **çok büyük.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim! Sen kendileri hakkında bu kadar büyük bir nîmetken) **eğer** (hâlâ) **onlar** (sana îmân etmekten) **yüz çevirirlerse, sen de ki: "**(Sizin inkâr ve eziyetlerinize karşı) **bana yetecek olan ancak Allâh'tır! O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur!**

Ben (O'ndan gayri kimseye umut bağlamam ve kimseden korkmam, zîrâ ben) **ancak O'na tevekkül ettim.**

O (azametini Allâh-u Te'âlâ'dan başka kimsenin bilemeyeceği kadar) **çok büyük olan Arş'ın Rabbi de ancak O'dur!"**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede kullara kendilerine ne büyük bir peygamber gönderdiğini ve onun kendilerine ne kadar merhametli davrandığını beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede **Habîbi** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yönelerek, insanların kendisinden yüz çevirmesi hâlinde ne söylemesi ve ne yapması gerektiğini açıklamıştır.

"Fahrurrâzî, Hâzin, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu sûrede **Rasûlü**'ne kullara zor gelecek bâzı teklifler tebliğ etmesini emrettikten sonra bu sûre-i celîleyi bu teklifleri kolayca tatbik edebilmeyi gerektirecek bir beyanla bitirmiştir ki o da kendilerine içlerinden bir peygamber göndermiş olması ve o peygamberin onlara karşı çok şefkatli bulunmasıdır.

Bu îtibarla o peygamberin dünyâ ve âhiretteki bütün izzet ve şerefi ümetine âit olacaktır. Ayrıca o **Rasûl**'ün, dünyâ ve âhiret hayırlarını ümmetine ulaştırma husûsundaki rağbeti ve onların zarara düşmelerinden çok rahatsız olması da onun, ümmeti hakkında şefkatli bir tabîb ve merhametli bir baba gibi olduğunu düşündürmektedir.

Elbetteki şefkatli bir hekim tahammülü zor olan birtakım ilaçlar ve ameliyatlar yapacaktır. Çocuğuna acıyan bir baba da tabî ki ona zor gelen birtakım terbiye usûlleri uygulayacaktır. Ama tabî ki tabîbin mâhir ve şefkatli, babanın da merhametli olmasının bilinmesi o acı veren ilaçların tahammülünü kolaylaştıracaktır.

İşte bu hususların düşünülmesi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in getirdiği hükümlerin tatbîkini kolaylaştırmaktadır. Fakat **Allâh** ve **Râsûlü**'nün bunca şefkat ve rahmetine rağmen kulların bu dîni kabul etmeyip ondan yüz çevirmeleri söz konusu olursa işte bu noktada **Allâh-u Te'âlâ** Habîbine: "Sen onları yaptıklarıyla baş başa bırak, kendilerini önemseme, **Allâh-u Te'âlâ**'ya îtimat et ve bütün işlerinde ancak O'na mürâcaat et" buyurarak sûre-i celîleyi gâyet güzel ve son derece mükemmel bir üslûpla hitâma (sona) erdirmiştir.

Âyet-i kerîmede geçen: (عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ) **"Ben ancak O'na tevekkül ettim"** kavl-i şerîfinde geçen tevekkül, ulemâ ve meşâyıh tarafından birçok târiflerle îzah edilmişse de özetle "Tevekkül", kalbin **Allâh-u Te'âlâ**'ya güvenmesi ve sâdece O'nunla alâka kurduğu için sükûnete ermesi ve hiçbir sıkıntı ânında ızdırâba düşmemesidir.

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ) **"O çok büyük olan Arş'ın Rabbi de ancak O'dur"** kavl-i şerîfi **Allâh-u Te'âlâ**'nın her şeyin yaratıcısı ve sâhibi olduğunu ifâde etmektedir.

Zîrâ **Arş**, bütün mahlûkātın tavanı mesâbesinde olması hasebiyle gökler yerler, onların içindekiler ve aralarındakiler **Arş**'ın altında olup **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudreti karşısında makhûr (yenik ve ezik) durumdadırlar.

Zâten **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyete göre; **Arş**'a bu ismin verilmesi yüksekte bulunması sebebiyledir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilmi ise her dâim her şeyi kaplamış, kaderi de her zaman her şey hakkında geçerli olmuştur.

Âyet: 129

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **"Büyük Arş"**tan kastedilen mânâ, **Allâh-u Te'âlâ**'nın büyük mülküdür. Ya da duânın kıblesi ve meleklerin tavaf mekânı olan **Arş**'tır ki bu ifâde **Hakk Te'âlâ**'nın kudretinin ve korumasının mükemmelliğine işâret etmektedir.

Böylece **Allâh-u Te'âlâ** Habîbine şöyle demesini emretmiş olmaktadır: "Bin tâne sütunu (bir rivâyet üçyüz bin direği) olup her iki direk arasında üçyüz bin yıllık mesâfe bulunan ve hepsi **Hâffât** ve **Sâffât** (kuşatan ve saf tutan) meleklerle dolu olan **Arş**'a bütün azametiyle tecellî buyuran yüce kudret sâhibi, hasetçilerin şerrinden beni de muhâfaza eder. Çünkü kulları koruyan ve tevâzu sâhiplerine yardım eden ancak O'dur."

Haddâdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde yüce **Zât**'ının, **Arş-ı Azîm**'in yâni göklerden ve yerlerden daha büyük olan büyük tahtın **Rabbi** (yaratıcısı ve sâhibi) olduğunu açıklamıştır ki aslında böylece her şeyin **Rabbi** olduğunu bildirmek istemiştir.

Zîrâ en büyük varlık olan **Arş**'ın **Rabbi** olan **Zât** elbette ondan daha küçük olan diğer tüm varlıkların da **Rabbi** olur. Tabî ki burada **Allâh-u Te'âlâ**'nın, büyük **Arş**'ın **Rabbi** olduğu zikredilmekle **Arş**'a da bir nevî teşrîf (şeref verme) ve tâzimde bulunulmuştur.

Şu bilinsin ki; temel unsurlar ile feleklerin mertebeleri şöyle sıralanmıştır; ilk olarak toprak, sonra su, sonra hava, sonra ateş, sonra Kamer'in feleği (ayın yörüngesi), sonra Utârid'in (Merkür'ün), Zühre'nin (Venüs'ün), Güneş'in, Merîh'in, Müşterî'nin (Jüpiter'in), Zuhal'in (Satürn'ün) felekleri (yörüngeleri), sonra da sâbit yıldızların felekleri gelir.

En sonunda ise felek-i âzam diye tesmiye edilen (en büyük felek adındaki) felekü'l-eflâk olan **Arş** gelir ki o, feleklerden ve unsurlardan müteşekkil tüm cisimleri kuşatmıştır. Onun ardında ne boşluk ne de doluluk mefhumları aranmaz.

Feleklerden ve temel unsurlardan her birinin muhiti geride zikredilen sıra üzere bir öncesinde bulunan ile temas hâlindedir. Zîrâ varlık âleminin boşluk kabul etmesi muhaldir. İşte eflâk ve anâsırdan oluşan bütün bu ecrâm (cisimler) ve içlerinde bulunanlar hakkında "Âlem" adı kullanılır.

Tahkîk ehlinden olan bâzı zevâtın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ Arş**'ı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şerefini ortaya çıkarmak için yaratmıştır.

Zîrâ:

﴿عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا﴾

"Rabbinin seni (kıyâmet günü dirilterek) **Makām-ı Mahmûd'a** (o herkesin imrenip övgüler yağdıracağı şefaat makāmına) **yerleştirmesi kesinleşmiştir"** *(İsrâ Sûresi:79)* âyet-i kerîmesinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e vaad edilen makam **Arş**'ın altında bulunmaktadır. Ayrıca **Arş**, iyi kulların amel defterlerini barındıran bir mâdendir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ﴾

"Şüphesiz iyilerin (yaptıkları güzel amellerin kayıtlı olduğu) **kitap**(lar) **ı elbette İlliyyîn'dedir"** *(Mutaffifin Sûresi:18)* buyurmaktadır.

Yine böylece **Arş**, meleklerin aynasıdır ki kıyâmet günü insanlar hakkında şâhitlik yapabilmeleri için onların şahıslarını ve hallerini oradan izlemektedirler.

Arş hakkında tefsirlerde birçok hadîs-i şerîf ve rivâyet zikredilmiştir, nitekim **Zeyd ibni Eslem** ve **Zeyd**'in oğlu (Abdurrahmân) vâsıtasıyla **Ebû Zerr** *(Radıyallâhu Anhüm)*den rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَا السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ فِي الْكُرْسِيِّ إِلَّا كَدَرَاهِمَ سَبْعَةٍ أُلْقِيَتْ فِي تُرْسٍ.» قَالَ ابْنُ زَيْدٍ: فَقَالَ أَبُو ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا الْكُرْسِيُّ فِي الْعَرْشِ إِلَّا كَحَلْقَةٍ مِنْ حَدِيدٍ أُلْقِيَتْ بَيْنَ ظَهْرَيْ فَلَاةٍ مِنَ الْأَرْضِ.»

"Kürsî'ye nispetle yedi kat gökler büyük bir kalkanın içerisine bırakılan yedi kuruş gibidir. Arş'a nispetle Kürsî ise dünyâdaki en büyük çölün ortasına bırakılmış bir demir halka gibidir." *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:4/539; Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-Azame, no:222; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/619)*

Şa'bî *(Rahimehullâh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ الشَّعْبِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلْعَرْشُ مِنْ يَاقُوتَةٍ حَمْرَاءَ، وَإِنَّ مَلَكًا مِنَ الْمَلَائِكَةِ نَظَرَ إِلَيْهِ وَإِلَى عِظَمِهِ، فَأَوْحَى اللهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَيْهِ:

Âyet: 129

إِنِّي قَدْ جَعَلْتُ فِيكَ قُوَّةَ سَبْعِينَ أَلْفَ مَلَكٍ، لِكُلِّ مَلَكٍ سَبْعُونَ أَلْفَ جَنَاحٍ، فَطِرْ، فَطَارَ الْمَلَكُ بِمَا فِيهِ مِنَ الْقُوَّةِ وَالْأَجْنِحَةِ مَا شَاءَ اللهُ أَنْ يَطِيرَ، فَوَقَفَ فَنَظَرَ فَكَأَنَّهُ لَمْ يَسِرْ.»

"Arş kırmızı yâkuttandır; meleklerden bir melek ona ve büyüklüğüne bak(ıp şaşır)**ınca Allâh-u Azze ve Celle ona:**

'Şüphesiz Ben sana yetmişbin kanadı olan yetmişbin melek kuvveti verdim, haydi uç' diye vahyetti. O melek de sâhip olduğu kuvvet ve kanatlarla Allâh-u Te'âlâ'nın, uçmasını dilediği kadar uçtu. Sonra durup baktığında sanki hiç yürümemiş gibiydi." *(Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-Azame, no:247, 2/631; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/617; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:15195, 6/151)*

Vehb ibni Münebbih *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Şüphesiz **Allâh-u Te'âlâ Arş**'ı ve **Kürsî**'yi Kendi nûrundan yarattı, **Arş Kürsî**'ye bitişiktir, melekler **Kürsî**'nin ortasındadır, **Arş**'ın yetmiş bin sütunu vardır ki her sütun gökle yerin sahası kadardır. **Arş**'ın etrâfında dört ırmak vardır, biri parlayan nurdandır, biri yanan ateştendir, biri göz kamaştıran bembeyaz kardandır, biri de sudandır.

O ırmaklar içerisinde kıyâm duran melekler **Allâh**'ı tesbîh ederler. **Arş**'ın, bütün yaratıkların lisanları adedince lisanları vardır ki o lisanların tamâmıyla **Allâh-u Te'âlâ**'yı tesbih ve zikreder." *(İbnü Ebî Hâtim:6/1920; Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-'Azame, no:192, 297; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/617, 619)*

Hammâd *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ Arş**'ı yeşil zümrütten halketmiş ve ona kırmızı yâkuttan dört büyük direk yaratmış ve **Arş**'a bin lisan vermiştir. Yeryüzünde de bin ümmet yaratmıştır ki her ümmet **Arş**'ın lisanlarından bir lisan ile tesbih etmektedirler." *(Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-'Azame, no:259; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/617)*

İbni Abbâs, Mücâhid ve **Kâ'b** *(Radıyallâhu Anhüm)* şöyle demişlerdir: "**Arş**'ın büyüklüğünü ancak onu yaratan bilir. Rahmân'ın yaratıkları içinde yedi kat gökler büyük bir sahrânın ortasındaki küçük bir kubbe(li kulübe) gibidir. Büyük bir sahrânın içinde bir halka ne kadar yer tutuyorsa gökler ve yerler de **Arş**'ta o kadar yer tutabilir. **Arş**'a nispetle gökler, gökle yer arasında sarkıtılan bir kandil gibidir." *(İbnü Ebî Hâtim:6/1920; Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-'Azame, no:198, 220, 251; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/618)*

Mücâhid *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Meleklerle Arş arasında bir perde nurdan, bir perde karanlıktan olmak üzere yetmiş perde vardır." *(Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-'Azame, no:271, 283; Beyhakî, el-Esmâ, no:856; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/619)*

Vehb ibni Münebbih *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Hızkîl Nebî** *(Aleyhisselâm)*, **Danyâl** *(Aleyhisselâm)* ile birlikte **Buht-u Nassar**'ın **Beyt-i Makdis**'den aldığı esirler arasında bulunuyordu. **Hızkîl Nebî** *(Aleyhisselâm)* bir kere **Fırat**'ın kenarında uyurken bir melek gelerek başından tuttu ve onu **Beyt-i Makdis**'in hazîne dâiresine yerleştirdi.

Sonrasını kendisi şöyle anlattı: "Başımı semâya kaldırınca **Arş**'a kadar tüm gök tabakalarının açıldığını gördüm, sonra bana **Arş** ve etrâfında bulunanlar da belirdi. O boşluktan baktığımda **Arş**'ın gölgesinin bütün göklerin ve yerin üzerinde olduğunu gördüm. Göklere ve yere baktığımda onları **Arş**'ın içinde asılı vaziyette gördüm. **Arş**'ı taşıyan melekler dört tâne idi ki her birinin dört tâne yüzü vardı. Bir yüzü insan şeklinde, biri akbaba sûretinde, biri aslan sûretinde, biri de boğa kılığındaydı.

O sırada **Arş**'ın önünde duran bir melek gördüm, onun altı kanadı vardı ki kanatlarının rengi deve yavrusunun rengi gibiydi. **Allâh-u Te'âlâ**'nın, mahlûkātı yarattığı andan kıyâmet kopana kadar (orada) öylece duracak olan o melek **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)*mış.

Onun aşağı tarafında, (o zamana dek) görmüş olduğum mahlûkātın en büyüğü olan bir melek daha gördüm ki o **Mîkâîl** *(Aleyhisselâm)*mış ve gökteki tüm meleklerin halîfesi oluyormuş. O ara **Allâh-u Te'âlâ**'nın, mahlûkātı yarattığı andan kıyâmet kopuncaya kadar **Arş**'ı tavaf eden melekler gördüm ki:

«قُدُّوسٌ قُدُّوسٌ رَبُّنَا اللهُ الْقَوِيُّ مَلَأَتْ عَظَمَتُهُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ.»

"Çok kuvvetli olan ve azameti göklerle yerleri doldurmuş bulunan Rabbimiz Allâh mukaddestir, münezzehtir" diye tesbih ediyorlardı.

Onların aşağısında da bâzı melekler gördüm ki her bir meleğin altı kanadı vardı, iki kanadıyla nûra karşı yüzünü kapatıyordu, iki kanadıyla bedenini örtüyordu, iki kanadıyla da uçuyordu, meğer onlar mukarreb (Allâh-u Te'âlâ'ya mânen yakın edilen) meleklermiş.

Sonra onlardan daha aşağı tarafta birtakım melekler gördüm ki onlardan kimi secdede, kimi de kıyamda duruyordu. **Allâh-u Te'âlâ**'nın, mahlûkātı yarattığı andan kıyâmet kopuncaya kadar onlar o halde bulunacaklarmış. Onların alt tarafında diğer başka melekler gördüm ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın, mahlûkātı yarattığı andan Sûr'a üflenileceği vakte kadar onlar secdede bulunuyorlarmış. Ancak Sûr'a üfürüldüğü vakit başlarını secdeden kaldıracaklarmış.

Âyet: 129

Onlar **Arş**'a baktıkları zaman:

«سُبْحَانَكَ مَا كُنَّا نَقْدُرُكَ حَقَّ قُدْرَتِكَ.»

"Seni tenzîh ederiz, biz Senin kudretini hakkıyla takdîr edemedik" diye tesbih ediyorlardı.

Sonra gökte bana açılan boşluktan **Arş**'ı gördüm ki **Arş** o boşluk kadar oldu. Sonra gökle yer arasına doğru inişe geçti ve o boşluğu dolduracak kadar oldu.

Sonra (Kudüs'te bulunan) rahmet kapısından girdi, orası kadar oldu. Sonra **Mescid-i Aksâ**'ya indi, onun miktârı oldu, sonra Sahra (Mescid-i Aksâ'da bulunan kaya)nın üzerine düştü ve onun kadar oldu.

O sırada bana:

«يَا ابْنَ اٰدَمَ!»

"Ey Âdem oğlu" diye öyle bir nidâ geldi ki bayılıp düştüm. Çünkü evvelce hiç böyle bir ses işitmemiştim. O sesi takdir etmeye (ölçmeye) çalıştığımda onu bir araya gelen büyük bir ordunun tek bir sesle bağırması gibi güçlü buldum, hattâ ondan daha da büyüktü.

Ben bayılınca:

«أَنْعِشُوهُ فَإِنَّهُ ضَعِيفٌ خُلِقَ مِنْ طِينٍ.»

"Bunu kaldırın, çünkü zayıftır, topraktan yaratılmıştır" denildi.

Sonra bana:

«اِذْهَبْ إِلٰى قَوْمِكَ فَأَنْتَ طَلِيعَتِي عَلَيْهِمْ كَطَلِيعَةِ الْجَيْشِ مَنْ دَعَوْتَهُ مِنْهُمْ، فَأَجَابَكَ وَاهْتَدٰى بِهُدَاكَ فَلَكَ مِثْلُ أَجْرِهِ، وَمَنْ غَفَلْتَ عَنْهُ حَتّٰى يَمُوتَ ضَالًّا فَعَلَيْكَ مِثْلُ وِزْرِهِ لَا يُخَفِّفُ ذٰلِكَ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْئًا.»

"Doğru kavmine git, sen bir ordunun gözcüsü gibi Benim onlar hakkında gözcümsün, onlardan kimi dâvet ettin de sana icâbet ederek hidâyetinle doğru yolu bulduysa onun ecrinin bir misli de sana verilecek.

Ama kimi ihmâl ettin de o sapık olarak öldüyse onun günahının bir misli de sanadır, fakat bu, onların günahlarından da bir şey eksiltmeyecektir" denildi.

Sonra ben **Arş**'a yükseltildim ve (oradan baygın gibi bir halde) taşınarak **Fırat**'ın kenarına geri döndürüldüm.

Fırat'ın kenarında uyurken bana bir melek gelerek başımdan tuttu, beni taşıyarak **Beyt-i Makdis**'in yan tarafına soktu. Bir anda ben bir su havuzuyla karşılaştım ki içindeki su ayağımı geçmiyordu.

Sonra oradan cennete indim, bir de baktım ki ağaçları ırmaklarının kenarlarında bulunuyor, yaprakları dökülmüyor, meyveleri tükenmiyor, o meyvelerin içerisinde tomurcuklusu, tâzesi, olgunu ve devşirilmelik olanları vardı. Elbiseleri, elbise boyacılarının elindeki elbiseler gibiydi, sâhibinin istediği renge dönebilmekteydi.

Eşleri bana arzedilince onların yüzlerinin güzelliğini bir kıyas yapayım dedim; baktım ki güneşle ayın ışığı bir araya toplanacak olsa onlardan birinin yüzü ikisinden daha parlak oluyordu. Onların eti kemiklerini örtmüyor, kemikleri de iliklerini kapatmıyordu. Eşi (ilişkiden sonra) uyanınca hanımını yine bâkire buluyordu.

Ben buna şaşırınca bana: "Sen buna niye şaşırıyorsun? Bu gördüğün meyvelerden yiyene ebedî yaşama hakkı verilir, bu eşlerle evlenenin derdi kederi tükenir" denildi. Sonra melek başımı tuttu ve beni evvelce bulunduğum yere geri götürdü.

Hızkîl Nebî *(Aleyhisselâm)* daha sonra şöyle anlatmıştır: Yine bir kere ben **Fırat**'ın kenarında uyuyorken bir melek gelip başımı tuttu ve beni taşıyarak yeryüzünün bomboş ve dümdüz bir yerine bıraktı ki orada evvelce bir harp vâki olup onbin kişi ölmüş, kuşlar ve yırtıcı hayvanlar onların etlerini parçalamış, mafsallarını birbirinden ayırmış.

Sonra melek bana: "Bâzıları bu ölen kişileri bir daha toplamaya benim gücüm yetmez sanıyor, haydi onları çağır" deyince ben onlara bir dâvet yapar yapmaz her kemik koptuğu mafsalına doğru yöneldi, o derece ki hiç kimse arkadaşını o kemiğin, ayrıldığı mafsalını tanıdığı kadar tanıyamazdı.

Nihâyet kemikler birbirine eklendi, sonra üzerlerinde et bitti, daha sonra damarlar gelişti, daha sonra deriler döşendi, bütün bunlar ben bakarken oldu. Sonra melek bana: "Şimdi onların ruhlarını bana dâvet et" deyince ben çağrıda bulundum. Tam o anda her ruh ayrıldığı cesedine yöneldi.

Böylece bedenler ruhlarıyla birleşip oturduklarında ben onlara: "Siz neredeydiniz?" diye sordum.

Âyet: 129

Onlar: "Biz ölüp hayattan ayrılınca **Mîkâîl** adında bir melekle karşılaştık, o bize:

«هَلُمُّوا أَعْمَالَكُمْ وَخُذُوا أُجُورَكُمْ، كَذٰلِكَ سُنَّتُنَا فِيكُمْ
وَفِيمَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ وَفِيمَنْ هُوَ كَائِنٌ بَعْدَكُمْ.»

"Amellerinizin yanına gelin ve karşılıklarınızı alın! Sizin hakkınızda da, sizden önce geçenler hakkında da, sizden sonra gelecekler hakkında da kānunumuz budur" dedi.

Sonra o bizim amellerimizi teftiş etti, bizim puta taptığımızı görünce cesetlerimize kurt musallat etti fakat ruhlarımız da ondan acı çekti, sonra ruhlarımıza gam ve keder musallat etti ama cestlerimiz de onun elemini hissetti. İşte biz böylece azap olunuyorken sen bizi çağırdın da geldik" diye anlattılar. Sonra melek beni taşıyarak evvelce bulunduğum yere geri götürdü. *(Ahmed ibni Hanbel, ez-Zühd, sh:81; Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-'Azame, no:233; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/620-624)*

Allâh-u Te'âlâ'ya **"Büyük Arş"**ın Rabbi olması hasebiyle yapılan duâların, musîbetleri açacağı husûsunda bâzı hadîs-i şerîfler rivâyet edilmiştir.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyete göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sıkıntı ânında:

«لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ الْعَظِيمُ الْحَلِيمُ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ
رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَرَبُّ الْأَرْضِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ.»

"Azîm ve Halîm olan Allâh'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Büyük Arş'ın Rabbi olan Allâh'tan başka hiçbir ilâh yoktur.

Göklerin Rabbi, yerin Rabbi ve değerli Arş'ın Rabbi olan Allâh'tan başka hiçbir ilâh yoktur" *(Buhârî, De'avât:26, no:5986, 5/2336; Müslim, no:2730; Tirmizî, no:3435; İbnü Mâce, no:3883; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/619)* diye zikrederdi.

Abdullâh ibni Câfer *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: Amcam **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* bana **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, sıkıntı ânında ve başına bir musîbet geldiğinde okuduğu bâzı kelimeler öğretmiştir ki onlar da:

«لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ، سُبْحَانَ اللهِ وَتَبَارَكَ اللهُ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ،
وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.»

"Halîm ve Kerîm olan Allâh'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Allâh çok münezzehtir. Büyük Arş'ın Rabbi olan Allâh çok hayır sâhibidir. Bütün hamdler âlemlerin Rabbi olan Allâh'a mahsustur" *(Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:10465, 6/162; Hâkim, el-Müstedrek:1/508; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/620)* zikirleridir.

Bir rivâyete göre **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* yeğeni **Abdullâh ibni Câfer** *(Radıyallâhu Anhüm)*e: "Ben sana, **Hasen**'e ve **Hüseyn**'e bile öğretmediğim ve sâdece sana tahsis ettiğim bir zikir öğreteceğim ki başın dara düştüğünde bunu söylersin, hastaların üzerine bunu okursun, ölüye telkinde bulunurken bunu söylersin, **Allâh**'tan bir şey isteyeceğinde bununla duâ edersin" dedi.

Abdullâh da kızını **Abdülmelik ibni Mervân** ile evlendirip **Şâm**'a gönderirken onu uğurlamak için kendisiyle birlikte bir mile yakın yol aldıktan sonra onu kenara çekerek: "Kızım, sen gurbet diyârına gidiyorsun, başına bir sıkıntı yâhut gam ve keder isâbet ettiğinde bu kelimeleri söyle ve her türlü musîbeti bu zikirle karşıla" demiştir. *(Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:10463- 10468, 6/160-162; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:10/204)*

Abdullâh ibni Câfer'in, babasından (Câfer-i Tayyâr) *(Radıyallâhu Anhümâ)* rivâyetine göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَقِّنُوا مَوْتَاكُمْ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ، سُبْحَانَ اللهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! كَيْفَ لِلْأَحْيَاءِ؟ قَالَ: «أَجْوَدُ وَأَجْوَدُ!»

"Ölüm döşeğindeki kimselerinize:

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ، سُبْحَانَ اللهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.»

zikrini telkin edin" buyurdu. O zaman: "Yâ **Rasûlellâh**! Bu zikir(in okunması) diriler için nasıl olur?" denilince: **"Daha iyi, daha güzel"** buyurdu. *(İbni Mâce, Cenâiz:3, no:1446, 1/465; Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl:2/279; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/620)*

Tevbe Sûresinin sonunda bulunan bu iki âyet-i kerîmenin, özellikle de sûre-i celîlenin kendisiyle hitâma erdiği (...حَسْبِيَ اللهُ) zikrinin fazîletleri hakkında bâzı hadîs-i şerîfler ve rivâyetler vârid olmuştur, şöyle ki:

Ebudderdâ *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

Âyet: 129

«مَنْ قَالَ فِي كُلِّ يَوْمٍ حِينَ يُصْبِحُ وَحِينَ يُمْسِي: حَسْبِيَ اللهُ لاَ إِلٰـهَ إِلاَّ هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، سَبْعَ مَرَّاتٍ، كَفَاهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ هَمَّهُ مِنْ أَمْرِ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ.»

"Her kim sabahladığında ve akşamladığında yedi defâ:

«حَسْبِيَ اللهُ لاَ إِلٰـهَ إِلاَّ هُوَ. عَلَيْهِ تَوَ كَّلْتُ وَ هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ.»

derse, Allâh-u Azze ve Celle dünyâ ve âhiret işlerinden ona sıkıntı veren şeylere karşı ona kâfi gelir." *(İbnü Sünnî, Amelü'l-yevm ve'l-leyle, no:71, Sh:36-37; Ebû Dâvûd, Edeb:110, no:5081, 4/2164; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/443; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/616)*

Ebû Dâvûd'un, **Ebudderdâ** *(Radıyallâhu Anh)*a mevkûf olarak tahrîc ettiği diğer bir rivâyete göreyse burada:

«صَادِقًا كَانَ بِهَا أَوْ كَاذِبًا.»

"Bunu doğru olarak (yani mânâsında samîmi olarak ve Allâh-u Te'âlâ'ya tam güvenerek, bir niyet üzere ya da niyetsiz) **veyâ yalancı** (tam güvenmeyi beceremeyen) **biri olarak da dese böyledir"** *(Ebû Dâvûd, Edeb:110, no:5081, 4/2164)* şeklinde bir ilâve vardır.

Büreyde *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ بُرَيْدَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : «مَنْ قَالَ عَشْرَ كَلِمَاتٍ عِنْدَ دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ وَجَدَ اللهَ عِنْدَهُنَّ مَكْفِيًّا مَجْزِيًّا خَمْسٌ لِلدُّنْيَا وَخَمْسٌ لِلْاٰخِرَةِ: حَسْبِيَ اللهُ لِدِينِي، حَسْبِيَ اللهُ لِدُنْيَايَ، حَسْبِيَ اللهُ لِمَا أَهَمَّنِي، حَسْبِيَ اللهُ لِمَنْ بَغٰى عَلَيَّ، حَسْبِيَ اللهُ لِمَنْ حَسَدَنِي، حَسْبِيَ اللهُ لِمَنْ كَادَنِي بِسُوءٍ، حَسْبِيَ اللهُ عِنْدَ الْمَوْتِ، حَسْبِيَ اللهُ عِنْدَ الْمَسْأَلَةِ فِي الْقَبْرِ، حَسْبِيَ اللهُ عِنْدَ الْمِيزَانِ، حَسْبِيَ اللهُ عِنْدَ الصِّرَاطِ، حَسْبِيَ اللهُ لاَ إِلٰـهَ إِلاَّ هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَ إِلَيْهِ أُنِيبُ.»

"Her kim, beş vakit namazın ardında şu on kelimeyi okursa, Allâh-u Te'âlâ'yı o anda kendisin(in dertlerin)**e yeterli ve ihtiyâcı görülmüş olarak bulur. O on kelimenin beşi dünyâ için, beşi de âhiret içindir. Dînim için Allâh bana yeter. Dünyam için Allâh bana yeter. Mühim işlerim için Allâh bana yeter. Bana karşı azgınlık edenler için Allâh bana yeter. Beni kıskananlara karşı Allâh bana yeter. Bana kötü hîle yapanlar için Allâh bana yeter.**

Ölüm zamânında Allâh bana yeter. Kabirdeki suallerde Allâh bana yeter. Mîzan'da Allâh bana yeter. Sırat'ta Allâh bana yeter. (Her yerde ve her zaman) **Allâh bana yeter. Ondan başka hiç bir ilâh yoktur, ben ancak O'na güvendim ve ancak O'na yönelirim."** *(Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl:2/14; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/443)*

Bekkâr ibni Muhammed *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ بَكَّارِ بْنِ مُحَمَّدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ لَزِمَ قِرَاءَةَ ﴿لَقَدْ جَآءَكُمْ رَسُولٌ ... وَ هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ﴾ لَمْ يَمُتْ هَدْمًا وَلاَ غَرْقًا وَلاَ حَرْقًا وَلاَضَرْبًا بِحَدِيدَةٍ .

"Her kim: «لَقَدْ جَآءَكُمْ رَسُولٌ ... وَ هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ» (Tevbe sûresinin son iki) **âyetlerini okumaya devâm ederse, enkaz altında kalarak, boğularak, yanarak ve demir darbesiyle ölmez."** *(Muhammed el-Ğâfıkî, Lemehâtü'l-envâr, no:966, 2/758; Irâkî, el-Muğnî, no:1110, 2/858; Zebîdî, el-İthaf:187)* buyurmuştur.

Hüseyn *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Her kim sabahladığı zaman yedi kere:

«حَسْبِيَ اللهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ.»

derse o gün ve o gece kendisine ne bir sıkıntı, ne bir musîbet, ne de boğulma isâbet etmez!" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/616)*

Ebuşşeyh *(Rahimehullâh)* **Muhammed ibni Kâ'b** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle anlattığını rivâyet etmiştir: **Rûm** diyârına (gazâ için) bir seriyye (müfreze) sefere çıkmıştı. İçlerinden bir adam düşerek ayağı kırıldı, onu taşımaya güç yetiremeyince atını yanına bağladılar, yanına biraz azık ve su da bıraktılar.

Onlar dönüp gidince birisi geldi ve: "Ne oldu sana burada?" diye sordu. O kişi: "Ayağım kırıldı, arkadaşlarım da beni terk etti" deyince o kişi: "Elini ağrı hissettiğin yere koy ve:

﴿فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللهُ لاَ إِلٰـهَ إِلاَّ هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ﴾

âyet-i kerîmesini oku" dedi. Bunun üzerine adam elini koyup âyeti okur okumaz ânında iyileşti ve atına binip arkadaşlarına yetişti. *(Muhammed el-Ğâfıkî, Lemehâtü'l-envâr, no:970, 2/760-761; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/615-616; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/584)*

Âlûsî *(Rahimehullâh)* bu rivâyeti naklettikten sonra: "Bu âyet-i kerîme se-

nelerden beri benim de virdimdir. **Allâh-u Te'âlâ**'dan bu âyetlerin bereketiyle bizi hayırlara muvaffak kılmasını dileriz. Muvaffak kılanların en hayırlısı ancak O'dur" demiştir.

"Ikdü'd-dürer ve'l-Leâlî" ve **"Lemehâtü'l-envâr"** isimli eserlerde zikredildiğine göre, bir kere **Ebû Bekr eş-Şiblî** *(Kuddise Sirruhû)*, **Ebû Bekr ibni Mücâhid el-Mukrî** *(Rahimehullâh)*ın yanına girdiğinde o, ayağa kalkarak onu karşıladı ve iki gözünün arasından öptü.

İbni Mücâhid *(Rahimehullâh)*ın adamları: "Sen zamânın vezîri **Ali İbni Îsâ**'ya bile kalkmazken, bu zat kimdir ki buna kalkıyorsun? Hem herkes bunun hakkında deli diyor" diye sorduklarında, o: **"Ben Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***in ta'zîm ettiği kişiye nasıl kalkmam?"** dedi ve şöyle anlattı: "Dün gece ben rüyamda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i gördüm. O bana: **"Yâ Ebâ Bekr! Yârın olduğunda senin yanına cennet ehlinden bir adam gelecek, ona ikrâm et"** buyurdu.

İbni Mücâhid *(Rahimehullâh)* şöyle anlatıyor: Bu hâdiseden iki gece sonra, tekrar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i gördüğümde, bana: **"Yâ Ebâ Bekr! Sen cennet ehlinden bir adama ikrâm ettiğin gibi Allâh-u Te'âlâ da sana ikrâm etsin"** dedi.

O zaman ben: **"Yâ Rasûlellâh! Şiblî sizin yanınızda bu dereceyi neyle elde etti?"** diye sorunca, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"O, seksen senedir kıldığı her namazın peşinden:**

﴿لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ ۞ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ﴾

âyet-i kerîmelerini okuyan, sonunda da bana salevât getiren bir zâttır. Böyle bir kişiye ben nasıl ikrâm etmem" buyurdu. *(Muhammed el-Ğâfikî, Lemehâtü'l-envâr, no:971, 2/761; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/547)*

Yine aynı eserde nakledildiğine göre sâlihlerden biri şöyle anlatmıştır: Bir ara ben çok maddî darlığa düşmüştüm, o sıra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i rüyâda gördüğümde bana: **"Ey falan! Gam çekme, üzülme, yârın olunca Ali ibni Îsâ el-Vezîr'in yanına git, ona benden selâm söyle ve benim kendisine: 'Sen benim kabrimin yanında dörtbin kere salevât okumuştun, işte bu alâmet ile sana gönderdiğim kişiye yüz dînar ver' dediğimi ona tebliğ eyle"** buyurdu.

Sabah olunca doğruca Vezîr'in yanına gidip rüyâmı anlatınca göz yaşlarına boğuldu ve: "**Allâh** ve **Rasûlü** doğru söyledi, ey adam sen de doğru söyledin. Bu meseleyi **Allâh** ve **Rasûlü**'nden başka bilen yoktu" dedikten sonra hizmetçisine bir kese getirtti, içinden üçyüz dînar çıkartarak: "Bu yüz, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in buyurduğu miktar, diğer yüz dînar müjden karşılığı, öteki yüz ise sana hediye" dedi. Böylece ben üçyüz dînarı alarak yanından ayrılırken bütün gam ve kederim zâil olmuştu.

Sonra **Allâh-u Te'âlâ** o Vezîr'e o kadar lütuflarda bulundu ki vezirliğini, riyâsetin ihtişâmını, saltanatın zulmünü ve zorbaların azametini terk ederek **Mekke-i Mükerreme**'ye gitti, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in onu anmasının ve o adamı kendisine göndermesinin bereketiyle **Mekke**'de mücâvir kaldı. Tabî ki bütün bunlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın, ezelî ilminde bu kişinin âkıbetinin hayır ve hâtimesinin güzel olacağını bilmiş olmasının bir netîcesi idi. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/547)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde Tevbe Sûresi'nin sonuna geldiğimiz şu noktada **İsmâ'îl Hakkî** *(Rahimehullâh)* sûrelerin fazîletleri hakkında vârid olan ve **"Beydâvî"**, **"Ebussuûd"** tefsirleri gibi mûteber kaynaklarda zikredildiği halde bâzı hadisçiler tarafından mevzû rivâyet kabul edilen hadîs-i şerîflerin, kendileriyle amel edilmek bakımından mûteber oldukları husûsunda çok güzel ve faydalı bir îzah yapmıştır.

Biz bu îzahı Tevbe Sûresi'nin başında *(Rûhu'l-Furkān Tefsîri:16/306-308)* zikrettiğimiz için burada tekrar iâde edilmesine lüzum görmüyoruz.

"Âlûsî Tefsîri"nde bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı olarak şöyle zikredilmiştir: **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede Habîbine: "**Eğer kullar** kendilerinde tâbi olma istîdâdı bulunmadığı için veyâ bu kabiliyet kaybolduğu için senin yolunu kabul etmekten **yüz çevirirlerse onlara**:

'Bir insanın, kangren olmuş uzvuna ihtiyâcı olmadığı gibi benim de size ihtiyâcım yoktur, **Allâh bana yeter, O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur,** O'ndan başka hiçbir şeye tesir edecek yoktur, O'ndan gayri yardım edecek yoktur. O'ndan başka hiçbir kimsede tesir gücü görmediğimden mahlûkattan hiçbirine güvenmedim, **Ben ancak O'na tevekkül ettim, zâten her şeyi kaplayan büyük Arş'ın Rabbi de ancak O'dur'** diye îlân eyle" buyurmuş olmaktadır.

"İbnü Acîbe Tefsîri"nde bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı hakkında şunlar zikredilmiştir:

Âyet: 129

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ümmetinin hidâyetine çok düşkün olduğu halde onların ona ittibâdan yüz çevirmeleri kendisini çok mahzun edince **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesiyle onun kalb-i şerîfini tesellî etmek üzere: "**Allâh**'tan gayri her şeyden yine sen **Allâh** ile yetin" buyurmuştur.

Kuşeyrî *(Kuddise Sirruhû)*nun beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** peygamberine kulları tevhîde dâvet etmesini emretmiş, sonra da ona: "Eğer onlar sana icâbetten yüz çevirirlerse sen tecrîd (her şeyden soyutlanma) vasfıyla bizimle birlikte ol, çünkü sen tevhîd içerisinde kendi benliğini kaybetmişsin, sen ancak Bizimlesin, gayrimizden ilişkiyi kesmişsin, bu yüzden senin bütün işlerini Biz üstlenmişiz" buyurmuştur.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

"Allâh bize yeter" diyenleri metheden âyet-i kerîmeler:

﴿اَلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ
فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ﴾

"Öyle kimseler ki; (karşılaştıkları) **insanlar onlara: "Gerçekten o** (düşmanlarınız olan) **insanlar kesinlikle sizin için** (güç ve asker) **toplamışlardır. Artık onlardan korkun" demişti de, bu onları inanç bakımından artırmış ve onlar:**

'Bize yeten ancak Allâh'tır ve O, (bütün işlerin Kendisine havâle edileceği) **ne güzel** (bir) **Vekîl olmuştur' demişlerdi."** *(Âli İmran Sûresi:173)*,

﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا مَا آتَاهُمُ اللهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللهُ سَيُؤْتِينَا اللهُ
مِنْ فَضْلِهِ وَرَسُولُهُ إِنَّا إِلَى اللهِ رَاغِبُونَ﴾

"Eğer gerçekten onlar Allâh'ın ve Rasûlünün kendilerine vermiş olduğu şeye râzı gelseydiler ve: 'Allâh(ın, lütfuyla bizim için ayırdığı kısmet) **bize yeter, yakında bize fazl**(-u ihsân)**ından Allâh da verecek, Rasûlü de!**

Şüphesiz ki biz yalnızca Allâh(ın ikrâmın)**a rağbet edici kimseleriz' deseydiler** (elbette bu kendileri için çok hayırlı ve kârlı olurdu)**!"** *(Tevbe Sûresi:59)*

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓرٰ قف تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ ﴿١﴾ اَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا
اَنْ اَوْحَيْنَآ اِلٰى رَجُلٍ مِنْهُمْ اَنْ اَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ
اٰمَنُوٓا اَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ ؕ قَالَ الْكَافِرُونَ اِنَّ هٰذَا
لَسَاحِرٌ مُبِينٌ ﴿٢﴾ اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضَ فِى سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ ؕ
مَا مِنْ شَفِيعٍ اِلَّا مِنْ بَعْدِ اِذْنِهٖ ؕ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ ؕ
اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾ اِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا ؕ وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّا ؕ اِنَّهُ
يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِىَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ ؕ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ
حَمِيمٍ وَعَذَابٌ اَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٤﴾ هُوَ الَّذِى جَعَلَ
الشَّمْسَ ضِيَآءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ
السِّنِينَ وَالْحِسَابَ ؕ مَا خَلَقَ اللّٰهُ ذٰلِكَ اِلَّا بِالْحَقِّ ؕ يُفَصِّلُ
الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥﴾ اِنَّ فِى اخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا
خَلَقَ اللّٰهُ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَّقُونَ ﴿٦﴾

سورة يونس

مكية

YÛNUS SÛRESİ *(29/Z.Kā'de/1432—26/10/2011)*

Mekke'de nâzil olmuştur.

Sûre-i Celîlenin İniş Yeri ve İniş Vakti

Kurtubî, Hâzin, Fîrûzâbâdî ve **Âlûsî** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; **İbni Abbâs, Katâde, Hasen, Ikrime, Atâ** ve **Câbir** *(Radıyallâhu Anhüm)*e göre üç âyet-i kerîme (94-96) dışında bu sûrenin tamamı **Mekke**'de nâzil olmuştur.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan diğer bir rivâyete göre sâdece 40. âyet-i kerîme **Medîne**'de nâzil olmuştur.

Muhammed ibni Sîrîn *(Radıyallâhu Anh)*: "Yûnus Sûresi yedinci sûre sayılırdı" demiştir.

Fîrûzâbâdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu sûrenin sonunda, azâbı gördüklerinde ümit keserek îmân eden fakat bu îmânın bereketiyle azaptan kurtulan **Yûnus** *(Aleyhisselâm)*ın kavminin kıssası zikredildiği için bu sûreye "Yûnus" ismi verilmiştir.

Sûre-i Celîlenin Âyetlerinin, Kelimelerinin, Harflerinin Sayısı ve Fâsılaları

Âyetleri: Şâmîler'e göre yüz on, geri kalanlar indinde ise yüz dokuz âyet-i kerîmedir.

Kelimeleri: Bin sekiz yüz otuz iki, diğer bir kavle göre ise bin dört yüz doksan dokuzdur.

Harfleri: Yedi bin altmış beştir.

Fâsılaları: (ملْن) terkibinin cem ettiği (م) ، (ن) ، (ل) harfleridir.

Sûre-i Celîlenin Fazîletiyle İlgili Bâzı Rivâyetler

Enes *(Radıyallâhu Anh)* "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim" demiştir:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:

«إِنَّ اللهَ أَعْطَانِي الرَّاءَاتِ إِلَى الطَّوَاسِينِ مَكَانَ الْإِنْجِيلِ.»

"Şüphesiz Allâh İncîl'in yerine bana (başında hurûf-u mukatta'a bulunan sûreler içinde harflerinin sonu) **'Râ' harfleri olan sûrelerden 'Tâ sîn' harfli sûrelere kadar olan kısmı verdi."** *(İbnü Merdûyeh, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/625)*

Übeyy ibni Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أُبَيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ قَرَأَ سُورَةَ يُونُسَ أُعْطِيَ مِنَ الْأَجْرِ عَشْرُ حَسَنَاتٍ بِعَدَدِ كُلِّ مَنْ كَذَّبَ بِيُونُسَ وَصَدَّقَ بِهِ وَنُوحٍ وَهُودٍ وَصَالِحٍ وَشُعَيْبٍ وَلُوطٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَبِعَدَدِ مَنْ غُرِقَ مَعَ فِرْعَوْنَ فِي الْبَحْرِ وَكَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ السُّعَدَاءِ.»

"Her kim Yûnus Sûresini okursa o kişiye Yûnus, Nûh, Hûd, Sâlih, Şu'ayb, Lût, İbrâhîm ve Mûsâ *(Aleyhimüsselâm)***ı inkâr edenler ile onları tasdik edenler sayısınca, bir de Firavun'la berâber denizde boğulanlar adedince** (bunlardan her bir ferde mukābil) **on hasene yazılır ve bu kişi kıyâmet günü sa'îdlerden olur."** *(Muhammed el-Ğâfikî, Lemehâtü'l-envâr, no:972-975, 2/761-763; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/116; Beyzâvî, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/296; Fîrûzâbâdî, Besâir-u zevi't-temyîz:1/245)*

Ali *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا عَلِيُّ! مَنْ قَرَأَ سُورَةَ يُونُسَ أَعْطَاهُ اللهُ مِنَ الثَّوَابِ مِثْلَ ثَوَابِ حَمْزَةَ، وَلَهُ بِكُلِّ اٰيَةٍ قَرَأَهَا مِثْلُ ثَوَابِ خَضِرَ.»

"Ey Ali! Her kim Yûnus Sûresini okursa Allâh-u Te'âlâ ona sevap olarak Hamza *(Radıyallâhu Anh)***ın sevâbının bir mislini verir ve okuduğu her bir âyet karşılığında kendisine Hızır** *(Aleyhisselâm)***ın sevâbının bir misli vardır."** *(Fîrûzâbâdî, Besâir-u zevi't-temyîz:1/245)*

Câfer-i Sâdık *(Radıyallâhu Anh)*dan şöyle rivâyet olunmuştur:

وَعَنْ جَعْفَرِ الصَّادِقِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ قَرَأَ سُورَةَ يُونُسَ كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ.»

"Her kim Yûnus Sûresini okursa kıyâmet günü mukarreb kimselerden olur." *(Fîrûzâbâdî, Besâir-u zevi't-temyîz:1/245)*

Yûnus Sûresi'nin Kendisinden Önce Geçen Tevbe Sûresi ile Münâsebeti

Bu sûrenin bir önceki sûreyle münâsebeti, o sûre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bahsiyle bitmiş, bu sûre de yine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in bahsiyle başlamıştır.

Ayrıca önceki sûre **Kur'ân-ı Kerîm**in bir sûresi nâzil olduğunda münâfıkların söylediklerini beyân etmekte, bu sûre(de geçen 15. ve 38. âyet-i kerîmeler) ise kâfirlerin Kur'ân hakkındaki sözlerini açıklamaktadır.

Yine böylece geçen sûre(nin 126. âyet-i kerîmesin)de münâfıkların belâlardan uslanıp tevbe etmedikleri açıklanırken, bu sûre(nin 12. ve 22. âyetlerin)de ise başına belâ geldiğinde kötülükten vazgeçen fakat sonra tekrar kötülüğe dönen kimseler zemmedilmiştir.

Sûre-i Celîlenin Maksatları

Fîrûzâbâdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile bu sûrenin başlıca maksatları:

Nübüvvetin ispatı, kâfirlerin **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve Kur'ân hakkındaki îtikatlarının bozukluğunun ve âhiretteki cezâlarının beyânı, halkın menfaati için güneş ve ayın menzillerinin takdîri, fânî dünyâ ile yetinip bâkî âhireti terk edenlerin zemmi, ehl-i îmânın cennetlerin tâlibi olmalarının methi, kâfirlerin azâbı acele istemeleri, **Allâh-u Te'âlâ**'nın yeryüzünde halîfe yaparak insanları imtihanı, kâfirlerin **Allâh**'ın kelâmını anlamayarak uydurma kabul etmeleri, puta tapanların ibâdetlerinin iptali, kulların karada ve denizde helâkten kurtarılış nîmeti, dünyânın fânîliğinin yağan yağmur sebebiyle yetişen bitkilere benzetilişi, kulların **Dârüsselâm**'a dâvet edilişi, kâfirlerin kıyâmet günü düşecekleri zelil durum, halkın dünyâda yapmış oldukları tâat ve mâsiyeti âhirette görecekleri, bir olan **Hakk**'ın dışında her şeyin bâtıl olduğu, kıyâmet ve dirilişin açık delillerle ispatı, Kur'ân'ın inişinin faydaları, namazla ve Kur'ân'la sevinç izhârının emredilmesi, dostlarla suçluların temyîzi, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kıssası anlatılarak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tesellî edilmesi, İsrâîloğullarının **Firavun** hânedânıyla yaşadıkları, **Kıptîler**'in mallarının mahvedilişi, İsrâîloğullarının denizden kurtuluşu, **Firavun**'un ve kavminin denizde boğulması, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nübüvvetinin tekit edilişi ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e müşriklerin ezâ ve cefâlarına sabretmesinin emredilişidir. *(Fîrûzâbâdî, Besâir-u zevi't-temyîz:1/238-239)*

﴿ الٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (1)

(الـر) اَللّٰهُ أَعْلَـمُ بِمُـرَادِهِ بِذٰلِـكَ Yâni; bu harflerden murâdının ne olduğunu ziyâdesiyle bilen ancak **Allâh**'tır, (تِلْـكَ) **işte sana! Bu** (sûrede buluna)**nlar,** nedir? (اٰيَاتُ الْكِتَابِ) **Kitâb'ın âyetleridir,** öyle Kitap ki, (اَلْحَكِيمِ) **hakîm olan.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Elif! Lâm! Râ! İşte sana! Bu (sûrede buluna)**nlar, o** (hüküm ve hikmetlerle dolu) **hakîm olan Kitab'ın âyetleridir!"**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

"Semerkandî, Sa'lebî, Beğavî, Fahrurrâzî, Hâzin, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* "Sûrelerin başlarında bulunan isimler **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimlerinden birer isimdir" demiştir.

Yine **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre bu âyetlerin tafsîli (açılımı):

«أَنَا اللهُ أَرٰى مِنَ الْعَرْشِ إِلَى الثَّرٰى، فَهَلْ يَرٰى أَحَدٌ مِثْلَ مَا أَرٰى.»

"Ben Allâh'ım! (Arş'tan ferşe her şeyi) görürüm. (Benim gördüğüm gibi hiçbir kimse görebilir mi?) şeklindedir." *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/87; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/103; İbnü Ebî Hâtim:6/1921, 1994, 7/2098; Beyhakî, el-Esmâ, no:167; İbnü Neccâr, et-Târîh:17/3, 4; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/625-626)*

Sa'îd ibni Cübeyr, Sâlim ibni Abdillâh ve **Dahhâk** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi bâzı müfessirlerden de bu mânâ nakledilmiştir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan gelen diğer bir kavle göre: "(الر), (حم) ve (ن) harfleri (الرحمن) ism-i şerîfinin harflerinin dağılımıdır." *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/104; İbnü Ebî Hâtim:6/1921, 1994, 7/2098)*

Katâde *(Radıyallâhu Anh)*ın beyânı vechile; (الر) **Kur'ân-ı Kerîm**'in isimlerindendir. Ekserî müfessirlere göre bu sûre-i celîlenin ismidir. Bâzı âlimler bu gibi harflerin îrâbı hakkında kelâm etmişlerse de selefin görüşü bu gibi harfler hakkında:

Âyet: 1

«اَللّٰهُ أَعْلَمُ بِمُرَادِهِ بِذٰلِكَ.»

"**Allâh-u Te'âlâ** bu harflerden murâdının ne olduğunu ziyâdesiyle bilir" diyerek mânâlarını **Allâh-u Te'âlâ**'ya havâle etmek olduğuna göre mânâsı zâhir olmayan bu harflerin îrâbı hakkında konuşmanın bir anlamı olmaz.

İsmâ'îl Hakkî Efendi *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; harfler kelimelerin cüzleri, kelimeler cümlelerin cüzleri, cümleler âyetlerin cüzleri, âyetler sûrelerin cüzleri, sûreler de Kur'ân-ı Kerîm'in cüzleridir.

Demek ki Kur'ân sûrelere, sûreler âyetlere, âyetler cümlelere, cümleler kelimelere, kelimeler harflere harfler de noktalara çözülmektedir. Nasıl ki deniz ırmaklara ve harklara, onlar da damlalara kadar bölünmektedir. Bu îtibarla her şeyin aslı tek bir noktadır, bütün bu kesret ise o noktanın yayılmasından ve açılımından meydana gelmiştir.

Zâhirî ulemâdan bâzısının sûrelerin başlarındaki harfler hakkındaki: "Bunlar hece harfleridir, bir mânâları yoktur" şeklindeki beyanları zâfiyetten hâlî (arınmış) değildir, çünkü hurûf-u mukatta'anın sahih medlülleri (mânâları) vardır.

Bu harfler tahkîk ehli sûfiyye hazarâtının ilimlerinin zübdesidir. Öncekilerin ve sonrakilerin tüm ilimlerinin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e verildiği sâbit olduğuna göre harflerin ilimleri de kendisine verilmiş olmalıdır. Zîrâ hurûf ilmi **Âdem** ve **İdrîs** *(Aleyhimesselâm)*ın ilimlerindendir.

Hurûfiyye tâifesinin zemmedilmesi ise işârî mânâlara tutunup ibâreleri terk etmeleri ve şerîatin hürmet (yasak) perdesini yırtıp atmaları nedeniyledir. Oysa lafız mânânın elbisesi, ibâre işâretin kabı ve varlık âlemi mânevî müşâhedenin aynası olduğu gibi, şerîat de hakîkatin libâsıdır ve bunların her biri birbirine bağlıdır.

Dolayısıyla bunlardan biriyle yetinip diğerini terk eden kişi mârifet-i ilâhiyye dâiresinin dışında kalır. Bu harflerin ve tüm hakîkatlerinin mânâsı gerçekte ancak **Allâh**'a, **Rasûlü**'ne ve onun kâmil vârislerine ısmarlanmıştır. Onlardan kimi tevil cânibine giderek bu harflerden her birinin **Allâh-u Te'âlâ**'nın isimlerinden bir isimden alınmış olduğunu söylemişlerdir ki Arap kelâmında da kelimenin bir harfiyle yetinme usûlü mevcuttur.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın (geride zikredilen) sözü bu usûl üzere değerlendirilmiştir.

Âyet: 1

Sûrelerin başlarında bulunan hurûf-u mukatta'a ve müteşâbih âyetler hakkında daha geniş mâlûmât Bakara Sûre-i Celîlesi'nin 1. âyet-i kerîmesi ile Âl-i İmrân Sûre-i Celîlesi'nin 7. âyet-i kerîmesinin tefsîrinde (Rûhu'l-Furkān Tefsîri:1/117-123, 3/330-344) zikredilmiştir.

Âyet-i kerîmede geçen: (تِلْكَ) lafzı bu sûrenin âyetlerine de işâret edici olabilir, **Kur'ân-ı Kerîm**'in âyetlerine de işâret etmiş olabilir. Bu durumda kendisinden sonra zikredilen (اَلْكِتَابِ) kelimesinden bu sûre de kastedilmiş olabilir, **Kur'ân-ı Kerîm**'in tamâmı da murâd edilmiş olabilir.

Ebussuûd Efendi'nin beyânı vechile; tabî ki o zaman **Kur'ân-ı Kerîm**'in tümü nâzil olmamışsa da bu yüce Kitâb'ın tamâmının ilk olarak **Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelî ilminde taayyünü daha sonra **Levh-i Mahfûz**'da tahakkuku ve daha sonra birinci kat semâdaki **Beytü'l-izzet** denen makāma toptan indirilmiş olması, kendisinin işâret edilebilir bir kitap olmasını sahih kılmıştır. Gerçi bütün bu mânâlar düşünülmese de o güne kadar inmiş olan ve Kur'ân denildiğinde o gün insanlar arasında anlaşılan Kitâb'ın îtibâra alınması da bu nispeti doğru kılmaktadır.

Bu âyet-i celîlede **Kur'ân-ı Kerîm** hakkında (اَلْحَكِيمِ) buyrulması, onun hikmet (ince ilim)lerle dolu olması hasebiyledir. Aslında hakîm: "Doğru ve isâbetli işler yapan kimse" demektir. **Kur'ân-ı Kerîm** hikmetli ve isâbetli hükümlerle dolu olduğu için bu vasıf ona uygun görülmüştür.

Allâh-u Te'âlâ'nın:

﴿وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾

"Ne yaş, ne de kuru hiçbir şey müstesnâ olmamak üzere hepsi de mutlaka apaçık bir kitap (olan Kur'ân)**da** (kayıtlı)**dır"** *(En'âm Sûresi:59)* kavl-i şerîfi de bütün hikmetlerin **Kur'ân-ı Kerîm**'de toplandığına delâlet etmektedir.

Nakledildiğine göre **İmâm-ı Muhammed** *(Rahimehullâh)* kendisine fakirlik gâlip olduğu bir gün bir bozacının yanına gelerek: "Bana bir yudum verirsen sana fıkıhtan iki mesele öğretirim" dedi. Bozacı ise: "Benim fıkıh meselelerine ihtiyâcım olmaz" dedi.

Bir zaman sonra o kişi: "Dünyâda bulunan her şeyi çeyiz olarak kızıma vermezsem karım üç talakla boş olsun" diye yemin etti. Sonra ne kadar ulemâya mürâcaat ettiyse de bu iş mümkün olmadığı için onun, yemîninde hânis olduğuna (karısının boş olduğuna) fetvâ verdiler.

Âyet: 1

Derken o, **İmâm-ı Muhammed**'in yanına gelince İmam ona: "Ben senden bir yudum içecek istediğim zaman işte sana bu meseleyi, bir de başka bir meseleyi öğretme niyetinde idim, fakat şimdi o fıkıh meselesinin şânına tâzîmen bin dînar almadan onu öğretmem" dedi. Adam ona istediği meblağı teslim ettikten sonra: "Sen kızına bir Mushaf verecek olsan yemininde sâdık olmuş olursun" dedi.

O asrın âlimleri **İmâm-ı Muhammed**'e bu fetvâyı nereden çıkardığını sorunca o onlara: "**Allâh-u Te'âlâ**

﴿وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾

"Ne yaş, ne de kuru hiçbir şey müstesnâ olmamak üzere hepsi de mutlaka apaçık bir kitap (olan Kur'ân)**da** (kayıtlı)**dır"** buyuruyor" diye cevap verdiğinde bu cevap herkes indinde kabûle şâyân oldu.

Bâzı âlimlere göre burada bir isnâd-ı mecâzî söz konusu olup mânâ: "Kur'ân'ın sâhibi Hakîm'dir" demektir. **Mukātil** *(Rahimehullâh)*dan nakledilen bir kavle göre burada Hakîm, "Muhkem" mânâsında kullanılmış olup **Kur'ân-ı Kerîm**'in tüm âyetlerinin bâtıldan, yalandan ve ihtilâftan korunarak sağlamlaştırılmış olduğu mânâsı murâd edilmiştir.

Bâzı müfessirler burada geçen (اَلْحَكِيمِ) lafzını "Hâkim" mânâsında kabul ederek **Kur'ân-ı Kerîm**'in insanlar arasında hükmedicilik vasfına dikkat çekmişlerdir ki:

﴿وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ﴾

"İhtilâfa düştükleri konular hakkında insanlar arasında hüküm versin diye onlarla birlikte hak olan kitaplar indirdi" *(Bakara Sûresi:213)* âyet-i kerîmesi de **Kur'ân-ı Kerîm**'in bu vasfına işâret etmektedir.

Zâten **Kur'ân-ı Kerîm**'in hak ile bâtılın arasını ayırıp, helâl ile haramı birbirinden ayırması onun "Hükmedicilik" vasfının en bâriz örnekleridir.

Burada **Kur'ân-ı Kerîm**'in kendisinden önce geçen bütün kitaplar hakkında hüküm verme gücü de ayrıca mülâhaza edilebilir.

Hasen *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Kur'ân-ı Kerîm** adâletle, iyilik yapmakla ve akrabâya vermekle ilgili hükümler vermiş, fuhşun, gayr-i meşrû işlerin ve azgınlığın yasaklığına hükmetmiş, **Allâh**'a itaat edenler hakkında cennet, isyân edenler hakkında da cehennem hükmü vermiştir."

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de zikredildiğine göre; **Kur'ân-ı Kerîm** ezelde bu ümmete vaad edilen ve:

﴿ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا﴾

"(Habîbim! Senden) **sonra o kitaba, kullarımız arasından seçmiş olduğumuz** (sahâbe-i kirâmı ve kıyâmete kadar gelecek ümmet-i Muhammed'i, özellikle de) **o** (âlim) **kişileri vâris kıldık"** *(Fâtır Sûresi:32)* kavl-i şerîfinin beyânı vechile bu seçkin ümmete mîras olarak verilen ve diğer kitaplar arasından "Hakîm" vasfıyla seçkin kılınan bir kitaptır.

Kur'ân-ı Kerîm'in "Hakîm" olması, şerîatlarının tebdîl ve neshe uğradığına dâir bütün kitaplar hakkında hüküm verebilmesi fakat hiçbir kitabın onun hakkında hüküm veremeyişi îtibârıyladır.

Bu ümmetin bu Kitâba verâsetinin mânâsı ise, hâfızların ve âlimlerin birbirinden öğrenip, gelecek nesillere öğretmeleri yoluyla bu Kitâbın bu ümmet içerisinde bâkî kalacağı ve neshe uğramayacağı anlamındadır.

Âyet: 2

﴿ أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ رَجُلٍ مِنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هَٰذَا لَسَاحِرٌ مُبِينٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (2)

(أَكَانَ) **Oldu mu?** Kim için? (لِلنَّاسِ) **insanlar için,** nedir oldu mu? (عَجَبًا) **şaşılacak bir şey,** ne şaşılacak bir şey oldu mu? (أَنْ أَوْحَيْنَا) **vahyetmemiz,** kime? (إِلَىٰ رَجُلٍ) **bir zâta,** kimden? (مِنْهُمْ) **içlerinden,** ne diye vahyetmemiz? (أَنْ أَنْذِرِ) **uyar diye,** kimi? (اَلنَّاسَ) **insanları,** daha ne diye? (وَبَشِّرْ) **müjdele,** kimi? (اَلَّذِينَ) **o kimseleri ki,** (آمَنُوا) **îmân ettiler,** neyle müjdele? (أَنَّ لَهُمْ) **gerçekten kendileri için vardır,** ne vardır? (قَدَمَ صِدْقٍ) **dosdoğru bir kademe** (ve yüce bir mevki), nerede? (عِنْدَ رَبِّهِمْ) **Rableri katında,** (قَالَ) **dedi,** kim? (اَلْكَافِرُونَ) **kâfirler,** ne dedi? (إِنَّ هَٰذَا) **şüphesiz ki işte bu** (adam), nedir? (لَسَاحِرٌ) **elbette bir büyücüdür,** öyle büyücü ki, (مُبِينٌ) **apaçık.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"İçlerinden bir zât'a: "(Yakışıksız işler yapmaları hâlinde başlarına gelecek belâlardan) **insanları uyar ve** (sana vahyettiklerimize) **îmân etmiş olan o kimselere de, gerçekten kendileri için Rableri nezdinde dosdoğru bir kademe** (ve dünyâ rütbeleri gibi önce kendine bağlayıp, sonra elden çıkarak yanıltmayan yüce bir mevki) **bulunduğunu müjdele!" diye vahiyde bulunmuş olmamız insanlar için şaşılacak bir şey mi olmuştur?**

(Habîbim! Senin vahye mazhariyetine şaşıp kalan) **o kâfirler** (Kur'ân-ı Kerîm'in üstün beyanları karşısında tereddütten kurtulamayıp, inkâra da mecal bulamayınca): **"Şüphesiz ki işte bu** (adam), **elbette pek açık bir büyüdür" de**(meden edeme)**di**(ler)."

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede **Kur'ân-ı Kerîm**'in hikmetlerle dolu bir vahiy olduğunu beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede müşriklerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e vahiy gelmesine teaccüb ettiklerini ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i büyücülükle ithâm ettiklerini açıklamıştır.

"Semerkandî, Beğavî, Fahrurrâzî, Hâzin, İbni Kesîr, Süyûtî, Mazharî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre;

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: **Allâh-u Te'âlâ Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i **Rasûl** olarak gönderince **Arap** müşrikleri bunu inkâr ederek: "**Allâh, Muhammed** gibi bir beşeri Kendisine elçi yapmayacak kadar büyüktür" dediklerinde **Allâh-u Te'âlâ**: **"İçlerinden bir zâta vahiyde bulunmuş olmamız insanlar için şaşılacak bir şey mi oldu?"** (meâlindeki bu) âyet-i kerîmesi ile:

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا﴾

"Biz senden önce de (melekleri değil) **ancak birtakım erkekler**(i peygamber olarak) **gönderdik"** *(Yûsuf Sûresi:109)* âyet-i kerîmesini inzâl buyurdu. **Allâh-u Te'âlâ** onlara karşı bu konudaki huccetlerini tekrar tekrar açıklayınca bu sefer onlar: "Mâdem peygamber beşerden olacak, o zaman bu risâleti **Muhammed**'den daha çok hak eden kimseler vardı" mânâsında:

﴿لَوْلَا نُزِّلَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ عَلٰى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ﴾

"İşte bu Kur'ân, (Ebû Tâlib'in yetimi olan Muhammed gibi birine indirileceği yerde) **o iki karye**(nin birin)**den olan büyük bir adam üzerine indirilseydi ya"** *(Zühruf Sûresi:31)* dediler ki onlar bu sözleriyle **Mekke** eşrâfından olan **Velîd ibni Muğîre** ile **Tâif** ağalarından **Mes'ûd ibni Amr es-Sekafî**'yi kastettiler. İşte o zaman **Allâh-u Te'âlâ** onları reddetmek üzere:

﴿أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَةَ رَبِّكَ﴾

"Rabbinin rahmetini onlar mı bölüştürmektedirler (de kimin peygamber gönderileceği husûsunda tercih yapmaktadırlar)**?"** *(Zühruf Sûresi:32)* âyet-i kerîmesini indirdi. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/107; İbnü Ebî Hâtim:6/1922; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/627)*

Görüldüğü üzere; **Kureyş** kâfirleri **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i risâletle seçkin kılmasını büyük bir şaşkınlıkla karşıladılar. **Allâh-u Te'âlâ** da onların bu teaccübünü yersiz bularak reddetti.

Aslında (عَجَبًا) kelimesi, bir insana alışık olmadığı bir şey gördüğünde ârız olan bir hal manasındadır ki insan ekseriyetle gördüğü şeyin mâhiyetini ve sebebini bilmediği zaman böyle bir şaşkınlık içerisine düşer. Bundan dolayı bâzı hikmet sâhipleri: "Aceb (şaşıp kalmak), sebebi bilinmeyen şey(le ilgili)dir" demişlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm'de müşriklerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e vahiy gönderilişiyle alâkalı bu şaşkınlığının birkaç sebebi açıklanmıştır.

Âyet: 2

İlk olarak; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, ilâhların tek olduğunu söylemesi buna sebep olmuştur ki:

﴿أَجَعَلَ الْآلِهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا إِنَّ هَٰذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ وَانْطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ أَنِ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلَىٰ آلِهَتِكُمْ إِنَّ هَٰذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ مَا سَمِعْنَا بِهَٰذَا فِي الْمِلَّةِ الْآخِرَةِ إِنْ هَٰذَا إِلَّا اخْتِلَاقٌ﴾

"O, (tapmakta olduğumuz) **tüm ilâhları bir tek ilâha mı çevirmiştir? Şüphesiz ki işte bu elbette çok şaşılacak bir şeydir!** (Bizim bunca ilâhımız yeterli olmazken, tek bir ilâh bütün âlemleri nasıl yönetecektir?)

Derken içlerinden göz dolduran bir cemaat (Ebû Tâlib'in meclisinden şöyle diyerek) **fırlayıp gitti de: "Yürüyün! İlâhlarınıza** (tapmaya) **sebat edin! Gerçekten işte bu, elbette** (sizden) **istenmekte olan pek önemli bir şeydir! İşte bu**(nun anlattığı tevhîd konusu)**nu o sonraki din** (olan Hristiyanlık akîdesin)**de duymamıştık! İşte bu, ancak bir uydurmadır"** *(Sâd Sûresi:5-7)* âyet-i kerîmeleri bu husûsu açıklamaktadır.

Artık ilâhın taştan, altından, odundan veyâ kurşundan yapılma bir şey olduğunu kabullenmeye şaşmayıp da, gerçek ilâhın her şeyi yaratan bir tek **Allâh** olmasına şaşıp kalan bir toplumun **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i risâletle seçkin kılmasına şaşırmalarında şaşılacak bir şey yoktur.

İkinci olarak; onlar peygamberliğin, melekler dururken bir beşere verilmesine teaccüb ettiler. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿فَقَالُوا أَبَشَرٌ يَهْدُونَنَا﴾

"Onlar: 'Birtakım insanlar mı bizi hidâyete erdirecekler?' dediler" *(Teğâbün Sûresi:6)* kavl-i şerîfinde onların bu görüşünü açıklamıştır. Ayrıca:

﴿وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَبَعَثَ اللَّهُ بَشَرًا رَسُولًا قُلْ لَوْ كَانَ فِي الْأَرْضِ مَلَائِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ مَلَكًا رَسُولًا﴾

"Kendilerine hidâyet(in ta kendisi olan peygamber ve Kur'ân) **geldiği zaman, insanların inanmalarına:**

"Allâh, peygamber olarak bir beşeri mi göndermiştir?" demelerinden (ve Allâh-u Te'âlâ'nın bir insanı peygamber olarak göndermesini kabullenememelerinden) **başka bir şey engel olmamıştır.**

(Rasûlüm! Onların bu şüphelerine karşı) **de ki: 'Eğer yerde** (sizin yerinize) **yerleşenler olarak birtakım melekler bulunmuş olsaydı da, onlar** (göğe yükselmeyip sizin gibi sürekli dünyâda) **dolaşsaydılar, elbette Biz onlara rasül olarak gökten bir melek indirirdik"** *(İsrâ Sûresi:94-95)* âyet-i kerîmelerinde de bu husûsu beyân etmiştir.

Yine böylece **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبِسُونَ﴾

"Eğer Biz (onların, kendilerine melek cinsi bir peygamber gönderilme taleplerini yerine getirmek üzere) **onu bir melek yapacak olsaydık,** (beşerin gücü meleği görmeye dayanamayacağından, Cibrîl *(Aleyhisselâm)*ı bir insan sûretinde gönderdiğimiz gibi) **elbette onu bir adam** (sûretinde) **yapacaktık ve** (peygamberin insandan olması konusunda kendi kendilerine) **karıştırmış oldukları o şeyi Biz yine onlara mutlaka karışık kılacaktık.**

(Böylece onlar Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e inanmadıkları gibi, insan şeklinde gelecek melek için de: "Bu ancak bizim gibi bir adamdır!" deyip inanmayacaklardı.)" *(En'âm Sûresi:9)* kavl-i şerîfinde de onları reddetmiştir ki böylece onlara:

"Sizin gibi insanlara melek gönderilmesinin hiçbir anlamı olamaz. Zîrâ onlarla anlaşmanızı sağlayacak hiçbir ortak vasfınız bulunmamaktadır. Herkese peygamberlik veremeyeceğimize göre; içinizden uygun gördüğümüz bir zâtı bu makama seçip ona göndereceğimiz melek vâsıtasıyla size vahiylerimizi bildirmekteyiz" buyurmak istemiştir.

Üçüncü olarak; müşrikler vahyin ve nübüvvetin bir beşere nasip edilmesini kabul etseler bile bu yüce makamların, kala kala aralarındaki fakir ve yetim birine kalmasını yadırgamışlardır ki **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿أَأُنْزِلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِنْ بَيْنِنَا﴾

"O kitap bizim aramızdan (ine ine) **on**(un gibi yetim ve yoksul bir adam)**a mı indirildi?"** *(Sâd Sûresi:8)* kavl-i şerîfinde onların bu görüşünü açıklamıştır. Fakat diğer bir âyet-i kerîmesinde:

﴿أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَةَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا وَرَحْمَةُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ﴾

Âyet: 2

"Rabbinin rahmetini onlar mı bölüştürmektedirler? O en alçak (dünyâ) **hayât**(ın)**da geçim** (sebep)**lerini aralarında Biz taksim ettik ve bir kısımları, diğer bir kısmı emre âmâde** (bir şekilde hizmet eden) **bir kimse edinsin diye Biz onların bâzısını** (zenginlik husûsunda) **diğer bir kısmın fevkinde farklı derecelere yükselttik.**

Rabbinin (nübüvvet, hidâyet, îman ve cennet gibi) **rahmeti ise, onların** (adî dünyâ metaından) **toplamakta oldukları şeylerden daha iyidir"** *(Zühruf Sûresi:32)* buyurarak, onların bu görüşlerinin yanlışlığını açıklamıştır ki böylece onlara:

"Bâzılarını zengin kılmamız, dünyâ düzeniyle alâkalı birtakım hikmetlere mebnîdir, yoksa o kişilerin Bizim katımızdaki üstünlüğüne bir delil değildir. Peygamberlik ve vahiy gibi rahmetler ise, onların adî dünyâ metaından toplamakta oldukları şeylerden daha iyidir. Dolayısıyla böyle değerli makamları dünyevî îtibarlara göre değil, yüce katımızdaki üstün fazîletlere göre tahsis etmekteyiz" buyurmak istemiştir.

Görüldüğü üzere; müşrikler fart-ı hamâkatlerinden (aşırı ahmaklıklarından) ve vahyin hakîkatini bilmeyip nazar-ı îtibarlarını sâdece dünyevî işlere bağladıklarından dolayı **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i elçi olarak seçmesine şaşırmışlardır.

Oysa **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in neseb, haseb, şeref ve riyâset husûsunda mûteber olan diğer kıymetli hasletler noktasında **Mekke** ağalarının hiçbirinden eksik bir yönü yoktu.

Hattâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in üstün vasıf sayılan her hususta herkesten üstün olduğu şüphe barındırmayan bir konuydu.

Nitekim onu gören **Hassân ibni Sâbit** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

وَأَحْسَنُ مِنْكَ لَمْ تَرَ قَطُّ عَيْنِي وَمِثْلَكَ قَطُّ لَمْ تَلِدِ النِّسَاءُ

خُلِقْتَ مُبَرَّأً مِنْ كُلِّ عَيْبٍ كَأَنَّكَ قَدْ خُلِقْتَ كَمَا تَشَاءُ

"Senden güzelini gözüm aslâ görmemiştir,
Senin gibisini kadınlar aslâ doğuramamıştır.

Sen bütün ayıplardan uzak tutulmuş bir halde yaratıldın,
Sanki sen gerçekten nasıl (olmanı) **dilediysen öyle yaratıldın!"**

Meşhur Arap şâiri **Ebû Temmâm** ne güzel söylemiştir:

وَلَوْ صَوَّرْتَ نَفْسَكَ لَمْ تَزِدْهَا عَلٰى مَا فِيكَ مِنْ كَرَمِ الطِّبَاعِ

"Eğer sen kendi sûretini kendin yapacak olsaydın,
Sende bulunan güzel huylara ilâve bir şey katamazdın."

Dünyevî riyâsete ve âdî dünyâ hazlarına kavuşmakta öncelik gibi süflî konularda öne geçmek ise bir zâtın şerefi ve cevherinin asâleti husûsunda ne etki gösterebilir? Bir şahsın kendisine vahiy gönderilmesi konusunda seçilmesi için maddî gücün ne önemi olabilir? Bilakis zenginlik ekseriyetle insanın diğer fazîletlere erişmesini ihlâl edicidir.

Bu mânâda **İmâm-ı Şâfi'î** *(Radıyallâhu Anh)*ın şu beyitleri ne güzeldir:

لٰكِنَّ مَنْ رُزِقَ الْحِجَا حُرِمَ الْغِنٰى ضِدَّانِ مُفْتَرِقَانِ أَيَّ تَفَرُّقِ

"Kendisine akıl verilen kişi zenginlikten mahrum edilir,
Bu iki vasıf birbirlerine öyle bir zıttırlar ki aslâ birleşemezler!"

Fakat müşrikler zenginliği gözlerinde büyüttükleri için ondan başka bir kemâl görmediler. Oysa **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*de bulunan racûliyyet (erlik vasfı) onlardan hiçbirinde bulunmamaktaydı.

Çünkü gerçek mânâda erkeklik, doğru konuşmak, komşulardan eziyeti savuşturmak ve kardeşlerle iyi geçinmek gibi fazîletlerden ibârettir. Hakîkî mânâda erlik ise **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri her şeyden uzak durabilmektir. Nitekim mîrac hadîsinde şöyle vârid olmuştur:

وَفِي حَدِيثِ الْمِعْرَاجِ: «اِنَّ اللّٰهَ تَعَالٰى نَظَرَ اِلٰى قُلُوبِ الْخَلْقِ فَلَمْ يَجِدْ اَعْشَقَ مِنْ قَلْبِ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَلِذَا اَكْرَمَهُ بِالرُّؤْيَةِ.»

"Şüphesiz Allâh-u Te'âlâ bütün yaratıkların kalplerine nazar buyurdu. Fakat Muhammed *(Aleyhisselâm)***ın kalbinden daha âşık bir kalp bulamayınca cemâlini görme şerefini ona ikrâm etti"** *(Necmeddîn Dâye, et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye, İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/5)*

Demek ki îtibar dış görünüşe değil, bâtınî halleredir. Velâyet hâli de nübüvvet hâli gibi olduğundan her asırda bulunan velîlerin ekserîsi araştırılacak olsa mutlaka onların makam ve zenginlikten uzak olan kimseler olduğu anlaşılacaktır.

Âyet: 2

Buna şaşanlar ise inkâr vartasına düşecek ve fakirlik perdesi yüzünden ahyârı (hayırlı kimseleri) görmekten mahrum kalacaktır. Oysa bir nebînin ve velînin fakir olmasında şaşılacak hiçbir şey yoktur. Âlemlerden hiçbirine muhtaç olmayan O zengin **Allâh** nezdinde fakirlik hiçbir zaman noksanlık sebebi olmadığı gibi zenginlik de kemâl sebebi olmamıştır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَمَا أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ بِالَّتِي تُقَرِّبُكُمْ عِنْدَنَا زُلْفَى إِلَّا مَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا﴾

"Îman (şartlarına şüphesiz bir şekilde îtikat) **etmiş olan ve** (malını hayır yolunda harcayıp, evlâdını İslâm üzere yetiştirerek) **sâlih bir amel işlemiş bulunan kimseler dışında; ne mallarınız, ne de çocuklarınız aslâ sizi Bizim katımızda tam bir yaklaştırmayla** (rızamıza) **yakınlaştıracak şeyler değildir"** *(Sebe' Sûresi:37)* kavl-i şerîfinde bu hakîkati açıklamıştır.

Müşriklerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yetim oluşuna şaşırmaları gerçekten şaşılacak bir şeydir.

Eğer onlar: "Yetimlik vahiy gelmesine mâni olur" şeklinde düşünüyorlarsa böyle bir hezeyân evvelce duyulmuş bir şey değildir. Aksine bir şeyin tek olması onun kıymetini daha ziyâde artırır. Nitekim: "İncinin en kıymetlisi yetim (tek) olandır" denilmiştir. Hattâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yetimliği onun mûcizelerinden dahî sayılmıştır.

Nitekim **İmâm-ı Bûsîrî** *(Rahimehullâh)*:

كَفَاكَ بِالْعِلْمِ فِي الْأُمِّيِّ مُعْجِزَةً فِي الْجَاهِلِيَّةِ وَالتَّأْدِيبِ فِي الْيُتُمِ

"Sana mûcize olarak câhiliyet döneminde o Ümmî'de bulunan,
Bunca ilimler ve yetim olduğu halde sâhip olduğu terbiye yeter"

mısralarında bu hakîkati dile getirmiştir.

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*a: "**Allâh-u Te'âlâ** peygamberi niçin yetim kıldı?" diye sorulduğunda: "Hiçbir mahlûkun onun üzerinde bir minneti (başa kakabileceği bir iyiliği) bulunmasın diye böyle yaptı. Çünkü onu yetiştiren, barındıran ve edeplendiren ancak **Allâh-u Te'âlâ** oldu" diye cevap vermiştir.

Allâh-u Te'âlâ'nın, beşerden birine vahiy göndermesini şaşılacak bir şey gibi telakkî eden müşrikleri reddedişi birkaç yönden îzah edilmiştir:

İlk olarak, emir ve nehiy, izin ve engelleme yetkisinin yegâne sâhibi olan **Allâh-u Te'âlâ** bütün mahlûkātın mâlikidir. Bu îtibarla tekliflerini mükelleflere bâzı kulları aracılığıyla ulaştırmayı murâd etmiştir ki bunun için elçi göndermesi akıl almaz bir şey değildir.

İkinci olarak:

﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾

"Ben, cinleri ve insanları (hiçbir hikmetle değil,) **ancak** (ve ancak Beni tanısınlar ve) **Bana** (hakkıyla) **kulluk et**(mekle mükellef edil)**sinler diye yarattım"** *(Zâriyât Sûresi:56)* kavl-i şerîfi fehvâsınca **Allâh-u Te'âlâ** bütün kulları ibâdetiyle meşgul olsunlar diye yaratmış, sonra imtihan gereği hayra ve şerre imkân bulabilsinler diye akıllarını kemâle erdirmiş fakat onlara bir uyarıcı rasül göndermedikçe ibâdetle meşgul olamayacaklarını bildiği için fazl-u keremi ve rahmeti gereği onlara peygamber göndermiştir. Böyle zorunlu bir icraatın gelişmesini akıllı bir kimse nasıl şaşkınlıkla karşılayabilir?

Üçüncü olarak; peygamber gönderme muâmelesi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile başlayan bir şey değildir. **Âdem** *(Aleyhisselâm)*dan beri mükelleflerin bulunduğu hiçbir zaman dilimi rasül gönderilme muâmelesinden boş bırakılmamıştır. Nitekim **Kur'ân-ı Kerîm**'de:

﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ﴾

"Andolsun ki; muhakkak Biz Nûh'u kavmine (bir rasül olarak) **gönderdik"** *(Hûd Sûresi:25)*,

﴿وَإِلَى عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا﴾

"Âd (toplumun)**a da** (soyca) **kardeşleri Hûd'u** (peygamber olarak gönderdik)**!"** *(Hûd Sûresi:50)*,

﴿وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا﴾

"Semûd (toplumun)**a da** (soyca) **kardeşleri Sâlih'i** (peygamber olarak gönderdik)**!"** *(Hûd Sûresi:61)*,

﴿وَإِلَى مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا﴾

"Medyen (kavmin)**e de** (soyca) **kardeşleri Şu'ayb'ı** (peygamber olarak gönderdik)**!"** *(Hûd Sûresi:84)*,

Âyet: 2

﴿ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَى وَهَارُونَ إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ﴾

"Sonra onların ardından Firavun'a ve (kavminin) **ulu kişilerine âyet** (ve mûcize)**lerimizle birlikte Mûsâ ve Hârûn'u gönderdik."** *(Yûnus Sûresi:75)*,

﴿ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَى آثَارِهِمْ بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ﴾

"Sonra onların izleri üzerinde art arda elçilerimizi yolladık! Meryem oğlu Îsâ'yı da onların peşine gönderdik" *(Hadîd Sûresi:27)* gibi birçok âyet-i kerîmede bu hakîkat dile getirilmiştir ve her peygamberin ilk sözünün:

﴿اُعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ﴾

"Allâh'a ibâdet edin, sizin için O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur" *(Hûd Sûresi:50)* şeklinde olduğu zikredilmiştir.

Bununla birlikte gönderilen her peygamberin karşısına mutlaka onun gönderilişini şaşkınlık ve inkârla karşılayan kimseler çıktığı, buna mukābil peygamberlerin de kendilerine:

﴿أَوَعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ﴾

"Siz içinizden bir zâta, Rabbinizden size bir öğüt gelmiş olmasına mı şaşırdınız?" *('Arâf Sûresi:63)* dediği bildirilmiştir.

Dördüncü olarak şöyle denilebilir: Mâdem ki **Allâh-u Te'âlâ** kullarını ancak Kendisine kulluk etmeleri için yaratmıştır, o halde onlara bu kulluğun şeklini öğretecek bir elçi göndermesi kaçınılmazdır. Bu elçi melekten olsa, insanların ve cinlerin ona uyum sağlamaları düşünülemeyeceğinden dolayı rasûlün insan cinsinden olması kesinleşmiştir.

Fakat bu insanda zenginlik ve meşhurluk gibi vasıfların değil de özellikle nesebinin bilinmesi, töhmetlerden uzak olan emin bir kişi olması, kendisinden yalan sudûr etmemiş sâdık ve iffetli biri olması gibi üstün hasletlerin bulunması îcab eder.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*de bütün bu hasletlerin yanı sıra bir de diğer din mensuplarıyla oturup kalkmamış ve aslâ kitap okumamış bir ümmî olmasına rağmen geçmiş önemli peygamberlerin kıssalarını ve başlarına gelen hâdiseleri bildirme gibi şaşkınlığı giderecek mâhiyette doğruluğuna delâlet eden artı bir vasıf daha bulunmaktadır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَمَا كُنْتَ تَتْلُو مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذًا لَارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ﴾

"(Habîbim!) **Sen bu** (Kur'â)**ndan önce hiçbir kitabı okumakta değildin, onu sağ elinle de yazamıyordun! Öyle olsaydı, bâtılda ısrarcı olanlar elbette şüpheye düşerdi** (ve bu konuda bir nevi haklı olurlardı.

Zîrâ bu durumda Müşrikler: "O, Kur'ân'ı evvelki kitaplardan alıyor!" diyerek, Ehl-i Kitap ise: "Kitaplarımızda tanıtılan zât, okuma yazma bilmeyen biridir, bu ise okuma yazma biliyor!" demek sûretiyle insanları şüpheye düşürürlerdi)" *(Ankebût Sûresi:48)* kavl-i şerîfinde bu husûsa dikkat çekmiştir.

Demek ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın beşer sınıfına kendi cinslerinden bir peygamber göndermesinde, âhir zaman ümmetine de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gibi üstün vasıflara sâhip bir zâtı rasül olarak irsâl buyurmasında akl-ı selîm sâhipleri için şaşılacak hiçbir şey yoktur.

"İbnü Acîbe Tefsîri"nde bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı hakkında şunlar zikredilmiştir: İnsanların, husûsî kulların durumuna şaşıp kalmaları devâm ede gelen bir kānundur. Nübüvvet sırrı kâfirlerin gözlerinden gizli kaldığı gibi velîlik sırrı da yarasaların gözlerinden gizlenmiştir.

Bu nedenle o sırra ancak Rabbi katında kendisi hakkında güzel karar geçenler vâkıf olabilir. Beşeriyet vasıflarını ortaya çıkararak velîlik sırrını örten ve o sırra ancak Rabliğinin azametini müşâhedeye ulaştırmak istediklerini vâkıf kılan Zât ne kadar münezzehtir.

"Letâifü'l-minen" isimli eserde (İbnü Atâillâh el-İskenderî *(Kuddise Sirruhû)*) şöyle demiştir: "Evliyâullâh **Allâh-u Te'âlâ**'nın özel bir tecellî mağarasına sığındırdığı kimselerdir. Bu yüzden onları tanıyan pek az olur. Şeyhim **Ebü'l-Abbâs** (el-Mürsî) *(Radıyallâhu Anh)*ı:

«مَعْرِفَةُ الْوَلِيِّ أَصْعَبُ مِنْ مَعْرِفَةِ اللهِ، فَإِنَّ اللهَ تَعَالَى مَعْرُوفٌ بِكَمَالِهِ وَجَمَالِهِ، وَمَتَى تَعْرِفُ مَخْلُوقًا مِثْلَكَ يَأْكُلُ كَمَا تَأْكُلُ، وَيَشْرَبُ كَمَا تَشْرَبُ؟ وَإِذَا أَرَادَ اللهُ أَنْ يُعَرِّفَكَ بِوَلِيٍّ مِنْ أَوْلِيَائِهِ طَوَى عَنْكَ وُجُودَ بَشَرِيَّتِهِ، وَأَشْهَدَكَ وُجُودَ خُصُوصِيَّتِهِ.»

'Bir velîyi tanımak **Allâh**'ı tanımaktan daha zordur. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** kemâliyle ve cemâliyle tanınmaktadır. Fakat senin yediğinden yiyen ve içtiğinden içen kendin gibi bir mahlûku nasıl tanıyabilirsin ki?!

Âyet: 2

Allâh sana dostlarından bir velîyi tanıtmak istediği zaman sana onun beşeriyet tarafını göstermeyip ancak mânevî tarafını sana müşâhede ettirir!' buyururken işitmiştim." *(İbnü Acîbe, el-Bahru'l-medîd:3/138)*

Âyet-i kerîmede geçen: (أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا) **"İnsanları uyar ve** (sana vahyettiklerimize) **îmân etmiş olan o kimseleri müjdele"** kavl-i şerîfi, **Peygamber** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e vahyedilen konuların başlıca iki bölüme ayrıldığını, bunlardan birinin inzâr (korkutma), diğerinin ise tebşîr (müjdeleme) olduğunu beyân etmektedir.

Müjde sâdece inananlara mahsus iken, "Uyarma" mânâsına gelen "İnzâr" ise, avam, havâs müminler olsun, kâfirler olsun bütün mükelleflere faydalı olacağı için cümle-i celîlede: **"Tüm insanları uyar"** buyrulmuştur. Kâfirler müebbet cehennem ateşiyle uyarılırken, sıradan Müslümanlar muvakkat azap ile veya cennette derece noksanlığıyla uyarılacak, seçkin kullar ise Kerîm olan Rablerinin cemâlini müşâhededen perdelenme ateşiyle inzâr olunacaklardır.

Uygunsuz şeylerin giderilmesi, gerekenlerin yapılmasından daha öncelikli olduğu için burada "Tebşîr"den önce "İnzâr" zikredilmiştir. Yine bu sebepten dolayıdır ki nübüvvet işinin bidâyetinde:

﴿يَاأَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ۞ قُمْ فَأَنْذِرْ﴾

"Ey (Hira'da Cibrîl'i, gökle yer arasını kaplamış olarak gördüğünde dehşete kapılıp) **örtülere bürünen** (peygamberim)**!** (Uzandığın yerden) **kalk ve hemen** (kavmine) **uyarıda bulun!"** *(Müddessir Sûresi:1-2)* buyrularak sâdece inzâr mevzusu ile yetinilmiştir.

Bir ev süpürülmeden ve pislikleri giderilmeden önce o evin buhurlanması bir şey ifâde etmeyeceği gibi inkâr ve isyân pislikleriyle bulaşık bir nefse de hiçbir müjde fayda vermez.

Nitekim bir tabîb de bedenî hastalıklara ilaç hazırlarken evvelâ bedeni zararlı haltalardan arındırmaya başlar, daha sonra kuvvet veren gıdâlar önerir. İşte kalbin mânevî hastalığına çâre arayan bir hekim de ilk önce bozuk îtikatlardan, kötü huylardan ve kalbi bulandıran çirkin amellerden kalbi kurtarmak için ona ilk defâ bir inzâr (uyarı) şerbeti içirerek bu işlerin kötü âkıbetini anlatır, kalbi, helâk edici şeylerden arındırdıktan sonra ise ona sâlih amellerin güzel âkıbetini bildiren bir tebşîr (müjdeleme) şerbeti sunarak artık o kalbe kendisini ibâdetlere karşı güçlendirecek ilaçlar takdim eder.

Âyet-i kerîmede geçen: (أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ) cümle-i celîlesindeki **"Kadem"** kelimesi asıl lügatinde "Ayak" anlamına gelmekteyse de burada müfessirler tarafından: "Sâbıkıyyet (hayır yarışında öne geçmek), fazîlet ve (hayra çalışmanın kazandırdığı) üstün makam" olarak tefsir edilmiştir. Sa'y-ü gayret ve sâbıkıyyet (çalışmak ve ileri geçmek) maddî mânâda ancak ayakla olduğu için müsebbebe sebebin ismi verilerek bu kelime bu mânâlar ile tefsir edilmiştir.

Nitekim nîmet elle verildiği için nîmete "Yed" adının verilmesi de bu kabildendir. Ayrıca bu kelimenin, kendisine izâfe edilen her şeyi övgüyle yâd ettiren ve doğruluk anlamına gelen **"Sıdk"** kelimesine izâfeti de îmân edenlere vaad edilen müjdelerin asılsız ve değersiz şeyler olmadığına, aksine kayda değer doğru dürüst şeyler olduğuna delâlet etmektedir.

Müfessirlerin bu kelime hakkında farklı tefsirleri vâki olmuştur. **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu makamda: "Îmân edenleri müjdele ki onlar için **Zikr-i Evvel**'de (Levh-i Mahfûz'da) saâdet kararı geçti" diye mânâ vermiştir.

Yine **İbni Abbâs, Dahhâk, Rabî' ibni Enes** ve **Abdurrahmân ibni Zeyd ibni Eslem** *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakledildiğine göre âyet-i kerîmede geçen: (قَدَمَ صِدْقٍ) ifâdesi "Güzel mükâfat" demektir. Nitekim:

﴿لِيُنْذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِنْ لَدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا مَاكِثِينَ فِيهِ أَبَدًا﴾

"Tâ ki O (Allâh)**, Kendi tarafından** (uygulanacak) **pek çetin ve çok büyük bir azapla** (kâfirleri) **korkutsun, sâlih ameller işlemekte bulunan o îmanlı kimseleri de müjdelesin ki; gerçekten pek güzel ve çok değerli bir mükâfat sâdece onlara âittir!** (Cennet gibi o yüce makam) **içerisinde ebediyyen kalıcılar olarak"** *(Kehf Sûresi:2-3)* âyet-i kerîmesinde de **Allâh-u Te'âlâ** bu husûsu beyân etmiştir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan gelen farklı bir mânâya göre; bu kelime: "Sâdık menzil (gerçek konak)" anlamındadır ki:

﴿رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ﴾

"Rabbim beni girdirilecek olan en doğru yere (Medîne'ye selâmetle) **girdir"** *(İsrâ Sûresi:80)* kavl-i şerîfinde de bu kelime bu mânâda kullanılmıştır. Burada müminlere müjde edilen konak ise cennetten ibârettir.

Âyet: 2

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*dan gelen bir rivâyete göre bu müjde "**Allâh-u Te'âlâ**'nın cennetteki rızâsı"ndan ibârettir.

Mücâhid ve **Hasen** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göre bu ifâde; namaz, oruç, sadaka ve tesbih gibi takdîm etmiş (evvelce yapmış) oldukları sâlih amellerin karşılığına kavuşmaları hakkındadır.

"Takdîm" kelimesiyle "Kadem" kelimesinin aynı kökten alınmış olması da bu mânâyı teyid etmektedir. **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)* bu cümle-i celîlenin tefsirinde şöyle bir rivâyette bulunmuştur: "Kadem, îman edenlerin işlemiş oldukları sâlih ameldir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ﴾

"Biz onların takdim ettikleri şeyleri ve eserlerini yazıyoruz" *(Yâsîn Sûresi:12)* buyurmuştur ki "Eserleri" (hayır yollarında attıkları) adımları demektir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir kere mescidinde bulunan iki direk arasında yürüdükten sonra:

«هٰذَا أَثَرٌ مَكْتُوبٌ.»

"İşte bu, yazılmış bir eserdir" buyurmuştur. *(Ebuşşeyh, İbnü Merdûyeh, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/628)*

Ali ibni Tâlib, Ebû Sa'îd el-Hudrî, Zeyd ibni Eslem, Katâde, Bekkâr ibni Mâlik, Hasen ve **Mukātil ibni Hayyân** *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakledilen bir mânâya göre ise bu "Sâdık kadem" ifâdesi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, ümmetine şefaati anlamındadır.

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bu ifâde sorulduğunda:

﴿هِيَ شَفَاعَتِي تَوَسَّلُونَ بِي إِلَى رَبِّكُمْ﴾

"O benim şefaatimdir! Siz (o gün) **Rabbinize beni aracı yapacaksınız"** *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/449)* diye cevap buyurmuştur.

Ali *(Radıyallâhu Anh)* bu cümle-i celîlenin tefsirinde:

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ:
«مُحَمَّدٌ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَفِيعٌ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.»

"Muhammed *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **kıyâmet günü onların şefaatçisidir"** *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/110; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/629)* demiştir.

Hasen ve **Katâde** *(Radıyallâhu Anhümâ)* buranın tefsirinde: "Muhammed *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlardan önce âhirete gidip kendilerini bekleyecek olan şefaati makbul bir şefaatçidir" demişlerdir ki **Abdullâh** (ibni Zeyd) *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَنَا فَرَطُكُمْ عَلَى الْحَوْضِ.»

"Ben Havz(-ı Kevser'in) **başında sizi** (bekleyip ondan size içirecek o-la)**n öncünüzüm"** *(Buhârî, Rikāk:53, no:6205, 5/2404; Müslim, no:2298; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/449)* hadîs-i şerîfi de bu mânâdadır.

İbnü'l-Ârâbî *(Rahimehullâh)*ın nakline göre; kadem, şerefte önceliktir. En kadîm şeref **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e âit olduğu için burada müminler, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gibi rûhâniyette bütün peygamberlerden mukaddem olan bir zâta mensup olmaları hasebiyle âhirette (diğer ümmetlerden önce) onun şefaatine mazhar olacaklarıyla müjdelenmişlerdir. Gerçi bu müjde geçmiş ümmetlerin müminlerine de şâmildir. Zîrâ mahşerin ilk şefaatçisi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* olacaktır.

Nitekim **Cübeyr ibni Mut'im** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لِي خَمْسَةُ أَسْمَاءٍ؛ أَنَا مُحَمَّدٌ، وَأَحْمَدُ، وَأَنَا الْمَاحِي الَّذِي يَمْحُو اللهُ بِي الْكُفْرَ، وَأَنَا الْحَاشِرُ الَّذِي يُحْشَرُ النَّاسُ عَلَى قَدَمِي وَأَنَا الْعَاقِبُ.»

"Benim beş ismim vardır; ben Muhammed'im, ben Ahmed'im, ben o Mâhî'yim ki Allâh küfrü benimle mahvetmiştir, ben o Hâşir'im ki insanlar (kıyâmet günü) **benim kademim** (kadîm olan şerefim ve şefaatim) **üzere** (mahşer arsasına) **haşrolunacaklardır, bir de ben** (dünyâya gelişte peygamberleri tâkip edip son gelen) **Âkıb'im!"** *(Buhârî, Menâkıb:15, no:3339, 3/1299; Müslim, no:2354; Ahmed, el-Müsned, no:16734; Kurtubî:10/451)*

Bir kavle göre; bu ifâdeyle bu ümmetin diriltilişte ve cennete girişte diğer ümmetlerden önce olacağı kastedilmiştir ki bu konular hadîs-i şerîflerle sâbittir. Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

Âyet: 2

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«نَحْنُ الْآخِرُونَ السَّابِقُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.»

"Biz (dünyâya gelmekte) **sonrakileriz, ama kıyâmet günü** (mahşere gelmekte) **öne geçicileriz!"** *(Buhârî, Cumu'a:1, no:836, 1/299; Müslim, no:855; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:7310; Âlûsî::11/15)*

Ömer ibni Hattâb *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«اَلْجَنَّةُ حُرِّمَتْ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ حَتَّى أَدْخُلَهَا، وَحُرِّمَتْ عَلَى الْأُمَمِ حَتَّى تَدْخُلَهَا أُمَّتِي.»

"Ben girinceye kadar cennet peygamberlere yasaklanmıştır, ümmetim girinceye kadar da ümmetlere haram kılınmıştır." *(Taberânî, el-Evsat, no:946, 1/512-513; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:11/510; Âlûsî:11/15)*

Mâverdî *(Rahimehullâh)* burayı: "Bu müjde doğru düzgün yapılan bir ibâdetin doğru ve gerçekçi bir mükâfatla karşılanmasıdır" diye tefsir etmiştir. Katâde *(Radıyallâhu Anh)* bu kelimeyi "Sâdık bir selef", **Yemân** *(Radıyallâhu Anh)*: "Sâdık bir iman" diye tefsir ederken: "Meleklerin duâsı" ve "Ümmete takdîm ettikleri sâlih evlât" şeklinde tefsir edenler de olmuştur.

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ مُبِينٌ) **"**(Habîbim! Senin vahye mazhariyetine şaşıp kalan) **o kâfirler** (Kur'ân-ı Kerîm'in üstün beyanları karşısında tereddütten kurtulamayıp, inkâra da mecal bulamayınca)**: "Şüphesiz ki işte bu** (adam)**, elbette pek açık bir büyüdür" de**(meden edeme)**di**(ler)**"** kavl-i şerîfi son derece fâsit bir söz olduğu için **Allâh-u Te'âlâ** bu sözü cevaplanmaya elverişli görmemiştir.

Tabî ki âyet-i kerîmenin baş tarafında müşriklerin kendilerini uyarmak ve inananları müjdelemek üzere **Allâh-u Te'âlâ** tarafından kendilerine gönderilen bir peygamberin varlığına teaccüb ettikleri zikredildikten sonra, âyet-i kerîmenin sonunda da onların, bu şaşkınlıkları netîcesinde ne tür bir hezeyan savurdukları bildirilmiştir.

Fakat onların bu kelâmı son derece bozuk ve yersiz olmuştur. Çünkü kendi kabîlelerinden olan, yanlarında büyüyüp hiç uzaklara gitmemiş, başka milletlerle karışıp görüşmemiş ve yetiştiği **Mekke** şehrinde âlimler ve büyücüler bulunmaması hasebiyle hiçbir za-

man onlarla görüşme imkânı bulamamış **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gibi bir zât hakkında "Bu kişi birçok ilimler tahsil etti, hattâ sihirbazlığı dahî öğrendi de o yüzden böyle bir Kur'ân meydana getirebildi" denilmesi gerçekten cevâba lüzum görülmeyecek kadar yanlış bir ifâdedir.

Müşriklerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i büyücülükle nitelendirmeleri, kendilerinin ve hattâ hiçbir beşerin, mislini yapmaya muktedir olamayacağı açık mûcizeler göstermesi nedeniyle olmuştur.

Dolayısıyla bu ifâde aslında onların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den birçok hârikulâdelik gördüklerini ve onlara mukâbelede bulunmaktan âciz kaldıklarını îtiraf anlamı taşımaktadır.

Semerkandî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; eğer burada: "Kâfirlerin **Peygamber** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında büyücü dediklerinin **Kur'ân-ı Kerîm**'de nakledilmesinin hikmeti nedir?" diye sorulacak olursa buna birkaç türlü cevap verilmiştir:

Evvelâ şunu ifâde edelim ki; kâfirler bu sözleri aralarında gizlice konuşuyorlardı, **Allâh-u Te'âlâ** da bu sözü **Habîbi**'ne bildiriyordu.

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onların bu sözünü **Kur'ân-ı Kerîm**'de zikredince bu onun nübüvvetinin doğruluğuna dâir büyük bir alâmet oluyordu.

İkinci olarak; bu ifâdeler **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e sabır telkin ediyor ve:

﴿فَاصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ﴾

"Onların dediklerine sabret" *(Tâhâ Sûresi:130)* kavl-i şerîfinde olduğu gibi kendisine büyük bir tesellî bahşediyordu.

Üçüncü olarak da; bu ifâdeler **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ardından emr-i bilmârûf ve nehy-i anilmünker yapan kişilere kendileri hakkında söylenen kötü sözleri duydukları için nasîhatten vazgeçmemeleri husûsunda bir tenbih (uyarı) mâhiyeti taşımaktadır.

İsmâ'îl Hakkî Bursevî *(Kuddise Sirruhû)* bu makamda şu nasîhatleri yapmıştır: Şu bilinsin ki; **Firavun**'un büyücüleri gibi olan nefsânî sıfatlar kâfirleri sihirlediği için onlar haktan sağır, kör ve dilsiz kalmışlardır. Bu yüzden hakkı anlamazlar ve hakka dâvet edenin peşine gitmezler.

Âyet: 2

Nefis asıl yaratılışında riyâset sevgisi ve öne geçme talebi üzere yaratılmış olduğu için başkasının emri altına girmek istemez.

Onun ıslâhı ancak riyâsetin zıttı olan ubûdiyyete (kulluk vazîfelerine) çalışmak ve mürşide boyun eğmekle temin edilebilir.

Açık şirk ile kâfir olanlar Kur'ân'a sihir dedikleri gibi, (riyâ ve kibir gibi kötü hasletlere sahip olmaları cihetinden) gizli şirkle müşrik olan (tasavvuf ve tarîkat düşman)lar(ı) da işlerine gelmeyen kerâmetleri inkâr ederler.

İmâm-ı Yâfi'î *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir:

"Münkirlerden çoğu, velîlerin ve sâlihlerin havada uçtuklarını bile görseler elbette "Bu iş bir sihirdir, bu adamlar şeytandır" derler. Tabî ki İlâhî tevfikten mahrum olup gaybı inkâr eden kişi (mûcizeleri ve kerâmetleri) gözüyle de görse yine inkâr edecektir.

Çok şaşılacak iştir ki, şerîat ve tarîkat münkirleri enbiyâ-i izâmın ve meşâyıh-ı kirâmın mûcize ve kerâmetlerini her dâim sihre ve şeytan işine nispet edegelmişlerdir.

Allâh-u Te'âlâ'dan niyâz ederiz ki bize gizli ve âşikâr afv-u mağfiretler ve (her türlü günahlardan ve belâlardan) âfiyetler ihsân eylesin ve cehenneme girmeyi mûcip olan bozuk inançlardan ve amellerden bizi muhâfaza eylesin. Âmîn!

﴿ إِنَّ رَبَّكُمُ اللهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ ذٰلِكُمُ اللهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (3)

(إِنَّ رَبَّكُمْ) **Şüphesiz sizin Rabbiniz,** kimdir? (اَللهُ) **Allâh'tır,** (اَلَّذِي) **öyle Allâh ki,** (خَلَقَ) **yarattı,** neyi? (اَلسَّمٰوَاتِ) **gökleri,** daha? (وَالْأَرْضَ) **yeri,** ne kadar zamanda? (فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ) **altı günde,** (ثُمَّ اسْتَوٰى) **sonra istivâ etti,** yâni; istikrar ve temekkünden münezzeh (yerleşme ve mekân tutma mefhumlarından son derece uzak) olarak Zât'ına yakışır şekilde istivâ buyurdu, ne üzerine? (عَلَى الْعَرْشِ) **Arş üzerine,** (يُدَبِّرُ) **O yönetmektedir,** neyi? (اَلْأَمْرَ) **bütün işleri,** (مَا مِنْ شَفِيعٍ) **hiçbir şefaatçi olamaz,** (إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ) **ancak O'nun izninden sonra,** (ذٰلِكُمْ) **işte size! Bu** (yaratıp yöneten) **Zât,** kimdir? (اَللهُ) **Allâh'tır,** daha kimdir? (رَبُّكُمْ) **sizin Rabbinizdir,** (فَاعْبُدُوهُ) **öyleyse ibâdet edin,** kime? (هُ) **O'na,** (أَفَلَا تَذَكَّرُونَ) **hâlâ iyice düşünmeyecek misiniz?**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Şüphesiz sizin (sâhibiniz, mâlikiniz, koruyucunuz, gözeticiniz ve hayırları size ulaştırıp, kötülüklerden kurtarıcınız olan) **Rabbiniz ancak O Allâh'tır ki; gökleri ve yeri** (dünyâ günlerinden) **altı gün** (miktârına denk gelecek vakit)**de yoktan yaratmıştır, sonra** (bir mekâna yerleşmekten münezzeh olarak, Kendi murâd ettiği mânâ üzere Zât'ına yakışır şekilde) **Arş'a istivâ buyurmuştur/*sonra*** *(emri ve hükmü)* ***Arş'a*** *(yönelip)* ***istivâ etmiştir/sonra*** *(en büyük cisim olan)* ***Arş*** *(dâhil, tüm yaratıklar)**ı** (hükmü altına alıp, hepsini ilmen kuşatıcı şekilde)* ***istîlâ etmiştir/.***

O, (Arş dâhil, ulvî-süflî tüm kâinatla alâkalı) **bütün işleri** (hikmetinin gerektirdiği şekilde ve yaratıkların menfaatlerinin gözetildiği en uygun bir düzen ve en üstün bir nizam üzere) **yönetmektedir.**

O'nun izni olmadıktan sonra (herhangi bir konuda hiçbir kimseye hiçbir zaman) **hiçbir şefaatçi olamaz! İşte size! Rabbiniz olan Allâh ancak budur! Öyleyse O'na ibâdet edin!**

Âyet: 3

Hâlâ (bu anlatılanları doğruca belleyip, yolunuzun bozukluğunu) **iyice düşün**(erek, şirkten vazgeçip de sâdece bir olan Allâh'a ibâdet et)**meyecek misiniz?"**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede müşriklerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e peygamberlik verilmesini şaşkınlıkla karşıladıklarını ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e büyücü dediklerini bildirdikten sonra bu âyet-i kerîmede bu âlemin başıboş olmadığını, bütün varlıkların bir yaratıcısı ve yöneticisi bulunduğunu beyân ederek yüce Zât'ının, istediğini yapmaya muktedir olduğunu, dolayısıyla yarattığı kullara elçi göndermeye de Kādir bulunduğunu açıklamıştır.

"Beğavî, Fahrurrâzî, Se'âlibî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede geçen günlerden maksat, **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan gelen bir rivâyete göre her günü bin sene kadar olan âhiret günleridir. Fakat diğer kavle göre dünyâ günlerinden altı gün miktârıdır ki bu kadar kısa bir zamanda bunca büyük cirmin yaratılışı **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudretine daha ziyâde delâlet ettiği için bu görüşü kabul etmek daha münâsip görülmüştür. Ayrıca bu görüş bize şu anda bilmekte olduğumuz bir şeyi anlatmaktadır.

O dönemde şu anda yaşadığımız dünyâ gününden bahsetmek mümkün olmadığı için tefsirlerde "Dünyâ günü kadar bir zaman" ifâdesi yer almıştır. Zîrâ bilinen gün; güneşin yerin üstünde bulunmasından ibârettir ki yerin ve göğün bulunmadığı bir zamanda bunun gerçekleştiği düşünülemez.

Gökler ve yerler göz açıp kapayacak bir zamanda yaratılabilecekken onların altı günlük bir zaman diliminde halk edilmesi kullara acele etmeme ve işlerde yavaş davranma fazîletlerini aşılamak içindir. Îcad zamânının altı günlük bir zaman ifâdesiyle muayyen bir sayıya tahsis edilişi ise bütün gaypları hakkıyla bilen **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilmine kalmış bir husustur. Gerçi bu konuda bâzı özel hikmetler açıklayanlar da olmuştur.

Muhyiddîn ibni Arabî *(Kuddise Sirruhû)*nun, **"el-Fütûhât"** isimli eserinin 390. bâbındaki beyânı vechile; burada altı vakit kastedilmiştir ki her bir vaktin miktarı en büyük feleğin bir kere dönüşü kadardır. Altı rakamı, tam bir sayı olduğu halde kendisinde bâzı sırlar bulunduğu için **Allâh-u Te'âlâ** bu adedi ihtiyâr buyurmuştur (seçmiştir).

Burada göğün yerden önce zikredilişi, ya yaratılışı daha büyük olduğundan veyâ yeri etkileyen bir fâil mesâbesinde olduğundan dolayıdır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede geçen (أَيَّامٍ) tâbiri "Vakitler" demektir. Zîrâ:

﴿كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ﴾

"O her an önemli bir iştedir (ki, bu cümleden olarak; duâları kabul etmekte, sıkıntıları gidermekte, kimilerini yaratmakta, kimilerini yok etmekte ve üstün hikmetlerine dayalı olan irâdesi gereği, her an birtakım haller ortaya çıkarmakta, diğerlerini ise ortadan kaldırmaktadır)" *(Rahmân Sûresi:29)* kavl-i şerîfinde işâret olunan "An" mefhûmu bütün günlerin aslıdır ki bu bölünemeyen tek zaman ve zaman mefhûmunun kendisi hakkında kullanıldığı en az süre anlamındadır.

Buna göre **Allâh-u Te'âlâ** her an ve zaman bir şandadır yâni icraattadır. Yoksa bununla **Allâh-u Te'âlâ**'nın şanlarının ve fiillerinin yirmi dört saatten ibâret bir günde gerçekleştiği mânâsı kastedilemez.

Anlar dakîkaları, dakîkalar saatleri, saatler de günü meydana getirmektedir. Yâni ânın açılımı gün, günün açılımı ise haftalar, aylar ve seneler olarak tecellî eder.

Dolayısıyla bir gün vardır ki bir an gibidir, bunun misâli **Allâh-u Te'âlâ**'nın gökleri ve yerleri yarattığı zaman dilimleridir. Bir gün vardır ki bir sene gibidir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** nezdinde mûteber olan âhiret günleri bu kadardır. Bir gün de vardır ki elli bin senedir, o da kıyâmet günüdür.

Demek ki bu âyet-i kerîmede geçen: **"Gökleri ve yerleri altı günde yarattı"** kavl-i şerîfi: "Altı günün en az süreleri olan altı an ve zamanda yarattı" demektir. Yoksa günün doğmasıyla başlayıp batışıyla son bulan bir gün mefhûmunun **Allâh-u Te'âlâ**'nın gökleri ve yerleri yarattığı o güneş ve ayın bulunmadığı dönemde mûteber olması düşünülemez.

Allâh-u Te'âlâ kullarına yapacakları işlerde aceleci olmamaları gerektiğini öğretmek için göklerin ve yerlerin îcâdını bu anlara yaymıştır. Yoksa bir andan daha az bir zamanda da onları yaratmaya kādir olduğu muhakkaktır.

Dolayısıyla tevbe, borç ödeme, misâfir ağırlama, bekârı evlendirme, ölüyü defnetme ve cünüplükten yıkanma gibi bâzı özel konular dışında acelecilik güzel bir davranış sayılmaz.

Âyet: 3

Bu altı günden hangisinde neyin yaratıldığı husûsuna gelince; **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* elimden tuttu ve şöyle buyurdu" diyerek **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu konuda şunları söylediğini rivâyet etmiştir:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: أَخَذَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِي فَقَالَ: «خَلَقَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ التُّرْبَةَ يَوْمَ السَّبْتِ وَخَلَقَ فِيهَا الْجِبَالَ يَوْمَ الْأَحَدِ وَخَلَقَ الشَّجَرَ يَوْمَ الِاثْنَيْنِ وَخَلَقَ الْمَكْرُوهَ يَوْمَ الثُّلَاثَاءِ وَخَلَقَ النُّورَ يَوْمَ الْأَرْبِعَاءِ وَبَثَّ فِيهَا الدَّوَابَّ يَوْمَ الْخَمِيسِ وَخَلَقَ اٰدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ بَعْدَ الْعَصْرِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فِي اٰخِرِ الْخَلْقِ فِي اٰخِرِ سَاعَةٍ مِنْ سَاعَاتِ الْجُمُعَةِ فِيمَا بَيْنَ الْعَصْرِ إِلَى اللَّيْلِ.»

"Allâh-u Te'âlâ toprağı (yeri) **cumartesi günü yarattı, dağları pazar günü halketti, ağaçları pazartesi günü yarattı,** (demir gibi) **sevimsiz şeyleri** (mâdenleri) **salı günü yarattı, nûru** (ışık kaynaklarını, bir rivâyet balık cinsini) **çarşamba günü yarattı.**

Yeryüzünde gezip dolaşan bütün canlıları perşembe günü yaydı, Âdem *(Aleyhisselâm)***ı ise cuma gününün ikindisinden sonra tüm yaratılanların sonunda cuma saatlerinden son saatte ikindiden geceye** (akşama) **uzanan sürede îcâd etti."** *(Müslim, Sıfâtü'l-münâfikîn:1, no:2789, 4/2149-2150; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/8)*

Eğer burada: "**Kur'ân-ı Kerîm** bütün varlıkların altı günde yaratıldığını beyân ederken bu sahih hadîs-i şerîf yedi günde yaratıldığını beyân etti" denilecek olursa **"Fethu'l-Karîb"** isimli eserde buna şöyle cevap verilmiştir:

"Göklerle yerin ve arasındakilerin yaratılışı altı günde bitirilmiştir. **Âdem** *(Aleyhisselâm)* bu altı günde yaratılan topraktan alınma olduğu için yaratılanlardan birinin fer'i gibidir."

Şu bilinsin ki; bu hadîs-i şerîfte zikredilen şeyler yaratıldığında bilinen gün mefhumu mevcut olmadığından burada bu varlıkların, tafsîli (açılımı) o günlere denk gelen anlarda yaratıldığı kastedilmiştir.

Âdem *(Aleyhisselâm)*ın yaratılışının sona bırakılması, o, bütün yaratıkların illet-i gâiyesi (nihâî sebebi) olup yeryüzünde halîfe olacağı içindir. İşte o halîfeye bir ikram ve teşrîf olarak her şey ondan yaratılmıştır.

(Muhyiddîn ibni Arabî *(Kuddise Sirruhû)*ya nispet edilen) **"Ukletü'l-müstevfiz"** isimli eserde zikredildiğine göre:

"Zamanda dönen ilk burç terâzinin cevheridir. Gecesiz gündüzsüz olan günler (anlar) mefhumu ilk olarak onda meydana gelmiştir. Bilinen gece ve gündüzün meydana gelişi ise güneşin dördüncü kat semâda yaratılıp doğudan batıya doğru muayyen bir usûl üzere dönüp gitmesiyle başlamıştır."

Yaratılan günlerin ilki pazar günüdür, bundan dolayı ona "İlk" mânâsına gelen "Ehad" ismi verilmiştir. **Allâh-u Te'âlâ** ikinci günü var edince ona ikinci olarak yaratıldığı için "İsneyn" denilmiştir.

Yaratıkların îcâdına başlanılan ilk gün cumartesidir. Bu takdirde günlerin sonu perşembe olup cumâ yedinci gündür. Yahudiler **Allâh-u Te'âlâ**'nın gökleri ve yeri yaratıp yorularak istirahata çekildiği günü cumartesi kabul ettiklerinden onlara göre haftanın ilk günü pazardır. Halbuki **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ﴾

"Andolsun ki, elbette Biz göklerle yeri ve ikisi arasındaki (bunca yaratık tür)**leri**(ni, dünyâ günlerinden) **altı gün** (miktârına denk gelecek vakit) **de yarattık!** (Hiçbir yaratığın güç ve kuvvetinin yetmeyeceği bunca büyük varlığı yoktan var ederken,) **Bize en ufak bir yorgunluk da isâbet etmedi"** *(Kāf Sûresi:38)* kavl-i şerîfiyle onları yalancı çıkarmıştır.

Hafta Günlerinin Özellikleri

Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu konuda şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَوْمُ السَّبْتِ يَوْمُ مَكْرٍ وَخَدِيعَةٍ، وَيَوْمُ الْأَحَدِ يَوْمُ غَرْسٍ وَبِنَاءٍ، وَيَوْمُ الْاِثْنَيْنِ يَوْمُ سَفَرٍ وَطَلَبِ رِزْقٍ، وَيَوْمُ الثُّلَاثَاءِ حَدِيدٌ وَبَأْسٌ، وَيَوْمُ الْأَرْبِعَاءِ لَا أَخْذَ وَلَا عَطَاءَ، وَيَوْمُ الْخَمِيسِ يَوْمُ طَلَبِ حَوَائِجَ وَدُخُولٍ عَلَى السُّلْطَانِ، وَيَوْمُ الْجُمُعَةِ يَوْمُ خِطْبَةٍ وَنِكَاحٍ.»

"Cumartesi günü hîle ve düzenbazlık günüdür, pazar günü ekim ve îmar (inşaat yapma) **günüdür, pazartesi günü yolculuk ve rızık arama günüdür, salı günü hiddet ve şiddet vardır, çarşamba günü alışveriş**(te bereket) **yoktur, perşembe günü ihtiyaçları arama ve sultanın** (yöneticilerin) **yanına girme** (resmî işlere başvuru) **günüdür, cumâ günü ise nişan ve nikâh günüdür."** *(Temmâm, el-Fevâid, no:606, 2/105; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:2612, 4/479; Münâvî, el-Feyzu'l-Kadîr:1/88; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:15/130)*

Âyet: 3

Şu bilinmelidir ki; bu rivâyetten çarşamba günü alış-veriş yapmanın haram veyâ mekruh olduğu gibi fıkhî hükümler çıkarılamaz, ancak hayatları boyunca hayır ve bereket arayanların hadîs-i şerîfleri göz önünde bulundurarak hareket etmelerinde çok faydalar vardır.

Pazartesi gününün sefer ve ticâret günü oluşu **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* o gün yola çıkıp kârla döndüğü içindir.

Pazar, Salı, Perşembe ve Cumartesi Günlerinin Bâzı Özellikleri: İsmâ'îl Hakkî Efendi *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; cumartesi, pazar ve salı günleri elbise kestirmek uygun görülmemiştir.

Hazreti Şeyh Sadreddîn el-Konevî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Elbiseler değersiz zamanlarda kesilip dikilirse bâzı değersiz özellikler onlara bulaşır. Yeme içme konularında da durum böyledir. Şerîatın dikkat çektiği, bâzı kadınların, atların ve evlerin uğursuzluğu gibi konular da mükerrer tecrübelerle doğruluğu anlaşılmış hususlardır ki bunlar sebebiyle kalplerin ve ruhların mânen rahatsız oldukları müşâhede edilmiştir."

Hazreti Mevlânâ *(Kuddise Sirruhû)*ya:

«بَارَكَ اللهُ فِي السَّبْتِ وَالْخَمِيسِ.»

"Allâh cumartesi ve perşembe günlerini bereketli kıldı" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/8)* rivâyetinin sırrı sorulduğunda: "Bu iki gün cumâ gününün komşusu olmaları hasebiyle bâzı bereketlere mazhar kılındılar" demiştir.

Pazar gününün ekim dikim işleriyle inşaat işlerine nispeti, **Allâh-u Te'âlâ** dünyâyı yaratmayı ve (dağları yaratarak onu) îmar etmeyi o gün başlattığı içindir. Bir rivâyete göre:

«بُنِيَتِ الْجَنَّةُ فِيهِ وَغُرِسَتْ.»

"Cennet pazar günü binâ edilip ağaçlandırılmıştır." *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/8)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cumartesi günü için hîle ve tuzak günü buyurması, **Kureyş** müşrikleri **Dârünnedve**'de o gün kendisi için tuzak hazırlama girişiminde bulundukları içindir.

Nitekim **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre; bir gün **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e günler hakkında suâl edilirken cumartesi günü sorulunca:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سُئِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْأَيَّامِ، سُئِلَ عَنْ يَوْمِ السَّبْتِ فَقَالَ: «هُوَ يَوْمُ مَكْرٍ وَخَدِيعَةٍ.» قَالُوا: وَكَيْفَ ذَاكَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: «فِيهِ مَكَرَتْ قُرَيْشٌ فِي دَارِ النَّدْوَةِ.»

"O (cumartesi) **hîle ve tuzak günüdür"** buyurdu. O zaman: "Bu nasıl olur, yâ **Rasûlellâh**?" dediklerinde: **"Kureyş Dârünnedve'de** (bana) **tuzağı o gün kurdu"** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/99)* buyurmuştur.

Salı Günü: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e salı gününden sorulduğunda:

«يَوْمُ الثُّلَاثَاءِ يَوْمُ الدَّمِ وَفِيهِ سَاعَةٌ لَا يَرْقَأُ.»

"Salı günü kan günüdür, onda bir saat vardır ki kan durmaz" *(Ebû Dâvûd, Tıbb:5, no:3862, 4/1663)* buyurdu ki bundan maksat; kan aldıran kişinin o günde bir saate denk gelip kanı durmayarak helâk olma ihtimâlinin mevcut olduğudur.

Salı gününün kan günü olmasının şu hâdiselerle de irtibâtı vardır: **Havvâ** annemiz ilk kanı o gün görmüştür, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın oğlu kardeşini o gün öldürmüştür, **Cercîs**, **Zekeriyyâ** ve **Yahyâ** *(Aleyhimüsselâm)* gibi peygamberler ile **Firavun**'un büyücüleri olan müminler ve **Firavun**'un hanımı **Âsiye binti Müzâhim** *(Radıyallâhu Anhüm)* o gün şehit edilmişlerdir.

Benîisrâîlin bakarası da o gün kesilmiştir. **İblîs** o gün yeryüzüne inmiştir, cehennem o gün yaratılmıştır, **Allâh-u Te'âlâ** ölüm meleğini Âdemoğullarının ruhlarına (canlarını almaya) o gün musallat etmiştir. **Eyyûb** *(Aleyhisselâm)*ın da o gün derde mübtelâ olduğu rivâyet edilmiştir. Gerçi çarşamba günü olduğu da söylenmiştir. Bir kavle göre **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)* zamânında dersler cumartesi günü tâtil edilirdi. Sonra **Hassâf** *(Rahimehullâh)* zamânında tâtil pazartesi ile salı günleri arasında dönüp dolaşıyordu. **Hassâf** *(Rahimehullâh)* 261 senesinde **Bağdat**'ta vefât etmiştir.

Bu fakir (İsmâ'îl Hakkî *(Rahimehullâh)*) der ki: "Sonra tâtil günü salı ve cumâya döndü ve ekserî beldelerde günümüze kadar böyle devâm etti. Allâme şeyhim salı ve cumâ günleri ders yapmayı ifrat sayardı ve: 'Sürekli ders yapmaktan dolayı insana bir gevşeklik ve tutukluk ârız olur, tekrar neşe ve rahatlık hâsıl olsun diye mutlaka tâtil günü tâyin etmek lâzımdır ki talebe matlûbunu tahsilden mahrum olmasın. Bundan dolayı sâlikler (tarîkat müritleri) için dahî ara sıra gezintiye çıkmak ve piknik yapmak gibi şeylere ruhsat ve izin verilmiştir' derdi."

Âyet: 3

Çarşamba Günü: Enes *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle anlattığı rivâyet edilmiştir:

Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*e günler hakkında soru sorulurken çarşambadan konu açıldığında:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُ سُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْأَيَّامِ وَسُئِلَ عَنْ يَوْمِ الْأَرْبِعَاءِ قَالَ: «يَوْمُ نَحْسٍ» قَالُوا: «وَكَيْفَ ذَاكَ يَا رَسُولَ اللهِ؟» قَالَ: «فِيهِ أَغْرَقَ اللهُ فِرْعَوْنَ وَقَوْمَهُ وَأَهْلَكَ عَادًا وَثَمُودَ.»

"Uğursuz gün" buyurmuş, sebebi sorulunca da: **"Allâh-u Te'âlâ Firavun'u ve kavmini o günde boğdu, Âd ve Semud kavimlerini de o gün helak etti"** *(İbni Merdûyeh, Süyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 14/81; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/9)* buyurmuştur.

Demek ki sâdece **Âd** kavmi değil, **Firavun** ve hânedânı, **Semud** kavmi gibi birçok kavmin helâki de çarşamba günü vâki olmuş, hatta **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın beyanına göre:

«مَا عُذِّبَ قَوْمٌ إِلاَّ يَوْمَ الْأَرْبِعَاءِ.»

"Hiçbir kavme çarşamba günü dışında azap edilmemiştir." *(Kurtubî, el-Câmi`u li-ahkâmi'l-Kur'ân:15/333; Âlûsî, Rûhu'l-Me`ânî:13/173)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَيَوْمُ الْأَرْبِعَاءِ يَوْمُ نَحْسٍ قَرِيبِ الْخَطَأِ يَشِيبُ فِيهِ الْوِلْدَانُ وَفِيهِ أَرْسَلَ اللهُ الرِّيحَ عَلٰى قَوْمِ عَادٍ وَفِيهِ وُلِدَ فِرْعَوْنُ وَفِيهِ ادَّعٰى الرُّبُوبِيَّةَ وَفِيهِ أَهْلَكَهُ اللهُ.»

"Çarşamba günü, kendisinde çocukların ihtiyar olacağı, yanılgısı pek yakın (zamanda belirgin) **olan uğursuz bir gündür. Allâh Âd Kavmi üzerine rüzgarı o gün salmıştır. Firavun o gün doğmuştur, rablik iddiâsına o gün kalkışmıştır ve Allâh-u Te'âlâ onu o gün helâk etmiştir"** buyurmuştur. *(Süyûtî, el-Le'âlî, 1/ 439-440; İbni Arrâk, Tenzîhü'ş-şerî`a, 2/53-54/)*

(Süyûtî ve İbni Arrâk (Rahimehumellâh), İbni Cevzî'nin bu hadise mevzû demesine îtirâz etmişler ve Temmâm (Radıyallâhu Anh)ın, bu hadisi "Fevâid" isimli eserinde naklettiğini, Ebû Ya`lâ, Heysemî ve İbni Hacer (Rahimehümullâh)ın da buna benzer rivâyetler zikrettiklerini söylemişlerdir.)

Çarşamba günü tırnak kesmek yasaklanmış, bunun hikmeti olarak da alaca hastalığına sebebiyet verdiği açıklanmıştır. Bâzı ulemâ çarşamba günü hasta ziyâretini mekruh saymış ve "Çarşamba günü hangi hastayı ziyâret ettiysek mutlaka perşembe günü onu gömdük" demişlerdir.

İbni Âbidîn *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; hasta bu ziyâretten uğursuzluk duyacak ve bu yüzden kendisine (moral bozukluğu gibi) bir zarar gelecekse, o gün hasta ziyâreti yapmamak lâzımdır. *(Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, 1/86-88; Âlûsî Rûhu'l-me`ânî:15/130-132; Nûman el-Âlûsî, Gâliyetü'l-mevâ`iz, 2/101)*

Çarşamba Gününün Herkes Hakkında Uğursuz Olmadığı:

Halîmî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: Çarşamba günü iyiliğe çalışanlara değil, bozgunculara uğursuzdur. O gün zevâlden sonra ikindi vaktinden önce duâ müstecâbtır.

Nitekim **Câbir** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen: "**Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* **Fetih Mescidi**'nde, kâfir ordularına karşı pazartesi, salı ve çarşamba günleri bedduâda bulundu. Çarşamba günü iki namaz arasında (ikindiye yakın) duâsı kabul oldu. Ben de ne zaman öfkemi mûcip bir hâdiseyle karşılaşsam, mutlaka o saati kollarım, duâ yapar yapmaz kabul eserini anlarım" şeklindeki meşhur rivâyetten anlaşıldığına göre; çarşamba gününün zâlimler hakkında uğursuzluğu ve **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* in kâfirler aleyhine yaptığı beddua kabul olunduğu gibi, mazlumların da zâlimlere yapacağı bedduânın o gün kabul göreceği kesindir. Nitekim **Câbir** *(Radıyallâhu Anh)*ın, kendisini kızdıran bir şeyden bahsetmesi, mazlum konumundayken yaptığı bedduâlara işârettir."

Halîmî *(Rahimehullâh)* gibi huccet bir âlimin bu beyânından anlaşıldığına göre; bu hadîs-i şerîf onun nezdinde mevzû kabul edilmeyip, aslı olan hadîs-i şerîflerden addedilmiştir. *(el-Leâli'l-masnû`a, 1/441-442; Tenzîhü'ş-şerî`a, 2/55-56; Kurtubî, et-Tefsîr:2/313, 17/132)*

Bütün bu rivâyetlerden anlaşıldığına göre genel mânâda her çarşamba günü hakkında bu hayırsızlık söz konusudur. Ama bu, zikir ve duâ ile meşgul olanlar için hayra dönebilir. Fakat zâlimler için o gün büyük bir azap kaçınılmazdır.

Bu yüzden **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Hendek**'te bulunan **Fetih Mescidi**'nde müşriklere yaptığı bedduâ çarşamba günü öğle ile ikindi arası kabûle mazhar olmuş ve büyük bir fırtına çıkarak kâfirlerin orduları târ-u mâr olmuştur.

Âyet: 3

Demek ki **Hûd** *(Aleyhisselâm)* ve müminler hakkında kurtuluş günü olan çarşamba kâfirlere pek uğursuz geldiği gibi, **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* e karşı gelen ahzâba da uğursuzluğunu göstermiştir.

Böylece anlaşılmıştır ki; mazlumlardan beddua alan zâlimlere, çarşamba gününün başlangıcından zeval vaktine kadar mühlet verilse de, o saatten sonra tevbe etmeyenler hakkında uğursuzluk açığa çıkacaktır. *(Kurtubî, et-Tefsîr:17/132; İbni Arrâk, Tenzîhü'ş-şerî`a:2/56)*

Halîmî *(Rahimehullâh)* **"el-Minhac"** isimli eserinde, **Beyhakî** *(Rahimehullâh)* da **"Şu'abu'l-îmân"**da çarşamba günü zeval vaktinden sonra duânın kabul olacağını zikretmişlerdir. Dolayısıyla duâ ve zikirle yapılan amellerde bir hayırsızlık ve uğursuzluk söz konusu olmadığından, çarşamba günü bu gibi işlerin yapılmasında bir engel yoktur. Bir kavle göre çarşamba günü gusül almak övülmüştür.

Nûrun Çarşamba Günü Yaratıldığı: Bu rivayetlere mukābil:

«مَا بُدِئَ أَمْرٌ يَوْمَ الْأَرْبِعَاءِ إِلَّا تَمَّ.»

"Çarşamba günü başlayan bir şey mutlaka tamâma erer" şeklinde dillerde dolaşan rivâyetin hadis olarak aslı yoktur. Ancak **Burhânu'l-İslâm** *(Rahimehullah)*ın, **"Ta'lîmü'l-müte'allim"**de zikrettiği üzere; Hanefî ulemasının büyüklerinden **"Hidâye"** sâhibi **Merğînânî** *(Rahimehullâh)* ve diğer bâzı ehl-i ilmin derslere çarşamba günü başlamaya özen gösterdikleri meşhur bir hâdisedir.

Geride de beyân edildiği gibi, iyiliğe çalışanlar hakkında çarşamba gününün bir uğursuzluğu söz konusu değildir. Dînî derslere başlamak da iyiliklerin en üstünlerindendir. Fakat bunun için çarşamba gününün özellikle seçilmesinin hikmeti şöyle açıklanabilir.

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen sahîh bir hadîs-i şerîfte beyân edildiği üzere:

«إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ النُّورَ يَوْمَ الْأَرْبِعَاءِ.»

"Aziz ve Celîl olan Allâh nuru çarşamba günü yaratmıştır." *(Müslim, Sıfâtu'l-kıyâme:2, no:7231, 8/127; Ebû Ya`lâ, el-Müsned, no:6132, 10/513)*

İlim de bir nur olduğuna göre, ona nûrun yaratıldığı günde başlanarak, hayırla bitmesi için bir uğur talep edilmektedir. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَيَأْبَى اللهُ إِلاَّ أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ﴾

"Allâh nûrunu mutlaka tamamlayacaktır" *(Tevbe Sûresi:32)* buyurmaktadır. *(İbni Arrâk, Tenzîhü'ş-şerî'a:2/56, Münâvî, Feyzu'l-Kadîr:1/89)*

Dolayısıyla bu babda zikrettiğimiz hadîs-i şerîflerle, derslere çarşamba günü başlama arasında bir çelişki yoktur. Çünkü herkesin uğuru ve uğursuzluğu, yaptığı işe göredir.

"Hidâye" sâhibi işleri başlatırken çarşamba gününü beklerdi ve geride zikredilen rivâyeti zikrederek: "Babam böyle yapardı ve bu rivâyeti şeyhi **Ahmed ibni Abdirreşîd** *(Rahimehullâh)*dan naklederdi. Dolayısıyla ders gibi şeylere çarşamba günü başlamak uygundur" derdi.

Çarşamba günü hakkında îtikādımızın ve amelimizin nasıl olması gerektiğine gelince; **"Câmi'u's-sağîr"** şârihi **Hifnî** *(Rahimehullâh)*ın da beyânı vechile; çarşamba gününün uğursuzluğunu beyân eden hadîs-i şerîflerle, uğursuzlanmayı nehyeden hadîs-i şerîfler arasında bir çelişki yoktur. Zîrâ bu rivâyetler, insanın çarşamba gününü uğursuz kabul etmesi gerektiği anlamına gelmez.

Ancak **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* aklı zayıf olan kimselere acıdığı için bu beyanlarda bulunmuştur. Zâten îmanda yakîn derecesine ulaşmış kimseler tevekkül ehli olduklarından hiçbir şeyden uğursuzlanarak işlerinden geri kalmazlar.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte, hesapsız ve azapsız cennete girdirilecekleri bildirilen yetmiş bin kişinin vasıfları zikredilirken:

«كَانُوا لاَ يَكْتَوُونَ وَلاَ يَسْتَرْقُونَ وَلاَ يَتَطَيَّرُونَ وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ.»

"Onlar (ne kadar acı çekseler de kazâya rızâ ve belâdan lezzet alma makamına ulaştıkları için) **yaralarını** (ateşle yaktırarak) **dağlatmazlar** (ameliyat gibi ağrıya son veren cerrâhî müdâhalelere başvurmazlar)**; kendilerini okutmazlar; hiçbir şeyle uğursuzlanmazlar ve ancak Rablerine tevekkülde bulunurlar."** *(Buhârî, Rikâk, no:6541; Fethu'l-Bârî, 11/405; Müslim, Îmân, no:220, 1/199-200)* buyrulmuştur.

Görüldüğü üzere, bu hadîs-i şerîfte yarayı dağlatmak ve Kur'ân âyetlerinden şifâ bulmak için kendisini okutmak gibi şeyler haddi zâtında câiz iken, makāmı yüksek olan bâzı kişilerin sâdece **Allâh**'a güvenerek bu sebepleri ortadan kaldırdıkları beyan edilmiştir.

Âyet: 3

Fakat bu herkesin harcı olmadığından, **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* ümmetine acıdığı için, çarşamba günü ticâret ve yolculuk gibi önemli işleri bırakmalarını önermiştir. Böylece o gün önemli bir işe çıkarak zararla dönen kişi, tesiri **Allâh**'tan bilmeyip o güne mâlederek, îtikādî bir yanlışa düşmesin ve bu uğursuzlanma fikrinden kurtulma konusunda nefsini tedâvi edebilsin. *(Hâşiyetü'l-Hifnî:1/11)*

İmâm-ı Münâvî *(Rahimehulâh)*, ondan naklen **Âlûsî**, ondan da naklen oğlu **Nûman** *(Rahimehumellâh)* bu konuda çok değerli ve özet teşkil edecek şu mâlûmatı zikretmişlerdir.

Bütün günler ve aylar **Allâh-u Te'âlâ**'ya âit zaman dilimleri olduklarından, kendi başlarına fayda veyâ zarar verebilecek şeyler değillerdir. Dolayısıyla bunlarda bir zarar olabileceğine inanan kişiyi uğursuzluk kaplar. **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka hiçbir şeyin fayda ve zarar veremeyeceğine yakînen inanmakta olan kimselere ise hiçbir şey kötü etki yapamaz. Bu îtibarla kâhin ve müneccimlerin: "Çarşamba günü **Utarid** günüdür, **Utarid** ise uğursuz bir gezegendir" şeklindeki sözlerinin dinde yeri yoktur.

Bu hadîs-i şerîflerde çarşamba gününün uğursuzluğundan bahsedilmesi ise, korkutma ve uyarı niteliği taşımakta olup: "Sizden önce geçen kötü ümmetlerin tamâmına azapların bugün inmesinden etkilenerek, bugünün helâkinden sakının, bunun için de günahlarınıza pişman olarak **Allâh**'a karşı tevbe tâzeleyin ki, helak edilen ümmetlerin başına gelenin bir benzeri bugünde size isâbet etmesin" mânâsına gelmektedir.

Rasûlüllâh *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*in, bir bulut gördüğünde telâşa kapılarak namaza sarıldığı ve ancak yağmur yağınca sükûnete kavuşarak:

«مَا يُؤَمِّنُنِي أَنْ يَكُونَ فِيهَا عَذَابٌ.»

"Bu bulutta bir azap olmadığına dâir bana güven verecek olan şey nedir?" *(Müslim, Salâtü'l-istisgā:4, no:2123, 3/26)* buyurduğu sâbittir.

Nitekim **Âd** Kavmi kuraklığa tutulduklarında, gördükleri bir bulutun altında toplanıp rahmet beklerken, şiddetli kasırgayla birlikte buluttan yağan yıldırımlarla helâk edilmişlerdi.

Yine böylece **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* **Semûd** kavminin helâkine sahne olan **Hicr** karyesine vardıklarında, ashâbına oradan çabuk ve ağlayarak geçmelerini emretmiştir.

Nasıl ki **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın ve kavminin **Firavun**'un zulmünden kurtulduğu gün olması hasebiyle âşûrâ günü mübârek ve uğurlu sayılıp bir takım sâlih amellerin teşvik edildiği bir gündür.

İşte böylece çarşamba günü de, ümmetlerin helâkiyle ilgili, kendisinde vukû bulan azaplardan dolayı dikkat edilmesi gereken bir gün olarak belirtilmiştir.

Bu konuda huccet sayılan **Halîmî** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Şerî'atın (kaynakları olan âyet ve hadislerin) beyânıyla bilmiş olduk ki günler içerisinde nahs (uğursuz) olanlar mevcuttur. Bunun karşılığı ise sa'd (uğurlu) olanlardır. Zâten bazı günlerin uğursuzluğu sâbit olunca, diğer bâzılarının da uğurlu olması gerekir.

Bu konuda günlerin şahıslardan farkı yoktur. İnsanlar içerisinde uğurlu uğursuz, bedbaht ve mesud kimseler bulunduğu gibi, zaman dilimlerinde de bu geçerlidir. Bir kişi, gezegenlerin yâhut günlerin, kendi arzularıyla bâzı vakitleri ya da kişileri mutlu veyâ mutsuz yapabileceğine inanıyorsa, bu fikir batıldır."

Ancak kişi: "**Allâh-u Te'âlâ** bir takım gezegenlere ve zamanlara değişik tabîatlar ve mizaçlar vermiştir, bunlarınsa yeryüzüyle ve sâkinleri olan insanlarla bir takım ilişkileri vardır.

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«إِذَا طَلَعَتِ الثُّرَيَّا أَمِنَ الزَّرْعُ مِنَ الْعَاهَةِ.»

'Süreyya (Ülker yıldız kümesi) **doğduğu** (mayıs ayının ikinci onunda gün doğumunda kendisine bakanlara iyice belirdiği) **zaman ekinler fesâda uğramaktan kurtulur'** *(Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, no:744, 1/511)* buyurmuştur.

Allâh-u Te'âlâ'nın sebepler âleminde koyduğu kānunlar hasebince, burçların ve gezegenlerin (güneş ve ay tutulmaları, rüzgarların farklı yönlerden esmeleri gibi hâdiselerin) kimi, sıhhat ve selâmete, bolluk ve berekete, güzel ahlâka, insaflı davranışa ve hayırlara rağbete sebep olabilir. Kimi de çirkinliklere, zulümlere, şerlere ve hastalıklara sebebiyet verebilir, lâkin burada sebepleri yaratan sâdece **Allâh-u Te'âlâ'**dır."

Dolayısıyla bir insanın, ayın son çarşambasında alış-veriş yapması, yolculuğa çıkması vesâir önemli işlere teşebbüs etmesi mübah olduğu gibi, bu işlerden uzak durması da, İslam'ın kendisine verdiği müsâdelerdendir.

Âyet: 3

Ancak burada o günün kendisine hiçbir zarar verme gücü olmadığına inanması farzdır, lâkin içine gelen sıkıntıdan dolayı bâzı işlerden geri durma ruhsatını kullanabilir. *(Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, 1/86-88; Âlûsî Rûhu'l-me'ânî:15/130-132; Nûman el-Âlûsî, Gâliyetü'l-mevâ'iz, 2/101)*

Perşembe Günü: Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e perşembe günü sorulduğunda:

«يَوْمُ الْخَمِيسِ يَوْمُ طَلَبِ حَوَائِجَ وَدُخُولٍ عَلَى السُّلْطَانِ.»

"Perşembe günü ihtiyaçları arama ve sultanın (yöneticilerin) **yanına girme** (resmî işlere başvuru) **günüdür"** *(Kaynaklar geride zikredildi)* buyurmuştur. Zîrâ **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)* o gün **Mısır** hükümdârının yanına girmiş ve murâdına ermiştir, hükümdâr da ona **Hâcer** vâlidemizi hediye etmiştir.

Cuma günü: Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e cumâ günü sorulduğunda:

«يَوْمُ الْجُمُعَةِ يَوْمُ خِطْبَةٍ وَنِكَاحٍ.»

"Cumâ günü ise nişan ve nikâh günüdür" *(Kaynaklar geride zikredildi)* buyurmuştur.

Zîrâ **Âdem** *(Aleyhisselâm)* ile **Havvâ** vâlidemizin, **Yûsuf** *(Aleyhisselâm)* ile **Züleyhâ** vâlidemizin, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın kızının, **Süleymân** *(Aleyhisselâm)* ile **Belkîs** vâlidemizin, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile **Hadîce** ve **Âişe** vâlidelerimizin nikâhları cumâ günü kıyılmıştır. **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*: "Her kim tırnaklarını cumâ günü keserse **Allâh-u Te'âlâ** onun içinden derdi çıkarır ve ona şifâ nasîb eder" demiştir. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/9)*

<u>**Âyet-i kerîmede geçen**</u>: (ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ) **"Sonra Arş'a istivâ etti"** kavl-i şerîfindeki **"Arş'a istivâ"** ifâdesi, mülk ve saltanattan ibâret kinâye bir tâbirdir ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın bütün mahlûkātına güç yetirdiğini ve her şeyi istîlâ ettiğini ifâde etmekte olup, evvelki cümle-i celîle ile yaratma gücü açıklandıktan sonra bu ifâde-i celîle ile de yönetme gücü konu edilmiş olmaktadır. Zâten peşi sıra gelen: **"Bütün işleri O yönetiyor"** kavl-i şerîfi de bu mânâyı teyid etmektedir.

Bu gibi ifâdeler Kur'ân'ın müteşâbihlerinden olduğu için insanların bu hususta farklı görüşleri vardır. Selef (ilk üç asır) ulemâsı tevile gitmeyerek en selâmetli yolu seçerken, halef ulemâsı (ilk üç asırdan sonra gelen âlimler) daha muhkem bir yol tutarak insanların yanlış düşünmelerine sebebiyet vermemek için bu gibi yerlerde bâzı münâsip tevillere yönelmişlerdir.

Zîrâ bildiğimiz taht mânâsına gelen bir **Arş** üzerine **Allâh-u Te'âlâ**'nın oturduğu şeklinde anlaşılabilecek bir mânâ kesinlikle insanı kâfir edeceğinden bu noktada bâzı teviller kaçınılmaz olmuştur.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîmeyi zâhirî mânâsına göre tefsir etmek mümkün değildir. Zîrâ **Arş**'a istivâ ifâdesinin zâhirî mânâsı, **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Arş**'a dayandığını, onun üzerinde yerleştiğini ve **Arş** olmasa aşağı düşeceğini akla getirmektedir ki bütün bunlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Arş**'a muhtaç olmasını iktizâ eder. Oysa böyle bir mânâyı düşünmek imkânsızdır.

Çünkü bütün Müslümanlar **Arş**'ı tutanın ve koruyanın ancak **Allâh-u Te'âlâ** olduğu husûsunda ittifâk etmişlerdir. Hiçbir İslâm âlimi **Arş**'ın **Allâh-u Te'âlâ**'yı tuttuğunu ve koruduğunu söylememiştir.

Ayrıca âyet-i kerîmede geçen (ثُمَّ) ifâdesi bir sonralık mânâsı belirttiğinden **Allâh-u Te'âlâ**'nın daha önce **Arş**'a istivâ etmezken sonra bu vasfı takındığını açıklamış olur ki bu da **Allâh-u Te'âlâ**'nın halden hâle değiştiğini kabul etmeyi îcap edeceğinden dolayı bâtıldır. Zîrâ ezelî olan **Allâh-u Te'âlâ** gibi bir Zât'a aslâ hiçbir değişiklik ârız olmaz. Çünkü değişen her şey muhdestir (sonradan yaratılmıştır).

İşte bu anlatılanlardan yola çıkarak âyet-i kerîmenin zâhirî mânâsı üzere yorumlanmasının bütün ulemânın ittifâkıyla mümkün olmadığı sâbit olduğuna göre herhangi bir kimsenin bu âyet-i kerîmeyi **Allâh-u Te'âlâ** için mekân ve cihet ispâtında delil getirmesi imkânsız hâle gelmiştir.

Mazharî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; selefiyle halefiyle bütün Ehl-i Sünnet, **Allâh-u Te'âlâ**'nın cisimlere âit sıfatlardan ve sonradan olma vasıflardan münezzeh olduğu husûsunda ittifâk etmişlerdir.

Bu yüzden onlar bu gibi âyet-i kerîmeler hakkında iki yol tutmuşlardır, birincisi tevile gitmeme yoludur. Selef-i sâlihîn bu yolu ihtiyâr ederek bu gibi âyet-i kerîmelere îmân edip, bunlar hakkındaki kesin ilmi **Allâh-u Te'âlâ**'ya havâle etmeyi ve bu mevzûda araştırma yapmaktan sakınmayı tercih etmişlerdir.

Bu mânâda **İmâm-ı Muhammed ibni Hasen** *(Rahimehullâh)*: "**Rabb Te'âlâ**'nın sıfatlarından bahseden Kur'ân âyetlerine ve güvenilir zatların rivâyet ettiği sahîh hadîs-i şerîflere, hiçbir tefsîr, tavsîf ve teşbîhsiz ("Bunun mânâsı ancak budur" diye kesin hüküm vermeksizin, Allâh-u Te'âlâ'yı, kul-

Âyet: 3

lara âit sıfatlarla nitelemeksizin ve O'nu herhangi bir yaratığa benzetmeksizin) îmân etmek gerektiği husûsunda doğudan batıya bütün fukahâ ittifâk etmiştir. Bunlardan herhangi birini tefsîre kalkışan kişi **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in yolundan çıkmış ve (Ehl-i Sünet ve'l-)Cemâ'at'ten ayrılmış olur" demiştir.

Burada geçen "Tefsîr" ifâdesinden anlaşıldığı üzere sakıncalı olan husus, tefsirde bulunmaktır yâni "Bunun mânâsı sadece budur" şeklinde kesin konuşmaktır. Yoksa "Bunun mânâsı bu olabilir" şeklinde yapılacak bir tevil (yorum) sakıncalı olmaz. Hele bir de insanların yanlış mânâlar vererek Ehl-i Sünnet'ten hattâ dinden çıkma tehlikesi mevcut olduğunda bu teviller kaçınılmaz olur. Nitekim halef ulemâsı bu konuda tevile gitmek zorunda kalmışlardır.

Bu âyet-i kerîmede geçen **"Arş'a istivâ"** ifâdesi de müteşâbihattan olduğu için bu hususta da ulemâ iki yol tutmuştur. Selefin büyüklerinden olan **İmâm-ı Mâlik ibni Enes** *(Radıyallâhu Anh)*: "Keyfiyet (Allâh-u Te'âlâ'nın sıfatları hakkında bir şekil düşünmek) mâkul değildir, istivâ(nın lügat îtibârıyla "Oturma", "Hükmetme" ve "İstîlâ etme" gibi mânâlar taşıdığı) ise meçhul değildir. Ama bu hususta soru sormak bidattir" demiştir.

Ebû Hanîfe, Şâfi'î ve **Ahmed ibni Hanbel** gibi müctehitler, **İshâk ibni Râhûye, Buhârî, Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbnü Mâce, İbnü Ebî Şeybe, Ebû Ya'lâ, Beyhakî** ve **Dârimî** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi muhaddisler: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın, semâvâtın fevkında olan **Arş**'ın fevkında olduğu (lâkin burada bir yerleşme ve bitişme, bir yön ve mekân söz konusu olmadığı)" husûsunda söz birliği içindedirler. **İbni Cerîr** *(Rahimehullâh)*: "Bir kişinin '**Allâh-u Te'âlâ Arş**'a istivâ etti' diye bilip inanması yeterli olur. Bunun dışında mânâlar karıştıran muhakkak hüsrana uğrar" demiştir.

İbni Huzeyme *(Rahimehullâh)*: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın yedi kat göğün üzerinde olan **Arş**'â istivâ ettiğini ve yaratıklarından hiçbiriyle hiçbir yönden ittisâli (bitişmesi) söz konusu olmadığını ikrâr etmeyen kişi muhakkak kâfir olmuştur. Bu yüzden tevbeye dâvet edilir, tevbe etmezse boynu vurulur" demiştir. **İmâm-ı Tahâvî** *(Rahimehullâh)*: "**Allâh-u Te'âlâ Arş**'a istivâ etti, ama O, **Arş**'tan da onun altında bulunan bütün eşyâdan da müstağnîdir (onlardan hiçbirine ihtiyâcı yoktur), O her şeyi kuşatmıştır ve her şeyin fevkındedir" demiştir.

Şeyh Ebu'l-Hasen el-Eş'arî el-Basrî *(Rahimehullâh)*: **"İhtilâfü'l-mudıllîn ve Makālâtü'l-İslâmiyyîn"** isimli eserinde şöyle bir açıklama yapmıştır:

"Ehl-i Sünnet'in, özellikle ashâb-ı hadîsin görüşü; **Allâh-u Te'âlâ**'ya, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, **Allâh-u Te'âlâ**'dan gelen her şeye ve güvenilir zatların, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den rivâyet ettiklerine inanmak ve bunlardan hiçbirini aslâ reddetmemektir. Bu cümleden olarak, **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Arş**'ın fevkında olduğuna inanılacaktır.

Nitekim Kendisi:

﴿اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى﴾

"Rahmân Arş'a istivâ etti" *(Tâhâ Sûresi:5)* buyurmuştur. Yine böylece **Allâh-u Te'âlâ**'nın iki "Yed" sıfatı vardır, fakat bunların şekli yoktur.

Nitekim Kendisi:

﴿خَلَقْتُ بِيَدَيَّ﴾

"İki yedimle halkettim" *(Sâd Sûresi:75)* buyurmuştur."

Ebû Nu'aym *(Rahimehullâh)* **"Hılyetü'l-evliyâ"** isimli eserinde şöyle demiştir: "Bizim yolumuz Kitab'a, Sünnet'e ve icmâ'ı ümmete tâbî olan selefin yoludur. Onların inandığı konulardan biri de **Allâh-u Te'âlâ**'nın bütün sıfatlarıyla kâmil ve mükemmel olduğu husûsudur.

Arş ve istivâ hakkında sâbit olan hadîs-i şerîfler vârid olduğu üzere kabul edilir, fakat burada hiçbir şekil ispâtına ve benzetmeye gidilmez. **İbni Abdilberr, Hatîb-i Bağdâdî** ve **İmâmü'l-Haremeyn** gibi zevattan da bu misilli görüşler nakledilmiştir.

Beğavî *(Rahimehullâh)*: "Ehl-i Sünnet: '**Arş**'a istivâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın şekilden münezzeh olan bir sıfatıdır ki buna böylece inanmak gerekir' görüşü üzeredir" demiştir.

Şu bilinsin ki; **İmâm-ı Âzam, İmâm-ı Mâlik, İmâm-ı Şâfi'î, Ahmed ibni Hanbel, İshâk ibni Râhûye, Osmân ibni Sa'îd ed-Dârimî** ve **İbni Huzeyme** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi selefin hadis ulemâsından "**Allâh-u Te'âlâ** semânın fevkındedir. **Arş**'ın fevkındedir. **Allâh-u Te'âlâ** semâdadır, buna böyle inanmayan kâfirdir" *(Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/315-316)* şeklinde nakledilen sözlerin hiçbirinde bir mekân ve cihet kastedilmemiştir.

Yine böylece kendi döneminde sûfiyye hazarâtının en âlimi olan **Ebû Bekr Ali ibni Îsâ eş-Şiblî** ile **Şeyhulislâm Abdullâh el-Herevî el-Ensârî** *(Kuddise Sirruhûmâ)*nın sözlerinde, özellikle **Şeyh Abdülkādir el-Ceylânî** *(Kuddise*

Âyet: 3

*Sirruhû)*nun **"el-Ğunye"** isimli eserindeki nakillerinde **Allâh-u Te'âlâ**'nın semâda ve **Arş**'ın fevkında olduğu husûsu belirtilmektedir ki **Hâfız Zehebî** *(Rahimehullâh)* **"el-Ulüvv"** isimli kitabında hemen hemen bu nakillerin tamâmını zikretmiştir.

Ama bu sözlerin hepsinden murâd; ulüvv (yücelik), mekânet (şeref) ve fevkıyyettir (üstünlüktür). Zâten semâ kelimesinin lügat mânâsı da "Üstünlük" anlamına gelmektedir.

Ancak bu büyükler âyet ve hadislerin zâhirî ifâdelerine bağlı kalmayı iltizâm ettiklerinden (kendileri için bir zorunluluk olarak gördüklerinden) dolayı, îtikatlarını ifâde eden beyanlarında, zâhirî mânâları îtibârıyla bâzen mekân ve cihet anlamlarında da kullanılan "Semâ" ve "Fevk" gibi kelimeleri ve (عَلٰى) "Alâ" edatını istîmal etmişlerdir. Fakat onların bu kelimeleri cihet ve mekân anlamında kullanmadıkları kesindir.

Nitekim zamânı ve mekânı, yukarı ve aşağı tüm cihetleri sonradan yaratan **Allâh-u Te'âlâ**'nın bunlara muhtaç olduğunu ve Kendisinin yarattığı cihetlerden biriyle Zât'ının sınırlandığını en câhil bir insan dahî kabul edemezken bu büyük müçtehitlerin sözlerini bu mânâda yorumlamak kesinlikle onlara yapılan en büyük iftirâ olur.

Beyzâvî *(Rahimehullâh)*: "Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere **Allâh-u Te'âlâ**'nın istikrar ve temekkünden münezzeh olan (oturmaktan, yerleşmekten ve mekân tutmaktan son derece uzak) "İstivâ" denilen bir sıfatı vardır ki, Kendisi bundan ne kastettiyse ona o şekilde inanmak gerekir" demiştir.

İşte bütün bu sözler, selef ve haleften bu hususta tevile meyletmeyen âlimlerin görüşlerini ortaya koymaktadır. Fakat halef ulemâsının ekserîsi, kalbinde bâtıla meyil bulunan biri çıkıp, istivâ kelimesini "Oturma" mânâsına hamlederek insanları saptırmasın diye "İstivâ" kelimesini yine bu kelimenin lügat mânâları arasında bulunan "İstîlâ" ve "Hâkimiyet" mânâlarıyla yorumlamıştır.

Ancak şu kesinlikle bilinmelidir ki; selef ulemâsının sözlerinde geçen "Fevkıyyet" tâbiri aslâ mekân îtibârıyla yükseklik mânâsında değildir, lâkin "Ulviyet (yücelik)" anlamındadır.

İşte **"Cevhere"** sâhibi:

وَكُلُّ نَصٍّ أَوْهَمَ التَّشْبِيهَا أَوِّلْهُ أَوْ فَوِّضْ وَرُمْ تَنْزِيهَا

"Herhangi bir nass (âyet ve hadis) **teşbîh** (Allâh'ı yaratıklarına benzetme mânâsı) **akla getirdiyse!**

Ya onu tevil et ya da tenzîh kastıyla (Allâh-u Te'âlâ'yı mahlûkātına benzemekten uzak tutarak o nassın mânâsını) **Allâh'a havâle et"**

şeklindeki beyitlerinde selef ve halefe âit iki mezhebe işâret etmiştir.

Bu hususta daha geniş mâlûmât, A'râf Sûresinin 54. âyetin tefsîrinde (Rûhu'l-Furkān Tefsîri:13/619-637) zikredilmiştir. Ayrıca "Allâh-u Te'âlâ'nın mekândan münezzeh oluşu" ile ilgili meseleler, aklî ve naklî birçok delil En'âm Sûresinin 3. ve 18. âyet-i kerîmelerinin tefsirlerinde (8/418-425, 511-535) tafsîlâtla zikredilmiştir. Dolayısıyla bu âyet-i kerîmelerin birlikte mütâlaa edilmeleri kaçınılmazdır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Tibyân Tefsîri"**nden naklen zikredildiği üzere; **Kur'ân-ı Kerîm**'de geçen (ثُمَّ) lafzı beş vecih üzeredir.

Birinci vecih; kendisinden sonra gelenin kendisinden önce geçenden sonra olduğunu ifâde eden atıf mânâsıdır ki:

﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا﴾

"Şüphesiz önce îmân edenler, sonra kâfir olanlar, sonra îmân edenler sonra tekrar kâfir olanlar" *(Nisâ Sûresi:137)* kavl-i şerîfinde bu mânâ üzere kullanılmıştır.

İkinci vecih; "Önce" mânâsında (قَبْلُ) (kablü) kelimesi yerinde kullanılmasıdır ki tefsirinde bulunduğumuz (ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ) cümlesinde geçen (ثُمَّ) lafzı bu kabildendir. Bu durumda mânâ: "**Allâh** gökleri ve yeri altı günde yarattı, daha önce de **Arş**'a istivâ etmişti" şeklinde olur.

Zîrâ diğer âyet-i kerîmede geçen:

﴿وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ﴾

"O Allâh gökleri ve yeri altı günde yaratmıştır, Arş'ı ise (o zaman) **su üzerinde bulunmaktaydı"** *(Hûd Sûresi:7)* kavl-i şerîfi **Arş**'ın, göklerin ve yerin yaratılışından önce mevcut olduğunu açıkça ifâde etmektedir.

Diğer bir âyet-i kerîmede geçen:

﴿ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى الْجَحِيمِ﴾

(Sâffât Sûresi:68) kavl-i şerîfinde de durum bu minval üzeredir.

Âyet: 3

Zîrâ bu âyet-i kerîmeden önce kâfirlerin **Cahîm**'in dibinde yetişen zakkûm meyvelerini yedikleri bildirildiği için onların daha sonra **Cahîm**'e döndürülmeleri düşünülemeyeceği için burada da mânâ: **"Onlar daha önce Cahîm'e götürülmüşlerdi"** demek olur.

Üçüncü vecih; vav mânâsında kullanılmasıdır ki:

﴿ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا﴾

(Beled Sûresi:17) kavl-i şerîfinde bu vecih üzere kullanılmıştır. Bu durumda mânâ: **"Bununla** (geride zikredilen iyilikleri yapmakla) **birlikte îmân edenlerden de oldu"** demek olur.

Dördüncü vecih; ibtidâ mânâsında kullanılmasıdır ki:

﴿أَلَمْ نُهْلِكِ الْأَوَّلِينَ ثُمَّ نُتْبِعُهُمُ الْآخِرِينَ﴾

(Mürselât Sûresi:16-17) kavl-i şerîfinde bu vecih üzere kullanılmıştır. Bu durumda mânâ: **"Öncekileri helâk etmedik mi? Şimdi de sonrakileri onlara tâbî kılıyoruz"** demek olur.

Beşinci vecih; teaccüb mânâsında kullanılmasıdır ki:

﴿ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ﴾

(En'âm Sûresi:1) kavl-i şerîfinde bu vecih üzere kullanılmıştır. Bu durumda mânâ: **"Allâh gökleri ve yeri yaratıp karanlıkları halketmişken hâlâ o kâfirler Rablerine putları denk tutuyorlar"** demek olur.

Ancak şunu bilmek gerekir ki; **Arş**'a istivânın, göklerin ve yerin yaratılışından sonraya hem de bir mânâsı "Sonralık" olan bir edatla tehiri, **Arş**'ın mertebesinin ve şânının büyüklüğüne dikkat çekme ve onun göklerden ve yerden üstün olduğunu bildirme hikmetine mebnîdir.

Şu bilinsin ki; felekler bir biri üstünde bulunan dokuz tabakadan ibâret olup, **Kürsî** gökleri ve yeri kaplamış, **Felek-i Muhît** kabul edilen **Arş** ise hepsini çepeçevre kuşatmıştır.

İşte böylece insan cismi de kemmiyet ve keyfiyet îtibârıyla feleklere müşâkil (şekil bakımından benzer) olsun diye biri diğerinin fevkında olan dokuz cevherden yaratılmıştır ki bunlar da; ilik, kemik, sinir, damar, kan, et, deri, tüy ve tırnaktır.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in rûhu rûhânî varlıkların ilki olduğu gibi **Arş** da cismânî mevcûdâtın evvelidir. Kırmızı yâkuttan olan **Arş**'ın bin şerefesi vardır ki her şerefede tüm dünyâ kadar bin âlem bulunmaktadır. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/10)*

Âyet-i kerîmede geçen: (يُدَبِّرُ الْأَمْرَ) **"O bütün işleri tedbîr eder"** kavl-i şerîfindeki "Tedbîr" kelimesi, lügat îtibârıyla "Arka" mânâsına gelen (دَبَرَ) maddesinden alınması hasebiyle "İşlerin ardını düşünüp âkıbetlerine bakarak güzel şekilde vukua gelmelerini temin etmek" anlamına gelmektedir ki burada maksat **Allâh-u Te'âlâ**'nın üstün hikmetine mebnî olarak cereyân eden takdîr ve yönetimidir.

Buna göre **Allâh-u Te'âlâ** gökleri ve yeri yoktan var edip en büyük cisim olan **Arş** dâhil tüm âlemleri üstün gücüyle istîlâ ettiğini beyân ettikten sonra bu cümle-i celîleyi getirerek; Kendisinin bütün yaratıklarının ahvâlini, göklerin ve yerin melekûtunun tüm hallerini yönetmekte olduğunu, Kendi irâdesi, kazâsı, kaderi ve hikmeti olmadan ulvî ve süflî âlemlerin hiçbirinde hiçbir hâdise meydana gelemeyeceğini açıklamış bulunmaktadır.

İmâm-ı Mücâhid *(Rahimehullâh)* bu cümle-i celîleye: "Bütün işlere O karar verir" diye mânâ vermiştir ki burada geçen: "Emr" tâbiri; **Arş** dâhil ulvî ve süflî (yüksekteki ve aşağıdaki) bütün kâinâtın işleridir.

İşte **Allâh-u Te'âlâ** tüm işleri hikmet ve maslahatı îcâbı çok fâik ve lâyık şekilde tedbîr ve takdîr buyurur, yaratır ve yönetir.

Allâh-u Te'âlâ'yı hiçbir iş diğerinden alıkoyamaz, isteklerin çok olması O'nu şaşırtamaz. Israrcıların ısrarlı istekleri O'nu usandıramaz. Dağlarda, denizlerde, mâmur alanlarda ve sahrâlarda büyük bir işi yönetmesi, küçük bir işi idâre etmekten O'nu engelleyemez, gökte yerde en ufak bir şey O'nun ilminin dışında kalamaz. Nitekim:

﴿لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ﴾

"Ne göklerde, ne de yerde (ne aşağı, ne üst cihetlerde ve ne de varlık dâiresinde) **zerre ağırlığınca bir şey bile O'n**(un sonsuz malûmâtın)**dan kaybolmaz."** *(Sebe Sûresi:3)*,

﴿وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ
وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾

Âyet: 3

"Hiçbir yaprak düşmez ki O onu(n düşüşünden önceki ve sonraki tüm hallerini) **bilmesin! Ne yerin karanlıklarındaki tek bir tâne, ne yaş, ne de kuru hiçbir şey müstesnâ olmamak üzere hepsi de mutlaka apaçık bir kitap** (olan Levh-i Mahfûz)**da** (kayıtlı)**dır."** *(En'âm Sûresi:59),*

﴿وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾

"Yer(yüzün)**de hafifçe yürüyen hiçbir canlı** (bile) **yoktur ki, rızkı Allâh'a âit olmasın! O, onların** (babalarının sulplerindeki yerlerini de, dünyâya çıkışlarının ardından hayatlarını sürdürecekleri) **karargâhlarını da,** (ana rahimlerinde ve ölümlerinin ardından defnedilip) **emânet bırakıldıkları yerleri de bilmektedir.**

(Tüm canlıların sayısı, rızıkları, yerleri, kaderleri ve ecelleri, işte bunların) **hepsi** (kendisine bakan meleklere) **pek açık olan** (Levh-i Mahfûz nâmındaki) **bir kitaptadır."** *(Hûd Sûresi:6)* âyet-i kerîmeleri bunu nâtıktır.

Şu bilinsin ki; her şeyi **Allâh-u Te'âlâ**'nın tedbîr ettiği (yönettiği) sâbit ise de **Allâh-u Te'âlâ**'nın, bu yönetimi melekler vesîlesiyle icrâ ettiği de göz ardı edilmemelidir.

Nitekim **Rabbimiz** bu âyet-i kerîmede "Yönetimi yaratma" anlamındaki tedbîr sıfatını Kendisine isnâd ederken diğer bir âyet-i kerîmesinde ise:

﴿فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا﴾

"İşleri yönetenler" *(Nâzi'ât Sûresi:5)* buyurarak sebep olma anlamındaki tedbîri meleklere isnâd etmiştir.

İbni Sâbık *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre: "Dünyânın işlerini dört melek yönetmektedir ki bunlar da **Cibrîl**, **Mîkâil**, ölüm meleği ve **İsrâfîl** *(Aleyhimüsselâm)*dır. **Cibrîl** rüzgârların, vahyin ve orduların görevlisidir. **Mîkâîl** bitkilerle ve yağmurlarla müvekkeldir. Ölüm meleği canları kabzetmekle muvazzaftır, **İsrâfîl** ise (Sûr'a üfleyip kıyâmetin kopmasını sağlayarak) emrolunduğu şeyi onların başına indirecektir." *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/88)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bütün işlerin yönetimi **Arş**'tan nâzil olmaktadır. Bundan dolayı istekler için duâ yapılırken eller **Arş**'a doğru kaldırılmaktadır.

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de bu âyet-i kerîmeye şöyle mânâ verilmiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** gökleri ve yeri bu maddî âlemde altı günde altı türden yaratmıştır ki onlar da felekler, yıldızlar, (su, hava, toprak ve ateşten ibâret) anâsır (temel unsurlar), canlılar, bitkiler ve cansız varlıklardır.

Sonra **Arş**'a istivâ buyurmuştur ki **Arş**, hem cismânî hem de rûhânî olup iki yön sâhibidir, bir yönü rûhânî âleme bakar, diğer yönü ise cismânî âleme dönüktür. **Allâh-u Te'âlâ** rahmâniyetinin feyizlerini **Arş** üzerine boşaltarak bütün işleri yönetmektedir. Zîrâ rahmâniyet feyizlerini kabul etmek üzere yaratılan ilk mahlûk **Arş**'tır.

Sonra tüm feyizler **Arş**'tan dağılmaya başlar, zîrâ feyizlerin taksim yeri **Arş**'tır. **Arş**'tan dağılan feyizler onun aşağısında bulunan bütün mükevvenâta ve türlü türlü mahlûkāta yayılır.

İşte değirmen suyla döndüğü gibi felekler de bu feyiz sâyesinde dönüp durmaktadır, yıldızlar bu feyiz sâyesinde tesir etmektedir, anâsır bu feyiz sâyesinde meydana gelmekte ve husûsiyetleri belirmektedir, his ve hareket sâhibi canlar bununla türemektedir, hissi olmayıp hareketi olan bitkiler bununla üremektedir, hissi de hareketi de olmayan mâdenler de ancak bu feyiz ile gelişmektedir."

Âyet-i kerîmede geçen: (مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ) **"O'nun izni olmadıktan sonra** (herhangi bir konuda hiçbir kimseye hiçbir zaman) **hiçbir şefaatçi olamaz"** kavl-i şerîfi **Allâh-u Te'âlâ**'dan izinsiz kimsenin şefaatinin geçerli olmayacağını beyân etmek sûretiyle aslında O'nun izniyle yapılan şefaatlerin faydalı olacağını açıklamış olmaktadır.

Nitekim bu hususta **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ﴾

"Kimdir şu kimse ki, O'nun izni olmadan nezdinde şefaat edebilecektir?" *(Bakara Sûresi:255)* buyurmaktadır. Diğer bir âyet-i kerîmesinde de:

﴿وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ فِي السَّمٰوَاتِ لَا تُغْنِي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا إِلَّا مِنْ بَعْدِ أَنْ يَأْذَنَ اللهُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَرْضٰى﴾

"Göklerde nice melek vardır ki, şefaatleri hiçbir şeyle yararlı olamayacaktır! Ancak Allâh'ın dilediği ve râzı olduğu (îman ehli) **kimselere** (şefaat etmeleri için) **izin vermesi müstesnâ!**

Âyet: 3

(Îmân etmeden meleklerin şefaatini bekleyenlerin durumu buyken, ya putlardan medet umanların hâli ne olur!)" *(Necm Sûresi:26)* buyurmuştur.

Başka bir âyet-i kerîmesinde ise:

﴿وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ﴾

"O (Allâh-u Sübhânehû)**nun katında, kendisine** (şefaat etme husûsunda) **izin verdiği o** (peygamberler, âlimler ve şehitler gibi sâlih) **kimselerden başkası için şefaat** (hakkı yoktur, bu durumda herhangi bir kişi şefaat etmeye kalkışsa da kimseye bir) **fayda vermez"** *(Sebe' Sûresi:23)* buyurmaktadır.

Allâh-u Te'âlâ'nın izni olmadan mukarreb melek ve mürsel nebî (gönderilmiş peygamber) dâhil kimsenin şefaat edemeyecek oluşu **Allâh-u Te'âlâ**'nın izzet ve kibriyâsının bir delîli olarak açıklanmıştır.

Allâh-u Te'âlâ bütün kullarının maslahat (kâr)larını en iyi bilen bir Zât olduğu için kimsenin, bilmediği bir konuda O'ndan bir yetki istemesi câiz olmaz. Ama O bir kimseye şefaat izni verirse artık o kişinin kendisi hakkında izin çıkan kişiye şefaat etme hakkı doğar.

Beğavî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile bu cümle-i celîle **Nadr ibni Hâris**'i reddetmektedir, çünkü o: "Kıyâmet günü olduğunda **Lât** ve **Uzzâ** bana şefaat edecek" demekteydi.

İşte bu âyet-i kerîme bir yönden putların şefaat hakkı olmadığını açıklamaktayken, diğer yönüyle de **Allâh-u Te'âlâ**'nın izin verdiği kimselerin şefaat edeceğine delâlet etmektedir.

Âyet-i kerîmede geçen: (ذٰلِكُمُ اللهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ) **"İşte size! Rabbiniz olan Allâh ancak budur! Öyleyse O'na ibâdet edin. Hâlâ iyice düşünmeyecek misiniz?"** kavl-i şerîfi geride sayılan üstün sıfatlarla mevsûf olan **Allâh-u Te'âlâ**'ya işâretle kullara:

"İşte bunca varlığı yaratan ve yöneten **Allâh**'tan başkası sizin Rabbiniz olamaz. Zîrâ bunlardan hiçbirinde O'na ortak olabilecek kimse yoktur. O halde size lütfettiği bunca nîmetleri sebebiyle ibâdet ve kulluğunuzu kazanmayı hak eden ancak O'dur. Öyleyse siz ibâdetinizi sâdece O'na tahsis edin. Bunca âyet ve delîli gördüğünüz halde biraz düşünüp de hâlâ Rubûbiyyet ve ibâdete **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka kimsenin müstehak olmadığını anlamayacak mısınız?" buyurmuş olmaktadır.

İbni Kesîr *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede müşriklere: "Ey müşrikler, siz durumunuzu hiç düşünmeyecek misiniz?

Yaratanın sâdece **Allâh-u Te'âlâ** olduğunu bildiğiniz halde ibâdette O'na başkalarını nasıl ortak koşuyorsunuz?" buyurmuş olmaktadır. Zîrâ müşriklerin de yaratıcının sâdece **Allâh** olduğunu bildikleri sâbittir.

Nitekim bir âyet-i kerîmede:

﴿وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللهُ﴾

"Andolsun ki: 'Onları kim yaratmıştır?' diye kendilerine soracak olsan, elbette mutlaka: 'Allâh!' diyeceklerdir" *(Zühruf Sûresi:87)* buyrulmuştur. Bu hususta diğer bir âyet-i kerîmede de:

﴿قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمٰوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ
سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ﴾

"(Rasûlüm! O düşüncesizlere) **de ki: "O yedi** (kat) **göklerin ve o**(nlara göre) **pek büyük olan Arş'ın Rabbi** (yaratıcısı ve yöneticisi) **kimdir?"**

(Bu soru karşısında da) **kesinlikle onlar: "**(Âlemlerin Rabliği) **Allâh'a âittir!" diye** (îtirâfa kendilerini mecbur hissede)**ceklerdir."** *(Mü'minûn Sûresi:86-87)* buyrulmaktadır.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **âyet-i kerîmenin sonunda geçen**: (أَفَلَا تَذَكَّرُونَ) **"Hâlâ** (bu anlatılanları doğruca belleyip, yolunuzun bozukluğunu) **iyice düşün**(erek, şirkten vazgeçip de sâdece bir olan Allâh'a ibâdet et)**meyecek misiniz?"** kavl-i şerîfi **Allâh-u Te'âlâ**'nın bâhir ve kâhir (açık ve güçlü) delillerini tefekkür etmenin (iyi düşünmenin) zarûrî (gerekli) olduğuna delâlet etmektedir.

Bundan anlaşıldığına göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın yaratıkları hakkında ince düşüncelere dalarak o âyetlerden **Allâh-u Te'âlâ**'nın celâletine (yüceliğine), izzet ve azametine delil çıkarmak mertebelerin en üstünü ve derecelerin en mükemmelidir.

Âyet: 3

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh-u Te'âlâ'nın gökleri, yeri ve içindekileri altı günde yarattığı ve Arş'a istivâsı:

﴿إِنَّ رَبَّكُمُ اللهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ ... وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ﴾

"Şüphesiz sizin Rabbiniz ancak O Allâh'tır ki; gökleri, yeri, güneşi, ayı ve yıldızları (akıllı varlıklar gibi) **emr** (ve irâdes)**ine boyun eğdirilen** (ve kendilerinden istenen hiçbir vazîfeyi eksik etmeyen) **varlıklar olarak** (dünyâ günlerinden) **altı gün** (miktârına denk gelecek vakit)**de yaratmıştır. Sonra** (bir mekâna yerleşmekten münezzeh olarak Zât'ına yakışır şekilde) **Arş'a istivâ buyurmuştur."** *(A'râf Sûresi:54),*

﴿وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾

"Ancak O'dur O Zât ki; Arş'ı su üzerindeyken, gökleri ve yeri (dünyâ günlerinden) **altı gün**(e denk gelen bir müddet içerisin)**de yaratmıştır!**

Tâ ki O, hanginiz amel bakımından daha güzel (gayret edeceksiniz) **diye sizi imtihan** (edenin muâmelesine tâbî) **etsin!"** *(Hûd Sûresi:7),*

﴿اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى﴾

"O Rahmân (olan Allâh-u Te'âlâ, bir mekâna yerleşmekten münezzeh olarak, Kendi murâd ettiği mânâ üzere, Zât'ına yakışır şekilde) **Arş'a istivâ buyurmuştur/** ***Rahmân****(ın emri ve hükmü)* ***Arş'a****(yönelip)* ***istivâ etmiştir/ Rahmân*** *(en büyük cisim olan)* ***Arş*** *(dâhil tüm yaratıklar)****ı*** *(hükmü altına almış ve hepsini ilmen kuşatarak)* ***istîlâ etmiştir/.***" *(Tâhâ Sûresi:5),*

﴿اَللهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمٰوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ﴾

"Ancak Allâh'tır O Zât ki; kendilerini görmekte olduğunuz gökleri direksiz olarak yüksek yapmıştır/*gökleri sizin görebileceğiniz bir direk olmaksızın yüksek yapmıştır/* sonra (bir mekâna yerleşmekten münezzeh olarak Zât'ına yakışır şekilde) **Arş'a istivâ buyurmuştur."** *(A'râf Sûresi:54),*

Allâh-u Te'âlâ'nın bütün işleri yönetmesi:

﴿يُدَبِّرُ الْأَمْرَ﴾

"(Arş dâhil ulvî süflî tüm varlıklarla alâkalı) **bütün işleri** (hikmetinin gerektirdiği ve menfaatlerin gözetildiği en uygun bir düzen üzere yerli yerince) **O yönetmektedir."** *(A'râf Sûresi:54),*

﴿يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ﴾

"O, (mekândan münezzeh olduğu halde) **gökten** (indirmekte olduğu kazâ ve kaderleri, melekleri ve vahiyleri) **yere doğru** (yöneltip, âlemlerle alâkalı) **bütün işleri** (ayarlayarak yerli yerince) **yönetir** (ve idâre eder)**."** *(Secde Sûresi:5),*

Allâh-u Te'âlâ'nın izni olmadan kimsenin şefaat edemeyeceği:

﴿مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ﴾

"O'nun izni olmadan O'nun nezdinde kim şefaat edebilir?" *(Bakara Sûresi:255),*

﴿وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ فِي السَّمٰوَاتِ لَا تُغْنِي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا إِلَّا مِنْ بَعْدِ أَنْ يَأْذَنَ اللهُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَرْضٰى﴾

"Göklerde nice melek vardır ki, şefaatleri hiçbir şeyle yararlı olamaz!

Ancak Allâh'ın, dilediği ve râzı olduğu (îman ehli) **kimselere** (şefaat etmeleri için) **izin vermesi müstesnâ!"** *(Necm Sûresi:26)*

Âyet: 4

﴿ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا وَعْدَ اللهِ حَقًّا إِنَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (4)

(إِلَيْهِ) **Ancak O'nadır,** ne? (مَرْجِعُكُمْ) **dönüşünüz,** ne olduğunuz halde? (جَمِيعًا) **topluca olduğunuz halde,** bu ne olarak sâbittir? (وَعْدَ اللهِ) **Allâh'ın bir vaadi olarak,** öyle vaad ki, (حَقًّا) **gerçek olarak,** (إِنَّهُ) **muhakkak ki O** (Allâh), (يَبْدَأُ) **ilk başta yaratmaktadır,** kimi? (اَلْخَلْقَ) **halkı,** (ثُمَّ يُعِيدُ) **sonra geri döndürecektir,** kimi? (هُ) **o halkı,** niçin? (لِيَجْزِيَ) **mükâfatlandırsın için,** kimi? (اَلَّذِينَ) **o kimseleri ki,** (اٰمَنُوا) **îmân ettiler,** daha, (وَعَمِلُوا) **işlediler,** neyi? (اَلصَّالِحَاتِ) **sâlih amelleri,** Allâh onları neyle mükâfatlandırsın diye? (بِالْقِسْطِ) **adâletle,** (وَالَّذِينَ) **ama o kimseler ki,** (كَفَرُوا) **kâfir oldular,** (لَهُمْ) **ancak onlar için vardır,** ne vardır? (شَرَابٌ) **bir içecek,** öyle içecek ki, (مِنْ حَمِيمٍ) **kaynar sudan olan,** daha ne vardır? (وَعَذَابٌ) **büyük bir azap,** öyle azap ki, (أَلِيمٌ) **çok acı verici,** ne sebebiyle? (بِمَا كَانُوا) **olmaları sebebiyle,** nedir olmaları? (يَكْفُرُونَ) **inkâr ediyor** (olma)**lar**(ı sebebiyle).

MEÂL-İ ŞERÎF

"Allâh'ın gerçek bir vaadi olarak; (diriltilip) **topluca dönüşünüz ancak O'na** (olacak)**dır! Çünkü muhakkak ki O,** (mükellef) **halkı ilk başta** (yoktan) **yaratmaktadır,** (öldürdükten) **sonra da onları** (dirilterek sonsuz hayâta) **geri döndürecektir.**

Tâ ki O, îmân etmiş olanları ve sâlih ameller işlemiş bulunanları (Kendi) **adâlet**(i) **ile**/*(îmân edip tüm işlerinde)* ***adâlet*** *(ile hükmetmeleri)* ***sebebiyle***/ **mükâfatlandırsın!**

Ama o kimseler ki kâfir olmuşlardır, inkâr etmekte bulunmuş olmaları sebebiyle, kaynar sudan bir içecek ve çok acı verici büyük bir azap ancak onlara âittir."

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede hiçbir şeyin kendi başına meydana gelmediğini, ancak bir yaratıcının îcâdıyla vukû bulduğunu ortaya koyan delilleri zikrettikten sonra bu âyet-i kerîmesiyle âhiretin ispâtını hedefleyerek âlemleri ilk başta kim yarattıysa, herkesin dönüşünün de ancak O'na olacağını bildirmiştir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîme haşr ve neşri yâni bütün kulların ölümden sonra diriltilerek **Allâh-u Te'âlâ**'nın huzûruna sevk olunacağını haber vermektedir ki **Allâh-u Te'âlâ** bunun kesinlikle vâki olacağını beyân ettiği diğer âyet-i kerîmelerde buna dâir misaller de açıklamıştır.

Birinci misâl sonbaharda ve yazın kuru vaziyette gördüğümüz toprağın baharda yağan yağmurlarla yeşermesidir.

Allâh-u Te'âlâ bu hususta:

﴿وَاللّٰهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيَاحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَسُقْنَاهُ إِلٰى بَلَدٍ مَيِّتٍ فَأَحْيَيْنَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا كَذٰلِكَ النُّشُورُ﴾

"Allâh'tır ancak O Zât ki; rüzgârları göndermiştir de, onlar hemen bir bulutu harekete geçirirler.

Sonra Biz onu (kuraklıktan dolayı) **ölü bir** (halde bulunan) **beldeye sevk etmişizdir de, ölümünün ardından o toprağı onun** (yağdırdığı yağmur)**la hemen diriltmişizdir. İşte sana!** (Ölümlerinin ardından kulları) **diriltmek de ancak böylece** (kolay bir şekilde gerçekleşecek)**dir"** *(Fâtır Sûresi:9)* buyurmuştur.

Diğer bir âyet-i kerîmesinde:

﴿وَمِنْ اٰيَاتِهِ أَنَّكَ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ إِنَّ الَّذِي أَحْيَاهَا لَمُحْيِي الْمَوْتٰى إِنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾

"(Ey görebilen!) **O** (Allâh-u Sübhânehû)**nun** (varlığının, birliğinin ve ölüleri diriltme gücüne sâhip olduğunun) **âyet** (ve delil)**lerindendir ki; gerçekten sen** (yağmur yağmadığı zaman) **toprağı** (kuraklıktan) **alçak ve basık olarak görmektesin.**

Âyet: 4

Ama bir de Biz onun üzerine suyu indirdiğimiz zaman, kımıldanır ve şişer. Şüphesiz ki onu (ölümünün ardından) **canlandırmış olan O Zât, elbette ölüleri dirilticidir. Muhakkak ki O,** (yoktan yaratmak ve sonradan diriltmek dâhil) **her şeye** (hakkıyla gücü yeten bir) **Kadîr'dir"** *(Fussilet Sûresi:39)* buyurmuştur. Başka bir âyet-i kerîmesinde de:

﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنَابِيعَ فِي الْأَرْضِ ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطَامًا إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَذِكْرَى لِأُولِي الْأَلْبَابِ﴾

"(Ey dünyâya aldanan kişi!) **Görmedin mi ki; şüphesiz Allâh gökten bir su indirmiştir de, onu yerdeki birtakım menbâlara girdirmiştir. Sonra türleri/*şekilleri/renkleri/* farklı birçok ekini onun sebebiyle çıkartmaktadır .** (Yemyeşil ve taptaze hâlinden) **sonra o** (ekinler) **kurur da sen onu sapsarı bir halde görürsün.**

Sonra da O onu (ele alındığında) **darmadağın olan bir kırıntı yapar. İşte sana! Hâlis akıllara sâhip kimseler için gerçekten de bunda** (dünyânın fâniliğini anlamaları husûsunda) **elbette pek büyük bir öğüt vardır"** *(Zümer Sûresi:21)* buyurmaktadır.

Diğer bir âyet-i kerîmesinde de insanı öldürüp kabre koyduğunu, sonra dilediğinde onu dirilteceğini açıkladıktan sonra insana yiyeceklerine bakmasını, gökten yağdırdığı sularla bunca bitkiyi nasıl yerden çıkardığını bildirmek üzere şöyle buyuruyor:

﴿ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَا أَمَرَهُ فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلٰى طَعَامِهِ أَنَّا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا﴾

"Daha sonra onu öldürmüş ve onu (hayvanlar gibi dışarıda bırakmayıp) **kabre koydurmuştur. Sonunda dilediği zaman onu** (ölümünün ardından) **diriltir.**

Hayır! (İnsan kâfirliği bırakmalıdır!) **O** (inkârcı insan) **O** (Allâh-u Sübhânehû)**nun kendisine emretmiş olduğu** (îman ve tâat gibi) **şeyleri henüz daha yerine getirmemiştir.**

Haydi insan yemeğine (bir) **baksın** (da düşünsün)**; Gerçekten Biz suyu tam bir dökme ile döktük; Sonra yeri iyice yarmakla yar**(ıp ondan mahsüller çıkar)**dık; Böylece orada** (buğday ve arpa gibi) **dâneler bitirdik"** *(Abese Sûresi:21-27)*

İşte bu mânâdan dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

وَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «إِذَا رَأَيْتُمُ الرَّبِيعَ فَأَكْثِرُوا ذِكْرَ النُّشُورِ.»

"İlkbaharı gördüğünüz zaman dirilme konusunu anmayı (ve konuşmayı) **çok yapın"** *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:17/18)* buyurarak ilkbaharla dirilme arasındaki benzerliğe dikkat çekmiştir.

İkinci misâl; herkesin kendi nefsinde müşâhede ettiği şişmanlama ve zayıflamadır.

Nitekim bir insan onlarca kiloyu kaybedip sonra tekrar alabilmektedir ki bu durum kaybolan beden cüzlerinin geri iâdesinin imkânsız olmadığını göstermektedir.

Bu hususta nâzil olan: (وَنُنْشِئَكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ) **"Ve sizi** (şu anda kendi beden cüzleriniz olarak) **bilmemekte olduğunuz şeyler içerisinde** (yeni cüzlerden derlenmiş bir halde) **yeniden yaratmamızdan** (âciz kalacak değiliz)" *(Vâkı'a Sûresi:61)* kavl-i şerîfi ile: (وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْأَةَ الْأُولَى فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ) **"Andolsun ki; elbette siz o ilk** (defâ meni hâlinden başlayıp tavırdan tavıra değişen) **îcâdı gerçekten bilmişsinizdir. O halde iyice düşün**(üp de, buna gücü yetenin ikinci yaratışa haydi haydi Kādir olduğunu idrak et)**seniz ya"** *(Vâkı'a Sûresi: 62)* kavl-i celîli bu hakîkati ortaya koymaktadır.

Üçüncü misâl; bizi bir örneğe bakmaksızın yoktan yaratmaya kādir olan Zât'ın ilk îcat ile bir örnek ortaya çıktıktan sonra tekrar yaratmaya kādir olması çok daha kolay anlaşılacak bir husustur.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ﴾

"De ki: "Kendilerini ilk defâ yoktan yaratmış olan O Zât onları diriltecektir" *(Yâsîn Sûresi:79)* kavl-i şerîfi ile:

﴿أَفَعَيِينَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ﴾

"Yoksa Biz (mahlûkātı yoktan var etmek istediğimizde) **evvelki yaratıştan âciz mi kaldık** (ki, tekrar diriltmekten âciz kalalım)**? Doğrusu onlar yeni bir yaratılıştan büyük bir** (şüphe ve) **karıştırma içindedirler"** *(Kāf Sûresi:15)* âyet-i kerîmesinde bu husûsa dikkat çekmiştir.

Yine böylece her şeye Kādir olan **Rabbimiz**:

Âyet: 4

﴿أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى ۞ أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُمْنَى ۞ ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّى ۞ فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى ۞ أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَى﴾

"İnsan (emir ve nehiylerle mükellef tutulmaksızın) **başıboş bırakılacağını** (ölümünün ardından diriltilip cezâlandırılmayacağını) **mı sanıyor? O,** (rahme) **dökülen bir meniden azıcık bir parça olan sâfî bir su değil miydi? Sonra** (sülük gibi rahim duvarına yapışıp kan emerek beslenen aşılanmış yumurtadan ibâret) **bir kan pıhtısı oldu da, artık O** (Allâh-u Te'âlâ) **yarattı ve** (uzuvlarını tamamlayıp takdir edilen şekle sokarak onu) **düzeltti!**

Böylece O (Allâh-u Te'âlâ) **o** (insa)**ndan iki eşi; erkek ve dişiyi meydana getirdi! İşte sana! Bu**(nca yüce sanatın sâhibi olan) **Zât, ölüleri diriltmeye tam mânâsıyla Kādir olmadı mı?** (Elbette O, her şeye Kādir'dir!)" *(Kıyâmet Sûresi:36-40)* kavl-i şerîfi ile:

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِنُبَيِّنَ لَكُمْ وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفَّى وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلَى أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ ۞ ذَلِكَ بِأَنَّ اللهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّهُ يُحْيِي الْمَوْتَى وَأَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۞ وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ اللهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ﴾

"Ey insanlar! Eğer (ölüp, toprağa ve suya karışmanızın ardından) **diriltilmekten bir şüphe içindeyseniz** (ilk yaratılışınıza bakmanız bu hususta-ki şüphenizi giderecektir)**!**

Gerçekten de Biz sizi(n babanız Âdem'i) **bir topraktan** (sizi de toprakta yetişen gıdâlardan)**, sonra** (meni denen) **sâfî az bir sudan, sonra** (sülük gibi rahim duvarına yapışıp kan emerek beslenen aşılanmış yumurtadan ibâret) **bir kan pıhtısından, sonra** (baş, el ve ayak gibi bâzı uzuvlarının) **şekli belli belirsiz**/*(doğduğunda eseri belli olacak şekilde)* ***kusurlu ve****(yâ)* ***ku-***

***sursuz** (olabilecek)/**tam** (olarak doğmaya) **ve düşük** (olmaya elverişli)/* **bir çiğnem et parçasından yarattık ki,** (dirilme husûsu dâhil, aklın kavramaktan âciz kalacağı nice nice gerçekleri) **size açıkça anlatalım!**

(Şüphesiz ki bu tedrîcî yaratışı düşünenler, kendisinde hayat eseri bulunmayan bir topraktan canlı bir insan yaratıp onu, aralarında hiçbir münâsebet bulunmayan; toprak, su, kan pıhtısı, bir çiğnem et ve iskelet gibi farklı farklı maddelere sokmaya Kādir olan yaratıcının, ilk başta yaptığını tekrar iâdeye güçlü olduğuna inanmakta aslâ güçlük çekmezler.)

Biz (düşük olmamasını) **dilediğimiz** (cenin)**i rahimlerde adı konmuş bir süreye kadar durduruyoruz, sonra sizi** (oradan) **bebekler hâlinde çıkarıyoruz.**

Sonra (kuvvet, akıl ve idrâk husûsunda) **güçlü çağınız** (olan on sekiz-otuz yaş arasın)**a ulaşasınız diye** (sizi büyütüyoruz)**! İçinizden** (bu çağa varır varmaz yâhut öncesinde veyâ sonrasında yaşlılık çağına ulaşmadan) **vefât ettirilen de vardır, yine sizden öylesi vardır ki** (sâhip olduğu) **birçok bilgiden sonra** (çocukluk hâlinde olduğu gibi) **hiçbir şey bilmemesi için ömrün en rezil dönemi** (olan bunaklık hâli)**ne döndürülmektedir.**

(Ey insan! Diriltilmenle alâkalı olarak kendi bünyendeki âyetleri dinledikten sonra, senin dışında gelişen âyetlerden birini de şöyle anla ki;) **sen toprağı ölü ve kuru bir halde görmekteyken, bir de Biz onun üzerine suyu indirdiğimizde o** (mahsul vermek için) **kıpırdanır, şişip kabarır ve** (bakanlara sevinç veren) **her bir güzel çiftten** (ve farklı farklı türlerden çeşitli ürünler) **bitirir.**

(İşte Allâh-u Te'âlâ'nın seni diriltmesi de, her sene gördüğün bu âyet gibi mey dana gelecektir.) **Ve yine şu sebepledir ki; o** (kıyâmet) **ân**(ı) **mutlaka gelecektir, kendisinde hiçbir şüphe yoktur. Bir de gerçekten Allâh kabirlerde bulunanları diriltecektir.**

(Nitekim Allâh-u Te'âlâ sözünü bozmayan bir Hakîm olarak bunları vaad etmiştir. Artık O'nun bu sözünü tutması kaçınılmazdır!) **İşte sana! Bu** (şekilde insanın farklı tavırlarda yaratılıp, aralarında uyum olmayan farklı hallere döndürülmesi ve kuru toprağın diriltilmesi) **şu sebepledir ki; gerçekten Allâh** (her şeyin Kendisiyle var olduğu) **Hakk'ın** (ve gerçeğin) **ta Kendisidir. Bir de şüphesiz ki O, ölüleri diriltecektir ve muhakkak ki O, her şeye** (hakkıyla gücü yeten bir) **Kadîr'dir"** *(Hacc Sûresi:5-7)* âyet-i kerîmesinde haşrın sıhhatine üç yönden delil getirmiştir.

Âyet: 4

Birincisi; ilk yaratışın, ikinci îcâdın mümkün olduğunu göstermesidir. Zîrâ ilk îcatta su hâlinden cenin hâline geçiş sürecinde halden hâle ve tavırdan tavıra intikāl ederek meydana gelen insanın, ölüm ardından geçireceği birçok değişiklikten sonra tekrar aynı insan olarak diriltilmesi elbette akla göre de mümkündür.

İkincisi; **Allâh-u Te'âlâ** diriltmeyi her yıl yaşanan ölü toprağın ihyâ sürecine teşbih etmiştir.

Üçüncüsü; Yüce Rabbimiz Zât-ı Akdes'inin, kudreti, ilmi ve hikmeti mükemmel olan hak ve sâbit yegâne gerçek varlık olduğunu beyân ederek diriltmeye kādir olduğunu açıkladı.

Dördüncü misâl; **Allâh-u Te'âlâ** insan bedeninden daha büyük ve daha katı olan demir ve taş mâdenlerini, gökleri ve yeri yarattığını beyân ederek, bundan daha küçük olan insan bedenini diriltmesinin daha kolay anlaşılabileceğini birçok âyet-i kerîmesinde açıklamıştır ki:

﴿قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا أَوْ خَلْقًا مِمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْ فَسَيَقُولُونَ مَنْ يُعِيدُنَا قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ﴾

"(Habîbim! Onlara cevâben) **de ki: 'Siz** (kaskatı) **birtakım taşlar, ya da** (güçlü) **bir demir olun! Veyâ** (gökler, yerler ve dağlar gibi,) **kalplerinizde** (canlanmasını düşünmeniz) **büyük** (zor ve uzak) **olan şeylerden herhangi bir yaratık olun!**

(Yine de Allâh-u Te'âlâ'nın kudreti sizi diriltmekten âciz kalmaz. Zîrâ hepiniz yaratılmış birtakım cisimler olmanız hasebiyle, ölüm ve hayat gibi arazları kabul etmekte müştereksiniz. Hele bir de kısa bir zaman önce hayatta olan kimselerken, çürüdükten sonra diriltilmeniz hiç de uzak görülecek bir şey değildir.)'

Bu sefer muhakkak onlar: 'Bizi kim (hayâta) **geri çevirecek?' diyecekler. Sen: 'Sizi ilk defâ** (cansız bir toprakken) **yoktan yaratmış olan O Zât** (diriltecek)**!' de"** *(İsrâ Sûresi:50-51)* kavl-i şerîfi, ayrıca:

﴿أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ﴾

"Göklerle yer (gibi büyük cisimler)**i yaratmış bulunan O Zât onların benzeri** (küçük ve basit insan nesli)**ni** (yeniden) **yaratmaya kesinlikle Kādir değil midir?**

Evet! (Elbette O, her şeye hakkıyla gücü yetendir! Tekrar tekrar yaratan ve mahlûkātı çok olan) **Hallâk da,** (her şeyi tüm yönleriyle bilen) **Alîm de ancak O'dur!"** *(Yâsîn Sûresi:81)* âyet-i kerîmesi, yine böylece:

﴿أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَمْ يَعْيَ بِخَلْقِهِنَّ بِقَادِرٍ عَلٰى أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتٰى﴾

"Onlar görmediler mi ki; gökleri ve yeri yaratmış olan ve onları yaratmakla hiç yorulmayan O Allâh elbette ölüleri diriltmeye Kādir'dir" *(Ahkāf Sûresi:33)* kavl-i şerîfi ile:

﴿أَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ بَنَاهَا﴾

"(Ey dirilmeyi inkâr edenler!) **Yaratılma bakımından siz misiniz daha zor, yoksa gök mü? Onu O binâ etmiştir"** *(Nâzi'ât Sûresi:27)* âyet-i kerîmesi bunlardan bâzılarıdır.

Beşinci misâl; ölümün kardeşi kabul edilen uyku ardından hâsıl olan uyanıklığın haşr ve neşrin mümkün oluşuna delil getirilmesidir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ﴾

"Ancak O'dur O Zât ki; sizi(n ruhlarınızın bedendeki tasarrufunu) **geceleyin** (uyurken) **tamâmen almaktadır, gündüzleyin yapmış olduğunuz şeyleri de bilmektedir"** *(En'âm Sûresi:60)* buyurduktan sonra akabinde:

﴿وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتّٰى إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ﴾

"Kullarının fevkında (eşsiz bir güç, gâlibiyet ve tasarrufa sâhip olup, her istediğine ulaşacak bir) **Kāhir olan ancak O'dur** (dolayısıyla kullarından hiçbiri O'nu âciz bırakamaz ve onlar hakkında dilediğini yapmasına engel olamaz)**!** (Amellerinizi yazıp) **muhâfâza eden** (melek)**leri de üzerinize O yollamaktadır.**

Nihâyet sizden birine ölüm geldiği zaman elçilerimiz o(nun rûhu)**nu tamâmen alırlar ve onlar** (vazîfelerinde gevşeklik ve geciktirme gibi) **hiçbir kusur yapmazlar.**

Âyet: 4

(Dünyâdayken birtakım bâtıl mevlâların eli altında bulunduktan) **sonra onlar** (gerçek mânâda Efendilerine ve) **Hakk olan Mevlâ'larına; O Allâh**(ın hüküm ve cezâsın)**a döndürülmüşlerdir"** *(En'âm Sûresi:61-62)* buyurarak ölüm ve dirilmeyi konu etmiştir.

Diğer bir âyet-i kerîmesinde geçen:

﴿اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَى عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَى إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾

"Allâh, o (eceli gelmiş) **canları ölümleri anında tamâmen alır; o öl**(üm vakitleri gel)**memiş olanları da uykularında** (alır. Ölüm ânında tamâmen, uykudaysa kısmen o ruhların bedenleriyle olan alâkalarını keser)**! Böylece haklarında ölüm karârı vermiş olduklarını** (halleri üzere) **tutar** (da, bedenlerine geri döndürmez)**. Diğerlerini ise** (ölümleri için) **adı konulmuş bir süreye kadar** (bedenlerine) **salıverir.**

İşte sana! (Allâh-u Te'âlâ'nın eşsiz fiillerindeki üstün hikmetleri) **iyice düşünmekte olan bir toplum için, gerçekten de bu** (şekilde ruhların alınmasında, tutulmasında ve salınması)**nda,** (dirilmenin hak olduğuna dâir) **elbette çok büyük ve pek çok âyetler vardır"** *(Zümer Sûresi:42)* kavl-i şerîfinde de uykudan uyanma hâlini zikrederek, dirilmenin ve mahşere çıkartılmanın sıhhatini (mümkün ve doğru oluşunu) açıklamıştır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre; makbul olan da merdûd olan da ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın huzûruna dönecektir.

Makbul olan kişinin **Allâh-u Te'âlâ**'ya dönüşü:

﴿اِرْجِعِي إِلَى رَبِّكِ﴾

"Rabbine dön" *(Fecr Sûresi:28)* hitâbından hâsıl olan inâyet (ilâhî yardım) cezbeleriyle meydana gelir ki bunun hakîkati, kalbin **Allâh-u Te'âlâ**'nın mânevî huzûruna doğru incizâbıdır (çekilmesidir).

Bunun netîcesi ise nefsin dünyâdan geçmesi, altınla kerpiçin ona eşit gelmesi, kalbin mâsivâdan (Allâh-u Te'âlâ'dan gayri her şeyden) rahatsız olması, rûhun şevk, muhabbet (Mevlâ'ya karşı istek, sevgi) ve mâsivâdan teberrî (uzak durma) denizlerine gark olması, sır latîfesinin halktan ayrılıp Hakk'ı müşâhede makāmında hayran olup kalmasıdır.

Reddolunanların **Allâh-u Te'âlâ**'ya dönüşü ise zincirler ve bukağılarla bağlı vaziyette istek dışı olacaktır.

Onlar ateşte yüzleri üzerinde süründürüleceklerdir ki bu durum **Allâh-u Te'âlâ**'nın kahır sıfatının bir tezâhürüdür.

Allâh-u Te'âlâ'nın kahrının bu dünyâdaki netîceleri ise bu kahra uğrayan kişinin dünyâ ve içindekilere bağlanması ve hırs, cimrilik, emel (uzun kuruntu), kibir (büyüklük taslamak), gazap (öfke), şehvet (gayri meşrû istek), haset (kıskançlık), düşmanlık ve açgözlülük gibi nefse âit kötü sıfatların istîlâsına uğramasıdır. Zîrâ bu sıfatlardan her biri âhirette sâhibinin boynuna takılacak bukağıların ve zincirlerin bir halkasıdır.

Üstâdımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise Sirruhû)* kendi **Mushaf-ı Şerîf**'inde bu âyet-i kerîmenin kenarına:

"**Cüneyd-i Bağdâdî** *(Kuddise Sirruhû)* (bu makamda): 'O **Allâh** ki ibtidâ (her şeyin başlaması) O'ndandır, intihâ (her şeyin en son varışı) O'nadır, bu arada vâki olanlar ise O'nun bolca yağan lütufları ve artarda gelen nîmetlerinden ibârettir' dedi" diye yazmıştır.

Âriflerden biri şöyle demiştir: "Âşıkların mercii **Allâh-u Te'âlâ**'nın cemâlidir, âriflerin mercii O'nun celâlidir, muvahhidlerin mercii O'nun kibriyâsıdır, hâif (korkan kimse)lerin mercii O'nun azametidir, müştakların mercii O'nun visâlidir, muhib (seven)lerin mercii O'nun dünüvvüdür (mânevî yakınlığıdır), inâyet ehlinin mercii ise O'nun Zât'ıdır."

<u>Âyet-i kerîmede geçen</u>: (وَعْدَ اللهِ حَقًّا) **"Allâh'ın gerçek bir vaadi olarak"** kavl-i şerîfi **Allâh-u Te'âlâ**'nın, ölümlerinin ardından kulları dirilterek Kendi huzûruna çıkaracağına dâir ilâhî bir vaadidir ki genel mânâda vaadler tutulan ve bozulan sözler olmak üzere iki kısma ihtimalli bulunduğundan **Allâh-u Te'âlâ** bu cümle-i celîlede (حَقًّا) ifâdesini kullanarak bu sözün bozulmaya ihtimâli olmayan ve gerçekleşmesi muhakkak olan vaadler kabîlinden olduğunu bildirmiştir.

<u>Âyet-i kerîmede geçen</u>: (إِنَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ) **"(Diriltilip) topluca dönüşünüz ancak O'na** (olacak)**dır"** kavl-i şerîfini **Mücâhid** *(Radıyallâhu Anh)*: "**Allâh-u Te'âlâ** insanları diriltir, sonra öldürür, sonra tekrar diriltir" diye tefsir etmiştir ki bu mânâya göre cümle-i celîlede geçen: **"Halk"** tâbirinden canlı-cansız, mükellef olan olmayan bütün varlıkların değil de sâdece mükelleflerin kastedildiğini düşünmek gerekir.

Âyet: 4

Bu cümlenin tefsîri olarak yine **Mücâhid** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen: "Halkı diriltir, sonra öldürür, sonra tekrar diriltir" mânâsı da bu görüşü teyid etmektedir. Zâten bir sonra gelecek olan: **"İman edenleri... mükâfatlandırsın diye"** kavl-i şerîfi de bu görüşü doğrulamaktadır.

Allâh-u Te'âlâ bu ifâde-i celîlesiyle, yaratmış olduğu hiçbir kulunu başıboş bırakmayacağını ve herkesi mutlaka mahşere çıkartıp hesâba çekeceğini açıklamış olmaktadır ki bunu yapmak **Allâh-u Te'âlâ**'ya hiç de zor bir şey değildir. Nitekim Kendisi bu husûsa işâret etmek üzere:

﴿وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ﴾

"Halkı ilk başta (yoktan) **yaratmakta olan,** (öldürdükten) **sonra da onları** (dirilterek, sonsuz hayâta) **geri döndürecek olan ancak O'dur. Zâten O'na göre** (hiçbir şeyde zorluk ve kolaylık söz konusu değilse de, sizce bir şeyi yoktan yapmaktansa) **bu** (tekrar diriltme) **daha kolaydır"** *(Rûm Sûresi:27)* buyurmaktadır.

<u>Âyet-i kerîmede geçen</u>: (لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ) **"Tâ ki O, îmân etmiş olanları ve sâlih ameller işlemiş bulunanları** (Kendi) **adâlet**(i) **ile mükâfatlandırsın"** kavl-i şerîfi **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kulları diriltip huzûruna çıkartacağı vaadinin hikmetini açıklamaktadır.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ**'nın birtakım iyiliklere mükâfatlar, kötülüklere de azaplar vaad ettiği ortadadır.

Bu karşılıkların dünyâ yurdunda gerçekleşemeyeceği sâbit olduğuna göre bu sevap ve azapların meydana çıkacağı başka bir yurdun varlığını kabul etmek kaçınılmaz olur. Kul dünyâ hayâtında dâim olduğu sürece ücretle çalışan işçi konumunda olduğundan ona çalıştığı esnâda ücretinin tamâmını vermek uygun düşmez.

Nitekim ücretini alan birçok işçinin işi bıraktığı müşâhede edilmektedir. Demek ki ücretin tam mânâsıyla alınacağı yer ancak âhirettir, bunu dünyâ olarak yorumlamak mümkün değildir.

Nitekim bizler en âlim ve takvâ sâhibi kişilerin türlü türlü gamlarla, kederlerle ve üzüntülerle mübtelâ olduğunu, bunun yanı sıra en câhil ve fâsık kişilerin ise lezzetler ve sürurlarla eğlendiğini müşâhede etmekteyiz ki bu durum bize, karşılık yurdunun bu dünyâ olmadığını, herkesin karşılığını alması için mutlaka başka bir hayâta intikāl edeceğini anlatmaktadır.

Âyet: 4

Aksi takdirde iyilerle kötülerin yaptıklarının hiçbir önemi olmadığını ve herkesin yaptığı kötülüğün yanına kâr kalacağını kabul etmek gerekir ki **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ
أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ﴾

"Yoksa Biz o îmân etmiş olanları ve sâlih ameller işlemiş bulunanları, yer(yüzün)**de bozgunculuk yapan** (kâfir) **kişiler gibi** (dünyâ ve âhirette aynı imkânlara sâhip) **kılar mıyız?**

Ya da Biz takvâ sâhiplerini(n hayat ve ölümlerini), **fâcir** (ve fâsık kişi) **ler gibi yapar mıyız?"** *(Sâd Sûresi:28)* âyet-i kerîmesinde Kendisinin iyilerle kötüleri bir tutmayacağını açıkça belirtmiştir.

Ayrıca insanın âhirete çıkmayacağını düşünmek, insanı tüm hayvanlardan daha hasis ve hakir duruma düşürecektir. Çünkü akıl sâhibi kılınarak akılsız varlıkların düşünemeyeceği birçok husûsu yaşamadan önce ve yaşadıktan sonra düşünüp taşınıp dünyâda türlü türlü sıkıntılar çeken insanın elbette ki bunların karşılığını bulacağı yeni bir hayâta çıkması îcap eder.

Aksi takdirde insanın çektikleri, pislik böceklerinin dahî dünyâda yaşadıklarından daha mânâsız bir hal alır. Çünkü lezzetler bütün canlılar arasında müşterekken sıkıntılar ise ekseriyetle insanda tezâhür etmektedir. Kendisine şeref vermek üzere bahşedilen akıl nîmeti, başka bir âlemde mükâfatlandırılarak insana farklı bir fazîlet kazandırmayacaksa elbette insanın sâhip olduğu üstünlükler mânâsız ve değersiz kalacaktır.

Bu nedenle **Allâh-u Te'âlâ** bir âhiret yurdu yaratmak sûretiyle kudretinin, rahmet ve hikmetinin bir ızhârı olmak üzere itaat edenlere ikrâm edecek, günahkârları affedecek, müminlere dünyâda çektikleri gamları, kederleri, korkuları, şüpheleri, belirsizlikleri ve şehevânî isteklerin sıkıntılarını unutturup kaçırdıkları nîmetleri orada telâfi ettirecektir.

Demek ki insanın anne karnında başlayan çileli ve necâsetli hayat süreci dünyâya çıkmasıyla biraz daha geniş ve temiz bir hal almış, anne sütünden başlayan yemek ihtiyâcı türlü türlü lezzetlere intikāl etmiş, beşikteki cehâlet dönemi daha sonra birçok ilim ve hikmetlere mâlik olacak hâle dönüştüğü gibi, dünyâ hayâtından sonra belirecek olan âhiret hayâtında ise bütün bu tavırlar çok daha şerefli, üstün ve mükemmel bir hal alacaktır.

Âyet: 4

İşte bu cümle-i celîlede diriltilmenin hikmetini beyân edici nitelikte zikredilen ifâde-i celîle:

﴿إِنَّ السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا لِتُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعٰى﴾

"Herkes çalışmakta olduğu şeyle karşılık görsün diye, o (kıyâmet) **ân**(ı) **muhakkak gelicidir.** (Kulların mâzeretlerini ortadan kaldırmak ve onları uyararak hazırlıklı bulundurmak gibi birçok hikmetler söz konusu olmasaydı) **az kaldı Ben onu gizleyecektim**(de: 'Kıyâmet gelecektir!' diye kimseye bildirmeyecektim)" *(Tâhâ Sûresi:15)* kavl-i şerîfi gibi **Allâh-u Te'âlâ**'nın, bu âlemden sonra diğer âlemi yaratmasının en büyük hikmetinin, herkese karşılığını vermek olduğunu açıklamaktadır.

Mâlum olduğu üzere; **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾

"Ben, cinleri ve insanları (hiçbir hikmetle değil,) **ancak** (ve ancak Beni tanısınlar ve) **Bana** (hakkıyla) **kulluk et**(mekle mükellef edil)**sinler diye yarattım"** *(Zâriyât Sûresi:56)* kavl-i şerîfinde kullarını ibâdet vazîfesiyle mükellef tuttuğunu açıklamıştır.

Hikmet sâhibi bir zât kuluna kölesine bir şey emrettiği zaman ona o vazîfeyi yerine getirmesi için gerekli imkânları da mutlaka sağlar. Lezzet ve rahatlık talepleri üzere yaratılmış olan insanların âhiret beklentisi ve azap korkuları olmadığı zaman aralarında herc-ü merc çıkartacakları, dolayısıyla büyük sıkıntılara sebebiyet verecekleri, bu durumun da mükellefleri ibâdet vazîfelerinden geri bırakacağı âşikârdır.

Bu yüzden **Allâh-u Te'âlâ** bir âhiret yurdu olduğunu ve herkesin orada mutlaka karşılığını bulacağını bu gibi âyet-i kerîmeleriyle bildirmeyi murâd etmiştir. Aslında bunu gizleyip herkesin sâdece O'nun yüce rızâsını gözeterek amel etmesini daha ziyâde tercih etmişse de âhiretin varlığını bilmeyen insanların ekseriyetinin ilâhî emirlere riâyet etmeyeceklerini bildiği için sonsuz rahmetinden dolayı, kullarının menfaatine uygun olanı yapmış ve onları bu gibi âyet-i kerîmelerle âhiretten haberdâr etmiştir.

Bu cümle-i celîlede geçen: (بِالْقِسْطِ) kelimesi "Fazlalığa ve noksanlığa ihtimâli bulunmayan bir eşitlik" anlamına gelmediği için **Allâh-u Te'âlâ**'nın, mümin kullarına amelleri mukâbilinde hak ettikleri mükâfatlardan fazlasını vermeyeceğine delâlet etmez.

Ancak onlara mükâfatlarını hakkıyla vereceğine delâlet eder ki zâten aslında kimsenin kendi ameliyle hak ettiği bir şey söz konusu olmadığından sevap ve mükâfât hususundaki bütün ifâdeler **Allâh-u Te'âlâ**'nın hâlis fazl-u keremine yöneliktir.

Ancak bâzı tefsirlerde bu kelimenin **Allâh-u Te'âlâ**'nın adâleti ile ilgili değil de müminlerin adâletiyle ilgili olduğu zikredilmiştir ki buna göre takdîr: (بِقِسْطِهِمْ) şeklinde olur ki bu durumda mânâ: "**Allâh** onları îmân edip sâlih ameller işleyerek âdil davranmış olmaları nedeniyle mükâfatlandıracak" demek olur.

Diğer bir âyet-i kerîmede:

﴿إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾

"Gerçekten de şirk elbette pek büyük bir zulümdür" *(Lokman Sûresi:13)* buyrularak îmansızlığın büyük bir zulüm oluşunun bildirildiği göz önünde bulundurulursa ve bir sonraki cümle-i celîlede kâfirlere vaad edilen azâbın sebebinin inkârları olduğunun açıklanmış olması düşünülürse bu kelimenin de müminlerin adâletleri mânâsına geldiğini kabul etmek daha kuvvetli olacaktır.

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ) **"Ama o kimseler ki kâfir olmuşlardır, inkâr etmekte bulunmuş olmaları sebebiyle, kaynar sudan bir içecek ve çok acı verici büyük bir azap ancak onlara âittir"** kavl-i şerîfi, kâfirlere cehennemde yapılacak türlü türlü azapların hepsinin inkârları nedeniyle olacağını, ibdâ ve iâdeden (Allâh-u Te'âlâ'nın ilk başta yaratıp, ölüm ardından tekrar diriltmesinden) maksadın aslında sâdece mükâfât vermek olduğunu, cezâ vermesinin ise îcâdın asıl gâyesi olmadığını beyân etmektedir. **Allâh-u Te'âlâ** kâfirlere cehennemde türlü türlü azaplar edeceğini, bunun sebebinin ise onların inkârcılıkları olduğunu bâzı âyet-i kerîmelerde de açıklamıştır.

Nitekim bir âyet-i kerîmesinde:

﴿هٰذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ اٰنٍ﴾

"İşte bu o cehennemdir ki, suçlular onu yalanlamaktaydı! Onlar onunla, son derece kaynar bir su arasında sürekli dönüp dolaşırlar! (Ateşte yakılırlarken su istediklerinde, eritilmiş tunç gibi bir suya götürülürler!)" *(Rahmân Sûresi:43-44)* buyurarak onların cehennemi yalanladıklarına dikkat çekilmiştir.

Âyet: 4

Bu âyet-i kerîmede onlara kaynar su içirileceği beyân edilirken diğer bir âyet-i kerîmede:

﴿هٰذَا فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَغَسَّاقٌ وَاٰخَرُ مِنْ شَكْلِهِ أَزْوَاجٌ﴾

"İşte bu, kaynar bir su ve (cehennem ehlinin derilerinden akan, bir kovası bile tüm dünyâyı kokutacak olan) **bir irindir ki, artık onu tatsınlar!** (Zorluk ve işkence husûsunda) **onun şeklinden diğer cinsler** (çifter çifter, türlü türlü acılar, zehir zıkkım ne içkiler) **de** (o kâfirler için hazırlanmıştır)" *(Sâd Sûresi:57-58)* buyrularak, onlara daha birçok acı verici içecekler tattırılacağı ifâde edilmiştir.

Vâkı'a Sûre-i Celîlesi'nin âyet-i kerîmelerinde de defterini sol elinden alacak kâfirlerin cehennemdeki durumlarının ve buna sebep olan inkârlarının beyânı sadedinde:

﴿وَأَصْحَابُ الشِّمَالِ مَا أَصْحَابُ الشِّمَالِ فِي سَمُومٍ وَحَمِيمٍ وَظِلٍّ مِنْ يَحْمُومٍ لَا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذٰلِكَ مُتْرَفِينَ وَكَانُوا يُصِرُّونَ عَلَى الْحِنْثِ الْعَظِيمِ وَكَانُوا يَقُولُونَ أَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَئِنَّا لَمَبْعُوثُونَ أَوَاٰبَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ قُلْ إِنَّ الْأَوَّلِينَ وَالْاٰخِرِينَ لَمَجْمُوعُونَ إِلٰى مِيقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍ ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيُّهَا الضَّالُّونَ الْمُكَذِّبُونَ لَاٰكِلُونَ مِنْ شَجَرٍ مِنْ زَقُّومٍ فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهِيمِ هٰذَا نُزُلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ﴾

"(Defterlerini sol elinden alacak olan) **o sol ashâbı**/*uğursuzluk sâhipleri/ alçak mevki sâhipleri*/; **nedir o şimâl ashâbı**(nın sonsuz felâketi)**? Gözeneklerin içine kadar işleyecek büyük bir ateşin harâreti ve son derece sıcak bir su içerisindedirler; bir de kapkara bir duman gölgesi ki; ne serindir, ne de hoş!** (Bütün faydalardan bomboş!)

İşte sana! Şüphesiz ki onlar bundan önce geniş nîmetlere sâhip kılınan kimseler olmuştular. O en büyük günah (olan şirk) **üzere de onlar ısrar etmekte bulunmuştular!**

Üstelik onlar demekteydiler ki: "Biz öldüğümüz, bir toprak ve birtakım (çürümüş) **kemikler olduğumuz zaman mı, gerçekten biz mi elbette diriltilmiş kimseler mişiz? Evvelki babalarımız** (ve atalarımız) **da mı** (diriltilecekmiş)**?"**

De ki: "(Değil siz ve atalarınız,) **şüphesiz ilk öncekiler ve en sonrakiler**(e varıncaya kadar herkes)**; elbette** (diriltilmelerinin ardından) **o** (dünyânın sonu olan) **belli bir günün belirli vaktine doğru sevk edilip toplanacak kimselerdir.**

Sonra ey sapıklar ve (dirilmeyi) **yalanlayıcılar! Gerçekten de siz; elbette** (cehenneme girer girmez, hemen) **zakkum ağacından yemeye başlayıcılarsınız!**

Böylece (yakalandığınız şiddetli açlık nedeniyle mecbûren) **ondan o karınları**(nızı) **dolduracularsınız! Bir de hemen onun üzerine o kaynar sudan içicilersiniz!**

Hem de (çatlayıncaya kadar su içmeye kendisini mecbur eden) **susuzluk hastalığına tutulmuş o develerin içişi gibi içicilersiniz! İşte cezâ gününde onların ilk ziyâfeti ancak budur"** *(Vâkı'a Sûresi:41-56)* buyrulmuştur.

Ebû Ümâme *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ayrıca ona,** (cehennem ehlinin yanan cesetlerinden akan) **irinin ta kendisi olan özel bir sudan da içirilecektir.** (Harâret kendisini istilâ ettiğinden) **onu zorla yudumlamaya çalışacak"** *(İbrâhîm Sûresi:16-17)* kavl-i şerîfi hakkında şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَوْلِهِ: ﴿وَيُسْقَى مِنْ مَاءٍ صَدِيدٍ يَتَجَرَّعُهُ﴾ قَالَ: «يُقَرَّبُ إِلَى فِيهِ فَيَكْرَهُهُ فَإِذَا أُدْنِيَ مِنْهُ شَوَى وَجْهَهُ وَوَقَعَتْ فَرْوَةُ رَأْسِهِ فَإِذَا شَرِبَهُ قَطَّعَ أَمْعَاءَهُ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ دُبُرِهِ يَقُولُ اللهُ: ﴿وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ﴾ وَيَقُولُ: ﴿وَإِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرَابُ﴾

"İrinli su onun ağzına yaklaştırılacak, o onu çok kerih görecek, o su kendisine daha çok yaklaştırılınca (harâretinden) **yüzünü pişirecek, o derece ki başının derisi düşecek.**

(Onu içmeyi hiç istemese de başka içecek bir şey bulamadığından mecbûren) **onu içtiği zaman tüm bağırsaklarını paramparça edecek, hattâ bağırsakları makadından çıkacak.**

İşte Allâh-u Te'âlâ (bu hususta)**: "Onlara öyle kaynar bir su içirilmiştir ki,** (yüzlerine yanaştırıldığında suratlarını kebap etmiştir, kafalarının derisini ayırmıştır ve) **bağırsaklarını paramparça etmiştir"** *(Muhammed Sûresi:15)* **buyuruyor.**

Âyet: 4

Yine O: "Onlar (orada aşırı susuzluktan dolayı) **yardım talep edecek olsalar, zeytin tortusu/*eritilmiş maden*/ gibi öyle** (katı) **bir suyla yardım olunacaklardır ki** (aşırı harâretinden dolayı) **yüzleri kavuracak** (ve derileri koparacak)**tır! Bu ne kötü bir içecek olmuştur"** *(Kehf Sûresi:29)* **buyurmaktadır."** *(Tirmizî, Sıfat-ü cehennem:4, no:2583, 4/334; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned:3/70-71; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:1375, 2/520; Hâkim, el-Müstedrek:4/602; Se'âlibî, el-Cevâhiru'l-hisân:3/235)*

"İbni Acîbe Tefsîri"nde **İmâm-ı Gazâlî** *(Rahimehullâh)*ın şu sözleri zikredilmiştir: Her kim **Allâh-u Te'âlâ**'yı unutursa muhakkak **Allâh-u Te'âlâ** da ona kendini unutturur, artık o, hayvanlar mertebesine inerek yüksek melek cemaatlerinin ufkuna yükselmeyi terk etmiş ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendisine lutfedip tevdî etmiş olduğu nîmete nankörlük ve hâinlik etmiş, bu sebeple de kendisini **Allâh-u Te'âlâ**'nın gazabına arz etmiş olur. Aslında hayvanlar ölerek zahmetten kurtulur, ama bu adamda sâhibine teslim etmesi gereken bir emânet bulunduğu için kurtulamaz.

İşte (ruhtan ibâret olan) bu emânet, parlak bir güneş gibidir ki bu fânî kalıba inerek onda batıp gitmiştir. Fakat bu kalıp batış vaktinde (ölüm ânında) harâb olduğu zaman o güneş tekrar doğacak ve eşsiz yaratıcısına dönecektir. Ya ters dönmüş ve karanlık bir vaziyette ya da parlak ve aydın bir halde! Parlak ve aydın olan (ruh), Rabbinin huzûrundan aslâ perdelenmeyecektir, gerçi karanlık olan da o huzûra dönecektir. Çünkü her şeyin varışı ancak O'nadır.

Ancak o (karanlık ruh) başını âlây-ı illiyyîn cihetinden esfel-i sâfilîn (yükseklerin zirvesinden alçakların en düşük) yönüne eğecektir.

Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَلَوْ تَرَى إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُو رُءُوسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾

"(Habîbim!) **Keşke görseydin o** (dirilmeyi inkâr eden) **suçluları;** (mahşer günü) **Rableri katında** (utançtan) **başlarını eğenler hâlindeyken"** *(Secde Sûresi:12)* buyurmuştur.

İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın, Kendi tevfîkından mahrum bıraktığı ve yoluna hidâyet buyurmadığı kimseler hakkındaki hükmü bundan ibârettir. Dalâlete düşerek câhillerin seviyesine inmekten Rabbimize sığınırız!

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; dünyâ âhiretin ekin tarlasıdır. **Allâh-u Te'âlâ** eşsiz kudretiyle ölümlerinin ardından yaratıkları tekrar dirilterek dünyâda ektiklerinin hasadını onlara gösterecektir.

Artık hayır eken selâmet devşirecek, şer eken de hasat zamânı nedâmetle karşılaşacaktır. Cezânın âhiret yurduna bırakılması dünyânın bu işlere tahammülü olmadığı içindir.

Allâh-u Te'âlâ'nın her şeyde büyük bir hikmeti vardır. Bu durumu iyi anlayan bir mümin **Allâh-u Müte'âl**'den sakınmalıdır. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ Ğayûr**'dur; kulunun Kendisine muhâlefet üzere sâbit kalarak itaat dâiresinden çıkmasına rızâ göstermez.

Vehb ibni Münebbih *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Evvelce **Beyt-i Makdis**'de bin kandil yakılırdı, **Tûr-u Sînâ**'dan deve gerdanı gibi sâfî (hâlis) zeytinyağı çıkar ve onlar hiç el değmeden **Kuds-u Şerîf**'in kandillerine dökülürdü. Yağlar kandillere döküldükten sonra gökten beyaz bir ateş inerek kandilleri yakardı.

Kurban ve kandillerle ilgilenme vazîfesi **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*ın iki oğlu **Şebber** ve **Şebîr**'e âit idi. O ikisine kandilleri dünyâ ateşiyle yakmamaları emredildiği halde onlar bir gün acele davranarak kandilleri dünyâ ateşiyle yakınca gökten bir ateş gelerek **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*ın iki oğlunu yuttu.

Bunu gören biri feryâd-u figan içerisinde **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*dan yardım isteyince o: **"Yâ Rabbi! Kardeşim Hârûn'un iki oğlunu ne kadar sevdiğimi biliyorsun** (onları bana bağışla)**"** dediyse de **Allâh-u Te'âlâ** ona:

«يَا ابْنَ عِمْرَانَ! هٰكَذَا اَفْعَلُ بِاَوْلِيَائِى اِذَا عَصَوْنِي فَكَيْفَ بِاَعْدَائِي.»

"Ey İmrân oğlu! Dostlarım Bana isyan ettikleri zaman onlara bile böyle yapıyorum, ya düşmanlarıma ne yaparım?!" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/12)* diye vahyetti.

İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın kahrından ve gazabından korkan bir mümin dâimâ cehennemin azaplarını düşünerek **Allâh-u Te'âlâ**'ya isyandan geri durmalıdır.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«لَوْ أَنَّ قَطْرَةً مِنَ الزَّقُّومِ قُطِرَتْ فِي دَارِ الدُّنْيَا لَأَفْسَدَتْ عَلَى أَهْلِ الدُّنْيَا
مَعَايِشَهُمْ فَكَيْفَ بِمَنْ يَكُونُ طَعَامَهُ.»

Âyet: 4

"(Cehennemin dibinde yetişen) **zakkumun bir damlası dünyâ yurduna damlatılacak olsa elbette dünyâ ehlinin bütün yaşantılarını bozar. Ya bir de tüm yiyeceği zakkum** (içeceği de hamîm) **olanın hâli ne olur?"** *(Tirmizî, Sıfat-ü cehennem:4, no:2585, 4/336; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/12)*

Artık her kim dünyâ ve âhireti iyi anlayıp dönüşün ancak kulların Rabbine olacağını tefekkür ederse mutlaka hatâlardan ve kötü işlerden tevbe ederek îmân edip amel-i sâlih işleyenlerden olur. Hadîs-i şerîfte:

وَفِي الْحَدِيثِ: «إِذَا بَلَغَ الْعَبْدُ أَرْبَعِينَ سَنَةً وَلَمْ يَغْلِبْ خَيْرُهُ شَرَّهُ قَبَّلَ الشَّيْطَانُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ وَقَالَ فُدِيتُ وَجْهًا لَا يُفْلِحُ أَبَدًا.»

"Kul kırk yaşına ulaşır da hayrı şerrini geçmezse şeytan onun iki gözünün arasından öperek: 'Ebedî iflah olmayacak yüze kurban olayım' der." *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/12)* buyrulmuştur.

Ama **Allâh-u Te'âlâ** bir kuluna lütuflarda bulunup tevbe nasip eder de onu cehâlet bataklıklarından çıkarıp dalâlet varta (sapıklık çukur)larından kurtarırsa o zaman şeytan:

"Vay başıma gelenlere! Bu adam ömrünü dalâlet içerisinde geçirerek gözümü günahlarıyla aydın etmişti, ama sonra **Allâh** onu tevbe sâyesinde mâsiyetin karanlığından tâatın nûruna çıkardı" demeye başlar.

"Mesnevî"de buyrulduğu üzere; bir kıvılcım, pamuk ve kibrit yardımıyla büyük bir ateşe dönüştüğü gibi ilk hallerinde kıvılcıma benzeyen bir insan da bir mürşid ve mürebbînin mânevî terbiyesine girdiği zaman yâhut **Allâh-u Te'âlâ** onu vâsıtasız terbiye ettiği vakit artık onun kadr-u kıymeti **Allâh-u Te'âlâ** nezdinde o kadar yükselir ki işte o vakit o kişi akrânı arasında (ceylan) kanlar(ı) arasından çıkarılan misk gibi değerli olur.

Allâh-u Te'âlâ'dan cümlemiz adına inâyet ve tevfîkler niyâz ederiz!

﴿ هُـوَ الَّـذِي جَعَلَ الشَّـمْسَ ضِيَـاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَـدَّرَهُ مَنَـازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ مَا خَلَقَ اللهُ ذٰلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ يُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (5)

(هُـوَ) **O** (Allâh-u Te'âlâ), (الَّـذِي) **öyle bir Zât'tır ki,** (جَعَلَ) **kıldı,** neyi? (اَلشَّـمْسَ) **güneşi,** nedir kıldı? (ضِيَاءً) **bir zıyâ** (ışık ve ısı kaynağı), daha, (وَالْقَمَرَ) **ayı da** (kıldı), ne kıldı? (نُـورًا) **bir nur,** daha, (وَقَـدَّرَ) **takdir etti,** neye? (هُ) **ona,** ne takdir etti? (مَنَـازِلَ) **menziller,** niçin? (لِتَعْلَمُوا) **bilesiniz için,** neyi? (عَدَدَ السِّنِينَ) **senelerin sayısını,** daha, (وَالْحِسَابَ) **hesâbı** (bilesiniz diye), (مَا خَلَقَ) **yaratmadı,** kim? (اَللهُ) **Allâh,** neyi? (ذٰلِكَ) **işte bunları,** (إِلَّا بِالْحَـقِّ) **ancak** (yaratılmalarını gerektiren üstün bir hikmet ve) **hak ile** (yarattı), (يُفَصِّـلُ) **O açıklamaktadır,** neyi? (اَلْاٰيَـاتِ) **tüm âyetleri,** kim için? (لِقَوْمٍ) **bir toplum için,** öyle toplum ki, (يَعْلَمُونَ) **biliyorlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Ancak O'dur O Zât ki; güneşi (en kuvvetli ışık ve ısı kaynağı olan) **bir ziyâ, ayı da** (geceleri karanlıklarda aydınlık veren) **bir nur olarak yaratmıştır ve** (dînî-dünyevî birçok işinizin kendisine bağlı olduğu) **senelerin sayısıyla** (aylara ve günlere bağlı) **hesâbı bileseniz diye her birine** (aylık ve yıllık seferlerinde uğrayacakları, burçlar, konaklar ve) **menziller** (tespit ve) **takdir etmiştir.**

İşte sana! Allâh bu (güneş ve ayın halleriyle ilgili anlatıla)**nları** (bâtıl ve abes yolla boşu boşuna değil de,) **ancak** (hikmet ve faydaların gözetildiği üstün gâyelere yönelik bir) **hak ile yaratmıştır.**

O, (kâinâtın yaratılışındaki hikmetleri ve indirilen âyetlerde bulunan ilimleri) **bilmekte olan bir toplum için** (hem yaratıklardan ibâret tekvînî âyetleri, hem de Kur'ân'daki tenzîlî) **tüm âyetleri ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde varlığına ve birliğine delâlet eden bâzı delilleri açıkladıktan sonra bir önceki âyet-i kerîmede mahşere çıkışın sıhhatini konu etmiş, bu âyet-i kerîmede ise tekrâren Kendisinin buna güçlü olduğunu gösterecek delilleri beyâna dönmüştür.

Âyet: 5

"Fahrurrâzî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; önceki deliller göklerin ve yerin yaratılışı ile alâkalı olup bu âyet-i kerîmedeki istidlâl ise güneş ve ayın hallerinin beyanı ile Kendi üstün gücünü ispat şeklinde olmuştur.

Zîrâ haddizâtında hacmi olmak, boşluk doldurmak ve cisim olmak gibi konularda mütemâsil (benzer) ve mâhiyetleri mütesâvî (eşit) olan varlıklardan birinin parlak, diğerinin ise ona nispetle sönük olması elbette ki kendileriyle kāim olan sıfatlar olamaz.

O halde mutlaka onlardan birini diğerinden ayıracak bir **Fâ'il-i Muhtâr**'ın (istediğini yapabilen hikmet sâhibi bir Zât'ın) bu hususta bir irâde kullanıp bir tahsiste bulunmuş olduğunu düşünmek kaçınılmazdır.

İşte bu âyet-i kerîme de güneşi ziyâ, ayı ise nur yapmak üzere bir irâde ve tahsis kullananın ancak **Allâh-u Te'âlâ** olduğunu bildirmektedir.

Bu âyet-i kerîmede güneşin daha parlak, ayın ise daha sönük olduğu açıklanmıştır ki **İmâm-ı Süddî** *(Radıyallâhu Anh)* bu hususta şöyle demiştir:

"**Allâh-u Te'âlâ** geceyle gündüzün birbirinden seçilmesini dilediği için güneşi ay gibi sönük yapmadı. Nitekim:

﴿وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ اٰيَتَيْنِ فَمَحَوْنَا اٰيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا اٰيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ﴾

"Biz (mevsimler îtibârıyla uzayıp kısalan ve sürekli birbirini izleyen) **geceyle gündüzü** (üstün gücümüze delâlet etmekte bulunan) **birer âyet yaptık.** (Gündüzleri) **Rabbinizden bir lütuf** (olan rızkınızı ve geçim sebeplerinizi) **arayasınız ve senelerin sayısını da,** (imsak, iftar, hac zamanı, iddet müddetleri ve borç ödeme dönemleri gibi birçok vakitlerin) **hesâbı**(nı) **da bilesiniz gecenin âyetini** (temsil eden ayı güneşe nispetle) **silik yaptık, gündüzün âyetini** (teşkil eden güneşi) **ise pek aydınlık yaptık"** *(İsrâ Sûresi:12)* kavl-i şerîfi bundan bahsetmektedir.

Müfessirlerin beyânı vechile; nur, kuvvetli ve zayıf olan her türlü ışığa şâmil olması hasebiyle çok kuvvetli ışık mânâsına gelen ziyâdan daha umûmîdir. Nûr Sûresi'nin 35. âyet-i kerîmesinde **Allâh-u Te'âlâ**'nın hidâyetinin ziyâya değil de nûra benzetilmesi ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın hidâyetinin, karanlık esnâsında geceleyin mevcut olan nûr ile daha ziyâde münâsebeti olduğundandır.

Yâni **Allâh-u Te'âlâ** hidâyetini karanlıklar içerisinde parlayan bir nûra benzetmiştir ki bu yüzden bir kısmı hidâyete ermekteyken bâzıları sapıtabilmektedir. Eğer **Allâh-u Te'âlâ**'nın hidâyeti hiçbir karanlık bırakmayan ziyâya benzetilecek olsaydı o zaman hiç kimsenin sapıtmaması gerekecekti ki bu da ilâhî hikmete ters düşmektedir.

Bu mânâda bâzı âlimler "Ziyâ" ve "Nûr" kelimelerinin müterâdif (eş mânâda) olup birbirinin yerine kullanılabileceğini, aralarındaki farkın ise lügat bakımından değil de istimal (kullanılış) ve ıstılâh cihetinden belirginleştiğini söylemişlerse de diğer bâzı ulemâ bu iki kelimenin mütebâyin (birbirinden farklı mânâlarda) olduklarını, nitekim "Ziyâ" tâbirinin, ışığı kendi zâtından olan şeyler hakkında, "Nûr"un ise ışığını başkasından alan şeyler hakkında, yine böylece "Ziyâ" tâbirinin, kendisinde hakîkî mânâda harâret bulunan şeylerde, "Nûr"un ise karanlıkta ârız olan ışıklarla ilgili olarak kullanıldığını söylemişlerdir.

Tabî ki mükellefleri daha ziyâde ilgilendiren husus, güneşin de ayın da **Allâh-u Te'âlâ**'nın **"Kün"** emriyle yaratılan birer âyet ve insanların menfaatleri için müsahhar kılınan birer nîmet olduklarını tefekkür etmektir.

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim" demiştir:

عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «تَكَلَّمَ رَبُّنَا بِكَلِمَتَيْنِ فَصَارَتْ إِحْدَاهُمَا شَمْسًا وَالْأُخْرَى قَمَرًا وَكَانَا مِنَ النُّورِ جَمِيعًا، وَيَعُودَانِ إِلَى الْجَنَّةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.»

"Rabbimiz (Kün emriyle alâkalı) **iki kelime buyurdu, onlardan biri güneş diğeri ay oldu, ikisi de nurdan oldular. Kıyâmet günü de cennete döneceklerdir."** *(İbnü Merdûye, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/630-631)*

İbni Abbâs ve **Abdullâh ibni Amr** *(Radıyallâhu Anhüm)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde: "Güneş ve ayın yüzleri göklere ve **Arş**'a doğru, arkaları ise yere doğru bakmaktadır" demişlerdir. *(İbnü Merdûye, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/631)*

İbni Ebî Şeybe'nin tahrîcine göre; bir kere **Abdullâh ibni Amr** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın önünde bulunan ateş ânîden parlayınca o: "**Allâh**'a yemin ederim ki şu anda bu, büyük ateşten **Allâh**'a sığınıyor" dedi. Bir kere de ayın batmaya meylettiğini görünce: "Vallâhi o şu anda (Allâh korkusundan) ağlamaktadır" dedi. *(İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:13/355; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/631)*

Âyet: 5

Sa'îd ibni Müseyyeb *(Radıyallâhu Anh)*: "Üç yüz yetmiş melek berâberinde bulunmadıkça güneş doğmaz" *(İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:8/531; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/631)* demiştir.

Âyet-i kerîmede geçen: (وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ) **"Ve** (dînî-dünyevî birçok işinizin kendisine bağlı olduğu) **senelerin sayısıyla** (aylara ve günlere bağlı) **hesâbı bileseniz diye her birine** (aylık ve yıllık seferlerinde uğrayacakları, burçlar, konaklar ve) **menziller** (tespit ve) **takdir etmiştir"** kavl-i şerîfinin tefsîrine gelince:

Semerkandî, Beğavî ve **Hâzin** *(Rahimehümüllâh)*ın beyanları vechile; burada birkaç farklı mânâ vardır.

Bir kavle göre: "**Allâh-u Te'âlâ** güneşi harâretli bir ışık kaynağı, ayı da harâretsiz bir nur yapmıştır ve her ikisinin seyr-ü seferi için menziller ve konaklar takdir etmiştir ki, onlar o duraklardan ileri geçmezler, geri de kalmazlar" mânâsındadır.

Diğer bir kavle göre: "**Allâh-u Te'âlâ** güneşin ve ayın temsil ettiği geceyi ve gündüzü muayyen birtakım menzillere bağlı kılmıştır ki biri artar diğeri eksilir fakat hiçbir zaman kendileri için tâyin edilen süreyi aşmazlar" demektir ki bu iki mânâya göre (ه) zamiri güneş ve aya birlikte râci olup îcaz (kısa konuşma) yolunu tutmak için böyle yapılmıştır.

Farklı bir kavle göre ise buradaki zamir sâdece aya âit olup mânâ: "**Allâh** aya birtakım konaklar takdir etmiştir, böylece o her gece yıldızlardan bir konağa uğrar ve nihayet her ayda yirmi sekiz konağa uğramış olur" ki bu mânâya göre bu âyet-i kerîme:

﴿وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتَّى عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ﴾

"Aya da; Biz (aylık ve yıllık seferlerinde uğrayıp konaklaması için) **ona** (burçlar, konaklar ve) **menziller** (tespit ve) **takdir ettik de, netîcede o,** (eksile eksile son menziline vardığında) **eskimiş kuru ve eğri hurma dalı gibi bir şeye dönüşmüştür.**

Güneşin ise; (sürat bakımından) **aya yetişmesi kendisine yaraşmakta değildir!** (Nitekim ayın bir ayda dolaştığı mesâfeyi, güneş ancak bir senede kat edebilir. Aksi takdirde bir ay içinde dört mevsim yaşanarak, bitkilerin düzeni ve âlemlerin nizâmı bozulurdu.)

Ne de gece, gündüzü geçicidir! (Aksine birbirini tâkip edicidirler.) **Hepsi de bir gökte**/*(semânın altında bulunan)* ***bir hava dalgasında***/*(kendilerine mahsus)* ***bir felek*** *(ve yörünge)****de***/ **yüz**(ercesine süratle dönerek gez) **mektedirler"** *(Yâsîn Sûresi:39-40)* kavl-i şerîfi gibi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudretinin mükemmelliğine, takdîrinin üstünlüğüne ve saltanatının büyüklüğüne delâlet eden âyetlerden olmuş olur.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ﴾

"(O Allâh-u Te'âlâ) **güneşi ve ayı da bir hesap** (üzere deverân eden ve ibâdet vakitlerinin hesâbı kendileriyle bilinen çok önemli varlıklar) **kılmıştır. İşte sana!** (Bütün) **bu**(nlar), (tüm varlıkları istediği şekilde yönetme gücüne sâhip olan) **Azîz ve** (onlardan istifâdenin en verimli şeklini hakkıyla bilen) **Alîm'in** (eşsiz ayarlamasının ve yüce) **takdîri**(nin birer eseri)**dir"** *(En'âm Sûresi:96)* âyet-i kerîmesi ile:

﴿اَلشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ﴾

"Güneş de, ay da (hiç şaşmayan) **mükemmel bir hesapla** (burçlarında ve yörüngelerinde akıp gitmekte, böylece de mevsimlerin değişikliği ve yılların hesaplanması gibi birçok iş düzene kavuşmakta)**dır"** *(Rahmân Sûresi:5)* kavl-i şerîfinde de bu hakîkati açıklamıştır.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmesinde aya menziller takdir etmesinin hikmetini açıklarken: **"Senelerin sayısını ve hesâbı bilesiniz diye"** buyurarak ayın hareketlerinin yılların ve ayların hesâbının bilinmesine yaradığını açıklamıştır ki bu husus:

﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ﴾

"Sana hilâller(in ip ince doğuşundan sonra büyümesinin ardından eski hâline dönmesinin hikmetin)**den soruyorlar.** (Habîbim!) **De ki: "Onlar, insanlar**(ın ekip biçme, borç ödeme, oruç tutma, bayram yapma ve iddet müddeti gibi işlerinin zamanlarını bilmeleri) **ve** (özellikle) **hac** (ibâdetinin zamânını tespit etmeleri) **için vakit bildiren şeylerdir"** *(Bakara Sûresi:189)* âyet-i kerîmesinde de beyân edilmiştir.

Müfessirlerin beyânı vechile; ayların ve yılların bittiği ancak ay ile anlaşıldığı için bu cümle-i celîlede sâdece ayın kastedilmiş olması daha uygundur.

Âyet: 5

Ayrıca ayın menzilleri bilinmekte ve görünmekte olup **Arap** târihinde umdedir, ekseriyetle şerîat ahkâmı da ona bağlıdır.

Ayın menzil ve konakları yirmi sekizdir ki bunların isimleri şunlardır:

1- **Şeratayn**, 2- **Butayn** ki bu **Koç** burcunun içinde sacayağı gibi duran üç küçük yıldızdan ibârettir. 3- **Süreyyâ** ki bu her biri diğerinin karşısında duran altı yıldızdan ibârettir. Bir hadîs-i şerîfte mayıs ayının ikinci onunda gün doğarken **Süreyyâ** yıldızı bakanlarına iyice belirdiği zaman ekinlerin fesâda uğramaktan kurtulacağı bildirilmiştir. *(Münâvî, el-Feyzu'l-Kadîr, no:744, 1/511)*

4- **Deberân**, 5- **Hek'a** ki ikizler burcunun iki omzu arasında sacayağı gibi görünen bu üç yıldız gün doğumuyla birlikte doğduğu zaman yazın sıcağı çok şiddetli olur. 6- **Hen'a**, ikizler burcunun sol omzu olan bu beş yıldız yan yana dizili bulunmaktadır.

7- **Zirâ'** 8- **Nesre** ki aralarında bir karışlık mesâfe bulunduğu görünen bu iki yıldızın üstünde bulut parçası gibi bir beyazlık vardır. Nücûm ehli (gök bilimcileri) indinde bu iki yıldıza **"Aslanın burnu"** denilmektedir.

9- **Tarf**, 10- **Cebhe** ki dört yıldızdan ibâret olan bu menzilin üç yıldızı sacayağı gibidir, biri ise tektir.

11- **Zübre**, **Aslan** burcunun boynunda görülen iki parlak yıldızdır.

12- **Sarfe**, **Zübre**'yi tâkip eden parlak tek bir yıldızdır ki onun doğmasıyla soğuk munsarif olacağından (dönüp gideceğinden) dolayı bu isimle adlandırılmıştır. 13- **Avvâ** ki bu beş ya da elif gibi düz yazılan dört yıldızdan ibârettir. 14- **Simâk-i a'zel** ki bu iki parlak yıldızdır. 15- **Gafr** ki bu üç küçük yıldızdır.

16- **Zübânî** ki **Akrep** burcunun iki boynuzu arasında bulunan iki parlak yıldızdır. 17- **İklîl**, yan yana dizilmiş dört yıldızdır. 18- **Kalp** ki bu da ayın menzillerinden olan bir yıldızdır. 19- **Şevle** ki bu da ayın kendilerine uğradığı iki parlak yıldızdır, aynı zamanda buna Akreb'in kuyruğu da denilir. 20- **Ne'âim** ki bu dört parlak yıldızdan ibârettir.

21- **Belde** ki güneş yay burcunda bulunan altı küçük yıldızdan ibâret bu menzile senenin en kısa günlerinde uğrar. 22- **Sa'dü'z-zâbih**, aralarında bir arşın mesâfe görülen bu iki yıldızın birinin göğsünde küçük bir yıldız vardır ki o yıldız ona çok yakın bulunduğu için sanki onu boğazlıyor gibi durmaktadır. 23- **Sa'd-ü büla'** adındaki ayın bu menzili **Allâh-u Te'âlâ** toprağa:

﴿يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَائَكِ﴾

"Ey yer! Suyunu yut" *(Hûd Sûresi:44'den)* buyurduğu vakit doğmuştur ki aynı yörüngede eşit bulunan bu iki yıldızın biri gizli diğeri parlaktır ki biri diğerini yutuyor gibi göründüğünden bu ismi almıştır, bu menzilin doğuşu ağustos ayının ilk gecesi geçincedir. 24- **Sa'dü's-sü'ûd**.

25- **Sa'dü'l ahbiye** ki bu, dâire şeklinde bulunan yıldızlardan ibârettir. Kāmusta zikredildiğine göre yıldızlar içerisinde on tâne **Sa'd** vardır ki bunlardan dört tânesi ayın konaklarındandır (bunlar yirmi sekiz menzil içerisinde zikredilmişlerdir. Diğer altı tânesinden her biri ise iki yıldızdan ibâret olup bu iki yıldız arasında bir arşın kadar mesâfe görünmektedir, bu altı tâneden hiçbiri ayın konaklarından değildir.

26- **Ferğü'd-delvi'l mukaddem**. 27- **el-Ferğü'l-muahhar**, ayın iki menzili olan bu konaklardan her biri, aralarında bir mızrak kadar mesâfe görünen iki yıldızdan ibârettir. 28- Rişâ ki **"Batnü'l-hût"** da denilen bu konak balık sûretinde görünen ve bir arada toplu vaziyette bulunan küçük yıldızlardan ibârettir ki tam göbeğinde parlak bir yıldız bulunmaktadır. *(Merzûkî, el-Ezmine ve'l-emkine:1/176-186; İbni Ruşeyk, el-Umde:2/253-257; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:17/446, 449; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:11/31)*

İşte bu konaklar burçlara dağıtılmıştır ki burçlar on ikidir, bunlar da: **Hamel** (Koç), **Sevr** (Boğa), **Cevzâ** (İkizler), **Seretân** (Yengeç), **Esed** (Aslan), **Sünbüle** (Başak), **Mîzân** (Terâzi), **Akrep**, **Kavs** (Yay), **Cedy** (Oğlak), **Delv** (Kova) ve **Hût** (Balık) burcudur. Bu burçlara bu isimlerin verilmesi bu isimler konulduğu vakit, felekte bulunan yıldızlar bulundukları burç noktasında kendilerine verilen **"Koç"** ve **"Balık"** gibi isimlerin müsemmâsının şekliyle göründükleri içindir.

Bunlardan **Koç**, **Boğa** ve **İkizler** burcu bahar ve şimal burçlarıdır ki şimal; kıblenin sol tarafıdır (kuzeydir). **Yengeç**, **Aslan** ve **Başak** burçları yaz burçlarıdır, **Yengeç** burcu mevsimin yaza döndüğü noktadan başlar, bu üç burç yaz ve kuzey burçlarıdır. **Terâzi**, **Akrep** ve **Yay** burçları, bahar ve cenup burçlarıdır ki cenup; kıblenin sağ tarafıdır (güneydir). Sonbaharın başladığı noktada **Terâzi** burcu başlar, **Oğlak**, **Kova** ve **Balık** burçları ise kış ve güney burçlarıdır. Güneş bu burçlardan her birinde tam bir ay dolaşır ki bu dolaşmanın bitimiyle bir sene de tamamlanmış olur.

On iki burçtan her birinde ay için iki tam bir de üçte bir (günlük) konak(lama) vardır ki ay her gece bir menzilde konaklar.

Âyet: 5

Son menziline geldiği zaman incelip yay gibi olur, ay otuz çekecekse iki gece örtünür, yirmi dokuz çekecekse bir gece gizli kalır. İşte ayın bu menzilleri dolaşmasıyla ay bitmiş olur.

Güneş ise bu duraklardan her birinde on üç tam gün, bir de üçte bir gün konaklar, bunların bitiminde de sene bitmiş olur. İşte câhiliye **Arapları**'nın, yağan yağmurları kendilerinden bilerek şirke düştükleri **"Mevâkı'u'n-nücûm** (yıldızların batış yerleri)" bu duraklardan ibârettir.

Burada zikredilen yıldızlara ay ve güneşin menzilleri denmesi mecazdır. Zîrâ bunlar birtakım sâbit yıldız kümelerinden ibâret olup gerçek mânâda ay ve güneş onların üzerine oturmamaktadır.

Ayın hakîkî konağı ise kendi cirminin (cüssesinin) doldurduğu boşluktur. Dolayısıyla ayın buralarda konaklamasının ve burçlara uğramasının mânâsı, onların hizâsında durmasıdır.

Demek ki sene kamerî ve şemsî olmak üzere ikiye ayrılır. Bu âyet-i kerîmede geçen: **"Seneler"** tâbirinin iki türlü seneye de şâmil olduğunu düşünmek daha uygundur. İslâm târihinde kamerî sene mûteber olsa da diğer sene de bâzı hesaplarda göz ardı edilemez.

Bu iki sene arasında on gün, on bir saat bir dakîka fark vardır. Çünkü güneş senesi üç yüz altmış beş gün beş saat kırk dokuz dakîkadır, ay senesi ise üç yüz elli dört gün sekiz saat kırk sekiz dakîkadır. Ay senesi, ay ile güneşin on iki kere bir araya gelmesinden (bir hat üzere bulunmasından) ibârettir.

"Şerhu't-Takvîm" isimli eserde zikredildiği üzere; bu sanatın erbâbı (kamerî sene hesâbıyla) hiçbir ayın zamânını yirmi dokuz günden az, otuz günden de fazla bulamadılar, yine böylece hiçbir senenin müddetini de üç yüz elli dört günden az, üç yüz elli beş günden fazla bulamadılar. Dolayısıyla her senenin günlerinin sayısı ya üç yüz elli dörttür ya da üç yüz elli beştir.

Bu bapta bâzı tefsir âlimleri dahî filozofların ve gök bilimcilerin ilimlerinden esinlenerek güneş, ay, burçlar, güneş ve ay tutulmaları hakkında bâzı ilimler yazmışlardır.

Bâzı muhaddis (hadis ilmiyle meşgul olan kimse)lerin ve sûfiyyenin de bu gibi konularda kelamları olmuştur ki onlar görüşlerine mesnet olarak nebevî haberleri ve kalbî ilhamları dahî açıklamışlardır. Fakat bu konudaki rivâyetlerin ekserîsi sahih derecesine ulaşmamıştır.

Bize ulaşan rivâyetler âhâd kabîlinden olup bunlar da felâsifenin görüşüne zıt düşmeyecek tevillerle yorumlanmaya elverişlidir. Lâkin şu bir gerçek ki gök cisimlerinin tertibi ve nizâmı hakkında söylenilenlerin hiçbiri îtikāda tealluk eden kesin bir ilim ifâde etmemekle birlikte bu gibi konularda konuşmak da dîne îmâna zarar verecek şeyler kabîlinden değildir.

Ancak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den geldiği kesinlikle sâbit olan bir ilimle çatışan bilgilere inanmak insanın îmânına zarar verir. Dolayısıyla sahîh bir hadîs-i şerîfin bulunduğu yerde aslâ hiçbir gök bilimcinin söylediğine îtibar edilemez. Zîrâ bu hususta mûteber olan, gökler hakkında konuşup duranların hatâya ihtimalli sözleri olmayıp ancak göğe çıkıp dönen **Mîrac Sâhibi**'nin sahih kelamlarıdır. Nitekim bilindiği üzere; heyet ve kozmografya ulemâsının görüşleri her yüz yılda bir, büyük değişikliklere mâruz kalmaktadır.

Şu bilinsin ki, geride bâzı yıldızların bâzı şeylere sebep olduğuna dâir bilgiler verilmiştir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın sebepler âleminde koyduğu kānunlar hasebince, burçların ve gezegenlerin (güneş ve ay tutulmaları, rüzgârların farklı yönlerden esmeleri gibi hâdiselerin) bazısı, sıhhat ve selâmete, bolluk ve berekete, güzel ahlâka, insaflı davranışa ve hayırlara rağbete sebep olabilir. Bazısı da çirkinliklere, zulümlere, şerlere ve hastalıklara sebebiyet verebilir."

Nitekim **Hatîb** *(Rahimehullâh)*ın nakline göre; "**Ali** *(Radıyallâhu Anh)* gökteki ayın bir veyâ iki günü kaldığında ya da ay akrep burcuna konduğunda kişinin evlenmesini ya da yolculuğa çıkmasını kerih görmüştür. Lâkin burada inanılması gereken sebepleri yaratanın sâdece **Allâh-u Te'âlâ** olduğudur." *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/428; Sehâvî, el-Mekāsıdü'l-hasene, no:1287, sh:527; Aclûnî, Keşfü'l-hafâ:2/490)*

Dolayısıyla bir insanın, ayın son çarşambasında alış-veriş yapması, yolculuğa çıkması vesâir önemli işlere teşebbüs etmesi mübah olduğu gibi, bu işlerden uzak durması da, İslam'ın kendisine verdiği müsaadelerdendir. İçine gelen sıkıntıdan dolayı, bâzı işlerden geri durma ruhsatını kullanabilir. Ancak burada o günün kendisine hiçbir zarar verme gücü olmadığına inanması farzdır. *(Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, 1/86-88; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:15/130-132; Nûman el-Âlûsî, Ğâliyetü'l-mevâ'iz, 2/101)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; hukemâ (gök ilimleriyle ilgili hikmetlerle uğraşanlar): "Ziyâ; güneş gibi ışığı kendinden olan, nur ise yeryüzünde bulunan ışık gibi, ışığı başkasına bağlı olandır. Buna göre ayın ışığı güneşten alınma olur, yâni ay haddi zâtında karanlık fakat ayna gibi ışığı kabul etme özelliğine sâhip bir cisimdir.

Âyet: 5

Güneşin karşısına geldiğinde in'ikâs tarîkıyle (yansıma yoluyla) ondan aldığı nurla dolmakta sonra da o ışınlar yeryüzüne vurmaktadır" demişlerse de **"Esiletü'l-hıkem"** isimli eserde: "Bu görüş bâzı rivâyetlerde geçen: '**Allâh-u Te'âlâ** felekleri yaratmadan önce **Arş**'ının nûrundan iki güneş yarattı ki her birinin nûru yetmiş cüzden müteşekkil idi. Sonra **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)*a kanadıyla ayı sıvazlamasını emrederek ayın nûrundan altmış dokuz cüzü mahvedip (silip) onları da güneşe havâle etti' şeklindeki bilgilerle çürütülmüştür" diye zikredilmiştir.

Şu bilinsin ki; **Allâh-u Te'âlâ** güneşe öyle bir saltanat vermiştir ki o gücü sâyesinde güneş bitkiler, mâdenler ve canlılar üzerinde büyük tesir göstermektedir. Yeryüzünde biten her ekin, yetişen her meyve ve hissedilen her bir tat ve lezzet mutlaka **Vâhid** ve **Kahhâr** olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın emrine mebnî olarak güneşin terbiyesiyle hâsıl olmaktadır. Bir kavle göre: "Güneş ürünleri olgunlaştırmakta, ay onlara rengini, yıldızlar da tadını vermektedir."

Rivâyete göre; **Allâh-u Te'âlâ Îsâ** *(Aleyhisselâm)*a şöyle vahyetmiştir:

«اَوْحَى اللهُ تَعَالٰى اِلٰى عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ: اَنْ كُنْ لِلنَّاسِ فِي الْحِلْمِ كَالْاَرْضِ تَحْتَهُمْ وَفِي السَّخَاءِ كَالْمَاءِ الْجَارِي وَفِي الرَّحْمَةِ كَالشَّمْسِ وَالْقَمَرِ فَاِنَّهُمَا يَطْلُعَانِ عَلَى الْبَرِّ وَالْفَاجِرِ.»

"İnsanlara karşı yumuşaklıkta onların altında bulunan toprak gibi, cömertlikte akan su gibi, merhamette ise güneş ve ay gibi ol! Çünkü onlar iyinin de, kötünün de üstüne doğarlar." *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/13)*

<u>**Âyet-i kerîmede geçen**</u>: (مَا خَلَقَ اللهُ ذٰلِكَ اِلَّا بِالْحَقِّ) **"İşte sana! Allâh bu** (güneş ve ayın halleriyle ilgili anlatıla)**nları** (bâtıl ve abes yolla boşu boşuna değil de,) **ancak** (hikmet ve faydaların gözetildiği üstün gâyelere yönelik bir) **hak ile yaratmıştır"** kavl-i şerîfi: "**Allâh** bunca varlığı siz senelerin sayısını ve hesâbı bilesiniz de bu konuda tefekkür ederek bütün yaratıkların bir yoktan vâr edeni ve yöneteni bulunduğunu anlayasınız, sonra da O'nun ölüleri diriltmeye de Kādir olduğunu kabul ederek âhirete hazırlanasınız diye yarattı" şeklinde tefsir edilmiştir.

Bu cümle-i celîlenin delâleti vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bu âlemi boşuna yaratmamış, aksine mükellefler için bir imtihan yurdu olsun diye halketmiştir. Dirilmeyi inkâr edenler ise herkesin yapacağı kötülüğün yanına kâr kalacağını, yapılan iyiliklerin de boşa çıkacağını iddia etmiş sayıldıklarından, bunca âlemlerin boşuna yaratılmış olduğunu söylemiş olmaktadırlar.

Oysa **Allâh-u Te'âlâ** onların bu görüşünü reddetmek üzere:

﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا ذٰلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ﴾

"Biz gökle yeri ve ikisi arasındakileri (gâyesiz ve maksatsız bir şekilde) **bâtıl olarak yaratmadık! İşte sana!** (Dirilmeyi ve hesâba çekilmeyi inkâr ederek) **bu**(nca yaratığın boşuna halk edildiğini ve herkesin yaptığının, yanına kâr kalacağını kabullenmek)**, o kâfir olmuş kimselerin düşüncesidir. Artık o inkâr etmiş kimseler için o** (cehennem) **ateş**(ine gireceklerin)**den dolayı büyük bir helâk vardır"** *(Sâd Sûresi:27)* buyurmaktadır.

Yine böylece Kendisini abesle iştigâl etmekten (boş iş yapmaktan) tenzih buyurmak üzere:

﴿أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ فَتَعَالَى اللهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ﴾

"Yoksa siz (yaratılış gâyesi hakkında kafa yormayıp bu konuda hiçbir doğru bilgiye ulaşmadığınız için) **sandınız mı ki; Biz** (yaratıkların îcâdını bir hikmete dayandırmayıp) **sizi ancak eğlenenler olarak** */faydasız olarak/* **yaratmışızdır ve gerçekten siz** (ölümünüzün ardından) **ancak Bize döndürülmeyeceksiniz!?**

İşte O (her şeyin mülkiyet ve hükümranlığı kayıtsız şartsız sâdece Kendisine âit) **Melik ve** (saltanatı aslâ yok olmayacak şekilde sâbit ve) **Hak olan Allâh**(ın işleri, hikmetsiz ve faydasız olmaktan) **dâimâ pek yüce olmuştur! O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur! Pek değerli olan o Arş'ın Rabbidir"** *(Mü'minûn Sûresi:115-116)* buyurmuştur.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın yaratıkları içinde fuzûlî ve lüzumsuz bir şey bulunmamaktadır. Nakledildiğine göre; bir adam bir pislik böceği görünce: "**Allâh** bunu yaratmakla ne kastetti acaba? Ne şekli güzel, ne kokusu güzel" dedi.

Sonra **Allâh-u Te'âlâ** onu doktorların âciz kaldığı bir yaraya mübtelâ etti, çâre bulamayınca ilaçları bile bırakmak zorunda kaldı. Bir zaman sonra kapıdan geçen bir sokak doktorunun sesini işitince: "Getirin onu da, durumuma bir baksın" dedi. Etrâfındakiler: "En mâhir doktorlar bile senden âciz kalmışken o ne yapacak?" deyince: "Olsun, mutlaka getirin" dedi.

Âyet: 5

Doktoru getirdiklerinde yaraya bakar bakmaz bir pislik böceği istedi, orada bulunanlar gülmeye başlayınca o hasta evvelce söylemiş olduğu sözü hatırlayarak: "İstediğini getirin, çünkü adam basîret üzere iş yapıyor" dedi. Sonra o doktor pislik böceğini yakarak küllerini onun yarası üzerine koyar koymaz biznillâhite'âlâ yara hemen iyileşti. Bu durumu gören hasta yanındakilere: "Şüphesiz **Allâh-u Te'âlâ** bana en hasîs yaratığın bile en kıymetli bir devâ olduğunu ve yarattığı her şeyde büyük bir hikmet bulunduğunu anlatmak istedi" dedi.

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (يُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ) **"O, bilmekte olan bir toplum için tüm âyetleri ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır"** kavl-i şerîfi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, Kendi vahdâniyetine ve kudretine delâlet eden tüm tekvînî delilleri ve âlemlerde bulunan bütün eserleri, bilen bir kavim için açıkladığını beyân etmektedir.

Âyetler herkesin gözü önünde serili bulunmaktaysa da kâinâtın eşsiz yaratılışını iyice düşünerek eşsiz yaratıcının sanatlarına ancak âlim bir toplum ulaşabildiği için burada özellikle onlar bahse konu edilmişlerdir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh-u Te'âlâ'nın güneşi ve ayı bir hesapla yarattığı:

﴿فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ﴾

"(O Allâh-u Te'âlâ) **sabahı**(n direği mesâbesinde olan ve dikine bir halde ufukta ilk beliren aydınlığı, gecenin karanlığından) **yar**(ıp çıkar)**andır. O, geceyi** (yaratıkların dinlenmesi için) **bir sükûnet** (zamânı), **güneşi ve ayı da bir hesap** (üzere deverân eden ve ibâdet vakitlerinin hesâbı kendileriyle bilinen çok önemli varlıklar) **kılmıştır.**

İşte sana! (Bütün) **bu**(nlar), (tüm varlıkları istediği şekilde yönetme gücüne sâhip olan) **Azîz ve** (onlardan istifâdenin en verimli şeklini hakkıyla bilen) **Alîm'in** (eşsiz ayarlamasının ve yüce) **takdîri**(nin birer eseri)**dir."** *(En'am Sûresi:96),*

Allâh-u Te'âlâ'nın aya nispetle güneşi daha parlak yarattığı:

﴿وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ اٰيَتَيْنِ فَمَحَوْنَا اٰيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا اٰيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلًا﴾

Âyet: 5

"Biz (mevsimler îtibârıyla uzayıp kısalan ve sürekli birbirini izleyen) **geceyle gündüzü** (üstün gücümüze delâlet etmekte bulunan) **birer âyet yaptık.** (Gündüzleri) **Rabbinizden bir lütuf** (olan rızkınızı ve geçim sebeplerinizi) **arayasınız ve senelerin sayısını da,** (imsak, iftar, hac zamânı, iddet müddetleri ve borç ödeme dönemleri gibi birçok vakitlerin) **hesâbı**(nı) **da bilesiniz diye gecenin âyetini** (temsil eden ayı güneşe nispetle) **silik yaptık, gündüzün âyetini** (teşkil eden güneşi) **ise pek aydınlık yaptık. Biz** (din ve dünyâ husûsunda muhtaç olacağınız) **her bir şeyi, böylece onu** (hiçbir karışıklığa mahal bırakmayan) **ayrıntılı bir îzahla iyice açıkladık."** *(İsrâ Sûresi:12),*

﴿تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا﴾

"O Zât'ın (hayrı ve) **bereketi dâimâ pek çok olmuştur/*O Zât dâimâ pek ulu olmuştur*/ ki, gökte** (yüksek köşk gibi görünen yıldız kümeleri, gezegenler ve büyük yıldızlar gibi) **birçok burçlar var etmiştir ve onda** (güneş gibi ısı ve ışık kaynağı olan) **bir kandille, aydınlatan bir ay yaratmıştır."** *(Furkan Sûresi:61),*

﴿وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا﴾

"Onlar içerisinde ayı (gece karanlığında yer küreyi aydınlatan) **bir nur kılmış, güneşi de** (hem aydınlatan, hem ısıtan) **bir kandil yapmıştır."** *(Nûh Sûresi:16),*

﴿وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا﴾

"Son derece tutuşmuş, parıl parıl parlayan bir kandil (olan güneş)**i de var ettik!"** *(Nebe Sûresi:13),*

Allâh-u Te'âlâ'nın Aya Menziller Takdîr Ettiği:

﴿وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتَّى عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ﴾

"Aya da; Biz (aylık ve yıllık seferlerinde uğrayıp konaklaması için) **ona** (burçlar, konaklar ve) **menziller** (tespit ve) **takdir ettik de, netîcede o,** (eksile eksile son menziline vardığında) **eskimiş kuru ve eğri hurma dalı gibi bir şeye dönüşmüştür."** *(Yâsîn Sûresi:39)*

Âyet: 6

﴿ إِنَّ فِي اخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللهُ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَّقُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (6)

(إِنَّ فِي اخْتِلَافِ اللَّيْلِ) **Şüphesiz gecenin ihtilâf edişinde vardır,** daha, (وَالنَّهَارِ) **gündüzün** (değişmesinde de vardır), daha, (وَمَا) **o şeylerde de,** öyle şeyler ki, (خَلَقَ) **yarattı,** kim? (اَللهُ) **Allâh,** nerede? (فِي السَّمٰوَاتِ) **göklerde,** daha, (وَالْأَرْضِ) **yerde,** ne vardır? (لَآيَاتٍ) **elbette pek çok ve çok büyük âyetler vardır,** kim için? (لِقَوْمٍ) **bir toplum için,** öyle toplum ki, (يَتَّقُونَ) **hakkıyla sakınmaktadırlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Şüphesiz ki gecenin ve gündüzün (birbiri ardınca gelerek ve artıp eksilerek) **ihtilâf edişinde, bir de Allâh'ın, göklerde ve yerde yaratmış olduğu** (eşsiz ve sağlam) **şeylerde,** (Allâh-u Te'âlâ'dan) **hakkıyla sakınmakta olan bir cemaat için elbette** (yaratıcının varlığına, birliğine, sonsuz gücüne ve üstün hikmetine açıkça delâlet eden) **pek çok ve çok büyük âyetler vardır."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde tevhîd ve ulûhiyet (Kendisinin bir tek ilâh olduğu) hususlarında ilk olarak gökleri ve yeri yaratmasıyla, sâniyen güneşin ve ayın ahvâlini îcâd etmesiyle istidlâlde bulunduktan sonra, üçüncü olarak da bu âyet-i kerîmesiyle gecenin ve gündüzün ihtilâfından hâsıl olan menfaatleri konu ederek varlığının ve birliğinin ispâtına dâir farklı bir delil daha açıklamıştır.

"İbni Kesîr ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; geceyle gündüzün ihtilâfı, bâzı müfessirlere göre arada boşluk bırakmaksızın birbiri ardınca gidip gelmeleridir ki:

﴿يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا﴾

"O, geceyi gündüze bürü(yüp ört)**mektedir ki, o onu** (her biri diğerini) **koşturulurcasına talep** (ve tâkip) **etmektedir"** *(Âraf Sûresi:54)* kavl-i şerîfi de bundan bahsetmektedir.

Diğer bir mânâya göre ise geceyle gündüzün ihtilâfı, birinin uzayıp diğerinin kısalmasından ibârettir ki:

﴿يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ﴾

"O (Rabbiniz), (gündüzü uzatıp, geceyi kısaltarak) **geceyi gündüzün içerisine girdirir,** (geceyi uzatıp, gündüzü kısaltarak) **gündüzü**(n saatlerini) **de gecenin içerisine girdirir"** *(Hadîd Sûresi:6)* kavl-i şerîfi ihtilâfın bu yönünü anlatmaktadır.

Semerkandî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Mekke** ehli **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Diğer peygamberler kavimlerine getirdiği gibi sen de bize bir alâmet getir" deyince bu âyet-i kerîme nâzil olarak gecenin ve gündüzün birbiri ardınca gidip gelerek ve (mevsimlerin değişmesine göre) birbirinin zamanlarından alarak ihtilâf edişinde, **Allâh**'ın göklerde ve yerde yarattığı türlü türlü acâyip mahlûkatta şirkten ve azaptan sakınan bir toplum için çok büyük âyetler olduğunu fakat bu müşriklerin bunca âyetleri gördükleri halde hâlâ yeni bir alâmet istediklerini beyân etmiştir.

Göklerde yaratılanlardan maksat, güneş, ay, yıldızlar, rüzgârlar ve bulutlar gibi türlü türlü mahlûkattır, yerde yaratılanlardan maksud ise dağlar, denizler, ağaçlar, ırmaklar, canlılar ve bitkiler gibi envâi çeşit mükevvenâttır.

Halîfe el-Abdî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Tebârake ve Te'âlâ**'nın Zâtı görülmediği sürece Kendisine ibâdet olunmasaydı O'na kimse ibâdet etmiş olmayacaktı.

Lâkin müminler gecenin gelip her şeyi doldurduğunu ve örttüğünü sonra gündüzün saltanatı gelip gecenin saltanatını mahvettiğini, yine böylece gökle yer arasında müsahhar (kulların hizmetine âmâde kılınmış) olan bulutları, yıldızları, kış ve yaz mevsimlerini tefekkür edip durdular.

İşte müminlerin Rableri tarafından yaratılmış olan bunca mahlûkat hakkındaki tefekkürleri nihâyet onların kalplerini **Allâh-u Azze ve Celle** hakkında o kadar yakînî bir îmâna sâhip kıldı ki artık sanki onlar **Allâh-u Te'âlâ**'yı görerek ibâdet eder oldular." *(Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-'Azame, no:64; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/632)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; gece ile gündüzün hangisinin fazîletli olduğu husûsunda ihtilâf edilmiştir.

Âyet: 6

İmâm-ı Nîsâbûrî: "Gece rahatlıktır, rahatlık ise cennettendir. Gündüz ise zahmettir, zahmet ise ateştendir. Gece firâş ve visâlin (yatmanın ve kavuşmanın) temsilcisidir, gündüz ise libâs ve firâkın (giyinip ayrı düşmenin) mahallidir" diyerek geceyi efdal tutmuşsa da diğer bâzı hukemâ: "Gündüz nûrun, gece ise karanlığın mahallidir" diyerek gündüzü daha fazîletli saymışlardır.

Bu âyet-i kerîmede, göklerde ve yerlerde bulunan âyetlere bakıp tefekkürde bulunma ve onlardan istifâde etme hususlarında büyük bir teşvik bulunmaktadır.

Nitekim **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*:

«مَنِ اقْتَبَسَ عِلْمًا مِنَ النُّجُومِ مِنْ حَمَلَةِ الْقُرْاٰنِ ازْدَادَ بِهِ اِيمَانًا وَيَقِينًا.»

"Kur'ân'ı yüklenen (hâfız ve âlim)**lerden her kim yıldızlarla ilgili bir ilim tahsil ederse îmânı ve yakîni müzdâd** (fazla) **olur"** *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/17)* dedikten sonra bu âyet-i kerîmeyi okumuştur ki onun bundan maksadı semâ ile ilgili âyetlerin bilinmesine, zevâl vakti gibi zamanların anlaşılmasına, kıble cihetinin tespitine ve namaz vakitleriyle ilgili geçen ve kalan sürelerin mârifetine vesîle olan konulardır.

Ama **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın rivâyetiyle gelen:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَنِ اقْتَبَسَ عِلْمًا مِنَ النُّجُومِ اقْتَبَسَ شُعْبَةً مِنَ السِّحْرِ زَادَ مَا زَادَ.»

"Her kim nücûm ilminden bir şey öğrenirse sihirden bir şûbe öğrenmiş olur ve (bu ilmi öğrenmeyi) **artırdıkça** (sihir ilminde ilerlemeyi) **artırır"** *(Ebû Dâvûd, Kihânet:2, no:3905, 4/1681; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:1/311; İbnü Mâce:2/3726; Münâvî, el-Feyzu'l-Kadîr, no:8500, 11/5688)* hadîs-i şerîfine gelince; bu hadîs-i şerîf nücûm ehlinin, yıldızların yakınlaşmalarını ve ayrışmalarını, görünüp görünmedikleri zamanları tâkip ederek gelecekte vukû bulacak yağmur ve kar yağışı, rüzgârların durumu ve fiyatların uğrayacağı değişiklikleri bildiklerine dâir yaptıkları iddialarla alâkalıdır ki **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka kimsenin vâkıf olamayacağı bu konuları karıştırmak elbette yasaktır.

Dolayısıyla nücûm ilminden yasak olan kısım, yıldızların felekteki seyr-ü seferlerini tâkip etmek değildir, ancak onların yer halkı üzerindeki tesirlerini karıştırarak başkalarını kötü tesirler altında bırakmaktır.

Değilse **Allâh-u Te'âlâ**'nın gökte bulunan âyetlerini tefekkür ederek O'nun üstün sanatını ve eşsiz kudretini temâşa etmenin **Allâh-u Te'âlâ**'nın mârifeti (O'nu tanıma) husûsunda büyük bir terakkiye (yükselişe) vesîle olacağı âşikârdır.

Bundan dolayı bu ilimlerde mâhir olan ve ehlullâh arasında ekmel bir zât kabul edilen **İbrâhîm Hakkî Erzurûmî** *(Kuddise Sirruhû)*:

«مَنْ لَمْ يَعْرِفِ الْهَيْئَةَ وَالتَّشْرِيحَ فَهُوَ عِنِّينٌ فِي مَعْرِفَةِ اللهِ.»

"Heyet ve teşrîh (gökle alâkalı ve insan bedeniyle ilgili ilimler)i bilmeyen kişi **Allâh-u Te'âlâ**'yı bilme husûsunda kısır kalır" demiştir.

Zünnûn-u Mısrî *(Kuddise Sirruhû)* denizin ortasındaki bir dağın üzerine çıkıp **Allâh-u Te'âlâ**'ya şöyle seslenen bir zât işittiğini nakletmiştir ki o zât münâcâtında şu hikmetli sözleri sarf etmiştir:

"Ey benim ilâhım, ey benim efendim! Ben denizlerin ve adaların ardında kalmışım, sen ise bekçisi ve ziyâretçisi olmayan tek pâdişahsın. Seninle ünsiyeti olup da kim yalnızlık hissine kapılabilir? Senin kudretine delâlet eden bunca âyetlerini görüp de kim dehşete düşmeyebilir?

Sen göklere yollar dizdin, mahlûkātın başlarının üzerine en büyük feleği nazmettin, her şeyi kuşatan **Arş**'ı hiçbir askıları bulunmaksızın yükselttin. Arada hiçbir sevkıyatçı bulunmaksızın suları akıttın, hiçbir engel tanımaksızın rüzgârları salıverdin.

Gökler Senin engellenemez gücüne delâlet etmektedir, felekler Senin güzel sanatını göstermektedir, rüzgârlar Senin bereketlerinin esintisini neşretmektedir, yıldırımlar Senin büyük âyetlerini seslendirmektedir.

Yeryüzü Senin hikmetinin ve ihkâmının (ne kadar sağlam iş yaptığının) en büyük delîlidir, ırmaklar Senin kelimâtının tadıyla fışkırmaktadır, ağaçlar Senin güzel sanatlarından haber vermektedir, güneş ise Senin eşsiz sanatlarının tamâmına işâret etmektedir.

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَّقُونَ) **"**(Bütün bu sayılanlarda, haramlardan) **sakınmakta olan bir toplum için elbette büyük âyetler vardır"** kavl-i şerîfi:

﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَاٰيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ﴾

Âyet: 6

"Göklerin ve yerin (yoktan) **yaratılmasında** (ve kendilerinde bulunan eşsiz sanat eserlerinde)**, geceyle gündüzün birbirini tâkibinde** */gece ile gündüzün (sürelerinin mevsimlere göre bâzen artıp bâzen eksilerek)* ***ihtilâf edişinde/,*** **şüphesiz ki** (his ve vehim karışıklıklarından arınmış bulunan) **hâlis akıllara sâhip kimseler için elbette nice pek büyük âyetler vardır** (ki; onlardan her biri Allâh-u Te'âlâ'nın varlığını, birliğini, ilim ve kudretinin mükemmelliğini göstermektedir)" *(Âl-i 'İmrân Sûresi:190)* âyet-i kerîmesi gibi, göklerde ve yerde bulunan bunca âyetten herkesin istifâde edemeyeceğini, ancak îman ve takvâ sâhiplerinin yararlanabileceğini beyân etmektedir ki **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿قُلِ انْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا تُغْنِي الْاٰيَاتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ﴾

"(Habîbim!) **De ki: "**(İbret nazarıyla bir) **bakın ki; göklerde ve yerde** (Allâh-u Te'âlâ'nın birliğine ve üstün kudretine delâlet eden) **ne şeyler** (ve türlü türlü eşsiz eserler) **vardır!"**

Fakat ne (bunca) **âyetler, ne de uyarılar**/*ne de uyarıcılar*/(akıllarını doğruyu bulma yönünde kullanmayarak) **inanmamakta** (ısrarcı) **olan bir topluma fayda vermez!"** *(Yûnus Sûresi:101)*,

﴿أَفَلَمْ يَرَوْا إِلٰى مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ﴾

"Onlar, önlerinde ve arkalarında bulunan (gezip dolaştıkları her yerde kendilerini çepeçevre kuşatmış olan ve nereye giderlerse gitsinler, kendilerinden dışarı çıkma imkânı bulamadıkları) **o gökle yeri görmediler mi?"** *(Sebe' Sûresi:9)*,

﴿وَكَأَيِّنْ مِنْ اٰيَةٍ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ
وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللّٰهِ إِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ﴾

"Göklerde ve yerde bulunan (felekler, yıldızlar, dağlar ve denizler gibi) **nice âyet vardır ki; kendileri ondan yüz çeviri**(p, ibretle tefekkür etmeyi)**ci kimseler olarak ona uğrar geçerler. Zâten onların ekserîsi** (Allâh-u Te'âlâ'nın varlığını îtirâfa mecbur kalsalar da)**, kendileri ancak** (putlar, melekler ve bâzı peygamberler gibi ilâhlıktan uzak birtakım şeyleri O'na) **ortak koşan kimseler olarak Allâh'a inanır**(lar)" *(Yûsuf Sûresi:105)* gibi birçok âyet-i kerîmesinde insanlara göklere ve yere bakmaları ve onlarda bulunanları iyice incelemeleri husûsunda tenbihte bulunmuş fakat sonunda müşriklere gördükleri hiçbir şeyin fayda vermeyeceğini beyân buyurmuştur.

Kaffâl *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîmede zikredilen mahlûkātı ve onların ahvâlini düşünenler elbette kendilerini ve bunca mahlûkātı yaratanın boş bir iş yapmadığını ve dünyâda onları başıboş bırakmayacağını, aksine dünyâyı onlar için bir çalışma yurdu olarak tâyin ettiğini yakînen anlarlar.

Bunu anladıklarında ise İslâmiyet'in getirdiği bunca emir ve yasakların ve bunlara karşılık olarak tespit ettiği sevap ve azapların ancak iyiyle kötü birbirinden ayrılabilsin diye meşrû edildiğini iyice bilirler ve böylece kulların tekrar diriltilerek âhirete çıkmalarının kaçınılmaz olduğu husûsundaki kanaat ve îmanlarında artış kaydederler.

Bu âyet-i kerîmede takvâ sâhiplerinin tahsis edilmesi, onlar âkıbetlerinden sakınan kimseler oldukları içindir.

Zîrâ bir kişinin kendi sonunu düşünmesi onu ince düşünmeye ve tedbirli hareket etmeye sevk eder.

اِنَّ الَّذِيـنَ لَا يَرْجُـونَ لِقَآءَنَـا وَرَضُـوا بِالْحَيٰـوةِ الدُّنْيَـا
وَاطْمَاَنُّـوا بِهَا وَالَّذِيـنَ هُمْ عَـنْ اٰيَاتِنَا غَافِلُونَ ۙ﴿٧﴾ اُولٰٓئِكَ
مَاْوٰيهُمُ النَّارُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨﴾ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُـوا الصَّالِحَـاتِ يَهْدِيهِـمْ رَبُّهُـمْ بِاِيمَانِهِـمْ ۚ تَجْـرِى
مِـنْ تَحْتِهِـمُ الْاَنْهَارُ فِـى جَنَّـاتِ النَّعِيمِ ﴿٩﴾ دَعْوٰيهُـمْ فِيهَا
سُـبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَـلَامٌ ۚ وَاٰخِرُ دَعْوٰيهُمْ اَنِ
الْحَمْـدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾ وَلَوْ يُعَجِّلُ اللّٰهُ لِلنَّاسِ الشَّـرَّ
اسْـتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْـرِ لَقُضِـىَ اِلَيْهِـمْ اَجَلُهُمْ ۭ فَنَـذَرُ الَّذِينَ
لَا يَرْجُـونَ لِقَآءَنَـا فِـى طُغْيَانِهِـمْ يَعْمَهُـونَ ﴿١١﴾ وَاِذَا مَـسَّ
الْاِنْسَـانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنْبِهٖٓ اَوْ قَاعِدًا اَوْ قَآئِمًا ۚ فَلَمَّا كَشَـفْنَا
عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَاَنْ لَّمْ يَدْعُنَآ اِلٰى ضُرٍّ مَّسَّهُ ۭ كَذٰلِكَ زُيِّنَ
لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢﴾ وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِنْ
قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا ۙ وَجَآءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا
لِيُؤْمِنُوا ۭ كَذٰلِكَ نَجْزِى الْقَـوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٣﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ
خَلَآئِفَ فِـى الْاَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُـرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾

﴿ إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنُّوا بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غَافِلُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (7)

(إِنَّ الَّذِينَ) **Muhakkak o kimseler ki,** (لَا يَرْجُونَ) **ummuyorlar,** neyi? (لِقَاءَنَا) **Bize kavuşmayı,** daha, (وَرَضُوا) **râzı oldular,** neye? (بِالْحَيَاةِ) **hayâta,** öyle hayat ki, (الدُّنْيَا) **en alçak olan,** daha, (وَاطْمَأَنُّوا) (dünyâdan hiç ayrılmayacaklarını sanarak) **tatmin oldular,** neyle? (بِهَا) **onunla,** daha, (وَالَّذِينَ) **yine o kimseler ki,** (هُمْ) **onlar,** neden? (عَنْ آيَاتِنَا) **Bizim âyetlerimizden,** nedirler? (غَافِلُونَ) **gâfil kimselerdir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Muhakkak o kimseler ki; (ölümlerinin ardından diriltilip huzûrumuza çıkarak) **Bize kavuşacaklarını ummamaktadırlar, bir de onlar o en alçak** (olan âdî ve fânî) **yaşantıy**(ı, âlî ve bâkî âhiret hayâtına tercih ederek on)**a râzı olmuşlardır ve onunla tatmin olmuşlar** (bu nedenle de âhirette başlarına gelecek kötü azapları bir kere olsun hatırlarından geçirmemiş ve dünyâdan hiç ayrılmayacaklarını sanmışlar)**dır, yine o kimseler ki onlar Bizim** (kâinat safhalarında ve Kur'ân-ı Kerîm sayfalarında açıkladığımız) **âyetlerimizden gâfil** (ve habersiz)**lerdir!"**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede gece ile gündüzün ihtilâfında ve göklerle yerde yaratılanlarda takvâ sâhipleri için çok büyük âyetler bulunduğunu beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmesinde **Allâh**'a kavuşacaklarına inanmadıkları için sâdece dünyâ hayâtıyla tatmin olarak âyetlerden gâfil bulunan kimselerin kötü hâlini açıklamıştır.

"Taberî, İbni Ebî Hâtim ve **Dürru'l-Mensûr"** tefsirlerinde **İbni Zeyd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; bu âyet-i kerîme kâfirler hakkındadır. **İmâm-ı Mücâhid** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmeyi okuduktan sonra: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın bu kavl-i şerîfi,

﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾

Âyet: 7

"Her kim (kâfir ve münâfık olduğu halde, fakirlere yardım ve ana-babasına iyilik gibi, görünüş îtibârıyla sâlih ameller yaparken)**, o âdî** (dünyâ) **hayâtı**(nı) **ve onun** (sıhhat, emniyet, çok mal, evlat ve riyâset gibi) **ziynetini arzu etmekteyse, o kişilere amellerini**(n karşılığını) **orada tastamam veririz de, kendileri orada bir eksiltmeye uğratılmazlar!**

İşte sana! Onlar ancak o kimselerdir ki; âhirette kendileri için ateşten başka bir şey yoktur. (Zîrâ onların bütün gâye ve gayretleri dünyâyı kazanma uğrunda tükendiğinden, dünyâda da bu muratlarına erdiklerinden, kendileri için ebedî cehennem azâbından başka bir nasip kalmamıştır.)

Onların (Allâh rızâsı için değil de, dünyevî maksatlarla) **yapmış oldukları o** (güzel görünümlü) **şeyler** (âhirete kavuştukları zaman) **orada boşa çıkmıştır. Onların yapmakta bulunmuş oldukları şeyler** (Allâh rızâsı için yapılmış olsaydı, kendilerine iki cihanda da yarayacaktı. Ama îman ve ihlâs sâhibi olmadıklarından, yaptıkları tüm iyilikler) **zâten bâtıl** (ve faydasız)**dı"** *(Hûd Sûresi:15-16)* âyet-i kerîmeleri gibidir" demiştir.

Yûsuf ibni Esbat *(Radıyallâhu Anh)*: "Dünyâ zâlimlerin nîmet yurdudur" dedikten sonra **Ali ibni Ebî Tâlib** *(Radıyallâhu Anh)*ın:

«اَلدُّنْيَا جِيفَةٌ فَمَنْ أَرَادَهَا فَلْيَصْبِرْ عَلَى مُخَالَطَةِ الْكِلَابِ.»

"Dünyâ bir cîfe (leş)**dir, onu arzulayan kişi köpeklerle dalaşmaya sabretsin"** sözünü nakletmiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/632-633)*

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i celîlenin tefsirinde: "Bu âyet-i kerîmede anlatılan kişiyi görmek istersen o öyle dünyâcı bir kimsedir ki sâdece dünyâ için kızar, sâdece dünyâ için sever, sâdece dünyâ ile sevinir, sâdece dünyâ için üzülür ve sâdece dünyâ için dertlenir" demiştir ki, **İbnü Atıyye** *(Rahimehullâh)*ın da beyânı vechile; aslında bu âyet-i kerîme kâfirler hakkındadır.

Ama **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen bu mânâya göre günahkâr müminler de bundan nasîbini almaktadır. Fakat âyet-i kerîmenin başında geçen: **"Bize kavuşacaklarını ummayanlar"** ifâdesi âyet-i kerîmenin esâsında kâfirlere mahsus olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Zîrâ **Allâh**'a kavuşmayı ummamak, dirilmeyi inkâr etmek, dolayısıyla da **Allâh-u Te'âlâ**'dan korkmamak mânâlarını tazammun etmektedir, oysa bir mümin ne kadar günahkâr olsa da âhirete inandığı için orada ne yapacağını düşünerek korkuya kapılmaktadır. **Allâh-u Te'âlâ**'dan ve âhiretten hiç korkmayanlar ise ancak kâfirlerdir.

"Fahrurrâzî, Hâzin ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde kâfirlerin bâzı hallerini şerh etmiş ve onları dört sıfatla vasıflamıştır ki, **ilk sıfat**:

﴿لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا﴾

"Bize kavuşacaklarını ummayanlar" kavl-i şerîfiyle açıklanmıştır. Burada geçen "Racâ" lafzı iki şekilde tefsir edilmiştir, **İbni Abbâs**, **Mukātil** ve **Kelbî** *(Radıyallâhu Anhüm)*e göre "Korku" mânâsında olup: "Bize kavuşacaklarına inanmadıkları için âhiretten korkmayanlar" şeklinde tefsir edilmiştir. Diğer bâzı müfessirlere göre ise "Ümit ve arzu" mânâsında olup "Bizim sevâbımızı ümit etmeyenler" diye tefsir edilmiştir.

Bu iki mânâya göre de bu sıfat kâfir sıfatıdır, zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'ya ve âhiret gününe inanan herkes kötü muhâsebeden korkar ve O'nun sevâbını bekler, dolayısıyla bu sıfat **Allâh-u Te'âlâ**'ya ve âhiret gününe inanmamaktan kinâyedir.

"Likā" kelimesi aslında "Bir şeye ulaşma" anlamındadır. **Allâh-u Te'âlâ** sınırlardan ve cihetlerden münezzeh olduğu için bu mânâda **Allâh-u Te'âlâ**'ya ulaşılamayacağından burada **Allâh-u Te'âlâ**'nın cemâlini görme ve rızâsına erme mânâları kastedilmiştir ki insanın, ölümünün ardından elde edeceği en büyük saâdetin **Allâh-u Te'âlâ**'nın cemâlini görmekle elde edeceği tecellî sâyesinde kavuşacağı mârifet olduğunda hiç şüphe yoktur.

İkinci sıfat:

﴿وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾

"Dünyâ hayâtına râzı oldular" kavl-i şerîfiyle açıklanmıştır ki bu sıfat kâfirlerin kalplerinin rûhânî lezzetleri talepten hâlî (arzulamaktan boş) ve Rabbânî mârifetlerle hâsıl olan saâdetleri talepten fârîğ (boş) olduklarını beyan ederek, bütün dertleri cismânî lezzetleri tahsîl etmek olan bu kişilerin fânî olan azı bâkî olan çoğa tercih ettiklerini bildirmektedir.

Üçüncü sıfat:

﴿وَاطْمَأَنُّوا بِهَا﴾

"Dünyâ ile mutmain oldular" cümle-i celîlesiyle açıklanmıştır ki kâfirlerin kalplerinde dünyâ ve lezzetlerine meyletmeleri sebebiyle hâsıl olan bu sıfat onların tûl-u emele (uzun beklentilere) kapılmalarına,

dolayısıyla da hiç ölmeyecekmiş gibi muhkem binâlar yapmalarına sebebiyet vermiş, ayrıca âhiret azaplarıyla korkutulduklarında hiç etkilenmemelerine neden olmuştur. Oysa:

﴿اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللهِ أَلَا بِذِكْرِ اللهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ﴾

"O kimseler ki; îmân etmiştirler ve kalpleri Allâh'ı anmakla sükûnete kavuşmaktadır. Âgâh olun ki; kalpler ancak Allâh'ın zikriyle mutmain olur" *(Ra'd Sûresi:28)* kavl-i şerîfi mûcebince müminlerin kalpleri dünyâ lezzetleri ile değil de ancak **Allâh**'ın zikriyle mutmain (yatışmış) olduğundan **Allâh** ve âhiretten bahsedildiğinde onların kalpleri korkuya kapılmaktadır.

Nitekim:

﴿اَلَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ﴾

"Allâh anıldığı zaman (O'nun yüce şânına tâzim ederek, sonsuz heybetine karşı) **kalpleri korkuya kapılır"** *(Enfâl Sûresi:2)* âyet-i kerîmesinde müminlerin bu vasfı açıklanmıştır.

Rivâyet olunduğuna göre **Allâh-u Te'âlâ** şöyle buyurmuştur:

رُوِىَ أَنَّ اللهَ تَعَالٰى قَالَ: «عَجِبْتُ مِنْ ثَلَاثَةٍ؛ مِمَّنْ اٰمَنَ بِالنَّارِ وَيَعْلَمُ أَنَّهَا وَرَاءَهُ كَيْفَ يَضْحَكُ وَمِمَّنِ اطْمَأَنَّتْ نَفْسُهُ بِالدُّنْيَا وَهُوَ يَعْلَمُ اَنَّهُ يُفَارِقُهَا كَيْفَ يَسْكُنُ اِلَيْهَا. وَمِمَّنْ هُوَ غَافِلٌ وَلَيْسَ بِمَغْفُولٍ عَنْهُ كَيْفَ يَلْهُو.»

"Üç kimsenin hâline teaccüb ettim; bir kimse cehenneme inanıp önünde öyle bir tehlike olduğunu bilir de hâlâ nasıl güler? Dünyâdan ayrılacağını bilen bir kişinin nefsi nasıl onunla tatmin olup hâlâ ona meyleder? Kendisinden gâfil olunmadığı halde bir kişi nasıl (Rabbinden) **gâfil olur da hâlâ eğlenebilir?"** *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/18; Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, no:4908, 4/220)*

"Rabî'u'l-ebrâr" isimli eserde zikredildiğine göre; (Arap hükümdarlarından) **Nu'mân ibni Münzir** eğlenmek için bir ağacın altında konakladığı zaman yanında bulunan **Adiyy** ona: "Ey hükümdâr! Bu ağacın ne dediğini biliyor musun?" diyerek:

رُبَّ رَكْبٍ قَدْ اَنَاخُوا حَوْلَنَا يَمْزِجُونَ الْخَمْرَ بِالْمَاءِ الزُّلَالِ
ثُمَّ اَضْحَوْا عَصَفَ الدَّهْرُ بِهِمْ وَكَذَاكَ الدَّهْرُ حَالًا بَعْدَ حَالِ

"Bizim etrâfımızda konaklayan nice kâfileler oldu ki,
Şaraba tatlı su karıştırıyordular.

Sonra bir öğle vakti zaman onlara öyle bir fırtına estirdi ki (helâk oldular),
İşte zaman böylece (adamı) **halden hâle** (sokar)**!"**

beyitlerini inşâd edince **Nu'mân**'ın o günü zehir oldu.

Dördüncü sıfat:

﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ اٰيَاتِنَا غَافِلُونَ﴾

"Yine o kimseler ki onlar Bizim âyetlerimizden gâfillerdir" kavl-i şerîfiyle beyân edilen gaflet sıfatıdır ki böylece kâfirlerin **Allâh-u Te'âlâ**'ya kavuşma talebinden yüz çevirme husûsunda, bir şeyden gâfil olup ömrü boyunca onu bir kere dahî aklına getirmeyen kimse mesâbesinde olduğu açıklanmıştır.

Üstâdımız **Ali Haydar Efendi** *(Kuddise Sirruhû)* kendi **Mushaf-ı Şerîf**'inde bu cümle-i celîlenin kenarına: "O kimseler ki, Bizim cihan sayfalarına döşediğimiz tekvînî âyetlerimizden, bir de elçimize indirdiğimiz tenzîlî âyetlerimizden gâfildirler" diye yazmıştır. Ayrıca bu âyet-i kerîmeyi:

﴿وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلَائِكَةُ أَوْ نَرَى رَبَّنَا لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْا عُتُوًّا كَبِيرًا﴾

"(Dirilmeyi inkâr ettikleri için) **Bize** (kötü bir şekilde) **kavuşmaktan korkmamakta olan o kimseler: "Bizim üzerimize melekler indirilseydi ya! Yâhut Rabbimizi görseydik** (de, Muhammed'e uymayı bize O emretseydi) **ya" dedi**(ler).

Andolsun ki; muhakkak onlar içlerinde (kâfirlik ve inat gibi) **büyük bir kibir gizlemişlerdir. Bir de** (Allâh'ı görmek isteyerek) **pek büyük bir azgınlıkla zulümde haddi aşmışlardır"** *(Furkan Sûresi:21)* âyet-i kerîmesiyle irtibatlayarak: "Şu iki rakam dikkatle tedkîk ve tevfîk oluna (bu âyetler iyice incelenip aralarındaki irtibat güzel anlaşılsın)" diye yazmıştır.

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de zikredildiğine göre; bâzıları vardır ki himmetlerinin alçaklığından dolayı dünyevî lezzetlerle tatmin olup dünyânın malına ve makāmına meylettikleri için **Allâh**'a kavuşturacak bir tarîkat ve seyr-ü sülûk (yol ve yolculuk) bulunduğuna inanmazlar.

Âyet: 7

Yahudi ve Hristiyanlar yâhut Berâhime, Felâsife ve İbâhiyye (Brahmanlar, filozoflar ve bir zaman ağır şartlar altında nefis terbiyesi ile meşgul olduktan sonra artık kendilerinden bütün mükellefiyetlerin sâkıt olduğunu ve her şeyin kendilerine mübah olduğunu iddiâ edenler) gibi bâzıları da vardır ki bunlar riyâzat (uzun süre aç-susuz ve uykusuz durma) ve nefisle cihâd erbâbı oldukları için her ne kadar dünyâya ve lezzetlerine meyletmemişlerse de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ittibâdan yüz çevirdikleri için **Allâh**'ın âyetlerinden gâfil (ve kâfir) olmuşlardır.

Ya da (bâzı Müslüman filozoflar gibi) en azından hevâ ve bid'at ehlinden (Ehl-i Sünnet dışı sapık fırkalardan) olmuşlardır.

Her birerlerinin gideceği yer de hem cehennemim yakıcı ateşidir, hem de **Allâh-u Te'âlâ**'dan uzaklığın yakıcı nedâmetidir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredilen işârî mânâya göre bu âyet-i kerîmede mânevî yolculuk erbâbı için yakînî îmanla ilgili makamlar ve menziller tâyin edildiğine işâret edilmiştir ki;

Tevbe (gizli-âşikâr tüm günahlardan Allâh-u Te'âlâ'ya dönüş), havf (sadece Allâh-u Te'âlâ'dan korkmak), recâ (Allâh-u Te'âlâ'ya ümit bağlamak), verâ (haramlardan sakınır gibi şüphelilerden de sakınmak), zühd (dünyadan soğukluk), sabır (ibadetleri sürdürmek, yasakları bırakmak ve başa gelen belâlara katlanıp isyan etmemek), (nimetlerinden dolayı Allâh-u Te'âlâ'ya) şükür, rızâ (Allâh-u Te'âlâ'nın kazâ ve kaderlerini gönül hoşluğu ile kabullenmek), teslim (Allâh-u Te'âlâ'nın emir ve yasaklarına kayıtsız şartsız boyun eğmek), muhabbet (Allâh-u Te'âlâ'yı her şeyden çok sevmek), murâkabe ve müşâhede (Allâh-u Te'âlâ'yı görür gibi olma hâlini sürdürmek)den ibâret olan bu makamlar ancak büyük bir hikmetle tespit edilmiştir ki o da mâsivâdan sakınan müridler için bu makamların seyr-ü sülûk yolunu gösteren birer âyet niteliği taşımalarıdır.

İşte mânevî yolculukta bulunanlar bu makamlardan her birine bir süreliğine uğrarlar ve sarih mârifete (Allâh-u Te'âlâ'yı net bir şekilde tanımaya) kavuşuncaya kadar bir makamdan bir makama intikāl edip dururlar.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh'a kavuşmayı inkâr edenlerin iyiliklerinin boşa gideceği:

﴿وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾

"O kimseler ki Bizim âyetlerimizi ve âhirete kavuşmayı yalanlamışlardır; onların (düşkünlere yardım ve sıla-i rahim gibi iyilik nâmına yaptıkları) **amelleri boşa gitmiştir.**

Ve (kıyâmet günü) **onlar** (dünyâdayken) **yapmakta bulunmuş oldukları** (kâfirlik ve günahlar gibi kötü) **şeyler**(in kazandıracağı azap ve işkence)**den başkasıyla cezâlandırılmayacaklardır."** *(A'râf Sûresi:146),*

Allâh'a kavuşmayı umanların Rasûlüllâh (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)den örnek almaları gerektiği:

﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُو اللهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللهَ كَثِيرًا﴾

"Andolsun ki elbette sizin için; (özellikle de) **Allâh'a ve o son güne ümit bağlamakta bulunmuş olan/*Allâh'tan ve o son günden korkmakta bulunmuş olan/* ve** (korku, arzu, bolluk ve darlık gibi tüm hallerinde) **Allâh'ı çokça anmış olan kimseler için Allâh'ın Rasûlünde pek güzel ve uyulmayı gerektiren birçok haslet/*çok güzel bir örnek/* bulunmaktadır! "**
(Ahzâb Sûresi:21)

Âyet: 8

﴿ أُولَٰئِكَ مَأْوَاهُمُ النَّارُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (8)

(أُولَٰئِكَ) **İşte sana! Onlar,** (مَأْوَاهُمُ) **onların barınakları,** nedir? (اَلنَّارُ) **ancak ateştir,** ne sebebiyle? (بِمَا) **o şey sebebiyle ki,** (كَانُوا) **oldular,** nedir oldular? (يَكْسِبُونَ) (yaptıkları kötü şeyler sebebiyle) **kazanıyorlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"İşte sana! Onlar ki, (bu kötü düşüncelerinin bir netîcesi olarak) **kazanmakta bulunmuş oldukları** (kötü) **şeyler yüzünden, onların barınakları ancak o** (cehennem) **ateş**(i)**dir."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede dünyâ ile tatmin olup âhirete inanmayan ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın âyetlerinden gâfil bulunan kulları olduğunu beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede onların âhirette nereye gideceklerini açıklamıştır.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bir önceki âyet-i kerîmede dört sıfatla tanıtılarak rûhânî saâdetleri talepten uzak olup cismânî lezzetleri tahsîl derdinde olan kimselere bu yaptıklarına karşılık âhirette ateş vaad edilmiştir ki bu ateş iki kısımdır.

Birincisi; görülen, aydınlatan, yakan ve tabiatı gereği yukarı doğru çıkan bildiğimiz ateştir ki âhirette böyle bir ateşle kâfirlere azap edileceği kuvvetli delillerle sâbit olduğundan buna inanmak kesinlikle şarttır.

İkinci kısım ateş ise aklî ve rûhânî ateştir ki kâfirler hakkında bu da söz konusudur.Zîrâ varsa yoksa dünyâ deyip ona çok bağlandıktan sonra ölmekle ondan ayrılıp bir daha da ona kavuşamayacağını anlayan, vardığı yerle ilgili de hiçbir bilgisi ve hazırlığı bulunmayan inançsız bir kişinin kalbinin yangın içinde olması kaçınılmazdır ki bu ateşin acısı maddî ateşin eleminden kat kat fazla olur.

İşte böyle bir insan sevdiğiyle muhabbetten ayrılıp karanlık bir kuyuya bırakılan gibi olur. Bunun zıttı olarak dünyânın çirkinliklerini ve ayıplarını bilip ona karşı soğuk yaşayan ve **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı büyük muhabbet

taşıyan mümin bir kişinin âhirete kavuşması ise eziyet verici haşarat ve helâk edici âfâtla dolu olan karanlık ve murdar bir hapishânedeyken oradan çıkarılıp en sevdiği dostlarıyla birlikte en büyük sultanın meclisine kabul edilen kimsenin durumuna benzer ki **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَمَنْ يُطِعِ اللهَ وَالرَّسُولَ فَأُولٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولٰئِكَ رَفِيقًا﴾

"Her kim Allâh'a ve o Rasûl'e itaat ederse, işte sana! Onlar Allâh'ın kendilerine in'âm (ve ikram)**da bulunmuş olduğu; o peygamberler, sıddıklar, şehitler ve** (iyi amel sâhibi olan) **sâlihlerle berâberdirler. İşte sana! Arkadaş olarak ne de güzel olmuştur onlar"** *(Nisâ Sûresi:69)* âyet-i kerîmesinde bu rûhânî saâdete işâret buyurmuştur.

Üstâdımız **Ali Haydar Efendi** *(Kuddise Sirruhû)* kendi **Mushaf-ı Şerîf**'inde bu cümle-i celîleyi aşağıda gelecek olan 11. âyet-i kerîme ile irtibatlayarak buranın mânâsının: "Bize kavuşacaklarını ummadıkları için azgınlıkları içerisinde bocalattığımız o dünyâcı kulların gidecekleri yer ateştir" şeklinde olduğuna işâret etmiştir.

Hasen *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde: "Dünyâcılar yurt olarak dünyâdan râzı olmasalar orayı süslemezler ve ona değer vermezlerdi. İşte o kimseler **Allâh**'ın cihanda bulunan kevnî âyetlerinden gâfil oldukları için onlar hakkında tefekkür etmezler. Şer'î âyetlerinden de gaflet ettikleri için emirleri tutup yasaklardan kaçmazlar. İşte bu kişilerin âhiretteki barınakları dünyâda **Allâh**'ı, peygamberleri ve âhiret gününü inkâr etmelerine ilâveten işlemiş oldukları bunca günah, suç ve cürümleri nedeniyle ateş olacaktır.

<u>Âyet-i kerîmenin sonunda geçen</u>: (بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ) kavl-i şerîfi, kâfirlerin âhirette azâba düşmelerinin sebebinin geride zikredilen kötü sıfatları olduğunu iş'âr etmektedir ki bunun nazîri (bir benzeri):

﴿ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ اللهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ﴾

"(Ey kâfir!) **İşte sana! Bu** (karşılaştığın can yakıcı azap)**, ellerinizin takdim etmiş bulunduğu** (kâfirlik ve günahlar gibi, cezâyı mûcip) **şeyler sebebiyledir.**

Bir de gerçekten Allâh kullara (haksız yere azap ederek) **aslâ zerre kadar bile zulmedici değildir"** *(Enfâl Sûresi:51)* âyet-i kerîmesidir.

Âyet: 9

﴿ إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (9)

(إِنَّ الَّذِينَ) **Muhakkak o kimseler ki,** (اٰمَنُوا) **îmân ettiler,** daha, (وَعَمِلُوا) **işlediler,** neyi? (اَلصَّالِحَاتِ) **sâlih amelleri,** (يَهْدِي) **hidâyet edecektir,** kimi? (هِمْ) **onları,** kim? (رَبُّهُمْ) **Rableri,** ne sebebiyle? (بِإِيمَانِهِمْ) **îmân etmeleri sebebiyle,** (تَجْرِي) **akacaktır,** nereden? (مِنْ تَحْتِهِمْ) **onların** (oturdukları köşklerin) **altlarından,** neler? (اَلْأَنْهَارُ) **nehirler,** nerede oldukları halde? (فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ) **Na'îm cennetlerinde.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O kimseler ki (kâfirlerin düşünmeye değer bile kabul etmedikleri o âyetlere) **îmân etmiştirler ve** (bu îmâna yakışır şekilde) **sâlih ameller işlemiştirler; muhakkak ki îmanları sebebiyle Rableri onları** (arzuladıkları cennete) **hidâyet edecektir!**

O (nîmetlerle dolu) **Na'îm cennetlerinde**(ki köşklerinde otururlarken) **onların** (ağaçlarının) **altından sürekli ırmaklar akacaktır."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerinde âhirete kavuşacaklarını ummayanların âhiretteki kötü hallerini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ**'ya inanıp peygamberleri tasdik eden ve ilâhî emirlere imtisâl eden bahtiyarların güzel durumunu açıklamıştır.

"Taberî, İbni Ebî Hâtim, Sa'lebî, Fahrurrâzî, Hâzin ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen: (يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ) **"Îmanları sebebiyle Rableri onları hidâyet eder"** kavl-i şerîfinin tefsirinde müfessirler birkaç görüş açıklamışlardır.

İmâm-ı Mücâhid *(Radıyallâhu Anh)*: "Onlara bir nur verilir ki Sırat üzerinde o nurla yürürler" demiştir ki:

﴿يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعَى نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ بُشْرَاكُمُ الْيَوْمَ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾

"(Habîbim!) **O inanan erkeklerle inanan kadınları,** (koştukları zaman) **nurları** (da) **önlerinde ve sağlarında koşar halde göreceğin günü** (iyi düşün)**!** (Onları o halde gören melekler:) **'Bugün sizin müjdelendiğiniz şey, içerisinde ebediyyen kalacak kimseler olduğunuz pek değerli cennetlerdir ki,** (köşklerinin ve ağaçlarının) **altlarından sürekli ırmaklar akmaktadır. İşte sana bu** (sâhip olduğunuz nur ve gireceğiniz cennetler)**, pek büyük bir kurtuluşun ta kendisidir'** (diyeceklerdir)" *(Hadîd Sûresi:12)* âyet-i kerîmesinde de bu hakîkat açıklanmıştır.

Bâzı müfessirlere göre burada îmân edip amel-i sâlih işleyenlerin kabirlerinden çıktıklarında cennet yoluna iletilecekleri açıklanmıştır.

Nitekim **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ الْحَسَنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا خَرَجَ مِنْ قَبْرِهِ مُثِّلَ لَهُ عَمَلُهُ فِي صُورَةٍ حَسَنَةٍ، وَرِيحٍ طَيِّبَةٍ، فَيَقُولُ لَهُ: مَا أَنْتَ؟ فَوَاللهِ إِنِّي لَأَرَاكَ عَيْنَ امْرِئٍ صِدْقٍ، فَيَقُولُ: أَنَا عَمَلُكَ، فَيَكُونُ لَهُ نُورًا قَائِدًا إِلَى الْجَنَّةِ، وَأَمَّا الْكَافِرُ إِذَا خَرَجَ مِنْ قَبْرِهِ مُثِّلَ لَهُ عَمَلُهُ فِي صُورَةٍ سَيِّئَةٍ وَرِيحٍ مُنْتِنَةٍ، فَيَقُولُ: مَا أَنْتَ؟ إِنِّي لَأَرَاكَ عَيْنَ امْرِئِ سُوءٍ، فَيَقُولُ: أَنَا عَمَلُكَ، فَيَنْطَلِقُ حَتَّى يُدْخِلَهُ النَّارَ.»

"Mümin bir kul kabrinden çıktığı zaman ameli ona güzel bir sûrette ve hoş kokulu bir vaziyette gösterilince o ona: 'Sen ne şeysin?! Vallâhi gerçekten ben seni dosdoğru bir kişinin ta kendisi olarak görmekteyim' der. O da: 'Ben senin (dünyâda yapmış olduğunu iyi) **amelinim' der.**

Böylece o (güzel ameli) **kendisi için cennete götüren bir nur olur. Kâfir, kabrinden çıktığı zaman ona da ameli kötü bir şekilde ve pis bir koku içerisinde gösterilir, o ona: 'Sen ne şeysin?! Vallâhi gerçekten ben seni çok kötü bir kişinin ta kendisi olarak görmekteyim' der. O da: 'Ben senin** (dünyâda yapmış olduğunu kötü) **amelinim' der. Böylece o onu cehenneme sokuncaya kadar** (peşisıra) **gider"** *(İbnü Ebî Hâtim:6/1929; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/123-124; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/633)*

"Sâvî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; müminler kabirlerinden çıktığı zaman sâlih amelleri güzel sûretlerle onların karşısına çıkarılır. O ameller, sâhiplerine: "Ben seni dünyâda yordum ve uykusuz bıraktım, hadi şimdi sen benim sırtıma bin de seni cennete götüreyim" der.

Âyet: 9

İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفْدًا﴾

"Takvâ sahiplerini (sâlih amellerinin ve kestikleri kurbanların bir karşılığı olarak altın eyerli ve yâkut semerli develerle taşınan) **binekli heyetler hâlinde O Rahmân**(ın mânevî huzûrun)**a haşredeceğimiz günü** (hiç unutma)" *(Meryem Sûresi:85)* kavl-i şerîfi budur.

Kâfir kimse ise kıyâmet günü yolunu bulamayan bir kör olarak haşredilir. Kötü amlleri ona kötü sûrette görünerek: "Sen dünyâda benden lezzetlenmiştin, şimdi de ben senin sırtına bineceğim" der. İşte:

﴿وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَى ظُهُورِهِمْ﴾

"Kendileri (günah) **yüklerini sırtlarının üzerinde taşırlar"** *(En'âm Sûresi:31)* âyet-i kerîmesi bundan bahsetmektedir. *(Sâvî, Hâşiyetü's-Sâvî ale'l-Celâleyn:2/179-180)*

Rabî' *(Radıyallâhu Anh)* bu cümle-i celîlenin tefsirinde: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbına bildirildiğine göre: "Cennet ehli o gün, bugün sizin birinizin kendi evini bildiğinden daha iyi cennetteki yurdunu bilecek" demiştir ki:

﴿وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَّفَهَا لَهُمْ﴾

"Bir de onları cennete girdirecektir ki, O (Rableri) **orayı onlara** (dünyâda yaşadıkları evlerinden daha iyi bir şekilde) **tanıtmıştır** (böylece onlar cennetteki makamlarına giderlerken kimseye sorma ihtiyâcı bile duymayacaklardır)" *(Muhammed Sûresi:6)* âyet-i kerîmesi de bu mânâdadır.

Rabî' *(Radıyallâhu Anh)*ın rivâyeti vechile; ulemâdan nakledildiğine göre: "**Allâh-u Te'âlâ** müminleri cennette yedi makāma yerleştirir ki sâlih amellerden yedi farklı fazîlete sâhip olan kişiler o menzillerden kendilerine münâsip olan bir menzile yerleşirler."

Nebî *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onların durumu hakkında şöyle buyurmuştur:

عَنِ الرَّبِيعِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يُسْعَى عَلَيْهِمْ بِمَا سَأَلُوا وَمَا خَطَرَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ حَتَّى إِذَا امْتَلَأُوا كَانَ طَعَامُهُمْ ذٰلِكَ جُشَاءً وَرِيحَ الْمِسْكِ لَيْسَ فِيهَا حَدَثٌ، ثُمَّ أُلْهِمُوا الْحَمْدَ وَالتَّسْبِيحَ كَمَا أُلْهِمُوا النَّفَسَ، ثُمَّ يَجْتَنِي فَاكِهَتَهَا قَائِمًا وَقَاعِدًا وَمُتَّكِئًا عَلَى أَيِّ حَالٍ كَانَ عَلَيْهِ، ثُمَّ لَا تَصِلُ إِلَى فِيهِ حَتَّى تَعُودَ كَمَا كَانَتْ. إِنَّهَا

بَرَكَةُ الرَّحْمٰنِ، وَبَرَكَةُ الرَّحْمٰنِ لَا تَفْنٰى وَهِيَ الْخَزَائِنُ الَّتِي لَا تَنْقَطِعُ أَبَدًا مَا أُخِذَ مِنْهَا لَمْ يَنْقُصْ وَمَا تُرِكَ مِنْهَا لَمْ يَفْسُدْ.»

"Cennet ehline istedikleri ve içlerinden geçen her şey süratle ulaştırılır, (yiyip içip) **karınları dolduğu zaman bu yemekleri bir geğirme ve misk kokusu**(na tebdil) **olur** (ki böylece yediklerinin ağırlığından kurtulurlar)**. Çünkü orada abdest bozma yoktur.**

Sonra onlara (hiç zorlanmadan) **nefes** (almak) **ilhâm olunduğu gibi hamd ve tesbihte bulunmaları ilhâm olunur.** (Cennet ehlinden olan) **bir kişi ayakta, oturarak ve yaslanarak, hangi hal üzere bulunuyorsa oranın meyvelerini** (hiç yorulmadan) **toplar.**

Sonra o meyve(nin yeri, meyve oradan koparılmadan) **evvelki hâline dönmedikçe** (kopardığı meyve) **ağzına ulaşmaz.**

Çünkü cennet Rahmân'ın bereketidir, Rahmân'ın bereketi ise tükenmez! Cennet ebediyyen bitmeyecek hazînelerden ibârettir ki (ondan) **alınanlar eksiltmez,** (yerinde) **bırakılanlar da bozulmaz."** *(Ebuşşeyh, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/634; Sa'lebî, el-Keşf:5/121)*

Mazharî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu cümle-i celîlenin mânâsı "Rableri onları dînine yâni İslâmın hakîkatlerini anlamaya hidâyet buyurur" demektir. Zâten sâlih amelin insanı bilmediği birçok ilme kavuşturacağı sâbittir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu hususta bir vaadi de söz konusudur. Nitekim **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَنْ عَمِلَ بِمَا يَعْلَمُ وَرَّثَهُ اللهُ عِلْمَ مَا لَمْ يَعْلَمْ.»

"Her kim bildiğiyle amel ederse Allâh onu bilmediği şeylerin ilmine vâris kılar." *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:10/15; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/320; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/21)*

Bu hadîs-i şerîfte geçen birinci ilim ders yoluyla tahsil edilen muâmele ilmidir, ikinci ilim ise mânevî verâset yoluyla ele geçen mükâşefe (gayba âit gerçekleri keşfetme) ilmidir ki bu ilim diğerine nispetle öz mesâbesinde olduğu için zâhirî ilimden daha üstün ve yücedir.

İbnü'l-Enbârî *(Rahimehullâh)*a göre bu cümle-i celîlenin mânâsı:

Âyet: 9

"**Allâh-u Te'âlâ** îmân edip sâlih amel işleyenlere husûsî birtakım basîret ve şuurlar ihsân ederek onların kalplerini nurlandırıp içlerindeki bütün şüpheleri gidererek kendilerini hidâyet bakımından ziyâdeleştirir" şeklinde anlaşılabilir ki:

﴿وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَآتَاهُمْ تَقْوَاهُمْ﴾

"Ama o kimseler ki (hak yola) **hidâyet bulmuşlardır, O** (Rableri, yapmış olduğu ilhamlarla) **onları büyük bir hidâyet bakımından artırmış ve** (ne şekilde) **takvâ** (sâhibi olacak)**larını**(n bilgisini) **onlara vermiştir"** *(Muhammed Sûresi:17)* âyet-i kerîmesi de bunun bir nazîridir.

Îmânın kazandırdığı bunca fayda ve meziyetlerin kişiye ölümünden önce nasip olması mümkün olduğu gibi âhirette husûlü de câizdir. Buranın mânâsı: "**Allâh-u Te'âlâ** onları hidâyet yolunda sâbit kılar" şeklinde de anlaşılabilir. Bütün bu mânâların hülâsası ise; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, îmân eden kullarını bu îmanları sebebiyle dosdoğru yol olan şerîat caddesi üzerinde istikāmete muvaffak kılacağı, bu istikāmetin de onları netîcede sonsuz mükâfatlara ileteceği husûsudur.

Bütün bunlardan anlaşıldığı üzere; îman, mukaddes âlemden kulun kalbine uzanan bir nur olup, müminin kalbini o kutsal âleme bağlayan bir ip gibidir. İşte bu nûrânî hattı elde eden bir kul sâhip olduğu nur sâyesinde kutsal âleme dönüş imkânı bulur, ama bu nûrânî ipten mahrum olan kişinin dalâlet âleminin karanlıklarında bocalaması kaçınılmaz olur. İlim ve îman dâimâ nur olup yol göstermiş, cehâlet ve inkâr ise sâhibini sürekli karanlıklara sevk etmiştir. Zâten bir soru sorulduğunda cevâbını bilenin yüzü parlarken, bilmeyenin suratının karanlık bir hal alması anlatılan husûsun maddî âlemdeki bir tezâhürüdür. Bu nedenledir ki **Kur'ân-ı Kerîm**'in âdeti ilim ve îmânı **"Nûr"** olarak tasvir ederken cehâlet ve küfür hakkında **"Zulümât** (karanlılar)" tâbirini kullanmak olmuştur.

Şu da bilinsin ki sâlih ameller insanı dünyâyı terk edip âhireti talep etmeye sevk eden birtakım vazîfelerdir ki **Allâh-u Te'âlâ**'ya îmân eden bir kul bu mârifetin nûruyla rûhunu aydınlattıktan sonra sâlih amellere de devâm edebilirse artık o kişide dünyâdan yüz çevirip âhirete teveccüh noktasında istikrarlı bir meleke hâsıl olur ve onun bu melekesi arttıkça **Allâh-u Te'âlâ**'yı bilme husûsundaki istîdâdı da kuvvetlenir. İlâhî mârifet mertebelerinin sonu olmadığına göre îman sâyesinde erişilecek hidâyet mertebelerinin de nihâyeti düşünülemez.

"Nesefî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme (sâlih amelden) mücerred olan kuru bir îmânın dahî sâhibini (cehenneme girmekten, girse bile orada ebedî kalmaktan) kurtaracağına delâlet etmektedir. Çünkü âyet-i kerîmede (بِإِيمَانِهِمْ) **"Îmanları sebebiyle"** buyrularak sâdece îman şartı zikredilmiş, buna sâlih amel kaydı ilâve edilmemiştir.

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ) **"O Na'îm cennetlerinde onların altından sürekli ırmaklar akacaktır"** kavl-i şerîfinde ya onların köşklerinin ve ağaçlarının altından sürekli ırmaklar akacağı ifâde edilmektedir ya da burada geçen **"Alt"** ifâdesi **"Ön"** mânâsında kullanılmıştır ki buna göre cennet ehlinin, yükseklerde bulunan köşklerinde kurulu olan tahtlarının üstüne otururak önlerinde akan ırmakları seyrettikleri konu edilmiştir.

"Cennet" kelimesinin aslı **"Örtünme"** anlamındadır ki âhiretteki nîmet yurdunun arâzisi ağaçlarla örtülü olduğu için oraya bu isim verilmiştir. Cinler insanların gözlerine görünmedikleri için onlara da aynı kökten gelen **"Cin"** ismi verilmiştir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Îman ve takvânın, sâhibini hakkı bâtıldan ayıracak bir kābiliyete hidâyet edeceği:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا إِنْ تَتَّقُوا اللهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا﴾

"Ey îmân etmiş olan kimseler! (Yapacağınız ve bırakacağınız her işte) **Allâh'tan hakkıyla sakınırsanız,** (o takvâ sâyesinde) **O sizin için** (hakkı bâtıldan ayıracak) **bir** (nur ve) **Furkan** (haklıyı haksızdan ayıracak bir yardım, iki cihanda kurtuluş ve şüphelerden çıkışa vesîle olacak bir hidâyet) **yaratır."** *(Enfal Sûresi:29),*

Allâh-u Te'âlâ'nın îmân edip sâlih amel işleyerek cihâd edenleri cennet yollarına hidâyet edeceği :

﴿وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا﴾

"O kimseler ki (hem nefis ve şeytan gibi görünmeyen, hem de kâfirler gibi görünen düşmanlarla) **Bizim uğrumuzda** (sırf Bizim rızâmız için ihlâs ile) **cihad etmişlerdir, andolsun ki; elbette Biz onları** (cennet ve cemâlimize kavuşturacak) **yollarımıza mutlaka hidâyet edeceğiz!"** *(Ankebût Sûresi:69)*

Âyet: 10

﴿ دَعْوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (10)

(دَعْوَاهُمْ) **Onların duâları,** nerede? (فِيهَا) **orada,** nedir? (سُبْحَانَكَ) **tenzih Sana!,** (اَللّٰهُمَّ) **Ey Allâh!** (demeleridir), (وَتَحِيَّتُهُمْ) **onların** (birbirleriyle karşılaşma esnâsındaki) **tahiyyeleri ise,** nerede? (فِيهَا) **orada,** nedir? (سَلَامٌ) **selam** (lafzı)**dır,** (وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ) **onların duâlarının sonu ise,** nedir? (أَنِ الْحَمْدُ) **bütün hamdler,** kime âittir? (لِلَّهِ) **Allâh'a âittir,** öyle Allâh ki, (رَبِّ الْعَالَمِينَ) **âlemlerin Rabbi olan.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Onların oradaki duâları: "Ey Allâh! (Bütün kusurlardan ve noksanlardan) **tenzih Sana"** (diyerek, Allâh-u Te'âlâ'ya takdis ve övgü ifâde eden tesbih kelimeleri olacak)**dır!**

Oradaki (karşılaşmalar esnâsında birbirlerine 'Güzel hayat dileme' anlamında söyleyecekleri) **tahiyyeleri ise** ('İstenmedik tüm şeylerden kurtuluş sizin üzerinize olsun' mânâsını ifâde eden)**: 'Selâm!'** (lafzı)**dır.**

(Ziyâfetlerin sonunda ve meclislerin bitimindeki) **duâlarının sonu ise şudur: "Bütün hamdler** (övgüler ve tâzimler) **âlemlerin Rabbi olan Allâh'a mahsustur!"**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede îmân edip amel-i sâlih işleyenleri cennete kavuşturacağını beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmesinde onların cennetteki bâzı güzel hallerini açıklamıştır.

"Kurtubî, **Fahrurrâzî** ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede geçen: **"Da'vâ"** kelimesi birkaç mânâya gelmektedir: **Bir kavle** göre; duâ mânâsındadır.

Aslında bu kelimenin iddiâ mânâsında kullanıldığı yaygınsa da duâ mânâsına geldiği yerler mevcuttur. Burada geçen: (سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ) lafzının ihbârî (bildiri) anlamında olması bunun duâ mânâsında kabul edilmesiyle çelişmez.

Zîra tesbih, hamd ve tehlîl lafızlarının duâ olarak kabul edildiğine dâir birçok hadîs-i şerîf mevcuttur.

Müslim ve **Buhârî**'nin **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakletmiş olduğu: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sıkıntı ânında:

«لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ الْعَظِيمُ الْحَلِيمُ. لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ،
لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَرَبُّ الْأَرْضِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ.»

"Azîm ve Halîm olan Allâh'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Büyük Arş'ın Rabbi olan Allâh'tan başka hiçbir ilâh yoktur.

Göklerin Rabbi, yerin Rabbi ve değerli Arş'ın Rabbi olan Allâh'tan başka hiçbir ilâh yoktur" *(Buhârî, De'avât:26, no:5986, 5/2336; Müslim, no:2730; Tirmizî, no:3435; İbnü Mâce, no:3883; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/460)* derdi" şeklindeki rivâyet bu hususta delil teşkil etmektedir.

Taberî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; Selef-i Sâlihîn bu duâyı yaparlar ve buna **"Sıkıntı duâsı"** adını verirlerdi. Haber içerikli bir cümlenin duâ anlamına gelebileceğinin bir delîli de **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«أَكْثَرُ دُعَائِي وَدُعَاءِ الْأَنْبِيَاءِ قَبْلِي بِعَرَفَةَ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ،
لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.»

"Benim ve benden önceki peygamberlerin Arafat'ta yapmış oldukları duâların en çoğu:

«لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.»

'Bir olan Allâh'tan başka hiçbir ilâh yoktur, O'nun hiçbir ortağı yoktur. Mülk O'na âittir, hamd O'na mahsustur. O her şeye hakkıyla gücü yetendir' duâsıdır" *(İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef, no:30272, 15/326; Mâlik, el-Muvatta':1/422; Abdürrezzâk, el-Musannef, no:8125; İbnü Abdilberr, et-Temhîd:6/39-41)* hadîs-i şerîfidir.

Tabî ki tesbih ve hamd lafızlarına duâ ismi verilmesinin mecaz olduğu daha baskın bir görüştür.

İbnü'l-Esîr *(Rahimehullâh)*ın: "Tehlîl, tahmîd ve temcîd ifâdelerine duâ ismi verilmesi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın sevap ve mükâfâtını kazandırma husûsunda aynı konumda oldukları içindir" sözü de bu mânâyı anlatmaktadır.

Âyet: 10

İbni Uyeyne *(Radıyallâhu Anh)*a tesbih ve hamd gibi lafızların duâ anlamına nasıl geldiği sorulduğunda: "Siz (Ebû Sa'îd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfe göre) **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَقُولُ الرَّبُّ عَزَّ وَجَلَّ مَنْ شَغَلَهُ الْقُرْاٰنُ وَذِكْرِي عَنْ مَسْأَلَتِي أَعْطَيْتُهُ أَفْضَلَ مَا أُعْطِي السَّائِلِينَ.»

"Rabb Azze ve Celle: 'Kur'ân okumak ve Beni zikretmek her kimi Benden bir şey istemekten alıkoyarsa, isteyenlere vereceğimin daha üstününü ona veririm' buyurdu"ğunu işitmediniz mi?" *(Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân:25, no:2926, 5/45; Se'âlibî, el-Cevâhiru'l-hisân:3/225; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/460)* diye cevap vermiştir.

Allâh-u Te'âlâ'ya tâzim ve senâ ifâdeleri içeren tesbih ve hamd lafızlarında duâ mânâsından hiçbir şey bulunmadığı halde bu zikirlere duâ ismi verildiği husûsunda bütün tartışmalara son verecek olan delil **Nesâî** *(Rahimehullâh)*ın **Sa'd ibni Ebî Vakkās** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet etmiş olduğu:

عَنْ سَعْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«دَعْوَةُ ذِي النُّونِ إِذْ دَعَا بِهَا وَهُوَ فِي بَطْنِ الْحُوتِ؛ لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ، فَإِنَّهُ لَنْ يَدْعُوَ بِهَا مُسْلِمٌ فِي شَيْءٍ قَطُّ إِلَّا اسْتَجَابَ لَهُ.»

"Zünnûn'un (Yûnus'un) **balığın karnındayken kendisiyle duâ etmiş olduğu:**

«لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ.»

'Senden başka hiçbir ilâh yoktur, Seni tenzîh ederim, gerçekten ben zâlimlerden oldum' duâsı var ya, (kendisini korkutan veyâ üzen) **herhangi bir şeyde bir Müslüman bununla duâ yaparsa mutlaka ve mutlaka** (Allâh-u Te'âlâ) **ona icâbet eder"** *(Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:10492, 6/168; Tirmizî, De'avât:85, no:3505, 5/484; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:1462; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/460)* hadîs-i şerîfidir.

Başka bir kavle göre; ibâdet mânâsındadır. Nitekim:

﴿وَأَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ﴾

"Böylece ben sizden de, Allâh'ı bırakıp tapmakta olduklarınızdan da ayrılı(p Şam'a hicret edi)**yorum"** *(Meryem Sûresi:48)* kavl-i şerîfinde de bu mânâda kullanılmıştır ki bundan maksat cennette mükellefiyetin nefyedilmesidir.

Yâni; "Cennette bu sözden başka bir ibâdet yoktur, zâten bu da ibâdet sayılmaz, çünkü cennette onlara tesbih sözü nefes alıp vermek gibi lezzet almak üzere söyletilecektir" demektir ki bunun nazîri:

﴿وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً﴾

"O (müşrik ola)**nların o Beyt**(-i şerif)**in yanındaki duâları/** ***namazları*****/, bir ıslık çalma ve bir el çırpmadan başka bir şey değildir"** *(Enfal Sûresi:35)* kavl-i şerîfidir. Nitekim ıslık çalmanın ve el çırpmanın salât ve ibâdet türünden olmadığı âşikârdır.

Diğer bir kavle göre ise; lügat mânâsı olan "Çağırma" anlamına gelmektedir ki buna göre dünyâda müminler namaz içinde imamı uyarmak için tesbih ettikleri (Sübhânellâh dedikleri) gibi cennet ehli de orada bir şey istedikleri zaman (سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ) diyerek taleplerini bildirirler.

Bu görüşü teyid eden bâzı rivâyetler de mevcuttur. Zâten duânın temennî (arzulayıp istemek) mânâsında kullanıldığı sâbittir ki:

﴿وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ﴾

"(Kendiniz için) **temennî etmekte olduğunuz her şey yine sizin için orada mevcuttur"** *(Fussilet Sûresi:31)* kavl-i şerîfinde bu mânâya gelmektedir.

Yine bu mânâda **Übeyy ibni Kâ'b** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِذَا قَالُوا سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ أَتَاهُمْ مَا اشْتَهَوْا مِنَ الْجَنَّةِ مِنْ رَبِّهِمْ.»

"(Cennet ehli) (سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ) **dedikleri zaman Rablerinden cennette istemiş oldukları şeyler onlara gelir."** *(İbnü Merdûyeh, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/634)*

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* bu makamda şöyle demiştir: "Onların cennetteki sözü dâimâ (سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ) demek olacaktır. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/126)*

Mukātil ibni Hayyân *(Radıyallâhu Anh)* şöyle nakletmiştir: "Cennet ehli yemek istedikleri zaman (سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ) derler, o zaman on bin hizmetçi yanlarına gelir ki her hizmetçinin yanında altın bir çanak bulunur, o çanakta diğerinde olmayan bir yemek bulunur ve o onların hepsinden yer (ama yine de ona iştahsızlık gelmez)." *(İbnü Ebî Hâtim:6/1930; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/635)*

Âyet: 10

Beğavî *(Rahimehullâh)*ın nakline göre; "Cennet ehli yemek istedikleri zaman (سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ) derler, o zaman hizmetçiler onlara istedikleri şeyleri sofralar üzerinde getirirler ki her sofra bir mile bir mil uzunluğunda olup her sofra üzerinde yetmiş bin çanak, her çanak içinde de biri diğerine benzemeyen farklı bir yemek bulunur.

Yemeği bitirince de **Allâh-u Te'âlâ**'ya hamdederler. İşte: **"Duâlarının sonu: 'Bütün hamdler** (övgüler ve tâzimler) **âlemlerin Rabbi olan Allâh'a mahsustur'** (demeleridir)" kavl-i şerîfi de bunu anlatmaktadır. *(3/140-141)*

İbnü Cüreyc *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Cennet ehlinin yanından canlarının çekeceği bir kuş geçerken (سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ) derler. İşte yaptıkları tesbih duâsı budur. O zaman melek onlara istedikleri şeyi getirir, melek yanlarına gelince onlara selâm verir, onlar da cevap verirler. İşte: "**Oradaki tahiyyeleri ise: 'Selâm'dır**" kavl-i şerîfi budur.

İstedikleri kadar yedikleri zaman: (اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) derler. İşte: **"Duâlarının sonu: 'Bütün hamdler** (övgüler ve tazimler) **âlemlerin Rabbi olan Allâh'a mahsustur'** (demeleridir)" kavl-i şerîfi de budur!" *(Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/126; Süyûtî:7/635)*

Bâzı ulemânın beyânı vechile; bu âyet-i kerîmenin tefsirinde çok üstün ve değerli bir mânâ daha vardır ki o da: "Cennet ehlinin cennetteki tek temennîsi (سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ) diyerek **Allâh-u Te'âlâ**'yı tesbîh, tenzîh ve takdîsle meşgul olmaktır" şeklindedir.

Talha ibni Ubeydillâh *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e **"Sübhânellâh"** kelimesinin ne anlama geldiği sorulduğunda:

«هُوَ تَنْزِيهُ اللهِ مِنْ كُلِّ سُوءٍ.»

"O, Allâh'ı her türlü kötülükten (ve O'na noksanlık getirecek vasıflardan) **uzak tutmaktır"** buyurdu. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/128; Taberânî, Kitâbü'd-duâ, no:1752; Hâkim, el-Müstedrek:1/502; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/121)*

İbnü'l-Kevvâ *(Radıyallâhu Anh)* **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*a "Sübhânellâh" hakkında sorduğunda o:

«كَلِمَةٌ رَضِيَهَا اللهُ لِنَفْسِهِ.»

"Allâh'ın Kendisi hakkında kullanılmasına râzı olduğu bir sözdür" demiştir. *(Taberânî, Kitâbü'd-duâ, no:1761; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/121)*

Bu rivâyetlerden anlaşıldığına göre; cennet ehli orada hizmetçilerle aralarında istedikleri şeylere dâir bir nişan olmak üzere bâzı cümleler kullanacaklardır. Fakat bu cümleler cümle-i ismiyye oldukları için devamlılık ifâde ettiklerinden cennette sürekli bu lafızlar zikredilecektir.

Demek ki cennete giren müminlere daha önce **Allâh-u Te'âlâ** hakkında bilmedikleri mârifetler hâsıl olacaktır ki mertebelerinin farklılığına göre **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudretinin eserlerinden ve rahmetinin netîcelerinden göz görmedik, kulak işitmedik ve hiçbir beşerin hâtır-u hayâlinden geçmedik şeyler gördükleri zaman **Allâh-u Te'âlâ**'nın yüce makāmını acziyet ve noksanlık şâibelerinden takdis (arındırmak) ve kıymetli vaadini bozulma alâmetlerinden tenzih (uzak tutma) maksadıyla tesbihte bulunacaklar, yüce Zât'ını celâl sıfatlarıyla tavsîf ettikten sonra ikrâm sıfatlarıyla vasıflamak üzere duâlarının sonunu hamd-ü senâ ile bağlayacaklardır.

Şihâbüddîn Sühreverdî *(Kuddise Sirruhû)* cennet ehlinin **Allâh-u Te'âlâ**'yı bilme husûsundaki farklılıklarına dâir yazmış olduğu bir risâlesinde şöyle demiştir: "Cennette avam (sıradan) müminler bile ilim bakımından dünyâdaki ulemâ gibi olacaklardır. Cennetteki ulemâ ise dünyâdaki enbiyâ *(Aleyhimüsselâm)* gibi olacaklardır. Cennetteki enbiyâ *(Aleyhimüsselâm)* da orada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gibi olacaklardır. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ise hiçbir mukarreb meleğe ve mürsel nebîye nasip olmayacak derecede Rabbi hakkında nihâî ilim ve mârifete nâil olacaktır ki **Makām-ı Mahmûd**'un bu yüce mârifet makāmından ibâret olması mümkündür."

Allâh-u Te'âlâ'yı bilme husûsunda cennet ehlinin mertebeleri farklı olmakla birlikte yine de orada mânevî terakkîleri sürdürmeleri uzak görülemez. **Allâh-u Te'âlâ**'nın künhüne (öz Zât'ına) vakıf olmak mümkün değilse de, seyr-i fillâh (Allâh-u Te'âlâ'ya mânen ulaşma yolculuğu) sonsuzdur. O halde **Allâh-u Te'âlâ**'yı bilme husûsundaki farklılık, O'nun sıfatlarını bilmeye dâirdir ki bu sıfatlar, ya celâl sıfatlarıdır, ya da ikrâm sıfatlarıdır.

Yâni; ya "**Allâh-u Te'âlâ** şundan yüce oldu, bundan münezzeh oldu" şeklindeki tenzîhî sıfatlardır yâhut **Allâh-u Te'âlâ**'nın üstün vasıflarını bildiren tâzim sıfatlarıdır ki iki türlü sıfat da:

﴿تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ﴾

"O celâl ve ikrâm sâhibi olan Rabbinin ismi dâimâ çok (hayırlı ve) **bereketli olmuştur"** *(Rahmân Sûresi:78)* âyet-i kerîmesinde bildirilmiştir.

Âyet: 10

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de:

«أَلِظُّوا بِيَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ.»

"Siz: 'Ey celâl ve ikrâm Sâhibi!' duâsıyla (isteklerinize ulaşmak için Allâh-u Te'âlâ'ya) **ısrarcı olun"** *(Tirmizî, De'avât:100, no:3525, 5/498; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:17/47)* buyurarak bu hakîkate dikkat çekmiştir.

İşte cennet ehli **Allâh-u Te'âlâ**'nın Celâl sıfatlarına işâret olan tesbîh lafzı ile ve ikrâm sıfatlarına işâret eden hamd lafzıyla duâyı dâimâ sürdüreceklerdir. Tabî ki bu süreklilik belli bir süreyle sınırlanamayacak ve hiçbir adetle sayılamayacak kadar çoktur.

Cennet ehlinin vasfı hakkında **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

«يُسَبِّحُونَ اللهَ بُكْرَةً وَعَشِيًّا.»

"Onlar sabah-akşam Allâh'ı tesbîh edecekler" *(Buhârî, Bedü'l-halk:8, no:3073, 3/1186; Müslim, no:2834; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:8198; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:11/46)* hadîs-i şerîfi de zâhirî mânâsı îtibârıyla bu husûsu teyid etmektedir.

Nevevî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; burada geçen "Sabah ve akşam" tâbirlerinden maksat dünyâda o vakitlere denk gelen zaman dilimleridir. (Zîrâ cennet tamâmen nur olup orada güneş ve ay bulunmadığından sabah ve akşam gibi farklı zamanlar mevzuubahis değildir.)

Âyet-i kerîmenin zâhirinden anlaşıldığı üzere cennet ehli önce celal sıfatlarını zikrederek **Allâh-u Te'âlâ**'yı noksan sıfatlardan tenzih edecekler, daha sonra tâzim ve ikram sıfatlarının zikriyle duâlarını hitâma erdireceklerdir. Zâten tahliye (arındırma), tahliye (süsleme)den önce olduğu için onların bu tertibe riâyetleri uygun düşmüştür.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** yüce Zât'ından bahsederken:

﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾

"(Ne Zât'ı, ne sıfatları, ne de sanatları husûsunda) **hiçbir şey O'nun benzeri olamaz** (ki O'nun eşi veyâ çocuğunun varlığı düşünülebilsin)**!** (Duyulacak her şeyi hakkıyla işiten) **Semî' ve** (görülebilen her şeyi çok iyi gören) **Basîr ancak O'dur"** *(Şûrâ Sûresi:11)* buyurarak, önce Zât-ı Âlâ'sını eşi ve benzeri olmaktan tenzih buyurmuş, daha sonra Zât-ı Ecelli'ni işitme ve görme sıfatlarıyla tavsîf buyurmuştur.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bütün sa'îdlerin saâdetlerinin nihâî noktası **Allâh-u Te'âlâ**'yı tenzîh ve tâzimden ibâret iki makamda toplandığı için **Allâh-u Te'âlâ** cennet ehlinin tesbih ile hamdden ibâret iki zikre devâm ettiklerini beyân etmiştir.

Allâh-u Te'âlâ'ya âit celâl mertebelerinin nihâyeti, ikrâm ve ihsân derecelerinin bir sonu bulunmadığı gibi mukaddes ruhların o yüce makamlarda terakkî edeceği mertebelerin de nihâyeti yoktur. Ayrıca mukarreb melekler **Âdem** *(Aleyhisselâm)* yaratılmadan önce de bu zikirle meşgul idiler.

Nitekim onların:

﴿وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ﴾

"Biz dâimâ Sana (övgülerde bulunmakta, ortak, eş ve evlat gibi şânına yakışmayan bütün ayıp ve noksanlardan uzaklığını ifâde etmek üzere) **hamdinle tesbîhte bulunmaktayız ve sürekli Seni takdîs etmekteyiz"** *(Bakara Sûresi:30)* sözleri buna delâlet etmektedir.

İşte **Hakk Sübhânehû Âdem** evlâdından sa'îd olanlara bu tesbîh ve tahmîdi ilhâm ederek mukarreb meleklerin bu âlem yaratılmadan önce yaptıkları zikirle **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın evlâdından olan süadânın zikirlerinin aynı olduğunu göstermiştir. Yine böylece bu zikir üstün şerefe müştemil olduğu için namazın evvelinde de bu kıraat edilmektedir.

Nitekim namaza başlayan kişi tekbir alır almaz ilk olarak:

«سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالٰى جَدُّكَ وَلَا إِلٰهَ غَيْرُكَ.»

"Ey Allâh! Seni tenzîh eder ve Sana hamdederim! İsmin çok mübârektir (hayrın çoktur)**, azametin pek yücedir! Senden başka hiçbir ilâh yoktur"** *(Ebû Dâvûd, Salât:122, no:776, 1/350)* zikrini okumaktadır.

<u>Âyet-i kerîmede geçen</u>: (وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ) **"Tahiyyeleri ise: 'Selâm'dır"** kavl-i şerîfi müminlerin cennette dâimâ selâmla ve istenmedik her türlü şeyden selâmet müjdesiyle karşılanacaklarını ifâde etmektedir ki bu selâm **Allâh-u Te'âlâ** tarafından kendilerine verilecek bir selâmdır. Nitekim:

﴿تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ وَأَعَدَّ لَهُمْ أَجْرًا كَرِيمًا﴾

"Kendisine kavuşacakları (ve O'nun cemâlini görecekleri) **günde onlara** (dileyeceği sonsuz ve mutlu) **hayat dileği:**

Âyet: 10

"(Ey mümin kullarım!) **Selâm** (olsun sizlere! Emirlerime uyarak dünyâda Beni râzı eden siz kullarıma merhaba! Ben sizden râzıyım!)" (şeklinde bir karşılama olacak)**dır. Üstelik O onlar için** (şimdiden cennet gibi) **pek değerli büyük bir mükâfat da hazırlamıştır"** *(Ahzâb Sûresi:44)* kavl-i şerîfi ile:

﴿سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ﴾

"(Cennetliklere şeref vermek için, melekler aracı yapılmaksızın bi'z-Zât) **O Rahîm olan Rab**(lerin)**den** ('Ey cennet ehli! Selâm olsun size!') **söz**(üy)**le bir selâm** (verilir)" *(Yâsîn Sûresi:58)* âyet-i kerîmesi **Allâh-u Te'âlâ**'nın cennette müminleri selâmlayacağını bildirmektedir.

Câbir ibni Abdillâh *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «بَيْنَا أَهْلُ الْجَنَّةِ فِي نَعِيمِهِمْ إِذْ سَطَعَ لَهُمْ نُورٌ فَرَفَعُوا رُءُوسَهُمْ فَإِذَا الرَّبُّ قَدْ أَشْرَفَ عَلَيْهِمْ مِنْ فَوْقِهِمْ فَقَالَ: اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ! قَالَ: وَذٰلِكَ قَوْلُ اللهِ: ﴿سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ﴾ قَالَ: فَيَنْظُرُ إِلَيْهِمْ وَيَنْظُرُونَ إِلَيْهِ فَلَا يَلْتَفِتُونَ إِلَى شَيْءٍ مِنَ النَّعِيمِ مَا دَامُوا يَنْظُرُونَ إِلَيْهِ حَتَّى يَحْتَجِبَ عَنْهُمْ وَيَبْقَى نُورُهُ وَبَرَكَتُهُ عَلَيْهِمْ فِي دِيَارِهِمْ.»

"Cennet ehli, nîmetleri içerisinde bulunurken birden kendilerine bir nur belirince başlarını kaldırırlar, bir de bakarlar ki Rabb Te'âlâ onlara üstlerinden doğru nazar buyurmuştur. O (zaman Allâh-u Te'âlâ) **onlara: 'Ey cennet ehli! Selâm olsun size' buyurur.**

İşte Allâh'ın: 'Rahîm olan Rab'den sözle selâm' kavli budur. O zaman Allâh-u Te'âlâ onlara nazar eder, onlar da O'na bakarlar ve yüce Zât'ına baktıkları sürece O onlardan perdeleninceye kadar nîmetlerden hiçbir şeye iltifat etmezler. O'nun nûru ve bereketi (yüce Zât'ı perdelendikten sonra da) **yurtlarında ve üzerlerinde bâkî kalır."** *(İbni Mâce, Mukaddime:13, no:184, 1/65-66; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/321)*

Ayrıca burada meleklerin müminlere vereceği selâm da mevzubahistir ki:

﴿وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ﴾

"Melekler de (köşklerinin) **her kapı**(sın)**dan yanlarına girecekler** (ve şöyle diyerek onları müjdeleyeceklerdir)**:**

"(İslâm'ı yaşamaya) **sabretmiş olmanız sebebiyle selâm olsun size! O** (dünyâ) **yurd**(un)**un âkıbeti** (olan cennet) **ne güzel olmuştur!"** *(Ra'd Sûresi:23-24)* âyet-i kerîmeleri bu hakîkati ifâde etmektedir.

Abdullâh ibni Amr ibni'l-Âs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyete göre bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ العَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «هَلْ تَدْرُونَ أَوَّلَ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ خَلْقِ اللهِ؟» قَالُوا: اَللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، قَالَ: «أَوَّلُ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ خَلْقِ اللهِ الْفُقَرَاءُ، وَالْمُهَاجِرُونَ الَّذِينَ تُسَدُّ بِهِمُ الثُّغُورُ، وَيُتَّقَى بِهِمُ الْمَكَارِهُ، وَيَمُوتُ أَحَدُهُمْ وَحَاجَتُهُ فِي صَدْرِهِ لَا يَسْتَطِيعُ لَهَا قَضَاءً، فَيَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ مَلَائِكَتِهِ: اِئْتُوهُمْ، فَحَيُّوهُمْ. فَتَقُولُ الْمَلَائِكَةُ: نَحْنُ سُكَّانُ سَمَائِكَ وَخِيرَتُكَ مِنْ خَلْقِكَ أَفَتَأْمُرُنَا أَنْ نَأْتِيَ هٰؤُلَاءِ فَنُسَلِّمَ عَلَيْهِمْ قَالَ: إِنَّهُمْ كَانُوا عِبَادًا يَعْبُدُونِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَتُسَدُّ بِهِمُ الثُّغُورُ وَيُتَّقَى بِهِمُ الْمَكَارِهُ وَيَمُوتُ أَحَدُهُمْ وَحَاجَتُهُ فِي صَدْرِهِ لَا يَسْتَطِيعُ لَهَا قَضَاءً قَالَ: فَتَأْتِيهِمُ الْمَلَائِكَةُ عِنْدَ ذٰلِكَ فَيَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ ﴿سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ﴾

"Allâh'ın mahlûkātından cennete ilk girecek olanları biliyor musunuz?" diye sorduğunda onlar: "En iyisini **Allâh** ve **Rasûlü** bilir" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle anlatmıştır:

"Allâh'ın mahlûkātından cennete ilk girecek olanlar fakirler ile muhâcirlerdir ki (kendilerini İslâm ordusuna siper yaptıkları için harpteki ve) **sınırdaki geçitler onlarla kapatılmaktadır,** (geride kalan Müslümanlara karşı maddî ve mânevî saldırılarla alâkalı) **istenmedik şeylerden onlar**(ın gayretleri) **sebebiyle sakınılmaktadır.**

İsteğini yerine getirme gücü bulamadığı için onlardan biri ölürken hâceti(ne ve isteğine ulaşamadığından hasreti) **içinde kalarak ölmektedir.** (Onlar cennete girdiğinde) **Allâh-u Azze ve Celle dilediği meleklerine: 'Onlara gidin, kendilerini selamlayın' buyurur.**

O zaman melekler: 'Biz senin semânda yerleşmiş seçkin yaratıklarınız! Sen bize bile onları ziyâret edip selâm vermemizi emrediyor musun? (O halde Senin nezdinde çok değerli olan bu kullar dünyâdayken ne amel etmiştiler de bu mertebeye erişmişler?)**' deyince Allâh-u Te'âlâ:**

Âyet: 10

'Onlar Benim öyle kullarım idiler ki sırf Bana ibâdet ederler ve hiçbir şeyi Bana ortak etmezlerdi. Sınırdaki geçitler onlarla kapatılmaktaydı, istenmedik şeylerden onlar sebebiyle sakınılmaktaydı. İsteğini yerine getirme gücü bulamadığı için onlardan biri ölürken murâdı gönlünde kalarak ölmekteydi' buyurur.

İşte o zaman melekler onlara gelip (köşklerinin ve saraylarının) **her kapı**(sın)**dan yanlarına girerek: "Sabretmiş olmanız sebebiyle selâm olsun size! O** (dünyâ) **yurd**(un)**un âkıbeti** (olan cennet) **ne güzel** (mükâfât) **olmuştur"** *(Ra'd Sûresi:24)* **derler."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:6570, 11/131; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/321)*

Yine böylece müminlerin cennette birbirlerini selâmlamaları da bu âyet-i kerîmede konu edilen selâmlamaya dâhildir ki:

﴿لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْثِيمًا إِلَّا قِيلًا سَلَامًا سَلَامًا﴾

"Onlar orada ne boş bir söz, ne de (kendilerine: "Günahkâr oldunuz!" denilerek) **bir günaha nispet edilme işitmeyeceklerdir. Ancak bir söz** (işiteceklerdir) **ki;** (o da) **selâm** (ifâde etmekte) **ve** (bütün ayıplardan) **selâmetle** (söylenmektedir)" *(Vâkı'a Sûresi:25-26)* kavl-i şerîfi buna işâret etmektedir.

İbnü'l-Arabî *(Rahimehullâh)*ın, **"Ahkâmü'l-Kurân"** isimli eserindeki beyânı vechile; burada geçen tahiyye iki mânâya gelmektedir. Bir kavle göre; melekler cennet ehline istediklerini getirdikleri zaman: (سَلَامٌ عَلَيْكُمْ) diyerek onlara dünyânın bütün sıkıntılarından selâmete çıktıklarını müjdelerler, onlar da meleklerin selâmına mukâbele ederler, getirileni yedikleri zaman da: (اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) derler. *(3/1050)*

Diğer bir kavle göre ise burada cennet ehlinin karşılaştıklarında birbirlerine verdikleri selâm kastedilmiştir.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «خَلَقَ اللهُ اٰدَمَ عَلَى صُورَتِهِ طُولُهُ سِتُّونَ ذِرَاعًا فَلَمَّا خَلَقَهُ قَالَ: اِذْهَبْ فَسَلِّمْ عَلَى أُولٰئِكَ النَّفَرِ مِنَ الْمَلَائِكَةِ جُلُوسٌ فَاسْتَمِعْ مَا يُحَيُّونَكَ فَإِنَّهَا تَحِيَّتُكَ وَتَحِيَّةُ ذُرِّيَّتِكَ.»

"Allâh-u Te'âlâ Âdem'i (o zamana kadar görülmemiş) **kendine mahsus bir sûret** (ve şekil) **üzere yaratırken uzunluğu altmış arşın idi.**

Onu yaratınca: 'Git, şu oturan melekler cemaatine selâm ver ve sana ne ile tahiyye (hangi sözle selâmlama) **yapacaklarını iyi dinle! Çünkü senin tahiyyen de,** (kıyâmete kadar gelecek) **zürriyetinin tahiyyesi de sâdece o olacaktır' buyurdu."** *(Buhârî, İsti'zân:1, no:5873, 5/2299; Se'âlibî, el-Cevâhiru'l-hisân:3/238)*

Bu âyet-i kerîmede de cennette bu tahiyyenin Müslümanlar arasında devâm edeceği beyân edildiğine göre demek ki (سَلَامٌ عَلَيْكُمْ) tahiyyesi yaratılışın bidâyetinden sonsuza kadar selamlama için vaz edilmiş bir lafızdır.

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) **"Duâlarının sonu ise: 'Bütün hamdler** (övgüler ve tâzimler) **âlemlerin Rabbi olan Allâh'a mahsustur'** (demeleridir)" kavl-i şerîfi **Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelî ve ebedî olarak Mahmûd ve Mâbûd (bütün hamdlere ve ibâdetlere lâyık ve mazhar) olduğuna delâlet etmektedir.

Bundan dolayı mahlûkātını yaratmaya başlarken, yaratma fiilini sürdürürken, kitabını başlatırken ve vahyin tenzîline başlarken dâimâ Kendisi Kendi Zât'ına hamd-ü senâda bulunmuş ve:

﴿اَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾

"(Kullar hamdetse de, etmese de,) **bütün hamdler O Allâh'a mahsustur ki; gökleri ve yeri yaratmıştır"** *(En'âm Sûresi:1)*,

﴿اَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلٰى عَبْدِهِ الْكِتَابَ﴾

"Bütün hamdler O Allâh'a mahsustur ki, (insanları iki cihan saâdetine ulaştıracak) **o** (Kur'ân-ı Kerîm gibi büyük bir) **kitabı** (en büyük) **kulu** (Muhammed Mustafa'sı)**na indirmiştir"** *(Kehf Sûresi:1)* gibi birçok âyet-i kerîmesinde bunu izhâr buyurmuştur.

Allâh-u Te'âlâ'nın Mahmûd olma (hamdolunma) vasfı cennette de devâm edecektir, zîrâ cennet ehli orada kendilerine **Allâh-u Te'âlâ** tarafından ardı arkası kesilmeyen sayısız nîmetlerin ihsân edildiğini ve bu nîmetlerin sürekli artırıldığını görünce bir ibâdet mükellefiyeti olarak değilse de rızâ ve memnûniyet ifâdesi olarak sürekli nefes alır gibi zikir ve hamdde bulunacaklardır.

Nitekim **Câbir** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivayet edilen bir hadîs-i şerifte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

Âyet: 10

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَأْكُلُ أَهْلُ الْجَنَّةِ فِيهَا وَيَشْرَبُونَ وَلَا يَتَغَوَّطُونَ وَلَا يَمْتَخِطُونَ وَلَا يَبُولُونَ وَلٰكِنْ طَعَامُهُمْ ذَاكَ جُشَاءٌ كَرَشْحِ الْمِسْكِ يُلْهَمُونَ التَّسْبِيحَ وَالْحَمْدَ كَمَا تُلْهَمُونَ النَّفَسَ.»

"Şüphesiz cennet ehli orada yiyip içeceklerdir, fakat büyük abdeste çıkmayacaklardır, sümkürmeyeceklerdir(, tükürmeyeceklerdir) **ve idrar yapmayacaklardır.**

Lâkin yemekleri(nin âkıbeti) **misk terlemesi gibi** (güzel koku çıkaran) **bir geğirme olacaktır. Size** (burada hiç zorlanmaksızın) **nefes** (alıp vermek) **ilham olunduğu gibi onlara da** (orada tabî bir hal olarak) **tesbih ve hamd**(de bulunmaları) **ilhâm olunacaktır."** *(Müslim, Cennet:7, no:2835/19, 4/2180-2181; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:14812, 3/349; İbnü Kesîr:7/338)*

İbnü Ebi'l-Hüzeyl *(Radıyallâhu Anh)*: "Cennette sözün başı da sonu da elhamdülillâh olacaktır" dedikten sonra bu âyet-i kerîmede geçen: "**Duâlarının sonu ise: 'Bütün hamdler** (övgüler ve tâzimler) **âlemlerin Rabbi olan Allâh'a mahsustur'** (demeleridir)" kavl-i şerîfini okumuştur. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1931; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/636)*

Nesefî *(Rahimehullâh)*ın nakline göre; cennet ehlinin ilk sözleri tesbîh, son sözleri ise tahmîd olacaktır. Böylece onlar bir şey konuşacakları zaman ilk başta **Allâh-u Te'âlâ**'yı tesbih ederek O'na tâzimlerini ifâde edecekler, sözlerini bitirirken de O'na hamd-ü senâda bulunacaklardır. Bu arada ise istediklerini konuşacaklardır.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; cennet ehli oraya girdiklerinde bütün âfetlerden ve tehlikelerden kurtulduklarını görünce bütün bu kudsî makamların ancak **Hakk Sübhânehû**'nun in'âm ve ihsânı sâyesinde müyesser olduğunu anlayarak hamd-ü senâ ile meşgul olmuşlardır. Yaratıcının tesbîh ve temcîdiyle meşgul olmak elbetteki O'nun kullarına karşı en büyük nîmetlerindendir. Fakat nîmetin şükrüyle iştigâl ancak o nîmeti gördükten sonra hâsıl olabileceğinden dolayı zikir ve duâlar hamd kelimesiyle son bulmuştur.

Şu da bilinsin ki her insanın kendi mânevî kuvveti hasebince bir mîrâcı vardır. Bâzen mîractan iner, bâzen yükselir. Sâdık âriflerin mîrâcı **Allâh-u Te'âlâ**'yı bilmek ve O'nun tesbîh-u tahmîdiyle meşgul olmaktır. Mânevî mîrac yapan bir kul celâl sıfatlarını gördüğünde **Allâh-u Te'âlâ**'yı noksan sıfatlardan tenzîh etmek üzere (سُبْحَانَكَ) zikrine başlar.

Sonra beşerî tâkatine münâsip bir şekilde bu makamdan terakkî edip yüce Zât'ın huzûruna varınca (اَللّٰهُمَّ) diyerek **Zât-ı Pâk-i Sübhânî**'nin özel ismini okur. Sonra o makamdan ayrılarak mahlûkāt âlemine inince onlara selâm ve tahiyye ile meşgul olur.

Daha sonra **Allâh-u Te'âlâ**'nın ikrâm âleminde bütün muhtaçlara akıttığı sonsuz hayır ve bereketleri müşâhede edince bu lütuflarından dolayı **Allâh-u Te'âlâ**'ya hamd-ü senâda bulunur.

Kurtubî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; yemeğe başlayan kişinin cennet ehline ittibâen ilk başta besmele çekip bitiminde hamdetmesi sünnettendir ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsını kazanmaya sebeptir.

Nitekim **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ لَيَرْضَى عَنِ الْعَبْدِ أَنْ يَأْكُلَ الْأَكْلَةَ فَيَحْمَدَهُ عَلَيْهَا أَوْ يَشْرَبَ الشَّرْبَةَ فَيَحْمَدَهُ عَلَيْهَا.»

"Şüphesiz Allâh kulunun bir yemek yedikten sonra ona mukābil Kendisine hamdetmesinden yâhut bir içecek içip ondan dolayı Kendisine hamdetmesinden elbette hoşnut olur." *(Müslim, Zikir:24, no:2734, 4/2095; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:11973; Kurtubî:10/461)*

Yine böylece duâ yapan kişinin duâ bitiminde cennet ehlinin dediği gibi âlemlerin Rabbi olan Allâh'a hamdetmesi müstehap görülmüştür. En güzeli, meclislerin ve duâların sonunda Sâffât Sûresinin sonunda bulunan:

﴿سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾

âyetlerini okumaktır. Çünkü bu âyetler **Allâh-u Te'âlâ**'yı Kendisine nispet edilen yakışıksız şeylerden tenzîh, gönderilen bütün peygamberlere selâm ve âlemlerin Rabbi olan **Allâh**'a hamd mefhumlarının tümünü cem etmiştir.

Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığına göre; lisan dünyâ kelâmı, gıybet ve bühtân için değil ancak zikir ve duâ yapması için yaratılmıştır. Babamız **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın konuştuğu ilk söz, hapşırdığı vakit söylemiş olduğu **"Elhamdülillâh"** sözüdür. Kul yaratılışından itibâren **Allâh-u Te'âlâ**'nın nîmet deryâsında ğark olduğu için bütün vakitlerini hamd-ü senâ ile istiğrâk etmelidir.

Âyet: 10

Allâh-u Te'âlâ'nın dünyâdaki nîmetleri (dünya yok olacağı için) mütenâhî (sonlu) ise de âhiretteki in'amları nâmütenâhî (sonsuz) olacağından ebede'l-âbâd (sonsuza kadar) hamdin sonu yoktur. Mânevî yolda yürüyen sâliklerin mertebelerinin nihâî noktası da hamd makāmıdır.

Hamd sâdece dille "Elhamdülillâh" demekten ibâret değildir. Bu ancak avâm (sıradan) insanların hamdi olabilir, âriflerin hamdinin ise bir alâmeti vardır ki bütün uzuvları (İslâmî emirler üzere bulunarak) ona şâhit olur.

Îkan (yakînî îman) ehline gizli kalmadığı gibi, mücerred dâvâ (iddia) menfaat vermeyeceğinden iddiâyı mutlaka huccet ve burhân ile tahkîk ve takviye etmek îcâb eder. **Allâh-u Te'âlâ**'dan niyâzımız, bizi bollukta ve darlıkta, gizli-âşikâr her dille hamdeden kullarından eylemesidir. Âmîn!

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Cennet ehlinin oradaki hamdleri:

﴿وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي هَدَانَا لِهٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللّٰهُ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ﴾

"O (inana)**nlar** (cennete girdiklerinde)**: 'Bütün hamdler, bizi işte bu** (nîmet yurduna girme vesîlesi olan îmâ)**na hidâyet etmiş olan O Allâh'a âittir. Allâh bizi** (İslâm'a) **hidâyet etmeseydi, biz aslâ hidâyet bulamazdık. Andolsun ki; gerçekten Rabbimizin rasülleri** (bize) **hakkı getirdi' dediler."** *(A'râf Sûresi:43),*

﴿وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ الَّذِي أَحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ مِنْ فَضْلِهِ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ﴾

"(Cennete girenler) **'Bütün hamdler O Allâh'a mahsustur ki, tüm üzüntüleri bizden gidermiştir! Gerçekten Rabbimiz elbette Ğafûr'dur; Şekûr'dur.**

O Zât ki; fazlından dolayı bizi o (ebediyyen kalacağımız) **yerleşim yurduna kondurmuştur.** (Artık) **orada bize hiçbir yorgunluk da dokunmayacaktır, orada bize hiçbir usanç da değmeyecektir!' dediler."** *(Fâtır Sûresi:34-35),*

﴿وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُ وَأَوْرَثَنَا الْأَرْضَ نَتَبَوَّأُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ﴾

"(Cennete girenler bu sonsuz nîmete şükretmek için:) **'Bütün hamdler O Allâh'a mahsustur ki;** (bizi diriltip, sâlih amellerimize karşılık mükâfatlandıracağına dâir) **sözünde bize sâdık olmuştur ve bu yere bizi mîrasçı kılmıştır, artık biz cennetten dilediğimiz yerde yerleşebilmekteyiz' dediler."** *(Zümer Sûresi:74)*

Cennet ehlinin oradaki tahiyyelerinin "Selâm" lafzıyla olacağı:

﴿وَأُدْخِلَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ﴾

"Ama (îmansızların düştüğü bu sefil duruma karşılık;) **o îmân etmiş olanlar ve** (namaz, oruç, hac, zekât gibi) **sâlih ameller işlemiş bulunanlar,** (köşklerinin ve ağaçlarının) **altlarından sürekli ırmaklar akmakta olan pek değerli cennetlere, içerisinde ebedî kalıcılar olarak Rablerinin izni** (emri ve muvaffak kılması) **ile girdirilmiştir.**

Onların oradaki (karşılaşmalar esnâsında, birbirlerine: "Güzel hayat dileme" anlamında söyleyecekleri) **tahiyyeleri,** ("İstenmedik tüm şeylerden kurtuluş sizin üzerinize olsun!" mânâsına gelen) **"Selâm!"** (lafzı)**dır."** *(İbrâhîm Sûresi:23),*

﴿تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ﴾

"Kendisine kavuşacakları günde onlara hayat dileği: "Selâm (olsun sizlere!)" (şeklinde bir karşılama olacak)**dır."** *(Ahzâb Sûresi:44),*

﴿سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ﴾

"(Cennete girenlere) **O Rahîm olan Rab**(lerin)**den** ("Ey cennet ehli! Selâm olsun size") **söz**(üy)**le bir selâm** (verilir)**!"** *(Yâsîn Sûresi:58)*

Âyet: 11

﴿ وَلَوْ يُعَجِّلُ اللّٰهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ لَقُضِيَ إِلَيْهِمْ أَجَلُهُمْ فَنَذَرُ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (11)

(وَلَوْ يُعَجِّلُ) **Eğer acele verseydi,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** kime? (لِلنَّاسِ) **insanlara,** neyi? (اَلشَّرَّ) **şerri,** ne gibi? (اسْتِعْجَالَهُمْ) **onlara çarçabuk verdiği gibi,** neyi? (بِالْخَيْرِ) **hayrı,** (لَقُضِيَ) **elbette bitirilirdi,** kime? (إِلَيْهِمْ) **onlara,** ne? (أَجَلُهُمْ) **ecelleri,** (فَنَذَرُ) **artık Biz bırakırız,** kimi? (اَلَّذِينَ) **o kimseleri ki,** (لَا يَرْجُونَ) **ummuyorlar,** neyi? (لِقَاءَنَا) **Bize kavuşmayı,** nerede bırakırız? (فِي طُغْيَانِهِمْ) **azgınlıkları içerisinde,** ne oldukları halde? (يَعْمَهُونَ) **şaşıp kalmış oldukları halde.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Eğer Allâh insanlara hayr (nâmına yaptıkları ve süratle kabûlünü bekledikleri duâların karşılığın)**ı çarçabuk verdiği gibi,** (müşriklerin: "Ey Allâh! Bu Kur'ân haksa, başımıza taş yağdır" şeklinde inkâr ve alay yollu yaptıklarına ya da insanların kafaları kızdığında kendileri ve en yakınları aleyhine yaptıkları bedduâlarına karşılık) **şerri de onlara acele verseydi, elbette** (yaşamları için belirlenen) **ecelleri onlara bitirilmiş olurdu** (da, bu sûretle kendileri şimdiye çoktan helâk edilmiş olurlardı. Ama Allâh böyle dilemeyip, bilakis kendilerine mühlet vererek, azgınlıklarında artış kaydetmeleri netîcesinde onların kökünü birden kazımayı murâd etmiştir).

(Hal böyle olunca da,) **artık Bize kavuşacaklarını ummayan o kişileri** (dirilmeyi ve cezâyı inkâr gibi) **azgınlıkları içerisinde şaşıp kalmış oldukları halde** (farkına varamayacakları bir şekilde yavaşça azâba doğru sürüklerken, bir süreliğine) **bırakırız."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde **Allâh-u Te'âlâ**'ya kavuşmayı inkâr eden müşriklerin kötü hallerini açıkladıktan sonra bu âyet-i kerîmede onların, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in getirdiği dînin hak olması durumunda **Allâh-u Te'âlâ**'nın, başlarına belâlar yağdırarak bunu onlara göstermesi şeklinde bedduâlar yaptıklarını fakat her şeyi kaplayan rahmeti sebebiyle onların bu bedduâlarını kabul etmeyerek îmân edebilmeleri için kendilerine mühlet tanıdığını beyân etmiştir.

Semerkandî, İbni Atıyye, Fahrurrâzî, İbnü'l-Cevzî, Kurtubî ve **Sa'lebî** *(Rahimehümullâh)*ın nakillerine göre; **İbni İshâk** *(Rahimehullâh)*: "Bu âyet-i kerîme kâfirlere hastır ve mânâsı: '**Allâh** kâfire dünyâda peşinen mal ve evlât verdiği gibi kâfirliğinin cezâsını da verecek olsaydı âhiret azâbını çabuk tatsın diye elbette onun ecelini çabuk getirirdi' şeklindedir" demiştir.

Allâh-u Te'âlâ birçok âyette müşriklerin azap gelmesiyle korkutuldukları zaman o azâbı acele istediklerini bildirmiştir.

Nitekim **Mukātil** *(Rahimehullâh)*ın nakline göre bu âyet-i kerîme:

﴿اَللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ﴾

"Ey Allâh! Eğer işte bu (Kur'ân)**, Senin nezdinden** (indirilmiş) **olan hakkın ta kendisi ise, hemen gökten üzerimize taş yağdır"** *(Enfâl Sûresi:32)* diyen **Nadr ibni Hâris** hakkında nâzil olarak bu müşriğe istediği azap gönderilseydi âcilen helâk edileceğini bildirmiştir.

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (فَنَذَرُ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ) kavl-i şerîfi de buna delâlet etmektedir.

Allâh-u Te'âlâ diğer bir âyet-i kerîmede:

﴿سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ﴾

"(Nadr ibni Hâris adındaki) **bir isteyici** ("Ey Allâh! Kur'ân hak ise başımıza taş yağdır" diye)**, vukuu kesin olan müthiş bir azâbı** (inadına) **talep etti"** *(Meâric Sûresi:1)* buyurarak başka bir yerde:

﴿يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا﴾

"Ona inanmamakta olan bu kimseler (inkâr ve alay olsun diye: "Kıyâmet ne zaman kopacak, keşke hemen kopsa da kimin haklı olduğu ortaya çıksa?" gibi laflar ederek) **onu acele istemektedir"** *(Şûrâ Sûresi:18)* buyurmak sûretiyle, diğer bir yerde de:

﴿وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثُلَاتُ﴾

"Rasûlüm!) **O** (müşrik ola)**nlar** (alayvâri bir üslûpla: "Ey Allâh! Bu Kur'ân hak ise bize gökten taş yağdır" gibi sözler ederek) **o güzel olan** (âfiyet ve kurtuluş arzusun)**dan önce o kötü olan** (azaplar)**ı senden acele istiyorlar.**

Âyet: 11

Hâlbuki (inkârcı ümmetlerin) **kök**(lerini) **kazıyan o azaplar gerçekten kendilerinden önce**(ki kâfirlere çarpıp) **geçmiştir"** *(Ra'd Sûresi:6)* buyurarak bu husûsu çeşitli vesîlelerle açıklamıştır.

İşte bu âyet-i kerîmede de onlara istedikleri azâbı peşin göndermesinde bir fayda olmadığını, zîrâ o azâbı göndermesi durumunda hepsinin öleceği, oysa yaşamaları durumunda ileride îmân etme ihtimalleri bulunduğu, en azından zürriyetlerinden îmân eden kimseler yetişebileceği mülâhazasıyla kendilerine azâbı acele göndermemesinin kendileri hakkında daha menfaatli olduğunu açıklamıştır.

Mücâhid *(Radıyallâhu Anh)*a göre bu âyet-i kerîme, kızdığı zaman: "Ey **Allâh**! Onu mübârek kılma ve ona lânet et" diyerek kendisinin yâhut malının ve evlâdının aleyhine bedduâ eden kişiler hakkında nâzil olmuş ve: "Eğer **Allâh** insanlara istedikleri şerri acele gönderecek olsaydı elbette bedduâ ettikleri kimseleri helâk edip öldürürdü" hükmünü açıklamıştır. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/130-131; Süyûtî:7/636)*

Sa'îd ibni Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde şöyle demiştir: Bir adam bir adam için "Ey **Allâh** onu rüsvay et, ona lânet et" şeklinde bedduâlar yapar, başka biri için: "Ey **Allâh**! Onu mağfiret et, ona rahmet et" dediğinde duâsının kabul olunmasını istediği gibi bu bedduâsının da kabul olmasını ister. İşte bu âyet-i kerîme bundan bahsetmektedir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/636)*

Bedduâların kabul olunması husûsuna gelince; bâzıları **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)* vâsıtasıyla **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den rivâyet edilen:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«سَأَلْتُ اللهَ أَلَّا يَسْتَجِيبَ دُعَاءَ حَبِيبٍ عَلَى حَبِيبِهِ.»

"Allâh-u Te'âlâ'dan, bir dostun kendi dostu hakkındaki bedduâsını kabul etmemesini istedim" *(Hatîb, Târîh-u Bağdâd:2/199; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/462)* hadîs-i şerîfinden dolayı bu bedduâların herkes hakkında tutmayacağını zikretmişlerdir.

Ancak **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «ثَلَاثُ دَعَوَاتٍ مُسْتَجَابَاتٌ لَا شَكَّ فِيهِنَّ؛ دَعْوَةُ الْمَظْلُومِ، وَدَعْوَةُ الْمُسَافِرِ، وَدَعْوَةُ الْوَالِدِ عَلَى وَلَدِهِ.»

"Üç duâ (ve bedduâ) **vardır ki hiç şüphesiz mutlaka kabul edilir; zulme uğrayanın** (kendisine yardım edene) **duâsı** (ve kendisine zulmedene bedduâsı), **yolcunun duâsı** (ve bedduâsı), **bir de babanın** (evleviyetle de annenin) **çocuğuna yaptığı bedduâ!"** *(Tirmizî, Birr:7, no:1905, 3/469; Sehâvî, el-Mekāsıdü'l-hasene, no:487, 1/304; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:4/23)* hadîs-i şerîfinden dolayı bu hükmün bâzı müstesnâları bulunmaktadır.

Şehr ibni Havşeb *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre **Allâh-u Te'âlâ**'nın bir kitabında: **"Allâh-u Te'âlâ kul ile görevli meleklere:**

«لَا تَكْتُبُوا عَلَى عَبْدِي فِي حَالِ ضَجَرِهِ شَيْئًا.»

'Bunaldığı anda (söylediği şeylerden dolayı) **kulumun aleyhine bir şey yazmayın' buyuruyor"** diye yazılıdır. *(Sa'lebî, el-Keşf:5/122; İbnü Ebi'd-Dünyâ, el-Mevsû'a, es-Samt, no:84; Kurtubî:10/462)*

Fakat diğer bâzı ulemâ bedduâların bâzen kabul edileceğini zikretmişler ve buna dâir **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen: **"Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir yolculuğunda bir adamın devesine lânet ettiğini duyunca:

«أَخِّرْهَا فَقَدْ أُجِبْتَ فِيهَا.»

'Onu geri bırak! Çünkü sen onun hakkında (yaptığın bedduâ husûsunda) **icâbet olundun'** dedi" *(Ahmed, el-Müsned, no:9522, 15/320; Huleymî, el-Minhâc fî Şu'abi'l-îmân:2/435; Nesâî, el-Kübrâ, no:8815; Tahâvî, Şerh-u Müşkili'l-âsâr, no:3540; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/463)* hadîs-i şerîfini delil getirmişlerdir.

İbni Kesîr *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîme:

﴿وَيَدْعُ الْإِنْسَانُ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا﴾

"İnsan (kızdığı zaman) **hayır istermişçesine** (kendisi, âilesi ve malı hakkında) **şer** (ve kötü olan bir istek)**le** (Allâh-u Te'âlâ'ya) **duâda bulunur.** (Bâzen de hayır sanarak şer ister.) **Zâten insan** (netîcesini düşünmeksizin, aklına gelen ve kalbine düşen her şeyi isteme husûsunda) **pek aceleci olmuştur"** *(İsrâ Sûresi:11)* âyet-i kerîmesi gibi insanın aceleciliğini fakat **Allâh-u Te'âlâ**'nın kullarına olan hilmi ve lütfu gereği duâlarını kabul ettiğini lâkin bunalıp bedduâ ettikleri zaman onların bunu kasıtlı yapmadıklarını bildiği için kötü isteklerini kabul etmediğini açıklamaktadır.

Ama yine de buna güvenip ağzı bedduâya çok alıştırmamak gerekir. Zîrâ insan bir kabul saatine denk gelip de büyük bir belâya mâruz kalabilir.

Âyet: 11

Nitekim **Câbir** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir kere devesine lânet eden birini duyduğunda:

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ هٰذَا اللَّاعِنُ بَعِيرَهُ؟» قَالَ: أَنَا يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: «اِنْزِلْ عَنْهُ فَلَا تَصْحَبْنَا بِمَلْعُونٍ، لَا تَدْعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ وَلَا تَدْعُوا عَلَى أَوْلَادِكُمْ وَلَا تَدْعُوا عَلَى أَمْوَالِكُمْ، لَا تُوَافِقُوا مِنَ اللهِ سَاعَةً يُسْأَلُ فِيهَا عَطَاءٌ فَيَسْتَجِيبُ لَكُمْ.»

"Devesine lânet okuyan bu adam da kim?" diye sordu. Adam: "Benim, yâ **Rasûlellâh**" dediğinde: **"İn o deveden, lânete uğramış bir hayvan üzerinde bizimle yola gelme!**

Kendinize bedduâ etmeyin, çocuklarınıza da bedduâ etmeyin, mallarınıza da bedduâ etmeyin! (Bedduâ yaparak) **Allâh'tan kendisinde bir şey istenip de sizin için** (o isteği) **kabul edeceği bir âna denk gelmeyin"** buyurmuştur. *(Müslim, Zühd:18, no:3009, 4/2304; Ebû Dâvûd, no:1532; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/339*

Ulemânın beyânı vechile bir insan beşeriyet gereği bir Müslüman'a lânet ve bedduâda bulunduğu zaman bunu telâfi için o kişiye mağfiret ve kefâret duâsı yapmalıdır. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* böyle yapmıştır.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «اَللّٰهُمَّ إِنَّمَا مُحَمَّدٌ بَشَرٌ يَغْضَبُ كَمَا يَغْضَبُ الْبَشَرُ، وَإِنِّي قَدِ اتَّخَذْتُ عِنْدَكَ عَهْدًا لَنْ تُخْلِفَنِيهِ فَأَيُّمَا مُؤْمِنٍ اٰذَيْتُهُ أَوْ سَبَبْتُهُ أَوْ جَلَدْتُهُ فَاجْعَلْهَا لَهُ كَفَّارَةً وَقُرْبَةً تُقَرِّبُهُ بِهَا إِلَيْكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.»

"Ey Allâh! Muhammed ancak bir beşerdir, insanlar kızdığı gibi o da gazaplanabilir. Şüphesiz ben Senin katında bana karşı aslâ bozmayacağın(ı ümîd ettiğim) **bir ahid edindim ki;** (beşeriyet gereği sinirlenerek hak etmeyen) **hangi bir mümine eziyet ettiysem yâhut ona hakāret ettiysem veyâ ona sopa attıysam sen onu onun** (günahları) **için bir kefâret ve kıyâmet günü onun sebebiyle kendisini Sana** (mânen) **yakınlaştıracağın bir kurbet** (ibadet) **yapasın** (sayasın)**!"** *(Müslim, Birr:25, no:2601/914 4/2008; Buhârî,De'avât:33, no:6000, 5/2339; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/141-142)*

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın hilminin ve cömertliğinin sonsuzluğundan dolayıdır ki kullarına hak ettikleri azâbı acele göndermemekte, kişinin duâsı kendi menfaatine değilse istediğini bile vermemektedir.

Naklolunduğuna göre bir adam Enbiyâ *(Aleyhimüsselâm)*dan birine: "Rabbime sor ki bunca zamandır O'na isyân ettiğim halde bana azap etmemesinin hikmeti nedir?" dediğinde **Allâh-u Te'âlâ** o nebîye: **"Sen o kişiye:**

«لِيَعْلَمَ أَنِّي أَنَا وَأَنْتَ أَنْتَ.»

'Sen, Benim Ben, senin de sen olduğunu bilesin diye (böyle yapıyorum)**' diye bildir"** şeklinde vahiyde bulundu. *(İbnü Acîbe, el-Bahru'l-medîd:3/144)*

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh-u Te'âlâ'nın suçlulara peşin ceza vermediği, verseydi onların uğursuzluğu yüzünden tüm canlıların helâk olacağı:

﴿وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ دَابَّةٍ وَلَكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ﴾

"Eğer Allâh (suçlu) **insanları** (kâfirlik, şirk koşma ve günahlara bulaşmak gibi yersiz ve yakışıksız birtakım) **zulümleri sebebiyle** (suçsuzlarıysa günahkârların uğursuzluğu nedeniyle peşinen cezâlandırmak üzere) **yakalayacak olsaydı,** (yeryüzünde bulunan tüm canlıları topluca helâk eder ve) **hareket edebilen hiçbir canlıyı onun üzerinde bırakmazdı.**

Lâkin O, (hak ettikleri cezâyı peşinen vermeyip) **kendilerini adı konmuş bir süreye kadar geciktirmektedir** (ki, o süre ölümleriyle başlayacaktır)**. O müddetlerinin bitiş zamânı geldiğinde ise, bir an bile sona da kalamazlar, öne de geçemezler."** *(Nahl Sûresi:61),*

﴿وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ بِمَا كَسَبُوا لَعَجَّلَ لَهُمُ الْعَذَابَ بَلْ لَهُمْ مَوْعِدٌ لَنْ يَجِدُوا مِنْ دُونِهِ مَوْئِلًا﴾

"Senin Rabbin (çokça bağışlayan bir) **Ğafûr'dur ve rahmet sâhibidir! Eğer O, kazanmış oldukları** (kötü) **şeyler yüzünden o**(kâfir ola)**nları yakala**(mayı dilemiş ol)**saydı, elbette kendilerine** (dünyâda) **azâbı çok çabuklaştırırdı.**

Âyet: 11

Doğrusu onlar(ın helâk edilmesi) **için** (dünyâda Bedir günü, âhirette ise kıyâmet günü gibi) **vaad edilmiş bir zaman vardır ki; onlar onun dışında aslâ bir sığınak/*kurtuluş yeri*/ bulamayacaklardır."** *(Kehf Sûresi:58),*

﴿وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَى ظَهْرِهَا مِنْ دَابَّةٍ
وَلٰكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ إِلٰى أَجَلٍ مُسَمًّى فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ فَإِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِعِبَادِهِ بَصِيرًا﴾

"Eğer Allâh o (âsî) **insanları kazan**(ıp yap)**mış oldukları** (kâfirlik, şirk koşma ve günahlara bulaşma gibi yersiz ve yakışıksız birtakım) **şeyler sebebiyle** (suçsuzlarıysa günahkârların uğursuzluğu nedeniyle peşinen cezâlandırmak üzere) **yakalayacak olsaydı,** (yeryüzünde bulunan tüm canlıları topluca helâk ederdi de) **onun sırtında kıpırdayabilen hiçbir canlı bırakmazdı.**

Lâkin O, (hak ettikleri cezâyı peşinen vermeyip, bilakis) **onları adı konmuş bir süreye kadar geciktirmektedir** (ki, ölümleriyle o süreç başlayacaktır). **O müddetlerinin sonu geldiğinde ise, şüphesiz ki Allâh, kullarını dâimâ** (hakkıyla gören ve amellerinin karşılığını veren bir) **Basîr olmuştur."** *(Fâtır Sûresi:45),*

Allâh-u Te'âlâ'ya kavuşacaklarını ummayanlara inad,
Rabbine kavuşmayı umanların amel-i sâlihe sarılması gerektiği:

﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحٰى إِلَيَّ أَنَّمَا إِلٰهُكُمْ إِلٰهٌ وَاحِدٌ فَمَنْ
كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾

"(Habîbim!) **De ki: "Ben ancak sizin gibi bir beşerim!** (Dolayısıyla Rabbimin tüm ilimlerini kavradığımı iddiâ edemem! Lâkin sizden farklı olarak) **bana; İlâhınızın ancak bir tek İlâh olduğu vahyedilmektedir.**

Artık her kim Rabbine (güzel bir şekilde) **kavuşmayı ummakta olduysa,** (O'nun rızâsına uygun) **sâlih bir amel işlesin ve** (şirk koşarak yâhut gösteriş yaparak) **Rabbinin ibâdetine hiçbir kimseyi ortak etmesin!"** *(Kehf Sûresi:110)*

﴿ وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنْبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَأَنْ لَمْ يَدْعُنَا إِلَى ضُرٍّ مَسَّهُ كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (12)

(وَإِذَا مَسَّ) **Dokunduğu zaman,** kime? (اَلْإِنْسَانَ) (kâfir olan) **insana,** ne? (اَلضُّرُّ) **bir zarar,** (دَعَا) **yalvarır,** kime? (نَا) **Bize,** ne olduğu halde? (لِجَنْبِهِ) **yanı üzere** (yaslanmış) **olduğu halde,** (أَوْ قَاعِدًا) **veyâ oturur olduğu halde,** (أَوْ قَائِمًا) **yâhut ayakta olduğu halde,** (فَلَمَّا كَشَفْنَا) **ama Biz açtığımız zaman,** kimden? (عَنْهُ) **ondan,** neyi? (ضُرَّهُ) **o sıkıntısını,** (مَرَّ) **devâm edip gider,** ne gibi? (كَأَنْ لَمْ يَدْعُ) **duâ etmemiş gibi,** kime? (نَا) **Bize,** neden dolayı? (إِلَى ضُرٍّ) **bir sıkıntıdan dolayı,** öyle sıkıntı ki, (مَسَّ) **dokundu,** kime? (هُ) **ona,** (كَذَٰلِكَ) **işte sana! Böylece,** (زُيِّنَ) **hoş gösterildi,** kim için? (لِلْمُسْرِفِينَ) **müsrif kimseler için,** ne? (مَا) **o şeyler ki,** (كَانُوا) **oldular,** nedir oldular? (يَعْمَلُونَ) **yapar**(oldu)**lar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O (kâfir) **insana** (hastalık ve fakirlik gibi) **bir zarar dokunacak olsa, yanı üzere** (yaslanmış halde) **bulunurken yâhut oturarak veyâ ayaktayken** (hangi hal üzere olursa olsun) **Bize yalvarır.**

Fakat Biz ondan o sıkıntısını açtığımız anda, kendisine dokunan bir sıkıntıdan dolayı Bize hiç duâ etmemiş gibi (önceki kibirli hâli üzere) **devâm edip gider.**

İşte sana! (Kendilerine verilen duyuları ve güçleri, yaratılış gâyesinin tersi yönlerde kullanmak sûretiyle sermâyelerini boşuna tüketmiş olan) **o müsrif kimseler için, yapmakta bulunmuş oldukları o şeyler** (gaflet ve şehvetlere dalarak zikirden ve duâdan yüz çevirme gibi kötülükler) **böylece** (şaşılacak bir süsleme usûlü ile onlara) **çok hoş gösterilmiştir."**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede insanın sıkıştığı zaman bedduâ ederek acele azap istediğini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmesinde kulun bu talebinde yalancı olduğunu zîrâ istemediği bir şey başına geldiğinde hemen ondan kurtulmak için duâya sarıldığını açıklamıştır.

Âyet: 12

"Kurtubî, İbni Kesîr, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde insanın, kendisine bir şey dokunduğu zaman bundan çok rahatsız olduğunu ve o belânın açılması için yatarken, otururken, ayakta ve tüm hallerinde duâya sarıldığını fakat **Allâh-u Te'âlâ** belâsını kaldırıp sıkıntısını açtığı zaman evvelce kendisinde hiçbir sıkıntı yokmuş gibi Rabbinden yüz çevirdiğini açıklamıştır ki, bu âyet-i kerîme:

﴿وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَى بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُو دُعَاءٍ عَرِيضٍ﴾

"**Biz insana** (sağlık ve bolluk gibi) **nîmet**(ler) **verdiğimiz zaman** (rahatlığa kapılarak Bize şükretmekten) **yüz çevirir ve** (kibrinden dolayı Bizim taatımıza yanaşmayarak) **yanını uzaklaştırır. Kendisine** (hastalık ve fakirlik gibi) **şer dokunduğunda ise** (o)**, sürekli pek çok duâ** (ve yakarış) **sâhibidir"** *(Fussilet Sûresi:51)* kavl-i şerîfi ile:

﴿ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجْأَرُونَ ثُمَّ إِذَا كَشَفَ الضُّرَّ عَنْكُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِنْكُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ﴾

"Sonra size (en ufak) **bir zarar dokunacak olsa** (kurtulmak için) **ancak O'na seslice yalvarıp yakarmaktasınız! Sonra sizden o zararı açtığında ise, birdenbire içinizden bir fırka** (evvelce yalvardıkları) **Rablerine şirk koşmayı sürdürürler"** *(Nahl Sûresi:53-54)* kavl-i şerîfi gibidir.

İşte **Allâh-u Te'âlâ** bu sıfatta olanları müsrif (haddi aşan kimseler) olarak nitelemek sûretiyle zemmetmiş fakat kendilerine hidâyet, tevfîk, istikāmet ve isâbet verdiği kişilerin bu sıfatlardan müstesnâ olduklarını diğer âyet-i kerîmelerinde beyân etmiştir. Nitekim:

﴿وَلَئِنْ أَذَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ إِنَّهُ لَيَئُوسٌ كَفُورٌ وَلَئِنْ أَذَقْنَاهُ نَعْمَاءَ بَعْدَ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّئَاتُ عَنِّي إِنَّهُ لَفَرِحٌ فَخُورٌ إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ﴾

"Yemin olsun ki; Biz insana tarafımızdan bir rahmet(i, lezzetini hissedecek şekilde) **tattırsak da, sonra onu ondan çekip alacak olsak, gerçekten de o,** (sabrının kıtlığından ve Allâh'a güvensizliğinden dolayı) **elbette tamâmen ümit kesen ve** (evvelce sâhip olduğu nîmetlere nankörlük ederek onları) **çokça inkâr eden bir kişidir!**

Andolsun ki; bir de Biz (hastalık ve fakirlik gibi) **kendisine dokunan bir zarardan sonra ona** (sıhhat ve zenginlik gibi) **bir nîmet tattıracak olsak, hiç şüphesiz ki elbette o: "Kötü şeyler** (ve tüm musîbetler) **benden** (kaybolup) **gitti" der.**

Muhakkak ki o, elbette (nîmetlere aldanarak nîmet vereni unutan) **pek** (şımarık ve) **sevinçli biridir,** (şükürle meşgul olacak yerde insanlara karşı kibirlenip) **çokça böbürlenicidir.**

Ancak o kimseler ki (Allâh-u Te'âlâ'ya gerçekten inanıp, kazâ ve kaderine tam mânâsıyla teslim olarak, başlarına gelen tüm belâlara) **sabretmişlerdir ve** (geçmiş gelecek tüm nîmetlerine karşı Allâh-u Te'âlâ'ya şükür mâhiyetinde) **sâlih ameller işlemişlerdir!**

İşte sana! Onlar, (beşeriyet gereği işlemiş oldukları tüm günahlar için) **geniş bir mağfiret ve** (güzel amellerine mükâfat olarak) **pek büyük bir ecir sâdece onlar içindir"** *(Hûd Sûresi:9-11)* âyet-i kerîmeleri de sabredip sâlih amel işleyenlerin böyle olmadıklarını, nîmeti **Allâh-u Te'âlâ**'dan bilip şükrettiklerini, sıkıntıları da yine Rablerinden bilerek sabredip rızâ gösterdiklerini açıklamaktadır ki îmanlı olan bir kimsenin iyi-kötü her halde kazançlı çıkacağı hadîs-i şerîflerde de bildirilmektedir.

Nitekim **Suheyb** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ صُهَيْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«عَجَبًا لِأَمْرِ الْمُؤْمِنِ! إِنَّ أَمْرَهُ كُلَّهُ خَيْرٌ، وَلَيْسَ ذَاكَ لِأَحَدٍ إِلَّا لِلْمُؤْمِنِ،
إِنْ أَصَابَتْهُ سَرَّاءُ شَكَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ، وَإِنْ أَصَابَتْهُ ضَرَّاءُ صَبَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ.»

"Müminin işine şaşılır; şüphesiz ki onun işlerinin tamâmı hayırdır. Bu, müminden başka hiçbir kimse için olmaz.

Ona bir bolluk gelse şükreder, bu kendisi için hayır olur. Kendisine bir darlık isâbet edecek olsa sabreder, bu da onun için hayır olur." *(Müslim, Zühd:13, no:2999, 4/2295; İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/340)*

Ulemânın beyânı vechile; yatalak kişinin durumu ekseriyetle daha zor ve o vakit yaptığı duâlar ve gayretler daha çok olduğundan bu âyet-i kerîmede dara düşen insanın yattığı halde yaptığı duâdan söze başlanmış, daha sonra oturan ve ayakta olan konu edilmiştir.

Âyet: 12

Maalesef tevhîd ehli oldukları halde belâdan kurtulduğu zaman eski günahlarına dönen birçok fâsık bulunmaktadır. Dolayısıyla bu âyet-i kerîme kâfir olan olmayan herkes hakkında umûmîdir.Bu âyet-i kerîme rahat zamanda duâyı terk edip, dara düştüğünde duâya koşan kimseleri zemmetmektedir, kâmil mümine yakışan rahatlıkta da zorlukta da Mevlâsına yalvarıp yakarmasıdır, zîrâ böyle yapmak icâbet husûsunda daha ümitlidir.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«تَعَرَّفْ إِلَى اللهِ فِي الرَّخَاءِ يَعْرِفْكَ فِي الشِّدَّةِ.»

"Bollukta (duâ eden biri olarak) **Allâh'a tanın ki, O da seni darlıkta tanısın** (da yardımına yetişsin)**!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:2803, 5/18-19; Taberânî, el-Kebîr, no:11243, 11/123; Âlûsî:11/55)*

Ebû Hureyre ve **Selmân** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَسْتَجِيبَ اللهُ لَهُ عِنْدَ الشَّدَائِدِ وَالْكَرْبِ فَلْيُكْثِرِ الدُّعَاءَ فِي الرَّخَاءِ.»

"Zorluklar ve sıkıntılar ânında Allâh'ın kendisine icâbet etmesi her kimi sevindiriyorsa bolluk (ve rahatlık) **zamânında duâyı çok yapsın."** *(Tirmizî, De'avât:9, no:3382, 5/393; Hâkim, el-Müstedrek:1/544; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:11/55)*

Ebudderdâ *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Rahat zamânında **Allâh**'a duâ et ki dara düştüğünde (yaptığın duâyı) kabul etsin!" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/637)*

Şu bilinsin ki; mümine bir belâ ve mihnet geldiği zaman bâzı işlere riâyet etmesi gerekir. Evvelâ; **Allâh-u Te'âlâ**'nın kazâsına rızâ göstermelidir, ne kalbiyle ne de diliyle îtiraz etmemelidir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** genel mânâda **Mâlik** ve her şeye hakkı olan yegâne **Melik**'tir.

Dolayısıyla dilediğini istediği şekilde yapma hakkına sâhiptir. Ayrıca her konuda **Hakîm** olduğu için boş ve fuzûlî işlerden münezzeh olması hasebiyle her yaptığı iş hikmetli ve doğrudur. Böyle olunca da **Allâh-u Te'âlâ** kulun üzerinde mihneti dâim kılarsa onu ilâhî bir adâlet bilmeli, giderirse de lütf-u kerem saymalıdır. Her hâlükârda ise ıztırab ve telâşı bırakıp sükûta (susmaya) sarılması gerekir.

İkinci olarak; başına musîbet gelen bir kişi o vakit duâ ile meşgul olacaka yerde **Allâh-u Te'âlâ**'nın zikri ve hamdi ile meşgul olsa daha efdal olur.

Nitekim **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَقُولُ الرَّبُّ عَزَّ وَجَلَّ مَنْ شَغَلَهُ الْقُرْاٰنُ وَذِكْرِي عَنْ مَسْأَلَتِي أَعْطَيْتُهُ أَفْضَلَ مَا أُعْطِي السَّائِلِينَ.»

"Rabb Azze ve Celle: 'Kur'ân okumak ve Beni zikretmek her kimi Benden bir şey istemekten alıkoyarsa, isteyenlere vereceğimin daha üstününü ona veririm' buyurdu" demiştir. *(Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân:25, no:2926, 5/45; Se'âlibî, el-Cevâhiru'l-hisân:3/225)*

Zikirle iştigal **Hakk** ile meşgul olmak demektir, duâ ile meşgul olmak ise nefsin hazzını talep ile iştigal olur ki birincinin daha fazîletli olduğunda şüphe yoktur. Duâ ile meşgul olan kimse de ancak dînî bir salâh (iyilik) niyetiyle o belânın izâlesi (giderilmesi) için yalvarmalı ve kendi nezdinde mutlaka din konusu dünyâya ağır basmalıdır.

Üçüncü olarak; **Allâh-u Te'âlâ** bir kuldan belâyı açtığı zaman mutlaka gizli-âşikâr, bolluk ve darlık hallerinin tümünde son derece şükre sarılmalı ve hiçbir halde şükürden boş kalmamalıdır. İşte belâ ânında tâkip edilecek hikmetli yol ancak budur.

Ehl-i tahkîkin beyânı vechile; nîmet içindeyken nîmetle meşgul olup o nîmeti ihsân edenden gâfil olan kişi belâ ânında da belâyı gönderenle değil de belânın kendisiyle meşgul olur. İşte böyle bir adamın hiçbir zaman başı belâdan kurtulmaz.

Belâ ânında zâten sıkıntıdadır, nîmet ânında ise o nîmetin elinden çıkacağı endişesini taşıması kendisine en büyük belâ olarak yeter. Çünkü nîmet ne kadar mükemmel ve lezzetli ise elden çıkma endişesi de o derece eziyet verici ve ürpertici olur.

Demek ki nîmetle meşgul olup sâhibini görmeyen kişi ebedî belâdan kurtulamaz. Ama nîmet zamânında nîmeti veren **Mün'im Te'âlâ** ile meşgul olan kişinin belâ ânında da belâyı gönderenle meşgul olması lâzımdır.

Nîmet gönderenle belâ veren Zât aynı olduğuna göre belâ ânında da, nîmet vaktinde de aynı noktaya teveccüh eden kişinin saâdetler denizinde gark olup kalması kaçınılmaz olur.

Âyet: 12

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; mümin kişinin, kendisini **Allâh-u Te'âlâ**'nın kaderlerinin akışlarına teslim edip sükûnet içerisinde rızâ göstermesi husn-ü edeptendir.

"Hıkem-i Atâiyye"de zikredildiği üzere;

«مَا الشَّأْنُ وُجُودُ الطَّلَبِ، إِنَّمَا الشَّأْنُ أَنْ تُرْزَقَ حُسْنَ الأَدَبِ.»

"Önemli olan şey isteyebilmek değildir, mühim olan (isterken) güzel bir edebe muvaffak kılınmandır."

Güzel edep ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın murâdını iyi anlamandır. Eğer O senin göğsünü duâ için şerhederse istediğin şeyleri çok ve büyük görmeksizin duâ edebilirsin. Çünkü o zaman duâ edilen şeyin husûlünün yakın olduğu anlaşılmaktadır.

Allâh-u Te'âlâ gâfil değildir ki uyarılması îcâb etsin, uzak değildir ki sen O'na yüksek sesle duâ yapasın!

O'na yalvardığın zaman hemen icâbet buyurursa şükretmelisin, eğer icâbeti tehir ederse sabretmelisin.

Şunu da iyi bilesin ki O sana kabul sözü vermiştir ama senin istediğin konuda değil, Kendi istediği mevzûda ve senin istediğin vakitte değil Kendi murâd ettiği zamanda!

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (كَذٰلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ) **"İşte sana!** (Kendilerine verilen duyuları ve güçleri, yaratılış gâyesinin tersi yönlerde kullanmak sûretiyle sermâyelerini boşuna tüketmiş olan) **o müsrif kimseler için, yapmakta bulunmuş oldukları o şeyler** (gaflet ve şehvetlere dalarak zikirden ve duâdan yüz çevirme gibi kötülükler) **böylece** (şaşılacak bir süsleme usûlü ile onlara) **çok hoş gösterilmiştir"** kavl-i şerîfinde geçen **"Tezyîn"**, **Allâh-u Te'âlâ** tarafından da olabilir, şeytan tarafından da olabilir.

İbni Atıyye *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile **Kur'ân-ı Kerîm**'de geçen **"Tezyîn** (süslü gösterme)" fiili bâzı âyet-i kerîmelerde **Allâh-u Te'âlâ**'ya bâzen de şeytana isnâd edilmiştir.

Allâh-u Te'âlâ'nın tezyîni, kuluna başına belâ geldiğinde duâ edip, rahatlayınca yüz çevirme fiilini hoş görmesini halketmesi (yaratması) anlamındadır. Şeytanın tezyîni ise vesveseleri ile kulu sapıklığa çağırmasıdır.

Âyet: 12

Bu âyet-i kerîmede kâfir kimse hakkında **"Müsrif"** tâbiri kullanılmış ve israf haddi aşma mânâsına geldiği için bu isim inkârcı kimseye münâsip düşmüştür. Nitekim bir insan harcamalarında sınır tanımamakla müsrif olacağı gibi, nefsinin hevâsına (kötü arzusuna) tâbi olup ömrünü kendisini ilgilendirmeyen hattâ zararına olan şeylerde tüketmekle de büyük bir müsrif sayılır.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîmede kâfirler hakkında **"Müsrif"** tâbirinin kullanılması, canlarını ve mallarını boş yere zâyi ettikleri içindir.

Onlar, canlarını **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri şeylere tapmakta harcadığı gibi, mallarını da câhiliyet örfüne göre, bahîre ve sâibe adını taktıkları hayvanlara ve putların bakıcılarına harcamak gibi boş yerlere sarfetmektedirler. Gerçi Müslümanların da bundan nasîbi vardır.

Nitekim müsrif; hasis bir gâye için çok mal harcayana derler. Dünyâ lezzetlerinin âhiret saâdetleri mukābilinde çok hasis ve basit olduğu âşikârdır.

Allâh-u Te'âlâ büyük saâdetlerin kazanılması için insana beş duyu organı, akıl, anlayış ve kudret gibi imkânlar vermiştir.

Her kim bu şerefli âletleri cismânî hasis şeyler elde etmek için kullanırsa elbette müsriflerden sayılacaktır.

Rabbimiz, her hangi bir konuda israfa bulaşmaktan ve müsriflikle vasıflanmaktan cümlemizi muhafaza eylesin. Âmîn!

Âyet: 13

﴿ وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (13)

(وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا) **Andolsun ki elbette muhakkak Biz helâk ettik,** kimi? (اَلْقُرُونَ) **asırlar halkını,** kimden önce geçen? (مِنْ قَبْلِكُمْ) **sizden önce,** ne zamanda helâk ettik? (لَمَّا ظَلَمُوا) **zulmettikleri anda,** (وَجَاءَتْ) **hâlbuki getirmişti,** kime? (هُمْ) **onlara,** kim? (رُسُلُهُمْ) **rasülleri,** neyi? (بِالْبَيِّنَاتِ) **apaçık delilleri,** (وَمَا كَانُوا) **ama onlar olmadı,** nedir olmadı? (لِيُؤْمِنُوا) **aslâ inanacak kimseler** (olmadı), (كَذٰلِكَ) **işte sana! Böylece,** (نَجْزِي) **cezâlandırırız,** kimi? (اَلْقَوْمَ) **bir toplumu,** öyle toplum ki, (اَلْمُجْرِمِينَ) **mücrimler olan.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Ey Mekke müşrikleri!) **Andolsun ki; elbette muhakkak Biz sizden önceki** (Nûh, Âd ve Semûd kavmi gibi nice) **asırlar halkını** (peygamberlerini inkâr ederek) **zulüm yaptıkları anda helâk etmiştik.**

Oysa rasülleri onlara (davâlarının doğruluğuna delâlet eden) **pek açık deliller getirmişti, ama onlar** (körü körüne taklide alıştıkları için) **aslâ inanacak** (kimseler) **değillerdi! İşte sana! Biz** (peygamberlerini inkâr ederek en büyük suçu işlemiş olan) **o mücrimler toplumunu böylece** (toptan helâke mâruz bırakan fecî bir âkıbet ile) **cezâlandırırız."**

İ Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerinde müşriklerin İslâm'ın hak olduğunu anlamak için başlarına belâ yağmasını istediklerini fakat Kendisinin onların bu isteğine icâbet etmeyerek kendilerini yaşattığını, zâten onların bu isteklerinde samîmi olmadıklarını, nitekim en ufak bir musîbet ânında ondan kurtulmak için duâya sarıldıklarını beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmesinde onlara verilen bu mühlete aldanmamaları gerektiğini, zîrâ önceki ümmetleri toptan helâk ettiği gibi bu ümmetin müşriklerine de bâzen dalga geçerek istedikleri azâbı peşînen gönderebileceğini açıklayarak onları tehdit etmiştir.

"Kurtubî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde geçmiş ümmetleri helâk ettiğinden bahsederek **Mekke** kâfirlerini tehdit etmekte ve:

"Eski ümmetlerin îmân etmeyeceğini bildiğimiz için onları helâk ettik! Demek ki Biz **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i inkâr etmeleri sebebiyle bu müşrikleri de helâk etmeye Kādiriz.

Lâkin içlerinden bâzılarının ileride îmân edeceğini, îmân etmeyecek olanların sulplerinden de îmân edecek kimseler çıkacağını bildiğimiz için onlara mühlet vermekteyiz" buyurmaktadır.

Âyet-i kerîmede geçen **"Karn"** kelimesi bir kavle göre kırk, bir görüşe göre seksen, bir görüşe göre de yüz senedir.

Diğer bir görüşe göre de mutlak mânâda zamandır ki burada kastedilen, her hangi bir peygamberin zamânında bulunup onu inkâr ederek helâke maruz olan **Nûh**, **Âd** ve **Semûd** kavimleri gibi inkârcı toplumlardır.

Âyet: 14

﴿ ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (14)

(ثُمَّ جَعَلْنَا) **Sonra Biz yaptık,** kimi? (كُمْ) **sizi,** nedir yaptık? (خَلَائِفَ) **halîfeler,** nerede? (فِي الْأَرْضِ) **yer**(yüzün)**de,** neden sonra? (مِنْ بَعْدِهِمْ) **o** (sizden önce helâk ola) **nlardan sonra,** niçin halîfeler yaptık? (لِنَنْظُرَ) **bakalım için ki,** (كَيْفَ تَعْمَلُونَ) **nasıl amel edeceksiniz?!**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Sonra Biz (tüm yapacaklarınızı ezelde bildiğimiz halde,) **nasıl amel edeceğinize** (şâhitlerle birlikte) **bakalım diye, o** (sizden önce helâk ola)**nların ardından yer**(yüzün)**de sizi** (onların yerine geçen) **halîfeler yaptık!"**

Î Z Â H Â T - I M Ü F Î D E

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede peygamberlerini inkâr ederek zulüm işleyen eski mücrim ümmetleri helâk ettiğini beyân ederek bu ümmetin müşriklerini tehdit buyurduktan sonra bu âyet-i kerîmesinde öncekilerin ardından ne amel edeceklerini ortaya çıkarmak için bu ümmeti diğerlerinin yerine getirdiğini açıklamıştır.

Nitekim **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِنَّ الدُّنْيَا حُلْوَةٌ خَضِرَةٌ وَإِنَّ اللهَ مُسْتَخْلِفُكُمْ فِيهَا فَنَاظِرٌ كَيْفَ تَعْمَلُونَ.»

"Gerçekten dünyâ tatlıdır, yeşildir. Şüphesiz ki Allâh sizi onda (istediği gibi tasarrufta bulunan) **halîfeler yapacaktır, sonra da nasıl amel edeceğinize bakacak** (ve ona göre size muâmele yapacak)**tır"** buyurdu. *(Tirmizî, Fiten:26, no:2191, 4/483; İbni Mâce, Fiten:19, no:4000, 2/1325; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/123)*

Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen diğer bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

«إِنَّ الدُّنْيَا حُلْوَةٌ خَضِرَةٌ وَإِنَّ اللهَ مُسْتَخْلِفُكُمْ فِيهَا فَيَنْظُرُ كَيْفَ تَعْمَلُونَ فَاتَّقُوا الدُّنْيَا وَاتَّقُوا النِّسَاءَ فَإِنَّ أَوَّلَ فِتْنَةِ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَانَتْ فِي النِّسَاءِ.»

"Gerçekten dünyâ tatlıdır, yeşildir. Şüphesiz ki Allâh sizi onda (istediği gibi tasarrufta bulunan) **halîfeler yapacaktır, sonra da** (sizin onda) **nasıl amel edeceğinize bakacaktır.**

Dünyâ(nın sizi aldatmasın)**dan sakının, kadınlar**(ın sizi dünyâcı yapmasın)**dan da sakının! Çünkü gerçekten İsrâîloğullarının ilk fitnesi** (yoldan çıkması) **kadınlar yüzünden olmuştur."** *(Müslim, Zikr:26, no:2742, 4/2098; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/340)*

Katâde *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmeyi okuyarak:

«صَدَقَ رَبُّنَا، مَا جَعَلَنَا خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ إِلَّا لِيَنْظُرَ إِلَى أَعْمَالِنَا، فَأَرُوا اللهَ خَيْرَ أَعْمَالِكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالسِّرِّ وَالْعَلَانِيَةِ.»

"Rabbimiz doğru buyurmuş! O bizi yeryüzünde ancak amellerimizi izlesin diye yetkili kimseler kılmıştır. Artık siz gece-gündüz, gizli-âşikâr (dâimâ iyi şeyler yaparak) **Allâh'a hayırlı ameller gösterin"** buyurmuştur. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/134; İbnü Ebî Hâtim:6/1934)*

Sâbit el-Bünânî *(Radıyallâhu Anh)*ın **Abdurrahmân ibni Ebî Leylâ** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakline göre; **Avf ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)* bir kere **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*a: "Bir kere rüyamda (gökten) bir ip sarkıtıldığını ve onunla **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in göğe çekildiğini sonra bir ip daha sarkıtılarak **Ebû Bekr**'in kaldırıldığını sonra da minberin etrâfında insanların zirâ' ile ölçüldüğünü fakat **Ömer**'in minbere doğru üç arşın üstün geldiğini gördüm" diye anlatınca **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*:

«دَعْنَا مِنْ رُؤْيَاكَ، لَا أَرَبَ لَنَا فِيهَا.»

"Bırak sen bu rüyâlarını, bizim onlara ihtiyâcımız yok" dedi. Sonra **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* halîfe seçildiğinde:

«يَا عَوْفُ، رُؤْيَاكَ.»

"Ey Avf! Rüyânı anlat" deyince **Avf** *(Radıyallâhu Anh)*: "Senin benim rüyâma ihtiyâcın olur muydu, sen beni men etmemiş miydin?" dedi.

Âyet: 14

O zaman **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*:

«وَيْحَكَ! إِنِّي كَرِهْتُ أَنْ تَنْعَى لِخَلِيفَةِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَفْسَهُ.»

"Yazık sana! Ben o zaman senin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***in halîfesine kendi ölümünün yaklaştığını anlatmanı istemedim"** deyince **Avf** *(Radıyallâhu Anh)* rüyâsını anlattı.

Sıra "**Ömer** üç arşın ile üstün geldi" konusuna gelince (Avf *(Radıyallâhu Anh)*): "Bu üç arşından biri **Ömer**'in halîfe olacağı idi ki oldu. İkincisi **Allâh** uğrunda hiçbir tenkitçinin tenkidinden korkmuyor olması idi, üçüncüsü ise **Allâh** yolunda şehit olacağıdır" dedi. O zaman **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*:

«يَقُولُ اللهُ: ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ﴾ فَقَدِ اسْتُخْلِفْتَ يَا ابْنَ أُمِّ عُمَرَ، فَانْظُرْ كَيْفَ تَعْمَلُ. وَأَمَّا قَوْلُهُ: فَإِنِّي لَا أَخَافُ فِي اللهِ لَوْمَةَ لَائِمٍ، فَمَا شَاءَ اللهُ. وَأَمَّا قَوْلُهُ: فَإِنِّي شَهِيدٌ، فَأَنَّى لِعُمَرَ الشَّهَادَةُ، وَالْمُسْلِمُونَ مُطِيفُونَ بِهِ! ثُمَّ قَالَ: إِنَّ اللهَ عَلَى مَا يَشَاءُ قَدِيرٌ.»

"**Allâh-u Te'âlâ**: "**Sonra Biz** (tüm yapacaklarınızı ezelde bildiğimiz halde,) **nasıl amel edeceğinize bakalım diye, onların ardından yer**(yüzün)**de sizi** (onların yerine geçen) **halîfeler yaptık" buyuruyor.**

Ey Ömer! Gerçekten sen halîfe seçildin, şimdi bak bakalım ne amel edeceksin? Onun "Benim Allâh uğrunda hiçbir tenkitçinin tenkidinden korkmadığımı söylemesine gelince, o hususta mâşâallâh (Allâh'ın dilediği kadar öyleyim)**!**

Benim şehit olacağımı söylemesi ise, Ömer nasıl şehit olacak ki Müslümanlar onun etrâfını çepeçevre kuşatmış (etrafta katılacağı bir cihat imkânı yok)**? Ama yine de Allâh dilediğini yapmaya Kâdir'dir"** dedi. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/135-136; İbnü Ebî Hâtim:6/1934; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/123)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً﴾

"Şüphesiz Ben yeryüzünde bir halîfe tâyin ediciyim" *(Bakara Sûresi:30)* kavl-i şerîfiyle **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a tevdî ettiği hakîkî halîfelik istihkâkı en ziyâde bu ümmete has kılınmıştır.

İşte bu sırdan dolayıdır ki maddî ve mânevî anlamda bu ümmette bulunan hulefâ kadar geçmiş hiçbir ümmette halîfe bulunmamıştır.

Hilâfetin bir sûreti bir de mânâsı vardır. Maddî hilâfet, nefsânî isteğe uymaktan sakınarak halk arasında şerîat kanunlarına göre adâlet ve eşitliği teminden ibâret olduğu gibi, mânevî hilâfet de mânevî raiyye olan âzâyı, kalp, ruh, sir ve nefis gibi latîfeleri, havâss-ı hamseyi (beş duyu organını) ve nefsânî güçleri hakkı talep, bâtıldan sakınma ve mâsivâyı terk edip **Allâh-u Te'âlâ**'ya vâsıl olma husûsunda enbiyâ ve seçkin velîlerin sîreti üzere yönetebilmektir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; helâk olanlar mutlaka ya şerîatı ihlâl ettikleri için ya da hakîkatleri (tasavvufu) bozdukları için helâk olmuşlardır.

Şerîat, bedenleri koruduğu gibi hakîkat da ruhları korur. Şerîatı lâyıkı vechile yerine getiren kişi nefsini dünyevî ve uhrevî âfetlerden kurtarır. Hakîkatı lâyıkı vechile îfâ eden ise hem bu dünyâda hem de âhirette **Allâh**'ı bilmemekten rûhunu sıyânet etmiş (korumuş) olur.

Ama her kim hem şerîatı hem hakîkatı birlikte yürütürse cismini ve rûhunu muhâfaza eden mukarreblerden olur.

Bir kimse hakîkatı bırakıp sâdece şerîatı yerine getirse cismini kurtarsa da bu dünyâda rûhunu vesvese ve evhâm ile azap çekmekten, âhirette de avâmla birlikte uzakta kalmaktan kurtaramaz.

Ama her kim şerîatın zâhirini dikkate almayıp sâdece bâtınını ve hakîkatını icrâ ederse, eğer onun bu hâli aslı esası olmayan kuru bir iddiadan ibâret ise bu kişi zındık sayılacağı için hem cismi hem rûhu azâba uğratılır. Yok eğer dâvâsı hak ise **Hallâc-ı Mansûr**'un başına geldiği gibi dünyâda cismi îdâm edilirse de âhirette mukarreblere iltihak eder.

İşte bu âyet-i kerîmenin işâreti vechile; her asrın ehline: "Biz sizden önce geçen nicelerini nefsânî haz ve şehvetlerine takılıp kaldıkları zaman huzûrumuzdan uzak kalma ve hicâba uğrama kederiyle helâk ettik.

Oysa onları Rablerine kavuşturacak elçiler yâni zamanlarında bulunan mürşidler ve velîler, doğruluklarını gösteren kerâmetlerle onlara gelmişti-ler. Bu mürşidlerin hiçbir kerâmeti olmasa bile sâdece insanların hidâyetine vesîle olmaları bile onların doğruluğuna delil olarak yeterliydi.

Âyet: 14

Fakat onlar yine de o velîlerin makāmını inkâr ettiler. Şimdi onların ardından sizi yeryüzünde yarattık ki zamânınızda bulunan terbiye şeyhlerine karşı nasıl muâmele yapacağınızı izleyeceğiz, bakalım onları inkâr mı edeceksiniz yoksa ikrar mı edeceksiniz?" buyrulmuş olmaktadır.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh-u Te'âlâ'nın insanı Halife yapacağı konusuna, meleklerin itirazları üzerine Allâh-u Te'âlâ'nın onlara cevabı:

﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾

"(Hatırla!) **Bir zamânı ki, Rabbin meleklere: "Muhakkak Ben yer**(yüzün)**de** (oranın îmârı, insanların idâresi ve emirlerimin tebliğ ve icrâsına yetkili olmak üzere, art arda gelecek neslin babası olan Âdem'i) **bir halîfe** (olarak) **yaratıcıyım" buyurmuştu da, onlar** (îtiraz kastıyla değil de, hikmetini öğrenmek için)**:**

"Orada bozgunculuk yapacak ve kanlar dökecek bir kimseyi mi yaratacaksın? Oysa biz dâimâ Sana (övgülerde bulunmakta, ortak, eş ve evlat gibi şânına yakışmayan bütün ayıp ve noksanlardan uzaklığını ifâde etmek üzere) **hamdinle tesbîhte bulunmaktayız ve sürekli Seni takdîs etmekteyiz" demişlerdi.**

O (Allâh-u Te'âlâ)**: "**(Âdem'in yaratılıp halîfe seçilmesindeki faydalarla ilgili) **sizin bilemeyeceğiniz şeyleri şüphesiz ki Ben bilmekteyim" buyurmuştu. "** *(Bakara Sûresi:30)*

FİHRİSTLER

Âyet-i Kerîmeler
(631-643)

Hadîs-i Şerifler
(644-657)

Eserler
(658-660)

Arapça Beyitler
(661)

Farsça Beyitler
(662)

Alfabetik Fihrist
(663-695)

Âyet-i Kerîmeler

أَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ بَنَاهَا 545
أَأُنْزِلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِنْ بَيْنِنَا 497
أَجَعَلَ الْآلِهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا إِنَّ هٰذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ 496
إِذِ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلَاسِلُ يُسْحَبُونَ فِي الْحَمِيمِ 220
إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللهِ وَاللهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ 147
اِرْجِعِي إِلَى رَبِّكِ 546
اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً 283
اُعْبُدُوا اللهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ 502
أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ 567
أَفَعَيِينَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ 541
أَفَلَمْ يَرَوْا إِلَى مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ 574
أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى تَقْوَى مِنَ اللهِ وَرِضْوَانٍ 171
أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَى رَجُلٍ مِنْهُمْ 444-494
أَلَا إِنَّ لِلهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ قَدْ يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ 130
أَلَا بِذِكْرِ اللهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ 105
اَلٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ 489
اَلْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللهُ 16-30
اَلتَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ 206
اَلْحَمْدُ لِلهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ 603
اَلْحَمْدُ لِلهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ 603
اَلرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى 527-536
أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ 65
اَلشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ 561
إِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا 389
اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللهِ أَلَا بِذِكْرِ اللهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ 580
اَلَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ 580

اَلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ 428-484
اَللهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمٰوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ 536
اَللهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا 546
اَللّٰهُمَّ إِنْ كَانَ هٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً 609
أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنَابِيعَ فِي الْأَرْضِ 540
أَلَمْ نُهْلِكِ الْأَوَّلِينَ ثُمَّ نُتْبِعُهُمُ الْآخِرِينَ 530
أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ 114
اَلْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ 173
أَلَيْسَ اللهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ 214
إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا وَعْدَ اللهِ حَقًّا إِنَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ 538
أَمْ مَنْ هُوَ قَانِتٌ اٰنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْاٰخِرَةَ 88
أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ 549
اِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالا 389
إِنَّ السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا لِتُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعٰى 550
إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ 551
إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ 586
إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا 529
إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنٰى 64
إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنُّوا بِهَا 577
إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللهُ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ 262-276-277
إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللهَ يَدُ اللهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ 115-204
إِنَّ اللهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ 181
إِنَّ اللهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ 463-467
إِنَّ اللهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا 175
إِنَّ اللهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ 247
إِنَّ اللهَ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللهِ 302
إِنَّ اللهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ 113
إِنَّ رَبَّكُمُ اللهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ 511-535

إِنَّ شَجَرَةَ الزَّقُّومِ طَعَامُ الْأَثِيمِ 292
إِنَّ فِي اخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللهُ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ 570
إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ 573
إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ 473
إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَى وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ 437
إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ 347
إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا 433
إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحٰى إِلَيَّ 444
إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً 626
إِنِّي ذَاهِبٌ إِلٰى رَبِّي سَيَهْدِينِ 408
أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَةَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا 495-497
أَوَعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلٰى رَجُلٍ مِنْكُمْ 502
أَوَلَا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ 434
أُولٰئِكَ مَأْوَاهُمُ النَّارُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ 584
أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَمْ يَعْيَ بِخَلْقِهِنَّ 545
أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلٰى أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ 544
أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى 542
بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ 301
بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ 463-467
تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ 597
تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا 569
تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ وَأَعَدَّ لَهُمْ أَجْرًا كَرِيمًا 599
ثُلَّةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ وَثُلَّةٌ مِنَ الْاٰخِرِينَ 61
ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدٰى 342
ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجْأَرُونَ ثُمَّ إِذَا كَشَفَ الضُّرَّ عَنْكُمْ 616
ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ 76
ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ 530
ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَا أَمَرَهُ 540

ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى الْجَحِيمِ 529
ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا 67-493
ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَى وَهَارُونَ إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ 502
ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا 338-339
ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ 624
ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَى آثَارِهِمْ بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ 502
ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا 530
جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ 69
حَتَّى إِذَا اسْتَيْئَسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا جَاءَهُمْ نَصْرُنَا 321
خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ 82-101
خَلَقْتُ بِيَدَيَّ 527
دَعْوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ 592
ذٰلِكَ أَنْ لَمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَى بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا غَافِلُونَ 249
ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ اللهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ 585
رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ 505
رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا 58
رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ 285
رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ 34-339
سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي 285
سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ 609
سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ 605
سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ 600-607
سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللهُ لَهُمْ 283
سَيَحْلِفُونَ بِاللهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ 9-332
عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا 473
عَفَا اللهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ 306
فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَادْخُلِي جَنَّتِي 366
فَاصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ 509

فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ 401
فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ 467
فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ 415
فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا 568
فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا 532
فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ 443-470-481
فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ 338
فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللهِ لِنْتَ لَهُمْ 468
فَسَوْفَ يَأْتِي اللهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ 417
فَعَسَى اللهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ 90
فَقَالُوا أَبَشَرٌ يَهْدُونَنَا 496
فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هٰؤُلَاءِ شَهِيدًا 122
فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللهُ لِيُعَذِّبَهُمْ 75
فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللهُ قُلُوبَهُمْ 339-440
فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَأَنْ لَمْ يَدْعُنَا إِلَى ضُرٍّ مَسَّهُ 436
فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ 436
فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكِرَةِ مُعْرِضِينَ كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ 439
فَمَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا قِبَلَكَ مُهْطِعِينَ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ عِزِينَ 439
فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللهُ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ 154
فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ 432
قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ 415
قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا 294-297
قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ 356
قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ 297
قُلْ أَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذٰلِكُمْ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي 68
قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ 34
قُلِ انْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا تُغْنِي الْآيَاتُ 574
قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحٰى إِلَيَّ أَنَّمَا إِلٰهُكُمْ إِلٰهٌ وَاحِدٌ 614

قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا أَوْ خَلْقًا مِمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْ 544
قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمٰوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ 534
قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي اٰذَانِهِمْ وَقْرٌ 431
قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلٰى أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ 89
قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ 541
كَانُوا قَلِيلًا مِنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ 88
كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ 513
كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ 235
كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ 63
لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ لَأَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا 294
لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ 69
لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ 73
لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوٰى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ 148
لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ 272
لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا 579
لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ 179
لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ 372
لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ أُولٰئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً 43
لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْثِيمًا إِلَّا قِيلًا سَلَامًا سَلَامًا 602
لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ 531
لَأَنْتُمْ أَشَدُّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِمْ مِنَ اللّٰهِ ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ 409
لَقَدْ تَابَ اللّٰهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ 82-133-305-330
لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ 442-482
لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللّٰهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُو اللّٰهَ 583
لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ 112
لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ 346
لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا 441
لَوْلَا نُزِّلَ هٰذَا الْقُرْءَانُ عَلٰى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ 495

لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ الْبِرَّ 344
لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ 372
لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ 116-598
لِيُنْذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِنْ لَدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ 505
لِيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا 437
مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِينَ 89
مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ 370
مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللهِ 156
مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبٰى 236
مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ 417
مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضٰى نَحْبَهُ 345
مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ 533-537
مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً 188
مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا 577
مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ 469
هٰذَا فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَغَسَّاقٌ وَاٰخَرُ مِنْ شَكْلِهِ أَزْوَاجٌ 552
هٰذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ اٰنٍ 551
هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا 429
هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ 557
هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ 31-112
وَاٰخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ 212
وَاٰخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَاٰخَرَ سَيِّئًا 80-81-89
وَاٰخَرُونَ مُرْجَوْنَ لِأَمْرِ اللهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ 131-324
وَاٰخَرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ 60
وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللهِ 444
وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ 462
وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ 393
وَأُدْخِلَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ 607

وَاَدْخِلْنِى بِرَحْمَتِكَ فِى عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ 367
وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً 628
وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا 300
وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَى بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ 616
وَإِذَا غَشِيَهُمْ مَوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ 436
وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هٰذِهِ إِيمَانًا 424
وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ نَظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ هَلْ يَرَاكُمْ مِنْ أَحَدٍ 438-443
وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنْبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا 436-615
وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا 347
وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ 184
وَأَصْحَابُ الشِّمَالِ مَا أَصْحَابُ الشِّمَالِ فِي سَمُومٍ وَحَمِيمٍ 552
وَاطْمَأَنُّوا بِهَا 579
وَأَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ 594
وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَأَنَّ لِلهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ 307
وَاغْفِرْ لِأَبِي إِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ 284
وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ مَرَدًّا 173
وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ 40
وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولٰئِكَ الْمُقَرَّبُونَ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ثُلَّةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ 60-68
وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ 561
وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتَّى عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ 560-569
وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْ بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولٰئِكَ مِنْكُمْ 60
وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِى الصَّالِحِينَ 367
وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا 139
وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَآتَاهُمْ تَقْوَاهُمْ 590
وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ 60
وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا 591
وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْاٰخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ 582
وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ اٰيَاتِنَا غَافِلُونَ 581

وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا 276
وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا 88
وَالَّذِينَ يُحَاجُّونَ فِي اللهِ مِنْ بَعْدِ مَا اسْتُجِيبَ لَهُ حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ 390
وَاللهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا 403
وَاللهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيَاحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَسُقْنَاهُ إِلَى بَلَدٍ مَيِّتٍ 539
وَاللهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ 36
وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ 600
وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا 501
وَإِلَى عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا 501
وَإِلَى مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا 501
وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ 430
وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا 401
وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ 128
وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ 492
وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا 211
وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا 203
وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَهُوَ عِنْدَ اللهِ عَظِيمٌ 333
وَتُوبُوا إِلَى اللهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ 308
وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا 569
وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ اٰيَتَيْنِ فَمَحَوْنَا اٰيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا اٰيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً 558-568
وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا 569
وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً 462
وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ 123
وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ بِمَا كَسَبُوا لَعَجَّلَ لَهُمُ الْعَذَابَ 613
وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ 467
وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا 579
وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ 31-105
وَعَدَ اللهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ 68

وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا 132-323-332
وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ 112
وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلَائِكَةُ 581
وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ 606
وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُ وَأَوْرَثَنَا الْأَرْضَ 606
وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي هَدَانَا لِهٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللّٰهُ 606
وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللّٰهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ 8-119
وَكَانَ الْإِنْسَانُ كَفُورًا 18
وَكَأَيِّنْ مِنْ اٰيَةٍ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا 574
وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ 63-122
وَكُلًّا وَعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى 208
وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ فِي السَّمٰوَاتِ لَا تُغْنِي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا إِلَّا مِنْ بَعْدِ أَنْ يَأْذَنَ اللّٰهُ 533-537
وَكُونُوا مَعَ الصّٰدِقِينَ 364
وَلَئِنْ أَذَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ إِنَّهُ لَيَئُوسٌ كَفُورٌ 616
وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ 534
وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ 415
وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى 251
وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللّٰهِ 256
وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ 534
وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ 491
وَلَا يُنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ 384
وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ 411
وَلَذِكْرُ اللّٰهِ أَكْبَرُ 339
وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰى 269
وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ 501
وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ 622
وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ 515
وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ 595

وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا هٰذَا مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُولُهُ 429
وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا 250
وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا مَا اٰتَاهُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللّٰهُ سَيُؤْتِينَا اللّٰهُ 484
وَلَوْ تَرَى إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُو رُءُوسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ 554
وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبِسُونَ 497
وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيمَاهُمْ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ 76
وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ دَابَّةٍ 613
وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَى ظَهْرِهَا مِنْ دَابَّةٍ 614
وَلَوْ يُعَجِّلُ اللّٰهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ لَقُضِيَ إِلَيْهِمْ 608
وَلَوْلَا أَنْ تُصِيبَهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَيَقُولُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا 249
وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ فَكُّ رَقَبَةٍ 155
وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ 301-445
وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالا 495
وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْقُرٰى 20
وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ 443
وَمَا أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ بِالَّتِي تُقَرِّبُكُمْ عِنْدَنَا زُلْفٰى 500
وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ 73
وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا لَهَا مُنْذِرُونَ ذِكْرٰى وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ 251
وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ 531
وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ 501-550
وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا ذٰلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا 567
وَمَا عِلْمِي بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ 73
وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ 284
وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ حَتّٰى يُبَيِّنَ لَهُمْ 298
وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ 373-388
وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى حَتّٰى يَبْعَثَ فِي أُمِّهَا رَسُولا 250
وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً 595
وَمَا كُنْتَ تَتْلُو مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ 503

وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُولا 249-251
وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا 532
وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدٰى إِلَّا أَنْ قَالُوا أَبَعَثَ اللهُ بَشَرًا 496
وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ مُنَافِقُونَ وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ 70
وَمِنْ اٰيَاتِهِ أَنَّكَ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ 539
وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللهِ حَدِيثًا 197
وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللهِ قِيلا 197
وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ 28
وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ 25
وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ 381
وَمَنْ يُطِعِ اللهَ وَالرَّسُولَ فَأُولٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللهُ عَلَيْهِمْ 585
وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ 212-599
وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ 506
وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ 430
وَهٰذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ 250
وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَى ظُهُورِهِمْ 588
وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ 251
وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً 545
وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ 529-536
وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ 548
وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ 545
وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ 320
وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَمَا كُنْتُمْ 365
وَيَأْبَى اللهُ إِلاَّ أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ 520
وَيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ 173
وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَّفَهَا لَهُمْ 588
وَيَدْعُ الْإِنْسَانُ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولا 611
وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ 161

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثُلَاتُ 609
وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ 26
يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَائَكِ 563
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ 343
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا إِنْ تَتَّقُوا اللهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا 591
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا 13
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً 413
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَخُونُوا اللهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ 86
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا 338
يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِنَ الْبَعْثِ 542
يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ 418
يَاأَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ 504
يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ 339
يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللهَ لَا يَرْضٰى 14
يُدَبِّرُ الْأَمْرَ 536
يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ 536
يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ 561
يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا 609
يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكُمْ 5-129
يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ 125
يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا 570
يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ 34
يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ 571
يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ 123
يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعٰى نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ 586
يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمٰنِ وَفْدًا 588
يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفٰى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ 123

Hadîs-i Şerifler

اٰيَةُ الْإِيمَانِ حُبُّ الْأَنْصَارِ وَاٰيَةُ النِّفَاقِ بُغْضُ الْأَنْصَارِ 51

أَبْدَلَنَا اللهُ بِذٰلِكَ الْجِهَادَ فِي سَبِيلِ اللهِ وَالتَّكْبِيرَ عَلٰى كُلِّ شَرَفٍ 217

أَبْشِرْ بِخَيْرِ يَوْمٍ مَرَّ عَلَيْكَ مُنْذُ وَلَدَتْكَ أُمُّكَ 330

أَتَانِي جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ! إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ بَعَثَنِي 453

اِتَّقُوا الْبَوْلَ، فَإِنَّهُ أَوَّلُ مَا يُحَاسَبُ بِهِ الْعَبْدُ فِي الْقَبْرِ 165

أَحَسِبْتَ أَنَّ اللهَ تَعَالٰى غَفَلَ عَنْ يَدِكَ حِينَ تُشِيرُ إِلَيْهِمْ بِهَا إِلٰى حَلْقِكَ 85

أَخِّرْهَا فَقَدْ أُجِبْتَ فِيهَا 611

اِذَا بَلَغَ الْعَبْدُ اَرْبَعِينَ سَنَةً وَلَمْ يَغْلِبْ خَيْرُهُ شَرَّهُ قَبَّلَ الشَّيْطَانُ 556

إِذَا ذُكِرَ أَصْحَابِي فَأَمْسِكُوا 278

إِذَا رَأَيْتُمُ الرَّبِيعَ فَأَكْثِرُوا ذِكْرَ النُّشُورِ 541

إِذَا طَلَعَتِ الثُّرَيَّا أَمِنَ الزَّرْعُ مِنَ الْعَاهَةِ 523

إِذَا قَالُوا سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ أَتَاهُمْ مَا اشْتَهَوْا مِنَ الْجَنَّةِ مِنْ رَبِّهِمْ 595

إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ شَفَعْتُ لِأَبِي وَأُمِّي وَعَمِّي أَبِي طَالِبٍ وَأَخٍ لِي 270

إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ 397

إِذَا يَحْطِمُكُمُ النَّاسُ، فَيَمْنَعُونَكُمُ النَّوْمَ سَائِرَ اللَّيْلَةِ 333

اِذْهَبْ فَاغْسِلْهُ وَكَفِّنْهُ وَوَارِهِ، غَفَرَ اللهُ لَهُ وَرَحِمَهُ 241

أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ أَسْلَمُ وَغِفَارُ وَمُزَيْنَةُ ـوَأَحْسِبُهُـ وَجُهَيْنَةُ 29

أَرَأَيْتَ لَوْ كَانَ لَكَ عَبْدَانِ أَحَدُهُمَا يُطِيعُكَ وَلَا يَخُونُكَ 350

أَرَأَيْتَكُمْ اِنْ اَعْطَيْتُكُمْ مَا سَأَلْتُمْ فَهَلْ تُعْطُونَنِي كَلِمَةً وَاحِدَةً 240

أَرْبَعَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ رَجُلٌ أَصَمُّ لَا يَسْمَعُ شَيْئًا وَرَجُلٌ أَحْمَقُ وَرَجُلٌ هَرِمٌ 267

اِسْتَأْذَنْتُ رَبِّي فِي أَنْ أَسْتَغْفِرَ لَهَا فَلَمْ يَؤْذَنْ لِي 256

أَشْتَرِطُ لِرَبِّي أَنْ تَعْبُدُوهُ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا 185

اِشْفَعُوا تُؤْجَرُوا 295

أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ، بِأَيِّهِمُ اقْتَدَيْتُمُ اهْتَدَيْتُمْ 44

اَعْدٰى عَدُوِّكَ نَفْسُكَ الَّتِي بَيْنَ جَنْبَيْكَ 422

اِعْمَلُوا فَكُلٌّ مُيَسَّرٌ لِمَا خُلِقَ لَهُ 318

اِغْسِلْ ذَكَرَكَ ثُمَّ تَوَضَّأْ ثُمَّ ارْقُدْ 163
أَفَلَا تَجْلِسُونَ حَتّٰى أُكَلِّمَكُمْ؟ 183
أَقْرَبُ النَّاسِ مِنْ دَرَجَةِ النُّبُوَّةِ أَهْلُ الْعِلْمِ وَأَهْلُ الْجِهَادِ 420
أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ فَأَكْثِرُوا الدُّعَاءَ 223
أَكْثَرُ دُعَائِي وَدُعَاءِ الْأَنْبِيَاءِ قَبْلِي بِعَرَفَةَ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ 593
أَكْثَرُ عَذَابِ الْقَبْرِ مِنَ الْبَوْلِ 162
أَلَا إِنَّ الْكَذِبَ يُسَوِّدُ الْوَجْهَ، وَالنَّمِيمَةُ عَذَابُ الْقَبْرِ 351
أَلَا إِنَّ عَيْبَتِيَ الَّتِي اٰوِي إِلَيْهَا أَهْلُ بَيْتِي وَإِنَّ كَرِشِي الْأَنْصَارُ 53
اَلْإِحْسَانُ أَنْ تَعْبُدَ اللهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ 427
اَلْأَنْصَارُ لَا يُحِبُّهُمْ إِلَّا مُؤْمِنٌ وَلَا يُبْغِضُهُمْ إِلَّا مُنَافِقٌ 53
اَلتُّجَّارُ يُحْشَرُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فُجَّارًا إِلَّا مَنِ اتَّقٰى وَبَرَّ وَصَدَقَ 354
اَلْجَنَّةُ حُرِّمَتْ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ حَتّٰى أَدْخُلَهَا 508
اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي بِنِعْمَتِهِ تَتِمُّ الصَّالِحَاتُ 213
اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى كُلِّ حَالٍ 213
اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى مَا سَاءَ وَسَرَّ 213
اَلْخَاشِعُ الْمُتَضَرِّعُ الدَّعَّاءُ 290
اَلْخَيْلُ لِرَجُلٍ أَجْرٌ، وَلِرَجُلٍ سِتْرٌ، وَعَلَى رَجُلٍ وِزْرٌ 385
اَلصِّدْقُ أَمَانَةٌ وَالْكَذِبُ خِيَانَةٌ 353
اَلصَّلَاةُ عَلٰى وَقْتِهَا 222
اَلصَّلَاةُ عِمَادُ الدِّينِ 222
اَلصَّلَاةُ فِي مَسْجِدِ قُبَاءٍ كَعُمْرَةٍ 150
اَلصَّلَاةُ قُرْبَانُ كُلِّ تَقِيٍّ 223
اَلصَّلَاةُ نُورُ الْمُؤْمِنِ 223
أَلِظُّوا بِيَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ 598
اَلْعَرْشُ مِنْ يَاقُوتَةٍ حَمْرَاءَ، وَإِنَّ مَلَكًا مِنَ الْمَلَائِكَةِ نَظَرَ إِلَيْهِ 473
اَلْعُلَمَاءُ أُمَنَاءُ اللهِ عَلٰى خَلْقِهِ 396
اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ لِسَانَهُ ذَاكِرًا وَقَلْبَهُ شَاكِرًا وَارْزُقْهُ حُبِّي وَحُبَّ مَنْ يُحِبُّنِي 77
اَللّٰهُمَّ احْمِلْ عَلَيْهَا فِي سَبِيلِكَ إِنَّكَ تَحْمِلُ عَلَى الْقَوِيِّ وَالضَّعِيفِ 310

اَللّٰهُمَّ ارْحَمْ جِلْدِيَ الرَّقِيقَ، وَعَظْمِيَ الدَّقِيقَ مِنْ شِدَّةِ الْحَرِيقِ 166
اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِقَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ 244
اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِلْأَنْصَارِ وَلِأَبْنَاءِ الْأَنْصَارِ وَلِأَزْوَاجِ الْأَنْصَارِ 52
اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِلْأَنْصَارِ وَلِذَرَارِيِّ الْأَنْصَارِ وَلِذَرَارِيِّ ذَرَارِيِّهِمْ 54
اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِلْأَنْصَارِ، وَلِأَبْنَاءِ الْأَنْصَارِ، وَلِأَبْنَاءِ أَبْنَاءِ الْأَنْصَارِ 54
اَللّٰهُمَّ إِلَيْكَ أَشْكُو ضَعْفَ قُوَّتِي وَقِلَّةَ حِيلَتِي وَهَوَانِي عَلَى النَّاسِ 465
اَللّٰهُمَّ إِنَّ الْخَيْرَ خَيْرُ الْاٰخِرَةِ 172
اَللّٰهُمَّ إِنَّمَا مُحَمَّدٌ بَشَرٌ يَغْضَبُ كَمَا يَغْضَبُ الْبَشَرُ 612
اَللّٰهُمَّ حَبِّبْ إِلَيْنَا الْمَدِينَةَ كَحُبِّنَا مَكَّةَ أَوْ أَشَدَّ 167
اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى اٰلِ فُلَانٍ 32-103
اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى الْأَنْصَارِ وَعَلٰى ذُرِّيَّةِ الْأَنْصَارِ 52
اَللّٰهُمَّ لَا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلٰى نَفْسِكَ 214
اَللّٰهُمَّ هٰذَا عَمَّنْ شَهِدَ لَكَ بِالتَّوْحِيدِ وَشَهِدَ لِي بِالْبَلَاغِ 110
اَلْمَدِينَةُ كَالْكِيرِ تَنْفِي خَبَثَهَا وَيَنْصَعُ طَيِّبُهَا 72
اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ 175
اَلنَّاسُ رَجُلَانِ: عَالِمٌ، وَمُتَعَلِّمٌ، وَلَا خَيْرَ فِيمَا سِوَاهُمَا 395
اَلنَّدَمُ تَوْبَةٌ 90
اَلْوُضُوءُ قَبْلَ الطَّعَامِ وَبَعْدَهُ مِمَّا يَنْفِي الْفَقْرَ 164
أَمُؤْمِنُونَ أَنْتُمْ؟ 159
أَمَا إِنَّكِ لَوْ لَمْ تَفْعَلِي كُتِبَتْ عَلَيْكِ كَذْبَةٌ 352
أَمَا تَرْضٰى أَنْ تَكُونَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسٰى 306
أَمْسِكْ عَلَيْكَ بَعْضَ مَالِكَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكَ 330
أَمَّا قَوْلُكَ تَقُولُ قُرَيْشٌ: مَا أَسْرَعَ مَا تَخَلَّفَ عَنِ ابْنِ عَمِّهِ 375
أَمَّا هٰذَا فَقَدْ صَدَقَ فَقُمْ حَتّٰى يَقْضِيَ اللّٰهُ فِيكَ 327
إِنْ شِئْتُمْ دَعَوْتُ اللّٰهَ فَكَشَفَهَا عَنْكُمْ، وَإِنْ شِئْتُمْ كَانَتْ كَفَّارَةً وَطَهُورًا 165
أَنَا التَّوَّابُ اَتُوبُ عَلَي مَنْ تَابَ 117
أَنَا الضَّحُوكُ الْقَتَّالُ 418
أَنَا أَنْفُسُكُمْ نَسَبًا وَصِهْرًا وَحَسَبًا 446

أَنَا رَسُولُ اللهِ، بَعَثَنِي إِلَى الْعِبَادِ أَدْعُوهُمْ إِلَى اللهِ أَنْ يَعْبُدُوا اللهَ 182
أَنَا فَرَطُكُمْ عَلَى الْحَوْضِ 507
أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ بْنِ هَاشِمِ بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ 451
أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، إِنَّ اللهَ خَلَقَ الْخَلْقَ 449
أَنْتَ عَبْدُ اللهِ ذُو الْبِجَادَيْنِ 30
اِنْتَدَبَ اللهُ لِمَنْ خَرَجَ فِي سَبِيلِهِ لَا يُخْرِجُهُ إِلَّا إِيمَانٌ بِي وَتَصْدِيقٌ بِرُسُلِي 193
اِنْزِلْ عَنْهُ فَلَا تَصْحَبْنَا بِمَلْعُونٍ 612
اِنْطَلِقَا إِلَى هٰذَا الْمَسْجِدِ الظَّالِمِ أَهْلُهُ فَاهْدِمَاهُ، وَأَحْرِقَاهُ 146
إِنَّ أَبِي وَأَبَاكَ فِي النَّارِ 258
إِنَّ أَطْيَبَ الْكَسْبِ كَسْبُ التُّجَّارِ الَّذِينَ إِذَا حَدَّثُوا لَمْ يَكْذِبُوا 355
إِنَّ أَعْظَمَ الْخَطِيئَةِ عِنْدَ اللهِ اللِّسَانُ الْكَاذِبُ 353
إِنَّ أَعْمَالَكُمْ تُعْرَضُ عَلَى أَقَارِبِكُمْ وَعَشَائِرِكُمْ مِنَ الْأَمْوَاتِ 121
إِنَّ أَوَّلَ النَّاسِ يُقْضَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَيْهِ رَجُلٌ اسْتُشْهِدَ 208
إِنَّ الْإِيمَانَ لَيَأْرِزُ إِلَى الْمَدِينَةِ كَمَا تَأْرِزُ الْحَيَّةُ إِلَى جُحْرِهَا 72
إِنَّ الدُّنْيَا حُلْوَةٌ خَضِرَةٌ وَإِنَّ اللهَ مُسْتَخْلِفُكُمْ فِيهَا فَنَاظِرٌ كَيْفَ تَعْمَلُونَ 624-625
إِنَّ الدِّينَ يُسْرٌ 457
إِنَّ الْكَذِبَ يُكْتَبُ كَذِبًا حَتَّى تُكْتَبَ الْكُذَيْبَةُ كُذَيْبَةً 352
إِنَّ اللهَ اصْطَفَى كِنَانَةَ مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ وَاصْطَفَى قُرَيْشًا مِنْ كِنَانَةَ 448
إِنَّ اللهَ أَعْطَانِي الرَّاءَاتِ إِلَى الطَّوَاسِينِ مَكَانَ الْإِنْجِيلِ 487
اِنَّ اللهَ تَعَالَى نَظَرَ اِلَى قُلُوبِ الْخَلْقِ فَلَمْ يَجِدْ اَعْشَقَ مِنْ قَلْبٍ 499
إِنَّ اللهَ تَعَالَى يُبْغِضُ الْعَبْدَ الصَّحِيحَ الْفَارِغَ 212
إِنَّ اللهَ رَحِيمٌ يُحِبُّ كُلَّ رَحِيمٍ، يَضَعُ رَحْمَتَهُ عَلَى كُلِّ رَحِيمٍ 466
إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ أَفْرَحُ بِتَوْبَةِ عَبْدِهِ الْمُؤْمِنِ مِنَ الضَّالِ الْوَاجِدِ 341
اِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ النُّورَ يَوْمَ الْأَرْبِعَاءِ 520
إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ أَثْنَى عَلَيْكُمْ فِي الطُّهُورِ خَيْرًا أَفَلَا تُخْبِرُونِي؟ 158
إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَبْسُطُ يَدَهُ بِاللَّيْلِ لِيَتُوبَ مُسِيءُ النَّهَارِ 340
إِنَّ اللهَ لَا يَجْمَعُ أُمَّتِي عَلَى ضَلَالَةٍ 349
إِنَّ اللهَ لَا يَقْبَلُ مِنَ الْعَمَلِ إِلَّا مَا كَانَ لَهُ خَالِصًا وَابْتُغِيَ بِهِ وَجْهُهُ 399

إِنَّ اللهَ لَايَنْظُرُ اِلٰى صُوَرِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ وَلٰكِنْ يَنْظُرُ اِلٰى قُلُوبِكُمْ 399
إِنَّ اللهَ لَمْ يُحَرِّمْ حُرْمَةً إِلَّا وَقَدْ عَلِمَ أَنَّهُ سَيَطَّلِعُهَا مِنْكُمْ 458
إِنَّ اللهَ لَيَرْضٰى عَنِ الْعَبْدِ أَنْ يَأْكُلَ الْأَكْلَةَ فَيَحْمَدَهُ عَلَيْهَا 605
إِنَّ اللهَ يَرْفَعُ بِهٰذَا الْكِتَابِ أَقْوَامًا وَيَضَعُ بِهِ اٰخَرِينَ 432
إِنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا خَرَجَ مِنْ قَبْرِهِ مُثِّلَ لَهُ عَمَلُهُ فِي صُورَةٍ حَسَنَةٍ 587
إِنَّ الْمَلَائِكَةَ شُهَدَاءُ اللهِ فِي السَّمَاءِ وَأَنْتُمْ شُهَدَاءُ اللهِ فِي الْأَرْضِ 121
إِنَّ أُمِّي مَعَ أُمِّكُمَا 255
إِنَّ بِالْمَدِينَةِ أَقْوَامًا مَا سِرْتُمْ مَسِيرًا وَلَا قَطَعْتُمْ وَادِيًا إِلَّا كَانُوا مَعَكُمْ 380
اِنَّ حُمّٰى لَيْلَةٍ كَفَّارَةُ سَنَةٍ وَمَنْ حُمَّ يَوْمًا كَانَ لَهُ بَرَاءَةٌ مِنَ النَّارِ 165
أَنَّ رَجُلًا قَالَ: وَاللهِ لَا يَغْفِرُ اللهُ لِفُلَانٍ 97
إِنَّ سِيَاحَةَ أُمَّتِي الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللهِ تَعَالٰى 217
إِنَّ شَرَّ الرَّوَايَا رَوَايَا الْكَذِبِ 359
إِنَّ فَاطِمَةَ بِضْعَةٌ مِنِّي وَأَنَا أَتَخَوَّفُ أَنْ تَفْتِنَ فِي دِينِهَا 276
إِنَّ فُلَانًا أَهْدٰى إِلَيَّ نَاقَةً فَعَوَّضْتُهُ مِنْهَا سِتَّ بَكَرَاتٍ فَظَلَّ سَاخِطًا 20
إِنَّ فَوْقَ كُلِّ بِرٍّ بِرًّا حَتّٰى يَبْذُلَ الْعَبْدُ دَمَهُ، فَإِذَا فَعَلَ، فَلَا بِرَّ فَوْقَ ذٰلِكَ 187
إِنَّ فِي الْمَعَارِيضِ لَمَنْدُوحَةً عَنِ الْكَذِبِ 360
إِنَّ فِيكُمْ مُنَافِقِينَ فَمَنْ سَمَّيْتُ فَلْيَقُمْ 74
إِنَّ قُلُوبَ بَنِي اٰدَمَ كُلَّهَا بَيْنَ إِصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمٰنِ 192
إِنَّ قَوَائِمَ مِنْبَرِي هٰذَا رَوَاتِبُ فِي الْجَنَّةِ 153
إِنَّ لِلّٰهِ مَلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ سَيَّاحِينَ يُبَلِّغُونِي مِنْ أُمَّتِي السَّلَامَ 221
إِنَّ مَثَلِي وَمَثَلَ هٰذَا الْأَعْرَابِيِّ كَمَثَلِ رَجُلٍ كَانَتْ لَهُ 460
إِنَّ هَذَا الدِّينَ مَتِينٌ فَأَوْغِلُوا فِيهِ بِرِفْقٍ 467
إِنَّكَ كُنْتَ جِئْتَنَا فَأَعْطَيْنَاكَ. فَقُلْتَ مَاقُلْتَ وَفِي نَفْسِ أَصْحَابِي عَلَيْكَ 460
إِنَّهُ لَأَوَّاهٌ 291
إِنَّهُ يَلْبِسُ عَلَيْنَا الْقُرْاٰنَ، أَنَّ أَقْوَامًا مِنْكُمْ يُصَلُّونَ مَعَنَا 169
إِنَّهُمَا لَيُعَذَّبَانِ وَمَا يُعَذَّبَانِ فِي كَبِيرٍ 162
إِنِّي أَرٰى مَا لَا تَرَوْنَ وَأَسْمَعُ مَا لَا تَسْمَعُونَ أَطَّتِ السَّمَاءُ 304
إِنِّي عَبْدُ اللهِ فِي أُمِّ الْكِتَابِ، لَخَاتَمُ النَّبِيِّينَ 253

إِنِّي عَلَى جَنَاحِ سَفَرٍ، فَلَوْ قَدْ رَجَعْنَا إِنْ شَاءَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ 145
أُوحِيَ إِلَيَّ كَلِمَاتٌ فَدَخَلْنَ فِي أُذُنِي، وَوَقَرْنَ فِي قَلْبِي 246
أَوَّلُ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ خَلْقِ اللهِ الْفُقَرَاءُ 601
أَوَّلُ مَنْ يُدْعَى إِلَى الْجَنَّةِ الَّذِينَ يَحْمَدُونَ اللهَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ 213
اَیْ عَمِّ! فَاَنْتَ فَقُلْهَا اَشْهَدُ لَكَ بِهَا عِنْدَ اللهِ 240
أَيُّهَا النَّاسُ! مَا يَحْمِلُكُمْ عَلَى أَنْ تَتَابَعُوا فِي الْكَذِبِ 360
بِسْمِ اللهِ وَاللهُ اَكْبَرُ 110
بِسْمِ اللهِ وَاللهُ اَكْبَرُ اَللّٰهُمَّ هٰذَا عَنْ مُحَمَّدٍ وَاٰلِ مُحَمَّدٍ 110
بُعِثْتُ بِالْحَنِيفِيَّةِ السَّمْحَةِ 457
بُعِثْتُ مِنْ خَيْرِ قُرُونِ بَنِي اٰدَمَ قَرْنًا فَقَرْنًا 449
بَلْ أَرْجُو أَنْ يُخْرِجَ اللهُ مِنْ أَصْلَابِهِمْ مَنْ يَعْبُدُ اللهَ وَحْدَهُ 466
بَيْنَا أَهْلُ الْجَنَّةِ فِي نَعِيمِهِمْ إِذْ سَطَعَ لَهُمْ نُورٌ فَرَفَعُوا رُءُوسَهُمْ 600
تَجِدُونَ النَّاسَ مَعَادِنَ خِيَارُهُمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ خِيَارُهُمْ فِي الْإِسْلَامِ إِذَا فَقُهُوا 402
تَصْعَدُ الْحَفَظَةُ بِعَمَلِ الْعَبْدِ مِنْ صَلَاةٍ وَزَكَاةٍ 126
تَضَمَّنَ اللهُ لِمَنْ خَرَجَ فِي سَبِيلِهِ لَا يُخْرِجُهُ إِلَّا جِهَادًا 376
تَعَرَّفْ إِلَى اللهِ فِي الرَّخَاءِ يَعْرِفْكَ فِي الشِّدَّةِ 618
تَقُولُونَ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللهُ وَتَخْلَعُونَ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ 240
تَكَلَّمَ رَبُّنَا بِكَلِمَتَيْنِ فَصَارَتْ إِحْدَاهُمَا شَمْسًا وَالْأُخْرَى قَمَرًا 559
تَنَزَّهُوا مِنَ الْبَوْلِ فَإِنَّ عَامَّةَ عَذَابِ الْقَبْرِ مِنْهُ 164
تِيبَ عَلَى أَبِي لُبَابَةَ 87
ثَلَاثُ دَعَوَاتٍ مُسْتَجَابَاتٌ لَا شَكَّ فِيهِنَّ؛ دَعْوَةُ الْمَظْلُومِ 610
ثَلَاثَةٌ لَا تَقْرَبُهُمُ الْمَلَائِكَةُ؛ جِيفَةُ الْكَافِرِ وَالْمُتَضَمِّخُ بِالْخَلُوقِ 163
ثُمَّ صُعِدَ بِي إِلَى السَّمَاءِ السَّابِعَةِ فَاسْتَفْتَحَ جِبْرِيلُ 95
جِئْتُ بِالْحَنِيفِيَّةِ دِينِ إِبْرَاهِيمَ 140
جَاءَ جِبْرِيلُ فَقَالَ لِي: يَا مُحَمَّدُ! إِنَّ رَبَّكَ يُقْرِئُكَ السَّلَامَ 463
حُبُّ قُرَيْشٍ إِيمَانٌ، وَبُغْضُهُمْ كُفْرٌ 454
حَسْبِيَ اللهُ لاَ إِلٰـهَ إِلاَّ هُوَ. عَلَيْهِ تَوَ كَّلْتُ وَ هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ 480-481
حَفِظَكَ اللهُ كَمَا حَفِظْتَ رَسُولَ اللهِ 312

حَيَاتِي خَيْرٌ لَكُمْ تُحْدِثُونَ وَيُحْدَثُ لَكُمْ، فَإِذَا أَنَا مِتُّ 120
حَيْثُمَا مَرَرْتَ بِقَبْرِ مُشْرِكٍ فَبَشِّرْهُ بِالنَّارِ 258
خُذُوا فِي أَوْعِيَتِكُمْ 311
خَلَقَ اللهُ اٰدَمَ عَلٰى صُورَتِهِ طُولُهُ سِتُّونَ ذِرَاعًا 602
خَلَقَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ التُّرْبَةَ يَوْمَ السَّبْتِ وَخَلَقَ فِيهَا الْجِبَالَ يَوْمَ الْأَحَدِ 514
خَيْرُ الْعَرَبِ مُضَرُ، وَخَيْرُ مُضَرَ بَنُو عَبْدِ مَنَافٍ 450
خَيْرُ النَّاسِ قَرْنِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ 57
دَعْ مَا يَرِيبُكَ إِلٰى مَا لَا يَرِيبُكَ فَإِنَّ الصِّدْقَ طُمَأْنِينَةٌ وَإِنَّ الْكَذِبَ رِيبَةٌ 353
دَعْهُ فَإِنَّهُ أَوَّاهٌ 291
دَعْوَةُ ذِي النُّونِ إِذْ دَعَا بِهَا وَهُوَ فِي بَطْنِ الْحُوتِ؛ لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ 594
دَعُوهُ، إِنْ يَكُ فِيهِ خَيْرٌ فَسَيُلْحِقُهُ اللهُ بِكُمْ 315
ذُو الْقَلْبِ الْمَخْمُومِ، وَاللِّسَانِ الصَّادِقِ 354
رَأَيْتُ رِجَالًا تُقْرَضُ جُلُودُهُمْ بِمَقَارِيضَ مِنْ نَارٍ 97
رِبَاطُ يَوْمٍ فِي سَبِيلِ اللهِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا عَلَيْهَا 377
رَجُلٌ جَاهَدَ بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ وَرَجُلٌ فِي شِعْبٍ مِنَ الشِّعَابِ 377
رَحِمَكَ اللهُ اِنْ كُنْتَ لَأَوَّاهًا 292
سَأَلْتُ اللهَ أَلَّا يَسْتَجِيبَ دُعَاءَ حَبِيبٍ عَلٰى حَبِيبِهِ 610
سَأَلْتُ رَبِّي أَنْ لَايُدْخِلَ النَّارَ أَحَدًا مِنْ أَهْلِ بَيْتِي فَأَعْطَانِي ذٰلِكَ 270
سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالٰى جَدُّكَ وَلَا إِلٰهَ غَيْرُكَ 599
سِتَّةٌ مِنْهُمْ تَكْفِيكَهُمُ الدُّبَيْلَةُ، سِرَاجٌ مِنْ نَارِ جَهَنَّمَ 75
سَلْ تُعْطَهْ وَاشْفَعْ تُشَفَّعْ 269
صَلَاةٌ فِي مَسْجِدِي هٰذَا خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ صَلَاةٍ فِيمَا سِوَاهُ إِلَّا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ 152
صَلُّوا خَلْفَ كُلِّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ وَصَلُّوا عَلٰى كُلِّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ 105
صَلَّى اللهُ عَلَيْكِ وَعَلٰى زَوْجِكِ 104
صُومُوا لِرُؤْيَتِهِ وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَتِهِ 221
طَلَبُ الْعِلْمِ أَفْضَلُ عِنْدَ اللهِ مِنَ الصَّلَاةِ وَالصِّيَامِ وَالْحَجِّ وَالْجِهَادِ فِي سَبِيلِ اللهِ 395
طَلَبُ الْعِلْمِ سَاعَةً خَيْرٌ مِنْ قِيَامِ لَيْلَةٍ 396
طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلٰى كُلِّ مُسْلِمٍ 398-404

عَجَبًا لِأَمْرِ الْمُؤْمِنِ! إِنَّ أَمْرَهُ كُلَّهُ خَيْرٌ 617
عَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ فَإِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِي إِلَى الْبِرِّ 349
غِفَارُ غَفَرَ اللهُ لَهَا، وَأَسْلَمُ سَالَمَهَا اللهُ، وَعُصَيَّةُ عَصَتِ اللهَ وَرَسُولَهُ 29
فَأَعْطِهِ إِيَّاهُ وَلَكَ مِثْلُهُ فِي الْجَنَّةِ 84
فَأَنَا مُصْطَفًى مِنْ مُصْطَفَيْنَ 449
فَإِنِّي مُكَاثِرٌ بِكُمُ الْأُمَمَ 406
فَأَهْبَطَنِيَ اللهُ إِلَى الْأَرْضِ فِي صُلْبِ اٰدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ 454
فَتَبَرَّأَ مِنْهُ يَوْمَئِذٍ 287
فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِي عَلٰى أَدْنَاكُمْ 396
فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِي عَلٰى أُمَّتِي 405
فَضْلُ هٰذَا الْعَالِمِ الَّذِي يُصَلِّي الْمَكْتُوبَةَ ثُمَّ يَجْلِسُ فَيُعَلِّمُ النَّاسَ الْخَيْرَ 394
فَقِيهٌ وَاحِدٌ أَشَدُّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنْ أَلْفِ عَابِدٍ 396
فَوَاللهِ لَأَنْ يَهْدِيَ اللهُ بِكَ رَجُلًا خَيْرٌ لَكَ مِنْ أَنْ يَكُونَ لَكَ حُمْرُ النَّعَمِ 406
فِي ذَاكَ خَيْرٌ كَثِيرٌ، يَعْنِي مَسْجِدَ قُبَاءٍ 151
فِيهِ أَغْرَقَ اللهُ فِرْعَوْنَ وَقَوْمَهُ وَأَهْلَكَ عَادًا وَثَمُودَ 518
فِيهِ مَكَرَتْ قُرَيْشٌ فِي دَارِ النَّدْوَةِ 517
قُرَيْشٌ، وَالْأَنْصَارُ، وَجُهَيْنَةُ، وَمُزَيْنَةُ، وَأَسْلَمُ، وَأَشْجَعُ 55
كَانُوا لاَ يَكْتَوُونَ وَلاَ يَسْتَرْقُونَ وَلاَ يَتَطَيَّرُونَ وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ 521
كَانُوا يَسْتَنْجُونَ بِالْمَاءِ، وَكَانُوا لَا يَنَامُونَ اللَّيْلَ كُلَّهُ 159
كَبُرَتْ خِيَانَةً تُحَدِّثُ أَخَاكَ حَدِيثًا هُوَ لَكَ مُصَدِّقٌ وَأَنْتَ بِهِ كَاذِبٌ 351
كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ 228
كُلُّ عَمَلِ ابْنِ اٰدَمَ يُضَاعَفُ الْحَسَنَةُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا إِلٰى سَبْعِمِائَةِ ضِعْفٍ 215
كُلُّ قَبْرٍ لا يَشْهَدُ صَاحِبُهُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ فَهُوَ جَذْوَةٌ مِنَ النَّارِ 261
كُنْ أَبَا خَيْثَمَةَ 317
كُنْتُ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ 428
لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ، سُبْحَانَ اللهِ وَتَبَارَكَ اللهُ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ 478
لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ الْعَظِيمُ الْحَلِيمُ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ 478-593
لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ 593

لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ 594
لَا تَبْكِي يَا بُنَيَّةُ فَإِنَّ اللهَ مَانِعٌ اَبَاكَ 241
لَا تَجِدُ الْمُؤْمِنَ كَذَّابًا، لَا تَنْظُرُوا إِلٰى صَلَاةِ أَحَدٍ 357
لَا تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي ظَاهِرِينَ عَلَى الْحَقِّ حَتّٰى تَقُومَ السَّاعَةُ 394
لَا تَسُبُّوا أَصْحَابِي فَلَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ أَنْفَقَ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا 43
لَا تَسُبُّوا الْأَمْوَاتَ فَتُؤْذُوا الْأَحْيَاءَ 243-262
لَا تَسُبُّوا قُرَيْشًا فَإِنَّ عَالِمَهَا يَمْلَأُ الْأَرْضَ عِلْمًا 454
لَا تَسُبِّيهَا فَإِنَّهَا مَأْمُورَةٌ، وَلٰكِنْ إِنْ شِئْتِ عَلَّمْتُكِ كَلِمَاتٍ 166
لَا تُشَوِّقْهَا يَا فُلَانُ 167
لَا تَعْجَلْ لَعَلَّ اللهَ يَجْعَلُ لَكَ صَاحِبًا 186
لَا تَفْعَلْ، فَإِنَّ مُقَامَ أَحَدِكُمْ فِي سَبِيلِ اللهِ أَفْضَلُ مِنْ صَلَاتِهِ فِي بَيْتِهِ سَبْعِينَ عَامًا 379
لَا تَفْعَلُوا، لَا يَمُوتَنَّ فِيكُمْ مَيِّتٌ مَا كُنْتُ بَيْنَ أَظْهُرِكُمْ 106
لَا تَقُولُوا: اَلْعِلْمُ بِالسَّمَاءِ مَنْ يَنْزِلُ بِهِ وَلَا فِي تُخُومِ الْأَرْضِ مَنْ يَصْعَدُ بِهِ 410
لَا تَكْتُبُوا عَلٰى عَبْدِي فِي حَالِ ضَجَرِهِ شَيْئًا 611
لَا تُكَلِّمُوهُمْ وَلَا تُجَالِسُوهُمْ، فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ كَمَا أَمَرَكُمُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ 10
لَا تَمَسُّ النَّارُ مُسْلِمًا رَأٰنِي أَوْ رَأٰى مَنْ رَأٰنِي 43
لَا تَنْزِلُوا الْكُفُورَ، فَإِنَّهَا بِمَنْزِلَةِ الْقُبُورِ 18
لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ، مَنْ ضَارَّ ضَارَّهُ اللهُ، وَمَنْ شَاقَّ شَاقَّ اللهُ عَلَيْهِ 144
لَا عَلَيْكُمْ أَنْ لَا تُعْجَبُوا بِأَحَدٍ حَتّٰى تَنْظُرُوا بِمَ يُخْتَمُ لَهُ 124
لَا وَلٰكِنْ لَا يَقْرَبْكِ 328
لَا يُبْغِضُ الْأَنْصَارَ رَجُلٌ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ 54
لَا يَبْلُغُ الْعَبْدُ أَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُتَّقِينَ حَتّٰى يَدَعَ مَا لَا بَأْسَ بِهِ 11
لَا يَزْدَادُ الْأَمْرُ إِلَّا شِدَّةً، وَلَا يَزْدَادُ النَّاسُ إِلَّا شُحًّا 437
لَا يَشْقٰى بِهِمْ جَلِيسُهُمْ 175
لَا، اَلْإِيمَانُ مُكَمَّلٌ فِي الْقَلْبِ، زِيَادَتُهُ وَنُقْصَانُهُ كُفْرٌ 425
لَتَأْتِيَنَّكُمْ أُجُورُكُمْ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي جُحْرِ ثَعْلَبٍ 77
لَسْتَ عَلَيْهَا لِأَنَّكَ أَدْخَلْتَ فِيهَا مَا لَيْسَ مِنْهَا 141
لَقِّنُوا مَوْتَاكُمْ: لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ 479

لَكَ بِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ سَبْعُ مِائَةِ نَاقَةٍ كُلُّهَا مَخْطُومَةٌ 387
لِكُلِّ اٰيَةٍ ظَهْرٌ وَبَطْنٌ وَلِكُلِّ حَرْفٍ حَدٌّ وَلِكُلِّ حَدٍّ مُطَّلَعٌ 368
لَلّٰهُ أَشَدُّ فَرَحًا بِتَوْبَةِ عَبْدِهِ حِينَ يَتُوبُ إِلَيْهِ مِنْ أَحَدِكُمْ 341
لَمْ أَسْمَعْ 242
لَمْ يَلْتَقِ أَبَوَايَ فِي سِفَاحٍ، لَمْ يَزَلِ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ يَنْقُلُنِي مِنْ أَصْلَابٍ طَيِّبَةٍ 450
لَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ يَعْمَلُ فِي صَخْرَةٍ صَمَّاءَ لَيْسَ لَهَا بَابٌ 120
لَوْ أَنَّ قَطْرَةً مِنَ الزَّقُّومِ قُطِرَتْ فِي دَارِ الدُّنْيَا لَأَفْسَدَتْ عَلَى أَهْلِ الدُّنْيَا 555
لَوْ جِئْتُمُونِي بِالشَّمْسِ حَتّٰى تَضَعُوهَا فِي يَدِي مَا سَأَلْتُكُمْ غَيْرَهَا 240
لَوْ سَلَكَ النَّاسُ وَادِيًا وَشِعْبًا وَسَلَكْتُمْ وَادِيًا وَشِعْبًا 53
لِي خَمْسَةُ أَسْمَاءٍ؛ أَنَا مُحَمَّدٌ، وَأَحْمَدُ، وَأَنَا الْمَاحِي 507
مَا ازْدَادَ قَوْمٌ مِنْ أَهْلِيهِمْ بُعْدًا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ إِلَّا ازْدَادُوا مِنَ اللّٰهِ قُرْبًا 378
مَا أَصَرَّ مَنِ اسْتَغْفَرَ وَإِنْ عَادَ فِي الْيَوْمِ سَبْعِينَ مَرَّةً 340
مَا السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ فِي الْكُرْسِيِّ إِلَّا كَدَرَاهِمَ سَبْعَةٍ 473
مَا أُمِرْتُ أَنْ اٰخُذَ أَمْوَالَكُمْ 82
مَا بَالُ أَقْوَالٍ تَبْلُغُنِي عَنْ أَقْوَامٍ، إِنَّ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ 452
مَا بَقِيَ شَيْءٌ يُقَرِّبُ مِنَ الْجَنَّةِ، ويُبَاعِدُ مِنَ النَّارِ 461
مَا بَيْنَ بَيْتِي وَمِنْبَرِي رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ 153
مَا خَلَّفَكَ أَلَمْ تَكُنْ قَدِ ابْتَعْتَ ظَهْرَكَ؟ 326
مَا سَأَلْتُهُمَا رَبِّي فَيُعْطِيَنِي فِيهِمَا وَإِنِّي لَقَائِمٌ يَوْمَئِذٍ الْمَقَامَ الْمَحْمُودَ 269
مَا ضَرَّ عُثْمَانَ مَا عَمِلَ بَعْدَ الْيَوْمِ 386
مَا فَعَلَ كَعْبٌ؟ 326
مَا فَعَلْتُ وَلٰكِنِّي جِئْتُ بِهَا بَيْضَاءَ نَقِيَّةً 141
مَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ أَصْحَابِي يَمُوتُ بِأَرْضٍ إِلَّا بُعِثَ قَائِدًا وَنُورًا لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ 44
مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَمُوتُ فَيُصَلِّي عَلَيْهِ ثَلَاثَةُ صُفُوفٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ 108
مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَمُوتُ فَيَقُومُ عَلَى جَنَازَتِهِ أَرْبَعُونَ رَجُلًا 109
مَا وَلَدَتْنِي بَغِيٌّ قَطُّ مُذْ خَرَجْتُ مِنْ صُلْبِ أَبِي اٰدَمَ وَلَمْ تَزَلْ تَنَازَعُنِي الْأُمَمُ 447
مَا وَلَدَنِي مِنْ سِفَاحِ أَهْلِ الْجَاهِلِيَّةِ شَيْءٌ 451
مَا يُؤَمِّنُنِي أَنْ يَكُونَ فِيهَا عَذَابٌ 522

مَا يُبْكِيكَ يَا عَلِيُّ؟ 374
مَثَلُ أُمَّتِي مَثَلُ الْمَطَرِ لَا يُدْرٰى أَوَّلُهُ خَيْرٌ أَمْ اٰخِرُهُ 44
مُرُّوا بِسْمِ اللهِ 310
مَنْ أَحَبَّ الْأَنْصَارَ أَحَبَّهُ اللهُ حِينَ يَلْقَاهُ، وَمَنْ أَبْغَضَ الْأَنْصَارَ 52
مَنْ أَحَبَّ الْأَنْصَارَ أَحَبَّهُ اللهُ وَمَنْ أَبْغَضَ الْأَنْصَارَ أَبْغَضَهُ اللهُ 51
مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَنْظُرَ إِلٰى عُتَقَاءِ اللهِ مِنَ النَّارِ فَلْيَنْظُرْ إِلَى الْمُتَعَلِّمِينَ 397
مَنِ احْتَبَسَ فَرَسًا فِي سَبِيلِ اللهِ إِيمَانًا بِاللهِ وَتَصْدِيقًا بِوَعْدِهِ 377-385
مَنْ أَخْلَصَ لِلّٰهِ تَعَالٰى أَرْبَعِينَ يَوْمًا ظَهَرَتْ يَنَابِيعُ الْحِكْمَةِ 217
مَنْ أَخْلَصَ لِلّٰهِ أَرْبَعِينَ صَبَاحًا ظَهَرَتْ يَنَابِيعُ الْحِكْمَةِ مِنْ قَلْبِهِ عَلٰى لِسَانِهِ 410
مَنْ أَرْسَلَ بِنَفَقَةٍ فِي سَبِيلِ اللهِ، وَأَقَامَ فِي بَيْتِهِ فَلَهُ بِكُلِّ دِرْهَمٍ سَبْعُ مِائَةِ دِرْهَمٍ 387
مَنِ اسْتَغْفَرَ لِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ كُلَّ يَوْمٍ سَبْعًا وَعِشْرِينَ مَرَّةً 295
مَنِ اغْبَرَّتْ قَدَمَاهُ فِي سَبِيلِ اللهِ حَرَّمَهُ اللهُ عَلَى النَّارِ 376
مَنِ اقْتَبَسَ عِلْمًا مِنَ النُّجُومِ اقْتَبَسَ شُعْبَةً مِنَ السِّحْرِ 572
مَنْ أَنْفَقَ نَفَقَةً فِي سَبِيلِ اللهِ كُتِبَتْ لَهُ بِسَبْعِ مِائَةِ ضِعْفٍ 386
مَنْ بَدَا جَفَا وَمَنِ اتَّبَعَ الصَّيْدَ غَفَلَ وَمَنْ أَتَى أَبْوَابَ السُّلْطَانِ 20
مَنْ بَنٰى مَسْجِدًا لَا يُرِيدُ بِهِ رِيَاءً، وَلَا سُمْعَةً، بَنَى اللهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ 155
مَنْ تَرَكَ مَالًا فَلِوَرَثَتِهِ وَمَنْ تَرَكَ كَلًّا فَإِلَيْنَا 462
مَنْ تَطَهَّرَ فِي بَيْتِهِ ثُمَّ أَتٰى مَسْجِدَ قُبَاءٍ فَصَلّٰى فِيهِ صَلَاةً كَانَ لَهُ كَأَجْرِ عُمْرَةٍ 150
مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ وُضُوئَهُ ثُمَّ رَاحَ فَوَجَدَ النَّاسَ قَدْ صَلَّوْا 381
مَنْ جَهَّزَ غَازِيًا فِي سَبِيلِ اللهِ فَقَدْ غَزَا 381
مِنْ حُسْنِ إِسْلَامِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَا لَا يَعْنِيهِ 244
مَنْ خَرَجَ فِي طَلَبِ الْعِلْمِ كَانَ فِي سَبِيلِ اللهِ حَتّٰى يَرْجِعَ 395
مَنْ دَلَّ عَلٰى خَيْرٍ فَلَهُ مِثْلُ أَجْرِ فَاعِلِهِ 380
مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَسْتَجِيبَ اللهُ لَهُ عِنْدَ الشَّدَائِدِ وَالْكَرْبِ فَلْيُكْثِرِ الدُّعَاءَ 618
مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَطْلُبُ فِيهِ عِلْمًا سَلَكَ اللهُ بِهِ طَرِيقًا مِنْ طُرُقِ الْجَنَّةِ 219-392
مَنْ سَلَّ سَيْفَهُ فِي سَبِيلِ اللهِ فَقَدْ بَايَعَ اللهَ 187
مَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً فَعُمِلَ بِهَا بَعْدَهُ كُتِبَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِ مَنْ 229
مَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً فَلَهُ أَجْرُهَا وَأَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا 49

مَنْ صَلّٰى فِي مَسْجِدِ قُبَاءٍ يَوْمَ الْاِثْنَيْنِ وَالْخَمِيسِ انْقَلَبَ بِأَجْرِ عُمْرَةٍ 151
مَنْ صَلّٰى فِي مَسْجِدِي أَرْبَعِينَ صَلَاةً لَا يَفُوتُهُ صَلَاةٌ كُتِبَتْ لَهُ بَرَاءَةٌ 152
مَنْ طَلَبَ الْعِلْمَ لِيُجَارِيَ بِهِ الْعُلَمَاءَ أَوْ لِيُمَارِيَ بِهِ السُّفَهَاءَ 400
مَنْ عَمِلَ بِمَا يَعْلَمُ وَرَّثَهُ اللهُ عِلْمَ مَا لَمْ يَعْلَمْ 589
مَنْ فَصَلَ فِي سَبِيلِ اللهِ فَمَاتَ أَوْ قُتِلَ فَهُوَ شَهِيدٌ 378
مَنْ قَالَ عَشْرَ كَلِمَاتٍ عِنْدَ دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ وَجَدَ اللهَ عِنْدَهُنَّ مَكْفِيًّا 480
مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ 148
مَنْ قَرَأَ سُورَةَ يُونُسَ أُعْطِيَ مِنَ الْأَجْرِ عَشْرُ حَسَنَاتٍ 487
مَنْ كَانَ هٰهُنَا لَيْسَ مِنَ الأَنْصَارِفَلْيَخْرُجْ إِلَى رَحْلِهِ 55
مَنْ لَزِمَ قِرَاءَةَ لَقَدْ جَآءَكُمْ رَسُولٌ لَمْ يَمُتْ هَدْمًا 481
مَنْ هٰؤُلَاءِ الْمُوَثِّقُونَ أَنْفُسَهُمْ بِالسَّوَارِي؟ 81
مَنْ هٰذَا اللَّاعِنُ بَعِيرَهُ؟ 612
مَنْ وَعَدَهُ اللهُ عَلٰى عَمَلٍ ثَوَابًا فَهُوَ مُنْجِزُهُ لَهُ 197
مَنْ يُرِدِ اللهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ 391-394
نَحْنُ الْاٰخِرُونَ السَّابِقُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ 508
نَحْنُ الْاٰخِرُونَ مِنْ أَهْلِ الدُّنْيَا وَالْأَوَّلُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ 65
نِعْمَ الْقَوْمُ، مِنْهُمْ عُوَيْمُ بْنُ سَاعِدَةَ 159
نَعَمْ هُوَ فِي ضَحْضَاحٍ مِنْ نَارٍ لَوْلَا أَنَا لَكَانَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ 243
نَعَمْ! أَمَاتَ اللهُ الْكَاذِبَ مِنَّا كَذٰلِكَ 141
نَعَمْ، وَأَنْتَ صَابِرٌ مُحْتَسِبٌ مُقْبِلٌ غَيْرُ مُدْبِرٍ إِلَّا الدَّيْنَ 207
نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌمِنْ عَمَلِهِ، وَعَمَلُ الْمُنَافِقِ خَيْرٌ مِنْ نِيَّتِهِ 382
هٰذَا أَثَرٌ مَكْتُوبٌ 506
هٰذَا لِأُمَّتِي كُلِّهِمْ وَلَيْسَ بَعْدَ الرِّضَا سَخَطٌ 58
هَلْ تَدْرُونَ أَوَّلَ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ خَلْقِ اللهِ؟ 601
هَلْ رَأٰى أَحَدٌ مِنْكُمْ رُؤْيَا؟ 91
هَلْ لَكُمْ إِلٰى خَيْرٍ مِمَّا جِئْتُمْ لَهُ؟ 182
هُمُ الصَّائِمُونَ 215
هُوَ تَنْزِيهُ اللهِ مِنْ كُلِّ سُوءٍ 596

هُوَ مَسْجِدُكُمْ هٰذَا 152
هَي شَفَاعَتِي تَوَسَّلُونَ بِي إِلٰى رَبِّكُمْ 506
وَاسْتَأْذَنْتُهُ فِي أَنْ أَزُورَ قَبْرَهَا فَأَذِنَ لِي 257
وَالَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ لَوْلَا ضُعَفَاءُ النَّاسِ مَا كَانَتْ سَرِيَّةٌ إِلَّا كُنْتُ فِيهَا 371
وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ اٰمُرَ بِحَطَبٍ فَيُحْطَبَ 178
وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا مِنْ عَبْدٍ يَتَصَدَّقُ بِصَدَقَةٍ مِنْ كَسْبٍ طَيِّبٍ 115
وَاللهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ مَا لَمْ أُنْهَ عَنْكَ 241
وَأَمْلِكُ إِنْ كَانَ اللهُ نَزَعَ مِنْكُمُ الرَّحْمَةَ 21
وَإِنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ بِشِبْرٍ تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ ذِرَاعًا 31
وَأَنَا أُقْسِمُ بِاللهِ لا أُطْلِقُهُمْ وَلا أَعْذِرُهُمْ حَتّٰى يَكُونَ اللهُ 81
وَإِنَّ اللهَ لَيُؤَيِّدُ هٰذَا الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ 156
وَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ تَفْرِشُ أَجْنِحَتَهَا 393
وَأَهْلِي لَعَمْرُ اللهِ مَا أَتَيْتَ عَلَيْهِ مِنْ قَبْرِ قُرَشِيٍّ أَوْ عَامِرِيٍّ 260
وَدِدْتُ أَنَّا قَدْ رَأَيْنَا إِخْوَانَنَا! 63
وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ 225
وَيْحَكَ، إِنَّ شَأْنَهَا شَدِيدٌ فَهَلْ لَكَ مِنْ إِبِلٍ تُؤَدِّي صَدَقَتَهَا؟ 23
وَيْلَكَ يَا بَحْزَجُ! مَا أَرَدْتَ إِلَيَّ مَا أَرٰى 140
وَيَوْمُ الْأَرْبِعَاءِ يَوْمُ نَحْسٍ قَرِيبٍ الْخَطَأَ يَشِيبُ فِيهِ الْوِلْدَانُ 518
يَا أَبَا قَتَادَةَ! هَلْ لَكَ فِي التَّعْرِيسِ؟ 312
يَا ابْنَ اٰدَمَ خَلَقْتُكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ وَلَمْ يُعْيِنِي خَلْقُكَ مِنَ الْعَدَمِ 210
يَا أُمَّ سَلَمَةَ! تِيبَ عَلٰى كَعْبٍ 333
يَا أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّ الْكَبَائِرَ سَبْعٌ؛ اَلْإِشْرَاكُ بِاللهِ، وَقَتْلُ النَّفْسِ 21
يَا جِبْرِيلُ كَمْ عُمْرُكَ مِنَ السِّنِينَ؟ 455
يَا حُمَيْرَاءُ! اِسْتَمْسِكِي 263
يَا عَلِيُّ! مَنْ قَرَأَ سُورَةَ يُونُسَ أَعْطَاهُ اللهُ مِنَ الثَّوَابِ مِثْلَ ثَوَابِ حَمْزَةَ 487
يَا عَمِّ قُلْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ كَلِمَةً أَشْهَدُ لَكَ بِهَا عِنْدَ اللهِ 237
يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ! إِنَّ اللهَ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى يَقُولُ فِي كِتَابِهِ 347
يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ! إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ أَثْنٰى عَلَيْكُمْ فَمَا الَّذِي تَصْنَعُونَ 160

يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ! إِنَّ اللهَ قَدْ أَثْنَى عَلَيْكُمْ خَيْرًا فِي الطُّهُورِ 157
يَأْكُلُ أَهْلُ الْجَنَّةِ فِيهَا وَيَشْرَبُونَ وَلَا يَتَغَوَّطُونَ وَلَا يَمْتَخِطُونَ..... 604
يُجْزِئُ عَنْكَ الثُّلُثُ 85
يُسَبِّحُونَ اللهَ بُكْرَةً وَعَشِيًّا..... 598
يُسْعٰى عَلَيْهِمْ بِمَا سَأَلُوا وَمَا خَطَرَ عَلٰى أَنْفُسِهِمْ حَتّٰى إِذَا امْتَلَأُوا..... 588
يُطْبَعُ الْمُؤْمِنُ عَلَى الْخِلَالِ كُلِّهَا إِلَّا الْخِيَانَةَ وَالْكَذِبَ 351
يُقَرَّبُ إِلٰى فِيهِ فَيَكْرَهُهُ فَإِذَا أُدْنِيَ مِنْهُ شَوٰى وَجْهَهُ 553
يَقُولُ الرَّبُّ عَزَّ وَجَلَّ مَنْ شَغَلَهُ الْقُرْاٰنُ وَذِكْرِي عَنْ مَسْأَلَتِي..... 337-594-619
يَلْقٰى إِبْرَاهِيمُ أَبَاهُ اٰزَرَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَعَلٰى وَجْهِ اٰزَرَ قَتَرَةٌ 287
يُوشِكُ أَنْ يَكُونَ خَيْرَ مَالِ الْمُسْلِمِ غَنَمٌ يَتْبَعُ بِهَا شَعَفَ الْجِبَالِ..... 218
يَوْمُ الثُّلَاثَاءِ يَوْمُ الدَّمِ وَفِيهِ سَاعَةٌ لَا يَرْقَأُ 517
يَوْمُ الْجُمُعَةِ يَوْمُ خِطْبَةٍ وَنِكَاحٍ 524
يَوْمُ الْخَمِيسِ يَوْمُ طَلَبِ حَوَائِجَ وَدُخُولٍ عَلَى السُّلْطَانِ 524
يَوْمُ السَّبْتِ يَوْمُ مَكْرٍ وَخَدِيعَةٍ، وَيَوْمُ الْأَحَدِ يَوْمُ غَرْسٍ وَبِنَاءٍ..... 515
يَوْمُ نَحْسٍ 518

Eserler

أَبْشِرْ بِهَا سَارِيَةً فِي عُنُقِكَ مِنْ نَارِ جَهَنَّمَ 142
أَتَجْعَلُ ذَا السَّابِقَةِ كَمَنْ لَا سَابِقَةَ لَهُ 48
أَتَسْتَغْفِرُ لِأَبَوَيْكَ وَهُمَا مُشْرِكَانِ 246
اَخْرِجِى يَدَكِ الْيُمْنٰى فَالرَّبُّ الَّذِى اَعْطَيْتِ الْخُبْزَ لِاَجْلِهِ 36
إِذَا مَرِضَ الْعَبْدُ ثُمَّ عُوفِيَ فَلَمْ يَزْدَدْ خَيْرًا قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ 435
اِذْهَبْ إِلٰى قَوْمِكَ فَأَنْتَ طَلِيعَتِي عَلَيْهِمْ كَطَلِيعَةِ الْجَيْشِ 476
أَرْحَمُ النَّاسِ بِالنَّاسِ مَنْ يَرْحَمُ مَنْ لَا يَرْحَمُ نَفْسَهُ 22
اِعْمَلْ لِلدُّنْيَا بِقَدَرِ مُقَامِكَ فِيهَا، وَاعْمَلْ لِلْاٰخِرَةِ بِقَدَرِ بَقَائِكَ فِيهَا 7
اَلْاٰنَ حَمِدْتَنِي يَا دَاوُدُ! 214
اَلْبَلَاءُ سَوْطٌ مِنْ سِيَاطِ اللهِ تَعَالٰى يَسُوقُ بِهِ عِبَادَهُ إِلَيْهِ 435
اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى دِينِ الْاِسْلَامِ وَتَوْفِيقِ الْاِيمَانِ 214
اَلدُّنْيَا جِيفَةٌ فَمَنْ أَرَادَهَا فَلْيَصْبِرْ عَلٰى مُخَالَطَةِ الْكِلَابِ 578
اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ 33
اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلٰى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ 33
اَلَّذِى سَبَقَكَ هُوَ الَّذِى يَخْرُجُ اٰخِرَ النَّاسِ 66
اَللهُ أَعْلَمُ بِمُرَادِهِ بِذٰلِكَ 490
اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا فَرَطًا وَاجْعَلْهُ لَنَا اَجْرًا وَذُخْرًا 107
اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا 107
اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ 296
اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِى وَلِوَالِدَىَّ وَلِجَمِيعِ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ 108
اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِى وَلِوَالِدَىَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ 296
اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى اِبْرَاهِيمَ 107
أَنَا اللهُ أَرٰى مِنَ الْعَرْشِ إِلَى الثَّرٰى، فَهَلْ يَرٰى أَحَدٌ مِثْلَ مَا أَرٰى 489
أَنَا عَبْدُ اللهِ وَأَخُو رَسُولِهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ 47
إِنَّ أَبَا بَكْرٍ أَوَّاهٌ مُنِيبُ الْقَلْبِ وَإِنَّ عُمَرَ نَاصِحٌ لِلّٰهِ فَنَصَحَهُ اللهُ تَعَالٰى 293
إِنَّ الْإِيمَانَ يَبْدُو لُمْظَةً بَيْضَاءَ فِي الْقَلْبِ 427

اِنَّ الْقُرْاٰنَ ذُوشُجوُنٍ وَفُنوُنٍ وَظُهوُرٍ وَبُطوُنٍ 369
اِنَّ اللهَ اِذَا تَجلّٰى لِشَئٍ خَضَعَ لَهُ 224
إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ بَايَعَكَ وَجَعَلَ الصَّفْقَتَيْنِ لَكَ 198
اِنَّ الْمُنَافِقَ يُسْأَلُ اَرْبَعِينَ يَوْمًا فَلَا يَقْدِرُ عَلَى الْجَوَابِ 76
أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَاهُ فِيمَا يَرَى النَّائِمُ مَلَكَانِ فَقَعَدَ أَحَدُهُمَا 458
إِنَّ صَلَاةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَتُدْرِكُ الرَّجُلَ وَوَلَدَهُ 104
إِنَّ لِلْإِيمَانِ فَرَائِضَ، وَشَرَائِعَ، وَحُدُودًا وَسُنَنًا 426
إِنَّمَا عَمِلُوا لِلهِ وَأَجْرُهُمْ عَلَيْهِ 48
اَوْحَى اللهُ تَعَالٰى اِلٰى عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ: اَنْ كُنْ لِلنَّاسِ 566
أَيْ رَبِّ! وَأَبِي مَعِي، فَإِنَّكَ وَعَدْتَنِي أَنْ لَا تُخْزِيَنِي 288
بَارَكَ اللهُ فِي السَّبْتِ وَالْخَمِيسِ 516
بُنِيَتِ الْجَنَّةُ فِيهِ وَغُرِسَتْ 516
تَعَالَوْا حَتّٰى نَزْدَادَ إِيمَانًا 426
خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلٰى تَبُوكَ فِي قَيْظٍ شَدِيدٍ 308
دَعْنَا مِنْ رُؤْيَاكَ، لَا أَرَبَ لَنَا فِيهَا 625
سُبْحَانَكَ مَا كُنَّا نَقْدُرُكَ حَقَّ قُدْرَتِكَ 476
سَمِعْتُ رَجُلًا يَسْتَغْفِرُ لِوَالِدَيْهِ وَهُمَا مُشْرِكَانِ 285
صَدَقَ رَبُّنَا، مَا جَعَلَنَا خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ إِلَّا لِيَنْظُرَ إِلٰى أَعْمَالِنَا 625
عَجِبْتُ مِنْ ثَلَاثَةٍ؛ مِمَّنْ اٰمَنَ بِالنَّارِ وَيَعْلَمُ أَنَّهَا وَرَاءَهُ كَيْفَ يَضْحَكُ 580
فُرِضَ فِى اَمْوَالِ الْاَغْنِيَاءِ اَقْوَاتُ الْفُقَرَاءِ فَمَا جَاعَ فَقِيرٌ 38
فَقَدِ اسْتُخْلِفْتَ يَا ابْنَ أُمِّ عُمَرَ 626
قَدْ سُبِقْتَ يَا اَبَا الْقَاسِمِ! 66
قُدُّوسٌ قُدُّوسٌ رَبُّنَا اللهُ الْقَوِيُّ مَلَأَتْ عَظَمَتُهُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ 475
كَانَ إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِذَا ذَكَرَ النَّارَ 290
كَلِمَةٌ رَضِيَهَا اللهُ لِنَفْسِهِ 596
لَئِنْ عِشْتُ إِلٰى غَدٍ لَأُلْحِقَنَّ أَسْفَلَ النَّاسِ بِأَعْلَاهُمْ 48
لَا أَكُونُ كَالضَّبْعِ يَسْمَعُ اللَّدْمَ فَيَخْرُجُ لَهُ حَتّٰى يُصَادَ 289
لَا تَصْحَبَنَّ خَمْسَةً وَلَا تُحَادِثْهُمْ وَلَا تُرَافِقْهُمْ فِى الطَّرِيقِ 10

لاَ يَفْقَهُ الرَّجُلُ حَتّٰى يَجْعَلَ لِلْقُرْاٰنِ وُجوهًا 369
لَا، وَلَا نَعِمَتْ عَيْنٌ! أَلَيْسَ بِإِمَامِ مَسْجِدِ الضِّرَارِ..... 142
لَوْشِئْتُ لَاَوْقَرْتُ سَبْعِينَ بَعِيرًا مِنْ تَفْسِيرِ فَاتِحَةِ الْكِتَابِ..... 369
لِيَعْلَمَ أَنِّي أَنَا وَأَنْتَ أَنْتَ 613
مَا الشَّأْنُ وُجُودُ الطَّلَبِ، إِنَّمَا الشَّأْنُ أَنْ تُرْزَقَ حُسْنَ الأَدَبِ..... 620
مَا بُدِئَ أَمْرٌ يَوْمَ الْأَرْبِعَاءِ إِلَّا تَمَّ 520
مَا عُذِّبَ قَوْمٌ إِلاَّ يَوْمَ الْأَرْبِعَاءِ..... 518
مُحَمَّدٌ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَفِيعٌ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ..... 506
مَعْرِفَةُ الْوَلِيِّ أَصْعَبُ مِنْ مَعْرِفَةِ اللهِ 503
مَنِ اقْتَبَسَ عِلْمًا مِنَ النُّجُومِ مِنْ حَمَلَةِ الْقُرْاٰنِ ازْدَادَ بِهِ اِيمَانًا وَيَقِينًا 572
مَنْ قَرَأَ سُورَةَ يُونُسَ كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ 487
مَنْ لَمْ يَعْرِفِ الْهَيْئَةَ وَالتَّشْرِيحَ فَهُوَ عِنِّينٌ فِي مَعْرِفَةِ اللهِ..... 573
نِعْمَ الْبِدْعَةُ هٰذِهِ! 226
هَلُمُّوا أَعْمَالَكُمْ وَخُذُوا أُجُورَكُمْ، كَذٰلِكَ سُنَّتُنَا فِيكُمْ..... 478
وَالَّذِى فَلَقَ الْحَبَّةَ وَبَرَأَ النَّسَمَةَ مَا اَعْلَمُهُ اِلَّا فَهْمًا يُعْطِيهِ اللهُ 368
وَاللهِ لَوْ مَنَعُونِي عِقَالًا كَانُوا يُؤَدُّونَهُ إِلٰى رَسُولِ اللهِ 102
وَثُـوَيْبَةُ مَـوْلَاةُ أَبِي لَهَبٍ، وَكَانَ أَعْتَقَـهَا حِينَ بَشَّرَتْهُ..... 271
وَلَاشَيْئَ إِلَّا وَهُوَ بِهِ مَنُوطٌ إِذْ لَوْلَا الْوَاسِطَةُ لَذَهَبَ كَمَا قِيلَ الْمَوْسُوطُ 35
وَيْحَكَ! إِنِّي كَرِهْتُ أَنْ تَنْعٰى لِخَلِيفَةِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَفْسَهُ 626
يَا ابْنَ عِمْرَانَ! هٰكَذَا اَفْعَلُ بِاَوْلِيَائِى اِذَا عَصَوْنِي فَكَيْفَ بِاَعْدَائِي 555
يَا أَيُّهَا النَّاسُ! إِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ فَإِنَّ الْكَذِبَ مُجَانِبٌ لِلْإِيمَانِ..... 356
يَا رَسُولَ اللهِ! لَوْ أَذِنْتَ لَنَا فَنَحَرْنَا نَوَاضِحَنَا فَأَكَلْنَا وَادَّهَنَّا 311
يَا عَبْدِي! اُدْخُلْ مِنْ أَيِّ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ شِئْتَ 288
يَا عَوْفُ، رُؤْيَاكَ 625
يَا فَتْحُ! فَمَا اَرَدْتَ بِهٰذَا كُلِّهِ، وَعِزَّتِى وَجَلَالِى لَقَدْ صَعِدَ اِلَىَّ حَافِظَاكَ 135
يَا مَعْشَرَ الْحَوَارِيِّينَ! جَوِّعُوا بُطُونَكُمْ وَعَطِّشُوا اَكْبَادَكُمْ 422

Arapça Beyitler

لٰكِنَّ مَنْ رُزِقَ الْحِجَا حُرِمَ الْغِنٰى 499
مَنْ يَشْتَرِي قُبَّةً ذُوالْعَرْشِ بَانِيهَا 194
مِنْكَ أَرْجُو وَلَسْتُ أَعْرِفُ رَبًّا 319
نَبْكِي الْفَتَاةَ الْبَرَّةَ الْأَمِينَةْ 254
نَحْنُ الَّذِينَ بَايَعُوا مُحَمَّدًا 134
هٰذَا جَزَاءُ الْأُمِّ عَنْ إِرْضَاعِهِ 265
هَجَرُوا وَالْهَوٰى وِصَالٌ وَهَجْرٌ 321
وَأَحْسَنُ مِنْكَ لَمْ تَرَ قَطُّ عَيْنِي 498
وَأَنْتَ بَابُ اللهِ أَيُّ امْرِءٍ 35
وَعَلَى تَفَنُّنِ وَاصِفِيهِ بِوَصْفِهِ 468
وَكُلُّ نَصٍّ أَوْهَمَ التَّشْبِيهَا 528
وَلَقَدْ عَلِمْتُ بِأَنَّ دِينَ مُحَمَّدٍ 240
وَلَوْ صَوَّرْتَ نَفْسَكَ لَمْ تَزِدْهَا 499
وَلِي كَبِدٌ مَقْرُوحَةٌ مَنْ يَبِيعُنِي 191
يَا مَنْ يُعَانِقُ دُنْيَا لَا بَقَاءَ لَهَا 203
اِبْدَأْ بِنَفْسِكَ فَانْهَهَا عَنْ غَيِّهَا 411
اَبْشِرُوا يَا قَوْمُ اِذْ جَاءَ الْفَرَجُ 334
أُثَامِنُ بِالنَّفْسِ النَّفِيسَةِ رَبَّهَا 194
إِذَا تَذَكَّرْتَ شَجْوًا مِنْ أَخِي ثِقَةٍ 45
إِذَا كَانَ هٰذَا كَافِرًا جَاءَ ذَمُّهُ 272
إِذَا مَرِضْنَا أَتَيْنَاكُمْ نَعُودُكُمُ 320
اَلْجُودُ بِالْمَالِ جُودٌ فِيهِ مَكْرَمَةٌ 187
بَارَكَ فِيكَ اللهُ مِنْ غُلَامٍ 253
تَحْيَا بِكُمْ كُلُّ أَرْضٍ تَنْزِلُونَ بِهَا 67
حَبَا اللهُ النَّبِيَّ مَزِيدَ فَضْلٍ 266
رُبَّ رَكْبٍ قَدْ اَنَاخُوا حَوْلَنَا 580
سَافِرْ تَجِدْ عِوَضًا عَمَّنْ تُفَارِقُهُ 407
سَبَقْتُكُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ طُرًّا 46
كَأَنَّ بِلَادَ اللهِ وَهِيَ فَسِيحَةٌ 336
كَفَاكَ بِالْعِلْمِ فِي الْأُمِّيِّ مُعْجِزَةً 500
كُلُّ حَيٍّ مَيِّتٌ 254

Farsça Beyitler

طَهَارَتْ اَرْنَه بَخُونِ جِگَرْ کُنَدْ عَاشِقْ 169
عِبَادَتْ بَاِخْلاَصِ نِيَّتِ نِکُوسْتْ..... 211
عُذْرِ اَحْمَقْ بَتَّرْ اَزْ جُرْمَشْ بُوَدْ..... 11
فِتْنَهَا دَرْ اَنْجُمَنْ پَيْدَا شَوَدْ اَزْ سُوزِ مَنْ 167
فَرزَنْد و يَارْ چُونْکِه بَمِيرَنْدْ عَاقِبَتْ 12
قَلَنْدَرِی نَه بَرِيشَسْت و مُوی يَا اَبْرُو..... 177
کَالَه اِی کِه هِيچْ خَلْقَشْ نَنْگَرِيدْ 190
کِذْبْ چُونْ خَسْ بَاشَد و دِلْ چُونْ دَهَانْ 6
کرآکهی زمعنی والشمس والضحی..... 335
کَوْثَرْ نَمِی زِ چَشْمَهٔ اِحْسَانِ رَحْمَتَشْ 314
گَرْ لُطْفِ تُو يَارِی نَنُمَايَدْ زِ نُخُسْتْ..... 342
گَرْچه سَايَه عَکْسِ شَاخَسْتْ اَیْ پَسَرْ..... 337
گُفْتْ پَيْغَمْبَرْ کِه دَائِمْ بَهْرِ پَنْدْ 37
گُلِ تَوْحِيدْ نَرُوِيَدْ زِ زَمِينِی کِه دَرُو..... 312
مَسْجِد و اَصْحَابِ مَسْجِدْ رَا نَوَازْ 147
مَکْرِ حَقْ سَرْ چَشْمَهٔ اِينْ مَکْرْهَاسْتْ 176
مَکُنْ زِ غُصَّه شِکَايَتْ کِه دَرْ طَرِيقِ طَلَبْ ... 319
مَگُو زِنْهَارْ اَصْلِ عُودْ چُوبَسْتْ..... 24
نَا اُمِيدَمْ مَکُنْ اَزْ سَابِقَهٔ لُطْفِ اَزَلْ 269
هَرْ چَنْدْ کِه هِجْرَانْ ثَمَرِ وَصْلْ بَرْآرَدْ 136
هَرْکِه کَارَدْ گَرْدَدْ اَنْبَارَشْ تُهِی..... 37
هُنَرْ بُنْمَایْ اَگَرْ دَارِی نَه گَوْهَرْ 142
وَاحِدْ اَنْدَرْ مُلْکْ اُو رَا يَارْ نِی 303
وَگَرْ نُقْرَه اَنْدُودَه بَاشَدْ نُحَاسْ..... 128

اَزْ فِرَاقْ اِينْ خَاکْهَا شُورَه بُوَدْ..... 79
اَزْ فِرَاقِ تَلْخْ مِيگوئی سخن 78
اَزْ مُنَافِقْ عُذْرْ رَدّ آمَدْ نَه خُوبْ 6
اَزِينْ هَلاَکْ مَيَنْدِيشْ و بَاشْ مَرْدَانَه 176
آنْ بَيْعْ رَا کِه رُوزِ اَزَلْ بَا تُو کَرْدَه اِيمْ..... 189
آنْ دِرَمْ دَادَنْ سَخِی رَا لاَئِقْ اَسْتْ..... 37
اَنْدَکْ اَنْدَکْ آبْ رَا دُزْدَدْ هَوَا 24
اَوَّلِ فِکْرْ آخِرْ آمَدْ دَرْ عَمَلْ..... 66
بَا وُجُودِ لَبِ جَانْ بَخْشِ تُو اَیْ آبِ حَيَاتْ . 146
بَسَا نَامِ نِيکُوِی پَنْجَاهْ سَالْ..... 136
بَعِيدْ نِيسْتْ کِه صَدْ جَانْ بَمُژْدَه بَسِتَانَنْدْ 335
تَلْخْ تَرْ اَزْ فُرْقَتِ تُو هِيچْ نِيسْتْ..... 78
تُو بَعِلْمِ اَزَلْ مَرَا دِيدِی..... 190
جَائِی کِه بَرْقِ عِصْيَانْ بَرْ آدَمِ صَفِی زَدْ..... 99
جُزْ عِنَايَتْ کِه گُشَايَدْ چَشْمْ رَا..... 118
جَوْرِ دَوْرَانْ و هَرْ آنْ رَنْجِی کِه هَسْتْ 78
چُونْ بَدِئ گُنَاهْرَا دَانِی..... 98
چُونْ تَجَلِّی کَرْدْ اَوْصَافِ قَدِيمْ 224
خِويشْتَنْ نَشِنَاخْتْ مِسْکِينْ آدَمِی 189
دَرْ بَسْتَه بَه رُوِی خُودْ زِ مَرْدُمْ 129
دِهْ مَرُو دِهْ مَرْدْ رَا اَحْمَقْ کُنَدْ..... 18
دُوزَخْ اَزْ فُرْقَتْ چُنَانْ سُوزَانْ شُدَه اَسْتْ..... 79
رُوِی نَا شُسْتَه نَبِينَدْ رُوِی حُورْ..... 170
سَنْگْ بَيْنَدَازْ و گُهَرْ مِی سِتَانْ 189
صَدْ هَزَارَانْ مَرْگِ تَلْخْ اَزْ شَصت تو 78

Alfabetik Fihrist

(A)

Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*ın Ebû Leheb'i rüyasında görmesi....271, 274

Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*ın Ebû Tâlib'in ölümüyle alâkalı sözü....242, 243

Abbâs ibni Abdilmuttalib'in üçüncü Akabe bîatındaki konuşması.... 185

Abdest ve tahareti güzel yapmanın ibadeti kolaylaştıracağı.... 169

Abdestten ve gusülden sonra havlu kullanmak 163

Abdullâh ibni Ca'fer'in kızına öğrettiği zikir 479

Abdullâh ibni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*ın cuma günü ile ilgili sözleri 524

Abdülmuttalib'in, İbrahim *(Aleyhisselâm)*ın şerîati üzere ibadet ettiği.... 238

Âbidlerin hakîkilerinin kimler olduğu.... 212

Aceleciliğin güzel bir davranış olmadığı 513

Acve hurmasının zehirlere karşı panzehir olması 373

Âd ve Semûd kavimlerinin hangi gün helâk edildiği 518

Adam öldürmenin büyük günahlardan olduğu.... 21

Âdem *(Aleyhisselâm)*ın meleklere selâmı.... 603

Âdem *(Aleyhisselâm)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şefaatini talep etmesi 99

Âdem *(Aleyhisselâm)*ın yaratılıp halîfe seçilmesi.... 628

Âdem *(Aleyhisselâm)*ın yaratılışının sona bırakılmasının sebebi 514

Âdemoğluna Allâh-u Te'âlâ'nın kendi kıymetini öğretmesi.... 189

Ağaçların pazartesi günü yaratıldığı.... 514

Âhiret için ne kadar çalışmak gerektiği.... 7

Âhiret ilminin ne olduğu.... 405

Âhiretteki fazîletlerde ilkler 61

Ahmak kimsenin özrü 11

Ahmak kişi ile arkadaşlığın zararları 11

Akabe bîatı.... 50

Akabe bîatının ikincisi 184

Akabe'de bîat eden ensardan altı kişinin isimleri 183

Akabe'de Hazreclilere İslâm'ın tebliği.... 183

Akabe'de üçüncü sefer yapılan bîatta koşulan şartlar 185

Akıllı düşmanın ahmak dosttan iyi olduğu 11

Aklın anlayacağı türden ve herkesi alâkadar eden zarar 232

Aklın insana şeref vermek üzere bahşedelişi.... 548

Aklî ve rûhânî ateş.... 584

Akşamladığında yedi defa okunacak zikir 480

Âlem-i ervahta birinci safta olanlar 65

Alış-veriş hususundaki şer'î bir mesele ile şeytanın huccet getirmeye kalkışması 190

Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın ay hakkındaki sözü.. 565

Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın cihada katılma isteğindeki azmi 374

Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın cihattan geri bırakılmasına ağlaması.... 374

Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın Ebû Cehil'in kızı ile evlenmek istemesi.... 276

Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın Ebû Hanîfe'nin babası Sâbit *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya yaptığı duâ.... 403

Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın Ebû Tâlib'in vefatı ile ilgili rivâyeti.... 242

Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın hadîs-i şerifte Hârûn *(Aleyhisselâm)*a benzetilmesi.... 375

Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın yıldız ilmi ile ilgili sözleri.... 572

Ali *(Radyallâhu Anh)*ın ilk Müslümanlardan olduğu.... 46

Ali *(Radyallâhu Anh)*ın, yeğeni Abdullâh ibni Ca'fer'e öğrettiği zikir 479

Ali -Aleyhisselâm- denilemeyeceği 33
Ali ibni Îsâ el-Vezîr'in Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tarafından övülmesi 482
Alîm ism-i şerîfinin mânâsı 131
Âlim ve talebelerinin hayırda ortak oldukları 299
Âlimin üstünlüğü 395, 396, 405
Âlimlerin Kur'ân'ın vârisleri olduğu 493
Allâh uğrunda hiçbir tenkitçinin tenkidinden korkmayan kişi 626
Allâh ve âhiretten bahsedilince kalpleri korkuya kapılanlar 580
Allâh yolunda cihadın emredilmesi 193
Allâh yolunda kılıcını kınından çıkaranın bîatı 187
"Allâh yolunda öldürülürsem günahlarım silinir mi?" diye soran kişiye Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cevabı . 207
"Allâh yolunda savaşırlar" kavl-i şerîfinin mânâsı 193
Allâh yolunda seyahatin, kazandıracağı vasıflar 220
Allâh yolunda yapılan harcamanın karşılığının ne olduğu 386, 387
Allâh yolunda yapılan vakfın önemi 377, 387
Allâh'a ve Rasûlüne hainlik etmemek 86
Allâh'ın bazı kullarını îmandan döndürmesi 439
Allâh-u Te'âlâ'nın Arş'ı niçin yarattığı 472
Allâh-u Te'âlâ'nın günahları topluca bağışladığı 89
Allâh-u Te'âlâ satın aldı âyet-i kerîmesindeki on hakîkat 199
Allâh-u Te'âlâ tarafından Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e İncîl yerine verilen sûreler 485
Allâh-u Te'âlâ ve Rasûlünün düşmanlarını dost edinmemek 69
Allâh-u Te'âlâ yolunda at vakfetmenin önemi 385
Allâh-u Te'âlâ yolunda çekilen sıkıntıların büyük sevaplara sebep olduğu 374, 379
Allâh-u Te'âlâ yolunda infakın fazîletleri 385
Allâh-u Te'âlâ yolunda nöbet beklemenin fazîleti 378
Allâh-u Te'âlâ'dan başka yakın bir dost bulunmadığı 302
Allâh-u Te'âlâ'dan başkasına gönlü bağlamamak 12
Allâh-u Te'âlâ'dan elden geldiği kadar korkmak 7
Allâh-u Te'âlâ'dan kula ikram edilen en büyük şeyin ne olduğu 214
Allâh-u Te'âlâ'dan razı olan kullar 69
Allâh-u Te'âlâ'nın Arş'a muhtaç olmadığı 525
Allâh-u Te'âlâ'nın yarattıkları içinde fuzûlî ve lüzumsuz şey bulunmadığı 567
Allâh-u Te'âlâ'nın açık ve güçlü delillerini tefekkür etmek 535
Allâh-u Te'âlâ'nın Âdem *(Aleyhisselâm)*dan beri mükelleflere elçi gönderdiği 501
Allâh-u Te'âlâ'nın Alîm ism-i şerîfi 130
Allâh-u Te'âlâ'nın amellerin sevabını eksik etmeyeceği 23
Allâh-u Te'âlâ'nın avucunun ne mânâya geldiği 116
Allâh-u Te'âlâ'nın aya menziller takdir etmesi 569
Allâh-u Te'âlâ'nın bedduâsı 439
Allâh-u Te'âlâ'nın bütün işleri yönetmesi 536
Allâh-u Te'âlâ'nın cennetteki rızası 506
Allâh-u Te'âlâ'nın ensara taktığı isim 56
Allâh-u Te'âlâ'nın ensârı sevenlere ve sevmeyenlere muamelesi 53
Allâh-u Te'âlâ'nın fakirleri zengin edeceği 13
Allâh-u Te'âlâ'nın fâsık toplumdan râzı olmayacağı 15
Allâh-u Te'âlâ'nın fazl-u kereminin nihayet noktası 191

Allâh-u Te'âlâ'nın gizli âşikâr herşeyi bildiği 5, 119, 125, 127
Allâh-u Te'âlâ'nın gökle yeri ve ikisi arasındakileri boşuna yaratmadığı.... 567
Allâh-u Te'âlâ'nın gökleri ve yerleri yedi kat olarak yaratması.... 452
Allâh-u Te'âlâ'nın gökten yere doğru bütün işleri yönettiği.... 537
Allâh-u Te'âlâ'nın her an önemli bir işte olduğu.... 513
Allâh-u Te'âlâ'nın her kulu hakkında icrâ buyurduğu hikmetli bir kaderi olduğu 303
Allâh-u Te'âlâ'nın hiçbir şerîki olmadığı 302
Allâh-u Te'âlâ'nın hilminin ve cömertliğinin sonsuzluğu 613
Allâh-u Te'âlâ'nın hudûdunu muhafaza edenler.... 230
Allâh-u Te'âlâ'nın ilminin hiçbir şeye göre farklılık arzetmeyeceği 125
Allâh-u Te'âlâ'nın insanlara hayrı çarçabuk verdiği.... 608
Allâh-u Te'âlâ'nın insanlara merhameti.. 466
Allâh-u Te'âlâ'nın izni olmadan kimsenin şefaat edemeyeceği 534, 537
Allâh-u Te'âlâ'nın kalplerinin içine îman yazmış olduğu kullar.... 69
Allâh-u Te'âlâ'nın kulların amellerini daima gördüğü.... 129
Allâh-u Te'âlâ'nın kulların amellerini Rasûlüne vahiy yoluyla bildirmesi.... 129
Allâh-u Te'âlâ'nın kullarına çok acıyıcı olduğu 31
Allâh-u Te'âlâ'nın kullarına salât ettiği 31
Allâh-u Te'âlâ'nın kullarını ne şekilde terbiye ettiği.... 136
Allâh-u Te'âlâ'nın kullarını uyarmadan onları helâk etmeyeceği 300
Allâh-u Te'âlâ'nın kullarının amellerini gözettiği 8
Allâh-u Te'âlâ'nın kullarının canlarını ve mallarını satın almasının anlamı 187
Allâh-u Te'âlâ'nın kullarının tevbelerini çokça kabul etmesi 83
Allâh-u Te'âlâ'nın kuluna yardımı.... 421
Allâh-u Te'âlâ'nın lanet ettiğine meleklerin de lânet ettiği.... 127
Allâh-u Te'âlâ'nın mahlûkatın kalplerine nazar ettiği.... 499
Allâh-u Te'âlâ'nın Mekke kâfirlerini tehdit etmesi.... 623
Allâh-u Te'âlâ'nın meleklere hitâbı.... 628
Allâh-u Te'âlâ'nın muhâcir ve ensardan razı olduğu.... 40
Allâh-u Te'âlâ'nın Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a cevâbı 555
Allâh-u Te'âlâ'nın mücrimler toplumunu cezâlandırması.... 622
Allâh-u Te'âlâ'nın müminlerin canlarını ve mallarını satın almasıyla alâkalı şeytana verdiği cevap 190
Allâh-u Te'âlâ'nın münâfıklara tevbe etmeleri için belâ gönderdiği.... 435
Allâh-u Te'âlâ'nın münâfıklardan razı olmayacağı.... 14
Allâh-u Te'âlâ'nın münâfıkların yalancı olduklarını bildirmesi 145, 147
Allâh-u Te'âlâ'nın ordusunun kimler olduğu 69
Allâh-u Te'âlâ'nın rahmetinden ümit kesenin hâli.... 98
Allâh-u Te'âlâ'nın rahmetinin infak edenleri kaplayacağı.... 36
Allâh-u Te'âlâ'nın rahmetinin mânâsı.... 117
Allâh-u Te'âlâ'nın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e Mescid-i Dırar'da namazı yasaklaması.... 148
Allâh-u Te'âlâ'nın Raûf ve Rahîm oluşu . 305
Allâh-u Te'âlâ'nın razı olduğu kişiler.... 60, 64, 69
Allâh-u Te'âlâ'nın sevdiği kullar.... 159
Allâh-u Te'âlâ'nın şefaat etmesine izin verdiği kimseler.... 534

Allâh-u Te'âlâ'nın Tebûk gazvesinden geri kalan münâfıklara izin verdiği için Habîbini sorumlu tutmaması 306
Allâh-u Te'âlâ'nın temizliği seven ve tahareti şiar edinenleri sevmesi 168
Allâh-u Te'âlâ'nın tevbe eden kimsenin günahlarını yazıcı meleklere dahî unutturması 342
Allâh-u Te'âlâ'nın tevbe eden kulunun tevbesine sevinmesi 341
Allâh-u Te'âlâ'nın tevbe etmesi için kuluna rahmetini yayması 341
Allâh-u Te'âlâ'nın ulûhiyyet nuru ile salih amel işleyenlerin nurunu görmesi 126
Allâh-u Te'âlâ'nın uzuvdan münezzeh olduğu 116
Allâh-u Te'âlâ'nın üstün tuttuğu kabîleler 29
Allâh-u Te'âlâ'nın vusûl mertebelerinde nelerden sakınacağını sâlike göstermesi..... 301
Allâh-u Te'âlâ'nın yaptığı her şeyin hikmetli ve doğru olduğu 618
Allâh-u Te'âlâ'nın, dirilmeyi her yıl yaşanan ölü toprağı diriltmesine benzetmesi..... 544
Allâh-u Te'âlâ'nın, Ebû Tâlib'i dirilttiği husûsundaki rivâyet 244
Allâh-u Te'âlâ'nın, güneşi ve ayı bir hesapla yaratması..... 568
Allâh-u Te'âlâ'nın, kullarının amellerini diğer kullara göstereceği..... 120
Allâh-u Te'âlâ'nın, kullarının amellerini Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e göstermesi 120
Allâh-u Te'âlâ'nın, Peygamberimizin, muhacirlerin ve ensarın tevbelerini kabul etmesi 306
Allâh-u Te'âlâ'nın, rasûlüne bildirmediği münâfıklar..... 70
Allâh-u Te'âlâ'ya bir karış yaklaşana onun bir arşın yaklaşacağı 31
Allâh-u Te'âlâ'ya güvenerek sebepleri ortadan kaldırmak 521
Allâh-u Te'âlâ'ya hiçbir değişiklik ârız olamayacağı 525
Allâh-u Te'âlâ'ya kavuşmak için çok gayret edenler..... 67
Allâh-u Te'âlâ'ya kavuşmayı inkâr edenlerin iyiliklerinin boşa gidişi 582
Allâh-u Te'âlâ'ya kulun en yakın olduğu yer 224
Allâh-u Te'âlâ'ya yaklaştıran ibâdet..... 35
Allâh-u Te'âlâ'yı kullarından hiçbirinin âciz bırakamayacağı..... 545
Allâh-u Te'âlâ'yı sevenin Rasûllullâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e uyması gerektiği..... 34
Allâh-u Te'âlâ'yı zikretmenin faydaları... 619
Allâh-u Te'âlânın ilk yazdığı şeyin Tevvâb ism-i şerîfi olduğu 117
Altın ve gümüş tuğlalarla bina edilmiş şehir..... 94
Altınla kerpiçin nefse eşit gelmesi 546
Amelinin karşılığının herkese verileceği. 129
Amellerde ihlasın lüzumu..... 399
Amellerin esasının niyet olduğu 382
Amellerin gizlenemeyeceği..... 119
Amellerin göklere ne şekilde yükseldiği. 126
Amellerin görülmesinin mânâsı..... 123
Amellerin lânetlenmesi..... 127
Amellerin niyetlere göre derecelendiği..... 22
Amellerin sahibinin ihlasına göre değer kazandığı..... 155
Amellerin zâhirine aldanmamak gerektiği..... 123
Amellerinin kullara haber verileceği..... 126
Âmine vâlidemizin gördüğü nur 255
Âmine vâlidemizin ölüm hastalığında okuduğu beyitler..... 253, 254
An kelimesinin mânâları 513
Anatomi ilimlerini bilmenin hikmeti..... 573
Arab isminin hangi ırk hakkında kullanıldığı..... 16
Arablar hakkında mâlûmât..... 17
Arap kelâmında kelimenin bir harfiyle yetinme usûlü..... 490
Arapçanın dillerin en hayırlısı olması..... 456

Arapçayı ilk konuşan kimse 17
Âriflerin hamdlerinin alâmeti 606
Âriflerin merciinin Allâh'ın celâli olduğu .. 547
Arkadaşlığın tesiri 366
Arkadaşlık yapılmayacak beş kişi 10
Arş hakkındaki Hızkîl *(Aleyhisselâm)*ın rüyası 476
Arş su üzerindeyken göklerin ve yerin altı günde yaratılması 536
Arş'a bakıp Allâh'ı tenzih ve tesbih eden melekler 476
Arş'a istivâ ifadesinin açıklaması 511, 524
Arş'a, Arş isminin verilmesi 471
Arş'ı taşıyan ve tavaf eden melekler 475
Arş'ın büyüklüğü 472
Arş'ın büyüklüğüne bakıp şaşıran melek .. 474
Arş'ın büyüklüğünün yanında Kürsî'nin durumu 473
Arş'ın cismânî mevcûdâtın ilki olduğu ... 531
Arş'ın etrafında dört ırmak bulunduğu .. 474
Arş'ın kaç yönü olduğu 533
Arş'ın kırmızı yakuttan olduğu 474
Arş'ın önünde duran melek 475
Arş'ın şerefelerinin sayısı 531
Arş'ın, meleklerin aynası olduğu 473
Arş'ta saf tutan melekler 472
Ashâb-ı Kehf'in Mehdî *(Aleyhisselâm)*a yardım edeceği 267
Ashâbı kirâmın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den duâ almak konusunda çok istekli olması 104
Ashâb-ı yemîn 61
Âsîleri tevbeye teşvik 115
Âsiye vâlidemizin salı günü şehit edildiği 517
Astronomi ilimlerini bilmenin hikmeti ... 573
Âşıkların merciinin Allâh'ın cemâli olduğu 547
Ateş çukurunun ağzında bina edilen mescit 171
Ateşin neden Allâh'a sığındığı 559
Av peşine düşenin gaflete düşeceği 20
Avf ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*ın rüyası 626
Aya menziller takdir edilmesinin sebebi 561
Ayağı kırılan kişinin hangi duâ ile tedavi olduğu 481
Âyetlerden gâfil bulunan kimselerin kötü hâli 577
Âyetlerin zâhir ve bâtın mânâlarının olduğu 368
Âyetlerin, inkârcıların küfrünü arttırdığı... 430
Âyette geçen fitnenin mânâsı 434
Ayın ağlaması 559
Ayın bir nur olarak yaratılması 558
Ayın eskimiş kuru ve eğri hurma dalına benzetilmesi 560
Ayın hakîkî konağı 564
Ayın hareketlerinin yılların ve ayların hesaplarının bilinmesine yaraması 561
Ayın menzilleri ve isimleri 562
Ayın nûrunun kaç cüz olduğu 566
Ayın son çarşambasında alış veriş yapmak 565
Ayın son çarşambasında yolculuğa çıkmak 565
Ayın ürünler üzerindeki etkisi 566
Ayın, güneşe göre sönük olması 558
Ayıplayanların helâk edileceği 27
Aynâ-i Merdıyye'nin kıssası 202, 203
Azâbın iki çeşitinin neler olabileceği 73
Azâbın niçin geldiği 250
Âzer'in İbrahim *(Aleyhisselâm)*a Müslüman olma sözü vermesi 285, 286
Âzerin sırtlan şeklinde cehenneme atılması 287, 289
Azgınlıkla zulümde haddi aşanlar 581
Azze ve celle kelimesinin sadece Allâh-u Te'âlâ'ya kullanılabileceği 33

(B)

Babanın çocuğuna duâsı 611
Basra müftüsü 62

Başıboş bırakılacağını kimsenin zannetmemesi gerektiği 542
Bedevîler hakkında inen ayet-i celîlenin hangi kabîle için indiği 30
Bedevîlerden iman edenlerin olduğu 19
Bedevîlerin çocuklarını öpmediği 21
Bedevîlerin ilimden yoksun olduğu 19
Bedevîlerin sünneti az bildikleri 19
Bedevîlerin, şehir halkından daha azgın olduğu 16
Bedevîlerin, zekâtlarını ziyan saydıkları ... 25
Bedevînin Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e dişi deve hediye etmesi 20
Bedevînin imamlığının mekruh olduğu 18
Bedir ehlinin fazîleti 41
Bedir savaşına iştirak eden sahâbîlerin sayısı 306
Bedir savaşından sonra müşriklerden fidye alınması 299
Beğavî *(Rahimehullâh)*ın "Arş'a istivâ" ifadesi ile ilgili sözü 527
Bel'am ibni Bâ'ûrâ'nın şükretmediği için küfür üzere öldüğü 36
Belâ ânında tâkip edilecek yol 619
Belânın Allâh'ın kamçısı olduğu 436
Beraberliğin iki şekilde olduğu 365
Bereketin süre ile olmadığı 362
Bereketin, yalan sebebi ile mahvolduğu . 355
Bey'atürrıdvan'da bulunanların fazîleti 41
Beyt-i Makdis'de bin kandil yakıldığı 555
Beyzâvî *(Rahimehullâh)*ın istivâ kelimesi ile ilgili sözleri 528
Bi'sete yetişemeyen Ehl-i Beyt'in durumu 268
Bidatı anlamanın yolu 227
Bidat-ı hasene hakkında İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)*nun görüşü 228, 229
Bidatın mekruh, mubah ve mendup üç kısmı 227
Bidatlerin dalâlet oluşu 226
Bidatlerin kısımları 226, 227
Bildiği ile amel edenin hâli 589
Bir kişiye de tâife denilebileceği 401
Birinci Akabe bîatı 183
Boğularak ölmemek için okunacak âyetler 481
Bolluk hâline şükreden mümin 617
Bollukla şımarmanın helâk ile neticeleneceği 300
Borçlu ölenin borcunu ödemek 110
Borçlu ölenin cenaze namazı 258
Bulut gördüğünde Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in telaşa kapılması 522
Bunama ve erzeli ömürün doğru sözlü kimseye isabet etmeyeceği 357
Bütün gün ve ayların Allâh'a âit olduğu . 522
Bütün hikmetlerin, Kur'ân-ı Kerîm'de toplandığı 491
Bütün işlerde Allâh'a müracaat etmek 471
Bütün işlerin yönetiminin Arş'tan nâzil olduğu 532
Büyük günahlar 21
Büyük saâdetlerin kazanılması için verilen imkânlar 621

(C)

Ca'fer-i Tayyar'dan, oğlu Abdullâh'ın rivâyeti 479
Câbir *(Radıyallâhu Anh)*ın çarşamba günü ile ilgili rivâyeti 519
Cahilin, özründe bile hatâlı olduğu 11
Câhiliyyet döneminde yaşayanların âhiretteki durumu 239
Canlarını ve mallarını boş yere zâyi edenler 621
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın görevli olduğu işler 532
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın ömrü 455
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e dağlarla görevli meleği götürmesi 464
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın yeryüzünde Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den daha hayırlısını bulamaması 453

Cehennem azâbı çekenler 93
Cehennem azâbından olan kaynar su 553
Cehennem bekçisi Mâlik'in korkunç hâli ve sûreti 94, 95
Cehennem bekçisi Mâlik'in sûreti 95
Cehennem ehlinin halleri 89
Cehennemde aşırı susuzluk çekeceklerin hâli 554
Cehennemi yalanlayanların sonları 551
Cehennemin maddî ve mânevî olanı 12
Cehennemin münâfıkların barınağı olduğu 9
Cemaate devam etmeyenler hakkında Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tehdidi ... 178
Cenaze namazı duâları 107, 108
Cenaze namazı ile ilgili hadîs-i şerîf 108
Cenaze namazında en fazîletli saf 109
Cenaze namazında safları üç saf yapmak 108
Cenaze namazının farz-ı kifâye olması ... 105
Cenaze namazının farzıyetini inkâr edenin hükmü 105
Cenaze namazının önemi, ruknü ve vakti 106, 108
Cenazeye katılanların ölüye şefaatçi kılınması 109
Cennet bahçesi 153
Cennet ehline cennette Rablerinden selam verilmesi 607
Cennet ehlinin Allâh tarafından selamlanması 600
Cennet ehlinin duâlarının sonu 212
Cennet ehlinin dünyadaki amelleri 88
Cennet ehlinin nasıl duâ edeceği 596
Cennet ehlinin sabah akşam Allâh'ı tesbih ettikleri 598
Cennet ehlinin yemekleri 604
Cennet ehlinin, cennetteki hamdleri, zikir ve tahiyyeleri 599, 606, 607
Cennet ehlinin, cennetteki tek temennisi ... 596
Cennet ehlinin, cennetteki yurdunu bilmesi 588
Cennet hakkındaki Hızkîl *(Aleyhisselâm)*ın rüyası 477
Cennet kelimesinin aslı 591
Cennete ilk girecek olanlar 601
Cennete Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* girmeden diğer peygamberlere yasak edildiği 508
Cennete söyletilecek olan tesbih 595
Cennete yaklaştıran ve cehennemden uzaklaştıran her şeyin açıklanmış olması ... 461
Cennetin kâfirlere haram kılınması 287
Cennetin kapısının yanında kürsüde oturan kişi 96
Cennetin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmeti girmedikçe diğer ümmetlere haram olduğu 508
Cennetin tamâmen nur olduğu 598
Cennetliklerin, cennetteki güzel hâlleri ... 592
Cennette avam müminlerin, ulemânın ve nebîlerin hâli 597
Cennette müminlerin birbirlerini selamlamaları 602
Cennetteki üç ırmağın durumu 97
Cennettekilerin selâmı 599
Ceza gününü yalan saymak 89
Cezânın âhiret yurduna bırakılmasının hikmeti 555
Cihad eden mümine Allâh-u Te'âlâ'nın vaadi 200, 201
Cihad safında şehadeti bekleyenin hâli ... 196
Cihad yolunda olmanın fazîleti 200
Cihada çıkan kimseyi donatmanın fazîleti 381
Cihada çıkarken geride ilim tahsili için bir zümrenin bırakılmasının lüzumu 389
Cihada çıkmayarak günah işleyenler 80
Cihada gitmedikleri için kendisini mescide bağlayan üç kişi 83
Cihada gitmeyenlerin tevbelerinin kabulü .. 82
Cihada hazırlık, düşmanla muharebenin lüzumu ve önemi 200

Cihada mazeretten dolayı katılamayanların, mücahide sevapta ortak olduğu 380
Cihada teşvik 188
Cihada yakından uzağa doğru başlamanın gerekliliği 414, 416
Cihaddan geri kalmanın nehyi ve geri kalanların hâli 131, 371
Cihâd-ı asğar ve cihâd-ı ekberin beyanı 195, 422
Cihadın açık ya da gizli düşmanla olmasının mânâsı 195
Cihadın aslında kâfirlere de, müminlere de iyilik olduğu 382, 383
Cihadın emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münkere dâhil olduğu 225
Cihadın farz-ı kifâye olduğu ve kimlere farz olduğu 134, 372
Cihadın hangi gâye ile yapılacağı 193
Cihadın önemi, mânâsı ve fazîleti 202, 377, 378, 382, 420
Cihadın şehâdetten önce zikredilmesinin hikmeti 193
Cihadın uzletten daha fazîletli olduğu 379
Cihadın varlık sebebi olduğu 420
Cihadın yetmiş senelik namazdan efdal olduğu 379
Cihat edenlere cennetin vacip olduğu 379
Cimri ile arkadaşlık yapmamak 10
Cimri kimsenin en ihtiyaçlı anda arkadaşını sattığı 10
Cin kelimesinin aslı 591
Cismânî beraberliğin ne olduğu 365
Cömertliğin zirvesi 188
Cuma günü ile ilgili hadîs-i şerîf 524
Cumartesi günü hakkında Mevlânâ *(Kuddise Sirruhû)*nun sözü 516
Cumartesi günü ile ilgili Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sözleri 517
Cumartesi günüyle ilgili beyan 516
Cüheyne kabilesine Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duâsı 55
Cüheyne kabîlesini Rasûllüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in üstün tutması 29
Cüneyd-i Bağdâdî'nin cuma kıssası 66
Cünüb olarak uyuyanın Allâh'u Te'âlâ'ya istiğfar etmesi 163
Cünüp olarak uyumanın hükmü 163
Cünüpken uyumak isteyip de namaz abdesti alacak olanın niyeti 164
Cüzzam gibi nefret ettirici hastalıklardan enbiyanın korunmuş olmaları 307
Cüzzam ve alaca hastalığına Medîne toprağının iyi geldiği 373

(Ç)

Çarşamba günü gusül almak 520
Çarşamba günü hakkında İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın sözleri 518, 519
Çarşamba günü hasta ziyaretinin kerih görülmesi 519
Çarşamba günü tırnak kesmenin yasak edildiği 519
Çarşamba gününe dikkat edilmesinin sebebi 523
Çarşamba günüyle ilgili kâhin ve müneccimlerin sözleri 522
Çekilen zahmetlerin, tevbelerin kabûlüne sebep olduğu 319
Çocuğundan ayrılan kadının ağlaması 12
Çocukken ölen müşrik çocuklarının âkibeti 95
Çocukları hastalandığında ana-babanın salâhının artması 192
Çocukların cenaze namazında okunacak duâ 107
Çok hayırlar bulunan mescid 151
Çoluk-çocukla azap 75
Çölde yaşamanın zararları 22
Çölde yaşayanın kaba olacağı 20
Çölde yaşayanlardan peygamber seçilmediği 20
Çölde yaşayanların acıma hissinden uzak olduğu 21
Çölün nefse benzetildiği 24

(D)

Dağların pazar günü yaratıldığı 514
Dağlarla görevli meleğin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hitabı 464, 466
Dara düşmüş Müslümanlara yardım etmenin hükmü 187
Dara düşünce duâya sarılmanın zemmi . 618
Darlık hâline şükreden mümin..... 617
Darlıkta ve bollukta Allâh'a hamd ile ilgili hadîs-i şerifler 213
Dâvûd *(Aleyhisselâm)*ın hamdi..... 214
Defterini sol elinden alacak olan kâfirlerin durumu 552
Demir darbesiyle ölmemek için okunacak âyet-i kerîmeler..... 481
Denizin ortasındaki bir dağdan, Allâh'a seslenen zat..... 573
Derslere çarşamba günü başlayan Hanefî âlimi 520
Derslere hangi gün başlanacağı..... 521
Dertleri çok olanın yapması gerekenler .. 337
Devânın fayda vermediği kimseler..... 435
Devesine lânet eden adam..... 611, 612
Devlet reisine yaklaşmanın zararı..... 20
Dırâr Mescidi yüzünden münâfıkların şüphe ve sıkıntıya düşmesi..... 179
Dırar mescidinin yakılması 144, 146
Dırâr Mescidi'nin hâli üzere bırakılmamasının hikmeti..... 176
Dış görünüşe göre hüküm verilmemesi.. 124
Dil bilmenin önemi..... 445
Diline sahip olmak..... 11
Din konusunun dünyâya ağır basması gerektiği..... 619
Dîne davet için sefere çıkılmasının gerekliliği..... 390
Dînin ne ile başladıysa onunla son bulması 443
Dirhem miktarından fazla necasetin hükmü 162
Dirilme hakkındaki Hızkîl *(Aleyhisselâm)*ın rüyası..... 476
Dirilmeyi inkâr edenlerin âhiretteki ilk cezâsı 553
Doğru sözlü insana bunama isâbet etmeyeceği..... 357
Doğru sözlü olmanın fazîleti 358
Doğruluğun bütün mânevî hallerin semeresi olduğu 362
Doğruluğun fazîleti hakkındaki hadîs-i şerîfler 349
Doğruluk hakkındaki hadîs-i şerîfler 350
Dokuz haslet üzere bulunup yatağında ölen kişinin durumu 209
Dokuz hasletin tefsiri 209
Dört mescidi dört peygamberin bina etmesi 154
Duâ ederken güzel bir edebe sâhip olmak..... 620
Duâ ile korku ve üzüntüyü karşılamak... 594
Duâ ve bedduânın kabul olunması..... 610
Duâ ve istiğfarın ölüye faydası..... 109
Duâ yapılırken ellerin Arş'a doğru kaldırıldığı..... 532
Duânın temenni mânâsında kullanılması.. 595
Duâsı ve bedduâsı kabul edilen üç kişi... 611
Duâsına çabuk ya da geç icâbet edilenin ne okuması gerektiği 620
Dünya azâbı nedir 73
Dünya günlerinde tutulan orucun karşılığı..... 235
Dünya hayâtıyla tatmin olmaya çalışmak.. 577
Dünya için ilim tahsil edenin zemmi..... 400
Dünya için ne kadar çalışmak gerektiği..... 7
Dünya işlerini dört meleğin yönettiği..... 532
Dünyacı kulların gideceği yer..... 585
Dünyada işlenen kötü amelin âhiretteki sûreti..... 587
Dünyada yapılan amellerin karşılığının âhirette kat kat verileceği..... 155
Dünyanın malına ve makamına meyledenler..... 581

Dünyanın rezilliğinin âhiretin rüsvaylığından ehven oluşu 176
Dünyayı arzulayanın hâli 578
Dünyayı elde etmenin yolunun yalan ve hayâsızlık olduğu 358
Düşmana karşı başarının ancak takvâ ile olduğu 419
Düşmana karşı direniş ve cihadın tarihçesi 196
Düşmanın en büyüğü 422
Düşmanın en yakınının kim olduğu 421

(E)

Ebed lafzının mânâsı 64
Ebû Âmir'e Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bedduâsı 142
Ebû Âmir'in Peygamberimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e olan azılı düşmanlığı 141
Ebû Bekir *(Radıyallâhu Anh)*ın zekât toplamadaki hassasiyeti 102
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*a, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendisinden sonra cihat vazîfesini vermesi 415
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın çok defa hicret için izin istemesi 186
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e eziyet edenleri ondan uzaklaştırması 464
Ebû Bekr *(Radyallâhu Anh)*a buğz edenlerin hâli 50
Ebû Bekr *(Radyallâhu Anh)*ın fazîleti ve irşâdı ... 47
Ebû Bekr *(Radyallâhu Anh)*ın ilk Müslümanlardan olduğu 45
Ebû Bekr eş-Şiblî *(Kuddise Sirruhû)*nun elde ettiği derece 482
Ebû Cehil'in Ebû Tâlib'e vefat anında söylediği söz 238
Ebu Cehil'in Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i kıskanması 239
Ebû Hanîfe *(Radıyallâhu Anh)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ebeveyni hakkındaki görüşü 280, 281
Ebû Hayseme *(Radyallâhu Anh)*ın Tebûk seferine çıkarken karşılaştığı mâniler 316, 317
Ebû Katâde *(Radyallâhu Anh)*a Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yaptığı duâ 312
Ebû Leheb hakkında Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*ın gördüğü rüya 273
Ebû Leheb'e Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şefaati 271
Ebû Leheb'in âhiretteki azâbının hafiflemesi 271, 272
Ebû Leheb'in câriyesi Süveybe'yi âzât etmesi 271
Ebû Lübâbe *(Radıyallâhu Anh)* ile bir yetimin davası 84
Ebû Lübâbe *(Radıyallâhu Anh)*a verilen müjde .. 87
Ebû Lübâbe *(Radıyallâhu Anh)*ın Kurayza oğullarına akıl vermesi 84
Ebû Lübâbe *(Radıyallâhu Anh)*ın tevbesinin kabûlü 85, 87
Ebû Lübâbe *(Radıyallâhu Anh)*ın yurdunu terk etmesi 86
Ebû Tâlib hakkında ileri geri konuşmak. 243
Ebû Tâlib hakkında nâzil olan âyet-i kerîme 247
Ebû Tâlib için Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in istiğfar etmesi 236
Ebû Tâlib ve Ebû Cehil arasındaki fark... 243
Ebû Tâlib'e Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in babası denmesi 261
Ebû Tâlib'in durumu 260, 261, 268, 270
Ebû Tâlib'in son sözü 237
Ebû Tâlib'in tenkid edilme korkusu 241
Ebû Tâlib'in vefat kıssası 237, 239
Ebu Temmâm'ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile ilgili şiiri 499
Ebû Zerr *(Radıyallâhu Anh)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ilmi ile ilgili sözü ...461
Ebû Zerr *(Radyallâhu Anh)* hakkında Peygamber Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mûcizesi...316
Ebû Zerr *(Radyallâhu Anh)* hakkındaki Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duâsı 315, 316

Ebû Zerr *(Radyallâhu Anh)*ın Tebûk seferine geç katılmasının sebebi 315
Ebû Zerr *(Radyallâhu Anh)*ın Tebûk seferine katılmak için attığı her adımın günahlarının keffâretine sebep olduğu..... 316
Ebu'l-Hayser isimli birinin Kureyş'le anlaşmak üzere Mekke'ye gelişi 182
Edebe muhâlif hallerin îlâhî huzurdan kovulmaya sebep olduğu..... 300
Ehl-i Beyt'in cehenneme girmeyeceği..... 270
Ehli kıbleden hiç kimsenin cenaze namazını kılmayı terk etmemek 245
Ehl-i Kitap ile savaş emrinin tedrîci oluşu 414, 415
Ehl-i Sünnet'e göre sahabenin en fazîletlileri 45
Ehl-i Sünnet'in Ebû Tâlib'in ölümü ile ilgili görüşü..... 242
Ehl-i Sünnet'in fetret ehli hakkındaki görüşü..... 252
Ehl-i Sünnet'in kötü ameller hakkındaki görüşü..... 97
Ehl-i Sünnet'in Mûtezile'ye karşı delilleri .. 300
Ehlullahla beraber olmanın amel-i sâlihin en üstünü olduğu..... 367
Ehlullâhın istiğfarı..... 135
El yıkamak..... 164
Emanetlere hıyanet etmek..... 86
"Emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münker yapanlar" kavl-i şerîfinin tefsiri 225
Emr-i bi'l-mârufun önemi..... 411
En fazîletli amel..... 222
En hayırlı insanlar 57, 377
En yakın kâfirlerle savaşma emrinin beyanı..... 413, 415
Enkaz altında kalarak ölmemek için okunacak âyetler 481
Ensar için hazırlanan cennetler..... 68
Ensar ile ilgili hadîs-i şerîfler 51, 52
Ensar isminin kökeni..... 51
Ensara cihadın farz-ı ayn olduğu 134
Ensâra Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duâsı..... 52, 53, 54, 55
Ensâra Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nasîhati..... 56
Ensara tâbi olanlar..... 57
Ensardan Allâh-u Te'âlâ'nın râzı olduğu .. 40
Ensardan ilk bîat edenlerin Akabe'deki sözleri..... 183
Ensardan Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in razı olması 57
Ensarı ağlatan hâdise 57
Ensarı sevmenin fazîleti ve onlara kızanların zemmi 51, 52
Ensarın cihat üzere Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bîat ettikleri 134
Ensârın eşlerine, gelinlerine, âzâtlılarına, komşularına ve zürriyetine Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duâsı..... 54
Ensarın ilklerinin fazîleti 41
Ensarın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e itaati ve ondan razı olmaları..... 56
Ensarın ve muhâcirlerin tevbe etmeye ihtiyaç duyma sebepleri 305, 307
Erkeklerin güzel kokmasının emredilmesi..... 168
Erkeklerin hakîkatte kimler olduğu..... 499
Es'ad ibni Zurâre *(Radıyallâhu Anh)*ın üçüncü Akabe biatındaki konuşması.....185, 186
Esirgemenin ve acımanın eserleri..... 462
Eslem kabilesine Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duâsı..... 55
Eslem kabîlesini Rasûllullâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in üstün tutması..... 29
Eşca' kabilesine Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duâsı..... 55
Etbâ'ı tâbi'înden sayılanlar..... 62
Ev ednâ makamına ulaşmak..... 136
Evlât ile azap 75
Evlatlara bedduâ etmemek..... 612
Evvâh kelimesinin mânâları 290, 294
Ezel günündeki alış-veriş 189
Ezel lafzının mânâsı 64

(F)

Faiz yemenin büyük günahlardan olduğu .. 21
Faiz yiyenin cehennemdeki hâli 93, 95
Fakîhin hakîkatte kimler olduğu 391, 392
Fakiri doyuran kızın hikâyesi 36
Fakirin azığının zenginin malında hak olduğu 38
Fakirin kendisine zekât veren kişiye duâ etmesi 102
Fakirlerin namaz ve oruç fidyesi 112
Fakirliğin noksanlık olmadığı 500
Fakirlikten endişe ederek müşriklere yakınlaşmamak 13
Fânî dünyaya karşılık bâkî âhireti almaya teşvik 190
Farz namazını terk edenin hâli 95
Farz namazların vaktinde kılınmasının en fazîletli amel oluşu 222
Farz olan ilmin 3 türlü oluşu 403, 404
Farz-ı aynın ve farz-ı kifâyenin tarifi 398
Farzlardan sonra en fazîletli amel 420
Fasık kişilerle arkadaşlık yapmamak 10
Fasık olanın arkadaşını bir lokmaya satacağı 10
Fasık toplumdan Allâh-u Te'âlâ'nın razı olmayacağı 15
Fâsık ve bidat ehli kişilerin tekkede mukim olarak bırakılamayacağı 177
Faydalı ilim tahsili uğrunda vatanı terk etmenin gerekliliği 407
Faydalı ilmin ne olduğu 409
Faydası umulan vaaz-u nasihatin ne ile mümkün olacağı 411
Fetret ehli hakkında Ehl-i Sünnet'in görüşü 252
Fetret ehlinin kıyâmet günündeki durumu 267, 268, 282
Fetret ehlinin üç kısım olduğu 252
Feyizlerin Arş'tan dağılmaya başladığı ... 533
Fıkhın mânâsı 391
Fıkıh ilmini tahsil etmenin farzı kifaye oluşu 392
Fıkıhsız hadis yazanın hâli 278
Firavun ve kavminin hangi gün boğulduğu 518
Firavun'un büyücülerinin hangi gün şehit edildiği 517
Firavun'un hangi gün rablik iddiasında bulunduğu 518
Fitnenin mânâsı 435, 437
Fukahâ-i seb'a 62
Fuzûlî ilmin mânâsı 406

(G)

Ganîmet malından çalan kişinin ne şekilde tevbe ettiği 117
Gassân hükümdarının gönderdiği mektubu Ka'b ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*ın yakması ... 328
Gavslık makamı 423
Gayb kelimesinin mânâsı 125
Gazâdan geri kalan on kişinin hâli 82
Gazâdan geri kalanlara Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kızması 81
Gazâya çıkarken müminlerin arkalarında ilim tahsili için bir zümreyi bırakmalarının gerekliliği 388
Gece ile gündüzün hangisinin fazîletli olduğu 571
Gece ve gündüzün, muayyen bir takım menzillere bağlı olduğu 560
Geceleri ihya etmek 88
Geceleri uykusuz kalmak 422
Gecenin bir sükûnet kılınışı 568
Geceyle gündüzün yaratılmasının sebebi 558, 570
Geleceğin geçmişten daha kötü olacağı .. 436
Gizli hiçbir amelin örtülü kalmayacağı 119,120
Gizli münâfıklar 70
Göğün yerden önce zikredilmesinin sebebi 513
Gök cisimlerinin tertibi ve nizamı hakkında konuşmak 565

Göklerde ve yerde bulunanların sadece Allâh-u Te'âlâ'ya ait oldukları 130
Göklere bakıp tefekkür etmek 574
Göklerin direksiz olarak yaratıldığı 536
Göklerin ve yerin altı günde yaratılmasının hikmeti 511, 512
Gökteki meleklerin toprak tanelerinden daha çok oluşu 304
Gökyüzünde meleklerin secde etmediği yerin bulunmadığı 304
Gücü varken cihada katılmayanın durumu 208
Günah çok işleyen kişi hakkında konuşanın hâli 98
Günah yükünü herkesin kendisinin taşıyacağı 251
Günahın en büyüğünde ısrar edenlerin sonları 552
Günahın eserinin mağfiret olunsa bile kaldığı 136
Günahında ısrar eden kimseyle tövbe etmedikçe konuşmamak 10
Günahkâra azab etmenin Allâh-u Te'âlâ üzerine vacip olmadığı 134
Günahları itiraf etmenin hükmü 89, 90
Günahların bâzısının kâfirliği daha da arttırdığı 433
Günahların büyüğünün yedi olduğu 21
Günahların iyi amelleri iptal ettiremeyeceği 97
Günahlarını itiraf ederek Allah'tan af dileyenler 80
Gündüzle gecenin ihtilafı 570
Güneş doğarken berâberinde bulunan melekler 560
Güneş ve ayın halleri ve menzilleri...558, 560
Güneş ve ayın, nurdan yaratıldığı 557, 559
Güneş ve ayın, yüzlerinin Arş'a, arkalarının ise yere doğru olduğu 559
Güneşe verilen saltanat 566
Güneşin aya göre daha parlak olmasının hikmeti 569
Güneşin aya yetişememesi 560
Güneşin bir ziya, ayın bir nur olarak yaratılması 557, 558
Güneşin konakları 564
Güneşin nûrunun kaç cüz olduğu 566
Güneşin ürünler üzerindeki etkisi 566
Günler içerisinde uğursuz olanların bulunduğu 523
Günler ve ayların kendi başlarına fayda veremeyeceği 522
Günlerin her birine mahsus vasıflar 515
Güzel çığır açanın o amel devam ettikçe ondan ecir alacağı 49
Güzel edeb 620

(Ğ)

Ğıfar kabilesine Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duâsı 55
Ğıfâr kabîlesini Rasûllüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in üstün tutması 29

(H)

Haber-i âhâd'ın makbul olduğu 400
Hadissiz fakih olanın hâli 278
Hafaza meleklerinin kulların amellerini semaya yükseltmesi 127
Hafaza meleklerinin kulların amellerinin kabul olup olmadığına vâkıf olmadıkları... 128
Hafaza meleklerinin vazifesi 128
Hâiflerin merciinin Allâh-u Te'âlâ'nın azameti olduğu 547
Hak edilen şeylerin kimsenin kendisinden olmadığı 551
Hakîkatleri (tasavvufu) bozdukları için helâk olanlar 627
Hakîm ism-i şerîfinin mânâsı 131
Hakkı dinlemeye tahammül edemeyen münâfıklar 439
Haktan uzak olmak 79
Halîfenin zekâtı alırken duâ etmesi hakkında ihtilaf 102
Halîm kelimesinin mânâları 295

Hâlis akıllara sâhip kimseler için büyük bir öğüt ... 540
Hamd mertebelerinin nihâî noktası ... 214
Hamdeden kulların herkesten önce cennete gireceği ... 213
Hamdi hakîkî mânâda îfâ edenler ... 214
Hanefî ulemâsının kâfirin mescid yaptırma vasiyeti hakkındaki görüşü ... 156
Hanîf dininin İslâm olduğu ... 141
Haram ilişkiler için süslenen erkekler ve kadınlar ... 97
Haram mal ile yapılan hayrın ne olacağı 155
Haram olan bidat ... 227
Haram olan ilimler ... 405
Harmele adındaki münafığın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*le konuşması ... 77
Harpten kaçmanın büyük günahlardan olduğu ... 21
Hârûn *(Aleyhisselâm)*ın iki oğlunun kıssası .. 555
Hasis bir gâye için çok mal harcayanlar .. 621
Hassân ibni Sâbit *(Radyallâhu Anh)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkındaki şiiri ... 498
Hastalığın kâfir hakkında hâlis ceza olması ... 74
Hastalıkların mümine keffâret olması ... 74
Hastalıklarla azap ... 74
Hâşimoğullarının fazîleti ... 448
Hatîce *(Radyallâhu Anhâ)*nın ilk Müslümanlardan olduğu ... 46
Havrada namaz kılmanın hükmü ... 149
Hayâ etmek ... 7
Hayatta olan kâfirler için hidayet istemek . 246
Hayber savaşına iştirak eden sahâbîlerin sayısı ... 306
Hayırda biraz geri kalmanın bile sıkıntılara sebep olduğu ... 333
Hayra vesile olmanın o hayrı yapmak gibi olduğu ... 380
Hazene meleklerinin vazifesi ... 128
Hazreclilere Akabe'de İslâm'ın tebliği ... 183
Helâk edilen memleketlerin durumu ... 300
Helâk edilmeden önce kişilerin Allâh-u Te'âlâ tarafından uyarıldığı ... 300
Helâl olmayan malla bina edilen mescidlerin hükmü ... 149
Her amelin kendisine has bir karşılığı olduğu ... 235
Hesapsız ve azapsız cennete girecek yetmiş bin kişi ... 521
Heyet ve teşrîh ilimlerini bilmenin hikmeti ... 573
Hızkîl *(Aleyhisselâm)*ın Arş, cennet ve diriliş hakkındaki rüyası ... 475, 476, 477
Hicr karyesi ile ilgili Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sözleri ... 522
Hicret kıssası ... 49, 50
Hicretin zorluğu ... 49
Hicretten sonra köyüne dönmenin büyük günahlardan olduğu ... 21
Hicrî takvimin başlaması ... 154
Hidâye sâhibi Merğînânî *(Rahimehullâh)*ın, dersleri hangi gün başlattığı ... 521
Hidâyet bakımından ziyâdeleşmek ... 590
Hidâyet kelimesinin mânâsı ... 178
Hidâyete erdirilmek için hidâyet talebi gerektiği ... 433
Hidâyeti ve îmanı kulların kendilerinin yarattığını söyleyen Mutezile'ye karşı reddiye ... 300
Hilâfetin bir sûreti bir de mânâsı olduğu ... 627
Hilâl ibni Ümeyye *(Radyallâhu Anh)*ın hanımının kendisine hizmet etmesi için Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den izin istemesi ... 328
Hilâllerin insanlar için faydaları ... 561
Hristiyanların kutsal günlerine tâzimin hükmü ... 156
Hristiyanların kutsal saydıkları günlerde kiliseye gidenin hükmü ... 157
Hûd *(Aleyhisselâm)* ve ashâbının kurtuluş günü ... 520
Hulefâ-i Râşidîn'in cihatları ... 416
Huneyn gününe iştirak eden sahâbîlerin sayısı ... 306

Hurûf-u mukatta'nın sahih mânâları olduğu 490
Huzeyfe *(Radıyallâhu Anh)*a, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in münâfıkları bildirmesi 75
Hüsn-ü şehâdet 121

(I)

Iskāt-ı salât 111
Iskātı definden önce yapmak 111

(İ)

İbâdet derecelerinin nihâî noktası 212
İbâdetin ihlâs ile yapılması hâlinde muteber oluşu 211
İblis'e tevbenin nasip olmadığı 118
İblis'in yalancılıktan kaçınması 356
İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın çarşamba günü ile ilgili sözleri 518
İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın sahabe ve tâbi'îni müdâfaası 59
İbni Âbidîn *(Rahimehullâh)*ın çarşamba günü ile ilgili sözleri 519
İbni Mesûd *(Radyallâhu Anh)*ın Ebû Zerr *(Radyallâhu Anh)*ın naaşını görünce ağlaması .. 316
İbnü'd-Dehdâha *(Radıyallâhu Anh)*ın Ebû Lübâbe *(Radıyallâhu Anh)* ile ticareti 84
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın babası için mağfiret talep etmesi 246, 284, 285
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın babasına istiğfar sözü vermesi 297
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın babasına istiğfarı terk etmesi 286
İcâbet edilen duâ 618
İçecek içtikten sonra hamd etmek 605
İçlerinde büyük bir kibir gizleyenler 581
İdrar sıçramasından korkmayanın kabir azâbına lâyık olması 162
İftira atmanın büyük günahlardan olduğu .. 21
İhlas üzere mescid bina etmenin fazîleti . 155
İhlas ve niyetin önemi 399
İhsan kelimesinin mânâsı 60
İhsan makamı 427
İhsan vasfında sahabeye tâbi olmak 42, 58
İki azap ne demektir 73
İki kıbleye doğru namaz kılanların fazîleti .. 41
İkinci Akabe bîatı 184
İlim ehlinden uzak durmamak 18
İlim ehlinin kimlere benzediği 408
İlim ehlinin üstünlüğü 394
İlim için yola çıkmanın fazîleti ile ilgili hadîs-i şerîf 219
İlim öğretenin gayesinin ne olması gerektiği 400
İlim tahsilinde üstad seçimi 403
İlim tahsilinin her Müslüman üzerine farz oluşu 398
İlim talep etmenin fazîleti 395, 396, 398
İlim yolculuğuna çıkanın belalardan emin olduğu 393
İlim yoluna sülûk etmenin gerekliliği 409
İlk hicret 49
İlk mescidi kimin yaptığı 150
İlk Müslüman olan sahâbîler 45
İlk Müslüman olanın Ebû Bekr *(Radyallâhu Anh)* olduğu 45
İlk şefaat edenin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* olacağı 507
İlk yaratılan gün 515
İlk yaratışın, ikinci defa diriltilmeye delil olması 544
İlkbaharda dirilme konusundan çok bahsetmek 541
İlme farzı ayn'dan başlamak 403
İlmi dünya için tahsil edenin cehennemlik olduğu 400
İlmin fazîleti ve kısımları 394, 405, 420
İlmin kalplere yerleştirildiği 410
İlmin ve âlimin fazîleti 393
İlmiyle âmil olan âlimin fazîleti 398
İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe *(Radıyallâhu Anh)*ın ibâdeti 211
İmâm-ı Âzam'ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ebeveyni hakkındaki görüşü 280

İmâm-ı Busîrî'nin, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile ilgili beyti 500
İmâm-ı Eş'arî *(Rahimehullâh)*ın "Arş'a İstivâ" ifadesi ile ilgili sözü 527
İmâm-ı Mâlik *(Rahimehullâh)*ın istivâ ile ilgili sözleri 526
İmam-ı Muhammed'in bir bozacıyla kıssası 491
İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)*nun "Güzel bidat" sözünü reddetmesinin mânâsı..228, 229
İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)*nun fetret ehli hakkındaki görüşü 252
İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)*nun sünnete ittibâ hassâsiyeti 229
İmâm-ı Şâfi'î *(Rahimehullâh)*ın akıl ile ilgili beyti 499
İmam-ı Şâfi'î'nin nesebi 454
Îmân edenlere âhirette verilecek nur 586
Îmân edip sâlih amel işleyerek cihad edenler 591
Îmân etmeden meleklerin şefaatini bekleyenlerin durumu 534
Îman nûrunun artacağını beyan eden âyet-i kerîmeler 428, 429
Îman vasfının mümine kazandırdığı meziyetler 235, 590
Îman ve takvânın sâhibine faydaları 591
Îmânın artma ve eksilme kabul etmediği 425, 426
Îmânın hakîkati 427
Îmânın hakîkatine ulaşan müminler 235
Îmânın kalpteki hâli 427
İmtihanın devamlı olduğu 436
İnanç anlamında müşriklerden son derece uzak durmak 236
İnâyet ehlinin merciinin Allâh'ın Zât'ı olduğu 547
İncil, Kur'ân ve Tevrat'ta bulunduğu bildirilen ilâhî vaad 196
İnfak eden kızın hikâyesi 36
İnfak edenleri Allâh-u Te'âlâ'nın rahmetinin kaplayacağı 36
İnfak yapmayan kişinin malının fazlasının bâtıla gideceği 38
İnfâkın, kulları Allâh-u Te'âlâ'ya yaklaştırdığı ve sâir fazîletleri 35, 36
İnkârcı ümmetlerin kökünü kazıyan azaplar 610
İnkârcılara içirilen irinli kaynar suyun onlar üzerindeki eseri 553
İnsan için ömrünün en rezil dönemi 543
İnsana şeref vermek üzere bahşedilen akıl 548
İnsanın güçlü çağına ulaşması 543
İnsanın kaç cevherden yaratılmış olduğu .. 530
İnsanın nankör olduğu 18
İnsanın ölümünün ardından, elde edeceği en büyük saâdet 579
İnsanın ömrü boyunca günahtan boş kalmayacağı 308
İnsanlar hakkında cehennemlik veya cennetlik demek 73
İnsanlara en çok acıyan kişi 23
İnsanlara kendi cinslerinden Rasûl gönderilmesinin hikmeti 468
İnsanların en hayırlısının kimler olduğu 354
İnsanların mâdenler gibi olduğu 402
İrşad görevlisinin tavrı 423
İslâm fıtratı üzere ölen çocukların âkıbeti .. 95
İslâm şeriatı ile Yahudi şeriatı arasındaki fark 98
İslâm üzere ölmeyen kişilerin cenaze namazını kılmanın nehyolunduğu 245
İslâm'a güç katan sahâbî 47
İsmâ'îl Hakkı Bursevî *(Kuddise Sirruhû)*nun cumartesi, pazar ve salı günleri ile ilgili sözleri 516
İsrâfîl *(Aleyhisselâm)*ın görevli olduğu işler . 532
İsrâîloğulları'nın ilk fitnesinin kadınlar yüzünden olduğu 625
İstiğfara muhtaç olmayan hiç kimsenin bulunmadığı 308
İstivâ kelimesinin lügat mânâsı 528
İtibarın son hâle olduğu 124

Îtikâdî bir meselede haberi âhâdla istidlâl edilemeyeceği 281
Îtikâdî meselelerin kâfî delillerle sâbit olacağı 282
İyâs ibni Mu'âz *(Radıyallâhu Anh)*ın îman üzere öldüğü 182
İyi amelle kötü ameli birbirine karıştıranlar 88, 96
İyi amellerin büyük bir nur olarak göklere yükselmesi 126
İyi ve kötü amelleri birbirine karıştıranların hâli 95
İyilerle kötülerin bir tutulamayacağı 548
İyiliği emredip kötülükten sakındıranlar ... 230
İyiliklerin birbirinden üstün olması 187
İyiliklerin en üstünü 187

(K)

Ka'b ibni Mâlik *(Radyallâhu Anh)* hakkındaki hükmü Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Allâh-u Te'âlâ'ya bırakması 327
Ka'b ibni Mâlik ve diğer iki arkadaşı *(Radıyallâhu Anhüm)* ile görüşme yasağının elli gece sürmesi 329
Ka'b ibni Mâlik ve diğer iki arkadaşının *(Radıyallâhu Anhüm)* Tebûk gazâsından geri kalma hatâlarından tevbelerinin kabul edilme kıssası 329
Kâb-e Kavseyn makamına ulaşmak 136
Kabir azâbı 74, 76
Kabir azâbının ekserîsinin idrardan olması 164
Kabirde ilk hesaba çekilecek şeyin ne olduğu 165
Kabirlerde bulunanların diriltileceği 543
Kabrinde insan ile birlikte hangi şeyin kalacağı 195
Kadem kelimesinin mânâsı 505
Kadere karşı müminin durumu 620
Kaderiyye fırkasının sapık görüşüne reddiye 440
Kadınlardan tâbi'înin büyükleri 62
Kadınların Benîisrâîl'in ilk fitnesi olduğu .. 625
Kadınlarla Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bîatı 184
Kâfir komşular ile ilişkiler 418
Kâfir olan ana-baba ve yakınlara karşı kişiye Allâh'ın yardımcı olduğu 302
Kâfir olan anne-babanın hayatta olanları için hidâyet istemek 246
Kâfir olarak ölen anne babaya istiğfarın câiz olmadığı 286
Kâfir ve münâfıklara aldanmamak 15
Kâfirin cenaze namazını kılmanın yasak oluşu 257
Kâfirin kabir azâbı 76
Kâfirin kabrini ziyaret etmenin yasak oluşu 257
Kâfirin mescid yaptırma vasiyetinin hükmü 156
Kâfirin ölü gibi olması 437
Kâfirler hakkı anlamayıp ona davet edenin peşine düşmeleri 509
Kâfirler için istiğfarın caiz olmadığı 285
Kâfirler için yapılan istiğfarın fayda vermeyeceği 283
Kâfirlerden ve münâfıklardan uzak durmanın gerekliliği 12, 236
Kâfirlere âhirette vaad eldilen ateşin kaç kısım olduğu 584
Kâfirlere cehennemde yapılacak azapların inkârları sebebiyle olacağı 551
Kâfirlere cennetin haram kılınması 287
Kâfirlere karşı şiddetli olmanın Müslümanın vasıflarından olduğu 417
Kâfirlere ne şekilde gâlip gelineceği 421
Kâfirlere verilen mühlete aldanmamak gerektiği 321
Kâfirlerin âhiretteki hâlleri 585
Kâfirlerin bedevî olanlarının haddi daha fazla aştığı 16
Kâfirlerin cehennemdeki durumları 552
Kâfirlerin dirileriyle de ölüleriyle de irtibatı kesmek 12, 236, 244

Kâfirlerin dünyada mal ve evlat yüzünden çok sıkıntı çekmeleri 75
Kâfirlerin Kur'ân'a sihir demeleri 510
Kâfirlerin kutsal günlerine tâzimin hükmü 156
Kâfirlerin mahlûkat hakkındaki görüşleri . 567
Kâfirlerin mescid yapması 156
Kâfirlerin ölümden sonra pişmanlıkla dünyaya geri dönmek istedikleri 251
Kâfirlerin rûhânî necâset olduğu 12
Kâfirlerin rüyalarında Allâh-u Te'âlâ'yı görmesi 274
Kâfirlerin sıfatları 579, 581
Kâfirlerle savaş emrinin tedrîcî oluşu 414
Kâhin ve müneccimlerin çarşamba günü ile ilgili sözleri 522
Kâinatın eşsiz yaratılışını düşünmek 568
Kalbî beraberlik 365
Kalbin Allâh'ın mânevî huzûruna çekilmesi 546
Kalbin altı hâli 441
Kalbin diri olmasının emaresi 440
Kalbin fıkhı, hayâtı, hastalığı, ölümü 431, 440, 441
Kalbin mânevî hastalığına çare arayan bir hekim 504
Kalbin mâsivâdan rahatsız olması 546
Kalbin nefis rengine girerek kâfir olması .. 24
Kalbin şehir gibi olduğu 24
Kalenderliğin evsâfına dair beyit 177
Kalp ile igili fiilleri araştırmak 233
Kalp sahibi olan insanın üç sınıf olması .. 441
Kalpleri hidayetten çevrilenler 440
Kalpleri mühürlenmiş kişiler 51
Kalplerin ancak Allâh'ı anmakla mutmain olacağı 580
Kâlû belâdaki sözü bozmayanlar 361
Kamerî ve şemsî seneler 564
Kâmil mümine yakışan duâ 618
Kan ağlayan Allâh dostu 135
Kazancın en temizinin ne olduğu 355
Kevser Havzı'nın başında Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmetini bekleyeceği 507
Kırk gün Allâh-u Te'âlâ için ihlaslı olanın dilinde hikmet pınarlarının zuhûr edeceği 217
Kırk vakit namaz 153
Kıyamet günü dört sınıf insanın durumu .. 268
Kıyâmet günü hakkında ilk hüküm verilecek kişi 208
Kıyamet günü Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Arş'ın altındaki makamı 473
Kıyamete kadar hak üzere olacak tâife 394
Kıyâmetin kopmasını acele isteyenler 609
Kıyâmetin mutlaka geleceği 543
Kıyâmın namaz mânâsında kullanıldığı . 149
Kilisede namaz kılmanın hükmü 149
Kilisenin camiye çevrilmesinin hükmü ... 149
Komşuların kâfir olanlarıyla ilişkiler 418
Komşunun eziyetine sabretmenin sünnet olduğu 145
Konuşulmaması gereken beş kişi 10
Korku ile ümit arasında olmak 90
Korkulan şey karşısında yapılacak duâ ... 594
Koyunun Müslümanın en hayırlı malı olacağı günler 218
Köle azadı ile mescid tamirinin kıyası 156
Kötü amellerin karanlığa dönüşerek göklere yükselmesi 126
Kötü amellerle iyi amelleri birbirine karıştıranlar 88, 96
Kötü ve iyi amelleri birbirine karıştıranların hâli 95
Köylerde ilimden uzak yaşayanların mezarlık ehli mesabesinde olduğu 18
Köylerde yaşamanın zarar ve faydaları 22
Kuba ehline Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in "Temizlenmeyi sevenler" kavl-i şerîfini okuması 161
Kuba ehlinin îmanına Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şahitliği 161

Kuba Mescidi'ne Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in her cumartesi gidip namaz kılması .. 150
Kuba Mescidi'nin ilk mescid olduğu ve orada kılınan namazın umre gibi olduğu 150, 151
Kudret kalemleri ile tüm hallerin levhalara yazılması 128
Kulların amelleriyle Allâh-u Te'âlâ'yı kandıramayacağı 127
Kulların ibâdet vazîfesiyle mükellef tutulduğu 423, 550
Kulun kesbi 440
Kulun tevbesinin mânâsı 320
Kur'ân okumaya devam etmek 428
Kur'ân öğretmenin fazîleti 397
Kur'ân'da en son inen âyet ve sûre....443, 444
Kur'ân'da, İncîl'de ve Tevrât'da Allâh-u Te'âlâ'nın va'di 181
Kur'ân'ı kavrayıp sonra terk edenin cehennemdeki hâli 93, 95
Kur'ân'ı Kerîm âyetlerinin kiminin îmânını, kiminin küfrünü arttırdığı 432
Kur'ân'ın bu ümmet içerisinde bâkî kalacağı ve neshe uğramayacağı..... 493
Kur'ân'ın ne şekilde cem olduğu..... 444
Kur'ân'ın şifâ olduğu..... 431
Kur'ân'ın üç yerinde lânetlenen kimse..... 11
Kur'ân'ın, zâhirî ve bâtinî mânâlarının olduğu 369
Kur'ân-ı Kerîm okumanın fazîleti ve faydaları 594, 619
Kur'ân-ı Kerîm'e vâris olanlar..... 67
Kur'ân-ı Kerîm'in ilâhî kitapların en hayırlısı olması 456
Kur'ân-ı Kerîm'in indiriliş nedeni 250
Kurban keserken Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duâsı..... 110
Kurbet kelimesinin mânâsı 35
Kurb-u nevâfil 427
Kureyş müşriklerinin Ebû Tâlib'in vefatından sonra yaptıkları.....239, 241
Kureyş'i sevmek ve ona hakaret etmemek ..454
Kureyş'in bir nur olarak Allâh'ı tesbih etmesi 454
Kurtubî *(Rahimehullâh)*ın Ebû Tâlib'in ölümüyle ilgili rivayeti 244
Küçüklere de büyükler gibi bela ve musibet gelmesinin nedeni..... 192
Küfrün önderleriyle ve müşriklerle savaşmaları hususunda müminleri teşvik . 303
Kürsî'nin Arş'a bitişik olduğu..... 473
Kürsî'nin büyüklüğünün yanında yedi kat göklerin durumu..... 473
Kürsî'nin, gökleri ve yeri kapladığı 530
Küs durmanın câiz olduğu haller 335

(L)

Lânetlenen kimse..... 11
Lât ve Uzza bana şefaat edecek diyen kâfir 534
Levh-i Mahfuz'da her şeyin kayıtlı olduğu 532
Lisanın zikir ve duâ yapmak için yaratıldığı 605

(M)

Maddî darlığa düşen sâlih bir zâtın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*ı rüyada görmesi 482
Maddî rıhletin mânâsı..... 408
Mahlûkatı ve onların ahvâlini düşünmek.. 575
Mahlûkatın en büyüğü olan melek..... 475
Mahrumiyet azâbı..... 79
Makām-ı Mahmûd'un ne olduğu.....269, 597
Mal ile azap..... 75
Mal ve evlâdın kâfirler için azap, müminlere ecir olduğu..... 75
Mâlâyâniyi terk etmenin önemi 244
Malının artmasını isteyenin sadaka vermesi gerektiği..... 118
Mâlik'in korkunç hâli..... 94
Malların ve çocukların fitne oluşu 86
Mânevî geçitleri bir anda geçenler olduğu..... 362

Mânevî halleri ehil olmayanlara açmamak 234
Mânevî mîracın ne olduğu 604
Mânevî rıhletin mânâsı 408
Mânevî temizlik hakkında bir beyit 170
Mânevî yolda dalâlet sayılacak işleri irtikâb etmenin sapma sebebi olduğu 301
Mârûf ve münkerin tarifi 225
Me'ârif cennetinin muaccel olmasının mânâsı 192
Medîne ehlinin kıyametten kırk sene evvel açlıktan öleceği 373
Medine ehlinin Müslümanları kabul etmesi 50
Medîne etrafındaki münâfık bedevîler 71
Medîne hakkındaki hadîs-i şerîf 72
Medîne Mescidi'nde kılınan namazın fazîleti 152
Medîne Mescidi'nin Kuba Mescidi'nden daha hayırlı oluşu 153
Medîne toprağının şifalı olması ve toprağının neresi olduğu 72, 373
Medîne'de İslâm'ın yayılışı 184
Medine'den gelenleri Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in İslâm'a dâveti 182
Medîne'den sıtmanın gitmesi için Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duâ etmesi 167
Medîne'nin îmânın yuvası olduğu 72
Medîne'nin kıyametten kırk sene evvel harab olacağı 373
Medine'ye ilk hicret eden zat ve ardından ilk hicret edenler 186
Medine'ye Kur'ân muallimi istenmesi 184
Medîne-i Münevvere'nin isimlerinin çokluğu 373
Medîneli münâfıklar 70
Medrese ve tekke bina etmenin fazîleti 226, 397
Mekke fethinden öncekilerle, sonrakilerin eşit olmadığı 43
Mekke fethine iştirak eden sahâbîlerin sayısı 306
Mekke müftüsü 62
Mekke'de yaşanan zulüm 49
Mekke'den Medîne'ye hicret 50
Mekr-i ilâhî ile ilgili açıklama 176
Mekruh olan ilimler 405
Melekler içinde de seyyahların bulunduğu. 221
Meleklerin Allâh'a sürekli hamdedip takdis etmesi 628
Meleklerin cennet ehlini selamlaması 600, 601
Meleklerin gökyüzünde toprak tanesinden çok olması 304
Meleklerin kanatlarını talebeler için yaydığı 393
Meleklerin kullara salât etmesinin ne mânâya geldiği 31
Meleklerin yaklaşmadığı üç kişi 163
Meleklerle Arş arasındaki perde 474
Memleketlerin nasıl helâk edildiği 300
Mescid bina etmenin fazîleti 155
Mescid yolunda atılan her adımın kıymeti 109
Mescid-i Dırâr'ın münâfıkların kalbinde şüphe olarak kalması 179
Mescid-i Dırâr'ın yapımına yardımcı olanın günahı 142
Mescid-i Haram'a müşriklerin yaklaşmamaları gerektiği 13
Mescid-i Nebevî ile Kuba Mescidi'nin takva üzere bina edilen mescitler olduğu 154, 172
Mescid-i Nebevî'de kırk vakit namaz 153
Mescidin yapımına bir cemaatin ortak olması 155
Mescidlerin hangi hâllerde yıkılacağı 144
Mesnevi'de ayrılık azâbı 79
Meşâyıhın sohbetinden geri bırakılanların ne hal üzere öleceği 137
Mevlâ Te'âlâ'nın sevdiği kullarını temizliğe muvaffak kılması 169
Mevlânâ *(Kuddise Sirruhû)*nun cumartesi ve perşembe günü ile ilgili sözleri 516

Mevlânâ *(Kuddise Sirruhû)*nun Mesnevî'de mürşid hakkındaki sözü 556
Midenin şehveti 422
Mîkâîl *(Aleyhisselâm)*ın görevli olduğu işler ... 532
Mîkâîl *(Aleyhisselâm)*ın ölülere hitâbı 478
Mimber-i Nebevî'nin ayaklarının cennet içerisinde olduğu 153
Mina bölgesindeki Akabe'de Hazreclilere İslâm'ın tebliği 183
Mîrâcın mânevî olanı 604
Mudârebe akdi 232
Muhabbet tabirinin Mevlâ Te'âlâ'ya nisbet edilmesinin mânâsı 169
Muhâcirler için hazırlanan cennetler 68
Muhacirlerden ve ensardan Allâh-u Te'âlâ'nın razı olduğu 40
Muhâcirlerin ilklerinin fazîleti 41
Muhacirlerle ensarın kıymeti 58
Muhâcirlerle ensarın Tebûk seferine gitmemeyi kalplerinden geçirmesinden dolayı tevbe etmeleri 305, 307
Muhâcirlerle ensarın ve tâbi'înin izinden gidenler 57, 64
Muhadramîn kime denir 63
Muhallit tabirinin ne demek olduğu 100
Muhiblerin merciinin Allâh'ın mânevi yakınlığı olduğu 547
Muhsinlerin ecrinin zâyi edilmeyeceği ... 382
Mukarreb meleklerin zikri 599
Mukarrebler kimlerdir 61, 68
Mus'ab ibni Umeyr *(Radıyallâhu Anh)*ın Medîne'ye gönderilmesi 184
Mus'ab ibni Umeyr *(Radyallâhu Anh)*ın ilklerden olduğu 48
Mûsâ *(Aleyhisselâm)* ve kavminin Firavun'dan kurtulduğu gün 523
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Allâh-u Te'âlâ'ya duâsı 555
Musibetlere de, nimetlere olduğu gibi hamdetmek gerektiği 213
Mutezile'nin bâtıl görüşlerine reddiyeler... 300
Muvahhidlerin merciinin Allâh'ın kibriyâsı olduğu 547
Mücâhid müminlerin vasfı 206
Mücâhid müminlerin yaptıkları alış-verişin önemi 198
Mücâhidlerin, şehâdeti kurtuluştan daha çok sevmesinin beyanı 194
Mükâşefe ilmi 589
Mükellef olmayanların cenaze namazında okunacak duâ 107
Mümin kişinin kadere karşı durumu 620
Müminin diriye benzetilmesi 437
Müminin niyetinin amelinden hayırlı olduğu 382
Müminler için istiğfar etmek 296
Müminlerin îman nuru ile sâlih amel işleyenlerin nurunu görmesi 126
Müminlerin kıyâmet günü Allâh-u Te'âlâ'nın şâhitleri olacağı 122
Müminlerin rızasının, Allâh-u Te'âlâ'nın rızasını gerektirmeyeceği 15
Müminlerin topyekün gazâya veya ilim tahsiline çıkmalarının uygun olmadığı...388, 390
Müminlerin yaratılmış olan mahlûkat hakkında tefekkürleri 571
Müminlerin yasak gelmeden evvel müşriklere yaptıkları istiğfardan mesul olmadıkları 298
Müminlerin, Allâh-u Te'âlâ'nın rahmet ve mağfiretine muhtaç olduğu 38
Münâfığın birinin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e itirafı ve Müslüman oluşu 78
Münâfığın kabir azâbı 76
Münâfığın özrünün merdud olduğu ve kalpten olmadığı 5, 6
Münâfık bedevîler 70
Münâfık ve kâfirlerin şehirde yaşayanlarının bedevîlerden daha müsâmahalı olduğu 16
Münâfıklar için yapılan istiğfarın fayda vermeyeceği 283
Münâfıklara buğz etmek 10

Münâfıklara ve kâfirlere inanılmaması ve aldanılmaması gerektiği....5, 15
Münâfıklara yapılan bedduâ....26
Münâfıklardan günahlarını itiraf edenler. 80
Münâfıklardan müminler râzı olsalar da, Allâh-u Te'âlâ'nın razı olmayacağı....14
Münâfıklardan ve kâfirlerden uzaklaşmak 236
Münâfıklardan yüz çevirmek, onlarla oturup kalkmamak....9, 10
Münâfıkların başlarına gelen belâlar....434
Münâfıkların bir sûre indiği vakit takındıkları tavır....438
Münâfıkların hakkı anlamadıkları....439
Münâfıkların harbe katılmamasının faydaları....6
Münâfıkların helâk edileceği....27
Münâfıkların her sene bir ya da iki kere fitneye uğratıldığı....434
Münâfıkların hileleri, alaycı tavırları ve kötü halleri....77, 424
Münâfıkların iyi ve kötü amellerinin kendilerine bildirileceği....8
Münâfıkların kıyamet günü azâbı....78
Münâfıkların kötü vasıflarının sebebi....12
Münâfıkların Kuba Mescidi'ni kıskanmaları....140
Münâfıkların Kur'ân dinlemekten eziyet duydukları....438
Münâfıkların maddî ve mânevî cehennemi hak ettikleri....9, 12
Münâfıkların mahâretli olanları....70
Münâfıkların müminlerle alay etmeleri..425
Münâfıkların Müslümanları bölmek için mescid bina ettikleri....139, 140
Münâfıkların pis tıynet üzere yaratıldığı ve pislik olduğu....9, 12
Münâfıkların Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i Mescid-i Dırâr'a imamlık için davet etmeleri....147
Münâfıkların rezil rüsvay olması....175
Münâfıkların savaştan geri kalmak için uydurdukları bahaneler....6
Münâfıkların tehdit edilmesi....7
Münâfıkların tevbesinin beklenmediği....7
Münâfıkların yalan sözleri Müslümanlar arasında yaymaları....77
Münâfıkların yalan yere yemin ettiği....9, 14
Münâfıkların, kâfirlerin galip olmasını istemeleri....26
Münhemik tâbirinin ne anlama geldiği...100
Münker ve mârufun tarifi....225
Müride zararlı olan şeyler....422
Mürûd kelimesinin mânâsı....71
Müslüman olduğunu söyleyip namaz kılanın, Hristiyanların kutsal günlerine tazim etmesinin hükmü....156
Müslüman olmayanlara mağfiret istememek....246
Müslümana zarar vermenin yasak oluşu....143, 144
Müslümanın ekserî ahvâlinin merhamet olması gerektiği....418
Müslümanın en hayırlı malının koyun olacağı günler....218
Müslümanın kendisini korkutan ve üzen şeylere karşı yapması gereken duâ....594
Müslümanlar için cihadın ne anlama geldiği....200
Müslümanlar için ilk mescid yapanın kim olduğu....150
Müslümanların aleyhine konuşulmaması gerektiği....43
Müslümanlığın güzel olmasının nişanı...244
Müsriflerin gerçekte kimler olduğu....621
Müşrik akrabanın terk edilmesi gerektiği...303
Müşrik olarak ölen anne baba için istiğfarın caiz olmadığı....246, 286
Müşrikler için istiğfarın caiz olmadığı....244, 288, 298
Müşriklerin bela talep ettikleri ve bunun âkibeti....250, 595, 608
Müşriklerin duâlarında samîmi olmadığı..620
Müşriklerin Ebû Tâlib'ten ricası....239

Müşriklerin fakir ve yetim olan bir zâta peygamberlik verilmesine tahammül edememeleri 495, 497
Müşriklerin kabirleri hakkında ne muamele yapılacağı 259
Müşriklerin Mescid-i Haram'a yaklaşmalarının yasaklanışı 13
Müşriklerin ölen çocuklarının âkıbeti 95
Müşriklerin pislik hükmünde olduğu 13
Müşriklerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelen vahye şaşırmaları 494
Müşriklerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i büyücülükle suçlamalarının sebebi 494, 509
Müşriklerin ve kâfirlerin insanları şüpheye düşürmeleri 503
Müştakların merciinin Allâh'ın visâli olduğu 547
Müttekiler tâbirinin mânâsı 419
Müzeyne kabîlesi hakkında inen âyet-i celîle 30
Müzeyne kabilesine Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duâsı 55
Müzeyne kabîlesini Rasûllullâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in üstün tutması 29

(N)

Nadr ibni Hâris kâfirinin duâsı 609
Nafakanın küçük ve büyük kısmının neler olduğu 384
Namaz borcu için yemek yedirmek .. 111, 112
Namaz kazası olmayanın ıskatı 111
Namaz rukünlerinin en fazîletlisi 223
Namazda mekruh işleyene uymanın, mekruh olacağı 18
Namazda niyet meselesi 228, 229, 230
Namazın dînin direği olması 222
Namazın her takva sahibi kimsenin kurbanı olması 223
Namazın müminin nuru oluşu 223
Namazları terk eden kişinin cehennemdeki hâli 93
Nasîhat eden kişinin tavrı 423
Nasîhate en yakından başlamak 423
Naz makamı 282
Nebînin tevbesinin ne anlama geldiği 307
Necâsetten tahâretin farz oluşunun delîli .. 162
Nefisle cihad 422, 423
Nefislerin vatan sevgisi üzere yaratılması . 167
Nefse âit kötü sıfatlar 547
Nefs-i emmâre 421
Nefsin çöl gibi olduğu 24
Nefsin en güçlü düşman olduğu 421, 422
Nefsin ıslahının nasıl olduğu 509
Nefsin kötü arzusuna muhalefet edenin peşin ve gelecekteki karşılığı 192
Nefsin mümin olmasının mümkün olduğu 24
Neshedilen hüküm bilinmediği sürece mensuhla amel etmenin hükmü 299
Nifakın kalpteki hâli 427
Nîmet gönderenle, belâ veren Zât'ın aynı olduğu 619
Nîmete "Yed" adının verilmesi 505
Nîmete şükretmeyenin, nimetinin elinden alınacağı 36
Nîmetlere aldanarak nîmet vereni unutmak 617
Nîmetleri çok olanın yapması gerekenler .. 337
Niyetin Allâh-u Te'âlâ'dan gizlenemeyeceği 128
Nûmân ibni Münzir'in (Arap hükümdârlarından) kıssası 580
Nûrun çarşamba günü yaratıldığı 520

(O)

Oruç için verilecek fidye 112
Oruç tutanın mükâfâtının Allâh'a ait oluşu 215
Oruç tutanın seyahate çıkan gibi olması . 215
Oruç tutanların gerçekte kimler olduğu . 221
Oruçlu kişiye hikmet kapılarının açılması 216
Osman *(Radıyallâhu Anh)*ın fazîleti 386

Osman *(Radıyallâhu Anh)*ın Tebûk seferinde yapmış olduğu infak 386

(Ö)

Öldükten sonra dirilmeyi yalanlayanların hâli 553
Ölmüş birinin zekât borcunu ödemek..... 111
Ölüler hakkında nasıl davranılacağı..... 262
Ölülere hakaret ile ilgili hadis-i şerîf 243
Ölülere yakınlarının yaptığı amellerin arzedilmesi 121
Ölülerin, yakınlarının iyiliklerine sevinip kötülükleri için duâ ettikleri 121
Ölüm döşeğindekilere telkin edilecek zikir 479
Ölüm meleğinin canları kabzetmekle muvazzaf olduğu 532
Ölüm meleğinin, salı günü Âdemoğullarının ruhlarına musallat edilişi 517
Ölüye sarık sarmak..... 228
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın Avf *(Radıyallâhu Anh)*a kızması..... 626
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın hilâfetine ve şehâdetine işâret eden rüyâ 626
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın Huzeyfe *(Radıyallâhu Anh)*a sorusu..... 75
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın ümmete düşkünlüğü..... 59
Ömer *(Radyallâhu Anh)*ın Müslüman oluşu ve İslâm'ı takviyesi..... 47
Ömer ve Übeyy ibni Ka'b *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın kıraat hakkında münâzarası..... 59
Ömrün iman etmek için yeterli olduğu... 251
Ömür bereketinin süre ile olmadığı..... 362
Özrün samimi olmayanının kabul edilmeyeceği 6
Özürlerinden dolayı cihattan geri kalanların durumu..... 380
Özürlü kimsenin her namaz için istinca yapmasının hükmü 162

(P)

Pazar günüyle ilgili beyan..... 516
Pazartesi ve perşembe günleri Kuba Mescidi'nde namaz kılmanın sevabı..... 151
Perşembe günü hakkında Mevlânâ *(Kuddise Sirruhû)*nun sözü 516
Perşembe günü ile ilgili hadîs-i şerifler... 524
Perşembe ve pazartesi günleri Kuba Mescidi'nde namaz kılmanın sevabı..... 151
Peygamber annelerinin gördükleri nurlar . 255
Peygamber Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in insanların görmediklerini görmesi, duymadıklarını duyması 304
Peygamber Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tevbesinin kabul edilmesinin izahı..... 305
Peygamber olarak insanlara melek gönderilmemesinin sebebi..... 496
Peygamber ve meleklerin dışındakilere salât okumanın mekruh olduğu 32
Peygambere vahiy ile haberlerin bildirildiği . 5
Peygambere vahyedilen konuların iki kısım olduğu 504
Peygamberler cihadı meslek edinmişlerdir 420
Peygamberler hakkında ayıp ve noksanlık anlaşılacak bir şekilde konuşmanın caiz olmaması 277
Peygamberleri inkâr etmenin en büyük suç olduğu 622
Peygamberlerin annelerinin rüyaları..... 253
Peygamberlerin bıraktığı mirasın ilim olduğu..... 393
Peygamberlerin cesâreti..... 420
Peygamberlerin cüzzam gibi nefret ettirici hastalıklardan korunmuş olmaları..... 307
Peygamberlerin gönderiliş nedeni 250
Peygamberlerin hep şehir ahâlisinden olduğu..... 20
Peygamberlerin kendi kavimlerinin lisanıyla gönderildiği..... 445
Peygamberlerin küçük-büyük bütün günahlardan masum oluşları 307
Peygamberlerin tevbelerinin diğer velilerin tevbelerine benzemediği 321
Peygamberlerin, Arafat'ta yapmış oldukları duâ 593

Peygamberlerin, insanlara vahyi açıklamaları için gönderildiği 301
Peygamberlerin, insanların kendi cinslerinden gönderilmesinin hikmeti 468
Pislik böceği ile bir kişinin imtihanı 567
Pişmanlığın tevbe olduğu 90
Puta tapanların ölünce cesetlerine kurt, ruhlarına da gam ve keder musallat edilmesi 478

(R)

Râbıtaya işaret eden ayet-i kerîmeler 367
Rablerine rucû edenler 210
Rafizîlerin salât ve selâmı ehl-i beyte kullanması 34
Rahat zamanda duâyı terk etmenin zemmi 618
Rahmân'ın emri ve hükmü Arş'a istivâ ettiği 536
Rasûl gönderilmeden azab edilmeyeceği 251, 252
Rasûllullâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e dişi deve hediye eden bedevî 20
Rasûllullâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ulaşmanın Allâh-u Te'âlâ'ya ulaşmak olduğu 35
Rasûllullâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i gören her Müslümanın sahâbe olduğu 42
Rasûllullâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i kızdıran bedevî 21
Rasûllullâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i vesîle etmeyenlerin gayretlerinin boşa gideceği 34
Rasûllullâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Allâh-u Te'âlâ'nın kapısı olduğu 35
Rasûllullâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bir bedevîye nasihati 23
Rasûllullâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in çocukları öptüğü 21
Rasûllullâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duâsının müminlere sükûnet olduğu 32
Rasûllullâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in herkesten hediye kabul etmediği 21
Rasûllullâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hicreti 50
Rasûllullâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sadaka verenlere duâ ve istiğfarı 32
Rasûllullâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sahabeye sövmeyi yasakladığı 43
Rasûllullâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in üstün tuttuğu kabîleler 29
Rasûllullâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, salâtı dilediğine bağışlayacağı 33
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte sahâbe-i kirâmın sabah namazını kaçırmaları 313
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile ümmetinin durumu 459
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* zamanında cihâdın farz-ı ayn olduğu 371
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ..... rüyasında iki kişi gelmesi 93
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e âhirette arkadaş olanlar 585
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e Allâh-u Te'âlâ'nın münâfıkların hâlini bildirdiği 6
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bîat eden bedevî 72
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelen iki melek 459
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ittibâdan yüz çevirenlerin hâli 582
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e müminlere hayır ve bereket duâsında bulunmasının emredilmesi 105
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e müminlerin cenazelerine katılmasının emredilmesi 105
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e salât-ü selâm getirmek 113
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e şefaat hakkı verilmesi 269, 270
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e uymanın faydaları 583
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ümmetinin cehenneme girmesinin çok ağır gelmesi 457

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i en çok kızdıran şeyin yalan olduğu 357

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i, müşriklerin büyücülükle suçlamalarının sebebi 509

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in "Kardeşlerim" sözünden kastı 64

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ağlayan kızını teselli etmesi 241

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in anne ve babasına müşrik demenin hükmü 248

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in anne-babasının cehennem ehli olmadıklarını savunan âlimlerin delilleri... 249

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in anne ve babasının diriltilme hâdisesi 263, 264, 265, 266

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in anne-babasının îmanı ve necat ehli oldukları 249, 252, 256, 269

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in annesinin kabrinin yeri 248

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Araplar için büyük nîmet oluşu 445

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbına "Rüya gören oldu mu" diye sorması 91

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in atalarının hacılara yaptığı hizmetler 448

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bazı münâfıkları hallerinden tanıyıp bazılarını tanıyamaması 76

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in beşer olmasının büyük nîmet oluşu 442, 444

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bize Allâh-u Te'âlâ'nın hediyesi olması 454

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu ümmetin şahidi olduğu 122

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Câbir *(Radıyallâhu Anh)*ın hanımına duâsı 104

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cennet ve cehennemi gördüğü bir rüyası 91, 94

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cihada katılma arzusu 371, 376

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ebeveyni hakkında Fıkh-ı Ekber'de Ebû Hanîfe'nin görüşü 280

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ebeveynine dil uzatanlara verilecek cevap ve ceza 277, 278, 279

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ebeveyninin âhiretteki durumu 252, 262, 268, 269, 275, 282

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ebû Katâde *(Radyallâhu Anh)*a "Matarayı ve su kabını iyi koru" buyurmasının mânâsı 323

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in en hayırlıların arasından gönderilmesi 449, 450, 453

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in eviyle minberinin arasının cennet bahçelerinden bir bahçe oluşu 153

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hamdi . 214

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in insanları hayra ulaştırmaya çok düşkün oluşu 442

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın müjdesi olduğu 253

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kelime-i tevhîd ısrarı 240

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendini mescide bağlayanları bağışlaması... 82

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kızgınlık halleri için duâsı 612

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kurbanda iki koç kurban etmesi 110

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Kureyş kabîlesine duâsı 55

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in merhameti 442

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in miraç gecesi yedinci kat semaya yükseltilmesi..... 96

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mübârek ayaklarının kanaması 465

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in münâfıkları mescitte rezil etmesi 74

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Müslümanlar için duâsı 101

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Müslümanları yumuşaklık ile terbiye etmesi 467

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Müslümanların zarara uğramasına çok üzülmesi 442

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nesebi . 448

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nesebinin zinadan korunması 446, 447, 449, 450, 451

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nesebinin seçilmiş olması.....448, 453

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in niçin yetim kaldığı 500

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûrunun Âdem *(Aleyhisselâm)*ın sulbüne yerleştirilmesi 455

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nübüvvet nuru ile sâlih amel işleyenlerin nurunu görmesi 126

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in okuma-yazma bilmemesinin hikmeti 503

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ölüleri diriltmesi 264

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in salât lafzıyla duâ etmesi 104

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in süt annelerinin durumu 255

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Tâif yolculuğu 464

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tâzim ettiği kişiye tâzim etmek 482

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Tebûk seferi sırasında yorgunluktan bineği üzerinde uyuklaması 312

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Uhud günü söylediği söz ve duâ 245

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmetine merhametli bir baba gibi olması 471

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmî oluşunun hikmeti 502

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vatan sevgisi 167

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, annesinin kabrini ziyaret etmesi ve onun için istiğfar etmek istemesi 247, 263, 264

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, babası İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın duâsı olduğu 253

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, ümmeti hakkında bir tabip gibi olması 471

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, ümmetinden borçlu olanların borcunu üstlenmesi 462

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, ümmetinin amellerini görüp gözettiği 8

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, ümmetinin hidâyetine ve cennete girmesine çok düşkün oluşu 457, 463, 484

Rızka Allâh-u Te'âlâ'nın kefil olması 210

Ruhânî beraberliğin ne olduğu 366

Rûhânî necâset 12

Rûhânî varlıkların ilkinin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in rûhu olduğu 531

Ruhtan ibâret olan emânet 554

Rûhun hastalığı ve sağlığı 431

Rûhun uyanık olması 79

Rukûun hakîkati ve gerçek mânâda rukû yapanlar 224

(S)

Saadet kararının kimler için olduğu 505

Sabah namazını kaçıran kimsenin ne yapacağı 313

Sabahları yedi defa okunacak zikir 480

Sâbikûn kelimesinin mânâsı ve bu vasfın kimlere âit olduğu 60, 64, 65, 67

Sabreden kulların hâli 617

Sadaka alanın veren kişiye duâ etmesinin sünnet oluşu 32

Sadaka olarak malın üçte birini vermek.... 85
Sadaka veren kızın hikâyesi 36
Sadaka verenlere, Rasûllullâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in istiğfarda ve duâda bulunması 32, 82, 103
Sadaka verenleri Allâh-u Te'âlâ'nın rahmetinin kaplayacağı 36
Sadaka verenlerin sadakalarının kabulü. 114
Sadakanın fazîleti, önemi ve yüceliği 35, 36, 115, 116, 188
Sadakanın malın artmasına sebeb olduğu. 118
Sadakanın temiz kazançtan verilmesi gerektiği 116
Sâdık kimselerden kimlerin kastedildiği..... 343, 344, 345, 346, 348
Sâdık kimselerle beraber olmanın gerekliliği..... 343
Sâdıklardan maksadın mürşid-i kâmiller olduğu 366
"Sâdıklarla beraber olun" âyetinin râbıtaya delil oluşu 364
Sağlığı yerinde olup boş duranın hâli 212
Sahâbe hakkında ileri-geri konuşmamak.. 42
Sahâbeden ilk Müslüman olanlar.....45, 46
Sahâbe-i kiram hakkında rıza ve mağfiret duâlarının kullanılacağı 34
Sahâbe-i kiramdan öne geçen ilklerin kimler olduğu 41
Sahâbenin Allâh kelâmına olan îtikâdı.... 188
Sahâbenin derecesinin yüksekliği 43, 63
Sahâbenin en fazîletlileri 45
Sahâbenin kimler olduğu 42
Sahâbenin öldüğü yerdeki ahâliye şefaatçi olacağı.....43, 44
Sahâbenin tamamının af olunduğu ve cennetlik oldukları 42, 43
Sahâbeye ihsan vasfında tabi olmak 42, 58
Sahâbeye uyanın hidayete ereceği 44
Sahâbîlerden mescidin direklerine kendilerini bağlayanlar 87
Sahih rüya 273
Sahv makamının ne demek olduğu 234
Sakîf kabilesi ile ilgili Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in niyeti..... 464
Sakîf kabilesinin reislerinin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i kovmaları 465
Salât kelimesinin mânâları 31
Salât ve selâm lafzının kullanımı..... 33
Salâtın sadece peygamber ve meleklere yapılacağı..... 32
Salı günüyle ilgili beyan 516
Sâlih amelle kötü ameli birbirine karıştıran kavim 97
Sâlih amellerin Sidretü'l-müntehâda saklanması..... 128
Sâlih bilinen amelin lânetlenerek kabul görmemesi..... 127
Sâlihlerle bulunmanın ibadeti kolaylaştıracağı..... 168
Sâliklere ara sıra gezintiye çıkma izni verildiği..... 517
Sâliklerin mertebelerinin nihâî noktası ... 606
Sarığın iki omuz arasından sarkıtılması.. 228
Savaştan kaçmanın büyük günahlardan olduğu 21
Secde edemeyenin kıyamı ve rukûu 223
Secdenin fazîleti ve hakîkati.....223, 224
Secdeyi gerçek mânâda yapanlar 224
Sefere çıkmanın fâideleri 220
Sefere meleklerinin vazifesi..... 128
Selâm ve salât lafzının kullanımı..... 33
Selâmın peygamber ve meleklerden başkası hakkında tek başına kullanılamayacağı..... 33
Selâmın salât mânâsında olduğu 33
Semâ kelimesinin lügat mânâsı 528
Senelerin kamerî ve şemsî oluşu 564
Senelerin sayısının hesâbının takdir edilmesi..... 560
Serhad boylarında nöbet tutanların mükâfatları..... 200
Sermed lafzının mânâsı 64
Sertliğin ne miktar olması hangi şartlarda gerekli olduğu..... 418

Seyahat edenle oruç tutanın alâkası..... 216
Seyahat edenlerin gerçekte kimler olduğu 218, 221
Seyahat ve seferin iki kısım olduğu 409
Seyr-i sülûkün gerekliliği 400
Sıddıklık makamına nasıl ulaşılacağı 363
Sıdk makamının derecelerinin sonu olmadığı 363
Sıdk sıfatının mânâsı 365
Sıdkın fazîleti hakkındaki hadîs-i şerîfler... 349
Sıkıntı ânında Arş'ın Rabbi vasfıyla Allâh-u Te'âlâ'ya duâ edilmesi 478
Sıkıntı ânında Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nasıl duâ ettiği 593
Sıkıntı duâsı 593
Sıla-i rahimi kesen ile arkadaşlık yapmamak 11
Sıla-i rahimi kesenin lânetlendiği 11
Sıtma hastalığının günahlara keffâret olması 165
Sıtma hastalığının insan şeklinde Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelmesi. 165
Sıtmaya lânet okunmaması gerektiği 166
Sıtmaya yakalananın okuyacağı duâ 166
Sol el ile yemenin edebe muhâlif olduğu.. 37
Sonunu düşünmenin hikmeti 575
Söyledikleri ve bildikleri ile amel edenler...225
Söz sahasının geniş olduğu 361
Su ile tahâretlenmeyi Cenab-ı Hakk'ın övmesi 158
Suçluların Rablerinin katında başlarını eğecekleri 554
Suçunu itiraf etmenin kimden miras kaldığı 98
Suların en fazîletlisi 456
Sultana yakınlığı artanın, Allâh-u Te'âlâ'ya uzaklığının artacağı 20
Susuzluk çekenlere cehennemde ne içirileceği 554
Sünnet-i hasene tâbiri.....229, 230
Sünnetsizin guslü 164
Sünnette aslı olan şeylere bidat denmemesi 229
Süreyyâ yıldızı ile ilgili hadîs-i şerîf 523

(Ş)

Şefaatçilerin ilkinin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* olacağı 507
Şefaate muhtaç olmak 113
Şefaatin ancak Allâh'ın izni ile mümkün olduğu 533
Şehâdet kelimesinin kulu cennete sokacağı 312
Şehadet ve o yolda çalışmanın karşılığı .. 199
Şehâdete teşvikle ilgili bir şiir 203
Şehîdin mükâfatları 200
Şehir halkı ile çöl ehlinin farkı 18
Şehirde yaşamanın zarar ve faydaları 22
Şehirlerde oturmanın teşvik edildiği 22
Şehirlere uzak köylerde durmamak..... 18
Şehitlere ve mücahitlere gıbta ve duâ..... 201
Şehitlere verilecek cennetin tasvirine dair bir şiir 195
Şehitlerin yaralı bir şekilde haşrolunacağı 376
Şehîtte bulunan dokuz haslet..... 207
Şehrin kalbe benzetilmesi 24
Şemsî seneler 564
Şer ve fesad ehlinin yaptıkları ifsad üzere bırakılmaması gerektiği 177
Şerîat ve tarîkat münkirlerinin mûcize ve kerâmetleri her daim sihire nisbet etmeleri... 510
Şerîati ihlâl ettikleri için helâk olanlar..... 627
Şerîati ve hakîkati birlikte yürütmek 627
Şerîatin bedenleri koruduğu 627
Şeyh ile beraberliğin lüzumu 383
Şeytan'ın şerli kul hakkındaki sözü 556
Şeytanın nasıl kızdırılacağı 313
Şeytanın sol elle yediği..... 37
Şîa'nın Ehli Beyt'ten yaptığı nakiller 242
Şiblî *(Kuddise Sirruhû)*nun Allâh-u Te'âlâ'dan ayrı kaldığına ağlaması 12

Şirk koşan kimseler hakkında bağışlanma talebinde bulunmamak 236, 238
Şirk koşmanın büyük günahlardan olduğu 21
Şirkin en büyük bir zulüm olduğu 551
Şîs *(Aleyhisselâm)*ın doğumu 455
Şuayb *(Aleyhisselâm)*ın kârla döndüğü gün . 516
Şükretmeyenin cezalandırılacağı 36
Şüphecilik 431
Şüpheli şeylerden sakınmak 11
Şüpheyi bırakmanın gerekliliği 353

(T)

Tâbe ve Taybe ismi 71
Tâbi'în kimlerdir 61
Tâbi'înden sayılanlar 62
Tâbi'îne cehennem ateşinin değmeyeceği. 44
Tâbi'înin en büyükleri 62
Tâbi'înin fazîletleri 57, 63
Taharetten maksadın ne olduğu 162
Tahiyye kelimesinin mânâsı 602
Tâifenin mânâsı 401
Takdim kelimesiyle kadem kelimesinin aynı kökten olduğu 506
Takdis ve tenzih ifadelerinin sadece Allâh-u Te'âlâ'ya kullanılacağı 34
Takva niyeti ile başlayan her işin bâkî kalacağı 173
Takva sahibi olmanın şartı 11
Takvâ sâhipleri için hazırlanan cennetler.. 68
Takva üzere tesis edilen mescidin hangi mescid olduğu 149, 152, 172
Takvânın fetihlere sebep oluşu 419
Talebelerin ilim tahsilinden aldığı mükâfatlar 397
Talebelerin nasıl bir niyette olması gerektiği 402
Tamahkârlık 10
Târiz ve kinâyeli konuşmaların caiz oluşu 360
Târizli konuşmalara misal 361
Tasavvuf ilminin gerekliliği 400
Taybe ismi 71
Tebuk gazasına katılmayan münâfıkların halleri 6
Tebûk gazasından geri kalanların suçlarının kefâreti 88, 101, 102, 114
Tebûk muhaberesinde, ashabın çektiği sıkıntıların mağfiretlerine sebep olduğu 308
Tebûk seferinde yağmur duâsı 309
Tebûk seferinde bir adamın susuzluktan dolayı devesini kesip işkembesini sıkarak suyunu içmesi 309
Tebûk seferinde on kişiye bir deve düştüğü 309
Tebûk seferinde Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in erzağa bereket duâsı etmesi 311
Tebûk seferinde Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gösterdiği mucize 313
Tebûk seferinde, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ashâbının çektiği sıkıntılar 309
Tebûk seferinde, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yorulan bineklere duâ etmesi 310
Tebûk seferinden geri kalan üç kişinin tevbesinin kabûlü 132, 133, 134, 323
Tebûk seferinden geri kalan üç kişiye hanımlarına yaklaşmalarının yasaklanması ... 328
Tebûk seferinden geri kalanların üç kısma ayrıldığı 132, 133
Tebûk seferine çıkarken Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Medîne'de yerine Hazret-i Ali'yi bırakması 306
Tebûk seferine gitmemeyi kalplerinden geçiren muhacir ve ensarın tevbelerinin kabûlü 305, 314
Tebûk seferine iştirak eden sahâbîlerin sayısı 306
Tebûk seferine katılmayan üç sahâbî ile konuşmanın nehyedilişi 327
Tebûk seferine katılmayanlara Allâh-u Te'âlâ'nın cezâ vermeyip mühlet tanıması. 318
Tebûk seferine Receb ayında çıkıldığı 306
Tebûk seferinin en kalabalık sefer oluşu . 306
Tebûk seferinin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in son seferi oluşu 306

Tebûk seferinin tüm anlarının zor geçtiği 308, 309
Tebûk seferinin, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in son seferi oluşu 306
Tebûk'te Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şaban ve ramazan aylarında ikameti ve dönüş zamanı 306
Tefekkür 571, 575
Tekke ve medrese bina etmek 226
Tenfîz-i ahkâm 233
Terakki etmenin tevbe etmek mânâsına geldiği 308
Terâvih namazı hakkında Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın sözü 228
Terbiye gayesi ile üç günden fazla küs kalmanın hükmü 134, 135
Tertemiz kullarla ve salih amel işleyen âbidlerle namaz kılmak 168
Teşbih hakkında bir beyit 529
Tevbe ve sadakaya davet olunmak 114
Tevbe ânında Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e salevât getirmek 99
Tevbe direği 85
Tevbe direğine kendilerini bağlayanların durumu 88
Tevbe edeni mağfiret etmenin Allâh-u Te'âlâ üzerine vacip olmadığı 134
Tevbe edenin Allâh-u Te'âlâ'nın sevgili kulu olması 210
Tevbe edenin çok ağlaması gerektiği 99
Tevbe edenin kalbinin gam ile dolmasının samimiyetten olduğu 336
Tevbe edenlerin çeşitleri 210
Tevbe edenlerin tevbesinin kabûlü 114
Tevbe etmenin Mevlâ Te'âlâ'nın tevfîki ile olduğu 118
Tevbe sayılan itiraf 90
Tevbe Sûresi'nin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in fazîletinin bahsiyle bitmesi 488
Tevbe üzere ölmenin önemi 117
Tevbeden sonra yapılan günah 210
Tevbenin bidâyetinin Allâh-u Te'âlâ tarafından olduğu 338
Tevbenin dört şartı 209
Tevbenin iki sınıf olduğu 320
Tevbenin kabûlünün alâmeti 209
Tevbesi kabul olunana ebediyyen azap edilmeyeceği 318
Tevhîd nîmetine şükretmek 214
Tevhîd-i ilmînin mânâsı 301
Tevvâb ism-i şerifinin mânâsı 116, 117
Ticarette yalan söylemenin, bereketi mahvettiği 355
Toprağın cumartesi günü yaratıldığı 514
Toprağın, ölümünün ardından canlanması 540

(U)

Ubûdiyyet-i mahza makāmı 283
Uğur ve uğursuzluğun yapılan işe göre olduğu 521
Uhud savaşına iştirak eden sahâbîlerin sayısı 306
Uhud günü mübârek dişi yaralandığında Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ettiği duâ 244
Uhud'da Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in başına gelenler 141
Uykunun, yeniden dirilmeye misal olduğu 545

(Ü)

Üç günden fazla küs durmanın câiz olduğu haller 335
Üçüncü Akabe bîatı 184, 185
Üçüncü Akabe bîatında Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in elini ilk tutanlar 186
Ümmet-i Muhammed'e seyahat yerine cihadın verildiği 217
Ümmetin âlimlerinin ekseriyetinin görüşlerine uymanın lüzûmu 349
Ümmetin cumhûrunun bâtılda birleşmeyeceği 348, 349
Ümmetin tamamına müjde 58

Ümmetin yağmura benzetilişi 44
Ümmü Seleme *(Radıyallâhu Anhâ)*nın Ka'b *(Radıyallâhu Anh)*ı müjdelemesi 132
Üzücü şey karşısında yapılacak duâ 594

(V)

Vâcip olan bidat 227
Vâsıta olmadan Allâh-u Te'âlâ'ya ulaşılamayacağı 35
Vefat eden erkeğin kaza borcunun 12, kadının ise 9 yaşından hesap edilmesi 111
Velîlerin makāmını inkâr edenler 628
Velîyi tanımanın Allâh-u Te'âlâ'yı tanımaktan zor olduğu 503
Verâset ilmi 407
Vesîleyi terk edenlerin gayretlerinin boşa gideceği 34

(Y)

Yahudi şeriatıyla İslam şeriatı arasındaki fark 98
Yahudilerin, Allâh-u Te'âlâ'nın gökleri ve yeri yaratması ile ilgili sözleri 515
Yakînî îmânı tadan kulların vasfı 210
Yakînî îmanla ilgili makamlar ve menziller 426, 582
Yalan konuşan adamın hâli 95
Yalan konuşan kişinin cehennemdeki hâli ... 93
Yalan konuşanla arkadaşlık yapılmaması gerektiği 11
Yalan konuşmanın câiz olduğu yerler 359, 360
Yalancının hadis rivayetinin kabul edilmediği 358
Yalancının şahitliğinin kabul edilmeyeceği 358
Yalanı bırakmanın gerekliliği 356
Yalanın çer-çöp gibi olduğu 6, 11
Yalanın gece namazına ve nafile oruca engel olduğu 357
Yalanın gizlenemeyeceği 6
Yalanın imandan uzak oluşu 356
Yalanın küçüğünün mânâsı 352
Yalanın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i en çok kızdıran şey olduğu 357
Yalanın rezaleti hakkında hadîs-i şerîfler ... 349
Yalanın şakası olmadığı 359
Yalanın ticarette bereketi mahvettiği 355
Yanarak ölmemek için okunacak âyet-i kerîmeler 481
Yaratıklar hakkında tefekkür 535
Yaratıkların icadına başlanılan ilk gün 515
Yaratılan her şeyde bir hikmet bulunduğu 568
Yaratışın ilkinin, ikinci yaratılışa delil olması 541, 544
Yaratmak hususunda taşların ve demirin misal verilmesi 544
Yardım ve velâyetin Allah'tan başkasından gelmeyeceği 302
Yaş-kuru her şeyin apaçık bir şekilde Kur'ân'da kayıtlı olduğu 492
Yavuz Sultan Selim *(Rahimehullâh)*ın Peygamber Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yazdığı şiir 335
Yazın kuruyan toprağın baharda yağan yağmurla yeşermesi 539
Yedi büyük fıkıh âlimi 62
Yemek öncesinde ve sonrasında el yıkamak 164
Yemek yedikten sonra hamd eden kulun durumu 605
Yemek yemenin âdâbı 605
Yemek yerken cennet ehline ittiba etmek . 605
Yemin çok etmemek 11
Yerde yaratılan mahlûkata bakıp tefekkür etmek 574
Yerin ve göklerin mülkü sadece Allâh'a ait olduğu 302
Yeryüzünde bir cehennem olduğu 174
Yeryüzünde gezip dolaşan bütün canlıların perşembe günü yaratıldığı 514
Yeryüzünde saçı ağaran ilk adam 96
Yetim malı yemenin büyük günahlardan olduğu 21

Yıldız ilmi ile ilgili hadîs-i şerîf 572
Yıldızlara, ay ve güneş menzilleri denmesinin sebebi 564
Yıldızların ürünler üzerindeki etkisi 566
Yılların kamerî ve şemsî oluşu 564
Yol arkadaşlığı yapılmayacak kişiler 10
Yolcunun duâsı 611
Yûnus *(Aleyhisselâm)*ın balığın karnındayken yaptığı duâ 594
Yûnus Sûresi'nin fazîletiyle ilgili bâzı rivâyetler 485, 487
Yûnus Sûresi'nin iniş yeri, iniş vakti, harf sayısı ve maksatları 485, 488
Yûnus sûresinin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bahsiyle başlaması 488
Yûnus suresinin Tevbe sûresi ile münâsebeti 488
Yûnus suresinin yedinci sûre sayılması .. 485

(Z)

Zâhidü'l-Kevserî'nin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ebeveyni hakkındaki görüşü 281
Zakkum meyvelerinin nerede yetiştiği ... 530
Zakkumun bir damlasının neticesi 556
Zâlime imamlık yapanın hükmü 143
Zâlimin arkasında namaz kılmanın hükmü 143
Zannın ilim mânâsına hamledilmesi 336
Zarar veren şeyin ortadan kaldırılması ... 144
Zekânın, kulların Allâh-u Te'âlâ'ya yaklaşma vesîlesi olduğu 35
Zekât âyeti hakkında yanlış tevil 102
Zekât verenlere Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duâ etmesinin emredilmesi 103
Zekât verenleri Allâh-u Te'âlâ'nın rahmetinin kaplayacağı 36
Zekât vermekten kaçınanın malını imamın zorla alması 102, 103
Zekât vermesi gerekenler 101
Zekât vermeyenin malının fazlasının bâtıla gideceği 38
Zekâtın fazîleti 36
Zekâtları ve sadakaları bizzat Allâh-u Te'âlâ'nın alması 115
Zellenin mânâsı 307
Zenginlerin mallarında fakirlerin hakkı 38, 112
Zenginliğin kemal sebebi olmadığı 500
Zeyd ibni Hârise *(Radıyallâhu Anh)*ın başının yarılması 465
Zeyd ibni Sühan *(Radyallâhu Anh)*ın bir bedevîye hikmetli cevâbı 19
Zıtların birbiriyle anlaşılması 79
Zikrin fazîleti ve faydaları 195, 594
Zikrullâha ünsiyeti olanın kabrinde sevgilisine kavuşması 196
Zikrullâhın nusrete sebep olduğu 421
Zikrullâhın şerefi, şehadetin rütbesi 196
Zina edenlerin cehennemdeki azâbı 93, 95
Zinâ için süslenen erkekler ve kadınlar 97
Ziyâ ve nur kelimelerinin farkı 559, 565
Zorluk gazâsı 85
Zulme uğrayanın bedduâsı 611
Zulüm kelimesinin mânâsı 178
Zulüm yaptıkları anda helâk edilen kavimler 622